

ספר
שואל ומשיב

תשובות קצרות לשאלות שנשאלתי
מאנשים של הציבור הרחב

ואע"פ שחלק מהם מפשוטי-עם
שמה יהיו תשובות אלו לתועלת
לרבנים ומחנכים הנשאלים שאלות דומות

יצא לאור על ידי
משה צוריאלי
בני ברק
תשפ"א

כתובת המחבר:
רחוב בית הלל 13
בני ברק
03-5799499

גמ"ח עימוד 0504193649

לוח תוכן

א.....	אבות העולם
ב.....	אבילות על חורבן המקדש
כד.....	אבילות על קרובי משפחה
מג.....	איש וביתו היחסים ביניהם
נה.....	אמונה
פה.....	ארץ ישראל וחוז לארץ
קיג.....	ברכות שיש לברך
קלה.....	ברסלב
קלט.....	גיוור וגרים
קמד.....	הלכה
רי.....	השתדלות טבעית
ריד.....	זוג, אחד דתי ואחד לא דתי
רטז.....	חול המועד
ריט.....	חינוך הילדים
רכו.....	חלומות
רכט.....	חנוכה
רלה.....	ישראל, העם הנבחר
רמד.....	כיפור, צום יום כיפור
רנ.....	כשרות, מטבח ומזון
רסא.....	ל"ג בעומר
רסז.....	לימוד תורה
רפו.....	מוסר
שלא.....	מזווה
שלה.....	מזלות, כישוף, שאלה בגורלות
שנא.....	מחשבת ישראל
שעב.....	מילה, ברית
שפו.....	ממונות, השבת אבידה ועוד
שצג.....	מנהגים
שצו.....	מקרא, ביאורי מקרא

נדה תיב
 נטילת ידיים תיד
 נישואין, כתובה, שבע ברכות תכב
 סוכות תמה
 ספירת העומר תסג
 ספרי קודש תעב
 פורים תעו
 פסח תצב
 צדקה לעניים תקט
 צומות טבת, תמוז, אב, תשרי תקטו
 ציצית תקכא
 קברות תקכח
 קידוש השם תקנה
 ראש השנה תקנח
 רמב"ם תקסז
 רשעים, ועוד על היחס לתנועת הריפורם תקע
 שבועות, חג מתן תורה תקפא
 שבת קודש תקפד
 תפילה תרכ
 תפילין תרפ
 נושאים כלליים תרפה
 מפתחות עינים תשלב

לוח תוכן מפורט

אבות העולם.....א

- אברהם, אם עשה כראוי שיצא מארץ ישראל.....א
- אברהם האריך בתפילה להציל את סדום.....ג
- אברהם סיכן 318 איש כדי להציל את לוט.....ה
- מדות טובות של אברהם אבינו.....ו
- האם עשתה שרה כהוגן שהוסיפה אשה לאברהם.....ז
- ללמוד ממעשה עקידת יצחק.....ט
- אם העדיף יצחק את עשו ולא יעקב.....י
- מדוע יעקב היה מרבה בדיבורים.....יב
- ארמי עובד אבי, על מי מדובר.....יד
- כיצד ניצול יוסף בבית המצרי.....טו
- משה כבד פה וכבד לשון.....טז
- אם נולד משה באופי של מדות רעות.....יז
- מדוע ה' לא סלח למשה.....יח
- דוד המלך וחטא בת שבע.....כ

אבילות על חורבן המקדש.....כב

- קריעת בגדים על ראית מקום המקדש.....כב

אבילות על קרובי משפחה.....כד

- אם אפשר למת לצוות על ביטול ימי אבילות.....כד
- אם אבל חייב לארגן מנין מתפללים בביתו.....כה
- שליח ציבור אבל שאין קולו נשמע היטב.....כז
- איך מנחמים אבל על קרוב משפחתו שמת.....כח
- ניחום אבלים הוא חסד גם אל המת עצמו.....ל
- אבל, אין לו די בקדיש ורוצה מנין נפרד.....לא
- ביאור שמונה שבחים של קדיש.....לב
- ביאור "ונחמתא" שהוזכר בקדיש.....לד
- יציאה לבית הקברות בסוף י"ב חודש.....לה
- אם אפשר להעביר זכויות מהחי אל המת.....לו
- מה לעשות למען תיקון נפשו של המת.....לח
- הלווית המתים האם חייבים להשתתף בכולן.....לט
- אם כל העובר ליד הלווית המת חייב להשתתף.....מ

איש וביתו היחסים ביניהם.....מג

מג.....איך מסתדרים בשלום בית אחד דתי ואחד לא דתי.....
מה.....זוג שלא זכו להעמיד תולדות, מה התועלת בזיווגם.....
מז.....אשה מרוויחה הרבה כסף ומסרבת לשותף את בעלה.....
מח.....לא את הכל צריכה האשה לספר לבעלה.....
נ.....מריבה בין אשתי לבין אמי.....
נא.....שלום בית, כיצד מבטיחים.....
נג.....תיקון לחטאי מריבה בין איש לאשתו.....

אמונה.....נה

נה.....אמונה שיש לעולם בורא, נגד סברת ההתפתחות.....
נז.....טעות של המאמינים באבולוציה.....
נט.....סיבות שהתרבו כופרים בזמננו.....
סא.....מה לענות לאדם הכופר בתורה.....
סב.....לא להתווכח עם אפיקורוס.....
סג.....אם ה' קובע מראש מה יעשו מלכי ארץ.....
סז.....כיצד יש בחירה חופשית למרות שהכל ע"י הקב"ה.....
סט.....מדוע ה' לא היטיב אתנו בלי להביאנו לנסיונות.....
עא.....עונשי גיהנם מול רחמי השם.....
עב.....גן עדן תיאור השכר.....
עד.....זכרון יציאת מצרים, יסוד היהדות.....
עו.....מניין שהתורה הזאת היא האמת.....
עח.....מסורת אבותינו עלינו לקבל גם בלי הוכחה מוחלטת.....
עט.....בני נוער הנושרים מקיום המצוות.....
פאי.....אליהו הנביא בא לפני בא המשיח.....
פג.....ציפייה לגאולה.....

ארץ ישראל וחזון לארץ.....פה

פה.....אור לגויים אנו כאומה בארצנו, לא בהיותנו בתפוצות.....
פז.....איך נחשבת ארץ ישראל לארץ לא-שלנו.....
פט.....אילת, אם נחשבת כחזון לארץ.....
צא.....אם יש לארץ הקדושה השפעה גם על הגויים שבקרבה.....
צב.....האם לעודד עליית יהודים ארצה, למרות ששמא יחטאו כאן.....
צג.....אם מותר לצאת מארץ ישראל לזמן קצר.....
צה.....אשה המתקנאת שחברותיה נוסעות לטיול בחוץ לארץ.....
צה.....יהודים רשעים, האם עדיף שלא יגורו בארץ הקודש.....

יציאה לחוץ לארץ להתפלל בקברי הצדיקים.....צט
 יציאה לחוץ לארץ, יצחק אבינו לא יצא.....ק
 כיבוש ארצנו, כמעט כל האומות מגנות אותנו.....קב
 מדוע אסור לצאת לחוץ לארץ.....קג
 מתן תורה בארץ ישראל.....קה
 עריכת ליל הסדר בבית מלון בחוץ לארץ.....קז
 תוספת מצוות של בני חוץ לארץ.....קי
 תושבי חוץ לארץ נחשבו כאילו אין להם אלוה.....קיא

ברכות שיש לברך.....קיג

מדוע כל ברכה מסוגגנת להתחיל בגוף שני.....קיג
 מדוע תקנו חז"ל כל כך הרבה ברכות.....קטו
 התעוררות הלב לכוון בברכות.....קטז
 מדוע לברך בכל יום "שלא עשני גוי".....קיה
 מדוע לברך בכל יום "שלא עשני עבד".....קיט
 מדוע הגבר מברך "שלא עשני אשה".....קכא
 תקנו לברך מאה ברכות בכל יום.....קכג
 אשה חייבת גם היא לברך מאה ברכות.....קכד
 ברכת המזון, בעלת ארבע חלקים.....קכו
 ברכת המזון, כיצד לברך כראוי.....קכח
 אם מותר לדבר אחרי ברכת המפיל חבלי שינה.....קכט
 ברכת "המפיל" עם שם ומלכות.....קלא
 ברכה על הירח.....קלב
 רוקדים בעת הברכה על הירח.....קלד

ברסלב.....קלה

חסיד ברסלב, אם חולה חובה ללכת לרופא.....קלה
 לנסוע לאומן להתפלל בראש השנה.....קלז

גיזר וגרים.....קלט

לקרב את הבאים להתגייר.....קלט

הלכה.....קמד

התעוררות לדייק בקיום ההלכה.....קמה
 התלמוד נחשב לסמכות עליונה בהלכה.....קמו
 לא להתבייש מאחרים בעת קיום ההלכה.....קמט

הנהגה על פי קבלה המנוגדת להלכה..... קנ
ההערמה, בעת קיום ההלכה..... קנב
מדוע כל כך הרבה דעות שונות בין הפוסקים..... קנג
מדוע אתה סומך על פסקי רבי עובדיה יוסף..... קנה
דבר שאני סובר שמותר, האם מותר לתת לאחר המחמיר..... קנז
אם יש תמיד לפסוק כמו רוב הפוסקים..... קנח
איסור ריבית באופן ההיתר של היתר עיסקא..... קנט
אכילת זיתים אם מותר או אסור..... קסא
אם בן חייב לכבד הוריו למרות שהם רשעים..... קסב
אם מותר לערוך סעודה בבית הכנסת..... קסד
בשנת השמיטה אם לסמוך על היתר מכירה..... קסו
מחלוקת מתי מתחיל היום ומתי סופו..... קע
מדוע אסור לכהן לשאת גרושה..... קעב
כהן הנושא גרושה אם יעלה לברכת כהנים..... קעד
גבר חולה אם יקבל טיפול רפואי גופני מאשה..... קעה
גילוח כל הראש כולל הפאות..... קעו
גבר ראוי שיהיה מעוטר בזקן..... קעח
ייחוד של אב מאמץ עם בת מאומצת..... קעט
קשרי ידידות עם ילדים מאומצים..... קפא
מעלית אוטומטית בשבת..... קפג
כהן הלומד רפואה ונזקק להטמא למתים..... קפד
לבטא שם שמים כפשוטו בעת הלימוד..... קפו
פאה נכרית של אשה, מותר או אסור..... קפז
האם מותר לצוד חיות ודגים לשם ספורט..... קצ
הפלת עובר שהוא חולה במחלה קשה..... קצא
זירוז שאין להפיל עוברים..... קצב
חייל אם רואה עבירות במחנה, אם יוכיח..... קצד
לחיצת יד גבר עם אשה..... קצו
חלה, סגולה שיש בהפרשת חלה..... קצח
כתיבת ספר תורה אם יש מצוה בזמן הזה..... קצט
לשון הרע, אסור לספר גם על ילד קטן..... ר
עלונים תורניים המופצים בבית הכנסת..... רא
רחיצה בים, סכנת נפשות..... רב
תוכנית שיימינג (בזיון) ברדיו, אסור לשמוע..... רד
צום, אורך היום כשטסים לחוץ לארץ..... רו

שימוש במטריה של חבר בלי לשאול רשות.....רז

שמיעת מוזיקה בשלושת השבועות.....רח

השתדלות טבעית.....רי

מדת הבטחון ובהשתדלות טבעית, מה הגבולות.....רי

עבודת האדם לפרנס את עצמו, האם זה פגום.....ריא

זוג, אחד דתי ואחד לא דתי.....ריד

אשה הדורשת מבעלה שיתלווה אליה לבריכה מעורבת.....ריד

חול המועד.....רטז

גילוח בחול המועד.....רטז

כתיבה בחול המועד.....ריז

חינוך הילדים.....ריט

אם להשתתף במצעד החיים באירופה, כִּי לשואה.....ריט

חינוך ילדים שיאהבו ללמוד תורה.....רכא

לא להיות קיצוני בחינוך הילדים.....רכב

עד איזה גיל מותר להכות ילד.....רכד

חלומות.....רכו

אם יש ממש בחלומות.....רכו

חנוכה.....רכט

הסוד של עיתוי חנוכה באמצע החורף.....רכט

מדוע להדליק נרות רק ליד הדלת והמזוזה.....רלא

מה העיקר בחנוכה, נס הנרות או נס המלחמה.....רלג

ישראל, העם הנבחר.....רלה

אחרי כל הצרות, כיצד אנו העם הנבחר.....רלה

עם ישראל העם הנבחר, מדוע כל הצרות.....רלה

הרוגי השואה נקראו "קדושים".....רמ

דורנו הוא דור נפלא יותר מכל קודמיו.....רמב

כיפור, צום יום כיפור.....רמד

אשה הרה אם תאכל לשיעורים ביום כיפור.....רמד

אשה מניקה, אם תשתה לשיעורים ביום כיפור.....רמז

מעלתו הייחודית של יום הכיפורים.....רמח

כשרות, מטבח ומזון.....

להטביל כל כלי מאכל שנוצר על ידי גויים..... רנ
לסמוך על כשרות הרבנות הראשית..... רנב
המתארח בבית חבריו ושם לא הטבילו הכלים..... רנג
המתנת שש שעות בין בשר וחלב לילד קטן..... רנד
מדיח כלים לכלים בשריים וחלביים..... רנה
חלב נכרי, מותר או אסור..... רנו
מגע ביין על ידי מחלל שבת בפרהסיא..... רנז
דגים עם חלב אם מותר לאוכלם ביחד..... רנט
מיקסר חשמלי כיצד מטבילים..... רס

ל"ג בעומר.....

אם לחכות עד ל"ג בעומר לעשות חלאקה..... רסא
ר' שמעון בר יוחאי אם נפטר בל"ג בעומר..... רסב
ר' שמעון בר יוחאי כיצד נלך בדרכיו..... רסד

לימוד תורה.....

לפסוק על פי קבלה, יש רבנים תומכים ויש אוסרים..... רסז
אם מותר לאשה ללמוד גמרא..... רסט
אם מותר ללמוד תורה ולקבל על כך כסף..... ער
מקצועות שונים בלימוד התורה..... רעא
מפרשי המקרא שפירשו לא כמו חז"ל..... רעג
בן תורה, אם יתן זמן מלמודו ללמוד חכמת הטבע..... עדר
מה עדיף ללמוד, מהספר או ללכת לשמוע שיעור..... ערה
חשיבות עליונה של לימוד התורה..... רעז
אם מותר ללמוד מקרא בלילות..... רעח
תרגום התורה, אינני מבין לשון התרגום..... רפ
מותר לבטא שמו של ה' בעת הלימוד..... רפא
חכמי תורה שאין בניהם תלמידי חכמים..... רפב
אם טוב שבן-תורה יעסוק גם בלימודי חול..... רפג

מוסר.....

אם להעביר אם קשישה לבית אבות..... רפז
אם חייב אני להיטיב עם מי שאינני אוהב..... רפח
אם מותר לאשה להבדק בדיקה רפואית על ידי רופא..... רפט
אם מותר להפללות לטובה אחד מהצאצאים..... רצ

בעלי תשובה נתקלים בקשיים.....רצא
 גנות שתיית משקאות אלכוהוליים.....רצב
 כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו.....רצד
 להחזיר כסף הלוואה, חיוב מהתורה או מדרבנן?.....רצו
 הפרדה בין גברים ונשים.....רצז
 התייחסות התורה לעניין צער בעלי חיים.....רחץ
 ויכוח, לפתוח חלון או לסגור חלון.....ש
 הנמנעים מלקבל חיסון נגד שפעת.....שב
 חנופה לרשעים, מתי כן ומתי לא.....דש
 חסידות, איזו היא משובחת ואיזו פגומה.....שו
 ישיבות המצמצמות קבלת תלמידים מעדות המזרח.....שח
 כיצד ינצל ממראות אסורות בחתונה מעורבת.....שי
 כמה כסף לדרוש מהשכן כדי להרשות לו לבנות.....שיב
 להאכיל בעלי חיים לפני שאתה אוכל.....שיג
 להשתתף בצערם של אחרים, אבל גם לשמוח כל היום.....שיד
 לשון הרע, עונש כפול.....שטו
 מגיפה, בעת הזאת אסור לדאוג כי זה מזיק לבריאות.....שיז
 מגיפה, כיצד אזמין עשרה כדי ללכת לבית קברות ביאהרציט.....שיט
 מגיפה, לימוד מוסרי ממנה.....שכ
 מגיפת קורונה, על איזה עון היא באה.....שכב
 מגיפת קורונה, אם טוב לדחות תאריך החתונה.....שכג
 אם מותר לתת מחמאות אפילו שהם בשקר.....שכד
 סיגריות ומשקאות אלכוהוליים, אם מותר למכור.....שכו
 סיור סקרנות בחנויות בלי לקנות אצלן.....שכז
 ענווה אינה עצבות ורגש נחיתות.....שכח
 חשיבות של מצות שמיטה.....שכט

מזוזה.....שלא
 חדר במלון שאין בו מזוזה.....שלא
 מטרה של מצות מזוזה.....שלב

מזלות, כישוף, שאלה בגורלות.....שלה
 הבטחת תשלום כסף למגידת עתידות.....שלה
 גורל, להחליט על פיו מה יהיה בעתיד.....שלו
 אל תפתח פה לשטן, אם לחוש לזה.....שלט
 אמונה בשדים ורוחות רעות.....שמ

אם יש להאמין בכח המזל להשפיע עלינו.....שמב
 אם יש לחשוש מפני עין הרע.....שדמ
 אם יש תועלת רפואית בלבישת קמיע.....שמה
 לקנות כרטיס במפעל הפיס.....שמז
 מכשפי מצרים כיצד הצליחו.....שמח

מחשבת ישראל.....שנא

חשיבות לימוד מחשבת ישראל.....שנא
 לחנך בני העולם על מציאותו של השם.....שנג
 בסיס האמונה שהשם ברא את העולם.....שנה
 רשע וטוב לו, מדוע זה כך.....שנז
 צדיק ורע לו, מדוע זה כך.....שנח
 ביאור של המושג "גלות השכינה".....שס
 גלות השכינה, דברים נוספים למושג זה.....שסב
 ההשגחה הפרטית על נמלים, כן או לא.....שסד
 סתירות בין המדע החדש לבין הנאמר בתורה.....סה
 לימוד מוסר ומחשבת ישראל, חובה או רשות.....שסו
 גן עדן וגיהנם, כיצד לתאר אותם.....שסז
 התעוררות כללית בימינו לבנין בית המקדש.....שסט
 טעמים למצוות, אם טוב לחפש אותם.....שעא

מילה, ברית.....שעב

בזכות מילה יצאו ישראל ממצרים.....שעב
 מילה לשמונה ימים, ולא מזדרזים לקיים קודם לזה.....שעג
 למי לתת להיות סנדק בברית מילה.....שעד
 מדוע סנדק מתעטף בטלית וכן אבי הבן.....שעה
 אם להרדים אבר הברית לפני מעשה המילה.....שעו
 מילה, מציצה רק על ידי קשית.....שעח
 מדוע מברכים על המילה ארבע ברכות.....שעט
 בחירת שם לתינוק הנולד.....שפב
 פדיון בן בכור.....שפד

ממונות, השבת אבידה ועוד.....שפו

השבת אבידה שנמצאת בתחנת אוטובוס.....שפו
 אם להחזיר לבעליהן סיגריות שנאבדו.....שפז
 תשלום על נזק שגרמתי בחנות.....שפט

אודות שביטת עובדים..... שצ
אם אסור לתת ריבית לבנק או לקבל מהם..... שצא

מנהגים..... שצג

מדוע חרדים לובשים בגדים שחורים..... שצג
שינויי המנהגים בין העדות השונות..... שצד

מקדא, ביאורי מקדא..... שצו

יש המפרשים התורה לא כפירושי חז"ל..... שצו
במה טעתה חוה אמנו..... שצז
מדוע ציוה השם לא לאכול מעץ הדעת..... שצח
נחש עפר לחמו..... תא
מפני מה הביא הבל קרבן..... תב
אישיותו של נח..... תד
משמעות עבורנו של דור הפלגה..... תה
סיפור זנותו של לוט עם בנותיו..... תח
מרים ספרה לשון הרע, מדוע סבלו כל הדור..... תט
המרגלים היו צדיקים, כיצד נכשלו..... תיא

נדה..... תיב

התרחקות מאשתו נדה, טעם לזה..... תיב

נטילת ידיים..... תיד

טעם נטילת ידיים..... תיד
נטילת ידיים, אם צריכים ג' פעמים..... תיז
נטילת ידיים כשהיד חבושה בתחבושת..... תיח
מים אחרונים בסוף הסעודה..... תיט
מים אחרונים, כמה מים צריכים לכך..... תכ

נישואין, כתובה, שבע ברכות..... תכב

זיווגו של אדם אם נקבע בידי שמים..... תכב
בן צעיר, אם מותר שיתחתן לפני אחיו הגדול..... תכד
אם חובה לציית להורים בענין בחירת בת זוג..... תכה
הסכם קדם-נישואין, אם טוב או רע..... תכז
סכום מופרז שכותבים בכתובה..... תכט
נישואין עם אשה ששמה כשם..... ם החתן..... תל

אם חייבים לקיים משך שבעה ימים שבע ברכות.....תלא
 שבע ברכות, היכן מקום ברכת הגפן.....תלג
 ביאור "שבע ברכות" שמברכים מתחת החופה.....תלד
 אם טוב שזוג צעיר יגורו ליד ההורים.....תלו
 איש הנושא ב' נשים, מותר או מגונה.....תלח
 נישואין פעם שניה של אב או אם, צאצאים לא יהיו נוכחים.....תלט
 אלמן או אלמנה חייבים שוב להתחתן.....תמ
 אלמנה שצאצאיה מונעים ממנה מלהתחתן.....תמב
 אשה אלמנה גרושה, אם חייבת לכסות שערותיה.....תמג

סוכות.....תמה

כוונת של מצות לולב ומיניו.....תמה
 משמעות רעיונית של הישיבה בסוכה.....תמו
 יום א' - אושפיזין של אברהם אבינו.....תמט
 יום ב' - אושפיזין של יצחק אבינו.....תנא
 יום ג' - אושפיזין של יעקב אבינו.....תנג
 יום ד' - אושפיזין של משה רבינו.....תנד
 יום ה' - אושפיזין של אהרן הכהן.....תנו
 יום ו' - אושפיזין של יוסף הצדיק.....תנח
 יום ז' - אושפיזין של דוד המלך.....תס

ספירת העומר.....תסג

קישור ספירת העומר לקרבן פסח.....תסג
 שבעה שבועות של העומר, מה מסמלים.....תסד
 חשיבות מספר "חמישים" בספירת העומר.....תסה
 גילוח הזקן בערבי שבתות בימי העומר.....תסז
 קניית בגדים חדשים בימי העומר.....תסח
 שמיעת מוזיקה בימי ספירת העומר.....תע

ספרי קודש.....תעב

יחס של כבוד לספרי הקודש המודפסים.....תעב
 קניית ספרי קודש על ידי שימוש במעות מעשר.....תעד

פורים.....תעו

משנכנס אדר מרבים בשמחה.....תעו
 הוקש פורים ליום מתן תורה.....תעח

פורים חשוב יותר מכל החגים.....תעט
 עוד על חשיבות יום פורים.....תפ
 פורים נמשל ליום הכיפורים.....תפג
 מדוע צוה מרדכי שאסתר לא תגלה מולדתה.....תפד
 צירוף תענית אסתר לחגיגות פורים.....תפו
 שינויים בין יושבי פרזות ליושבי כרכים.....תפח
 שתיית יין בפורים.....תפט

פסח.....תצב

טעם קריאת פרשת פרה בציבור.....תצב
 ייחודיות ראש חודש ניסן.....תצד
 שבת הגדול.....תצה
 חשיבות של קרבן פסח.....תצז
 כוונה שיש לכוון בעת אכילת מצה.....תצט
 אכילת מצה שרויה בפסח.....תק
 ליל סדר אינו רק לשם מפגש משפחתי.....תקב
 שתיית יין בכוס חמישי בפסח.....תקד
 אשכנזי האוכל קטניות בפסח.....תקו
 אין הלל שלם בשביעי של פסח.....תקז

צדקה לעניים.....תקט

שימוש בכספי צדקה למען צאצאי הנדבן.....תקט
 כיצד לחלק כספי צדקה.....תקיא
 כיצד להודות להשם על הנס שקרה לך.....תקיב
 איש תרם הרבה כסף לצדקה ואשתו כועסת עליו.....תקיג

צומות טבת, תמוז, אב, תשרי.....תקטו

צומות תמוז ואב.....תקטו
 צום גדליה, מפני מה צמים.....תקיז
 צום עשרה בטבת.....תקיט

ציצית.....תקכא

בחור רווק גם חייב להתעטף בטלית גדול.....תקכא
 כיצד להתעטף בטלית בשעת ברכה.....תקכב
 ציציותיו יהיו ניכרים מחוץ למלבושיו.....תקכג
 עת שינה בלילה, אם להיות מלושב בציצית.....תקכה
 אם לתלות חוטי תכלת לבגדי ציצית שבימינו.....תקכו

קברות.....תקנח

מקום הקבר של רחל אמנו.....תקנח
רכישת קבר לאשה עודה בחייה, להיות ליד בעלה.....תקלג
מדוע אסור לשרוף גופתו של מת.....תקלד
אם מותר לאשה ללכת לבית הקברות.....תקלו
אסור לכהן לבקר קברי צדיקים.....תקלח
מדוע בעת צרה לא להתפלל אצל קברי צדיקים.....תקלט
שליחות של רבנים להתפלל ליד קברי צדיקים.....תקמג
סגולה של קברו של יהונתן בן עוזיאל.....תקמה
קבורה בקומות, לכתחילה או בדיעבד.....תקמז
ברכה שמברכים בבית הקברות.....תקנ
כיצד אמירת קדיש מועילה למת.....תקנג

קידוש השם.....תקנה

קידוש השם.....תקנה

ראש השנה.....תקנח

אין בראש השנה וידוי על חטא.....תקנח
אם מותר לאכול לפני ששומעים תקיעת שופר.....תקס
לבכות בראש השנה או לא לבכות.....תקסב
כמה סגולות לכפרת עוונותינו.....תקסד
בראש השנה נגזר מי יחיה ומי ימות.....תקסה

רמב"ם.....תקסז

מדוע פוסקים כל כך הרבה על פי הרמב"ם.....תקסז

רשעים, ועוד על היחס לתנועת הריפורם.....תקע

לימוד זכות על הרשעים.....תקע
אם מותר לשבח את הרשע על מעשה טוב שעשה.....תקעב
קשה היום לומר תוכחה לחוטאים.....תקעד
אם מותר להזמין הורים מחללי שבת לבוא לשבת.....תקעו
התנגדות לתפילת הריפורמים בכותל המערבי.....תקעז
יחסינו לתנועת הריפורם.....תקעט

שבועות, חג מתן תורה.....תקפא

קריאת מגילת רות בחג השבועות.....תקפא

שבת קודש.....תקפד

עונג שבת, היא מצוה מהתורה או מדרבנןתקפד
להשתתף בהלווייתו של אדם גדול על חשבון עונג שבתתקפו
שמירת שבת כאשר עוברים קו התאריך הבין-לאומיתקפז
כיסוי עיניים שאשה נוהגת בברכתה על הנרותתקפט
הדלקת נרות בבית מלון, היכן תדליקתקצ
עמידה בעת ששומעים קידוש בליל שבתתקצב
שתיית מים לפני ששומעים קידוש בליל שבתתקצד
ביקור לשבת אצל הורי אשתי, והם מחללי שבתתקצה
מאיזה גיל לקחת ילדים קטנים לבית הכנסתתקצז
מדוע הציבור פונה למערב בעת קבלת שבתתקצח
אם מותר לקחת תרופות בשבתתקצט
חית מחמד, האם היא מוקצה בשבתתר
השימוש במעלית אוטומטית בשבתתרא
אם אשה תאכל בשבת בבוקר לפני קידושתרב
אם מותר לחתוך ירקות דק דק בשבתתרד
לימוד בשבת ענייני חול, כהכנה למבחןתרה
עלוני שבת, אם חייבים בגניזהתרז
סעודה שלישית בשבת גם בימי חורףתרח
שפיכת יין בעת אמירת הבדלה במוצאי שבתתרט
הבטה בציפורניים בעת ברכה על נר הבדלהתריא
קוראים לשבת "שבת קודש"תריג
מדוע אסורה אפילו מלאכה קלה כמו להצית גפרורתרטו
החומר הנורא של חילול שבתתרטז
המחלל שבת יצא מכלל ישראלתריח

תפילה.....תרכ

השם מנהל הכל לטובתינו, ובכן מדוע להתפללתרכא
הבוטח בהשם לגמרי, מדוע יתפלל?תרכב
להשמיע קול בתפילה, או די בתנועת שפתייםתרכד
אין לצרף אשה למניין המתפלליםתרכז
אם אשה חייבת להתפלל, ומה תתפללתרל
קריאת פרשיות הקרבנות לפני התפילהתרלב
המאחר לתפילה, אם ידלג בפסוקי דזמרהתרלד
מתי סוף זמן קריאת שמע של שחריתתרלו
כיסוי עיניים בעת אמירת פסוק שמע ישראלתרלז

כריעות בשמונה עשרה..... תרלט
 אין ברכה בשמונה עשרה לפקוד עקרות..... תרמא
 אבל המתקשה לעבור לפני התיבה כשליח ציבור..... תרמג
 אם מותר לדלג על חזרת הש"ץ בתפילה..... תרמד
 אם חובה לענות קדיש בקדושה למניין שאין אנו שותפים בו..... תרמו
 איסור ההבטה בכהנים בעת ברכת כהנים..... תרמז
 ברכת כהנים, כיצד יושיטו את אצבעותיהם..... תרנ
 ברכת כהנים חסרה אצל אנשי הגליל..... תרנב
 מאריך בתפילתו ומפסיד שמיעת "קדושה"..... תרנג
 תפילה בבית כנסת קבוע, או לפעמים בכותל המערבי..... תרנו
 בכביש בין-עירוני רואים את המתפלל בצד הכביש..... תרנח
 וידוי על חטאים גם במה שלא חטאנו..... תרנט
 חיזוק מי שקשה לו לרכז את מחשבותיו בתפילה..... תרס
 עמידה כששומעים דבר שבקדושה..... תרסב
 צריכים מניין עשרה לפני אמירת קדיש..... תרסג
 קדיש, ראוי שרק אדם אחד יקרא קדיש..... תרסה
 תחנון, אבל בלי נפילת אפיים..... תרסו
 תחנון, יש שאינם אומרים במנחה אף פעם..... תרסח
 תפילת מנחה, אם מותר להתפלל בחצי היום..... תרט
 תפילת מנחה קצרה, מעלה או חסרון..... תרעא
 קוראים להקב"ה "אבינו"..... תרעד
 תפילה מתוך שמחה ובטחון..... תרעה
 תפילתו של בן חוץ-לארץ הנמצא בארצו..... תרעו
 בעת צרה, לאיזה צדיק לפנות שהתפלל עבורנו..... תרעז

תפילין..... תרפ

ברכה להניח תפילין..... תרפ
 קשר של תפילין של ראש..... תרפא
 תפילין, סגולה גדולה יש בהנחתם..... תרפב

נושאים כלליים..... תרפה

אמירת יי אה' לו' בלועזית..... תרפה
 יום העברי מסתיים בשקיעת החמה..... תרפז
 בחירות, האם חייב כל אחד ללכת להצביע..... תרפט
 בחירות, אם להתבטל מלימוד תורה כדי להצביע..... תרפא
 תורה, גדולי ישראל הערצתם היא בלי גבול או בגבול..... תרפב

תרצד	גזענות
תרצו	דבר בשם אומרו, האם חובה תמיד להזכיר את השם
תרצז	השוואה, היכן היה הקב"ה
תש	זוהר, קטע בספר זה שאינו מגוף הספר
תשב	זכות המצוה, אם אפשר להעביר מאדם לאדם
תשג	חייל היוצא לקרב, יש סגולה להציל אותו מסכנה
תשה	יום ט"ו באב
תשו	ייחוד, אם אסור להעלות טרמפיסטית בכבישי שומרון
תשח	ירושלים, אם יש עדיפות לגור בה
תשט	כהן, איזה כהן עדיף לכבדו, ואיזה לא
תשי	לשון הרע, ממה שמתפרסם בעיתונות
תשיב	מאבד עצמו לדעת
תשיג	מדוע חיי אדם קצרים כל כך
תשיד	מנהג עוקר הלכה
תשטז	נבל ברשות התורה
תשיח	נישואי הבת לבעל תשובה
תשיט	נשים הרוצות להתמנות לרבנות
תשכא	עמלק, מדוע חשוב לשנוא אותו
תשכג	ראש חודש, עולים לתורה ארבע אנשים
תשכה	רוח הקודש אם יש בזמננו
תשכו	הרמב"ם, גדולתו
תשלא	שם, חשיבות השם שנותנים לתינוק
תשלב	תמונות של גדולי ישראל אם חשוב לתלות אותם
תשלב	מפתחות ענינים

אבות העולם

אברהם, אם עשה כראוי שיצא מארץ ישראל..... א	אם העדיף יצחק את עשו ולא יעקב..... י
אברהם האריך בתפילה להציל את סדום..... ג	מדוע יעקב היה מרבה בדיבורים..... יב
אברהם סיכן 318 איש כדי להציל את לוט.. ה	ארמי עובד אבי, על מי מדובר..... יד
מדות טובות של אברהם אבינו..... ו	כיצד ניצול יוסף בבית המצרי..... טו
האם עשתה שרה כהוגן שהוסיפה אשה לאברהם..... ז	משה כבד פה וכבד לשון..... טז
ללמוד ממעשה עקידת יצחק..... ט	אם נולד משה באופי של מדות רעות..... יז
	מדוע ה' לא סלח למשה..... יח
	דוד המלך וחטא בת שבע..... כ

אם לא חטא אברהם במה שיצא מארץ ישראל?

שאלה: אברהם אבינו נצטוו לצאת מהגולה ולבוא לארץ הקודש. תיכף בבואו בארץ הוא ירד למצרים. לא מובא במקרא ששאל את ה'. ודאי כל עניני המקרא באו לשם לימוד ותועלת. מה עלינו ללמוד מזה?

תשובה: יש כאן לכאורה חילוקי דעות בין רמב"ם ורמב"ן. המשנה (אבות, פרק ה משנה ג) קובעת כי עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם. הרמב"ם [בביאורו למשנה] עורך לפנינו החשבון, וכולל בו ענין ירידתו של אברהם למצרים. לא הרבה אברהם אחרי הקב"ה שזה עכשיו ציוה לו "לך מארצך" לבוא לארץ ישראל, והנה כבר נאלץ לעזוב מפני הרעב. מקורו של הרמב"ם הוא בפרקי דר' אליעזר (פרק כו נסיון ד).

אבל רמב"ן (על בראשית יב, ו) כותב:

"ודע כי אברהם אבינו חָטָא חָטָא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו. כי יש באלהים כח לעזור ולהציל.

גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הָרְשָׁע והחטא". עכ"ל

הרב חיים שעוועל בהערותיו לרמב"ן על התורה (מהד' מוסד הרב קוק) מציין כי מקורו של הרמב"ן הוא בספר זוהר (לך לך פא ע"ב):

"אמר ר' יהודה תא חזי, כיון דנחת אברהם למצרים בלא רשו, אשתעבידו בנוי במצרים ארבע מאה שנין, דהא כתיב 'וירד אברם מצרימה', ולא כתיב 'ירד מצרים'". [אמנם, העיר רד"ל בהערותיו לפרקי דרבי אליעזר שם, ס"ק כב, שאין להכחיש כי גם בזוהר יש שיטה המצדיקה דעת הרמב"ם, והוא דברי ר' שמעון, שם בדף פג ע"א].

במה תלוי חילוקי דעות הללו לפי דברי הגמרא? התירו רובם של חז"ל (בבא בתרא צא ע"א) לצאת מארץ ישראל בעת הרעב כאשר קניית מזון היא ביוקר רב. זו לשונם:

"תנו רבנן אין יוצאין מארץ לחו"ל אלא אם כן עמדו סאתים בסלע".

אבל ר' שמעון בר יוחאי חולק!

"אמר ר' שמעון אימתי? בזמן שאינו מוצא ליקח. [=כלומר אינו מוצא היכן מוכרים] אבל בזמן שמוצא ליקח, אפילו עמדה סאה בסלע לא יצא! וכן היה ר"ש בן יוחאי אומר: אלימלך מחלון וכליון [בתחילת ספר רות] גדולי הדור היו, ופרנסי הדור היו, ומפני מה נענשו? מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ שנאמר 'ותהום כל העיר עליהן, ותאמרנה הזאת נעמי?'. מאי 'הזאת נעמי'? אמר ר' יצחק אמרו: חזיתם נעמי שיצאת מארץ לחו"ל, מה עלתה לה?"

כיצד הרמב"ם (הל' מלכים פ"ה ה"ט) התייחס למחלוקת זו בין ר' שמעון וחכמים?

"אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם, ויחזור לארץ. וכן יוצא הוא לסחורה. אבל לשכון בחוצה לארץ אסור, אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין. במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר. אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס, יצא לכל מקום שימצא בו ריוח.

ואף על פי שמותר לצאת, אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו, ונתחייבו כלייה למקום" עכ"ל.

חסיד צריך לקיים כמו דברי ר' שמעון בר יוחאי, ולאכול אפילו עשבי השדה לא לצאת. כדברי דוד המלך (מדרש תנחומא, פרשת ראה פרק ח):

"ואף דוד נתאוה לה שנאמר 'בחרתי הסתופף בבית אלוהי, מדור באהלי רשע' (תהלים פד, יא). מהו 'הסתופף'? רבי תנחום ברבי חנילאי ורב. חד אמר: אמר דוד לפני הקב"ה, רבש"ע אפילו יש לי פלטרין וטרקלין בחוצה לארץ, ואין לי אלא הסף בא"י, בחרתי הסתופף.

וחד אמר: אפילו לא יהא לי לאכול בא"י אלא סיפוף של חרובין, בחרתי הסתופף. הוי ז'אתן לך ארץ חמדה' (ירמיה ג, יט), ארץ שחמדו לה האבות".

ובכן הדיון אצלנו הוא אם אברהם היה כבר אז בדרגת "חסיד" (לפני שנימול, ולפני עלייתו בעשרה נסיונות). אם היה בדרגת "חסיד", שיטת הרמב"ן צודקת ולא היה לו לצאת. ואם טרם נחשב כך, הרמב"ם צודק ומותר לו לצאת.

לדעתי, זה אחד מלימודי הענין הזה.

כיצד התפלל אברהם להאריך חייהם של הרשעים שבסדום

שאלה: לפי הסיפורים שחז"ל מספרים על אנשי סדום, תמוה בעיני מדוע יבקש אברהם אבינו רחמים עליהם שימשיכו לחיות? במסכת סנהדרין מובא שכאשר הם תפשו עובדי ארח באים לעיר מתחו אותם על מטת יסורין עד שנתפרקו עצמותיהם. והם מרחו בדבש נערה הנותנת צדקה לעניים עד שמתה מעקיצת הדבורים. ועוד זוועות כאלה, כמו שמפורש בתורה שתבעו את אורחי לוט למשכב זכור. על אלה יבקש אברהם רחמים? ומה יהיה עם המסכנים העתידיים שיפלו בידיהם? כלום לא צריכים לרחם גם עליהם?

תשובה: לפי פשוטו של מקרא אברהם לא התפלל כלל להאריך ימיהם של הרשעים. מדובר במקרא שרצה להציל את הצדיקים שבסדום בלבד. אבל כיון שהקב"ה תכנן להמטיר על כל העיר גפרית ואש מהשמים, ובזה אף אחד לא יינצל, בקש מה' שימתין עם הפורענות, כדי

שלא יאבדו הצדיקים ההם. אבל על הרשעים שבהם, אם יש מצב שאין בהם אפילו עשרה צדיקים, אברהם לא בקש להציל אותם.

זה מפורש בלשון המקרא. נצטט הפסוקים.

(כג) וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הָאֵף תִּסְפָּה צָדִיק עִם רָשָׁע?

(כד) אוֹלֵי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צָדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר, הָאֵף תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לַמָּקוֹם לַמַּעַן חֲמִשִּׁים הַצָּדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ?

(כה) חֲלִילָה לָךְ מַעֲשֵׂת כַּדְּבָר הַזֶּה, לְהַמִּית צָדִיק עִם רָשָׁע, וְהָיָה כַּצָּדִיק כְּרָשָׁע. חֲלִילָה לָךְ הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט?

(כח) אוֹלֵי יַחֲסֹרֹן חֲמִשִּׁים הַצָּדִיקִים חֲמִשָּׁה, הַתְּשֻׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת כָּל הָעִיר? וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁחִית אִם אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה:

(כט) וַיִּסָּף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמֶר: אוֹלֵי יִמְצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים? וַיֹּאמֶר לֹא אַעֲשֶׂה בְּעִבּוֹר הָאַרְבָּעִים:

(לב) וַיֹּאמֶר אֵל נָא יַחַר לֵאדוֹנִי וְאֶדְבָּרָה אֶף הַפֶּעַם, אוֹלֵי יִמְצְאוּן שָׁם עֶשְׂרֵה? וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁחִית בְּעִבּוֹר הָעֶשְׂרֵה:

רואים שבכל הפרשה כולה אברהם אינו מתחנן למען הרשעים, אלא רק מבטא לפני ה' שאם יביא ה' כליון טוטאלי, ימותו גם הצדיקים, וזאת צריכים למנוע. ולכן כאשר נודע לאברהם שאין שם אפילו מִנִּין אחד של צדיקים, הלך אברהם לדרכו ובכלל לא המשיך להתחנן עבור חיי הרשעים.

השגתי הבנה זו אחרי שראיתי דברי מהר"ל (גבורות השם, סוף פרק שמיני). אחרי שהביא דברי מדרש בראשית רבה שאם אין לישראל זכויות של לימוד תורה וכן של הקרבת קרבנות, חייבים הם לעבור נתיב יסורין למען כפרתם. מה עדיף? גיהנם או שהגוים ישלטו עלינו? ענה אברהם גיהנם. מסביר מהר"ל "שכן דרך הצדיקים, לשנאת עושי הרשעה". [עד שהקב"ה דחה דבריו וענה שעדיף לישראל לסבול מהגוים, שלזה יש קץ]. ותמוה שהרי מדובר על אברהם בעל מדת החסד!?

אלא אברהם קיים כל עיקרי התורה, וביניהם מאמר חז"ל "כל המרחם על האכזרים, סופו להתאכזר גם על הרחמנים" (מדרש תהלים, ז). עובדא היא שכאשר שרה גירשה מביתה את ישמעאל, מפני שהיה משחק בעבודה זרה, והקב"ה אישר לאברהם שכך באמת עשה ישמעאל, שלח אותו אברהם עם לחם וחמת מים בלבד (בראשית כא, יד). העיר שם רש"י, בשם חז"ל: "לחם וחמת מים - ולא כסף וזהב, לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה".

וכן יש לנו לפרש בענין אברהם ותושבי סדום. כל המפרשים אחרת, שריחם על הרשעים, סומכים על הדרושים, ולא לפי פשט.

מדוע סיכן אברהם 318 איש להציל את לוט

שאלה: מעודי אני מתפלא מדוע אברהם אבינו סיכן 318 איש כדי לצאת למלחמה נגד ארבעה מלכים כבירים, וגם סיכן את עצמו, הכל כדי להציל את לוט, אחיין שלו? ולא די זה, אלא לוט היה רשע שבחר לדור בסדום, ועובדא היא שהפקיר שתי בנותיו לזנות. על איש כזה כדאי היה לאברהם לסכן את עצמו במלחמה?

תשובה: האמת היא שלא יצא לקרב כדי להציל את לוט, אלא חגר עוז לפגוע בראשוני המרצחים בעולם, אלו שיוזמים מלחמה כללית, אומה נגד אומה. די צער בעולם ממתי שקין הרג את הבל, אדם אחד. כעת למדו הבריות לתכנן ולהפעיל השמדה המונית נגד אוכלוסיות רחבות? ועקרון זה, להעמיד צדק בעולם, לחסל את הרוצחים, על זה יצא אברהם למלחמה.

כך מובא במדרש תנחומא (לך לך, סוף פסקא ז): "חרב פתחו רשעים" (תהלים לז, יד) אלו ארבעה מלכים, אמרפל וחביריו, שעדיין לא היתה מלחמה בעולם. באו אלו ופתחו בחרב, ועשו מלחמה? אמר להם הקב"ה: אתם פתחתם בחרב להפיל עני ואביון? 'חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה' (תהלים לז, טו). עמד אברהם והרגם.

וכן הוא במהרש"א (על עירובין נג ע"א ד"ה נמרוד שמו) שזאת היא המלחמה הראשונה שהוזכרה בתורה, לכן יצא אברהם לקרב נגדם.

ולכן איש החסד, אברהם, מי שרוצה שתהיה חנינה וחמלה בעולם, בא לערוץ מהעולם את הזדים הארורים הללו.

ובזה מובן מדוע לקח דוקא את חניכי ביתו (בראשית יד, יד) כי חנך אותם שיש לבער מהעולם את הפותחים במלחמות כלליות.

ולכן גם במלחמות ישראל בימינו, בהן מצווים אנו לחסל את הבאים להכחיד אותנו, הן מלחמות צדק, לבער הרישעה מן העולם.

מדות טובות של אברהם אבינו

שאלה: בשם רמח"ל (הקדמת "דרך עץ חיים") כתובה הדרכה לאדם הלומד מוסר: "ויבקש בלבבו: מה עשו הראשונים אבות העולם שכך חשק ה' בהם? מה עשה משה רבינו? מה עשה דוד וכל הגדולים שהיו לפנינו?"
נשאל, מה עשה אברהם שנוכל ללכת בעקבותיו?

תשובה: חז"ל (אבות פ"ה משנה יט) אמרו עליו שהיו לו "עין טובה, רוח נמוכה, ונפש שפלה".
מה הן המדות הללו?

"עין טובה" היא להתבונן איש בטובת רעהו, ולהמנע מלחשוב על חסרונותיו. פלא גדול הוא שאברהם סיכן את עצמו, וסיכן יותר משלוש מאות אנשים שלקח אתו כדי לצאת במלחמה נגד ארבע צבאות הגוים, ולהציל את האחיין שלו לוט. והרי לוט פרש ממנו מחמת מריבה שפרצה בין רועי מקנה לוט לרועי מקנה אברהם (בראשית יג, ז'. ראה שם פירוש רש"י מה היתה הסיבה). ולוט בחר לגור דוקא בסדום, שהיו אנשיה רעים וחטאים לה' מאד. בעצם הוא קָץ בדרך חינוכו של אברהם (רש"י שם פסוק יא). והקב"ה שוב הופיע לאברהם רק אחרי שנפרד ממנו לוט, כי היה לוט אדם רשע (ראה רש"י, פסוק יד). ובכן מה ראה אברהם להתאמץ כל כך ולהציל את לוט?

אלא אברהם נהג בו "טובת עין", כלומר לראות רק את הנקודות הטובות שהיו בלוט. הנה לוט חונן לקיים הכנסת אורחים, וכך המשיך לעשות בהיותו יושב בסדום (בראשית יט, ב). ולא רק זה, אלא אברהם שהיה נביא, ידע מראש על גלות ישראל למצרים ועל גאולתם משם, וכאות בטחון בה' נהג לאכול מצות בפסח. וכך המשיך אחריו גם לוט, כי בבוא המלאכים לביתו "ומצות אָפָה וַיֹּאכְלוּ" (בראשית יט, ג. ראה שם דברי רש"י בשם המדרש).

גם אנו, בבואנו לנסוע באוטובוס, ויש כמה אנשים העומדים בתור לפנינו, עלינו לשמוח במציאות התור. כי אם לא שהיו מספיק נוסעים לא היתה חברת האוטובוסים מקציבה לכך שירות תדירות. ובבוא אדם לבית הכנסת, או לשמוע שיעור, בלי מספר רב של הנוכחים, לא היה מתקיים "מנין" ולא היה המרצה בא לתת שיעור. כלומר צריכים להביט תמיד על הטוב, ולא להתמקד ברע.

מדה שניה באברהם, רוח נמוכה, כלומר ענוה. הרי בבואו לבקש חנינה עבור הרשעים שבסדום הוא הקדים לומר "ואנכי עפר ואפר" (בראשית יח, כז). מפרש רש"י (בשם חז"ל) שנזכר ממה שאירע לו בכבשן האש של נמרוד, והיה יכול להיות עכשיו רק אפר אחרי שנשרף; וגם היה

יכול להיות עפר קבור באדמה ("כי עפר אתה ואל עפר תשוב" – בראשית ג, יט) אם היה נהרג במלחמת המלכים. אדם שציור זה נמצא תמיד בתודעתו, ודאי ינהוג לאחרים בענוה.

והמדה השלישית, "נפש שפלה" כוונתו שאינו מחפש תענוגות. ענין ה"נפש" הוא גדולת הרצון. כמו שאמר אברהם "אם יש את נפשכם... ופגעו לי בעפרון בן צוחר" (בראשית כג, ח). וכן אמר דוד: "ואתה שלמה בני, דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה" (דהי"א כח, ט). וכן מפורש בתורה "בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר" (דברים יב, טו). אברהם לא התאנה להשיג רכוש. כאשר אמר לו מלך סדום, אחרי נצחון אברהם במלחמה, "תן לי הנפש והרכוש קח לך" (בראשית יד, כא) ענה אברהם:

(כב) ויאמר אברהם אל מלך סדם הרמתי ידי אל ידוד אל עליון קנה שמים וארץ:

(כג) אם מחוט ועד שרוף נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברהם:

הרי לא רצה לקחת שום ריוח כסף או רכוש. היה מרומם מתאות העושר. היה שמח בחלקו בלי שאפתנות.

שלושה דברים אלו עלינו ללמוד ממדותיו של אברהם אבינו.

אם עשתה שרה אמנו כהוגן שהוסיפה לאברהם בעלה אשה נוספת

שאלה: שרה הוסיפה לבעלה אברהם אשה נוספת. ממנה נולד ישמעאל שצאצאיו עושים לנו צרות בכל הדורות. "זו תורה וזו שכרה?" כיצד יצא מזה נזק?

תשובה: ודאי ששרה כיוונה לשם שמים. הרי על המקרא "בוא נא אל שפחתי, אולי אבנה ממנה" כתב רש"י (על בראשית טז, ב) "בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי". כלומר הצער שיש לאשה הראשונה, לראות אשה שניה מתחרה, הזוכה אף ללדת ילדים מבעלה, צער זה עשוי לכפר על כל עונותיה של שרה. ואחרי זה יש סיכוי שאף שרה תזכה ללדת. וסמך לזה יש בדברי לאה, אחרי שמסרה לבעלה יעקב את שפחתה זלפה להיות לבעלה אשה נוספת, וזכתה לאה לבן נוסף, יששכר, ואמרה "נתן אלהים שכרי, אשר נתתי שפחתי לאישי" (בראשית ל, יח).

אמנם יש כאן בתורה לימוד חשוב ביותר. אין לאדם לקבל על עצמו חסידות מופלגת, ובמיוחד סיגוף קיצוני, אם עלול להיזר ממנה בעיה חמורה. אדם שהוא קיצוני וער בלילות כדי ללמוד תורה, ומקצין כל כך במניעת שינה עד שמגיע להתמוטטות עצבים וצריך אשפוז, אין זאת ממה שהקב"ה בקש. אדם שנוהג פרישות ואוכל בכל יום ויום פחות ופחות, עד שמגיע לחוסר נורא בנוגדנים שבגופו למחלות, ומפני "חסידותו" נהיה חולה ומחוסר יכולת לקיים מצוות, אל יבקש על כך שכר.

כאשר שרה הפצירה בבעלה שיקח לו אשה נוספת, היא לא שקלה כראוי את נסיונות העתיד, שהיא תכשל בכעס עד שתקלל את אברהם "ישפוט ה' ביני ובינך" (בראשית טז, ה). אברהם שהיה מתון, לא שמח על נישואין נוספים. המקרא אומר (טז, ב): **וַתֹּאמֶר שְׂרַי אֶל אַבְרָם הִנֵּה נָא עֲצָרְנִי ה' מֵלֶדֶת. בָּא נָא אֶל שְׁפָחָתִי אוּלֵי אֲבִנָּה מִמֶּנָּה. וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שְׂרַי:**

(ג) **וַתִּקַּח שְׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת הַגֵּר הַמִּצְרִית שְׁפָחָתָהּ, מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֵׁבַת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וַתֵּתֶן אוֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לֹא אִשָּׁה:**

אברהם "שמע בקול שרי" והוא עצמו לא יזם. ואפילו מעשה לקיחה, לא אברהם לקח, אלא "ותקח שרי..." "ותתן אותה לאברם".

אבל חז"ל לימדו אותנו "איזהו חכם? הרואה את הנולד" (תמיד לב, א). אדם צריך להיות מחושב, להעריך מה הנזק האפשרי שיצא ממעשה שהוא עושה עכשיו. אילו שרה היתה מתבוננת היטב, היתה צריכה לשקול אם תוכל לעמוד בנסיון זה, שאפשר שהשפחה הגר כאשר תלד ילדים לאברהם תתחיל להתרברב עליה, ויש להתבונן אם תוכל גם זאת לסבול.

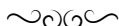
ואל תתלונן עלי, כיצד אני מבטא ביקורת על שרה אמנו, מה שחז"ל לא אמרו. כי אני רק מפרש פשוטו של מקרא, והלכתי בזה בעקבות בעל הטורים (על בראשית טז, ח) שהטיח אשמה בשרה על מה שגרשה את הגר, ותלה בזה כל תלאות ישראל מהישמעאלים עד היום זה. הנה חז"ל לא אמרו כך, אלא הוא הוסיף פירוש מפני פשוטו של מקרא.

הלימוד בשבילנו, לא לנקוט בחסידות קיצונית, כי עלול להיווצר נזק. וכך הורה לנו הרמב"ם בהלכות דעות (פרק א סוף הלכה ה).

מה שיש ללמוד ממעשה עקידת יצחק על ידי אברהם

שאלה: מה המיוחד במצוותו של אברהם אבינו? הרי גם בזמן השואה היו הורים שִׁבְּעַת פְּרוֹץ מלחמת עולם השניה נמנעו מלמסור את צאצאיהם לכנסיות של נוצרים, למרות שבכך היתה אפשרות להציל את חייהם, וצעדו יחד עם ילדיהם אל מה שנראה כמוות בטוח תחת הכיבוש הנאצי. מה ההבדל ביניהם?

תשובה: היחודיות של אברהם אבינו היא במה ששמח על מעשה נועז זה. מנהגו של עולם שכל אב או אם, עיניהם נושרות דמעות כאשר הם נזקקים להפרד מבנם אהובם. ובאמת כך היה גם אצל אברהם אבינו שדמעותיו ירדו בשפע בעת ההיא (מדרש בראשית רבה נו, ח).

אבל אם היה שרוי בצער, הא כיצד הוא זכה לראות ענן קשור על הר המוריה, והיא בחינה של רוח הקודש? (שם במדרש, תחילת נ"ו). והרי אין השכינה שורה מתוך עצבות, אלא מתוך שמחה! (פסחים ק"ז, א). אבל מצבו היה שאמנם הצער היה אישי, נורמלי לכל הורה האוהב את בנו. אבל התגברה עליו השמחה שבזה הוא עושה את רצון קונו, שבזה הוא מבטל כל מחשבותיו והגיונותיו לפני הצו המוחלט, לפני בורא כל העולמים!

זאת, למרות שהדהדה במחשבותיו שאלה קשה. הלא הקב"ה הבטיח לו מקודם "כי ביצחק יקרא לך זרע", וכיצד עכשיו אומר לו לשחוט אותו? אלא לפי הסברו של הרי"מ חרל"פ, האמין אברהם שיש תחיית המתים, ושיש ביכולתו של הקב"ה אחרי השחיטה, להקים את יצחק מחדש.

דברים אלו לא היו אצל כל הרוגי השואה.

מניין שָׁאֵב אברהם כוחות נפש להגיע לדרגא רוממה כזו? אלא "אמונה" קובעת שהקב"ה יודע כל, עורך הכל, מכין הכל, מתכנן הכל. אנו כולנו כחומר יד היוצר, וסומכים עליו. אנו מאמינים בחכמתו של הקב"ה ורחמיו, ומוחלטים בדעתנו שהוא היודע בדיוק מה עלינו לעשות. הוא מבין יותר מאתנו מה עלינו לעשות.

כך גם בתושבי ארצנו. לכאורה בימינו המקום המסוכן ביותר בעולם ליהודי לגור שם, הוא ארצנו. לחיזבאללה בלבנון (צפון) יש טילים היכולים להגיע לכל צפון ארצנו, עד לנתניה. לחמא"ס בדרום לארצנו יש טילים היכולים להגיע לכל דרום ארצנו עד נתניה. וממזרח, האירנים מאיימים עלינו בפצצה אטומית. נוסף לכך, הטרור המקומי של חלק מהערבים המקומיים, הלוקח נפשות מפעם לפעם. ומדוע היהודים עוד נשארים כאן, בעקשנות ובמסירות?

אלא חלק מהאופי היהודי, שְׁיִרְשָׁנוּ מאברהם אבינו, בְּגִנִּים שלנו, הוא להתמיד במטרה, להיות נאמנים לאידיאל, בתת-מודע שלנו יש יסוד להאמין שיש לנו בורא עולם, מתכנן הכל, שליט בכל. גם כל יהודי חילוני, יש בו ניצוץ קדוש זה, אפילו אם הניצוץ עטוף באלפי כיסויים.

בכח מעשהו של אברהם, שביטל את שכלו לפני הצו האלוהי, אנו כולנו ממשיכים באמונה היהודית, נגד כל צוררינו. סומכים על ה'.

האם העדיף יצחק אבינו את עֲשׂו יותר מיעקב?

שאלה: כיצד ייתכן שאבינו יצחק, שזכה להיות מאבות האומה, יתפתה לחשוב כי בנו עֲשׂו הוא עיקר? והרי יעקב היה "יושב אהלים" (בראשית כה, כז) ופירשו חז"ל (בראשית רבה סג, י) יושב ולומד חכמה. ומה הוא עֲשׂו מולו, שכל עסקו הוא בציד של חיות? וגם הפסוק מודיע שיצחק אהב את עֲשׂו עוד מראשית ילדותו (כה, כח), עוד בטרם היה יצחק עיור ואינו יודע מה מתרחש. הא כיצד החליף את הטוב בגרוע? החליף את הראוי-לקידום במי שהוא נפסד במדותיו, לעסוק בציד חיות משום ה"כיף". ושאלה עוד יותר קשה, הרי בגיל ארבעים נשא עֲשׂו שתי בנות חת (בראשית כו, לד), שהיו מקטירות לעבודה זרה והיו למורת רוח גם לרבקה וגם ליצחק (בראשית כו, לה ורש"י שם). והיתה באפשרותו של עֲשׂו לגרש את נשותיו, ולא עשה כן. ויש להבין מדוע אם כן עלה בדעתו של יצחק להעדיף את עֲשׂו על פני יעקב, איש תם וישר, ולתת דוקא לו את הברכות?

תשובה: ספר "בית הלוי" (בריסק) מציע כי חשב יצחק שאמנם בנו עֲשׂו אינו עוסק בחכמה, אבל הוא ראוי להיות מסייע ותומך באחיו יעקב שעסק בתורה. אני מוסיף: "אהבה" זו שיצחק אהב את עֲשׂו היתה לשם שמים כדי לקרב אותו, כדי להציל אותו, כדי להשפיע עליו לטובה. המייעצים החינוכיים בימינו, מה לעשות עם בן הסוטה מן הדרך הראויה, מלמדים שאין להרחיק אותו מהבית אלא להראות לו אהבה [כמו שבאמת יש לאהוב כל יצור של הקב"ה, על פי מהר"ל על אבות א, ו] ושמא ע"י "ימין מקרבת" יש תקוה שבמשך הזמן "יראה את האור".

בנוסף לכך, בכל הדורות הראשונים האציל האב סמכויות אל בנו הבכור, מי שיבוא אחריו למלאות את מקומו להיות ראש המשפחה במות האב. ולכן בירושה מקבל הבן הבכור פי

שתיים (דברים כא, יז) כי הוא ינהל את העניינים אחרי מות אביו. משום כך כל הברכות שבגשמיות רצה יצחק להנחיל למי שחשב שהוא הבכור "ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ" וכו' (בראשית כז, כח-כט).

רק כאשר נודע פתאום ליצחק כי עשו כבר מכר את הבכורה ליעקב (כז, לו) אז הסכים יצחק "הן גביר שמתי לך" ואישר את הברכות שנתן ליעקב קודם לזה.

ויש ראייה גדולה כי גם כל הזמן שיצחק בירך את עשו חשב עבורו לתת לו רק את הברכות הגשמיות, וחסף בצד את הברכה הרוחנית כדי לתת אותה רק אל בנו יעקב. הנה לפני צאתו של יעקב בדרך לחוץ לארץ אמר לו (בראשית כח):

(א) וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ וַיִּצְוֵהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן:

(ב) קוּם לךְ פָּדְנָה אָרָם בֵּיתָה בְּתוּאֵל אָבִי אִמְךָ וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לְבֶן אָחִי אִמְךָ:

(ג) וְאַל שְׂדֵי יִבְרָךְ אֶתְךָ וַיְפָרֶךְ וַיְרַבֶּךְ וְהָיִיתָ לְקַהֲל עַמִּים:

(ד) וַיִּתֵּן לְךָ אֶת בְּרַכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזָרְעֶךָ אֶתְךָ לְרִשְׁתְּךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיד אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם:

כלומר, ירושת ארץ ישראל, הכוללת בקרבה כל הטוב הרוחני, ברכה זו נשמרה אך ורק למען יעקב "יושב אהלים".

הוכחה מוחצת לכך, ממה שפגעת שבכה עשו לפני אביו "הברכה אחת היא לך אבי?" (בראשית כז, לח) כלום לא השארת שום דבר נוסף, ותברך אותי באותו דבר הנוסף? לא ענה יצחק שה' יתן לך את מורשת אברהם "לרשתך את ארץ מגורך אשר נתן אלהים לאברהם". דוקא נתן לו לעשו אז עוד שפע של ברכות גשמיות "הנה משמני הארץ יהיה מושבך" (כז, לט) ועוד הדגיש לו את תכונתו הנפשית "ועל חרבך תחיה".

הרי מכל זה סימנים מובהקים שיצחק לא היה מוטעה בענין החשיבות של יעקב בנו. אלא חשב להציל את עשו, למרות שפלותו, למרות אטימותו. נהג בו יצחק כאב חומל, ורצה בטובתו. אבל ודאי לא העלים עין ממעלותיו של בנו יעקב.

מדוע הרבה יעקב דיבורים עת שדבר עם הרועים?

שאלה: אומרים שהתורה מקצרת בדבריה. אבל בפגישתו של יעקב עם הרועים (בראשית כט) יש דו-שיח די ארוך, ללא כל תועלת. מפני מה?

תשובה: הבה נראה מה כתוב שם:

(ב) וַיֵּרָא וְהִנֵּה בָּאָר בְּשָׂדֶה וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן רוֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן הַבָּאָר הָהוּא יִשְׁקוּ הָעֲדָרִים, וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבָּאָר:

(ג) וַנֶּאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הָעֲדָרִים, וַיִּגְלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבָּאָר וַהֲשִׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבָּאָר לַמְּקוֹמָהּ:

(ד) וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב: אַחִי מַאֲיֵן אַתֶּם? וַיֹּאמְרוּ: מִחֶרֶן אֲנַחְנוּ:

(ה) וַיֹּאמֶר לָהֶם: הִידְעַתֶּם אֶת לְבֹן בֶּן נָחוֹר? וַיֹּאמְרוּ: יָדַעְנוּ:

(ו) וַיֹּאמֶר לָהֶם הַשְׁלוֹם לוֹ? וַיֹּאמְרוּ שְׁלוֹם, וְהִנֵּה רָחֵל בָּתּוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן:

(ז) וַיֹּאמֶר: הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל, לֹא עַת הָאֶסֶף הַמִּקְנֶה, הֲשִׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ:

(ח) וַיֹּאמְרוּ: לֹא נוּכָל, עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל הָעֲדָרִים וַיִּגְלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבָּאָר וַהֲשִׁיבֵנוּ הַצֹּאן:

יעקב ראה את הרועים כעצלנים. הנה לא הגיע שעות ערב להביא הצאן למכלאה שלהם, כמו שאמר "עוד היום גדול". והתאספתם ליד הבאר, ובינתיים אין הכבשים אוכלים מהמרעה שבשדות. בעצם אתם מזיקים לרווחי בעל הבית של הצאן. יעקב הסיק שהוא חייב להוכיח אותם, ללמדם הלכות דרך ארץ שאין לגרום הפסד לרכוש בעל הבית.

אבל כיצד יתחיל בדיבור? לפתוח פתאום בביקורת לשני לא יועיל אף פעם. השומע ידחה את דבריו של הזר, ויגיד לו "תעזוב אותי!" או לא יגיב לו כלל. לכן פתח במלת ידידות "אחי!". כלומר על כל מי שבא להגיד מוסר לשני, צריך להפגין לו ידידות, ולהראות לו שמתכוין לטובתו. אפילו לשים לו יד על הכתף להראות לו קירבה.

ואין להתחיל מיד בדברי ביקורת, אלא יש לפתוח בשיחה כללית. לכן כאשר שאל "אחי, מאין אתם" לא היה בכך "דברים בטלים". כאשר אמרו שהם בני חרן, שמח יעקב מאד. כי כעת יש לו פתח להתקרב אליהם [ועל ידי זה יש סכוי שלא יביטו עליו כזר מתערב בענינם] "הידעתם את לבן בן נחור?". אבל הם לא היו מעוניינים לשוחח אתו. הוא אמר משפט של חמש תיבות

והם ענו בקצרה במלה אחת "ידענו". יעקב לא הרפה [שהרי בכוונתו היתה להגיע לידי דיבור על מוסר עבודה, לא לקצץ משעות עבודה של בעל הבית] ושאל "השלום לו?"

שוב הרועים לא היו מעוניינים שיהיה להם קשר עם אדם מפציר זה, וענו במלה אחת "שלום". ואם רצונך לדבר עוד ועוד, הנה רחל בתו באה, תמשיך את שיחתך איתה ולא אתנו [כך פירשו במדרש רבה].

בזה ראה יעקב שהגיע למבוי סתום. אין לו יכולת להמשיך בדברי פתיחה. בלי שהיתה לו ברירה הביע מה שהפריע לו כל הזמן: "הן עוד היום גדול [כלומר לא הגיע שעות ערב, וחייבים אתם להשקות הצאן ולחזור אל שדה המרעה] "הִשְׁקוּ הַצֶּאֱן וּלְכוּ רְעוּ" [כתפקידכם!].

על זה ענו: אנוסים אנו, כי האבן גדולה על פי הבאר, כדי ששום רועה בודד לא יקח כל המים לעצמו, אלא תהיה חלוקה שוויונית לכל הרועים לקבל מים עבר המקנה שלהם. ממתנים אנו עד שיגיעו שאר הרועים. בשומעו זאת, הפעיל יעקב כל הכוח שלו, כל המרץ, והוא בעצמו ובכוחו גלגל משם האבן. כי מול הבעיה שממתנים לשאר הרועים יש בעיה שגונבים ממלאכת בעל הבית. וכנראה פָּקַח שם שלא יקחו מים יותר מדאי וישאירו בבאר גם עבור הרועים שעוד יבואו.

למדנו מכאן כמה חשוב הדבר שכל פקיד וכל פועל ידייק בשעות עבודה שלו. לא להגיע מאוחר לעבודתו, או לעזוב תפקידו מוקדם מדאי, אם זה בלי רשות המעביד והסכמתו. "מוסר" איננו בלבד בין אדם למקום, אלא גם בין אדם לחברו!

ועוד למדנו מפרשה זו, והיא פנינה חינוכית, כיצד אומרים מוסר לאדם השני. תחשוב היטב כיצד עורכים את המלים. אין זאת מצוה "תגיד קצר, ויצאת ידי חובתך". אלא צריכים לחשוב תחבולות כיצד נצליח לשכנע את השני. הנה לשון הרמב"ם (הלכות דעות פרק ו הלכה ז):

"**המוכיח** את חברו, בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו [=שלא יהיה בנוכחות אדם שלישי, כדי שלא לבייש את מי שמוכיחים אותו] וידבר לו בנחת [=טון נמוך, בלי צעקה וגערה] ובלשון רכה [=יבחר מלים רכות וידידותיות] ויִדְעוּ שֵׁאִינוֹ אוֹמֵר לוֹ אֵלָא לטוֹבָתוֹ, להביאו לחיי העולם הבא".

כמובן, אם המוכיח משער מראש שדבריו לא יועילו כלל, אסור לו להגיד את התוכחה. "כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע" (יבמות סה ע"ב). יש להזהר לא להפוך את החוטא בשוגג להיות חוטא במזיד!

ארמי אובד אבי, על מי מדובר?

שאלה: בליל הסדר, בהגדה של פסח אומרים "ארמי אובד אבי" (דברים כו, ה). מפורסם באומה שמדובר אודות לבן הארמי שרדף אחרי יעקב. הזהיר אותו הקב"ה בחלום: "וַיֹּאמֶר לוֹ הַשְׁמֹר לָךְ פֶּן תִּדְבֹּר עִם יַעֲקֹב מְטוֹב עַד רָע" (בראשית לא, כד). כמו שהודה לבן עצמו אחר כך (פסוק כט) "יֵשׁ לֵאמֹר יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע, וְאֱלוֹהֵי אֲבִיכֶם אָמַשׁ אֶמַר אֵלַי לֵאמֹר הַשְׁמֹר לָךְ מִדְּבַר עִם יַעֲקֹב מְטוֹב עַד רָע".

אבל רבי אברהם אבן עזרא (על דברים כו, ה) שואל נגד פירוש זה. אם מדובר בלבן, היה צריך לומר "האביד אבי" לשון הפעיל, או לשון "מאבד", ולא "אובד" לשון קל. כי לבן עשה זאת ליעקב, ולא שיעקב עצמו היה מיועד לאיבוד? אלא הנושא של המאמר הוא יעקב, הוא היה "ארמי אובד", כלומר עני בלי רכוש. בכל זאת קשה, מדוע קוראים ליעקב אבינו "ארמי".

תשובה: אבל מורי הרב שמואל דביר פירש מלת "אובד אבי" בדומה קצת לדברי ר"א אבן עזרא אבל במשמעות שהיא עצומה יותר ולאומית יותר. לבן טען נגד יעקב: "מה לך לצאת ממקומנו, ולחזור למקום אבותיך? והרי כל צאצאיך נולדו אצלנו! והרי כל מה שהצלחת בחיים הוא רק אצלנו. הקמת משפחה של אחד-עשרה ילדים. יש לך רכוש רב. מה לך לברוח מכאן למדינת פלשתינה? מה יש לך לחפש שם? תשאר אצלנו ונכסיך ישגשוך יותר ויותר. עוד תהיה מבוסס בחיים בצורה נוחה ואמידה, ואל תתנתק מתרבותינו!"

ענה לו יעקב כי מקומו עם העברים, במקום אבותיו. יעקב חש שאם יישאר בארצות ניכר, קלושים הם הסיכויים שכל בניו ימשיכו בדרך הקודש. שמא יושפעו מהסביבה הנוכרית! ולכן שניהם, יעקב ולבן, כרתו ברית ע"י הקמת אבנים, והכריזו (ספר בראשית פרק לא):

(נב) **עַד הַגֵּל הַזֶּה וְעַד הַמִּצֵּבָה אֲסִי לֹא אֶעְבֹּר אֵלֶיךָ אֶת הַגֵּל הַזֶּה, וְאִם אֶתָּה לֹא תַעֲבֹר אֵלַי אֶת הַגֵּל הַזֶּה וְאֶת הַמִּצֵּבָה הַזֹּאת, לְרָעָה:**

(נג) **אֱלֹהֵי אֲבֹתָם וְאֱלֹהֵי נַחֲוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵּינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשְׁבַּע יַעֲקֹב בְּפֶחַד אֲבִיו יִצְחָק:**

נעשה הפרדה בינינו. אתה תשאר במקומך, ואני אשאר במקומי, ולא נטשטש את זהותנו הלאומית.

וזאת עשו באופן רשמי, שניהם על ידי הקפדה על יחודינו בענייני לשוננו (פסוק מז):

(מז) **וַיִּקְרָא לוֹ לְבֶן יִגְר שְׁהִדּוּתָא [=ארמית]- וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גִלְגַּד [לשון הקודש]:**

לבן נשאר עם שפת לעז. אבל יעקב הקפיד לדבר לשון הקודש דוקא, כדי שישמור שלא נתבולל עם הגוים. וכך מפורש במדרש ויקרא רבה (פרשה לב) שנגאלנו ממצרים בזכות שלא שינינו את לשוננו.

אם יעקב היה נשאר בחוץ לארץ, זו רק שאלה של זמן עד שגם הוא יהיה ארמי. השקפותיו, ארחות חייו, מנהגיו. אין מנוס מכך אלא תהיה השפעה עליו ועל בני ביתו, וגם הם יהיו כבר נקראים "ארמים" במקצת. ולכן מכנה המקרא ליעקב "ארמי אובד אבי"; אם לא שהקב"ה התערב וקבע לימוד לדורות:

אני לא אֶעֱבֹר אֵלַיְךָ אֶת הַגִּל הַזֶּה וְאִם אֶתָּה לֹא תַעֲבֹר אֵלַי אֶת הַגִּל הַזֶּה וְאֶת הַמִּצְבָּה הַזֹּאת.

כיצד ניצול יוסף מהחטא בעת היותו במצרים?

שאלה: לא מובן כיצד יוסף בהיותו רק בן שבע עשרה, ורחוק מבית אביו, ונמצא בביתו של הגוי, כיצד שמר על תמימותו וצדקתו? כיצד לא נכשל בעבירה?

תשובה: שאלה זו הובאה גם במדרש בראשית רבה (פז, ו). אבל הפתרון המוצלח הוא כי בכל מקום שהלך יוסף הרגיש את נוכחותו של הקב"ה. במשנה (אבות ב, א) למדנו:

והסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עברה, דע מה למעלה ממך, עין רואה ואזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבין:

המאמין כי יש השגחה תמידית עליו, ורושמים בספר של מעלה כל מה שהוא אומר, כל מה שהוא עושה, אפילו כל מה שהוא חושב, וגם האדם יודע כי עתיד הוא ליתן על כך את הדין, וייענש על סטייתו מן הנכון, הוא בודאי יזהר.

בימינו יש כבר מצלמות המסריטים בכל מקום של הליכת הרבים, ויש למשטרה גם האזנת סתר לשיחות טלפון שלנו, ויש גם חברים שלנו המקליטים ע"י מכשירי איי-פון שלהם כל מה שאנו מדברים איתם [ושומרים אותם בזכרון של המכשיר]. לכן למדנו להיות זהירים מאד לא לעשות שום דבר בלתי חוקי, וגם לא לדבר שום דבר שיש בו אפילו חשש רחוק של פלילים. מזה נקיש ונבין באופן חושי שגם להקב"ה יש פיקוח על כל מה שהשתמשנו בפינו, ובעינינו, ובמחשבות לבנו.

יוסף ניחון בכשרון שעוד בטרם בוא שנת רעבון, כבר התכוון לכך ע"י אגירת מזון שבע שנים. "איזה הוא חכם? הרואה את הנולד" (תמיד לב, א). הוא היה גם חכם לדעת שאחרי מותו של האדם יוכרח לתת דין וחשבון על כל מה שעשה והגה במשך ימי חייו עלי אדמות.

איך התנהג יוסף בבית פוטיפר? "וירא אדוניו כי ה' אתו" (בראשית לט, ג). מובא במדרש: "יוסף מברך להקב"ה על כל דבר ודבר שהיה עושה. והיה אדוניו רואה אותו מְלַחֵשׁ בפיו והוא אומר לו 'מה אתה אומר?'. והוא משיבו ואומר 'אני מברך להקב"ה'. אמר לו אדוניו 'מבקש אני לראותו'. אמר לו יוסף 'הרי חמה [היא] אחד מכמה שמשין שלו, ואין אתה יכול להסתכל בו. והיאת תוכל להסתכל בכבודו?' (מדרש במדבר רבה, פרשה יד פסקה ג).

עוד לפני שידע על פסוק זה, קיים יוסף את הנאמר בו, "שויתי ה' לנגדי תמיד" (תהלים טז, ח). הוא חיזק את ההכרה והמוֹדְעוּת שהוא איננו לבד, אלא אופפת עליו הנוכחות העליונה, יתברך שמו. וכך כתב רמ"א (שו"ע או"ח סי'א) שזו חובה של כל יהודי ויהודי.

זו היא ההצלה. וכך ינהג כל אדם. בתודעה של: "מסריטים את פעולותיך". "מקליטים את דיבוריך". משגיחים עליך תמיד.

סגולה שמעתי שהודיע המקובל הגדול רבי משה קורדוברו (בן דורו של האריז"ל) והדברים הובאו בספר של"ה. לומר (או לכל הפחות לחשוב) את המקרא "אֲשׁ תָמִיד תִּנְקַד עַל הַמַּזְבֵּחַ לֹא תִכָּבֵּה" (ויקרא ו, ו). "אש" הוא כינוי להקב"ה, כמו שכתוב "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכֶלֶת הוּא, אֵל קָנָא" (דברים ד, כד). והוא שוכן תמיד בלבך, שהלב דומה למזבח. תשמור בכל כוחותיך שאש-קודש הזה לא תכבה.

משה היה כבד פה וכבד לשון

שאלה: משה רבינו היה כבד פה וכבד לשון. מדוע אירע כך? קשה להאמין שזה רק "מקרה". האם יש טעם פנימי והשקפתי לכך, ולא רק מפני מקרה הטבע?

תשובה: עונה על כך רבינו נסים בן ראובן (הוא המפרש של הרי"ף, והוא נפטר בשנת 1380) בספרו "דרשות הר"ן", תחילת דרוש ג' (במהדורה עם הערותיו של הרב אריה פלדמן, שנת תשל"ז, עמ' לט). כי אם משה רבינו היה נואם בחסד עליון, סגנון צח, קול ברור, ויודע לשכנע; היו הדורות אומרים כי לא מפני שדבריו נכונים ואמתיים בעצמם "סחב אתו" את כלל עם ישראל,

אלא מפני שהיה נואם מוצלח להמשיך כח ההמון אליו על ידי זה היה "מקסים" להשפיע אפילו בדברים שאין בהם אמת. אבל כיון שעובדתית הוא היה כבד פה וכבד לשון, ומתקשה להוציא ההיגיון מפיו, וגם סגנונו היה מעורפל, בודאי קשה לכל הציבור לשבת ולהקשיב לדרשות ארוכות מאדם כזה, וגם בקושי יבינו מה הוא מדבר. ואם אע"פ כן ראינו כי שש מאות אלף הגברים, נוסף על הנשים והצאצאים, הם כולם נשמעו לדבריו, ושוכנעו מאמיתותם, זאת היא ראייה גמורה שדבריו היו דברי אמת בעצמם, בלי שנסתייע ע"י יפויים צדדיים וחיצוניים של מלים צחות וחינניות.

אומרים שנולד משה רבינו עם אופי של מדות רעות

שאלה: הלכתי לשיעור תורני והדרשן אמר כי היתה למשה רבינו אופי של רוצח. עובדא היא שהכה את המצרי וטמן אותו בחול. אני שואל אם יש מקור לזה בחז"ל? כך נמצא במדרש?

תשובה: סיפור זה מובא בפירוש על המשנה "תפארת ישראל" (של ר' ישראל ליפשיץ, מלפני מאה וחמשים שנה, בסוף מסכת קידושין, "יכין" פסקא עז). הסיפור לא נמצא אצל חז"ל אלא היא אגדה עממית. [ויש מהדורות של המשנה שם הדפיסו דברי שאר הפירוש, אבל השמיטו כל הסיפור הזה].

שם מסופר שכאשר בני ישראל בצאתם ממצרים היו במדבר ארבעים שנה, נודע לעמים על מתן תורה בסיני, והיה מלך שרצה מאד לראות דמות פניו של המנהיג הגדול. לא היו אז מצלמות ושלח צייר אומן לצייר את פניו של משה. הוא נדד מרחקים והגיע למחנה ישראל וצייר את פרצופו של משה. יש מומחים היודעים לפענח מדותיו של אדם ואופיו על ידי "הכרת הפרצוף", ראייה של קוי פניו והשרטוטים של הנידון. כאשר הצייר חזר לארצו תמה המלך מאד, כי ראה קווי אופי של רוצח בפרצופו של משה. שאל "זה האיש שמסר לישראל חק' לא תרצח'?" לא ייתכן! ורצה להעניש את הצייר. התחנן הצייר על נפשו, והחליט המלך לשלוח שוב שליח אל המדבר ולשאול פיו של משה על פתרון התופעה. ענה משה לשליח לומר אל המלך: "באמת יש בי אופי של כעס ושל תוקפנות. אמנם שָׁנִים רבות אני עובד על מדותי, אני משפר אותן, אני עמל לחנך את עצמי מִקְדָּשׁ. ולכן היום אני משופר הרבה ממה שנולדתי".

לקח זה שבקש "תפארת ישראל" לחנך הוא כי למרות שכל אדם נולד עם תכונות מסוימות, יש בכל זאת אפשרות בידיו להתעלות, לתיקון, לערוך עצמו למצב מעולה יותר של מדות הנפש.

סיפור זה לקח "תפארת ישראל" מאת הספרות הדרשנית שלפניו. "דגל מחנה אפרים" (של נכד הבעל שם טוב) בפרשת כי תשא. ספר "יטב לב" של אדמו"ר יקותיאל טייטלבוים, בפרשת מטות. "אור פני משה" (מפשעווארסק) בפרשת חוקת. "תכלת מרדכי" (של הרב שלום מרדכי שבדרון) בפרשת קרח. וכך סיפר מחבר "בן איש חי" בספרו "חוקי נשים" בפרק ג, בלי להזכיר את שמו של משה.

בזמנו הרב אדר"ת (חותנו של הרב קוק) וכן ר' יהושע ליב דיסקין התנגדו מאד לסיפור זה, ובקשו מהמדפיסים להשמיט אותו מהפירוש על המשנה.

אבל באמת הרעיון הזה הוא נכון. גם צדיקים גדולים לא נולדו בצורה מעולה מאד, אלא נולדו עם תכונות הדורשות תיקון. מי לנו גדול מן דוד המלך שהיה "אדמוני עם יפה עינים" כלומר בקלות מתרגז, כמו שניסה להרוג את נבל הכרמלי, ועוד יצרים. אבל הוא עבד ועמל וטרח והתאמץ עד שנהיה צדיק יסוד עולם, בעל ספר תהלים.

גם אם סיפור זה "לא היה ולא נברא" אבל עלינו ללמוד ממנו לימוד מעולה.

מדוע ה' לא סלח למשה רבינו, ויכנס לארץ ישראל?

שאלה: בני הקטן והחכם, בן 11, שאל אותי שאלה קשה. הוא שמע בבית הספר שיש מדרש חז"ל (מצאתי זאת. דברים רבה יא, י) כי משה התפלל 515 תפילות שהקב"ה ירשה לו להכנס לארץ ישראל, ונתקל בסירוב. עד שהקב"ה ענה לו "אל תוסיף לדבר אלי עוד בדבר הזה!". מוזר ותמוה. בני שואל הרי מדה טובה היא שהנפגע יתפייס ויסלח. ומדוע הקב"ה לא נהג כאן כך, לוותר למשה המתחנן אליו לבוא לארץ ישראל? מה הסיבה לתקיפות זו?

תשובה: אנא תמסור לבנך שעליו לדעת שתמיד הקב"ה צודק. גם כשאין אנו יודעים סיבה, למה ואיך, ודאי הקב"ה עושה את הנכון כי אין בו רוע ולא חוסר שיפוט. לענין שאלתו יש לי שתי תשובות.

תשובה ראשונה: התורה עצמה עונה על שאלת בנך.

"ויתעבר ה' ב' למענכם ולא שמע אלי. ויאמר ה' אלי: רב לך, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה" (דברים ג, כו)

"ויתעבר" לשון **"עברה וזעם"**, לשון כעס. **"למענכם"** למען עם ישראל. מפרש רבנו נסים, תלמידו של הרשב"א מלפני 800 שנה בספרו **"דרשות הר"ן"** (תחילת דרוש ט'): **"להראות להם מעלת הכלל [ישראל] שבא העונש בגלל החטא של זלזול בכבודן של ישראל [=שקרא להם 'שמעו נא המורים' (במדבר כ, י) פירש רש"י: 'שוטים'] ואע"פ שלא היה עיקר חטאו על ככה, הראה הקב"ה שלא היה ראוי למחול לו בשום פנים, כדי שיהיה דוגמא לדורות. שיחמיר כל אדם על עצמו שלא להקל בכבוד כלל ישראל. כי הכלל מצד כללותו הוא ישיג מעלה וחשיבות שאי אפשר לאדם פרטי אחד"**.

יש לנו כאן לימוד חשוב מאוד, לא לקטרג על כלל ישראל; לא לדבר בגנותם. והרב **"חפץ חיים"** אסף כמה מאמרים על כך בספרו **"שמירת הלשון"**, בחלק **"שער התבונה"** פרק שביעי. תראה שם. הוא מביא ראיות ממה שאירע לישעיה ואירע לאליהו הנביא ועוד. ללא תועלת, אסור להשמיץ את עם ישראל!

תשובה שניה:

חז"ל עצמם ענו על שאלת בנך.

(מדרש רבה במדבר פרשה יט פסקה יג):

"אמר לו הקב"ה למשה: 'באיזה פנים אתה מבקש ליכנס לארץ?' משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך. ונשבית הצאן [על ידי גנבים]. ביקש הרועה ליכנס לפלטרין של מלך. אמר לו המלך 'אם אתה נכנס עכשיו, מה יאמרו הבריות? שאתה השבית הצאן!'. אף כאן אמר לו הקב"ה למשה [האם] שבחך הוא שהוצאת ששים רבוא [ממצרים] וקברת אותם במדבר? ואתה מכניס דור אחר? [=בניהם של יוצאי מצרים]. עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא. אלא תהא [שוכב] בצידן ותבוא עמהן'... לכך כתיב 'לא תביא את הקהל הזה' אלה שיצאו עמך".

יש מאמר מפורסם בין הַיְמָאִים שאם האניה טובעת בלב ים, ואין מספיק סירות להציל את כל נוסעיה, קברניט האניה הוא מהאחרונים לצאת מהאניה ולהציל את נפשו. ואם אין מספיק סירות לכולם, הקברניט יורד לתהום עם האניה. כך מוטל על משה רבינו להשאר עם בני דורו שלא זכו להגיע לארץ הקודש.

ולכן, למען למנוע חילול השם, אין אפשרות לוותר למשה רבינו. אבל הוא יבוא איתם לעת תחיית המתים (דברי המדרש שם).

דוד המלך וחטא בת שבע

שאלה: בני הוא ב"תיכון" והוא שאל אותי מפני מה אנו אומרים "תהלים" שכתב דוד המלך, זאת מכיון שלמד בבית הספר כי דוד המלך חטא בעון נורא של ניאוף עם אשת איש. עניתי לו שחז"ל אומרים כי "כל האומר כי דוד המלך חטא אינו אלא טועה" (שבת נו ע"א). והוא מיד ענה לי "למי להאמין? למקרא או לחז"ל?" הרי מפורש במקרא כי דוד המלך הודה לנתן הנביא ואמר "חטאתי!" (שמואל-ב יב, יג).

תשובה: אין לך אדם שאינו טועה כמה פעמים בחייו. האדם עשוי משתי שכבות. הנשמה הטהורה, והגוף עם כל יצריו. וכל חיי האדם הוא נתון בנסיונות (כדברי "מסילת ישרים", בפרק א) ויש לו מלחמה תמידית, יום יום. כל אדם לפי רמתו, ובענינים שונים לפי אופיו. והחכם מכל אדם, שלמה המלך, הודיע "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ).

הבדיקה של צדקותו של האדם איננו אם חטא או לא חטא, אלא מה עשה אחר כך. האם התחרט מהרע, האם הצטער מהנפילה? או האם היה חלילה דומה לאדם הראשון שענה למוסר שאמר לו הקב"ה: "אכלתי, ואוכל עוד פעם!" (בראשית רבה יט, יב).

לך ותראה מה שכתב דוד בתהלים, מזמור נ"א. שם רואים עוצמת דרגת "תשובה" שלו. ולכן אמרו חז"ל כי הוא זה שלימד לעולם כולו חשיבות ונחיצות הענין לחזור בתשובה ("הקים עול של תשובה" – מסכת עבודה זרה ה ע"א).

אבל לענין שאלתך, כיצד חז"ל סותרים מה שנאמר במקרא, לפי פשוטו של מקרא? המענה על כך כי באותו עת הקב"ה סילק ממנו יכולת בחירה חופשית, כדברי רש"י שם (עבודה זרה, דף ד סוף ע"א) כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה.

כוונתי בכך לומר כי באמת החטא היה בפועל (אובייקטיבית). אבל כיון שהיה לו חוסר יכולת לחשוב לפני שעושה מעשה, מבחינת אשמת האדם (סובייקטיבית) הוא זכאי.

הקב"ה גלגל לפניו הידרדרת זו כדי להביא אותו לדרגא גבוהה של תשובה. אין אדם שנברא מושלם, כי אם כן מה טיב עבודתו את הקב"ה? האדם נברא לעמל, לשפר את עצמו, לכבוש את נטיותיו הרעות. גם אם לפעמים הוא נכשל ונופל, זה לא העיקר. העיקר הוא מה הוא עושה אחר כך, מה עושה כדי לעלות שוב.

נכון הוא שאסור לו לאדם להביא את עצמו לכך, לחטוא על ידי תוכנית שחושב שאחר כך יחזור בתשובה, כי בזה ה' לא יסייע בידיו לחזור בתשובה. זאת כדברי חז"ל "האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה" (יומא פה ע"ב). אבל אם כבר אירע לו שחטא בלי תוכנית כזו, אפשר לו לבנות בנין מפואר אחר נפילה נוראה כזו.

הערה אחרונה: גם אותו מְסַכֵּן שטעה לומר "אחטא ואשוב" שאין מספיקין בידו לשוב, כתב "המאירי" כי יש אפשרות לתיקון (וכדברי רמב"ם, הלכות תשובה, סוף פרק ד שיש אפשרות תשובה לכל חטא שיש בעולם). ישוב בתשובה תחילה על אמירה אומללה זו. אחר כך ישוב בתשובה על עצם החטא. יסיר תחילה את אבן המעמסה, את החוצץ. אחר כך הכביש פתוח לשוב אל אביו שבשמים.

אבילות על חורבן המקדש

קריעת בגדים עת שרואים מקום המקדש

שאלה: אני גר בנתניה ופעם בכמה חדשים אני מבקר בירושלים. פעם נגשתי להתפלל ליד הכותל המערבי ושאל אותי אדם מדוע לא קרעתי חולצתי. מה זה? למה לקרוע? ומדוע כמעט אף אחד לא נוהג כך?

תשובה: באמת דין הגמרא (וכך נפסק בשולחן ערוך סי' תקס"א) שהרואה את ירושלים [מדובר בעיר העתיקה] בחורבנה חייב לקרוע בגדיו. וכאשר אח"כ רואה את מקום המקדש בחורבנו צריך לקרוע קרע נוסף.

על העיר העתיקה ודאי אין טעם לקרוע היום כי היא ב"ה תחת שלטון ישראל. על מקום המקדש, אמר בעבר הרב הראשי לישראל הרב שלמה גורן שגם על המקדש אין חובה לקרוע כי "הר הבית בידינו". כך היה בשנת 1977. אבל מאז ועד היום נשתנה המצב מאד מאד. ערבים מתפללים במקום המקודש לנו, וליהודים אסור להתפלל. מתלמים ליהודים שוטרי ישראל למנוע זאת מהם, לפי ההסכם שהשלטונות שלנו קבעו עם הערבים. וכדי בזיון וחרפה!

מפעם לפעם הערבים [מעבר לכותל] רוגמים את היהודים [שברחבת הכותל] באבנים, ובמקום שהממשלה תפנה את האוכלוסיה העוינת אחת ותמיד מהשליטה בהר, השוטרים מפנים את היהודים מן רחבת הכותל [לבל ינזקו]. עולם הפוך ראיתי! מסלקים את הנתקף ולא את התוקף?

אי לכן אין הוראתו של הרב גורן נכונה להיום. אמנם הפוקד את המקום הקדוש ההוא ולא עברו עליו שלושים יום מהפעם הקודמת, פטור מלקרוע. [אותם הירושלמים המבקרים שם תמיד, נכללו בזה]. וכן אין קורעים בשבתות וחגים, ויש אומרים הוא הדין בחול המועד. והרב יחיאל טיקצ'נסקי אמר כי גם ביום ששי אחרי חצות פטורים מלקרוע.

אבל מה יעשה בן אדם שהגיע לרחבת הכותל לא בימים ההם? האם יחויב לקרוע כל פעם את חולצתו? [ודין זה מחייב גם כל אשה, וכל קטן בר חינוך]. הציעו תחבולה כיצד לא לעבור איסור. וכך מנהג היהודים מעולם, על פי הוראת רבניהם, כשיש בעיה שאי אפשר או קשה מאד לציבור להזהר, מוצאים עצה תורנית המותרת לפי גדרי ההלכה [כמו היתר עיסקא להתיר רבית, וכמו היתר מכירה להתיר רכישת מזון בשנה השביעית].

מובא בהלכות אבלות שאדם הלבוש בבגד שאינו שלו, ונודע לו שמת אביו, שלכאורה מחוייב הבן או הבת לקרוע בגדיו טפח, אבל כיון שאין הבגד שלו הוא פטור מלקרוע. לכן ההצעה היא שעוד לפני שהאדם מגיע לראות את כיפת הזהב של מסגד עומר, המתנשא מעל לכותל המערבי, יעביר האדם את הבעלות של בגדו לאדם אחר. אז בהיותו עדיין לבוש הבגד ההוא אסור לו לקרוע אותו, כי אינו שלו.

כיצד מעבירים בעלות? פשוט מאד, בקנין חליפין. בעל החולצה מושך בידיו חפץ של חברו, עט או מטפחת, ואומר "תמורת משיכה זו הבגד שאני לבוש בו הוא שלך לעשרים וארבע שעות. ואח"כ תחזור הבעלות אלי".

ובכל אופן, ראוי לנו לשמור מקצת אבלות על מצבנו העגום. כתב "משנה ברורה" (סי' תקסא ס"ק ו') "לבכות ולהתאונן ולהתאבל על חורבן בית המקדש ולומר 'מזמור לאסף, באו גוים נחלתך, טמאו את היכל קדשך' (תהלים עט, א) עד סוף המזמור, ואומר 'ברוך דיין האמת' בלי שם ומלכות, ואומר 'כי כל משפטיו צדק ואמת, הצור תמים פָּעֵלוֹ כי כל דרכיו משפט. אֵל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא. ואתה צדיק על כל הבא עלינו'".

כי אילו היינו זוכים לתקן את מדותינו, אילו חדלנו מהמריבות הפנימיות שיש בין קבוצה לקבוצה בישראל, בין מפלגה למפלגה, היינו זוכים לבניית בית המקדש שוב. החורבן האמתי הוא שנאת חנם העושה חורבן באחדות ישראל (יומא ט ע"ב). נתקדם לתיקון.

אבילות על קרובי משפחה

אם אפשר למת לצוות על ביטול ימי אבילות.....כד	ביאור שמונה שבחים של קדיש.....לב
אם אבל חייב לארגן מנין מתפללים בביתו.....כה	ביאור "ונחמתא" שהוזכר בקדיש.....לד
שליח ציבור אבל שאין קולו נשמע היטב...כז	יציאה לבית הקברות בסוף י"ב חודש.....לה
איך מנחמים אבל על קרוב משפחתו שמת.....כח	אם אפשר להעביר זכויות מהחי אל המת..לו
ניחום אבלים הוא חסד גם אל המת עצמו..ל	מה לעשות למען תיקון נפשו של המת.....לח
אבל, אין לו די בקדיש ורוצה מנין נפרד....לא	הלווית המתים האם חייבים להשתתף בכולן.....לט
	אם כל העובר ליד הלווית המת חייב להשתתף.....מ

אם אפשר שהמת יוותר על מנהגי אבלות עליו

שאלה: אני מתקרב לגיל תשעים ואינני יודע מתי אגמור חי. יש לי בן שהוא מנגן בחתונות, וכל הפרנסה שלו הוא מזה. הוא שואל אותי אם הוא חייב להפסיק לנגן בחתונות ובמסיבות כל השנה, או שאפשר לו לוותר על אבלות עלי.

תשובה: באמת זו מחלוקת בין פוסקים. לפי רמב"ן ורמ"א אסור, ולפי רמב"ם ומשמעות השולחן ערוך מותר.

אסביר. שאלו בגמרא (סנהדרין מז ע"ב) אם הוצאות ההספד על המת ישולמו ע"י נכסי המת או ישולמו ע"י בני משפחתו שהם בחיים. נקודת השאלה היא אם אדם העומד למות אינו רוצה שיקחו מנכסיו עבור ההספד. ענו שם בגמרא כי ההספד הוא כבודו של המת, והוא יכול לוותר על כך.

בענין האבלות על המת, הרמ"א (שולחן ערוך, יורה דעה שמג סעיף י') פוסק שגם אם האדם ההוא ציוה לא לנהוג שבעה ימי אבלות והשלושים, בכל זאת חייבים לקיים ימי אבלות אלו. אמנם בהערות רבי עקיבא איגר (שם שנדפסו על הדף) וכן ב"פתחי תשובה" (על הדף, ס"ק ב) הביאו שלא כן דעת הרמב"ם. שהרי פסק (בהלכות אבלות, סוף פרק א) שעל אדם שאיבד עצמו לדעת, אין להספיד אותו ואין להתאבל עליו. כי עשה עון חמור, רצח. מוכח מזה שהוא פוסק שהוא כבוד המת, ולא כבוד בני משפחתו החיים. וכן פסק השולחן ערוך (סי' שמה סעיף א) ולפי זה גם ר' יוסף קארו איננו מסכים אל החומרא שכתב הרמ"א [שסבר כהרמב"ן]. זאת אומרת, בסמכותו של העומד למות לוותר על מנהגי אבלות של צאצאיו, כי בסך הכל מדובר על כבודו, והוא מוחל על כבודו. ושם ב"פתחי תשובה" שעל השו"ע (ס"ק ב) הביא שהרב "עיון יעקב", שחיבר הגאון "שבות יעקב", חולק על רמ"א, וטוען שהוא הדין שהמת יכול למחול גם על אבלות ז' יום ואבלות ל' יום. ובאמת, היא סברא ישרה. כי כמו שבכחו למחול על י"ב חודש, מדוע אין בכחו למחול על ז' ול'?

וכן בשו"ת נשאל דוד (מהגאון ר"ד אופנהיים) ח"א עמ' קכא סי' כ"ו, חולק על הרמ"א בזה. ועל אבלות י"ב חודש הביא "שדי חמד", תחילת הלכות אבלות, פוסקים רבים שאפשר למת למחול.

כאשר רואים אנו שיש חילוקי דעות, פסק ההלכה היא להקל. [א] כי בכל דבר הנוהג רק מדרבנן [והרי אבלות היא מדרבנן, פרט ליום הקבורה עצמו שאז האיסור מהתורה] כשיש חילוקי דעות בין הפוסקים, יש לנהוג כהמקילים (רמב"ם, הלכות ממרים סוף פרק א).

[ב] גם מפני שההלכה תמיד כדברי המיקל האבלות (מועד קטן יח, א).

לכן תהיה פקח ותודיע לצאצאך שאתה מוחל על כל מנהגי אבלות, אם זה קשה להם, בין בענין שבעת ימים ראשונים, וגם ימי השלושים, וכל שכן י"ב חודש אחר כך.

"והאמת והשלום אהבו" (זכריה ח, יט).

האם אבל חייב לארגן מנין מתפללים בביתו?

שאלה: אני אבל על אמי. אני גר בשכונה שרובם ככולם חילונים. האם עלי להטריח ולארגן מנין מתפללים אצלי? או שמותר לי ללכת לבית הכנסת להתפלל שם גם בתוך ימי השבעה?

תשובה: המנהג הקדמון היה שיושבים ימי "שבעה" באותו המקום ששם נפטר האדם שמתאבלים עליו (שו"ע יורה דעה שע"ו סעיף ג' ברמ"א). לא כתוב כלל שישבו האבלים בביתו

של הנפטר. לכן יש מנהג בזמננו אצל מקצת אנשים שהאבלים הולכים יום אחד מה"שבעה" ויושבים קצת בבית החולים ששם נפטר המת. אבל התנהגות זו הוא אצל מעט מאד אבילים.

מה שהאבל אינו יוצא מביתו כל ימי השבעה הוא כדי שלא יסיח דעתו מאבלותו. אבל איננו בבית סוהר שממש אסור לו לצאת מהבית. כתב רמ"א (בסי' שצג סעיף ב) אם יש לו לאדם צורך גדול לסדר משהו, מותר לו לצאת. לכן יש לפעמים אצל בני משפחה המתאבלים והם יושבים יחד בבית אחד, שביליות חלק מהם נוסעים לבתיהם כדי לנוח שם, בביתם הפרטי, ובבקר חוזרים לשבת יחד.

אמנם השו"ע (שם בסעיף ג) פוסק שאין מנהגם לצאת להתפלל בבית הכנסת, פרט לימים שקוראים בהם בספר תורה. אבל ה"בית יוסף" (על הטור, סי' שצג) מביא שיש קהילות ששם נהגו שהאבלים יוצאים להתפלל בכל תפילותיהם בבית הכנסת.

ובאמת ראוי לאמץ מנהג זה, שלבית הכנסת מותר לו לאבל ללכת. וזאת מפני כמה סיבות:

[א] ענין חשוב הוא שכל אדם יקבע מקום קבוע לתפילתו. חז"ל הבטיחו שהעושה כך "אלוהי אברהם בעזרו" (ברכות ו ע"ב) וכן "אויביו נופלים תחתיו" (ברכות ז ע"ב). פרט לסגולות אלו, מי לא יודע שכוונת האדם מרוכזת יותר, מועילה יותר, כשהוא במקום קדוש ולא בבית פרטי?

[ב] במקום להטריח אנשים אחרים לבוא אצלו לשלוש התפילות, ולפעמים לא כולם מגיעים בזמן המיועד לתפילות, ואותם הבודדים שכן הגיעו יצטרכו להמתין עד שיבואו אחרים המשלימים (ולפעמים אין להם סבלנות), עדיף שתשתמש בהיתר הנ"ל. במיוחד שמדובר בכמעט שבוע שלם. נקודה נוספת למחשבה, אם שכניך הם חילונים הנוסעים בפרהסיא בשבת, ואינם מתביישים מאף אחד, הם פסולים להצטרף למנין (משנה ברורה סי' נה, ס"ק מו). ולכן ודאי ראוי להשתמש בהיתר הנ"ל וללכת לבית הכנסת להתפלל.

יש לך לסמוך על דברי רדב"ז בפירושו לרמב"ם (הלכות אבלות ז"ה ה"ה) הכותב:

"ולענין לצאת האבל לבית הכנסת לא ביאר רבינו [הרמב"ם], לפי שהדבר תלוי במנהג המקומות כאשר כתב רבינו האי גאון ז"ל [=חי מאתים שנה לפני הרמב"ם, זו לשונו:] 'זכבר נהגו הכל לצאת לבית הכנסת. וסמכו להם על מה שנמצא בפרקי ר' אליעזר (פרק יז) 'משחרב בית המקדש התקינו חכמים שיהיו חתנים ואבילים יוצאים לבית הכנסת ולבתי מדרשות, ואנשי המקום רואים את החתן ושמחים עמו, ואת האבל... כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתם בגמילות חסדים".

לכן צריכים לשקול כל דבר לפי מה יועיל יותר לעבודת הקב"ה. כלל הוא בהלכות אבלות שכאשר יש חילוקי דיעות בין הפוסקים, הלכה כמו אותו הפוסק המיקל (מועד קטן יט, ב).

ולכן גם כאן, עדיף שתסמוך על המקילים ותלך להתפלל תפילה מסודרת בבית הכנסת [אמנם עם נעלי בד או גומי, לא עור]. כי "ברוב עם הדרת מלך" (מלכו של עולם).

וכל מעשיך יהיו לשם שמים.

תוספת דברים

בספר שזכיתי בס"ד לחבר "אוצרות התורה" (ח"ב עמ' 1015) הבאתי מ"אוצר הגאונים" למועד קטן כ"ג שבכל עירות בבל נהגו ללכת לבית הכנסת. וכן הוא בריטב"א שם, והרוקח (אבלות סי' שטז) ובתשב"ץ (ח"ב סי' מד) ועוד.

שליח ציבור שאין לו כח, ואין קולו נשמע היטב

שאלה: אני גבאי בבית כנסת שלנו. יש כאן בן אדם מבוגר (בערך בן שבעים) שמתה אשתו והוא רוצה לעבור לפני התיבה כשליח ציבור כל שנת האבילות. אבל הבעיה היא שמפני חולשתו אין קולו נשמע היטב לכל המתפללים שם. והוא גם בולע מלים, אומר אותן כל כך מהר שחציה מכל מלה ומלה "אבודה". יש מהמתפללים המתלוננים אלי. אבל אינני יכול לסרב לו, כי אפשר שזה פוגע בו, וגם יחליט להפסיק לבוא אלינו להתפלל. מה עושים?

תשובה: בגמרא אמרו כמה תנאים שחייבים להיות אצל מי שמכבדים אותו להיות שליח ציבור לתפילה. חלק מהם: "ופרקו נאה, ושפל ברך, ומרוצה לעם, ויש לו נעימה, וקולו ערב, ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות, ובקי בכל הברכות כולן" (תענית טז, א).

על פרקו נאה פירשו בגמרא (שם ע"ב) שלא יצא עליו שם רע ממה שעשה בילדותו. [אבל במשנה ברורה (נג, כב) פוסק שאם חזר בתשובה מקבלים אותו כש"ץ]. על "שפל ברך" כתב רש"י: עניו. "מרוצה לעם" כתב רש"י "נוח לבריות ומסכימים לתפילתו". "יש לו נעימה" כלומר טון דיבור שלו, כתב רש"י: "בסומי קלא שמושך הלב". בשו"ע (או"ח נג סעיף ד) הציגו זאת:

"וקולו ערב". [נכלל בזה שיש לו מנגינה מעוררת]. על "רגיל קרות בתורה" וכו' כתב רש"י "שיהיו הפסוקים של תפילה מסודרים בפיו". כי יש עמי-הארץ הקוראים פסוקים בשיבוש, כיון שאינם מבינים תוכן המלים, והם מפסיקים בין מלים המחוברות, ומצרפים יחד מלים שלא מקושרות ביניהן כלל. זה כמו קולו של עוף תוכי שאינו מבין מה שמוציא מפיו.

הבעיה היא שעל פי דברי זירוז של ספר "זהר חדש" יש תיקון למת אם בנו אומר קדיש או נהיה שליח ציבור. איש זה עליו מדובר בשאלתך רוצה לעשות "תיקון" לנשמת אשתו. ספק הוא אם זה נכלל בדברי הזוהר ששם מדובר על הבן, ולא על הבעל או אח, או אפילו נכד.

עוד דבר. שם בשו"ע (או"ח נג, ד) נפסק: "אם אין מוצאין מי שיהיה בו כל המדות האלו, יבחרו הטוב שבצבור בחכמה ובמעשים טובים: הגהת רמ"א: - ואם היה כאן עם הארץ זקן, וקולו נעים והעם חפצים בו, ובן י"ג שנה **המבין מה שאומר** ואין קולו נעים, הקטן הוא קודם".

הרי לך מכל הדברים הללו שאין ראוי לתת לכל הבא להיות שליח ציבור. ואפילו הוא רוצה לעשות תיקון למת, צריכים לחשוב על תועלת הציבור. כי אם התפילה תהיה מובנת ונעימה, יתעודדו הרבה גם הם להתפלל בכוונה, מתוך האוירה.

תסביר לאיש ההוא בנועם שברוך השם הגיע לגיל שיבה, ומגבלות הגיל גורמים שאינו יכול להשמיע את התפילה לכולם, בצורה צלולה ומובנת לכל השומעים. תגיד לו זאת בעת שאין שם אנשים אחרים השומעים אותך, וגם תגיד זאת בנועם ובחיך ידידותי, עם יד על כתפיו. ותגיד לו שבזה הוא עושה תיקון עוד יותר גדול, שתפילת הציבור תהיה מוצלחת עוד יותר.

איך מנחמים מי שהוא אבל על קרוב משפחה

שאלה: יש לי חבר בעבודה שמת לו בן. מחר אנו הולכים לנחום אבלים. מה אפשר לומר לו כשנגיע שם?

תשובה: מה הוא השורש של המלה "אבלות"? המקור הוא לשון "אָבֵל", כלומר הוא חושב שהיה אפשר להיות אחרת. יש לו טענות בלבד, כאילו ביקורת על מעשיו של הקב"ה. אותו אָבֵל חושב בלבד "אילו היה תלוי בי, לא הייתי ממית את האדם ההוא". הניחום הוא שהמבקר

אותו ידבר על לבו וירגיע אותו, שלא יהיה מתנגד להחלטתו של הקב"ה. וכך כתב רמ"א (שו"ע יורה דעה שע"ו סעיף ב') "ואל יאמר אדם לאָבֵל: 'מה לך לעשות? כי אי אפשר לשנות!' שזהו כגדוף, דמשמע הא אם אפשר לשנות, היה עושה? אלא יקבל עליו גזירת הש"י מאהבה".

זאת אומרת כל מה שעושה הקב"ה הוא לטובה. לפעמים ה' ממית את האדם לבל יראה צרות קשות יותר. למשל, אם היה נפצע בתאונה קשה ונשאר משותק בחצי גופו לכל שאר חייו; או אם יפסיד הכרתו וישאר צמח וכיוצא בזה. ואל יאמר אדם: "גם זה היה צריך הקב"ה למנוע ושלא יגיע למצב קשה כזה!" כי אין הקב"ה מְשַׁנֶּה את מהלך הטבע. אם האדם אוכל מאכלים מזיקים או מעשן, או נוהג רכב במהירות מופרזת, או מְסַכֵּן את בריאותו בכל אופן שיהיה, או נכנס למקומות שיש בהם סכנה לחייו, אין הקב"ה מתערב. הנסים נעשים רק לבעלי זכויות גדולות, לראויים לכך. לכן לפעמים המיתה היא עדיפה על חיי עיניו וצער הצפויים לו.

זה הוא תוכן דברי הרב אברהם אבן עזרא (על דברים יד, א) על המקרא "בנים אתם לה' אלהיכם, לא תתגודדו... למת. כי עַם קדוש אתה לה' אלהיך":

"וּטַעַם 'בנים' - אחר שתדעו שאתם בנים לשם, והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן, אל תתגודדו על כל מה שיעשה, כי כל אשר יעשה, לטוב הוא. ואם לא תבינוהו, כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם, רק יסמכו עליו; כן תעשו גם אתם. 'כי עַם קדוש אתה' ואינך כשאר כל הגוים, על כן לא תעשה כמעשיהם".

מוסיף על כך רמב"ן שם (דברים יד, א):

"ולפי דעתי כי טעם 'עם קדוש' הבטחה בקיום הנפשות לפניו יתברך, יאמר אחרי שאתה עַם קדוש וסגולה ה'... וחשוב [ה'] מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, אין ראוי לכם להתגודד ולהקרח על נפש, ואפילו ימות בנוער [=בגיל צעיר]. ולא יאסור הכתוב הבכי, כי הטבע יתעורר לבכות בפירוד האוהבים ונידודם, אף בחיים. ומכאן סֶמֶךְ לרבותינו (מועד קטן כז, ב) באסורם להתאבל על נפש יותר מדאי".

אומר רמב"ן שהתורה התירה את הבכיה, כי גם כאשר הילד נוסע לקייטנת קיץ לכמה שבועות, האם בוכה על פרידה זמנית. כך גם לישראל מותר לבכות על המת. אבל אם בוכים יותר מדאי יהיה חלילה מכך סימן שלא מאמינים בתחיית המתים. והרי צריך להיות ברור לכולנו שיש נצחיות הנשמות. כל הנשואים בחיים בעולמנו עוד יזכו שוב לראות ולשמוח עם כל יקיריהם שכבר נפטרו. כי גם כולנו "הולכים לשם". לכן האבלות היא רק על התקופה של כמה עשרות שנים עד שנפגוש שוב את היקר, שזה עכשיו נפטר.

במה כן צריכים לְחַזֵּק בו את האבל? בדברי הזוהר סוף ספר ויקרא. כי כאשר הבן או הבת של הנפטר הולכים בדרך ישרה, נוהגים בעדינות עם הזולת, בזה הם מוסיפים יקר וזכות אל

אבא ואימא שלהם. יש באפשרותם לתקן מצבו של הנפטר ע"י שהצאצא ישפר את מעשיו. לא רק מדובר במשך י"ב חודשי האבלות, אלא גם לשאר משך ימי חייו. ובזה יש תיקון ממשי. כמובן מתן צדקה לעניים מועיל מאד.

עיקר הכל הוא לא להגיע לידי כפירה. לא יהיה מצב שהאבל יתפקד באמונתו, אלא יאמין בהתמסרות יהודית כי כל מה שהקב"ה עושה הוא לטובה, כמו שנצטוינו לחשוב (שו"ע או"ח סוף סי' רל).

ניחום אבלים, הוא חסד גם אל המת עצמו

שאלה: הרמב"ם כתב (הלכות אבלות, פרק יד הלכה ז): "יִרְאֶה לִי שִנְחַמַת אֲבָלִים קוּדֵם לְבִיקוּר חוּלִים. שְׁנִיחוּם אֲבָלִים גְּמִילוֹת חֶסֶד עִם הַחַיִּים וְעִם הַמֵּתִים" [אבל ביקור חולים הוא רק עם החי]. מפורסם שהרמב"ם אינו מאמין שנשמתו של המת מרחפת בבית האבל, אלא היא מציאות אצילית רוחנית לא קשורה למקום. יתירה מזאת, פעם הֵבֵאתָ אֶת מֵאֵמֶר חז"ל כִּי אַחֲרֵי שְׁקוּבָרִים אֶת הַמֵּת, הוּא אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ כְּלוּם מִה שֶׁאֲנִישִׁים חַיִּים מְדַבְּרִים (ירושלמי, עבודה זרה ג, א. וכך מביא הט"ז על יורה דעה שמד, א). ובכן כיצד תסביר שיש בזה חסד אל המת?

תשובה: פתרון דבר זה הוא על פי המשנה בפרקי אבות (ג, י) "כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו". כאשר בני אדם משבחים את המת, ומצטערים על מיתתו, זה מעורר לימוד זכות עליו אצל הקב"ה. וניחום אבלים הוא גם כן הבעה של כבוד אל המת הוא.

ולכן אמרו חז"ל (שבת קנג, א) סימן: "איזהו בן העולם הבא? אמר ליה 'ואזניך תשמענה דבר מאַחֲרֶיךָ לאמר: 'זה הדרך לכו בו, כי תאמינו וכי תשמאלו' [=אם לימין או לשמאל]. רבי חנינא אמר, כל שדעת רבותינו נוחה הימנו".

ובאר שם רש"י: "ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר, זה הדרך לכו בה - מאחרי מִטְּתְךָ [=ארון המתים] כשתמות, תשמע כשיאמרו [המלווים או המספידים] 'זה הדרך שהלך בה זה, לכו בה', מובטח שהוא בן העולם הבא.

כל שדעת רבותינו נוחה הימנו - דעתם נוחה עליהם ממה ששומעין עליו ורואין בו".
[עכ"ל רש"י].

ולכן כאשר הולכים לנחם לאבלים, גם מפייסים את האבלים, אבל גם במה שמראים יחס של חשיבות לאותו הנפטר, גורמים להמליץ זכות עליו אצל הקב"ה, אפילו אם המת עצמו לא שומע מה שאומרים עליו [כאמור לעיל שאחרי קבורתו הוא עצמו אינו שומע]. שהרי גופו בקבר, במקום אחר, ונשמתו בגנזי מרומים, והאבלים הם בבית כאן על גבי קרקע. אבל הטיבו עם המת במה ששבחו אותו.

וראו עוד ב"ספר חסידים" (פסקא רכד) כיצד הטיבו עם רבי מאיר, גם אחרי מיתתו, במה שדברו עליו דיבורי זכות, והשפיעו בכך על דין שמים.

אם טוב לאבל משך י"ב חודש לארגן מנין נפרד משאר קהל המתפללים

שאלה: אני מתפלל בבית כנסת שיש בו בה עשרות מתפללים. אבל כאשר מגיע יום השנה של אמי ז"ל, ואני רוצה לעבור לפני התיבה כדי להעביר אליה זכות, יש בבית הכנסת אנשים אחרים שהם אבלים תוך שנתם ואינם מוותרים לי להיות שליח-ציבור בתפילה. בעבר לקטתי עשרה אנשים והתפללנו בחדר צדדי. כעת אמר לי אברך אחד שזה קלקול ולא תיקון. למה?

תשובה: יש יסוד בחז"ל של "ברוב עם הדרת מלך" (ראש השנה לב, ב). עד כדי כך שהמשנה ברורה (סי' צ ס"ק כח) מלמד שעדיף לחפש להתפלל במניין ששם הציבור גדול יותר. ב"מגן אברהם" (או"ח סוף סי' קנ"ד) פוסק כי הרוצים להפרד לשני מניינים, אם שטח בית הכנסת מספיק מרווח להכיל כל מספר המתפללים, אסור להם להפרד לשני מניינים.

התיקון שהחי מועיל לנשמת הנפטר, בהיותו שליח ציבור, אין לו מקור במדרש או בתלמוד. אלא מקורו בספר "זהר חדש" (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' מט). משמעות הדבר שיש זכות להאב שהוליד בן הגורם לציבור לומר "אמן יהא שמיה רבה", וכן לענות "אמן" לברכות שמונה

עשרה של החזן. אבל הבה ונתבונן. אם בלאו הכי הציבור עונה דברים אלו, גם כשהבן לא נמצא, מה תוספת זכות יש בכך? ובמקרה ששאלת, אדרבה, עוד מתעורר קטרוג שהבן פיצל את המניין, וביטל ענין הדרכת חז"ל "ברוב עם הדרת מלך"? יתירה מזאת, הבן מבטל מהאנשים המתלווים אליו את המעלה של "כל הקובע מקום לתפילתו" (ברכות ו ע"ב, וכן ז ע"ב).

נכון כי כבר זמן רב שאנשים נוהגים לפצל מניין, כדי לעבור לפני התיבה. אבל זה לא מבוסס הלכתית.

ביאור שמונה השבחים שיש בקדיש

שאלה: כל יום שומעים אנו שבע פעמים (לכל הפחות) אמירת קדיש. שם מאריכים-לשון באמירת שמונה שבחים: יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל. זה נראה כמו גיבובי מלים. האם תוכל לבאר מה היחודיות של כל מלה ומלה, ומפני מה מאריכים כל כך בשבחים?

תשובה: לא מצאתי בספרים ביאור מפורט, מלה אחר מלה. אבל הבה ננסה לצרף יחד מה שראינו בספרי קודש.

[א] יתברך. שאלו הרבה מה שייך "לברך" את ה'. הרי הוא מקור הברכה וכל ברכות העולם נקבעות על פיו, וכיצד נגיד שאנו נברך אותו? אלא מבאר מהרש"ל (בהערותיו לסמ"ג, מצות עשה יט) הלשון "ברכה" כי כולנו כורעים בִּרְךָ לפניו, כולנו מקבלים את מְרוּתוֹ. הקב"ה הוא הנושא של "ברכה" שבטאנו, ע"י פעילות כריעת הברכיים שלנו. ובאמת בשו"ע (או"ח נו סעיף ד) פסק שיש לכרוע ארבע פעמים בעת שעונים על קדיש. ולכן הוא יתואר "יתברך". אמנם זה מסביר השימוש במלה זו עת שכורעים ברך, ומה נגיד בשאר ברכות הנהנין והן עשרות, ושם אין כריעות? אלא רש"ר הירש (על בראשית יד, יט) מסביר כי הקב"ה יש לו נחת רוח שציוה ונעשה רצונו [מקורו בזבחים מו, ב]. כי כאשר אנו מקיימים דבריו, הוא במצב מבורך, לפי מושגי בני אדם קרוצי חומר כמונו.

[ב] וישתבח. כתב המלבי"ם (ביאור המלים לתהלים קיז, א) כי "שבח" מתקן הענין ביתר שְׂאָת. על המקרא "דור לדור ישבח מעשך" (תהלים קמה, ד) אלו האומות שרק הָלְלוּ עד עכשיו, עתה ישבחו את ה' כי יתעלה בעיניהם יותר ממה שהיה בדעתם מקודם.

[ג] ויתפאר. מבאר המלבי"ם (הכרמל, ערך: פאר) לציין בזאת שמעשיו של הקב"ה הם למעלה מהטבע הנהוג. הם פלאיים, לתפארת.

[ד] ויתרומם. מבאר המלבי"ם (הכרמל, ערך: גדל, רם) כי "רום" היא נקודת המעל שאין לנו תפיסה בו. "ונרוממה שמו יחדיו" (תהלים לד, ד) שמצד מהותו של הקב"ה הוא מרומם ונעלה מכל רעיון והשגה אנושית.

[ה] ויתנשא. מבאר המלבי"ם (על ישעיה ב, יג) "רם" מציין נקודת המעל בהחלט. ו'נשא' מציין "דבר הנשא ממדריגה למדריגה, מהתחת אל הגובה". זאת אומרת, לא רק שהקב"ה הוא עצמו נשגב למעלה מהשגותינו (ויתרומם), אלא הוא מקבל נשיות ממה שהשפלים כמונו מכירים את מעמדו, מכירים את עליונותו, מכירים את שליטתו הבלעדית. מזה הזזנו את המושג ממה שחשבנו בפשיטותנו כשהיינו צעירים ופחות מבינים, מפני שאנו התבגרנו והשתלמנו, וכעת מבינים אנו יותר. הענין **התנשא** מהשטחיות אל הרוממות.

[ו] ויתהדר. הוא ענין כבוד כמו "והדרת פני זקן" (ויקרא יט, לב) "פני זקנים לא נהדרו" (איכה ה, יב). ההבדל בין הוד והדר, כי הוד הוא זיו פנימי, והדר הוא חיצוני הניכר לבריות.

[ז] ויתעלה. כי עד כה חשבנו עליו במושגים מוגבלים אנושיים. אבל כאשר הבננו שהוא למעלה מיכולתנו השכלית להבין לאשורו, בזה הוא מתעלה. כל עוד אנו בגוף, אנו חומריים ומבינים בגבול מצומצם מאד. אבל אחרי שאנו נעלה לעולם הנצח, נבין אז לאין-ערוך יותר מגדולתו של הקב"ה. אמרו חז"ל על המקרא "לא יראני האדם וחי" (שמות לג, כ), "בחייהם אינם רואים, אבל רואים הם בשעת מיתתן" (ספרא, ויקרא, נדבה פרק ב; זהר ח"א צ"ח. ראה "תורה שלימה" להרב מנחם כשר, שמות לג, פסקא קל). לא יבין אדם בשכינה כל עוד האדם זקוק למאכל ומשתה, ולישון ושאר צרכי הגוף. אבל כאשר נשתחרר מזה, נבין פי כמה יותר. הענין עצמו "יתעלה".

[ח] ויתהלל. מצאו חן בעיני דברי ר' שמואל דוד לוצאטו, בספרו "בית האוצר" (מהד' תרמ"א עמ' 36) שכאשר האדם מזמר, בלי יכולת לבטא מלים מוגדרות אבל נפשו עליזה ביותר, הוא מוציא מפיו אותיות "לה-לה", ומכאן מלת "הלל". אני מוסיף, כאשר נגמרו לנו המלים, ואין יכולת לתאר השבח, אומרים היגויים של "לה-לה" וזו היא "תהלל".

הרי לפנינו שאין כאן כפילות. והאומר קדיש במתינות יכול לכוין כל הפרטים האלו.

ברור ופשוט שכל המעלה של עניית קדוש הוא לשים לב אל מה שהאדם מוציא מפיו. התועלת והמצוה מעוטות הן אם רק במלמול המלים ואומרים בחופזה. צריכים לחשוב על תוכן הנאמר, אם לא כל מלה ומלה אבל לכל הפחות באופן כללי. ואז הוא שבח נהדר.

ביטוי "לעילא מכל נחמתא"

שאלה: בסוף קדיש אומרים "לעילא מכל נחמתא". באיזו נחמה מדובר כאן?

תשובה: חיי אנוש הם צרופים בכל מיני סבל. צרות מהשכנים. צרות מהמעביד. צרות מהבעל או מהאשה. צרות של חוסר בריאות. צרות פרנסה. צרות משונאים פרטיים. צרות מאויבי האומה המקיפים את המדינה מסביב וגם המצויים בתוכה.

צופים אנו כי לעתיד לבוא הקב"ה יסביר לנו מפני מה הביא עליו כל הבעיות הללו, מה התועלת בכל אלו. וכאשר נשמע ההגיון בדבר, נתנחם.

אבל הנחמה שהקב"ה ינחם אותנו אינה דומה לנחמה שהבריות מנחמים זה את זה. כאשר למשל, מי שהוא מת אחרי שסבל רבות מסרטן או פציעות קשות של תאונת-דרכים, אומרים המנחמים לאבלים כי טוב מותו מחייו. כי אם היה ממשיך לחיות היה נזקק תמיד לכסא גלגלים, או שהיה חי בלי יכולת להאכיל את עצמו, וסובל כאבים. וכך מתנחמים שמיתתו היתה ה"רעה במיעוטה". עדיפה רעה זו מאשר רעה כבדה ומציקה יותר.

אבל כאשר הקב"ה יבוא להסביר לנו מה התועלת בכל יסורי עם ישראל, ויראה לנו כמה ברכות והשפעות מעולות השגנו על ידי הצער ההוא; שבלי הצער ההוא היה בלתי אפשרי להביא לידי טובות עצומות אלו, באותו זמן נודה ונשבח את הקב"ה ונאמר לו: "יפה עשית! נהדר עשית! בחכמה עשית! כי דוקא על ידי בעיות אלו בָּנִינו עולם".

לדוגמא, אם לא שאויבינו לוטשים עין לתפוש את ארצנו, לא היינו מתעוררים לאהוב את ארצנו עוד יותר! מי שהוא נכשל במבחן-לימודים ונזקק לעבור הקורס פעם נוספת, והרי עתה ידע היטב את חומר הלימודים פי כמה יותר ממה שהיה יודע אם לא היה נכשל בפעם הראשונה. ומי שהיה צריך לחכות כמה שנים עד שאשתו תהרה ותוליד לו צאצא, הוא יאהב את הבן והבת פי כמה יותר מאשר יאהב כשנולדו תוך שנה ראשונה מהחתונה.

כך הנחמה שהקב"ה ינחם אותנו היא כפלי כפלים יותר מאשר כל נחמה אנושית.

ישתבח שמו לעד.

מנהג היציאה לבית הקברות בסוף י"ב חדשי אבלות

שאלה: [שנה זו של מגיפת הקורונה] המדינה אסרה על המשפחות השכולות מלבקר בבית העלמין, אפילו ביום הזכרון לחללי צה"ל (ד' אייר). כל שנה פקדנו קבר יקירינו. כיצד נדלג על יום מיוחד זה?

תשובה: יש טעות נפוצה בעולם. הרבה אנשים פוקדים את קברי יקיריהם ביום השנה לפטירתו. חושבים זאת לכבוד אליו. אבל אין מקור לזה בדברי חז"ל. מה שכתב בשולחן ערוך בעניני ההספד (יורה דעה, סוף סי' שמד):

"**חכם** ואלוף וגאון, מכניסין אותו לבית המדרש [=גופו של הנפטר], ומניחין המטה במקום שהיה דורש, וסופדין אותו שם. וכשמוציאים המטה, סופדים אותו עד בית הקברות. וביום השביעי עולים לבית הקברות ומבקרים אותו, וכן ביום שלשים, ותכלית י"ב חדש, מבקרים ומשכיבין אותו".

מה פירוש "משכיבין"? כתב שם "באר הגולה" (נמצא על הדף, בשו"ע) "אומרים הזכרה ותפילה בעבורו, ויש נוסח התפילה בזה, וקורין אותו 'השכבה'". והוא מבוסס על מאמרו של הקב"ה על קבורת הצדיקים: אף הקב"ה על גופן של צדיקים אומר "יבוא שלום, ינוחו על משכבותם" (שבת קנב, ב). ולכן תפילה זו נקראת "השכבה". כלשון חז"ל "יומא דאשכבתיה דרבי" (כתובות קג, ב) שאמרו עליו תפילה זו.

אבל מה פירוש "מבקרים"? האם זה כמו אורח הבא לבקר אצל אחר כדי לדרוש בשלומו? לא כן. שהרי חז"ל למדונו שהמת שומע מה שמדברים אנשים סמוך לו רק עד שיסתם הגולל של הקבר, ולא אחר כך (שבת קנב, ב). אלא הוא ענין של ביקורת. כמו "מבקר מומין בירושלים היו נוטלין שכרם" (כתובות קו, א); לערוך ביקורת "פְּבִקְרַת רועה עדרו" (יחזקאל לד, יב). ומזה מלשון "בִּקֵּר" (בניגוד לְעָרַב) שבו מבחינים יפה מה שרואים מול עינינו. וכן היו מכריזים בציבור לבחון ולדעת מה ערכו הכספי של שדה, הִכִּינוּ "אגרת ביקורת" (כתובות צט, ב) פרסום ההבחנה. כך ענינו כאן, על ידי אמירת ההספד ידע העם מה היו מעלותיו של הנפטר, וישתדלו ללכת בעקבות מעשיו הטובים. [וכמו שמפורש במסכת שבת (קנג, א) "זה הדרך, לכו בו"].

שולחן ערוך העתיק דבריו מהטור (סוף סי' שמד) והוא העתיק דבריו מדברי רמב"ן בספרו "תורת האדם" (כתבי רמב"ן, בהוצאת מוסד הרב קוק, ח"ב עמ' פח) ושם העתיק הדברים בשם אחד מגאונים [כלומר המאמר אינו מופיע בחז"ל]. שימוש זה של מלת "מבקרים" בהקשר זה של המת הוא מחודש, ולא ידענו עליו לפני תקופת הגאונים מלפני 1200 שנה.

אבל כל הענין הנ"ל היה להספיד "חכם, אלוף וגאון", כלשונם. ולא התכוונו שעל כל אחד מהעם יעשו כך, לצאת לבית הקברות בסוף יום השביעי לפטירתו, ובסוף יום שלושים ולסוף י"ב חודש. מה שהרבה מבני זמננו נוהגים כך על כל מת ומת, אין לו מקור בגמרא או רמב"ם או בשולחן ערוך!

וגם מה שיצאו לבית הקברות היה רק כדי לעורר את ההספד, כדי שהעם של מלווים יתעוררו לתקן את מעשיהם, כדברי קוהלת (ז, ב) "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו". כלומר שהחי יתן אל לבו שגם הוא עתיד למות, ומי יודע כמה זמן יש עדיין בידי לתקן את מעשיו? הרמב"ם הביא רעיון זה בהלכות אבלות סוף פרק י"ג הלכה י"ב.

אבל ללכת לבית הקברות, לא למען ההספד, אלא כדי לבכות על קברו של המת, ולהצטער על היעדרו, אין לזה שום בסיס תורני. אדרבה, אדם המעורר את האבלות עושה שלא כדין (מועד קטן כז ע"ב, ודברי הט"ז בסוף סי' שמד).

לכן מה שהמדינה מונעת מהמשפחות לפקוד את הקברות של יקיריהם, מפני חשש הנגיף, שלא ידביקו הבאים לשם את ההמון הנמצאים גם הם שם, אינו נגד חוקי התורה. וגם כל שאר ימי השנה, אין ראוי לקיים מנהג זה של פקידת הקברות ביום השנה לפטירתו, אם לא כדי לומר שם ההספד לפני הנאספים. "ערוך השולחן" (יורה דעה סוף סימן שמ"ד) מציין כי על החכמים, היה ראוי לקבוע מנהג אמירת ההספדים דוקא בבית המדרש שלו.

אם אפשר להעביר זכויות ומצוות מהחי אל המת

שאלה: אמי ז"ל נפטרה לפני כמה שנים. ואני נוהג בכל יום-השנה לפטירתה להביא לבית הכנסת כמה מיני ממתקים, עוגות ושתייה קלה, כדי שהציבור יקח מהם. ואני תולה שלט שהברכות יעלו לזיכוי ולתועלת של הנפטרת אמי ז"ל. כעת פגשתי בן אדם הנוזף בי ואומר "מה פתאום? זה לא יועיל כלום!". אני שואל, האם המנהג הזה לא טוב?

תשובה: עצם הרעיון שאדם א' יעשה מצוה, והוא יכול "לתרום" מצוה זו ולהעביר השכר עבורה אל אדם ב', לא נמצא בדברי חז"ל. וכמו אצלנו בזמן שאנו חיים, אם אדם אחד עשה מצוה גדולה, נניח פְּרִיִּס משפחה ענייה משך שנים, ואני רוצה לרכוש ממנו מצוה זו שתירשם

לזכות שלי דוקא, כל כסף בעולם לא יוכלו לבצע העברה זו אלי. כמו להיפך, אם עשיתי עבירה גדולה, ומפחד אני מהעונש בגיהנם, גם אם אתן למי שהוא מליון דולר שהוא יקבל על עצמו עון זה ועונש זה, אין שום אפשרות להעביר אליו. וכמו שהוא המצב בין החיים, כך הוא בינינו לבין המתים. ולכן מה שהאנשים בבית הכנסת מברכים לפני אכילתם אינה יכולה להועיל בשום פנים ואופן למתים. כל אדם ואדם יש לו חשבון פרטי ונפרד לעצמו, ואין יכולת להעביר מזה לזה.

אמנם מצאנו בשולחן ערוך, בדיני יום הכפורים (או"ח סוף סי' תרכ"א) שכותב "נהגו לידור צדקה ביום הכפורים בעד המתים". הרי לכאורה מכאן שכן אפשר להעביר זכויות מאדם זה לאדם אחר שכבר מת? ענו על כך המגן אברהם והט"ז בביאוריהם שם: "שהשם יתברך בוחן לבות ויודע שאילו היו בחיים היו נותנים צדקה". כלומר אין כאן "העברה" אלא יש כאן סוג של תפילה, סוג של תחנונים, לסנגר על המת.

למושג הנוהג הנפוץ והרווח בעולם כעת שאפשר לכפר על המת, ולהוציאו מעונשי גיהנם, על ידי אמירת קטעים של זוהר, או על ידי אמירת פרקי תהלים [כמו שנהוג ומנוהל ע"י כמה אישים, ועל ידי כך מתרימים את המתעניינים לתמוך כספית במוסדותיהם] יש להקשות מהגמרא. "אין כפרה למתים" (זבחים ט ע"ב). כלומר, אדם שחטא שם בצד בהמה להביא אותה לבית המקדש ולהקריבה כקרבן עבורו. ואם עד שהספיק להביא, הוא מת. כלום בנו יכול להביא עבורו את הקרבן הזה אחרי מותו? הגמרא שוללת זאת. מה שהיה, היה. אין אפשרות שאדם אחר יביא כפרה עבורו.

אמנם, לכאורה הקדמון המרדכי (על סוף מסכת יומא, פסקא תשכ"ז) סותר זאת? הוא כותב: "ומה שהורגלו לידור צדקה ביום הכפורים בעבור המתים, יש להביא ראייה מן [מדרש] ספרי, פרשת עגלה ערופה [סוף פרשת שופטים] 'כפר לעמך ישראל', אלו החיים. 'אשר פדית' אלו המתים. מלמד שהמתים צריכים כפרה" עכ"ל. והרי זה בניגוד לדברי חז"ל בגמרא הנ"ל (זבחים ט ע"ב)?

אבל יש לענות, במדרש ספרי מדובר רק על הבאת עגלה ערופה. היא אינה מובאת לכפר על מת מסוים, אלא על כל כלל המתים שהיו מאז יציאת מצרים ("אשר פדית" – מלמד שכפרה זו מכפרת על יוצאי מצרים" עכ"ל המדרש). כלומר מדובר על עגלה ערופה בלבד, ולא על מיני אמצעיים אחרים. ומדובר על עון שפיכת דמים בלבד, ולא על חטאים אחרים.

בסיכום, נתינת צדקה שהזכירו השולחן ערוך, מגן אברהם והט"ז היא רק סוג של תחנונים ובקשה כסניגוריא על המת. שאילו היה חי, גם הוא היה נותן צדקה לעניים. כלומר יש לו כח נפשי לכך, למרות שלא הספיק לעשות כי נקטף ומת. אבל שיהיה יכולת בידינו להעביר זכויות מאדם לאדם, לא ידוע לי על כך שום מקור בשום פוסק מפורסם.

זה הוא הטעם למתנגדים לחלוקת עוגות ושתייה קלה בבתי כנסת, כדי לזכות בכך את הנפטרים; כאילו השכר שבירכו הציבור ברכת הנהנים ייחשב כאילו המתים עצמם ברכו אותן הברכות. זה לא מועיל. רק בנו ובתו של המת יכולים להרבות במצוות, ועל ידי זה נזקפות זכויות רבות למת, שהוליד צאצאים טובים כאלו.

מה אפשר לעשות למען תיקונו של המת בעולם הנשמות

שאלה: בעוד כמה ימים יחול שנה ראשונה לפטירת אבי. אני מעוניין לעשות כל מה שרק אפשרי להעלות אותו ולזכות אותו בגן עדן. אמרו לי שאביא לבית הכנסת אותו היום עוגות ושתייה מתוקה. כאשר בני הציבור יאכלו וישתו, כל הברכות שלהם יעלו לזכותו של הנפטר. בנוסף לכך, מה עוד אעשה?

תשובה: אגיד לך מה לא לעשות, ומה כן לעשות. מה שהצעת להביא מאכלים ומשקאות לבית הכנסת, לדעתי יש לשלול זאת. הרי מפורש בשולחן ערוך (או"ח סי' קנא סעיף א) שאין לאכול ולשתות בבית הכנסת! תאמר נא, אדם הנמצא בבית המשפט, או במוזיאון או עוד מקום נכבד, יתנו לו לאכול ולשתות שם? זה נחשב כקלות ראש. נכון שיש הרבה אנשים בדורנו הנוהגים לחלק מזונות ומשקאות בבית הכנסת. אבל לא מצאנו מנהג זה בגמרא, או בראשונים או בפוסקים.

ועוד בעיה. אי אפשר להעביר זכויות מאדם לאדם. תצייר בדעתך שאדם אחר עשה פעולה נפלאה, הקים בית חולים עבור הנזקקים. ואם אחר כך תתן לו מליוני דולרים בתמורה שיעביר אליך את הזכות שלו, האם זה אפשרי? וכן להיפך, אם בצעת חטא נורא, גנבת או הזקת לאדם נזק גדול, ואם אחר כך תתחרט ותתן סכום עתק למי שהוא אחר שירכוש ממך את העבירה ועונשה, האם אפשרי הביצוע, העסק יקוים? פשוט הדבר שאין "טרנספר" ברוחניות. אין אפשרות שאדם אחד יעשה מצוה, ותהיה אפשרות להעביר את שכר המצוה או זכותו לאדם אחר, בין חי ובן מת.

מה כן אפשרי לך? מובא בגמרא "ברא מזכה אבא" (סנהדרין קד, א). כיון שאתה יוצא חלצין, אתה ההמשך שלו, בגוף ובנפש. ואם הוא שחינך אותך, או אישית או ששילם עבור חינוך שלך, יש לו שותפות במצוות שתעשה כל ימות חיך. וכך מפורש בזוהר, בדבריו בסוף ספר

ויקרא, שאם הבן או הבת הולכים בדרך ישרה, בדרך הגונה, בזה הם מכבדים את ההורה, האב או האם. גם אם תתן צדקה למשפחות עניות, זה יועיל להוריק בזה שעשית מצוה גדולה.

תדבק בלשון חז"ל, שהם היודעים את האמת.

לויית המתים, אם חייבים להשתתף בכולן

שאלה: אני אברך הלומד ב"כולל" הנמצא סמוך לבית הלוויות שִׁמְגֵר (ירושלים). למדתי בשולחן ערוך (יורה דעה, תחילת סימן שס"א) שמבטלים תלמוד תורה מפני הוצאת המת. ואם מדובר במיתת אדם שלמד תורה, אין מספר לאנשים שחייבים ללוותו. מה אעשה? הרי בכל יום ויום יש לוויית מתים בִּשְׁמֵגֵר, האם על כל האברכים להפסיק לימודם וללכת ללוות את המתים?

תשובה: מקור הדברים במסכת כתובות (יז ע"א) ושם נקטו במספר "ששים רבוא" מלווים. וזה באמת מוזר. אין לומר שזו גוזמא כי גם רמב"ם (הל' אבלות פרק יד), וגם השולחן ערוך שציננת, מזכירים מספר זה.

אבל מצאנו מזור בדברי הרמב"ן ("תורת האדם", בספר "כתבי רמב"ן" של מוסד הרב קוק, ח"ב עמ' קד) המביא דיעה שמדובר רק ב"מת מצוה". כלומר אדם שאין לו משפחה, ואין לו מי שיטפל בצרכי קבורתו. צריכים לדעת שבימי חז"ל לא היו חבורות של עסקנים שעסקו בקבורת כל המתים ("חברה קדישא"), אלא בני משפחתו של המת או חברים שלו עסקו בזה. ולכן חייבו חז"ל כולם לטפל בזה. דעה זו, שמדובר ב"מת מצוה" מוזכרת גם על ידי התוספות, הרא"ש וגם על ידי המאירי, למרות שהם דחו דיעה זו. אבל סוף כל סוף, אחד מקדמונינו הביע פירוש זה, ולכן לפי דבריו אין חובה ברוב המקרים שישתתפו כולם בהלוויות.

סמך אחר להתיר את אי-השתתפותך בהלוויות הוא דברי הרב דוד פרנקל (נפטר בשנת 1762) מחבר "קרבן העדה" על הירושלמי [מגדולי המפרשים], שבביאורו בסוף מסכת נזיר (פ"ז ה"א) בהערות שקרא "שיירי הקרבן" (ד"ה אבל אם היו צריכים לו) מסביר לדברי הרמב"ם שמדובר בקבורת תלמיד חכם גדול שהוא בקי בכל חלקי התורה, ששואלים אותו בכל מקום ויודע לענות כראוי. וזה כמובן נדיר מאד בזמנינו. [יש להביא לו ראיה מלשון הגמרא בכתובות "נטילתה כנתינתה. מה נתינתה בששים רבוא, אף נטילתה בששים רבוא". כלומר מדובר במת שיודע כל התורה כולה].

סמך אחר להתיר לך ולשאר אנשים [אפילו אינם עסוקים בלימוד תורה] לא להפסיק מעיסוקכם כדי לצאת להלויות, הוא דברי הנצי"ב המלמד שלשון הגמרא "הרואה את המת ואינו מלווה עובר משום לועג לרש" (ברכות יח, א). ואם לא ראית ממש ההוצאה בדרך לבית הקברות, אתה פטור מלהשתתף (מרומי שדה על ברכות יח, א. וכן העמק שאלה יד, אותיות ב-ג וכן שאילתא לד; וכן דעת הרב יוסף חיים זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (מהד' תשס"ז יו"ד סי' קצד). כי לכאורה הגמרא היתה צריכה לנסח ולומר "כל שאינו מלווה את המת". משום מה אמרו "כל הרואה"?

ובכן גם אם תשמע כרוז של מכוניות-פרסום או מודעות-קיר המודיעים על הקבורה, אינך חייב להפסיק מלימודך. והוא הדין גם לכל אדם שאינו עוסק בתורה אלא נמצא בעיסוק אחר, הוא פטור מלהשתתף. היתר זה נחוש מאד כי בעיר גדולה של מאות אלפי אנשים, אין יום בשנה שאין בו קבורתו של איזה מת. כלום חייבים כולם להשתתף?

עוד סמך להתיר מצאנו בדברי המאירי (על כתובות יז ע"א) כי מה שאמרו חז"ל שם "מבבא דאבולא עד סיכרא" פירושו "כל הדרים מן הבית שהמת או האבל יוצאים משם, עד מקום הקבר, הואיל והמת עובר לפניהם" הם החייבים להשתתף. אם כן כיון שאינך נמצא במסלול ההוא של ההליכה בהלויה, אתה פטור.

גם ציינו הפוסקים ממה ששבחו את ר' יהודה בר עילאי שהפסיק לימודו כדי ללוות את המת, משמע ששאר חכמי ישראל לא נהגו כך, סימן שזה רק רשות.

גם אם תלוה, כשהלכת ליד המלווים ארבע אמות, כלומר ארבע פסיעות, בזה כבר קיימת המצוה ותוכל לחזור לעיסוקך.

וכך הוא מנהג העולם, גם של רבנים, להקל בדבר, וכנראה שיש להם על מה לסמוך.

אם כל העובר ליד הלווית המת חייב להשתתף בהלוויה

שאלה: אני גר ליד "בית הלוויות שְׁמִגֵּר" בירושלים. כמעט בכל יום מביאים שם איזה מת להספידו לפני קבורתו. אני עובר שם ורואה המון אנשים ממתנינים בחוץ. האם מחויב אני לעצור בדרכי ולהצטרף להלוויית המת?

תשובה: חז"ל שבחו מאד מי שמלוה את המת. אמרו (מסכת ברכות דף יח, א): "כל הרואה המת ואינו מלווה עובר משום 'לועג לרש', חֲרַף עוֹשֶׂהוּ" [=מחרף כביכול את הקב"ה]. ואם

הללו מה שכרו? אמר רב אסי עליו הכתוב אומר 'מִלֵּוָה ה' חונן דל, ומכבדו חונן אביו'. [עכ"ל] כלומר אם אינו מלווה אותו הוא מבזה אותו. הוא "לועג לך" (רש הוא עני, ואין עני יותר ממי ששוכב כגוף בלי נשמה). ואם הוא מלווה אותו, כלומר הוא "חונן דל", לכן הקב"ה יתלוה אליו לברך את האיש הזה הגומל חסד.

עד כמה צריכים ללוות אותו? המצוה היא ללוותו עד לבית הקברות. אבל ההולך ארבע אמות בלבד [=כמו ארבע פסיעות] יצא ידי חובת המינימום. ודין זה נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה, שסא סעיף ג). אבל בכל אופן, מענה זה לא יקל על מצוקתך. כיון שכמעט בכל יום אתה רואה מחלון ביתך הרבה אנשים מתאספים בככר בית ההלוויות, האם חייב אתה לצאת מביתך וללוות את המת? הרי הרב עובדיה יוסף, בספרו "חזון עובדיה" על אבילות (ח"א עמ' רצח) כותב כי נוהגים כולם, גם רבנים וגאונים, ללכת רק ד' אמות ואז הולכים לדרכם. אבל במצבך, שהתאספו הרבה אנשים וממתינים לשמוע הספדים, או שעדיין עסוקים בהספדים, האם נכון הדבר שתיאלץ להמתין עד שהמסע יצא לדרכו?

מצאתי לך פתרון. הרב נפתלי צבי ברלין (הנקרא הנצי"ב), רבו של הרב קוק, בספרו "העמק שאלה" (על שאילות ר' אחאי גאון, תחילת שאלה יד) דייק מלשון חז"ל "כל הרואה את המת". כלומר אתה במצבך רק רואה את הקהל הרב שהתאסף. אינך רואה לא את הארון, ולא את הרכב בעת שמסיעים את המת לבית הקברות. ודאי אתה פטור מללוות אותו.

ומזה הרווחנו עוד דין. כשיש מודעות ברחוב או בעיתון על מיתתו של המת, או מכונית עוברת ברחובות-עיר וממנה מכריזים ברמ-קול על מיתתו, אינך חייב להשתתף בהלוויה. כי טרם ראית את המת.

ואי אפשר להתחכם ולומר שהכוונה רואה ממש את גוף המת עצמו, כי הרי הוא מכוסה בתכריכים או בטלית, מאז הגיעו "חברה קדישא" ולעולם לא רואים אותו ממש.

מאיזה טעם תקנו חז"ל שיש מצוה ללוות את המת? כתב הרמב"ם (הלכות אבילות פרק יד) שהוא מהדין של "ואהבת לרעך כמוך". אני מפרש: כאשר בני אדם מכבדים את המת, זו היא סגולה בטוחה שגם בבית דין של מעלה מכבדים אותו. הרי משנה מפורשת היא: הוא הָיָה אֹמֵר, כָּל שְׂרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימָּנָה, רֵיחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימָּנָה. וְכָל שְׂאִין רֵיחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימָּנָה, אֵין רֵיחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימָּנָה. (אבות ג, י).

וגם חז"ל המאוחרים אמרו: "איזהו בן העולם הבא? אמר ליה 'ואזניך תשמענה דבר מאחריך, לאמר: זה הדרך לכו בו, כי תאמינו וכי תשמאלו' (שבת קנ"ג, א). ופירש שם רש"י:

"**ואזניך** תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בה - מאחרי מטתך [=ארון המתים] כשתמות, תשמע כשיאמרו 'זה הדרך שהלך בה זה לכו בה, מובטח שהוא בן העולם הבא'. עכ"ל.

המת, כל עוד לא נקבר, הוא שומע מה שהאנשים הנמצאים סביבו אומרים (כך אמרו בגמרא במסכת שבת קנב ע"ב) וכאשר הוא שומע שמשבחים אותו [כמובן לא בגזמא, אלא באמת] בזה יש לו סימן היכר שהוא הולך לגן עדן. עושים אתו חסד בזה.

ולכן כאשר באים אנשים רבים להפרד ממנו, גם אות-כבוד זה משפיע על דינו בשמים. לכן מצוה להצטרף להלוויתו.

אבל כמובן זו היא חסידות בלבד ואם קשה לך אינך חייב להפסיק מעיסוקיך מפני כל לוויית המת שתראה. ותוכל להמשיך בדרכך, כל עוד לא ראית שהמסע יצא לדרכו.

איש וביתו היחסים ביניהם

איך מסתדרים בשלום בית אחד דתי ואחד לא דתי.....מג	בעלה.....מז
זוג שלא זכו להעמיד תולדות, מה התועלת בזיווגם.....מה	לא את הכל צריכה האשה לספר לבעלה...מח
אשה מרוויחה הרבה כסף ומסרבת לשתף את	מריבה בין אשתי לבין אמי.....נ
	שלום בית, כיצד מבטיחים.....נא
	תיקון לחטאי מריבה בין איש לאשתו.....נג

איך מסדרים שלום בית כאשר רק אחד מבני הזוג שומר מצוות?

שאלה: איך מסתדרים בשלום בית כאשר רק אחד מבני הזוג שומר מצוות? אני התחתנתי כאשר אני ובעלי היינו חילונים. כמה שנים אחרי הנישואין כאשר כבר היו לי שני תינוקות, חזרתי לקיים קצת מצוות כמו שבת, כשרות ומקוה. עדיין אינני שומרת את הכל. בעלי הוא נשאר חילוני כמו קודם, ויש לו תרעומת עלי שאני מכבידה עליו את החיים. לפעמים יש ויכוחים בינינו, ויכוחים כואבים, בין בנוכחות הילדים ובין שלא בנוכחותם. מה עלי לעשות?

תשובה: ספר "מסילת ישרים" כותב (בפרקו הראשון) שכל החיים שלנו מלאים נסיונות, כל אחד ואחד מאתנו נקלע למצבים מביכים ועלינו לנהוג כתורה, עלינו לחיות בהכרה שהקב"ה נמצא כאן כל רגע ורגע ובוחר אותנו. "שויתי ה' לנגדי תמיד". הקב"ה מזווג זיווגים והוא שהכין בשבילך דוקא בן זוג זה ועליך לאהוב אותו, לסייע לו, לתמוך בו, וגם, לא פחות חשוב מהנ"ל – להתחשב בו.

בעצם יש לבעלך טענה צודקת, כשנישאת לו כך הוא היה, ואת היא שהשתנית ולכן באופן הגיוני אין לגעור בו או לזלזל בדרישותיו. אבל אם תשכון אהבה תמה ביניכם, אם הוא יראה בפועל בכל יום ויום כמה את דואגת לו, כמה את רוצה בטובתו, כמה את מתאמצת לשמח אותו, ודאי זה יביא לריכוך ההתנגדות שלו.

את צריכה לעשות סדר במה את רוצה להנהיג בבית. יש חיובים שהם מהתורה, ויש מדרבנן, ויש שהם רק מנהגים. ברור שהחובה העיקרית היא לקיים המצוות שהן מהתורה. לעת עתה תעלימי עין מהאיסורים דרבנן, וכל שכן המנהגים. ודאי את עוד תקיימי כל המצוות דרבנן, אבל זה יגיע רק במשך הזמן. אבל אל תדרשי ממנו דברים אלו. וגם בעניני כשרויות, אל תחמירי לבקש רק כשרות מסוימת המחמירה. כל מצרכי המזון שיש להם חותמת כשרות מההרב המקומי, תוכלי לאכול.

כמו שלא בא בחשבון להתגרש, כך לא בא בחשבון שהילדים יראו את הוריהם מתווכחים ביניהם. אסור שיראו אחד מההורים זועף וכעוס. לכן תשמרי מאד על אורת נועם. כל דְּבָרֶיךָ יהיו עם חיוך מְקַרֵב, עם סובלנות. תקפיד לא "לנדנד", לחזור על אותה הדרישה שוב ושוב. מספיק לך פעם אחת להציע. ואם הענין לא מקובל עליו, להשאיר המשך הדיון לזמן אחר.

אם הוא נוסע בשבת, אסור לך להצטרף אליו באוטו. אבל אם תטיחי בו ביקורת על מעשיו, זה לא יועיל. בענין חינוך, תבקשי ממנו שכיון שאַת הרית את הילדים, אַת שסבלת תשעה חדשי הריון (הקאות וכאבי בטן וכו') שיתחשב שַׁאת תתני להם את החינוך היהודי-תורני. אם הוא מעשן בשבת, יעשה זאת מחוץ לבית, על המרפסת. הילדים יודעים שהוא עדיין חילוני, אבל יתחנכו שזה מבחינתם חריג, כי עושה זאת מחוץ לתחום קירות הבית. יקוו שאם הזמן ישוב להיות מסורתי, בבחינה מסוימת.

הספרות הבאה הביתה תכלול ספרי יהדות המחבבים את אורחות חיי ישראל, כמו ספרו של הרב הראשי הקודם לישראל, הרב ישראל מאיר לאו, "יהדות הלכה למעשה", והדומים לו.

טוב הדבר שַׁאת תלכי תמיד לשמוע שיעורי תורה, לפחות פעם בשבוע, כדי להתחזק במשימתך. וכן חשוב שיהיו לך חברות דתיות, ואם זה מתאים, תבואי אַת עם בעלך לבקר אצלם לעתים רחוקות.

והאמת היא שאפילו אם כל הנ"ל לא יעשו שינוי גדול בארחות חייו, אבל אם תקפיד על דרכי נועם, סוף דבר שהוא יתקרב לארחות מחשובותיך. תזכרי תמיד שיש לו "פלוס" גדול. אמרת שַׁאת שומרת "מקוה". מבחינת גבר צעיר בימינו זה ויתור גדול. יש לכבד אותו על איפוקו. וכן בענין התנהגותך בשבת. אל תראי שהכוס חצי ריקה, אלא היא גם חצי מלאה. סלקי מלבך כל מרירות, כי זה לא בריא וגם לא תניב תוצאות.

והעיקר, תתפללי להקב"ה שיפתח לבו של בעלך לראות יותר ויותר את הנועם ואת החביבות שיש בארחות חיים דתיים. הוא יראה ההבדלים הגדולים שיש בהתנהגותם של ילדים שחונכו לתורה, לבין עמיתיהם ילדים שגדלו ללא משמעת, ללא הרגשת הנוכחות של הקב"ה. באמת האלימות הפיזית והמילולית, הקנאה וחוסר אכפתיות הם מצויים יותר בין אלו שאין אצלם מורא שמים.

תראי איך בריכוזים הדתיים אין צורך לנוכחות המשטרה לשמור מפני אלימות החברה. נוכחותם שם היא רק לתפוש עבירות בתנועת הרכבים.

הישועה עוד בוא תבוא!

זוג שלא זכו להוליד תולדות, מה תועלת אמתית בזיווגם

שאלה: חבר שלי סיפר כי אשתו בדכאון. יש לה כבר שלוש בנות, והשתתפה בטכס קבוצתי של הפרשת חלה, שם הרבנית המארגנת הבטיחה לה שמפני מצוה הפרשת חלה תזכה ותלד בן זכר. אמנם נכנסה להריון אבל הבדיקות הראו שיש לה בת ולא בן. והיא בוכה שתוחלתה נכזבה כי רצתה דוקא בן. מה לענות לה?

תשובה: ראשית כל אינני יודע היכן חז"ל אמרו שמפני הפרשת חלה תזכה אשה להוליד בן זכר. ולכן אין ראוי לסמוך על הבטחה כזאת.

אבל מה שחשוב יותר הוא להחדיר בתודעת כל אשה ואשה שאחרי קיום מצות ההשתדלות הטבעית, אין לבוא בטענות נגד הקב"ה על מה ששולח, בין אם בנים או בנות. הוא יתברך שמו היודע בדיוק מה תפקידו של כל אדם ואדם. לפעמים עדיף שִׁינָלֵד בן זכר, כי מקיים יותר מצוות רש"י על מנחות מג ע"ב). אבל פעמים עדיף שִׁתִּינָלֵד בת, כי היא עדינה יותר, מתחשבת יותר ותעזור יותר להוריה עת שמגיעים לגיל זיקנה, וזקוקים הם לקבל עזרה. גם רב חסדא אמר שעדיף לו שאשתו תלד בנות (בבא בתרא קמא, א). וכבר ר' צדוק הכהן הדגיש שמהמקרא רואים שיש עדיפות של יראת שמים אצל הבנות, "אשה יראת ה' היא תתהלל" (פרי צדיק, קדושים, ג). וכדבר מהר"ל (דרשות, דרוש על התורה, מהד' לונדון עמ' כז) "גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים" והסביר שם טעם לזה.

גם איש או אשה שכבר נשואים כמה שנים ולא זכו ללידת צאצאים, וכבר היאוש מתחיל לשכון בלבם, חייבים הם לזכור שהקב"ה הוא היודע ביותר מה טוב להם. פעם הוא צופה שהצאצא עלול לעשות צרות גדולות, לא רק להם אלא לכל עם ישראל. פעמים ה' רוצה לבחון את ההורים בנסיון אם למרות הכל יחזיקו באמונתם ודתם, בקיום המצוות. פעמים ה' מעדיף את תפילותיהם עבור צאצאים, משך שנים רבות, ומשתמש בכך למען תועלת שאר עקרים ועקרות שבישראל (כדברי ר' צדוק הכהן).

וגם יש להזכיר דברי החיד"א (בספרו "מדבר קדמות", מערכת ז פסקא ד) שהביא מספר הזוהר (כתב יד) שכל מעשי זיווג בין איש ואשתו אינם לבטלה. כי לעתיד לבוא, בעולם הנשמות, יראה אדם כל הצאצאים האלו, ויכיר כל אחד ואחד מהם מי הוא אביו ואמו.

ובספר זהר הנדפס (פרשת שלח, קסח ע"א) מובא שממעשי זיווג הללו נולדות נשמות קדושות עבור הגרים המתגירים. ובדומה לזה כתבו "אור החיים" (על ויקרא יב) והרמ"ק (פרדס רמונים, שער ל"א פרק ט). וגם הגר"א (על אגדות ברכות דף ל"א בדברי חנה אמנו "שְׂדֵיִם אלו למה?" ולא הזכירה "רחם"). וכן "שני לוחות הברית" (מהד' הרב מאיר כ"ץ, שער אותיות, קדושה, אות תנט).

צריך כל אחד מישראל להתחזק באמונה בהקב"ה, ולדעת כי הוא הטוב והמטיב, אף שאין אנו מבינים כיצד. כי סוף כל סוף שְׂכָלְנוּ מוגבל ומצומצם. צריכים ענוה.

נסיים בדברי ר' יצחק עראמה (דור מגורשי ספרד) בספרו "עקידת יצחק" (שער ט, דף עג ע"ב) "יש לאשה שתי תכליות. האחת, מה שיורה עליה שם 'אשה' 'כי מאיש לוקחה זאת', וכמוהו [היא] תוכל להבין ולהשכיל בדברי שְׂכָל וחסידות, כמו שעשו האימהות וכמה צדקניות ונביאות, וכאשר יורה פשט פרשת 'אשת חיל מי ימצא' (משלי לא, י). והשניה, ענין ההולדה וגידול הבנים, שיורה על כך שם 'חוה' כאשר 'היא היתה אם כל חי' (בראשית ג, כ). והנה תהיה האשה כאשר לא תלד לסיבה מהסיבות, מנועה מהתכלית הקטן ההוא של מציאותה... אבל ודאי עיקר תולדותיהם של צדיקים הם מעשים טובים (רש"י וחז"ל על בראשית ו, ט). על כן חרה אף יעקב ברחל כשאמרה ל'הבה לי בנים, ואם אין מתה אנכי' (בראשית ל, א) לגעור בה ולהשכיל אותה בזה הענין הנכבד, כי היא אינה 'מתה' לפי התכלית המשותף" [כלומר יש בה נצח לפי מעשיה הטובים] עכ"ל. כלומר יש לאיש ואשתו להתרכז בתכלית בריאתם הנשגבה יותר, במעשים טובים.

אשה המרויחה הרבה כסף ואינה רוצה לשתף את בעלה

שאלה: אני אשה בעלת מקצוע טוב, אדריכלות-פנים לדירות. בממוצע אני מרויחה חמש עשרה אלף לחודש. בעלי עובד בבנק ומרויח חצי ממה שאני מרויחה, והוא מתקנא בי. הוא גם קמצן. על כל מה שארצה לקנות, הוא דורש שאקבל אישור ממנו. לצערי יש לנו חשבון משותף בבנק ועל כל צ'ק שאוציא יש בינינו מריבה. הוא מנפנף כל הזמן במאמר הגמרא "מה שקנתה אשה קנה בעלה". מה אעשה?

תשובה: חז"ל תקנו כי "מעשה ידי אשה" [כלומר רווחיה ממה שהיא עובדת] הבעל זוכה בהם. מאיזה טעם? אלא הרי הוא מפרנס אותה ומשלם כל מזונותיה. בתקופת התלמוד, וכן הוא ברוב המקרים גם בזמנינו, הבעל הוא המפרנס העיקרי. בדרך כלל מה שהיא מרויחה הוא פחות מכל ההוצאות שהבעל מוציא עליה ועל צרכיה. לכן תקנה זו היתה לטובת האשה. הוא מוציא עליה ועל הוצאותיה יותר ממה שהיא מרויחה. אבל אותם חכמי התלמוד גם אמרו (כתובות נח ע"ב ודברי רש"י שם ד"ה ואיני עושה) כי יכולה האשה לומר: "בלי טובות. אל תפרנס אותי, ומה שאני מרויחה אקח לעצמי!". הבעל אינו יכול לומר כך אלא היא הקובעת. זו היא הטבה רק לאשה, כפי מה שהיא מחליטה. כתב ר' יוסף טראני, בדורו של ר' יוסף קארו, בשו"ת מהרי"ט (חושן משפט, סוף סי' סז) כי להשיג זאת די בהצהרה מצידו.

לכן כיון שאת מרויחה יותר ממה שהוא מוציא עליך, מותר לך להעלים הכנסות ממנו. כלומר תנהלי כספים שלך בעצמאות ממנו. רק תשאירי בחשבון המשותף כמה שאת משערת הוא מוציא עליך לפרנסתך.

גם אם אי אפשר לך להסתיר מה שאת עושה כנ"ל, וכל ההכנסה שלך עוברת דרך החשבון המשותף בבנק, תגידי לו שעל פי התורה יש לך זכות ויכולת להשתמש בכל הכספים שאת מרויחה, כפי שאת רוצה, וכפי שאת מחליטה.

ואם קשה לך להתווכח אתו, תודיעי דברים האלו אל הרב שלך, ותבקשי שהרב שלו ידבר אתו. סביר להנח שיקבל מה שהרב שלו אומר לו.

לא את הכל צריכה אשה לספר לבעלה

שאלה: רש"י (על בראשית כו, לד) מזכיר כי עשו היה נוהג לצוד נשים ולאנוס אותן. אם רבקה ידעה מזה, מדוע לא ספרה לבעלה יצחק? אילו היה יודע זאת ודאי לא היה מעלה על דעתו לברך את עשו ולא את יעקב!! ואז לא היו זקוקים למעשה מרמה שיעקב יתחפש כאילו הוא עשו ולבוא במקומו.

תשובה: בספר "הכתב והקבלה" (על בראשית כז, טז) מתרץ זאת ואומר: "כמה מן הצער והיגון היו מביאים בזה אל יצחק, בהודיעם לו שיש לו בן שהתנכר לאביו שבשמים". כלומר צריכים לשקול יפה מה התועלת אם מספרים לאבא שהבן שלו מקולקל. אשה נאמנה מגינה על בעלה, שומרת על בריאותו, מסתירה ממנו מידע שעלול להזיק לו נפשית.

וכן מצאנו כי התורה מספרת לנו כי עשו זמם בלבו "יקרבו ימי אבלי ואהרגה את יעקב אחי" (בראשית כז, מא). איך-שהוא זה נודע להאם רבקה ומיד פעלה להרחיק את יעקב מן הבית, ואפילו לשלח אותו לחוץ לארץ, כדי להציל את חייו. ולכן פנתה אל בעלה יצחק בסיפור יצירתי (ספר בראשית פרק כז):

(מב) וַיַּגֵּד לְרַבֶּקָּה אֶת דְּבָרֵי עֵשָׂו בְּנֵהּ הַגָּדֹל, וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנֵהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו: הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיד מִתְנַחֵם לָךְ לְהַרְגֶּךָ:

(מג) וַעֲתָה בְּנִי, שְׁמַע בְּקִלִּי וְקוּם בָּרַח לָךְ אֶל לְבֵן אָחִי הָרָגָה:

(מד) וַיִּשְׁבֹּת עִמּוֹ יָמִים אֶחָדִים עַד אֲשֶׁר תִּשׁוּב חֶמֶת אָחִיד:

(מה) עַד שׁוּב אִף אָחִיד מִמֶּךָ וְשָׂכַח אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לוֹ, וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיד מִשָּׁם לָמָּה אֲשַׁכַּל גַּם שְׁנִיכֶם יוֹם אֶחָד?:

(מו) וַתֹּאמֶר רַבֶּקָּה אֶל יִצְחָק: קִצְתִּי בְּחַיֵּי מִפְּנֵי בָנוֹת חַת, אִם לֵקַח יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבָּנוֹת חַת כְּאֵלֶּה מִבָּנוֹת הָאָרֶץ, לָמָּה לִּי חַיִּים?:

בעקבות תלונה זו השתכנע יצחק שכך, ואף הסכים לשלוח את יעקב לחוץ לארץ: (ספר בראשית פרק כח):

(א) וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ וַיִּצְוֶהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ: לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבָּנוֹת כְּנָעַן:

(ב) קוּם לֶךְ פְּדֹנָה אֶרֶם בֵּיתָהּ בְּתוֹאֵל אָבִי אִמֶּךָ, וְקַח לָךְ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבָּנוֹת לְבֵן אָחִי אִמֶּךָ:

(ג) וְאֵל שַׁדִּי יְבָרַךְ אֹתְךָ וַיְפָרֵךְ וַיִּרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לְקֹהֵל עַמִּים:

(ד) ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתה לרשתך את ארץ מגרד אשר נתן אלהים לאברהם:

(ה) וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו:

כלומר היא לא סיפרה לבעלה את האמת, שהבן שהוא אוהב, עשו, הוא נוכל ורע וחשוד על הרצח. הרי אשה זו עשתה כל מאמץ להציל את בעלה ממידע המצער, כיון ששקלה בדעתה שאין תועלת בזה, לא יוכל יצחק למנוע את המזימה של עשו.

*

כך מצאנו גם כן כי כל השנים שיעקב היה במצרים, יוסף נמנע מלהיות לבד עם אביו "בארבע עינים", שמא ישאל אותו אביו: "איך הגעת למצרים? והרי אני שלחתי אותך אל דותן שבארץ ישראל!" (פסקתא רבתי, ג, מה). וגם כל השנים שהיה יוסף סגן-המלך במצרים, לא שלח לאביו מכתב על מקום הימצאו, ולא שלח שליח להודיע לו (מדרש לקח טוב, בראשית כט, כה). כי בזה יאלץ להודיע לו בשורה רעה איזה סוג בנים יש לו, שמוכרים את אחיהם לעבדות.

יותר מזה, בעת המכירה של יוסף, ידע מזה בנימין האח הקטן. ואע"פ כן שמר סוד ולא גילה לאביו (מדרש תהלים טו, ו), כדי למנוע ממנו צער על קלקול האחים. ואמנם הצטער יעקב על העדר של בן אחד (יוסף), אבל אם ידע מה עשו עשרה אחים, הרי יצטער פי עשר.

כן מצאנו כי אברהם אבינו כשיצא לדרך לעקוד את יצחק, לא גילה סודו לאשתו שרה. אדרבה, לפני יציאתו לדרך הודיע לה שהילד יסע ללמוד במרחקים (מדרש תנחומא, וירא, פסקא כ"ב). כנראה כעבור הזמן היא תתרגל להיעדרו לאט לאט, ולא יבוא לה כעזוע מייד.

מכל זה לומדים אנו שגם אשה גם בעל [זה לזה], גם בן גם בת [להוריהם], גם אב וגם אם [לבנם ולבתם] לא צריכים לגלות את הכל. אדם חכם שוקל מה הריוח ומה ההפסד. אין תועלת לצער את האדם האחר, כשזה כבר לא יביא לשום שינוי מעשי. רבקה ידעה כי גם אם תספר ליצחק על תעתועי עשו, הבן הזה היה כה מושרש בנכלים וברשעות, שידעה שאין בכחו של יצחק לשנות אותו, ולכן טוב להשאיר אותו בתמימותו.

לפעמים עדיף לא לדעת את הכל.

מריבה בין אשתי לבין אמי

שאלה: אני נשוי כבר כשנתיים אבל יש סכסוך בין אשתי ואמי. הן לא מסתדרות יחד. מתי שאנו באים לבית הורי לשבתות פורץ תמיד ויכוח וריב בין שתיהן. ומתחילות לעקוץ אחת את השניה. מה אעשה? אם אצדיק את אמי, אשתי תריב אתי קשות אחר כך. ואם אצדיק את אשתי, אמי תנזוף בי קשות. מוסיף למדורה זו, בטפשותי גיליתי לאשתי כי יש לאמי דיעה שלילית עליה וכבר לפני החתונה יעצה לי לא להתחתן איתה. חשבתי שבזה אשתי תירגע שאין בביקורת אמי ממש, אלא סתם דיעה קדומה. אבל טעיתי בזה כי אשתי כל פעם מזכירה לי זאת, ומוסיפה לכעוס על אמי. תייעץ לי איך אתנהג?

תשובה: ודאי כי המקרא מלמד "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וידבק באשתו והיו לבשר אחד" (בראשית ב, כד). זאת אומרת ברגע שנשאת אשה התחלת חיים מחדש, ועליך לבנות את קן המשפחה שלך עם אשתך. המריבה בין אמן לבין אשתך נעוצה בבעיה פסיכולוגית הנפוצה בעולם. חז"ל כבר אמרו כי חמש נשים פסולות מלהעיד אשה אחת על השניה, וביניהן החמות והכלה (יבמות קיז, א). מה הטעם לשנאה כבושה זו? [אני מזהיר שזה לא נמצא בכל הזוגות. אבל היא נפוצה ומצויה אצל הרבה]. הטעם הפסיכולוגי הוא שעד כה היתה האימא האשה היחידה בחיי הבן. היא טיפלה בו מילדותו, ואליה הוא תמיד בא לקבל עצה או עזרה. כעת נכנסה זרה לתוך התמונה, החוטפת ממנה כל מרכזיותה בחיי הבן. והוא הדין להיפך. כל אשה מעוניינת שהיא ורק היא תהיה החשובה בעיני בעלה. היא אינה רוצה שתחלק סמכויות עם אשה אחרת, אפילו היא אמו של הבעל.

לכן לפני שתבואו לבקר אצל הורייך, תודיע לאימא שלך שהיא הצודקת, אלא אינך רוצה להביע זאת בפניך כדי שלא תסבול אחר כך מבעיות "שלוש בית" עם אשתך. וגם לאשתך תגיד, עוד לפני שתבואו יחד לבקר אצל הורייך, תאמר לה כי באמת היא הצודקת. אבל אינך יכול להגיד זאת בפני בנוכחות אמן, מפני מצוות כיבוד אב ואם.

ואם תשאל, הא כיצד אני מתיר לשקר? אלא חז"ל (יבמות סה, ב) לימדו אותנו כי למען השלום, לבטל מריבה, מותר לשקר. הנה שרה אמנו אמרה על בעלה אברהם "ואדוני זקן" (בראשית יח), כלומר לא יוכל עוד להוליד צאצאים. אבל הקב"ה, כאשר דיבר עם אברהם אבינו, שינה מלשונה ואמר שהיא אמרה רק "ואני זקנתי" כלומר על עצמה דיברה. ולכן עדיף שתשקר "שקר לבן" אם זה ימנע המחלוקת.

עצה טובה נוספת יש לי אליך. תרחיק בין שתיהן. תבוא אתה לבקר את הורידך רק באמצע השבוע כשאתה לבד, כדי שלא תצטרך להיות שם בשבתות יחד עם אשתך. רק פעם לעתים רחוקות, נניח פעם בחודש, או פעם בחודשיים תבואו יחד להיות עם ההורים בשבתות.

ועוד עצה. תבקש מאימא שלך לא להעיר ביקורת על אשתך. תסביר לה שלמרות שהיא צודקת, ואתה מסכים איתה, אבל זה מתנקם בך ועושה לך צרות כאשר תחזור לבית שלך. וכן מאשתך תבקש שהיא לא תגיב כלום לדברי ביקורת של אימא שלך. תסביר לה בנועם שכך דרך העולם שהמבוגרים-בגיל תמיד מוצאים פגמים אצל הצעירים. כנראה הם שכחו את השטויות שגם הם עשו כשהיו צעירים. הם אינם זוכרים שגם הם היו ככה בגיל שרק אז התחתנו. ולכן תציע לאשתך שאם היא תשתוק ולא תגיב לעקיצות, היא תרויח מזה.

אמר פעם חכם אחד: "מעולם לא ביזו אותי יותר מפעם אחת". הא כיצד? אלא אם השני אומר לי "אתה טפש" ואני עונה לו: "רק אני? ואתה גולם" והוא לא רוצה להשאר "חייב", עונה לי עוד יותר, ובחריפות "ואתה משוגע!" ואני מחזיר לו "ואתה צריך אשפוז!" וכך לא גומרים והדציבילים של גובה הקולות הולכים ומתגברים.

אבל אם שותקים, הרווחנו. מותר לי לחשוב בלבי שהשני טועה ומדבר "סתם". אבל אין צורך להודיע לו זאת. מספיק "שאני יודע את האמת".

השגת שלום, היא מטרה הנעלה ביותר בעולם!

כיצד מבטיחים שלום בית

שאלה: אני נשוי אשה כבר שנתיים. למרות שהכל היה קוסם ונחמד לפני החתונה, מאז שהתחתנתי יש בינינו בכל כמה ימים ויכוח מר ונוקב בעיניי כספים. אשתי היא בזבזנית. היא מרויחה משכורת אבל לא חושבת כלום על מחר. ואני מחושב יותר. מה עושים?

תשובה: יכול להיות שהויכוח שאתה מתאר הוא רק סימפטום [=סימן היכר לאיזו מחלה פנימית] לבעיה אחרת. שמא אתה לפעמים מעליב אותה? או שמא אין לך סבלנות לשמוע מה שהיא מספרת לך, אפילו באריכות דברים ואתה מקטע את דבריה ועובר נושא? או שמא אינך מעריך אותה מספיק על עבודתה בבית, ביכולה ונקיון הבית וכיוצא בזה. הימנעותך מלהכיר במעלותיה ולהביע זאת במלים, מתפרצת אצלה בכיוון בזבוז הכספים?

אבל נניח שהבעיה אצלך היא אך ורק לעניני כספים. הבה ותשמע מה שאמרו חז"ל (בבא מציעא נט ע"א), כי כנראה גם בימיהם היתה תופעה כזו. הם חילקו תחומים. בעניני הבית, תן לה לשלוט. ובענינים שמחוץ לצרכי הבית הבעל קובע. ולדעה אחרת שאמרו שם, בעניני חולין האשה תחליט מה עושים. ובעניני רוחניות [=נציע פירוש הדבר, חינוך הילדים וכמה לתת לצדקה וכדומה], הבעל יחליט.

אבל לכל כלל יש "יוצא מן הכלל". לא תמיד הבעל הוא פקח ויודע לנהל הכספים, יש והיא עובדת במחלקת כספים של חברה גדולה וכדומה, והיא המבינה בכספים יותר ממנו. וכן בימינו שהחינוך לִבְנוֹת משוכלל יותר, מתקדם יותר, יש הרבה מקרים שדוקא האשה מבינה בעניני רוחניות יותר מבעלה, או שהיא דתית יותר ממנו, וראוי לתת לה להחליט. כל זוג זוג לפי המצב שלהם.

אבל בעניני כספים שאתה אומר כי אשתך בזבזנית, טוב הדבר שתערוך יחד איתה חשבון לפי ההכנסות שיש לשניכם, איך לחסוך ולא להסתבך בחובות. צריכים להזהר לא להשתמש בכרטיסי אשראי, על ידיהם האדם פורס חובותיו על כמה חדשים מראש. כי בכך מתפתה האדם לרכוש גם מוצרים שממש אינו זקוק להם, כי אינו מרגיש את הצורך לשלם, שהרי פֶּרַס את התשלום לעתיד לבוא עליו. וגם חשוב לא להכנס לאובר-דרפט בבנק. כי זה נראה כפתרון קל, אבל עוד תשלם ביוקר על רבית המצטברת.

אם אתם גרים עכשיו בדירה שכורה, ראוי לכם לחסוך כסף, כל חודש בחודשו, כדי לצבור קרן שעל ידו תוכלו לרכוש לעצמכם דירה. הבנק נותן משכנתא לעשרות שנים, רק אם יש לבני הזוג רבע מהסכום הנדרש לרכישת דירה. חבל עליכם לשלם למשכיר דירתכם הנוכחית כל חודש בחודשו, וכאשר תהיו בגיל פרישה מעבודה, ואז אין לכם משכורת נאותה, תשארו חלילה בלי דירה היכן לגור כי אז אין לכם מספיק לשכר דירה.

וגם אם כבר רכשתם דירה, בעזרת משכנתא מבנק, גם זה הוא נטל כספי גדול. תשב בסבלנות עם אשתך לערוך החשבון החודשי ותעבור על ההוצאות השוטפות פרט אחר פרט [כולל דמי משכנתא]. ואם אחרי הכל יש לכם "עודף כסף", תן לאשתך לעשות כפי חפץ לבה. זאת במיוחד כיון שהיא עובדת ורוצה להרגיש הנאה וסיפוק מעבודתה.

ותזכור, אין שום דבר בעולם המצדיק מריבה בין איש לאשתו. גם אם תנצח בויכוח, הרווחת כסף קטן, והפסדת הון רב. תשקול את הדברים. "דברי חכמים בנחת נשמעים" (קהלת ט, יז). כלומר אם תדבר "בנחת" [ברוגע], יהיו דברים נשמעים. יותר קל לה לקבל מה שהצעת. ובזה תהיה חכם.

תיקון לחטאי המריבה שבין איש לאשתו

שאלה: בשכונה שלי יש בן-אדם שאחרי כעשרים שנות נישואין, אשתו מתה פתאום מאירוע-לב. באתי לביתו לנחם אותו, וכל יום ראיתי אותו יושב בפינה, כפוף, בוכה ומילל. והדמעות שופעות כל הזמן. זה נגע עד לבי, ובקרתי אותו לנחם אותו שלוש או ארבע פעמים בשבוע ההוא של האבל. כבר ביום הששי לשבוע ההוא, פקעה סבלנותי ומפני סקרנותי שאלתי אותו "בארבע עיניים": "הרי הגברים אינם כה רגשיים כמו הנשים. ובמיוחד יללות ודמעות, הבלתי פוסקות. מה המיוחד שזה קורה לך?" ענה לי בתמימות שאיננו בוכה רק עליה בלבד, אלא בעיקר בוכה על עצמו. הוא נזכר על המריבות הרבות שהיו בינו לביתה. על ימים רבים שלא דיבר אתה כלום "כדי לפוצץ אותה". ועל ביטויים קשים ופוגעים שאמר לה. והוא נזכר על הזוטות שגרמו למלחמות אלו. אם לפתוח חלון או לסגור חלון. ואם הוציאה כסף על איזו שמלה, כאשר היו במינוס בבנק. ועל שלא כיבדה את הוריו כמו שהוא דרש ממנה, ועוד. וכעת שהוא נזכר "בכל השטויות" שלו, משך הרבה שנים, הוא אוכל את לבו. מה אפשר לעשות ולתקן? עכשיו שהיא בקבר, הכל מאוחר, והוא מבוייש ומרוסק נפשית מהטפשות שעברה עליו. מה לעשות?

תשובה: תענה לו כי באמת, קשה לתקן עוולות שהמשיכו כל כך הרבה פעמים. אבל שני תיקונים אפשר להציע לו. העיקר שבהם, מה שאמרו חז"ל "באבר שקלקל, בו יתקן". אמרו (מדרש ויקרא רבה כא, ה) "אם עשית חבילות של עבירות, עשה כנגדן חבילות של מצוות. 'עינים רמות' (משלי ו, יז) [תתקן על ידי] 'והיו לטוטפות בין עיניך' (דברים ו). 'לשון שקר' [תתקן על ידי] 'ולמדתם אותם את בניכם'. 'ידיים שופכות דם נקי' [תתקן על ידי] 'וקשרתם לאות על ידך'. 'לב חורש מחשבות און' [תתקן על ידי] 'והיו הדברים האלה... על לבבך'. 'רגלים ממהרות לרוץ לרעה' הוי רץ אחר [המצוות]... 'וּמְשַׁלַּח מַדְנִים [מריבות] בין אחים' [תתקן על ידי] 'בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וּרְדֵפָה' (תהלים לד, טו) עכ"ל המדרש. ומפרש רש"י (שם בספר תהלים, ומקורו בירושלמי פאה ד ע"א) מה פירוש "ורדפהו"? תרדוף לערוך שלום במקומות אחרים, אצל זוגות אחרים.

לשון אבות דר' נתן (פרק יב): "סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו. אם יושב אדם במקומו ושותק, היאך רודף שלום בישראל בין כל אחד ואחד? אלא יצא ממקומו ויחזור בעולם וירדוף שלום בישראל, שנאמר (שם) 'בקש שלום ורדפהו'. בקשהו ממקומך, רדפהו למקום אחר".

עליו לפרסם לכולם שאין להקפיד ולכעוס אחד על השני, כי במבט של בוגר רואים שהבעיה ההיא לא מצדיקה שום כעס ונקמנות. עליו להודיע גם לזוגות אחרים, שכאשר יעבור זמן הנסיון, יצטערו על יחסם המביש זה לזה, על חוסר תקשורת, על יחס של זלזול והתנכרות. יבוא יום ויכירו שזה היה שגעון.

תיקון אחר, הציעו חז"ל שילך עם עשרה אנשים לקבר שלה, ובנוכחותם יצהיר בקול "חטאתי לאלהי ישראל ולאשתי זאת" (שולחן ערוך אורח חיים, סימן תרו סעיף ב). [שם בבאר היטב, הוסיף "וצריך לילך שם יחף"]. כלומר סמוך לקבר ישלוף את נעליו מעל רגלו כדי להשפיל את עצמו עוד יותר. תיקון זה ראוי לעשות, כדי להנצל מבושות גדולות עוד יותר בבואו לפני בית משפט של מעלה, אחרי שהוא עצמו ימות.

כל אדם יבין שהוא עתיד להיות נעמד למשפט על כל מעשיו ודיבוריו. יש דין ויש דיין.

אמונה

לנסיונות.....סט	אמונה שיש לעולם בורא, נגד סברת
עונשי גיהנם מול רחמי השם.....עא	ההתפתחות.....נה
גן עדן תיאור השכר.....עב	טעות של המאמינים באבולוציה.....נז
זכרון יציאת מצרים, יסוד היהדות.....עד	סיבות שהתרבו כופרים בזמננו.....נט
מניין שהתורה הזאת היא האמת.....עו	מה לענות לאדם הכופר בתורה.....סא
מסורת אבותינו עלינו לקבל גם בלי הוכחה	לא להתווכח עם אפיקורוס.....סב
מוחלטת.....עח	אם ה' קובע מראש מה יעשו מלכי ארץ.....סג
בני נוער הנושרים מקיום המצוות.....עט	כיצד יש בחירה חופשית למרות שהכל ע"י
אליהו הנביא בא לפני בא המשיח.....פאי	הקב"ה.....סז
ציפייה לגאולה.....פג	מדוע ה' לא היטיב אתנו בלי להביאנו

הסבורים שהעולם נברא בלי בורא, אלא בהתפתחות המינים

שאלה: פרשת בראשית מתארת בפשטות יתירה כיצד הקב"ה ברא את העולם. אבל כמה חוקרים מלומדים, טובי המוחות, מציעים סברה נגדית שהעולם נוצר באופן מתמשך וטבעי על ידי "התפתחות". לדוגמא "המפץ הגדול". מה נוכל לענות להם?

תשובה: האומרים "המפץ הגדול" מניחים הנחה שבתחילה היה רק גוף השמש, ומשום איזו סיבה בלתי ידועה לנו, חלק ממנו נשר ממנו לתוך החלל, ועם הזמן נכנס לסיבוב מסלול מול השמש, והוא כדור הארץ עליו אנו יושבים. אמנם בתחילה היה לוחט מאד, אבל במשך מליוני שנים התקרר כדור זה, וחלק מהמסה [=כמות החומר הנמדדת לפי הנפח שלון] נזל ונהיה מים וימים. אחר כך התפתחו אילנות ומיני עשבים. ואחר כך זוחלים בעלי חיים, ואחר כך התפתחו ליונקים, בהמות וחיות, ואחר כך למין האדם.

אבל יש בזה מליארדים שינויים, שבלי שרשרת של קישורים שכל שלב יביא לידי שלב הבא, הכל בלתי אפשרי. נביא כאן דוגמה אחת. הציעו שכדור הארץ נכנס לסיבוב סביב לכדור השמש. מדוע לא יצא כדור הארץ לחלל החיצון עד בלי קשר או יחס אל השמש? אלא ידוע בפיזיקה שכל גוף גדול מושך אליו גוף הקטן ממנו, פעילות הדומה למגנט. לעומת זאת התאוצה והתנופה של מהירות אותו הגוף הקטן מושך אותו להמשיך בכיוון תנועתו הנוכחית, כח שנקרא "אינרציה" [=סגולת כל גוף להתמיד במצב בו הוא נמצא, תנועה או מנוחה, במהירות קבועה, כל עוד אין כח אחר המוציא אותו ממצב זה]. השפעת גומלין של שני הכוחות האלו, כח המושך כדור הארץ להתאחד שוב עם השמש, וכח אינרציה המושך אותו להמשיך בקו תנועה ישירה, קובעים את מיקום כדור הארץ באותו מסלול ומרחק בו הוא נמצא. הרי הצלה מהכליון!

פרט נוסף. מדוע נפל כדור הארץ בדיוק באותו מרחק שיש לו כעת מהשמש? באנצקלופדיה העברית (כרך ה עמ' 1047) מוסבר שהוא בערך 149 מליון ק"מ רחוק מהשמש. קרני השמש מכים בכדור הארץ ומחממים את שטחו, ואגב כך גם שולחים כוחות להצמחת הצמחייה. נתאר לעצמנו אילו היינו קרובים יותר לגוף השמש, היו תנאי החום בלתי נסבלים והחיים לא היו מתפתחים. ואילו "נפלנו" למרחק עצום יותר, רחוקים יותר מהשמש, היה הקור העצום שולט כאן ושוב לא היתה אפשרות לחיים להתפתח. האם כל זה הוא רק מקרה? האם אין רואים בזה יד מכוונת? האם אין כאן השגחה עליונה היכן להניח גוף כדור הארץ?

כדי לתת הבנה ומושג במה מדובר על מרחק כדור הארץ מהשמש, עלינו לזכור כי מהירות תנועת האור, ממקום למקום הוא 300,000 ק"מ לשנייה. תכפיל זאת פי ששים לדעת מה המרחק ששיג קרן האור בדקה. התוצאה היא 18 מליון ק"מ בדקה. ויודעים אנו כי הזמן הארוך ממתי שקרני-אור יוצאים מהשמש עד שיגיעו לכדור הארץ הוא למעלה משבע דקות. כלומר למעלה ממאה עשרים וששה מליון ק"מ רחוקים אנו מהשמש. קח בחשבון אילו נזרקנו למרחק של מאה אלף ק"מ רחוקים יותר, או מספר כזה קרובים יותר, לא היה איזון בין מסה [כמות משקל כדור הארץ] מול כח המשיכה של השמש, ואז היינו או מתנגשים עם גוף השמש, והולכים לאבדון; או נופלים החוצה אל החלל החיצון והולכים לכליה. הכל מחושב, משקל שלנו מול המרחק כדי שנסע דוקא במסלול שאנו נוסעים בו סביב לשמש.

יש פרטים נוספים המוכיחים על בורא, בעל שכל ותוכנית, בעל מטרה מסויימת, ואין לתלות יצירת העולם ותושביו בשום "מקרה", אבל לא כאן המקום להרחיב. ספרו לי כי יש ספר טוב המפריך טענות הטוענים "אבולוציה", ספר בשם "אבולוציה במבחן" של דר. שלמה קאפח.

כיצד להוכיח טעותו של המאמין באבולוציה (התפתחות המינים)

שאלה: בעבודתי אני מורה לתנ"ך בבית ספר תיכון-חילוני. לפעמים אני פוגש תלמיד שמושפע ממורה אחר שאמר לו על סברת "אבולוציה" כלומר התפתחות המינים באופן טבעי של מליוני שנים, בלי יד מכוונת של איזה בורא. תגיד לי נא בקצרה מה אוכל לענות לו.

תשובה: על המקרא "עושה גדלות ואין חקר, נפלאות עד אין מספר" (איוב ה, ט) דרשו חז"ל (נדה לא, א) שאחד ממשמעויות פסוק זה הוא על עובר הנמצא בבטן אמו. והמשיכו על פי המקרא בספר תהלים (קלט, יג-טז):

(יג) כי אתה קנית כליתי תסכני בבטן אמי:

(יד) אודך על כי נוראות נפילתי נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד:

(טו) לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחיתות ארץ:

(טז) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו ולו אחד בהם:

ה"גולם" שהוזכר בפסוק ט"ז הוא חומר גלם המתפתח ובא בעת ההריון, וכמו שהתחיל "תסוכני בבטן אמי". ועל הכל, סיכם "נוראות נפילתי, נפלאים מעשיך".

אני מביא להלן ממה שראיתי בספרו הנפלא של הרב זמיר כהן ("המהפך-4, עמ' 197-194, 202-203) ואני מסגנן אותו בקצרה בלשון עממית יותר:

בגוף האדם יש צינורות דם המובילים לכל חלקי הגוף אספקה תמידית של מזון וחמצן, להחיות כל חלקי הגוף. צינורות אלו, אילו הנחנו אותם בקו אחד ממושך, היו מגיעים למאה אלף קילומטר! הדם החיוני הזה עובר סינון וניקוי תמידי מחומרי פסולת במערכת הכליות [ומשם מגיעים להיפלט החוצה, אחרת יינזק האדם מהזיהומים]. וכן הדם מתנקה מגאזים פחמן דו-חמצני במערכת הריאות. הדם הזה מכיל כדוריות לבנות שתפקידן להרוג כל חיידק רע הפולש לגוף [או דרך נשימת האדם, או במאכלו, או שנפצע ע"י מכה חיצונית]. בלעדי אמצעי-הגנה אלו, היה האדם נחלה ומת תוך זמן לא ארוך. וכן מערכת החיסונית של האדם מתעוררת תמיד ליצור נוגדנים המתאימים להתגבר על חיידקים רעים הפולשים לגוף. כמו בימינו במגיפת הקורונה, נגיף חדש שלא הוכר עד כה בעולם האנושי, והיתה "מוטציה" [שונה מקודמיו בעולם המגיפות] ובכל זאת הגוף מתעורר למצוא תחבולה נגדו.

[וכן הוא בכל חיסון שמחסנים את הגוף נגד שפעת ועוד מחלות, הגוף מפתח נוגדן חדש. ולא די בפלא זה, אלא יש לגוף מנגנון של זכרון פלאי. מיד שהגוף מכיר בפלישה של חיידק, המערכת החיסונית מזהה איזה זן הוא, ומיד שולחת את החומר הנוגדי שהשתמש בו נגד זן זה בעבר הרחוק; ובפעם הזאת ביתר מהירות וביתר תקיפות מהפעמים הקודמות. כלומר יש במערכת הזאת אוסף זכרונות ממה שהשתמשה בהם פעם].

תוך זרם הדם יש מאקרופאג'ים, יצורים קטנטנים האוגפים את החיידקים באמצעות זרועות היוצאים מהם, מתיזים עליהם חומרים הממיסים אותם עד השמדתם.

וכן מערכת העצבים בגופו של האדם היא מפליאה. אדם השקוע בקריאת ספר מרתק, ובהסחת הדעת נגע במגהץ לוחט שעל שולחנו, אילו העצבים לא היו מזהירים אותו, היה כל בשרו נכוה קשות, פן עד אין מרפא. אבל העצבים שבעורו מודיעים למוחו של אותו אדם, במהירות הבזק, והוא מקבל מהמוח פקודה מיד למשוך את ידו ממקור הנזק.

מערכת העיכול מכילה מיצי קיבה כה חומציים עד שהם מסוגלים לעכל כל סוג של בשר, ואפילו מתכות דקיקות. אך אינם מכלים את הקיבה עצמה. וזה פלא.

וכן מערכת לבו של אדם. מיד עם לידת התינוק, הוא מפסיק חייו העוברולוגיים ומתחיל לנשום. חבל הטבור, משם קבל מאמו דם חיוני, נסגר, וכן כל הפתחים כדי לקבל מאמו דם עוברית.

עד ללידתו, בהיותו ברחם אמו, היתה לו מערכת יחודית המחברת בין העורקים לבין הוורידים באופן העוקף את הריאות, כי הרי אינו נושם אויר כדי לחממן את הדם. המחיצה בין העלייה הימנית שבלב, לבין העלייה השמאלית נקובה כדי לאפשר מעבר הדם בלי צורך להשתמש בריאות. אבל מיד בלידת התינוק, נסגר נקב זה, מערכת הנשימה מתחילה לפעול, הדם מתחיל לזרום דרך הריאות. ותוך זמן קצר אף נסתם חור זה שבין חדרי הלב.

מי תקן כל זה? מי הכין כל זה? מי תכנן כל זה? אי אפשר להגיד כי מקרה הוא, כי הרי כך קיים בכל המין האנושי [למיליארדיו], וכן בכל בעלי החיים!

אילו אדם היה מגיע לכדור הירח, ומוצא שם שולחן ערוך עם מזון אנושי, קל עיכול ומזין כוחות, ושומע מוזיקה נעימה לאזניו, והשולחן ערוך באסטטיות וביופי מסודר, היעלה על דעתו שכל זה נעשה במקרה ולא היתה איזו יד שכלית שתכננה וסדרה כל זאת?

ואם תשאל, מדוע כל כך הרבה מדענים ורופאים וחוקרים מאמינים בכל זאת בשיטה המוצעת של "התפתחות המינים"? המענה כבר ניתן על ידי הרב אלחנן וסרמן. יצר הרע שבאדם מפתה אותו לחיות חיי פורקן, להכנע ליצרו הרע, ולעשות ככל שעולה על דעתו. אילו היה חדור

הכרה שיש בורא, המצוה נגד חטאים אלו, מצפונו יציק לו וגם יחשוש מהעונש. נוח יותר לומר שהכל רק מקרה, "ואין דין ואין דיין".

כיון שהורגל לכך מאז ילדותו, וכיון שהוא רואה רוב בני העולם חיים חיי הפקר כאלו, "איש כל הישר בעיניו יעשה", נוח לו לא לחקור ולא לחשוב.

הוי! כמה עצום הוא כח מפתה של יצר הרע!

כופרים, סיבות שיש כל כך הרבה בימינו

שאלה: מה יכולה להיות הסיבה או הסיבות שיש כל כך הרבה "כופרים" בזמננו?

תשובה: זה לא בלבד בזמנינו. כבר בתקופת רבי סעדיה גאון לפני אלף שנים הוא טיפל בשאלה זו ורשם שמונה סיבות (בספר "אמונות ודיעות", לפני סוף ההקדמה, במהד' הגר"י קאפח עמ' כט) וכך מנה אותן:

[א] כובד הטורח על בני אדם, לפי טבעם שבורחים מכל דבר שמפניו הוא צריך להתאמץ. זה בין בעניני דת ובין בכל נושא אחר. כמאמר העם "האמת היא כבדה, ולכן מתמעטים נושאייה". הם רוצים "חופש" לעשות כפי שעולה על רוחם.

[ב] סכלות וטפשות. כדברי הרב קאפח בהערותו שם: "שאינו מסוגל להרחיב את ידיעותיו, או מפני רמה שכלית נמוכה, או מפני שהראש שלו כבר מלא וגדוש משאות שוא ומדוחים". (וכבר מתבלבל כשמודיעים לו דבר שלא הורגל אליו עד עתה).

[ג] תאוות האדם. כלשון ר' סעדיה גאון "נטיית האדם למלא מאוייו מן התאוות, לכל מאכל ולכל משכב ולכל קנין. והרי הוא ממהר מתוך להיטותו להטיר עשיית הדבר מבלי לחשוב. ואינו זוכר כי אם ינהג כך בחוליו, או אף בבריאותו, ויאכל כל מה שיתאוה, וישכב עם כל מה שימצא, יאבד בכך יסוף".

[ד] קוצר רוח מלעיין בעיון והתבוננות, ויאמר "כבר עיינתי ולא יצא לי זולת כך וכך". כלומר אין לו סבלנות לחשוב במתינות שוב ושוב, שמא יתחדש לו דבר?

[ה] חוצפא וגסות שיש באדם עד שאינו מכיר שיש בעולם-המחשבה חכמה שהיתה עד כה נעלמת ממנו. והוא חושב כי מה שהבין בגיל עשר או עשרים, הבין כל צרכו ואין צורך להעמיק יותר.

[ו] לפעמים האדם הזה שמע מלה רעה מהכופרים, וזה נכנס ללבו ומלחיץ אותו והוא נשאר "תקוע" כל ימיו תחת הרושם ההוא, וקשה לו להשתחרר מהטעות.

[ז] פעמים ששמע טענה והוכחה-חלושה מפי אחד מהמאמינים, וכבר אז זלזל בה, ולכן חושב כי כל שאר המאמינים גם הם "מוכרי-בָּדִים" כמו הראשון.

[ח] פעמים שהאדם הוא כופר, כי נכנסה בלבו שנאה לאחד מהמאמינים, או שנאה לקבוצת המאמינים. ומתוך שנאה זו אינו רוצה להזדהות אתם, והוא דוחה על הסף כל מה שיטענו. והאדם הזה אוחר מִגֵּן משוח בשמן, שכל דברי זולתו מתחלקם ונופלים ממנו בלי אפשרות לשכנע אותו. החליט "אני איני דומה להם!".

מה היא הדרך כיצד נשפיע לטובה על הכופר? ראשית דבר שנדבר אתו בגובה עינים, בלי התנשאות, בלי להשפיל אותו. ואז יהיו אזניו כרויות לשמוע.

נוסף על כך צריכים לבאר לו עיקרי האמונה בעת שאינו מתלהם, אינו במצב להט, אלא רגוע ומוכן לשמוע דיבור של בן-שיחו.

נוסף על כך, צריך לבאר לו שהבירור דורש מתינות, ושלא ימהר לדחות ולהתקיף, אלא יִפְגִּים ויתבונן במה שאנו מציעים לו. ושאינו צריך להתוכח במקום בלי שְׁהִיָּה "לספוג" מה ששמע.

נוסף על כך יש לבאר לו כי בל יחשוב שהוא החכם ביותר שבכל העולם, ובל יחשוב שיודע כל מה שיש לדעת בנושא זה, אלא ינהג ענוה לשמוע מה דברו גדולי חכמי הדורות, שמתוך ספריהם רואים אנו שהיו גאונים ויודעים הרבה חכמה.

ועוד חשוב להודיע לו שאם אמנם ראה ליקוים מוסריים או התנהגות בעייתית אצל חלק מאנשי האמונה, אין זאת אומרת כי כלל המאמינים הם כך. ועוד לבאר לו שיש לנתק בין סלידתו מאנשים בודדים לבין בירורי אמת החיים.

ועיקר הכל הוא להודיע לו שבזה שיחזיק באמונה, הוא מעניק טעם חיובי לכל חייו, שבזה הוא "אדם" במלוא מובן המלה, ואינו חי חיי בהמה.

מה לענות לאדם הכופר בתורה

שאלה: במקום עבודה שם אני עובד, יש איש מהצוות שתמיד מלגלג על הדת ואומר דברי בלע של כפירה. מה אוכל לענות לו?

תשובה: חז"ל הורו לנו שאם הוא אפיקורוס יהודי, אין לענות לו כלל, כי יתפקד עוד יותר (סנהדרין לח ע"ב). הרמב"ם הזכיר זאת בביאורו למשנה (אבות ב) "ודע מה שתשיב לאפיקורוס" והסביר שמדובר באפיקורוס גוי, אבל אין להתווכח עם אפיקורוס יהודי, כי יתרחק עוד יותר, בלשון זמננו "יתבצר בעמדותיו".

רק אם הוא מביע רצון כנה לדעת, הוא מחפש את האמת, ואתה שוקל שרצונו להתקרב, יהיה מותר לך להסביר לו במה טעה. אבל אם הוא מדבר בלהט ובתקיפות, רק תשיב לו במאמר קצר: "אתה טועה. ויש אצלנו היהודים חכמים גדולים שיכולים להשיב לך. אבל אני לא אעסוק בזה".

ודבר זה נרמז במקרא. זה נרמז במקרא (מלכים-ב פרק יח): שנצטוו השומעים לא לענות לדברי רבשקה שהיה ישראל מומר (סנהדרין ס ע"א) שבקש להכניע את תושבי ירושלים לפני הצבא הפולש, ואמר:

(לא) אל תשמעו אל חזקיהו. כי כה אמר מלך אשור: עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו:

(לב) עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ בארצכם ארץ דגן ותריוש ארץ לחם וכרמים ארץ זית יצהר ודבש וחי ולא תמותו. ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכם לאמר ה' יצילנו:

(לג) ההצל הצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור:

(לד) איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרנים הנע וענה כי הצילו את שמרון מדי:

(לה) מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מדי כי יציל ה' את ירושלים מדי:

(לו) והחרישו העם ולא ענו אותו דבר, כי מצות המלך היא לא תענהו:

כלומר, כיון שרבשקה היה יהודי הכופר, נצטוו לא להתווכח אתו. כי אדרבה, בזה הוא יעמיק וישחית יותר בדעותיו הכפרניות, עושים לו נזק, כי יהיה עוד יותר קיצוני.

ואם יש במקום עבודתך יהודים אחרים השומעים את עקיצותיו הכפרניות, תאמר להם [אפילו אם זה בנוכחותו] "היו לעם שראל חכמים גדולים, כמו רמב"ם, והרב יצחק אברבנאל, והרב

יוסף אלבו ועוד עשרות. והם כולם היו חכמים יותר מהאיש הזה. אילו היו נוכחים כאן, היו עונים לו כהוגן. עליהם אנו סומכים".

אם להתוכח עם אפיקורוס

שאלה: מאז ילדוּתִי קראתי בפרקי אבות (פרק שני) "דע מה שתשיב לאפיקורוס". כעת בלומדי דף היומי הגעתי לסנהדרין (לח, ב) שם חילקו ואמרו כי זה מדובר רק באפיקורוס גוי. אבל באפיקורוס ישראל אין לענות לו כלל, כי יתפקד עוד יותר. מבאר שם רש"י "שהרי הכיר וכפר, ומתוך כך מדקדק ולא תוכל להשיבו דבר המקובל לו". וכן הרמב"ם ציטט גמרא זו בביאורו למשנה בפרקי אבות. אבל בימינו יש הרבה "תינוקות שנשבו" שגידלו אותם הוריהם בכפירה בתורה ובמצוות, והם בגדר אפיקורסים (רמב"ם הלכות תשובה, פרק ג הלכות ז-ח). האם איסור זה, לא להתוכח עם אפיקורסים, חל גם עליהם? והרי רש"י במפורש אומר "שהרי הכיר וכפר", ובימינו הם לא היו בגדר זה של "הכיר".

תשובה: הרב קוק באגרותיו (ח"א עמ' כ-כא) לימד כי "אפיקורוס" נקרא רק מי שמחליט הכחשתו נגד אמונתנו, ולא מי שנמצא בספק. וכך מצבם של רוב האפיקורסים בימינו, לא החליטו את השלילה אלא טענו שאינם יודעים אם אמונתנו היא האמת או לא.

עוד כתב הרב קוק, כי יש המדבר דבורי כפירה, לא מפני שהוא משוכנע בכך, אלא הוא רוצה לעשות רושם שהוא זורם עם מה שנראה לו כלל הציבור הגדול של הכופרים, הוא רוצה להזדהות עם מה שנראה לו "הרוב", ואין פיו ולבו שוים (שו"ת עזרת כהן, עמ' נד). ויש להוכיח זאת, כי לפי הסטטיסטיקה של הארגונים שחקרו בכך, כעשרים אחוז מהאוכלוסיה היהודית שבארץ ישראל מצהירים שהם משתדלים לשמור כל המצוות, ועוד כעשרים אחוז מצהירים שהם אתאיסטים (כופרים בכל). וכששים אחוז טוענים שהם מסורתיים באיזו שהיא מדה, או שהולכים לבית הכנסת ביום כפור, ואף צמים, ויש השומרים כשרות, למרות שהם מחללים את השבת וכיוצא בזה.

ואע"פ שבגמרא (עבודה זרה יז, א) קבעו חז"ל "כל באיה לא ישובון" כי האוחזים בכפירה לא יספיקו לתקן את עצמם, ביאר הרב קוק (אגרות הראי"ה, ח"א עמ' שסט) כי בימינו פעל לימוד

התורה ברבים, ובמיוחד לימוד סתרי תורה, כל כך "שנתבסס אויר העולם מקדושת תורתנו הקדושה, אבדה הקליפה את כוחה, עד שלא תוכל להחזיק מעמד, שלא להשיב ולהציל מִיָּדָה טרף".

ולכן אני עונה שהכל לפי הענין. אם האפיקורוס הישראלי מראה נכונות לשמוע דברי הַסֵּבֶר, ויש בו הבעת כבוד לחכמי ישראל הקדמונים ורוצה לשמוע מה העקרונות שלימדו, ודאי יש מצוה לענות לשאלותיו ולקרב אותו. אבל אם הוא בא בתוקפנות שלילית והרסנית, יש לשתוק ולהמנע מכל עימות אתו.

ואמנם המשנה באבות לימדה "דע מה שתשיב לאפיקורוס", אבל פירש שם מהר"ל כוונת המשנה: לאפיקורוס שבלבך פנימה; לשאלות בדת המתעוררות אצלך!

אם הקדוש ברוך הוא קובע מה יעשו מלכי ארץ

שאלה: יש לי ויכוח עם חברים שלי. אני מלא טענות על ההתרפסות של ממשלת ישראל נגד המחבלים הרוצחים. חמא"ס מפקיד לכל מחבל הנמצא בבית סוהר בישראל "משכורת" חודשית של כמה אלפי שקלים, מפקידים בחשבון בנק שלו. מדוע הממשלה אינה סוגרת חשבון בנק של אותם רוצחים? הרי בזה הם מעודדים עוד רציחות. שהרי אין מענישים אותם בעונש מות, והמחבל מקבל פרנסה טובה לכל משפחתו. עונים לי חברי כי "לב מלכים ושרים ביד השם" והקב"ה הוא האחראי על מחדל זה. האם זה נכון?

תשובה: החברים שלך סומכים על המקרא במשלי (כא, א) "פִּלְגֵי מַיִם לֵב מֶלֶךְ בְּיַד ה', עַל כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יִטְוֶה". וכפי שהם פרשו מצאו כך בדברי רבי אברהם אבן עזרא שם, ובדברי רלב"ג שם, ובדברי "מצודות דוד" שם, ובדברי המלבי"ם שם.

אבל רבי סעדיה גאון חולק, ומפרש "על כל אשר יחפוץ יטנו" מדובר על האדם בלבד. כל אדם יש בידיו בחירה חופשית והוא קובע לעצמו מה יעשה, אם לטוב או לרע. דבריו הם ב"אמונות ודיעות" (מאמר ד, לפני סוף הפרק, דיבור המתחיל "והשביעי"). הוא אומר מדוע אמר שלמה "לב מלך"? לומר שאפילו הוא, המלך, אינו קובע לפי גורם אחר אלא לפי יצר לבו וכל

שכן אדם אחר. ויש ראייה לדבריו מהפסוק הבא אחר כך: **כָּל דֶּרֶךְ אִישׁ יִשָּׁר בְּעֵינָיו, וְתֵכֶן לְבוֹת ה' (משלי כא, ב).** ובכן מה שתפרש בפסוק א, תפרש בפסוק ב. כלום תאמר כי גם אצל כל אדם [הדיוט] ה' קובע לו מה יחליט?

גם מדברי המאירי למקרא זה, משמע כמו דעת רבי סעדיה גאון.

וראייה נוספת לשיטת רבי סעדיה גאון, כי אצל פרעה מלך מצרים, בחמש מכות אחרונות הקב"ה הקשה את לבו. אבל לפי היסוד שחברין חושבים לכאורה גם בחמש מכות הראשונות הקב"ה קבע לו מה יחליט ומה יעשה, כי נתן בלבו לפי ההשגחה העליונה?

הבה ונחזור לדברי חז"ל. במסכת ברכות (נה, א) "אמר רב יהודה אמר רב, שלשה צריכים רחמים. מלך טוב, שנה טובה, וחלום טוב. מלך טוב דכתיב 'פִּלְגֵי מִים לֵב מֶלֶךְ בִּיד ה'...'". מה מפרש שם רש"י? צריכים רחמים - צריכים לבקש רחמים **שיבואו**, לפי שהם בידו של הקדוש ברוך הוא, ואין להם רשות לבא אלא ברשותו".

מפורש ברש"י שמדובר **להמליך את המלך**, איזה אישיות ייבחר להיות המלך עלינו. אבל אין פירוש הגמרא שבכל החלטה והחלטה של המלך, ה' מתערב בהחלטות לבו. אלא גם לו יש בחירה חופשית. ראייה לפירוש זה שנוסח הגמרא הוא "מלך טוב" כלומר שייבחר לעם "מלך שהוא טוב". ולא אמרו סתם "מלך" ואז אפילו אם אינו טוב, ה' יטה את לבו בכיוון הנכון. לא כך הוא. לכן מעניין שעל המקרא במשלי (כא, א) רש"י לא באר כלום, כי לא ראה שינוי בזה מבחירה חופשית של כל אדם ואדם.

לכן בסיכום, אני סבור שאתה הצודק, ולא חבריך. המלך הוא בעל בחירה חופשית כמו כל אדם אחר. ואם הוא בוחר בהחלטה כושלת, עונו בראשו.

הבה נפנה לברר מה דעת הרמב"ם בנושא זה. מצאנו בהלכות תשובה, תחילת פרק חמישי:

"רשות לכל אדם נתונה, [הערה: משמע מזה כי גם המלך בכלל] אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו; ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה 'הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע' (בראשית ג, כב) כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם, ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע **ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו** מלעשות הטוב או הרע וכיון שכן הוא פן ישלח ידו:

(ב) אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומות העולם, ורוב גולמי בני ישראל, שהקב"ה גוזר על האדם מתחילת ברייתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן. אלא **כל אדם** ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם, או חכם או סכל, או רחמן או אכזרי, או

כילי [=קמצן] או שוע [=פזרן] וכן שאר כל הדעות, ואין לו מי שיכפהו, ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה....

(ג) ודבר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה שנאמר 'יִצְחָק נתתי לפניך היום את החיים [ואת הטוב, ואת המות ואת הרע] (דברים ל, טו) "החיים והמות נתתי לפניך, הברכה והקללה, ובחרת בחיים" (דברים ל, יט). כלומר שהרשות בידכם. וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה בין טובים בין רעים. ומפני זה הענין נאמר 'מי יתן והיה לבבם זה להם' (דברים ה, כו) כלומר שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה, אלא הכל מסור להם". עכ"ל רמב"ם.

ובתחילת פרק ששי, מוסיף שאמנם יש פסוקים רבים בתורה הנראים כסותרים עקרון זה:

"פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי נביאים שהן נראין כסותרין עיקר זה, ונכשלין בהן רוב האדם ויעלה על דעתן מהן שהקב"ה הוא גוזר על האדם לעשות רעה או טובה, ושאין לבו של אדם מסור לו להטותו לכל אשר ירצה. והרי אני מבאר עיקר גדול שממנו תדע פירוש כל אותן הפסוקים....".

הרי שגם פסוק זה שהתחלנו בו "פלגי מים לב מלך ביד ה'" יכול להירשם כפסוק הנראה כסותר אחד מעיקרי האמונה. ולפי הרמב"ם יש בו פירוש אחר ממה שכתבו בו מפרשים רבים.

מצאנו בזאת שגם הרמב"ם וגם המאירי מלמדים כדעת רבי סעדיה גאון, ואין לב מלכים ביד ה' להטותו לכל אשר ירצה השם.

להלן תשובה לשאלה שנשאלה למחרת של הנ"ל

עוד בשאלה אם לב מלכים ביד השם

שאלה: קראתי מה שכתבת אתמול, והחלטת לפי רס"ג ורמב"ם שהקב"ה אינו קובע מה שהמלכים יחליטו. יש לי כמה שאלות על כך. ראשית, מה שהיטלך הרג ששה מליון יהודים [וכללית נהרגו במלחמת-עולם השניה עשרים מליון אנשים] זה היה תלוי אך ורק בהחלטת אדם אחד? זה אינו מעשיו של הקדוש ברוך הוא? והוא הדין כל הצרות שהיו לישראל מעודם, אינקויזיציה ושריפות אנשים על המוקד, ה' לא היה מעורב בזה? וגם אני שואל מהמקרא, בעקשנותו של רחבעם ועל ידי כך הפסיד המלוכה, כתוב "וְלֹא שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל הָעָם, כִּי הִיְתָה נִסְבָּה מֵעַם הָאֱלֹהִים לְמַעַן הָקִים

ה' אֶת דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד אֶחָיו הַשְּׁלוֹנִי אֶל יִרְבְּעָם בֶּן נִבְט" (דברי-הימים-ב י, טו). וכן על מיתת סנחריב נאמר בישעיה (לז, ז) "הֲנִי נֹתֵן בּוֹ רוּחַ, וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב אֶל אֶרְצוֹ וְהִפְלִיתוֹ בַּחֲרֹב בְּאֶרְצוֹ". הרי שהקב"ה מנווט עניני המלכים!

מה יענה הרמב"ם על כך?

תשובה: אור גדול היה לנו בדברי רבי סעדיה גאון (אמונות ודעות, מאמר ד, פסקא ה) שיש להבדיל בין עצם מעשה הפֶּשַׁע, לבין החלטה חופשית של מְבַצֵּעַ המעשה. אומר רס"ג (מהד' הגר"י קאפח עמ' רסא) "כי המות [הוא] מעשה ה', וְהִרְצַח מעשה הָרָשָׁע. ואם כבר חייבה [ההשגחה] לאדם זה מיתה, אילו לא הזיד הרוצח והרג אותו, היה מת מסיבה אחרת. וכן הענין בגנב. כי איבוד הממון מבעליו הוא מעשה ה', ומעשה הגניבה הוא מעשה בני אדם. ואילולא גנב ממנו על ידי רשע זה, היה אובד באופנים אחרים".

ובזה מיושב הכל. מעשה טבח של ששה מליון יהודים היה בודאי גזר דינו של הקב"ה. אבל "מגלגלים חובה על ידי חייב" (סנהדרין ח, א) והזדמן פושע נורא כמו היטלר שבבחירתו החופשית בחר בדרך רשעות זו. וכן בכל הדורות, כאשר רצה הקב"ה "לפרק את החבילה", שעשרת השבטים ייפרדו מממלכת יהודה, השתמש בעקשנותו ואטימותו של רחבעם. וכן בענין סנחריב.

הרמב"ם כבר ראה כל הפסוקים שהזכרת ועוד הרבה שלא הזכרת, ועל כולם הוא קבע שאינם סותרים יסוד באמונתנו כי לכל איש ואיש יש בחירה חופשית, בין מלך ובין הדיוט. כי בלי יסוד זה, כיצד אפשר לדבר על שכר ועונש?

כל התורה אמת, רק צריכים לשאול גדולי הדורות כיצד יתישבו כל הקושיות. שמא על ידי זה צודקים דברי ר' אברהם אבן עזרא, רלב"ג ומצודות, וכן המלבי"ם שהקב"ה משתמש בהטיית לבם של מלכים. כלומר ה' מביא לכלל הציבור מה שגזר עליהם. אבל משתמש בזה באוליות דעתם של מלכים, שמצד עצמם כבר נוטים לנכלים אלו.

ונצדק קודש!

בחירה חופשית של אדם, מול שה' יודע הכל מראש

שאלה: ודאי נכון שהקב"ה יודע מראש כל מה שיהיה. הרי לכן יש נבואה.

אם כן, נשאל, כיצד יש בחירה חופשית לאדם, והרי הכל ידוע לה' מראש!

תשובה: שאלה זו שאלו החוקרים מאז ומעולם. כאן אמסור שתי תשובות.

הראשונה נראית כהשתמטות, ובאמת אינה כן. והשניה היא פשוטה ומכרעת.

מענה ראשון – ידיעת ה' אינה מושגת בשכלנו!

כותב הרמב"ם בהלכות תשובה (ה, ה) כי דעתו של הקב"ה אינה דומה לדעתו של אדם. – שאצל האדם גופו לחוד, ודעתו לחוד, ואין הכרח שלאדם תהיה דעת. הרי קיימים בני אדם שהינם מחוסרי דעה (שוטים), או שִׁבְעָתִים מזומנים דעתו של האדם מסתלקת ממנו, כמו בעת השינה. לא כן הקב"ה, הוא אחד ויחיד בהחלטיות, מבלי שום תכונות נילוות. הוא ודעתו דבר אחד ממש, ממנו ומעצמו.

כלומר המלה "דעת" שאנו משתמשים בה אודותיו היא רק בהשאלה, כאילו דומה לַדַּעַת של האדם, אבל באמת שאין שום שוויון ביניהם. וכמו שנאמר על הקב"ה "אלהים חיים", ופשוט שאין המושג "חיים" שאנו מדברים בַּהֲשָׁאָלָה לה', כמו המושג חיים של האדם, שהרי האדם מסוגל למות ולהפסיק לחיות, אך אצל הקב"ה החיים הם מוחלטים ללא שום אפשרות לַהֲפֹסֵק. ולכן לומר על הקב"ה "חי" זו מילה סתמית עבירינה.

וכן מושג **רחמנות**, שאצל האדם הרחמנות היא רגשית. ואילו אצל הקב"ה היא שכלית, ואין דמיון בין רחמנותו לרחמנותנו כלל, אלא רק השתמשנו באותה המלה, וכך בכל תכונה שנזכיר אצל הקב"ה. וזהו שאמרנו ב"ידיעת" הקב"ה, שאין כח בַּשִּׁכָּל בני אדם להבין.

אנו מבינים רק במושגים שהתרגלנו אליהם, ולא נבין במושגים שלא ארעו בנסיוננו. אי אפשר להסביר לעיור מלידה מה ההבדל בין ירוק לאדום, כי לא התנסה בזה בחוש. וכן מי שמעולם לא שתה כוס קפה, אין מלים כלל כיצד להסביר לו מה בדיוק הטעם של קפה, כי לא התנסה בו.

לכן מסיק הרמב"ם שאין לשאול כיצד הקב"ה יודע מראש, כי אין לנו כלי מדידה לבחון מה בכלל היא "דעת" הקב"ה, שהיא אלוהית ולמעלה מהשגת שִׁכְלָנו.

[מאמר מוסגר: מה שהראב"ד במקום תמה על דברי הרמב"ם מדוע שאל שאלה אם לא ידע לענות, משיב ר' צדוק הכהן שהרמב"ם כן ענה כאן על השאלה הזאת, אם הראב"ד היה שם לב לכך]

מענה שני - עולמנו הוא בבחינת "עֵבֶר" אצל הקב"ה -

ודאי שאנו זוכרים את העבר; מה אכלנו אתמול, ועם מי נפגשנו וכו'. וברור שאע"פ שאנו מעלים זכרונות אלו בְּשִׁכְלֵנוּ, איננו יכולים לשנות את העבר, ומה שהיה, היה. – בדומה כך הקב"ה, הוא מעל לזמן, וכבר "נמצא" בסוף כל ששת אלפים שנה שהעולם יתקיים, והוא יודע כל מה שאירע. מבחינתו זה הוא "זכרון העבר" בלי שיש לו השפעה על מה שעשה האדם בעבר.

משל למה הדבר דומה? לסליל של סרט ארוך, נאמר בן שלוש שעות. בסליל זה ישנם רבבות תמונות העוברות בְּמַסְרָטָה במהירות של שש עשרה תמונות בשניה, ולא במהירות יותר מזה שיהיה באופן שעין-הצופה יכולה להבין מה היא רואה. אבל, על מנת שיראה את כל הסרט, נצרך לו כאמור זמן של שלוש שעות, עד שְׁכָל רבבות התמונות יעברו את חלון המסרטה להיות מוסרטים על המסך.

לא כן אצל הקב"ה! הקב"ה שליט על הזמן ורואה בבת אחת את כל התמונות שבסליל.

כמו, במשל הדיוט, מְחֻשָּׁב של הבנק, שבכל לילה קולט בו-זמנית מאות אלפי פעולות של הלקוחות בכל הסניפים, צ'קים נכנסים וצ'קים יוצאים, והמחשב מציג באלפית השנייה תוצאות של כל המידע, לכל רבבות פרטיו! כך, בנמשל, הקב"ה רואה בבת אחת כל פעולות מליארדי בני אדם בעולם, באותה שניה, וגם רואה מה שהיה מאז אדם הראשון ועד ימות המשיח.

כל המושג של "זמן" הוא מושג אנושי. לפני בריאת העולם, כשהכל היה רִיק ואפס, לא היתה שום תנועה, כי לא היה שום חפץ מגושם, כמו שעון הנעצר ומפסיק לעבוד, שאין בו מדידת זמן. כך למשל, אם השמש שמעל ראשנו לא תנוע ממקומו, או שכדור הארץ יפסיק להסתובב לא נוכל למדוד אז את הזמן. אם אין שינוי, ואין תזוזה, אין שום מושג של זמן.

הקב"ה שהוא בלתי משתנה, והוא מעל לכל גשמיות, הוא למעלה מן הזמן.

נמצא שכל תופעות העולם, לכל מילארדי שינוייהם, הן מופְּרָוֹת להקב"ה בבת אחת, והם אצלו כמו זכרון במה שהיה בעבר. ולכן מבחינת האדם עצמו שהוא מתחת לגדר "זמן", יש סדר לדברים. קודם עושה זה ואח"כ עושה זה, ולכן אצל האדם ניתן לומר כי יש לו בחירה

חופשית, לפי שהוא משועבד למציאות "הזמן" בעולמו. אבל מבחינת ידיעתו של הקב"ה, הוא יודע הכל, "וקולט" כל התמונות שבסליל הסרט, בו-זמנית.

מדוע ה' לא היטיב לברואים בהטבה נצחית בלי צורך לנסיונות

שאלה: התחלתי ללמוד בספרו של רמח"ל "דעת תבונות" ושם (ס"ק יח) מסביר מדוע הושם האדם בעולמנו זה, המלא כל כך בעיות, צרות ונסיונות, וזו לשונו אודות הקב"ה: "חק הטוב הוא להיטיב. ולכן הוא ית"ש ברא נבראים כדי שיוכל להטיב להם. ואמנם, כדי שתהיה ההטבה הטבה שְׁלֵמָה, ידע בחכמתו הנשגבה שראוי שיהיו המקבלים אותה מקבלים אותה ביגיע כפם, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא ישאר להם בושת-פנים בקבלם הטוב, כמי שמקבל צדקה מֵאַחֵר. ועל זה אמרו (ירושלמי ערלה א, הלכה ג), "מאן דאכיל דלאו דיליה, בהית לאסתכולי באפיה" עכ"ל. [מי שאוכל ממה שקבל מאחר, מתבייש להסתכל בפניו]:

ואני שואל, כלום לא תהיה הטבה גדולה עוד יותר אילו היה הקב"ה מעביר אותנו ישירות להנאות עולם האמת, בלי לעבור כל הלבטים, כל היגיעות של עולמנו המתוסבך? והרי כולנו מוותרים על הבעיות, וחלק גדול מאתנו גם נכשלים ועוברים כל מיני עבירות ומפסידים גם שכר עולם הבא?!

תשובה: הסיבה ששאלת שאלה זאת היא מפני שהורגלת, כמו שכמעט כולנו הורגלנו, לשמוח לקבל מתנות מאחרים חינם. אבל הנה הפסוק בספר משלי מכחיש התנהגות כזו, "ושונא מתנות יחיה" (משלי טו, כז). וזה מובא הלכה למעשה בגמרא "מְשַׁרְבוּ מקבלי מתנות נתמעטו הימים, ונתקצרו השנים דכתיב 'ושונא מתנות יחיה'" (סוטה מז, ב). וכן עוד מעשים שהיו במגילה (כח, א) ובקידושין (נט, א) ובבבא בתרא (יג, ב).

וזו מוזכר אפילו בחמשה חומשי תורה. אברהם סירב מלקבל מתנות ממלך סדום (בראשית יד, כב-כג).

כלומר, החינוך המודרני קלקל את רובנו, עד שאנו אפילו מצפים ומבקשים מתנות. כי החינוך התורני הוא להיפך, שהאדם יהיה נותן ומעניק לאחרים, שהאדם יהיה נדיב, מעוניין מאד

להיטיב לאחרים ולא דואג לעצמו. וכאשר נגיע אחרי מיתנתו לעולם האמת, אז הנשמה המשוחררת משעבוד יצר הרע, תכיר את האמת, ותתבייש מכל מה שבעוד האדם בחיים בקש מאחרים מתנות.

התורה ציוותה "וְעָתָה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מֵעַמְּךָ כִּי אִם לִירָאָה אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֵלַכְתָּ בְּכָל דְּרָכֶיךָ וּלְאֶהֱבָה אֹתוֹ וּלְעַבְדוֹ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ": (דברים י, יב).

מה נכלל במאמר זה של "ללכת בכל דרכיו"? הוא שהקב"ה נותן, ואינו זקוק לקבל. כך על האדם להיות נותן, ולא יהיה מקבל.

דבר נפלא אירע בעבר. ר' חנינא בן דוסא היה עני מוחלט, ואשתו הציקה לו על מצבם הקשה. הוא התפלל וירדה מן שמים חתיכת זהב, וימכור אותה ויתפרנס ממנה (תענית כה, א). כאשר אשתו שאלה מניין לו הכסף? ענה לה האמת, שהתפלל ועשה לו הקב"ה נס. היא היתה חכמה וידעה שמי שעושים לו נס, מנכים לו מזכויותיו (תענית כ, ב) ודרשה ממנו שיחזיר המתנה. בקש שוב רחמים וחתיכת הזהב חזרה שמימה. ואמרו בגמרא: "תנא גדול היה נס אחרון יותר מן הראשון, דגמירי דמיהב יהבי מישקל לא שקלי" (תענית כה, א) אמרו: "גדול הנס השני מהראשון. כי למדנו שבשמים נותנים, ואינם מקבלים".

מהר"ל דיבר בתקיפות קשה נגד אותם חכמים שלא רק מקבלים מתנות, אלא דורשים מאחרים שיתנו להם מתנות (נתיבות עולם, תורה, פרק ד עמ' כא; ובדרך חיים על אבות, פרק ד סוף משנה ה).

ודאי מי שמתאמץ במשך חיי עולם הזה, ולמרות הקשיים הוא נלחם למען להיות אדם טוב, ישר והגון, והוא מתגבר על יצרו הרע, ומשתדל בכל יכולתו לקיים מצוות התורה, ודאי זה עדיף לו מכל מתנות חינוך, שלא לקבל הנאות עולם הבא במגש, חינוך. כי "לפום צערא אגרא" (לפי מדת הצער כך יגדל השכר) (אבות סוף פרק ה).

אמנם, חבל, שיש הרבה בעולם שלנו שקלקלו ואינם שומרים מצוות. אבל בחירה חופשית היתה בידם, והם קלקלו לעצמם. הבחירה היתה בידם. ואצל רוב בני אדם יהיה עולם הבא "נהמא דכיסופא", לחם חסד. אבל טובתם של הצדיקים התופשים את הדרך הנכונה, טובה זו עודפת היא על הפסדם של המזניחים.

עונש גיהנם, מול רחמי ה'

שאלה: תמיד אומרים כי הקב"ה הוא רחום וחנון. אם כן כיצד זה מסתדר עם איומי העונש הנורא של יסורי גיהנם אחרי מיתת האדם?

תשובה: זה ודאי שהקב"ה נקרא "האל הטוב" ומוכרח להיות שגם עונשי גיהנם הם חלק מהטוב שהביא לעולם. אבל תחילה עלינו להבין מה הוא גיהנם? תיאורי היסורין, שיש בו אש וצולים את נפש האדם, אין בכך הגיון המובן לנו, ולכאורה אין בזה שום תועלת.

אבל נתברכנו שיש בתורה פתרון לכל השאלות. בפירושו של הראב"ד ל"ספר יצירה" מובא שהגיהנם הוא סוג של בושה וצער על עוונותינו שחטאנו. כך מביא בשמו הגאון ר' צדוק הכהן בספרו "צדקת הצדיק" (פסקא קסח. ובפסקא קנג מביא מקור לזה מדברי הזוהר). והקדים שם בפסקא נז:

"העגמת נפש שיש לאדם על עבירות שעשה הם ממש יסורי גיהנום על אותה עבירה, ולכן אמרו בסוף פרק קמא דברכות (יב ע"ב) **דהמתבייש בה מוחלין לו כי כבר סבל עונש גיהנום**. ומי שזוכה מן השמים מזכירים לו בכל עת עבירות שעשה ומתמרמר עליהם עד שסובל שיעור גיהנום המגיע לו על זה בעולם הזה".

ביאור דבריו הוא שדרגת כל נשמה ונשמה בעולם הנצח היא ההכרה של האמת. כלומר אמת היא כי תאוות האדם לאכילה מרובה או לאכילת מאכלי תענוגים, היא בְּהִמְיוּתוֹ, היא שוא ושקר. וכן תאוותו לממון, או תאוותו לקבל כבוד, או תאוותו למשגל נשים וכן כל עשרות שחיתות הנפש שאנו מכירים בעולם הזה.

וכאשר האדם בא אל עולם הנצח, בעת מותו הוא מגיע עם המטען של דיעות נפסדות, טבועות בנפשו ובאופיו, והא כיצד ינהה שם מאור האורות של הרוחניות הכבירה וצחה של עקרונות האמת? הנפש צריכה לנקיון, לשפשוף מהחלודה שהצטברה כשכבה עליונה וגרועה על מציאותה האישית.

וכאשר מראים לו לאדם את הפחיתות של מעשיו, כאשר מראים לו כמה מליארדי טובות עשה לו הקב"ה כל משך ימות חיי האדם, מה שברא בו אברים בריאים, ממה שהציל אותו פעמים אין מספר מתאונות וממקרים רעים, ממה שהקב"ה חנן אותו דעת והכרה ועוד טובות, ויראה האדם מול זה כיצד הוא נשך את היד שסיפקה לו כל הטובות הללו, כיצד נהג בכפיית טובה, והרי בושה שלו תאכל אותו, פי כמה יותר מכאיב מהאש השורפת שהמשילו הקדמונים. באותו זמן ישוה האדם מה יחס הטובות שקבל מהקב"ה וכיצד האדם הוא נבזה וטפשי, וגם

פושע, במה שגמל בחזרה רע בעולם. וזהו עצם הגיהנם, ההכרה והידיעה על הפסד הרעות שעשה. צער הנפש והמצפון מציק לאדם פי כמה יותר מכל צער גופני.

אבל ברגע שהאדם מכיר שם את האמת, הוא נטהר. כי מהות האדם היא יחסו אל האמת והשקר, יחסו אל הטוב והרע. אם הוא גנב ושיקר, ולא ראה בזה רע נורא, כאשר שם האדם מכיר את האמת, ומשוכנע בזה בכל מלוא הכרתו, ודאי אילו היה נולד שוב, לא היה חוזר על שגיאותיו ההן. ובזה הוא כבר נקי.

וכמו בעולם הזה, למדונו חז"ל (ברכות יב ע"ב) שהמתבייש כהוגן על עוונותיו ופשעיו, כבר מוחלים לו; שם בעולם האמת יכיר האדם את האמתות הללו. הם הם יסורי גיהנם, וכל אלו נועדו להחזיר את הנשמה ההיא אל תִּקְוֶה הטוב, אל מסגרת הטהרה, כדי שיוכל ליהנות בגן עדן.

כתוב בתהלים: "טוֹב וַיֵּשֶׁר ה' עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדֶּרֶךְ" (תהלים כה, ח). גם הגיהנם הוא חלק מהטוב המוחלט שהקב"ה מביא לעולם. כל פרטי העונשים של הקדמונים, שתיארו בספריהם (כמו "ראשית חכמה", שער היראה) היו מְשָׁלִים לסבר את האוזן, להביא את האדם אל ההכרה כי אחרי מותו יש דין וחשבון. שום דבר לא נשכח, "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" (פרקי אבות ג, א).

ואם האדם חוזר בתשובה, בהיותו עדיין חי בעולם הזה, ומתבייש כראוי מעוונותיו, הוא פטור בהחלט מהגיהנם שם. כי כבר קבל כאן הגיהנם שלו.

גן עדן, תיאור השכר

שאלה: אתמול תארת באופן הגיוני מה הם יסורי גיהנם. אבל האם תוכל להסביר מה הוא שכר גן עדן, אחרי מיתת האדם?

תשובה: באמת אי אפשר לנו לחוש ולהכיר טיב השכר בגן עדן. כדברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק שמיני הלכות ב, ו-ז) האדם תופש בשכלו ומכיר רק בדברים שכבר חש והרגיש בחיי גופו. אין לאדם מושג בדברים שמעולם לא חש הוא עצמו. לדוגמא, אדם עיור מלידה לא תוכל להסביר לו מה ההבדל בין צבע ירוק לצבע אדום. וכמו כן מי שבא ממדינה ששם אין משקה אלכוהולי "וְנִדְקָה", ומי שכבר שתה ממנו רוצה להסביר לו, כיצד יסביר לו? מי

שלא שתה מעודו "קוקה קולה", איך תתאר לו הטעם? כמו אשה המרגישה חווית הלידה, היא לא תוכל להסביר לגבר בדיוק איך ההרגשה אז.

כמוכן אנו תפושם בתחושות גופניות, איננו משוחררים מכל הפחדים, מכל התאוות, מכל נגישות יצר הרע, מכל ההשפעות עלינו מהעולם החברתי הסובב אותנו. כיצד נבין בעולם שכולו רוחניות?

אבל בעולם הבא, הנשמה חוזרת להדבק בבוראה. האדם משוחרר מכל הגשמיות של הגוף, כל המשיכות ההרסניות לחיי הפרט שלו, למאוייו, ושם מכיר יסודות האמת, הטוב המוחלט. ובזה האדם מתענג, כי אין לו מפריע.

דיינו מה שהבטיח הקב"ה כי שם טוב מאד. וכך ביאר הרב רמח"ל בפרק ראשון של "מסילת ישרים", כי דברי התורה "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" כוונת התורה היא לסוף הדרך, אחרי שהאדם עבר כל משך ימות חייו נסיונות, לבטים ובעיות, והתגבר עליהם באהבת הבורא ויראתו, ורק אז טוב מאד, לא לפני זה. וזה נרמז בדברי חז"ל (בראשית רבה, ט) כי "טוב מאד, זה המות". כלומר אז מגיעים ליעד, אל מטרת כל המציאות. כל מה שיש בעולם הזה שימש רק כפרוזדור (אבות ד, טז), כחדר הכנה. העיקר הוא שמה, עולם הנצח.

אופי האדם מפוצל בעולם הזה, מחשבותיו ארעיות כי הוא עוסק בדברים רבים, ובא זה ומפריע לזה. רק בעולם האמת הוא כולו פנוי לעונג הגדול להדבק באמת.

הרמב"ם ישב במצרים, וכפי אמונת הישמעאלים הבטחת עולם הבא היא שהאדם ייחנה מכל תענוגות הגוף, יין, שירה ונשים רבות לתענוגותיו. וכך לבש רמב"ם עוז, בהיותו עוד במצרים, ללמד כי מחשבות אלו הם הבל ושטות. (הלכות תשובה פרק ח הלכות ו-ז):

[ו] "שמא תקל בעיניך טובה זו ותדמה שאין שכר המצות והיות האדם שלם בדרכי האמת אלא להיותו אוכל ושותה מאכלות טובות, ובוועל צורות נאות, ולובש בגדי שש ורקמה, ושוכן באהלי שן ומשתמש בכלי כסף וזהב ודברים הדומים לאלו, כמו שמדמין אלו הערביים הטפשים האוילים השטופים בזמה?

אבל החכמים ובעלי דעה ידעו שכל הדברים האלו דברי הבאי והבל הם, ואין בהם תועלת ואינה טובה גדולה אצלנו בעולם הזה אלא מפני שאנו בעלי גוף וגויה, וכל הדברים האלו צרכי הגוף הם. ואין הנפש מתאוה להם ומחמדתן אלא מפני צורך הגוף אלא אותה הטובה גדולה עד אין חקר ואין לה ערך ודמיון [=אי אפשר להעריך מולה דברים אחרים, ולדמותם יחד] הוא שאמר דוד 'מה רב טובך אשר צפנת ליראיך' (תהלים לא, כ) וגו':

(ז) ... כבר הודיעונו החכמים הראשונים שטובת העולם הבא אין כח באדם להשיגה על בוריה ואין יודע גדלה ויפיה ועצמה אלא הקב"ה לבדו. ושכל הטובות שמתנבאים בהם הנביאים

לישראל אינן אלא לדברים שבגוף שנהנין בהן ישראל לימות המשיח, בזמן שתשוב הממשלה לישראל. אבל טובת חיי העולם הבא אין לה ערך ודמיון [=אי אפשר להעריך מולה דברים אחרים, ולדמותם יחד] ולא דמויה הנביאים כדי שלא יפחתו אותה בדמיון. הוא שישעיהו אמר 'עין לא ראתה אלהים זולתך, יעשה למחכה לו' (ישעיה סד, ג) כלומר הטובה שלא ראתה אותה עין נביא, ולא ראה אותה אלא אלהים, עשה אותה האלהים לאדם שמחכה לו". [עכ"ל]

התורה מלמדת כי האדם הוא נצחי. והתורה מלמדת כי רצון הבורא להיטיב לברואיו. וההטבה היא שהאדם יעמול וינצח את כל המפריעים לו מסביב, עד שהוא יזכה בכוחות עצמו לקבל את ההטבה ההיא, הנצחית והקבועה מראש.

זכרון יציאת מצרים, יסוד היהדות

שאלה: היהדות עושה ענין גדול ונפלא מיציאת מצרים. גם להזכיר אותה בסוף קריאת שמע בין ביום ובין בלילה, גם בקידוש ליל שבת, גם האריכות בליל סדר פסח כל שנה ושנה ועוד. אבל כל כך הרבה צרות עברו כבר על עם ישראל מאז היינו לעם, כל הגלויות, השמד וההרג אחרי חורבן בית ראשון, ואחרי חורבן בית שני, ודוקא הצרות לאחרונה [לדוגמא: האינקוויזיציה, וגם השואה] הן עצומות, נוראות ומכאיבות אותנו יותר מהכל. זכרון הצרות שהיו לאבות אבותינו, לפני יותר משלושת אלפים שנה, כבר דהה, אינו לוחץ עלינו. מדוע כל פעם לחזור על רעיון זה שוב ושוב?

תשובה: אל יעלה בדעתך שעל ידי שורות בודדות נוכל להכיל כל המטען החינוכי שיש במושג "יציאת מצרים". אבל נאיר כאן פן אחד, חשוב ויקר. אבות אבותינו שהיו במצרים היו בשיא הטומאה. קראו לכך חז"ל "מ"ט שערי טומאה" [מתוך חמשים השערים]. כמו שחז"ל (מכילתא, בא, ה) דרשו על המקרא "וְאֵת עִירוֹם וְעִרְיָה" כי עד שנמסר להם למול את עצמם וגם להקריב קרבן פסח, לא היתה בידיהם שום מצוה.

לא די זה, אלא השטן קטרג עליהם שאין שוני ביניהם לבין המצריים, הללו עובדי עבודה זרה וכן הללו, הללו מגלים עריות כמו הללו, הללו שופכי דמים כמו הללו (זהר ח"ב קע ע"ב).

כאשר משה רבינו ירד למצרים להודיע להם על גאולתם, ענו לו בייאוש שלפי ההגיון האנושי זה לא שייך. כך לשון המדרש (שיר השירים, פרשה ב פסקה כא):

"קול דודי הנה זה בא. זה משה. בשעה שאמר לישראל 'בחדש הזה אתם נגאלין', אמרו לו: 'משה רבינו, היאך אנו נגאלין? והלא אין בידינו מעשים טובים!'. אמר להם 'הואיל וחפץ [ה'] בגאולתכם, אינו מביט במעשיכם הרעים'. ובמי הוא מביט? בצדיקים שבכם ובמעשיהם כגון עמרם ובית דינו.

[ובהמשך שם, פסקא כב]:

"מדלג על ההרים, מקפץ על הגבעות... זה משה. בשעה שבא ואמר לישראל 'בחדש הזה אתם נגאלין', אמרו לו 'משה רבינו, היאך אנו נגאלין? וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו!'. אמר להם 'הואיל והוא [=הקב"ה] חפץ בגאולתכם, אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם. אלא מדלג על ההרים, ואין הרים אלא עבודת כוכבים...". עכ"ל.

ובכן יש לתמוה, אם עת שהיו אבותינו לא היו להם זכויות מספיקות, כיצד בכל זאת הקב"ה גאל אותם? התשובה היא לפי דברי מהר"ל (בספרו "נצח ישראל", פרק יא, עמ' סט) על סמך מאמר חז"ל בפרקי אבות (ה, טז):

"כל אהבה שהיא תלויה בדבר, בטל דבר, בטלה אהבה. ושאין תלויה בדבר, אינה בטלה לעולם". זו לשון מהר"ל: "כי השם יתברך בחר בישראל בעצם, ולא בשביל מעשיהם הטובים... המה יהיו לי לעם כלומר מה שהקב"ה בחר בישראל הוא קודם, ואף כי ישראל אינם מקבלים אלהותו".

אפילו אם ישראל הם בדיטא תחתונה, הקב"ה אוהב אותם ויקיים את הבטחתו אל אברהם, יצחק ויעקב. נכון שאם עם ישראל חוטא, הם חשופים ליסורין וצרות. אבל האהבה הבסיסית לא תחדל. אלא כמו שכתוב: "וידעת עם לבבך כי פאשר ייסר איש את בנו, ה' אלהיך מִסְרְךָ" (דברים ח, ה). עם ישראל סובל צרות, דור דור. אבל בטוחים הם בלבם שהקב"ה לא יטוש אותם. הוא יקיים את גאולתם ויהי-מה. קשר זה בין הבורא לבין עם-סגולה הוא הכרח גמור, ללא אפשרות שינוי.

היסוד האמוני הגדול הזה למדנו מיציאת מצרים. לא היתה שם התעוררות מלמטה, מצד פעולות בני אדם. היינו שקועים לחלוטין, כמו שאמרו "להוציא גוי מקרב גוי", כמו עונך הטמון בבטן-האם וקשה להוציא אותו (מדרש תהלים, מזמור קיד, "בצאת ישראל").

זהו הלקח הגדול שעלינו ללמוד מיציאת מצרים. כמו שאנו קוראים בתורה (פרשת בא, ספר שמות פרק ו):

(ה) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם, ואזכר את בריתי:

(ו) לכן אמר לבני ישראל אני ה'. והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, והצילתי אתכם מעבדתם, וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים:

(ז) וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם, וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים, וַיְדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבָלוֹת מִצְרַיִם:

(ח) וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת יָדִי [=נשבעתי] לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב, וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרְשָׁה, אֲנִי ה':

לכן אין לנו ליפול בשום יאוש מפני שרואים אנו הידרדרות רוחנית הפוקדת את עמנו לפעמים, לאחוז בדרכי הגוים, לנהוג בארחותיהם המקולקלות. ממעשה יציאת מצרים אנו שואבים אמונה שהברית בינינו לבין בורא עולם לא יכולה להשתנות, לא יכולה להיפסק. בטוחים אנו בגאולה שלימה, ויהי מה!

נסיים נושא זה בדבריו האל-מותיים של הרמב"ם ב"אגרת תימן" (מהדרת הרב יוסף קאפח, עמ' כו): "וכבר הבטיח לנו ה' יתעלה על ידי נביאיו (מלאכי ג, ו) שאנו לא נִכָּלָה ולא נִכָּחַד ולא נִגְדָר (מהיות) [מלהיות] אומה נִעְלָה. וכשם שלא ייתכן לתאר ביטול מציאותו של ה' יתעלה כך לא ייתכן להכחידנו ולכלותנו מן העולם. אמר: 'כי אני ה' לא שְׁנִיתִי, ואתם בני יעקב לא כְּלִיתֶם'. וכן בישר לנו והבטיחנו ה' יתרום שמו, כי מן הנמנע לפניו יתעלה לשנוא את כללותנו, ואע"פ שמרדנו בו והמרנו מצוותיו. אמר (ירמיה לא, לו) 'כי כה אמר ה', אם ימדו [=ימדדו] שמים מלמעלה, וַיִּחְקְרוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ לַמָּטָה, גם אני אמאס בכל זרע ישראל על אשר עשו, נאום השם". כלומר כמו שזה בלתי אפשרי, כך מאיסת ישראל היא בלתי אפשרית.

יסוד נפלא זה קבלנו מעוצמת יציאת מצרים, בו בחר בנו ה' מכל עם. הללויה.

מניין לנו שהתורה היא האמת

שאלה: במקום עבודה שלי יש כמה אנשים ששומרים רק מקצת מצוות, ומזלזלים בשאר. אחד מהם אמר לי שאמנם הוא מאמין במציאות הבורא, אבל מניין לנו לדעת שתורת משה היא הנמסרת לנו מפי הקב"ה? מה אענה לו?

תשובה: כל פרטי המציאות מעידים על מציאות הבורא. גם מגוף האדם רואים שהכל מתוכנן מראש. התינוק כשנולד יונק חלב של אמו, אבל אין שם ברזל, הנחוץ להתפתחות התינוק. אבל משך הזמן ששהה בבטן אמו, בזמן ההריון, הכבד של העובר היה מוגדל יותר

מהרגיל ונאגר שם ברזל, שיחזיק אותו אחרי לידתו כחצי שנה, אפילו אם ניזון רק מחלב לבד. מניין לרַחם האם לתכנן מראש להכין לתינוק ברזל? וכן כל הַרְפָּלָקְסִים [תגובות הגוף] של אדם, שממצמץ בעפעפי עיניו כשמתקרב אבק דק לגלגל עינו, וכן השיעול שמשתעל להוציא מגרונו חומר בלתי רצוי שנכנס בו, או שמתעטש כשנכנס לחוטם שלו חומר בלתי רצוי. ובכן ברור שיש בורא גדול וחכם שתכנן כל זה. ויש עוד דוגמאות למאות, ראו בספרי "אוצרות המוסר" (ח"א עמ' 155-192) ובספרי "נפלאים מעשיך". [נמצאים ב"אוצר החכמה"].

אבל חכם אינו עושה פעולה לשוא, פעולה למען המשחק, פעולה "סתם ככה" כדי להעביר את הזמן. מה תועלת להקב"ה בכל מה שברא? ודאי ההגיון קובע שאותו הבורא החכם יודיע לנבראיו מה רצונו שיעשו וממה שימנעו מלעשות. זאת היא "מתן תורה" בסיני.

ההוכחה שמעמד הר סיני ומסירת התורה היא ודאית, ובאמת כך היה, שהקב"ה הופיע ודיבר לעם ישראל, הוא המקרא בספר דברים (ד, לב-לג):

(לב) כִּי שָׁאֵל נָא לְיָמִים רַאשֵׁינִים, אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמַן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קֵצֵה הַשָּׁמַיִם. הִנֵּהיָה כִּדְבַר הַגְּדוֹל הַזֶּה אוֹ הַנִּשְׁמָע כְּמָהוּ?

(לג) הִשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֹתָהּ, וַיַּחֲיֶי:

מאמר זה שכל העם כולו שמע מפי משה, עבר בשקט ובלי ויכוח ובלי התנגדות. אף אחד בדורו לא הכחיש דבריו. וזה דבר המעורר תשומת לב. אילו היה אדם אומר לך כי בבני ברק עמד פעם בנין גבוה מאה קומות, וכך היה לפני כארבעים שנה. חלק מהשומעים היו מאמינים בלי פקפוק, אם שמעו זאת מפי אדם נכבד ונערץ. אבל תמיד יש בציבור אנשים ביקורתיים, והם יערערו "כיצד לא שמענו על זאת מעולם? יש לנו כאן קרובים ושכנים כאן, ואף אחד מהם לא סיפר דבר מוזר כזה".

לכן עצם הדבר שבני דורו של משה לא התוכחו אתו, לא רבו אתו, לא הכחישו דברו, מוכיח שמה שאמר היה ידוע ומפורסם, ומופך לכל בני דורו. כי תמיד רבו עם משה, ביציאה מצרים הרבה סרבו לצאת אתו, ועדת קורח, והמרגלים, והשאירו מן עד בוקר ועוד הרבה מקרים. תמיד היו ביניהם מרדנים ומפקפקים, וכיצד שתקו בשומעם משפט מפליא זה?

ומה שאמר משה אז, נשאר בשלימות ללא שינוי, כי זאת התורה נמסרה דור דור, תמיד למדו בספר זה, וכל העם קרא בו בשבתות. ואי אפשר להציע שמא משהו זר החדיר פסוקים אלו תוך הטכסט באחד מהדורות.

ולענין אמונה בתורה שבעל פה, מי שילמד דברי המלבי"ם על ספר ויקרא יראה בהחלט כי כל דברי חז"ל נעוצים בלשון המקראות. ועבודה נפלאה ערך גם כן ספר "תורה תמימה" על התורה, של הרב ברוך עפשטיין.

מסורת אבותינו, יש לסמוך עליה גם בלי הוכחות מוחלטות

שאלה: אני סטודנט במכללה ולומד מדעים מדויקים. חינוכו אותי לא לקבל שום דבר בעיניים עצומות, אלא יש לחקור כל מידע. כל נתון יש לבדוק מהיכן אמינותו. אמנם כאשר אני בא להתנהגותי התורנית, אני נתקל בעובדה שכמעט הכל אני עושה מפני המסורת היהודית, בלי שיש לי כל אפשרות לבדוק על אמינותו? מה אעשה?

תשובה: כבר לפני אלף שנה דן בזה הרב סעדיה גאון המפורסם, בספרו "אמונות ודיעות" (מאמר שלישי, פסקא ו, מהד' הגר"י קאפח עמ' קל-קלא). אבטא במלים אחרות ממה שכתב. הוא מסביר כי תמיד יש תחומים ונושאים בחיי האדם שהוא חייב לסמוך על אחרים המספרים לו. לדוגמא, אם שומע מאחרים שסחורה מסוימת נמכרת במחיר רווחי במקומות אלו ואלו, וכדאי לו לסחור בזה. אם ירתע וימנע מלהאמין עד שהוא נוסע לשם אישית ומעיד על כך, לא יצליח בשום דבר.

וגם אם מזהירים אותו שלא יסע למקום רחוק מפני סכנת הדרכים, אם יהיה סְקֶפְטִיקן [=מפקפק] למה לו להאמין לסיפורים? ואפילו אם יגידו לו זאת אנשים רבים, הספקנות שבו יזלזל באמירתם ויאמר "כל עוד לא נוכחתי בנסיון אישי, אינני מקבל!".

וגם אם יגידו לו כי מעשה מסוים אינו חוקי, ואם השלטונות יתפשו אותו יקבל קנס או עונש, למה לו להאמין כל עוד לא ראה את ספר החוקים של המדינה, ורואה שם איסור זה במפורש?

ואם היה האדם מפקפק בכל מה שמספרים לו, לא יקבל ממה שאומרים לו שאביו הוא אביו, או שהוא בן של אמו, עד שיוכחו לו זאת בהוכחות מדעיות [דנ"א וכדומה] שמא בטעות החליפו תינוקות בעת הלידות בבית החולים?

אבל האמת, כיצד נדע אם להאמין במסורת או לא, לפי רבי סעדיה גאון ישנן שתי בדיקות. [א] אם הדבר הוא נגד החוש, לא יקבל. אם לפי המסורת יגידו לו שהצמח נהיה בן אדם וכדומה, אין לקבל בלי לחקור היטב.

[ב] אם היא מסירתם של כלל האומה, יש לסמוך על כך. כי גם אם יש כסילים או אנשי זדון המוכנים לשקר, אבל אי אפשר שכל האומה יסכימו על אותו השקר. לדוגמא, כתוב בתורה כי אוכלוסיית היהודים במצרים היתה שש מאות אלף גברים. כיון שמספר זה מופיע בתורה כמה וכמה פעמים, וכל הציבור היה שוקד על קריאת התורה, ומאז לא קם אדם להכחיש מספר זה, הא כיצד יסבור בטעות ראש הממשלה הראשון למדינת ישראל לומר שיצאו

ממצרים רק שש מאות משפחות? וזו העלמת עין ממה שאמר נשיא ארה"ב לינקולן "אפשר להטעות חלק מהאומה כל הזמן, ואפשר להטעות כל האומה כל הזמן". כלומר כיון שהמסורת היהודית עברה בשלימותה מאז מתן תורה ועד ימינו אנו, ברצף מתמשך, כיצד נטה אוזן ליצר הרע הבא להמציא המצאות, כאילו כל העם משקר?

לכן עם כל החינוך הטוב המדעי שקבלת בלימודי מדעים, לפקפק בכל דבר, תכיר שיש עוד נושאים רבים שבהם כן יש לסמוך על הסבירות, סבירות הממלאה כל חלקי חיי האדם. סבירות שהרופא המייעץ לך אינו משקר, סבירות שהיועץ הכלכלי שלך אינו מוליך אותך שולל, מעשה קונדס. יש בזה "חזקת הסבירות".

אודות בני נוער הנושרים מקיום התורה

שאלה: העיתונות מפרסמת כי חלק די ניכר של חניכי החינוך הממלכתי דתי, נושר מקיום התורה והמצוות. גם מעריכים כי חלק גדול מהנוער בישובי יהודה ושומרון, אחרי שירותם בצבא, או אחרי כמה שנים שנמצאים בשוק העבודה, "מורידים כיפה", ולצערנו חלק ניכר גם נוטשים קיום ההלכה. מה לעשות כאמצעי מניעה?

תשובה: באופן פסיכולוגי, חשוב מאד מה היא בתודעתו של האדם, לאיזה ציבור הוא משתייך. הרי בבת אחת אנו אזרחים של מדינת ישראל, תפארת האומה, שזכינו להתקבץ שוב לארצנו אחרי גלות של כמעט אלפיים שנה. ומצד שני אנו גם משתייכים לכלל הציבור של המאמינים בקדושת התורה שבכתב ושבעל פה [נכללים בזה גם יהודי חוץ לארץ, הרחוקים מקיום הציונות], אלו שמאמינים שהמצוות ניתנו לנו על ידי הקב"ה, "והם חיינו ואורך ימינו". בין שני ערכים, שאינם תמיד חופפים זה לזה, יש לשים לב, מהו עיקר ומה הוא טפל.

אם האדם מזדהה בעיקר עם הציבור הכללי, הציבור הציוני האוהב את הארץ והערכים הלאומיים; אבל ערך שמירתו את המצוות, הציות להשמר מהאיסורים, הוא רק חלק קטן של התמונה, רק אביזר של החיים, לא יארוך זמן עד שהחיכוך בין הערכים הללו, זמן שמתגלה סתירה בפועל ביניהם, יגרמו לו להחלש מהטפל, ולהדבק במה שנראה לו עיקר. והעיקר בעיני אדם כזה הוא הציבור הכללי, למרות שאינם שומרים מצוות.

אבל אם האדם מזדהה בעיקר עם מסורת ישראל, עם התורה שהחזיקה את כלל ישראל בחיינו הלאומיים משך דורות אין מספר, וְהַמִּשְׁךְ קיום ההלכה היא כל תקותנו להגיע לחיי נצח; ולעומת זאת השתייכותנו לערכי המדינה האהובה שלנו, והמסגרת המועילה לקיומנו היום יומי, היא רק תולדה וסעיף מהמערכה העיקרית שלנו, שהיא לעבוד את הקב"ה ולשמור על מצוותיו, תהיה לו לאדם זה "פְּרֻפּוּרֶצְיָה" [=יחס] אחרת מה הוא עיקר ומה הוא טפל.

בכל ציבור וציבור יש נקודות חיוביות, ויש שליליות. כאשר אנו אומרים ביקורת נגד כמה קבוצות שבעולם החרדי [למשל, ביקורת על תפילה המאוחרת מזמני ההלכה, ביקורת על שנאת לימוד חכמות העולם, והתנגדותם להתערב בחיי מעשה ולהיות מפרנסים את עצמם, לקיים "תורה עם דרך ארץ", כמו שנאמר באבות, תחילת פרק ב'] ביקורת זו אינה צריכה לעמעם או לצמצם את הכרתנו שהם ואנו כולנו באותה סירה, אנו כולנו מאמינים בה' ובקדושת תורה. **צריכים אנו תמיד לזכור מה עיקר ומה טפל.** אנו והם מאמינים בקדושת התורה, ומשתדלים כל אחד מאתנו לפי רבותיו, למימוש ערכיה. אהבת ארץ ישראל, וכל האמצעים לביסוסה, היא רק אחת מכל תרי"ג המצוות.

לפי זה, עלינו לחנך את הנוער כי היהודים האמתיים, הם היהודים השרשיים, הנאמנים למסורת הדורות. מה שיש לנו קשרים טובים עם כל אזרחי ישראל, עם כל הנאמנים לערכי הציונות, ודאי כי קשרים אלו חשובים מאד, אבל הם רק טפל אל העיקר, אל האמת של התורה, בקיום כל שאר מצוותיה.

האמת היא כדברי הרב אברהם קוק, שלא היה כמוהו באהבת ישראל, אהבה כללית אפילו לרשעים ואפיקורסים גמורים. אבל כך הוא כותב באגרותיו (ח"ג עמ' רלז, אגרת תתקכ"ו): "כל מגמתנו היא לאַחַד ולהרבות נועם ושלוש. אני מתאמץ ומחפש למצוא דרך סלולה במעשה, במקום שהנוטים לדעת אחרת [=כלומר, החילונים] מעבירים מאד את הדרך, מבלי להתחשב עם הַפְּרָתָה הכללית של האומה, המתבטאת ע"י שלומי אמוני עם ד', שבאמת הם הם עיקרה ויסודה של אומתנו, אפילו שהם נחלשים במעשיהם המעשיים במה שנוגע למצב הזמן". [עכ"ל].

ועוד כתב שעם כל הכבוד הנימוסי ואמתי שחייבים אנו לנהוג בכל מי שנקרא בשם "ישראל", אפילו הוא מהנפשות הטועות ואינו מקיים מצוות, אבל לא הם יהיו מנהלי עם ישראל להביא אותנו לייעודנו העיקרי.

וכך כתב באגרת תתע"א, עמ' קנז שם:

"חלילה לדחות 'נפשות טועות' כל זמן שלא יתפרצו לקחת להם קרניים לומר שהם הם קברניטיה של האומה שיפלטו לה אורח חיים חדש, לקוח בהקפה מהמודרניות האירופית, שהיא כסף סיגים מצופה על חרסי האליליות הקדמונית, וכל זוהמת שפלותה; שעליה הננו ללחמים, ועוד נלחם בכל עז רוח ד', אשר תשגבנו סלה". [עכ"ל]

כלומר עלינו לחנך את הנוער שלנו שאנו מזדהים יותר עם הציבור של שומרי המצוות, אפילו אם הם אינם משתתפים כראוי בכל צרכי המדינה, יותר ממה שאנו מזדהים עם אחינו מישראל המבססים את חיינו המעשיים פה, אבל הם חופשיים, פורקי עול המצוות.

ובזה יש סיכוי שנציל את דורותינו.

אליהו הנביא יבוא לפני בוא המשיח

שאלה: אני לומד תנ"ך באופן קבוע. והגעתי לסוף ספר מלאכי, שם כתוב שהקב"ה ישלח אלינו את אליהו הנביא "לפני בוא יום השם הגדול והנורא", כלומר לפני ביאת משיח. מה תפקידו? מה תועלת ממנו? תאיר נא את עיני.

תשובה: חז"ל הרחיבו קצת בנושא זה ואמרו בסוף משניות עדיות שאינו בא אלא לעשות שלום בעולם. הרמב"ם בביאורו למשנה ההיא מפרש שכל הדיעות שהוזכרו שם במשנה מטרה אחת להן, להסיר את העוול. אלא כל דיעה שם מפרטת עוול שונה, אבל בסך הכל כולן בשאיפה אחת, להביא שלום לעולם. כך לשונו של רמב"ם [בתרגום הר"י קאפח] "לפי שמה [רבינו] הודיע ביאת המשיח... וכן הודיעם בשם ה' שיקדם לפניו וגורמיו, ושיבוא לפניו איש יכשיר לפניו את העולם והוא אליהו. והודיעם שאותו האיש לא יוסיף ולא יגרע בתורה אלא יסלק את מעשה העוול בלבד.... [ובכל חילוקי הדיעות שהובאו במשנה זו] הכל מתייחסין אל האמת. והתורה היא אב לכל, אבל העוול הוא השנאה שיש בין בני אדם, שהיא שנאת חנם, והוא עושה לו עוול בשנאתו אותו. והוא אומרם [במשנה זו כי בא] לעשות שלום בעולם" עכ"ל רמב"ם.

חורבן בית המקדש, לפני קרוב לאלפיים שנה, אירע מפני שנאת חנם שהיתה בינינו. מה היא "שנאת חנם"? מפרש רש"י (שבת לב ע"ב ד"ה שנאת חנם) כי היא כל שנאה שהתורה לא הרשתה. יש שנאתנו לאויב הבא נגד עם ישראל, אלו שרוצים להשמידנו, והיא שנאה המותרת. יש שנאה המותרת נגד אלו המנתקים בין ישראל לאביהם שבשמים, כדברי ה"משנה ברורה" (ביאור הלכה, סימן א, ד"ה ולא יתבייש) "הלוא משנאיך ה' אשנא" (תהלים קלט, כא). אבל שנאה פרטית נגד מי שהזיק לנו, או מי שציער אותנו בדיבור או באיזה אופן שיהיה, היא האסורה. מותר לפנות אל בית דין כדי לקבל צדק, אבל אסור לשנוא.

אליהו בא ליישר את הלבבות. הוא ידרוש דרשות מצויינות לחנך את העם, הוא יסביר לנו מה מותר ומה אסור. הוא יטע בנו את היושר.

היכן מצאנו כי אליהו הוא העוסק בהבאת שלום בין הבריות? אביא שלוש דוגמאות.

[א] בימי קדם היו הרבה אנשים עניים, רעבים למאכל כי פרנסתם היתה דחוקה. חלק מהם שימשו כמלצרים בבתי העשירים. היו שני אחים עשירים, ולהם התנהגות שונה של רחמנות על המלצרים ששימשו אותם. פעמים שהמלצר מגיש לו מאכל טעים ועסיסי, המאכל מפיץ ריחות המעוררים תאבון עד שבא הרוק בפיותיהם של הנוכחים. אח אחד היה נוהג בסעודתו לאחר שאכל וְשָׂבַע נתן למלצר קצת ממה שנשאר בצלחת המרכזית. אבל השני הקדים, עוד לפני שהוא עצמו הכניס לפיו אוכל, הגיש למלצר מקצת מכל מאכל ומאכל. אליהו היה מופיע לפני האח שני, ולא אצל האח הראשון (כתובות סא, א).

[ב] פעם אירע איזו אי-הבנה בין רבי יהודה הנשיא לבין רבי חייא, ורבי יהודה הרחיק אותו לשלושים יום, כאמצעי חינוכי, למען ילמד כיצד להתנהג. אבל רבי יהודה היה חולה בכאבי שיניים. בא אליהו מחופש כרבי חייא והגיש לרבי תרופה שרפאה אותו. חשב רבי יהודה שזה ר' חייא וכך הובא שוב השלום ביניהם, על ידי אליהו (ירושלמי כתובות פרק יב, ה"ג).

[ג] היו עניים רבים מאד בדורותיהם של חכמי התלמוד, והיו מתדפקים על דלתותיהם של הבריות יום יום לקבלת תמיכה. חסיד אחד שהרגיש שזה כבר ללא נשוא, בנה חדר פרוזדור ("בית שער") לפני דלת הכניסה לביתו, לחצוץ לפני הכניסה לביתו כדי שלא ישמע את הדפיקות שדופקים אלו על דלתו יום יום. עד אז היה אליהו רגיל להופיע אצלו וללמדו תורה. אבל מאז שהכין "בית שער" זה, הפסיק לבוא (בבא בתרא ז, ב). כדי לייסר אותו במוסר, מה ענין אהבת הבריות.

התכונה הנפלאה הזאת, לדרוש בכבוד הבריות ולהביא אהבה ביניהם, גם היא רמוזה במקרא המוזכר בסוף ספר מלאכי.

(כג) הִנֵּה אֲנִי שׁוֹלֵחַ לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיאִים לִפְנֵי בֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא:

(כד) וְהִשִּׁיב לִב אֲבוֹת עַל בָּנִים וְלִב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם...

יש והדור הישן אינו מבין לרוחו של הדור החדש, עם כל שאיפותיו ותקוותיו. ויש להיפך, שהצעירים מורדים במסורת אבותיהם, מזלזלים בארחות חיהם. אליהו יבוא להסביר לשני הצדדים שגרעיני האמת נמצאים בכמה וכמה מקומות, גם במה שהיה נראה לנו בשטחיות-הראיה שהיא בלתי אפשרית. הוא ילמד סובלנות!

בספר "שני לוחות הברית" (של"ה, בסוף ספרו, תורה שבעל פה, ערך: תיקו) מפענח שבגמרא מדובר במלה זו "תיקו" בראשי תיבות: "תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות". כלומר כל מה

שהמתווכחים מקשים שאלות נגד הצד שכנגד, יבוא תשבי [=אליהו התשבי] ויערוך שלום ביניהם ויסביר במה מדובר, ששני הצדדים מבקשים את האמת, אלא שהם מדברים בסגנון שונה זה מזה.

זו היא המשמעות של ביאת אליהו, להביא שלום לעולם.

ציפייה לגאולה

שאלה: מדוע הגולים מארץ ישראל לבבל לקחו איתם את כינורותיהם?

ספר תהילים פרק קלז:

(א) **עַל נְהִירוֹת בָּבֶל שָׁם יִשְׁבְּנוּ גַם בְּכִינוּ בְּזַכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן:**

(ב) **עַל עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תִּלְיֵנוּ כְּנִירוֹתֵינוּ:**

(ג) **כִּי שָׁם שְׁאֵלוֹנוּ שׁוֹבֵינוּ דְּבָרֵי שִׁיר וְתוֹלְלֵינוּ שְׁמִיחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן:**

(ד) **אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר יְדֹוד עַל אֲדַמַּת נָכַר:**

(ה) **אִם אֲשַׁכַּח יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי:**

יש לשאול כיצד אירע שהגולים הולכי רגל [כי ודאי השבאים לא סיפקו להם עגלות וכלי תחבורה] מארץ ישראל עד לבבל, הליכה רגלית יותר ממאות קילומטר, לקחו איתם גם כינורות? הרי בקושי היה להם לקחת קצת מזון וקצת בגדים וכלי בית. והיך עלה בדעתם לקחת על גבם גם כינורות?

תשובה: בטוחים היו שעוד מעט קט יחזרו לארץ ישראל, ושוב ישירו שיר ה' על אדמת הקודש.

דוגמא לדבר. אחרי נס קריעת ים סוף, מסופר במקרא (שמות טו, כ):

"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ וַתִּצָּאן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחֲלֹת:

מַעִיר שֵׁם רַש"י בְּשֵׁם חז"ל:

"בתופים ובמחולות - מובטחות היו צדקניות שבדור שהקדוש ברוך הוא עושה להם נסים, והוציאו תופים ממצרים":

כך אבות אבותינו בצאתם לגולה, ידעו בבטחון גמור שהקב"ה ישיב את שביתנו, עוד נחזור ציונה והביאו איתם הכינורות. ואם היו מתיאשים מלשוב, בבואם שם וכעבור כמה ימים, היו צריכים לשבור את הכינורות! אבל לא כן. תלו אותם באילנות, למען יהיו מול עיניהם תמיד ויזכרו שיש לנו עוד עתיד גדול.

מדוע המקרא מציין "על נהרות בבל"? כלום לא בכו בשום מקום אחר? ולמה נהרות? אלא מדובר בנהר פרת, שהוא הגבול צפוני של ארץ ישראל (בראשית טו, יח). הגעגועים שלהם לחזור ארצה, גם בבואם לתוככי בבל, הביא אותם ללכת חזרה עד לנהר פרת, כמו שהאסיר בבית הסוהר נגש אל הגדר-תיל וברזל המפריד בינו לבין הדרור והחופש, והוא אוחז בידיו בברזלים ומצמיד אפו אל הברזלים, כמתאמץ לצאת משם. ולכן קראו לנהר הגדול הזה "נהרות בבל" כי בעל כורחם ישבו בצד המזרחי שלו, על אדמת בבל. למרות שנהר זה תוחם את ארץ ישראל.

עוד נשוב הביתה!

ארץ ישראל וחוץ לארץ

הקודש.....צה	אור לגויים אנו כאומה בארצנו, לא בהיותנו
יציאה לחוץ לארץ להתפלל בקברי	בתפוצות.....פה
הצדיקים.....צט	איך נחשבת ארץ ישראל לארץ לא-שלנו.....פז
יציאה לחוץ לארץ, יצחק אבינו לא יצא.....ק	אֵילת, אם נחשבת כחוץ לארץ.....פט
כיבוש ארצנו, כמעט כל האומות מגנות	אם יש לארץ הקדושה השפעה גם על הגויים
אותנו.....קב	שבקרבה.....צא
מדוע אסור לצאת לחוץ לארץ.....קג	האם לעודד עליית יהודים ארצה, למרות
מתן תורה בארץ ישראל.....קה	ששמא יחטאו כאן.....צב
עריכת ליל הסדר בבית מלון בחוץ לארץ...קז	אם מותר לצאת מארץ ישראל לזמן קצר...צג
תוספת מצוות של בני חוץ לארץ.....קי	אשה המתקנאת שחברותיה נוסעות לטיול
תושבי חוץ לארץ נחשבו כאילו אין להם	בחוץ לארץ.....צה
אלוה.....קיא	יהודים רשעים, האם עדיף שלא יגורו בארץ

אור לגויים אנחנו כאומה בארץ ישראל, אבל לא על ידי צדיקים יחידים בחוץ לארץ

שאלה: תלמידי הרב קוק מדגישים ודורשים תמיד על החובה ליהודים לעלות ולגור בארץ ישראל. אבל רבנים גדולים אחרים ראו ערך רב בכך שהיהודים הנמצאים בחוץ לארץ, כאשר הם נוהגים ביושר ובארחות צדיקים, משפיעים לטובה על בני האומות שכניהם. הרי ישעיה הנביא ניבא שנהיה "אור לגויים". מדוע לא להתחשב בצורך חיוני זה, שנחנך את הגויים לאמונה בהקב"ה, ולקיים ארחות חיים תקינים המטיבים לבריות?

כאשר עם ישראל כולו מכונס בארץ רחוקה מהגוים, בארץ ישראל, הא כיצד נשפיע עליהם שידבקו בהקב"ה? אינכם "מפספסים" כאן משהו?

תשובה: יהודי בודד הנמצא בין המון רב של נכרים, השפעתו מוגבלת ביותר. למה הדבר דומה? יש לפניך אמבטיה גדולה מלאה מים קרים, ותטיף לתוכה כמלוא כוס של מים רותחים. בכמה מעלות יעלה החום של שאר המים? כמעט לא כלום. כך השטיפה כללית של תרבות הגוים היא כל כך רחבה, כל כך עצומה, שהדוגמא האישית של איזה יהודי, או אפילו קהילה שלמה של יהודים, לא ישפיעו להזיז הרבה את הנכרים שמסביבם.

ההשפעה הברוכה אליה התכוונה התורה היא שנהיה "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" (דברים ד, ו), חטיבה לאומית. וזאת כאשר אנו מגובשים, מלוכדים, מאורגנים יחד כאומה עצמאית בארצה. לזאת צריכים לכל תכסיסי מדינה, גם למוסד מחוקק חוקים על פי תורה, גם לסדרי כלכלה, גם לסדרי חינוך, גם לסדרי תחבורה, גם לסדרי בטחון, הכל לפי כללי התורה. כמו שנאמר בתחילת המקרא הנ"ל "ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים". וזה יכול להתקיים רק כאשר יש לנו סדרי כלל, סדרי ציבור.

מה שפקפקת, מה ידעו הגוים הרחוקים מכאן על המתרחש בארץ ישראל, אינה נכון בימינו שיש קשרי תיירות מפותחים, כאשר יש קשרי מסחר בינלאומיים המקיפים לכל חלקי כדור הארץ, כאשר העיתונות הבינלאומית מפרסמת כל התהליכים וארחות חייהם של היהודים בארץ ישראל.

לכן צריכים אנו כי כל היהודים "יחזרו הביתה", יבואו לשכון בארצנו, וביחד, בכוחות משותפים, נקים כאן עולם התורה. ובזה נשפיע על העולם כולו, בכח הציבור.

למה הדבר דומה? מה כוחה של אצבע בודדת הדוחפת? לא הרבה. אבל כאשר כל חמשת האצבעות פועלות יחד התוצאה היא לא רק פי חמש, אלא פי מאה. וכך מפורש במקרא:

"וְיִרְדְּפוּ מִכֶּם חֲמֵשֶׁה מֵאָה, וּמֵאָה מִכֶּם רִבְבָּה יִרְדְּפוּ, וְנָפְלוּ אִיְיָכֶם לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב". (ויקרא כו, ח).

ושאלו חז"ל (תורת כהנים) "וכי כך הוא החשבון? והלא לא היה צריך לומר אלא 'מאה מכם שני אלפים ירדפו'. [כי היחס בין חמשה למאה הוא אחד לעשרים, אבל המקרא מברך שמאה מאתנו ירדפו רבבה, הוא פי מאה, ולא יחס של אחד לעשרים?] אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה, למרובים העושין את התורה".

ככל שהישוב היהודי בישראל יתרבה, וידבקו יותר ביהדותנו, כך נשפיע לטובה על כל אומות העולם.

ובסופו של דבר יתקיים המקרא בישעיה (ב, ג):

"והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וירנו מדרכיו ונלכה בארחתיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

זה תלוי בנו.

איך נחשבת ארץ ישראל כאילו היא אינה שלנו?

שאלה: בבית בין הבתרים הוגד לאברהם אבינו "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" (בראשית טו, יג). אברהם אבינו ראה בחזון מראה "בין הבתרים": עגלה, עז ואיל. דרשו חז"ל (בראשית רבה מד, טו) שמדובר בגלויות בבל, מדי ויון. כך לשונם: "אמר הקב"ה לאברהם 'ידוע תדע כי גר יהיה זרעך [בארץ לא להם]'. 'ידוע' שאני מפזרם, 'תדע' שאני מכנסם. 'ידוע' שאני ממשכנם, 'תדע' שאני פורקם [=פודה אותם מגלותם]. 'ידוע' שאני משעבדם, 'תדע' שאני גואלם" (מדרש בראשית רבה מד, יח).

ואני שואל: בתקופה הנקראת "גלות יון" הרי היינו עדיין בארצנו. ואיך זה נקרא "ארץ לא להם"? אל מה התכוונו חז"ל?

תשובה: מאז ומתמיד הגוים טוענים עלינו כי אנו לסטים, שכבשנו ארץ לא לנו. (ראה דברי רש"י בתחילת ספר בראשית). כי בתחילה היו כאן הכנענים ועוד שש אומות. לא מפריע לגוים שגם הם כובשים ארצות של אחרים, דור אחר דור ובכל מקום בעולם. אבל האנטי-שמיות ממקדת כל התלונה רק נגד ישראל. באמת, גם בלי תלונתם מאיזה טעם הגיוני אנו נטעון כי ארץ ישראל היא שלנו? אלא כיון שהקב"ה הוא ברא את העולם, וכל העולם שייך אך ורק לו, הוא היכול למסור ולתת כל שטח שבו למי שירצה. והוא בחר לתת לנו, לעם ישראל, את ארצנו כמסופר בתורה במקומות רבים.

אבל תרבות יון מכחישה את מציאותו של אל יחיד. להם יש פִּנְתֵּיאֵוֹן [=לועזית, מקדש אלים] של אלילים רבים. עיקר כפירתם היא בתרבות המלמדת כי האדם הוא העיקר ובמרכז החשיבות, ולא האל. עֶסְקוּ בצירוף, בפֶּסְלוֹת, באמנויות התיאטרון, השירה, בכושר הנאום, בספורט, באימונים לשכלל כושר הגוף ועוד. וכאשר המתיוונים בישראל חמדו את יופיה של תרבות יון, הצטרפו לשלטונות ששלטו כאן במרחב המזרח, ממשיכי דרכו של אלכסנדר מוקדון (שהיה תלמידו של אריסטו, שהכחיש כל מה שאינו נבחן ע"י החושים הגופניים) והמתיוונים הללו כפו את תרבותם זאת על שאר היהודים שהיו כאן.

לכן, באישור השלטונות הפכו את מקום הר הבית לאצטדיון ספורט. לכן הקריבו חזיר על המזבח. לכן שָׂרְפוּ כל ספרי תורה שמצאו (כמו שמציין "ספרים חיצונים", בעריכת אברהם כהנא, ח"ב עמ' עז-עח. הספר נמצא ב"אוצר החכמה"). ואחת מהעקרונות שניסו להחדיר בנו הוא שאין הבדל בין אומה לאומה, כולם צריכים להתמזג בתרבות ההלניסטית. ובודאי אין יחודיות לארצנו שנקרא לה "ארץ הקודש".

איך התפתו היהודים לשטות זו? אלא אם לא מאמינים באל חי, פעיל ומשגיח, הנותן שכר ועונש, אז גם הארץ שנתן לנו אינה קדושה, ובזה אינה שלנו במיוחד. ובזה נתקיימה הנבואה שנהיה "בארץ לא להם" אפילו אם אנו צועדים בה ושוכנים בה.

יש הבדל בין בן הגולה מבית אביו לארצות נכר, אבל הוא יודע כל הזמן שיש לו אב חי וקיים. לבין בן הנמצא עדיין בבית אביו, אבל מתוך שגעון אינו מכיר בו שהוא אביו, מתעלם ממצאות אביו, מכחיש שיש לו אב. הוי! הוא במצב יתמות הנוראה ביותר!

כך בזמננו, הנטיה האוילית של כמה מבני עמנו המוכנים לְחַלֵּק את ארצנו, לתת שטחים ממנה לאויבינו, לבתר את ארצנו משום חלום-באספמיה שע"י זה יהיה לנו שלום עם אנשי האיסלם (ע"י שיחתמו על פיסת נייר שיעשו שלום, בו בזמן שהדת שלהם אינה מרשה שלום עם ה"כופרים" באיסלם) הוא רק מפני שחדל בקרב אותם יהודים ההכרה שיש לנו אֵל, שהוא בעל הבית של העולם, ושהוא מסר לנו הארץ הזאת, ואין זאת בשליטתנו למסור מתנת האֵל לאף אחד.

אבל יש לי לימוד זכות על המוותרים על אחיזתנו בארצנו. עת שהמרגלים הפחידו אותנו, בימי משה רבינו, שֶׁהִכְנִיסָה לארץ ישראל היא נוראה מאד, באותו זמן כל עם ישראל פרט לקומץ מועט, מרדו וסרבו לבוא לארץ ישראל. אבל כאשר הקב"ה גזר עליהם גזירה "במדבר הזה יפלו פגריכם לכל מספרכם" והם לא יזכו להכנס לארץ אלא רק צאצאיהם, מצאנו כי הם העזו לעלות להר כדי לכבוש את ארץ ישראל. כמסופר בספר במדבר (פרק יד):

(לט) וַיִּדְבֹּר מֹשֶׁה אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּאֲבְלוּ הָעָם מְאֹד:

(מ) וַיִּשְׁכְּמוּ בִּבְקֹר וַיַּעֲלוּ אֶל רֹאשׁ הָהָר לֵאמֹר: הֲנֵנוּ וְעַלְיֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' כִּי חֲטֵאֵנוּ:

(מא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: לָמָּה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת פִּי ה'? וְהוּא לֹא תִצְלַח:

(מב) אֵל תַּעֲלוּ כִּי אֵין ה' בְּקִרְבְּכֶם, וְלֹא תִנָּגְפוּ לִפְנֵי אִיִּבְיָכֶם:

(מג) כִּי הָעֶמְלָקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם, וְנִפְלְתֶם בְּחֶרֶב כִּי עַל כֵּן שָׁבַתֶם מֵאַחֲרֵי ה' וְלֹא יִהְיֶה ה' עִמָּכֶם:

(מד) וַיַּעֲפְלוּ לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁ הָהָר. וְאַרְוֹן בְּרִית ה' וּמֹשֶׁה לֹא מָשׁוּ מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה:

(מה) וַיֵּרֶד הָעַמְלָקִי וְהַכְנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּהָר הַהוּא, וַיָּכֹס וַיִּכְתּוּם עַד הַחֲרָמָה:

שואל הרב יעקב ניימן בספרו "דרכי מוסר", איך נהיה המהפך המפתיע הזה? אתמול סרבו לשמוע בקולו של משה לעלות לארץ ישראל, וכאשר נענשו וה' הודיע להם שלא יזכו לארץ ישראל, תופשים הם עמדה ניגודית "בכל אופן נעלה"? והרי משה הזהיר אותם "אל תעלו! כי אין ה' בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם:

הוא עונה: כי **אתמול** היה להם ציווי לכבוש את ארץ ישראל, ומיד אוטומטית בא להם יצר הרע לא לשמוע בקולו. כי כך תפקידו של יצר הרע, להעמיד את האדם בנסיון. אבל היום אחרי שה' הודיע שפטר אותם ממצות ישוב ארץ ישראל, והדבר נמסר לצאצאיהם, מיד בטל מהם כח יצר הרע, שהרי אין להם כבר מצוה בזאת. ואז שלט השכל הטבעי: "מה פתאום נוותר על ארצנו? מדוע לא יהיה לנו מקום משלנו? אלא נילחם על כך בכל שארית כוחותינו!".

כך אני סבור על המורדים בעמנו הרוצים בכך לתת מנחלת אבותינו לזרים, לתת חלקי ארץ ישראל לשונאינו. כנראה יצר הרע הוא חזק ותקיף יותר מהם. אם לא פעולתו הנמרצת של יצר הרע, לא היו מוותרים על ארצם, כמו שנוהגים פטריוטים בכל מדינה ומדינה בעולם, הלוחמים על ארצם.

בימים ההם ובזמן הזה. היו מתיוונים לפני יותר מאלפיים שנה, שהתחברו לתרבות יון ולא הרגישו שום יחודיות-קודש בארצנו. וכן תופעה זו חוזרת גם בימינו.

אבל נר חנוכה, צנצנת קטנטנה של שמן, הדולקת סך הכל חצי שעה, היא הדוחה הרבה מן החושך. היוונים טמאו כל השמנים, אבל בנס גדול שרד פך אחד של שמן, והוא המאיר לכל הדורות. עם ישראל חי!

אֵילָת, אם נחשבת כחוף לארץ

שאלה: אשתי ואני, וכן הילדים, רוצים לבלות חופשה באֵילָת. יש לי שכן, והוא מהחרדים, ואומר לי בשם גדולי רבניהם שזה אסור, כי היא חוף לתחומי ארץ ישראל. הביאו ראייה מהתוספות בגיטין (ב ע"א) שדרומה לאשקלון היא כבר חוף לארץ לענין גיטין, וכן צפונה לעכו. האמנם כן?

תשובה: יש חצי אמת, ולכן אינו אמת לחלוטין. כאשר עזרא, בימי שיבת ציון לפני כאלפיים וחמש מאות שנה, חזר ארצה עם 42,000 יהודים, קדשו את הארץ בקדושת תרומות ומעשרות

שיש להפריש מיבול הארץ. וההתיישבות שלהם הגיע צפונה רק עד עכו [אמנם הגיע מצד מזרח לחלקים מסוריה] ודרומה רק כמה עשרות קילומטר דרומה לבאר שבע.

אבל לענין מצוות יישוב ארץ ישראל, קדושתה היא בעצם האדמה, מנהר מצרים (תעלת סואץ) עד נהר פרת (מזרחה לעיר דמשק בסוריה) כמו שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו בבראשית (פרק ט"ו פסוק יח).

כך פוסק שו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רלד ד"ה היוצא מדברינו). והרחיב בזה הרב יעקב עמדין (מור וקציעה, סימן ש"ו, מהד' וגשל תשנ"ד, עמ' לג). ראה עוד דברי הרב שלמה יוסף זיון (תחומין, כרך י' עמ' 25) שאפילו לפי אותם פוסקים שאינם סבורים כהנ"ל, מאז שצה"ל כבש את אֵילת, במלחמת הקוממיות, היא כבר בקדושת ארץ ישראל. וכך סבור הרב ולדנברג בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג עמ' ק-קא).

ואביא ראייה נפלאה מדברי חז"ל. אמרו (מסכת בבא בתרא דף עד ע"ב) כי שבעה ימים טובבים את ארץ ישראל.

"מאי דכתיב "כי הוא על ימים יסדה, ועל נהרות יכוננה" (תהלים כד, ב) אלו שבעה ימים וארבעה נהרות שמקיפין את ארץ ישראל. ואלו הן שבעה ימים, ומה של טבריה, וימה של סדום, וימה של חילת, וימה של חילתא, וימה של סיבכי, וימה של אספמיא, וימה הגדול".

הנודע-לתהלה בחקירותיו בעניני ארץ ישראל, הרב יוסף שווארץ, בספרו "תבואת הארץ" (דף כח ע"א) [תוך מערכת ספריו: "דברי יוסף", ירושלים, שנת תר"ה] מזהה "ים חילת" שצ"ל "ים אילת". כי כידוע אות ח' בכתב דומה לאות ח'. ובזה הוא סבור שהוא הגבול הדרומי של ארץ ישראל.

לפי זה הרי חז"ל עצמם קבעו כי זהו גבול ארץ ישראל, ממילא אֵילת היא חלק מארצנו. ומה שאמרו בתוספות (גיטין ב, א) על גבול אשקלון הוא אך ורק לענין דין אמירת "בפני נכתב ובפני נחתם", במסירת הגט על ידי שליח, ולא נאמר לשאר עניני ארץ ישראל.

אם יש לארץ הקודש השפעה לטובה גם על הגוים שבקרבה

שאלה: מפורסם שארצנו הקדושה היא במרכז היקום ("נקודה אמצעית של העולם – רבנו בחיי, כד הקמח, ערך: שבת; וכן מדרש תנחומא, קדושים, י'; וכן יומא נד, ב), ויש בה השפעה מעדנת ומשפרת על תושביה. וכמו שאמרו בנדרים (כב סוף ע"א). האם זה נכון גם על הגוים שבה?

תשובה: מצאנו מדרש פלא (בראשית רבה לט, ח):

"בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם (נחור) [צובה], ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים. אמר 'הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת'. וכיון שהגיע לסולמה של צור [=צפון ארץ ישראל] ראה אותן עסוקים בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור. אמר 'הלואי יהא חלקי בארץ הזאת'. אמר לו הקב"ה: 'לזרעך אתן את הארץ הזאת'."

פירש שם "יפה תואר" [פירוש שנדפס על הדף] "ראה את טוב הנהגתם". אם האנשים ההם היו מסודרים, ועוסקים בכל ענין בעת המתאימה, מה זה שייך לירושלם דורות לאברהם וצאצאיו? אלא גם על הנכרים שבארץ הקודש יש לה השפעה חיובית. עובדא היא שערביי ארצנו אינם אכזריים כמו לדוגמא, השיעיים או ערביי סוריה וערב סעודית.

אברהם אבינו ראה שלמען עבודה חקלאית הם משפרים את פני ההרים, הנמצאים בשיפוע, על ידי עריכת טראסות, מדרגות, שבכל שלב-חלקי של ההר נוטעים גפנים. ואינם כמו נודדי המדבר החיים על תפיסת שלל ושדידת עוברי ארח. מכאן הבחין אברהם שהארץ משפיעה גם על תושבים מהאומות.

אמנם אין להכחיש כי יש חריגים, כי יש כח בבחירה החופשית, שגם חלק מהערביים המקומיים יהיו פראי אדם. אבל מדובר כאן על הכלל.

ואף שיש לשאול הרי מקרא מפורש (ויקרא יח, ג) "כַּמְעֵשָׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבְּתָם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ, וְכַמְעֵשָׂה אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ, וּבַחֲקִיתֵיהֶם לֹא תִלְכוּ":

ורש"י שם כתב בשם "תורת כהנים": "אשר אני מביא אתכם שמה - מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלים יותר מכולם".

יש לענות שזה אירע אחרי שנתקדשה ארץ ישראל, אחרי ההבטחה לאברהם אבינו. כי "כל הגדול מחברו, יצרו גדול ממנו" (סוכה נב. א). כלומר בימי אברהם אבינו עוד היו גדורים מהעריות.

האם לעודד עליית יהודים לארץ ישראל אף שיש חשש שיחלשו בדתיותם

שאלה: קראתי מאמך לפני יומיים שהנמצא בחו"ל כאילו אין לו אלוה. שלחתי המאמר לבן-דוד שלי שהוא חסיד סטמאר וגר בניו יורק. הוא מיד ענה לי שאסור לעלות לגור בארץ ישראל כי יש כאן כפיה להתגייס לצה"ל ולרדת מקיום המצוות. וגם כתב כי יש בארץ ישראל תנועה חזקה מאד של הלוחמים נגד קיום הדת. עדיף לשמור המצוות בחוץ לארץ מאשר להיות חילוני בארץ ישראל. מה אשיב לו?

תשובה: לפני שאשיב להלכה, אענה במה שמסופר על רבי נחמן מברסלב. בספר המוסמך "חכמי ישראל" (של הרב דוד הלחמי, בעמ' ר"ו) מספר על ביקור ר' נחמן בארץ ישראל שאמר אחר כך: "בארץ ישראל השגתי קיום כל התורה. אפילו אם היו [שם] מוכרים אותי לישמעאלים [כעבד] במקום רחוק שאין שם יהודים, והיו שולחים אותי לרעות בהמות, ולא הייתי יודע מתי שבת או יום טוב, ולא היו לי טלית ותפילין, לא סוכה ולא שום מצוה, הייתי גם כן יכול לקיים את התורה כולה". עכ"ל.

מה ענין מאמר תמוה זה? אלא במדרש ספרי (פרשת ראה, פ) אמרו כי "שקולה ישיבת ארץ ישראל כאילו קיים כל התורה כולה". [הסיבה מדוע בכל זאת ר' נחמן עזב את ארץ ישראל, מסופר שם כי שמע שפולין וצבאו מגיעים ארצה, ובעת מלחמה, כדאי לו לא להיות נוכח מפני פקוח נפש].

אבל מה טעם ההלכתי? יש ספר שו"ת של הגאון הנודע הרב שאול ישראלי (בדור שלפנינו) ובספרו "ארץ חמדה" (ספר א, שער א, סוף פרק ח) מביא דבר שאלה זו, על המסרב לעלות כי מפחד שירד מקיום המצוות. ומביא הגמרא (כתובות קי ע"ב) "מוטב לדור בעיר רובה גוים בארץ ישראל, ולא בעיר רובה ישראל בחוץ לארץ". וכך לשון הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה הי"ב) "לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עכו"ם, ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"ז שנאמר 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', לאמר לך עבוד אלהים אחרים'".

שואל הרב ישראלי: איפה קל יותר לשמור את המצוות כולן, בעיר שרוב תושביה יהודים, או בעיר שרוב תושביה גוים? לכאורה על פי שכלנו עדיף בין היהודים! ואף על פי כן, חז"ל הורו שיעלה לארץ ישראל. אבל הרב ישראלי מייעץ כי גם העולה לארץ ישראל יכול לבחור לקבוע דירתו ביישוב של שומרי מצוות. ויש הרבה כאלו בארץ הקודש. אין "הכרח" שיתקלקל.

הבה נשאל את הקדוש ברוך הוא, מה הוא אומר? אם כדאי שהיהודים יהיו בארצנו אפילו הם מחללים שבתות ועוד קלקולים. במדרש ילקוט שמעוני (איכה פרק ג, רמז תתרל"ז): "זכור תזכור. תני ר' חייא משל למלך שהלך לחמת גרר ונטל בניו עמו. פעם אחת הקניטוהו ונשבע שאינו נוטלן [אתו]. והיה נזכר להם ובוכה ואומר 'הלואי יהוון בני עמי' פ' שמקניטים אותי, הדא הוא דכתיב 'מי יתנני במדבר מלון אורחים'. אמר הקב"ה הלואי יהוון בני עמי כמו שהיו במדבר שהיו מלינין [=מתלוננים] עלי.

ודכוותיה 'בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה'. אמר הקב"ה הלואי יהוון בני עמי בארץ ישראל אע"פ שמטמאין אותה" עכ"ל

מתורגם לעברית: משל למלך שהלך לחמת גדר לקח בניו אתו. פעם אחת הרגיזו אותו ונשבע שיותר אינו לוקח אותם אתו. והיה אחר כך נזכר בהם, והמלך בוכה "הלואי יהיו בני אתי, אע"פ שקניטים אותו!...

כמו כן "בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה". אמר הקב"ה: הלואי יהיו בני עמי בארץ ישראל אע"פ שמטמאים אותה!"

כל הרבנים והאדמו"רים המשדלים לאנשים לא לעלות, טוב שיכניעו דעתם לפני דעת חז"ל במדרש!

אם מותר לצאת לחוץ לארץ לזמן קצר בלבד

שאלה: חונכתי מאז ילדותי שאסור לצאת לחוץ לארץ. אבל בימינו הרבה יוצאים לשם לנופש קצר. שמעתי על רב אחד היוצא עם משפחתו לבית מלון בשווייץ לשבועיים, ומנמק כי אם ינפש בארץ, שיחות הטלפון ישיגו אותו כל הזמן ולא יוכל להנפש. אבל שם יש לו יכולת לאגור כוחות, בלי הטרדה. האם נימוק זה מתיר לו היציאה?

תשובה: אין רצוני למתוח ביקורת על רבנים. במיוחד שלא שמעתי מפיו מה היא התנצלותו. אבל כיון שזה גורם לך ולמי-יודע-כמה עוד אנשים "להתקלקל", חייבים להעמיד האמת על בוריה.

ודאי כי רק לשלושה דברים בלבד מותר לצאת מארץ הקודש לחוץ לארץ. ללמוד תורה [אם כאן אין לו רב ממי ללמוד], ולשאת אשה [אם כאן אינו מוצא מי שמתאימה לו] או להתפרנס.

ודאי שזה בנוסף לצורך רפואות, כי יש מחלה העלולה להסתבך, ולהגיע לפקוח נפש. וגם על שלושה אלו כתב הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה ה"ט) שיחזור מיד לארץ ישראל. אבל לשאר סיבות, לפי הרמב"ם, אין היתר כלל אפילו אם חוזר מיד.

הנה מצוה אחת מהתורה היא לייבם [או לחלוצ] לאשת אחיו שמת בלי צאצאים. אבל מעשה היה, כפי שמסופר בגמרא (כתובות ק"א ע"א), שבא אדם לשאול את ר' חנינא, כיון שאחיו מת בפרס, האם יצא לשם כדי ליבם אותה? ענה לו הרב בתקיפות: "אחיו נשא גויה, ומת. ברוך המקום שהרג אותו! ואתה תרד אחריו?" ויש להתבונן, מדוע אמר על אחיו שנשא גויה? ודאי אם היתה גויה אין כאן דין יבום, כי הקידושין אינם חלים. אלא כיון שיושבי חוץ לארץ הם כאילו עובדים עבודה זרה (כתובות ק"ב ע"ב) והאח המת נשאר שם בגלל אשתו, הרי היא כגויה. ור' חנינא מנע מהאח החי לצאת לחוץ לארץ כדי ליבם. וזאת, אף על פי שהיה אפשר שייבם אותה ויקח אותה חזרה אתו ארצה, כמו שכתוב בשולחן ערוך (אבן העזר סימן ע"ה סעיף א) שהאשה צריכה לגור עם בעלה, במקום ששם הוא מוצא את פרנסתו. וגם אפשר שיקיים שם טכס חליצה, היא תשאר שם להתחתן עם מי שתצא, והוא יחזור ארצה. הרי קיים גם בזה מצוה.

מאיזה טעם נחשב הדבר כאילו תושבי חוץ לארץ הם עובדים עבודה זרה? יש בזה טעם נגלה, ויש בזה טעם על פי סוד. הטעם הנגלה הוא שהאומות שקועות בהרבה מדות רעות, הַרְגָּלִים רעים, תכונות רעות. מה שאנו רואים כאן בארצנו בימינו תנועות להטב"ם או פמיניסטיות, כל זה פרי תרבות המערב. "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם" (תהלים קו, לה). יש שם נהייה אחרי ריבוי כסף, ריבוי כבוד, פינוק של תאוות רבות ומשונות.

זה בנוסף לדברי רש"י (על ברכות נז ע"א) "לפי שחז"ל אין לה זכויות אלא עון יש בשיבתה". [ואין לשאול על רש"י אם כן מדוע הוא עצמו לא עלה ארצה? אלא באותן התקופות היה בלתי אפשרי, בין מצד הנסיעה בים והיו ערבים שודדי אניות ומוכרים נוסעיהם לעבדות, ובין מצד חוסר פרנסה בארץ ישראל].

והטעם על פי סוד הוא המוסבר על ידי הרמב"ן (על ויקרא יח, כה) שכל המצוות ניתנו בעיקר להתקיים רק בארץ הקודש. וכן הסביר רש"י (על דברים יא, יח) וכן הגר"א (אדרת אליהו, דברים ח). והיוצא לחו"ל אפילו ליום אחד, פגם בכל מצוותיו שמקיים שם, כי ניתנו לכתחילה להתקיים רק בארץ הקודש. ויש בזה אריכות להסביר, אין כאן מקומו.

אותו רב, שחושב בטעות שילמד יותר בהיותו מתבודד בחו"ל, היה יכול בקלות ללכת לאיזה "צימר" בגליל, או אכסניא בגולן, ובאמת לנתק את הטלפון שלו לכמה ימים. השואלים שאלות כבר ימצאו רבנים אחרים שיענו להם על שאלותיהם, והוא ינפש בלי לטמא את נפשו ונפש אשתו וצאצאיו.

אבל יש חסרון גדול בימינו שיש הרבה הפוסקים הלכה לפי מה שרואים שמצוי אצל אחרים, ואינם דבוקים במקורות ההלכה. כי גם מה שה"מגן אברהם" ו"משנה ברורה" התיירו לצאת לחו"ל כדי לראות פני חברו (או"ח סי' תקלא ס"ק יד) הרב ההוא לא ישיג זאת בניכר בהיותו בשוייץ, אין לו שם חבר. [וגם על פסק המשנה ברורה הקשה הרב משה שטרנבוך שאלות נוקבות]. וגם אם באמת יש לרב ההוא ידיד-נפש שם, הרי הוא מבקר אותו רק יום אחד, ולא שישה שם שבועיים! ומה הטעם שלוקח לשם גם אשתו וילדיו, ומכשיל גם אותם?

כלל הוא בשו"ע (יורה דעה סי' רמב, סעיף כב, ומקורו בבבא מציעא לא, א) שאם תלמיד רואה אצל רבו איזה חטא, יוכיח אותו בצורה מנומסת. כלומר יש אפשרות שגם רב וידען בתורה יכול להכשל בחטא. אמנם בימינו נדיר הדבר שאפשר להוכיח, כי רוב אנשים נפגעים וכועסים כשמוכיחים אותם.

לכן אתה אל תלמד ממנו. וגם תודיע לאחרים שיזהרו לקיים דברי חז"ל! אדם דבק בהלכה אינו יוצא מארצנו, אפילו על מנת לחזור. וגם המשנה ברורה (שם) כתב כי לשם טיול אסור לצאת לחוץ לארץ.

אשה המתקנאת שכמה מחברותיה טסות לטיול בחוץ לארץ

שאלה: בעלי חזר בתשובה ואני נאלצת לוותר על הרבה דברים. אני שומרת שבת וכשרות וטהרת המשפחה, והכל בשביל לשמור על חיי נישואין תקינים. אבל כשאני רואה את החברות שלי שטסות למקומות מדהימים בעולם כמו מקסיקו ויוון וכו' אני רואה איזה "כיף חיים" הן עושות, ואני ממש מקנאה! זה ממש חסר לי. והייתי רוצה לקחת את הילדים שלי למקומות האלה. ועכשיו לחשוב שאני צריכה לוותר גם על זה לכל החיים? זה הורס אותי.

תשובה: ודאי שאם זה נוגע לבריאות הנפש, ותנצלי בכך מדכאון או מצב רוח-נכאים, מותר לך לנסוע אם זה לביקור קצר, נניח שבוע או פחות. אבל אתאר לך חומר הבעיה, ולא רק "חק יבש" אלא במושגים חיוביים. אשתדל להסביר את ההגיון מאחורי האיסור לצאת לחוץ לארץ. כאשר תביני סיבת האיסור לא יהיה לך כל כך חשק לעשות כך.

כאשר היינו במצרים, בזמן משה רבינו, היינו שקועים בתרבות נכריה. חוסר יחס לרגשי הזולת, אַמְפִּרְיָה אדירה ששלטה על המוני אוכלוסיות בכח המדעים המשוכללים שהיו ביד

חכמיה, החקלאות, הבנייה, חישוב לוח הקלָנְדָרִי, צפייה בכוכבים, שכלול הרפואה ועוד חכמות. מרוב חכמה הזניחו את המוסר, את היחס לזולת, את המדות הטובות.

בא משה רבינו בשליחותו של ה' להודיע לנו שיוציא אותנו משם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש, ארץ שתהיה מיוחדת רק לנו. ומדוע לא ישחרר אותנו מעול המצריים וישאיר אותנו שם, עם דת נעלה, שומרים מערכת חוקי התורה? כי ידע ה' את הצורך שנהיה "עם לבדד ישכון". מפני שעל ידי ההתקרבות לאומות העולם יש כל הזמן כרסום בארצות חיינו היהודיים. תנועת הלהטבי"ם ניזונה מהתרבות של המערב. פראות הנוער, חלק מהם סכינאים, פושה. אהבת העושר. חמדת הכבוד. רכילות ותככים, כמו שניכר בין חברי הכנסת וגם בתקשורת ("שמינג"). כל אלו ועוד הם תוצאות ממה שאנו מתחככים עם תרבויות העולם, ע"י טיולינו בארצותיהם והבאת תרבותם ארצה. הטוהר היהודי המקורי, נִשְׁחָק.

התורה אומרת כי כאשר נדור בארצנו, ה' הוא לנו לאלהים. כמו שכתב רש"י על בראשית (יז, ח).

חז"ל שידעו על השפעה שלילית זו, קבעו שהיוצא לחוץ לארץ ללא היתר מתאים, הוא כאילו עובד עבודה זרה (כתובות קי ע"ב). מה הם ההיתרים? אם כדי ללמוד תורה, או להתפרנס. וכמובן אם לצורך טיפול רפואי שאין בארצנו.

אבל צריכים לדעת שכאשר יוצאם לאוירה נכריה, מחלישים את קשרנו עם הדת, כי רואים שיש עולם רחב-ממדים, עולם משוכלל, עולם יפה, עולם מתקדם. אמנם הוא גם עולם של אכזריות, מושפע מהעקרון כי "בעל המאה, הוא בעל הדיעה". עולם מבוסס על ערכי הבילוי, חיפוש חיי מותרות, חיי פינוקים, חיי פאר. ועל ידי חינוך קלוקל זה מתגברת שנאת הזולת, ומדות העריצות. אין לטעות מחמת ה"פנים היפות" החיצוניות שיש לתרבות המערב.

ואל תטעי לענות כי גם בארצנו יש כמה סימנים למושגים שליליים אלו. הם התאזרחו אצלנו מפני שהושפענו מהם. המקרא מלמד "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם" (תהלים קו, לה).

אל תחשבי שאני מטיף לשנאה לגוים. לא כן. אנו חייבים להשתדל להיטיב לכל אדם בעולם, אפילו נכרים. פרט לאויבינו, חייבים אנו לעשות הכל להרים את רמת חייהם, למנוע מהם מחלות, להושיע לנזקקיהם. אבל צריכים לשמור מאד על הפרדה, כדי שהאידיאליים היהודים לא רק ישרדו, אלא גם ישגשו, יתפתחו וישתכללו לרמה נעלה שאנו מקוים להגיע אליה. להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו).

כל רגע ורגע שאת נשארת בארץ הקודש, יש בך השראה של קדושה. את מקבלת כוחות להיות קרובה להקב"ה. לעומת זאת, כל רגע של יציאה לחוץ לארץ את עלולה להידרדר במושגים שלך, ומזה תבוא חלודה במדות הטובות שבך.

החשק שלך לראות את העולם, לתייר ולראות אתרים מעניינים, היא סקרנות. לא שיש לך תועלת אישית ממשית בזאת אלא היצר מפתה אותך כדי שלא תרגישי את עצמך להיות "פחותה" מחברותיך. אבל האמת היא שאם תדבקי בקדושה הארץ-ישראלית, בתום וטוהר שלנו, את תהיי חשובה יותר, יקרה יותר, מכל חברותיך.

בקיצור, אם את לחוצה מאד, מותר לך לצאת. אבל אם תחשבי מחשבה של מה התועלת והברכה שיהיו לך כאשר את בארץ הקודש, שהיא דומה לבית המקדש, כולה מיועדת לשליחות הישראלית להיות אור לגוים, ומלמדת לעולם כולו חכמת המדות הטובות, תתגאי להשאר פה.

אבל יש עוד היבט חשוב שתקחי בחשבון. אנו בני ישראל במערכה קשה מול אויבינו מסביב. לא רק הערבים חומדים את ארצנו אלא גם כמעט כל אומות העולם לוחצים עלינו לצמצם את אחיזתנו בארצנו, האיחוד האירופי, האו"ם וכו'. צריכים להתבונן מאיפה באה עלינו המכה הזאת? אלא הקב"ה ברוב חסדו העניק לנו ארץ יפהפיה. אבל אם אנו מתכחשים לחן של ארצנו, וקוסם לנו היופי שבשאר ארצות, עד כדי כך שנוסעים לשם כי "כיף שמה", אומר ה' "אקח חזרה מתנה שלי, שאינכם יודעים להעריך אותה כראוי". לכן תחשבי פעמיים לפני שתחליטי לנסוע, כי זו כפיית טובה להקב"ה.

ובענין לקחת הילדים שלך, אם את רק לוקחת אותם לשבוע, כשיתבגרו יותר ויהיו עצמאיים יסעו על דעת עצמם לחודש או חצי שנה, ויסעו בתדירות כל שנה ושנה. והבחור ימצא שם בת נחמדה, יתחתן איתה וייתקע שם, וכן הבת תתרגל לנסוע וגם היא תמצא שם "בחור טוב". אבל אם תימנעי היום, תבטיחי בזה חנוך טוב שידעו שמקומנו כיהודים כאן, בארץ המובטחת.

יהודים רשעים, האם עדיף שלא יגורו בארץ הקודש

שאלה: יש קבוצה אחת של חרדים קיצוניים הטוענים שאסור להשהות יהודים רשעים בארץ הקודש, ויש לפעול שיעזבו את הארץ ויגורו בחוץ לארץ. הם מביאים סמך לכך מדברי הקדמון רבי שמשון בן צדוק (תשב"ץ, סעיף תקנ"ט), תלמידו של מהר"ם רוטנברג. האם זה נכון?

תשובה: שם בדברי התשב"ץ, אחרי ששיבח מי שעולה לגור בארץ ישראל, מזהיר: "יזהר מכל מיני עון, שאם יחטא בה יענש יותר על העבירות שיחטא שם מבחוצה לארץ... כי אינו דומה המורד-במלכות בפלטין של מלך, למורד חוץ לפלטין".

אבל מה לעשות? יש מדרש חז"ל שם משמע בדיוק להיפך! בילקוט שמעוני (איכה ס"ק תתרח, זכור תזכור):

"זכור תזכור. תני ר' חייא: משל למלך שהלך לחמת גדר ונטל בניו עמו. פעם אחת הקניטוהו ונשבע שאינו נוטלם. והיה נזכר להם ובוכה ואומר: "הלואי והיו בְּנֵי עמי אע"פ שמקניטים אותי! הדא הוא דכתיב 'מי יתנני במדבר, מלון אורחים' (ירמיה ט, א) אמר הקב"ה: הלואי יהיו בני עמי כמו שהיו במדבר, שהיו מלינין עלי. ודכוותיה [=וכן דרשו] 'בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה' (יחזקאל לו, יז). אמר הקב"ה: **הלואי והיו בְּנֵי עמי בארץ ישראל, אע"פ שמטמאים אותה."**

אפשר ליישב שאין כאן סתירה. מבחינת האדם החוטא, יש השגחה יתרה שתובעים ממנו על החוצפה שלמרות שהוא בארץ הקודש, הוא בזדון עושה נגד הקב"ה. אבל בבחינת הענין עצמו, הקב"ה מעוניין יותר שיישארו הרשעים בארץ ישראל ולא ינדדו ממנה. [ובאמת אם היהודי החוטא מצטער בלבו על שגיאותיו, גם הרהורי תשובה כאלו מועילים להמתיק את דינו. כל שכן אם מפסיק את סטיותיו בפועל].

ומה הטעם לרצון הקב"ה שיישארו הרשעים בארץ ישראל? ענה על כך הרב שאול ישראלי בספרו "ארץ חמדה" (ספר א שער א סימן ח) שעדיף שיישאר יהודי רשע בארץ ישראל ולא ידור בחוץ לארץ. הוא מביא ראיה מהגמרא (כתובות קי ע"ב) והרמב"ם (הל' מלכים פ"ה היב) "לעולם ידור אדם בארץ ישראל ואפילו בעיר שרובם עובדי ע"ז ואל ידור בחוץ לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל". והרי זה ברור שמי שדר בין עובדי עבודה זרה, או הוא או צאצאיו ילמדו מהם וגם יעבדו עבודה זרה או יתקלקלו בדברים אחרים. והוראה זו חזקה לא רק למי שכבר נמצא בארץ ישראל אלא גם לאלו הנמצאים עדיין בחו"ל, כמו שאמרו "הכל מעלין לארץ ישראל אפילו לעיר שרובה גוים" (רמב"ם הל' אישות פי"ג הי"ט).

מה יכול להיות הנימוק להוראה תמוהה זו של חז"ל? אלא כל היושבים בארצות-נָכַר יש בהם בחינה מסויימת של פגם. ודבר זה מוסבר ע"י סתרי תורה. ראה דברי רמב"ן (על ויקרא יח, כה). וכן דברי ר' משה קורדוברו (רמ"ק) ב"אור יקר" (כך יא, עמ' רנ"א).

ולכן סוף כל סוף, אסור לגרום לכך או לייעץ לרשעי ארץ ישראל לעזוב את ארצנו.

רבנים היוצאים לחוץ לארץ להתפלל בקברות הצדיקים

שאלה: השכן שלי יש לו נכד חולה מאד. יש בעירנו כמה ארגוני חסד המתרימים תורמים, ושולחים רבנים לקברות צדיקים בחוץ לארץ, מתפללים שם ומזכירים שמותיהם של החולים. הוא שאל אותי אם כדאי לו להשקיע בזה.

תשובה: על פי חז"ל זו טעות מרה של הרבנים העושים כך, כי אילו התפללו בארץ ישראל, היתה תפילתם מועילה פי כמה וכמה יותר.

מובא בגמרא (ערכין לב ע"ב) כי שמו של יהושע בן נון מופיע בשיבוש בספר נחמיה (ח, יז). זה כתוב בלי אות ה"א, "ישוע".

ולמה? אלא התורה מקפידה עליו מדוע לא התפלל יהושע שהקב"ה יבטל את כחו האימתני של יצר הרע, כמו שעשו אנשי כנסת הגדולה בתחילת בית שני (יומא סט ע"ב). והם הצליחו בזה במדה ניכרת.

אמנם משה רבינו עצמו לא התפלל על כך, אמרו שם בגמרא בערכין (לב, ב), כי היה בחוץ לארץ, בלי זכות ארץ ישראל.

הרי מפורש בזה כי היוצא לחוץ לארץ להתפלל שם, מפסיד ביעילות תפילותיו. מקצץ בזכויותיו.

וזה בנוסף לחסרון שיש בזה, במה שולחים שליח להתפלל, כי יפה תפילת החולה על עצמו יותר ממה שאחרים יתפללו עבורו. כך מפורש במדרש חז"ל (בראשית רבה נג, יד). במקרא מציין שְׁהָגָר (אמו של ישמעאל) נשאה קולה ובכתה, עת שישמעאל כמעט מת מצמאון. ולמרות זאת "וישמע ה' אל קול הנער" (בראשית כא, יז), ולא שה' שמע את קולה של הָגָר. (רש"י שם).

יציאה לחוץ לארץ, אבל יצחק אבינו לא יצא

שאלה: מנהגי נישואין בימינו שונים לחלוטין ממה שנהגו אברהם ויצחק. אצלנו הבחור מחפש אישית אחרי אשתו שלעתידי. ואצל יצחק אבינו אברהם שלח שליח להביא ליצחק אשה, ויצחק כלל לא ראה אותה מקודם כדי שיבחר במה שמתאים לו. מה יכולה להיות הסיבה לשנוי מוזר זה?

תשובה: חז"ל אמרו בדיוק הפוך מההתנהגות הנ"ל. אמרו חז"ל (מסכת קידושין דף מא ע"א): "אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראינה, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו, ורחמנא [=הקב"ה] אמר 'ואהבת לרעך כמוך'". כלומר חייב להיות שהאדם יכיר תחילה את אופיה של אשתו העתידית, את התנהגותה, וזה בנוסף למראה פניה אם היא נעימה בעיניו, וגם סגנון דיבורה. כיון שחז"ל מסרו לנו כי אברהם אבינו הכיר בְּשָׁלֹו את היושר והחכמה של כל דברי התורה, והוא קיים כל דברי התורה עוד בטרם ניתנה (יומא כח ע"ב) הא כיצד הוא עבר על ההדרכה הנ"ל?

אלא מוכרח להיות שיצחק לא ביצע מעשה הקידושין עד שכן ראה את רבקה, דיבר איתה והכיר אותה ושמצאה חן בעיניו. אבל בכל זאת נשאל, מדוע היה לו לאברהם לשלוח שליח אל חוץ לארץ ולא הלך יצחק בעצמו? והרי מצוה באדם עצמו ולא שימסור לשליח? וגם היה ראוי שיצחק יצא לארם נהרים, שהוא יבחר מבין הרבה הבנות שיראה שם, ולא יהיה מצב שמביאים לפניו רק אשה אחת בלבד, ועליו להחליט "כן או לא", בלי ברירה להשוות מול בנות אחרות?

אלא חז"ל מלמדים אותנו כי מאז מעשה עקידת יצחק, נחשב יצחק כעולה תמימה, קדושה וטהורה, ואין לה להיטמא באויר חוץ לארץ (רש"י על בראשית כו, ב). כיון שהיה אילוף זה, ובנות כנען נפסלו בעיני אברהם מחמת מדותיהן הרעות (שחץ וגאווה, התהדרות ונסיה למדות רעות) לא היתה ברירה אלא לשלוח שליח. נשלח שליח לחו"ל, כי האוהב את הארץ בכל נימי נפשו, אינו יוצא ממנה אלא מחפש ממלא מקום שיעשה זאת במקומו.

מזה אני לומד מוסר, הנוגע לענין עידננו. זה כבר כמה שנים שאני תמה ומתפלא, "מה זה עשה אלהים לנו?" שהגויים בכל העולם רודפים אותנו ומציקים לנו על מה שיש לנו מדינה יהודית, ולוחצים עלינו לוותר על חלקי מולדתנו. ולא די זה אלא יש התקוממות מקומית של התושבים הערבים שחלק מהם נהפכו למחבלים והורגים ליהודים בכל עת מצוא, אם ע"י סכינאים, אם על ידי דריסה במכוניותיהם או טרקטוריהם, אם על יד זריקת אבנים מוחצי

מוחות, אם ע"י בקבוקי תבערה, אם על ידי יריות אקדחים ועוד כלי חבלה. מדוע אנו נרדפים באכזריות כה נוראה, והורגים גם טף ונשים ללא אבחנה אנושית?

אלא הקב"ה נוהג עם אומתנו מדה במדה. אם אין אנו מחבבים את ארצנו, אזי היא באמת לא לחלוטין שלנו. כאשר אבותינו בימי המרגלים "מאסו בארץ חמדה" (תהלים קו, כד) נגזרה עלינו גלות מארצנו ("בכיה של חינום" – תענית כט ע"א). [הושפעת לומר זאת על פי דברי "אור החיים" על במדבר לג, נה ד"ה וצררו אתכם על הארץ וכו' שיגידו לנו הצוררים "גם על החלק שזכיתם בו אתם ויושבים בה, קומו צאו ממנה!"].

אם אנו מכירים את הערך הנשגב של ארצנו, הקב"ה בא לקראתנו להנחיל אותה לנו. אבל במצב הנוכחי שיש חלקים נרחבים של בני עמנו המוכנים לתת שטחים מארצנו לידי האומות, ומוכיחים בזאת חוסר זיקה לאומית לאהבת כל מקומות ארצנו; - וכאשר גרוע מזה, הרבה מאד מבני ארצנו, גם בין "שומרי המצוות", הנוהרים לחוצץ לארץ לחגוג חופשות, כאילו שם יותר נחמד מכאן, עונה לנו הקב"ה "אם אין לכם זיקה לארץ אבותיכם, בה במדה לא אפעל נגד המקטרגים על בעלותכם".

ו' אלעזר אזכרי, בן דורו של האריז"ל, קובע בספרו "חרדים" כי כל רגע ורגע שהאדם נמצא בארץ ישראל הוא מקיים מצוה דאורייתא של "והורשתם את הארץ וישבתם בה" (במדבר לג, נג). וכן פסק ברורות הרמב"ן (בפירושו שם, וכן בספר המצוות, השגה ד) שיש כאן מצוה דאורייתא. ולא מצאנו ראשון אחד שיחלוק עליו [אמנם יש מהם ששתקו ולא הזכירו את הנושא, אלא זה כמו ששתקו מהרבה ענינים אחרים. זה לא נקרא שחלקו עליו]. והא כיצד בן אדם שאוהב את ארצו, שמחבב כל זכרונותיה, ששואף בתקוה לקראת עתידה הגדול, כיצד ינדוד לבין הנכרים בחוצץ לארץ?

על זאת יש לנו ללמוד לקח מיצחק אבינו. (ספר בראשית פרק כו):

(ג) גִּוֵּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ כִּי לֹךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתֶן אֶת כָּל הָאֶרֶץ הָאֵל וְהִקְמֵתִי אֶת הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ:

(ד) וְהִרְבֵּיתִי אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזֶרְעֶךָ אֶת כָּל הָאֶרֶץ הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גִּוְיֵי הָאֶרֶץ:

מדוע כמעט כל אומות העולם מגנים אותנו על "כיבוש" ארץ ישראל

שאלה: כמעט אין מדינה בעולם העומדת לצדנו, בטענתנו לאחיזה בארץ ישראל השלימה. אדרבה מגנים אותנו שאנו כובשים ארץ לא לנו. ולאחרונה, בהרבה מדינות בעולם האנטי-שמיות מרימה ראש, ושנאת ישראל מתפשטת באופן אלים ונורא. מה הפתרון לכך?

תשובה: בעיה זו הוזכרה כבר בדברי רש"י בהתחלת ספר בראשית [ובשם מדרש חז"ל]. זו לשונו:

בראשית - אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החודש הזה לכם' (שמות יב, ב), שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית? משום 'כח מעשיו הגיד לעמו, לתת להם נחלת גוים' (תהלים קיא, ו) שאם יאמרו אומות העולם לישראל 'ליסטים אתם! שכבשתם ארצות שבעה גוים' הם אומרים להם 'כל הארץ של הקב"ה היא. הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו. ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו': [עכ"ל]

כלומר כאשר אנו מתווכחים עם האומות המקטרגות לנו, אין אנו משיבים להם כראוי, ולומר מתוך אמונתנו שהקב"ה הוא בעל העולם, והוא אשר מסר לנו בעלותנו על כל ארץ ישראל, מהנילוס ועד נהר פרת (בראשית טו, יח). ואם חלשה אמונתנו במתנה זו, כיצד נשכנע בזה אומות העולם? והרי לפי דברי רש"י, כל השתלשלות ספר בראשית ועשרת המכות עליהם מסופר בתורה לא היה צורך לפרט בתורה, אלא התורה היתה היתה צריכה להתחיל מיד בציווי תרי"ג המצוות? אלא כל סיפורי ספר בראשית הם מבוא עד לקיום דברי ה' למשה במעמד הסנה "וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבوسی" (שמות ג, ח).

וזהו יסוד נפלא!

מצאנו דברים נמרצים בפירוש ה"חתם סופר" לפרשת דברים (א, י) ד"ה והנכם היום ככוכבי השמים (עמ' ו):

"כי אומות העולם טוענים 'ליסטים אתם'. והתירוץ בזה [הוא] כי הקב"ה שלח ישראל ללחום מלחמותיו, כבעלי מלחמות [=חיילים] עבדי המלך, שאין עליהם אשמה, אלא על המלך ששלח אותם. ועל הקב"ה אין להתרעם [=להתלונן] שהרי כל הארץ שלו, כפירוש רש"י בתחילת [ספר] בראשית. אך כל זה אם הורגים [את] כל האומות ההם [ז' אומות שאכלסו את ארץ

ישראל] בשליחות השם. אבל אם יותירו [חלק מהשטח של ארץ ישראל] ולא יכבשו אלא אותנו המעט [של השטח] שהם צריכים לְשִׁבֶּת [שם] ששים רבוא [יוצאי מצרים] ולא יותר, הרי אינם עושים בשליחות הקב"ה אלא לצורך עצמם, אם כן ליסטים הם!". [עכ"ל].

כלומר, אסור לנו לטעון הַצְדָּקָת יישובנו בארץ ישראל כי רוצים אנו מקום מקלט מפני רדיפות אומות העולם לְעִמָּנוּ המיוסר. אלא עלינו לבוא עם טענה חזקה של אמונה. חייבים אנו להצהיר יומם ולילה באזני כל האומות: "הקדוש ברוך הוא ברא את העולם, והוא שנתן לנו כל הארץ הזאת. לא אנחנו, אלא הנכרים הנמצאים פה בארצנו המצירים את רגלינו מלשבת כאן, הם הם הליסטים!".

מדוע אסור לצאת לחוץ לארץ

שאלה: יש אומרים שאסור לנו לצאת לחוץ לארץ. מה יכול להיות הטעם לזה? הרי גם שם יש יהודים דתיים השומרים את התורה. והיוצאים לטיול יכולים להנפש בבתי מלון ברמת כשרות מהודרת, גם עם שמירת שבת כהלכתה.

תשובה: יש לפחות שלושה טעמים מדוע אסור ליהודי לצאת מארץ ישראל, אלא אם כן בהיתר (לפי הרמב"ם, ללמוד תורה, או כדי לשאת אשה, או כדי להתפרנס. וגם אז צריכים לחזור לארץ בהקדם).

טעם ראשון – האדם מושפע מהסביבה שלו. עולם הנכרי שקוע מאד בחומריות. הרעיון של הקודש מוזר להם. עוסקים הם בחיי תענוגות, בבילויים, בשעשועים ובלי הרעיון האלוהי. וזה גם משפיע על מדותיהם. אברהם אבינו היה נאלץ להסביר מדוע שִׁיקָר לומר על אשתו "אחותי היא" וטען "רק אמרתי אין יראת אלהים במקום הזה" (בראשית כ, יא). כשאין דת, יש השחתה. עדים אנו כי בכמעט כל מדינות נִכְר יש מעשי פשע, מעשי אלימות, מעשי שנאה. גם היהודי, כיהודי, אינו אהוד ואנטי-שמיות חוגגת. אנו עם ישראל סבלנו מרורות בכל מקום בעולם שם נדדנו. וכאשר היהודי יוצא לבקר בעולם, הוא מושפע מהגוים ורמת מוסריותו פוחתת. ומה שתטען כי גם בארצנו יש לצערנו מקצת תופעות אלו? לדעתי זאת מפני התיירות שהלכנו לשם, וגם תרבותם מגיעה לכאן. "ויתערבו בגוים, וילמדו מעשיהם" (תהלים קו, לה).

הרמב"ם (ספר המצוות, לא תעשה נ"א) פוסק שאסור למכור בית בארץ ישראל לנכרים. והטעם שהוא נותן: "פן נלמד מכפירתם". קל וחומר בהיות האדם בחוף לארץ, הוא לומד מהם שכל חיינו הם כדי ליהנות הנאות הגוף. רעיון השאיפה לרוחניות אינה שלטת. היא אמנם נמצאת שם במדה זעירה, אבל היא במלחמה מתמדת נגד הכפרנות של אתאיסטים או דתות זרות. העולם הנכרי חי באוירת חלל, שאין שם זכר מהאֵל. לעומתו המהות היהודית, מאז אברהם אבינו, היא להכריז תמיד "יש לעולם אבא. יש נוכחות האֵל". כאשר יוצאים לחו"ל מחזקים את שכחת האלהים. נכון כי גם בארצנו ישנם גורמים שליליים המשכיחים הזכרת שם האֵל. אבל כאן יש "טומאה", ובחו"ל יש "אבי אבות הטומאה" בדרגה החמורה פי כמה.

טעם שני – יש תיקון סגולי, טעם עצום פנים-נפשי, למקיים מצוות בארץ ישראל. הרחיב בזה המקובל הגדול רבי משה קורדוברו (בן דורו של אריז"ל) בספרו "אור יקר" (כרך יא עמ' רנא). לכן הנוטש את ארץ ישראל נחשב לו כאילו אין לו אלוה (כתובות קי ע"ב). מצוותיו שיקיים בחוף לארץ הן פחותות-ערך מול אותן המצוות אילו קיים אותן בארץ ישראל. וגם היוצא לשם אפילו ליום אחד, הפסיד באיכות, ואם עשה זאת בלי היתר כנ"ל הוא עתיד לתת על כך את הדין.

טעם שלישי – יש בזה מחטא המרגלים. הם מאסו בארץ חמדה (תהלים קו, כד) וגרמו בכיה לדורות. מי שבעינו ארץ אחרת יפה יותר משלנו, או הוא מרגיש שם "כיף", הוא מרגיש את הנועם שם יותר מכאן, יש בזה בזיון המַתְנָה הגדולה שנתן לנו ה'. מין כפיית טובה. סמויה כאן גישה של "לא צריכים אנו את מה שנתת לנו".

יש סיבות רבות אפשריות מדוע אנו נלחמים על חיינו פה יום יום מול הפורעים הערבים. אין בידינו ידיעה ברורה בזה. אבל מהרהרים אנו על מניעת שלטוננו בארצנו, על חולשת הממשלה להתמודד בהצלחה מול הטרור. שמא אחד מהטעמים הוא שהקב"ה רואה שהרבה מאזרחינו אינם מרגישים כל כך קשר חזק לארצנו, כי גם מפני סיבות קלות וקלושות יוצאים הם ממנה, ובזה "בדרך שאדם רוצה לילך, בה מוליכין אותו" (מכות י, ב).

בספרי "אוצרות התורה" (פרשת בהר) מנתי 86 פסוקים בהם התורה צייתה אותנו, ובירכה אותנו, שנשב בארצנו. אין למספר זה אח ורע בשום מצוה אחרת בתורה. ומי שמרגיש בבית במקום הזה, מי "שטוב לו" במקום הזה, אינו יוצא בקלות אם לא מפני סיבה מכרחת ביותר.

מתן תורה וארץ ישראל

שאלה: כתוב בעשרת הדברות "כִּבֹּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּ יְמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ". בזכות שנקיים כבוד אב ואם נזכה להאריך ימים על אדמת ארץ ישראל (שמות כ, יא). איזה קשר יש ביניהם? ועוד, מכל המצוות החשובות שהוזכרו בעשרת הדברות, מדוע דוקא כאן הוזכרה ארץ ישראל? לא לענין אמונה בהקב"ה, לא ענין שבת, לא איסור רציחה או ניאוף, אלא דוקא כבוד אב ואם?

תשובה: עונה על כך רלב"ג בפירושו לתורה (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' קסב) כי תיקון כללי של המדינה היא שיקבלו הצעירים מוסר והדרכה מפי המבוגרים מהם, שהם בעלי נסיון-חיים. אמנם הצעירים הם בעלי יוזמה, בעלי אֶנְרְגִיּוֹת ושאיפות רבות, אבל לא היה אפשר להם ללמוד משגיאות העבר, לכן הם חוזרים על כל אותן השגיאות של דורות הקודמים, אם לא יקחו עצה של המבוגרים מהם. דוקא אלו שעברו עליהם הרבה ענינים הם היכולים לייעץ מה כדאי ומה אינו כדאי. לכן צריכים לכבד את המבוגרים, ולשמוע לעצתם.

בעצם, השכר למצוה זו אינה בלבד ליחידים המקיימים המצוה, אלא הוא גם שכר של הציבור. "למען יאריך ימך על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך"¹. הוא לא נתן האדמה הזאת ליחיד אלא לכלל הציבור. כמו שסוף הפסוק מדובר לציבור, כך תחילת הפסוק נאמר אל כלל הציבור. **קיום מצוה זו היא זכות שלא ניענש כולנו בגלות מן הארץ.**

ומדוע זאת? מה כוחה של מצוה זו? אלא מסביר רמב"ן (על ספר דברים ה, טז) כי אביו ואמו של האדם הם שותפים להקב"ה בבריאת אותו האדם. כמו שלימדוני חז"ל (קידושין ל - לא) "שלשה שותפין הן באדם, הקדוש ברוך הוא, ואביו ואמו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני... ובזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אמר הקדוש ברוך הוא יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאלמלי דרתי ביניהם, ציערוני".

על האדם להכיר שהוא עצמו אינו יצור מוחלט. היה זמן שהוא לא היה קיים בכלל. מה שהוא חי ונושם ופעיל ועושה, הוא בזכות אביו ואמו. לכן עליו להכיר להם טובה. ועוד יותר מזה

1. **כדברי** הגר"א (אדרת אליהו, דברים כט, יח) שאם לשון המקרא לשון רבים ("וראיתם אותו" של ציצית) הוא לכל יחיד ויחד שבכם. ואם נאמר בלשון רבים, הוא נאמר על כל כלל ישראל כאחד.

לאין ערוך עליו להכיר טובה להקב"ה שנתן לאביו ואמו את הכלים הדרושים ליצור עוד בן-אדם. עליו להודות להקב"ה שלא רק העניק לו בשר ועצמות כמו שקיבל מאביו ואמו, אלא גם קבל שְׁכָל ודעת, גם רוח חיה, גם יכולות אנושיות להיות מְתִפְקָד כבן-אדם. וזה קבל רק מאת הקב"ה. המכבד אביו ואמו יבוא גם לכבד ולהוקיר את הקב"ה. ולכן, כמו שכתב רמב"ן, חמש מצוות ראשונות שבלוחות הן בין אדם להקב"ה, וחמש מצוות האחרונות הן בין אדם למקום; ומצות כבוד אב ואם נרשמה בין הראשונות! כלומר היעד הוא להגיע מזה לכבוד האל.

כמה חשוב מתן ארץ ישראל, בה העם יכול להביא לידי מימוש הסגולות הישראליות במלואן. לזכות לכך צריכים להכרה לדעת מי הוא שהביא אותנו עד הלום. בזכות כבוד אב ואם זוכים אנו לרשת את הארץ! כי ע"י מצוה נפלאה זו עוד נגיע להכרת טובה להקדוש ברוך הוא.

והוסיף רלב"ג הנ"ל כי חיוב כבוד אב ואם הוא לא רק בחייהם, אלא גם אחר מותם. כאשר האדם הולך בדרכי מישרים, חי חיים תקינים וטובים וישרים, בזה הוא מכבד את הוריו גם אחרי מותם. וזה גם מפורש בזהר (פסקא אחרונה לפרשת בחוקות).

*

אבל יש עוד קשר נוסף בין עשרת הדברות לבין היותנו בארץ ישראל. לא רבים שְׁמִים-לב לכך אבל הר סיני שעליו קבלנו את הלוחות, ועליו נכנסנו לברית לקיים כל מצוותיה (שמות כד, ז), הר זה נמצא בארץ ישראל. כך מלמדנו "ספר הכוזרי" (מאמר ב פסקא יד). כי המתנה הזאת של ארץ ישראל משתרעת מנהר פרת ועד נהר הנילוס (בראשית טו, יח). וידוע כי מדבר סיני היא מזרחה לנהר נילוס, ואדמה ההיא מיועדת להיות ארץ ישראל נחלתנו. ובכן קבלנו את התורה על אדמה העתידה להיות ארץ ישראל. ואמנם, יש מדרש אחר שם אמרו חז"ל כי התורה נמסרה לנו במדבר, בארץ הפקר, כדי שלא יטעו האומות לחשוב שאין להם סיכוי לקבל עליהם את התורה. וזה לא כן, כי "כל הרוצה לקבל יבוא ויקבל" (מכלתא, יתרו, בחודש, סוף פרשה א; ילקוט שמעוני, יתרו, פסקא רע"ה). אם כן לכאורה לא ניתנה התורה בארץ ישראל?

הישוב לזה הוא כי עדיין לא נכבשה אדמה זו ע"י ישראל, ולכן היא נחשבת כחזון לארץ. אבל לפי יעודה האמתית, לפי הצפוי לה, לפי הבטחת הקב"ה לאברהם אבינו, היא תהיה ארץ ישראל ממש.

קיום מצוה זו של כבוד אב ואם היא זכות שלא ניענש בגלות מן הארץ.

עריכת ליל סדר פסח בבית מלון בחוץ לארץ

שאלה: אני ואשתי מתקדמים בגיל וקשה לנו כבר לארח ליל סדר-פסח את אלו מצאצאינו שכבר התחתנו. הדירה צפופה והתינוקות שלהם מרעישים ומלכלכים. אשתי הציעה ששנה זו נצא לבית מלון. וכך גם נחסוך את "הבלגן" של נקיון כל הדירה לפסח. רק ננעל הדלתות, ונחזור לחיים רגילים אחרי שנחזור, אחרי פסח. אבל כאשר בדקתי הנושא מצאתי כי הרבה יותר זול אם נצא לבית מלון בחו"ל. אפילו כולל דמי טיסה, בכל זאת המחירים נמוכים שם יותר כי הם משלמים פחות לעובדיהם. הציע לי סוכן נסיעות שיש חבורה מתארגנת לנסוע לטורקיה וכן יש לאיטליה. אלו מוסלמים ואלו נוצרים. מבחינת דעת התורה, מה עדיף לי לבחור?

תשובה: אני עונה "לא זה ולא זה". אני תמה על כל הרעיון הנפוץ כל כך בדורנו של יציאה לחו"ל בימי חג החירות שלנו. הרי כל מטרת יציאתנו ממצרים היתה כדי להביא אותנו לארץ הקודש. כך אנו קוראים בתורה (דברים ו, כא-כג):

"וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרַיִם, וַיֹּצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה: וַיֹּתֶן ה' אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים גְּדוֹלִים וְרַעִים בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעֵה וּבְכָל בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אוֹתָנוּ, לָתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבוֹתֵינוּ."

מוזר הדבר. גאולתנו ממצרים היתה כדי שנשמח בארצנו, ודוקא בחג לאומי זה עוזבים את ארצנו, לחזור אל הגוים?

ואיזו כפיית טובה היא כי דוקא בימים הקדושים האלו של חג הפסח, ננטוש את ארצנו ונלך לארצות נָכַר? כל שכן מדינת הערבים שגם בדורנו נפוצה שם שנאת היהודים, וכן מדינת איטליה ששם אבות אבותינו עונו, התייסרו, סבלו מרות קשות ממות, מפני האינקוויזיציה וממשיכיהם בדורות הבאים אחריהם?

אנו עדים היום ללחצים ההולכים וגוברים עלינו לחלק את ארצנו ולתת את לב-לבה, מרכז הארץ, לייסוד מדינת פלסטין. גם "תוכנית המאה" של ממשלת ארה"ב מבשרת רעות לכחצי מליון תושבים הגרים באזורים אלו היום.

כל לב הוגה צריך להתבונן, מפני מה עשה לנו הקב"ה ככה? מפני מה החבל המתהדק סביב צוארינו לוותר על חלקי ארצנו ולהושיב בהם את אויבינו הזוממים להכחיד אותנו?

לדעתי הוא מפני שאצל ישראלים רבים מתקיים "וימאסו בארץ חמדה" (תהלים קו, כד). אם אב נותן לבנו מתנה יקרה, איזה חפץ שעלה לו הון תועפות, והבן הטיפש מניח את המתנה

במקום מופקר ברשות הרבים, ועלול לאבד אותו, טוב יעשה האב אם יתפוש חזרה מה שנתן לו, וימתין עד שהבן יתבגר ואז ידע לשמור על מה שנותנים לו. אם אינך מרגיש התעלות בהיותך כל יום ויום בארץ חמדה, אינך מרגיש מוזר להיות ב"גלות" בארץ נכריה, סימן הדבר שארצנו לא נושאת חן ויחודיות בעיניך. וזה פגם רוחני.

גם על מה שחשבה אשתך שתלכו לבית מלון עבור עריכת סדר ליל פסח, יש בזה בעיות הלכתיות רבות. הבולטת ביניהן הוא שהמלצרים רושמים בפניהם כל מה שהסועדים מזמינים בנוסף על התפריט הראשי. אם בקשו בקבוק יין נוסף, ואם בקשו עוד דברי תפנוקים (גלידה וכו'), הם רושמים כדי לגבות על כך תשלום לעת שהאורחים משלמים את חובם למלון. גם אם המלצר הוא נכרי, כמו שנמצא בהרבה מבתי מלון המפוארים, יש שאלה אם תוכל לבקש מנכרי לחלל שבת ולכתוב עבורך. כל שכן שהמזכירה במשרד, הרושמת במחשב כל ההוצאות בו ביום, שמא היא יהודיה ומחללת בזאת השבת והחג.

יש גם כן בעיה כיצד תכנס לחדר בבית המלון [אפילו בארצנו]. כי בעידן המודרני האור נדלק בחדר אוטומטית כאשר האורח נכנס, ונכבה כשהוא יוצא; וכן בענין הדלקת המזגן. הכל מסודר לשם חסכון וייעול בהוצאותיו של בית המלון. וכיצד תעשה זאת בשבת וחג? אלא אם כן תבקש-מראש מהנהלת המלון לנתק את מנגנון זה שבחדר.

המומלץ ביותר הוא שתערוך ליל הסדר בביתך, כמו בשנים קודמות. "ביתך היא ארמונך". ותסביר לצאצאריך הנשואים שצריכים הם להתחשב בך ובאשתך שאתם מזדקנים, והשנה הזו לא תוכל לארח אותם. שילמדו לעמוד בעצמאות על רגלי עצמם. גם אם יבואו להתארח אצלכם לאיזו שבת, פעם ב..., יבוא רק זוג אחד בכל פעם, ולא כמה זוגות בבת אחת.

פסח הוא חופש. חופש הנשמה ולא שיעבוד. ושלוש על ישראל!

לאדם אחר עניתי כדלהלן:

עוד: על עריכת סדר במלון בחוץ לארץ

שאלה: אשתי ואני עלה בדעתנו לנסוע לבית מלון לימי הפסח. אבל כשבדקנו מחירים מצאנו כי בתי מלון בחוץ לארץ זולים יותר מכאן. יש בתורכיה, ביוון ובאיטליה. גם אם לוקחים בחשבון תשלום הטיסה, עדיין זה זול יותר. חברת התיירות מארגנת קבוצות דתיים, ויהיה שם ספר תורה וגם מניין מתפללים. ולכן אין בעיה דתית בנסיעה

זו, כי לא נפסיד מתפילות החג. אני שואל אם צריכים אנו לנהוג שם שני פעמים ליל סדר? או די לנו בליל סדר אחד כמו בארצנו?

תשובה: נתחיל מהסוף. ההלכה היא (או"ח סי' תצו) שבן ארץ ישראל (שם שומרים רק יום אחד של חג) והוא יוצא לחופי לארץ למקום שיש שם יהודים, חייב הוא לא להיות שונה ממנהגם, וגם הוא צריך לשמור שני ימים של חג. וזה כולל שלא ידליק חשמל, לא יסע ברכב, לא יעשה שום מלאכה האסורה ביום טוב. והטעם בזה כדי לא להחליש שמירת-המצוות של בני חופי לארץ. לכן אתה צריך לברר, אם בית המלון שאתה מעוניין להיות שם נמצא בעיר שיש שם יהודים, אפילו במקום רחוק מהמלון, יהיה עליך עומס לקיים שני ימים של חג, גם בתחילת חג הפסח וגם בסופו. וזה לא משנה אם היהודים בני חופי לארץ שם הם שומרי מצוות או לא. כי גם אם הם מחללים יום טוב, אתה עוזר להם לחלל בהיות שיש אפשרות שהם ידעו כי גם אתה מחלל. וגם אם הנך בטוח שלא יראו מה שאתה עושה, בכל אופן אתה עובר על דברי תורה שאין לעשות הבדלים בין איש לאיש.

גם אם תהיה בעיר שאין שם יהודים כלל, אבל בכל אופן חלק מהאורחים בבית המלון שם אתה נמצא הם יהודים מבני חופי לארץ [ואפילו אם היו לעת עתה בארצנו, ויצאו יחד אתך לשם] לא תוכל לחלל יום טוב שני של גלויות.

כל הנ"ל היא בעיה משנית כשלעצמה. אבל בעיה עצומה ונוראה יותר היא שאתה מרוקן את כל הענין של חגיגת פסח. בזה שאתה יוצא לחופי לארץ אתה מזלזל בקדושה שבחג. למה? כי משום מה הוציא הקב"ה אותנו מארץ מצרים? אמר הקב"ה למשה במעמד הסנה (שמות ג):

(ז) וַיֹּאמֶר ה' רֹאה רְאִיתִי אֶת עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נַגְשָׁיו כִּי יִדְעֹתִי אֶת מַכְאֲבָיו:

(ח) וְאֶרְדָּ לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וְלְהַעֲלוֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִוא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְרוּחָבָה, אֶל אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ, אֶל מְקוֹם הַכְּנָעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרָזִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי:

זאת אומרת כל המטרה היתה להביא אותנו אל הארץ הזאת!

וחזר ה' על כך שוב בהדגשה גדולה (שמות פרק ו):

(ו) לָכֵן אֶמּוֹר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה', וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלוֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֵּתָם וְגֵאלְתִּי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבְשַׁפְטִים גְּדִלִים:

(ז) וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וַיִּדְעֹתָם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלוֹת מִצְרַיִם:

(ח) והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב, ונתתי אתה לכם מורשה אני ה':

חז"ל (פסחים קטז ע"ב) וכן רמב"ם (הלכות חמץ ומצה, פ"ז ה"ד, שם לשונו "עד שיגמור כל הפרשה של 'כי ישאלך בנך'" הדגישו זאת, כי חייבים לבטא בשפתיים, את הפסוק:

"ואותנו הוציא מִשֶּׁם לְמַעַן הָבִיא אֶתֵּנוּ לָתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם: (דברים ו, כג).

ובאמת, הפסוק מוזכר בפסקא "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו" (לפני שמתחילים שני פרקים הראשונים של ההלל, בליל הסדר). והוא העיקר והקדקוד של כל הטכס!

לכן למה הדבר דומה? לאדם שהכין אולם גדול למען נישואי בנו, הזמין תזמורת ופרחים וצלמים. גם החתן בא עם עשרות מוזמנים. אבל הפלה עצמה לא הגיעה! לקרוא ליל סדר פסח ולצאת מן הארץ, עת שכבר אתם נמצאים בה?! אין לך בגידה ומרידה ברעיון הקודש של דירת ארץ חמדה, מאשר לצאת ממנה למען טיול בחוף לארץ. וכל שכן לעשות זאת דוקא בחג הפסח?

אני תמה מאד. ואם הסיבה לכל ההרפתקה הזאת היא ריוח כסף, הקלקול המוסרי גדול יותר. חזור בך מרעיון נואל זה.

תוספת מצוות של בני חוף לארץ

שאלה: יש לי אח צעיר שגמר עכשיו שירותו בצה"ל, והוא מתכנן לנסוע לארצות הברית לחצי שנה, לטייל "ולראות את העולם הגדול". בעקבות לימודי נסיתי לשכנע אותו שהוא יפסיד רוחנית מהנסיעה הזאת. אבל הוא דחה דברי ואמר "אדרבה. אתה תקיים רק ליל אחד של סדר ליל פסח, ואני שתי לילות. אתה תשמע קריאת התורה ביום חג רק יום אחד ואני יומיים. כי יש שם יום טוב שני של גליות. אם כן אני עדיף ממך בקיום הרבה מהמצוות". מה אענה לו?

תשובה על נושא זה דברו בתלמוד הירושלמי (עירובין פרק ג הלכה ט):

"מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא? [כי נדדו אז לשם בעת הצרות בארץ ישראל] על שלא שמרתי יום אחד בארץ. סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים, ואיני מקבלת

שכר אלא על אחת. מי גרם לי להפריש שתי חלות בסוריא [כמנהגם אז, ראו משנה (חלה פרק ד משנה ח)] על שלא הפרשתי חלה אחת בארץ. סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שתיים, ואיני מקבלת שכר אלא על אחת".

[הוסיפו שם] ר' יוחנן קרא עליהם "וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים, [ומשפטים לא יחיו בהם] (יחזקאל כ, כה. ומדובר על היותם גולים בין האומות, כדברי יחזקאל שם בפסוק כג: "לְהַפִּיץ אֶתְּם בְּגוֹיִם וּלְזָרוֹת אוֹתָם בְּאֶרְצוֹת").

כלומר תוספת המצוות שמקיימים בחוץ לארץ, הם "חוקים לא טובים". ולא יקבלו שכר על תוספת המאמץ.

מה הטעם לחומרא גדולה זו, לשלול מהיהודים בחוץ לארץ שכר על טרחתם ויגיעם הנוספים? המענה על כך נמצא ברמב"ן (על ויקרא יח, כה) שעל פי פנימיות התורה, התורה ניתנה להתקיים דוקא בארץ הקודש. וכל מה שאנו מקיימים מצוות בחוץ לארץ הוא כדי שלא יהיה המצות מוזרות בעינינו כשנחזור מגלותנו לכאן. כך כתב רש"י (על דברים יא, יח) כך כתב הגר"א (אדרת אליהו, על דברים ח) וכך אמרו עוד רבים ממאורי העולם.

לכן, אם יש לאחיד אוזן קשבת, תלחש לו שלא רק שאין לו תוספת שכר על המצוות שיקיים שם, אלא אפילו במצוות מוחלטות שכולנו חייבים בהן, בין בארץ ובין בחוץ לארץ, מצומצם יהיה שכרו עליהן. נכון שהוא חייב עדיין לקיים כולם, אבל הוא הפסיד מהשכר הנצחי הצפוי בקיומם.

תושבי חוץ לארץ נקראו "אין להם אלוה"

שאלה: למדנו בגמרא (כתובות קי ע"ב) שיושבי חוץ לארץ הם כאילו אין להם אלוה. נדמה לי שזו הגזמה נוראה. מעט מאד עבירות שחז"ל התבטאו בכינוי חריף כזה. התוכל להסביר טעם הדבר?

תשובה: יש לזה שני אופנים, בין על פי נגלות התורה ובין לפי תורת הסוד. לפי הנגלה הרי לימד אותנו הרמב"ם (ספר המצוות, לא-תעשה נ"א) שאסור למכור בית או להשכיר בית לגוי בארץ ישראל "שלא ישכנו בארצנו כדי שלא נלמד מכפירתם". ואם יש חשש לזה כאשר אנו היהודים רוב בארצנו, והגויים רק במספר מועט, מה תהיה השפעת תרבותם, ארחות

חייהם והתנהגותם כאשר יהודי יוצא לחוץ לארץ, והוא בטל במיעוטו מול מליוני הגוים ההם? ודאי לא רק ארחות מחשבותיו ישתנו, מה הוא העיקר בעולם הזה, לבלות וליהנות בתענוגים, או להיות ממושם לקדושת החיים התורניים. חז"ל גינו מאד את היהודים בחו"ל. תראה בברכות (נז ע"א) על הנמצא בחו"ל וחולם חלום ורואה את עצמו שם ערום. מפרש שם רש"י: "לפי שחו"ל אין לה זכויות, אלא עון יש בישיבתה". [ואל תשאל מדוע רש"י גר בחו"ל, היה אנוס מפני שנולד שם בלי אפשרות לצאת משם, הגוים לא נתנו לצאת, זכור מה אירע למהר"ם רוטנברג]. מה נאמר על מי שהיה בא"י ויצא משם לחו"ל, שהוא פי כמה במצב מקולקל יותר. לכן שָׁקְלוּ כי ישיבת ארץ ישראל שקולה נגד כל המצוות (ספרי, פרשת ראה, פסקא פ) כי ישיבת חוץ לארץ היא מדרון חלקלק. הרוב המכריע של היהודים שם או מתבוללים בגוים, או מתחילים להזניח קיום המצוות, או עושים מצוות רק כמצות אנשים מלומדה, מתוך ההרגל. הסטטיסטיקה מוכיחה.

אבל הטעם הסודי כבר אמר לנו הרמב"ן (על ויקרא ח, כה) שהמצוות ניתנו בראש ובראשונה להתקיים רק בארץ הקודש. נכון, כי גם בחו"ל חייבים [מדאורייתא!], כך כותב מהר"ל, גור אריה] לקיים המצוות, אבל הם שם בתורת חינוך, למען לא נשכח כיצד לקיימן כאשר נחזור לארצנו (רש"י על דברים יא, יח, בשם חז"ל).

מאיזה טעם הוא כך? אלא הארץ שלנו היא קדושה מפני מקום בית המקדש. שם נברא ראשו של אדם הראשון, שם קין והבל הקריבו קרבן, וכן נח. שם אירע מעשה עקידת יצחק (כדברי הרמב"ם, בהלכות בית הבחירה פ"ב ה"ב). ומפני קדושה קבועה-בעומק זו, יש קדושה לכל הארץ סביב (מהר"ל, גור אריה, סוף פרשת ויצא). כלומר תוקף פעולת כל מצוה ומצוה, אפילו הנחת תפילין או קביעת מזוזה, הוא כאשר היא משתלבת ומצטרפת לקדושת המקום הקדוש הזה, ארצנו היא מסוגלת לפעול כל פעולתה.

מה שאין כן, היוצא לחו"ל, אפילו בהיתר, נניח מחמת צורך רפואי או למסחר, בכל זאת מצוותיו שמקיים שם הן פחותות ערך, הן שוות פחות (ראו דברי רמ"ק, אור יקר, חלק יא עמ' רנא).

אל תביט ואל תתחשב בכך שיש הרבה רבנים וראשי ישיבות היוצאים לחופשה לחוץ לארץ. שמה זאת מחמת לחץ בני משפחה שלהם, או מפני שלא עיינו בסוגיא זו כפי שראוי. זה כמו שתגיד שמותר לדבר שיחת חולין בבית הכנסת כי ראית רבנים וראשי ישיבות עוברים על איסור זה. תהיה ממושם לדברי התורה, ולא תתפתה ממה שראית אצל הרבה בני אדם, אפילו דתיים וחרדים.

לקיים מלה אחת של חז"ל (כמו שציננת בשאלתך) שוה אלף מנהגים שהשתרשו בישראל במשך הדורות.

ברכות שיש לברך

מדוע כל ברכה מסוגננת להתחיל בגוף שני..... קיג	אשה חייבת גם היא לברך מאה ברכות....קכד
מדוע תקנו חז"ל כל כך הרבה ברכות.....קטו	ברכת המזון, בעלת ארבע חלקים.....קכו
התעוררות הלב לכוון בברכות.....קטז	ברכת המזון, כיצד לברך כראוי.....קכח
מדוע לברך בכל יום "שלא עשני גוי".....קיח	אם מותר לדבר אחרי ברכת המפיל חבלי שינה.....קכט
מדוע לברך בכל יום "שלא עשני עבד".....קיט	ברכת "המפיל" עם שם ומלכות.....קלא
מדוע הגבר מברך "שלא עשני אשה".....קכא	ברכה על הירח.....קלב
תקנו לברך מאה ברכות בכל יום.....קכג	רוקדים בעת הברכה על הירח.....קלד

מדוע כל ברכה מסוגננת בתחילה בגוף שני ("אתה") ואח"כ בגוף שלישי

שאלה: אחד העוסק בדקדוק לשון הקודש שאל אותי שאין עקביות בסגנון הברכות שאנו מברכים. פותחים בדיבור ישיר, "ברוך אתה" ועוברים לדבר בלשון נסתרת "הנותן ליעף כח" "אשר יצר את האדם בחכמה". "אשר קדשנו במצוותיו" ולא אומרים "אשר קדשתנו במצוותיך". לפי העקביות היינו צריכים לסיים "שנתת ליעף כח" או "אשר יצרת את האדם בחכמה".

תשובה: כלל יש לי בחיים. אין שאלות חדשות שלא נשאלו מעולם. עם ישראל הוא עשיר בחכמים, למשך אלפי שנות קיומו. וכל שאלה טובה והגייונית, תהיה בטוח שמי שהוא בעבר כבר שאל אותה, וגם ענו לו על כך. כי כל תורתנו אמת. אלא צריכים לחפש בספרים היכן נמצאת התשובה לשאלה ששאלת, שחשבת שהיא חדשה, ובאמת היא ישנה מלפני שנים רבות.

בשאלות ותשובות הרשב"א (נפטר שנת 1310) חלק חמישי (פסקא נ"ב) כותב: "לפי שכבר ידעת ששני יסודות יש, שעליהם נבנה הכל. האחד, לדעת שהוא יתברך מחויב המציאות -

[**כלשון הרמב"ם** בתחילת ספרו "משנה תורה":

(ב) ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות:

(ג) ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים, הוא לבדו יהיה מצוי, ולא יבטל הוא לביטולם. שכל הנמצאים צריכים לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא לאחד מהם. לפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהם:

(ד) הוא שהנביא אומר 'זה' אלהים אמת'. הוא לבדו האמת, ואין לאחר אמת כאמתתו. והוא שהתורה אומרת 'אין עוד מלבדו', כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו:]

וממשיך רשב"א:

יסוד שני: שאין אמיתתו יתברך מושגת [בהבנת שְׁכָל אנושי] כי אם לעצמו יתברך. והוא, במציאותו נגלה לכל, ובאמיתת מהותו [הוא] נסתר ונעלם מהכל. וכדי לקבוע שני יסודות אלו בנפשותינו, קבעו נוסח הברכות נגלה ונסתר. 'ברוך אתה' כמדבר עם מי שהוא נמצא, מפורסם עם שהוא מדבר עמו, פנים אל פנים. וכדי שלא תשתבש המחשבה כאילו הוא נמצא כשאר הנמצאים [שאתה מכיר] ושיש יחס [דמיון להשוות] מציאותו למציאותם, קבעו 'אשר קדשנו' לקבוע בנפשותינו שאע"פ שהוא מפורסם, אבל מהות מציאותו נעלם ונסתר, שאי אפשר לדבר בו, רק בלשון נסתר".

תלמידו של הרשב"א הוא רבינו בחיי. כמה יפים דברי משל שנתן (בספרו "שלחן של ארבע" (בספר "כד הקמח", מהדורת מוסד הרב קוק, תחילת שער ראשון, עמ' תסז):

"והמשל בזה שֶׁהַשֵּׁשׁ שהוא אחד משמשיו ואפשר לו לאדם שישגיגו מצד פעולותיו שהוא פועל בחומו בעולם השפל, במין הַמְּדַבֵּר [=בני אדם] והחי והצומח ומצד אורו וחומו, וכן כתיב (תהלים יט) 'ואין נסתר מחמתו'. ואם בא להשיג עצמותו שיסתכל בעצמות אורו, יכה מֵאוֹר עֵינָיו, והבן זה".

ברוך השם שנתן לנו חכמי קדם שפותרים לנו כל תעלומה.

מדוע תקנו חז"ל כל כך הרבה ברכות לברך

שאלה: יש כל כך הרבה ברכות לברך בכל יום, "בורא פרי העץ", "בורא פרי האדמה", "בורא מיני מזונות", "בורא מיני מזונות", "שהכל נהיה בדברו", ואחר כך "בורא נפשות" או "על המחיה ועל הכלכלה" וארבע ברכות של ברכת המזון. אני מציע שתהיה רק ברכה אחת על הכל. פשוט לומר להקדוש ברוך הוא "תודה על הכל" וגמרנו ענין. מדוע לפרט כל כך הרבה שינויים?

תשובה: מאיזה טעם קבעו חז"ל (מנחות מג, ב) שיש לברך בכל יום ויום לכל הפחות מאה ברכות? עונה על כך הרמב"ם (תחילת הלכות ברכות):

"וכשם שמברכים על ההנאה כך מברכים על כל מצוה ומצוה ואח"כ יעשה אותה. וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה, ודרך בקשה; כדי לזכור את הבורא תמיד אע"פ שלא נהנה ולא עשה מצוה. נמצאו כל הברכות כולן שלשה מינים, ברכות הנאה, וברכות מצוות, וברכות הודאה שהן דרך שבח והודיה ובקשה, כדי לזכור את הבורא תמיד".

הרמב"ם, המחנך הגדול והמחנך הדגול, מלמד אותנו שאמירת הברכות הן אמצעי כדי שזכור לפני מי אנו עומדים. שלא נסיח את הדעת ושלא נשכח "שויתי ה' לנגדי תמיד". כל פעם שמזדמן לפנינו מצב שיש לברך, אם דעתנו צלולה, ואנו מכוונים כראוי בעת אמירת המלה א-ד-נ-י אני מחדירים לְשִׁכְלָנו ולליבנו שאמרנו "אתה", כי הוא נֹכַח, ושומע אותנו ומשגיח עלינו. [חזר על כך הרמב"ם במורה נבוכים, מהד' הר"י קאפח, עמ' תו סוף טור ימני].

כתב הרמב"ם (הל' ברכות פרק ח הלכה יא):

"אם היו לפני פירות הארץ והתחיל הברכה על מנת לומר 'בורא פרי האדמה', וטעה ואמר 'בורא פרי העץ', אין מחזירין אותו. וכן אם היה לפני תבשיל של דגן ופתח על מנת לומר 'בורא מיני מזונות', וטעה ואמר 'המוציא', יצא מפני שבשעה שהזכיר את השם והמלכות, שהן עיקר הברכה, לא נתכוון אלא לברכה הראויה לאותו המין. והואיל ולא היה בעיקר הברכה טעות, אע"פ שטעה בסופה יצא ואין מחזירין אותו".

למדנו מדברי קדשו לימוד עצום. בעת שהאדם מחזיק בידו דבר מאכל, עליו לְקַשֵּׁר בין ההודאה על מה הוא שמח וטוב לו, לְאֶגֶד וּלְחַבֵּר זאת אל יוצרו ובוראו [אל שם "אדני, מלך העולם"] שנתן לו מענק זה. בעת מְבַטָּא שמו של הקב"ה על האדם לעורר את תשומת לבו מי הוא זה שנתן לו מתנה זו!

נכון הדבר ששאר הפוסקים לא הזכירו תנאי זה, וגם חלק מהם אינם מסכימים אתו להלכה, אבל מי שיכול ליישם הנהגה זו, אשוריו וטוב לו!

הברכות מחדירים בנו ההכרה שיש בורא עולם. ולכן חז"ל (בעקבות עזרא ובית דינו) הרבו בתקנות לברך על כל סוג שונה של מאכל. וכן תקנו לברך על בשורות טובות "הטוב והמטיב". ותקנו לברך על ראיית נוף יפה "שככה לו בעולמו". ותקנו לברך על קניית חפצי-ערך חביבים "שהחיינו". ותקנו לברך על ברקים ועל רעמים, ועל ראיית הים הגדול (כשרואים פעם בשלושים יום) ועוד הרבה הזדמנויות. הכל לשם חינוך להכרת טובה.

כיצד לעזור כוונת-הלב בעת אמירת הברכות

שאלה: מאה פעמים בכל יום ויום אנו מברכים ברכות. זה כל כך פעמים הרבה שעל פי רוב אנו ממללים את המלים ובלי לחשוב כלום. זו פעולה "מוטורית" (= שגרתית של מכונת אוטומט), בלי לכוין אפילו מלה אחת. מה עושים כדי שנקיים המצוה כראוי?

תשובה: עזרא ובית דינו הם שחייבו אותנו בכל הברכות האלו (רמב"ם, הל' ברכות א,ה). מאיזה טעם? ענה הרמב"ם (הלכות ברכות פרק א הלכות ג-ד):

"וכשם שמברכין על ההנאה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואח"כ יעשה אותה. וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה, ודרך בקשה, כדי לזכור את הבורא תמיד אע"פ שלא נהנה ולא עשה מצוה:

נמצאו כל הברכות כולן שלשה מינים. ברכות הניאה, וברכות מצות, וברכות הודאה שהן דרך שבח והודיה ובקשה, כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו". [עכ"ל]

מה הפירוש של המלים האחרונות "וליראה ממנו"? מה יש בנוסח הברכה שיפיל עלינו "יראת הרוממות"? אלא היראה היא ההדרת ההכרה בתוך שכלנו ותוך לבנו שהקב"ה איתנו, הוא נוכח, הוא נמצא לידינו כל רגע ורגע. עובדא היא שאומרים המלים "ברוך אתה". מדברים אליו, והוא שומע.

וכך כותב הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (ח"ג פרק נא, עמ' תו) "ודע כי כל מעשה העבודות הללו, כקריאת התורה והתפילה ועשיית שאר המצוות, אין תכליתם אלא שתהיה מוכשר לעסוק

במצוותיו ולא בעניני העולם, כאילו התעסקת בו 'יתברך שמו'. וחזר אחר כך (פרק נב עמ' תיא) לומר שהמטרה היא לחנך את עצמנו שאנו נמצאים תמיד בנוכחותו של האל 'ומטרה זו היא מטרת עשיית המצוות כולן, כי בכל אותם הפרטים המעשיים ובחזרות עליהם תושג ההכשרה... עד אשר ישלמו השלימות האנושית, ואז ייראו את ה'... וידעו מי עמהם, ויעשו אחר כך מה שראוי".

כלומר המצוות הן נציגים ושלוחים. עֲסֻקָתָּהּ בהן, אז רכזת את מוחך ודעתך להיות מקושר עם השם יתברך.

לכן חשוב מאוד שכאשר תבטא את האותיות "א-ד-נ-י" תחשוב "הוא אדון הכל".

כל מה שיש בעולם הוא שברא אותו. וכל מה שמתרחש בעולם, הוא הנותן יכולת ואפשרות שיתהווה, וכן הוא יכול למנוע שלא יהיה. הוא היודע מה שאתה חושב. הוא היודע מה שאתה מדבר בסתר ובלחש עם חברך. הוא הרואה את מעשיך בכל רגע ורגע. הוא ממש "אדון" שלך. ואין לך כח בשרירים שלך, אם לא הוא. ואין לך יכולת לבטא אותיות, אם לא הוא. ואין לך יכולת לחשוב שום מחשבה אם לא הוא, שיצר לך תאים במוחך, שיכולה מחשבה אחת להוליד מחשבה דומה לה זו אחר זו ברציפות, בכח הזכרון. אם כן, תקבל יחס נכון מה מקומך בעולם, הכל קטן ואפסי מול הבורא.

חידוש גדול הביא לנו הגר"א, בזה שהוא חולק על השולחן ערוך. שולחן ערוך אמר שתכוין שתי כוונות, גם "היה הוה ויהיה" וגם "אדון הכל". אבל הגר"א כתב (בביאורו לאו"ח סי' ה) כי די לנו בעיקר הכוונה, לא לכוון אל הכתב של אותיות השם, אלא אופן קריאתו. וכמו שיש בתורה קרי וכתוב, ויוצאים ידי חובת שמיעת ספר התורה רק לפי הקרי, ולא לפי הכתיב. הא כיצד יחלוק הגר"א על השולחן ערוך? אלא דעת השולחן ערוך מבוססת על דברי רבנו יונה בלבד, וזה לא לפי הנאמר גמרא (מסכת זבחים דף מו ע"ב) שם מבואר שכאשר אומרים שם שמים יש לכוין "מי שאמר והיה העולם". ולא מדובר כלל לחשוב על תכונת ה' יתברך עצמו (היה הוה ויהיה) אלא מדובר על יחסו אלינו ויחסנו אליו.

שתי סגולות טובות יש לי להציע כדי להצליח לכוין באמירת כל ברכה.

[א] חז"ל קבעו "אל יזרוק ברכה מפיו" (ברכות מז, א). מפרש שם רש"י: "אומר במהירות, כי דומה עליו כמשא, רק אומרה כי חק קבוע הוא לו". כלומר אומר בחטף וכדי להתפטר ממנה. אלא ידבר בקול, ובקצב נורמלי שהאדם מדבר בו עם חברו. לא מהר מדאי ולא אטי מדאי.

[ב] סגולה עוד יותר גדולה נמסרה לנו ע"י ר' אברהם דנציגר, מחבר "חיי אדם" (ח"א סוף סי' סח). לא לברך בחפזון אלא לשהות חצי רגע לפני שתתחיל לברך. אני מציע לחשוב לרגע מה היית חסר אם לא היה בידך חפץ זה. רצונך לשתות מים, תחשוב תחילה אם היית צמא ולא

היית מוצא מים בקרבת מקום, כמה היית סובל? וכעת כמה טוב לך שהקב"ה המציא לידך מים לשתות. וכן על כל דבר ודבר, תתבונן כחצי רגע כמה היית אומלל אם היית מחוסר החפץ ההוא.

ובזה תקיים "פוך ולבך שווים".

לברך בכל יום "שלא עשני גוי"

שאלה: שאל אותי ידידי, שאינו דתי והוא גם בעל מחשבה ליברלית: כיצד אתה מברך בכל יום "שלא עשני גוי"? אינך חושב שזו לאומנות? זה שחץ לחשוב שאנו היהודים עדיפים מכל בני אנוש. העולם כבר התקדם לשוויון!

תשובה: הברכה שחז"ל תקנו לנו לברך מבוססת על מקרא שבתורה, שאם נשמור את התורה: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלֶכֶת כְּהֲנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט, ו). ואם נקיים את המצוות "וזה האמריך היום להיות לו לעם סגלה באשר דבר לך ולשמור כל מצותיו: ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה, לתהלה ולשם ולתפארת, ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך באשר דבר: (דברים כו, יח-יט). לכן אין בכך לאומיות מופרזת, אלא מקוים אנו לקיים את המוטל עלינו בדבר ה'.

הייעוד של עם ישראל, רמתם הנשגבה, אפשר להכיר ממה שאנו האומה היחידה שזכתה (כל בני האומה!), לשמוע את דבר ה' בקבלת התורה בהר סיני. אין עוד אומה בעולם שזכתה למעמד יחודי כזה. כנאמר בדברים פרק ד:

(לב) כִּי שָׁאַל נָא לְיָמִים רִאשִׁימִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמֵן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קֵצֵה הַשָּׁמַיִם, הִנֵּהיָה כְּדָבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הַנִּשְׁמָע כְּמָהוּ?

(לג) הַשָּׁמָע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֹתָהּ וַיַּחֲזִי?

ועוד יחודיות יש לנו, היהודים. אין עוד עם מוסרי בעולם כמונו. לפני כחודש ירו עלינו הערבים שכנינו 400 טילים משך יומיים. צה"ל עצר את אש התגובה. וגם כאשר פצצו לאויבינו מקצת בתים (מבצע "הקש בגג"), הקפיד צה"ל להודיע מראש לתושבי המבנים ההם כדי שיפנו את המקום ורק ייהרסו להם הבתים ולא ינזקו בנפשם. כלום יש צבא בעולם הנוהג כך?

[נכון, שנהג צה"ל בזה שלא כתורה, וגם בניגוד להגיון. אבל גם מוסר שהוא מעוות וטפשי, מורה על נטיה מוסרית בנפש].

גם מה שחלק גדול מהישראלים תומך בפשרה טריטוריאלית, לתת חלקי אדמות ארצנו לנכרים, דבר שאינו מצוי אצל אף אומה בעולם, נובע מתוך מוסר מעוות. כיון שאינם מאמינים בהבטחת תורתנו שה' נתן לנו ארצנו, הם חושבים שהערבים הם העשוקים, חושבים שהערבים הם המִסְכָּנִים, ועלינו לחוס ולחמול עליהם ולתת להם מדינה. גם טפשות זו נובעת מתוך שורש מוסרי עמוק שבנפש היהודי. זה מראה על מה ההבדל ביננו לבין שאר אומות העולם.

האם יש עוד מדינה בעולם הנוהגת לתת חופשה ביתית פעם בכמה חדשים לאסירים בבתי הסוהר? [פרט לבודדים המסוכנים לציבור]. כמה יש עוד מדינות בעולם שהביטוח הלאומי נותן קיצבה חודשית להשלמת-הכנסה לאותם עניים שאין להם כלום? כמה מדינות יש בעולם שמשרד-הסעד תממן אשפוז לקשישים בבתי אבות, אלו שאין להם אמצעים כספיים לשלם על כך?

הבט נא בעולם הרחב. באירופה ובארצות הברית. כמה מקרי רצח! כמה מקרי אלימות פיזית! כמה בריונות! תשוה את הקרימינלים אצלנו מול הקרימינלים אצלם.

לכן בודאי שהקב"ה שבחר בנו ואמר עלינו "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב), כלומר בכור שהאחים הצעירים [שאר האומות] צריכים ללמוד ממנו. ה' נתן בנו נשמות מיוחדות, אנו בעלי כשרון נשגב. אמנם השאיר ה' בחירה חופשית בידינו. לא הכריח אותנו בכח לקיים המצוות ויש בידינו לסרב. אבל הבוחן את טיב הנפשות ומעיין יפה, יראה את ההבדל בינינו לבין הגוים.

ברוך "אשר בחר בנו מכל עם".

על הברכה: "שלא עשני עבד"

שאלה: אני אומר בכל יום ברכת "שלא עשני עבד" ואני מתפלל. כבר מאות שנים שברוב מדינות הנאורות כבר אין מנהג העבדות. מדוע עדיין אנו מברכים ברכה זו? האם לא הגיע הזמן לבטל אמירתה?

תשובה: יש עבדות פיזית, ויש עבדות רוחנית. אמנם נכון שברוך השם אין ברוב העולם עבדות שהאדם צריך לעבוד ולעמול עבור אדם אחר ואין בידו שום אפשרות להשתחרר

מהעול המעיק הזה. אבל [א] עבדות נפשית שהוא משועבד לַחֲבֵרָה, שהוא משועבד לסביבתו, ואינו יכול לקיים מה שהשִׁכָּל הפשוט מורה לו, מה שהמצפון מדריך אותו, עבדות זו עדיין קיימת. [ב] גם לפעמים האדם "עבד" לַהֲרִגְלוֹ; גם במעשיו היום יומיים אינו יכול להשתנות אפילו אם מנסים להסביר לו כיצד להשתפר, והוא גם "עבד" בדפוסי מחשבותיו. מה שחשב בצעירותו, יישאר לחשוב כך בכל שאר ימות חייו, כי הוא עבד למושגים הישנים ולא קל לו להשתנות. "לא למד כלום, ולא שכח כלום". הוא "עבד" להעבר שלו.

על ברכת "שלא עשני עבד" כתב הרב קוק בביאורו לסידור "עולת ראייה" (עמ' עא) "גדולה היא ההודאה על שנתת לי נשמה עצמית... נשמת החופש והחירות המפעמת בי בקדושתה, ולא נשפלת להיות נוצר בתכונה של עבדות שאין לה חיים עצמיים ורצון מקורי".

חז"ל לימדו "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה" (אבות, פרק ו). יש אנשים שיצר הרע רודה בהם ושולט בהם בניגוד לַשִׁכָּל הפשוט. הם מעשנים סיגירות למרות שִׁמְשִׁתָּעִלִים ומרגישים קוצר נשימה. אבל אין בהם כח להתגבר על יצרם הרע. יש הַמְכַוְּרִים לַשְׁתִּינּוּת אלכוהול. יש המורגלים לתאוות אכילה גסה, בלי לחוש לבריאותם. יש המשועבדים לאהבת כסף וּמְסַכְּנִים את עצמם בפלילים, במעשים בלתי חוקיים, או לעשות פעולות שיש בהם גם סכנה פיזית, ואין לאל ידם להשתחרר מהם. הללו הם "עבדים" במלוא מובן המלה.

*

בל נטעה בין המלה "חופשי" למלה "בן חורין". לפי השימוש של חז"ל באה מלת "חפשי" לומר שאין עליו עול המצוות (נדה סא ע"ב). הרב שמשון רפאל הירש (על שמות כא, ב) מבאר את הַאֲטִימולוֹגִיָה של המלה מלשון "חפץ" [הדומה בצליל ל"חפש"]. כלומר חֶשֶׁק לְדָבָר מוביל אותו, ולא הַשִׁכָּל. כמו שמתבטאים הצעירים כשמבקשים דבר ואין ביכולתם לנמק באופן-הגיוני מפני מה, מפטירים "בא לי". או "ככה זה". כלומר יש בזה סממן של התפקרות חושנית או ילדותית.

לעומת זאת "בן חורין", לפי הרב יעקב צבי מקלנברג בספרו "הכתב והקבלה" (על שמות לב, טז, במהד' מוסד הרב קוק עמ' תקפג) ענינו "להיות מופרש ומובדל בַּמַּעֲלָה וחשיבות מִיָּתֵר העם" כמו "שִׁמְלֶכֶךְ בן חורין" (קהלת י, יז). ואני מוסיף על דבריו: כלשון "ואקבצה את החורים ואת הסגנים" (נחמיה ז, ה) "ואת כל חורי יהודה וירושלים" (ירמיה כז, כ) וביאר מנדלקורן בקונקורדנציה (עמ' 377) כי לבשו בגדים חורים לבנים, אות של שרד ודרור.

נחזור לעניננו, מי שהוא שליט ביצרו הוא הבן חורין. ומי שהוא אסיר ומובל ע"י יצרו הוא העבד. כאשר האדם קם שחרית, במלוא כוחותיו שהתרעננו, הוא מודה להקב"ה שהוא ביכולת לא להיות עבד.

כדברי המשורר רבי יהודה הלוי שרוב בני אדם, ובמיוחד בין האומות, הם "עבדי עבדים". הם עבדים לאנשים אחרים שהם עצמם גם כן עבדים לאחרים הממונים עליהם, ומשועבדים לרצונם של אחרים. רק אנו שקבלנו תורת ה' אנו בני חורין ממש, משוחררים גם מהעול הכבד של שיעבוד יצר הרע, וגם מהעול של הלחץ החברתי, ועושים אנו לפי השכל התורני שהעניק לנו הקב"ה.

ברכה שמברכים: שלא עשני אשה

שאלה: אשתי מתלוננת שהיא ראתה בסידור התפילה שהגבר מברך בכל בוקר "ברוך אתה השם שלא עשית אותי אשה". היא שואלת: כלום אנו הנשים בריות כל כך פחותות-ערך שיש לגבר לשמוח שאיננו אשה? כבר התקדמנו מתקופת ימי-קדם שאז היה הגבר כל-יכול ושליט בכל. היום הנשים שוות כמו הגברים ולפעמים מועילות לחברה אפילו יותר מהגברים. מה הטעם לברכה הזאת?

תשובה: ראש לכל המפרשים בתורה הוא רש"י. הבה נראה מה הוא מפרש. היכן אמרו חז"ל שיש לברך ברכה זו? במסכת מנחות מג ע"ב. ושם מפרש רש"י טעם ההודיה הזאת, כי הגבר מצוה לקיים יותר מצוות מאשר האשה. יש 248 מצוות עשה. מהן, כל מצוות עשה התלויה בזמן מסוים האשה פטורה מלקיים אותה (סוכה, שופר וכדומה). אמנם על כל מצות לא-תעשה היא חייבת. ויש מצוות-עשה בודדות שהיא בכל זאת חייבת לקיים בכל, כמו שבת, פסח, ופורים וחנוכה ועוד.

ובכן לא באה ברכה זו לחנך שהאיש שווה יותר מאשר האשה, אלא מדובר רק לענין מיוחד זה של קיום המצוות; והאדם שמח שהוא זכה לקיים יותר מצוות. אבל אדרבה, חז"ל שבחו ביותר את הנשים. "בזכות נשים צדקניות יצאו ישראל ממצרים" (סוטה יא, ב). ונס פורים היה ע"י אשה. חז"ל אמרו שבדור המרגלים כל הגברים חטאו, אבל הנשים היו מחבבות את הארץ (במדבר רבה כא, י). וכן אמרו שיש לאשה בינה יתירה ממה שיש אצל האיש (נדה מה, ב).

אמנם יש לשאול שתי שאלות.

[א] משום מה התורה פטרה את האשה מקיום אותן מצוות עשה? כותב על כך הרב שמשון רפאל הירש (על ויקרא כג, מג) "התורה לא חייבה את הנשים במצוות אלה, מפני שאין הן

נזקקות להן... שהתורה מניחה שיש לאשה דבקות יתירה ונאמנות של התלהבות לייעודה... משום כך לא היה צורך להטיל עליה את כל המצוות". כלומר מתוך מעלת נפשותן של הנשים, הן אינן זקוקות לעידון של קיום המצוות.

נטענה אם נחשוב שמפני שהרב הירש היה מודרני כתב כך. כי גם מהר"ל כתב כך. כי חז"ל (ביצה כה, ב) אמרו שמפני שישראל הם עזים הם זקוקים לעידון מדותיהם ע"י קיום המצוות. כותב מהר"ל (דרוש על התורה, עמ' כח) שהנשים הן "בעלי שאנן ומנוחה" ואינן זקוקות למצוות לעדן אותן.

[ב] משום מה חז"ל לא תקנו ברכה לאשה שגם היא תברך על עליונותה, על מה שהיא משובחת יותר מהאיש? התשובה לכך כי בימי קדם רובן של הנשים לא ידעו קרוא וכתוב. רק בימי ר' יהושע בן גמלא תקנו ייסוד בתי ספר עבור הבנים (בבא בתרא כא, א). הבנות ישבו בבית, לעזור לאמותיהם בגידול התינוקות, בבישול ובכביסה. עובדה היא כי בכל רצפות פסיפס שמצאו הארכיאולוגים בגליל, לא מצאו חדר מיוחד ל"עזרת נשים" ששם תתפללנה הבנות. כי הבנות לא הגיעו לבית הכנסת. שמרו דת אבל לא ידעו נוסח התפילה. גם בימיהם היה אסור לכתוב נוסח התפילה (שבת קטו, ב) אלא שמעו הגברים את התפילה מפי שליח ציבור, שידע התפילה בעל פה (ולכן שמואל הקטן שכח הנוסח, בברכות כט, א). ומי שלא בא לבית הכנסת לא ידע נוסח התפילה. מעניין הדבר שספר הטור (או"ח סי' מו) אומר כי סדרו קדמונינו כל ברכות השחר להיאמר בבית הכנסת, כי הרבה מהגברים לא ידעו לברך ברכות אלו. ודאי, אילו היה בימינו סנהדרין, היו מתקנים ברכה הראויה לאשה.

מה שמברכת האשה "שעשני כרצונו" אינו נוסח חז"ל. בודאי אסור לומר ברכה זו בשם ומלכות. ואין כוונת ברכה זו "ברכת תנחומין" וכמו "דיין האמת" [מי שהציע זאת על דעת עצמו אמר במפורש שזה רק "אפשר"]. אלא הוא כדברי הרב קוק, בביאורו לסידור "עולת ראייה" (עמ' עא-עב) "הנה יש לעומת זה גם כן יתרון להאשה הנפעלת... מהתכונה הישרה כאשר עשה [=אלהים] את האדם ואת העולם, את התוכן החומרי והרוחני שבהויה, ישר מכון לרצונו העליון, הפשוט והישר".

כלומר שהיא תואמת יותר את הישרות העליונה, שאין בה נכלים ועקמימות כמו שמצוי לפעמים בעולם של הגברים. מפורש במקרא "תועבת ה' עקשי לב, ורצונו תמימי דרך" (משלי יא, כ). הנשים על פי רוב הן התמימות, והן התואמות לרצונו של הבורא. יש כאן שבח חיובי, ולא תנחומין.

וכן כתב הרב הירש (בביאורו לסידור התפילה, עמ' יא) שהנשים ממלאות רצון ה' וגורמים לנחת רוחו לא פחות מהגברים.

בסיכום, אין בברכת "שלא עשני אשה" שום התפארות, שום שחץ וגאווה. האיש רק מודה להקב"ה שהוא זוכה בהרבה ממעשיו לקיים המצוות. ואין לטועים לגלוש מכאן לשום כוונה אחרת!

לברך מאה ברכות בכל יום ויום

שתי שאלות: מה העצה להתרגל ולברך כל-כך הרבה פעמים ביום. יש בבוקר ברכות השחר והתורה, יש ברכות לפני ואחרי הארוחות, יש ברכה ליוצא מבית הכסא וכו' וכו'. וגם צריך לכוין בכל ברכה פירוש המילים והכל ביחד מאוד קשה... איך מתמודדים?

תשובה: "השֹׁמֵר לֶךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְבַלְתִּי שָׁמֹר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֵּי אֲשֶׁר אֶנְכִּי מֵצֹוֹךְ הַיּוֹם" (דברים ה, יא). התורה מלמדת שכל אדם חייב לזכור תמיד כי הוא עומד בנוכחותו של בורא עולם. על האדם להיות עירני, לדעת כי אף פעם איננו נמצא לבד. כי כל רגע ורגע הוא משרת לפני מי שברא אותו. וכך לשון הסעיף הראשון של השולחן ערוך: "שויתי ה' לנגדי תמיד" (תהלים טז, ח), הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים. כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול; ולא דיבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדיבורו במושב המלך. כל שכן קְשִׁיטִים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה, אשר מלוא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו, כמו שנאמר: 'אם יסתר איש במסתרים, ואני לא אראנו? נאם ה'.' (ירמיה כג, כד).

אבל כיצד מגיעים לְהִרְגֵל-מחשבת זו? הרי כל עיסוקי-החיים הם כל כך מרובים, ומטרידים את האדם, הבעיות כל כך הרבה, מתי יש לאדם יכולת לחשוב כך תמיד?

עונה הרמב"ם (הלכות ברכות, פרק א) עצה טובה:

"כשם שמברכין על ההנאה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואח"כ יעשה אותה. וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח, והודיה, ודרך בקשה; **כדי לזכור את הבורא תמיד** אע"פ שלא נהנה ולא עשה מצוה:

(ד) נמצאו כל הברכות כולן שלשה מינים. ברכות הנאה, וברכות מצוות, וברכות הודאה שהן דרך שבח והודיה ובקשה; **כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו:** עכ"ל. [מדובר לא רק על יראת העונש, אלא גם יראה של כבוד לפני המרומם על הכל].

חז"ל חייבו אותנו לברך מאה ברכות בכל יום. החשבון אינו קשה לקיים. המתפלל "תפילת עמידה" ג' פעמים ביום, הרי 57 ברכות. ועוד 18 של ברכות השחר, הרי 75. ועוד שבע של קריאת שמע שחרית וערבית, הרי 82. והרבה בני אדם אוכלים סעודת פת שחרית וערבית ובצהרים. בכל סעודה יש שש ברכות, כולל נטילת ידיים וברכת המזון. הרי עוד 18, סך הכל כבר מאה. חוץ משתיית מים כמה פעמים, ועשיית צרכים, ברכת הראיה והשמיעה ועוד.

כיצד לכוון בעת האמירה? פשוט מאד. הנגש לשתות מים או משקה אחר, ישהה לחצי רגע ויחשוב אילו היה צמא ואין לו בקרבת מקום שתיה, הרי היה סובל צמאון. וכאן הקב"ה עזר לו. או אחרי עשיית צרכים, יזכר באלו הסובלים שלשול או עצירות, כמה עליו להודות שה' עזר לו כאן. וכן כל ברכה וברכה יתבונן רגע-קט על המצב אילו היה חסר מההנאה בה מדובר.

בענין מה לכוון בכל מלה? במלת "ברוך" אין בעיה, כי היא אמירת "תודה" לבורא עולם על שהיטיב לנו. ובשם יהו"ה עליו רק לכון "אדון הכל" בלבד (כך פסק הגר"א). "אלהינו" [של עם ישראל], הוא גם "מלך כל העולם כולו", כל האומות.

בכל דבר בחיים, ההרגל נהיה טבעי לאדם. רק שישהה לחצי דקה לפני שמברך. כך יעץ בעל "חיי אדם" (ח"א סוף פרק סח)

"שומר מצוה לא ידע דבר רע", רצה לומר שמחויב כשירצה לעשות איזו מצוה לא יעשה אותה בחפזן ובפתאום, רק שישמור וימתין... שתכין עצמך מקודם ולא בפתע פתאום. וכבר בחנתי בנסיון שכאשר עשיתי מצוה בפתאום לא קיימתיה כראוי, לכן צריך ליזהר בזה".

עוד עצה טובה. ישתדל לברך בקול, שישמעו אזניו מה שמוציא מפיו.

אשה, בדין מאה ברכות בכל יום

שאלה: האם אשה חייבת לברך בכל יום ויום מאה ברכות, כמו שתקנו חז"ל (מנחות מג ע"ב). והרי אין להן טלית ותפילין, וגם אינן חייבות להתפלל כל שלוש תפילות עמידה בכל יום ויום. ובקושי תגענה לחמשים ברכות.

תשובה: מלשון הרמב"ם (הלכות תפילה פרק ז הלכה יד) "חייב אדם לברך מאה ברכות בין היום והלילה", לשון "אדם" כוללת גם אשה. אחרת היה כותב "חייב כל איש לברך". אמנם לפי פירוט הברכות שהרמב"ם מונה שם, ברור שאשה לא מקיימת כל אלו. וכיצד תעשה?

הרב עובדיה יוסף (הליכות עולם, ח"א פרשת וישב סעיף ט), וכן הובאו הדברים בהרחבה ע"י בנו הרב דוד יוסף ב"הלכה ברורה" (סי' מז דף שמז) סבור שבאמת הנשים חייבות לברך אותן. אבל הרב שמואל ואזנר טוען לכאורה בצדק שלמעשה קשה להן להגיע לסכום זה. הרב יצחק רצאבי בספרו "עולת יצחק" (ח"ג על או"ח סי' יג) מנמק כי בדורות חז"ל ועד קרוב לימינו אנו, רוב הנשים לא ידעו קרוא וכתוב ולכן לא נהגו להתפלל. הכרח החיים גרם שלא תברכנה. זה בבחינת "מצב של אונס, פטור".

אמנם כיון שחז"ל קבעו שמפני סכנת מות תקנו ברכות אלו (מנחות מג ע"ב) ויתירה מזו על ידי הברכות מגיע האדם ליראת שמים (רמב"ם, תחילת הלכות ברכות) כי מאה פעמים ביום האדם מחדיר ללבו שהוא מדבר אל הנוכח: "ברוך אתה..." צריכים למצוא עצה שהנשים כן תברכנה.

ונראה בעיני כי דוקא מכאן ראיה שחייבות הנשים להתפלל שלוש פעמים ביום, וכפשט הגמרא (ברכות כ ע"ב) שנשים חייבות בתפילה, כי היא בקשת רחמים.

ובכן הבה ונערוך חשבון. בכל תפילת עמידה יש י"ט ברכות, כפול שחרית מנחה וערבית, הרי נ"ז. ועוד י"ז ברכות השחר [כי השמטנו "שלא עשני אשה"], הרי ע"ד ברכות. ובשו"ע נפסק שהנשים חייבות בעוד שלוש בברכות התורה, הרי ע"ז ברכות. נורמלי שהאדם יאכל שלוש סעודות ביום. על נטילת ידים והמוציא, ועוד ארבע של ברכת המזון, הרי שש. ויש שלוש סעודות, הן י"ח. הגענו עד צ"ה ברכות. וברכת "המפיל חבלי שינה" ועוד לכל הפחות פעמיים ביום "אשר יצר", הרי צ"ח ברכות. ואם באמצע היום תשתה שתיה, או תאכל פרי, או עוגה, עם ברכה אחרונה, הרי תעבור את המאה.

אלו שפטרו את האשה מלהתפלל מנחה, או גם ערבית, עשו זאת כי הנשים טרודות בגידול הילדים, בצרכי בישול, או כביסה ונקיון הבית. אבל בימינו שיש בידינו מכשירים מקילים כל טירחות הללו, [מכונת כביסה, קונים חבילות מזון מוכנות, ועוד הקלות רבות ונשאר זמן רב של פנאי, שאפילו לא יודעות הנשים כיצד למלאות את זמנן, מרוב שיעמום] מדוע לא תבקשנה על הדברים הנחוצים לכל אדם? בריאות, פרנסה, שלום בית, שלום לארצנו ועוד ועוד. תפילה אינה עונש. היא צורך חיוני כדי שנחיה חיים מאושרים.

רמב"ן שואל (שמות ד, י) כיון שהיה משה כבד פה וכבד לשון, מדוע הקב"ה לא רפא אותו מזה? ועונה: כי משה לא התפלל על כך. "כיון שלא התפלל, לא רצה ה' לרפאותו". מה שהנשים לא מתפללות הוא חסרון דעת, חסרון ההכרה שיש בכך המפתח לכל הצלחותינו בחיים.

מאה ברכות בכל יום הם עונג ושמחה!

ברכת המזון – בעלת ארבע חלקים

שאלה: נכון שבתורה (דברים ח, י) כתוב שיש לברך את הקב"ה על המזון שאכלנו, אבל מפני מה להאריך עם ארבע ברכות? לא די באמירת הברכה הראשונה "הזן את הכל" ובזה קיימנו את המצוה?

תשובה: ענין אמירת ברכה היא לא סתם להודיע לבורא כי מכירים אנו את הטובה שעשה לנו, אלא היא גם חינוכית, שאנו מונים גם פרטים נוספים הגנוזים בההטבה של הקב"ה אלינו. כאשר אומרים את המלים של ברכת המזון, אנו מחדירים ללבנו רעיונות, אנו מפנימים יותר ויותר את עוצמת הברכה שקבלנו מאבינו מלכנו. נפרט קצת:

בברכה ראשונה, אשר תיקן משה רבינו (ברכות מח, ב) אנו מודים לא רק על מה שאדם יחידי ופרטי זה אכל, אלא "הזן את העולם כולו בטובו"; גם אומות העולם, גם חיות היער והעופות, גם הזוחלים והחרקים, גם דגי הים, כולם מקבלים מזונם יום יום כדי להמשיך חייהם, וכדי לאגור כוחות כדי לעסוק בעיסוקיהם. הטבה זו היא "בִּחְן, בַּחֲסֵד וּבְרַחֲמִים". מה ענין חסד ורחמים כאן? אלא גם הרשעים, וגם חיות טורפות, וגם הבלתי ראויים לקבל כוחות, הקב"ה מרחם עליהם ומושיט להם חבל-חיים לאחוז בו ולחיות, עד שיתקנו את מעשיהם, עד ישובו למוטב.

הברכה השניה, "על ארץ חמדה טובה שהנחת לאבותינו" היא ברכה על שיש לנו מקום שם לדור, שם להתקיים. אמרו חכמים "גלות במקום מיתה עומדת". אבל כדי להתקיים בארץ ישראל, בלי שנגלה ממנה שוב, צריכים לקיים ברית ותורה, כמו שכתוב "וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גֹּוִים וְעָמָל לְאֲמִים יִרְשׁוּ: בְּעֶבֶר יִשְׁמְרוּ חֻקֶּי, וְתוֹרָתוֹ יִנְצְרוּ הִלְלוּ יָהּ". (תהלים סוף מזמור ק"ה).

אבל הברכה השלישית, היא על לאום ישראל "רחם על ישראל עמך". יש לנו בית המקדש, שם הקב"ה משרה שכינתו. וכל העולים לשם שלוש פעמים בשנה מתרגשים בחדרת-קודש המעניקה טעם מרכזי ורוחני לכל חייהם. נכללת בברכה בקשה לאומית שתהיה לנו מלכות של דוד, ואלו מצאצאיו שממשיכים דרכו, בהכרת הבורא ית', כמו שהנחיל לנו בפרקי תהלים שחיבר.

אבל ברכה רביעית היא חינוכית מאד. על יד החייל בר-כוכבא היתה התקוממות כושלת של היהודים נגד שלטון הרומאים. הרומאים נצחו והיו בישראל הרוגים רבים. בספר יוסיפון מודיע שהיו צלובים יהודים תלויים בכל הדרך מיפו ועד ירושלים, בכל ארבע אמות צלוב אחד. והגוים אסרו על קבורת הגופות, למען יהיו למאכל לעופות וחיות השדה.

הקב"ה הראה אות חסד שבכל זאת הגופות של החללים נשמרו בטריותם ובשלימותם שבע שנים, עד שקבלו בני ישראל רשות לקבור אותם. מפני מדת החסד שהקב"ה השפיע על לב ערל של הגוים, תקנו חז"ל ברכה "הטוב והמטיב". כמו שאמרו בגמרא "הטוב שלא הסריחו, והמטיב שניתנו לקבורה" (ברכות מח, ב).

מה הרעיון הנצחי, שמפני כך שילבו חז"ל ברכה זו בברכת המזון? והרי מברכים זאת יום יום.

כותב "משך חכמה" (על דברים ח, י): "אמנם הטוב והמטיב תקנו על קיום האומה הבודדת במועדיה, להיות הולכת בגולה זה אלפים שנה, והיא קיימת ברוחה ובהודה ותפארתה ז'כל כלי יוצר עליה לא יצלח" (ישעיה נד).

והנה אחר החורבן חשבו כי קיומה בלתי-אפשר, ועתידה לכלות ולנדוד כְּהַצֹּעֲנִים, בלא תפארת אדם, כאשר ראו כי בביתר לא נושעו ע"י מלכות בן כוכבא שגדולי עולם היו מוטעים בו (איכה רבה ב-ה). אמנם כאשר ראו כי עמד מלך חסד אחר וגזר עליהן קבורה, הבינו כי ישראל שה אחת בין שבעים זאבים (אסתר רבה י-א), ובחסד ד' על ידי מלכי חסד יחליף כח ויוסיף דעת. וכאשר יהמיון גלי הים לשוטפם, יבוא הרוח וישקיטם ע"י מושלי ויועצי ארץ אשר לבבם ביד ד' (עיין משלי כא, א) המלאה חסד. לכן תקנו הטוב והמטיב על קיום האומה, ומקיום האומה הפלאי למדנו כי נאמנו דברי נביאינו ודברי אבותינו אשר הנחילו לנו מורשה באמונת אומן על ההנהגה האלוהית בבנין ירושלים וארץ" [עכ"ל].

והרב אברהם קוק כתב (עולת ראיה, ח"א עמ' שסו-שסז): "הטוב והמטיב כנגד הרוגי ביתר, שהיו סימן לדורות, כי על ידי נפילת ביתר נגדעה קרן שלנו לפי שעה. והנה נשמרה צורת ההרוגים, עד שלא די שלא הרקיבו לאבד צורתם, אלא שגם לא הסריחו. זאת להיות לנו לאות שגם אם [=בני ישראל] הננו חשובים כנטולי החיים, מְחַרְב אויב, שְׁמור בנו כח חיים נפלא, לשמור צורתנו העצמית. וממילא אנו בטוחים על התעודה [=היעוד] היותר רוממה, שהיא תעודת [=יעוד] הכלל, שאם רחוקה היא מאד, בוא תבוא בזמנה. וזאת היא דוגמת הקבורה, המורה על שמירת יְשִׁנֵּי-עפר עד עת קץ שישובו לתחיה. וכן תשוב [לנו] כל הגדולה היותר נשגבה אל עֲמֵנו באחרית הימים". [וממשיך שם: "שאין עצם הגלות ומראהו האיום מערבב כלל את אור האמת"].

הרי ברכה רביעית זאת מחזקת בנו את האמת והאמונה שלא תִּמְנו ולא נגמרנו אלא הקב"ה שומר עלינו עד עת הגאולה, ונקום לתחיית המתים של האומה, לא רק של כל יחיד.

כיצד להצליח לכוין בברכת המזון

שאלה: פעמיים ביום, בקר וערב, אני מברך ברכת המזון אחרי אכילה. אבל מרוב שיגרה אני רק ממלמל את המלים, בלי שדעתי נתונה כלל למה שאני אומר. רב אחד אמר לי לומר הברכות מתוך הסידור, אבל גם זה לא מועיל כי אם לפעמים. אני אומר מהר, ומחשבותי נתונות לתפקידים שאני צריך למלא כשאלך מביתי. קשה להתרכז. מה הסגולה שתוכל להושיט לי שאתחיל לכוין באמירת ברכת המזון?

תשובה: אספר לך סיפור אמתי ממה שהיה. אחד מיושבי ארצנו נסע עם אשתו לטיול לשווייץ. הוא ואשתו שומרים מצוות ובהיותם בעיר חיפשו מקום היכן לאכול ארוחת צהריים. ודאי אין לסמוך על כשרות מזון הגויים, אבל נכנסו למסעדה צמחונית, ויש שם הרבה כאלו, והזמינו רק לחם פירות וירקות בלתי חתוכים, ואכלו מהכריכים (סנדוויצ'ים) שהביאו אתם.

בסוף אכילתם, הוציא האיש ברכון מכיסו והתחיל לומר בשקט ברכת המזון. המסעדה היתה הומה אדם, וקולות זמזום נורמלי של אנשים משוחחים איש לרעהו, כולם יושבים ליד שולחנות קטנים. אבל תראה דבר מוזר, פתאום הושלך הס, והקולות דממו. גוי אחד סימן לגוי אחר, כל אחד מהם שם אצבע ליד השפתיים, והצביע באצבע אחרת מול אותו יהודי היושב ואומר ברכת המזון, כנראה בכוונה, בעינים עצומות ורק לפעמים מביט בברכונו. מתוך נימוס ודרך ארץ לא רצו להפריע כאשר ראו בן אדם מדבר עם בורא העולם. נתנו כבוד למי שמתפלל. בין כל ארבעים האנשים שבמסעדה, שרר שקט גמור עד שהיהודי המופתע [שלא היה רגיל ליחס זה מעודו] סיים לומר ברכת המזון.

עלינו היהודים ללמוד מהמעשה הזה [שבאמת קרה] איך להתייחס לאמירת הברכות. עת שהאדם מבטא בשפתיו "ברוך אתה" הוא באמת מדבר אל הנוכח, אל הבורא המקשיב כל מלה. נכון שאותם הגויים לא היה להם אותו נסיון, לברך מאה ברכות בכל יום, או ברכת המזון פעמיים ביום. לכן הרושם העז לא נחלש אצלם מפני השיגרה. אבל זה אינו משנה את המציאות. עת שהאדם אומר ברכה, הוא באמת מדבר ישירות אל בוראו ויוצרו.

מעין זה כתב "כף החיים" בהלכותיו (או"ח סג ס"ק כו), כי כאשר הציבור עסוק ב"קריאת שמע" אין לזר להכנס ולעבור לפניו, כי זה יבטל את כוונתם. ימתין עד שיסיימו. [ואני מוסיף שהוא הדין בברכת המזון].

יש לי סגולה להוסיף. אדם המברך בבוקר "פוקח עיורים" יתבונן, רגע קט לפני שמברך, מה היה מצבו אילו נהיה עיור [ויש בני אדם כאלו, לעת זיקנה]. וכאשר מברך "מתיר אסורים"

יתבונן לפני זה, מה היה מצבו אילו קיבל אירוע מוחי, וצד אחד מגופו היה משותק. ואחרי זה יברך ויודה. ולפני שמברך "המוציא" יש לעצור רגע ולחשוב אילו היה רעב, ואין לו מאכל זמין לידו, כיצד היה מצבו קשה, ואז יברך. וכן כשמברך ברכת המזון, יחשוב מה היה מצבו אם היה נמצא בדרכים השוממים ואין לו אוכל לידו, או מצב של קדמוניו שהיו במחנות ריכוז באירופה בלי אוכל-מספיק ממה לאכול, או מספיק מים כדי לשתות.

ספר "חיי אדם", בסוף הפרק על קיום המצוות (פרק סח) מציע לא להיות פזיז, לא להתחיל במצוה עד שיתבונן אדם רגע אחד, או חצי רגע, לפני שמתחיל במצוה. וכך הוא לענין אמירת הברכות.

אם מותר לדבר אחרי ברכת "המפיל חבלי שינה"

שאלה: אני מעודי לא ברכת ברכת "המפיל חבלי שינה" לפני שהלכתי לישון בלילות. כי כך ראיתי אצל אבא שלי וכך חונכתי. עכשיו בני חוזר מבית הספר ואמר לו שם שהוא חייב בברכה זו. מה הענין?

תשובה: יש שתי סיבות מדוע יש הנוהגים לא לברך ברכה זו לפני שהולכים לישון. הראשונה הוזכרה ב"משנה ברורה" (ביאור הלכה, סי' רלט) שיש חשש שמא לא יירדם מיד, והוא כעין ברכה לבטלה. אבל הראשון לציון הרב יצחק יוסף דחה חשש זה (בספרו "ילקוט יוסף", "כיבוד אב ואם", פרק ט פסקא טז) כי הברכה היא ברכת השבח, ולא ברכת הנהנין, ולכן אין כאן חשש הפסק. ומה איכפת לנו אם לא יירדם?

סיבה שניה נאמרה ע"י הספר "בן איש חי" (שנה א, פרשת פקודי, יב) כי שמא יצטרך האדם לדבר משהו, ויהיה לו הפסק בין ברכה לשינה, ובזה ברכתו נהפכת להיות לבטלה.

אבל לפי הטעם שהיא ברכת השבח, אין בעיה אם האדם ידבר אחרי שאמר הברכה. ואביא ראייה חזקה לכך. בשולחן ערוך עצמו (או"ח סי' רלט) מרן הרב יוסף קארו אומר לברך ברכה זו, ואינו מזכיר שאסור לדבר אחר כך (וגם בגמרא ורמב"ם לא מוזכר איסור זה). רק רמ"א הוא שהוסיף שיקרא פסוקי "קריאת שמע" ועוד פסוקים ולא ידבר אחר כך. ובכן, המניעה מהדיבור הוא כדי לא להפריד בין אמירת תורה לשינתו, ולא קשורה אל הברכה. וזה למדנו ממעשה

בתלמוד הירושלמי (ברכות פ"א ה"א) שהיה גדול אחד שהיה קורא פסוקים שוב ושוב ונרדם מתוך אמירתו. ובכן, נסיק שגם אם אתה נזקק לדבר, כי יש צלצול טלפון, או מי שהוא בא לדבר אתך, או שאתה נזכר שצריך להגיד משהו אל אדם אחר, אין שום איסור לדבר. אלא תחזור שוב אחר כך לומר פסוק אחד או פסוקים.

יש להפריד בין אמירת הברכה, שהיא רק ברכת השבח, לבין ענין אמירת הפסוקים. ואחרי הברכה כשלעצמה מותר לדבר.

ולכן תחזור לקיים דין הגמרא (ברכות ס"ב). ואלו שאומרים הברכה בלי שם ומלכות, טועים. כך אמר הרב עובדיה יוסף [וכן "כף החיים"]. והתוספות (ברכות נד ע"א) קבעו כי כל ברכה שאין בה שם ומלכות לא נחשבת שהאדם אמר ברכה.

ולכן נחזור למנהג אבותינו הקדמונים. אבל הבה נסביר נחיצות ברכה זו. מן הפלאות הגדולות היא שהקב"ה ערך גוף האדם כך שהוא יכול לישון כל לילה. ידוע שהאדם מתעייף משך כל שעות היום ובבוא הלילה הוא "סחוט". הוא אינו עירני ולא פעיל כמו בשעות הבוקר. והנה הקב"ה נתן לו מתנה נפלאה שאפשר לחדש את הסוללה [הבטריה]. המומחים משתאים על הסגולה של הגוף לאותת לכל האברים להכנס למצב של תרדמה. העינים נעצמות [כדי ששום אור לא יפריע לו]. הלב פועל באטיות [לחסוך אנרגיה]. הנשימות ארוכות יותר. והרקמות שבגוף מתחדשות. הרי, שבבוקר האדם מברך "המחזיר נשמות לפגרים מתים"; והאדם כאילו נולד מחדש עם כוחות רעננים וטריים. נכון כי מי שהוא עייף, שוכב על המטה ונח כשהוא ער. אבל אין גופו מחדש כוחות נוספים, אלא בעת שיירדם.

וכיצד יודע הגוף מתי להתעורר מעצמו? וכיצד הגוף יודע שמוטל על האדם לישון? אלו הם מנגנונים שהקב"ה חנן אותנו בהם, וצריכים להכיר טובה על כך. הסובלים מנידודי שינה יודעים להעריך את השבח שיש בתכונת השינה. הביטוי להכרת-טובה זו היא אמירת הברכה. יש לומר אותה בכוונה ובתשומת לב אל המלים שבה.

שאלה נוספת

הברכה "המפיל חבלי שינה" עם שם ומלכות

שאלה: בסידורי עדות המזרח הישנים הדפיסו ברכת "המפיל חבלי שינה" (שאומרים בלילה לפני השינה) בלי להזכיר שם ה' ולא "מלך העולם". אלא פשוט "ברוך המפיל חבלי שינה". עכשיו בתקופה אחרונה, ראיתי שמדפיסים עם שם ומלכות. מה קרה?

עוד הראו לי בשו"ת יחווה דעת של הרב עובדיה יוסף זצ"ל שאם הולכים לישון אחרי חצות לילה, אין צורך לברך ברכה זו. האמנם?

תשובה: כתב ספר "בן איש חי" (פקודי, אות יב) שאע"פ שעל פי הגמרא ועל פי אריז"ל תקנו לברך ברכה זו בשם ומלכות, אבל הרבה נוהגים לא להזכיר שם ומלכות כי חוששים שמא לא יירדמו מיד, או יפסיקו בדיבור. אבל הרב עובדיה יוסף (בשו"ת יחווה דעת, חלק ד תשובה כא) האריך להוכיח שאין נכון כלל לבטל דברי חז"ל. וגם כותב שם שאין לחשוש ממה שהאדם מפחד שלא יירדם מיד, או אפילו שידבר דיבורים אחר כך.

ולכן כיון שהתפשטו בעולם התורני בימינו דברי הרב עובדיה יוסף, נטשו מנהגי בן איש חי, ומדפיסי הסידורים חזרו לכתוב כדברי הרב עובדיה, ויש כן להזכיר שם ומלכות. במיוחד לפי דברי חז"ל כי כל ברכה שאין בה שם ומלכות, אינה ברכה כלל. ולכן המשמיט, נחשב לו כאילו לא בירך כלל.

אמנם, שם באותה תשובה ב"יחווה דעת" כתב הרב עובדיה שנוהגים עדות ספרד, אלו מהם שנוהגם על פי קבלה, שאין מברכים ברכה זו אחר חצות לילה. כך פסק "בן איש חי" (בשו"ת רב פעלים ח"א, סוד ישרים יד), וכן מחבר "פלא יועץ" בספרו "חסד לאלפים" (רלט, אות י). וכן הוא ב"כף החיים". כנראה הטעם הוא כי אנו דמות ודוגמא לעולמות מעלה. ואחרי חצות לילה, צדיקים במתיבתא דרקיע קמים ללמוד תורה, ואינם ישנים. ואף שבני אדם קרוצי חומר כן ישנים אחרי חצות לילה, אבל אינו זמן של ברכת "המפיל חבלי שינה". והרב עובדיה בספר זה אינו מתנגד למנהגם בזה.

אמנם בספר "שו"ת יחווה דעת" חלק שביעי (סי' לט, עמ' עא) חזר בו הרב עובדיה ומורה למעשה לברך עם שם ומלכות, גם מי שהולך לישון אחר חצות.

ובאמת תמיהה גדולה על המורים לא לברך. הא כיצד מפני דברי סוד יבטלו הלכה פשוטה שנפסקה בגמרא? ושם לא חילקו בין לפני חצות לבין אחרי חצות (ברכות ס ע"ב). ומובא בתוספות (ברכות נד ע"א) שכל הברכות שבפרק ההוא הן עם שם ומלכות.

ברכה על הירח

שאלה: כל כמה שבועות אני רואה שאנשי בית הכנסת מתאספים ברחוב, במוצאי שבת, ורוקדים מול הירח ואומרים ברכה. מה הענין? ועוד האם זו מצוה רק לגברים, או גם הנשים יכולות להשתתף?

תשובה: ידוע לך שהירח סובב לכדור הארץ פעם בחודש. שלא כמו הכוכבים המאירים, אין לירח אור עצמי אלא הוא מחזיר אור שמקבל מהשמש. זה אמור כל עוד שהירח בצד הרחוק מהשמש, ואנו בכדור הארץ בינו לבין הירח, לכן רואים האור שזורח מעל פני הירח. אבל כאשר בסיבובו של הירח סביב לארץ הוא עומד ממש בינינו לבין השמש, צד אחד ממנו מואר מהשמש, אבל אין אנו רואים הצד הזה כי הירח כיבכול "עם הגב אלינו" ואין אנו רואים בו שום אור. אבל כאשר יתחיל שוב בסיבוב סביב לארץ, ויגיעו אליו קרני השמש רואים אנו עליו קצת אור, וזה הוא ראש חודש.

בימי קדם לא היו הרחובות מוארים, והיתה בעיה גדולה לצאת מהבית. גם מפני הבורות כי לא סללו הכבישים, גם מפני נחשים ועוד מזיקים, וגם מפני לסטים ושודדים. לכן שמחו מאד כאשר נהנים מאור הירח ורואים מה לפנינו, וכיצד לדרוך רגלינו בשטח בלתי מוקר. גם בימינו יש תועלת גדולה מהאור של הירח, למי שנמצא רחוק מהעיר במקומות שאין אור בלילות, או הולך במדבר, או נוסע באניה בלב ים, הירח משמש לנו כמו פנס אור.

ולכן קובע הרמ"א בשולחן ערוך (א"ח סי' תכו סעיף א) שממתינים עד שנהנים מהאור. מבאר "מגן אברהם" שיראו את זריחתו על הקרקע. וביאר עוד הט"ז (ס"ק ג) להמתין לפחות שלושה ימים מאז אחרי ראש חודש, כדי שנוכל ליהנות.

כולם יודעים כי על פי ר' יוסף קארו (בשולחן ערוך שם סעיף ד) על פי הקבלה יש להמתין ממש שבעה ימים מאז מולד הירח בראש חודש. וגם פסק בסעיף ב שיש לברך רק במוצאי שבתות.

לעומת זאת, הרמב"ם בהלכות ברכות (פרק עשירי הלכה יז) פוסק שיש לברך מיד בראש חודש, ורק בדיעבד אפשר לשהות ולברך אחר כך, עד חצי החודש בלבד. והוא לא קבע שצריכים ליהנות מאורו. כיצד יש לנהוג? לפי שולחן ערוך או לפי רמב"ם?

באמת לפי המקור בגמרא (סנהדרין מב, א) הרמב"ם צודק. שם נאמר לברך על הירח בחידושו, כלומר מיד. נבאר: מדוע לא נקבע לברך רק כשנהנים? כי לפי רמב"ם זו ברכת השבת, ולא ברכת הנהנים.

איזה שבח יש בזה? אלא יודעי פנימיות התורה יודעים שהאומות נמשלו לשמש, וישראל לירח (סוכה כט, א). השמש זורחת בתמידות ובלי בעיות, כל יום ויום. כך הצלחת האומות בענינים חומריים סדורה וקבועה. אבל ישראל דומים לירח, פעם בהצלחה ובעם בצרות [וכמו הירח שלפעמים נעלם אורו].

וזה נאמר במפורש בברכת הירח: "וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן [=הם ישראל, כמו שנאמר בישעיה מו, ג] שהן עתידין להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו. ברוך אתה ה' מחדש חדשים". כלומר, בטוחים אנו כי כמו אחרי תקופת החושך, ואין אור הירח כלל, שוב מוכרח להיות שהירח ישוב ויאיר אורו, כך הבטחה לישראל שהגאולה בוא תבוא.

וזו היא הסיבה שאנו רוקדים. לא חלילה כמשתחוים לירח, שזהו פולחן אלילי, אלא רוקדים בשמחה על בטחוננו בהקב"ה. לכן כתב "מסכת סופרים" (פרק עשרים) שעדיף לברך במוצאי שבת כשהאדם מבושם ובבגדים יפים. אבל באמת זה לא מעכב, ואפשר לברך באמצע השבוע.

ומה שכתב ר' יוסף קארו על פי הקבלה, להמתין שבעה ימים, הוא נגד הנאמר בגמרא (כדברי הט"ז תכו ס"ק ג). והחוקרים הוכיחו שבטעות חשב ר"י קארו שדבר זה נאמר ע"י ר' יוסף ג'קטיליא [מקובל קדמון]. אלא מקובל אחר הוא בעל המסמך וההוראה הזאת. והנה פלא. באריז"ל (פרי עץ חיים, שער ראש חודש, פרק ג) כתב ר' חיים ויטאל שיש לברך על הירח בעצם יום ראש חודש. ר' יוסף קארו לא ידע זאת [כי הספר לא התפרסם בימיו]. ואילו ידע לא היה פוסק כמו שמצא במקובל אחר.

ולענין נשים אם יברכו, המנהג הוא שאינן מברכות, כמו שכתב "מגן אברהם" (תכו ס"ק א) כי לפי דעתו זו מצות עשה שהזמן גרמא (רק פעם בחודש). אבל זה נגד הנאמר בגמרא (סנהדרין מב, א) שם מפורש שהנשים כן ברכו! והמאירי (על סנהדרין, בנדפס עמ' 177) אומר כי הנשים חייבות לברך ואומרות "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, מחדש חדשים". [ע"כ דבריו]. כי באמת אין מצוה זו תלויה בזמן אלא היא בעצם העובדא שהירח מתחדש ונראה לפני עינינו. אין כאן יום מסוים. האדם יכול לברך משך חצי החודש, וכיצד תאמר זה "זמן גרמא"?

המאירי מסיים (עמ' 178) שיש בברכה זו התבוננות על פלאות השם יתברך ויכולתו בחידוש העולם. לא על חינוך אמרו שם בגמרא "כאילו מקבל פני שכינה" לכן צריכים לברך כשעומדים.

ברכה יקרה זו, שיש בה משמעות פנימית, ואינה ברכת הנהיגן כמו שחשבו רבים מהפוסקים, חבל להפסיד אותה. ויוצאים לרחוב כדי לראות היטב את הירח, לא מתוך איזה חלון או פתח הדלת. ורוקדים בשמחה כנאמר שם בגמרא.

שאלה נוספת בעניין הנ"ל

מדוע רוקדים באמירת ברכה על הירח?

תשובה: בנוסח הברכה שמברכים אז, אומרים [לפי הגמרא בסנהדרין מב, א] "אשר במאמרו ברא שחקים, וברוח פיו כל צבאם, חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם... וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהן עתידים להתחדש כמותה, ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו. ברוך אתה ה' מחדש חדשים".

מה פירוש "שהם עתידים להתחדש כמותה"? מענה על כך יש בדברי רמ"א (בשו"ע סימן תכו, סעיף ב):

"ונוהגין לומר: 'דוד מלך ישראל חי וקיים', שמלכותו נמשלה ללבנה ועתיד להתחדש כמותה, וכנסת ישראל תחזור להתדבק בבעלה שהוא הקב"ה, דוגמת הלבנה המתחדשת עם החמה שנאמר: 'שמש ומגן ה' (תהילים פד, יב) ולכך עושין שמחות ורקודים בקידוש החדש, דוגמת שמחת נשואין".

המושג שעם ישראל נמשל לכלה, והקב"ה הוא החתן, נאמר במשל של שיר השירים חמש פעמים. הרחיב בזה מהר"ל (חדושי אגדות, סוף מסכת גיטין, ד"ה אפילו מזבח).

הירח, כעבור חצי החודש, הולך אורו ומתמעט, ונעלם מאתנו כליל בסוף החודש. נשארים אנו בחושך. כי לא בכל מקום יש תאורה ברחובות. הנמצא בשטח פתוח, או בים, נעזר הרבה לאור הירח. והנה אחרי שלכאורה נאפס אורו של הירח, נולד מחדש! וזהו סימן טוב לישראל. כי האומות נמשלו לשמש (סוכה כט, א) אשר אורו מובטח יום יום ללא שינוי. אבל בישראל, לפעמים אנו בצרות. ולפעמים בצרור-צרות! ואע"פ כן מובטחים אנו "לא ינום ולא יישן שומר ישראל".

כדברי ספר "ערוך השולחן" (הרב י"מ אפשטיין, סי' תכו וס"ק ב) "כשם שהלבנה תחשך ותאיר, כן ישראל. כמו שאנו אומרים בברכתה: 'וללבנה אמר שתתחדש, עטרת תפארת לעמוסי בטן (פירש הרב שם בסוף ס"ק ג: "עמוסי התלאות"), שהם עתידים להתחדש כמותה'. וכשם שהלבנה אף בימי חסרונה, שעל הארץ נראה חושך, מכל מקום תאיר אל עבר פניה במרומים [בכל מקום שהוא שם הלבנה נמצאת, למרות שעל הארץ לא רואים אותה], כידוע, כמו כן ישראל. ומכל אלו הטעמים קבלו ישראל מצוה זו בשמחה".

מדוע קופצים? המאירי על סנהדרין (מב, א) מפרש "מכתפין" שהוזכר בגמרא, שהיו קופצים. לדעתי כאילו לעלות במקצת לקראת מעלה, לקראת "אבינו שבשמים". וכבר ידוע אימרתו של ר' נחמן מברסלב כי כאשר קופצים בריקוד, מתרוממים לכל הפחות טפח מהארציות, מהחמירות.

יש כאן חיזוק האמונה בגאולתנו העתידה. אבל לא די באמירת הברכה, אלא יש לכוין בה!

ברסלב

חסיד ברסלב, אם חולה חובה ללכת לרופא.....קלה
לנסוע לאומן להתפלל בראש השנה.....קלז

מוטל גם על חסיד-ברסלב, אם חולה, ללכת לרופאים

שאלה: אני חסיד רבי נחמן (ברסלב) ועל פי הוראותיו אני נמנע מלשאול רופאים על שום מחלה. כעת אמר לי חבר שזה נגד דברי השולחן ערוך (יורה דעה, פרק שלו). מה יישוב הסתירה הזאת?

תשובה: רב נחמן אינו יחיד בדיעה זאת. כי גם רבי אברהם אבן עזרא כתב כי מה שהתורה כתבה "ורפוא ירפא" (שמות כא, יט) נאמר רק על מכה חיצונית בגוף, שהרופא יכול לראותה במו עיניו ולטפל בה. כמו שהפרשה ההיא מדברת על מכות חיצוניות, שהאדם ניזוק ממכות של אדם אחר, או בהמה נוגחת. אבל מכות או מחלות בפנים הגוף, עליהן התורה לא דברה. וכן דעת הגר"א בביאורו "אדרת אליהו" לפסוק ההוא.

אפשר שר' נחמן ברסלב לא סמך על רופאים, כי היה חולה שחפת (וממחלה זו נפטר בגיל צעיר). עצותיהם של הרופאים בזמנו לא הועילו לו. אבל מאז ועד היום עברו כבר יותר ממאתים שנה ומקצוע הרפואה התפתח בצורה נפלאה. אם בזמן קום המדינה היתה הממוצע לתוחלת חיים לגברים גיל 62 ולנשים 67; בימינו תוחלת חיים הממוצע לחיי גבר במדינתנו היא 82 ו-86 לנשים. וזאת מחמת רפואה מונעת וגם רפואות ריפוי וניתוחים מוצלחים. אפילו מחלת הסרטן, שלפני יובל שנים ידעו רק מעט כיצד למצוא מוצא, בימינו יש סוגי סרטן שמרפאים יותר משמונים אחוזים של החולים, אם מגלים המחלה בתחילת התפתחותה. לכן אי אפשר להקיש מדבריו שאמר בערך בשנת 1800 אל תקופתנו המודרנית והמוצלחת.

אבל אם תשאל, מה אם דברי ר"א אבן עזרא והגר"א? הרי אמרו לא לסמוך על רופאים במחלה פנימית? התשובה: נכון שבתקופה הקדומה לא ידעו הרופאים מה מתרחש בפנים גוף האדם. אבל בימינו שיש אולטרה-סאונד ויש שיטות מתקדמות דרך בדיקת דם ושתן, כבר אין שום דבר סתר בגוף האדם. הכל כבר גלוי ושקוף לעיני הרופאים. לכן דברי ר"א אבן עזרא ודברי הגר"א אינם אקטואליים לזמננו.

ובכן, גם חסידי ברסלב חייבים לפנות לרופאים ולהשמע להוראותיהם בכל בעיה רפואית. הרי פסוק מפורש "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" (דברים ד, טו). ומי שמזניח עצותיהם של הרופאים, והוא בסופו של דבר מת מלפני זמנו, נכלל בכלל "מאבד עצמו לדעת" ועונו חמור. גם אם האדם רק נחלש מפני מחלתו, ואינו מחפש ריפוי אצל המומחים, ועל ידי זה הוא נחלש מלימודו או כל מצוה אחרת, הוא חוטא בזה. גם אם מחמת מחלתו וחולשתו אינו עושה מלאכתו וע"י זה פרנסתו לקויה, חוטא בזה.

צריכים להשמע לתורה. גם אם ר' נחמן היה אתנו היום, כך היה אומר.

תוספת דברים:

נביא כאן לשונו של ר' נחמן זצ"ל (שיחות הר"ן, פסקא נ'):

"ואפילו מי שיש לו חולה בתוך ביתו, ואפילו אם החולאת [=המחלה] חזק ח"ו אע"פ כן ישליך על ה' יהבו וישען באלוקיו לבד, ואל יעסוק ברפואות ודאקטורים כלל. אפילו במקום שיש דאקטורים מופלגים, אע"פ כן אל יסמוך עליהם ואל ימסור חייו בידם, כי הם קרובים למיתה יותר מחיים, רחמנא ליצלן. כי אפילו מי שהוא דאקטור גדול אי אפשר לו לכוון החולאת [=המחלה] והרפואה השייכה לו לפי מזגו וטבעו [=של החולה] וכפי החולאת שלו וכפי העת והזמן. כי יש בזה כמה וכמה שינויים שצריך הדאקטור לכוין בהם מאד, וקשה לו מאד שיכוין ולא יטעה בכל הפרטים, כאשר הם בעצמם מודים בזה". [ושם בהמשך דבריו כתב על הדאקטורים "שהם בעצמם מבולבלים בחכמה זו... כי הם ממיתים בני אדם הרבה מאד. אשרי מי שמתרחק מהם ומחזיק עצמו בהש"י לסמוך עליו לבד"]. עד כאן לשונו.

לפי ההסבר של הרב והנימוקים שנתן, ברור כשמש שאם היה חי בתקופתנו אנו לא היה אומר כך, אלא היה מיעץ להתרפאות ע"י הרפואה המשוכללת שבימינו.

אם לנסוע לאומן להתפלל שם בראש השנה

שאלה: עוד מעט ראש השנה. אומרים לי שכדאי לנסוע לקברו של ר' נחמן באומן, כי הוא הבטיח שיוציא כל אדם מעונשי גיהנום, אם יבוא לקברו. מדוע הרבנים מתנגדים לתיקון כה נפלא, שאין לך אדם שלא צריך לישועה כזאת?

תשובה: גם אם ר' נחמן אמר זאת, לא היתה כוונתו שיצאו מארץ ישראל למען כך. ר' נחמן נפטר בשנת 1811. בימים ההם הנסיעה בים לא היתה קלה כלל, מפני סכנת שודדי ים, וגם תלאות רבות בדרך הים. ר' נחמן התכוין שיבואו לקברו מכל הסביבה הקרובה, במדינת אוקראינה. אם היה יודע שיעזבו משום כך את ארץ ישראל, הוא היה מוחה בתוקף.

בספר "חכמי ישראל – אנצקלופדיה לגדולי ישראל" (של הרב דוד הלחמי, רב מפורסם) מביא (בעמ' רו) שאחרי בואו של ר' נחמן ארצה ושמע שנפוליאון וחייליו מגיעים לחוף ארץ ישראל, הוא ברח כדי לא להיות באזור מלחמה עם כל נוראותיה. ואחר כך אמר על ביקורו בארץ: "בארץ ישראל השגתי קיום כל התורה. אפילו אם היו מוכרים אותי לישמעאלים [כעבד] למקומות רחוקים שאין שם יהודי, והיו שולחים אותי לרעות בהמות, ולא הייתי יודע מתי שבת או יום טוב, ולא היו לי טלית ותפילין, לא סוכה ולא שום מצוה, הייתי גם כן יכול לקיים את התורה כולה" עכ"ל [מפני הנאמר במדרש ספרי, פרשת ראה "שקולה ישיבת ארץ ישראל ככל המצוות שבתורה"].

ובימים הקדושים הללו, ראש השנה, שצריכים אנו בכל מאמצינו שיהיו אמרי פינו לרצון לפני אדון כל, כיצד נצא מן הקודש ולבקר בארץ הטמאה ששם נטבחו מאות אלפי יהודים והאדמה מוכתמת בדם? הרי ארץ ישראל שם שער השמים, ותפילותיהם של כל ישראל בתפוצות מופנות לכיוון ארץ ישראל (ברכות ל, א). ודוקא אז מי שנמצא בה יצא ממנה? זה נגד השכל וההגיון!

וגם המפיצים כרוזים שר' נחמן אמר שיש לעשות ראש השנה אצלו, ליד קברו, ושזה דבר נפלא ביותר, יש כאן טעות. הוא לא התכוין למקום קברו, אלא היתה כוונתו בעת שהיה חי ודורש ברבים תורותיו. אבל מי הצליב מאמר זה יחד עם המאמר האחר לבקר בקברו? הוא לא התכוין שיבואו אליו, כאשר נשמתו כבר בגנזי מרומים.

והרבה מהנוסעים לאומן, נוטשים את האשה והילדים, בניגוד גמור למצות השמחה ביום ראש השנה, כמו שנאמר בספר נחמיה (ח, י) על יום ראש השנה:

"וַיֹּאמֶר לָהֶם לֵכוּ אֲכֹלוּ מִשְׁמַנִּים וּשְׁתוּ מִמִּתְקִים וְשַׁלְחוּ מְנוֹת לְאֵין נָכוֹן לוֹ, כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם
לְאֲדֹנֵינוּ, וְאַל תַּעֲצְבוּ כִּי חֲדוֹת ה' הִיא מְעֻזָּכֶם:

והיום ההוא היה ראש השנה (נחמיה ח, ב). כיצד האשה והילדים יעשו החג לבד בלי אבא
בבית, או שיגלו לבית הסבא והסבתא?

ביום ראש השנה, מקומך כאן בארץ הקודש!

גִּיּוֹר וּגְרִים

לקרב את הבאים להתגייר..... קלט

מצוה לקרב את הבאים להתגייר

שאלה: בדורנו יש חילוקי דיעות אם לעודד את תנועת הגיור, או לצמצמו. המצמצמים טוענים כי הרבה מהגרים כלל לא יקיימו את המצוות, וישפיעו השפעה שלילית בהיותם נחשבים כיהודים, אבל אינם נוהגים כיהודים. התוכל להסביר מדוע יש המעודדים בכל זאת את גיורם?

תשובה: המצב בימינו אינו דומה כלל אל מה שהיה בעבר. בכל הדורות אם חששנו על נכריה הבאה להתגייר, ולא אישרנו את גיורה, היא הלכה לדרכה ולא התמזגה עם עם ישראל. בהיות כך, גוי נשאר גוי, ויהודי הרוצה להיות נאמן לעמו לא התחתן אתה.

אבל בימינו מאות אלפי אנשים מארצות נכר באו לארצנו, והם משולבים היטב בכל מערכות חיינו; בעבודה, בצבא, בתפקידים ממשלתיים, באוניברסיטאות ובתי ספר; בקיצור בכל מארג החיים שלנו. כיון שהרבה מהם רווקים ורווקות, טבעי הדבר שהציבור החילוני של רווקים ורווקות אינו מוצא שום פגם להתחתן אתם. וכאשר אמהות יולדות ילדים, בהיות שהאם טרם התגיירה, גם דיני הילודים כגוים. זאת אומרת, בהמשך הזמן, דור או שני דורות, ובכל משפחה נניח שלושה או ארבעה ילדים, יהיו כאן למעלה ממליון גוים, למרות שבכל אורחות חייהם הם ישראלים גמורים. והמספר הזה הנורא יוכפל פי כמה בכל דור נוסף בהמשך.

לכן צריכים לשקול בשיקול הדעת מה הרווחנו אם נמנע את גיורם ומה נפסיד אם נמנע את גיורם.

נכרי שבא להתגייר, ועבר קורסי הדרכה, ונבחן על החומר שלמד, והתראיין אצל דיינים מומחים המוכשרים לכך, ושוכנעו כי כוונתו רצינית, אפילו אם יש אומדן שלא יתמיד לשמור כל ההלכות שלמד, אבל בשעת מעשה נראה לדיינים שהוא רציני בדעתו שרוצה להשתדל ולקיים, ודאי שהגיור חל. כי כך דברי הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה, יג הלכה יז):

"גר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצות ועונשן ומל וטבל בפני ג' [דיינים] הדיוטות הרי זה גר, אפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר; הואיל ומל וטבל, יצא מכלל הגוים וחוששין לו עד שיתבאר צדקותו. ואפילו חזר ועבד עבודה זרה הרי הוא כישראל מומר שקידושיו קידושין, ומצוה להחזיר אבידתו, מאחר שטבל נעשה כישראל. ולפיכך קיימו שמשון ושלמה נשותיהן ואע"פ שנגלה סודן":

ומה יאמר הרמב"ם אם כבר כן הודיעו לו על המצוות? אלא יש אומדן שיהיה חלש בקיומן? ודאי כי גיורו חל.²

על הטענה, "מה לנו לצרה הזאת?" להכנס אל דוחק, כאשר שאר פוסקים לא קבלו דעת הרמב"ם? המענה על כך היא דוחק השעה. כל יום ויום מספר רב מהיהודים מתחתנים עם הישראלים שטרם התגיירו, והיהודים ניתקים יותר ויותר מיהדותם. אדרבה, יש תופעה מעניינת. הרבה פעמים המתגיירים שהתכוונו ברצינות, משפיעים על בני זוגם שנולדו יהודים, לשמור יותר על מסורת ישראל.

על הטענה שנכרים אלו באו לארצנו מתוך כוונות אנוכיות, להיטיב מצבם החומרי, בואו ונענה לפי דברי הרמב"ם:

ר' עובדיה הגר פנה באגרת להרמב"ם ושאל מה דעתו, כי רבו בזה אותן וקרא לו "כסיל" על איזו שאלה תורנית ששאל. וענה לו הרמב"ם שהגר הוא שְׂצִדָּק ולא רבו. המכתב מופיע ב"תשובות הרמב"ם" (מהד' בלאו, תשובה תנח) וכן ב"איגרות הרמב"ם" (מהד' הרב יצחק שילת, ח"א עמ' רלט-רמ). כך לשונו של מורה הדורות, הרמב"ם [ומה שבסוגריים הוספנו דברי ביאור ומקורות]:

"ואשר השיבך רבך שלא כהוגן והעציב אותך, וקרא אותך 'כסיל', עבירה גדולה היא בידו, ויחטא גדול חטא. וראוי לו לבקש ממך מחילה, אף על פי שאתה תלמידו, ואחר כך יצוים ויזעק

2. שו"ת אחיעזר, של ר' חיים עוזר (וילנא) חלק ג' סי' כו: דדין זה דנכרי שבא להתגייר ולקבל עליו כל המצות חוץ מדקדוק אחד מדברי סופרים דאין מקבלין אותנו, היינו בְּמִתְנָה [תנאי] שלא לקבל ושיהיה מותר לו דבר זה מן הדין, בזה אין מקבלים אותו דאין שויר ותנאי בגירות ואין גירות לחצאין. אבל במי שמקבל עליו כל המצות, רק שבדעתו לעבור לתיאבון אין זה חסרון בדין קבלת המצוות.

ויתפלל, אולי יכפר לו האל. וכי שיכור היה זה? ולא יָדַע שבששה ושלשים מקומות (בבא מציעא נט עב) הזהירה התורה על הגר? ואיה דבר ה' "וגר לא תלחץ ולא תונה" (שמות כב, כ) והיא אונאת דברים. אילו הוא אמר האמת ואתה היית טועה, היה לו להסביר לך פנים ולדבר רכות. כל שכן שאתה אומר אמת, והוא טועה. ועד שזה דורש אחר הישמעאלים אם הם עובדי עבודה זרה אם לאו, היה לו לחוש לעצמו על הכעס שכעס, עד שהכלים גר צדק שלא כדון. וכבר אמרו חכמים ז"ל "כל הכועס יהי בעיניך כעובד עבודה זרה" (שבת קה ע"ב, לפי גירסא שהובא בספר "בית המדרש" של יעלינק ח"ג עמ' 117).

דע שחובה שחייבתנו תורה לגרים גדולה היא. על האב ועל האם נצטוינו בכבוד ובמורא, ועל הנביאים [נצטוינו] לשמוע להם. ואפשר שיכבד אדם וירא וישמע ממי שאינו אוהב. ועל הגרים נצטוינו באהבה, דבר המסור ללב. "ואהבתם את הגר" (דברים י, יט) כמו שנצטוינו לאהוב את שמו [של הקב"ה] "ואהבת את ה' אלהיך" (דברים ו, ד). והקב"ה בכבודו אוהב הגר שנאמר "ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה" (דברים י, יח).

וזה שקרא לך "כסיל", תימה גדולה הוא. אדם שהניח אביו ומוֹלְדָתוֹ, ומלכות עמו וידם הנטויה, והבין בעין לבו, ובא ונדבק באומה זו [=ישראל] שהיא היום "למִתְעַב גוי, לעבד מושלים" (ישעיה מט, ז) וְיָדַע שְׂדֵתָה דת אמת וצדק, והכיר דרכי ישראל, וידע שכל הדתות גנובות מִדָּתוֹ; זה מוסיף וזה גורע, זה מְשַׁנֶּה וזה מְכַזֵּב, ומחפה על ה' דברים אשר לא כן, זה הורס יסודות, וזה מדבר תהפוכות; והכיר [=הגר הזה] הכל, וְיָדַע ורדף אחרי ה', ועבר בדרך הקודש ונכנס תחת כנפי השכינה, ונתאבק בעפר רגלי משה רבינו ורבן של כל הנביאים, וחפץ במצוותיו, ויִשָּׂא לְבוּ לְקַרְבָּה אל ה', לְאוֹר באור החיים, ולעלות למעלות המלאכים, ולשמוח בשמחת הצדיקים, והשליך העולם הזה מלבו, ולא פנה אל רהבים וְשִׁטִּי כזב - מי שזו מעלתו "כסיל" יִקְרָא?

חלילה לך! לא "כסיל" קרא ה' שמך, אלא "משכיל, מְבִין ופֶקֶח, והולך נכוחות. ותלמיד של אברהם אבינו, שהניח אבותיו ומולדתו ונטה אחרי ה'.

ומי שברך את אברהם רבך [=אברהם אבינו] ונתן לו שכרו בעולם הזה ולעולם הבא, הוא יברך אותך ויתן לך שכרך כראוי בעולם הזה ולעולם הבא, ויארץ ימך עד שְׁתוֹרָה במשפטי ה' לכל עדתו, ויִזְכֶּה אותך לכל הנחמות העתידות לישראל. "והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו, וְהִטְבְּנוּ לך" (במדבר י, לב). "כי ה' דָּבָר טוב על ישראל" (במדבר י, כט).

עד כאן לשון הרמב"ם, ואהבה עצומה ונהדרת שופעת בדבריו.

אפשר שמקור דבריו הם במדרש תהלים (סוף מזמור קמ"ו, ה' שומר את גרים") זו לשונם: "כך אמר הקב"ה: טובה גדולה אני צריך להחזיק לגר, שהניח משפחתו ובית אביו ובא אלי. לכן אני מצוה 'ואהבתם את הגר', 'וגר לא תונה'. לכך נאמר ה' שומר את גרים".

ידוע ומפורסם כי בדורנו אנטישמיות הנוראה פושה שוב בין רוב אומות העולם. עובדא היא כי באו"ם כמעט כל האומות מצביעות נגדנו, ולטובת הערבים. וגם בשנים האחרונות, מקרי אלימות נגד יהודים מתרבים, גם באירופה ואף בארצות הברית.

בתקופה כזאת, ודאי וברור הוא שהנוטש את הנכריות ובא להצטרף לישראל, רובם ככולם מתכוונים להתקרב אל האמת, אל ההגונים והטובים, אל ישראל. בימינו בארץ ישראל, שהיא מתקרבת להיות "מדינת כל אזרחיה", גם לנכרי יש לו כל הזכויות האזרחיות. ופרט למקרה שהמועמד לגרות עושה זאת כי רוצה לשאת בת ישראל, ודאי כי השאר כוונתם לשם שמים. גם על החריג הזה, מובא ברמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק יג הלכה יד) בודקים אחריו "שמא עיניו נתן באשה יהודית, ואם אשה היא בודקין שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל". וגם אז יש אפשרות שבכל זאת כוונתה גם לשם שמים כי היא מוקירה את תורת ישראל, למרות שמצטרפת לזה בקשה להנשא לבחור מישראל (ראו מסכת מנחות מד ע"א, ממעשה שהיה שם, ואומרים לה "לכי זכי בַּמִּקְחָךְ").

עלינו לנהוג כפי החינוך וההדרכה שכתב הרמב"ם. "ואהבתם את הגר" (דברים י, יט). וְלִקְחַ מיוחד יש לנו בחג מתן-תורה הבא לקראתנו בעוד כמה ימים, שבחה של רות, והדומים לה, שבאה להתגייר. ואחרי שראו שהיא מתאמצת להתגייר "וַתֵּרָא כִּי מִתְאַמֶּצֶת הִיא לְלַכֵּת אֵתָהּ, וַתִּתְּחַל לְדַבֵּר אֵלָיָהּ", נעמי הפסיקה למנוע אותה מהגיור. ופסקו כך בגמרא (יבמות מז ע"ב) "אין מרבין [דיבורים] עליו ואין מדקדקים עליו". וכלשון הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק יד, הלכות ג-ה) כדלהלן:

(ב) "ומודיעין אותו עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור עבודה זרה ומאריכין בדבר הזה. ומודיעין אותו מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות ואין מאריכין בדבר זה... ומודיעין אותו עונשן של מצוות. כיצד? אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת לְדָת זו אם אכלת חֶלֶב אי אתה ענוש כרת, אם חללת שבת אי אתה ענוש סקילה... ואין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו שמא יגרום לטרדו ולהטותו מדרך טובה לדרך רעה. שבתחילה אין מושכין את האדם אלא בדברי רצון ורכים...

(ג) וכשם שמודיעין אותו עונשן של מצוות כך מודיעין אותו שכון של מצוות, ומודיעין אותו שבעשיית מצוות אלו יזכה לחיי העולם הבא, ושאין שום צדיק גמור אלא בעל החכמה שעושה מצוות אלו, ויודען:

(ד) ואומרים לו הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים, והם ישראל. וזה שתראה ישראל בצער בעולם הזה, טובה היא צפונה להם, שאינן יכולין לקבל רוב טובה בעולם הזה כאומות, שמא ירום לבם ויתעו ויפסידו שכר העולם הבא כענין שנאמר 'ישמן ישורון ויבעט' (דברים לב, טו):

(ה) ... ומאריכין בדבר הזה כדי לחבבן. אם חזר בו ולא רצה לקבל [יהדות], הולך לדרכו. ואם קיבל, אין משהין אותו אלא מלין אותו מיד..."

כלומר אין מאריכין בפירוט תיאור חיובי המצוות והעבירות, אבל מאריכים בדברי אמונה. ואם קבל עליו, יש למול אותו מיד ולא להשהותו. הרמב"ם למד זאת מהגמרא הנ"ל (יבמות מז, ב).

הלכה

גבר ראוי שיהיה מעוטר בזקן.....קעח
 ייחוד של אב מאמץ עם בת מאומצת.....קעט
 קשרי ידידות עם ילדים מאומציםקפא
 מעלית אוטומטית בשבת.....קפג
 כהן הלומד רפואה ונזקק להטמא למתים.....קפד
 לבטא שם שמים כפשוטו בעת הלימוד....קפו
 פאה נכרית של אשה, מותר או אסור.....קפז
 האם מותר לצוד חיות ודגים לשם ספורט.....קצ
 הפלת עובר שהוא חולה במחלה קשה.....קצא
 זירוז שאין להפיל עוברים.....קצב
 חייל אם רואה עבירות במחנה, אם יוכיח.....קצד
 לחיצת יד גבר עם אשה.....קצו
 חלה, סגולה שיש בהפרשת חלה.....קצח
 כתיבת ספר תורה אם יש מצוה בזמן הזה.....קצט
 לשון הרע, אסור לספר גם על ילד קטן.....ר
 עלונים תורניים המופצים בבית הכנסת.....רא
 רחיצה בים, סכנת נפשות.....רב
 תוכנית שיימינג (בזיון) ברדיו, אסור לשמוע.....רד
 צום, אורך היום כשטסים לחוץ לארץ.....רו
 שימוש במטריה של חבר בלי לשאול רשות.....רז
 שמיעת מוזיקה בשלושת השבועות.....רח

התעוררות לדייק בקיום ההלכה.....קמה
 התלמוד נחשב לסמכות עליונה בהלכה...קמו
 לא להתבייש מאחרים בעת קיום ההלכה.....קמט
 הנהגה על פי קבלה המנוגדת להלכה.....קנ
 ההערמה, בעת קיום ההלכה.....קנב
 מדוע כל כך הרבה דעות שונות בין הפוסקים.....קנג
 מדוע אתה סומך על פסקי רבי עובדיה יוסף.....קנה
 דבר שאני סובר שמותר, האם מותר לתת לאחר המחמיר.....קנז
 אם יש תמיד לפסוק כמו רוב הפוסקים...קנח
 איסור ריבית באופן ההיתר של היתר עיסקא.....קנט
 אכילת זיתים אם מותר או אסור.....קסא
 אם בן חייב לכבד הוריו למרות שהם רשעים.....קסב
 אם מותר לערוך סעודה בבית הכנסת....קסד
 בשנת השמיטה אם לסמוך על היתר מכירה.....קסו
 מחלוקת מתי מתחיל היום ומתי סופו.....קע
 מדוע אסור לכהן לשאת גרושה.....קעב
 כהן הנושא גרושה אם יעלה לברכת כהנים.....קעד
 גבר חולה אם יקבל טיפול רפואי גופני מאשה.....קעה
 גילוח כל הראש כולל הפיאות.....קעו

התעוררות לקיים בשלימות דברי ההלכה

שאלה: הרב, איך אפשר להתחזק ביראת שמים? להתחזק במצוות? אני רוצה לדעת להתבונן בטוב האמיתי ולנוס מהרע אבל זה נראה כל-כך רחוק ממני. לפעמים הרע נראה כאילו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא הרע.

תשובה: שלוש שאלות נתקבצו אצלך פה בשתי שורות.

מענה לשאלה הראשונה:

"יראת שמים" אינה דוקא יראת העונש, אלא לדעתי יראת הרוממות. כאשר האדם הוא חכם ומבין במקצת הפלאות שיש בתבל, מליארדי נפלאות שאין המוח האנושי משיג פתרונם, הוא מיד מכיר שיש בורא עולם. הנה כח המשיכה וכח הכבידה, שכל גוף גדול מושך אליו גוף הקטן ממנו. בלעדי כח זה, אם זרקת איזה דבר לקראת מעלה הוא יגיע לאטמוספירה החיצונה, מאות קילומטרים מכאן. גם בני אדם, אם יקפצו כלפי מעלה, או מי שהוא ידחוף את גופותיהם כלפי מעלה, לא יוכלו לעצור נסיקתם ולא יפלו חזרה ארצה. אבל כח המשיכה וגם הכבידה גורמות שהדבר או הגוף יפול חזרה לארץ. גם הליכתנו צעד אחר צעד לא היינו בטוחים שנשאר צמודים לאדמה. תחשוב, איך היה העולם נראה ללא כחות אלו? גם כדור הארץ במסלולה לא היתה ממשיכה סביב לשמש אלא היתה נעה החוצה אל החלל הרחוק. ואז היינו מפסידים גם אור השמש וגם הקרנתיו הגורמים לצמיחה של כל הצמחים. איך היינו נראים?

כך כח העיכול שיש במעיים שלנו, ובמעיים של כל יצור חי, המעכל את המזון, מפרק אותו לאבות המזון כדי לתת חיים לנו ולכל אבר ואבר. מי סידר כל זה? ואותו בורא חכם שעשה כל זאת, עשה למען המשחק? עשה פעולת שוא? לא כן, אלא הוא צופה מאתנו חיים מוסריים, חיים טובים ומועילים, חיים מעולים וצדיקים. וזה גורם ליראת שמים.

מענה לשאלה השניה: ספר הזוהר אומר כי תרי"ג המצוות הן תרי"ג עצות. מה פירוש "עצות"? אלא הם הגורמים לנו חיים תקינים, חיים הראויים לאדם בר דעת. כל מצוה ומצוה שעשית, יצרת לך מלאך המסנגר עליך ליום הדין, יום הדין של ראש השנה הבא לקראתנו, וגם יום הדין בעת מיתתו של האדם. המשנה (אבות ד, יא) מלמדת "העושה מצוה אחת, קונה לו פרקליט אחד. והעושה עברה אחת, קונה לו קטיגור אחד". מלת "מצוה" באה מלשון ציווי. ממי היה הציווי? מאת המצוה, בורא-כל יתברך שמו. "מצוה" היא קשר בין הנברא לבין הבורא. שהוא אמר לנו, וקיימנו את דברו. קיום המצוה הוא מברק של אהבה שהבעת לקונן.

מין ' ששלחת אליו, אות של הכרת טובה על כל הטוב שעשה אתך, שעניך ראות, שאניך שומעות, ששרירך פועלים, שרגליך הן בעלי יכולת תנועה ועוד ועוד. המצוות הן סוג של "נשיקה" ששלחת אל אביך שבשמים.

מענה לשאלה השלישית: איך תדע מה טוב ומה רע? אמשול לך משל. אדם הנמצא בבית זר שאיננו מכיר, זו פעם ראשונה שהוא שם. הבנין בעל חמש קומות ואין שם מעלית והוא בקומה העליונה של חדר המדרגות. ובצאתו מדירת חברו, אחרי שפסע כמה פסיעות בחדר המדרגות, פתאום יש קצץ חשמלי. מה עליו לעשות? אם הוא פקק הוא מושיט יד ותופש בגדר ומעקה שסובב לכל המדרגות, ויורד לאט לאט, פסיעה אחרי פסיעה, כאשר מחזיק באופן הדוק את ברזל הגדר. אמנם "חושך מצרים", אפילה מבהילה, אבל הוא בטוח שלא יפול כי מחזיק במעקה. כך אם תתפוש בגדר ה"הלכה" בכל הליכותיך, ודאי לא תחליק ולא תפול ולא תקבל חבטות. על כל יהודי לקבל עליו מורה דרך, רב מוסמך שהוא סומך עליו. "דרך ארץ ארץ ארץ, וְשׁוֹמֵעַ לְעֶצֶה חָכָם" (משלי יב, טו). כאשר הוא נסמך למסורת הדורות, לפיד שהעבירו מיד ליד, דור אחר דור, מאז הר סיני, ויש לאדם-השואל הזה מורה דרך, מומחה בהלכה וירא שמים, הוא כבר מוצלח, כבר יורה לו מה טוב ומה רע.

"כִּי שָׁמַעְתָּ וּמָגֵן ה' אֱלֹהֶיךָ, חָן וְכְבוֹד יִתֵּן ה', לֹא יִמְנַע טוֹב לְהִלָּכִים בְּתַמִּים" (תהלים פד, יב).

סמכות עליונה של דברי הגמרא

שאלה: מדוע נחשב התלמוד (הגמרא) להיות מקור-סמכות העליון ביותר?

תשובה: הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ג ה"ח) מגדיר מי הוא הנחשב להיות "כופר בתורה"? מי שאינו מקבל נאמנות או סמכות גם תורה שבכתב וכן תורה שבעל פה שקבלנו שתייהן בסיני, או המכחיש את מגידה (כלומר חולק על אישי חז"ל).

הרמב"ם מחנך אותנו כי היו ארבעים דורות מאז משה רבינו ועד רב אשי ורבינא, שהם העורכים והמסכמים את כל תלמוד הבבלי (בבא מציעא פו, א). הרמב"ם בהקדמתו לספרו על הלכות מונה והולך אחד לאחד ובשם מי הם הדורות הללו, מוסרי המסורת. זו לשונו:

"נמצא מרב אשי עד משה רבינו עליו השלום ארבעים דורות. ואלו הן: רב אשי מרבא, ורבא מרבה, ורבה מרב הונא, ורב הונא מר' יוחנן ורב ושמואל, ור' יוחנן ורב ושמואל מרבינו

הקדוש, ורבינו הקדוש מרבן שמעון אביו, ורבן שמעון מרבן גמליאל אביו, ורבן גמליאל מרבן שמעון אביו, ורבן שמעון מרבן גמליאל הזקן אביו, ורבן גמליאל הזקן מרבן שמעון אביו, ורבן שמעון מהלל אביו, ושמאי והלל משמיעה ואבטליון, ושמעיה ואבטליון מיהודה ושמעון, ויהודה ושמעון מיהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי, ויהושע ונתאי מיוסי בן יועזר ויוסף בן יוחנן, ויוסי בן יועזר ויוסף בן יוחנן מאנטיגנוס, ואנטיגנוס משמעון הצדיק, ושמעון הצדיק מעזרא, ועזרא מברוך, וברוך מירמיהו, וירמיהו מצפניה, וצפניה מחבקוק, וחבקוק מנחום, ונחום מיואל, ויואל ממכה, ומיכה מישעיה, וישעיה מעמוס, ועמוס מהושע, והושע מזכריה, וזכריה מיהוידע, ויהוידע מאלישע, ואלישע מאלהו, ואלהו מאחיה, ואחיה מדוד, ודוד משמואל, ושמואל מעלי, ועלי מפנחס, ופנחס מיהושע, ויהושע ממשה רבינו, ומשה רבינו מפי הגבורה. נמצא שכולם מה' אלוהי ישראל.

וממשיך הרמב"ם:

כל אלו החכמים הנזכרים הם גדולי הדורות. מהם ראשי ישיבות, ומהם ראשי גליות, ומהם סנהדרי גדולה. ועמהם בכל דור ודור, אלפים ורבות, ששמעו מהם ועמהם. **רבינא ורב אשי, הם סוף חכמי הגמרא.** ורב אשי, הוא שחיבר הגמרא הבבלית, בארץ שנער [=בבל], אחר שחיבר ר' יוחנן הגמרא ירושלמית, בכמו מאה שנה. וענין שני הגמרות הוא פירוש דברי המשניות, וביאור עמקותיה, ודברים שנתחדשו בכל בית דין ובית דין, מימות רבינו הקדוש ועד חיבור הגמרא. ומשני הגמרות, ומן התוספתות, ומספרא וספרי, מכולם יתבאר האסור והמותר, הטמא והטהור, החיוב והפטור, הפסול והכשר, כמו שהעתיקו איש מפי איש, מפי משה רבינו מסיני.

גם יתבאר מהם דברים, שגזרו חכמים ונביאים שבכל דור ודור, לעשות סג' לתורה, כמו ששמעו ממשה בפירוש, שנאמר (ויקרא יח, ל) "ושמרתם את משמרת", עשו משמרת למשמרתי (מועד קטן ה' ע"א). וכן יתבאר מהם, המנהגות והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור, כמו שראו בית דין של אותו הדור. לפי שאסור לסור מהם, שנאמר (דברים יז, יא) 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל'. וכן משפטים ודינים מופלאים, שלא קיבלום ממשה, ודנו בהם בית דין של אותו הדור במדות שהתורה נדרשת בהן, ופסקו אותם הזקנים, וגמרו שהדין כך הוא, הכל חיבר רב אשי בגמרא, מימות משה ועד ימיו". עד כאן לשונו הנפלאה של הרמב"ם.

ואם יאמר האדם, כיצד נדע מה לעשות? הרי לשון הגמרא היא בארמית, ואין אנו בקיאים בה. וכן דברי הגמרא אינם מסודרים כראוי אלא עוברים מנושא לנושא אחר, דרך הקשרים [=אסוציאציה]. וגם לפעמים דנים על אותו הנושא גם במסכתות אחרות, והמסקנות שם אינן זהות זו לזו? וגם בכל חילוקי הדיעות בין החכמים, לא הודיעו לנו לפי מי פוסקים?

על זה שלח הקב"ה שליח נאמן, הרמב"ם, שסידר לנו בספרו כל הדברים בלשון קלה, ספר ערוך היטב בסידור חינוכי שיהיה לנו קל לקלוט הדברים וגם קל לזכור בעל פה. כך לשון הרמב"ם בסוף הקדמתו הנ"ל:

"ובזמן הזה תקפו הצרות יתירות, ודחקה השעה את הכל, ואבדה חכמת חכמינו, ובינת נבוינו נסתרה. לפיכך, אותם הפירושים וההלכות והתשובות שחברו הגאונים, וראו שהם דברים מבוארים, נתקשו בימינו, ואין מבין עניניהם כראוי, אלא מעט במספר. ואין צריך לומר הגמרא עצמה, הבלית והירושלמית, וספרא וספרי והתוספתא, שהם צריכין דעת רחבה, ונפש חֲכָמָה, וזמן ארוך, ואחר כך יודע מהם הדרך הנכונה בדברים האסורים והמותרים, ושאר דיני התורה, היאך הוא".

"ומפני זה נעיתי חצני [=בנוסחא מדויקת, שנסתי מתני], אני משה בן מיימון הספרדי, ונשענתי על הצור, ברוך הוא, ובינותי בכל אלו הספרים, וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים, בענין האסור והמותר, הטמא והטהור, עם שאר דיני התורה, **כולם בלשון ברורה, ודרך קצרה, עד שתהא תורה שבעל פה כולה, סדורה בפי הכל, בלא קושיא ולא פירוק.** לא זה אומר בִּכָּה וזה בִּכָּה, אלא דברים ברורים, קרובים, נכונים, על פי המשפט אשר יתבאר מכל אלו החיבורים והפירושים, הנמצאים מימות רבינו הקדוש ועד עכשיו, **עד שיהיו כל הדינים גלויין לקטן ולגדול, בדין כל מצוה ומצוה, ובדין כל הדברים שתיקנו חכמים ונביאים.** כללו של דבר, כדי שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם, בדין מדיני ישראל, אלא יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה, עם התקנות והמנהגות והגזירות, שנעשו מימות משה רבינו ועד חבור הגמרא, וכמו שפירשו לנו הגאונים בכל חיבוריהם שחיברו אחר הגמרא:

לפיכך קראתי שם חיבור זה "משנה תורה", לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה, ואחר כך קורא בזה, **וידוע ממנו תורה שבעל פה כולה,** ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם". **על** כן לשון הרמב"ם.

ואם יאמר אדם: מי אמר לך לסמוך רק עליו? אני עונה, כי לפי התרשמותי ממה שלמדתי בספרות היקרה שנותרה בידינו, לא מצאתי ספר אחר כמוהו שהכין לנו כל התלמוד כולו בסידור נאה ומובן. לא רק זה, אלא כל מאות הקושיות ששאלו המפרשים האחרונים על דבריו, אחד לאחד ענה עליהם הרב יוסף קאפח [גם ממה שהעתיק מספרים אחרים שהם ענו על הקושיות] במהדורתו של "משנה תורה". ולא מצא אפילו מקום אחד שדברי הרמב"ם יהיו מופרכים.

במיוחד הדבר שיש לנו לסמוך על הרמב"ם לאור דברי מרן הרב יוסף קארו (בשו"ת אבקת רוכל, סי' ל"ב):

"הרמב"ם ז"ל אשר הוא גדול הפוסקים וכל קהילות ארץ ישראל והאראביסטאן (מדינות שם שוכנים ערבים: תימן, עיראק, פרס, ארם צובה, וחלק מתורכיה) והמערב (=צפון אפריקה, כלומר מצרים, טוניס, אלג'יריה, מרוקו) נוהגים על פיו, וקבלוהו עליהם לרבם. מי שינהוג כמוהו בקולותיו ובחומרותיו, למה יכפוהו לזוז ממנו?...? "[עיי'ן שם המשך דבריו שאם יש קהילה נוהגים על פיו, אין בזאת איסור "לא תתגודדו"].

נחזור לעניננו, הַסְמָכוֹת המוחלטת היא לאנשי התלמוד. וכל המנהגים שנהגו הדורות מאז אלף וחמש מאות שנה, אלו שהתחדשו, וביניהם הרבה שהפסיק העם מלקיים אותם, אינם מחייבים ברמה הדומה למה שנאמר בגמרא.

כתב הגר"א (בביאורו לשו"ע חושן משפט כה ס"ק ו'): "דעל הגמרא אין רשות להוסיף, ולא לגרוע, כל שכן לחלוק". וכן כתב שו"ת נודע ביהודה (תנינא, אבן העזר סי' עט) וכן כתב "ערוך השולחן" (בהקדמתו לחו"מ עמ' 4).

כך לשונו של הרמב"ם, בהקדמתו לביאור המשנה (זרעים, מהד' מוסד הרב קוק, בתרגום של הרב יוסף קאפח עמ' כ"ה, ובש"ס וילנא עמ' 110) "וכאשר מתו כל החכמים ע"ה שהאחרונים שבהם רבינא ורב אשי, וכבר נשלם התלמוד, הרי כל מי שעמד אחריו אין מטרתו אלא הבנת דבריהם בלבד, עליו [=על התלמוד] אין להוסיף ממנו ואין לגרוע".

כיצד לקיים המצוות למרות שיש הלועגים לנו

שאלה: לפעמים עבודת השם קשה אצלי. כמו בבוקר שאני רוצה לקום להניח תפילין ואני מתעצל לקום ממטתי עד שכבר נהיה מאוחר. ואני חייב לצאת מהבית להגיע לעבודה בזמן. וגם בסביבה שלי ישנם הרבה חילוניים ולפעמים אני מתבייש לעשות מצוות לידם.

מה אפשר לעשות להינצל מהמכשולים האלה?

תשובה: אביא כאן לשון חז"ל במסכת שבת (דף קנג, א):

"אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן.

פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך. אמרו 'כלום חסר לבית המלך?' [כלומר בכל רגע עשוי המלך לומר לנו להכנס פנימה להשתתף בסעודה].

טיפשין שבהן הלכו למלאכתן אמרו 'כלום יש סעודה בלא טורח?' [כלומר יש לנו פנאי רב, לעשות כל שברצוננו]

בפתאום ביקש המלך את עבדיו [להכנס להיכל]. פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין. והטיפשים נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין. שמח המלך לקראת פיקחים, וְכָעֵס לקראת טיפשים.

[הערת ביניים: הנמשל של הגמרא, ה"סעודה" היא חיי עולם הבא, כדברי רמב"ם בהלכות תשובה, פרק ח סוף הלכה ד, כלומר העונג והשכר אחרי שהאדם ימות.]

אמר [המלך] 'הללו שקישטו את עצמן לסעודה, ישבו ויאכלו וישתו. הללו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו'.

חתנו של רבי מאיר משום רבי מאיר אמר: אף הן נראין כ[אילו] משמשין [והם אינם כל כך מבוזים]. אלא אלו ואלו יושבין. הללו אוכלין והללו רעבין. הללו שותין והללו צמאים שנאמר (ישעיה סה, יג-יד) 'כה אמר ה': הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו. הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו. הנה עבדי ירונו משוב לב, ואתם תצעקו מכאב לב, ומְשַׁבֵּר רוח תיילילו' [מהצער שבזבוז את חייהם עלי ארץ בתוהו וריק, ולא הרויחו כלום וגם שהמלך כועס עליהם]. [עד כאן לשון הגמרא]

כאשר האדם ישים אל לבו ודעתו שהקב"ה נאמן לשלם שכר, אז לא יתחשב בלעג של חבריו כי בסופו של דבר הוא יהיה המוצלח, והם הנכשלים.

אומרים: "צוחק טוב ומוצלח, מי שהוא צוחק אחרון" [בסוף הענין]. עולם הזה הוא רק פרזודור לפני שנכנסים לטרקלין (אבות ד, טז).

הנהגה לפי הקבלה המנוגדת לההלכה הפסוקה

שאלה: חלק גדול ממנהגי ישראל בנויים על פי יסודות הקבלה. כאשר יש סתירה בין הלכה הנגלית לבין הוראת הקבלה, לפי מי יש לנהוג?

תשובה: נקח לדוגמא ענין הנחת תפילין בחול המועד. בשולחן ערוך עצמו (או"ח סי' ל"א) פסק הרב יוסף קארו שאין להניח תפילין, והרמ"א מביא מנהג אשכנז (בחוץ לארץ) כן להניח. מה מקורו של הרב יוסף קארו? גם ב"בית יוסף" (שם כתב נימוקיו) וגם ב"כסף משנה" (ביאוריו)

להלכות הרמב"ם, הל' תפילין פ"ד ה"י) הוא מציין לדברי ספר "זהר חדש" על שיר השירים, שם מבואר שצריך להיות לכל יהודי שני סימנים שהוא עבד ה', מילה ותפילין. ובשבת ויום טוב אין צורך לאות התפילין, שהרי יש לנו אות איסור מלאכה ביום טוב! והמניח אז תפילין, אפילו בחול המועד, הוא מזלזל באות של יום טוב, ועונשו חמור. הרי מכאן שלפי השולחן ערוך, הוא הכריע את ההלכה מפי הקבלה.

האם ראוי לפסוק כך? כבר מתח נגד זה ביקורת הרב מהרש"ל (בן דורו של אריז"ל) בשו"ת מהרש"ל (סי' צ"ח) שהתנא רבי שמעון בר יוחי הוא רק אחד מעשרות תנאים שהיו לנו. ולמרות שהוא היה מהגדולים שבכולם, הלכה כרבים ולא כהיחיד. ואפילו כשמוזכר רבי שמעון בגמרא, בדרך כלל אין הלכה כמותו (פרט להלכות שבת). ולכן מוזר הדבר שיכריע השולחן ערוך כמדרש חיצוני כמו ספר הזהר מול דברי הגמרא?

מה מקור בגמרא כן להניח תפילין בחול המועד? הוא בירושלמי (מועד קטן פ"ג ה"ד). ידוע שאסור לכתוב כתב-יפה בחול המועד. איש אחד נאבדו לו תפילין בחול המועד, ושם התירו לסופר לכתוב בחול המועד זוג אחר של תפילין. הרי מה יותר מפורש מזה שיש להניח בחול המועד?

כלל יש לנו מחז"ל "לא בשמים היא" (תמורה טז, א). אנו פוסקים כפי חכמי הסנהדרין, ואין להקב"ה לשלוח שָׁדֵר ולהודיע שום דבר בהלכה כי "לא בשמים היא" (בבא מציעא נט, ב). ובכן אין שום נתיב עצמאי מחוץ לתחום התלמוד להכריע בהלכות.

ובכן, מה התועלת בדברי קבלה? עונה הרב חיים ולוז'ין ("נפש החיים", סוף שער הראשון) שהם ניתנו לנו כדי ללמד פנימיות התורה, להעמיק ביסודות האמונה, לתת מבט חודר לעמקי המקראות, להלהיב בקיום המצוות בזהירות וזריזות. אבל אין מתפקיד הקבלה להכריע בהלכה.

אמנם נכון שהיו מגאוני האחרונים שנהגו לפסוק ע"פ הקבלה. ביניהם "בן איש חי", "כף החיים", הרב בן ציון אבא שאול ועוד. אבל הם היו במיעוט מול מספר רב מאד של גאוני ישראל [גם בדורם] שלא סברו כך. ובמיוחד שחכמי קדם, שגדול כחם מאד מהאחרונים, הורו שאין לעשות כהמקובלים אם דבריהם נוגדים דברי ההלכה. שו"ת הרדב"ז (ח"ד אלף פב, קיא, קנא), ה"כנסת הגדולה", והמגן אברהם (סי' כ"ה ס"ק כ' שם פירט שמות רבים, ראה מהד' מכון ירושלים לפרסיהם), שו"ת חתם סופר (או"ח סי' נא). עיין דברים נמרצים של שו"ת חכם צבי (סי' ל"ו). והרחיב בזה הרב עובדיה יוסף בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח כ"ה ס"ק יב, יד. וכן בשו"ת יביע אומר ח"ד או"ח ב ס"ק ו-ז, יא ובעוד מקומות).

לכן "דרך המלך נלך". אין עוזבים ודאי מפני הספק. המקיים את ההלכה ע"פ הפוסקים בעלי נגלה הולך דרך סלולה, שהלכו בזה אבותינו מאז סיני.

שימוש בהערמות בקיומי ההלכה

שאלה: אנחנו זוג צעיר, עם שני ילדים קטנים. בדרך כלל שוכרים שְמֶרֶט ("בייבי-סיטר") בימות חול. אבל יצא לנו צורך להשתתף במסיבת "קידוש" בבקר שבת אצל בני משפחה, ושכרנו בחורה לשמור על ילדינו. בעוד מועד שאלתי הרי יש איסור לקבל משכורת על עבודה הנעשית בשבת? וענו לי שאשלם "בהבלעה". כלומר אצרף הסכום המגיע עבור עבודת השמירה בשבת, יחד עם תשלום לעבודת הבחורה שעשתה עבורנו בימות חול. זה נראה לי מוזר. כיצד מערימים על ההלכה? אם זה אסור זה אסור. נקודה. כיצד מותר לערוך תחבולות?

תשובה: לאורך כל חיי האדם יש התנגשויות בין ההלכה הכתובה והמסורה, לבין צרכי החיים השוטפים. למשל האדם רוצה לפתוח עסק, ולשם כך הוא צריך הון ראשוני עד שאחרי כמה חדשים יאגור לו קהל לקוחות. ובנק מלווה לו רק ע"י צירוף תשלום רבית. לזה התירו חכמים "היתר עיסקא". או לדוגמא, התורה מְצַנֶּה לשבות מעבודת הקרקע בארץ ישראל כל שנה שביעית. אבל בימינו שהאיסור הוא "רק" מדרבנן (כי אין רוב עם ישראל בארץ ישראל) אין קיום ההבטחה של התורה שהיבול של שנה הששית תפרנס אותנו משך שלוש שנים. וכך אי אפשר לאוכלוסיה של כמה מליונים לקיים מצוה זו, ולכלכל כל השנה. ולכן הרבנות הראשית מכינה "היתר מכירה", למכור לנכרים את השכבה העליונה של הקרקע, ובכך להתיר העבודה. או מי שמגדל בהמות טהורות, וחייב לתת לכהן את הנוול בכור, של כל בהמה המולידה, נוהגים למכור בעוד מועד חלק מועט מהבהמה לנכרי, ובכך פטורים ממצות מתן הבכור לכהן.

כל אלו אינן "פירצות" בחק התורה. כי אילו היה הקב"ה רוצה למנוע אותן, אין לה' שום בעיה, והיה יכול לנסח את התורה כך שגם אלו יהיו אסורים. במה שניסח את התורה באופן שעל ידי כך יוכלו חכמי ישראל למצוא פתרון המתיר, בזה מתגלה שגם הקב"ה מסכים. כי התורה היא "תורת חיים" שאפשר לקיים אותה. אין שום דבר בתורה שאי אפשר לכלל ישראל לקיים. התורה היא נוחה (כדברי רמב"ם, מורה נבוכים, ח"ב פרק לט).

אם תעיין באנציקלופדיה תלמודית (ערך: הערמה) תראה כמה וכמה דברים שחז"ל עצמם הדריכו אותנו לעשות "הערמה". מאמר מקיף על כך כתב הרב ישראל רוזן ("תחומין", כך כא, עמ' 209-222).

מפתח לזה הוא בדברי רמב"ם (פירוש המשנה, תמורה, תחילת פרק חמישי) "התחבולה המותרת נקראת 'הערמה', ושאינה מותרת [נקראת] 'מרמה'". זהו קנה מדה להבין שתורתנו באה להקל על חיי האדם, לרומם אותו, ולא לקשור אותו בצורת חיים הבלתי נסבלת. כל התחכומים שבעלי ההלכה המפורסמים הניחו לפתחינו, הם חלק מתוכניתו של הקב"ה.

על ריבוי הדעות החלוקות שיש בין פוסקי ההלכה בישראל

שאלה: מדוע יש כל כך הרבה מחלוקות בין הפוסקים [ראשונים ואחרונים] כיצד להכריע את ההלכה?

התשובה: [א] מאז חורבן בית המקדש, וגלינו מארצנו, אין לנו יישוב הדעת. כל הזמן יש לנו צרות. גם מפני הגוים ביניהם אנו גולים, וגם מחמת פילוגים פנימיים בעם ישראל, הנובעים משנאת חינם וחוסר סבלנות אחד אל השני. הלל ושמאי, למרות קצת חילוקי דעות ביניהם, נהגו זה לזה באהבה וריעות (יבמות יד ע"ב), היו אוכלים זה אצל זה, והמשפחות היו מתחתנות ביניהם, ללא מיגבלות. הויכוחים היו ענייניים אבל בלי התנגדות לאישיות של הצד השני בויכוח. אבל במשך הדורות, מפני קוצר רוח שנגרמה ע"י הסיבות של לחץ החיים ותנאים קשים מהם סבלנו בהיותנו נרדפים מהגוים, נתרבו תופעות של בני אדם המגזימים בהתנגדותם זה לזה, ולא ישבו יחד לברר הנושא במתינות. יש שהיו מתקיפים את הדיעה שכנגד בביטויי זעם, ולפעמים בעלבונות. ואם המדות לא היו מושלמות [כאמור יש לנו לימוד זכות על האונס שגרם לכך] הא כיצד יזכו להבין תורה באמיתותה? צריכים למדות טובות, עוד בטרם הלימוד. "דרך ארץ קדמה לתורה".

אבל רבני הדורות לא היו לגמרי אשמים, כי הגלות גורמת, כפי שנאמר בגמרא בנדרים (דף כב ע"א) "ונתן ה' לך שם [=בחוף לארץ] לב רָזָז" (דברים כה, סה). רדיפות קשות כל כמה שנים, עלילות-דם ואח"כ עינויים קשים עד שיודו. מסים כבדים ומכות רצח אם לא פרעו את הנדרש מהם. צריכים לזכור כי כל אוכלוסיית היהודים גורשו מצרפת בשנת 1182. וכן כלל היהודים גורשו ממדינת אנגליה בשנת 1290. וכלל יהודי ספרד גורשו בשנת 1492. מה נפרט בפרוטרוט על הגירושים המקומיים מעיר לעיר בהרבה ממדינות אירופה. מובן מאליו שהגולה ממקומו אין לו מקור פרנסה במקומו החדש, וכמובן לא בית ולא קהילה. רבים מתו ממחלות מפני חוסר תנאים. כל היודע בהיסטוריה משתומם על היכולת היהודית לשרוד בתנאים קשים ההם. ועד תקופתנו הנוכחית אנו שנואים בעיני רוב אומות העולם. גם מי שאין הוא עצמו הסובל אבל היודע על שאר אחיו היהודים בכל מקום ומקום, כיצד נבקש ממנו מתינות המחשבה?

[ב] עוד סיבה למחלוקות, כי בימי קדם ישבו שנים רבות אצל הרב וקלטו רוב חכמתו. ידעו בבירור מה הרב אמר. אבל במשך הדורות, שוב מפני הצרות, למדו אצל הרב רק שנה או שנתיים, וגם זה לא במשך כל היום, ולכן לא שמעו ממנו דבר ברור בכל נושא ונושא, אלא התלמידים הם שהעריכו והשוו נושא לנושא, וניסו להסיק מסקנות. ולפי שכל תלמיד יש לו

מְנַטְלִיּוֹת שׁוֹנָה מַחְבְּרוּ (מהר"ל, באר הגולה, באר ראשון, ד"ה ואמר בעלי אסופות, עמ' יט-כ), המסקנות היו שונות זו מזו. וכיון שהרב ממנו למדו כבר הלך לעולמו, לא היתה אפשרות לשאול אצלו מי מהם הצודק. [ראה דוגמא במסכת נדה לו ע"ב, מחלוקת בין שילא בר אבינא ורב אסי].

וראה במסכת סנהדרין (דף פח ע"ב) "משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צָרְכָן, רְבוּ מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות!" [שונות זו מזו] - - ובימינו כמאה תורות שונות [לשון מהרש"ל בהקדמתו ל"ים של שלמה" על ביצה].

[ג] יש עוד סיבה:

מפני שהיו חכמים גרים באירופה, ולא ראו דברי חכמים אחרים בצפון אפריקה וספריהם. והיו חכמים ברוסיה ולא ראו דברי חכמים אחרים בגרמניה. הפיזור גרם שלא נפגשו, ובכך לא דנו פנים אל פנים או במכתבים [לא היה בימיהם שירות דואר] לברר את האמת. הנביא ניבא על זה כי לא ידעו טעמי ההלכה, לכן המסקנות שונות. כך הודיעו חז"ל:

[**מסכת שבת דף קלח ע"ב**]

"**תנו** רבנן כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו: עתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר 'הנה ימים באים נאום ה' אלהים והשלחתי רעב בארץ, לא רעב לחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע את דברי ה'. וְנָעוּ מִמֶּנּוּ עַד יָם וּמִצְפּוֹן וְעַד מִזְרַח, יִשׁוּטְטוּ לִבְקֶשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא יִמְצְאוּ" (עמוס ח, יא-יב). דבר ה' זו הלכה...

תניא רבי שמעון בן יוחי אומר חס ושלום שתשתכח תורה מישראל שנאמר 'כי לא תִשְׁכַּח מפי זרעו' (דברים לא, כא). אלא מה אני מקיים 'ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו'? **שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה במקום אחד**. עכ"ל.

ומפרש שם רש"י: "הלכה ברורה, בטעמים, שלא יהא בה מחלוקת". כלומר אם היו יודעים נימוקי ההלכות, וטעמי המצוות, סיבות לגזירות ותקנות חכמים, מגיעים לעמק שוה בהבנת הענין. אבל רק גרסו: זה אומר טמא זה אומר טהור, זה אומר מותר זה אומר אסור. אבל לא ידעו טעמיהם של הקודמים ולכן לא יוכלו להגיע אל בירור האמת. לכן כל צד התבצר בְּעִמְדָּה שלו [מה ששמע מרבותיו, באופן סתום] ולא אז ממנה. כי לא ידעו "לב הענין". הכל מחמת הפיזור, וטירוף הדעת מפני צרות הגלות. כך לפי פירוש רש"י הנ"ל מדוע אין הלכה ברורה.

הפתרון לכל הבעיות האלו, שיהיה לנו מוסד הסנהדרין, שבעים ואחד חכמים, והם יחליטו עבור כל העם מה המסקנא הנכונה, על פי רוב דעות של שבעים ואחד אלו. וכבר הרמב"ם הציע בפנינו כיצד להקים מחדש את הסנהדרין (הלכות סנהדרין פרק ד הלכה יא, וכתבתי על כך מאמר ארוך הנמצא בכתב-עת "תחומין" כרך יח, עמ' 461-448).

כעת תשאל, ומדוע אין לנו סנהדרין במדינתנו המחודשת? שוב התשובה היא מפני שנאת חנם הנ"ל, זה פוסל מועמדותו של זה, וזה פוסל מועמדותו של זה. מפני ההשתייכות לכיתות או מפלגות. ריחוק הלב בין חלק מהאנטי-ציוניים נגד רבנים ציוניים, בין חסידים למתנגדים וכן להיפך, בין הקבוצות והסיעות אלו לאלו, אין להם אימון בשני ולא סובלנות אליו.

הזכרנו למעלה, אם אין מדות טובות, לא זוכים לידיעה אמתית בחכמה. ולכן אין לנו אפשרות אחרת אלא לפסוק איש איש לפי דברי תלמיד חכם בשכונתו שהוא סומך עליו, על ידיעותיו, ועל מדות טובות שבו, ועל אהבת ישראל שבו.

צריכים לזכור שיש לכלל ישראל מצוה של "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך" (דברים טז, יח) ו"ספר החינוך" כותב שזה כולל הקמת הסנהדרין. וכעת שחזרנו לארצנו, מצוה זו מוטלת עלינו. אבל כתב הרמב"ם בפירושו למשנה (סנהדרין פרק א משנה ג) "ואני סבור שהסנהדרין תשוב לפני התגלות המשיח... וזה יהיה בלי ספק כאשר ישיר ה' לבות בני אדם, וירבו במעשה הטוב, ותגדל תשוקתם לה' ולתורתו, ויתרבה יושרם לפני בוא המשיח". כלומר, נתקן את מדותינו, ובזה נעלה על המסילה למצוא פסק אחיד.

ועד אז, ינהג כל אחד כפי שיורה לו רבו בתורה. אבל ישתדל להבין שגם רב ירא-שמים אחר, הפוסק אחרת, גם לו יש מקום בתורה. ואין לבזות או להאשים או ללעוג לשני.

מדוע אתה סומך על פסקי ר' עובדיה יוסף יותר מעל אחרים

שאלה: אני רואה שהרבה פעמים אתה סומך על דברי הרב עובדיה יוסף זצ"ל. זה תמוה בעיני כי היו עוד הרבה רבנים אחרים בדורנו, וגם בדורות אחרונים, שהיו גדולי עולם. לפעמים דבריו שונים ממה שהם אמרו. ומדוע אינך אפילו מתחשב להביא מדבריהם כדי לתת תמונה שלמה. ושמה הם הצודקים ולא הוא? מדוע בחרת דוק אותו?

תשובה: אענה על ידי דברי הרב יוסף חיים, מחבר "בן איש חי" בתחילת הקדמתו לספרו "שו"ת רב פעלים" חלק ראשון:

"ועוד יש בבעלי תשובות שני סוגים, והוא, יש אם נשאל איזה שאלה בענין אחד, הוא זריז ונשכר לפתוח הספרים של כל בעלי התשובות, ראשונים ואחרונים ואחרוני אחרונים, למקטון

ועד גדול עד זמנו, ואפילו על ספרים אשר מחבריהם עודם בחיים, וכוונתו לחפש לדעת מה דעתו של כל חכם וחכם, אשר דיבר בענין זה שנשאל בו. והנה דרך זה הוא מה טוב ומה נעים. [א] אם ימצא חכם מחבר שנכנס בענין כזה, וגם הוא מסכים בענין כהסכמתו, נמצא הדין אשר נשאל עליו לעשות מעשה נפסק גם על פי דברי אותו חכם, ואין זה 'דן יחיד'. [ב] הנה אי אפשר שלא ימצא שם איזה חידוש, באותה השאלה שהאחרון המעיין בספרים לא ידע ולא הכיר ולא הרגיש בו... ובדרך זה נוהגים חכמי הספרדים בתשובות ופסקים שלהם, לתור ולדרוש מכל הספרים, ראשונים ואחרונים ואחרוני אחרונים, כל אשר תשיג ידם, כדי לברר ההלכה בתשובותיהם, ועליהם נאמר "פוצו מעינותיך חוצה":

ויש שאין דרכם לתור ולדרוש בספרי האחרונים בכל ענין אשר יבוא לפניהם, אלא פונים דוקא אל דברי הפוסקים הראשונים [=מלפני חמש מאות שנה] וכותבים מה שנראה באותו ענין לפי הכרעת דעתם וסברתם... ובדרך זה מתנהגים על הרוב גאוני אשכנז.

והנה אע"פ שבדאי הגמור לא בגאווה נהגו כך, עם כל זה אני אומר, אחר אלף מחילות מכבוד תורתם, לא טוב זה הדבר אשר עשו. כי זה כלל גדול בתורה, אין התורה נקנית אלא בחבורה (ברכות סג, ב), ולכך נקרא החכמים 'בעלי אסופות' (חגיגה ג, ב). ותמיד תמצא שהגדולים צריכים לקטנים. והתנא הגדול אמר 'הרבה תורה למדתי מרבותי, ויותר מחבריי, ומתלמידי יותר מכולם' (תענית ז, א). ועל כן [אפילו] אם המחבר בעל הספר [=שם אתה מחפש] הוא אחרון, וזה החכם [=המעיין שם] על השאלה שנשאל הוא חכם גדול ורב מובהק, למה לא יבקש לדעת מה כתב זה המחבר באותו ענין של השאלה? הן מסברת עצמו, והן ממה שאסף וקיבץ לו מן האחרונים והראשונים באותו הענין? ושמה אולי עלתה במצודתו של המחבר הזה דבר חדש וסברא חדשה אשר נעלמו מאותו הרב המובהק [=המעיין בספר]. [עד כאן תמצית לשון הרב "בן איש חי"].

נחזור לענייננו. מי שמכיר בספרי רבותינו בדור הזה, וגם בדורות שלפנינו, לא ימצא ספר הדומה לאלו של ר' עובדיה יוסף שבכל שאלה הנידונה, הוא מביא עשרות ספרים שדנו בנושא ההוא, ולפעמים קרוב למאה [כן, ספרתי לפעמים]. ובכן, בכל פסק ופסק שאנו ממושמעים לדברי הרב עובדיה, לא רק שאנו מקיימים את מעשה המצוה לפי פסק שלו, אלא גם לפי עשרות הרבנים שקדמו לו. והוא מפרט את שמותיהם, ומציין באיזה פרק ואפילו באיזה עמוד בספריהם הוא, משם מביא ראיות לדבריו.

במלים אחרות, כל העיונים שעיינו בהלכה קדמונינו, למאותיהם, חלק גדול מזה עבר דרך הצינור של הרב עובדיה יוסף, שראה את דבריהם, למד את דבריהם, שקל את דבריהם. ולכן כאשר לומדים את ספריו מקבלים אנו קיצור של כל מה שאמרו מאות גדולי עולם שקדמו לתקופתו.

וזו בנוסף למה שהוא שוקל ובודק ומעיין ומסביר מדוע הכריע כמו פלוני ולא כמו אלמוני. תופעה זו של בקיאותו הגאונית לא מצאתי אצל שאר ספר תשובות בדורנו. לכן, עליו אני סומך.

דבר שאני סבור שהוא מותר, אם מותר לתת לאדם החושב שהוא אסור

שאלה: אני אישית סומך על "הַכָּשֵׁר" הרבנות הראשית לישראל. כי כך חונכתי שיש חזקת כשרות לכל היהודים שומרי מצוות, ואפשר לאכול אצלם. ואם רבנים מעידים על הכשרות, הגמרא אמרה לסמוך עליהם. אבל לפעמים בא לביתי אדם שהוא מושפע מההשמצות שכמה בעלי הַכָּשֵׁרִים משמיצים את הרבנות, והוא נמנע מלאכול מהתוצרת הנושאת "הכשר" שלהם. האם מותר לי להעלים, להסתיר ממנו, ולתת לו וממה שאני נוהג בו היתר? כי אני אומר עליו שהוא "סתם מחמיר".

תשובה: איסור גניבת דעת היא מהתורה, שנכלל במקרא "לא תגנובו" (ויקרא יט, יא). כך פסק הריטב"א (על חולין צד, א) בשם התוספות, והסמ"ג (לאו קנ"ה). הרמב"ם (הלכות דעות ב, ו) כלל איסור זה במקרא "מדבר שקר תרחק" (שמות כג, ז). ואף הוא איסור מהתורה. לכן יש להחמיר אפילו כשיש רק ספק. אילו האורח שלך היה יודע שזה מְהַכְּשֵׁר שאינו סומך עליו, לא היה אוכל. וכיצד תטעה אותו? מה ששנאוני עליך אל תעשה לחברך.

לכן תנסה להסביר לו את צדקת עמדתך שאפשר לסמוך על הרבנות. אם אינך מצליח בזה, אל תגיש לו שום מאכל שאם היה יודע את האמת, לא היה רוצה לאכול ממנו.

תהיה אדם ישר.

אם פוסקים את ההלכה על פי רוב הפוסקים

שאלה: אתה תמיד אומר שכאשר יש מחלוקת בין פוסקי זמננו, זה אוסר וזה מתיר, זה מכשיר וזה מטריף, אתה מלמד שאם מדובר בדאורייתא יש להחמיר, ואם בדרבנן, אפשר להקל. אבל לא כן נוהגים פוסקים רבים, שהם מתחשבים בכלל של "יחיד ורבים, הלכה כרבים". מדוע אינך נוהג כך?

תשובה: מה שאמרת שיש הרבה הנוהגים לפי הכלל של "יחיד ורבים, הלכה כרבים" כך הוא ברמ"א לשולחן ערוך (חו"מ סי' כ"ה סעיף ב) וכך הורה הש"ך (בכללי ההוראות, ביורה דעה סוף סי' רמב).

אבל אין להכחיש כי הרמב"ם לא כתב כך. אמנם כשיש סנהדרין או בית דין, פוסקים שם לפי רוב הדיעות. אבל שלא בזמן שיש הכרעה תוך הבית דין, אלא מחלוקת בין הפוסקים השונים, הרמב"ם מלמדנו, בהלכות ממרים סוף פרק א:

"שני חכמים או שני בתי דינים שנחלקו, שלא בזמן הסנהדרין או עד שלא היה הדבר ברור להן, בין בזמן אחד בין בזה אחר זה, אחד מטהר ואחד מטמא, אחד אוסר ואחד מתיר, **אם אינך יודע להיכן הדין נוטה**, בשל תורה הלך אחר המחמיר, בשל סופרים הלך אחר המיקל".

ברור מלשונו שאם השואל הוא למדן, והוא מכיר מתוך לימוד הסוגיא בגמרא והראשונים, לאן הדין נוטה, כבר אין אצלו ספק. מדובר במי שאין לו הידיעות הנ"ל, עליו לנהוג כהדרת הרמב"ם.

מדוע הרמב"ם לא כתב את הכלל של "יחיד ורבים הלכה כרבים"? והרי יסוד זה מופיע ארבע עשרה פעמים בגמרא (ראו רשימת ר' ישעיה פיק, בצד גליון הגמרא בברכות ט ע"א). אלא דין "אחרי רבים להטות" נאמר בבית הדין, כשיש צורך הכרעה בין חכמים הנמצאים יחד ומבררים הדבר זה מול זה. שם בודאי "אחרי רבים להטות" (ספר החינוך, מצוה ע"ח. וכן רמב"ם הל' סנהדרין פרק ח הלכה ב). אבל כשהחכמים לא נפגשו יחד, ולא שמעו איש את דברי חברו, אין בזה דין של "רוב" כי שמא אילו היו שומעים היו משתכנעים שהשני צודק?

כך מביא ה"בית יוסף" (חו"מ סוף יג) בשם הרשב"א. נביא דברי החזון איש (יורה דעה עמ' קפא, סוף טור ד). "ידוע כי אין כח רוב אלא במושב בית דין, אבל חכמים החולקים [זה על זה] בדורות חלוקים, או במדינות חלוקות, אין נפקותא [=הבדל] בין רוב למיעוט... ומלבד [=לא רק] שאין כח רוב בעצם, [אלא] אין הרוב ידוע. כי הרבה חכמים היו שלא באו דבריהם על ספר. והרבה שספריהם לא הגיעו לידינו. [=ובכל זאת הוא מסתייג במקצת מהכלל הנ"ל]

ובכל זאת למיעוט הלבבות, להכריע בסברא, נוטלים לפעמים גם כח הרוב המספרי, לנטיה לצד זה". [וכדבריו האחרונים כתב מהר"ץ חיות ("משפט ההוראה", פרק חמישי)].

מה מקורו של הרמב"ם לא לסמוך על "רוב פוסקים"? דברי חז"ל עצמם במסכת עבודה זרה ז ע"א, דברי ר' יהושע בן קרחה. ושם לא הזכירו כלל ענין של "יחיד ורבים, הלכה כרבים".

ואם תשאל, הרי סוף כל סוף יש ארבעה עשרה מקומות שכך נהגו חז"ל? דע לך כי בדקתי כל המקומות ההם, ובכולם מדובר בַּתְנָאִים במשנה או בברייתא. כלומר לפני תקופת רבי יהודה הנשיא, או בתקופתו, והוא היה ראש הסנהדרין, וכל דבריהם נאמרו במוסד סגור ששמעו אלו את דברי אלו. ולכן אין לסמוך על כלל זה לדורות. כך נבין לפי הרמב"ם.

אבל שאר הפוסקים (רמ"א וש"ך ועוד עשרות פוסקים) נהגו לסמוך על רוב מפני "מה מצינו". לדעתם כאשר יש ספק מה לעשות, על פי רוב האמת נמצאת אצל המרובים. למדו כך מהגמרא.

אבל אני ממשיך עם דעת הרמב"ם, שהוא צמוד לדברי חז"ל (במסכת עבודה זרה ז ע"א) ששם הוא הנושא המרכזי הזה כיצד לפסוק, והזניחו שם את הכלל של "יחיד ורבים, הלכה כרבים".

מעניין הדבר, נדפס ספר נפלא "שו"ת יביע אומר, מפתחות" (שנת תשס"ט, 784 עמודים) ומפורט ביותר. ב"כללי הפסוקים" (שם עמ' רצה-ש) לא מוזכר שהרב הסתמך אי פעם על הכלל של "יחיד ורבים הלכה כרבים". כי אחז כנראה בשיטת הרמב"ם. [ובכל אופן מצאתי באופן נדיר כי כמה פעמים סומך על רוב כאשר הם נגד דעתו של יחיד ממש].

והרוצה לסמוך על שיטת שאר פוסקים, לנהוג "יחיד ורבים", יש לו על מי יסמוך (רמ"א והש"ך).

איסור הלוואה ברבית, ויש אופן של היתר עיסקא

שאלה: שמעתי בשיעור כי המלוה כסף ברבית, אינו קם לתחיית המתים. זה מטריד אותי מאד, כי יש לי קצת עודף בכל חודש מהמשכורת שלי, ואני נוהג להלוות לאחרים, עם קצת ריוח רבית, וזה עוזר לי לפרנסתי. אמרו שיש "היתר עיסקא". איך זה מועיל?

תשובה: התורה בקשה לחנך את כולנו לאהוב את שאר עם ישראל כמו אחים, ולעזור להם בעת מצוקתם, מתוך אהבה ולא מתוך בקשת רווחים ולטובת עצמנו. אבל זה כבר אלף שנה שכל עולם העסקים מבוסס על השגת מימון, למען רכישת מלאי, למען שכר עובדים ועוד הוצאות, לפחות בתקופה הראשונית של פתיחת העסק, עד שהעסק "ישא את עצמו" ללא

צורך להלוואות. אבל כיון שהיה מדובר בסכומים יותר גדולים, אנשים לא רצו להסתכן בהפסד הקרן שהלוו לאחרים, ובקשו פיצוי כספי על ידי שירותו גם הם מההלוואה, על ידי מתן רבית. הרצון להרויח, התגבר על חשש סיכון איבוד הקרן הראשוני שמלוים אל הלווה.

היה לנו גאון לפני שבע מאות שנה, הרב מאיר מרוטנברג, והמציא רעיון היתר עיסקא. והוא שהאדם המלווה כסף זה, זה בתור היותו שותף עם השני, בין אם מרויח ובין עם מפסיד בעסקיו. כלומר אם חלילה העסק מפסיד גם הוא מפסיד מכספו, אבל רק לפי שיעור הכסף שנתן באופן יחסי מול מכלול הון העסק. ואם העסק מרויח, גם הוא יהיה שותף ברווחים, לפי יחס שיעור כספו. ובשותפים אין כבר בעיית רבית.

[**אלא** שהלווה העוסק עם הממון צריך לקבל לפחות שקל אחד כמשכורת על טירחתו].

אבל אין הלווה נאמן לומר שהוא הפסיד אלא אם כן ישבע שבועה חמורה, וגם יביא הוכחות שהפסיד. ואם הוא מסרב להשבע וגם אינו מביא הוכחות שהפסיד, אזי הותנה בין המלווה והלווה שישלם אחוז מסוים עבור כל חודש וחודש (או כל יום ויום) שהממון היה אצלו. בצורה זו, הכסף אמנם נקרא "רבית", אבל בעצם הוא רק "קנס" על מה שהלווה מסרב להשבע ולהביא הוכחות שהפסיד.

כיצד מנסחים את השטר? תקח בידך ספר "קצור שולחן ערוך", של הרב שלמה גנצפריד (פרק סו סעיפים ו, ח) ותכתוב שטר לפי הסגנון ההוא. ואם אין לך זמן לכתוב, תגיד הדברים בעל פה, כמו שכתב שם בסעיף ז.

והרב עובדיה יוסף זצ"ל יעץ שאפשר לכתוב על שטר ההלוואה משפט קצר: "ההלואה בינינו היא לפי תנאי היתר עיסקא, לפי התנאים המפורסמים בבנק ישראל". ובזה די.

אמנם יש קצת סיכון בהיתר עיסקא הנ"ל, אם הלווה הוא נוכל וישבע על שקר שהפסיד, ואז כל הקרן הוא בסיכון. ולכן תלווה רק לאנשים הגונים שאתה סומך על יושרם. [וגם לפני ביצוע ההלוואה תבקש שיפקיד אצלך ערבות, על גובה סכום הקרן שלך].

ויש עוד אפשרות. אם תתן הלוואה, והרבית ינתן רק לאדם שלישי, ולא אשתך, בןך ובתך [שהם פסולים לענין עצה זאת]. אז זה מותר. אבל צריך אתה למצוא אדם שלישי שהוא נאמן לך, שאחר כך יתן לך הכסף כמתנה גמורה, בלי קשר להלוואה הזאת, ולא יחזיק הכסף לעצמו.

ודע לך כי המלווה כסף לבנק, או כל חברה שהיא, או מקבל כסף מבנק או כל חברה שהיא, אם הם בע"מ, רשומים חוקית "בעירבון מוגבל", אין שום איסור לקחת או לקבל מהם רבית, גם בלי שום היתר עיסקא, כמו שנבאר:

הגיע לידי מאמרו של הרב רפאל קצנלנבוגן, מהרבנים החשובים בירושלים, הקובע כי כיון שמדובר בחברה בע"מ [=ר"ת בעירבון מוגבל], בין שמדובר בלווה או מדובר במלווה, אין בזה

איסור כלל. מאמרו נדפס בסדרת הספרים של הרב מנחם כשר "נועם", כרך יב עמ' 300-338 (ספר הנמצא בתוכנה "אוצר החכמה"). וגם הרב משה פיינשטיין כתב היתר זה (שו"ת אגרות משה, יורה דיעה ח"ב עמ' צב-צג).

מה הם נימוקיהם? "לא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלֵוָה למלוה" (בבא מציעא סט, ב). כלומר צריך להיות "איש" הנותן הלוואה וכן "איש" המקבל הלוואה, והלוה יהיה אחראי באופן אישי לשלם ההלוואה.

אבל בחברה בע"מ אין העובדים שם שותפים באופן אישי על כל מה שמתרחש בבנק או בחברה. נניח שמפני רעידת אדמה חלילה, או פיגוע טרור חלילה, כל הבנין עם כל מכשיריו ונכסיו נחרבים, ויש בידי המשקיע מסמך המעיד שנתן להם כסף, האם אחד מהפקידים, או אפילו ראש המוסד עצמו, יהיו חייבים אישית לפרוע החוב? הרי לא להם אישית נתן את כספו אלא לחברה, והחברה כבר איננה.

הוא הדין מה שטוענים נגד בעלי מניות בבנק או בחברה, אי אפשר שיהיו הם נתבעים אישית. הרב קצנלנבוגן לא רק הציג טענה הגיונית הנ"ל אלא גם הביא סימוכין הלכתיים.

לכן ענין דרישת "היתר עיסקא" מבנק או מחברה בעירבון-מוגבל הוא רק הידור, כי גם בלי זה פטורים, כשמדובר בחברה בע"מ. היתר הנ"ל כולל גם כאשר האדם לוקח הלוואה מבנק ופורע להם רבית. והוא הדין תשלום לעיריה או לחברת חשמל.

אכילת זיתים - אסורה או מותרת?

שאלה: מאז ילדותי אני רגיל לאכול זיתים בכל יום לארוחת בקר. טעם החמצמץ עושה לי טוב, ואני אחר כך עירני. כעת נודע לי כי חז"ל (הוריות יג, ב) אומרים שאכילת זיתים מביאה לידי שכחה. ויעצו לי להטביל הזיתים בשמן, שהם מעודדים הזכרון. אבל לא יודעים מה היא כמות השמן שעלי ללגום יחד עם הזיתים, וגם אינני סובל טעם השמן. על מה יש לי לסמוך להמשיך במנהגי?

תשובה: באמת כתבו על כך הרבה מהספרים. הגאון הרב יעקב חיים סופר, ראש ישיבת "כף החיים", אסף הרבה מהם בספרו "פרי חיים" (סימנים כב-כד). וכן הגאון הרב יעקב עמדין (מור וקציעה על או"ח סוף סי' ק"ע) מחלק בין זיתים חיים לזיתים כבושים, והם המותרים.

אבל יש מקור בגמרא שחלק מחז"ל כן היו רגילים לאכול זיתים. כך הוא ביבמות (טו, ב) ר' יוחנן החורוני. וכן בברכות (לח, ב) אכל זית מליח.

נוסף על כך תוכל לסמוך על הרמב"ם, שהתכוון להביא בספרו כל דיני התלמוד, ודין זה לא לאכול זיתים כי גורמים לשכחה, הוא לא הביא. אני מניח שהוא עצמו מסביר טעם ההשמטה בפירושו למשנה נדרים (פרק ט משנה ד) שם מובא שהיו אוכלים שום לפני ליל שבת, כדי להרבות זרע [וכן היתה תקנת עזרא כמובא בבבא קמא פב ע"א בבואם לארץ ישראל]. כותב רמב"ם: "לפי שהיה עוזר להם לתשמיש לפי מאכליהם וארצם". וכך אני מניח שהיה סבור ענין סגולת הזיתים. אם כן מניעת אכילת זיתים היא בבבל ולא בשאר ארצות.

וגם יש לצרף לזה דברי "מגן אברהם" (שו"ע או"ח קעג) שבכמה דברים שבטבע האדם "נשתנו הטבעים", והגוף הסתגל לתנאים אחרים. לכן כתב רבי עקיבא איגר (בחידושו שנדפסו על הדף בשולחן ערוך, יורה דעה, סימן של"ו) שאין להשתמש בכל הרפואות שחז"ל רשמו בגמרא, כי לפעמים לא יצליחו ויבואו ללעוג על דברי חז"ל. ומקורו במהרי"ל. ועובדא היא שכל הראשונים (רי"ף, רמב"ם, רא"ש, בעל הטורים, תוספות ועוד) לא העתיקו בספריהם דברי הרפואות שבתלמוד. ושמה עצה זו של מניעת אכילת זיתים היא כאחד מהם.

אמנם רבו מאד הרבנים המזהירים לא לאכול זיתים, כי איננו יודעים תוך כמה שמן יש לבטלו. אבל הסומך על דעת רמב"ם ונוהג לאוכלם, יש לו אילן גדול במה להשען עליו.

אם בן חייב לכבד את הוריו למרות שהם רשעים

שאלה: בני משפחה של אשתי אינם שומרים מצוות, ואפילו מחללים שבת. אבל אשתי שונה כי חזרה בתשובה לפני כמה שנים. יש לאשתי אח צעיר, כבן שבעה עשר, שחזר לאחרונה גם הוא בתשובה, אבל הוא גורם צער רב לאביו ואמו. כל מאכל שהם מגישים לו הוא אינו אוכל, מפני שההכשר אינו לפי הבד"צ (עדה חרדית). וכן הוא דורש מהם כי בזמן שהוא נמצא בבית, כשחוזר מהשיבה לשבתות, שלא ידליקו חשמל ולא יסעו במכונית בשבת. ואם בכל זאת עושים כן הוא רב אתם ומבזה אותם. הוא טוען שכך היא ההלכה להתנהג כך, בדין של תוכחה. האמנם?

תשובה: בענין של תוכחה, אם הם כועסים ונוזפים בו בחזרה על מה שאומר להם, הרי הוא פטור מלהמשיך התוכחה (משנה ברורה, סי' תרח ס"ק יא, האומר אפילו שאסור להמשיך ולהוכיח, ומביא לכך הוכחה) כי יכשיל אותם שישנאו אותו.

אפשר שהבן הזה סומך על מה שאמרו לו כי הטור (יורה דעה סימן ר"מ) פסק שאין חיוב לכבד הורים רשעים, כי אינם מקיימים מצוות ה'. אבל עובדא היא שהרמב"ם (הלכות ממרים, פרק ששי הלכה א) פסק שאפילו אם אביו רשע ובעל עבירות, חייב הבן (וכן הבת) לכבדו. וכן פסק השולחן ערוך (יורה דעה ר"מ סעיף יח).

אמנם נכון שהרמ"א פוסק כמו הטור שאין חיוב לכבד הורים רשעים. אבל כאשר אנו נמצאים בספק, כיצד לנהוג כשיש חילוקי דעות בין הפוסקים, אם מדובר במצוה דאורייתא, חייבים להחמיר בכל הספקות (רמב"ם, הלכות ממרים סוף פרק א). ולכל הדעות כאן מדובר באיסור דאורייתא.

והנה ה"חיי אדם" (כלל סז סעיף יח) למרות היותו אשכנזי, פסק כמו הרמב"ם המחייב לכבד גם הורים שהם רשעים.

אבל בנוסף להנושא הנ"ל, יש עוד ענין כאן. האם מותר לצער את אביו ואמו הרשעים? ספר "חיי אדם" בפסקו הנ"ל פסק שאסור. זה דיון אחר מאשר דברי כבוד. וכמו שכותב הטור כי האב שמחל על כבודו, כבודו מחול. אבל על צערו אינו יכול למחול. מחילתו לא תועיל (בן איש חי, שנה ב, שופטים פסקא כב; על פי דברי חיד"א, שו"ר ברכה, רמ"ק ה). הרי שלצער את אביו או את אמו הוא נושא חמור יותר. וכמובן מדובר כאן באיסור מהתורה שיש להחמיר בו בספקות.

נוסף על כל הנ"ל, מה עם חילול השם? כאשר ההורים שהם חילונים רואים שהבן, שגדלוהו מאז היה תינוק, מצער אותם, הרי יגיבו "מה תועלת יש בתורה? מה הטוב שיש בדתיות?" (וכהערת חז"ל במסכת יומא פו ע"א).

אלא תגידו לאותו הבן, שיאכל כל מאכל שיש עליו הכשר, מאיזה רבנות רשמית בישראל, המאושרת על ידי הרבנות הראשית. ולענין שאר אסורים שעוברים, יקיים דברי חז"ל (יבמות סה ע"ב) "כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע".

ואז יהיה קידוש השם, כשהוריו יראו אצלו נימוס ודרך ארץ, כדברי חז"ל שם (יומא פו ע"א) "ישראל אשר בך אתפאר".

אם מותר לערוך סעודה ציבורית בבית כנסת?

שאלה: בני מתחתן בעוד חודש. אינני מזמין לחתונה כל האנשים המתפללים אתי בבית הכנסת. די לי בזה שאזמין אותם לסעודת "קידוש" בבית הכנסת, שבת בבקר אחרי עליית בני החתן לספר התורה. אבל מי שהוא אמר לי שאסור לערוך שם סעודה. אני תמה כי ראיתי הרבה נוהגים כן. ועוד, מה זה שונה מסעודה שלישית שהחסידים נוהגים כל שבוע לאכול בבית הכנסת?

תשובה: עלינו לדעת כי יש בקדושת בית כנסת מעין קדושת בית המקדש (מגילה כט, א). והיו שאמרו כי זה מדאורייתא (אנציקלופדיה תלמודית, ערך: בית הכנסת, ציון 142). לכן מה שנאמר על "מורא מקדש" (ויקרא יט, ל) נאמר גם על בתי כנסת. לכן אין נוהגים בהם קלות ראש, כגון שחוק ושיחה בטילה (משנה ברורה, סי' קנא ס"ב, כולל בזה גם דברי חולין, אפילו לצורך). אין אוכלים ושותים בהם (שולחן ערוך או"ח תחילת סי' קנא). רק אם המקום משמש גם כן למקום לימוד, נניח יש שם כולל אברכים, מותר להם לאכול ולשתות שם, זהו היתר מדוחק, כדי שלא יתבטלו מלימודם ללכת הביתה כדי לאכול (שם). אבל אם לא מדובר בלומדים שם, אסור לאכול שם. תתבונן. אם היית נוכח בזמן דיון באולם בית משפט, כלום היית מוציא שם סַנְדִּיץ' כדי לאכול? הרי יאשימו אותך בבזיון בית המשפט! וכן במוזיאון לא יתנו לך לאכול סעודה. ואנו צריכים לנהוג כבוד בבית הכנסת לא פחות מאשר נהוג בכל העולם במקומות המכובדים!³

אמנם בשולחן ערוך מתיר להתכנס שם לסעודת מצוה, כמו שהיו עושים בזמן חז"ל לְעֶבֶר את השנה. אבל המשנה ברורה (ס"ק יט) מפרש שאוכלים שם רק פת וקטניות, ואין שם שתיית משקים המשכרים. וכמובן שלא תהיה שם קלות ראש. וכן הוא מתיר לערוך שם סעודת סיום הש"ס, אם אין להם מקום אחר מרווח.

הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוה דעת ח"ג פסקא י) התיר לערוך בבתי כנסת סעודה שלישית, בניגוד לכמה אחרונים שאסרו אפילו לערוך שם סעודת ברית מילה. ויעץ שיגידו שם דברי תורה, כד שיהא חשוב זיכוי הרבים, ותוספת למצוה.

אבל אני תמה. הרי כשיושבים הרבים בסעודה, ויושבים זמן רב, אי אפשר להם בלי לדבר זה עם זה כל מיני שיחות חולין. ואם התירו לאכול, מי התיר לדבר שם דיבורים אלו? וכי

3. רמז לדבר שאין לאכול במקום מכובד ומקודש, בתענית כט ע"ב בזמן שהנכרים פרוצו ונכנסו להיכל המקדש "אכלו וקלקלו בו". אכילה היא חלק מהבזיון.

תאמר, הרי נהוג בכמה מקומות שבמשך התפילה, בזמן חזרת הש"ץ ובזמן קריאת התורה, רב הזמזום של שיחות ריעים בבית הכנסת, והנושא הזה כבר פרוץ! תשובה לכך, גם יש הרבה אנשים המדברים לשון הרע, או המשקרים. כלום נאמר שהדבר כבר מותר מפני שיש זלזול במצוה זו?

אני מציע שתערוך הסעודה רק בעזרת נשים. כי ר' אברהם דנציג, מחבר "חיי אדם" כתב בספרו "חכמת אדם" (כלל פו, ס"ק טו) שאין שם קדושת בית הכנסת. אמנם "ערוך השולחן" (קנד, ז) חלק עליו וסבור שיש שם קדושת בית הכנסת. מה הרעיון? אלא ציווי חז"ל שיתפללו עשרה אנשים במניין, נאמר רק לגברים ולא לנשים. הנשים מתפללות בבית כי עסוקות הן בגידול הילדים. וגם אם באות להצטרף לתפילה בבית הכנסת, אינן נמנות בין מניין המתפללים. ולכן לא חלה קדושת בית כנסת על המקום הקבוע שלהן להתפלל שם.

כיון שיש אומרים כי "מורא מקדש" בבית הכנסת הוא רק מדרבנן (ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך בית הכנסת, ציון 143) ויש לפנינו חילוקי דיעות בענין עזרת נשים, הדבר הוא ספק ספיקא. שמא הלכה כהסובר שהוא דרבנן. ואע"פ שגם דבר מדרבנן יש לקיים, אבל שמא הלכה כדברי "חכמת אדם". ולכן מותר לערוך שם סעודה, וגם בלי חשש של המדברים שם דבורים בטלים.

יש עוד אפשרות. אם בזמן שייסדו את בית הכנסת התנו תנאי שהבנין ישמש גם לדברי חול, יהיה מותר (שם באנציקלופדיה, ציון 204). אמנם לפי דברי התוספות, תנאי זה יכול להועיל רק בחוץ לארץ, ולא בבתי כנסת שבארץ הקודש. אבל כאמור, המתירים יהיה להם על מי לסמוך (הרא"ש והטור).

עוד היתר: גם אם בנין בית כנסת לא הוקבע לכך בקביעות, אלא המתפללים שכרו את המקום, ואפשר שבעל הנכס לא יאריך להם זמן השכירות, לא חל עליו איסור הנ"ל. (ראה משנה ברורה סימן קנד ס"ק ד) "השוכרים בית... לחודש או לשנה. והטעם דכיון דבכלות [=בגמר] זמן השכירות יש ביד בעל הבית שלא להשכיר להם עוד, אם כן אינו אלא עראי ואין בו קדושה".

אבל עלינו לשמור מצוות הקב"ה בשלימות ובמסירות-לב. חז"ל (שבת לב, א) יִחָסוּ עוֹנֵשׁ חֲמוֹר לְמִי שֶׁקֻּרָא לְבֵית הַכִּנְסַת "בֵּית עַם". כלומר מקום אסיפה בלבד. נקח לנו הבנת המקרא שהקב"ה מכריז "כִּי מִכְבְּדֵי אֶכְבֶּד" (שמואל-א ב, ל). הבית המיועד לתפילות אינו מסעדה, חלילה.

אינך חייב בסעודה זו של "קידוש" לרגל עליית בנך לספר התורה. מי שלא מוזמן לחתונה באולם, והוא מתפלל בבית כנסת שלך, יברך אותך ברכת "מזל טוב" גם בלי שתכין לו אכילה ושתייה. כבודו של הקב"ה עדיף מכבודם של הבריות!

אם אפשר לסמוך על "היתר מכירה" בשנת השמיטה?

שאלה: שבוע זה קוראים אנו בפרשת "בהר" בה נצטוונו על שביתת עבודה האדמה. כל שבע שנים אני שומע קנטור וקטרוג של חבריי החרדים, על מה שהרבנות מתירה עבודת האדמה ע"י "היתר מכירה" של אדמות חקלאיות לגוים. בעיתונות קוראים לכך "חוכא ואטלולא" (כלומר, צחוק ואינו אמיתי). נכון שגדולי עולם, הרבנים הראשיים, עומדים אחרי המכירה. אבל תסביר לי מדוע הם אינם מקיימים המצוה כפשוטה? לכאורה, מה שהאדם יותר מאמין בתורה, עליו לא להתחכם ולעקוף קיום המצוה? ובמיוחד שהתורה (ויקרא כה, כ) הבטיחה במפורש שאם נשמור מצוה זו:

(כ) וְכִי תֹאמְרוּ מָה נֹאכֵל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית? הֵן לֹא נִזְרַע וְלֹא נֶאֱסַף אֶת תְּבוּאָתֵנוּ:

(כא) וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשְּׁשִׁית, וְעָשַׂתְ אֶת תְּבוּאָהּ לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים:

תשובה: ראשית כל, צריכים לברר אם חיוב מצות שמיטה בזמן הזה אם הוא מהתורה, או מדרבנן או רק חסידות. שולחן ערוך (חושן משפט, תחילת סי' סז) פוסק שהמצוה בימינו הוא רק מדרבנן. כי כל עוד אין רוב עם ישראל בארצנו, לא חלות מדאורייתא מצוות התלויות בארץ (רמב"ם, הלכות תרומות, סוף פרק א).

אבל נוסף על כך, יש שבעה ראשונים, ביניהם המאירי, וגם הראב"ד בהערותיו לרי"ף (שכתב מאוחר יותר מאשר ביאורו לגמרא, ובכן זאת היא דעתו האחרונה), הסבורים שבימינו המצוה היא רק חסידות, ואפילו אינה מדרבנן. מנויים הם בספרו של הרב שלמה יוסף זוין ("לאור ההלכה", פרק על השמיטה). וגם רמ"א (שו"ע חו"מ סי' סז סעיף א) סבור כך.

נוסף על כך, הראשון לציון הרב יצחק יוסף, מונה חמשה ספקות שהתעוררו מתי בדיוק נופל תאריך השנה השביעית. ראה בספרו "ילקוט יוסף" על שמיטה (עמ' קא, פרק א).

לכן כאשר יש בעיה ציבורית חמורה, שרבבות אנשים יישארו בלי פרנסה, ודאי אפשר לסמוך על דעת יחיד בעיני ההלכה. וכך נהג הרמ"א בהרבה מקומות. מדוע סבורים הם שבימינו זו "שעת הדחק"? זכיתי לדבר עם הרב בקשי דורון זצ"ל, הראשון לציון הקודם לא"י, והסביר לי שהיצוא של תוצרת חקלאית ושל פרדסים לחו"ל מניבה פרנסה לרבבות משפחות. הסחר הבינלאומי נקבעת בחוזים ל"חבילה" של כמה שנים, לפעמים חמש שנים. אם מדלגים על סחר שנת השמיטה עם מדינות רחוקות, כמו עם מצרים, ירדן ותורכיה, ההפסד הוא של חמש שנים, ולא רק של שנה אחת. ומדובר לא רק בחקלאים, אלא גם במשווקים, במובילים,

בסוכנים, בחנויות וכו'. ואמר לי כי גם הרב שלמה זלמן אויערבך הסכים לזה והורה לו שעליו לערוך "היתר מכירה".

גם הרב עובדיה יוסף זצ"ל אמר לי בשיחה אישית, כי יש חמשה איסורים ביבול השמיטה. [א] אסור לסחור בו, למכור בכסף. [ב] אסור להשחית את המזון הנשאר [ג] אסור לשלוח אותו לחוץ לארץ [ד] אסור לשקול או למדוד אותו (וזו בעיה כשקונים בחנות) [ה] אסור לתת ממנו למזון הנכרי, אם אינו סמוך על שולחנו. כלל ישראל, למליוניהם, אינם ערוכים לשמור פרטי הלכה אלו. אבל ע"י היתר המכירה, הצלנו את כולם מעבירה. כך אמר לי.

ועל מה ששאלת, היכן היא האמונה? הרי התורה הודיעה מראש, ש"הכל יהיה בסדר" ולא נפסיד פרנסה על ידי שמירת המצוה? הנה הסמ"ע על שו"ע חו"מ סי' ס"ז (ס"ק ב) לימד אותנו כי ההבטחה הזאת היא רק כאשר המצוה היא מדאורייתא. אבל כאשר מהתורה פטורים, והיא רק מדרבנן לשם חינוך הדורות, אין ההבטחה אמורה להתקיים.

וחשוב מאד להודיע כאן מימד נוסף. מה ההבדל בין "ערמה" ל"הערמה"? מבאר לנו הרמב"ם בפירושו למשנה (תמורה, תחלת פרק ה) כי תחבולה המותרת נקראת "הערמה" ולא "מרמה". ובכן תראה "באנציקלופדיה תלמודית" ערך "הערמה" שחז"ל נהגו העֲרָמוֹת אפילו במצוות דאורייתא. כי היכן שיש פתח בהלכה, התורה מתירה לנו זאת. כי הקב"ה הוא כל-יכול והיה יכול לנסח את התורה כך שלא נמצא פתח להתיר. ואם השאיר פתח, כך הוא רצונו לאפשר לנו לעשות בשעת הדחק.

חבריך החרדים הלועגים להיתר מכירה של הרבנות הראשית, תשאל את כל אחד ואחד מהם "האם אתה מוכר חמץ שלך לפני פסח לגוי?" ואם אינך מוכר כי אכן חסלת כל החמץ שבביתך, "האם אתה רוכש בסופר-מרקט או חנות, אחרי פסח וסומך על כך שהם מכרו את החמץ שלהם לגוי לפני פסח?". אם שם, שמדובר באיסור דאורייתא "תשביתו שאור מבתים" (שמות יב, טו) הסתמכת על המכירה, מדוע אתה לועג כאן כשמדובר בדבר שהוא או דרבנן או רק חסידות בלבד?

עוד מאמר בנושא זה

לימוד זכות על המקילים על פי "היתר מכירה" בשביעית

שאלה: בספרך "לשעה ולדורות" (הנמצא ב"אוצר החכמה") כתבת ארבעה מאמרים (עמ' 548-574) שאפשר לסמוך בשנת השמיטה על ההפקעה של "היתר מכירה" של

קרקעות ארץ ישראל. הרבנים החרדים טוענים שזו "חוכא ואטלולא" [צחוק מהענין] כי כולם יודעים שהנכרי אינו מתכוין לממש קניית הקרקעות וזו סתם הערמה. ומכיון שמפני עון שביעית אנו גולים מן הארץ (אבות, פרק חמישי) ורוב הרבנים החרדים מתנגדים להיתר, מדוע אתה מפרסם גיבוי להיתר "הרבנות הראשית", שהיא אינה הסמכות העליונה בעיני ציבור החרדים?

תשובה: ראשית דבר, אני שמח שיש לך גישה למאמרים הנ"ל שכתבתי וראית שם הנימוקים ההלכתיים. ולכן אין צורך כאן לחזור עליהם. רק בקיצור, אציין כאן נקודות למחשבה, עבור מי שאין לו גישה לספרים ההם.

[א] לפי הרמב"ם (הלכות תרומות סוף פרק א) כל המצוות התלויות בארץ, מאז שאין לנו רוב יהודי העולם בארץ ישראל, הן "רק" מדרבנן. לכן בספקות, תודה שיש להקל. וגם ה"חזון איש" הורה שהיא בזמננו מצוה מדרבנן.

[ב] אין לשכוח שהיו מגדולי הראשונים הסבורים כי קיום שמיטה, אחרי חורבן בית ראשון, היא רק חסידות (המאירי, על גיטין לו ע"ב, עמ' 159), בעל הלכות גדולות, בעל העיטור, ואור זרוע הביא "רבינו שמואל" (רשב"ם?). וכן דעת הראב"ד (בדעה אחרונה שלו, בביאורו על הרי"ף, שם בגיטין). וכאשר יש קבוצה נכבדת כזו, אין לגעור במקילים.

[ג] נוסף על כך, יש ספק גדול איזו שנה היא שנת השביעית. הרמב"ם (הל' שמיטה פרק עשירי הלכות ד-ה) וגאוני קדם [שהזכיר שם] חלוקים על התאריך, יש חילוף בשנה אחת. אמנם העולם נוהג כפי הגאונים, אבל הגר"א (על שו"ע חו"מ סי' סז) טוען שדוקא הרמב"ם צודק!

[ד] מתווסף לכך שהראשון לציון, הרב יצחק יוסף שליט"א, כותב בספרו "ילקוט יוסף" (על שביעית, עמ' קא) חמשה ספקות נוספים איזו שנה היא השביעית.

נחזור לעניננו, מדוע להקל. ישנן שש הלכות שיש לקיים בשביעית. [א] אסור לאבד שאריות מזון שנשארו אלא לשמור אותם בבית עד שיופסלו מאכילה, זה כולל מרק ושאריות דגים וכו'. [ב] אסור לסחור במזונות אלו [ג] אסור לשווק לחוץ לארץ [ד] אסור לשקול את המאכלים או למדוד אותם, בעת מכירה בחנויות [ה] אסור לחנויות למכור תמורת כסף, אלא ימכרו בהקפה, והרוכש ישלם בימים שאחר כך. [ו] בבוא הזמן ("ביעור") צריכים לבער מהבית ממה שנשאר במלאי מגידולי שביעית. וזה בכל מיני תאריכים שונים, כל פרי בזמנו. כלומר צריכים להוציא הפירות מחוץ לדלתו של הבעלים ולהפקיר לפני שלשה, כל סוג פרי בזמנו.

בשיחה אישית שהיתה לי עם הגאון הרב עובדיה יוסף זצ"ל, אמר לי שעל ידי היתר המכירה הוא מציל מליוני יהודים מהאיסורים הנ"ל.

ואף שאתה כנראה דר בשכונה של החרדים, ואתה קונה מ"אוצר בית דין" או "יבול חוץ לארץ" אסור לך לשכוח אחריותך על כ-שמונים אחוז מאחינו בני ישראל בארץ ישראל שהם חילונים ואין באפשרותם (ממטולה ועד אילת) לקיים ההלכות הנ"ל, ולא לרכוש מיבול חוץ לארץ או אוצר בית דין.

ועוד, בנוסף לשיחתי אתו, יש בידי מכתב של הראשון לציון הקודם, הרב אליהו בקשי דורון זצ"ל, שנת תש"ס, מכתב פומבי לכל הרבנים, שאחרי חקירה בכלכלת המשק, התברר ששמירת השביעית בלי להזדקק להפקעה, היא נזק עצום. כי שלא כמו שנים קדמוניות שהסחר היה בנוי על עונת שנה אחת בלבד, כהיום החוזים הם בתכונה לטווח ארוך של כמה שנים. ואם התוצרת החקלאית לא יובא ליצוא שנה זו, אנשי אירופה ירכשו אצל טורקיה, מצרים וירדן, ויקבעו אתם חוזים לחמש שנים וכיו"ב. ובזה קיצוץ פרנסתם של רבבות יהודים בארצנו; חקלאים, פרסומאים, נהגים, סוכנים, ימאים ועוד.

והוא כותב שם כי הוא והרב הראשי של אז הרב ישראל מאיר לאו בקרו אצל הגאון הנודע הרב שלמה זלמן אויערבך, והוא יעץ להם להזדקק להיתר המכירה, כדי להציל את עם ישראל מהעון.

ואף אם תשאל, הרי התורה הבטיחה "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית?" (ויקרא כה, כ) הבטיח ה' שיפרנסנו? ענה על כך ספר "מאירת עינים" (הסמ"ע) על שו"ע חו"מ (סי' סז סוף ס"ק ב) שההבטחה היתה רק אם המצוה היא מהתורה, ולא כאשר קיומה הוא רק מדרבנן, למען מזכרת.

אבל ודאי שלמרות שהסומכים על ההיתר יש להם על מה לסמוך (ראו דברי הרב רש"ז אויערבך, מנחת שלמה, ח"א סי' מד, עמ' רלא) טוב הדבר שמי שהוא יכול, יקנה תוצרת רק בחנות הסומכת על "אוצר בית דין" וכדומה. כי גם כאשר חז"ל התירו להכין עירוב חצרות ולהתיר הטלטול בעיר שלם, הורו שיש להשאיר חלק קטן מהעיר בלי עירוב, כדי לא להשכיח מצוה זו מהתינוקות. כך אשריהם אלו ששומרים חומרת השביעית, למען נחכה לישועת ה' ונוכל כולנו לקיים המצוה כלשונה וכפשוטה.

אבל ללעוג על המקילים, בעיני זה חטא גדול. הרי ידעת כי רוב בני ישראל מוכרים את חמץם לגוי לפני בוא ימי פסח. ואין "חוכא ואטלולא" יותר מזה. כלום אותו גוי, הקונה חמץ השוה מליארדים של כל היהודים, מתכוין ברצינות לרכוש? אלא כיון שההלכה התירה שם, מדוע חילקת בין מכירה ההיא למכירה בשמיטה? והרי במכירת חמץ הוא איסור דאורייתא של "ולא יראה לך חמץ" (שמות יג, ז). ומה שטוענים שבעלי החמץ משביתים בלבם ומסלקים את איסור חלק דאורייתא, זה לא רציני, כי הם "רוצים בקיומו", ממתנינם להשתמש שוב בחמץ זה אחרי הפסח. לעומת איסור דאורייתא ההיא של חמץ, להשתמש

בהפקעה של השנה השביעית, שהיא או דרבנן, או אפילו רק מנהג חסידות בלבד, הרי בודאי יש לסמוך על ההפקעה. לדעתי, כל המוכר חמצו לגוי לפני פסח, אין לו רשות לקטרג על היתר המכירה בשביעית.

אם כן על מה תתרעם?

ביצד יש מחלוקת מתי תחילת היום ומתי סופו

שאלה: אני מוטרד. כל השנים אמרו לי כי עם ישראל שמר את ההלכה מאז הר סיני, מסורת חזקה. אם כן מדוע יש חילוקי דיעות מתי מסתיים היום, אם בשקיעת החמה או בצאת הכוכבים? האם לא ראו הרבנים כיצד נהגו בדור שלפניהם? איך נוצר ספק?

תשובה: הרמב"ם כבר ענה לשאלה זו. הוא מזכיר (בהקדמתו ל"משנה תורה") כי "בזמן הזה תקפו הצרות, ודחקה השעה את הכל, ואבדה חכמת חכמינו, ובינת נבוננו נסתרה". כלומר, הטלטולים שהקהילות גורשו ממקום למקום, והגזירות הרעות שגזרו הגוים עלינו, חטפו את ילדינו, רוששו אותנו במסים כבדים ובלתי אפשריים לנשוא, והכרחים ואיומים להמרת דת, עד שלא היה הראש פנוי לשבת אצל מלמדי תורה שנים מספיקות כדי ללמוד כל פרטי ההלכות. כדברי הרמב"ם בהקדמתו למשנה (מהד' בתרגום הרב קאפח, עמ' י"א) הם ידעו את כל הכללים של המצוות בלי שום מחלוקת, אבל לא הספיקו ללמוד כל סעיפי הפרטים, כי הפרטים הם ללא מספר וצריכים לשבת אצל הרב שנים רבות, ובמנוחת הדעת כדי לדעת דרכי הלימוד, דרכי שיקול הדעת. כדברי הגמרא "משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צורכן, רבו מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות" (סוטה מז ע"ב).

בזמן שהיה רוגע בישראל, ידעו כולם מתי זמן סוף היום. אבל אם אין התלמיד יושב אצל רבו שנים מספר, כדי לברר אצלו כל ההלכות, כעבור שנים ואינו זוכר מה אמר רבו, הוא צריך להחליט לבד.

במיוחד התרבו בעיות אלו אחרי תום תקופת התלמוד, בזמן הרבנים הראשונים, וכל שכן בזמן הרבנים האחרונים.

בענין ששאלת, על פי התורה תקופת הזמן בין שקיעת חמה ועד צאת כוכבים הוא שטח ביניים, הנקרא לפי חז"ל "בין השמשות" וכדומה. נכון שכל דבר שמצותו ביום צריכים להשלים

לפני שקיעה, אבל יש דברים שאם עשה אותם עוד לפני צאת הכוכבים (או "שקיעה שניה"), בדיעבד הוא עדיין יום. הטעם לזה כי יש עדיין אור ברקיע. גוף השמש שקע מאחרי האופק, אבל קרני אורו עוד משפיעים. וכן לענין תקופת הזמן בין עלות השחר [הכוכב האחרון המופיע] לבין זריחת חמה הוא גם כן מצב ביניים. כי אמנם צריכים להתפלל שחרית אחרי זריחת חמה, אבל בדיעבד מותר גם קודם לזה (שו"ע או"ח סי' פט).

כיון שהיו ישראל מפוזרים בכל רחבי אירופה, אם רב במקום מסויים ראה שרבו התפלל מנחה אחרי שקיעה, הוא דן שעדיין יום הוא. ולא ידע שמחמת סבה מיוחדת רבו התפלל באיחור, מחמת שהיה חולה, או שהיה טרוד בעשיית מצוה מסוימת וכדומה, ושתפילתו היתה רק בדיעבד כשרה. ולא הספיק הזמן לתלמיד ההוא לשאול מפני איזו סיבה איחר, ומזה התלמיד אחר כך קבע ההלכה שזה גם לכתחילה. וכן הקורא קריאת שמע של ערבית, אחר עלות השחר, ולפני זריחת חמה, שהוא מצב בדיעבד (ברכות ח"ב). ויש העושים כך לכתחילה, מחמת שלא שמשו את רבם מספיק זמן ללמוד כל פרטי ההלכות.

לכן כל נקודת המחלוקת היא אם בזמן הביניים זו היא בדיעבד או גם לכתחילה. ובקלות אפשר להבין איך במצב גלותנו התעורר הספק.

וכן לענין תפילין של רש"י ורבנו תם. אם היו מניחים תפילין דור אחר דור, כיצד נוצרו חילוקי דעות מה הן סדר הפרשיות שבתוך התפילין? אלא ודאי ידעו כולם שיש להניח תפילין. אבל מחמת הצרות הרבות, והלחצים ועינויים שעברו אבותינו, עברו יותר ממאה שנה שבהרבה קהילות לא הניחו תפילין כלל, וכדברי הסמ"ג (בהקדמתו לספר מצוות עשה, דפוס ויניציא עמ' צו סוף ע"ב) שהוא סבב בארצות, ודרש דרשות רבות, "ועשו תשובות גדולות וקבלו אלפים ורבות מצות תפילין מזוזות וציצית". אבל הקהילות גרו בריחוק מקום זה מזה, לא היה דואר, ולא היו אנשים הנוסעים מכאן לשם ומשם לכאן. והתעורר מחלוקת בין הסופרים כיצד מפרשים את דעת הגמרא (קדש והיה כי יביאך מימין, שמע והיה אם שמוע משמאל, אם הכוונה רצופה, או כותבים מן הימין עד למרכז, ואחר כך משמאל אל המרכז - מנחות לד ע"ב ודברי רש"י והתוספות שם). על מצות תפילין ידעו כולם, אבל מפני ההפסקה בקיום המצוה, שכחו פרט זה לפי איזה סדר כותבים הפרשיות. וידעיה זאת לא היתה נחלת העם כולו, אלא של הסופרים, אלו הם הכותבים. וכיון שלא עסקו בזה כמאה שנה, פרט זה נשכח שם.

לנו אין אלא לשמוע לדברי הפוסקים הגדולים של תקופותינו, כדברי ספר החינוך (מצוה תצ"ו). הם בעלי הסמכות. מקובל בעולם, הרמב"ם והשולחן ערוך.

עוד נקודה צריכים לזכור. מהר"ל (באר הגולה, באר ראשון, עמ' יט-כ, בענין "בעלי אסופות", חגיגה ג עב) מסביר כי לדעות השונות שיש בהלכה בין אנשי הגמרא יש לכל צד בסיס מסויים, ומקור מסוים. אלא ההלכה למעשה נקבעת לפי הרוב, או לפי שאר גדרי ההלכה. אבל שתי הדעות הן אמת מצד-מסוים.

מדוע אסור לכהן לשאת אשה גרושה

שאלה: יש לי חבר שהוא אלמן ומצא אשה המתאימה לו והיא גרושה. הבעיה היא שהוא כהן, והרבנות אינה מאפשרת לערוך להם חופה וקידושין. למה?

תשובה: אנו ישראל עם אחד, אבל מחולקים אנו לשנים-עשרה שבטים. הקב"ה קבע תכונות שונות בבני אדם, וסיווג אותם לפי משפחות ושבטים. למשל, שבט יהודה ראוי למלוכה, לנהל עניני העם. לכן הוא היה מראשוני הלוחמים (שופטים כ, יח). וכן שבט יששכר היו חקלאים. שבט זבולון היו סוחרים עוברי ים. כך שבט לוי היו מיועדים לעבודות הקודש, בין בשרות בבית המקדש, ובין כמלמדי תורה בישראל. ככתוב: "כִּי שָׁפַטִי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת, וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ" (מלאכי ב, ז).

גם התורה עצמה קובעת: כי כאשר יהיה לך ספק מה היא ההלכה וכיצד לנהוג:

"וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשּׁוֹפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הֵהֵם, וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֶת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט" (דברים יז, ט).

איך נהיה-דבר שהם המומחים לדעת ההלכה יותר מאחרים? אלא בעבודת בית המקדש חילקו את כל משפחות הכהונה לעשרים-וארבע קבוצות, כל קבוצה עלתה לירושלים לשבוע אחד בלבד, ושימשו כל המשמרות בתורנות שבוע אחרי שבוע. כיון שיש בשנה כ-50 שבועות, זאת אומרת הכהנים היו בירושלים רק שני שבועות במשך השנה. אבל גם באותו השבוע, לא כולם שרתו במקדש בבת אחת. חילקו את המשמרות לבתי-אבות, כל אחד יומו. יוצא מזה שכל כהן שימש רק יום אחד בלבד באותו השבוע, ובשאר הימים שאר בני בית אב שבמשמרתו. ובכן, למעשה כל כהן שרת במקדש רק שני ימים בשנה!

ומה עשה אותו כהן בשאר הימים? הרי לא קבל שבט לוי שום נחלה בארץ ישראל (במדבר יח, כג; יהושע יג, יד), לא שדה וכרם וכו' רק גרו בערי הלויים. ממה התפרנסו? מתרומות ומעשרות ששאר בני ישראל פרנסו אותם.

אבל במה התעסקו? הדריכו חז"ל שהיו לומדי תורה, וזה מקרא מפורש "למען יִחְזְקוּ בתורת השם" (דברי-הימים לא, ד).

הרי משום תפקיד זה צייתה התורה "וקדשתו" (ויקרא כא, ח) שיש לנהוג בכהן כבוד רב. אמרו חז"ל "להקדימו לכל דבר שבקדושה". בכל דיון ציבורי, הוא צריך להיות ראשון הנואמים. בקריאת התורה, הוא הראשון מבין העולים. קבוצה המסיימת סעודה מכבדים אותו לערוך "זימון" לברכת המזון. לא די בזה, אלא גם כשמחלקים מנות, מכבדים אותו להיות הוא

הראשון לפשוט יד לקחת מהצלחת המרכזית (גיטין נט, ב). מעלה זו לשמש במקדש אינה תלויה בבחירתו. "קדושים יהיו לאלהיהם" (ויקרא כא, ו) קבעו חז"ל "בעל כורחו" (ספרי). הרמב"ם בספר המצוות, מצות עשה ל"ב (מהד' הרב קאפח) הביא ארבע מקורות בגמרא לענינים אלו.

הנ"ל הוא המצב האידיאלי, היעוד הרצוי. אנו בני ישראל הננו "עם הספר". אל לנו לשכוח ששונים אנו מכל שאר אומות העולם. אנו כולנו עם קדוש המתרכז [או צריך להתרכז] בקיום התורה והמצוות. ומי יורה לנו כיצד לקיימם? החכמים, העוסקים כל ימיהם בתורה. הקמים בשחר, ועד חושך הלילה רכונים על הספרים, ומבררים בשיחות תורניות עם עמיתיהם, מה עומק דבר הקב"ה, והרעיונות של תורתנו.

נחזור לענין כהן עם גרושה. ישנה בעיה אפשרית כי תחסר בטהרת המחשבה בחיי זוגיות של הכהן ואשתו הגרושה. היא יודעת כי בן זוג שלה הקודם עוד קיים. ואפשר שעוד תפגוש אותו הולך ברחובות, או תשמע מאחרים מה נעשה אתו. מחשבתה לא תמיד תהיה מיוחדת אך ורק בבעלה הנוכחי. מעין זה כתב הרב שמשון רפאל הירש בטעם האיסור לכהן גדול לשאת אלמנה (אבל לכהן רגיל היא מותרת). כי שמא גם היא תעלה בדעתה להשוות מה בינו לבין בעלה הראשון, וּתִפְגֹּם בכך יחודיות האחדות המושלמת בין איש לאשה.

נכון, שזה כבר אלפיים שנה שאין לנו בית המקדש, ומשום מה לאסור על הכהן לקחת גרושה גם בזמננו, כיון שאין בטחון שזה ישמש במקדש? אלא עלינו שוב להחדיר האמונה כי משיח בוא יבוא, ואם יתמהמה חֲכָה לו. גאולת ישראל מובטחת, בחותמת של מלכו של עולם. ויוכל לבוא כבר בעוד שעה.

ועוד, אין לנו רשות לשנות ממה שכתוב בתורה. האפשרות לשנות היא רק על ידי סנהדרין, אם יחודש, ואפשר שהם יראו לנכון לשנות לפי "הוראת שעה". אבל בינתיים חשוב הדבר שכל כהן יראה את עצמו כמיועד להיות בגדוד עליון של אוהבי לימוד התורה. וגם ראוי לכל כהן לראות את עצמו בעתודה שעתידה לשמש בבית המקדש. כהן בימינו הבא בטרונאי על החק הזה שאין לכהן להתחתן עם גרושה, זה נובע מִיֶּחֱס אדישותו לתקנתו להקמה מחדש של בית המקדש. ראוי שהכהן יראה את תפקידו בַּשְּׁרוּת כלל ישראל כמעלה עליונה, יותר מרגשותיו הפרטיים. שמא הנסיון הזה שמצאה חן בעיניו דוקא גרושה זו, הוא מתכסיסי יצרו הרע? עליו להתחזק באמונתו בהקב"ה.

כהן הנושא גרושה, אם יעלה לברכת כהנים

שאלה: אצלנו בבית הכנסת יש כהן אחד שנשא גרושה. יש מי שמערער וטוען שלא יעלה לדוכן לנשיאת כפים לברך את הקהל. מה דינו?

תשובה: אמנם יש אחרונים המחמירים בזה, כדי לקיים "למען ישמעו וייראו" ויזהרו כהנים אחרים מלהכשל כמוהו. אבל לגופו של דבר אפשר לסמוך על הרמב"ם הקובע כי פרט למי שנכשל בעבודה זרה, ומי שנכשל בהריגת נפש מישראל, כל כהן רשע, יהיה מי שיהיה, יכול לעלות לדוכן לברך את העם. כך לשון הרמב"ם בהלכות תפילה פרק ט"ו הלכה ג:

(ג) "הַעֲבִירָהּ כִּיצַד? כֹּהֵן שֶׁהִרְגָה אֶת הַנֶּפֶשׁ אֶע"פ שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה לֹא יֵשֵׂא אֶת כַּפָּיו שֶׁנֶּאֱמַר 'יְדִיכֶם דְּמִים מִלְּאוֹ' (ישעיה א, טו) וְכֹתִיב 'וַיִּבְרָךְ יְהוָה אֶת כָּל אֲשֶׁר עָלָיו עֵינֵי מַכֶּס' (שם). וְכֵן שֶׁעָבַד עֲבֹדָה זָרָה, בֵּין בְּאוֹנוֹס בֵּין בְּשִׁגְגָה, אִף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה אֵינוֹ נוֹשֵׂא אֶת כַּפָּיו לַעֲוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר 'אֲךָ לֹא יַעֲלוּ כֹהֲנֵי הַבְּמוֹת' וְגו' (מלכים ב-כג, ט). וְבִרְכָּה כְּעֲבֹדָה [=במקדש] הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר 'לְשִׁרְתּוֹ וּלְבִרְכּוֹ בְּשִׁמּוֹ' (דברים י, ח). וְכֵן כֹּהֵן שֶׁהִמִּיר לַעֲבֹדָה זָרָה, אֶע"פ שֶׁחָזַר בּוֹ, אֵינוֹ נוֹשֵׂא אֶת כַּפָּיו לַעֲוֹלָם. וְשֶׁאֵין הָעֲבִירוֹת אֵין מוֹנְעִים".

ולשאלת רבים, כיצד נסמוך על ברכתו של מי שהוא פגום כל כך, ענה הרמב"ם שם בהלכות ו-ז:

(ו) "כהן שלא היה לו דבר מכל אלו הדברים המונעין נשיאת כפים [=כפי שפירט שם, טומאת ידיים ועוד] אף על פי שאינו חכם ואינו מדקדק במצוות, או שהיו הבריות מרננים אחריו, או שלא היה משאו ומתנו בצדק, הרי זה נושא את כפיו ואין מונעים אותו. לפי שזו מצות עשה על כל כהן וכהן שראוי לנשיאת כפים, ואין אומרים לאדם רָשָׁע 'הוֹסֵף רָשָׁע וְהִמָּנַע מִן הַמִּצְוֹת':

(ז) ואל תתמה ותאמר ומה תועיל ברכת הדיוט זה? שאין קבול הברכה תלוי בכהנים, אלא בהקדוש ברוך הוא שנאמר 'ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם' (במדבר ו, כז). הכהנים עושים מצותן שנצטוו בה, והקב"ה ברחמיו מברך את ישראל כחפצו".

ואם תשאל, מדוע לא לנהוג כהרבנים המחמירים? נענה על כך, בזמן שאמצעי הרחקה אלו היו מועילים להרתיע אנשים אחרים, כמו לפני כמה עשרות שנים, זאת היתה עצה מועילה. אבל בימינו מניעה זו מנשיאת כפים אינה משפיעה על אחרים. לכן אדרבה, יש לנהוג כדברי הרמב"ם במקום אחר, ב"אגרת השמד" (הנקרא גם "אגרת קידוש השם") המופיע ב"אגרות הרמב"ם", בתרגומו של הרב יוסף קאפח (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' קכ):

"וכן אין ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם, אלא לקרבם ולזרזם לעשיית המצוות. וכבר פירשו רבותינו ז"ל (העיר הרב קאפח בהערה 14 למכילתא משפטים, סוף פרשה יג) שהפושע,

אם פשע ברצונו [=במזיד], כשיבוא לבית הכנסת להתפלל, מקבלים אותו, ואין נוהגים בו מנהג בזיון. וסמכו על זה מדברי שלמה המלך שאמר 'לא יבוזו לגנב כי יגנוב, למלא נפשו כי ירעב' (משלי ו, ל) אל יבוזו לפושעי ישראל שהם באים בסתר לגנוב מצוות "עכ"ל הרמב"ם.

לכן אם הכהן הנ"ל כבר בא לבית הכנסת, יש לעודד אותו לעוד מצוות. וכן כתב הסמ"ג (מצוות עשה סוף ג') לענין רשע המניח תפילין.

ואע"פ שב"באר היטב" על שו"ע (או"ח סי' תקע"א) הביא דברי המקובלים שכל מעשים הטובים של הרשעים מוסיפים כח בקליפות (ומקורו דברי ר' משה זכות, הרמ"ז, על בראשית דף רג) רעיון זה לא מופיע בזוהר או בדברי אריז"ל. ובודאי יש לנהוג כתורת הנגלה, ולא כדברי מקובלים אחרונים.

אם מותר לגבר חולה לקבל טיפול רפואי גופני ע"י אשה שהיא אחות

שאלה: שמעתי שיש רבנים חשובים כשהיו בבית חולים בעת מחלתם, דרשו שלא אחות תטפל בהם אלא אך ורק אח (מטפל זכר). זו חובה או חסידות? האם מוטל על כל ירא שמים להתנהג כך?

תשובה: עד לפני כמאה וחמשים שנה היו כל העוסקים בצרכי רפואה רופאים גברים. לכן כל גבר חולה מצא את עצמו מטופל על ידי גברים, והם שנגעו בגופו. אבל בתקופה האחרונה, איוש התפקידים בבתי החולים הוא רובו ככולו על ידי אחיות. לכן מי שהוא שוהה כמטופל בבית החולים אם ידרוש כי רק גבר יגע בגופו, לא יוכל לקבל טיפול מתאים, באופן רצוף. גם אם יש אח (גבר) בין אנשי הצוות, אי אפשר שיקציע זמנו לטפל דוקא באותם הגברים הדורשים שרק הוא יטפל בהם, כי יש לו עבודה סדירה עם כל שאר המטופלים והמטופלות.

ההיתר הנ"ל הוא שייך רק אצל אדם שמוגדר בבית חולים כ"חולה". אבל אדם בריא הרוצה עיסוי או רִפְלֶקְסוֹלוֹגְיָה כדי לרענן את עצמו "חילוץ עצמות" אין להתיר. וכן למען שיכון כאבים אין ראוי לגבר לקבל טיפול גופני על ידי אשה, ולא אשה לקבל טיפול כזה מידי גבר, אלא אם כן הכאבים חזקים ביותר ונהיים חולים ממש, ובמצב שאין ברירה כי אין אף מומחה באזור ההוא מאותו המין של המטופל.

כן לדעתי מותר לגבר לקבל חיסון או יערכו בו בדיקת דם, על ידי אשה. וכן מותר לאשה לקבל מגבר.

מבחינת האחות, או הרופאה, המטפלת בחולה על יד מגע ידים, אין איסור כי "אומן בעבידתיה טריד" (בבא מציעא צא ע"א; עבודה זרה כ ע"ב). הם כל כך שגורים במלאכתם שאין להם שום בעיה הלכתית בדבר. הכל אצלם טָכְנִי.⁴

גם אשה חולה המקבלת טיפול על ידי רופא זכר, והוא נוגע בחלקי גופה, אותו היתר הנ"ל יכול לשמש בסיס לדברי הש"ך (על יורה דעה קצה ס"ק כ) הפוסק: "וכן המנהג פשוט שרופאים ישראלים ממששים הדופק של אשה, אפילו אשת איש או גויה, אע"פ שיש רופאים אחרים גוים, וכן עושים שאר מיני משמושים על פי דרכי הרפואה" עכ"ל הש"ך.

וכנראה אותו ההיתר יועיל גם לענין איש חולה המקבל טיפול רפואי על ידי רופאה או אחות. ודאי אם החולה הוא עצמו חולה בדמיונות רעים, ועלול להכשל בהרהורים אסורים, ראוי לו להזהר אם יש לו חלופה אפשרית. אבל כשאין אפשרות חלופה, עליו להתבונן ביום מותו (כדברי הגמרא בברכות ה ע"א) ויזכור שעתיד הוא לתת את הדין על הרהורים רעים. אבל עליו בכל זאת לעשות בדרך הטבע כל מה שצריך למען בריאות גופו.

בקיצור, הרבנים שנהגו לבקש טיפול יחידי רק על ידי גברים, נהגו חסידות. אבל מן הדין מותר לקבל טיפול על ידי רופאה או אחות.

אלו המגלחים את כל הראש, כולל הפיאות

שאלה: לפני ימים נפגשתי עם חבר נעורים שלא ראיתיו כבר עשרות שנים, וראיתי אותו מגולח כל הראש, כולל הפאות. הזדעזעתי, כי כך דרך הגוים. אם אומר לו כי זה נאסר בתורה, שמא לא ישתכנע. הוא אדם משכיל. איזה טעם הגיוני אפשר לומר לו, בנוסף לכך שזה אסור על פי תורה.

תשובה: בספרו הנפלא של הרב שמשון רפאל הירש, פירושו לתורה, בנוסף להבאת ההלכות הוא גם נותן טעמים למצוות. הלך בכך בעקבות הרמב"ם הכותב: "אע"פ שכל חוקי התורה

4. עוד ראה בזה דברי החיד"א, "ברכי יוסף" יורה דעה, סוף סי' של"ה ס"ק ה.

גזירות הם, כמו שביארנו בסוף מעילה, ראוי להתבונן בהן, וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם, תן לו טעם!" (סוף הלכות תמורה).

וכך כותב הרב הירש, שהשערות בצדעים [צדע= המקום הסמוך לקידמת האוזן] הן כמו מחיצה המבדלת בין המצח ובין אחורי האזניים. כך לשון חז"ל: "זה המְשָׁוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו" [=המצח] (מכות כ ע"ב).

מה הענין? אלא החלק הקדמי של ראש האדם, שם הפרצוף, שם האדם מחונן בכוחות אנושיים, לְדַבֵּר בפיו, להריח באפו, להתבונן בספרים על ידי עיניו. הצד הנעלה שבאדם הוא בפרצופו. אבל חלק הגלגולת שמאחורי הראש, שם המוח הקטן, שם השורש לעצם חיות האדם, שהוא בעל הרגשה, שהוא בעל חיות ותנועה, שהוא אינו צמת. זו לשון הרב:

"שְׁעַר הצדעים הוא כסוי טבעי לאחורי הראש. כי הרואה קלסתר פני של אדם, לא יראה בעדו את אחורי הראש. איסור "בל תקיפו" [פאת ראשכם] אוסר הסרת אות ההבדלה. כי היחס שבין קידמת הראש עם המוח הגדול; לבין אחורי הראש עם המוח הקטן, הוא כיחס יסוד הַמְדַבֵּר ליסוד החי שבאדם.... עיקר גדול של התורה על קדושת החיים... התורה מדגישה את מעלתו של היסוד הרוחני, שייסוד החי [=הבהמי שבאדם] ישתעבד לו וייסוג מפניו. ורק בו יופיע האדם כאדם. שער הצדעים מזהיר את האדם – להיות אדם!" (עכ"ל על ויקרא יט, כז).

הרי מעלה גדולה יש להשאיר שערות מלפני האוזניים, כדי להפריש ולהודיע מה עיקר תפקיד האדם, הצד הקדמי של הראש, שם עינים, ופה.

ואם תשאל מדוע התורה לא הודיעה זאת? אלא התורה היא ספר "קצרנות". היא קיצור ההלכות למען שינון בתמציתיות. והיא ניתנה לכלל ישראל לשם ההתבוננות בדבריה בתשומת לב, ויגלו פניניה וסודותיה. העיון בטעמיה היא על ידי השראת שכינה בתוך בני ישראל.

גם מהר"ל (בתחילת "דרוש על המצוות") העיר שהמצוות נקראו "תורה" (שמות יב, מט; ויקרא ז, לז; במדבר יט, ב) כי לשון "מצוה" באה ממי שלא מבקש שנדע טעם המצוה ומהותו, רק דורש שתיעשה. "והשם יתברך רחקו מחשבותיו מזה בתתו המצוות לישראל, וחפץ הקב"ה שידעו ויבינו ישראל את כל ענין המצוה, ולכן נקראו 'תורה' לשון 'הוראה', שמורה דברים שכלים שבהם והחכמה".

ואם תשאל אם כך האמת, מדוע חז"ל עצמם לא הודיעו טעם זה? אלא יסוד תורני בידינו, כי כל דור ודור זוכה לפענח חלק נוסף בתורה. כמו שאמר "מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו" (חולין ז ע"א). כל דור מגלה רובד נוסף בעומק מתיקות התורה.

ולכך כתוב בספר "שני לוחות הברית השלם" (של"ה, עותק נמצא ב"אוצר החכמה", ח"ב, שבועות, תורה אור, דף רצא, פסקא קפה) בעת מתן תורה שמענו "קול גדול ולא יסף" (דברים ה, יט)

כלומר לא פסק. "כל חידושי הסופרים דור דור, וחכמיו, וכל מה שתלמיד מחדש, הכל היה בקול ההוא. ובעת הגיע זמן לפי הדור, יצא לאור".

אשרינו!

הדרכת התורה – כל גבר יהיה מעוטר זקן

שאלה: אתמול נתת טעם מדוע יש לאיש להשאיר פאות הראש, לפחות שיהיה ניכר שיש לו שם שערות. אבל מאיזה טעם ציטתה התורה לא להשחית את הזקן? כלומר להשאיר שערות על הלחיים והסנטר?

תשובה: גם בזה התעשרנו מביאורו של הרב שמשון רפאל הירש. אין אנו בטוחים שזה הטעם העיקרי של איסור זה, אבל לכל מצוה יש טעמים רבים, וכנראה זה אחד מהם.

ראשו של כל אדם כולל שתי לסתות, לסת העליונה ולסת התחתונה. בהן נעוצות השיניים ועל ידי לחץ שמפעיל בהן הוא לועס וטוחן את מאכלו, כך שהחתיכות הגדולות יהיו ראויות להתעכל במעינים בלי בעיות. אמת שהלסת העליונה מחוברת לגולגלתו, שייכת לצד האנושי שבו, כח השכלי שמאחורי מצחו, כמו עיניו בהן מביט ומתבונן ומכיר מה יש בעולם, חלק האזניים בהן שומע מאחורים מה מדברים ומרויח לשמוע חכמתם. אבל הלסת התחתונה היא רק למען לעיסת המאכלים. לפעמים האדם אוכל לשם שמים, או לכל הפחות לשם תועלת בריאותו. אבל פעמים רבות האדם אוכל מתוך תאוה למאכלים ערבים. וכבר כתב הרמב"ם שראוי לאדם לאכול מאכלים בריאים אפילו אינם ערבים לטעמו, ויתרחק מהמאכלים המזיקים אפילו נהנה מטעמם. ויש גם אנשים האוכלים שוב ושוב, מנה אחרי מנה, לא לביטול רעבונם בלבד אלא מתוך תאוה אכילה, ומוסיפים משקל הגוף מעל ומעבר לראוי לבריאותם, ואפילו הדבר מזיק לבריאותם.

לפי הרב שמשון רפאל הירש (על ויקרא יט, כז) הזקן משמש ככיסוי, כהסתרה ללסת התחתונה. כלומר על האדם להתבייש ממדתו בתאוה האכילה, שיש לרובנו. ההסתרה היא על ידי שערות הזקן המשמשת כסמל ותזכורת. כלשונו: "הזקן יעלים אותם חלקי פנים שעיקר פעולת היא חושנית, והמסתכל בקלסתר פניו של האיש, יראה בו רק את החלקים הרוחניים. והרי כאן אזהרה מיוחדת לגבר; יגלה את כבודו ואת כוחו רק ברוחניות..."

שואל הרב שמשון רפאל הירש, אם כן מדוע אין זקן אצל הנשים? עונה הרב: "כנגד זה, האשה היא צנועה מעצם טבעה הפנימי, והרי היא זקוקה פחות לאותה אזהרה" [עכ"ל]. הרב לא ציין, אבל רעיון עדיפות מעלתה המוסרת של האשה התבטא גם על ידי מהר"ל (באר הגולה, דרוש על התורה, במהד' לונדון עמ' כח): "כי האיש במה שהוא גבר, אינו שאנן ושקט, מצד התגברותו והתפעלותו... לפיכך גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים, מצד שאננותן ושלוותן".

טעם זה ניתן על ידי הרב הירש. אבל נראה לי להוסיף טעם נוסף. כידוע הנשים רוצות להיות יפות, בעלות גיזרה רזה; ונלחמות נגד ההשמנה פי כמה יותר מאשר מלחמת הגברים המקפידים לא להשמין. לכן הנשים מצמצמות במזונן, ולכל הפחות בדורות המודרניים אינן צריכות לתזכורת של הזקן.

אם מותר יחוד של אב מאמץ עם בת מאומצת

שאלה: כבר חמש שנים שאשתי ואני טרם נתברכנו בלידת ילדים ואנו נגשים לאמץ ילדה בת ארבע. אבל ידיד חרדי הזהיר אותי שיהיו לי בעיות הלכתיות עם יחוד, כאשר הילדה תגדל, כי היא איננה בתי הטבעית. זה מדאיג אותי. מה עושים?

תשובה: נכון שיש רבנים רבים המזהירים וסבורים שמפני זה אין לירא-שמים לאמץ בת מגיל 3 והלאה כי תהיה לו בעיה הלכתית כאשר אין אשתו שם בבית ("אשתו משמרתו"). אמנם בספר של הרב אברהם הלוי הורביץ, "דבר הלכה" (סי' ו' פסקא ב') הביא מתירים אפילו אם אשתו נמצאת עמו בעיר. ויש חוששים לא לאמץ בנים זכרים אחרי גיל 9 כי תהיה בעיה לאשתך להסתגר לבד עם הילד, עת שאין הבעל מצוי בעיר. אבל לעומתם ישנם רבנים שמצאו דרכי היתר.

כלל בדינו, לא יכול להיות שאין לתורה פתרון לכל בעיות השעה. "הִפְּךָ בֶּה וְהִפְּךָ בֶּה דְכוּלָּא בֶּה" (אבות, ה). כתב הרב חרל"פ (בהקדמתו ל"בית זבול" על מסכת ברכות) כי יש מענה בגמרא לכל השאלות המעשיות, אם רק נעיין כראוי.

גם בזמן חז"ל היו הרבה זוגות שאימצו ילדים יתומים. ואף אמרו "לומר לך שכל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו יִלְדוּ" (מגילה יג ע"א לענין משה רבינו) (סנהדרין

יט ע"ב לענין מיכל אשתו של דוד). מה פירוש המלים "כאילו ילדו"? זו לא "סתם מליצה" אלא יש כאן דין כאילו יש כאן הורות ביולוגית. כך הציע הרב אליעזר ולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר חלק ו סי' מ פרק כא). אם נמסרו לאימוץ בקטנותם, בבן פחות מגיל ט', ובבת פחות מגיל ג', כיון שהושרש בלב הילדים שְהִמָּאֲמָצִים הם להם כאב ואם, לא אסרה תורה קריבה כזו.

וכן כתב הרב הראשי לתל אביב, הרב חיים דוד הלוי, בספרו "עשה לך רב" (ח"ג סי' לט) להתיר, וציטט דברי המאירי "מתיחד אדם עם אמו ועם בתו, שאין היצר תוקף באלו". מסכם הרב הלוי: "כיון שהורים אלה גידלו הילדים אלה מקטנותם, והורגלו אליהם ביותר, אין שום יצר הרע שולט בהם, ונהפכו כבנים ממש".

וכן כתב הרב הראשי של העיר חברון, הרב דב ליאור, בשו"ת דבר חברון (ח"א עמ' 52) גם לענין נשיקה וליטוף וגם לענין היחוד: "הפוסקים מבחינים בין הורים מאמצים שקיבלו תינוקות לאימוץ בגיל צעיר ביותר שאז עדיין לא חלים מגבלות היחוד והקריבה [=מתורגם למספרים מעשיים, בן לפני גיל 9 ובת לפני גיל 3] וככה הילדים גדלו כשאפילו אינם מוֹדְעִים לכך שהוריהם אינם הוריהם הביולוגיים, שלגביהם לא חלה המגבלה של יחוד או מגע חיבה מכל סוג, והם מותרים בגילוי חיבה כמו הורים ביולוגיים" עכ"ל.

גם הרב נחום אליעזר רבינוביץ (ראש ישיבת מעלה אדומים) נשאל על כך, וענה "התופעה של אימוץ איננה חדשה, אלא היא קיימת במשך כל הדורות. וכבר אמרו חז"ל 'כל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו'. איך יתכן שלא כתבו חז"ל שצריך להזהר מאיסור ייחוד במצב זה של המגדל יתום בתוך ביתו, אם אמנם היה נוהג איסור זה? מדוע איסור חמור זה נשמט מכל הספרות של הפוסקים במשך הדורות, ולא נתעורר עד דורנו אנו?" [כך הביא הדברים הרב עזריה ברזון, ששמע מפיו, וכתבם במאמרו ב"תחומין" כרך עשירי, בהערה שבעמוד 317].

אבל הבעיה תסתער עלינו כאשר מאמצים ילדים שהם גדולים יותר מגיל 3 בבת ומגיל 9 בבן. וכן יש מקרים בימינו שעובדים סוציאליים מוסרים ילדים למשפחות אומנות. כי יש תופעה של הורים לא בריאים בנפשם, ואינם מסוגלים לטפל כראוי בצאצאיהם, ועל פי צו בית משפט מוסרים את ילדים למשפחות של בעלי חסד המוכנים לצרף את הילדים אלו למשפחותיהם. על פי רוב ילדים אלו הם מעל גיל 3 לבת או 9 לבן. מה עושים?

אלא אחד מגדולי הרבנים לפני 80 שנה, הרב דוב ויידנפלד, מצא פתרון ב"שו"ת דובב מישרים" (חלק א סוף סימן ה) שהדלת לחדר לא תהיה נעולה, למרות שאינה פתוחה לרווחה. וכן הסכים לכך הרב "חזון איש" כמובא ב"דבר הלכה" (של הרב אברהם הלוי הורביץ, פ"ג סעיף ג). [ושם בעמ' קפח מביא ששאלו את החזון איש הרי בימינו יש נימוס ולא נכנסים לדירה בלי לדפוק או לצלצל בפעמון. כיצד נתיר? וענה החזון איש: "הרי יש פרא אדם הנכנס בלי לדפוק".

כלומר תמיד יש לאלו שבתוך הבית חשש מלחטוא פן יכנס אדם אחר ויראה אותם]. כידוע פוסקים כמו הרשב"א שאם הדלת של הבית אינה נעולה במנעול, היא סגורה אבל כל אחד מבחוץ יכול לדחוף ולפתוח הדלת, אין כאן איסור יחוד. לכן הציע שההורים המאמצים ישאירו מפתח לבית אצל אחד השכנים, ויתנו לו רשות להכנס מתי שירצה, גם בלי הודעה מוקדמת, ובאמת יעשה כך מפעם לפעם. ובזה כבר אין איסור יחוד.

הרחיב על כך הרב יעקב אהרן סקוצילס בספרו "אהל יעקב", כך בעניני יחוד (נמצא בתוכנה אוצר החכמה" בעמ' צח). והביא סימוכין לכך. אמנם הביא פסק של הרב אלישיב שהציע להשאיר מפתחות אצל שלושה שכנים, או של בני המשפחה אפילו גרים הם במקום אחר בעיר, כדי שיחשבו "רבים" ("תורת היחוד", קובץ פסקי הרב אלישיב, עמ' קכד הערה כט). ובספר "ארחות טהרה" של הרב יצחק אייזק כהנא (פרק ו סעיף ד) הוסיף שיש להשאיר קצת אור בבית, משך כל הלילה.

חשוב מאד שנעודד התופעה של אימוץ ילדים, ואומני ילדים, כי לא ייתכן שכאשר יש מצב של הרבה ילדים במצב אומלל זה ללא הורים, אין אפשרות ששומרי מצוות יקבלו אותם לביתם ולחינוכם, והילדים יימסרו דוקא לציבור החילוני ששם יגדלו גם הם כחילונים. והרי דרכי התורה הם דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום.

גם בענין זה, נסמוך על הרבנים המתירים. "דעתא דהיתירא עדיפא" (ביצה ב ע"ב ראו שם דברי רש"י ד"ה דהיתירא עדיפא ליה).

מאמר אחר עוסק בנושא דומה

קשרי ידידות עם ילדים מאומצים

שאלה: אני אלמן עם שלושה בנים, גילאי שבע ותשע ואחד עשרה. נשאתי אשה גרושה עם שתי בנות, גילאי חמש ותשע. ילדותיה מבקשות ממני חיבוק מפעם לפעם. האם מותר? וכן אשתי שואלת בענין הבנים שלי.

תשובה: בעיה זו של חבוק ונישוק למאומצים לא נידונה בגמרא ובפוסקים ראשונים. ידוע כי אין איסור חיבוק ונישוק בין אב לבתו או אם לבנה (פירוש הב"ח על טור אבן העזר כ"א, והתיר שם גם בת בתו וכל יוצאי חלציו). אבל הם קרובים ביולוגיים. לעומתם ילדים מאומצים

הם בעצם זרים ולכאורה יש לאסור. אמנם מי לא יודע שכל ילד וילדה חייבים רגשית לקבל יחס של חיבה ואהדה, לפעמים ע"י חיבוק ונישוק. זה גורם לבריאות הנפש, ולביסוס הערכה עצמית. אדרבה, אם יראו קטנים אלו שאצל כל חבריהם בכיתה ובשכונה ילדים קטנים הזוכים ליחס חם של חיבוק ונישוק, והם עצמם מנותקים מזה באופן מוחלט, זה יגביר אצלם רגש "יתמות", תסביך נחיתות, ועוד בעיות נפשיות.

במקרה שלך מניעת חיבוק ונישוק תגרום מצב עוד יותר קשה ומביך. המאומצים יראו שאתה מנשק ומחבק ילדים שלך, ולאומצים לא תראה יחס כזה? וכן אשתך תחבק ותנשק בנות שלה ולא לילדים שלך? זה יקשה עליהם מאד יום אחר יום.

ויתרה מזאת, אם נאסור לאמץ ילדים, יש זוגות רבים שלא זכו להפקד עם צאצאים. כלום נגזור עליהם חיי גלמודות, חיי שממון ללא טיפול בזולת, שגם זו היא מַצְרָכִי הנפש-הבריאה, לתת ולהעניק ולבנות את הזולת?

באמת חלוקים הדיעות בענין שאלתנו. האדמו"ר מחב"ד רמ"מ שניאורזון (דבריו הובאו ב"אוצר הפוסקים" חלק ט, עמ' רל) וכן רש"ז אויערבך (בספרו "ערכי רפואה" ח"ב עמ' רנ"ב) אסרו חיבוק ונישוק עם המאומצים.

לעומתם הרב משה פיינשטיין (שו"ת אבן העזר ח"ד סי' סד) התיר והביא ראיה מהתלמוד. וכן הרב אליעזר ולדנברג בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ששי, פרק כא) התיר, היות שמגדלים את הקטנים כמו אב ואם טבעיים, אין היצר מתגרה בהם. אמנם חלק מרבני הדור חלקו עליו בהיתר זה, אבל בחלק שביעי של ספרו (פרק מד) חזר לחזק דבריו.

כשיש מחלוקת כזו לפנינו, כיצד יש לייעץ לנהוג? הנה בשו"ע (אבן העזר סי' כ) הביא דברי רמב"ם שיש איסור תורה לחבק או לנשק עריות. אבל "בית שמואל" (על הדף) מביא שלפי רמב"ן זו רק איסור דרבנן, כל עוד אינו נהנה מבחינת תאות מין. ולפי שהודיע לנו הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק חמישי, יורה דעה סי' ז עמ' קעג) כשיש מחלוקת הפוסקים אם ענין מסויים הוא דאורייתא או דרבנן, יש לנהוג בו כאיסור דרבנן בלבד. והרי הרמב"ם (הלכות ממרים, סוף פרק א) הביא דברי הגמרא שבנידון שהוא דרבנן, כשאינך יודע היכן הדין נוטה, ראוי לסמוך על המקילים.

וכאן שיש צורך גדול לבריאות הנפש של הצעירים, ובמיוחד לאלו שלא הודיעו להם שהם מאומצים אלא גדלים הם במחשבה שאלו הם הוריהם הטבעיים, ודאי יש לנו לסמוך על הרבנים (הרב פיינשטיין והרב ולדנברג) המתירים.

יתירה מזאת, ב"שדי חמד" (כלל ס' ס"ק לט) כתב שאפשר להכריע בדרך "ספק-ספיקא". שמא האיסור הוא רק דרבנן. ועוד, שמא הלכה כפוסק פלוני המתיר. ושם הביא שאופן זה של דיון מוסכם על ידי כמה ראשונים ואחרונים.

אסיים בדברי הש"ך (על יורה דעה סי' קנז אות י) "אף הרמב"ם לא אסר אלא כשעושה חיבוק ונישוק דרך חיבת ביאה, שהרי מצאנו בש"ס בכמה מקומות שהאמוראים היו מחבקים ומנשקים לבנותיהם ולאחיותיהם. וכן משמע מפורש ממה שכתב הרמב"ם בהלכותיו 'חיבק או נישק דרך תאוה'. וזה דלא כ'בית יוסף' לקמן סוף סימן קצ"ה" [עכ"ל הש"ך].

דברי הש"ך אלו שהביא לדברי הרמב"ם כדי להקל, הוזכרו שוב בשם הש"ך הלכה למעשה ע"י הרב משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (אבן העזר ח"ב סי' יד) והוסיף "ומשמע שבלא דרך תאוה אין אף איסור מדרבנן, שהרי לא הזכיר [רמב"ם] איסור זה".

אבל אם יודע האיש שע"י חיבוק ונישוק זה כן יהרהר בחטא, עליו להנזר מזה. לדוגמא ינשק באויר ("זריקת נשיקה") בלי נגיעה בגוף הילדה.

מעלית אוטומטית בשבת

שאלה: יש בימינו רבנים חשובים האוסרים להשתמש במעלית אוטומטית בשבת. ויש המתירים. איך עלי לנהוג?

תשובה: הרבנים האוסרים זאת מנמקים שיש בזה "מעשה של חול", הרס הרעיון של מניעת מלאכה בשבת, וגם המשתמש במעלית גורם לַמְנוּעַ של המעלית להפעיל יותר כח חשמלי בעת העלייה והירידה, ולפי דעתם זה סעיף של הבערת אש. (שו"ת חלקת יעקב ח"ג קלז; מנחת יצחק ח"ג תשובה ס').

לעומתם, הרב שלמה זלמן אויערבך (כפי שהובאו דבריו בספר "שמירת שבת כהלכתה" של הרב יהושע נויזרט, פרק כ"ג, במהד' שנת תשל"ט פסקא מט; ובמהד' שנת תש"ע שם פסקא נח) מנמק בסיסים להיתר.

וכן באו אריכות נימוקים להיתר ב"תחומין", שנת תשד"ם במאמרו של הרב ישראל רוזן, עמ' 75.

והנה הרב עובדיה יוסף, גם הוא מהמתירים. כך כתב בשו"ת יביע אומר, חלק חמישי, במילואים שבסוף הספר, לסימן כז, אות ד, עמ' שמח. ומפורש יותר בכרך י"א (או"ח סי' כ"ד) שהוציאו לאור אחרי פטירת הרב [אלא שהמו"ל שָׁבַשׁ וכתב הערה בסוגריים שבימינו נשתנה המצב ממה שהיה. וזו צנזורה בדברי הרב, וכן לא ייעשה!]

כיון שמדובר בגרמא בלבד, ולא שהאדם מפעיל את המנוע בידיים, הנידון הוא בנושא שבתחום "דרבנן" וכאשר יש מחלוקת הפוסקים בענין דרבנן, מותר לאדם להקל בספקות (רמב"ם, בהלכות ממרים, סוף פרק א).

ולענין "מעשה של חול" שהעירו על כך האוסרים, כבר כתב הרב עובדיה יוסף שאין לנו לגזור גזירות מעצמנו ("חזון עובדיה", שבת ח"ד עמ' קכט). בספר "המפתחות" לכל ספרי "יביע אומר", עמ' ריח, הביאו 22 מקומות בשו"ת שלו שבכך דחה דברי המחמירים בענינים שונים. ובאמת שורשו בדברי הרא"ש (שבת ב, טו) והמגיד משנה (חמץ ומצה, ה, כ).

וזכורני שכאשר התחילו להשתמש בשעוני שבת כדי להפעיל [מערב שבת] אור החשמל בשבת אחרי הצהריים, או להפעיל את המזגן, טענו כמה רבנים שיש בזה עובדין דחול. אבל כעבור זמן הכירו כולם שאין כן הדבר.

לכן, תנוח דעתך ותשתמש בהיתר זה.

כהן הלומד רפואה ונזקק להטמא לאברי המתים

שאלה: יש לי אחיין שהוא כהן והוא לומד מקצוע הרפואה. שם לומדים אנטומיה בחלקי גוף האדם, ע"י ניתוחי אברים פנימיים שנלקחו מגופותיהם של המתים. ידעתי כי על פי תורה אסור לכהן להטמא למתים. אבל שמא יש איזה לימוד זכות עליו? כי אם האדם מתרגל להיות חוטא, ורואה עצמו באור שלילי, יִדְרֹךְ ויסתגל לעוד חטאים נוספים. האם יש איזה שהוא היתר למה שהוא עושה? אין סיכוי שיפסיק מלימודיו. אבל אני מעוניין להציל אותו מלראות את עצמו "רשע", כי אז יחטא בעוד הרבה דברים.

תשובה: הרעיון שהצעת בשאלתך, שאסור לאדם לראות את עצמו "רשע" כבר נאמר על ידי ה"חפץ חיים". מעשה היה שהוא ובני ביתו שמעו בלילה שמישהו מחטט בחצר שלהם. יצאו כולם החוצה לראות מה קורה, ועוד הספיקו לראות גנב המטפס על הגדר עם שק מלא חפצים שגנב מהחצר, ובורח לו. רץ החפץ חיים אל הגדר וצעק בקול אחרי הדמות הנמלטת: "מִחֹל לך! כל מה שלקחת הוא ניתן לך במתנה!". תמחו בני משפחתו, "מה הועלת בזה שצעקת כך?" ענה "לא רציתי שיעבור פלוני [שלא זהיתי מי הוא] איסור גניבה". ענו לו בני

משפחתו, "אבל היית יכול למחול בינך לבין עצמך. מדוע להודיע לו על זה?" ענה הרב: "משנה מפורשת היא 'אל תהא רשע בפני עצמך' (אבות, ב) שאין לו לאדם לראות את עצמו באור שלילי, כי מזה יתקלקל בדברים נוספים. אלא לעולם יחזיק אדם את עצמו כבינוני".

לפי דבריך שבין כה אחיין שלך לא יפסיק מלימודיו, לכן תאמר לו שהרב הראשי לישראל בזמנו, הרב שלמה גורן, מצא לימוד זכות. במאמר למדני בן 19 עמודים "האם מותר לכהן ללמוד רפואה?", מאמר שהופיע ב-"דעת" (מכללת הרצוג) בניסן תשס"ב 2002 כך י"ח, וכן באסיא סט-ע) הביא דעת הראב"ד שכאשר הכהן הוא כבר מלפני זה טמא טומאת מת, אין עליו איסור להטמא בטומאה נוספת מאיזה מת. והוא מציין שגם רבנו תם כתב דברים הקרובים לכך. אמנם ה"משנה למלך" (הובאו דבריו בסעיף ט של המאמר) מסכם שהרמב"ם ורוב הראשונים אינם מסכימים לדברי הראב"ד, אבל סוף כל סוף הוא מגדולי הראשונים. הרב גורן מסכם מאמרו שלכתחילה ראוי לכהן זה לחפש אפשרות אחרת ולא להיטמא, אבל אם קשה לו, שיענוד כל הזמן שרשרת של מתכת שנטמאה או במגע מת או שהיה באהל המת, או טבעת באצבעו, וכל זמן ששרשרת זו או טבעת זו עליו, אין לו איסור להוסיף טומאה על טומאתו.

ובאמת יש להוסיף כאן סניף אחר. הרב שלמה איגר (בנו של רבי עקיבא איגר) כתב הערות לשו"ע יורה דעה שנדפסו על הדף בשם "גליון מהרש"א". שם בסי' שע"ב מציין לדבריו שאמר גם בסי' ש"ה שהכהנים בזמננו ישנו ספק אם הם באמת כהנים, כי אין להם שטר יחוס ודאי. ומסכם "ויש לעשותו סניף בספקות". כדבר הזה שאין ודאות שהכהנים בזמננו הם כולם כהנים, כתב גם ר' יעקב עמדין (שו"ת שאילת יעבץ ח"א סי' קנ"ה, על סמך דבר ריב"ש).

ולכן יש כאן ספק ספיקא, אם גם האחייך שלך הוא באמת כהן, ואם הוא כן כהן, הרי אפשר לסמוך על הראב"ד. ועל אחיינך לקנות שרשרת שהיתה באהל אחד עם מת יהודי, וילבש אותו כל הזמן שהוא לומד רפואה.

ובזה יראה את עצמו כממשיך להיות יהודי שומר מצוות, ויש בזה עידוד ותמיכה שימשיך לקיים שאר מצוות התורה, ולא יפתה אותו יצרו "כאשר אבדתי אבדתי". ותודיע לו שהיתר זה הוא בדיעבד, ורק מפני שעת הדחק. מצטרף לזה שעסק הרפואה הוא למען הצלת נפשות. ואין ספק כי במשך השנים הבאות האחייך שלך יזכה לרפאות כמה וכמה אנשים ממחלות מסוכנות. ולכן ישתמש בהיתר זה.

לבטא שם שמים ולא בכינוי, בעת הלימוד

שאלה: אני רגיל לשמוע שיעורי קודש מפי כמה רבנים. חלק כשמגיעים לקרוא פסוק שיש בו שם ה' קוראים "אדושם". וחלק מבטאים את השם בלי לכנות ממלא מקום וכינוי. מה העניין?

תשובה: בשו"ע (או"ח סי' רטו) מביא המלקט "שערי תשובה" לדברי הרב יעקב עמדין (שו"ת שאילת יעבץ, ח"א סי' פא) שבדרך לימודו של אדם אין איסור להזכיר שם שמים כפשוטו. והביא ממעשה שהוא ראה אצל אביו, הרב חכם צבי, כי אדם אחד כינה שם אחר במקום שם הקודש ואביו גער בו. אבל החיד"א מסתייג מכך (בברכי יוסף, רטו, ד) באומרו שרבנים זקנים בארץ ישראל היו נוהגים לכנות שם, ולא לקרוא שמות קודש כמו שהם כתובים.

לכאורה, מדברי חיד"א משמע שבעצם זה מותר, כי רק ראה אצל רבנים זקנים בארץ ישראל, ולא אצל רבנים בשאר מקומות בעולם [הרי הוא נדד בכל אירופה]. ואף זאת לא ראה אצל שאר רבני ארץ ישראל אלא רק אצל הזקנים.

הרב עובדיה יוסף דן בנושא זה (שו"ת יביע אומר, חלק שלישי, או"ח יד) ומביא ראייה נפלאה של הרב אליהו גוטמאכר שזה מותר. כי נאמר בגמרא (ברכות כב, א) כי אדם שהוא טמא בקרי יכול ללמוד תורה, רק עליו לדלג אמירות שמות הקודש. מזה משמע כי כל שאר בני אדם בלימודם הרגיל, מותר להם לקרוא כמו שכתוב, ובלי לשנות. [וגם בעל קרי בזמננו יכול לקרוא כמו שכתוב, כי חיוב טבילה לבעל קרי כבר התבטל, כמובא בשו"ע סי' פח סעיף א].

איך לנהוג למעשה? הרב עובדיה יוסף מביא שרוב פוסקים מתירים.

יתרה מזאת. בחידושי הרב אליהו גוטמאכר, מהרבנים החשובים בדורו (חידושי הובאו בסוף ש"ס וילנא) בספרו השלם של "חידושים" (בנדפס דף קנ"ה) טוען שלא רק "מותר" אלא יש גם מצוה לבטא שם שמים כפשוטו אם בדרך לימוד. כמו שנאמר במסכת ברכות (ו ע"א) "ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו? שנאמר 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך'" (שמות כ, כא). ורש"י על הגמרא כותב: "אשר אזכיר את שמי, אשר יזכר שמי על מצוותי ועל דברי". כלומר שבן אדם זה הלומד אומר כפשוטו שם הקודש.

וכתב הרב גוטמאכר: "ומזה משמע כי נוח להקב"ה אם מזכירים את שמו במצוותיו ובלימוד תורה. והקב"ה מברך אותו בשכר זה. ובזה משרה שכינה עמו".

ולכן נוהגים הרבה לקרוא שם שמים כפשוטו בזמירות ותשבחות, ובפיוטים ואינם חוששים.

ויש אמנם המחמירים, אבל הם נוהגים כמיעוט הפוסקים, כמו שסיכם הרב עובדיה בתשובתו הנ"ל.

פאה נכרית של האשה, מצוה או עבירה

שאלה: גם ברחובות בירושלים וגם בבני ברק יש הרבה מודעות-קיר המפרסמים כי בבית-שמש עורכים שריפות גדולות להטיל במדורות ההן פאות-נוכריות של הנשים, בטענה שהן היו תקרובת לעבודה זרה במדינת הודו. מצד שני בבית ספר "בית יעקב" מחנכים את כל הבנות דוקא כן ללבוש פאות נוכריות. אבל אלו הנוהגים על פי הרב עובדיה יוסף טוענים שיש בלבישת פאה נוכרית פריצות וחוסר צניעות, טענה נפרדת מהבעיה של סרך עבודה זרה. הרי שלוש דיעות. איפה האמת?

תשובה: חקרתי אצל יודעי-דבר ומי שהוא מוטעה הטעה את הקנאים שורפי הפאות. נכון שדת הבודהא (בהודו) קובע על הרוצה להתקדש שיזיר את שערות ראשו עוד בטרם ייכנס להיכל, שם הועמד פסל בודהא. אבל הכמרים, מנהלי המקום, הם המוכרים את השערות למייצרי פאות נוכריות באירופה, ומזה הכמרים מתפרנסים. אין שערות הגוזזות נכנסות כלל לפני האליל, ואינן מוגשות אליו, אלא הן רכוש של הכמרים בלבד. לפי דתם, על המתקרב לאליל לבוא מגולח הראש, לא יותר, ואין ענין השערות "תקרובת לאליל".

והלכה היא (שו"ע יורה דעה קלט, ו) "מה שרואין שמכניסין אותו לעבודת כוכבים של עובד כוכבים ועדיין לא נכנס, מותר, שעדיין לא נעשה תקרובת" עכ"ל. כלומר שערות אלו כלל לא הוכנסו לפני האליל, ואין אצלם שום פולחן להגיש לפניו שערות אלו. לכן כל הטוענים "תקרובת עבודה זרה", טועים הם.

אבל מדוע הרב עובדיה יוסף התנגד ללבישת פאה? כי הוא סבור שאין זה כיסוי כלל, אלא עדיין "שער באשה ערוה" (ברכות כד, א). ויש בזה פגם נוסף, שיש נשים שדוקא על ידי פאה נכרית הן יפות פי-כמה יותר מאשר הטבע הפרטי שלהן נותן. בפאה נכרית, באופן מלאכותי, יש ניפוח השער, ואריכות השיער, עד שיש אפילו חילוניות המעדיפות ללבוש פאה נוכרית. ולענין הטענה הנגדית שהבנות הלובשות מטפחת לראשן, רואים העוברים והשבים מקצת משערות ראשן, טוען הרב כי עד רוחב טפח מותר להן לגלות (כלשון השו"ע או"ח סי' ע"ה) ורק ע"פ ספר הזוהר אין לה לגלות שום שיער. וכידוע ההלכה נקבעת על פי חז"ל בתלמוד ולא על פי מדרש הזוהר.

אמנם יש הרבה נשים שלא נוח להן ללבוש מטפחת, או כובע, במיוחד ההולכות למקומות עבודה שיש שם הרבה חילונים, או שמרגישות מוזרות להמצא בין בנות אחרות שאין להן כיסוי ראש כלל. אמנם היו צריכות הדתיות להתחזק ב"גאווה של קדושה" ולהיות אמיצות

באמונה שתורתנו תורת אמת ואין מה להתקנאות באחרות, אין להן להתבייש מאלו שאינן שומרות מצוות. אבל לא כל אשה בנויה להתעלות כזו.

ולכן טוב הדבר שכאשר האשה חובשת לראשה פאה נוכרית תקפיד על כך שאורך השערות לא יגיעו עד לכתפיה ויותר, אלא די לה שיגיעו לכסות את העורף בלבד. וגם שלא יהיו פאות המפוארות ביותר, עד שתראה כדוגמנית.

ראוי לאשה שיהיו כל מעשיה לשם שמים. הטוב ביותר הוא לחבוש כובע נאה לראשה, אפילו אם מקצת משערותיה גלויות, בין מפנים ובין מאחור. פחות מזה שתלבוש פאה נוכרית, אבל תשתדל לא להשקיע בפיפי הפאה מעל-ומעבר. עליה לחשוב שהיא אשה נשואה. וגם שלא תכשיל אנשי צוות, במקום עבודתה, שהנשים שלהן אינן מתייפות כל כך.

וגם האשה העונדת לראשה מטפחת או כובע יפה, שכן איתן. ונאמן הוא הקב"ה לשלם לה על כל רגע ורגע שהיא מקיימת מצוה יקרה זו (שהיא מדאורייתא – כתובות עה, א).

מאמר על נושא הנ"ל באופן אחר

שאלה: תמיד הייתי דתיה, אבל "לייט", לא שמרתי כל דבר ודבר כי כך היה אצל הורי. אחרי שלוש שנות נישואין, אני ובעלי הולכים ומתחזקים בדת ואני שואלת האם אני חייבת לכסות ממש כל השערות שבראשי? זה קשה לי מאד. וגם האם עדיף לי ללבוש פאה נכרית או רק כובע, כי שמעתי שיש רבנים האוסרים את הפאה, ויש גם רבנים האוסרים כובע שמגלה חלק משערות הראש. וללבוש כובע "סיר" שיכסה לי כל השערות ממש, קשה לי מאד.

תשובה: דין כיסוי ראש לאשה נשואה היא מהתורה (כתובות עב ע"ב). אבל אין חובה לנהוג האיסור בכל המקומות, כי התוספות שם מתירים לאשה ללכת בביתה בלי כיסוי ראש, ובמיוחד כשאין שם גברים זרים. אלא שספר הזוהר החמיר, אבל ידוע שאין פוסקים הלכה מספר הזוהר. אבל בשוק, או כל מקום אחר ציבורי, ודאי שאסור לאשה נשואה ללכת בלי כיסוי הראש (שו"ע אבן העזר כא, סעיף ב).

אבל כמה חייבים לכסות? חז"ל אמרו שיעור "טפח באשה ערוה" כלומר 8 ס"מ של שיער אסור לגלות. ולכן אם היא משאירה "פוני" בלעז, תלתל שערות על המצח, או פס של שערותיה הטבעיות על החלק הקדמי של גלגולתה, והם כשתי אצבעות [4 ס"מ] לכל רוחב הראש, אפשר

להתיר. כי רוחב הראש מצד לצד הוא ב' טפחים, ובצירוף יהיו כל השערות המגולות פחות מטפח. (ראה דברי ר' משה פיינשטיין, אגרות משה, אבן העזר סי' נח). [לפי שו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב של הכרך הראשון סי' ע') ההיתר של פחות מטפח אינו ערוה הוא לא רק לבעלה אלא גם לגברים זרים. וטוען כי כך דעת רוב ראשונים ואחרונים].

גדולי אשכנז התיירו לאשה ללכת ברחוב בפאה נכרית. כך הביא רמ"א (או"ח סי' עה) וה"מגן אברהם" שם, וכן "פרי מגדים" שם. ולשון ר"מ פיינשטיין (אבן העזר ח"ב סי' יב) "רוב רבותינו מתירים". וכן כתב הפוסק הספרדי "כף החיים" (עה ס"ק יט) וכן דעת שו"ת ישכיל עבדי (ר' עובדיה הדאיה, חלק ז אבן העזר ס' טז).

אבל הרב עובדיה יוסף אוסר לחלוטין ללבוש פאה נכרית (שו"ת יביע אומר חלק ה' אבן העזר סי' ה, וראה שם בביאוריו בסוף הספר). והוא בדיעה שרוב פוסקים אסרו. וטענתו כי כל ענין כיסוי שערות לאשה הוא מפני הצניעות, ולא להכשיל את הגברים. אמנם בדורות הראשונים לא היו אומנים ביצירת הפאות, וכל רואה הכיר שהן מלאכותיות, ואינן שערותיה הטבעיות של אותה האשה. אבל בימינו השתכלל המקצוע ועושים פאות יפהפיות ביותר עד שאפילו הרבה נשים חילוניות מעדיפות ללכת עם פאה, כי הוא שיפור רב על שערותיהן הטבעיות. ועוד יש כאן בעיה של "מראית עין". שכל גבר זר אינו מבחין שאין שערות אלו אותנטיות לאשה הלובשת אותן, וחושב עליה שהיא עדיין רווקה ועלול להכשל בשיחות איתה.

והנכון הוא שהפאה לא תהיה ארוכה מדאי להגיע יותר מעד סוף הצואר. וגם לא יהיו השערות מסולסלות. אני מניח שאינך מעוניינת למשוך תשומת לב של גברים זרים, אלא אינך רוצה להיות שונה משאר הנשים הנמצאות במקום עבודתך. ולכן תבחרי נא בדרך הממוצע, פאה שאינה מגונדרת באופן מופרז.

אבל אם נשא אותך לבך להיות בוחרת בדרך הכשרה ביותר, תבחרי לחבוש לראשך כובע המכסה רוב שערות ראשך. בכך תהיי צנועה שהגברים הנמצאים במקום עבודתך יכירו שאת דתית, ולא יכשלו בשיחותיהם אתך. הלואי שכל הנשים הנשואות בישראל יתנהגו ללבוש כובעים, אפילו בכיסוי חלק מהראש. [הרי בכך מקיימות את המצוה לכל הפחות מהתורה – כתובות עב ע"ב "קלתה שפיר דמי". כי לכסות כל הראש כולו הוא חיוב מדרבנן]. הלא כך המנהג גם בין הגוים, נשים אציליות שבצפון אירופה. מלכת אנגליה אינה מופיעה בציבור אף פעם ללא כובע. וכן נשים חשובות בשבדיה ועוד מדינות השומרות על נימוס זה. וגם בארה"ב הרבה נשים נשואות בבואן לכנסיה להתפלל, לובשות כובע. זהו אות כבוד לאשה, חשובה יותר מהטבעת שעל אצבעה. כובע על הראש, הוא ממש "כתר" לכל אשה.

[זה עכשיו ראיתי הוראה של הרב עובדיה יוסף כי אשה הלובשת פאה נכרית עת שהיא נמצאת במקום עבודתה, תנהג ללבוש כובע על הפאה כל עת הליכתה מביתה עד מקום

עבודתה, ומעבודתה הביתה. כי עיקר האיסור היה במקום השוק, רשות הרבים, אבל במקום עבודתה תוכל להקל להשאר רק עם פאה לבד. ("אוצר דינים" של בנו הרב יצחק יוסף, בשם אביו, פרק ס סעיף יב, עמ' תשפ"ט).

אם מותר לצוד בעלי חיים, לשם ספורט ושעשוע

שאלה: יש לי שכן, בחור בן שבע עשרה ממשפחה מסורתית [אמנם הולך בלי כיפה] והתפאר לפני שהוא צד דגים גדולים, בנהר ירקון ובפארק נתניה. שאלתי אותו "הרי יש בזה צער בעלי חיים?" וענה כי רואה עוד בחורים בגילו, עם כיפות לראשיהם, עוסקים בזה וכנראה זה מותר. האם הוא צודק?

תשובה: באמת אחד מהראשונים בעל "תרומת הדשן" (נפטר בשנת 1460) בסי' ק"ה התיר. "כל דבר שיש בו צורך לאדם, אין בו משום צער בעלי חיים. וגם לא שייך איסור צער בעלי חיים אלא לצער ולנהיחו בחיים, אבל אם ממיתים אותו אין בו איסור". ועל פי זה התיר רמ"א (שולחן ערוך אבן העזר סי' ה סעיף יד) וזו לשונו: "כל דבר הצריך לרפואה או שאר דברים, אין בו משום איסור צער בעלי חיים". והתיר שם למרוט נוצות האווזים, לאיזה צורך, אבל סיים "ומכל מקום העולם [=היהודים] נמנעים, שהוא אכזריות".

אמנם בהערות הגר"א שם (ס"ק מא) הסתייג, והביא מפני מעשה של רבי יהודה הנשיא, שלא ריחם על עגל שנלקח לשחיטה, למרות שהעגל ההוא הטמין את ראשו בכנפי כסותו, ונענש רבי יהודה הנשיא במחלה-מכאיבה שנים רבות (בבא מציעא פה ע"א). כלומר, אפילו אם זה מותר על פי ההלכה, אבל ה' מעניש על אטימות הלב.

שאלה זו של צידת בעלי חיים ביערות (כמו שהיה נהוג אצל בני-אצולה בימים ההם, שצדו שועלים לשם שעשוע וספורט) נשאל על כך הרב יחזקאל לנדא (שו"ת נודע ביהודה, ח"ב יורה דעה סי' יוד) ומותח ביקורת קשה נגד העוסקים בזה: "ואיך ימית איש ישראלי בידיים בעלי חיים בלי שום צורך, רק לגמור חמדת זמנו להתעסק בצידה? ... ומי שהוא צריך לזה ופרנסתו מהצידה, בזה לא שייך אכזריות, והרי שוחטים בהמות וחיות ועופות וממיתים דגים לצורך האדם... לכן [אם לא לשם פרנסה] יש בדבר זה מדה מגונה... ולכן השומע לי ישכון השקט ושאנן בביתו, ולא יאבד זמנו בדברים כאלה".

אמנם יש מהצדים דגים שאחרי מאמצים וצדו אפילו דגים גדולים, זורקים אותם חזרה לתוך המים, בעוד הדג חי. אבל אם משתמשים בחכה, שנעצו בו תולעים חיים, הרי חכה זו פוצעת בפיהם של הדגים [כדי להעלות אותו מן המים, למרות כל כובד משקלו]. ולכן גם אם זרקו אותו חזרה למים, כבר עברו איסור.

ספורט זה יש בו כמה מניעים פסיכולוגיים. האחד, הרצון לחוש את עצמו גיבור, שהוא יכול להשתלט על איתני הטבע. הוא יכול לכבוש גם דגים גדולים. יש בזה סיפוק מדת גאווה. מניע נוסף הוא מדת האכזריות, ואפילו בצורה מתונה ואינו משתמש בה נגד בני אדם. אבל צריכים למצוא לזה אפיק אחר, כמו חדר כושר ושק אגרוף וכדומה.

סוף ענין, תגיד לאותו בחור כי מה שהוא ראה בחורים עם כיפה לראשם עוסקים בציד, אינו מוכיח שזה נכון על פי ההלכה. כתוב ברמב"ם (הלכות דעות פרק א) שחובה על האדם להידמות לבורא עולם. והוא פסוק מפורש "המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם... ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו" (דברים יא, כב). על הקב"ה נאמר "ורחמיו על כל מעשיו" (תהלים קמה, ט). ולכן מותר לצוד רק לשם אוכל, ולא לשם ספורט הצייד.

הפסקת הריון של עובר החולה חולי כבד

שאלה: אשתו של חבר שלי בעבודה היא עכשיו בהריון בחודש השלישי, והרופאים אבחנו ע"י אולטרה-סאונד שהעובר יהיה חולה מאד, והם מיעצים להפסיק את ההריון (לערוך הפלה). הוא שאל רב צדיק אחד, והרב הוא ענה לו שאל ידאג. הרופאים טועים פעמים רבות, ולפעמים נולד גם תינוק בריא, למרות הנראה בשיקוף. וגם ענה לו שיתמיד באמונה תמימה שהקב"ה יעזור לו, והכל יסתדר לטובה. האם נכונים דברי אותו רב צדיק?

תשובה: באמת יש מחלוקת בין הפוסקים בזמננו אם מותר להפסיק הריון (לערוך הפלה) אפילו אם יודעים שיוולד תינוק חולה מאד, ויהיו קשיים רבים לתינוק עצמו ויסבול במשך כל ימי חייו, וגם סבל קשה לאביו ואמו, ולאחיו ואחיותיו של התינוק.

הרב שלום אלישיב, הרב משה פיינשטיין, ויבדל לחיים טובים הרב חיים קנייבסקי אוסרים שום הפלה. ואומרים שיש בזה חשש רצח בן אדם, ועוד אומרים אם הקב"ה גזר על לידת אדם זה, יש לקבל עול היסורין באהבה.

אבל לעומתם, הרב אליעזר ולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר) ועוד שורה של רבנים חשובים, התיירו הדבר. נציין שנים או שלשה מהם. בימי הרב יעקב עמדין (שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' מג) בנידון של אשת איש שהרתה לזנונים, הוא התייר לערוך הפלה כדי למנוע צער מהאב והאם בלידת ממזר. בעקבותיו הרב בן איש חי (שו"ת רב פעלים ח"א אבהע"ז סי' ד) שנשאל על אשה שהרתה ממעשה אונס של גוי, לא רצה להתיר במפורש, אבל שלח את השואל לדברי הרב יעקב עמדין הנ"ל. במלים אחרות, הוא סומך עליו.

גם הרב בן ציון עוזיאל, הרב הראשי לישראל בזמנו, התייר כדי למנוע צער נורא מהאם. ובמאמר על נושא זה שפרסמתי ב"תחומין" (כרך כ"ה, עמ' 64-78) הבאתי ראיות להיתר מדברי חז"ל בגמרא.

לכן אע"פ שיש מחלוקת הפוסקים בנידון, אפשר לסמוך על המקילים, שהיו גם הם גדולי עולם. ובאמת יש להתלונן על אותם רבנים צדיקים המבטיחים שהכל "יהיה בסדר" למרות דברי הרופאים. באיזו אחריות מותר להם להבטיח זאת? אם אמנם לפעמים הרופאים טועים במסקנותיהם על פי בדיקות בעת הריון, אבל הרי רוב הפעמים הם גם צודקים באבחנה שמבחינים. הא כיצד אותם רבנים צדיקים גורמים צער גדול כזה לשואליהם, ולתינוק עצמו? והרי אין להם לא נבואה ולא רוח הקודש. והיה ראוי שאם לא יוכלו להחליט לסמוך על המקילים, היה ראוי להם לשתוק ולא להביע דיעה.

אבל יש לבדוק פְּעָמִים ולשמוע חוות דעת משני רופאים נפרדים אם צפויה בעיה חמורה.

זירוז ועידוד לא להפיל עובר, ולא להפסיק הריון

שאלה: אני אשה עובדת ומצליחה להביא פרנסה לבית. יש לנו משכנתא גבוהה לשלם לבנק כל חודש, וההכנסה שלי עוזרת הרבה לפרוע חוב זה. בלי כוונה תחילה נכנסתי להריון. זה מאד לא נוח לי, כי בתפקיד שלי צריכים לי כל ימות השנה, ולקחת חופש יָיִדָה מפריע לסדרי עבודות המשרד. האם מותר לי להפיל העובר ולהפסיק ההריון?

תשובה: אמנם יש אופנים שמותר, אבל בדרך כלל זה איסור. קשה לצמצם הכל תוך מאמר קצר אבל יש אריכות ביאור למקורות האיסור ב"אנציקלופדיה הלכתית רפואית" של הרב אברהם שטיינברג (ח"ב עמ' 771-752) שהביא דיעות רבות בנושא זה. וגם הרב אליקים אלינסון תיאר בקצרה מיגוון הדיעות (סיני, מהד' מוסד הרב קוק, גליון ס"ו עמ' ל"ב, מאמר "העובר בהלכה").

על קצה המזלג נבטא זאת כך: העוֹבֵר יש בו נפש (לפי הרבה מהפוסקים). אף שאין עונש מיתה למי שהורג אותו, אבל יש בכל זאת עבירה (תוספות על סנהדרין נט, א). ובכן בלי סיבה מספקת אין לבצע הפלה.

מה יכולה להיות סיבה מספקת? ודאי כאשר צפוי ספק סכנת חיים להאם, מותר להפסיק ההריון. גם אם ע"י המשך ההריון עלול לְהִיוֹצֵר מחלה נפשית לאשה, יש שהתירו להפיל (שם באנציקלופדיה, עמ' 767). נוסף על כך כותב הרב שטיינברג (בעמ' 768) "במקרים שההריון מחמיר את המצב הבריאותי של האשה, אך לא מסכן את חייה, כגון הַתְּרָפָה במחלת-לב או מחלת כליות, אבל ללא סיכון החיים, הדבר תלוי במחלוקת אם איסור ההפלה היא מן התורה או מדרבנן. לשיטת הסוברים שהאיסור הוא מן התורה אסור לבצע הפלה. ולשיטת הסוברים שהאיסור הוא מדרבנן, מותרת ההפלה. ובפרט כשיש אפשרות לצרף טיעונים-להקל אחרים כגון הריון שהוא פחות מארבעים יום, או [הפסקת הריון] ע"י סם. באופן דומה יש לשקול הריונות תכופים זה אחר זה כשהאשה חלשה מאד, או כשהיא סובלת מַאֲנָמִיָה או כשהיא מניקה. ובכל מקרה תפנה לשאול שאלה מרב פוסק, כי יש לשקול כל מקרה לגופו, הן מבחינה גופנית והן מבחינה נפשית" (ראה שם הערה 253, קבוצה גדולה של פוסקים שדנו בזה).

יש עוד סיבת היתר אם ע"י בדיקת אולטרה-סאונד ניכר שהעוֹבֵר יוֹלֵד עם מום חמור, או שְׁכָלִי או גופני. דנתי בזה במאמרי ב"תחומין" (כך כ"ה (עמ' 64). אמנם הרב משה פיינשטיין מחמיר אף בזה, אבל הרב ולדנברג (ציץ אליעזר) הרב עובדיה יוסף, הרב שאול ישראלי ועוד, התירו בתנאים מסוימים (עיין שם).

אבל לא מצאנו אף אחד מהפוסקים שנחשבו מוסמכים בעולם התורה, שיתיר הפסקת הריון למען ריוח כספי, או למען הַמֶּשֶׁךְ "קְרִיָּה" לאשה.

לכן בנידון שאלתך אני עונה שאת צריכה לראות את הצד החיובי שיש בהולדת צאצאים. ראשית כל, כי את מוסיפה נפש יהודי לעם ישראל, שהיא מצוה גדולה. כי למען כבודו של הקב"ה, כל אדם שנולד לישראל מוסיף תהלה ותפארת. חז"ל אסרו למכור ספר תורה, אפילו מי שאין לו מה יאכל, אלא יסתמך על כספי צדקה ואל ימכור ספר קדוש. אבל למען "פרו ורבו" התירו למכור ספר תורה. לא די בזה, אבל שמחה גדולה יש לכל הוֹרָה, כאשר בניה ובנותיה יגדלו ויהיו מוצלחים, כמה תשמחי! כמה תתפארי בכל אחד ואחד מהם! וככל שתעניקי להם טיפול מסור, כך אהבתך אליהם תגדל יותר ויותר. זו היא תופעה פסיכולוגית. אל תהיי שקועה רק בהוה. תדעי שיש מציאות ממשית של העתיד!

בענין יחס המעביד אליך, מעוגן בחק שאין ביכולתו לפטר אותך מחמת הריוןך. וגם בחדשי-העדרותך אפשר למצוא ממלא-מקום למלאות באופן זמני את תפקידך [אולי אחד מהצוות-העובדים במשרדך]. גם אחרי הלידה יש "מְעוֹנוֹת" שיטפלו בילדים, למען אמהות

עובדות. אל תראי שחורות מפני הריוןך. ה' ברך אותך ביכולות נשית, בכלים נאותים להביא חיים חדשים לעולם. אל תכחישי את סגולתך העליונה. ובכן אל תקפחי נשמה טובה מלבוא לעולם.

חייל הרואה בבסיס המחנה עוברים עבירות, האם יוכיח

שאלה: כל ימי גדלתי בשוב דתי. כעת התגייסתי לצבא ואני רואה הרבה חילולי שבת "על סתם". הדלקת רדיו בשבת, תליית תמונות עירום, דיבורי ניוול פה ועוד קלקולים רבים. כשלמדתי בישיבה אמרו לי כי הרואה דבר עבירה ואינו מוכיח על כך הוא גם כן נענש בעון זה, כאילו הוא שותף בדבר. זה מפריע לי מאד, מעצבן אותי. כלום הם יחטאו ואני אקבל עונש על כך?

תשובה: מה ששמעת שהרואה דבר עבירה ושותק, הוא גם כן נענש, נאמר במסכת שבת (נד ע"ב). אבל יש מאמר חז"ל אחר. "כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע" (יבמות סב ע"ב). הנימוק פשוט. עד עכשיו היו בבחינת "שוגג", וכאשר שומעים דברי תוכחה וממשיכים לחטוא, גרמת להם עונש עוד יותר גדול, בבחינת "מזיד". ולדעתי זה לא משנה אפילו הם היו כבר מזידים. כי אינו דומה מי שהוא מזיד כי שמע דבר הדרכה פעם אחת, למי ששמע גם שלוש וארבע פעמים. החוצפה שלו, מרידתו עוד יותר גדולה כאשר שמע כמה פעמים ומכמה אנשים, וממשיך בדרכו. לכן אם לדעתך לא ישמעו בקולך, עדיף שתשתוק.

ובאמת, אצל הרבה מהחיילים שבסביבתך אתה פטור לגמרי מלהוכיח אותם. מובא ב"משנה ברורה" (סי' תר"ח, ביאור הלכה) בשם הגר"א, כי המקרא שם נצטוונו על תוכחה נאמר "הוכח תוכיח את עמיתך" (ויקרא יט, יז) אבל מי שהוא מחלל שבת בפרהסיא כבר אינו "עמיתך". הוא יהודי גמור, עם כל הזכויות וחיובים, אבל "אל תתחבר לרשע" (אבות, א). לכן אתה פטור מלהגיד לו שום דבר תוכחה. אדרבה, יש בזה קלקול. כי המקרא מחנך אותנו "אל תוכח לך, פן ישנאך" (משלי ט, ח). כלומר עלול להיות שעוד ינקום בך, עת שיוכל. והרמ"א (שו"ע י"ד סוף שלד) פוטר אותך מתוכחה אפילו אם תפסיד ע"י כך הפסד ממון. ובודאי, בינתיים אתה גורם לו לשנוא אותך, כלומר תהיה לו עבירה נוספת על חילול שבת שהוא מבצע.

אספר לך סיפור שהיה אצלי. לפני כארבעים שנה בא אלי אורח מארצות הברית, ידיד נעורים עוד מילדותי, אבל "חזר בשאלה". לן אצלי בביתי כמה ימים. כאשר הגשתי לו מאכלים, פעם ופעמיים ראיתי שאינו מברך ברכה לפני שהוא אוכל. הערתי לו "בבקשה ממך, תברך את השם יתברך, כנהוג אצלנו". הוא גער בי בכעס: "אתה לא תאמר לי מה לעשות! אני לא ילד שלך!". הייתי אז במצב מבין. כיצד אתן לו מאכלים אם אני מכשיל אותו לא לברך? נגשתי אז לביתו של הרב שך, ראש ישיבת פוניבז', שהוא גר בעירי, ושאלתי אותו מה לעשות? ענה לי כי לברך ברכת הנהנים היא מצוה מדרבנן. אבל לכעוס הוא איסור דאורייתא. אמר: "אל תכשיל אותו בעבירה דאורייתא!". ואפילו לענין ברכת המזון, שהוא גם דאורייתא, אבל לכעוס הוא חטא שקול כעובד עבודה זרה (שבת קה ע"ב).⁵

לכן לענין שאלתך כחייל, אני עונה מה כן עליך לעשות? זה פשוט שאם אתה בעצמך תנהג בנימוס תמיד, ותהיה נעים הליכות, ועוזר תמיד למי שצריך עזרה, ותהיה דמות חיובית של ארחות חיים נעימים, ודאי שתשפיע. כל אדם, בכל מקום שהוא הולך, הוא משפיע בהתנהגותו. אדם מן השורה, שאינו רב רשמי, יכול להשפיע יותר מאיזה רב או ראש ישיבה. כי לא תולים התנהגותו במשרה ומקצוע שלו, אלא האמת זורחת ממנו. וקצת אור דוחה הרבה מהחושך.

תשמור על עצמך, שלא תתקלקל ממה שאתה שומע ורואה. תתרחק מכל מצב כיעור, ואל תשקע בדברי נוולה שאתה שומע או רואה. אבל אל תוכיח ואל תעיר דברי מוסר אלא למי שאתה חושב שיש לו אוזן קשבת. כלומר, אם הוא שואל אותך, או פותח בשיחה אתך על הנושא, תאמר את דעתך. אבל אל תפציר ואל תתעקש. אם אמרת פעם אחת ואינו שומע, תחדול מהנושא.

הובטח לנו שעם ישראל יחזור בתשובה (רמב"ם, הלכות תשובה, פרק ז הלכה ה):

"וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותם ומיד הן נגאלים".

אנו כבר במצב הטרומי לפני התפתחות זו.

5. מעין זה כתב רבי שלמה זלמן אוירבך, "מנחת שלמה", ח"א סי' ל"ד.

לחיצת יד, גבר עם אשה

שאלה: שנים רבות עבדתי בבנק לאומי כקופאי ("טלר"). עכשיו העלו אותי דרגא ואני יועץ למשכנתאות. אני עובד בעיר של חילונים. פעמים רבות באות נשים קליינטיות ובפתח דבריהן מושיטות לי יד, ללחוץ ידיים, מה אעשה?

תשובה: נהוג בין שומרי מצוות התורה לא לנגוע באשה זרה שום נגיעה של חיבה. מוסרים בשם ה"חזון איש" שהיה אומר כי לחיצת יד האשה יש בזה קצת חיבה ויחס של קורבה. גם הרב משה פיינשטיין פסק "פשוט שאסור" (אגרות משה א"ח ח"א קיג). בשו"ת שלו לאבן העזר (ח"א סוף סי' נו) כתב שיש לדון לזכות את המקילים בזה שסוברים דאין זה דרך חיבה ותאווה. והוסיף "אבל קשה לסמוך על זה".

נביא כאן דברי בנו של הנצי"ב, הרב חיים ברלין, כמובא בשו"ת שלו "נשמת חיים" (במהדורת קוסובסקי, בתוכנה "אוצר החכמה", עמ' 521):

"ואשר שאל על דבר נתינת יד לרשעים או לנכרית, הנה ליתן יד לפושעים אין שום איסור בזה אם אין בזה הודאה וחיזוק להנהגותיהם בשרירות ליבם. ולתת יד לאשה לשון הש"ס הוא ברכות ס"א א' המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה, מבואר דאם אינו מכוין לשום דבר וכל שכן שאינו עושה כדי להסתכל בה כמו מעלתו, שכל מעשיו לשם שמים, אין איסור בזה לרצות מעות מידו לידה. ודאי אם יוכל להזהר בזה מה טוב, אבל אם אי אפשר לו להינצל מזה כגון אם הנכרית הקדימה והושיט לו את ידה, ואין דעתו לשום הרהור ח"ו אין להחמיר בזה. ודרכיה דרכי נועם, 'ואהבת את ה' אלוהיך' אמרו חכמים (יומא פ"ו א') שיהא שם שמים מתאהב על ידך, ולא יאמרו על יראי ה' שהם משוגעים ואינם בעלי דרך ארץ". [עכ"ל]

הרב שלמה קרליבך (1845-1919), רבה של ליבק בגרמניה ותלמידו וממשיך דרכו של הרב שמשון רפאל הירש, מעיד כי מנהג רבני אשכנז היה להושיט יד לאישה לאחר שזו מושיטה את ידה לשלום, וכך גם הוא נהג בעצמו: "כי הושטת יד לאישה אינו אסור אלא משום הרהור, ורק אם נתכוון הנוגע להנאת איסור. ואף שגם אני בעצמי נזהרתי מקדמת דנא, לא היה לאל ידי לעמוד בדרך הפרושים, משום לא פלוג. כי אף שקצת נשים יודעות מאיסור זה ואינן מושיטות ידיהן לאיש בבואן ובצאתן, רובן לא ראו ולא שמעו שיש למנוע מזה ונותנות יד לפי תומן, ואין לך ביוש גדול יותר מזה לסרב להכות כף אל כף דרך כבוד כמנהג ארצנו, וגדול כבוד הבריות". (לדוד צבי, ספר היובל לרד"צ הופמן, עמ' 218).

ואני מעיד שלפני כארבעים שנה הראה לי אחד מכתב שקבל מאת הרב עובדיה יוסף, והכרתי היטב שזה באמת כתב ידו, שם נשאל שאלה אם מותר להחזיר יד לאשה המקדימה להושיט לגבר יד. ענה שאם מניעת הדבר יגרום להלבנת פנים אם לא יחזיר לה, וכן אם היא אשה אחרי גיל ארבעים או חמשים, ואם הגבר יודע שאין יצרו הרע טורדו, יחזיר לה ביד רפויה. [אמנם תשובה זו לא מצאתי ב"ביע אומר", אבל שמא לא נשאר בבית הרב עובדיה העתק המכתב, כדי שידפיסו אותו].

ואני זוכר כי כדברים האלו אמר לי ראש ישיבת נר ישראל, הרב יעקב רודרמן (שהיה ממועצת גדולי התורה בארה"ב) לפני כששים שנה.

לכן אם זה יגרום לך בושה להצהיר לכל אשה המושיטה יד שאתה נוהג לא להחזיר יד, ואם יש חשש שהחילונים יחשבו עליך שאתה מהרהר מחשבות רעות ושאלו הדתיים סוטי מין, מותר לך להשיב יד. אבל לא ללחוץ בחוזקה, המורה על יחס חיבה ואהדה. וגם רק תגע לכמה שניות, כמו שאמרנו בירושלמי (סוטה פ"ג ה"א) על הכהן שהחזיק ידו תחת יד האשה הסוטה "שאיין יצר הרע מצוי לשעה" [כלומר לזמן מועט כזה].

ובמיוחד כשיש שאלה של הלבנת פנים, שהאשה תרגיש מבויישת ונפגעת שסרבו להחזיר לה יד, צריכים להחמיר באיסור של "הלבנת פנים", שעל זה החמירו חז"ל מאד בפרקי אבות (פרק ג) שמפסידים בזה עולם הבא.

"וכל מעשיך יהיו לשם שמים" (אבות, ב). כך מסופר בקידושין פב ע"א על אמורא שעשה מעשה שלא היה מקובל אצל אמוראים אחרים, וכך נימק מה שעשה. וכך רמ"א (בשו"ע אבן העזר, כא) התיר דבר הנראה משונה, מחמת נימוק זה.

ובכל זאת אני מזהיר אותך, כי אם יש לך נדנוד קל של הרהור רע בלבך מחמת נגיעה בה, יש בזה איסור דאורייתא של "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתה זונים אחריהם" (במדבר טו, לט) ועליך להחמיר ולהמנע. ותתנצל לפני האשה, עם פנים מסבירות ובלי רוגזא, ותאמר כי כך נהוג אצל שומרי תורה לא לתת יד לשום אשה, ולא מתכוונים לשום פגיעה אישית. כך תנסח הדברים. וכמובן שגם אחרי כל ההיתר שהצענו למעלה, אף פעם לא תושיט את ידך תחילה ללחוץ יד. אם היא לא מושיטה יד, גם אתה לא. אלא תביע בפין "בוקר טוב" או "צהריים טובים" וכו' בנימוס טוב ומקובל.

סגולה שיש בהפרשת חלה

שאלה: בימינו נפוץ המנהג שמתקבצות נשים צדקניות ולשות בצק כשיעור כדי להפריש ממנו "חלה", ואינן רוצות לקנות לחם מהמאפיה. מה הסגולה שבדבר?

תשובה: הרבה שבחים אמרו חז"ל על המפריש חלה מהעיסה. [א] בזכות ג' דברים נברא העולם, בזכות חלה וכו' (בראשית רבה, א). [ב] "כל המקיים מצות חלה כאילו ביטל עבודה זרה..." (ויקרא רבה, טו). [ג] "כי לבי שמח מכל עמלי", זו הפרשת חלה (קהלת רבה, ב).

מה הענין? אלא מבאר מהר"ל ("גבורות השם", תחילת פרק לט) כי "כל ראשית להשם". צריכים אנו להכיר כי העולם אינו קיים אוטומטית. הוא נברא מן האפס. היה בתחילה תהו ובוהו. הקב"ה הוא שיזם ובצע והתחיל בבריאת העולם. ועל ידי שמפרישים את החלה, מחנכים את עצמנו, מדגישים לעצמנו יסוד אמוני זה. ולכן זה נחשב כביטול עבודה זרה.

יש בענין הפרשת חלה מימד נוסף. האדם ניזון, מחזק את גופו על ידי אכילת לחם. צריכים להכיר מי הוא זה שנתן לנו את הלחם? בזכות הטבה של הקב"ה שלימד אותנו דעת, לטחון החטים, ללוש בצק, לאפות הלחם או העוגה, ובזה לבסס את בריאותנו, ובכך אנו מכירים את האמת. ולכן מוטל על כל הנשים המקיימות מצוה יקרה זו לחשוב על כך, שמפני חסדו של ה' זכינו לאכול מאכל המשביע והמשמח.

ויש כאן מימד שלישי. בעת שבית המקדש היה קיים, היתה לנו עתודה של חכמי התורה, אנשים שמסרו כל חייהם ללימוד התורה. הכהנים שרתו במקדש לפי 24 משמרות. משמרת חדשה בכל שבוע ושבוע. ובכן כל כהן הגיע תור שלו להיות בבית המקדש רק ב' פעמים בשנה (שיש בשנה 52 שבועות, בערך כמו ב' פעמים 24). ואף גם זאת, המשמר היה מחולק לבתי אב, וכל בית אב שימש רק יום אחד בשבוע ההוא בבית המקדש. כלומר כל כהן שימש במקדש רק שני ימים, במשך שנה שלימה. ומה עשה בשאר הזמן? אלא היו לומדים תורה, כמבואר במקרא (דברים יז, ט; מלאכי ב, ז).

בזמן המקדש היינו נותנים החלה לאיזה כהן שיהיה, כדי לפרנס אותו. גם היום צריכים להשתדל לפרנס לעמלי-תורה כדי שיוכלו ללמוד במנוחת הדעת בלי לחץ של חובות.

אלו הן המחשבות שראוי לכל אשה המפרישה חלה, לחשוב.

ומשום מה קוראים ללחם שאנו אכלים בשבתות "חלה"? הרי כל עיסה שיש בה ק"ג ועוד 660 גרם, אפילו בימי החול, חייבת בהפרשת חלה? אלא בחוץ לארץ, עד לתקופה האחרונה, לא היו מאפיות בבעלות יהודים, כי אנשי המקצוע הנכרים לא נתנו מקום ליהודים לפתוח

מאפיות, כי לא רצו מתחרים ללקוחות. בעל כרחנו היינו אוכלים לחם של הגוים. אבל בכל הדורות הקפידו היהודים שלכל הפחות לכבוד שבת נאכל לחם שנאפה על ידי ישראל. ורק ממנו הפרישו חלה. ונתנו שם זה ללחמים של שבת, "חלה".

אם יש מצוה בזמן הזה לכתוב ספר תורה

שאלה: ירשתי כסף טוב מהסבא שלי שנפטר. ברוך השם אין לי חובות משכנתא ואני מבוסס די בסדר כלכלית בלי בעיות וחובות. עלה בדעתי לתת כסף לכתוב ספר תורה. אמנם זה יעלה הון תועפות, אבל אומרים לי שזו מצוה גדולה. כדאי לי?

תשובה: בשולחן ערוך ומפרשיו יש חילוקי דיעות בזה. ביורה דעה (סי' ר"ע סעיף ב) מובא שהרא"ש (לפני כשבע מאות שנה) הורה שבזמננו המצוה היא לכתוב חומשים, משניות, גמרא ופירושיהם. על זה כתבו הבית יוסף, וכן הט"ז "לא בא לפטור אותנו מכתובת ספר תורה, כי אדרבה יש גם לנו ללמוד בה, אלא בא לומר שיש מצוה גם בכתובת ספרים אלו".

אבל בספר "דרישה" על הטור (הוא תלמידו של רמ"א) חולק על הבית יוסף וטוען שאין לנו ללמוד מקרא מגוף ספר התורה ולזלזל בכבודו. כי דוקא בדורות הראשונים היו מוכרחים לכך שהיה אסור להם ללמוד דפים דפים [נפרדים] אלא הכל בגלילה, מה שאין כן עכשיו שהתירו ללמוד משאר ספרים.

הט"ז סבור כי מלשון הרא"ש משמע כדברי ספר הדרישה, שאין חובה לכתוב ספר תורה. אף שקשה בעיני הט"ז לבטל המצוה.

אבל הש"ך כתב שבימינו שלא לומדים מספר התורה, [אלא הוא רק לקריאה טכסית בשבתות וחגים] כבר אין מצוה לכתוב ספר תורה. וכן הסכים הב"ח, כדברי הש"ך.

סיכום ביניים, הדרישה וכן הב"ח וכן הש"ך סבורים שאין בזמננו מצוה בזאת.

ואוסף עכשיו ראה נוספת. מובא בגמרא (קידושין ל ע"א) שאין אנו בקיאים באותיות מלאות וחסרות שבתורה. [עובדא היא שיש חילוקי מנהגים כיצד כותבים, "דכא" או "דכה" – דברים כג, ב) וגם רש"י כותב "ביום כלת משה" (במדבר ז, א), ואצלנו הוא "ביום כלות משה". ראה רשימה גדולה שקבץ רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס (שבת נה ע"ב).

והרי הרמב"ם פסק (הלכות תפילין פרק עשירי הלכה א) שאם יש יתור אות או חיסור אות, הספר פסול. אמנם הרמב"ם (בתשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, סי' רצד) התיר לקרוא בציבור בספר תורה פסול אם אין אחר, כי העיקר הוא לשמוע את הקריאה, ולא דוקא מספר שהוא כשר. ושם בהל' ספר תורה (פ"י ה"א) כתב ה"כסף משנה" שאין סתירה בין דברי רמב"ם בהלכותיו לבין התשובה. כי בספר הלכותיו התכוין לכתחילה יש לקרוא מתוך ספר כשר, אם יש לנו, ובתשובה אמר מה לעשות בדיעבד כשאין לו ספר אחר כי אם הפסול.

אבל בשו"ת שאגת אריה (סי' לו) התבסס על הגמרא המוזכרת בקידושין ל ע"א, והורה שכיון שאין לנו עותק מדויק של ספר התורה, כבר אין לנו יכולת לקיים מצות עשה זו.

לכן אני אומר לך, תעשה מצוה גדולה יותר לתמוך באחת מהשיבות, איפה שיש בחורי חמד שוקדים על לימודם. בכך יש תועלת מירבית מהכסף שלך. אבל ספר תורה שתתרום לאחד מבתי הכנסת, אם יש להם כבר ספר תורה אחר, או שנים, יועיל הספר שלך רק כדי לרקוד אתו ביום "שמחת תורה".

תסמוך על הדרישה הש"ך והב"ח!

לשון הרע, אסור לספר גם על ילד קטן

שאלה: בעלי סיפר לאימא שלו שהבן הקטן שלנו, בן חמש, עוד בורח לו השתן עת שהוא ישן במטה בלילות. אני כועסת עליו על שסיפר. האם אוכל להגיד לו שעבר עבירה של לשון הרע? הוא טוען שִלְדָּבֶר על בני משפחה אין איסור.

תשובה: בעלך טועה כי גם מרים ספרה לשון הרע לאח שלה אהרן, אודות האח שלה משה רבינו, ונתבעה על עון לשון הרע. ולכן כתב ה"חפץ חיים" (הלכות לשון הרע, כלל ח פסקא ב) כי גם איש על אשתו אסור לו לדבר לשון הרע, וכן אשה על בעלה.

שם (בסעיף קטן ג) ממשיך הרב ללמד שאיסור זה כולל גם לשון הרע על קטן או קטנה. לשון הרמב"ם (הלכות דעות, פרק ששי הלכה ה) "המספר דברים שגורמים, אם נשמעו איש מפי איש, להזיק חבירו בגופו או בממונו, ואפילו להצר לו [=לצער אותו] או להפחידו, הרי זה לשון הרע".

זה ודאי שאם הילד ישמע שספרו עליו כך, יתבייש ושמא אף יבכה מצער ועלבון. לכן כל עוד שאין השגת תועלת בדיבור זה, כמו לשאול מהיועצים מה עושים לגמול הילד מהבעיה הזאת, יהיה אסור לדבר.

אבל אילו היה מדובר על תינוק, נניח פחות מבן שנה, שאינו יודע עדיין בושה, ולא יצא שום נזק מהדיבור, מותר לדבר דברים הדומים להנ"ל.

קשה לשון הרע, שעון זה שקול נגד גלוי עריות, שפיכת דמים ועבודה זרה (ערכין טו ע"ב).

מה לעשות עם רבוי עלוני שבת, המפוזרים בבתי כנסת בשבתות?

שאלה: אני גבאי בבית הכנסת. כל שבת ושבת אנשים מבחוץ מניחים שם בערב שבת כמויות גדולות של עלוני-שבת ובהם דברי תורה, מכל מיני ארגונים שונים. גם אחרי שהמתפללים לוקחים הביתה איש איש מהעלונים, נותרים לנו כמויות עצומות של עלונים. מה לעשות עם כל הניירות? אם לגנוז בגניזה צריכים דחפורים לכמויות גדולות כאלו. האם מותר לשרוף אותם? הציעו לשים אותם במיכלים שהציבו לשם גריסה ומיחזור לשימוש חוזר. האם מותר?

תשובה: הרב יעקב אפשטיין כתב מאמר מקיף בנושא (שו"ת חבל נחלתו, כרך י, סי' לח) ודעתו לאסור. ציטתה התורה לאבד כל זכר לפולחני עבודה זרה, נתיצה ושריפה וכו'. אחר כך ציטתה התורה "לא תעשון כן לה' אלהיכם" (דברים יב, ד). לפי חז"ל (מגילה כו, ב) יש לגנוז באדמה כל דברי תורה שנהיו בלויים.

אמנם ר' שלמה דוראן, מלפני 500 שנה (בשו"ת תשב"ץ, ח"א סי' ב) חילק בן שבע שמות הקודש (המנויים ברמב"ם הל' יסודי התורה פרק ו הלכה ב) לבין שאר דברי תורה. רק ביזוי שמות-קודש הוא מדאורייתא, וביזוי שאר הכתבים אסור מדרבנן. אבל הרי גם על דרבנן אסור לעבור!

הרב "מגן אברהם" (או"ח קנד ס"ק ט) אסר לשרוף את הכתבים, שזה כמו בזיון.

אבל ר' צבי פסח פרנק, רבה של ירושלים, בשו"ת הר צבי (יורה דעה סי' רלא) על פי מה שהבין בדברי "פרי מגדים" כתב "בספרי משניות שאין שם שמות קודש, וגם המאבדו בידים אינו אלא איסור דרבנן, לכן ע"י גרמא אפילו איסור דרבנן אין. וכן מדוקדק מלשון הרמב"ם הכותב שכתבי הקודש "אסור לאבדם ביד" כלומר דוקא "ביד", להשמיענו שעל ידי גרמא, מותר.

הרב חיים דוד הלוי (רבה של תל אביב) בספרו "עשה לך רב" (ח"ג סי' כח) כתב שעדיף לגנוז. ואם לא, בדיעבד אפשר להשיב למיחזור. אבל הרב נחום רבינוביץ (ראש ישיבת מעלה אדומים, בספרו "שיח נחום", ס' עד) התיר לכתחילה להחזיר למיחזור. וכן בקובץ "מראה הבזק" שהוציאו לאור רבני "כולל ארץ חמדה" (תלמידי הרב שאול ישראל) בחלק חמישי הסכימו להתיר לגרום לגריסה.

הרב משה פיינשטיין (אגרות משה, או"ח חלק רביעי סי' לט) הציע שאם נדפסו הכתבים רק לשם שימוש חד פעמי, אין איסור אם גורמים להם איבוד ע"י מיחזור. רק התנה תנאי שיסכימו אתו גדולי תורה בארץ ישראל.

הרב יעקב אריאל (בספרו "אהלה של תורה", חלק חמישי, סי' עז) הביא דבריו, ולכאורה מסכים לדבריו. וכן אנו נצרף לכך דברי הרבנים החשובים שהזכרנו לעיל.

שמעתי בשם הרב דב ליאור (רבה של קרית ארבע) שאם מכניסים את הניירות תוך שקית, וזאת תוך שקית נוספת, מותר להניח במיכל לשם גריסה. הוא כמו גרמא דגרמא.

ולכן כיון שקדמונינו אמרו שאם אין שם אזכרות של שמות קודש האיסור הוא רק מדרבנן, אף שיש גם בזה מחמירים, ודאי אפשר לסמוך על הרבנים המקילים כמו כל ספק מדרבנן (רמב"ם, הל' ממרים, סוף פרק א).

סכנת נפשות של ההולכים להתרחץ בים

שאלה: שמעתי שהרב אומר שאסור ללכת להתרחץ בים, ואפילו בחוף הנפרד בין גברים לנשים. מדוע אסור?

תשובה: אמרו בגמרא (יומא עז, ב) "ויעבירני במים מי אֶפְסִים" (יחזקאל מז, ג) [לפי תרגום יונתן, גובה פיסת הרגל עד לקרסוליים]. מכאן שמותר לעבור עד [רק בגובה] אפסיים. זימד

אלף ויעבירני במים מים בְּרִיָּם' מכאן שמותר לעבור עד בְּרִיָּם. 'וימד אלף ויעבירני מי מְתָנִים' מכאן שמותר לעבור עד מְתָנִים. מכאן ואילך 'וימד אלף נחל אשר לא אוכל לעבור!' (שם מז, ה) אמר אביי, שְׁאֵנִי נחל דרדיפי מיא [=יש נחל זרמים חזקים השוטפים את האדם, ללא יכולת שליטה לצאת משם]. יכול יעבירנו בסיחוי? [=שְׁחִיָּה] תלמוד לומר 'כי גָּאוּ המים מִי שְׁחוֹ'".

איסור זה נפסק להלכה בשו"ע (או"ח סי' תרי"ג סעיף ה). על ההיתרים השונים לעבור באגם במים לאיזה דבר מצוה, הוסיף ר"י קארו:

"והוא שלא יהיו המים רודפים, דאם כן אף בחול אסור מפני הסכנה, אפילו אם אינם מגיעים אלא עד מתנים"⁶:

והעיר הרב "משנה ברורה" (ס"ק יז) "עד מתנים, לאו דוקא אלא מעט למעלה מהם".

בכל שנה ושנה מודיעים בתקשורת על כמה וכמה מתים בחניקה מפני טביעה במים. תמיהני על הרבנות שאינה אוסרת הכניסה בעומק לים התיכון. והרי הגלים שוטפים לקראת החוף, ושוב שוטפים לאחור וכל המיטלטל נסחף חזרה לים, על ידי גלים די חזקים.

כמה החמירה התורה באיסור של סיכון חיי אדם!

ולכן כדאי לפרסם כי מותר להכנס רק עד גובה מתניים, או ללכת לאגם שקט. אבל גם זאת רק כאשר יש שם "מציל" העובד בתפקיד.

כל אדם אומר "לי זה לא יקרה". אבל סוף כל סוף כך אמרו גם כל אלו שטבעו בים, במיתה איומה.

6. **וכבר** נשאלתי מדוע הרמב"ם לא כתב דין זה, שכאשר המים רודפים אין להכנס למים יותר מגובה מתניו. ועניתי כי בהל' שביתת העשור (פ"ג) הביא רק מה שנוגע למעבר במים בעצם יום הכפורים. אבל האיסור לעבור במים רודפים הוא כללית לכל ימי החול, וקבע מקום דבר זה בהלכות רוצח ושמירת הנפש (פרק י"ב סוף הלכה ו') "וכן כל כיוצא באלו משאר הסכנות אסור לעבור במקומו". כלומר יש במאמרי חז"ל עוד כמה פרטים שהזהירו מפני הסכנה, והרמב"ם לא פירט את כולן, והכליל אותן במלים קצרות אלו [אם לא כן, הרי כתיבת מלים אלו היתה לבטלה!]. וכל בר דעת יכול להבין אם ישים לב למקרים העוברים. וכמו בימינו שבכל שנה ושנה כמה וכמה אנשים טובעים לאונסם בים.

אם מותר לשמוע תוכנית "שיימינג" [=בזיונות] ברדיו

שאלה: מפעם לפעם יש תוכנית בשידורי רדיו וטלוויזיה של "שיימינג", מלה באנגלית לתוכנית בה השדרן מראיין אנשים המביעים תלונה נגד איש או חברה שעשקו אותם, או עשו להם איזו עוולה. תרגום המלה "שיימינג" הוא לבזות או לבייש. מפריע לי שלפעמים מבקשים תגובה מהמואשם, אבל פעמים מחמת שהדבר בא לו בהפתעה, ולא התכוון, תשובתו חלושה ומגומגמת. הנושאים הם מסקרנים אותי לדעת, אבל אני שואל אם מותר לי לשמוע או לצפות?

תשובה: אין כמעט שום נושא מחשבתי או רעיוני שאין לו התייחסות בדיני תורתנו קדושה. כי התורה היא "מסמך אלוהי" ותורת חיים. נושא זה ששאלת נכלל בדיני לשון הרע.

יש היתר לדבר לשון הרע כאשר הוא לשם השגת תועלת המותרת. וכתב על כך, הספר המוסמך בנושא זה "חפץ חיים" (לשון הרע, כלל י') שיש שמונה תנאים מוקדמים לפני שנתיר לעצמנו לְדַבֵּר רע על אדם. ראשי תיבות שלהם "בבגד כחתן".

[א] ב' ברור – שיהיה ברור שהמעשה שפלוני עשה הוא עבירה. אבל אם יש מחלוקת הפוסקים, וחלק מתירים מה שעשה, אסור לדבר עליו רע.

[ב] ב' ברור – שיהיה ברור שהמואשם עשה זאת, ולא שְׁנַחֲשֵׁנו או שְׁסוּפֵר לנו על ידי עד אחד.

[ג] ג' גנאי – לא להוסיף עליו גנאי מעל ומעבר למה שעשה.

[ד] ד' דרך – אין דרך אחרת להנצל מהנזק כי אם לדבר עליו לשון הרע.

[ה] ה' כוונה – שכוונת המְדַבֵּר לשון הרע תהיה לתועלת, ולא שהוא מכוין לנקום בו או להפחיד אותו.

[ו] ו' ח' חטא – שלא יהיה מצב שזה המדבר עליו גם הוא חוטא כמוהו בדבר זה.

[ז] ז' ת' תוכחה. שהקדמת להזהיר אותו שיחדל ממעשיו הרעים. כי שמא אינו יודע שהמעשה ההוא אסור.

[ח] ח' נ' נזק – שלא תגרום למואשם נזק מעל ומעבר לחומרת הדבר שעשה. למשל שיפטר אותו מעבודתו וישאר בלי פרנסה, וכדומה לזה.

כל אלו הם קל לזכור על ידי ראשי תיבות: "בבגד כחתן".

לאחרונה ישנה תופעה של אשה המתלוננת על גבר מסוים שהטריד אותה מינית. יש שהאישום הוא על דבר שאירע לפני כמה שנים. ויש מקרים שהאיש שמדובר בו כבר מת מזמן. אבל לפעמים קורה שההאשמות הן האשמות כזב, פרי הדמיון. אבל ציבור המאזינים, או הצופים, משתכנע מיד שהמואשם הוא אדם רע או מלוכלך במעשים חמורים, ואין בידי המואשם להוכיח צדקותו אלא רק להכחיש. מלת אדם אחד מול אדם השני. לא מוגשים ראיות להוכיח ההאשמה, כמו שקורה בהופעה לפני בית הדין או בית המשפט החילוני.

לכן פשוט הדבר שאסור להאזין או לצפות בתוכניות אלו כי עוברים על איסור "מלבין פני חברו ברבים". כידוע, העובר חטא זה אין לו חלק לעולם הבא, והאדם מת מיתה נצחית (אבות, ג). ועל פי הגמרא (בבא מציעא נח ע"ב) יורד לגיהנם ואינו עולה משם כלל.

תאמר, צריכים להעניש רק את האיש המספר, או האשה, ולא השומע? לא כן הוא. כי אם לא שיש ציבור המעוניין לשמוע או לראות, לא היו המשדרים מוציאים זמן והשקעה כספית בשידוריהם. לפי זה, כל אחד ואחד מהמאזינים והצופים משתתף בחטא הוא, שהרי בגללו ולמענו התוכנית משודרת.

בספרו של הרב מרדכי ברויאיר "פרקי מקראות" (עמ' 200) כותב "בחברה האנושית, כאשר מתפרסמים דברים בגנותו של אדם אחר, נוצרת מאליה דעת קהל עוינת, שיש בה להזיק יותר ממאה דיינים. והואיל ואין לה הכלים לדרוש ולחקור ולהוציא משפט צדק, הרי היא קרובה להעניש שלא כדין, ועונשה כבד יותר מכל עונשי בית הדין".

לכן אסור להשתתף במנהג נוכרי זה, שהתפשט לאחרונה בארצנו, והיא באה מהגוים בחוץ לארץ. מי שיש לו תלונה, אם היא מסחרית על עושק, יפנה ל"המועצה לצרכנות". ואם התלונה מחמת הטרדה מינית, יפנה לשלטונות המדינה המוסמכים לכך.

נתנהג על פי תורה. "צדק צדק תרדוף" (דברים טז, כ). ולא לרדוף את האדם האחר.

אורך יום הצום, כאשר טסים מישראל לארצות הברית

שאלה: קראתי מה שכתבת⁷ בענין העובר את קו התאריך הבינלאומי. אני שואל בענין דומה. מי שהוא טס באוירון מישראל לאמריקה, והוא ביום צום, עשרה בטבת או ט' באב, ידוע שכיון שגם אור השמש משתנה מלהגיע לשם, במעבר בין מזרח למערב, והוא מוסיף שבע שעות ליום צום שלו. ואם טס ליעד שבמערב ארה"ב הוא מוסיף עשר שעות. ואם יעד שלו להגיע לאיי הוואי, יהיו י"ג שעות. מי יכול לעמוד בזה? מה יעשה?

תשובה: הרב משה פיינשטיין (אגרות משה, חלק חמישי, או"ח ג תשובה צו) החמיר וענה שעל אותו אדם לנהוג כמו המקום ששם הוא נמצא. ואם צאת הכוכבים באמריקה מאוחר יותר, ישאר בצומו עד אז. [יש לאדם ההוא ברירה להחליף יום טיסה שלו, לפני שיצא לדרך]. ויש בדבריו גם הקלה גדולה. אדם הטס מארה"ב לכיוון ארץ ישראל, בכיוון נגדי למהלך אור השמש, והשעון שעל ידו מראה ניכוי של שבע שעות ממה שהיה עליו בתחילת הטיסה. יום צום שלו, שבתחילה היה אורך 12 שעות, נהיה בן חמש שעות, גם הוא יפסיק צומו בעת צאת הכוכבים בארץ ישראל.

אבל הרב שמואל ואזנר (שו"ת שבט הלוי, חלק ח תשובה רסא) פסק שהיוצא לדרכו מארץ ישראל לכיוון אמריקה [או אירופה] ישער את הזמן מתי הסתיים יום הצום בארץ ישראל. ולפי זה יפסיק את צומו [אפילו כבר נחת לקרקע בארה"ב] בעת שהיא צאת כוכבים בארץ ישראל. כי חז"ל קבעו יום צום, ויום הוא יום, שעות מסוימות בלבד פשוטו כמשמעו.

כיצד לנהוג במחלוקת זו שבין הפוסקים? כיון שמדבר בדרבנן, מותר לו לאדם להקל.

אבל הנה ב"שבט הלוי" (חלק שביעי, תשובה ע"ו) נטה הרב ואזנר להקל עוד יותר. הוא מביא ראיה מהספר "נחל אשכול" (הלכות תשעה באב) שנשאל מהעיר סטוקהולם (שְׁטֹכְהוֹלְם) ששם צאת הכוכבים מאוחר מאד, כי הוא בצפונו של עולם, והתיר להם לאכול בתשעה באב אחרי ט' וחצי שעות אחרי חצות היום, למרות שעוד אור היום גדול. כי בעת שחז"ל גזרו גזירתם לא היו יהודים בצפונו של עולם, וחז"ל כיוונו לצום באזורים הדומים לארץ ישראל. ושם מבאר הרב ואזנר נוספות, שאם יחלש האדם מאד מהצום הארוך, יהיה דינו כמו חולה שאין בו

7. להלן במדור "שבת קודש", מאמר שלישי.

סכנה, וגם הוא יהיה פטור מהצום. ויאכל ישתה לפני שמגיע למצב זה. אבל ישתה ויאכל רק לפי מה שנחנך לו שלא יהיה חולה.

תורתנו היא תורת חיים, "דרכיה דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום".

לענין יום הכפורים אין ההיתר הזה, כי מי יטוס בעצם יום הכפורים?

שימוש במטריה של חבר, בלי לשאול רשות

שאלה: קרה מקרה שבאתי לבית הכנסת לתפילת שחרית, עת שלא היו גשמים. משך זמן התפילה התקדדו הרקיע עננים והתחיל גשם שוטף, שוטף בחוזקה. אני בלי רכב, ובאתי בלי מטריה, וחששתי שאם אצא מהבנין בלי הגנה, אצטנן או אחלה. היו בבית הכנסת כמה מטריות מוזנחות שבעליהן שכחו שם ובינתיים לא באו לקחת אותן. בכולן אין שם המודבק עם שם וטלפון של הבעל. האם מותר לי לקחת מטריה אחת ולהשתמש בה כדי ללכת הביתה?

תשובה: מצד אחד לכאורה יש היתר. יש סיפור מעשה במסכת בבא מציעא (כב ע"א) ששלושה רבנים באו לפרדס של איש ששמו מרי בר איסק. מרי לא היה שם, אבל העובד שלו היה; והוא שם לפני האורחים סלסלה של פירות. שנים מהרבנים אכלו מהפירות, אבל אחד מהם, מר זוטרא, סירב לקחת. עד פה ועד שם הגיע בעל הפרדס וראה שהרבנים אוכלים, ואמר לפועל שלו "מדוע לא נתת להם מהפירות היותר משובחים וטעימים?". מיד אמרו שני הרבנים למר זוטרא "מכאן תראה שטעית שלא לקחת פרי. הרי אתה רואה למפרע שבעל הבית מסכים שנקח אפילו בלי רשותו?" ענה להם מר זוטרא "הוא אמר כך מחמת בושה. באמת אסור לקחת פרי בלי לקבל רשות במפורש מבעל הבית, ולא לסמוך על ידידות סתמית בלי שאמר זאת מראש".

בשולחן ערוך הרב (בעל התניא), הלכות מציאה ופקדון, סעיף ד' כותב: "ואפילו אם ברור לו שְׁפָשְׁיָדָע לבעליו שהוא נטל הכלי ישמח, מפני אהבתו אותו, אסור לו ליהנות ממנו בלא דעת הבעלים... וצריך להזהיר הרבים שנכשלים בזה מחמת חסרון ידיעה".

לפי דבריו, אסור להשתמש במטריה של חברו בלי ידיעתו מראש. ויש עוד בעיה. "שואל שלא מדעת" הוא כמו גזלן (שו"ע חו"מ רצב סעיף א).

ויש כאן עוד בעיה. מפני מה נשכחו שם כל המטריות האלו? אלא בעבר היו זמנים שבתחילת התפילה היו גשמים, ובאו עם מטריותיהם, ובסוף התפילה נתבהר הרקיע ואין גשם ושכחו את המטריה. אפשר שעכשיו ייזכר אותו בעל מטריה ויבוא לבית הכנסת לקחת את המטריה שלו. אבל לא ימצאנו כי בינתיים אתה לקחת, וטרם החזרת [עד למחרת] והוא לא ימצא את האבידה שלו.

אלא אין עצה אלא תמתין קצת בבית הכנסת עד שהגשם יתמתן, ויהיה קל ללכת החוצה. או שתשלוף את המעיל שלך ותכסה בו ראשך וחלק עליון של גופך, וכך תרוץ הביתה.

אם מותר לשמוע מוזיקה בשלושת השבועות

שאלה: אני אוהב מוזיקה מאד. כשאני אוכל אני מדליק רדיו לשמוע מנגינות. כאשר אני הולך לישון אני נהנה לשמוע קצת מוזיקה. זה מרגיע אותי. כאשר מגיעים שלושת השבועות אני מצטער מאד וחיים שלי אפורים. האם אין להתיר לי בשום אופן?

תשובה: חז"ל (סוטה מח, א) אסרו לשמוע מנגינות מפני אבלותנו על ביטול הסנהדרין, שהיו מורים לנו הלכות. וכעת שאין חכמי הסנהדרין יש חילוקי דיעות כל הזמן וספקות מרובים במה היא ההלכה. כן נפסק ברמב"ם (הל' תענית פרק ה) ובשולחן ערוך (סי' תקס) לא לשיר ולא לשמוע כלי נגינה. אמנם התוספות (גיטין ז, א) הביאו דברי הירושלמי שזה אסור רק למי שרגיל בזה כל היום, והוא קם בבוקר למנגינות והולך לישון עם מנגינות. נמצא בשולחן ערוך, שרבי יוסף קארו (או"ח תקס סעיף ג) פסק כמו הבבלי שאסור לשמוע מוזיקה אפילו באופן ארעי (אלא אם כן זו סעודת מצוה) והרמ"א פסק כמו הירושלמי שזה אסור רק למי שהוא רגיל ביותר במוזיקה, יום יום. אבל באופן ארעי מותר.

כידוע לך כמעט כל עם ישראל בימינו שומעים מוזיקה ואינם נמנעים. מדוע? הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוה דעת ח"א עמ' קלא, וחלק ששי עמ' קעז) מציע טעם. הוא מביא בשם שו"ת חלקת יעקב (ברייש) שבשעה שגזרו חז"ל התכוונו בכלי נגינה ע"י מנגנים חיים. אבל על ידי רדיו או רשם-קול שאין המנגנים נראים לשומעים זה לא נכלל בגזירת חז"ל. אני מפרש דבריו, שהשמחה ועליזות היא אז פחות כשזה רק כלי חשמלי.

אבל זה עכשיו מצאתי היתר מרווח יותר. בספרו של הרב שלמה זלמן אויערבך "הליכות שלמה" (מועדים, פסח וספירת העומר, עמ' שסא) כותב: "שמיעת פרקי חזנות, ונגינות 'קלאסיות' וכדומה יש להתיר". כלומר לא מוזיקה קצבית אלא מוזיקת רוגע, כמו מוזיקת רקע, צריך להיות מותרת.

ויש עוד נימוק להיתר. רוב אנשים בזמנינו סובלים ממתח וצער נפשי. הבעיות הבטחוניות שחלק משונאינו הערבים הורגים יהודים, והלחץ הבינלאומי מסביב (איומי מלחמה אטומית ע"י אירן) וטילים מלבנון ומעזה, גורמים מתח נפשי מתמיד. ובמיוחד בתקופה זו שרבים הם החולים במחלת קורונה, מגיפה המתפשטת. לכן שמיעת מוזיקה היא כעין רפואה. ושם בספר הנ"ל כתב בהערה 54 שפעם הורה להתיר לחולנית אחת לנגן בפסנתר כדי להרגיע את רוחה. ונימק "האם זה פחות ממה שהתירו לבעל חטטים בראשו לסוך בשמן?". גם כאן בנושא זה אין המטרה להביא לידי שמחה עליזה אלא להקל מהפחד.

עוד אפשר למצוא סמך להתיר לך. כי הרב עובדיה יוסף מביא בשתי התשובות שהזכרנו למעלה, כי המאירי (על גיטין ז) כתב שהאיסור הוא רק אם עושים כך דרך פריצות וקלות ראש. והביא סמך כי המקרא שחז"ל הביאו "אל תשמח ישראל אל גיל כעמים" (הושע ט, א) כלומר כמו שהגויים עושים. וכן אמר רב האי גאון. והמאירי סיים דבריו באומרו "אין לדיין אלא מה שענינו ראות". כלומר השאיר פתח להבין בכל דור ודור מה הנחיצות בדבר. לכן כתב הרב עובדיה יוסף, בניגוד לדעת רמב"ם ושולחן ערוך הנ"ל: "הואיל וכן דעת רוב הראשונים רש"י ותוספות והרא"ש והר"ן שלא נאסר כלי שיר אלא במשתאות על היין" עכ"ל. לכן במצב הדחק, כיון שמדובר כאן באיסור דרבנן, מותר לך להקל בספקות כמו מי לפסוק (רמב"ם הל' ממרים סוף פרק א).

אמנם צריכים לזכור כי גם "מגן אברהם" וגם "משנה ברורה" אסרו בשלושת השבועות ובימי ספירת העומר ריקודים ומחולות [לשון "מחולות" כשרוקדים יותר משני אנשים]. ולא הזכירו מוזיקה כשלעצמה, כי על פי דין הגמרא היא בין כך אסורה כל השנה כולה [פרט לסעודות מצוה]. נהוג להחמיר בה בימים אלו. אבל מי שנחוץ לו יכול להשתמש בהיתרים הנ"ל למוזיקה בלבד, אבל לא לריקודים ומחולות.

השתדלות טבעית

מדת הבטחון ובהשתדלות טבעית, מה הגבולות רי

עבודת האדם לפרנס את עצמו, האם זה פגום ריא

מדת הבטחון, וההשתדלות הטבעית, מה הם הגבולות

שאלה: רש"י (סוף פרשת וישב) מביא מדרש תמוה. מפני שיוסף הצדיק בקש מאת שר-המשקים לזכור אותו ולהוציאו מבית הסוהר, לכן ניתוספו לו שנתיים במאסר? מה הענין?

תשובה: יש לנו פירושו של רבי אברהם בן הרמב"ם על ספרים בראשית-שמות. שם (סוף פרשת וישב) הוא שואל על המדרש הזה שהזכרת שהרי מצאנו כי צדיקים גדולים עסקו בהשתדלות ולא סמכו על הנס. "אם בטחונו של המאמין שלם בלב, אין זאת גורע מבטחונו אם יעסוק בסיבות רגילות. הנה יעקב [כדי להנצל] שלח מתנות לְעֶשָׂו אחיו (בראשית לב, יד-כב). וגם יצחק העלים ענין רבקה, בבואו בין הפלשתים, ואמר עליה "אחותי היא". וכך עשה גם אברהם בענין שרה [בבואו למצרים]. ולא אמרו עליהם דברי גנות" [מפני השתדלותם]. עכ"ל.

אלא נראה לי ליישב דברי חז"ל, על מה נענש יוסף שעבור פגם זה הוארך זמן מאסרו בשנתיים. כי יש השתדלות נורמלית, ויש השתדלות מופרזת, מתוך פְּנִיקָה, מתוך כהות החושים. למשל, אדם הטובע במים והוא תופש בקש כדי להנצל, ודאי אינו פועל בהגיון.

מי שהוא עברי, בזוי הוא בעיני המצריים, כמו שהיה יוסף "כי לא יוכלון הַמִּצְרִים לאכול את העברים לחם, כי תועבה היא לַמִּצְרִים" (בראשית מג, לב). וגם שר המשקים כשנזכר סוף כל

סוף להודיע לפרעה על הימצאותו של נער חכם שיפתור לו את חלומותיו, לא יכול להמנע מלהזכיר "נער עברי", כלומר לבזיונו.

וגם אשת פוטיפר בזתה את העברים (בראשית לט, יד) "הביא לנו איש עברי לצחק בנו".

נוסף על כך מי לא יודע שהרבה פעמים כאשר האדם מגיע למשך רמה, והוא שר או פקיד גבוה, הוא כבר שוכח את מצוקותיהם של פשוטי עם, הוא גם מנותק מלהתרגש מבעיותיהם.

במצב כזה, אבסורד הוא מיוסף שיעלה בדעתו שהנכרי הזה יזכור אותו לעשות לו טובה. וגם מי אומר שפרעה יענה לו? הרי יוסף לא ידע מראש שפרעה יחלום ויהיה במצוקה לדעת פתרון חלומו.

לכן דנו חז"ל שההתאמצות המופרזת של יוסף, לפנות אל הגוי, זו היא חוסר בטחון חמור מאד. ודאי אדם צריך להשתדל, אבל בצורה הגיונית.

האם יש פגם תורני באדם העובד כדי לפרנס את עצמו?

שאלה: אני אדם עמל להשיג את פרנסתי. שלחתי את בני ללמוד בישיבה אבל הוא חוזר הביתה עם דיעה כי מי שאינו רב תלמיד-חכם בפועל, הוא רק סוג ב', הוא "לא הצליח בחיים". האם כך היא באמת דעת התורה?

תשובה: טוב ששאלת, כי לא זאת היתה מטרת תורתנו. מובא במדרש (קהלת רבה ז, מ): "בנוהג שבעולם, אלף בני אדם נכנסים [ללמוד] למקרא. יוצאים מהם מאה [ללימוד] משנה. יוצאים מהם עשרה [ללימוד] תלמוד. יוצא מהם אחד להוראה".

כלומר, מעט מאד יוצאים מוכשרים לדעת דברי תורה בצורה מושלמת. ומה עם השאר? כלום אינם יהודים? כלום אינם מוצלחים? לא כן. אלא חז"ל (אבות תחילת פרק שני) לימדו: "אִפֹּה תִלְמֹד תִּזְרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שִׁיגִיעַת שְׁנֵיהֶם מִשְׁפַּחַת עוֹן. וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּה מְלָאכָה, סוּפָה בְּטִלָּה וְגוּרָרַת עוֹן".

כלומר, מי שאינו עובד למען פרנסתו, אלא הוא מקבל תמיכה מאחרים, הוא זה שהוא ב"בדיעבד", הוא בעל החסרון. וכבר הרמב"ם הנציח גישה זו בספרו (הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכות י-יא) וסיים דבריו:

"מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומדת חסידים הראשונים היא, ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא, שנאמר 'גיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך' (תהלים קכח, ב). אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא שכולו טוב". (ציטט מהגמרא בברכות ח ע"א).

מה שהרמב"ם הזכיר "ומדת חסידים הראשונים" אינו מתכוין כי רק לחסידים ראויה הנהגה זו, אלא בא להדגיש כי כל בני התורה חייבים לקיים הנהגה ישרה זו, ואפילו אם הם חסידים הכי-קדושים וטהורים.

ודאי שלא מדובר שהאדם יהיה איש עמל-כפיים ומנותק מלימוד התורה. כי הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה, פרק א הלכה ח) הקדים וקבע:

"כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו, אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים [=לאסוף נדבות למען יהיה לו לאכול], ואפילו בעל אשה ובנים [=והוא טרוד למלאות צרכיהם] חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר 'והגית בו יומם ולילה' (יהושע א, ח) עכ"ל.

הרי שגם האדם העובד למען פרנסתו, חייב לקבוע לעצמו זמן בכל יום ויום [נניח שעה אחת, בו קובע לעצמו איזה ספר קדוש רצונו להגות בו, בין אם הוא פסקי הלכות, או מוסר, או דרשות, או מחשבת ישראל, או משניות, או דף היומי]. וכדי לחייב את עצמו לשמור בקפדנות על סדר יומי זה, שמא כדאי להצטרף לקבוצת לומדים ששומעים שיעור בצוותא מאיזה מגיד-שיעור. ודאי כי ביום שבת קודש יקבע לעצמו לכל הפחות שלוש שעות ללימוד, קצת בלילה, או מוקדם לפני תפילת שחרית, וקצת אחרי הצהרים, ויראה להעשיר את ידיעותיו.

מה שבחלק מהשיבות בזמננו דוגלים בשיטה לבזות "בעלי-בתים" ולשתול דיעה בתלמידיהם כי מי שאינו "למדן", מי שאינו יודע לפלפל ב"קצות השולחן" או ספרי הפלפול, שהוא רק יהודי "בדיעבד", זה בניגוד משווע למה שהתורה מלמדת.

כך סיים רמח"ל את ספרו "מסילת ישרים": "וכבר יכול להיות חסיד גמור איש שמפני צרכו הוא בעל מלאכה פחותה [=עבודה מזולזלת], כמו מי אשר לא יפסיק מפיו הלימוד, כנאמר 'בכל דרכיך דעהו, והוא יישר אורחותיך'" (משלי ג, ו).

כלומר שני היהודים, מי שאינו מפסיק מלימוד התורה כי הוא מוכשר לכך, כי הוא בעל נטיה עיונית, וגם מי שצרכי כלכלת משפחתו, או נטיותיו הנפשיות אינן מתאימות להתמדה בלימוד, שניהם הם "לכתחילה" אם עושים מעשיהם לשם שמים.

אבל ודאי צריך כי גם מי שלא נמנה בין "תלמידי חכמים", הוא צריך להיות אוהב תורה ולומד בו כפי מיטב יכולתו. ולזאת חינוך תמיד הרב שמשון רפאל הירש בשיטת "תורה עם דרך ארץ" וראה בזאת לכתחילה ולא "בדיעבד", ולנהוג כך בכל הארצות ולא רק בגרמניה.

וכך גם אמר הרב אברהם קוק (אגרות הראי"ה, ח"א עמ' קפד):

"**מעולם** לא יעלה על דעתי, שתכלית הישיבות בישראל היא רק כדי להעמיד רבנים. תחיית התורה, המעמדת קדושתם של ישראל בכלל, [=היא] ע"י גדולי תורה באמת, מיחידי סגולה, ו[גם] ע"י המון רב כפי האפשרי של בעלי-בתים תלמידי חכמים הגונים, צריכה להיות לעולם המגמה הראשית בכונניותן של הישיבות". [עכ"ל].

ובספרו "אורות התורה" (פרק ט פסקא ו) התאונן על החד-גוניות בסדרי לימוד של כמה מהישיבות, שאינה מתאימה לכל התלמידים ומביאה תוצאות שליליות.

צריכים לצרף לתוכניות-הלימודים בישיבות גם שיעורים קבועים [לקבוצות התלמידים] במחשבת ישראל, ספרי מופת של גדולי קדמונינו, כמו ספר הכוזרי, אמונות ודיעות, ספר העיקרים. וכבר יפה עשה בשעתו הרב שאול ישראל בחיבור ספרו "פרקים במחשבת ישראל". ובזמננו הרב בנימין אפרתי בספרו "יסודות מחשבת ישראל". אפשר ללמוד בהם.

וגם צריכים לייסד שיעורים קבועים קבוצתיים ללימודי הלכה למעשה, ולא שכל תלמיד בישיבה ילמד בספרי הלכה "מתי שיתחשק לו". וגם צריכים להדריך התלמידים ללמוד דף היומי, יום אחר יום, גם זאת ע"י שיעורים קבוצתיים. כדי שכאשר התלמיד גומר חק לימודיו בכולל-אברכים, ובהכרח יוצא מהכולל להשיג את פרנסתו, ימשיך בהרגלו שהיה לו מאז גיל שמונה עשרה, ללמוד בכל יום דף חדש בגמרא. כי אם נשאר את המצב הקיים שבחור ישיבה לומד רק שיעורי עיון, כאשר הוא נושא אשה וחי בנפרד מהישיבה, היכן ימצא שיעור עיון כדי שימשיך ללמוד? אבל אם ילמד בשיטת הבקיאות, "חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנו" (משלי כב, ו).

והכל לשם שמים.

בני זוג, אחד דתי ואחד לא דתי

אשה הדורשת מבעלה שיתלווה אליה לבריכה מעורבת.....ריד

אשה הדורשת מבעלה שיתלווה אליה לבריכה שם יש שחיה מעורבת

שאלה: נשים רבות מתרעמות על הבעל מדוע אינו הולך לשחות עם אשתו בשפת-ים מעורב. טוענות שאילו אהב את אשתו אהבה גמורה, לא היה מתעניין בנשים אחרות. האם טענה זו נכונה?

תשובה: יש להודות לעובדה פסיכולוגית פשוטה. לכל אדם, מגדול ועד קטן, יש יצר הרע. אין זאת באשמתו אלא נולד בה כמו שכתוב "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" (בראשית ח, כא). זה טבע האדם, אבל הקב"ה שם את האדם בעולם הנסיון כדי שיתמודד, יוכיח דבקות בהקב"ה ויתגבר על טבעו. אבל אין אדם בעולם שינצל מהרהורים אסורים, כמו שכתוב בבבא בתרא (קסד, ב). אבל יש לדייק בלשון. "הרהור" חולף וארעי איננו "מחשבה" שהיא בסיסית וקבועה. מיד אחרי ההרהור, האדם מסיח דעתו לדברים חיוביים יותר.

לכן כחלק מההתמודדות נגד הרע, יש לו לאדם לעשות משמרת, סייג וזהירות שלא יבוא למצב זה. אדם כשר אינו הולך למקומות שעלולים לעורר בו מלחמת היצר. אבל בסיכומו של דבר, אין לזה שום קשר עם השאלה אם אדם זה אוהב את אשתו או לא. קשרו של אדם עם אשתו הוא קשר של נשמה, של זהות אינטרסים, של משימה משותפת להקים משפחה, לטפל ביחד בבעיות כלכליות, בחינוך משותף של ילדיהם ועוד. מה דמיון יש לאלו עם הסקרנות הגברית לצפות בנשים?

וכדי שהאשה תבין זאת ביתר בהירות, הבה ונהפוך את השאלה כלפיה. רובן של נשים מתייפות כשהן יוצאות מבתיהן. חלק ע"י שימת אודם לשפתיים, לק בציפרניים, צבע ללחייהן, ריחות

בושם, תספורת מיוחדת, בגדים חגיגיים וכו'. מה הענין למצוא חן בעיני גברים זרים? היה אפשר לשאול, אם היתה אוהבת את בעלה אהבה מוחלטת, מה לה להתעניין להיראות יפה בעיני גברים זרים? אלא פשוט כי כמו שיש יצר הרע באיש להביט בנשים, מתוך סתם סקרנות, כך יש יצר הרע באשה להיראות יפה בעיני הבריות. ללא שום קשר לאהבת בעלה, וגם אינה מחפשת אהבתם של הצופים.

עוד יש להעלות טענה נגד תביעה זו שהבעל ילך יחד עם אשתו לשפת-ים מעורב. הרבה נשים מתקנאות מאד אם הבעל נמצא במקום עבודה שהנשים שם מתייפות בגנדור, ובמיוחד אם נכשלות ללבוש בגדי-מחשוף, או חצאיות קצרות ביותר וכו'. אם נדלקת בהן קנאות על זאת, מה להן לבקש שהבעל ילד לשפת-ים ששם, כידוע, בגדי-ים הם קצרים ביותר וכמעט כל הגוף חשוף לעיני כל רואה? פעם, לפני כמאה שנה, היו הנשים הולכות לשפת-ים בבגדי ים שכיסו את הגוף מהכתפיים ועד לברכיים. יש צילומים המעידים על כך. משום ההתמרדות הכללית, אחרי מלחמת העולם הראשונה, נהיתה אופנה לקצר הבגדים יותר ויותר. לעיני שחיה, אין טירחה או קושי ללבוש בגדי-ים צנועים יותר, כמו השחיינים המעולים שחוצים את הַתַּעֲלָה שבין צרפת לאנגליה. ואפשר שנחזור לכך, כאשר הציבור יתקן דרכיו.

אשה החושבת בהגיון עליה להתבונן כי כמו שתתנגד שבעלה יעבוד במקום עבודה ששם הנשים חשופות, כך לא תרצה שבעלה ילך למקום הגרוע עוד יותר. אלא מה? יש לחץ חברתי? מתביישים להיחשב בין הקבוצה של הזהירים במצוות? הרי על זה נולדנו, לעמוד במשימה, להעלות הציות שלנו לקדושת עם ישראל וצניעותם מעל לכל לחץ חברתי של אנשים שהם אינם מתבוננים בזה. במיוחד נכונה הנהגה של זהירות אחרי שהתורה ציותה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם" (במדבר טו, לט). בעל הנזהר בזה הוא ראוי לשבח שמקיים בזה רצונו של בורא עולם.

חול המועד

גילוח בחול המועד.....רטז

כתיבה בחול המועד.....ריז

גילוח בחול המועד

שאלה: אני עובד כקופאי בבנק. הסניף הוא בעיר גדולה של חילונים וכאשר אינני מתגלח בחול המועד, הרבה שואלים אותי אם אני אֵבֵל. לא נעים לי לענות לכל אחד. האם מותר לי להתגלח בחול המועד? אני יחיד בסניף הבנק הנקרא "דתי".

תשובה: הגמרא (מועד קטן י"ד) אסרה את התספורת בחול המועד כי רצו להבטיח שהאדם יתייפה לפני כניסת הרגל, ואל ידחה הדבר עד לחול המועד, מתי שיש לו פנאי להתגלח. ברור הדבר שהמלה "גלוח" בלשון חז"ל היא תספורת הראש, כי לא היו נוהגים בימיהם לגלח את הזקן סמוך לעור פניהם, אלא היו מקצרים באורך הזקן או מיישרים אותו.

בנידון מי שיש לו בעיה, הרב משה פיינשטיין, מגדולי הפוסקים בארה"ב, התיר בזמנו (שו"ת או"ח ח"א סי' קסג) כי סמך על דברי רבנו תם, האומר כי הרי כל הגזירה היתה למען ייכנס לתחילת החג כשייָיֶּה את עצמו. והרי במדינה ההיא (ארה"ב) כולם מייפים את עצמם בגילוח הפנים לפני כניסת החג. ובכן אין טעם לגזור איסור על חול המועד. אמנם הטור הביא דברי רבנו תם ולא פסק כמוהו. כי ערערו מניין לכל רואה לדעת שאיש זה התגלח בערב החג? עונה הרב פיינשטיין שבמדינה שכולם כך נוהגים, יבינו כולם שאיש זה המגולח כבר התגלח גם הוא בערב החג.

הג"ל מדובר בארה"ב (שנת תש"ח). מי אומר שכך המצב גם בארץ ישראל, ובימינו? אלא בספר השנתון "תחומין" (כרך שני עמ' 134-116) בירר הרב יצחק פחה את ההיתר גם עבור בני ארץ

ישראל, והקיף הנושא מכמה וכמה בחינות. ובסיום דבריו (עמ' 133-131) הורה כי כיון שמדובר באיסור מדרבנן, גם כשיש מחלוקת הפוסקים ויש לו ספק, אפשר למי שזקוק להיתר זה להשתמש בו.

ושם ציין כי גם הרב עובדיה יוסף אמר שאין למחות ביד המקילים גלוח בחול המועד (כן כתב הרב עובדיה יוסף ב"קול סיני", גליון 72, שנת תשל"א, עמ' 79 סוף הערה 52). וגם הרב יוסף דב סולובייצ'ק (בארה"ב) הורה להתיר.

לכן מי שיש לו צער כאשר חזות של אבלות על פניו, או מי שאשתו מציקה לו על זה, יכול להתיר לעצמו. כל שכן שמדובר רק בגילוח הפנים, והסברא היא שחז"ל דברו על תספורת הראש בלבד, שבלשונם נקרא "גילוח".

אבל ודאי כי מי שאין לו צורך להתגלח, ונמצא בין ציבור של שומרי ההלכה וכולם אינם מתגלחים, אל יהיה שונה מהם, ואל יפרוץ גדר. כי יש לשקול שהוא מחליש את דעתם של רוב ציבור, ביניהם הוא נמצא, השומרים את ההלכה. וכל מקרה צריך שיקול-דעת לגוף הענין.

כתיבה בחול המועד

שאלה: אני לומד במכללה ויש לי בחינות מיד אחרי פסח. ברצוני להשתמש בימי החופש בחול המועד כדי להתכונן למבחן. חלק מזה הוא לכתוב לעצמי סיכומים ממה שאני לומד. האם זה מותר לי?

תשובה: בשולחן ערוך (או"ח סי' תקמ"ה) אוסר לכתוב אפילו אות אחת. אבל במה מדובר? באותיות אשוריות, כלומר אותיות יפות כמו בספר תורה. אבל כתב שאדם כותב ואינו מדייק בצורת האותיות, ה"משנה ברורה" (שם ס"ק ל"ה) כותב שעל פי דין הוא מותר, כי אינו "מעשה אומן" אלא נידון כמעשה הדיוט שכל אחד ואחד יודע לכתוב כך. והוא כותב כי גם מי שמחמיר, יכתוב השורה העליונה שתהיה עקומה בכל עמוד שכותב. אמנם הט"ז כותב שאפשר להקל גם בלי לכתוב שורה העליונה עקומה.

מצטרף לזה טיעון שענין הוא כמו "דבר האבד". ידעת כי יש חמשה היתרים לעשות מלאכה בחול המועד. [א] דבר האבד, שאם לא תעשה עכשיו, הענין יהיה נפסד. כמו להשקות גינה

שהעשבים התייבשו מאד ואם לא תשקה יבלו וימותו. [ב] צרכי רבים, כמו שנפער בור בכביש וזה מזיק את הרבים, מותר למלאותו עפר או חומר אחר. [ג] מעשה הדיוט, זאת אומרת מלאכה שכל אחד ואחד יכול לעשותה ולא זקוקים למומחה לעשותו [ד] צרכי החג. למשל יש לו רק חולצה אחת ללבוש והיא קרועה, מותר לו לתפור אותה [ה] פועל שאין לו כסף להוציא להוצאת החג. מותר לשכור אותו למען מלאכתך זאת.

וכאן בענין, אתה צריך לנצל את הזמן, שאם לא תשתמש בימים אלו למען לימודך, עלול להיות שלא תספיק ללמוד כל חומר-הלימודים שלך וגם לזכור אותו; שלמען זאת צריכים לחזור כמה פעמים על לימוד הענינים.

גם אם אתה משתמש למען כתיבתך במכונת כתיבה, מותר לך. כך כתב הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה, על יום טוב, עמ' ר"ה) כי זה נחשב "מעשה הדיוט" שכולם יודעים אותה. והוא מביא זאת בשם הרב אלישיב והרב פיינשטיין ועוד.

מורי ורבי הרב שמואל דביר התיר להקליד במחשב. כי הכתב שעל המסך אינו כתב המתקיים, והוא נמחק תמיד על ידי המשך החומר שאתה מקליד. המסך אינו יכול להציג כל החומר בבת אחת. והנקודות האלקטרוניות שבתוך הדיסק הקשיח [שנשארים בזכרון] לא נחשבו ככתב.

גם הרב עובדיה יוסף (שם, עמ' רו) מתיר כתיבה ע"י המחשב "כי במכונת כתיבה הדרך שמקשים על האותיות ומיד נכתבות על הנייר. מה שאין כן במחשב, שכאשר מקשים על מקשי האותיות לא נרשמות האותיות אלא בזכרון המחשב, שאין זה נחשב כתיבה כלל. ורק בסיום הכתיבה, ההדפסה מתבצעת ע"י הקשת מקש אחד, שזהו בודאי מעשה הדיוט". והביא שם על מי הוא סמך בהיתר זה.

לכתוב אגרות שלום איש לרעהו, הרב יוסף קארו מתיר (תקמ"ה סעיף ה) והרמ"א אוסר. אבל כאמור, אם זה בכתב מרושל, לא מדויק, זה מותר גם לאשכנזים.

וכתיבה ע"י מכונת חשבון שהאותיות מאירות על ידי כח חשמלי ואין שם כתיבה בדיו, הרב עובדיה מתיר (שם עמ' רו).

אבל למרות כל ההיתרים הנ"ל, ראוי לך להשתדל למעט בכתיבה כדי שתרגיש אורית החג. בפרקי אבות מוזכר עון של "המבזה את המועדות" (אבות פ"ג משנה יא) וביאר הרב עובדיה ברטנורא זה מי שעושה חול המועד כחול ממש.

לכן תקבע קדושת היום ע"י שתצמצם בכתיבות אלו, לעשות רק מה שנחוץ.

וכמובן, דברי תורה מותר לכתוב בשפע מה שחידשת (משנה ברורה, תק"ה ס"ק מז) כי זה "דבר האבד" שמא תשכח מה שלמדת.

חִינוּךְ יְלָדִים

אם להשתתף במצעד החיים באירופה, זְכֹר לשואה..... רִיט
 חינוך ילדים שיאהבו ללמוד תורה..... רכא
 לא להיות קיצוני בחינוך הילדים..... רכב
 עד איזה גיל מותר להכות ילד..... רכד

אם להשתתף במצעד החיים באתרי מחנות-ההשמדה של ימי השואה

שאלה: הבן שלנו לומד בתיכון ושם מתארגנת קבוצה להשתתף ב"מצעד החיים" במקומות שהיו פעם מחנות ההשמדה. הקבוצה יוצאת לפולין בחודש מאי, קרוב ליום הזכרון לחללי השואה. הנסיעה הזאת מסובסדת, וכן סבתא שלי היא מניצולי השואה. בני הנוער יבלו שם כשבוע ימים לראות גם אתרים נוספים היסטוריים בחיי היהודים, כחיוזק ה"מורשת". לכן לבי נוטה לזה כאמצעי חינוכי. אבל שמעתי שיש מקצת רבנים השוללים היציאה הזאת. התוכל לנמק למה?

תשובה: לדעת השוללים, לא השיגה תוכנית זו את המטרה המתבקשת. סיפור תלאות ישראל בימי הביניים צריך לעורר סלידה מללכת לגור בחוץ לארץ. גם מי שחש הזדהות עם אבות אבותיו שסבלו שם, ירגיש צביטת-לב אפילו לבקר באופן ארעי בארצותיהם של הנכרים. הפשעים שחוללו בצורה כה אכזרית עוד מהדהדים באויר. ואין לך מדינה באירופה שם היהודים לא סבלו קשות בעבר.

הסיבה שבני הנוער אינם ערים לסלידה זו היא כי מלמדי ההסטוריה בבית הספר דלגו על הפרטים, או דללו אותם עד שאינם כה מצמררים. לדוגמא, גירושם של היהודים מעיר לעיר, תופעה די מצויה בימים ההם. גירוש כלל אוכלוסיית היהודים מאנגליה בשנת 1290, וגירושם מצרפת בשנת 1306, ומספרד בשנת 1492. וגם גירושם מערים ספציפיות, וינה בשנת 1670,

פראג בשנת 1745. צריכים לזכור כי כאשר משפחה מגורשת ממקום דירתה, בלי כלי-הסעה אינם יכולים לקחת אתם רהיטים בסיסיים כי היו הולכי רגל, וגם מזון שהיה בידם הוא מצומצם לימים מספר. ובבואם למקום זר, לא היה שם מקום ללון בלילות, ולא מקום עבודה. גם בני האוכלוסיה הנוכרית במקום החדש שנאו אותם כזרים, כמתחרים למקום פרנסתם של המקומיים, והציקו להם שילכו הלאה למקום אחר. וגם שם סבלו. הרבה מהגולים מתו ברעב, או ממחלות, או מהשוודדים המצויים בשפע.

מה נדבר על הפְּרָעוֹת שפרצו מעת לעת, פעמים רבות בעידוד השלטונות כדי להעסיק את הקהל ב"שעיר לעזאזל" כדי שלא יפנו המקומיים את התנגדותם לשלטונות. כך היה ברוסיה כל ימי המאה התשע עשרה. לא נלאה את הקורא בפרטים מצערים. אף בארה"ב, האנטישמיות מצויה, דוגמא של מאסרו של יהונתן פולרד לשלושים שנה [תקופת מאסר שאין לו אח ורע אצל מרגלים אחרים], וגם כששוחרר, אסרו עליו לצאת מהמדינה למשך עוד חמש שנים, מפני עלילה אבסורדית פן יגלה סודות שהיו לצבא מלפני שלושים שנה!

אילו היו בני הנוער שלנו מרגישים וְעִירִים ממש לשנאתם הפנים-לבבית גם בזמנינו של האומות נגד ישראל [הרי אף בימינו נציגיהם של האומות באו"ם מצביעים תמיד נגדנו, לפחות 90 אחוז מנציגיהם] לא היו שְׂשִׁים לתייר בחוץ לארץ. וכל שכן לא היה מספר רב כל כך של היורדים לקבוע את ביתם בחו"ל.

ובכן, איזו "מורשת" תנחיל הביקור הזה בחו"ל? מה היא התוצאה הצפויה?

כל עוד שמארגני "מצעד החיים" אינם מדגישים את השלילה של דירת יהודים בחוץ לארץ, הפסידו את המטרה. אדרבה, בני נוער התמימים שלנו שאינם יודעים להבחין מה בין חיצוניות לפנימיות, כשיראו את היופי החיצוני של בניני עריהם, את פארקים, אתרי נוי והנוף המקסים, וגם יכירו את הנימוסים היפים שבדיבוריהם, את הרוגע והשלווה המוצגים, ייכשלו בני הנוער לשכוח את העליונות המוסרית של עם ישראל, לשכוח את היעוד הקדוש של עם ישראל להיות עם ירא-אלהים, ישכחו את העיקר, מה הוא הענין שמפניו עם ישראל נבחר ע"י הקב"ה לשאת את דברו לאומות.

לכן אותם הרבנים מתנגדים. כי צריכים ללמד את צאצאינו את ההיסטוריה של עמנו, המוכתמת בדם ועינויים; ואחר כך להסיק את המסקנות הנכונות:

"וְשִׁמְתִי מְקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וְנִטְעֵתִיו וְשָׁכַן תַּחְתּוֹ וְלֹא יִרְגַּז עוֹד, וְלֹא יוֹסִיפוּ בְנֵי עוֹלָה לְעִנּוֹתוֹ כְּאֲשֶׁר בְּרָאשׁוֹנָה". (שמואל-ב ז, י).

לקיים את המצוה שבתורה: **"וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ וְיִשְׁבְּתֶם בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּ אֹתָהּ".** (במדבר לג, נג).

חִינוּךְ יְלָדִים שִׂיאָהֲבוּ לַלְמוּד תּוֹרָה

שאלה: אני אדם שומר מצוות. אני למדתי בישיבות עד גיל 22 ואז הלכתי ללימודים כדי לדעת מקצוע ולהתפרנס ממנו. יש לי שלשה בנים, הגדול שבהם בגיל 14, אחר כך גיל 11, ואח"כ גיל 6. קויתי שגם הם ילמדו תורה אבל לצערי כל השבת אינם פותחים ספר. כל הראש שלהם בקומיקס. גם כל ימי השבוע בשעות הפנאי משחקים, נוסעים ב"אובר-בורד" ולא מעניין אותם כלל ללמוד תורה. נכון שאני אדם עסוק במקצוע שלי אבל מצער אותי שיש ספק אם הבנים שלי ירצו ללמוד בישיבות. מה עושים?

תשובה: זה מזכר לי מעשה שהיה אצל הרב "חפץ חיים". בא אליו אדם השואל שאלה דומה לשלך. ענה לו הרב "מה אתה עושה כדי לעודד את בנך ללמוד?" ענה האיש "אני מדבר אליהם כל הזמן שחייבים הם ללמוד תורה". ענה לו הרב: "ובכן תדע שחינכת אותם שיעשו כמוך. הם יחקו אותך. גם הם כשיתבגרו ויתחתנו יגידו לבניהם כל הזמן 'תלמדו תורה'. כמו שאתה מדבר. אבל בפועל לא יפתחו ספר, כי הם יעשו כמוך, מה שראו אצלך. אם רצונך שילמדו תורה, טוב שיראו כי גם אתה יושב ולומד תורה, ובזה יהיה סיכוי שגם הם יעשו אחר כך, לפתוח ספר וללמוד תורה".

בימינו יש נוהג בכמה בתי כנסת שיש שעות קבועות "אבות ובנים". זאת אומרת האב מקדיש שעה או שתי שעות ללמוד עם בנו. זה טוב גם לְחַבֵּר ביניהם, להוסיף חיבה. השיתוף ביניהם בונה. ראוי שתלמד עם כל בן שלך לכל הפחות שעה אחת, כשהוא לבד אתך ומקבל תשומת לב יחודית.

אפשר כי עד עכשיו היית עסוק בכל שבת בקריאת העיתונים והעלונים שמחלקים בבית הכנסת. ודאי שבכל שבוע יש "דְּרָמָה" חדשה, או בענינים פוליטיים, או בענינים בטחוניים, ולפעמים גם בעניני השוק. תקציב לך זמן לקרוא בעיתון או ביום ששי או במוצאי שבת. אבל שבת קודש אל תבזבז את זמנך על מה שהוא חולף ועובר. הרי לשבוע הבאה כל החדשות שכרגע מסקרנות אותך, יהיו רק נחלת העבר ומשעממות, וללא כל ענין מושך אותך לדעת [אלא אם כן אתה מחבב היסטוריה]. יש גם בעיה בקריאת עיתונים בשבת שהרבה פעמים יש שם דברים מעצבנים אותך. ויש גם דברים המעציבים אותך. לפי ההלכה אסור להצטער בשבת. נוסף על כך יש בעיה של מוקצה, כי בהרבה דפי העיתון יש מודעות מסחריות, ובודאי אסור לקרוא בהם בשבת. והרבה פעמים אתה סוקר את המודעות המסחריות כדי לדון עם אשתך מה תקנה בעתיד, והיכן אפשר לקנות אותו מוצר במחיר חסכוני.

אני מציע לך ללמוד עם הבן הגדול מדרש תנחומא, כל שבוע בשבועו. ועם הבן השני תלמד "ספר אגדה" (הוצ' דביר), שיש בו סיפורים מעניינים, מוגשים בטוב טעם. החל מסיפורי אברהם אבינו.

ועם הבן השלישי תקרא יחד אתו סיפורי הצדיקים. תקבע לכל ילד שעה שלימה. אבל גם אתה צריך ללמוד ולהתקדם בידיעות התורה. אם הם יראו אותך כך, שוקד על ספר ובביטוי שפתיים, גם הם יתחנכו לכך. בודאי תעודד אותם מראש שבכל סעודה של שבת כל אחד מהם יגיד איזה דבר תורה קצר. תראה בזה התקדמות נפלאה. תדבר אתם על שבח התורה בסבר פנים יפות ובלי נימה של רוגז וקפידה. אלא "יד מקרבת".

בחינוך הילדים אין לדרוש מהם בקיצוניות

שאלה: אני נבון בענין הבעיה של חינוך הבנים הצעירים שלי (גילאי 12-16). אני רואה צעירים של בני משפחות אחרות ביישוב שלי, מורידים כיפה, כבר ממעטים לבוא לתפילה בבית הכנסת וכו'. האם עלי להיות נוקשה יותר עם הצעירים שלי? כיצד אצליח שיישארו תוך מסגרת הדת?

תשובה: הרמב"ם (הל' דיעות, פרק א הלכה ד) לימד כי דרך התורה היא לא להיות קיצוני. גם שלמה המלך אמר "אל תהי צדיק הרבה" (קהלת ז, טז) אלא תשמור את התורה כמו שהיא. הרמב"ם (מורה נבוכים, ח"ב פרק לט) כתב כי התורה היא מאוזנת, בלי תוספת ובלי גרעון. לכן התורה הגדירה את חוקיה "חוקים ומשפטים **צדיקים**" (דברים ד, ח). הוא אומר שאין בדיני התורה טורח "ומי שמדמה כי עול התורה כבד וקשה ושיש בה סבל, כל זה טעות בהתבוננות".

לפי הרמב"ם מתי הזמן לקיצוניות? כאשר האדם חוזר בתשובה מאיזו מדה רעה שהיתה בו, לדוגמא אם הוא היה קמצן, ינהג לפזר כספו לאחרים עד שיתרפא ממחלתו. וכן יעשה בשאר המדות (הלכות דעות, פרק ב). ולכן הרבה מהאנשים בדורנו החוזרים בתשובה, טרם מצאו את האיזון של דרך הממוצע, הם קיצוניים בדיעותיהם ובמעשיהם. וזה בעצם דבר טוב כי הם צריכים לעמול כדי לעקור מלבם הַרְגָלִים לא טובים, ולהנזר מהתנהגויות גרועות. אבל הרמב"ם המשיך שם והזהיר (פ"ב ה"ב) "עד שיעקור גובה לב ממנו, ויחזור לדרך האמצעית שהיא הדרך

הטובה. ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו". אבל מי שאינו בעל תשובה, עליו כתב המלבי"ם (על משלי ד, כז) "אל תט ימין ושמאל, שצריך לזהר לכתחילה שלא יסור מקו האמצעי לא לימין ולא לשמאל, לא לצד התוספת ולא לצד המגרעת, ובזה תסיר רגלך מרע".

אבל הצעירים, שטרם התקלקלו אבל יש מסביבם הרבה מבני גילם שכבר נוטים ליפול מקיום התורה, אם תאחוז במדת הקיצוניות אתה רק דוחה אותם החוצה, אתה מחזק בהם את הדיעה שאי אפשר ליהנות מהחיים אם שומרים את התורה. הדרך הנכונה היא להראות להם שאפשר לחיות במסגרת התורה, וגם לא לפרוש מהחיים העכשוויים.

נכון שבכל בעיה הלכתית יש דיעות שונות בין הפוסקים. כיון שכל רב פועל תוך קהילה שלו, מתוך מנהגיהם וְהַגְלִיָּהֶם, וגם בונה הלכותיו על סוג מסויים של ספרים שברשותו מהדורות הקודמים. וגם אישיותו בנויה על פי נסיונותיו עם אלו הבאים לשאול ממנו הלכות, מצורף לזה שאין בימינו כינוס רבנים שישמעו זה את זה, יתווכחו זה עם זה ויבואו לעמק השוה, לכן יש פסקים שונים. אלו מחמירים ואלו מקילים.

חובתך כהורה שבכל מקרה בעייתי המתעורר, ונפשו של הצעיר חשקה להקל לעצמו, תראה לו שיש על מי לסמוך אם יקל. בזה תנצל מפח העלול לקלקל. [א] אם בכל אופן יעשה, בין תגיד לו "מותר" ובין תגיד לו "אסור"; ולכן אם יעבור, יראה את עצמו מוגדר כ"רע". ואם יראה את עצמו באור שלילי, ימשיך בעוד דברים להיות "רע". תנצל מזה אם תראה לו שיש על מי לסמוך ולהקל. [ב] תוכיח לו בזאת כי התורה היא "תורת חיים" ולא הכבידה על האדם מעל ליכולותיו.

אבל מצד שני צריכים לעורר בו הכיסופים להיות "בסדר" עם הקב"ה. ללמוד תורתו ולדעת מה הם הדברים שמבוקשים מהאדם. צריכים ללמוד אתו ספרי השקפה, ספרי אמונה. גם מדרשים וגם ספרי הגות של גדולי רבנינו, כמו ספרי רבי יצחק אברבנאל, ספרי הרב שמשון רפאל הירש, ספרי המלבי"ם ועוד. מאלו יקבל "אווירה".

ועיקר הכל, עליך להראות לו כמה החיים יפים עם התורה. שהצעיר יראה אותך לומד תורה. וליד שולחן השבת תראה לו פנינים יקרים שיש בתורה. ותשבח את אלו הנאמנים לתורה למרות הנסיונות. ותעודד אותו על השתדלותו. ואסור לכעוס עליו, כי זה רק יזיק להשפעתך. ועם אהבה אליו, תנצח.

עד איזה גיל מותר להכות ילד עקשן ומרדן

שאלה: יש לי בן צעיר שהוא מרדן ועקשן. כמעט כל מה שאומרים לו לעשות הוא מתחצף ועושה להיפך. וגם עונה לי בחוצפה. אני מרביץ לו מכות, וזה לא מועיל. עד איזה גיל אפשר לתת לו מכות?

תשובה: אפשר שאתה עובר עבירה במה שאתה מכה אותו. חז"ל הורו "המכה בנו הגדול, חייב נידוי" (מועד קטן יז ע"א). זאת משום שהוא עובר על הציווי התורה "ולפני עיור לא תתן מכשול" (ויקרא יט, יד). כלומר האב גורם לבנו לעשות דוקא להיפך ממה שמבקשים ממנו. כתב על כך ר' אליעזר פאפו מלפני מאתיים שנה בספרו "פלא יועץ" (ערך: הכאה) "ולאו דוקא בנו גדול [=נניח גיל שש עשרה, יותר או פחות] אלא אפילו קטן, כל שידע בו שאינו מקבל מרות".

ודאי כאשר חכמינו התירו להכות ילדים מחמת חינוך, התכוונו לתועלת הקטן. אבל הרבה פעמים המבוגר המכה משחרר את כעסו, נותן מנוחה ליצרו הרע, כלומר סוג של נקמה. "אתה הילד לא שמעת בקולי, קח לך עונש זה וזה". ואז האב או האם עוברים על איסור חמור מהתורה "לא תיקום". אדרבה, קבעו חז"ל כי כל המרים יד להכות איזה יהודי, הוא נקרא "רשע" (סנהדרין נח ע"ב).

גם כאשר היה די בסטירת לחי אחת, אם האב או האם מפליאים בבן המרדן כמה סטירות לחי, הם עוברים על עבירה "לא יוסיף, פן יוסיף להכותו" (מסכת מכות כג, א) שנאמר אפילו בשליח בית-דין המכה, שאם הוסיף מכה אחת שלא כדין, נענש השליח על כך.

והוא הדין, אם היה די במכה קלה [נניח על כף היד], והמבוגר מפליא מכה בכח יותר, שלא במדה המדודה, גם כן נקרא המבוגר "רשע".

אמנם יש להקשות על הדברים הנ"ל. הרי פסוק מפורש הוא "חושף שִׁבְטוֹ שׁוֹנֵא בְנוֹ, וְאֶהְבֹּ שִׁחְרוֹ מוֹקֵר" (משלי יג, כד).

משמע שאפילו מותר להשתמש במקל דק ("שבט") ולהכות בו את הילד? אלא אלו לא ירדו לעומק המקרא. מלת "שבט" כוללת גם דיבורי פה. כמו שכתוב על המשיח, שיבוא לתקן גם לאומות העולם, "וְהָכָה אֶרֶץ בְּשִׁבְטֵי פִיו" (ישעיה יא, ד). איזה מקל יש בפיו? אלא ידריך ויסביר וישתול הגיון לשומעי דבריו. זה הוא ה"שבט" עליו כתב שלמה בספר "משלי".

מה ששאלת עד איזה גיל אפשר להכות הילד? הנה לפנינו הדרכה של הרב משה בן מכיר, בדורו של האריז"ל, בספרו "סדר היום" (על המשנה של אבות "בן חמש למקרא") כתב: "ובאלו

חמש שנים אין לצער התינוק בשום דרך, כי אין לו שכל כלל, וכל מה שיקח, מצדו ומתבונתו יקח. אבל אין להכותו כלל על שום דבר וענין, והמכה בו חוטא".

לכן תעדיף לדבר אתו דברי נועם. החכם בספר משלי אמר "בְּאֶרֶץ אֲפִים יִפְתָּה קֶצֶין, וְלִשׁוֹן יִכָּה תִשְׁבֵּר גֶּרֶם" (משלי כה, טו). "גרם" הוא עצם קשה. כאשר תדבר רכות, תשכנע אותו בקלות.

אתה יכול למנוע ממנו תענוגות. כעונש תבחר מה שלא תתן לו לשחק במשחק האהוב לו. מועיל הרבה יותר אם תראה לו ידידות, ואתה מחבב אותו ומוקיר אותו. אז יתבייש מלעשות נגד רצונך. אל תגרום למצב שהוא רואה את עצמו מעבר לתריס ונגדך. אלא תשתף אותו כאילו הוא יחד אתך בצד שלך של התריס.

אז תראה נפלאות. תזכור מאמר חז"ל שיעצו בחינוך התינוק "שמאל דוחה והימין מקרבת" (סוטה מז ע"א). מפורסם שהימין הוא בעל כח יותר, פעיל יותר. חז"ל הדגישו שיש להשקיע ב"ימין מקרבת" יותר מאשר "שמאל דוחה".

אפשר כי מה שהכית בו עד עכשיו היתה מחמת השתררות והשתלטות. פשוט התרגזת שלא עושים את רצונך. תחזור בתשובה על כך.

חלומות

גילוח בחול המועד.....רכו

האם יש ממש בחלומות?

שאלה: לפעמים אני נבהל מחלומות רעים בעת שינתי. האם חלילה הם סימן לרעות שיבואו עלי? ומה עלי לעשות להגמל מהחלומות הרעים?

תשובה: יש סוגיות חלוקות בגמרא. היו בין אנשי חז"ל שנתנו אימון רב בחלומות. והיו שזלזלו בהם. סוגיא ארוכה יש בפתרון החלומות במסכת ברכות (עמ' נה-נז). אבל באמצע הסוגיא (דף נו ראש ע"א) הביאו גם כן דיעה שאין אדם חולם אלא ממה שהרהר עליו ביום הקודם. כלומר הוא גרם לעצמו. גם אמרו "דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין" (גיטין נב ע"א, סנהדרין ל ע"א, הוריות יג ע"ב). בתלמוד ירושלמי שבידינו אין שום התייחסות לחלומות, פרט לתפילה שאומרים בעת ברכת כהנים, תפילה שהובאה גם בבבלי.

גם בין הראשונים יש חילוקי דעות כמה יש לתת אימון בחלומות. הרמב"ם לא הזכיר בספר ההלכות שלו את ענין "הטבת חלומות" בפני שלושה (ברכות נה ע"ב). גם את המושג בגמרא שהרואה חלום רע [שלכאורה מבושר לו רעות], יש לאדם אפשרות לתקן הענין ע"י שיצו למחרת (ברכות לא ע"ב) הרמב"ם היסב הדרכה זו כאמצעי לנושא חינוכי, כדי שהאדם יתפוש הזדמנות לחזור בתשובה על עונותיו. כך לשונו (הלכות תעניות פ"א הי"ב):

"הרואה חלום רע צריך להתענות למחר כדי שישבו ויעור [=יתעורר] במעשיו ויחפש בהן ויחזור בתשובה. ומתענה ואפילו בשבת ומתפלל "עֲנֵנו" בכל תפלה אף על פי שלא קיבלה עליו מבעוד יום. והמתענה בשבת מתענה יום אחר [=נוסף] מפני שביטל עונג שבת". זאת אומרת לפי פירושו חז"ל תפשו כאן הזדמנות להשתמש בחלום שפקד אותו, כדי שוב לתקן את מוסרו של האדם.

לעולם תפקידו של הרמב"ם היה רק לרשום ההלכות כשעצמן. מדוע הוסיף כאן דברי זירוז על תוצאה חינוכית? ובאמת תוספת זו של תשובה לא נמצאת מפורש בגמרא בבבלי [רק

שהחולם חלום רע יבקש מה' רחמים – ברכות י ע"ב]. אלא הרמב"ם האמין שחז"ל חיזקו ענין הצום על חלומות כאמצעי להחזיר האדם בתשובה. כי אין לך אדם שאינו חוטא, הרבה או מעט. "כִּי אָדָם אֵין צָדִיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא" (קהלת ז, כ). לכן תמיד כדאי לחזור בתשובה. הנה החלום הרע הוא מעורר יפה את האדם לתקן את מעשיו.

חז"ל ידעו שנפשו של אדם מרה עליו כשרואה חלום רע, והוא חושש מהעתיד לבוא עליו. אחד מחז"ל יעץ "חלמא בישא עציבותיה מסתייה" (ברכות נה ע"א) כלומר יצא ידי חובה עם עצם העצבות. החלום הרע בישר לו שירגיש נפילת רוחו. והנה זה התקיים! ודי לו בזה, ולא יהיה לזה המשך כי זה כבר מאחוריו.

ובשני מקומות העתיק הרמב"ם מהגמרא שאין לחשוש לחלומות (רמב"ם, הלכות מעשר שני ונטע רבעי פרק ו הלכה ו):

"אמרו לו בחלום: 'מעשר שני של אביך [=שבינתיים מת] שאתה מבקש [=מחפש] הרי הוא במקום פלוני'; אף ע"פ שמצא שם מה שנאמר לו אינו מעשר. דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין". [כלומר אפילו בחשש חילול הקודש, אין לתת אימון בחלום]

ועוד העתיק מהגמרא: (רמב"ם הלכות זכיה ומתנה פרק י הלכה ז):

"הרי שהיה מצטער על מעות שהניח לו אביו [=אביו מת ואינו יודע היכן אביו החביא את כספו] ולא ידע היכן החביאם, ואמרו לו בחלום 'כך וכך הם, במקום פלוני הן', ושל פלוני הן [=הם שייכים לאדם אחר] ושל מעשר שני הן'; ומצאו במקום פלוני שנאמר לו, ובמנין שנאמר לו [=אותו סכום בדיוק!] זה היה מעשה ואמרו חכמים [=חז"ל] 'דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין'".

פלא גדול הוא. בחלום הזה גם הודיעו לו דבר סתר **היכן הכסף** נמצא וגם הודיעו לו את **סכום המסוים של הכסף**, ואלו דברים שהוכח אל החולם שהם נכונים! ואע"פ כן אינו חייב למסור כסף זה לאותו אדם שלישי, ואין לו לחשוש מאיסור גניבה. דברים אלו שהעתיק הרמב"ם הם דברי חז"ל הלכה למעשה.

אבל כאמור יש בזה חילוקי דעות גם בין חז"ל וגם בין הראשונים. כיצד עלינו לנהוג? אביא כאן דברי שני גדולי עולם. כתב הרב אליעזר פאפו (מלפני כמאתים שנה) בספרו **"פלא יועץ"** (ערך: חלום) "ופשר דבר הוא שיותר טוב הוא שלא לחוש על החלומות ושלא להתפחד כלל... ואל יספר חלומו לשום אדם, כי על-הרוב רובא דרובא החלומות שוא ידברו, ובפרט בדור יתום כזה אינו נמצא איש כזה שתעלה נשמתו לישיבה של מעלה [=בעת שינתו] ויגלו לו עתידות, כמו שהיה נוהג בקדושי עליונין רבותינו הקדמונים... רק כח הדמיון פועל מבלי השכל, וחושב מחשבות [מבעוד יום הקודם, והם שגרמו לו]. ויש חלומות מחמת עצבות..."

ויותר טוב שלא לחוש כלל". [וכתב שם כי מי שבכל זאת נפשו עגומה עליו, יצום ויחלק כסף צדקה לעניים].

יש חלומות שכתוב בסידור ר' יעקב עמדין שיש לצום עליהם אפילו אם חלם בשבת. היה אחד שחלם כך **ושאל את ה"חזון איש"** מה לעשות. וענה לו (אגרות חזון איש, ח"ב אגרת קמט): "הרבה פעמים חלמתי כמו אלה, ולא שמתי לב לזה. נכון שתאמר [תפילת] "רבונו של עולם" (המוזכרת בברכות נה ע"ב) בשעת נשיאת כפים" [של הכהנים].

סוף דבר, ראוי ביותר לא לחשוש לחלומות, ולהיות בעל אופי שמח. סגולה לא לחלום חלומות רעים הוא להגיד ברכת "המפיל חבלי שינה" (המוזכרת בברכות ס ע"ב) שם מפורש שמבקשים רחמים מהקב"ה לבל נחלום רע. ואני מוסיף כי טוב לומר מזמור צ"א של תהלים, ולהקדים לזה פסוק אחרון של מזמור צ', כמו שיעצו חז"ל (שבועות טו ע"ב) כשמירה נגד כל פגע רע. ולעשות כך כל ערב לפני השינה.

סגולה טובה אמרו חז"ל עבור מי שהוא בכל זאת מאמין בחלומות, שייטיב את חלומו בפני שלושה חברים (ברכות נה ע"ב). ומובא בשולחן ערוך או"ח סי' רכ. אבל הרמב"ם לא הזכיר כלל סגולה זו!). עוד אמרו (מדרש רבה במדבר פרשה יא פסקה ג):

"שאפילו אדם רואה בחלומו כאילו חרב מחתכת בירכו, מה יעשה? ישכים לבית הכנסת ויעמוד לפני הכהנים וישמע בברכת כהנים, ואין דבר רע מזיקו". [אגב, בזאת מעלה נוספת להיות בארץ הקודש, כי כאן יש ברכת כהנים בכל יום ויום, ובחוץ לארץ אין].

עוד סגולה יש בתלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין (פרק י' דף נא, ב):

"אם ראית חלומות קשים או חזיונות קשים, קפוצ לשלשה דברים ואתה ניצול ואילו הן: לתפלה ולצדקה ולתשובה".

עיקר הכל, תהיה רגוע. אתה אינך נביא ואינך חוזה ואינך גדול-האומה שה' יודיע לך עתידות על ידי חלומותיך. אין בחלומותיך ממש. אמנם ישנם חלומות שהם מעין נבואה ("אחד מששים שבנבואה" – ברכות נז ע"ב; "בחלום אדבר בו" – במדבר יב, ו) אבל חוננו בזה אך ורק אנשי מעלה, נביאים וקדושי עליון. זה פרט לגוים יחידים שהוזכרו בתורה, אבימלך, לבן, פרעה, נבוכדנצר שהיו חריגים חד-פעמים. אבל מי בדורנו הראוי לכך? נמליץ "פחות מאחד מתוך אלף".

חנוכה

הסוד של עיתוי חנוכה באמצע החורף..... רכט
 מדוע להדליק נרות רק ליד הדלת והמזוזה..... רלא
 מה העיקר בחנוכה, נס הנרות או נס המלחמה..... רלג

הסוד של עיתוי ימי חנוכה באמצע החורף

שאלה: שמעתי בשיעור בענייני חנוכה שיש סוד גדול מדוע חנוכה הוא באמצע החורף. התוכל להסביר לי בקצרה?

תשובה: כל ענינו של המנורה במקדש היה להאיר לעולם (תנחומא, בהעלותך, ב). כלומר שבעה הקנים הם מול שבע חכמות העולם (רבנו בחי, שמות כה, לא) והקנה האמצעי, שנקרא "נר המערבי" (כי הפתילה שלו היתה מכוונת מול כיוון מערב), מסמל חכמת התורה, שהיא נצחית ואינה נכבית (שבת כב, ב). שאר הפתילות נכבו, ולא פתילה של הנר המערבי (יומא לט, א). התורה נקראת "אור" כמו שכתוב "נר לרגלי דברך, ואור לנתיבותי" (תהלים קיט, קה) וכן על המקרא "ליהודים היתה אורה ושמחה" (אסתר ח, טז) פרשו חז"ל "אורה זו תורה" (מגילה טז, ב).

החושך הוא סמל לְבוֹרוֹת וחוסר-ידיעה. "והכסיל בחושך הולך" (קהלת ב, יד) "והרשעים בחושך יִדְמוּ" (שמואל-א ב, ט) "העם ההולכים בחושך, ראו אור גדול" (ישעיה ט, א). עוד נמשל של חושך ואור הוא שהאדם הוא פועל ויוצר בשעות האור. אבל הוא מסתגר בביתו בלילות, הוא אז מחוסר פעילות עֲנָפָה בשעות החושך.

חג חנוכה מסמל לנו חידוש ידיעה בתורה, חיזוק הברית שיש לנו בלימודה. כמו שבימים ההם בזמן הזה השתחררנו מעול של המציק וחזרנו ללימוד התורה, כן סגולת הימים האלו.

כל דבר שיש בעולם הרוחני, יש מולו דוגמה ממנו בעולם הגשמי [ונבאר בסוף המאמר]. השנה הכללית מחולקת לארבע תקופות. יש ימים ששעות האור מרובות משעות החושך. ויש ימים בשנה ששעות החושך מרובות משעות האור. ויש ימים בשנה שיש שוויון בין אורך שעות האור לשעות החושך. מושג זה נמצא בעולם החומרי, ונמצא גם בעולם הרעיוני.

הבה ונעשה סדר. התאריך שצריכים לזכור בכל אחת מארבע התקופות היא תמיד 21 לחודש הלועזי. ב-21 לחודש ספטמבר אורך היום והלילה שווים. וכן הוא ב-21 לחודש מרס, אורך היום והלילה שווים.

אבל אחרי 21 בספטמבר הולכת הלילה ומתארכת עד שמגיעה ל-21 בדצמבר, אז הלילה הארוכה ביותר שבשנה, והיום הקצר ביותר. ואז חל מיפנה, מתחיל היום ושעות האור להתארך, כל יום במקצת. עד שנגיע ל-21 במרס ושוב יהיו יום ולילה שווים באורכם. אחר כך יתרבה אור היום כל יום ויום במקצת עד שנגיע ל-21 ביוני אז יהיה היום הארוך ביותר בשנה, והלילה הקצרה ביותר. ובא מיפנה, והיום יתחיל להתקצר והלילה להתארך עד שנגיע ל-21 בספטמבר ויהיו שניהם שווים באורכם. וכאשר נגיע ל-21 בדצמבר תהיה הלילה הארוכה ביותר והיום הקצר ביותר.

נחזור לענין חנוכה. לפי מהר"ל (בספרו "נר מצוה", מהד' לונדון עמ' כג) בזמן בריאת העולם, כ"ה אלול היה מקביל ל-21 בספטמבר. נכון שלא היה אז לוח-שנה, אבל כוונתי לתופעה טבעית של אורך היום והלילה, לפי מצב קוסמולוגי של נטיית כדור הארץ מול קרני אור השמש. [ומדוע קבענו תאריך כ"ה אלול? אלא אדם הראשון נברא ביום השישי למעשה בראשית. כמו שאומרים בתפילת ראש השנה, "זה היום תחילת מעשיך" יום שנברא אדם הראשון היה א' תשרי (מדרש ויקרא רבה כט, א). ואם הוא יום השישי לבריאה, למדנו שיום ראשון של ששת ימי הבריאה היה במה שעתיד להיות כ"ה אלול. אז הוכרז "יהי אור" ויהי אור].

שלושה חדשים אחר כך הוא כ"ה כסלו, ואז חל נס חנוכה, שהלילה היתה הארוכה ביותר, אבל התחיל האור להתנוצץ וּלְגַבֹּר על החושך. לאט לאט הולך האור ומנצח את החושך, יותר ויותר בכל יום שעובר. הוא אור החומרי, ולעניננו מסמל גם את האור הרוחני, של חכמת התורה. התגברנו על ההתבוללות שעשתה שמות בעמנו. חנוכה מתחיל כאשר חושך הלילה ארוך ביותר, ואור היום קצר ביותר. הוא סמל למצבנו הרוחני. ואם תרצה הרחבת הרעיון, ראה בספר "נר מצוה" למהר"ל (עמ' כד). "חושך" הוא סמל להעדר-הטוב, ו"אור" הוא סמל לחיובי, לבוֹנֶה, לדבר טוב. להביע צער אומרים "חשכו עיניו". ולהביע שמחה אומרים "אורו עיניו".

אמנם נכון שבכל שנה ושנה אין חנוכה חל דוקא ב-21 בדצמבר, אבל מדובר על המצב האידיאלי, הַטְּרוּמִי שהיה בעת בריאת העולם. פעולה זאת ועיתוי זה משפיעים לכל ששת אלפים שנה. [ויש שנים שבאמת חנוכה חל סמוך ל-21 בדצמבר].

עוד דבר. חנוכה בא לנו בעיצומו של החורף, כאשר הפְּרִיָּקָה בשדות כמו נרדמת. כאשר שלטון הגוים מפוצץ בעולם-האנושי ברעם כביר ומהומה רבה, אבל כוסית קטנטנה של השמן שאנו מדליקים במנורה, דוחה כל החושך. גם בעלטה ואפילה, המדליק גפרור אחד זה ניכר היטב. אורות ישראל, למרות כל הרוחות הסוערות לכבותם, ימשיכו להאיר לנו, ובמשך הזמן גם יאירו לעולם כולו. עוד נהיה "אור לגוים" (ישעיה מט, ו).

מדוע להדליק נר חנוכה דוקא ליד הדלת והמזוזה

שאלה: בשיעור שמעתי שכתוב בגמרא "נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין" (שבת כב, א). מה הקשר ביניהם? והיום יש הרבה המדליקים ליד החלון, והרי אין שם מזוזה?

תשובה: הגמרא כותבת רק עיקרי הדברים, למען לא ישכחו הלכות למעשה. אבל רובה של תורה היה בעל פה, ונמסר לפי מסורת. כמו שחז"ל לא כתבו לנו נוסח מה אומרים ב"שמונה עשרה". וגם לא כתבו לנו מה שפירשו חז"ל על פרשיות השבוע. על קשר חנוכה ומזוזה נלמד מהמדרש.

מצאנו במדרש "מעשה חנוכה" (אוצר המדרשים, ערך: ר' דוד אייזנשטיין, ח"א עמ' 192):

"תנו רבנן, בימי מלכות יון הרשעה גזרו על ישראל שכל מי שיש לו בריח בתוך ביתו יחוקק עליו שאין לישראל חלק ונחלה באלוהי ישראל. מיד הלכו ישראל ועקרו בריחים שבבתיהם".

כלומר כפו עלינו היוונים שנכריז בכתב שעזבנו את האמונה באלהים, ונאמין רק בדברים המוחשיים, רק בחכמת הטבע. מה היתה התגובה של אבותינו בימים ההם? עקרו את הבריח [שבו סותמים הדלת לבל ייפתח ע"י שום פולש זר] כדי לא להצטרך לכתוב עליו כפירה הנ"ל. ובמדרש אחר שם (עמ' 189) מובא:

"עמדו [=היוונים] וגזרו 'כל בן ישראל שעושה לו בריח או מסגור לפתחו ידקר בחרב'. וכל כך למה? כדי שלא יהיה לישראל כבוד ולא רשות (=צניעות). שכל בית שאין לו דלת אין לו כבוד ולא צניעות, וכל הרוצה ליכנס נכנס, בין ביום ובין בלילה. כיון שראו ישראל כך, עמדו ובטלו כל דלתות בתיהם ולא היו יכולין לא לאכול ולא לשותות ולא לשמש מטותיהם, בשביל גנבין ולסטין ופריצי יוונים, ולא רואין שינה בעיניהם לא יום ולא לילה, ונתקיים עליהם מקרא שכתוב 'פחדת לילה ויומם' (דברים כח, סו). אמרו לפני הקב"ה 'רבונו של עולם, כמה

אנו יכולים לסבול? אמר להם: "בעון מזוזה. אלא אעפ"כ רוחה תמצא בגזירה זו". והיו ישראל שרויין בלא דלתות, ועמדו בגזירה זו שלש שנים".

הרמב"ם מזכיר גזירה זו, ב"אגרת השמד" (אגרות הרמב"ם, בתרגומו של הרב יוסף קאפח, עמ' קיב).

ובכן חשיבות גדולה יש למזוזה זאת, שהיא מקדשת את הבית, היא המכריזה שתושבי הבית נאמנים להקב"ה. ומול מה שגזרו עלינו הנכרים שמד-רוחני, עמדנו בעוז לא להיכנע. לכן יש להקפיד להדליק מול המזוזה.

הגמרא קבעה כי מי שגר בעלייה [קומה הגבוהה מקומת הקרקע], ישים את נרות חנוכה ליד החלון, למען לפרסם את הנס. אבל שמעתי ממורי הרב שמואל דביר שהיה מדובר אז בבתיים שלא היו מדריגות מבחוץ להגיע לאותה הדירה שבעלייה, אלא כמו בימינו שעולים לדירת גג, והמדריגות הן בפנים הבית (וכבר הוזכר מושג זה ברש"י למנחות לד ע"א. שם היתה ארובה בתוך הרצפה של הדירה העליונה, ומלמטה עלו לשם דרך מדריגות אבל אין דלת בארובה ההיא, וכל שכן שאין מזוזה). ובהעדר דלת אין אפשרות אלא שידליקו ליד החלון. ולפי דעתו של ר"ש דביר, אם יש דלת ומזוזה יש להדליק דוקא שם ולא ליד החלון.

וזאת במיוחד למי שגר בקומות הגבוהות מאד, למעלה מעשרים אמה מהרחוב. אמנם רבים הם הרבנים המתירים גם שם להדליק בחלון, כי סמכו על דברי הריטב"א (שבת כא, ב). וזה תמוה כי בגמרא אמרו לא להניח למעלה מעשרים אמה (9.6 מטר) כי עיני האדם ההולך ברחוב אינן שליטות לראות בזמן הליכתו בגובה כזה, אלא אם כן יטה ראשו כלפי מעלה.

בנוסף, דברי הרבנים תמוהים, כי הריטב"א סיים ההיתר שלו במלים "כיון דלא אפשר אלא בהכי". כלומר לפי דברי הר"ש דביר, לא היו להם מדריגות מבחוץ, והדיירים שם היו כלולים בדין של המדליק בשעת הסכנה שמניח הנר על שולחנו ודיו (שבת כא, ב). ואם יש לו חלון, זה עדיף בכל זאת. אבל כיצד יגבר דין זה על דין הכללי לסמוך הנר אל מקום המזוזה?

ובספרו של הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה, על חנוכה, עמ' לט) פסק על הגר בקומה גבוהה שעדיף לו להדליק דוקא ליד הפתח ולא ליד החלון.

ואע"פ שהגמרא דרשה "לפרסם הנס", לדעתי הכוונה לפרסם לבני ביתו, וכן לאורחים העוברים בחדר המדריגות, ולא דוקא לציבור הרחב. וראיה לכך מדין הזכרת "על הנסים" בברכת המזון, שאדם אומר בינו לבין עצמו, וגם לזאת קראו חז"ל "פרסום הנס" (שבת כד, א). וכמו שציוו חז"ל לערוך הגדה של ליל פסח על היין, "משום פרסומי ניסא" (פסחים קיב, א) ושם לא היה להודיע לרחוב אלא בביתו פנימה.

נחזור למעלת המזוזה, לפי דברי הרמב"ם, (הלכות תפילין פרק ו, הלכה יג):

"חייב אדם להזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד. וכל זמן שיכנס ויצא יפגע [=יפגוש] ביחוד השם [=פסוק שמע ישראל... ה' אחד, הכתוב במזוזה] שמו של הקדוש ב"ה, ויזכור אהבתו ויעורר משינתו ושגיתיו בהבלי הזמן. וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם. ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים".

מהו העיקר בחנוכה, נס הנרות או נס המלחמה?

שאלה: אנו אומרים בחנוכה תפילת "על הנסים" מפני הצלת עם ישראל במלחמות, אבל נס שמן המנורה כמעט אינו מוזכר בה. אבל נצטוינו על הדלקת הנר כל לילה זכר לנס השמן. אבל מה הוא העיקר בחג זה? לא נס ההצלה במלחמה?

תשובה: נכון שנס ההצלה, ממות לחיים הוא גדול מאד. אבל לאין-ערוך גדול יותר אותו הנס שניצלנו משמד, כי היוונים והמתיוונים רצו שנתבולל לתוך תרבות נכריה. פסלות, ציורים, שירה, כושר הנאום, פילוסופיה, ידע רפואי וכו'. הכל טוב ויפה אבל ללא אֵל. ללא קודש, ללא פנימיות החיים לחפש טהרה ודבקות בדברים הנשגבים ורוחניים שבחיים. היוונים שָׁמְּמִים את האדם במרכז התעניינותם. לא כן ישראל, שָׁמְּמִים את הקב"ה במרכז עולמם. על ידי נצחוננו במלחמה, הסרנו מעל ראשנו את איום החינוך הקלוקל ההוא.

לעומת נס המלחמה הנ"ל, פך השמן שמצאו היה בו די רק כדי שידלוק ליום אחד. הנס היה במה שנוספה בו איכות לדלוק עוד שבעה ימים. זה לא היה נס המורגש לכלל האומה כי הנס אירע תוך תחום המקדש בלבד. ובכן מדוע חוגגים אנו שמונה ימים? די בשבעה ימים!

המענה על כך: נכון עיקר חגיגת היום הראשון הוא על נס הנצחון, מלת "חנוכה" אותיות: נחו ביום כ"ה [של חודש כסלו]. אבל שאר הימים נוספו רק מפני נס השמן ("חיי אדם", כלל קנד סעיף ב).

אבל מהר"ל (חידושי אגדות ח"א עמ' ד) נותן טעם אחר. זו לשונו:

"וַיֵּשׁ לומר שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה בשביל מה שנצחו את היוונים [במלחמה]. רק שלא היה נראה [=לא היה ניכר ומפורסם] שהיה נצחון ע"י נס, [ש]הש"י [הוא] שעשה זה ולא מכוחם וגבורתם. ולפיכך נעשה הנס ע"י נרות המנורה, [כדי] שידעו שהכל היה בנס, [גם] המלחמה גם כן".

כלומר עיקר החגיגה צריכה להיות מפני שניצולנו ממות לחיים, וחגיגה זו היא כל שמונת הימים, ולא רק ביום הראשון. ולכן אומרים הַלֵּל שלם בכל יום. אירע נס השמן רק כדי להפגין וללמדנו שהקב"ה הוא שעשה לנו הגדולה הזאת ולא ניחס נצחוננו לטבע. כי כאן נפלו "גיבורים ביד חלשים, רבים ביד מעטים". זהו נס בודאי.

הרמב"ם (הלכות חנוכה, פ"ג ה"א) האיר את עינינו בבחינה נוספת. זו לשונו:

"בבית שני כשמלכו [בני] יון גזרו גזרות על ישראל וביטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם. ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות. וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלוהי אבותינו והושיעם מידם והצילם. וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני".

ידוע שהרמב"ם היה חסכוני במלים והשתדל לא להרבות לשון כשאפשר לו לקצר. משום מה הוסיף בסוף דבריו את המלים: **"וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני" ?**

אלא גם על זה עלינו להודות. על עצמאות ישראל, על שלטון ישראל על ידי ישראל, ולא נמסרנו תחת ידי נכרים, אשר אינם מרחמים עלינו אלא עוד מכבידים עול עלינו.

גם בימינו אנו צריכים אנו להודות להקב"ה גם על נסי המלחמות שעברו עלינו [שמונה מלחמות מאז קום המדינה: מלחמת הקוממיות, מבצע סיני, מלחמת ששת הימים, מלחמת לבנון (פעמיים), מלחמת יום הכפורים, מלחמת עזה (פעמיים)] ועלינו להודות על הנסים התדירים איתנו, שיש פרנסה בסיסית לכל אחד בישראל, ולכל יהודי יש גג מעל ראשו וכו', וכן להודות על עצמאותנו המדינית שאיננו תחת שלטון זרים.

הודו לה' כי טוב! "בימים ההם ובזמן הזה".

ישראל העם הנבחר

אחרי כל הצרות, כיצד אנו העם הנבחר.....רלה
 עם ישראל העם הנבחר, מדוע כל הצרות.....רלח
 הרוגי השואה נקראו "קדושים".....רמ
 דורנו הוא דור נפלא יותר מכל קודמיו.....רמב

אחרי כל הצרות שעברו עלינו, כיצד אנו "עם הנבחר"?

שאלה: אני לומד הרבה בספרי היסטוריה. אני רואה שמשך רוב שנות גלותנו סבלנו צרות רבות. גם היום שיש לנו מדינה עצמאית ב"ה, הננו נרדפים תמיד מהשכנים הקרובים, וגם איננו מוצאים אהדה אלינו אצל רוב אומות העולם. כלום זה הפרס ממה שנקראנו "עם הנבחר"?

תשובה: אענה על ידי פתרון של שאלה אחרת. חז"ל (עירובין יג, ב) התווכחו הרבה אם נוח לו לאדם שנברא או לא נוח. תמוה מה שעוררו את השאלה, כי הרי מפורש בתורה "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א, לא). אם זה "טוב" כיצד יאמרו "זה לא נוח" ויסתרו פסוק מפורש בתורה?

אבל עלינו לדייק. לא התווכחו אם זה "טוב" אלא שאלו אם זה "נוח". נוח לו לאדם לשבת בלי מעשה, אם כל פרנסתו סדורה לו, ויש לו בביתו כל הרהיטים ומכשירי-עזר שהוא זקוק להם. יש לו אשה טובה החושבת באותם מסלולי מחשבה שיש לו, על פי אותם העקרונות. יש לו בנים ובנות החיים יחד בצוותא ובכבוד-הדדי. זה נקרא "נוח לו". אבל באמת אין זה תמיד "טוב". אדם שאין לו אתגר לא יתקדם בחיים. הלומדים בבית ספר, בלי מתח נפשי לפני המבחנים לא יעסקו כראוי בלימוד, לא יחשיבו מה שהשיגו בלימודיהם, לא יזכרו מה שלמדו. הבעיות יוצרות פעילות מבורכת. אם לא שהיוונים (בימי החשמונאים) היו מתקיפים אותנו על דתנו וארחות חיינו, לא היינו מתגוננים ולא היינו מפתחים ומרחיבים לעצמנו את

תורה שבעל פה, שנתנה חוסן לעמנו עד היום הזה. אם לא הצרות שעשו לנו עמי אירופה בימי מלחמת העולם השנייה, לפנייה ולאחריה, המדינה שלנו לא היתה קמה.

חיסון גוף האדם נגד כמה מיני מחלות הוא על ידי שנזריק לדמו כמה חיידקים מותשים או מתים, והגוף מגיב במלחמה לכבוש את הפולשים. אחר כך הגוף חסון וחזק גם נגד פלישת חיידקים תקיפים-יותר המסכנים את בריאותו וחיויו.

שרה אמנו חיה מאה עשרים ושבע שנים "שני חיי שרה" (בראשית כג, א). מסבירים שם חז"ל במדרש: "כולם שווים לטובה". לכאורה זה לא מובן. אשה אשר תשעים שנה היתה עקרה, ובציפייה תמידית שיהיה לה הריון, כלום אפשר לקרוא לכך "בטובה"? הרי אנו מכירים בדורנו נשים שטרם נפקדו בצאצאים, כמה בכיה, כמה צער, כמה עוגמת נפש! והיאך התורה תעיד על שרה, כל שנותיה לטובה?

אלא למרות מצוקתה, היא נהגה גמילות חסדים, הכנסת אורחים, עזר-נאמן לבעלה וכן כל מדה טובה. עמדה בלחץ והתגברה על לבטי הנפש והמשיכה להיות "אשת חיל". גם נקיש מזה לעם ישראל. נכון שעם ישראל נרדף על צוואר מאז היינו לגוי. לא רק בהיותנו במצרים עינו אותנו, אלא מיד בצאתנו לדרך לארץ ישראל קם עלינו עמלק. ובבואנו ארצה לא שקטנו ולא שָׁלֵנוּ אלא פלשתים וכל צורר-מזדמן מררו לנו את החיים. ובהיותנו בגלות במדינות הנוצרים, גירושי אוכלוסיותינו בכל מקום ומקום; ובהיותנו במדינות ערב, מה לא עבר עלינו? אלא עם ישראל אחז בסרגל המוסר, חי חיים צנועים, דבקים במטרה של עבודת הקב"ה. לא נטשנו את דגל חיינו. היה טוב לנו מפני שמצפוננו הורה לנו שעשינו מה שהיא חובתנו. נכון שלא היה נוח. אבל מי הוא שרוצה אך ורק חיים נוחים אם לא הבטלנים והעצלנים הרוצים רק לנשום לרווחה, שְׂרוּעִים על גבם על חולות שפת-הים, או עוסקים בדייג לשם ספורט וממתינים לדג מִסְכָּן העובר.

זו היא תעודת כבוד לנו. "לפום צערא אגרא" (אבות, סוף פרק ה). המשכורת לפי היגיעה, לפי ההתאמצות, לפי מדת ההשתדלות להשיג את היעד. דברים אלו חשובים פי כמה יותר מאשר עצם השגת היעד. גם מי שלא נפקד בצאצאים, אם המשיך בחיי יושר, במנהגים הגונים, באמונה לעשות את המוטל עליו, הוא המוצלח. אע"פ שאין זה נוח, אבל זה טוב.

מאמר נוסף על הנושא הנ"ל

מדוע נקראנו "עם הנבחר"

שאלה: קוראים אנו לעצמנו "עם הנבחר". כלום אין בזה "לאומנות" קיצונית? שמא יש בזה גאווה קיצונית פסולה? והרי במה עדיפים אנו משאר אומות העולם, אשר גם ביניהם יש הרבה אנשים שהם צדיקים וישרים? ועוד, כלום אין בינינו קרימינלים ופושעים?

תשובה: המקור לכינוי שבח זה הוא בתורה. "כי עם קדוש אתה לה' אלהיך, בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה" (דברים ז, ו – והוזכר שוב בדברים יד, ב). ולכן לא אנחנו קבענו לעצמנו תואר כבוד זה, אלא הוא מאת הקב"ה, נותן התורה. ועוד כתוב "והייתם לי קדשים, כי קדוש אני ה'. ואבדל אתכם מן העמים להיות לי" (ויקרא כ, כו). כלומר הבדלה זו היא קבועה על ידי רבון כל העולמים, לא אנחנו "תפשנו" מדריגה זאת.

הייעוד הזה שהקב"ה בחר בנו אינו מחמת מעשינו הטובים, אלא מחמת מטרה נשגבה שהקב"ה רוצה להשתמש בנו כדי להביא אור לעולם. כמו שכתב רמב"ן (על דברים לב, סוף פסוק כו). זו לשונו: "ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם, שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים, כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים. שיזכור ה' ברחמים כי הם עמו מאז, ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד, וכענין שנאמר (ישעיה סג, ח) 'ויאמר אך עמי המה, בנים לא ישקרו'". עכ"ל.

אנו ישראל עדים למציאותו של הקב"ה כמו שכתוב "ואתם עדי, נאום השם" (ישעיה מג, יב; ושוב שם מד, ח). כל האומות הקדומות חלפו ועברו מן העולם, השומרים, האכדים, הכנענים, המצרים העתיקים, הרומים ועוד; לעומתם אך ורק עם ישראל נשאר בעולם מאז למעלה משלושת אלפים שנה, אוחז באמונתו השורשית הקדומה, זו עצמה עדות לפלאי הבורא.

אנו עם הנבחר רק מפני תפקיד זה להכריז בעולם על מציאותו של הקב"ה. זה כל מהותנו.

עם ישראל נקראו "עם הנבחר". אמנם נסיון החיים סותר זה

שאלה: במקומות רבים בתורה למדנו שאנו "עם הנבחר". אם כן קשה להבין מדוע אנו תמיד מוקפים צרות, דור אחר דור? האם אין זה מחליש את יכולתנו להאמין בהקב"ה? להאמין במשפטי צדק שלו?

תשובה: יש שני סוגי ידיעה. יש המוחלטת, שהיא וְדֹאֵית. ויש הנראה לסתירה לכך. אבל כשמכירים פתרונות שונים רואים שאין הכרח להכחיש את הידיעה המוחלטת.

העולם מונהג בחכמה. זאת אנו רואים יום יום, רגע אחרי רגע. הלומד חכמת הביולוגיה מתפלא מאד על תיאום פרטים אין-ספור לתכנון גוף האדם. האדם ללא שיניים היה מתקשה לאכול רוב מזונו, פרט לנוזלים. ובקידמת פיו יש שיניים חותכות, ובצדי פיו יש שיניים הטוחנות. בלי הראשונות היה בלתי אפשר לנגוס בתפוח. וללא הטוחנות היה האדם בולע חתיכות גסות, ומקשה בכך על עיכול המזון וגם גורם לו אי-סדרים בבטנו. ועוד, בתוך פיו יש מעיינות רוק, המסייעים ללוש את חלקי המזון להיות כדור מגובש. ויש בפיו לשון שהוא אבר שרירי המשמש להבנת טעם המזון, ומסייע לדחוף למול השיניים את המזון המתפורר בפיו ע"י לעיסה. והלשון, לעת ירצה האדם, מתרומם להפיל כדור המזון לתוך הלוץ כדי שירד לכלי העיכול שבבטנו. ויש לו לאדם שני צינורות בגרונו. הקנה למען נשימת אויר, ויש וְשֵׁט דרכו יורד המזון. אוי ואבוי אם פרור אוכל יכנס בטעות לתוך הקנה. סופו להגיע לריאות, ויגרום זיהום ובעיות רפואיות. רק בבית חולים יצליחו להוציא מזון מְסֻכָּן זה מהריאות שלו. אלא שהקב"ה סידר שְׁבָעַת לעיסת המזון יש בליטת בשר המכסה את ראש צינור הקנה, ולהציל את האדם מ"תאונות".

וכך אפשר להמשיך בפרטים אין מספר על פלאי גוף האדם. וכך הוא בכל סוגי בעלי-חיים שבעולם, מהפיל ועד הנמלה, יש חכמות מוכנות מראש במערכת גופם. והקב"ה קבע בהם גם אינסטינקטים המצילים חיים. ובכך רואים בחוש שיש לעולם בורא ומנהיג. אם כן לטעון שהעולם הוא הפקר, אינו אמת כלל. אם כן נחזור לשאלה, מדוע עם ישראל סובל כל כך הרבה?

הקב"ה בעצמו ענה על כך כמה תשובות. נסתפק כאן בשנים מהם. כתוב:

"רַק אֶתְּכֶם [=ישראל] יִדְעִיתִי מִכָּל מְשֻׁפְּחוֹת הָאָדָמָה, עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם" (עמוס ג, ב). במלים אחרות, ה' קרוב רק לעם ישראל. לכן הוא מקפיד עליהם שיהיו נקיים מכל סטיה, מכל עון וחטא. שאר האומות אין להם חלק לעולם הבא, לכן פועלים בהם חוקי

הטבע בלבד, ואין ה' דורש מהם נקיון רוחני במדריגה גבוהה. אבל עם ישראל שנבחרו בעולם להיות דוגמא לאלוהות, עליהם באות הצרות להעניש אותנו על כל קלקולם. ובזאת אנו תמיד נקיים, כי "שילמנו את החוב". מה שאין כן הגוים, אין להם התוחלת הנצחית של חיי עד, ולכן אין ההשגחה דבקה בהם.

מענה שני.

"ה' צָדִיק יִבְחֶן..." (תהלים יא, ה). האמונה נבחנת באדם לא כאשר נוח לו וכאשר אין לו כלל בעיות. אבל כאשר הוא מקבל אכזבות, כאשר אחרים מציקים לו, כאשר יש התנגדות אליו, ואע"פ כן הוא אוחז באמונותיו, בזה ניכר שהוא נאמן לאלוהו.

הצרות שעברו על ישראל, מאז היותו לעם, הם רצף לא נורמלי. אף אומה בעולם לא סבלה כל כך כמו ישראל. וכמו שאמר דוד המלך בזמנו "וְלֹא יוֹסִיפוּ בְנֵי עֲוֹלָה לְעֹנֹתוֹ פֶּאֶרְשׁוֹנָה" (שמואל-ב ז, י). רק יצאנו ממצרים וכבר בא עמלק. זה כלל לא טבעי. אלא היא בהשגחה גדולה לבטא שאפילו יהיו כל האומות נגדנו, אנו את תפקידנו לא ננטוש. ובזה כל גדולתנו.

גדולתנו במה שאנו עם קשה עורף. אנו עֲמִידִים מול כל לוחצינו. כדאי לציין כאן לדברי "מסילת ישרים" (פרק יט) בענין הצדיקים הגדולים, כיצד הם מתגברים על הבעיות והמצוקות:

"אלא כל תפילתם להגדיל כבוד השם יתברך ולעשות נחת רוח לפניו, וכל מה שיתגברו עיכובים נגדם עד שיצטרכו הם יותר כח להעבירם, הנה יִאֱמָץ לבם וישמחו להראות תוקף אמונתם. כָּשֶׁר צבא הרשום בגבורה, אשר יבחר לו תמיד במלחמה החזקה-יותר, להראות תוקפו בנצחונו. וכבר מורגל זה הענין בכל אוהב בשר ודם, שישמח כי יזדמן לו מה שיוכל להראות בו אל אשר הוא אוהב [אותו] עד היכן מגיע עוצם אהבתו".

רמב"ן (דברים לב, כו) בזמנו התפעל מעמידת עם ישראל מול כל לוחציו. כך לשונו:

"שהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים, כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים... שיזכור ה' ברחמים כי הם עֲמוֹ מאז, ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד, וכענין שנאמר (ישעיה סג, ח) 'וַיֹּאמֶר אֶךְ עָמִי הִמָּה, בָּנִים לֹא יִשְׁקְרוּ'".

ועל זה כתב רד"ק על ישעיה: "כאשר לִקְחָם לו לעם, כשהוציאם ממצרים אמר 'אך עמי המה', אלה עמי הם שלקחתים מתוך עם אחר, ולקחתים לי לְבָנִים, ולא ישקרו בי לעולם".

שאלה: שואה, מדוע אלו שנהרגו בה נקראו "קדושים"

תשובה: הרבה חקרו בשאלה מה הוא המקור לכך שאומתנו מעניקה תואר-כבוד "קדושים" לנהרגים בשואה במלחמת העולם השנייה. פשוט הדבר שנהרג מפני שהוא מקיים אחת ממצוות התורה, והגויים הורגים אותו על כך, הוא נקרא "קדוש". אבל ההרוגים בשואה לא נהרגו מפני שקיימו מצוות. גם אם נגיד שנהרגו מפני שהיו יהודים, רק אם היתה להם אפשרות להכחיש יהדותם ולהמלט, ובכל זאת בחרו להודות ביהדותם, אפשר לכנותם "קדושים". אבל העובדה היא שלרובם של ההרוגים לא היתה שום אפשרות להמלט. ומפני מה נקרא להם "קדושים"? והרי אין מקור לזה, לא בגמרא, ולא בספרי "ראשונים" ואף לא בספרי גדולי הדורות האחרונים.⁸

הרב אליהו דסלר, בספרו "מכתב מאלהיו" (ח"ג עמ' שמ"ח) כתב בשנת תש"ו (שנה אחרי המלחמה) "רבים שאלו ותמהו, מה בצע במיתות הללו? אילו מתוך גזירת שמד מתו, ומסרו נפשם על קדושת שמו, הלא דבר הוא. אבל הרוצחים הללו לא לאמונה דרשו, אלא להשמיד להרוג ולאבד כמאמין כמומר, ולהמית את כולם על שונלדו ויהודים, וכי מה ענין יש בזה? הן גם אפשרות לקדש את שמו ית' לא ניתנה להרוגים! ואם כן, על מה למה? תמיהה רבתי". [עכ"ל]

הרב יצחק ויינברג בספר "בכל נפשך" (ירושלים, תשס"ד, עניני קידוש השם, בסי' ע"ב) הביא בשם רש"י אויערבך דהנהרגים בשואה אינם נחשבים שמתו על קידוש השם. לעומתו הרב מנחם ש"ך ("מכתבים ומאמרים" ח"ג סי' כ"ה) כתב כי הנהרג ע"י אומות העולם רק בגלל שהוא יהודי, הרי זה נחשב שנהרג על קידוש השם שאמרו חז"ל "אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן" (בבא בתרא י'). ושם בעמ' פ"ו כינה להרוגים הללו בשם "קדושים". אבל לא הביא שום מקור לשימוש בכינוי זה.

8. היו מי שהביאו סמך מהגמרא "מת מתוך רשע, כיון דכי אורחיה קמיית לא הויא ליה כפרה. נהרג מתוך רשע, כיון דלאו כי אורחיה מיית, הויא ליה כפרה. תדע דכתיב 'מזמור לאסף, אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך [וגו'] נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים, בשר חסידיך לחיתו ארץ' (תהלים עט, ב) מאי 'עבדיך' ומאי 'חסידיך'? לאו 'חסידיך', חסידיך ממש. 'עבדיך' הנך דמחייבי דינא דמעיקרא, וכיון דאיסטול קרי להו 'עבדיך' (סנהדרין מז, א). וכפי דברי אביו, מדובר בהרוגי מלכות, ושלא כדין נהרגו.

אבל אין משם שום ראיה. [א] אפילו אינם נכללים לפי גמרא זו בשם "חסידיך" קל וחומר לא בכלל "קדושיך" שלא הוזכר. ועוד [ב] אם נסמך על מאמר זה, גם הנהרג בתאונת דרכים נייחס לו שם "קדוש" כיון שמת לא כי אורחיה?

והיה מי שהקיש הדבר להרוגי מלכות שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן (בבא בתרא י' ע"ב). אבל שוב, מה שאמרו אמרו, ולא אמרו שנקראו "קדושים".

בספר "בינה ודעת" של הרב מנחם אדלר, דן בנושא זה (עמ' תתסב-תתסג) והביא דברי הרב יהושע משה אהרונסון בספרו "עלי מרורות" (עמ' 306) ודברי אדמו"ר מסלונים בקונטרסו "ההרוגה עליך" (עמ' כה, לז) והפריך דבריהם. ונשאר ללא מענה על שאלתנו, מה הוא המקור לכנות כך את ההרוגים?

נראה לי שבעז"ה מצאתי מקור נאמן. מובא בספר דניאל פרק ח פסוקים יט-כד:

(יט) וַיֹּאמֶר הַנְּנִי מוֹדִיעַךְ אֶת אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּאַחֲרִית הַזָּעַם כִּי לְמוֹעֵד קָץ:

(כ) הָאֵל אֲשֶׁר רָאִיתָ בְּעַל הַקְּרָנִים מַלְכִּי מְדִי וּפָרֶס:

(כא) וְהַצִּפִּיר הַשְּׁעִיר מֶלֶךְ יוֹן וְהַקְּרָן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בֵּין עֵינָיו הוּא הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן:

(כב) וְהַנִּשְׁבָּרִת וְתַעֲמֻדְנָה אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ אַרְבַּע מַלְכוּתוֹת מְגוּי יַעֲמֻדְנָה וְלֹא בְּכָחוֹ:

(כג) וּבְאַחֲרִית מַלְכוּתָם כִּהְתֵּם הַפְּשָׁעִים יַעֲמֵד מֶלֶךְ עַז פָּנִים וּמִבֵּין חִידוֹת:

(כד) וְעַצֵּם כָּחוֹ וְלֹא בְּכָחוֹ וְנִפְלְאוֹת יִשְׁחִית וְהַצְלִיחַ וְעָשָׂה וְהִשְׁחִית עַצוּמִים וְעַם קְדוֹשִׁים:

מדובר כאן על ארבע מלכויות שקמו נגד ישראל, ואחרון שבהם "עז פנים". כתב על כך מהר"י אברבנאל בספרו "מעייני הישועה" (מעין ט', תמר ח, עמ' שסג) "וכן רומי בגימטריא 'עז פנים' חסר אחד". וכן זיהה המלבי"ם על פסוק זה שמדובר ברומי. ולכן גם נאמר כאן "ובאחרית מלכותם" כי היא הרביעית מארבע מלכויות, ו"רומי" הוא עולם המערב (אירופה).

ומה פירוש "והשחית עצומים ועם קדושים"? כתב הרב סעדיה גאון (במהד' תרגום הרב יוסף קאפח, עמ' קנט) "וענין 'ונפלאות ישחית' הוא מה שיתפלאו משחיתותו כאשר יארעו דברים שלא נראו כמותם. וכו'. וענין 'והשחית עצומים ועם קדושים' שיהרוג מנבחר בני ישראל, והמוניהם" עכ"ל.

כלומר יהרוג מהחשובים והצדיקים, וגם יהרוג מההמון, כלומר אנשים שהם פשוטים. המלה "המון" איננה באה להגדיר כמות גדולה של אנשים, אלא אנשים שאינם בדרגא רוחנית גבוהה, וכשימוש רמב"ם ב"מורה נבוכים" (בתרגום הגר"י קאפח), בתחילת הפתיחה (עמ' ה) וכן שוב (בח"ג פרק נא, עמ' תד) "המוני אנשי התורה, כלומר עמי הארץ". **וכאן בחזונו של דניאל קורא להם "עם קדושים"!**

מעין זה כתב רלב"ג בפירושו לספר דניאל (מהד' מוסד הרב קוק, "פירושי רלב"ג לנביאים ראשונים ח"ב וכתובים", על דניאל ח, כד) "ונפלאות ישחית, כי פלא יהיה איך יכול להשחית כל כך? ולא יבצר ממנו כל אשר יזם. והצליח ועשה כל אשר יחפוץ".

הרי לנו שכל היהודים שנהרגו בשואה, מחמת שהם יהודים, אוטומטית נחשבו לקדושים. ומאיזה טעם? אלא בעצם הגוים רוצים לפגוע בהקב"ה אלא שלא מוצאים אותו ית' ואינם

יכולים לפגוע בו. ולכן פוגעים באלו שמִצגים אותו, אלו שהביאו לעולם את הבשורה של אֵל אחד. על המקרא "וברוב גאונך תהרוס קִמְיך" (שמות טו, ז) שואלים מפני מה קרא להם "קִמְיך", נגד ה' הרי רק קמו נגד ישראל! עונה רש"י שם:

"תהרס - תמיד אתה הורס קמִיך הקמים נגדך. ומי הם הקמים כנגדו? אלו הקמים על ישראל. וכן הוא אומר (תהלים פג) 'כי הנה אויבִיך יהמיון'. ומה היא ההמיה? 'על עמך יערימו סוד' ועל זה קורא אותם אויביו של מקום".

מקורו של רש"י בדברי חז"ל (ספרי, פרשת בהעלותיך, פסקא כו, וינוסו משנאיך מפניך): "וכי יש שונאים לפני מי שאמר והיה העולם? אלא מגיד הכתוב שכל מי ששונא את ישראל כמי ששונא את המקום. כיוצא בו אתה אומר 'וברוב גאונך תהרוס קמִיך' וכי יש קמים לפני המקום? אלא מגיד הכתוב שכל מי שקם על ישראל כאילו קם על המקום. וכך הוא אומר (תהלים עד, כג) 'אל תשכח קול צורריך, שְׁאוֹן קִמְיך עולה תמיד'. מפני מה? (שם פג, ג) 'כי הנה אויבִיך יהמיון, ומשנאיך נשאו ראש'. מפני מה? (שם) 'על עמך יערימו סוד'.

אנו נציגים של הקב"ה. כמו שהצהיר ה' אודותינו "ואתם עַדִי" (ישעיה מד, ח). אות כבוד הוא לנו!

דורנו הוא דור נפלא

שאלה: אמרת שדורנו הוא דור נפלא, יותר מכל קודמיו. התוכל להסביר למה?

תשובה: אריז"ל אמר לתלמידו ר' חיים ויטאל שבחים רבים על מעלתו. וכך הגיב לו ר' חיים ("שער הגלגולים" - הקדמה לח, עמ' קנו):

"פעם אחת שאלתי למורי ז"ל, איך היה אומר לי שנפשי היתה כל כך מעולה כזכר לעיל? והרי הקטן שבדורות הראשונים, היה צדיק וחסיד, שאין אני מגיע לעקבו.

ואמר לי: דע לך, כי אין גדולת הנפש תלויה כפי מעשה האדם, רק כפי הזמן והדור ההוא. כי מעשה קטן מאד בדור הזה שְקוּל בכמה מצוות גדולות שבדורות אחרים. כי בדורות אלו הקליפה גוברת מאד מאד לאין קץ, מה שאין כן בדורות ראשונים. ואילו הייתי בדורות

הראשונים, היו מעשי וחכמתי נפלאים מכמה צדיקים הראשונים. וכמו שאמרו חז"ל (תנחומא, נח, ה) על נח 'תמים היה בדורותיו', ואילו היה בדורות צדיקים היה (עוד) יותר צדיק. ולכן שלא אצטער על זה כלל...". עכ"ל ר' חיים ויטאל.

כלומר ככל שהטומאה רבה, ויש יותר פושעים בפועל, וגם יש מינים ואפיקורסים בדור, גדולה מעלתו של העומד נגד הזרם, המשתדל בכל כוחו לשמור על אמונתו בה' ותיקון מעשיו. והרי אמרו במשנה "לפום צערא אגרא" (אבות, סוף פרק חמישי) לפי מדת הצער בקיום המצוה, כך נמדד השכר שעתיד הקב"ה לתת. בודאי בדורנו קשה יותר לשמור על נאמנות לציווי התורה. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות תשובה, פ"ג סוף ה"ב) שאין בידינו למדוד עד כמה האדם הוא צדיק או עד כמה הוא רשע. נראה לי ביאור דבריו כי הגורמים למעשיו הם רבים. הוריו, מה כיוונו בעת הולדתו, חינוכו בצעירותו, השפעת סביבתו הנוכחית, לְחָצִי שכנו ובני משפחתו, כושר חוזק רצונו [לפי אופיו, שזו תכונה מולדת], מדת תוקף יצרו המתגרה בו, ועוד פרטים רבים מאוד!

וכך כתב גאון-הקבלה ר' צדוק הכהן ("פרי צדיק", סוף פרשת תבא - אות טז):

"וכמו שאמר רבינו הקדוש [מאישיבין] זצ"ל ששמע מהרבי ר' בונם זצ"ל שאמר, דאף שהמוחות מהדורות מתמעטין בכל פעם יותר, אבל הנקודה שבלב נזדכך והולך בכל פעם יותר. והיינו שבדור יתום הזה כשיש בלב איזה הארה אמיתית, אפילו מעט, חשוב לפני השם יתברך יותר מאור גדול בדורות ראשונים. שלפי קטנות המוחין של הדור-יתום נחשב הרבה כמו שנתבאר במקום אחר בפירוש הפסוק 'כי רבים בני שוממה מבני בעולה' (ישעיה נד, א) עכ"ל.

וטעם סודי לזה כתב רבינו "בן איש חי" בספר שלו "בן איש חי - דרושים", סוף פרשת בחוקותי (ד"ה ובאופן אחר נ"ל על פי הקדמה היקרה) "נמצא לפי זה בכל בירור שיהיה בכל יום נעשה תיקון וזיכרון ועלייה לכל הבירורים שקדמו מאדם הראשון ועד עתה... נמצא יש שכר וריוח בזה להאחרונים עד אין קץ. וכל הבא אחרון מרויח ביותר".

וכך רמז בקצרה ר' צדוק (בספר "פוקד עקרים" - תחילת אות ו, מהד' הר ברכה, עמ' 268):

"ומצד כזה כל דור מאוחר יש לו יתרון הַכָּשֶׁר מעלה, ועל דרך שהמשילם בענין החכמה כְּנִס על גבי הענק כידוע; כן הוא גם כן בענין העבודה תורה ומצוות. ומצד הזה הדורות הולכים ומתעלים ממעלה למעלה מצד יתרון הזכויות והמעלות המתחדשות בכל דור ודור שהם הנשארים לעולמי-עד. מה שאין כן החטאים והחסרונות, מיתה ממרקתן והם פְּלִים והולכים, ולא נשאר מהם כלום. ורק הטוב הוא הנשאר והנקבע בכל הלבבות".

כיפור, צום יום כיפור

אשה הרה אם תאכל לשיעורים ביום כיפור..... רמז
אשה מיניקה, אם תשתה לשיעורים ביום כיפור..... רמז
מעלתו הייחודית של יום הכיפורים..... רמז

שאלה: האם מותר לנשים הרות לאכול לפי שיעורים ביום צום כיפור?

תשובה: אחד מגדולי הפוסקים בדור אחרון היה הרב ישראל יעקב פישר, ראב"ד של העדה החרדית, ואלפים סמכו על הוראותיו. עדות לגדולתו בתורה, להיקף ידיעותיו ועומק עיונו, ימצא כל אדם בעשרה כרכים של שו"ת אבן ישראל (הנמצאים ב"אוצר החכמה") ובמאות הערותיו השנונות ל"משנה ברורה" (כרך תשיעי, עמ' מד-קלב). והוא הורה (אבן ישראל, ח"ז עמ' פב) שמוטלת חובה על כל אשה שבהריון שתאכל לפי חצאי-שיעורים ביום כיפור [=עד 40 גרם מים ו-30 גרם מזון, כל עשר דקות], כדי שלא תפיל העובר (והרמב"ן פסק כי חיי עובר נדון כפיקוח נפש). אמנם הגמרא אוסרת על נשים הרות לאכול ולשתות בצום כיפור, וכן רמב"ם ושו"ע. ומדוע נטה הרב להקל? אלא הוא מוסר כי שמע על עשרות מקרים של הפלה, אחרי הצום. הרב יעקב יוסף (בנו של הרב עובדיה יוסף) כותב כי בזמנו מנהל בית חולים "שערי צדק" אמר להרב פישר כי ביום כיפור וט' באב יש ריבוי גדול של הפלות, יותר מכל יום רגיל.

בעקבות דברים אלו פניתי לדר. אייל שיינר, סגן מנהל של בית חולים סירוקה, שם ערכו סטטיסטיקה בנידון לאורך תקופה של 23 שנים, לערוך השוואה בין מקרי ההפלות מה בין נשים בדויות לבין נשים יהודיות, בלידות יום הכיפורים. לפי מידע שפרסמו בדיווח מדעי, מתוך כלל הלידות 6.3% היו לידות מוקדמות, ואצל היהודיות יותר מאשר הבדויות. והנשים היהודיות היו בסיכון גבוה פי שניים מהלידות המוקדמות בשאר ימי השנה.

רופאים מומחים העידו כי בלידה מוקדמת [יותר מדאי] יש חשש מוגבר לפיגור שכלי, לקשיים בראייה ושמיעה ועוד. וזה פרט למקרי מוות של העוֹבֵר. בסטטיסטיקה שערכו רופאי בית-חולים סירוקה לא לקחו בחשבון ההפלות שאירעו יום או יומיים אחרי יום כיפור, כאשר האשה ההרה לא שָׁמָּה לב להפסקת הדופק, וחוסר תנועת העוֹבֵר וכדומה. ועד שהגיעה לבית-חולים למעקב, חלפו יום או יומיים.

נכון שגדולי הדור חלקו על הרב פישר, ביניהם הרב עובדיה יוסף, הרב שלמה אוירבך, והרב ולדנברג ועוד. כי הם דבקו בפסק הגמרא והשו"ע. אבל הם לא ידעו מהסטטיסטיקה הנ"ל, כי כל פוסק בדורו יודע רק מה שיש בסביבה הקרובה אליו, שם צמו עשרות או מאות יהודיות, וההפלות היו מעט במספר. אבל היום שידענו מהסטטיסטיקה, מה שהרבנים המכובדים ביותר הנ"ל לא ידעו, נשתנה הקריטריון. אם נכפיל המידע שקבלנו מבית-חולים בבאר שבע, מול עוד בתי חולים בארץ (תל אביב, ירושלים, חיפה וכו') ומלידות מוקדמות של יהודיות בכל תפוצות העולם (ארה"ב ואירופה) נגיע למספר של מאות הפלות, ה' ירחם. ועל כל נפש בודדת צריכים לחוס!

מאמר ארוך בנושא זה פרסמתי ב"תחומין", כך לז, עמ' 71-81. ושם הבאתי דברי רבנים אחרים שפסקו בדומה להרב פישר, במקרים שהאשה מרגישה חולשה קשה וחוששת פן תפיל. ושם הבאתי פוסקים גדולים הסבורים כי אכילת חצי שיעור, כאשר בדעת האוכל דוקא לא לצרפו לאכילות הבאות, היא "רק" איסור דרבנן. וצמצמתי ההיתר הגורף של הרב פישר, שבאתי להתיר רק לאותן נשים החוששות מהלידה המוקדמת או הפלה, וידוע כי מצוקת הנפש היא גורם גדול לסיכון, שמפני זה התירו גם להסיע אותה לבית חולים בשבת.

בכתב-עת "המעייין" (תשרי, תשע"ח, עמ' 43-48) פורסם מאמר מרב ת"ח שפקפק במסקנות של בית חולים סירוקה. ושם (עמ' 48-50) השבתי בטענות נוספות מדוע יש להמשיך ולהסתמך על היתרו של הרב פישר.

"חמירא סכנתא מאיסורא" (חולין י ע"א). והרב שלום אלישיב, בנושא אחר פסק כי כאשר רופא חילוני, אע"פ שאינו צם ביום כפור, מודיע לאשה הרה שעליה לאכול, עליה לציית לו כי יש לחשוש תמיד להפלה, ויש להחמיר ולאכול.

מאמר נוסף על הענין הנ"ל

עוד על ההיתר לאשה הרה לאכול חצי שיעור ביום הכפורים

שאלה: הרב פרסם לפני שבוע את דברי הרב ישראל יעקב פישר כי על אשה הרה לאכול ולשתות לשיעורים ביום צום כיפור, וגם הפנה למאמרו ב"תחומין" (כרך לז, עמ' 71) המתבסס על מחקר רפואי שנערך בבית חולים סירוקה (באר שבע). זה עכשיו פרסמו שני רבנים חשובים מאד, מגדולי הפוסקים שבדור, כי אין לסמוך על המקילים, ושעל כל אשה הרה לצום ביום כפור כרגיל, אלא אם כן נשקפת סכנה לחייה. האם הרב ישנה את ההיתר?

תשובה: לדעתי הרבנים החשובים מתבססים על פסקי הרמב"ם שולחן ערוך ואחרונים, וגם רוב הגדול של פוסקים גדולים ביותר שבדור האחרון. אבל כולם לא הזכירו את הסטטיסטיקה שהוזכרה במאמרי. ואפשר שלא ידעו ממאמרי ולכן גם לא שמעו על הסטטיסטיקה.

ועל הדורות הראשונים, מאז הראשונים וגם עד לדורנו אנו, אין לתמוה על פסיקה מחמירה של הפוסקים. כי כל אחד ידע רק על ההפלות שהיו בשכונתו או בעירו, והם מקרים ארעיים ביותר, בודדים מאד. רק היום שיש אפשרות לברר בסטטיסטיקה של בתי החולים, באוכלוסיות רחבות מאד, אפשר לדעת בבירור מה היא מדת ההסתכנות. ובאמת, דרכה של תורה היא להתחשב במידע חדש שהקב"ה מביא לדור על ידי טובי המדענים והרופאים. לדוגמא, פעם החשיבו רגע מיתתו של אדם ממתי שנפסקה נשימתו, או ממתי שלבו פסק מלדפוק. אבל בימינו מודדים לפי גלים היוצאים ממוחו, שזה זמן מאוחר יותר. וגם אין למדוד רגע המות מאז הפסקת הנשימה, כי יש כבר מכונות הנשמה. וכן בזמן חז"ל חשבו שזו מעלה שהאדם ישא לאשה את בת אחותו (יבמות סב, ב; רמב"ם איסורי ביאה סוף פרק ב) ויש ששבחו לשאת את בת אחיו (תוספות שם, והרמב"ם שם). אבל בדורות אחרונים נודע לרופאים שסיכון יש בדבר למחלות תורשתיות (אנציקלופדיה הלכתית רפואית, של הרב אברהם שטינברג, כרך ג עמ' 199 הערה 76) ולכן בימינו רוב פוסקים שוללים עריכת נושואין כאלו (שם, הערה 79 נתפרטו שמות הפוסקים) וכך שמעתי בשם רש"ז אורבך. הרי שחייבים להתחשב במידע חדש שלא נודע בדורות הקודמים.

וכך אנו נאמר לענין גילויי הסטטיסטיקה. וזו היא משמשת לנו כאות מן שמים.

נכון כי ברוב הגדול של נשים צמות, למעלה הרבה מתשעים אחוז, אין שום סכנה. אבל ההוראה של הרב פישר היתה מפני אותו המיעוט, אותן עשרות נשים שאצלן כן יש סכנה

הפלת העוֹבָר, או לידתו המוקדמת עם מומים. ורבותינו העתיקים קבעו שחוששים למיעוט בסכנת נפשות. ואם נקח בחשבון כל הנשים היהודיות בעולם, בארץ ובחוץ לארץ, המתקרבות ללידה, מספרן הוא כמה מאות. ומספר המסתכנות בהפלה גדולה מאד!.

גם צריכים לקחת בחשבון, שאותו לוח סטטיסטי של בית חולים סירוקה, רשם רק את ההפלות שהיו בעצם יום הכפורים. אבל יש להוסיף על כך ההפלות שנודעו לנשים ההרות רק יום או יומיים אחר כך. כאשר נודע להן שפסק הדופק של העוֹבָר. ואלו לא נכללו בלוח הסטטיסטי ההוא.

לכן לדעתי אשה המרגישה חולשה גדולה, או פחד ואימה (שגם אלו מזיקים פסיכולוגית וגורמים גם לנזקים גופניים - פסיכו-סומאטי), אני סבור שאפשר לסמוך על היתרו של הרב פישר, שהיה מגדולי הפוסקים בדור שלפנינו, למרות שהוא דעת מיעוט. כי בפקוח נפש אין הולכים אחרי הרוב (כתובות טו, ב).

אשה מניקה תינוק אם מותר לה לשתות חצי-שיעור ביום הכפורים?

שאלה: האם מותר לנשים מניקות לשתות לפי שיעורים מצומצמים בצום כיפור?

תשובה: אצטט כאן מדברי הרב משה הררי, בספרו הנפלא "מקראי קודש על הלכות יום הכיפורים" (מהד' תשע"ד, הנמצא ב"אוצר החכמה") עמ' 217-218, פרק ט, פסקא טו, שם כתב [וקצרתי מדבריו]:

"יש מקילים ואומרים שכל מניקה שיש חשש שיפסק חלבה אם תתענה, צריכה לשתות ביום הכפורים לפי שיעורים [לא יותר מ-40 גרם מים במרווחים של לא פחות מעשר דקות בין שתיה לשתיה]. כך על פי דברי הרב אביגדור נבנצל (רב העיר העתיקה, ירושלים). ובארץ ישראל בימים החמים ודאי קיים חשש הזה שעלול חלבה להפסק. והטעם לפסיקה זו שהגמרא אומרת שסתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב (יבמות קיד, א). ואפשר לשתות כמויות עצומות של מים ע"י שתייה לשיעורים. ובפרט שלדעת הרמב"ם אין צורך להפסקה בשתייה של עשר דקות, אלא די בכמה שניות לבד. [אמנם באכילה ודאי צריכים לשמור עשר דקות לכל הפסקה]. ועוד אמר הרב נבנצל ששתיה זו אינה רשות אלא חובה ותתחיל לשתות כבר בליל כיפור, ולא רק מהבוקר. והוסיף שדבריו אמורים לגבי כל תינוק עד גיל כ"ד חודש, אם הוא עדיין

יונק. וההיתר אמור גם אם יונק רק חלקית כי מאכילים אותו פירות וירקות מרוסקים. וכאשר שאלו אותו והרי יש תחליף חלב עמו "מטרנה"? וענה שאין לסמוך על המחליף, כי מְחֻסְנִים את התינוק דוקא ע"י חלב אם. וכן אם התינוק יונק רק פעם אחת ביום, הדין כן, כי חלב אִם מחסן אותו ממחלות. וכתב ה"חזון איש" כי כל שינוי תזונה נחשב לפקוח נפש אצל תינוק.

ועוד הביא מה ששמע מהרב שלמה זלמן אוירבך כי רק אם בטוחה האם שלא יחסר לה חלב מחמת הצום, אז תתענה ולא תשתה כלל. אך אם יש ספק בכך, תשתה לשיעורים. ועוד הוסיף [רש"ז] כי בדורות אלו ירדה חולשה לעולם [כן כתבו כמה פוסקים], מה שלא היה בדורות האמוראים. וגם חלשים אנו מול הדורות שקדמו לנו. [נ"ל ראייה לכך שהנשים בזמננו אין בכוחן להניק כ"ד חודש כמו בתקופת חז"ל]. ובספר "תורת היולדת" של הרב יצחק זילברשטיין (פרק נא, הערה יא) הביא מעשה שה"חזון איש" התיר לאשה לשתות לשיעורים כאשר חששו שיפסיק החלב.

וכן כתב "שמירת שבת כהלכתה" (פרק לט, במהד' שנת תשל"ט, ס"ק יז, ובמהד' תש"ע ס"ק יח) "אשה מינקת אשר אם לא תשתה לא תהיה לה כמות מספקת של חלב, וכל הזנת התינוק תלויה בכך, ואם תתענה האם יסתכן התינוק, מותר לה לשתות [ולא לאכול, כי בשתייה זה מספיק לצורך התינוק] הואיל והתינוק רגיל לשתות רק מחלב אם. ותשתה בשיעורים". [הרב לא היתר כאשר התינוק כבר ניזון גם ממאכלים אחרים]. והוסיף ליעץ: "ודאי שאסור לה לאשה המינקת ללכת לבית הכנסת, אם אמנם קיים חשש שבגלל זה תבוא למצב שתצטרך לשתות".

הבאתי כאן מדבריהם, אע"פ שכידוע יש מחמירים, אבל ראוי לציבור לדעת מה אמרו רבנים מפורסמים הנ"ל.

מעלתו היחודית של יום הכפורים

שאלה: מקובל באומה שיום הכפורים הוא היום הקדוש ביותר שבכל ימות השנה. במה מתבטאת מעלתו?

תשובה: הרבה מעלות יש ביום הזה. אחת מהן הוא שיש בו תיקון לכל עיוותי האדם, לכל מעידותיו הרוחניים, לכל קלקוליו. כמו שמפורש בתורה (ויקרא טז, ל): "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכָּפֵר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם, לִפְנֵי יְדֹן תִּטְהָרוּ".

הקב"ה מעוניין בתיקון עולמו. הוא בנה את העולם כך שהבריות יגיעו לשלימותם. אמנם בדרך לשם יש הרבה עלויות וירידות ושוב עלויות. אבל מוכרחים להגיע ליעד. כל הסוטה מקיום ציווי ה' הוא מקולקל ונפסד. אבל ה' פתח פתח שאם האדם יתחרט ויתוודה בפיו, וגם יקבל על עצמו לתקן דרכיו בעתיד, הקב"ה מוחק את חטאיו. והאמת היא שיותר ממה שהאדם רוצה מחילת עונותיו, הקב"ה רוצה בכך. כך לשון מדרש תנא דבי אליהו רבה (פרק א):

"זה יום הכפורים לישראל. לפי שהיתה שמחה גדולה לפני הקב"ה שנתנו באהבה רבה לישראל. מְשָלוּ מְשָלוּ למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שהיו עבדיו ובניו מוציאים את הזבלים ומשליכים אותם כנגד פתח בית המלך. וכשהמלך יוצא ורואה את הזבלים [=שניקו את ביתו והוציאו הזבל] הוא שמח שמחה גדולה. לכן נדמה יום הכפורים שנתנו הקב"ה באהבה רבה ובשמחה. ולא זו בלבד, אלא בשעה שהוא מוחל לעונותיהן של ישראל אין מתעצב בלבבו אלא [הקב"ה] שמח שמחה גדולה."

שמחה זו מה היא? אלא מפורסם באומה כי מדריגתו של בעל תשובה גדולה מכל מי שהוא צדיק. ולמה? אלא הוא זה שְׁטָעַם טָעַם האיסור וכעת קשה לפרוש ממנו. בתחילה נפל תחת יצרו הרע, אחר כך התגושש אתו, ובסופו של דבר ניצח ליצרו הרע. הרי שהוא פעל מה ששום צדיק לא פעל. מנקודת שְׁפָל להיות נרמס תחת רגליו של יצרו הרע, הוא קם והתעודד ונלחם לו ויוכל לו. "לפום צערא אגרא" (אבות, ה) לפי מדת הצער כך השכר.

מניין לרמב"ם לפסוק (בהלכות תשובה פ"ז ה"ד) כי מדריגתו של בעל תשובה היא יתרה ממדריגת הצדיק? אלא בגמרא מובא (קידושין מט ע"ב) שהאומר לאשה "הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק גמור", אפילו אם הוא לעת עתה רשע גמור, חוששין לקידושין שנתן שמא חזר בתשובה ע"י אמירה זו וכדי להשתחרר ממנו היא צריכה לקבל גט. מסיק הרמב"ם, אם דרגתו של צדיק גדולה משל בעל תשובה, מדוע תהיה מקודשת? הרי הוא התנה תנאי שיהיה "צדיק" ועדיין לא הגיע לדרגתו של צדיק שלא חטא כלום? אלא ממה שהגמרא פסקה שהיא מקודשת, מזה עצמו ראינו כי דרגת בעל תשובה היא יותר מאשר דרגת צדיק. "יש בכלל מאתים סך המאה". [כך פירש הגאון ר' יוסף רוזין, הרוגוצ'בי].

דרגא רוממה זו זוכים אנו אליה ביום הכפורים. אבל ברור מאליה לבל יאמר האדם "אחטא הרבה, ואחר כך אשוב ותהיה לי מדריגה גדולה". כי הבטיחו חז"ל (יומא פה, ב) שהאומר כך "אין מספיקים בידו לחזור בתשובה".

יום נשגב ונהדר זה מזדמן בידינו רק פעם אחת בשנה. הוא יום סגולה מחוץ לכל דרכי הטבע, יום מופקע מקטרוג השטן (יומא כ ע"א). הבה ונהיה ראויים למעמד הגדול הזה, ונשוב בתשובה מתוך אהבה. אהבה עצומה לבוראנו שהוא כל כך אוהב אותנו.

כשרות, מטבח ומזון

להטביל כל כלי מאכל שנוצר על ידי גויים רנ	מדיח כלים לכלים בשריים וחלביים.....רנה
לסמוך על כשרות הרבנות הראשית.....רנב	חלב נכרי, מותר או אסור.....רנו
המתארח בבית חברו ושם לא הטבילו הכלים.....רנג	מגע בין על ידי מחלל שבת בפרהסיא.....רנז
המתנת שש שעות בין בשר וחלב לילד קטן.....רנד	דגים עם חלב אם מותר לאוכלם ביחד....רנט
	מיקסר חשמלי כיצד מטבילים.....רס

להטביל כל כלי מאכל שנוצר על ידי גויים

שאלה: אינני בא להרהר אחרי מצוות התורה ואני שומר את כולן. אלא אני יודע שחז"ל תקנו הטבלת אותם כלי-אכילה שקנינו ושנעשו ע"י גויים שאנו קונים, כנראה להבדיל בינינו לבינם, לגרום הרחקה. זה כנראה היה חשוב ונחוץ בימי קדם שהיו הגויים מתנהגים בטירוף ובפראות ולכן חז"ל בקשו שנתנתק מהם. אבל בימינו הגויים בעולם המערב, הם בעלי נימוסים טובים, ונוהגים בדרך ארץ. ההתפתחות של הציביליזציה השפיעה רבות. מה טעם גם בימינו ליצור באופן מלאכותי תריס מבדיל כזה בינינו לבין הנכרים בארצות הברית או באנגליה, שיש לרבים מהם מוסר והתנהגויות תרבותיות יפות?

תשובה: כמו שאמרת על עצמך, אתה שומר בפועל את המצוות אבל כנראה אינך מכיר לאיזו דרגה רוממה צריכים אנו, בני ישראל, להגיע. הזכרת עולם המערב. הכי אינך יודע כמה הזנות נפוצה שם? עוד לפני יובל שנים ערכו דר. קינזי וקבוצת חוקרים משאל (בארה"ב) בין עשרות אלפי נשים נשואות נוכריות והודו למעלה מששים אחוז שהיו להם יחסי אישות עם גברים זרים עוד טרם נישואיהם. אינני יודע אם המצב מאז השתפר או נהיה גרוע יותר. התרבויות שם, אותה שבחת, מעודדת תופעות של הומו-סקסואליות ולסביות. גם הרבה מראשי

השלטון נתפשו בקלונם בעושק הקופה הציבורית, עת ששלטו בקופה. השימוש הנפוץ בסמים (קלים וכבדים) כבר הגיע משם גם לארצנו. ומה נדבר על שת״ינות אלכהול, שלפי הסקרים אחוזים גבוהים של הנוער מכור לכך.

היעד שהתורה הציבה לישראל הוא שנהיה דוגמא לגוים. כך כתב ישעיהו שבסוף הימים "וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכֵן וְנִעְלָה אֵל ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִוְרְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶּה בְּאַחֲרוֹתָיו, כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַיִם" (ישעיה ב, ג). כלומר במקום שאנו נתלמד לנהוג כמנהגייהם, מְקוֹיִם אנו שיתקנאו בנו וברמתנו הנשגבה, ויבואו ללמוד מאתנו!

עולם המערב דוגל במתירנות, שיש רשות לכל אדם לדאוג רק לעצמו וליהנות. לכן יש כל כך הרבה מקרי גירושין בארצנו. כי ההורה הרוצה לחיות בנפרד מבן זוגו או בת זוגו, אינו מחשיב טובת הילדים, מפקיר אותם לבעיות נפשיות, כי כל ריכוז מחשבותיו הוא ליהנות ולהיות בלי עול שיעבוד לאחרים. זהו פרי תרבות המערב.

חיילים המסרבים להלחם בנחישות, הנרתעים מלהכנס למצבי סכנה כדי להצליח בקרב, זה פרי תרבות המערב שיש לאדם לדאוג לאינדיבואליות שלו ולא להחשיב טובת הציבור ולא טובת הלאום.

אותם בחורים המתמכרים לשת״י אלכהול, או לעישון סיגריות, או לסמים קלים, אינם חוששים לתוצאות רעות לבריאותם. כי העיקר אצלם הוא ליהנות היום. אינם חושבים על המחר, כי פרי התרבות המערבית הוא לחיות את העכשיו, ולא לקחת בחשבון את העתיד.

לכן, דוקא ה"קשרים הטובים" שיש לנו עם מדינות העולם, שהרבה ישראלים (למליוניהם) טסים לחו"ל לתיירות, או לנפוש שם את חופשותיהם, הם המייבאים ארצה את הערכים הנפסדים של העידן המודרני. כשהיינו "עם לבד ישכון" יכולנו לשמור על ערכי מקור של התורה. כעת נפרץ הסכר, והחילוניות הגרועה שוטפת. אין כוונתנו לשלול התקדמות המדע, התקדמות הטכנולוגיה, התפתחות מועילה של רמת החיים. אלו הם דברים טובים ובזה רוצים אנו גם להועיל לאומות העולם, וגם רוצים אנו להשתתף בדברים טובים אלו וללמוד מהם. כוונתנו להתרחק מערכי החומריות, השקיעה בפולחן הגוף כשלעצמו, ללא צורכי הרוח.

לכן עדיין יש נחיצות וחיוב להנהיג הטבלת הכלים. לכן כאשר יהודי מטביל את הכלי שרכש מתוצרת הגוים עליו לחשוב על המקרא:

(כג) וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֵּי הַגּוֹי אֲשֶׁר אֲנִי מְשַׁלַּח מִפְּנֵיכֶם, כִּי אֵת כָּל אֱלֹה עָשׂוּ וְאָקֶץ בָּם:

(כד) וְאָמַר לָכֵן אֲתֶם תִּירְשׁוּ אֶת אֲדָמְתָם, וְאֲנִי אֶתְנַנֶּה לָכֶם לְרֵשֶׁת אוֹתָהּ, אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וּדְבַשׁ, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים...

(כו) וְהֵייתֶם לִי קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה', וְאֲבָדַל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי: (ויקרא כ, כד-כו).

אם לסמוך על כשרות-מאכלים בהכשר הרבנות

שאלה: יש דברים שאני מחמיר בהם ויש שאני מיקל בהם. העירו לי שאין לסמוך על כשרות המזון המפוקחת ע"י הרבנות, כי פסקיהם הם רק בדיעבד ובדוחק. מה נכון לעשות?

תשובה: אני מעתיק כאן תמצית מדברי הרב אלישיב קנוהל (הרב של גוש עציון), בספרו הנפלא "ואכלת ושבעת" (עמ' 42-44).

"בארצנו נהוג כי בתי חרושת למזון מקבלים תעודת הֶכְשֵׁר מהרב המקומי לתוצרת שלהם. אין פיקוח מאת הרבנות הראשית, וכל רב ורב לפי סטנדרטים שלו. לפעמים הוא פוסק לפי דעת פוסקים המקילים, ולפעמים לפי המחמירים. ויש גם דרגות שונות של ההשגחה בחנויות או במפעלים. פעמים שמשגיח הכשרות נמצא שם כל היום, ולפעמים מבקר שם רק לעתים. וגם יש רמות שונות של מקצוענות של האנשים משגיחי כשרות. פעמים שעברו קורס הכשרה לדעת מה מוטל עליהם לעשות כדי להיות יעילים, ופעמים לא עברו הכשרה. שינויים אלו נמצאים גם בין גופי-כשרות השונים, בד"צים השונים".

"ודאי מי שיכול, עליו להקדים ולשאול את הרב המקומי שלו (רב הישוב, רב השכונה, רב בית הכנסת) על איזה הֶכְשֵׁר יש לסמוך, ובכך מה טוב. אבל אם אי אפשר לשאול, כי הוא מוזמן לאיזה אירוע או שהוא שוהה במוסד ציבורי, או שנמצא מחוץ לביתו והוא זקוק לקניית אוכל מוכן בדוכנים או במסעדות וכדומה, במקרים אלו הוא יכול לסמוך על כללי הנאמנות הבסיסיים המצויים בהלכה ולרכוש כל אוכל שיש עליו סימון כשרות מקובל ובר-תוקף. הסיבה להיתר זה הוא כי בגמרא כתוב ש"עַד אחד נאמן באיסורים" (חולין י ע"ב) ואם רב מסוים (בארץ ישראל, שכל הרבנים המשרתים בקודש הם אורתודוקסים, ולא קונסרבטיים או ריפורמים) חותם על מוצר ומעיד על כשרותו, לפי ההלכה-כמו-שהיא אפשר לסמוך עליו. כלל זה של "עַד אחד נאמן..." מדובר רק באדם השומר מצוות. כל שכן אם בפועל הוא רב".

"אבל מזון שהאדם רוכש עבור השימוש בביתו, ראוי שהאדם לא יסמוך על היתרים דחוקים וישאל את המומחה לעניני כשרות-המזון מאיזה הֶכְשֵׁר ראוי לו להביא לביתו, ושיש שם השגחה הגונה ומועילה בעת עיבוד והכנת המזון".

חותם הרב קנוהל את מאמרו: "אמנם מן הדין אין נדרשת וודאות מוחלטת, וניתן לסמוך על סבירויות שונות המוגדרות בהלכה. אך עדיין יש מקום להעדיף מקום המושגח באופן יותר הדוק". כלומר לא די בכך שבעל המסעדה טוען "אני אישית שומר כשרות" אלא צריכים

לדרוש ממנו להראות "תעודת כשרות" מוסמכת, וגם שיהיה התאריך שבמסמך בר תוקף, ולא שעבר עליו התאריך [כי התעודות מסומנות עד איזה תאריך הן בתוקף].

אבל יש בכל הדברים האלו מוסר גדול נגד מנהג לא טוב אצל כמה מאתנו. כאשר הם מוזמנים למאורע של שמחה של קרובי משפחה או ידידים, ורואים שהמזון אינו תחת פיקוח אותו בד"צ שהם רגילים בו, הם נמנעים מלאכול שם כלל ופוגעים בזה ברגשותיו של בעל השמחה, שגם הוא הביא מזון שיש בו כשרות, אבל מגורם רבני אחר. טוב הוא להחמיר ולהיות בטוחים שאוכלים מאכל שהוא כשר לכל הפוסקים, אבל אם פוגעים ברגשותיו של אדם אחר, חוששני שיש בזה עון. אילו אין שם שום הכשר-רבני, זה נכון לא לאכול שם [ושמא יש לשקול אם לבוא לשמחה כזו, אם בבואו יפגע בכך את בעל השמחה]. אבל אם נכון שיש שם איזה הכשר, אבל מרב אחר שאינך רגיל לאכול מהכשריו, מי התיר לך לעבור איסור של הלבנת פנים [דאורייתא] כאשר על פי דין הגמרא המאכלים הם כשרים ["עד אחד נאמן באיסורים"]. דן בזה כבר "מסילת ישרים" (פרק כ') במשקל החסידות, מתי לנהוג בה ומתי לא.

המתארח בבית חבירו ושם לא הטבילו כלי אכילה

שאלה: מה יעשה אדם שמתארח בבית שלא הטבילו בו את הכלים, ואין שם כלי חד פעמי? והוא חושש פן יפגע ברגשותיו של המארח.

תשובה: בשולחן ערוך (יורה דעה, סוף סי' קכ) כתב רמ"א "ואם עבר והשתמש בכלי בלא טבילה, לא נאסר מה שנשתמש בו, ויטבלנו עוד". דבריו אלו משמעותם ששכח בשוגג, ולא שיעשה כן במזיד. אבל הרב משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (יורה דעה ח"ב סי' מא) כותב "שאפילו אם השתמש בכלי במזיד, לא נאסר המאכל".

רב פוסקי זמננו האוסרים לאכול לכתחילה בכלי זה, אבל בספר "אבני דרך" (חלק חמישי, ירושלים תשע"ב עמ' 43) מביא הרב אלחנן נפתלי פרינץ דברי הרא"ש (על ע"ז פרק ה פסקא ל"ו) "ולא מסתבר כלל שאם נשתמש בכלי קודם טבילה שיהא אסור כל מה שבתוכו". ולכן הספר הנ"ל בענין שאלה זאת מורה להתיר אפילו לכתחילה.

הרב שלמה זלמן אויערבך (מנחת שלמה, ח"ב סי' ס"ו) טוען שאפילו למאן דאמר שטבילת כלים דאורייתא, אבל איסור השימוש בכלי הוא רק דרבנן. וכאן שאין לאורח בעלות על הכלי, וגם בעל הבית לא יתן לו במעמד ההוא להטביל את הכלי, מותר להשתמש בו.

ובשו"ת בית אבי (של ר' יצחק אייזיק ליעבעס, סי' קטז). דבריו הובאו ב"הטבלת כלים" של הרב צבי כהן, עמ' פו-פז) מיקל למתארח אצל אחר לאכול ולשתות מכלים שלא הוטבלו, כיון שאין כאן לא שאלה ולא שכירות, שאינו מתחייב באחריות הכלי אם נשבר. וגם האורח אין לו נפקא מינה אם לאכול מכלי זה או מכלי אחר. וגם לפי שו"ת ישועות יעקב, חיוב הטבילה הוא על הבעלים, לא על האורח.

אני מוסיף לטעון, כבר החליטו רוב הפוסקים שמצות טבילת כלים היא מדרבנן. כאן יש לפנינו ספק בענין שהוא דרבנן של רבנן (לפי רש"י אויערבך הנ"ל). ובמקרה של חשש הלבנת פנים של המארחים, ודאי ראוי להקל ולסמוך על המתירים. וזאת אפילו אם ידע האורח שגם אחר כך המארח לא יטביל אותם הכלים, המאכלים לא נאסרו.

חינוך קטן פחות מגיל בר מצוה להמתין שש שעות בין בשר לחלב

שאלה - האם קטן פחות מגיל בר מצוה צריך לחכות שש שעות בין אכילת בשר ואכילת מאכלי חלב?

תשובה: הרב יהושע נויבירט, במהדורת "שמירת שבת כהלכתה" (שנת תשכ"ה) הוסיף חוברת "חינוך הבנים למצוות". שם (בפרק לב סוף פסקא לט) כתב: "אף בבית שבו ממתנים שש שעות בין אכילת בשר לחלב, מותר להשקות חלב את הילד הזקוק לכך כבר שעה אחת אחר אכילת בשר, והוא שיברך ברכה אחרונה אחרי אכילתו הראשונה". עד כאן לשונו.

והוא מביא מקורות מדברי "ערוך השולחן" (יו"ד סי' פט, סעיף ז) ודברי הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר ח"א על יו"ד סי' ד; וח"ג יו"ד סי' ג). ואם אינו יכול לברך ברכה אחרונה, די בזה שיזיז משם את השולחן.

גם הראשון לציון הרב יצחק יוסף הורה כך ("ילקוט יוסף", איסור והיתר ח"ג סי' פט סעיף ג) ונימק כי יש צער לקטנים להמתין שש שעות. אבל החמיר אם מדובר בשוקולד וממתקים. אמנם הוסיף ששנה לפני גיל בר מצוה או לפני גיל בת מצוה יש כבר לחנך את הקטנים לשמור שש שעות. אבל אם יש צורך, גם אז אפשר להקל.

מדיח כלים, כיצד לשטוף כלים בשריים ואחר כך חלביים

שאלה: אדם שהצטברו אצלו אחרי שבת גם כלים חלביים וגם כלים בשריים, כיצד עליו לנהוג להכניסם במדיח כלים ביתי?

תשובה: אני מעתיק כאן מדברי הרב אלישיב קנוהל בספרו "ואכלת ושבעת" (עמ' 106-107) והוא מתבסס על דברי הראשון לציון "ילקוט יוסף", איסור והיתר ח"ג (סי' פט פסקא פו עמ' תפה-תצב), זה אשכנזי וזה ספרדי, ולכן דברים דלהלן אפשר לכולם לסמוך עליהם:

"בדרך כלל ברוב המדיחים הביתיים שבשטיפה הראשונה המדיח שוטף את הכלים משאריות האוכל במים קרים בלבד וללא סבון. לאחר מכן מים אלו נשפכים, ומים חדשים נכנסים למדיח. כעת משתחרר הסבון למיכל ההדחה, והמים החדשים מתחממים על ידי גוף חימום פנימי, כך שהשטיפה השנייה נעשית במים חמים וסבון. לתהליך זה משמעות הלכתית. השטיפה הראשונה מסירה את רוב השאריות של בשר או חלב וכדומה, והיא נעשית במים קרים, כך שאין כח להבליע טעם בדפנות המדיח וברשתות שעליהם מניחים את הכלים. השטיפה החמה, שיש בה להבליע טעם, נעשית עם אבקת סבון מאוד חריפה הפוגמת את טעם המים באופן ניכר, ובשלב זה אין כמות גדולה של לכלוך על הכלים. לכן יש מקום לומר שהרשתות אינן נעשות "בשריות" או "חלביות", ואינן אוסרות כלים מן המין השני שיונחו עליהן. וחשוב לנקות היטב את המסנן הנמצא בתחתית המדיח בין שטיפה החלבית לבשרית, כי שם עלולים להצטבר שאריות של בשר או של חלב, וכן את המתקן של הסכר"ם."

"אבל לכתחילה, בין שימוש בשרי לחלבי יש להמתין 24 שעות, ולהפעיל את המדיח בתוכנית החמה ביותר, עם סבון וללא כלים. בהכשרה של מדיח שנטרף, וכן לפסח, ודאי יש להמתין 24 שעות ולהפעילו בתוכנית החמה ביותר, ללא כלים ובכמות משמעותית של סבון למדיח. ויש המחמירים עוד יותר מזה, כמו שכתב שם בהערות."

אבל ודאי שאין להדיח בבת אחת כלים חלבים וגם בשריים יחד.

חלב נכרי, אם מותר

שאלה: לפעמים אני מתארח בשבתות אצל קרובי משפחה או חברים, והם מכבדים אותי ומגישים לי שוקולדות מחו"ל ויש בהם חלב נכרי באישור הרבנות. ידעתי כי יש מפקקים אם מותר לאכול מהם. כיצד עלי לנהוג?

תשובה: הרב אלישיב קנוהל, רבה של גוש עציון, כתב ספר מועיל מאד בעניני כשרות המטבח, בשם "ואכלת ושבעת". אני מעתיק כאן קיצור מדבריו (עמ' 49-50) עם תוספת שהוספתי:

"חז"ל אסרו חלב שנחלב ע"י גוי, שמא הגוי יערב בו חלב של בהמה טמאה. אבל אם יש יהודי מפקח על החליבה, החלב מותר (שו"ע יו"ד קטו, א). עד כדי כך התירו את השמירה ע"י פיקוח שאפילו אם יש איזה יהודי מצד שני של גדר נמוך, שכאשר היהודי יושב מצד השני אינו רואה את מעשה החליבה של הגוי, אבל אם יעמוד היהודי הוא יכול לראות, אנו מתירים מה שהגוי חולב, כי הוא ירא פן "יתפשו אותו" בקלקולו" (שם).

"כמה פוסקים (רדב"ז, פרי חדש, ועוד) אמרו כי במקום שבו אין חולבים בהמות טמאות (כמו הולנד), או שהחלב של הטמאות עולה במחיר יקר יותר, אין לחשוש לתערובת חלב טמא. משום שלא סביר שאדם יפסיד ממונו ויערב חלב יקר מאד בחלב רגיל וימכרנו בזול. חז"ל רק אסרו במקום שיש חשש סביר לתערובת. אמנם החתם סופר חלק וסבור כי גזירת חכמים היא כללית, בלי לחלק בין המקומות".

הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א תשובות מז-מט) התיר חלב נכרי בארה"ב, כי יש שם פקוח הדוק של משרד הבריאות שלא יחליפו חלב פרות בחלב בהמות אחרות. המשרד יכול לבדוק זאת ע"י בדיקת דגימות במעבדה. יכול החולב להפסיד את רשיונו וגם להקנס בממון. דעת הרב שזה מועיל לא פחות מאשר יהודי בצד הגדר [שהזכרנו] שהגוי מפחד לשנות ממה שהופקד עליו. היתר זה יועיל לעוד מדינות מפותחות כמו קנדה, צפון אירופה וכו' אבל לא לאפריקה והמזרח הרחוק וכו'. אבל גם על היתר זה חלקו בשו"ת חלקת יעקב (בריש) ושו"ת מנחת יצחק (וי"ס).

מהו המצב בארצנו ארץ הקודש? הרבנות הראשית מעניקה כשרות רגילה למוצרים [המכילים חלב נכרי] המובאים מחו"ל ממדינות המפותחות הנ"ל, וסומכת על המתירים. ואילו ב"כשרות למהדרין" היא מקפידה שיהיה רק על חלב שחלבו ישראל, או גוי בפקוח הישראלי.

כיון שמדובר כאן באיסור דרבנן, לכן במחלוקת הפוסקים אם אין יודעים מי צודק, מותר להקל. אבל המהדרים במצוות ובוחרים בכבוד שמים, מחמירים היכן שאפשר לצאת מכל

ספק. אבל כאשר המארח מגיש לאורח שוקולד כדי לכבד אותו והאורח יסרב, הרי הוא פוגע ברגשותיו של המארח, ועוד ברמז מטיח עליו אשמה שהוא "לא בסדר". ובמצב כזה, ודאי אין ראוי להדר כשמדובר באונאת דברים, שהיא לא דאורייתא.

ולענין אבקת חלב, ההיתר יותר קל. הרב צבי פסח פרנק, רבה של ירושלים, התיר (שו"ת הר צבי, יו"ד קג-קד) וכן שו"ת ציץ אליעזר (חלק ט"ז תשובה כ"ה) וכן הראשון לציון הרב יצחק יוסף (איסור והיתר, ח"ב פרק פא) הביאו הרבה מקילים. ראשית כי כיון שנשתנה החלב להיות אבקה, כבר אינה בכלל הגזירה על חלב (לפי שו"ת זקן אהרן וולקין, "פנים חדשות באו לכאן"). ועוד שיש פקוח שבאה מהפרות, ורק מאלו מותר. ועוד שהאבקה בטלה ברוב שאר החומרים שיש בשוקולדות. לכן יש לכך אישור כשרות של הרבנות הראשית.

היתר זה ["פנים חדשות"] אינו מועיל לאכול אבקת חלב יחד עם בשר, וזה נשאר באיסורו.

מגע ביין ידי אדם מחלל שבת בפרהסיא

שאלה: בשבת-הקרובה יבוא להתארח אצלי אדם שהוא מחלל שבת בפרהסיא. הוגד לי שאם הוא יגע בבקבוק יין שעל השולחן, אסור לי לשותות ממנו. מה כל ההרחקה הזאת? ועוד, מה העצה שאוכל לארח אותו בלי שום נזק?

תשובה: אענה תחילה מה החומרה הגדולה הזאת שלכן תורתנו מתנגדת כל כך למחללי שבתות בפרהסיא. התורה (שמות לא, יג) מזהירה: "וְאֵתָה דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲנִי אֶת שְׁבִתֵי תִשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בְּיָמֵינוּ וּבְיָמֵיכֶם לְדִוְרוֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדִּשְׁכֶּם". [א] זאת היא האות שאנחנו מאמינים שהקב"ה ברא את העולם מן האפס. [ב] ועל ידי שאין אנו עוסקים במלאכתנו ובפרנסתנו ביום הזה, אנו גם מכרזים שהקב"ה הוא המשגיח על העולם, ושהוא זן ומפרנס אותנו. [ג] ובמה שאנו מענגים את השבת במאכלים ערבים ובמשקאות מתוקים, אנו מכריזים כי היא אות המבשרת מתן שכר בעולם הבא, כי שבת היא "אחד מששים" של עונג עולם הנצח (ברכות נז ע"ב), כלומר ציון "אחד מששים" מסמל הרעיון שהוא "בטל בששים". כי השכר של הנצח אי אפשר לקרוץ-חומר לתאר לעצמו.

ולכן השוו את המחלל שבת בפרהסיא אל הגוי, כי אין לו דת, אין לו אמונה, אין לו יחס של כבוד למורשת ישראל. וכדי להתרחק ממנו, לבל נהיה מושפעים מדעותיו ואורחות חייו, גזרו חז"ל כי דינו כגוי (חולין ה ע"א; רמב"ם סוף הלכות שבת) ואין שותים מהיין שנגע בו.

אבל יש כמה אופנים להקל בענין. [א] ה"משנה ברורה" (סימן שפ"ה ס"ק ו) כותב שאם אותו מחלל-שבת מתבייש לחלל שבת בנוכחות איזה אדם חשוב, נניח מול הרב עובדיה יוסף, בזה הוא כבר הוציא את עצמו מהכלל של "מחלל שבת בפרהסיא". וגם כל שהמחלל את השבת לא יעשה כך בפני עשרה מישראל כי מתבייש, גם הוא אינו מקלקל את היין.

[ב] הרב שמואל ואזנר (שו"ת שבט הלוי ח"א כ', וכן ח"ב נג) סבר להקל כאשר אותו מחלל שבת כן מאמין שהקב"ה ברא את העולם, והוא מחלל לא מחמת עקרון, אלא מחמת תאוותיו.

[ג] הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פי"א ה"ט) כותב שאסרו רק בין הראוי לנסכו על גבי המזבח, אבל בין מבושל אין המומר אוסר במגעו. וכן במיץ ענבים, דינו כמבושל (שו"ת יביע אומר חלק ט' או"ח סי' קח, ס"ק קלד). ואם תגיש יין רגיל (ויש בו אלקהול) תקדים לעשות שבעוד בערב שבת שים הבקבוק בכלי של מים על האש, ותביא אותו לידי חום של "יד סולדת בו", 45 מעלות, ואז דינו כמבושל. [אב אל תכניס הבקבוק בבת אחת לתוך מים רותחים, כי אז הזכוכית תתפוצץ. אלא תן לו להתחמם יחד עם המים, לאט לאט].

[ד] ואע"פ שנאסר מה שהמחלל שבת שפך לתוך הכוס המיוחדת שממנה הוא שותה, אבל מה שנשאב בבקבוק אינו נאסר ע"י ממה שהוא מזג לעצמו. כך פוסק הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"א יורה דעה יא, ס"ק כא; ושוב ח"ט סי' צג ס"ק ד). ואע"פ שיש מחמירים, אבל אפשר להקל בזה כי הוא ספק בחילוקי דיעות באיסור מדרבנן (רמב"ם הלכות ממרים, סוף פרק א).

וכתב הרב עובדיה יוסף (יביע אומר ח"א עמ' ר ס"ק כב) בענינו: "והוצרכתי לכל זה מפני שראיתי לאנשים אשר בשם 'חכם' נקראים שמחמירים בזה שלא כדין, ונמשך מהתנהגותם הלבנת פנים ותקלות רבות. ובודאי שאף במקום שראוי להחמיר מן הדין, 'את צנועים חכמה' לעשות הכל בתבונה רבה שלא לגרום לריב ומִדְּגִים, קנאה, שנאה ותחרות ומחלוקות בישראל ח"ו. ודי למבין".

ומחבר "בן איש חי" בספרו שו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סוף סי' יא) הביא דברי הרב יעקב עמדין (שו"ת שאילת יעב"ץ, ח"א סי' פ')⁹ שהתנצל ממה שרבים התלוננו עליו מדוע הוא מקרב גם אלו שהם מגלחים את פניהם בתער ואמר: "אבל מה נעשה? כי הדור פרוץ, ובראותם שאנחנו מתרחקים מהם הם יוצאים לגמרי חוץ לדת... לכן ע"י ההתקרבות וההסברת פנים הם מתביישים ואינם פורקים עול התורה לגמרי".

9. **הרב** בן איש חי סגן הדברים בלשונו הוא. ראו לשון ר"י עמדין שם.

אם מותר לאכול דגים עם חלב ביחד

שאלה: האם מותר לאכול מאכל גבינה יחד עם דג? (דוגמא פיצה עם טונה).

תשובה: יש כאן חילוקי מנהגים בין אשכנזים לבין חלק מהספרדים. ר' יוסף קארו בפירושו לטור (בית יוסף על יו"ד סי' פז ד"ה דגים וחגבים) כתב: "ומכל מקום אין לאכול דגים בחלב מפני הסכנה כמו שנתבאר בספר אורח חיים סי' קעג". והעיר על כך רמ"א (בספרו "דרכי משה" פז אות ד) "ולא ראיתי מימי נזהרים בזה" עכ"ל. וכל האשכנזים נוהגים להתיר.

אין מקור בגמרא לאיסור אכילת דג בחלב. וכבר כתב הש"ך על שו"ע (פז ס"ק ד) שהאומר לאסור "הוא טעות, כי לא נזכר בגמרא רק דגים עם בשר, מפני הסכנה. אבל בחלב לא שמענו ולא ראינו. וכל יום ויום נוהגים לבשל דגים בחלב ולאכול". וגם פירוש הט"ז על השו"ע כתב שהמעתיק לדברי בית יוסף אל הדפוס טעה בהעתקה, וצריך לומר "אין לאכול דגים עם בשר" ולא להזכיר מלת "חלב". וכן מקצת ספרדים מתירים, כמו החיד"א (מחזיק ברכה, סי' פז) וכן מורו של "בן איש חי" הגאון ר' עבדאללה סומך (זבחי צדק, ח"ג סי' קמג). והרב חיד"א הביא ראיה חזקה ביותר שיש כאן טעות סופר בדברי הבית יוסף. כי הרי ר"י קארו מפנה לדבריו שב"בית יוסף" על טור או"ח סי' קעג, ושם אין שום זכר לאיסור אכילת דגים עם חלב. ויותר מזה, כי בשו"ע עצמו (לא שם ולא בסי' פז) לא העתיק כלל איסור דגים עם חלב. ומכאן שיש לפנינו כאן רק טעות בהעתקת דבריו, ע"י איזה סופר המעתיק.

אמנם הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוה דעת, חלק ששי עמ' רנט, ומקורו ר"י עמדין, מור וקציעה) מביא שרבנו בחיי על התורה (שמות כג, יט) מלמד שעל פי הרפואה אין לאכול דגים עם חלב. ואפשר שר' יוסף קארו אסר אכילתם מטעמים רפואיים. וכן "בן איש חי" (שנה ב' בהעלותך פסקא טו) קובע שאין בזה אפילו איסור דרבנן, אלא יש לחשוש מטעמים רפואיים.

אמנם יש לתמוה על כך, כי בימינו כל חוקרי הרפואה אינם מסכימים לדיעה זו שיש בדבר סכנה. ואומות העולם אוכלים דגים בחלב ואינם נחלים בצרעת.

עוד ידע: הרב עובדיה יוסף בספרו הנ"ל מתיר לאכול דגים עם חמאה. וכן כתב הראשון לציון שליט"א (ילקוט יוסף, איסור והיתר ח"ג, עמ' שיד).

מיקסר חשמלי, כיצד מטבילים

שאלה: קניתי מערבב (מיקסר) מחוץ לארץ ואינני יכול להטביל אותו, כי המים יזיקו לחלקי החשמל. מה אעשה? אותה בעיה יש לי אם קומקום חשמלי להרתחת מים.

תשובה: קודם-כל יש לדעת מה הרעיון והנימוק מדוע חז"ל קבעו שיש להטביל כלים שקונים מהגויים (והוא איסור דרבנן, כי מה שנאמר בפרשת מטות על טבילת כלים היה רק חד פעמי, ולא נהגו כן בשאר מלחמות היהודים במדבר). הטעם הוא להוות חייץ בינינו לבינם, שהיהודים ירגישו ויפנימו "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי" (ויקרא כ, כו) ראו שם דברי רש"י.

אבל כשעושים מעשה סמלי, בזה התחנכנו שיש הבדל ביננו לבינם. ויש לענין שאלתך ארבעה אופנים כיצד לתקן.

[א] הרב עובדיה יוסף מתיר לתת הכלי במתנה לגוי, ואחר כך לקבל הכלי בהשאלה ממנו [עד שידרוש אותו ממך בחזרה], ותשאר הכלי אצלך בהשאלה לאורך ימים רבים, אפילו לעולם ועד. ובכך הכלי פטור מההטבלה. (מקורו "בן איש חי", שנה ב' מטות אות יא). וראו בספר "הטבלת כלים" של הרב צבי כהן, עמ' קיג, הביא לכך מקורות רבים.

[ב] ברור שכאשר מפרקים בכלי אביזר שמבטל שימוש, ורק אומן יכול להחזירו, הוא מתבטל מלהיות כלי. לכן יתנו לאומן יהודי שיפרק וירכיב אותו שוב, ואז נידון הכלי כנשלם על ידי יהודי להיות כלי שימושי, ואינו מצריך טבילה.

[ג] הרב צבי כהן (שם עמ' רז) מביא תחבולה אחרת לסתום בדבק או שעוה, את מקום כניסת חוט החשמל, וכך מים של המקוה לא ייכנסו לשם. אבל חייבים להשאיר דבק שם משך שבעה ימים, כדי להחשב קבוע. וישתמש בכלי לכל מטרה אחרת, חוץ משימוש ע"י חשמל. (כך פסק שו"ת מנחת יצחק, ראב"ד עדה חרדית, ח"ג סי' עז).

[ד] אבל המיקל מכל הוא להשתמש בהיתר של הרב יעקב ברייש (שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' קכו). ומביא בספר "הטבלת כלים" עמ' רה-רו, כמה פוסקים שהסכימו אתו. כי כל כלי שרוב שימוש הוא רק ע"י חשמל, והוא מופעל רק כשהוא מחובר לקיר; והרי כל כלי המחובר לקיר אינו זקוק להטבלה. ולכן כלי זה פטור לגמרי מחיוב ההטבלה.

הרב "הטבלת כלים" הביא כי יש הרבה פוסקים שסברו כי הטבלת כלים הוא מדאורייתא, אבל נראה לי כי כיון שהטבלת כלים הוא לעשרות פוסקים רק חיוב דרבנן (ספר "הטבלת כלים", עמ' לב-לד), אפשר להקל בספקות. כדברי ר' עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר חלק חמישי יורה דעה ז' עמ' קעג) כי כאשר יש מחלוקת הפוסקים אם הנידון הוא דאורייתא או דרבנן, נוהגים בו כבדרבנן.

ל"ג בעומר

אם לחכות עד ל"ג בעומר לעשות חלאקה.....רסא
 ר' שמעון בר יוחאי אם נפטר בל"ג בעומררסב
 ר' שמעון בר יוחאי כיצד נלך בדרכיורסד

אם צריכים לחכות עד ל"ג בעומר כדי לעשות "חלאקה" לילד בן שלוש

שאלה: עושים יום הולדת לבן שלי בגיל שלוש ועכשיו שבועיים לפני ל"ג בעומר.
 שערותיו גדולות, פרועות ומסובכות וקשה לסרק אותן. האם אני חייב לחכות עד ל"ג
 בעומר לפני שנעשה לו "חלאקה"?

תשובה: המנהג של "חלאקה" אינו מוזכר בחז"ל, ולא ברמב"ם ושולחן ערוך. הרבה נוהגים
 מנהג זה מפני הנאמר על האריז"ל מפי תלמידו המובהק ר' חיים ויטאל, ב"שער הכוונות"
 (ח"ב עמ' קצא) וזו לשונו:

"הרב יונתן שאגי"ש העיד לי שבשנה הראשונה קודם שהלכתי אני אצלו ללמוד עם מורי ז"ל
 שהולך את בנו הקטן שם [=הר מירון] עם כל אנשי ביתו ושם גילחו את ראשו כמנהג הידוע,
 ועשה שם יום משתה ושמחה".

עוד לפני זה הזכיר בן דורו רדב"ז (שו"ת ח"ב סי' תרח) על אדם אחד שרצה לגלח שערות בנו
 ליד ציון קברו של שמואל הנביא, בירושלים. לא נאמר שם טעם למנהג זה.

מגדולי ירושלים חמשים שנה אחרי אריז"ל, היה רבי שמואל גרמיזן (מחבר שו"ת משפטי צדק)
 ושם בס' ע"ד כתב: "ואני לא ידעתי מה שורש מצוה יש להסתפר על קברי הצדיקים. והלא
 אפילו הביקור בבית הקברות על קברי הצדיקים איני יודע מה מצוה יש בדבר".

בימינו יש הרבה שאינם טורחים להגיע עד קבר רשב"י כדי לערוך תספורת להבן, אלא מבקשים מאיזה צדיק מפורסם הנמצא בשכונתם שיגזור השערות. חסידים מספרים כי הטעם לדבר הוא שמגלחים את כל הראש פרט למקום הפאות. וכיון שבזה מתחילים המצוה של גידול פאות, יש בזה קדושה. חסידים אחרים מספרים מאיזה טעם ממתינים עד גיל שלוש? כי המקרא מְשֹׁנָה אדם לעץ (דברים כ, יט). ובעץ פרי נצטוינו לא לאכול פירותיו עד עבור שלוש שנים. כך הילד, עד שיגיע לשלוש שנים אינו בבחינת מצוות.

ברור כי כל הטעמים האלו אינם מקוריים ושורשיים, אלא הומצאו בדורות אחרונים, אחרי שנהגו מנהג זה שנים רבות, בלי שנדע באמת מה טעם המנהג. ובאמת כל קהילות חוץ לארץ, בין אשכנזים ובין ספרדים, לא ידעו ממנהג זה עד בואם לארץ ישראל, שכאן כך נהגו.

לכן אני אומר, אם יש אי-נוחות לילד משערותיו המגודלות ומסובכות, במיוחד בימות הקיץ, ובמיוחד שיש חשש מגידול כנים, אין להשתוות כלל. מותר לגלח את שערותיו מתי שנוח לכם.

ובענין אבלות ישראל על תלמידי רבי עקיבא, אין הילד חייב בזה. אבלות זו אינה דאורייתא ולא מדרבנן, אלא מנהג בן כמה מאות שנים. והילד טרם הגיע לשנות חינוך שיבין במה מדובר.

האם אמנם ר' שמעון בר יוחאי נפטר בל"ג בעומר

שאלה: בכל שנה ושנה פוקדים קברו של ר' שמעון בר יוחאי ביום ל"ג בעומר עשרות אלפי בני אדם. כי סבורים הם שבו הוא יום השנה לפטירתו. יש מערערים על כך. למה?

תשובה: ראשית דבר נקדים ונאמר כי הרב הגדול "בן איש חי" בספרו "דעת ותבונה" (דף ד') מביא דעת החיד"א שכלל אין אנו יודעים מתי נפטר רשב"י.

מה שמפורסם בעולם, שהאריז"ל קבע שזה יום פטירת רשב"י, מבוסס על טעות. בספר "פרי עץ חיים" שערך רבי נתן שפירא (מגדולי המקובלים, כששים שנה אחרי פטירת אריז"ל) נאמר (בעמ' תק"ל) "שמת רשב"י ביום ל"ג בעומר".

אבל זה תמוה מאד. הרי גמרא מפורשת (יבמות סב, ב) שכאשר פסקה המגיפה ומתו כל עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא, קבל רבי עקיבא חמשה תלמידים חדשים, אחד מהם היה רבי שמעון (יבמות סב ע"ב) ולא שמת יחד עם התלמידים. האם נאמר שבאותו תאריך שמתו התלמידים, באותו יום עצמו אפילו אחרי כמה שנים נפטר רבי שמעון?

ויותר קשה מזה, ב"שער הכוונות" (דרושי ספירת העומר, דרוש י"ב, עמ' קצא), שהוא ספר מוסמך יותר מאשר "פרי עץ חיים" (כך כותב הגר"ח ולוז'ין בשם הגר"א בהקדמתו לספרא דצניעותא, וכן גם דעת החיד"א ב"שם הגדולים", ערך: מהר"ר חיים ויטאל, "ללמוד רק בספרים המדויקים, והם 'שמונה שערים'", ולא הזכיר "פרי עץ חיים") שם כתוב אותו הסיפור שב"פרי עץ חיים", אבל שם הנוסח הוא: "זמן יום שמחתו בל"ג בעומר" ולא כתוב "יום שמת בו". וכוונתו יום שזכה להתחיל ללמוד אצל רבי עקיבא.

פתרון התעלומה היא כי כאשר בודקים את כתב היד (שצילומו נמצא בבית הספרים הלאומי, בירושלים) רואים כי רבי נתן שפירא כתב "יום שמח" – לא אות ת' אלא אות ח' עם מתג. ובדפוס ראשון של ספר "פרי עץ חיים" לא שמו לב למתג וקראו אות ח' כמו אות ת' ופיענחו בטעות "יום שמת" בו ר' שמעון.

ומשם העתיק ספר "חמדת הימים" שהיה לו עותק מוטעה של "פרי עץ חיים". כיון שהוא ספר פופולארי מאד בכל דורו וגם בדורות אחריו, משם הגיע הטעות לכולם.

והנה החיד"א עצמו כותב ב"מראית העין" (בליקוטים, בסוף הספר, פסקא ז, מהד' יהדות עמ' קל) ומתקן מה שכתב ב"ברכי יוסף", וקובע כי יש ערבוב וטעות סופר ב"פרי עץ חיים", והנכון הוא כמו ב"שער הכוונות" שלא נאמר שם כי מת אז רבי שמעון. אלא אדרבה, הוא יום שמחת ר' שמעון כי בא ללמוד תורה אצל רבי עקיבא. כלומר החיד"א מאשר כי אין יום זה יום פטירת רשב"י.

מי שרוצה לכבד את זכרו של ר' שמעון, יעסוק בתורתו, במקום ללכת לקברו. לספר הזוהר יש היום תרגומים טובים ללשון הקודש. ללמוד בספר ההוא שעה אחת שוה כמה שעות רבות של הנסיעה למירון הלך וחזור. בטוחני כי כך גם דעתו של רבי שמעון בר יוחאי, זכותו תגן עלינו.

כיצד נלך בדרכו של ר' שמעון בר יוחאי

שאלה: כבר כמה שנים שיש לי מנהג לבקר קברו של ר' שמעון בר יוחאי במירון בל"ג בעומר. יש לי חבר שהוא "מתנגד" ולועג לכך. הוא אומר שאין תועלת בכך אלא אם כן אלך בדרכי ר' שמעון בר יוחאי. איך אפשר? ר' שמעון היה קדוש עליון! ואני אדם פשוט. מה אתה מציע?

תשובה: ודאי כי אפילו מול אישי חז"ל אחרים, ר' שמעון היה נעלה ומרומם מהם. הנה עדותו של רבו, ר' עקיבא, שאמר לו: "דייך, שאני ובוראך מכירים את כוחך" (ירושלמי, סנהדרין פ"א ה"ב). והוא היה היחיד שידע לדרוש טעמי המצוות, ולפסוק על פיהם, מה ששאר אישי חז"ל לא היו בקיאים בכך.

אבל יש דברים פשוטים שיכולים אנו לשמוע עצותיו ולקיים. ר' שמעון בר יוחאי ציוה להתפלל עם מנין מתפללים. "מה שכתוב 'ואני תפילתי לך ה' עת רצון' (תהלים סט, יד) אימתי עת רצון? בשעה שהצבור מתפללים" (ברכות ח ע"א). כלומר להמנע מלהתפלל ביחידות, אבל תמיד יצטרף למניין מתפללים.

והוא קבע שהאדם יתפלל תמיד באותו בית כנסת, יום יום. כמו שאמר (ברכות ז ע"ב) "כל הקובע מקום לתפילתו, אויבו נופלים תחתיו" שנאמר 'ושמתי מקום לעמי ישראל... ולא יוסיפו בני עוולה לענותו' (שמואל ב ז, י). בימינו שבני עוולה, הטרוריסטים, וגם מדינות ערב שסביבנו, זוממים להרוג יהודים, ודאי כי חובה גדולה להתפלל במקום קבוע.

מה ענין "מקום קבוע"? מדוע זה חשוב כל כך? מסביר מהר"ל (בספרו "נתיבות עולם", נתיב העבודה, פרק ד) שיתייחס אדם לתפילתו כדבר חשוב, ולא כאילו מקרה קרה, מתי שיהיה לו זמן פנוי, יתפלל. לכן אלו המתפללים עת שהם באמצע נסיעה בדרכים, או מתפללים באולם לחתונות, מיד אחרי עריכת החופה [במקום להקדים ולהתפלל בבית כנסת], הם מזלזלים בהוראה זו של ר' שמעון.

וכן ר' שמעון זירז אותנו שכל גבר ילבש בגד ציצית, ואמר (מנחות מג ע"ב) "כל הזריז במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה. כתיב הכא 'וראיתם אותו' (במדבר טו, לט) וכתיב התם 'את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד'" (דברים ו, יג).

מה פירוש להיות זריז? שיהיה הבגד שיעור אורך המתאים, כדברי ה"משנה ברורה" (טז ס"ק ד) לכל הפחות אמה על אמה מלפניו, ואותו שיעור מאחוריו, ואז יוכל לברך ברכה שלא תהיה לבטלה. ולכל הפחות שלושת רבעי אמה [ואז לא יברך ברכה].

ומונח תוך המלים "וראיתם אותו" שחוטי הציצית יהיו תלויים מחוץ למכנסיו כדי שיראה אותם, וכעצת השולחן ערוך עצמו שם.

וכן הרוצה ללכת בדרכו של ר' שמעון בר יוחאי, יקפיד מאד במצות כיבוד אב ואם, לא לצער אותם, לא להכחיש את דבריהם, לא לעשות נגד רצונם. הרי כך כתוב בשמו בירושלמי (פאה א, א דף ג ע"ב; קידושין א, ז). כאן מתורגם לעברית:

"גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו. נאמר (שמות כ, יב) 'כבד את אביך ואת אמך', ונאמר 'כבד את ה' מהונך' (משלי ג, ט). ממה אתה מכבדו? ממה שחנך, מפרש לקט, שכחה ופאה וכו'. אם יש לך, אתה חייב בכולן. ואם אין לך, אין אתה חייב באחת מהן. אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם, בין יש לך הון בין אין לך הון, כבד את אביך ואת אמך ואפילו אתה מסבב על הפתחים" [לקבץ כסף כדי לתמוך בהם].

הליכה ריקה לפקוד את קברו של ר' שמעון בר יוחאי, בלי שהשתדלנו לקיים את הדרכותיו, אין זאת דרך התורה.

גמרא מפורשת היא "וכן אמר רבי שמעון לתלמידיו 'בְּנֵי, שְׁנוּ מְדוּתֵי, שְׁמִדוּתֵי [הן] תְּרוּמוֹת מִתְּרוּמוֹת מִדּוּתֵי שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא" (גיטין סז, א). אמנם רש"י מפרש דבריו: "לְמַדּוֹ תּוֹרָתִי". אבל ודאי נכלל בזה גם לקיים ארחות חיינו כפי עצותיו.

מאמר נוסף, נוסח אחר בענין הנ"ל

הליכה בדרכי ר' שמעון בר יוחאי

תשובה: ודאי כי אפילו מול אישי חז"ל אחרים, ר' שמעון היה נעלה ומרומם מהם. הנה עדותו של רבו, ר' עקיבא, שאמר לו: "דייך, שאני ובוראך מכירים את כוחך" (ירושלמי, סנהדרין פ"א ה"ב). והוא היה היחיד שידע לדרוש טעמי המצוות, ולפסוק על פיהם, מה ששאר אישי חז"ל לא היו בקיאים בכך.

אבל יש דברים פשוטים שיכולים אנו לשמוע עצותיו ולקיים. הוא התנגד מאד ליציאת יהודים מארץ ישראל לחוץ לארץ. נמסר בגמרא אודות תחילת מגילת רות: "וכן היה רבי שמעון בן יוחאי אומר: אלימלך מחלון וכליון גדולי-הדור היו ופרנסי הדור היו. ומפני מה נענשו? [שהם

מתו]. מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ" (בבא בתרא צא ע"ב). זאת אומרת, למרות שיצאו רק מפני הרעב, והתכוונו לחזור כעבור שנות הרעב, לא עמדה להם זכותם.

וכן מצאנו במדרש שמות רבה (נב): "מעשה בתלמיד אחד של ר' שמעון בן יוחאי שיצא חוצה לארץ ובא עשיר. והיו התלמידים רואים אותו ומקנאים בו, והיו מבקשים הם [גם כן] לצאת לחוצה לארץ.

וידע ר' שמעון והוציאם לבקעה אחת של פני מירון. ונתפלל ואמר 'בקעה, בקעה. [הת]מלאי דינרי זהב'!. התחילה מושכת דינרי זהב לפניהם. אמר להם 'אם זהב אתם מבקשים? הרי זהב. טלו לכם. אלא הִיו יודעים, כל מי שהוא נוטל עכשיו חלקו של עולם הבא הוא נוטל, שאין מתן שכר התורה אלא לעולם הבא".

הרי שר' שמעון התנגד לחלוטין ליציאה לחוץ לארץ. שהרי במה מדובר? לא שיצאו לקבוע דירתם בחו"ל אלא לצאת לזמן מסוים בלבד. שהרי אותו תלמיד גם יצא, הרויח מה שהרויח וחזר ארצה. ובכן מה ההתנגדות הגדולה של ר' שמעון לכך? אלא כל יום ויום שהאדם נטש קדושת הארץ, הפנה אליה עורף, ויצא לארצות נֶכֶר, הוא בזיון למעלת קדושת הארץ. "וימאסו בארץ חמדה" (תהלים קו, כד). מצאו מקום אחר שבעיניהם נחמד ממנה.

לכן אני אומר לך, אם תכננת לצאת לחו"ל לטיול, או להנפש שם, או לכל דבר שאינו לצורך כדברי הרמב"ם (הלכות מלכים, פרק חמישי), אל תצפה שתלך לקברו של ר' שמעון ובזה השגת מעלה וקדושה.

לימוד תורה

מה עדיף ללמוד, מהספר או ללכת לשמוע שיעור.....	רסז	לפסוק על פי קבלה, יש רבנים תומכים ויש אוסרים.....
חשיבות עליונה של לימוד התורה.....	רעז	אם מותר לאשה ללמוד גמרא.....
אם מותר ללמוד מקרא בלילות.....	רעח	אם מותר ללמוד תורה ולקבל על כך כסף ער
תרגום התורה, אינני מבין לשון התרגום... רפ		מקצועות שונים בלימוד התורה.....
מותר לבטא שמו של ה' בעת הלימוד.....	רפא	מפרשי המקרא שפירשו לא כמו חז"ל.....
חכמי תורה שאין בניהם תלמידי חכמים..רפב		בן תורה, אם יתן זמן מלמודו ללמוד חכמת הטבע.....
אם טוב שבן-תורה יעסוק גם בלימודי חול.....	רפג	

יש רבנים פוסקים הלכה על פי קבלה, ויש שאינם

שאלה: יש רבנים המאמינים בדברי קבלה ומלמדים שיש לסמוך על דברי סוד, הלכה למעשה, יותר מאשר ההלכה הנגלית. ויש רבנים המתנגדים לכך. מה האמת?

תשובה: דברי ההלכה הנגלית מבוססים על התלמוד, ששם היו כל חכמי ישראל, או רובם, המפורסמים בדורם. כך כותב הרמב"ם בסוף הקדמתו לספר ההלכה שלו "משנה תורה" שהתלמוד הוא בסיס המחייב כל יהודי. אבל דברי זהר, לר' שמעון בר יוחאי, דברי יחיד הם מול רבים. כידוע יחיד ורבים, הלכה כרבים (ברכות ט ע"א). ולא די בזה, אלא גם אם תבדוק ב"אנצקלופדיה תלמודית" (ערך הלכה, עמ' רפה, רפז, רצד, רצה) תמצא שבדרך כלל אין ההלכה נפסקת כר' שמעון בר יוחאי, אם לא בהלכות שבת (שם עמ' רצז). לכן אין סמכות לזהר לחלוק על הגמרא.

אבל יש עוד ענין אחר כדי לענות על שאלתך בענין חילוקי הדיעות בין הרבנים על סמכות "קבלה". מגדולי המקובלים היה רמח"ל. בספרו "שערי רמח"ל" (עמ' ל"ו) כתב: "ואשר קשה יותר הוא כי הבנת הדברים בכללם, סתום וחתום מאד. כי האריז"ל סתם הדברים הרבה ולא רצה לפרש בכתב. ונולד מזה שהקוראים בדבריו לקחו אותם על פשוטם ושטחיותם, ואין זו הבנה כלל. כי נקרא שאין בידינו אלא שמות ענינים שצריך לזכור אותם כמפתח של ספרים. כי כאשר ידענו שיש כך וכך ספירות ושיש כך וכך עולמות, ושיש כך וכך עליות וירידות, ואין אנו יודעים מה הכוונה בכל הדברים האלה ומה ענינם. נמצא שאין זו ידיעה כלל אלא זכרון של גירסא, אך בלא שום סברא".

גם החכם המופלא החסיד ר' צדוק הכהן כתב בספרו "ספר הזכרונות" (אות ג', עמ' 69, במהד' שבאותיות רש"י; ובמהד' הר ברכה עמ' 177) שהמתבוננים בעת תפילתם בסידור הכוונות בלי שיש להם התגלות רוח הקודש "לא זו שאינו חיוב אלא שאין בו תועלת כלל".

וכן כתוב בספר "כתר שם טוב" (הנהגות הבעל שם טוב, במהד' חב"ד הנמצאת ב"אוצר החכמה", עמ' קלט-קמ, פסקא רמ ס"ק ב) בענין הדפסת ספרי קבלה, שלא עברו בזה המדפיסים שום איסור [של פרסום דברי סוד] כי הקוראים בהם בלי שיבינו פנימיות משמעות הדברים, הוא כמו לתאר ענין מאכל מרק בלי לטעום אותו, כך הקוראים בלבד אינם מבינים באמת מה שמדברים. זו לשונו: "החכמה נקרא נסתר, מה שאין אדם יכול להשיגו. כמו טעם של המאכל אי אפשר לספר לאדם שלא טעם זה מעולם, אי אפשר לפרש לו בדיבור איך ומה. אבל מה שהם קוראים "נסתר" חכמת הקבלה, היאך הוא נסתר? הלא כל מי שרוצה ללמוד, הספר לפניו... אלא ענין הנסתר שכל הזוהר וכתבי אריז"ל הכל בנוים על פי דבקות באלהות".

אותם רבנים המתנגדים ללימוד קבלה, גם הם מאמינים שדברי קבלה קודש הם, וחלק מהם אף כתבו שהמכחיש אמיתות דברי קבלה הוא אפיקורוס. אבל התנגדו למי שעושה מעשים על פי קבלה, אחרי שאינו מבין בזה. אלו הם ה"מקובלים המזוייפים" שמייעצים אם שידוך מסויים הוא טוב או להמנע, או מחלקים "סגולות" להצלחה (בהרבה מקרים הם גם מבקשים כסף מהפונה אליהם, בכיסוי שזה למען "מוסד" שהם מנהלים) כביכול בשם "קבלה". בסגנון זמננו ראוי לקרוא זאת "מיסטיקה" ולא "קבלה".

סיכום. אין לעסוק בקבלה לפני שהאדם יודע היטב כל ההלכות למעשה, על פי נגלה, שהוא חייב בהם. לימוד קבלה הוא במצות גירסא. אבל אל יתיימר אדם לומר שהוא מבין פנימיותם אלא אם כן הוא בעל רוח הקודש. וקשה לקבוע איך נדע על אדם אחר שהוא בעל רוח הקודש. פרסומו בציבור אינו הוכחה, כי כל אחד מהציבור חוזר על מה ששמע מאחרים.

"קבלה" היא אמת התורה, פנימיות התורה. אבל אין לפסוק הלכה על פיה, כי אין אנו מבינים בה כראוי.

אם מותר לאשה ללמוד גמרא

שאלה: יש ויכוח גדול בימינו אם טוב הדבר שהבנות לומדות תורה שבעל פה. והרי בגמרא מפורשת (סוטה כ ע"א) וכן ברמב"ם (הלכות תלמוד תורה פרק א) שוללים זאת. ועל סמך מה מתירים בימינו דבר זה?

תשובה: כשחז"ל אסרו זאת, לא היתה זאת איסור גורף וכללי ללא יוצאים מן הכלל. הרמב"ם נימק "שרוב נשים אין דעתן מכוונת להתלמד, ומוציאין דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן". מה פירוש "מוציאין דברי תורה לדברי הבאי"? הרב יוסף קאפח (כתבים, ח"א עמ' 103) ביאר שכאשר רובן של הבנות רואות את סוגי הלימודים שבגמרא בנויים על י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, או ע"י גזירה שוה [=אותה המלה המופיעה גם לענין נושא זה וגם לענין נושא אחר ושונה לחלוטין], או ע"י היקש [=פסוקים הסמוכים זה לזה], שלומדים הלכה אחת מהלכה אחרת הדומה לה, או ע"י ריבוי ומיעוט וכיוצא בזה, תבואנה להקל-ראש בדינים הנלמדים, כי זה לא יסתדר להן לפי הגיון פשטני שיש להן, לפי מבט ראשון. יחשיבו את דברי תורה לדברי הבאי.

ברור שאין כוונת הדבר לומר שיש לכל הבנות גישה שטחית כזו, אלא "רובן". ולכן בספר ה"פרישה" (שנתחבר ע"י תלמיד הרמ"א, בבאורו לטור יורה דעה בסימן רמו ס"ק טו) כותב "אבל אם למדה לעצמה, אנו (רואות) [רואים] שיצאו מהרוב... רוצה לומר אם למדה על מכוונה שאינה מוציאה לדברי הבאי. אבל האב אינו רשאי ללמדה דדילמא תוציא דבריה לדברי הבאי? כי הוא אינו יודע מה שבלבה". כלומר, אין להשפיע עליה שתלמד. אבל אם היא עצמה מתנדבת לזה, ובוחרת בזה, מצוה היא עושה.

ביישום למצב דורנו, בת בוגרת הרי לא תירשם לקורס כזה אלא אם כן היא מעוניינת לקבל חכמה זאת. אי אפשר לכפות אותה ללימוד זה. ולדעתי אפשר לדייק זאת גם מלשון חז"ל "כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תיפלות". מדוע לא אמרו "המלמד את אשתו"? אלא מדובר במלמד לצעירה שעדיין לא גיבשה רציניות, עדיין אין לה כובד-ראש לייחס לחז"ל חכמה עמוקה שקיבלו במשך הדורות.

חילוק אחר לימד אותנו הרב שמשון רפאל הירש (בפירושו לדברים יא, יט). חז"ל הורו "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם" דרשו חז"ל "בניכם ולא בנותיכם" (קידושין כט, ב). [=עומק הדיוק הוא מפני שלא כתבה התורה "ולמדתם אותם את זרעכם" ואז היו גם הבנות בכלל]. לשון "לימוד" הוא למדנות, ההבנה העמוקה. אבל לימוד פשטני מותר ללמדה בכל הלכות התורה.

והבאתי לו ראייה מלשון הגמרא בהרבה מקומות "מאי תלמודא?" כלומר מניין לנו להוכיח לימוד עמוק זה? ועוד ראייה שהבאתי לדבריו, כי חז"ל לא דייקו את דבריהם מהפסוק "ושננתם לבניך" (דברים ו, ז), שידרשו "לבניך ולא לבנותיך" והרי הפסוק ההוא בא מוקדם יותר, ומדוע לא דרשו משם? אלא שם מדובר על לימוד בגירסא, "שינון" שטחי יותר לחזור שוב ושוב על אותן הידיעות. אבל "לימוד" הוא עומק התורה, וזאת יש להזהר אם למסור להן [אלא אם כן לפי דברי הפרישה, כבר הבאנו דבריו]. חילוק זה כבר נמצא בט"ז על שו"ע יו"ד רמז ס"ק ד. הרב הירש הזכיר המקור הזה.

סוף דבר, מותר לבנות רציניות ללימוד תורה שבעל פה.

אם מותר ללומדי תורה לקבל כסף תמיכה מהמדינה

שאלה: ידוע שהרמב"ם אוסר על לומדי תורה לקבל כסף עבור לימודם. זו לשונו (הלכות תלמוד תורה, פרק ג הלכה י):

"כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חילל את השם, ובזה את התורה, וכבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו, ונטל חייו מן העולם הבא. לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה. אמרו חכמים 'כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם' (אבות ד, ה). ועוד צונו ואמרו 'אל תעשם עטרה להתגדל בהן, ולא קרדום לחפור בהן' (שם). ועוד ציונו (אבות א, י) ואמרו 'אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות' [=שימוש המלה "רבנות" בימי קדם, הוא שליטה על אחרים]. 'וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון' (אבות ב א), וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות".

היום בכמעט כל הישיבות וכל הכוללים, מקבלים כספי תמיכה ממדינת ישראל. ידוע שיש מחנה די ניכר של אזרחים המתנגדים ללימוד התורה, והם רואים בתמיכה כספית זו עושק שלוקחים מאוצר המדינה. כלום אין בזה חילול השם?

תשובה: לא שאלת על מה שהישיבות והכוללים מתרימים אנשים פרטיים לתת מכספם למוסדותיהם. כי הבנת שזה בהתנדבות, ומי שאין לבו מעוררו לתת מכספו, אינו נותן! לכן

חלק גדול מהתורמים רואים בכך זכות, שיש להם השתתפות בלימוד התורה. ומובא במסכת פסחים (נג ע"ב) שלעתיד לבוא ישבו בגן עדן אותם התומכים יחד עם הלומדים, ונהנים מאור הזכות. וחלק גדול מהתומכים נותנים כי מודעים הם שבזה יש להם חלק לעולם הבא ולתחיית המתים (כתובות קיא ע"ב).

אני סבור שהוא הדין בכספי המדינה. מי המחליט כמה כסף לתת למוסדות התורה? הפְּנֶסֶת וכן ועדת הכספים של הפְּנֶסֶת. מיוצגים שם כל המפלגות שזכו לאימון הציבור ונכנסו נציגיהם לשרת בתפקידיהם. כל הצעה של חלוקת כספים מתקבלת ע"י רוב קולות. אין לך כמעט שום דבר שיתקבל בכנסת באופן "אוֹנִימִי" [ללא חריגים הפוסלים את החוק]. ואעפ"כ הכל כהוגן כי על דעת כך נכנסו כל המפלגות לארגון הכנסת, שהחלטותיהם יתקבלו לפי רוב קולות. לכן כאשר חק-ההקצבה עובר, ומקציבים לבני הישיבות ולבני הכוללים, זו השתתפות של עם ישראל בקיומם, והרי זו החלטה נבונה ונכונה של רוב עם ישראל. לא צריכים להיות מזועזעים יותר מדאי מקומץ קטן של שונאי תורה המתרעמים על כך.

קראתי בעיתונות שההקצבה הממשלתית למוסדות להשכלה גבוהה (האוניברסיטה העברית, הטכניון, מכון וייצמן ברחובות וכו'), הם פי שש לכל ראש של הסטודנטים, מול מה שניתן לכל ראש בין לומדי התורה. אבל אותה ששית מהסכום הכללי מראה כי עם ישראל מעוניין שיהיה בְּעִמְנוּ קבוצה של מלומדים, היודעים מורשת הדורות של דורות קדם. נכון שחלק ניכר מעם ישראל אינו מרגיש שבכוחו לקיים דברי התורה, קלה כחמורה, אבל באופן עקיף שמחים הם שיש בְּעִמְנוּ גרעין מסויים המסור לכך.

לכן אין שום פגם בכסף זה. וגם הנוהג בכל ענייניו כדברי הרמב"ם, לפי דעתי מותר לו לקבל תמיכה זו, כי הוא בא ברצונם של רוב עם ישראל, כפי שבא לידי ביטוי ע"י נציגי רוב העם בפְּנֶסֶת.

מקצועות שונים בלימוד בהתורה

שאלה: כל רב אומר לי משהו אחר. אחד אומר לי שהעיקר הוא ללמוד הלכות למעשה. השני אומר לי שהעיקר הוא ללמוד טעמי ההלכות, כלומר ללמוד את הגמרא. שלישי אומר לי כי העיקר הוא לימוד המקרא, שהם כתבי הקודש. רביעי אומר לי ללמוד מוסר, כדי לתקן את מדותי. והחמישי מפליג עוד יותר ואומר לי לקרוא זהר,

**אפילו שלא אבין את המלים, כי הלימוד הזה מחדיר קדושה לנפש, מטהר את הנשמה.
למי אני אשמע?**

תשובה: כולם חשובים אבל לא באותה רמה. כולם נחוצים, אבל לפי "פרופורציה", כלומר במינון הנכון. חז"ל (קידושין ל') עמדו בפני בעיה זו והורו שהאדם ישלש את לימודו, כל יום ביומו. "שליש מקרא, שלישי משנה, שלישי תלמוד". מסביר הרמב"ם (בהלכות תלמוד תורה, פרק א) כי "משנה" הן ההלכות הפסוקות, לדעת מה לעשות. אני מוסיף על דבריו, לכן ספר הרמב"ם הוא עצמו קרא לו "משנה תורה". וכן קרוב לזמננו יש ספר "משנה ברורה". כל ספר המקצר ומורה הלכה ברורה, בזה מקיימים לימוד "משנה". קח לך ספר המקיף את הענינים, שיש לו לשון ברורה ותמציתית. כי אם יש יותר מדאי פרטים, לא תקלוט מה שהוא כותב, וגרוע מזה לא תזכור מדבריו כלום. כמו שאומרים "מרב עצים, לא רואים את היער".

"שליש תלמוד" הוא כל לימוד המעמיק את המחשבה, כל עיון, כל בירור הטעמים של מה שאתה לומד. נכללים בזה לא רק גמרא, אלא גם ספרי מחשבת ישראל, וגם ספרי קבלה, אם לומדים אותם בהבנה.

אמנם הרמב"ם כתב לחלק לשלישים שונים. אבל הר"ן (על מסכת קידושין) כתב שאין זאת כוונת חז"ל אלא שלישי הוא "חלק מסוים" בין רב או מעט. אני מנחש שאין לך כל היום ללמוד תורה אלא שעה או שתיים ביום. [בודאי בשבתות תוסיף על כך עוד כמה שעות!]. לכן אני מציע שתתן חצי שעה ללמוד פרשת השבוע עם פירוש רש"י (ואם תשתדל להבין רש"י, קיימת גם מצות "תלמוד"). אחר כך תתן שעה ללמוד איזה ספר של הלכה. ותסמן לך בספר ההוא (בַּעֲט) מה שתמצא לזכור. ועדיף מזה להחזיק מחברת שם תכתוב בקיצור את ההלכות החשובות שתמצא לזכור.

נוסף על כך, רבע שעה תלמד ספר מוסר או התעוררות. יש לנו בימינו ספרים אלו בשפע רב. קח לך ספר שיש לו לשון קלה, והמבוסס על דברי חז"ל (עם ציטטות), לא ספר הבנוי כולו על פי סברותיו של הרב המחבר בעצמו.

תתרחק מהלימוד בזוהר בקריאה בלי הבנה. אמנם הרב חיד"א אומר שזו סגולה גדולה, אבל נראה לי שזה מדובר במי שאינו יכול ללמוד בשאר מקצועות שפירטנו למעלה. הרי כתוב בשולחן ערוך (סימן א') "טוב מעט בכוונה מהרבה בלי כוונה". וכתב ה"משנה ברורה" שם שהוא הדין בלימוד התורה, צריכים להבין מה שלומדים.

עצה טובה היא לך, שבכל פעם שתעמוד בתפילה, בברכת "אתה חונן לאדם דעת" תוסיף בקשה מהקב"ה שיצליח אותך בלימודך בתורה. מלים אלו תגיד לפני הסיום של "ברוך אתה השם".

פרשני המקרא לפעמים מפרשים לא כמו חז"ל

שאלה: אני לא מבין. יש לנו פירושים מחז"ל למקרא, גם בגמרא וגם במדרשים. והנה מפרשים רבים, מהמסורתיים ביותר, מרשים לעצמם לפרש את הפסוקים בשינויים גדולים מאד ממה שאמרו חז"ל. כמו רבי אברהם אבן עזרא, ורשב"ם, ורמב"ן ועוד. האם אין זה חותר תחת סמכותם הבלעדית של חז"ל?

תשובה: יש להבדיל בין דברים הנוגעים הלכה למעשה לבין רעיונות ואגדה, שבהם כל הדברים הנראים לדעתו של הגדול בתורה כנכונים, גם הם תורה, ושבעים פנים לתורה, כולם אמת.

הנה לפניך דברי רבי אברהם אבן עזרא בסוף הקדמתו לתורה: "ובעבור הדרש [של חז"ל], דרך הפשט אינה סרה. כי שבעים פנים לתורה. רק בתורות ובמשפטים ובחוקים, אם מצאנו שני טעמים לפסוקים, והטעם האחד כדברי המעתיקים [=הם חז"ל] שהעתיקו והעבירו תורה שבעל פה מדור לדור] שהיו כולם צדיקים, נִשְׁעָן על אמיתתם בלי ספק, בידים חזקים".

וכן כתב ר' חיים בן עטר בהקדמתו לפירושו לתורה, "אור החיים": "ולפעמים אמשוך בקסת הסופר בפשטי הכתובים בדרך משונה [=שונה] מִדְּשׁוֹת חז"ל. וכבר גליתי דעתי שאין אני חולק ח"ו על הראשונים אפילו כמלוא נימא, אלא שהרשות נתונה לדורשי תורה לעובדה ולזורעה... [להיותה] מעלת פירות... רק לדבר הלכה אל אשר תִּפְּנוּ הראשונים, אחריהם לא יִשְׁנו".

וכן כתב "אור החיים" (על דברים לב, תחילת פסוק א) "והגם שקדמונינו בחרו דרך אחר, כבר אמרנו ששבעים פנים לתורה (במדבר רבה יג, טז). ובענין האגדה יכולים לפרש הגם שיהיה הפירוש מְנִיחַ לדבריהם, כל שאין הניגוד בדבר הלכה".

זכינו בדורנו שהרב מנחם כשר, בספרו הנפלא "תורה שלימה" (כרך שבעה עשר, עמ' רפו-שה) אסף רשימה של ראשונים רבים שכך נהגו.

ולכן דרך התורה פתוחה, שכל ירא שמים שאינו בא ללעוג או לזלזל, אם הוא ממציא פירוש חדש בתורה שלא אמרו קדמונינו, אל יתבייש ואל יתבושש. כי "מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו" (חולין ז ע"א).

אם מותר לבן-תורה לתת זמן ללמוד בחכמת הטבע

שאלה: אני בן תורה הלומד ב"כולל" ויש לי התעניינות ללמוד חכמת הטבע; גם גוף האדם וגם על החיות והעופות. האם זה ביטול תורה ויש לי עון בזה?

תשובה: הרמב"ם (הלכות יסודי התורה, פ"ב ה"ב) מלמד כי לא רק שאין בזה עון, אלא מצוה גדולה יש בידך, כי מזה תגיע לאהבת הבורא ויראת הרוממות ממנו. כך דבריו:

"והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך [=אי אפשר להעריך כמה עצומה חשיבותה] ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד 'צמאה נפשי לאלהים לאל חי' (תהלים מב, ג). וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד, ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה, עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות".

והזר על זה להלן בסוף הלכות תשובה. ובספרו "מורה נבוכים" (ח"ג פרק כח) הודיע כי בתורה נצטוונו על עיסוק זה, במה שכתוב "ואהבת את ה' אלהיך" (דברים ו, ה). זו לשונו: "כי האהבה הזו לא תהיה אלא בהכרת המציאות כולה כמו שהיא, ובהתבוננות בחכמתו [=של ה'] בה".

וכן רבי אברהם אבן עזרא (על הושע ו, ג) טען "סוד כל החכמות... שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה [=להכיר את ה']". כי בתחילה ידע המשכיל את השם ית' במעשיו, כמו [כוכב] השחר בצאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת" [השמש כולה]. וכך כתב רד"ק (על תהלים סוף מזמור עג; ומזמור קיא, פסוק י').

מעניין מאד מה שכתב רלב"ג על משלי (ב, פסוק כ, במהד' מוסד הרב קוק, עמ' ט) "חכמות בחוץ תרונה" זו לשונו: "הנה חכמות הנמצאות [הדברים הנמצאים בעולמנו, בעלי חיים והצמחים] יגביהו קולן בחוץ, כדי שישמעו האנשים דבריהם... והנה אמר זה [להיגלות] [להתגלות] חכמת השם ית' בנמצאות [היגלות] [התגלות] נפלא, כשעיוין באופן החכמה הנפלאה שיש ביצירת כל נמצא... ואמר 'בחוץ' [עולם הטבע שמחוץ לעיר] לפי שבחוץ יראו דברים רבים יעירו על חכמת רבות נפלאות" [כלומר מזה יכירו נפלאות בורא העולם. וכן כתב בביאורו לשיר השירים, פ"א פסוק ג "לריח שמניך טובים"]".

גם חז"ל עסקו בלימוד הטבע, כמו שמוזכר במסכת שבת (עה, א), וראה רשימות שערכתי בספר "אוצרות המוסר" (ח"א עמ' 275-271). לכן ודאי שלימוד בחכמות הטבע הוא חלק מהשגת האמונה, והיא נדרשת וחובה עלינו לא פחות מתלמוד תורה. אמנם כל דבר צריך להיות

במינון הנכון. כמו שלא ייתכן שתעסוק כל היום בגמרא ולא תלמד הלכה, ולא ייתכן שתעסוק כל היום בלימוד מקרא ולא תעסוק בשאר חלקי התורה, כך לימוד חכמת הטבע צריך להיות, נניח באומדן כללי, כעשירית מזמן לימודך.

"אחוז בזה וגם מזה אל תנח את ידך" (על פי קהלת ז, יח).

מה עדיף, ללמוד מהספר או ללכת לשמוע דרשה ושיעור?

תשובה: יש לכל אחד מהם מעלה וגם חסרון.

[א] הלומד מהספר יש לו יתרון שהוא מקבל חכמה מהמומחים בנושא שעליו הם כותבים, מה שאין כן כששומע שיעור בעל-פה ממישהו בדורנו שמלקט, או מעתיק בקצרה ממה שמצא אצל אחרים, אבל הוא עצמו איננו מומחה לנושא ולא הקיף את כל הענין; הידיעות שישמעו ממנו יהיו מקוטעות ולא שלימות.

[ב] נוסף על כך ראוי ללמוד מהספרים שכתבו הגאונים שבדורות הקודמים, כי הם היו במחשבותיהם מרוכזים יותר בקדושה מאשר אנחנו בזמננו. כי בתקופה העתיקה לא היה בלבול-ראש שיש בימינו מהפוליטיקה המרגיזה, ומהטירדות הכספיות יום יום, והמהעסקים המרובים שארחות חיים המודרניים מכתובים לנו, ואין לנו יישוב הדעת להעמיק בנושאים אותם אנו לומדים. לכן הלומד מן הקדמונים מקבל איכות התורה, אם לא הכמות.

[ג] ועוד מעלה יש בלימוד מהספרים שהאדם יכול לקרוא לְאֵטוּ, לפי הקצב שלו. מה שאין כן הדרשן גולש מענין לענין, ועד שהשומע "סופג" בקרבו רעיון אחד ששמע מהדרשן ורוצה לקלוט אותו, כבר הדורש בציבור עובר לנושא אחר, ובזה הרעיון הקודם ששמע "נבלע" ולא נשמר בזכרוננו של השומע.

[ד] יש יתרון נוסף בלומד מהספר שהאדם יכול לקרוא קטע מסויים שוב ושוב בעודו לומד הענין. כי פעם ראשונה הוא רק חריש ראשון ואינו מבין כל צרכו. רק בפעם השניה והשלישית יחדור להבנת המושג גם בפרטים. פעם ראשונה שהאדם שומע מושג, עד ששומע את כל מה שמגישים לו הוא מבין רק הנושא הכללי. אבל צריך לחזור שוב כדי להתבונן בחלקי הרעיון.

כל שכן שהלומד מהספר יכול לחזור על כך שוב, גם כעבור כמה שבועות או חדשים, ולרענן את זכרונו.

[ה] עוד מעלה יש בספר הנדפס שמביא מקורות מדויקים לדבריו, אם מזכיר היכן פסוק פלוני, היכן מאמר חז"ל אלמוני, היכן מקום דברי הראשון הזה או האחרון ההוא, וכך יוכל הלומד לבדוק את דייקנות הדברים. מה שאין כן בדרשה בעל-פה אין זה מתאים שהדרשן ילָאָה את השומעים עם ציון המקורות, כי כיון שאינם כותבים מה ששומעים, הרי האזכור של המקורות הוא לשוא, ולכן איננו מזכיר אותם.

[ו] ויש תוספת ריח. חז"ל הורו לנו שיש ללומד התורה לבטא את המלים בשפתותיו. הרי השו"ע (או"ח סי' מז סעיף ד) פסק שהקורא בהרהור לבד אינו מברך ברכת התורה. ובשו"ע רש"ז מלאדי (הלכות תלמוד תורה, פ"ב הלכה יב) פוסק שהלומד בהרהור בלבד קיים רק מצוה מדרבנן ולא מצוה דאורייתא של "ודברת במ". לכן צריך הקורא בספר לבטא בפיו מה שהוא קורא [למרות שֶהֶהֱסָפֵק יהיה כמות פחותה. אבל לכל הפחות יזכור את לימודו (רמב"ם, הל' תלמוד תורה פ"ג הלכה יב)]. מה שאין כן השומע דרשה, לא יוכל אז לבטא בפיו מה ששומע, והפסיד התועלת הנ"ל.

*

אבל מצד שני, יש מעלות גדולות ללכת לשמוע שיעור בתורה.

[א] פעמים שאין לו לאדם כל הספרים בנושא מסויים ההוא שעליו הדרשן מדבר.

[ב] אפילו אם יש לו להשומע כל הספרים ההם, עד שהאדם רוצה להבין בנושא מסויים יארוך לו זמן רב לעבור על הספרים העוסקים בנושא. אבל הדרשן כבר הקדים שנים או שלוש שעות לנושא הזה ומגיש לנו מן המוכן, תמצית ממה שמצא, ובזה הועיל לכולנו.

[ג] הדרשן מטעים את הדברים, מְחַיֶּה את הנושא גם על ידי סיפורים, וגם על ידי שמראה חילוקי דיעות בין גישות שונות, ומנסה או ליישב הסתירות, או להכריע ביניהם מי מהם הנכון. והדברים המעניינים האלו גורמים לשומע שמחה, ויתמיד בלימוד. מה שאין כן כשצריך ללמוד בספר, ההגשה אליו היא חד-גונית ופחות מושך את תשומת ליבו. ולכן גם יזכור פחות.

[ד] עוד מעלה יש במי שהולך לשמוע שיעור ציבורי, שבזה הוא מחזק את הנוכחות של שאר השומעים. כי כאשר יש פחות משתתפים הבאים לשמוע, זאת השפעה שלילית שכעבור זמן יבואו פחות ופחות נוכחים. ואל יזלזל אדם בזה, כי זיכוי הרבים היא מצוה גדולה. וגם אם אין האדם עצמו לומד הרבה, או אינו מבין הרבה, זכותו שגרם לכך שהרבה אחרים באים לשמוע [כי מושפעים ממה שרואים התעניינות כללית] היא נזקפת לזכותו.

[ה] עוד מעלה יש, כי לפעמים לשונו של הספר הקדמון הוא חתום וסתום; מבינים "רק בערך" את הענין אבל לא יורדים לעומק דעתו. ואם יש דרשן מוצלח הוא יכול לבאר יפה מה שכתוב בספר.

כל הנ"ל מדובר בדרשן מוצלח שיש בו ידע רב להועיל לשומעים, ולא בדרשן שמדבר בשטחיות ואינו מביא הרבה תועלת.

סיכום הנושא: הכל תלוי במי הוא השואל שאלה זו. אם הוא אדם מורגל בחכמה, וקורא בשקידה בספרים אפילו כשהוא לבד בביתו [ומבטא בשפתיו], יש מעלות גדולות בלימוד עיוני מתוך הספרים.

אבל אם אין לו אוצר חשוב של ספרים, וגם אינו מורגל בלימוד כשהוא בודד, ועלול להיות שיתעייף ויפסיק באמצע קריאתו, עדיף לו שילך לשמוע שיעור ציבורי.

"וכל מעשיך יהיו לשם שמים" (אבות, ב).

חשיבות עליונה של לימוד התורה

שאלה: אני כבר מקיים המצוות. מדוע כל הזמן מדגישים הרבנים שחובתנו ללמוד הרבה תורה?

תשובה: במשנה אחרונה של מסכת מכות אמרו: "רצה הקב"ה לזכות את ישראל. לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר 'ה' חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר'" (ישעיה מב, כא).

יש לתמוה על דברי המשנה. אדרבה. אם רצון הקב"ה שנזכה, יצוה אותנו בפחות מצות ואז נוכל לעמוד במשימה. כאשר מוסיף הרבה מצוות, קשה מאד לקיים כל כך הרבה!

עונה על כך הרמב"ם בפירושו למשנה שם (בתרגומו של הרב יוסף קאפח): "מיסודות האמונה בתורה שאם קיים האדם מצוה משלוש עשרה ושש מאות מצוות **כראוי וכהוגן**, ולא שיתף עמה מטרות ממטרות העולם-הזה כלל, אלא עֲשֶׂאָהּ לשמה מאהבה כמו שבארתי לך [=הערת ביניים, כמו שהזכיר ב"ספר המצוות", מצות עשה ג', ובהלכות יסודי התורה פ"ב הלכה ב] הרי הוא זוכה בה לחיי העולם הבא. לכן אמר ר' חנינא כי מחמת רבוי המצוות אי אפשר

שלא יעשה האדם אחת בכל ימי חייו בשלימות ויזכה להשארות הנפש באותו המעשה" [=הרמב"ם מביא הוכחה לדבריו ממעשה שאירע אצל חז"ל].

פשוט הדבר שה"שלימות" אותה הזכיר הרמב"ם, לעשות המצוה "כראוי וכהוגן" כוללת שיעשה אותה כהלכתה. למשל, אם רצונו לשמור שבת, אבל מתוך אי ידיעה הוא מטלטל מזון לסעודת שבת ברשות הרבים ביישוב כזה שאין שם עירוב כשר, אין לו מצוה אלא עבירה. הוא רוצה לשמור עצמו מגזל, אבל אינו יודע בהלכה, אין ספק שנכשל בעון.

לכן חובה על כל אחד ואחד מאתנו ללמוד תורה, כמה שאפשר יותר, למען לא נכשל בקיומה. גם נכלל בזה שהאדם ילמד מדרשים, וגם ספרי מוסר, וגם ספרי מחשבת-ישראל, כדי לפתח אצלו אהבת הבורא, אותה הזכיר הרמב"ם. אהבה באה מתוך ידיעה.

באמת אין הרבה מצוות בימינו. כי מחמת חורבן בית המקדש וגלות ישראל, מנה ה"חפץ חיים" בספרו "ספר המצוות הקצר" שנותרו בידינו רק שבעים ושבע מצוות עשה דאורייתא ומאה תשעים וארבע מצוות לא תעשה דאורייתא.

אי אפשר ללמוד את הכל, כי התורה "רַחֲבָה מִנִּי יָם". אבל "אי אתה בן חורין להבטל הימנה" (אבות, סוף פרק ב). על האדם להשתדל כמיטב יכולתו.

אם מותר ללמוד מקרא בלילות

שאלה: אני עובד במשרד כל היום. כאשר אני בא הביתה בערב, עייף, אני עסוק עם הילדים ושאר צרכי הבית, ורק כשהולכים לישון אני מסוגל לפתוח ספר וללמוד תורה. והייתי רגיל לקרוא תנ"ך כי אני חושק בלימוד זה, והוא מעניין אותי. אבל כשנודע זאת לחבר שלי, טען שעל פי אריז"ל זה אסור, וכן כתב "בן אש חי" (שנה א, פקודי, ז) ומחמיר שאפילו עם הארץ שלא יכול ללמוד גמרא, בכל זאת יחזור על משנה "איזהו מקומן" כמה פעמים, אבל לא יקרא מקרא בלילה. מה אעשה?

תשובה: קודם-כל עליך לדעת כי כל דברי "קבלה" אינם מחייבים ממש. הם רק בגדר המלצה. כי ההלכה המחייבת היא בתורת הנגלה, הגמרא והפוסקים. והם לא הזכירו איסור ללמוד

מקרא בלילה. בעבר היתה לי שיחה עם הרב עובדיה יוסף זצ"ל ואמר לי כי אפילו "ספר הזוהר" דרגתו כספר מדרש, ולא פוסקים הלכה מספרי המדרשים.

לעניננו, המקור למניעה זו היא באמת בדברי אריז"ל (שער המצוות, פרשת ואתחנן, עמ' פד) זו לשונו "בליל ששי תקרא כ"ו פסוקים מהפרשה... אבל בשאר לילי השבוע, אין ראוי לקרוא מקרא, לפי שהמקרא הוא [בעולם] העשיה, והלילה עצמה הוא בחינת [עולם] עשיה, והכל הוא דינין, ואין ראוי לעורר דינין" עכ"ל. שים לב שלא קבע "אסור" אלא אמר "אין ראוי". ויש אריכות גדולה בנושא זה על ידי הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ששי, או"ח סי' ל). והוא מצטט דברי ספר "חמדת ימים" (על שבת, פרק יח) שדברי אריז"ל הם למי שבקי בתורה שבעל פה "אך מי שאינו בקי אלא במקרא, אם נאמר לו שאין נכון להגות במקרא בלילה נמצא בטל מהתורה מכל וכל. ובדבר זה שגו רבים מתופסי התורה שלא ידעו לכלכל במשפט דברי האריז"ל".

ובאמת, כל המקור בדברי חז"ל עצמם הוא במדרש תהלים (מזמור יט) על זמן ארבעים יום שמשעה עלה לערפל לקבל תורה בהר סיני, "ומניין היה יודע משה רבינו אימתי יום ואימתי לילה? ... אלא משעה שהיה הקב"ה מלמדו מקרא היה יודע שהוא יום, וכשהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה" עכ"ל. אבל אם מזה למד אריז"ל, הרי יש סתירה לזה ממקום אחר במדרש תהלים (מזמור נט) ואתרגם לעברית:

"מעשה בבנו של רבי עקיבא שנשא אשה. מה עשה? כיון שנכנסה אצלו [אחרי החופה], היה עומד כל הלילה וקורא בתורה. אמר לה, 'קחי מנורה והאירי לפני'. והיתה מחזיקה כל הלילה, ומאירה לו. ופותחת לפניו ספר וגוללת מתחילתו לסופו, עד שהגיע הבוקר. בבוקר שאל אותו רבי עקיבא [אביו של החתן] "מצא או מוצא?" [ראו במסכת ברכות ח ע"א, זאת שאלה לשאול את החתן אם יש לו נחת רוח מאשתו] וענה לו הבן "מצא אשה מצא טוב!".

הרי שהוא למד תורה שבכתב. וקשה לומר שעסק בתורה שבעל פה, כי באותה תקופה לא כתבו כלל תורה שבעל פה, ולא היו ספרים, וכאן היא גוללה לפניו מגילת ספר. הרי מכאן שהמתמיד הגדול הזה, הצדיק הגדול הזה, למד מקרא בלילה!

גם המקובל הקדמון (נפטר בערך שנת 1310) רבי מנחם ריקאנטי (פרשת יתרו, דף מ"ה) רק כתב "ודע שצריך האדם לעסוק בתורה שבכתב, ביום ובתורה שבעל פה בלילה, דבר כפי ענינו". ולא כתב "אסור" אלא "צריך".

ולכן תמשיך במנהגך. חז"ל הדריכו אותנו "אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ" (עבודה זרה יט, א). וזה תיקונך, הראוי והטוב.

קריאת שנים מקרא ואחד תרגום, ואינני מבין תרגום

שאלה: אבי חניך אותי לקיים מצות קריאת פרשת השבוע בביתי בכל שבוע "שנים מקרא ואחד תרגום". הזדרזתי במיוחד כי חז"ל הבטיחו שהמקיים זאת מאריכים לו ימיו ושנותיו (ברכות ח ע"ב). אבל בבואי להדריך את בני, הוא מתרעם כי איננו מבין לשון תרגום, וזה בעיניו "בזבז זמן" ועדיף לו לעסוק בלימוד אחר.

תשובה: באמת בעלי בהנגלה הציעו שראוי ללמוד פירוש רש"י במקום קריאת תרגום. אבל דבריהם תמוהים, כי ישנן מלים רבות בתורה שאין עליהן פירוש רש"י? ואין כאן תמורה הולמת.

אבל מהר"ל היה מבעלי פנימיות התורה, כמו שהוכחתי בחוברת "אוצרות מהר"ל וסודותיו", (נמצאת ב"אוצר החכמה"). והוא מודיע לנו סוד הדבר. בספרו "נתיבות עולם" (נתיב העבודה, פרק יא, ופרק יג) מגדיר כי כל הלשונות הן מיוחדות אחת אחת, כל לשון לאומה המשתמשת בה. והן פחותות-מעלה כי הן מצומצמות לאומה ההיא בלבד. אבל שפה בינלאומית היא מעולה יותר, כי היא לקבוצה גדולה יותר של האנושות.

ולכן הוא מסביר כי עולמות שהקב"ה ברא מורכבים משלושה רבדים. עולם העשיה היכן בני אדם מצויים; עולם הגלגלים, שם שמש וירח וכל הכוכבים. ועולם השלישי, שם "כסא הכבוד" כלומר העולם הרוחני שם נגזרים כל מעשי בני אדם, עונש וגמול. מבאר מהר"ל כי "שנים מקרא" הם נגד שני העולמות הנמוכים, והם פחותי ערך. והתרגום מול עולם העליון, הנשגב.

וזה פלא בעינינו. כי לכאורה לשון הקודש עדיפה יותר מכל שפה אחרת! עונה מהר"ל כי מפני שבתקופת חז"ל היתה ארמית לשון בינלאומית היא עליונה. אני מוסיף: בינלאומית היא בין כל עמי האזור סביב לים התיכון [ובימיהם טרם הגיע האנושות ליבשות אמריקה, וגם לא לצפון העולם, רוסיה וכו'. ובאזורנו שם היו כמעט כל בני האנושות] יש מעלה מיוחדת לארמית.

ובזה מוסבר מדוע לשון "קדיש" היא בארמית, ומדוע הזוהר והתלמוד בארמית, כי זו היא שפה בינלאומית. אמנם נכון כי בימינו, אין אומה בעולם המשתמשת בארמית, אבל הרעיון המוסרי עדיין קיים. ולכן טוב לא לזוז ממאמר חז"ל.

ויש בזה תועלת צדדית. המתרגל לקרוא את התרגום, יקל עליו מאד להבין דברי הגמרא, גם בירושלמי, וגם אם יזדמן ללמוד בפירוש "יונתן" לנביאים וכתובים.

אפשר כי בנוסף לסוד שגילה לנו מהר"ל, יש בכך עוד נימוקים. רואים אנו כי גם הרמב"ם, שבזמנו גם אז פסקו מלדבר ארמית, קובע הלכה זו לקרוא כל שבוע פרשת השבוע גם בארמית.

בעת הלימוד, מותר לבטא שם ה' בלי לכנותו

שאלה: חונכתי שכאשר בעת הלימוד אומרים פסוק, כמו המוזכר בגמרא, או בעת שירת זמירות, אם מופיע שמו של הקב"ה, צבאות, שדי, אל, אלהים ואלוה, יש לכנות ולומר "השם", אבל לא לבטא את האותיות כמו שהן כתובות. לאחרונה באתי לשמוע שיעור בבית כנסת של ספרדים, וראיתי שהם אומרים כל שם ושם כמו שכתוב. וכאשר תמהתי ושאלתי אמרו לי כי גם בזמירות של שבת, כשמופיע שמו של הקב"ה אומרים אותו, בלי לשנות. מה הם הצדדים בעד ונגד?

תשובה: בשולחן ערוך או"ח, בשערי תשובה (לסימן רט"ו) כתוב: בשאילת יעב"ץ ח"א סי' פ"א¹⁰ כתב ר' יעקב עמדין דאם יש הזכרה [=שמו של הקב"ה] באמצע מְטַבֵּעַ ברכה הכתובה בש"ס יכול לאומרה, ובכלל דבריהם כתובים הבאים, קורא כדרכו במקרא האזכרות בקריאתו. וכתב שכן היה נוהג מר אביו "חכם צבי" [עכ"ל שערי תשובה]:

ובאמת כך פוסק הט"ז (או"ח סי' תרכ"א) שבדרך לימודו מותר לומר שם אדנות, בלי לכנותו. ומשמע שכך הוא באומרים זמירות, שגם הוא לצורך.

ועוד מוסיף שם "שער תשובה" כי החיד"א ב"ברכי יוסף" כתב דרבנן קשישאי בארץ ישראל נהגו שלא להזכיר השם בקריאתו. וכן בספרו "מחזיק ברכה" כתב שכן כתב בתשב"ץ קטן בשם מהר"ם [מרוטנברג] 'ואיני קורא שם של ד' אותיות בתלמוד כי אם 'השם'".

מדבריו רואים כי מנהג הרווח בבני דורו של חיד"א היה כן לבטא האותיות. רק "רבנן קשישאי" הם שהחמירו, וגם רק אותם שהיו בארץ ישראל.

ומביא שם מהר"י עמדין בשם אביו ראייה נפלאה שמותר לומר "אזכרה" [שמו של הקב"ה] בדרך לימודו. כי במסכת ברכות מובא כי עזרא תיקן שבעל קרי [או מי שהיה עם אשתו] לא ילמוד תורה עד שיטבול. [בינתיים, בזמן תקופת הגמרא בטלו חובה זו, וכבר אין חיוב לטבול

10. יש שם שתי תשובות המסומנות פ"א, כוונתו כאן לשניה.

מפני הנ"ל]. ונאמר במסכת ברכות (כב, א) "רבי נתן בן אבישלום אומר אף מציע את הגמרא, ובלבד שלא יאמר אזכרות שבו". מזה ברור כי אמנם רק בעל-קרי לא יבטא האזכרות, אבל כל שאר הלומדים כן בטאו אותיות האזכרות, כלומר "אדני", כהרגלם. אבל ודאי אותיות הכתב יהו"ה לא אמרו, ויש בזה איסור מיוחד.

לכן אדרבה, טוב הדבר לומר הדברים ככתבם.

תלמידי חכמים שבניהם אינם בני תורה

שאלה: מפריע לי מאד שאני מכיר רבנים שהם חכמים בתורה, אבל בניהם רחוקים הם מלימוד התורה. שאלתי מגיד שיעור שלי, והפנה אותי לגמרא בנדרים (פא ע"א) שם יש חמשה טעמים אפשריים, והאחד מהם "מפני שאינם מברכים בתורה תחילה". זה מוזר, כי כל יהודי דתי מברך בכל בקר ברכה זו. לא יעלה על הדעת שדוקא תלמידי חכמים לא יברכו ברכה זו?

תשובה: פתרון לזה מצאנו בדברי מהר"ל בהקדמתו לספרו "תפארת ישראל". שם כותב "שאין פירוש הברכה הדבור בפה בלבד, דודאי הדבור בפה היו מברכים, אבל הכוונה על הברכה בעצמה היא האהבה הגמורה והדבקות אל השם יתברך, לאהוב השם יתברך במה שנתן תורה, וזהו ענין הברכה. ואין כל האהבות שוות, כי האהבה האמתית היא האהבה בכל לב ובכל נפש, וכדכתיב (דברים ו, ה) 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך', ולא היה להם האהבה הגמורה אל השם יתברך במה שנתן התורה לישראל. ובפרט על הטובה הגדולה שהיא התורה שהיא טובה על הכל, שיש לברך הש"י ויתעלה שמו על זה בכל לבו. וכפי הטובה העליונה לא היו מברכים בכל לבם". עכ"ל.

כאשר אדם מברך את ה' אין להסתפק במס-שפתיים, רק להוציא ההיגויים מפיו, אלא צריכים לב. כיון שהתורה היא כל חיותו של ישראל, כי בלי תורה הרי אנו ככל גויי הארצות, עם כל מדותיהם הרעות. מי שאינו מפנה כל ריכוז מחשבותיו בעת אמירת המלים של הברכה להכרה בהירה זו, הוא מפסיד סיעתא דשמיא. כי הרבה אנשים אוהבים את התורה כי יש בה חכמה, אוהבים את הרעיונות היפים; ויש הלומדים תורה כי הם מלמדים לאחרים תורה ומעוניינים לדעת מה יענו לכל שואל כי מתכבדים הם בזה; ויש שלומדים תורה מחמת שמקבלים מזה סיוע כספי. לכן צריכים להתעלות לאהוב לא רק את התורה, אלא להכיר טובה לנותן התורה ולאהוב אותו על שנתן לנו את התורה.

הרב מהר"ל תמצת ביקורת זו בבואו שוב לנושא זה ב"נתיבות עולם" (נתיב התורה, סוף פרק ז) "אבל תלמידי חכמים שעוסקים בתורה ואוהבים התורה, וחפצים בה מצד עצם התורה שהיא חכמה, כי כל אדם בטבע אוהב החכמה, ולפיכך אין לימוד התורה מורה על אהבת השם יתברך, בשביל שנתן להם התורה". [עכ"ל]

וזה נרמז בציווי בתורה, שאחרי הפסוק "ואהבת את ה' אלהיך" כתוב "והיו הדברים האלה וכו' ושננתם לבניך ודברת בם" וכו'. כלומר תאהב את ה' מחמת שהעניק לנו תורתו הנפלאה.

אמנם זה נראה כסתירה לדברי ר' חיים ולוז'ין ("נפש החיים", שער ד, פרק עשירי) המלמד שלהשיג דבקות בהקב"ה לא צריכים לחשוב על כך בעת הלימוד, כי עצם לימוד התורה שה' נתן, הוא עצמו הדבקות בה'. הרי מפורש בדבריו שאין צורך לחשוב בעת הלימוד על הדבקות בהקב"ה?

אלא אין סתירה ביניהם, כי דברי מהר"ל הם על עת שמברכים הברכה. והכל הולך לפי הפסיעה הראשונה. אחר כך, כל המִשָּׁךְ הלימוד מבוסס על מה שכיון אותו האיש בתחילת העיסוק, על ברכת התורה שלו. ובשעה שלומד תהיה כל אהבתו לדברי קודש שהוא לומד.

מקור התורה הוא עם השם יתברך. ואם אותו אב, שבפועל עוסק בלימוד התורה, יתקשר עם נותן התורה, ה' ישפיע עליו ברכה שְׁמַעֲיִן הברכה ימשיך להשפיע גם על צאצאיו אהבת התורה. לא כן כאשר הקשר בין התורה ובין נותן התורה חלש וארעי. לכן צריכים לכיון מאד בעת אמירת הברכה הזאת, שלא תהיה רק מס שפתיים.

אם טוב שבן-תורה יעסוק גם בלימודי חול

שאלה: יש לי בן הלומד בישיבה והוא בן עשרים. ברצוני שילמד קצת ממדעים הכלליים אבל הוא חושש מ"ביטול תורה". מה אענה לו?

תשובה: יש שלוש אפשרויות. או [א] כל לימוד חוץ מהתורה הקדושה הוא ביטול זמן, ואם לא לצורך פרנסה אסור לבזבז זמן עליו. ויש דיעה [ב] שזה לא שבח ולא גנאי, אלא בחלק מסוים מהחיים רשאי האדם לעסוק "באקראי" [=לפעמים] בדברים אחרים, חוץ מלהיות שקוע ושוקד כל היום ממש בלימוד תורה. זה יכול לתרום הרבה גם לבריאותו של האדם שינפש מפעם לפעם בעיסוק אחר, פן ימתח עצביו מעל ומעבר וינזק נפשית. ויש שיטה שלישית, [ג] שלימוד חכמות הטבע לא רק הוא רשות, אלא מצוה גמורה, אפילו חובה גמורה.

מי מגדולי ישראל סבור כמו הדיעה השלישית? מגדולי ישראל ממש. רמב"ם, הגר"א, רבנו מחבר "בן איש חי" ועוד הרבה.

הרמב"ם הודיע לנו כיצד עלינו להשיג אמונה בהקב"ה, כיצד האדם מקבל אמונה בהשגחת ה' בעולם, ועוד יסודות הדת. ואומר (בהלכות יסודי התורה פ"ב הלכה ב):

"והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול... וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות כמו שאמר דוד 'כי אראה שְׁמִיךְ מעשה אצבעותיך, מה אנוש כי תזכרנו?'".

חזר על כך הרמב"ם בסוף הלכות תשובה. והגדיל לעשות במורה נבוכים (ח"ג פרק כח) שם קבע שכאשר התורה ציותה "ואהבת את ה' אלהיך" התכוונה, בין היתר, שנלמד חכמות עולם כדי שמתוך כך נגיע לאמונה. כלשון הרמב"ם: "כי אהבה זו לא תהיה אלא בהכרת המציאות כפי שהיא, ובהתבוננות בחכמתו [של ה'] בה".

תלמיד הגר"א ר' ישראל שקלובר בהקדמתו ל"פאת השולחן" כתב שהגר"א היה בקי בכמעט כל החכמות שנודעו בדורו [עד כאן]. ומי לנו מְתִמֵּד בלימוד יותר ממנו? וכיצד נסביר שנתן זמן על לימוד חכמות חילוניות? והעיד תלמידו של הגר"א ר' ברוך משקלוב (בהקדמתו לספר "אוקידיס") משמו של הגר"א שאמר שכפי שיחסר לאדם בחכמות העולם, יחסרו לו פי כמה וכמה בהבנת התורה.

גם "בן איש חי" (בספרו "עוד יוסף חי" על דרוש, לקראת סוף "פתיחה ראשונה") עודד מאד לימוד החכמות. "למה יתעצל להתבונן וללמוד טעם פליאות הטבע אשר תחזינה עיניו? אשר בזה היה כבוד שמים. כאשר כתבתי בספרי "אמרי נועם" בחיוב לימוד שבע חכמות אשר מצינו לגדולים חכמי ישראל שטרחו בה ללמוד אותם, אע"פ שבודאי פזרו זמן רב בעבורם".

ראו דברי החיד"א, בספרו "מדבר קדמות", ערך: "חכמה", פסקא יח, מציין זאת על ר' חיים ויטאל. "**וידעתי נאמנה בבירור גמור** שרבינו מהרח"ו [=מורנו הרב חיים ויטאל] היה בקי בחכמות הנזכרות"; אותן שבע חכמות שהזכיר החיד"א שמותיהם בתחילת הערך. וראה עוד ספר "מקור ברוך" למחבר "תורה תמימה" (ח"ג עמ' תרנט). וכן הרב חיד"א מביא בספרו "דבש לפי" [ערך: חכמות] בשם ר' יהונתן אייבשיץ "כל החכמות הן פרפראות, וצורך [יש אליהם] לתורתנו" [ושם פירט החיד"א י"ג תחומים של לימוד חכמה]. והרב "בן איש חי" פירט חלק מהן בספרו "אמרי בינה" (עמ' רנב): חכמת הטבע, הנדסה, צומח, חי, גאוגרפיה....

ולכן אלו שמסתגרים בתוך לימוד תורה עצמה, בלי לתת זמן ללימוד שום דבר מחכמת העולם, בל יחשבו שהם בזה מושלמים בקיום התורה, כי הרי אינם מצייתים לדברי גדולי התורה.

וידוע ומפורסם כי כל חכמי דורנו אינם כי אם מתלמידי תלמידיהם של הדורות הקודמים (מסילת ישרים, פרק כ"ב).

אלא משום מה אחזו בני תורה רבים לקיצוניות ההתנגדות הנמרצת ללימוד חכמת הטבע? מפני שנוכחנו לדעת שהרבה מהלומדים במוסדות השכלה של החילונים נחלשו מקיום המצוות, וחלק מהם נהיו גם הם חילונים. כלומר ההשפעה החברתית החריבה הרבה.

לכן נותרו רק שתי אפשרויות לקיים דברי ההדרכה הנ"ל. [א] ללמוד החכמות במסגרת מוסד דתי, ששם לא לועגים למצוות, ולא מצננים את הלהט של עבודת ה'. או [ב] ללמוד באופן עצמאי בספרים המלמדים חכמות העולם.

עצה זו ניתנה ע"י לא פחות ממהר"ל, בספרו "נתיבות עולם" (נתיב התורה, פרק יד) שם בשנינות מיוחדת מחלק כך: הלומד אישית מפי מלמד בלתי הגון, עלול להיות מושפע לרעה. אבל הלומד מתוך ספר, מתוך כתב הדן בנושא החכמה עצמה, בלי לסטות הצידה להשקפות ולדיעות, הוא יקבל את החכמה "נטו" בלי חשש קלקול.¹¹

מובן מאליו שגם בזה צריכים להקציב רק זמן מוגבל ושיעור קצוב שלא יזיק לו לאדם מהלימוד בספרי ההלכה, תנ"ך ושאר חלקי תורה. כמו שהאדם חייב גם לאכול וגם חייב לישון, ואין בזה איסור ביטול תורה. אבל לא אמור חיוב זה לבטל מהאדם שקידתו הגדולה בלימוד התורה עצמה בשאר חלקי היום.

לכן תברר לבנך שאסור לנו להחליט על דעת עצמנו מה היא "דרך התורה", אלא עלינו להישמע לגדולי עולם שהיו לפנינו. הרמב"ם, הגר"א, חיד"א, בן איש חי, ועוד הרבה.

נקיים "וכל מעשיך יהיו לשם שמים".

11. לשון מהר"ל: "ומזה נלמוד כי כל דבר שהוא לעמוד על מהות העולם יש לאדם ללמוד, ומחויב הוא בזה כי הכל מעשה השם הוא ויש לעמוד עליהם ולהכיר על ידי זה בוראו. אמנם עדיין צריך עיון שהרי אסור ללמוד מרב שאינו הגון כמו שהתבאר למעלה אצל ר' מאיר שלמד תורה מאחר. וגם זה אין ראייה דשם אמר **כשהוא לומד מפיו ויש לו התקרבות וחבור אל הרב שמקבל ממנו שאינו הגון ולכן אסור, אבל מן החבורים שחבר ו אין שייך זה**. מכל מקום צריך עיון ללמוד בחבורים שלהם אשר הם דברים נגד תורת משה רבינו עליו השלום בחדוש העולם ובידיעות השם יתברך ובהשאת הנפש ועולם הבא אם יש לעיין בהם, כי אולי יש לחוש כי נופת תטופנה שפתי זרה שמדברים דברים לפי ששקלם, לא מן הקבלה כלל, רק לפי חקירתם. ויש לחוש באולי יהיה המעיין נמשך אחר דבריהם וראיתם, כמו שמצינו בני אדם שהיו נמשכים אחריהם" עכ"ל. [כלומר יש לקחת ספרים שמביאים עובדות בלבד, אבל בלי דבר פרשנות, בלי לערב בנושא דברי השקפותיהם הכפרניות].

הגאון ר' יוסף זכריה שטרן, מחבר "תהלוכות האגדה" (שנת תרמ"ב) מצא מקור בגמרא לחילוק הנ"ל. "מאי דכתיב 'כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו', כי מלאך ה' צבאות הוא' (מלאכי ב, ז) אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו" (חגיגה טו, ב). הרי הדגישו חז"ל פעמיים מלת "מפיהו". וכן הוא גם במקרא שהביאו, להמנע מלשמוע "מפיהו" של רב שאינו דומה למלאך השם. דברי הגאון הובאו ב"שדי חמד", מערכת למ"ד, כלל קמ"ה. וגם ר' צדוק הכהן רמז לחילוק זה במלים מועטות, "מפיו ממש אין ללמוד דיכול להכניס בו גם קליפתו" (פרי צדיק, שמות, שקלים א, עמ' 141).

מוסר

מעורבת..... שי	אם להעביר אם קשישה לבית אבות..... רפז
כמה כסף לדרוש מהשכן כדי להרשות לו לבנות..... שיב	אם חייב אני להיטיב עם מי שאינני אוהב..... רפח
להאכיל בעלי חיים לפני שאתה אוכל..... שיג	אם מותר לאשה להבדק בדיקה רפואית על ידי רופא..... רפט
להשתתף בצערם של אחרים, אבל גם לשמוח כל היום..... שיד	אם מותר להפלות לטובה אחד מהצאצאים..... רצ
לשון הרע, עונש כפול..... שטו	בעלי תשובה נתקלים בקשיים..... רצא
מגיפה, בעת הזאת אסור לדאוג כי זה מזיק לבריאות..... שיז	גנות שתיית משקאות אלכוהוליים..... רצב
מגיפה, כיצד אזמין עשרה כדי ללכת לבית קברות ביאהרצייט..... שיט	כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו..... רצד
מגיפה, לימוד מוסרי ממנה..... שכ	להחזיר כסף הלוואה, חיוב מהתורה או מדרבנן?..... רצו
מגיפת קורונה, על איזה עון היא באה..... שכב	הפרדה בין גברים ונשים..... רצז
מגיפת קורונה, אם טוב לדחות תאריך החתונה..... שכג	התייחסות התורה לעניין צער בעלי חיים..... רחץ
אם מותר לתת מחמאות אפילו שהם בשקר..... שכד	ויכוח, לפתוח חלון או לסגור חלון..... ש
סיגריות ומשקאות אלכוהוליים, אם מותר למכור..... שכו	הנמנעים מלקבל חיסון נגד שפעת..... שב
סיור סקרנות בחנויות בלי לקנות אצלן... שכז	חנופה לרשעים, מתי כן ומתי לא..... דש
ענווה אינה עצבות ורגש נחיתות..... שכח	חסידות, איזו היא משובחת ואיזו פגומה.. שו
חשיבות של מצות שמיטה..... שכט	ישיבות המצמצמות קבלת תלמידים מעדות המזרח..... שח
	כיצד ינצל ממראות אסורות בחתונה

אם להעביר אם קשישה לבית אבות

שאלה: אימא שלי היא אלמנה כבר כמה שנים, קשישה ובודדה. שמא מבחינה חברתית כדאי לשים אותה בבית אבות. וכן הבריאות שלה לא איתנה. האם כדאי לשים אותה בבית אבות שיש שם שמירה רפואית מתמדת? אני מתלבט בזה מכמה בחינות.

תשובה: לא פירטת בשאלתך באיזה מצב היא, נפשית. וכן לא פירטת אם היא בביתך או גרה בנפרד. יש כמה שיקולים כאן. נכון שמבחינה רפואית וגם חברתית, עדיף שהיא תהיה קבועה בבית אבות ולא בבית פרטי. אבל מבחינה אחרת, יש הרבה מגרעות בבית אבות.

ראשית, כיון שהטיפול היומי והשוטף נמסר לעובדים זרים, ויש מעט עובדים והרבה מטופלים, לא יהיה יחס מהיר לכל צרכיה, למרות שהיא תבקש מהם.

נוסף על כך, כשהיא בבית פרטי שלה, מתי שתרצה תגש לקחת אוכל. אבל במוסד יש שעות קבועות לכל סעודה, ולא תוכל לבקש אוכל שלא בשעות הקבועות.

ועוד תלוי איזה סוג זקנה תהיה אתה בחדר. יש שבאים אליהן אורחים ואורחות ויש רעש, עת שהיא תרצה שקט.

ויש עוד בעיה אם תפקיד אותה באיזה מוסד, יהיה פחות קשר בינה לבין בני המשפחה. אני מניח שלא תבקר שם לראות אותה בכל יום, אלא אולי פעם בשבוע, ובמקרה הגרוע פעם בחודש. זה יגרום לה הרגשה של הזנחה, של לא-אכפתיות. בודאי גם אם אתה תבקר בתמידות, לא כן הנכדים והנכדות. וזה יצער אותה.

הטוב ביותר שתהיה בבית שלך, אפילו אם אתה צריך לשכור עובדת-זרה שתטפל בה. גם מחיר תשלום לעובדת זרה יעלה לך פחות מאשר התשלום החודשי לבית-אבות.

אבל אפשר שביתך קטן מדאי מלהקציב לאמך עוד חדר. או שאשתך תתנגד להכניס עוד אדם לביתך. ודאי כי ערך "שלום בית" קובע כאן שלא תריב עם אשתך על זה, ולא תכוף אותה בניגוד לרצונה. תזכיר לה שהיית מוכן לקבל לביתך גם אבא או אימא שלה הזקנים, אם היה צורך לכך. אם טענה זו אינה מועילה, תיסוג מבקשתך.

יש כמה שיקולים כאן. צריכים להעריך היטב מה המקסימום של ברכה שתביא לאימא שלך. תזכור, עת שהיא היתה בהריון אתך, לפני שנולדת, כמה פעמים הקיאה והרגישה לא טוב

מפני ההריון. וגם חבלי לידה שהיו לה, עת שנולדת. וגם כמה פעמים היא קמה באמצע הלילה כשבכית והיתה צריכה להאכיל אותך. כמה פעמים היתה צריכה לרחוץ אותך ולחתל אותך. וכל גידולך עד שנהיית מבוגר. תשתדל לזכור כמה "ענינים" היו לך עת שהיית ילד. וגם ההורים עזרו לך עת נשואיך.

לכן תתחזק במדת הכרת טובה, ואל תחשוב רק על עצמך, אלא תתבונן היטב מה המיטב שתוכל לעשות עבורה.

אם חייב אני להיטיב למי שאינני אוהב

שאלה: אני גר באחת ההתנחלויות ועובד בתל-אביב. יום יום כאשר אני נוסע חזרה הביתה, אני לפעמים אוסף טרמפיסטים. אבל לא תמיד, כי לפעמים אני בשיחה מעניינת עם מי שנוסע אתי ורוצה פרטיות. יום אחד עברנו צומת והיה שם איש, שלפי מلبושו הכרתי בו שהוא מהמצביעים למפלגה שאני שונא, ולא עצרתי כדי לאסוף אותו. והפטרתי בלשוני, "הנה עוד אחד כזה!". אמר לי החבר שנוסע אתי שאני עובר על איסור שנאת אחים, או גרוע מזה, מדת נקמה. אבל אני מרגיש שלא עשיתי לו כלום. הטרמפיסט הזה כלל לא ידע מה שאמרתי עליו, וגם יש עשרות רכבים החולפים ואינם אוספים כל טרמפיסט. ומה קלקלתי בזה?

תשובה: חבר שלך צודק. יש דין בתורה כי כאשר תראה "חמור שונאך רובץ תחת משאו" אתה חייב לעצור מנסיעתך ולצאת לעזור לו. הרב "ערוך השולחן" (חו"מ סי' רעב סעיף ג) פסק שכאשר הנהג רואה עגלה אחרת [בימינו: אוטו אחר] שנשבר אצלו גלגל, אם בעל הרכב המקולקל צריך לעזרה צריך כל יהודי העובר לעצור ולעזור לו. זה מדין "עזוב תעזוב עמו" (שמות כג, ה).

דבר פלא יש בגמרא. יש מקרה שבעל החמור רוצה להטעין על גב החמור מטען, ולא מצליח. ויש מקרה שבעל חמור אחר רוצה לפרוק מהחמור שלו מטען, גם בזה יש מצוה לעזור לו. למי לעזור קודם? ודאי לזה שרוצה לפרוק המטען, מפני צער בעלי חיים, של הבהמה המסכנה שעליה המשא הכבד.

אבל הגמרא (בבא מציעא לב ע"ב) קובעת שאם החמור שצריכים להטעין עליה היא של מי שאתה שונא, והחמור שרוצים לפרוק המשא היא של מי שאתה אוהב, תקדים את זה של מי שאתה שונא, כדי לכוף את יצרך.

לכן גם כאן, כיון שאינך "מְסַמֵּט" את האיש בלבוש מסוים המוכיח עליו שהוא ממפלגה שאינך אוהב, אתה חייב "לשבור" את יצרך ולעזור דוקא לו, עוד לפני כל שאר האנשים.

תשמח שהחבר שלך העיר לך ביקורת מתקנת.

אם מותר לאשה להבדק בדיקה גופנית על ידי רופא גבר

שאלה: אני גר בשכונה חרדית. יש כאן מודעות קיר שאין לאשה ללכת לרופא אלא לרופאה, מחמת צניעות. ומפני איסור ייחוד הם אומרים שעל הבעל להתלוות לאשתו, אם הרופא נועל דלת הטיפולים. האמנם כן?

תשובה: צריכים תמיד לדעת כי יש לעם ישראל הלכה המחייבת, ויש חסידות לבעלי שאר-רוח. על פי הלכה מותר לרופא לנגוע באשת איש, ואפילו אם היא נדה. כך פסק הש"ך (שו"ע יורה דעה סי' קצה סעיף כ) הכותב כי אפילו לפי הרמב"ם, כל נגיעה או משמוש באשה שאינה דרך תאוה, כשבאים לצורך רפואי אין איסור. שמא תאמר מדובר רק במקרה של חשש סכנה? לא כן, כי הוא כותב "המנהג פשוט שרופאים ישראלים ממששים הדופק של אשה אפילו אשת איש, אע"פ שיש רופאים אחרים גוים. וכן עושים שאר מיני משמושים על פי דרכי הרפואה. וזה נראה דעת הרב [רמ"א] אבל לא בעלה [לו יש אסור לנגוע בה אפילו אם היא חולה, אם אינה במצב סכנה]. וממה שהש"ך כתב "המנהג פשוט" משמע כל מחלה.

ודאי שאשה המהדרת ללכת דוקא לאשה שהיא רופאה, זה עדיף. אבל רוב מהאוכלוסיה בישראל רשומים בקופות חולים, ושם נזקקים לטיפול של הרופא התורן. בכל מקום יש הרבה רופאים ומעט מאד רופאות [כנראה שרוב נשים הן אימהות, מגדלות צאצאיהן ורק מעט יכולות לנהוג גם קריירה וגם אימהות מסורה]. ולכן אין למנוע הטיפול.

כל שכן שחז"ל קבעו כי אומן "בעבידתיה טריד" (בבא מציעא צא, א) ואין לו זמן להרהר עניני מין. ועוד כיון שבאות אצלו בכל יום עשרות, כבר דש בזה ואין לו ענין יצר הרע מיוחד להרהר בה.

לענין ייחוד בחדר נעול עם הרופא, יש היתר מרווח שאם בעלה של האשה בעיר, אין חשש (שו"ע אבן העזר, כב סעיף ח). וה"חזון איש" הורה כי כל איזור גוש דן, הכל נחשב כעיר אחת, [כנראה כי התחבורה קלה להגיע ממקום למקום חיש מהר].

ועוד יש להתיר כי בדרך כלל המזכירה של הרופא, או אנשי הצוות, גם להם יש מפתח לחדר הרופא, ובכן הנעילה לא נחשבת נעילה.

ולכן למעשה כשיש צורך אין איסור בבדיקה רפואית ולא בסגירת החדר ששם נמצאת עם הרופא. ואני שואל, כלום אותם מחמירים, כשהם צריכים טיפול אישי בבית חולים, כלום הם מבקשים שלא תטפל בהן אחות, אלא יבוא רק אח גבר לטפל בהם?

אם מותר להפלות לטובה אחד מהצאצאים, מפני שהוא עני

שאלה: יש לי שלוש בנות ושני בנים. יצאתי לגימלאות. אינני עשיר גדול אבל יש לי קרן פנסיה ויש לי עודף כסף, יותר מהצרכים שלי ושל אשתי. הודות לכך אני מיטיב מכספי לשנים מהצאצאים שלי שהם חיים בצמצום כי אינם מרוויחים הרבה. בא אלי חבר ואמר ביקורת, שחז"ל (שבת י"ע"ב) לימדו שאין לשנות יחס לטוב אל בן אחד יותר משאר הבנים, כי תראו מה אירע ליוסף כאשר אביו קנה לו כתונת פסים, בגד יפהפה, והאחים התקנאו בו.

תשובה: לא כל המקרים דומים. כאשר אחד מהצאצאים שלך נלחם נגד העוני, ומסתבך בחובות, ודאי מוטל עליך להציל אותו, ולהזרים לו כספים. אפשר לך להסביר מצב זה לשאר בניך ובנותיך. תאמר להם שאם יש להם יכולת כספית, גם הם חייבים לעזור למי שמצבו דחוק.

ומה שאמרת על "כתונת פסים" של יוסף, שם לא היה מדובר על צרכי כלכלה, אלא יחס של חיבה וכבוד. יוסף לא היה עני, ועדיין היה בלי שום צורך לפרנס משפחה. ודאי דברי חז"ל אמתיים ונכונים, אבל לא שייכים למצב שצריכים לתמוך כספית בבן או בבת הנמצאים במצוקה.

כאשר תסביר זאת לצאצאך, ודאי יבינו את נכונות הדבר. ולדעתי, הוא הדין בצו ירושה. כאשר תכתוב צוואה, תפרט שאתה משאיר חלק גדול יותר לאלו מצאצאך שצרכיהם דחוקים, והם במצב חוסר, ותפרט בצוואה הנימוק לזה, תוך נוסח הצוואה. ובטוח אני ששאר האחים והאחיות יבינו הענין, כי גם הם יצטרכו להתנהג כך בצאצאים שיהיו להם, בדור השלישי והרביעי.

בעלי תשובה נתקלים בקשיים

שאלה: מדוע שומעים אנו כי לפעמים בעלי תשובה נתקלים בבעיות שונות בהמשך דרכם, שלא היו להם כך בתחילת חזרתם בתשובה?

תשובה: רבי צדוק הכהן טיפל בשאלה זו. בספרו "רסיסי לילה" (תחילת פסקא מא) עונה כי "בתחילה ה' עוזר לאדם בתורת מתנה, גם בלי השתדלותו של האדם. כך היה אצל אברהם אבינו שהקב"ה הופיע עליו ודיבר אל לבו "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך. ואברךך ואגדלה שמך" (בראשית יב, א-ב). אבל תיכף אחר כך נעלם אור זה ... "ויהי רעב בארץ" (בראשית יב, י) וזה לכאורה היפך ההבטחה? רק כך היא המדה בהנהגת ישראל. בתחילה השם יתברך מקרב מאד ומאיר בלב הרבה. ואחר כך מתרחק ומניח האדם לעצמו שיוכל להתקרב מעצמו כדי שיהיה נקרא על שמו שהוא קירב את עצמו:

וביעקב אבינו נאמר "והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך, והשיבותיך אל האדמה הזאת, כי לא אעזבך עד אשר עשיתי את אשר דברתי לך" (בראשית כח, טו). ונראה מזה כאילו אחר כך [כן] יעזבנו? [אחר שישלים בואו חזרת לארץ ישראל]. והרי לכאורה אין זו הבטחה טובה? אבל באמת גם זו הבטחה טובה, כי העזיבה אחר כך היא הכרחית בהנהגת העולם הזה הדומה ללילה, והעדר הארה הברורה, רק כל ימיו [של האדם] בנסיונות. וזה נקרא "עזיבה" כמו שכתוב בחזקיהו (דברי הימים-ב לב, לא) "עֲזָבוּ האלהים לנסותו, לדעת כל בלבבו". [עכ"ל ר' צדוק לעניינו].

וחזר על כך רבי צדוק (בספר "פרי צדיק", בשלח, אות א) "וזה שכתב (בספר הרוקח) 'אין חוזק כחוזק החסידות בתחילתו', כי על ידי האור הגדול בוער בלבו חשק ורצון לקדושה בכל תוקף ועוז. אך האור הזה הוא רק לפי שעה, כדי שיראה האדם שיש אור אלהותו יתברך בעולם. ואחר כך נתעלם ממנו אותו האור ורואה האדם כל מה שפעל ועשה נגד רצון השם יתברך בכל הזמנים שעברו עליו. ואז נשבר לבו בקרבו ולא נשאר בו רוח, ומתפלל להקב"ה בכל לבו ושב בתשובה שלמה. וזהו כמו תפלה לדוד שאמר 'לב טהור ברא לי אלהים'.

סוף הדבר, הקב"ה אינו נוטש את האיש בעל התשובה. אלא כמו אב המחנך את בנו התינוק ללכת, בתחילה נותן לו יד ופוסע עמו פסיעה אחת פסיעה. אבל אחר כך מתרחק ממנו לחדר אחר ורואה דרך הדלת כיצד העולל הזה מתאמץ ללכת בכוחות עצמו. ואפשר כי פעם או פעמיים יפול הפעוט על פניו. אבל יקום ויתאמץ שוב לפסוע בכוחות עצמו עד שיתאמן היטב ויצליח בזה. ומה שהאב הסתלק והשאיר את הבן שיתמודד לבד, אפילו אם נכשל שוב פעמיים או שלוש, הכל היה לטובת התינוק כדי ששיג מיומנות. ולעניינו, כדי שבעל התשובה יקבל שכר שלם על השתדלותו, גם בלי עזרת דחיפה מלמעלה.

גנות שתיית משקאות אלכוהוליים

שאלה: פרסומים רפואיים של משרד הבריאות הממשלתית, וכן של קופות-חולים השונות, מזהירים אותנו נגד שתיית משקאות שיש בהם אלכוהול. אבל מצאנו שדוקא קידוש והבדלה, וכן ברכת היין בעת עריכת חופה, או ברית מילה, הם על היין. כיצד התורה התירה מה שהוא מסוכן לבריאות?

תשובה: קראתי דברי מידע של הגורמים הנ"ל. הם מציינים למעלה ממאה מחקרים שבוצעו אצל אלפי אנשים ונשים ומצאו קשר עובדתי בין שתייה מופרזת, למחלות הסרטן, ליתר לחץ דם, ונזקים לכבד וללבלב. שתייה לטווח-ארוך תגרום לפעמים למחלות לב ואף לשבץ-מוחי. גם שתייה של 4-6 מנות מתחיל להשפיע על תפקוד המוח ומערכת העצבים, ומעמעם החלק האחורי של המוח האחראי לקבלת החלטות ושיפוט, והאדם נעשה פזיז וחסר-מעצורים ועלול לעשות מעשים המזיקים לעצמו וגם לאחרים.

חז"ל היו גרים לנזקים אלו. בפרשתנו השבוע מובא (בראשית ט, פסוקים כ-כא)

(כ) וַיַּחַל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיֵּטֶע כָּרְם:

(כא) וַיֵּשֶׁת מִן הַיֵּין וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְּגַל בְּתוֹךְ אֶהְלֵה:

מה היא לשון "ויחל"? נעשה חולין, שהיה להוט אחרי היין (בראשית רבה לו, ג ומובא ברש"י על התורה). בתחילה נאמר "ונח מצא חן בעיני השם" ועכשיו נפל ממדריגתו הרמה. "מגג גבוה אל בור עמוק". אבל התוצאה לא איחרה מלבוא. התערטל באהלו, הצאצא שלו ראה מצבו השפל וסיפר גנותו לכמה אנשים. לפי חז"ל, גילוי ערוותו אף גרמה לו לעקרותו. כי האבר הזה צריך להיות צנוע, שאין הברכה מצויה אלא במכוסה מן העין. נח היה בכוחו להוליד תולדות רבות. אבל פעילות זו נעצרה מחמת הראייה, ולכן ראייה זו נחשבת כסירוס (מהר"ל, "באר הגולה", לפני סוף באר חמישי, סוף עמ' קג, על מאמר חז"ל בסנהדרין ע"א).

חז"ל (סנהדרין ע"א) חזרו והזהירו מפני ההרגל של האדם לשתיית אלכוהול.

"מאי דכתיב 'למי אוי? למי אבוי? למי מְדַנִּים? [=מריבות עם אחרים, ולפעמים גם מכות] למי שיח? למי פצעים חנם?... למאחרים על היין, לבאים לחקור מִמֶּסֶךְ" (משלי כג, כט-ל).

עוד אמרו שם (סנהדרין דף ע"א):

שלש עשרה ווי"ן נאמרו בין. [=פירוש, התורה רמזה לנו שלוש עשרה פעמים את ההיגוי המשמעותי "וי", כלומר הבעת צער ועגמת נפש, הקשורים לשתיית היין]. 'ויחל נח איש

האדמה, ויטע כרם, וישת מן היין, וישפך, ויתגל בתוך אהל. וירא חם... ויגד לשני אחיו בחוץ, ויקח שם ויפת את השמלה, וישמו על שכם שניהם, וילכו אחורנית, ויכסו את ערות אביהם... ויִקַּץ נח מיינו, וידע את אשר עשה לו בנו הקטן".

יש תחום של ידיעות תורניות הנקרא "רמז" והוא חלק אוֹתֶנְטִי של גילויי סודות התורה. ויש משמעות חשובה למספר שלוש-עשרה.

ובכן, מדוע לא רק התיירו שתיית יין [לא רק מיץ ענבים, שאין בו אלכוהול] למען מצות קידוש והבדלה בשבתות, וטכסי מצוה כמו ברית מילה וחופות? המענה נמצא גם שם בסוגיא. "זכה משמחו, לא זכה משממהו". כלומר הקובע הוא המינון. קצת מהיין גורם לאדם פקחות השכל. קצת מהיין מגרש מהאדם את העצבות במצבים קשים כמו אבלות, כדכתיב "ויין למרי נפש" (משלי לא, ו. ראה שם רש"י ומצודות). אבל המגזים ושותה יותר מהראוי, גורם לאיבוד אנושיותו.

וזה משתלב ללקח קלאסי של היהדות, ללכת בדרך הממוצע ולא להפריז לשום כיוון, כדברי רמב"ם (הלכות דעות פ"א ה"ד). בתחום אחר, ידוע שהמוסלמים פרוצים בזנות, ושליטיהם לדורותיהם החזיקו בהֶרְמִון של רבוי נשים ופלגשים. הנצרות הקאתולית לעומת זאת מבזה את מוסד הנישואין ומשבחת את הכמרים שהם נשארו רווקים עד סוף ימיהם. אלו הם קיצונים וגם אלו הם קיצונים.

מצאנו כי יעקב הוזהר ע"י לבן הארמי (בראשית פרק לא, נ):

"אם תַּעֲנֶה אֶת בְּנֹתַי וְאִם תִּקַּח נָשִׁים עַל בְּנֹתַי, אֵין אִישׁ עִמָּנוּ, רְאֵה אֱלֹהִים עַד בְּיָנִי וּבִינְךָ". מפרש רש"י (ומקורו: יומא דף עז) אם תוסיף נשים על מה שיש לך, ואם תמנע מנשותיך דרך ארחות הנישואין.

מהר"ל מייחס ליעקב אבינו מדת "הנעלבין ואינם עולבין" ("נתיבות עולם", נתיב אהבת ריע, פרק א). אני מוסיף על דבריו, מתי היה יעקב נעלב? אלא בפסוק הנ"ל כאשר לבן הטיח בו חשד חנם. היה ראוי ליעקב לענות לו אינני מִפֶּת המוסלמים המוסיפים נשים בהרמון, ואינני מִפֶּת הנוצרים הפורשים מחיי משפחה. אני בדרך האמצעית. וכמו שכתב רמב"ם (מורה נבוכים, ח"ב פרק לט) כי דרך התורה היא להיות מאוזן, בלי תוספת ובלי גרעון. ולכן נקראו חוקי התורה "חוקים ומשפטים **צדיקים**" (דברים ד, ח) כי הם חוקים מאוזנים, לא יותר מדאי ולא פחות מדאי. לכן "תורת ה' תמימה" [המשך ביאור הרמב"ם שם].

[**הערת ביניים**: מתוך יותר מחמש מאות שמותיהם של תנאים ואמוראים, לא מצאנו אחד מהם שהיו לו בו-זמנית יותר מאשה אחת. גם אברהם שלקח את הָגָר, שרה היא שהפצירה בו לקחת אותה. גם יעקב שלאה ורחל היו נשותיו, התחייבותו היתה לרחל, רק העמיסו עליו במרמה את לאה. וגם בלהה וזלפה ניתנו לו בהפצרותיהן של רחל ולאה. לא הוא בחר בזה (בראשית ל, פסוקים ג-ד, ט).

קצת מהיין, רביעית הכוס, לא יזיק אלא גם יועיל להביא התועלת של שמחת נפש וגם פקחות השכל (יומא עו, ב). אבל השקוע בשתייה, המתמכר לשתייה, מזיק לא רק לגופו [כפי שהוכיחו משרדי הבריאות בכל הארצות המפותחות] אלא מזיק גם לנשמתו של האדם, שיעשה דברי שטות, וגם מאבד את דעתו והבנתו. ולכל אוהב תורה, זה היא הנזק הנורא ביותר.

[ועל השכרות בפורים, כבר כתבנו מאמר אחר (בספר "לשעה ולדורות" סוף ח"א עמ' 407) להוכיח שחז"ל לפי פירוש רבנו אפרים אסרו זאת, וכדברי ה"בית יוסף" והב"ח על טור או"ח סימן תרצ"ה. אלא ישתה כוס או שתים וילך לישון, כדברי רמב"ם ורמ"א, וראה דברי הגר"א בביאורו שם].

כמה נפלאה היא תורתנו! בדורנו צצו בעיות רבות בציבור ישראל מפני נגע השתיינות הפושה בין בני הנוער. רבים מהם שותים בירה-לבנה וחושבים זאת לגבורה, ולילי שבתות מתאספים בפאבים להרבות בשתייה זו, ובמשקאות חמורים יותר. וכבר מפרשת נח לימדה אותנו התורה להתרחק משתיית המשקאות האלכוהוליים.

כל הגדול מחבירו, יצרו גדול ממנו

שאלה: בגמרא (סוכה נב, א) אמרו כי "כל הגדול מחברו, יצרו הרע גדול ממנו". מי יכול להבין זאת? מדוע עשה הקב"ה ככה?

תשובה: זה לא נאמר רק בהשוואה בין צדיקים לבין בינוניים של עמנו, אלא גם בין כלל ישראל מול האומות. ישראל הם עזים, לכן ניתנה להם תורה (ביצה כה ע"ב. פירש רש"י: "שיעסקו בה והיא מתשת כוחם ומכנעת ליבם"). ובאותה גמרא שצינת בשאלתך (סוכה נב, א), מובא שיצר הרע משקיע עיקר מאמציו להכשיל את עם ישראל, יותר מאשר עוסק עם שאר האומות.

המענה על כך הוא שהאדם נידון לפי המאמצים שלו להתקרב אל הקב"ה. וככל שהמלחמה קשה יותר, מייגעת יותר, כך מעלתו עצומה יותר. לכן דוקא מי שיש לו הרבה נסיונות והרבה לבטים, וגם לפעמים נכשל ברע, כיון שהוא מתמודד הרי הוא חשוב ביותר. וזה סוד מדוע בעל תשובה מעולה יותר ומשובח יותר מאשר הצדיקים, שלא היו להם נסיונות כה קשים (רמב"ם, הל' תשובה פ"ז ה"ד).

וזו היא גם כן מעלת ארץ ישראל, שהמדרש מלמד כי יצר הרע לעבוד עבודה זרה הוא תקיף יותר כאן מאשר בשאר ארצות תבל. כך כתב הנצי"ב ("העמק דבר" על במדבר לג, נה ב"הרחב דבר"):

"טבע ארץ ישראל מפתה לעבודה זרה כמבואר במדרש שיר השירים (ה, ד) על הפסוק 'רחצתי את רגלי, איככה אטנפם?'. שאותו מקום משיאני לעבודה זרה. והסיבה לזה דכל שהמקום קדוש ביותר, התגברות הטומאה, אשר זה כנגד זה עשה האלהים שמה ביותר. ומשום הכי בירושלים שעבודת הקודש בגבורה, איתא במדרש (במדבר רבה טו, יד) שלא היה עבודה זרה שלא נעבד בירושלים שנאמר 'ופסיליהם מירושלים ומשומרון' (ישעיה י, י). ובבית שני שהיתה קדושת התורה במעלה עליונה, כמו שכתבנו ריש פרשת תצוה, על כן נתגבר טומאת שפתיים שהוא לשון הרע ושנאת וחנם כמו שנבאר להלן ל"ה ל"ד ובראש פרשת האזינו. והיינו משום דלשון הרע הוא מקביל לקדושת התורה, כדאיתא בערכין דף י"ז על הפסוק 'מרפא לשון עץ חיים': [עכ"ל]

וכן כתב הנצי"ב בפירושו לשיר השירים "רנה של תורה" (על פרק א פסוק ה') שבני ישראל בתחילת בנין בית שני נמנעו מלעלות לארץ ישראל, כי עלו ארצה רק 42 אלף עולים, מתוך מאות אלפי יהודים, כי אמרו "המקום משיאני לעבודה זרה". [ובודאי חטאו בזה, כי "בהדי כבשי דרחמנא למה לך?" (ברכות י ע"א) אם הקב"ה ציוה לעלות, חייבים לקיים את ציוויו, ולסמוך על כך שבמשך הדורות ישובו בתשובה].

אלא הקב"ה רוצה שנתמודד עם הרע.

והיית יכול לשאול, הרי אמרו חז"ל כי ישראל הם רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים" (יבמות עט, א) הרי זה הוא האופי האמתי שלהם, וכיצד זה מסתדר עם האמור למעלה? אלא מהר"ל פתר את הבעיה. בספרו "נצח ישראל" (סוף פרק ב) כתב:

"זזהו ההפרש שיש בין ישראל ובין האומות, כי ישראל מצד שהם בשלימות, רק כי היצר הרע מגרה בהם ומביא אותם אל הרע, ואין הרע בהם מגרה בהם. אבל האומות הם בעצמם בחסרון, ודבק בעצם שלהם, ואינו רק במקרה בשביל היצר שהוא בהם הרע, ומצד זה ימשכו עצמם לגמרי אל הרע, שהם פחותים ורעים, והרע להם טבעי. ונמצא כי לפי מדרגתם הפחותה שלהם ימצא הרע בעצמם בלא גרוי". [עכ"ל].

האדם מפתח שרירים כאשר הוא מְשַׁאֵף כבדים. הגירוי של יצר הרע, והתאמצותו להתגבר עליו, מפתח בנו כוחות קדושים.

להחזיר הלוואה, חיוב מהתורה או מדרבנן?

שאלה: למדתי בשבת עם בני (בן 15) פרקי אבות, והגענו למשנה "לֹא רשע ולא ישלם" (פרק ב) והוא שאל אותי "זה איסור מהתורה או מדרבנן?" עניתי לו: "פשוט! זה גזל אם אינו מחזיר מה שקבל". ענה לי: "זה לא גזל. כי קבל הכסף ברשות, והכסף עבר אליו חוקית. כעת יש ענין חדש, לתת כסף אחר למלוה. זה חיוב מהתורה?". מה אענה לו?

תשובה: כבר רמב"ן דן בנושא זה, שאין סוף לחיובים שיש לנו להתנהג בין אדם לחבירו. ואילו התורה תפרט את כולן, לא יספיקו ספרים רבים למנות את כולן. לכן התורה כתבה "וְעִשִּׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה', לְמַעַן לֵךְ וּבִאתָ וְיִרְשָׁתָּ אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם" (דברים ו, יח). מבאר שם רמב"ן:

"וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעים, וכל משאו ומתנו, ותיקוני היישוב והמדינות כולם. אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון 'לא תלך רכיל' (ויקרא יט טז), 'לא תיקום ולא תיטור' (שם פסוק יח)... וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין... ואפילו מה שאמרו (יומא פו) 'דיבורו בנחת עם הבריות', עד שִׁיקְרָא בכל ענין תם וישר".

מעשה בגמרא (בבא מציעא פג ע"א) שהיו שני סבלים שנשכרו להביא חביות יין ממקום למקום. משום מה נשמטו בשגגה החביות מידיהם, ונשברו, והיין נשפך ארצה. המשכיר זעם ולקח מהם את גלימותיהם כפיצוי לנזק שנגרם לו. באו לפני הדיין. והוא אמר למשכיר "תחזיר להם הגלימות!" שאל אותו המשכיר: "זה הדין?" אמר לו: "כן, כי כתוב בספר משלי, 'למען תלך בדרך טובים' (משלי ב, כ). הוא החזיר להם הגלימות. באו שוב הסבלים לפני הדיין, "אנו עניים, וטרחנו כל היום. ורעבים אנו [=אין כסף לקנות מאכלים]. ציוה הדיין למשכיר: "שלם להם משכורתם [=כאילו הצליחו להעביר את החביות]. שאל אותו שוב: "כך הדין?" ענה לו: "כן, כי המשך המקרא הנ"ל הוא 'וארחות צדיקים תשמור' (משלי ב, כ).

תמוה הסיפור. הרי ספר משלי הוא רק מוסר, הנהגות יפות. אבל המשכיר בקש לדעת אם הוא חייב לשלם על פי דין. ואין להשוות דברי מוסר ויראת שמים לחובות ממוניות מוחלטות. אלא ודאי הדיין רמז לו את המקרא שבתורה "ועשית הישר והטוב". החידוש שמצא בספר משלי מה שאינו מפורש בתורה, שיש כאן "דרך" כללית. אופן של התנהגות כללית שיש בה פרטים אין-ספור, לפי השכל הישר.

מה ששנאו עליך, אל תעשה לחברך. כך אמר הלל (בארמית. שבת לא ע"א).

הפרדה בין גברים לנשים

שאלה: פקידי משרד המשפטים הורו נגד מימון ציבורי של הופעות תרבותיות כאשר מפרידים בקהל בין גברים ונשים, כי רואים בזה השפלה לנשים. כינוהו בשם "הדרת נשים". האם התורה קבעה השפלה כזאת?

תשובה: זה כלל לא נכון. התורה מתייחסת לאשה בכבוד גדול. אמרו חז"ל כי בשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים (סוטה יא, ב), ולא אמרו בזכות משה ואהרן או נחשון. הגמרא מלמדת כי "גדולה הבטחה שהבטיח ה' לנשים, יותר מאשר לגברים" (ברכות יז, א). ואף לימדה שהגשמים באו לישראל בזכות נשים צדקניות, ולא בזכות הבעל הצדיק (תענית כג ע"ב; וכן סיפור אחר בכתובות סז ע"ב).

אלא לפעמים בחיים יש ושני ערכים מתנגשים, וצריכים לבטל את הערך הפחות חשוב מול הערך היותר חשוב. לדוגמא, טוב שהאדם יהיה חברותי וירבה ידידות עם כל אדם. אבל מנגד לזה הזהירו חז"ל לא להרבות שיחה בטילה עם נשים זרות (אבות, א). כי לפעמים נכשלים, או האיש או האשה, ולכן יש להמנע מהיחסים הידידותיים.

לאחרונה הרבו העיתונים וגם כלי התקשורת השונים להודיע על מקרים חמורים של פריצות וזנות, גם בין אנשי צבא לחיילות, גם בין פולטיקאים, גם בין עיתונאים וכיו"ב. אין להכחיש שיש בעיה נפוצה שלרוב הגברים יש יצר הרע להביט בנשים (ולהכשל במחשבות אסורות). וכמו כן יש יצר הרע די נפוץ שהאשה מתייפה, וכוונתה כדי למשוך תשומת לב, כדי שהגברים יראו כי גם היא יפה, לא רק אחרות. מכשול זה אינו רק בגיל נעורים, אלא ממשיך לרוב שנות חיי האדם.

לכן יעצו חז"ל (תנחומא, פרשת וישלח) שראוי לאשה להתקשט אך ורק לפני בעלה, אבל לא לצאת לרחוב העיר כשהיא מבושמת, ופניה צבועות בכל מיני ייפויים, ובבגדים הדוקים, או חצאיות קצרות. היא מהוה מכשול, אם לא לכל הגברים, אבל לרבים מהם.

לכן ציוו חז"ל להפריד בין המינים, לשמור על גדרים שלא ייכשלו, לא הגברים ולא הנשים. אין זאת אומרת שהנשים הן פחותות בערכן. לא כן הוא בעיני התורה, ששבחו אותן שמפני טבען העדין אינן זקוקות למעשי חינוך של כל תרי"ג המצוות (כדברי הרב שמשון רפאל הירש, על ויקרא כג סוף פסוק מג).

נכון שבחיים שגרתיים כמו בהליכה ברחוב, אין צורך להפריד בין גברים לנשים. אבל באירועים חגיגיים, או בחתונות, כאשר מנהגן של הרבה נשים להתייפות במיוחד, ולפעמים בהגזמה, יש להרבות בשמירה. מקיימים אנו בזה "והייתם לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו).

התייחסות התורה לבעיית צער בעלי חיים

שאלה: יש התעוררות רבה אצל הרבה מעם ישראל נגד ענין צער בעלי חיים. האם התורה מלמדת למנוע מזה?

תשובה: כבר בתחילת התורה היא מספרת "וישאר אך נח ואשר אתו בתיבה" (בראשית ז, כג) כותב רש"י כי פשט המקרא הוא כי מכל האנושות נשאר רק הוא. אבל יש גם מדרש אגדה שמובא ברש"י "גונח וכוהה-דם מטורח הבהמות והחיות. ויש אומרים שאיחר מזונות לארי, והכישו [הארי]. ועליו נאמר (משלי יא, לא) 'הן צדיק בארץ ישולם' עכ"ל. הוא היה צדיק, כמפורש עליו "נח איש צדיק" (בראשית ו, ט) אבל ["ישולם"] נענש עוד בחייו על חסרון אחד שאיחר מזון לאחת מהחיות.

כלומר ודאי מלת "אך" היא לשון מיעוט, אבל מדוע לא נאמרה מלת "רק נח" שהיא מלה שגורה יותר? אלא אפשר לדרוש כי נח היה זועק "אך" מרוב צער. צער ראשון על שהיה עסוק יום ולילה להביא מזונות לכל מיני בעלי-החיים, אלו ביום ואלו בלילה. כך לשון מדרש תנחומא (נח פרק ט): "כל אותן י"ב חדש לא טעם טעם שינה לא נח ולא בניו, שהיו זקוקין לזון את הבהמה ואת החיה ואת העופות... פעם אחד שהה נח לזון את הארי. הכישו הארי ויצא צולע שנאמר "וישאר אך נח".

פלא גדול, הרי כל בעלי החיים למאותיהם זכו לְהַמְשֵׁךְ ימות-חייהם הודות לטרחתו לבנות עבורם תיבה גדולה. וגם כל 365 ימים טרח יום ולילה להביא לכל אחד בנפרד את מזונו. ובשביל פעם אחת שאיחר, ייענש וישאר צולע וסובל? אלא למדנו מכאן מה חובתנו לבעלי-חיים הנמוכים.

חז"ל (ברכות מ ע"א) ציוו שכאשר האדם ניגש לאכול מזונו, עליו להקדים לתת מאכל לבהמות-בית שלו, לחיות-מחמד שלו, כי המקרא מקדים "ונתתי עשב בשדך לבהמתך" ורק אחר כך כתוב "ואכלת ושבעת" (דברים יא, טו).

בטעם איסור אכילת בשר בחלב (שמות כג, יט) מודה רבי אברהם אבן עזרא שאין אנו יודעים מה הטעם שהקב"ה אסר זאת. אבל הוא עצמו מציע טעם שהוא לנטוע בנו מדת רחמנות, ולמנוע אכזריות. כך לשונו שם:

"ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו, כי נעלם מעיני הנבונים. אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו, כדרך 'שור או שה, אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד'

(ויקרא כב, כח). גם 'לא תקח האם על הבנים' (דברים כב, ו). ומנהג רוב האדם שאין להם צאן וינקו החלב בשוק, והחלב יהיה מאוסף משיות רבות. אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו, והנה אם קנה חלב אולי יש בו מחלב אֶם-הגדי שקנה ויהיה עובר. וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא". עכ"ל.

גם בטעם לא לשחוט ההורה והצאצא ביום אחד, באה התורה לחנך רגשות בני אדם, שיתחשבו ברגשות בעלי-החיים (רמב"ם, מורה נבוכים, ח"ג פרק מח, עמ' שצג). זו לשונו: "כי צער בעלי חיים בכך גדול מאד, כי אין הבדל בין צער האדם בכך וצער שאר בעלי חיים. כי אהבת האם חנינתה על בנה אינה תוצאה של ההגיון אלא פעולת כח-המדמה המצוי ברוב בעלי החיים, כמציאותו באדם... וזהו הטעם בשילוח הקן".

על מצות שילוח הקן (דברים כב, ו) כתב רבנו בחיי:

"ועל דרך הַשִּׁכּוֹל 'שלח תשלח את האם', טעם המצוה ללמדנו על מדת הרחמנות, ושנתרחק מן האכזריות, שהיא תכונה רעה בנפש, וכענין שאסרה תורה לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד (ויקרא כב, כח), וכענין שנצטוינו בתורה שבעל-פה דרך רחמנות לא דרך אכזריות בשחיטה בצואר ולא מן העורף".

[וכבר חקרו הפיזיולוגיים והוכיחו כי כאשר חותכים במהירות את העורק הראשי בצואר, המוליך דם מהלב אל המוח, כמעט מיידית הבהמה מאבדת הכרתה ואינה חשה בכאבים כלל. אמנם האברים יפרכסו, אבל היא תגובה של עצבים, בלי שהבהמה ערה לכך. כמו זנב-לִטְאָה החתוכה ומופרדת מגוף הִלְטְאָה, היא מפרכסת כמה דקות אבל בודאי בלי להרגיש כי אין לה קשר עם המוח].

התורה מְצַנֶּה "לא תחסום שור בדישו" (דברים כה, ז). בדרך כלל אין יכולת לבעל המטע או הכרם למנוע מהפועלים אצלו לאכול קצת מן הפירות, בעת מלאכתם (דברים כג, כה). זכות זו מוענקת גם לבעלי החיים הרתומים לכלי חרישה, קצירה או דישה, כי יש להן צער אם יעבדו ולא יוכלו לאכול ממה שרואים. איסור זה כולל שאין בעל הכרם והשדה יכולים להפחיד את הבהמה ולמנוע אכילתו ע"י צעקות ורעשים כדי להבהיל אותה (ספר החינוך, תקצ"ו). אלא יש להכין טרסקל [סל גדול] עם המזון ההוא ולתלות אותו בצואר הבהמה כדי שתאכל ממנו תוך כדי עבודתה.

"ספר חסידים" שנכתב לפני 800 שנה מרחיב באיסור "צער בעלי חיים" וכותב "עתיד הקב"ה להפרע עלבון סוסים מרוכביהם, על שהכו אותם במגפיים" (פסקא מד). הַמְּשִׁים על הבהמה משא יותר מכדי יכולתה לשאת, ומכה אותה כדי ללכת, עתיד לתת את הדין (שם, פסקא תרסו). ושם הבטיח שהמרחם על הבריות, מרחמים גם עליו מן שמים.

לא הותר לאדם הראשון לאכול בשר מן החי. רק אחרי דור המבול, לפי ירידת דרגת האדם, הותר לו לאכול בשר מבעלי החיים. יש בזה מעין ההיתר של "יפת תואר", "לא דברה תורה אלא כנגד יצר ברע" (קידושין כא, ב). לפי דעת חז"ל אכילת בשר מבריאה את האדם [אמרו החוקרים כי הבשר עשיר בחלבונים]. כתב הרמב"ם (הלכות דעות פרק ה הלכה י) "דיו לבריא לאכול בשר מערב שבת לערב שבת". מקורו הוא דברי רב (חולין פד ע"א). אבל שם אמר אחריו ר' יוחנן שזאת מפני שרב היה בריא, אבל "כגון אנו (מפרש רש"י: "שאין אנו בריאים") מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו", ישתדל להשיג בשר לאכילה. כלומר התירו חז"ל אכילת בשר מפני צורך בריאות האדם [לשון רמב"ם במורה נבוכים, ח"ג פרק מח עמ' שצב: "וזה מה שלא נעלם משום רופא"]. כיון שהאדם הוא נזר הבריאה, הוא בעל שְׁכָל, ובעל יכולות חשובות בעולם, לכן שְׁעָבָדָה התורה בעלי חיים לצורך בני אדם. אבל הכל צריך להיעשות מתוך חמלה והתחשבות מִיִּרְבִּית, כמה שרק נוכל.

ויכוח לפתוח חלון או לסגור חלון

שאלה: בבית כנסת שלנו יש ויכוח בכל יום. כי חלק מהמתפללים רוצים חלון סגור, כי מפני קור עז מבחוץ חוששים הם שיצטננו. מצד שני יש המתנגדים לחלון פתוח ואומרים שיש מִחֶנֶק בחדר, וגם טוענים שדוקא אויר צח הוא בריא יותר מלנשום אויר "משומש" מכל שאר הנמצאים. מי יקבע מה לעשות?

לכאורה טענתם של החוששים לבריאותם חזקה יותר מאשר הטוענים לחוסר נעימות. אבל הכל תלוי בגודל החדר. אם יש אפשרות, יש לפתוח חלון מצד אחד בלבד, והצעירים המעדיפים אויר צח ישבו סמוך לחלון ההוא. והזקנים יותר, או החלשים, ישבו רחוק, או ליד אותו חלק מהקיר שם החלון סגור.

הוא הדין בקיץ, כאשר הצעירים רוצים שהמזגן יפעל "בכל הכוח" במעלת 16, והזקנים רוצים שהטרמוסטט יקבע במעלת 25, יש לשנות מקומות ישיבת הקהל. המזגן יופעל רק באותו חלק של החדר שם יושבים הצעירים. והזקנים יותר ישבו בצד ששם אין המזגן מופעל.

בנסיעה באוטובוס, והתפוסה מלאה אנשים, ויש הרוצה לפתוח חלון, ובדרך כלל זה שיושב מאחורי הפותח, הוא המקבל את מלוא נשיבת הרוח, ודאי שעדיפה טענת הרוצה חלון סגור.

כי אם יחלה, או לכל פחות יפתח שיעול ונזלת, עדיף לשמור עליו מאשר חוסר הנוחות של הרוצה חלון פתוח. ברוך השם, בהרבה אוטובוסים בימינו יש כבר מנגנון של מזגני אויר מופעלים, ובדרגת קור ממוזג.

הקו הכללי הוא לשמור על הבריאות. הרבה אומרים שאפילו אדם אחד, החושש לבריאותו, הוא מועדף בתביעתו מאשר רבים שאינם חוששים לכך. אמנם בחיפוש בספרים לא מצאתי מקור לזה. אבל היא סברא נכונה. ואם לא נעים לאחרים, שיחפשו בית כנסת אחר כי ידם על התחתונה.

לענין עישון, כבר הודיעו הרופאים שנוסף לסכנה גדולה שיש לאנשים המעשנים, יש גם סיכון מסויים לעישון סביל, כלומר מי שנמצא תמיד באותו החדר שניכר באויר שלו חומרי רעל שנפלטו מפיות המעשנים. לכן ודאי יש עדיפות לכל יחיד הטוען שיפתחו את החלונות. ולפי הרב משה פיינשטיין, יש לו גם זכות לדרוש שהמעשנים לא יעשנו כלל באותו החדר.

מאמר אחר על אותו נושא אבל ניסוח אחר

מזגן להקל על עומס החום בבית הכנסת

שאלה: בכל שבת יש אצלנו בבית הכנסת ויכוחי בין המתפללים. המזגן מקרר את אולם בית הכנסת, והגבאי הממונה נעתר לצעירים וקבע אותו ב-18 מעלות. אבל הזקנים ממורמרים, וטוענים בחריפות שצריכים ללבוש סוודר ודובון כדי לבוא לבית הכנסת, ומרוב הקור חוששים שיחלו או יצטננו.

תשובה: באמת נאמר בגמרא (ירושלמי שבת יד, ג) כי לדעת שמואל מתוך כל מאה אנשים המתים ממחלה, תשעים ותשעה מתו מפני הצינה, כלומר חידקים חדרו לגוף ולא היו חסונים מפניהם. וכן אמר רש"י (בבא מציעא קז ע"ב) לפרש דברי ר' חנינא שם שמתים מפני הצינה.

וכן יש פסוק מפורש "צִנִּים פָּחִים בְּדֶרֶךְ עֲקֹשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם" (משלי כב, ה). כוונתם ב"עקש" שיוצא מביתו בגשם וקור ללא ביגוד מתאים, ודורך בשלוליות עמוקות שם נרטבו רגליו, ואינו חש להחליף גרביים ונעליים בבואו חזרה לביתו וכו'. וכך כתב רש"י על מסכת כתובות (ל ע"א) שהאדם זה פשע בעצמו, על שאינו נזהר.

לכן יש בידינו שתי עצות. אם מדובר באולם גדול, בחלק הקדמי שם יושבים הזקנים, לא יפעל המזגן. ובחלק האחורי שם יושבים הצעירים, יפעל המזגן.

אבל באמת [עצה שניה] לא חייב להיות מותאם ב-18 מעלות. מה רע אם יהיה 25 מעלות, כהצעת משרד הבריאות? זהו פינוק מיותר לקבוע על 18 מעלות, כאשר ידו לאדם ב-25 מעלות ואינו מעיק. וכאשר מזגן עובד כל הזמן, הוא יסלק את החום הכבד, ויהיה טוב גם לאלו וגם לאלו.

על הצעירים להתחשב עם הזקנים. לצעירים מעלת 25 לא יזיק. אבל הקור מזיק לזקנים כי גופם נחלש ואינו חסין מפני הצטננות ולפעמים מתפתחים מזה גם מחלות. לצעירים יש רק חשש שאינו נוח לפי הָרְגָלָם. אבל לזקנים יש בכך חשש למחלה.

על הנמנעים מלקבל חיסון נגד שפעת

שאלה: מתפרסם בעיתונות כי הרבה קהילות של חרדים בחו"ל נמנעים מלקבל חיסון נגד שפעת, ואף עיריית ניו יורק מאיימת לנקוט באמצעים נגד בני-ישיבות שם הנוהגים כך. גם בארצנו יש תנועה ערה של המתנגדים לקבל חיסון. מה דעת התורה בנידון?

תשובה: הלכה היא ומפורש ברמב"ם (הלכות דעות, תחילת פרק ד):

"הואיל והיות הגוף בריא ושלם, מדרכי השם הוא; שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה, לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדים את הגוף, ולהנהיג עצמו בדברים המברים והמחלימים..."

היכן זה נאמר בתורה? ענה על כך הרמב"ם בהלכות רוצח (פרק יא הלכה ד) לענין עשיית מעקה לגג או להסיר כל מכשול אחר העלול לסכן נפשות:

"אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי שיכשל בו אדם וימות.... וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה שנאמר (דברים ד, ט) 'הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מֵאֵד'. ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאין לידי סכנה, ביטל מצות עשה, ועבר על 'ולא תשים דמים בביתך'" (דברים כב, ח).

האם זה כתוב בגמרא? כן, לענין אותו "חסיד" שהאריך בתפילת "עמידה" ולא הפסיק כדי לתת כבוד לשר הגוי, ואמר לו השר "עברת על דברי התורה". כך לשון הגמרא (ברכות לב ע"ב):

"**תנו** רבנן מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך. בא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום. המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו 'ריקא! והלא כתוב בתורתכם 'רק השמר לך ושמור נפשך'. וכתוב 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם' (דברים ד, טו). כשנתתי לך 'שלום', למה לא החזרת לי 'שלום'? אם הייתי חותך ראשך בסייף, מי היה תובע את דמך מידי?".

ולכאורה קשה. [א] כיצד הרמב"ם למד הלכה מדברי "דרוש" של גוי אחד? והרי פשוטו של מקרא לא בא כלל לעניני בריאות, אלא מזהיר לא לייחס להקב"ה שום תמונה? אלא המענה על כך, שאם הגמרא הביאה דברי הגוי, סימן הוא שלא היו בזה דיבורים בטלים. יתרה מכך, הגמרא הביאה שני פסוקים, גם "השמר לך" וגם "ונשמרתם". עת שמצוה היא לקצר (כי בימיהם היה הכל נשנה בעל פה, וקשה לזכור דברים מרובים שהם ללא צורך) ומדוע טרחה הגמרא להביא שני הפסוקים? אלא ללמדנו שהגוי אמר דבר נכון, ולא נבטל דבריו כ"דרוש" בלבד. [ואפשר שהגוי שמע דרשה זו מאיזה רב שלימד זאת ברבים].

[ב] לשאלה השניה, הרי אין ענין שמירת הבריאות פשוטו של מקרא זה, המענה על כך מכפילות הלשון "רק השמר לך, ושמור נפשך מאד". "השמר לך" מדובר על הגוף, "ושמור נפשך" על חיות הנפש.

גם במקרא השני "ונשמרתם" זו לא רק עצה טובה, אלא ציווי גמור. כך מפרש ספר המצויין בעניני דקדוק לשון הקודש, "מסלול" (של הרב חיים קסליו, וילנא תרנ"ב, בעמ' 78. הספר נמצא ב"אוצר החכמה") כאשר יש לשון נפעל "ונשמרתם", ולא כתוב בלשון קל "ושמרתם", מי הוא המפעיל על האדם הנשמר? ואין זאת שמפעיל את עצמו כי אז היה צריך להיות בבנין התפעל. אלא הוא נפעל על ידי ציווי הבורא, במצוות התורה. והביא כמה דוגמאות לכך. [וכן מלת "השֹׁמֵר", הוא נפעל, כלומר נצטוינו בכך, וזה לא רשות בלבד].

לעניננו, היו מחלות רבות שהמדע החדש, הרפואות של העידן המודרני, התגבר עליהם בעזרת חיסונים. הנה רשימה חלקית: מלריה, פוליו, דיפטריה, טטנוס, שעלת, חצבת, כלבת ועוד. הדבר הוכח על ידי סטטיסטיקה של שכיחות מחלות אלו, בהשוואה בין ציבור שהתחסן לבין ציבורים שלא התחסנו.

נכון, שיש בכל זאת התפרצויות של מיני שפעת גם אצל אלו שהתחסנו, אבל בהערכה כללית, הם באחוזים זניחים מול מספר הרב של המתחסנים שניצולו ממחלות, הודות לחיסון.

לכן, הנמנע מלקבל חיסון, מחמת פרסומים רעשניים של מתנגדי החכמה, של מתנגדי העיון, הנמנע הזה עובר על התורה וזוקף לעצמו עבירה נוספת על מה שכבר יש לו. ואם אחר כך

הוא נחלה, ומפני זה מקצר בקיום המצוות בעת מחלתו, או אפילו נחלש גופו ומקצר שנות חייו שנקצב לו מאת הבורא, עתיד הוא לתת את הדין כמאבד עצמו לדעת. ועונש זה מגיע לא רק למי שמקצר חייו כעת בהוה, אלא גם למי שאינו שומר דיני הבריאות, ובמרוצת השנים מקצר תוחלת חייו בכמה ימים או אפילו בכמה שעות.

יש כאן היבט נוסף. במחלות מדבקות, לא רק שהאדם עצמו נהיה חולה, אלא יש לו השפעה על אלו שמסביבו, ילדים וגם מבוגרים. למעשה הוא מזיק את הציבור (כמו שכתב הגר"מ פיינשטיין לעניני עישון). זאת אומרת יש לנמנעים מהחיסון חטא נוסף שהוא מסכן את שאר הציבור, כי כאשר יחלה, ידביק גם לאחרים סביבו. ומתי ידע מכל זה, עד כמה הוא הזיק? יודיעו לו אחרי מותו, עת שיביאו אותו לפני כסא המשפט של הקב"ה לתת דין על כל חסרונותיו.

חנופה לרשעים, מתי כן ומתי לא

שאלה: חבר שלי עוסק בקירוב רחוקים מהיהדות. הוא נעים הליכות, כולו חיוכים ודבורים מתוקים. ואפילו אם רואה חטא או רע אצל איש שיחו, לא יטיף לו מוסר. אבל חבר אחר שלי מותח עליו ביקורת שהוא מחניף לרשע. חז"ל (סוטה מא ע"ב) אסרו דבר זה. גם אמרו שם שאין תפילתו נשמעת, וגם שנופל בגיהנם. וגם אמרו שהחנפנים אינם מקבלים פני שכינה (סוטה מב, א). אבל ודאי הוא יטעון שבזה הוא מציל רשעים ומושך אותם לקיום המצוות. איפה הגבול?

תשובה: הסיבה שאסור להחניף לרשע הובאה ב"המאירי" על הסוגיא, כי הנמנע מלהוכיח אותו על עונותיו ואף מְשַׁבַּח גורם לרשע להמשיך במנהגיו הרעים. אבל ודאי אם המחניף בטוח שכל תוכחה לא תועיל, אין לו להוכיח (שו"ע או"ח סי' תר"ח). וגם אם הוא מחלל שבת בפרהסיא, או כופר ואפיקורוס, אין חיוב תוכחה (ביאור הלכה, שם).

אמנם המחניף יכול להתנצל שנאמר בגמרא "מותר להחניף לרשעים בעולם הזה" (סוטה מא, ב). וזה תמוה מאד, כך במחיד לבטל כל המאמרים שם בדף ההוא בגמרא האוסרים את החנופה?! אבל מהרש"א מבאר שם (בדבור המתחיל: ופליגא דריש לקיש) שההיתר הוא כדי להנצל מלהיות ניזוק, להשתמט מהצרות שהרשע עלול לעשות לו.

הרחיב בזה רבנו יונה (שערי תשובה, ח"ג פסקא קצט): "אך החלק הזה הותר מדאגה-מִדְבָּר פן יזיק הרשע ויגרום הפסד, בזמן שיד הרשע תקיפה ושעתו חצופה, ואין בידינו להכניעו... על כן הותר לכבדו כדרך שמכבדים בני האדם אנשי זרוע רמה, מִפְּחַד ואימה; בקימה והידור ודומה להם. אך לא ישבחנו ולא ידבר טוב עליו לבני אדם. וכן אמרו רבותינו ז"ל (סוטה מא, ב) 'מותר להחניף את הרשעים בעולם הזה' [עכ"ל].

אבל במקרה שצינת בשאלתך, שחברך אינו ירא שמא השני יזיק לו, אלא הוא מעוניין לבנות קשר אתו כדי להחזיר אותו לטוב, אינו דומה להנ"ל. בקירוב רחוקים יש אופן מסוים שמותר להחניף. כתב ר' אליהו וידאש (מחבר "ראשית חכמה" בספרו האחר "תוצאות חיים" עמ' 49, והועתקו דבריו על ידי "כף החיים", באו"ח סי' קנ"ו עמ' קפא): "מותר להחניף לאשתו, ולבעל חובו, ולרבו, והרב מותר להחניף לתלמידים כדי שיקבלו דבריו".

כלומר, האיסור של חנופה הוא לשקר לרשע, ולומר לו "צדיק אתה". כתוב בספר מְשָׁלִי "אומר לְרָשָׁע צִדִּיק אַתָּה, יִקְבְּהוּ עַמִּים יִזְעַמְוהוּ לְאוֹמִים" (משלי כד, כד). ופירש שם המצודות: "כי כאשר יראה הרשע שקוראים אותו 'צדיק', יתפקר עוד יותר לעשות רעה".

אבל אם תמצא באותו רשע נקודות טובות, למשל שהוא עוזר לעניים, שהוא מכבד הוריו, שהוא דואג לטובת הציבור וכיוצא בזה, ודאי מותר לשבח אותו בפניו רק בדברים ההם כיון שבכוונתך שיתקן את מעשיו וישתדל להיות "בסדר" בשאר עניניו.

[**וכמוכן**, אסור לשבח אותו אצל אחרים, להגיד לאחרים על הדברים הטובים שיש במדותיו של הרשע, אם לא מזכירים להם אז גם את רשעותו וסכלותו בשאר דבריו, כדי שיזהרו ממנו וגם לא ילמדו ממנו, כדברי רבנו יונה שם, שערי תשובה, פסקא קפט. ועל זה נאמר "עוזבי תורה יהללו רשע" – משלי כח, ד].

והרב עובדיה יוסף, בספרו "ענף עץ אבות" (על אבות, עמ' קצב) הביא מהרב שלמה אלגאזי (מחבר "מעולפת ספירים", קושטא שנת ת"כ) הרי בפסוק הבא כתוב "וְלִמּוּכִיחִים יִנָּעַם, וְעַלֵּיהֶם תָּבוֹא בְּרַכַּת טוֹב" (משלי כד, כה) וכתב: "לומר שאע"פ שאין להחניף לרשעים, [אבל] אם מחניף להם כדי להכנס אתם בדברים כדי לקרבם לתורה, שאומר לרשע: 'אתה איש חכם ונבון, שמך הטוב הולך לפניך, ולא מתאים לך לעשות דבר פלוני שהוא אסור על פי התורה', וכיוצא בזה מותר לדבר. ולכן סיים "ולמוכיחים ינעם" שינעים לו את דבריו כדי שיתקבלו באוזן השומע".

[**וממשיך שם**] "קרוב לזה נאמר גם כן בספר משלי (ט, ח) 'אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֲךָ, הוֹכַח לְחָכֵם וְיִאֱהָבֶךָ'. אל תאמר לו 'אתה לץ ורשע' וכיוצא בזה, שאין תוכחה כזאת מתקבלת על אוזן שומעת. אלא יאמר לו בתוכחתו 'אתה איש חכם ובעל דרך ארץ ומוכתר בנימוסין, ואין לך לעשות מעשה כזה שהא היפך התורה' עכ"ל ר' עובדיה יוסף.

כדברים האלה על פסוק אחרון זה כתב גם השל"ה (שני לוחות הברית, פרשת קדושים, פסקא ט"ו על המקרא "לא תשנא").

מכאן למדנו שאיסור חנופה הוא רק אם מצדיק לו העוול, אם מלבין את החטא. אבל אם משבח אותו בדברים אחרים טובים שיש בו, וזאת כדי לעודד אותו, וכדי למשוך אותו להרבות במעשים טובים, מותר.

חסידות, איזו היא משובחת ואיזו היא פגומה

שאלה: זה עכשיו שמעתי כי כתוב בתלמוד הירושלמי (ברכות, סוף פרק ב) "כל מי שהוא פטור מן הדבר ועושהו, נקרא הדיוט". לפי זה מה הטעם לנהוג חסידות? הרי נצטוינו רק לקיים התורה, ואין צורך להוסיף עליה!

תשובה: יש תוספת שהיא חיובית וטובה, ויש תוספת שהיא שלילית. ולכן אמרו חז"ל (אבות, ב) "ולא עם הארץ חסיד". למשל, אמרו על הרואה אשה טובעת בנהר ואינו חש להציל אותה, כי כדי להציל אותה הוא יצטרך לאחוז בה וחושש מהרהורים אסורים, קראו לו "חסיד שוטה" (סוטה כא, ב). לכן צריכים לימוד מתי כן ומתי לא.

כתב ספר "מסילת ישרים" (פרק יח):

"**מדת** החסידות צריכה היא באמת לביאור גדול, כי מנהגים רבים ודרכים רבים עוברים בין רבים מבני האדם בשם 'חסידות', ואינם אלא גולמי חסידות, בלי תואר ובלי צורה ובלי תיקון. ונמשך זה מחסרון העיון וההשכלה האמתית אשר לבעלי המדות ההם, כי לא טרחו ולא נתנגעו לדעת את דרך ה' בידיעה ברורה וישרה, אלא התחסדו והלכו במה שנזדמן להם לפי הסברה הראשונה; ולא העמיקו בדברים ולא שקלו אותם במאזני החכמה. והנה אלה הבאישו את ריח החסידות בעיני המון האנשים, ומן המשכילים עמהם, באשר כבר יחשבו שהחסידות תלויה בדברי הבל, או דברים נגד השכל והדיעה הנכונה...". [והוא הזכיר מנהגים שנהגו בימיו, לפני כשלוש מאות שנה. ובימינו יש מנהגים תמוהים אחרים].

מה היא חסידות באמת? ביאר זאת הרב בתחילת פרק י"ט מספרו שיש בזה מה שבין אדם להקב"ה, ומה שיש בין אדם לחברו. בין אדם לבוראו הוא שיקיים כל המצוות בכל הדקדוקים שבהם, כמה שאפשר לו. נבין מדבריו שלא יבחר אדם לפי פוסק שהוא דעת יחיד, אם בוחר בו מפני שהוא מיקל. אלא ישתדל לקיים את המצוה בשלימות, בלי להכנס לדוחקים ולקיימה רק בדיעבד. והרב מביא שם דוגמאות רבות להידור המצוה וכבודה.

ממשיך הרב:

והחסידות "במה שהוא בין אדם לחבירו, ענינו גודל ההטבה שיהיה האדם לעולם מטיב לבריות ולא מריע להם, וזה בגוף, בממון, ובנפש.

[א] בגוף, שיהיה משתדל לעזור כל אדם במה שיוכל, ויקל משאם מעליהם, והוא מה ששנינו (אבות פרק ו): 'ונושא בעול עם חבירו'. ואם מגיע לחבירו איזה נזק בגופו, והוא יוכל למנוע אותו או להסירו, יטרח כדי לעשותו.

[ב] בממון, לסייעו באשר תשיג ידו, ולמנוע ממנו הנזקין בכל מה שיוכל. כל שכן שירחיק הוא כל מיני נזקין שיכולים לבוא מחמתו, בין ליחיד בין לרבים. ואפילו שעתה מיד אין הנזק מצוי כיון שיכול לבוא לידי כך יסירם ויעבירם, ואמרו חז"ל (אבות פרק ב): 'הי ממון חבירך חביב עליך כשלך'.

[ג] בנפש, שישתדל לעשות לחבירו כל קורת רוח שיש בידו, בין בעניני הכבוד, בין בכל שאר הענינים, כל מה שהוא יודע שאם יעשהו לחבירו הוא מקבל נחת רוח ממנו, מצות חסידות הוא לעשותו. כל שכן שלא יצערנו בשום מיני צער כלל, יהיה באיזה אופן שיהיה. וכלל כל זה הוא 'גמילות חסדים' אשר הפליגו חז"ל בשבחה ובחובתינו בה, ובכלל זה רדיפת השלום שהוא ההטבה הכללית בין כל אדם לחבירו". [עד כאן לשון "מסילת ישרים"].

אבל מה שהזכרת מהמאמר בירושלמי (ברכות ב, ט) "כל מי שהוא פטור מן הדבר ועושהו, נקרא הדיוט", הוא ענין אחר. ספר "שדי חמד" (כללים, מערכת כ"ף, כלל טז ס"ק ב) מביא בשם רמב"ן והריטב"א שזה נאמר דוקא במצוה שאף אחד לא מחויב במצוה זו, אלא האדם הוסיף תוספת מעצמו. אבל עשיית מצוה באופן כזה שיש אחר החייב בה, תבוא עליו ברכה. קרוב לזה כתבו בשם הגר"א (שנות אליהו, ברכות פ"א, בענין ר' טרפון ששכב בעת שקרא קריאת שמע, לקיים "בשכב").

ובספר "יד מלאכי" (כללי הדינים, סי' שכד) כתב שהאיסור הוא כשמחמיר במצוה מחמת יוהרא, להתגאות לפני אחרים. וכך היה הדוגמא שהביאו בירושלמי ברכות (סוף פרק ב). אבל אם ניכר שתמיד עושה מצוות לשם שמים, ולא מפני גאווה, יש לו שכר. שמא זה קרוב לדברי שו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' מד) הכותב שדוקא כשמחמיר בפרהסיא זה נחשב לגאווה. אבל אם עושה בצינעה, זה בסדר. וראו דברי "פלא יועץ" (ערך: חסדות, ובבסוף ערך: סתר).

יש שתמצו שנקרא "הדיוט" אם ע"י חומרא שלו בזה הוא נכשל באיסור אחר. לדוגמא, היושב בסוכה למרות שיורדים עליו גשמים. והרי "מצטער פטור מן הסוכה"! והוא עובר איסור להיות בצער ביום טוב. (רמ"א, שו"ע או"ח סוף סי' תרל"ט).

גם בענין הפרישות מאיסורים, אין זו חסידות אמתת אם האדם פורש מכל דבר ודבר כיון שיש בענין ההוא מחלוקת הפוסקים הקדמונים (הראשונים), והוא פורש מהדבר למרות שכבר

הלכה פסוקה אצל האחרונים שהדבר מותר. כי יש לחשוש שמא נכשל "חסיד" זה ביוהרא [גאוה], והוא מגביה את עצמו על פני שאר הבריות. הוא צריך להצניע את התנהגותו המחמירה, לבל יבזה את שאר העם המקילים, ולא יחמיר בנוכחותם. ועוד, הרי כתב "מסילת ישרים" (פרק יד) כי יחמיר רק בדבר "שטעמו נראה לו" כנכון. ובכן הוא צריך בתחילה להיות תלמיד חכם שידע נימוק וטעם, ולא "סתם להחמיר".

בקיצור, הרוצה להיות חסיד, חובה עליו תחילה להיות בקי בהלכה, ולדעת חיובו העיקרי. אין מקום להוסיף תוספת כאשר העיקר לא מקוים. עטרה זו של חסידות דורשת חכמה ותכנון.

ישיבות בימינו המצמצמות קבלת תלמידים מעדות המזרח

שאלה: אני בן שבע-עשרה שנה, וברוך השם נולדתי בכשרון לימודי טוב. הצלחתי בישיבה קטנה ויודע כמה מסכתות באופן יסודי. כעת רצוני להתקבל באחת מהישיבות הגבוהות שיש לה שם טוב שמגדלים שם למדנים גדולים וחשובים. אבל ידוע שהם מצמצמים קבלת תלמידים מעדות המזרח. הם מקבלים רק תלמידים המוכשרים ביותר. אבא שלי מתנגד שאפנה להתקבל שם כי טוען שהם "גזענים". האם עלי לציית לאבא שלי, או ללכת למקום ששם אצליח ביותר להיות תלמיד חכם גדול?

תשובה: חז"ל הדריכו אותנו כי "אם אין יראה אין חכמה" (אבות ג, יז). יראת שמים עדיפה אפילו מלימוד התורה. מעשה שהיה, ר' סימון ור' אלעזר ראו שעובר לפנייהם ר' יעקב בן אחא. אמר אחד מהם "בוא נעמוד לפניו [לכבודו] כי הוא ירא חטא". ענה השני "אתה צודק, הוא בן תורה". דחה אותו "אמרתי לך שהוא ירא חטא, ואתה [רק] אומר שהוא בן תורה?" (שבת לא, ב) מפרש שם רש"י מה תלונתו: "אתה מיעטת בשבחו!".

זאת אומרת יראת שמים חשובה יותר מאשר להיות תלמיד חכם גדול. האיסור הזה לשנוא קבוצה של יהודים, לא מפני חטאים שלהם אלא "סתם ככה" הוא איסור "שנאת חינום". באותה גמרא (שבת לב, ב) מסופר מה עונשו של הנכשלים בשנאת חינום. ומפרש שם רש"י הגדרה מי הוא העובר איסור זה: "שלא ראה בו דבר עבירה, שיהא מותר [=מפני זה] לשנוא אותו, ו[בכל זאת] שונאו".

כלומר כאשר התורה אסרה שנאה, אם אין היתר תורני לכך, עובר השונא על איסור תורה. ועונשו נורא, כמסופר שם. הרי חורבן בית המקדש היה מפני שאמנם היו גדולי תורה, אבל נכשלו בשנאת חינוס. זו לשון חז"ל: "אבל מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ובמצוות וגמילות חסדים, מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חינוס. ללמדך ששקולה שנאת חינוס כנגד שלוש עבירות עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים" (יומא ט, ב).

תאמר, מה שלא מקבלים לישיבה תלמידים מעדות המזרח אינה שנאה אלא רוצים רק את המובחרים [לפי דעתם], והמובחרים נמצאים אצל עדות אחרות? הנחה זו היא עצמה נובעת מתוך שנאה. כי שורש מלת שנאה היא "שינוי". שהשני אינו דומה לך, ולכן מרגישים ריחוק וממציאים סברות לנמק למה. ראו דברי הרב שלמה פפנהיים בספרו "חשק שלמה", עמ' 363, המבאר שיש שנאה אפילו אין בְּנִשְׁנָא שום חסרון, ואע"פ שלא היה לשונא שום עסק אתו מעולם.

נוסף על איסור הנ"ל, יש גם עבירה של אונאת דברים והוא לאו מפורש בתורה, (ויקרא כה, יז) וכמה החמירו חז"ל בעונשו של זה (בבא מציעא נט, א). כאשר בחור רוצה להתקבל למוסד חינוכי, והוא נתקל במחסום לפניו מחמת העדה שלו, ודאי יש לו צער בלבד, מדוע לא נולד בן לעדה המובחרת, לעדה השולטת. ועל זה עתידים קובעי המדיניות החטאית הזאת לתת את הדין.

הרבה צעק הרב מנחם שך זצ"ל, ראש ישיבת פוניב'ז, נגד עוֹל זה. זו לשונו שכתב למנהל מוסד חינוכי: "שזה כבר כמה שנים שמנהלי בתי הספר ממעטים לקבל תלמידים מבני עדות המזרח... הנני אומר כי על פי דין תורתנו אין דוחים נפש מפני נפש. בלי שום תירוצים ואמתלאות, חייבים לקבל תלמידים מבני עדות המזרח. אני כותב זאת בתור הלכה, פסק הלכה שאין לנטות מזה" ("מכתבים ומאמרים", ח"ג עמ' מג).

ברור מאליו כי הוא הדין באפליה שנוהגים גם בגני ילדים, גם בישיבות קטנות או גדולות, גם בכוללים, גם בסמינרים של בנות. [נוסף על כך, כמה חילול השם יש בדבר! ומי יודע כמה רבבות אנשים עזבו שמירת המצוות מחמת אפליה זו?]

ראו עוד דברי "פלא יועץ", ערך: גר.

לפי זה אני סבור שעדיף ללכת ללמוד אצל ראש ישיבה שאינו נכשל בעון זה, אפילו אם התלמידים בישיבתו אינם חריפים ומפולפלים בלימוד. כי הם מצליחים יותר לעשות רצון אביהם שבשמים.

מובן מאליו שאם ראש הישיבה או מגיד שיעור בישיבה מדבר תמיד בגנות ציבור הספרדים, ומזלזל בהם כקבוצה, יש לחשוש מדברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פרק ד הלכה א) שהוא

בבחינת "רב שאינו הגון". זו לשונו "וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה, אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו, אין מתלמדין ממנו עד שובו למוטב. שנאמר 'כי שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה' צבאות הוא' (מלאכי ב, ז). אמרו חכמים (חגיגה טו, ב) 'אם הרב דומה למלאך ה' צבאות, תורה יבקשו מפיהו. אם לאו אל יבקשו תורה מפיהו'."

לכן אביך מדבר כהוגן. חפש לך ישיבה שאין להם דעה רעה על הספרדים.

אני נאלץ להיות נוכח בחתונה חילונית. כיצד אנצל ממראות אסורות

שאלה: אשתי גדלה בבית דתי. אבל האח שלה חזר בשאלה והיום הוא חילוני גמור ומחלל שבת בפרהסיא. כעת בתו תתחתן בשבוע הבא. אשתי דורשת ממני לבוא לחתונה כי מתביישת מהאח שלה. אבל כפי מנהגם של הרבה, באות הנשים לחתונות-חילוניות בכל מיני מחשופים, כאילו כאן מצעד היופי, לחפש מלכת היופי. והכל מעורב, אין פינה באולם ללא מכשול. מה עלי לעשות? כדי ללכת בין הטיפות, גם לשמור על טהרת המחשבה וגם לא לפגוע באח של אשתי, כצד אעשה?

תשובה: נכון אמרת שיש כאן איסור מהתורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם" (במדבר טו, לט) וב"מסילת ישרים" (פרק יא) הגדיר ההסתכלות בנשים שאינן מלובשות כראוי, "זנות עינים".

אין כאן שאלה בעיני "חסידות" אלא מעיקר ההלכה. "מסילת ישרים" (פרק כ) הסביר את ההבדל. זו לשונו: "הנה חייב האדם לשמור כל המצות בכל דקדוקיהם לפני מי שיהיה ולא יירא ולא יבוש... וכן שנינו 'הוי עז כנמר לעשות רצון אבינו שבשמים' (אבות פרק חמישי). אמנם גם בזה צריך חילוק והבחנה. כי כל זה נאמר על גופי המצות שחייבים אנחנו בהם חובה גמורה, שבהם יש פניו כחלמיש. אך יש איזה תוספות חסידות שאם יעשה אותם האדם לפני המון העם ישחקו עליו ויתלוצצו, ונמצאו חוטאים ונענשים על ידו, והוא היה יכול להניח מלעשות הדברים ההם, כי אינם חובה מוחלטת, הנה דבר כזה ודאי שיותר הגון הוא לחסיד שיניחהו משיעשהו".

אבל כאמור, לא להסתכל בנשים המגלות חלקי גופן, בצורה המגרה את יצר המין, הוא איסור תורה. כבר חז"ל (בבא בתרא נז, ב) אמרו שהעובר ליד נהר איפה שהנשים מגלות את ברכיהן, עת שמכבסות שם בגדי בני ביתם, נקרא "רשע". לכן ודאי אסור לך להשתתף בטכס נישואין כזה.

כיצד תעשה? אם היה אפשר, תשלח לשם רק את אשתך, ותמציא תירוץ מדוע לא באת. או שתגיד שלא הרגשת טוב, או שהיית צריך להשאר בבית כדי לשמור על הילדים הקטנים שלך. ודאי אם יש לאח אשתך כמה בנים ובנות להשיא בעתיד, "תירוץ" זה לא יועיל, כי מה תעשה בפעמים הבאות?

כיון שאח אשתך בא מבית דתי, הוא מודע לבעיית חוסר הצניעות, ואתה יכול להסביר לו מראש מה הבעיה. אבל תציע לו חילופין שתבוא ל"שבע ברכות" שהוא עורך אחר כך, אם הוא עורך אחר כך, כי שם בדרך כלל הנשים כבר מלובשות יותר טוב. אבל אם זה לא מעשי, תהיה איתן בשמירת התורה.

וגם אם אשתך רוגזת עליך, ומתלוננת עליך. אל תחזור על חטאו של סבא הראשון שלנו, אדם הראשון, שהתפתה אחרי אשתו. על המקרא "כי שמעת לקול אשתך" (בראשית ג, יז) הסבירו חז"ל (בראשית רבה כ, ח) "הִתְחִילָה מִלְלָת עָלָיו בְּקוֹלָהּ" ולא היה יכול לעמוד מול דרישותיה. והוא הביא אסון גדול לעולם, הַמָּוֶת. מניין לחז"ל לדרוש כך? אלא לפי עברית תקינה היה צריך לומר "כי שמעת לדברי אשתך", לציית לה. וכאן כתוב "לקול אשתך" כלומר צרחה עליו, כי אחרי שאכלה חששה שהיא תמות לבדה, וה' ימציא לו אשה אחרת במקומה. לכן בקשה שישתתף עמה.

תסביר לאשתך שאם תשמור על קדושתך, תביא בכך ברכה הביתה. ברכת השם כוללת פרנסה, בריאות, נחת רוח מהילדים ועוד. האח שלה בחר את דרכו. הוא יודע שבזה הוא מתרחק ממסורת הדורות, ומבית הוריו. אם הוא נבון, יקבל הדברים ברוגע.

ואם איננו נבון, אנו מצטערים עליו, אבל אין לנו להתאבד יחד אתו. נשמור על אמונתנו.

כמה כסף יש לדרוש מהשכן כדי להרשות לו לבנות על הגג

שאלה: אני גר בבנין שלוש קומות ויש שש משפחות בבנין זה, שני שכנים לכל קומה. אחד מהשנים שבקומה העליונה רוצה לבנות על הגג ["פנטהאוס"] והמדירגות לשם יעלו מתוך דירתו הנוכחית הקיימת. כדי לבנות ושהעיריה לא תהרוס לו מה שיבנה, הוא צריך לבקש מראש רשות מהעיריה, ושכל השכנים בבנין יחתמו הסכמתם. השכן שלו, זה שדר בקומה השלישית מבקש ממנו סכום קטן, עשרת אלפים שקל. אני אומר "קטן" כי הבניה לבד תעלה לו הון תועפות, וכנראה יש לו כסף. אני גר בקומת קרקע אבל בכל זאת יש לכל שכן חלק משותף בגג. כמה אתה מציע לי שאדרוש מהבונה. גם אני עשרת אלפים כמו השכן שלו? או פחות?

תשובה: תתפלא לשמוע, אני בדיעה שאין לבקש ממנו כלום. יש מושג "זה נהנה וזה לא חסר" (בבא קמא כ ע"א, רמב"ם הל' גזילה פ"ג ה"ט) ובזה פטור הנהנה מלשלם לבעל הרכוש, אלא אם כן מזיק לו באיזה שהוא אופן. [לא מדובר לקחת חפץ של חברו בלי רשות, כי זו גניבה ממש. אלא מדובר בהנאה גופנית בלי לנגוע בחפץ של חברו]. הנמנע מלהיטיב לחבירו, גינו אותו חז"ל שיש בו "מדת סדום". כמו שמבואר בבבא בתרא (קסח ע"א, בדברי רשב"ם ד"ה לימא בכופין על מדת סדום) שבסדום אמרו "שלי שלי, ושליך שלך" (אבות ה, י) כלומר איני רוצה להיטיב עם הזולת, לתת לו הנאה של כלום בנכסים שלי. כך גם כאן, אתה כנראה אף פעם לא תבנה על הגג, כי כיון שדירתך קומת קרקע, איך תעבור ותגיע לדירתך על הגג? אכן אין לך נזק במה שהוא יבנה. לכן אם תמנע ממנו מלבנות כי רצונך לגבות ממנו קצת כסף (כמו שפלטת בשאלתך "וכנראה יש לו כסף") בזה אתה נוהג שלא כדרכי התורה.

אמנם אם תטען שהרעש שגורם לך בעת שהפועלים עובדים על הגג מפריע לך, זה רק יכול להאמר בשעת הקידוח, אבל לא בשאר העבודות שהרעש הוא מה שרגיל להיות בכל עיר בשעות היום. הרי כמו שאתה צריך לסבול במי שבונה בבנין הסמוך לבנין שלך, ושם לא תוכל לפצות פה ולבקש פיצוי על הרעש, הוא הדין מי שעובד בבנין שלך, אם זה בשעות נורמליות שבכל עיר ועיר עובדים בשעות היום, לדעתי אינך זכאי לבקש פיצוי.

תהיה מן הצדיקים! יבוא יום שגם אתה תצטרך לבקש איזו שהיא טובה מאחרים. אם תדרוש פיצוי כספי על כל ויתור שתוותר, הרי גם כך יגמלו לך. "במדה שהאדם מודד, מודדים לו". תהיה נא "שכן טוב" (אבות, ב).

להאכיל לבעלי חיים, לפני שאתה תאכל

שאלה: שמעתי בשיעור כי מי שיש לו בביתו חיות מחמד, כלב או חתול, או אפילו דגים באַקוֹריום, חייב הוא להאכיל אותם לפני שהוא עצמו אוכל. אני שואל שתי שאלות. בפרשת חיי שרה מובא כי רבקה השקתה תחילה לבני אדם לפני שהשקתה לגמלים. ומזה ראייה מהתורה הפוך ממה שאמר מגיד השיעור. ועוד אני שואל, כאשר אני קם בבוקר וגם צריך לתת אוכל לילדים שלי, כלום חייב אני להקדים את חיות המחמד?

תשובה: מה ששאלת כבר שאלו הפוסקים. [דע לך כי כל השאלות הטובות, כיון שעברו על עם ישראל כבר אלפיים שנה, תהיה בטוח שמי שהוא אחר כבר שאל אותה השאלה. וברוב המקרים, גם קבל תשובות עליה]. הם חילקו בין אכילה לבין שתיה. איסור אכילה למדנו מהמקרא בקריאת שמע "ונתתי עשב בשדך לבהמתך, ואכלת ושבעת", הרי יש לתת תחילה לבהמות. אבל לענין שתיה כתוב "והשקית את העדה ואת בעירם" (במדבר כ, ח) – בעירם הם הבהמות, אבל יש להקדים את העדה. כי האדם סובל ביותר ממה שהוא צמא. אבל באכילה, הוא יכול להתאפק קצת.

ולענין שאלתך השניה, הרב יעקב פישר (ירושלים) כתב בספרו "שו"ת אבן ישראל" כי כתוב "עשב בשדך לבהמתך", דוקא בהמה שלך. אבל אינך חייב להקדים להאכיל בהמות של הפקר, או בהמות של אנשים אחרים. אילו היה הדבר כך, לא היו לנו חיים נורמליים. כי היינו חייבים לעבור בכל הבתים שברחוב שלנו ולדאוג תחילה שכל חיות המחמד קבלו אוכל ומזון, לפני שנגש לאכול. ומי אומר כי די ברחוב שלנו? שמא צריכים לשוט בכל העיר ולהאכיל תחילה כל הבהמות שברחובות ובכל הבתים?

לכן ודאי כיון שחיות מחמד שבביתך הם שלך ולא של ילדיך, לילדים שלך מותר לאכול לפני שתאכיל לחיות המחמד. לכן תקדים אותם תמיד. אבל לפני שאתה בעצמך אוכל, תקדים לתת לבעלי חיים שברשותך. אבל לא צריך לתת להם בכל סעודה וסעודה שלך, אלא לפי המינוח היומי והתדירות של אותו בעל-חי.

כיצד להשתתף בצערם של אחרים, וגם לשמוח כל היום

שאלה: הזכרת בשיעור דברי "חובות הלבבות" (סוף שער הבטחון) שהאדם יקבל בסיפוק ובשביעות רצון מה שיגזור עליו הקב"ה. זו לשונו: "ולא יתאוה לזולת מה שבחר בו השם, ולא ירצה אלא מה שרצה לו השם... ולא יעדיף מצב על מצבו... כפי שאמר אחד הבוטחים: 'מעולם לא השכמתי במצב והתאויתי מצב אחר' עכ"ל. וזה סותר מה שאמרת בהזדמנות אחרת דברי מדרש תנא דבי אליהו (פרק ד) "וכן כל חכם וחכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו, ומתאנח על כבודו של הקב"ה, ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלים ועל בית המקדש, ועל הישועה שתצמח בקרוב בימינו, ועל כינוס גליות, מיד שורה רוח הקודש בקרבו". הרי יש כאן סתירה!

תשובה: אין כאן סתירה כי מדובר בשני מצבים שונים. יש שני חילוקים בדבר. ודאי צריך האדם להיות מצטער על צערם של אחרים, וזה בבחינת "נושא בעול עם חברו". מי שהוא אכזרי ואטום, ואין לבו נכמר בקרבו כשרואה מצוקתם של אחרים, כנראה שאינו מזרע האבות, שצאצאיהם הם רחמנים בני רחמנים (ביצה לב ע"ב). ב"חובות הלבבות" מדובר על מחשבותיו של האדם אודות עצמו, שאם כבר ניסה בכל השתדלות-כחו לשפר את מצבו (אם היה חולה הלך לרופאים; אם אין לו די צרכו הוא לומד מקצוע להתפרנס בו, אם יש לו בעיה הוא מתייעץ אצל מומחים)... אם אחרי כל מאמציו הוא אינו מצליח לשפר את מצבו, עליו להשליך יתבו על הקב"ה ולקבל בשלוות נפש מה שגזר עליו הקב"ה. כנראה יש בזה איזה תיקון, לו ולעולם כולו. ולעתיד לבוא יסבירו לו איך זה.

אבל על מצבם של אחרים, אם לא יצטער ולא ידאג להם, סימן מזה שהוא "מנותק", סימן שאין מדותיו מתוקנות.

אבל יש חילוק נוסף, חשוב לא פחות מהראשון הנ"ל. הרב בעל ספר "תניא" בפרק כ"ו כתב אודות הדואג על עונותיו, כי למרות צער זה עליו להיות בשמחה כל היום. אבל לתיקון העיוותים עליו להקציב שעות מסוימות לכך, בכל יום, ורק אז יחשוב כיצד לתקן. ומנסח בחרifות "אך העצבות ממילי דשמיא, צריך לשית עצות בנפשו להיפטר ממנה... כי בידוע שהוא תחבולת יצר הרע כדי להפילו אחר כך בתאוות". [עד כאן לשונו לעניינו].

אני סבור כי העת להיות מודאג ומוטרד ממצבם של עם ישראל בימינו הוא בעת שהאדם מתפלל. אז ישפוך נפשו לפני השם יתברך בתחנונים שיעשה למען כבוד שמו, ויגאל את ישראל ממצוקותיו הרוחניים והחומריים. אבל בשאר היום, על האדם להיות בשמחה, ולדעת

כי הקב"ה מנהל את עולמו, והכל הולך לכיוון ברכה והצלחה, וכדברי רמח"ל (דעת תבונות, עמ' מ"ה פסקא נ"ד).

ובכך צדקו גם דברי "חובות הלבבות" וגם מדרש תנא דבי אליהו. זמן דאגה בשעות מסוימות, אבל להיות בשמחה כל היום.

לשון הרע, עונש כפול

שאלה: למדתי משנה (ערכין טו ע"א) ושם אמרו חז"ל שחמור מאד המדבר בפיו יותר מן העושה מעשה. שהמאנס אשה משלם רק חמשים כסף, אבל המוציא עליה שם רע משלם מאה כסף, כלומר אפילו כפול. מדוע דיבור הפה גרוע יותר מן המעשה?

תשובה: כשרון ויכולת האדם לדבר הם מהמופתים הגדולים שיש בעולם. לשון "חובות הלבבות" (שער הבחינה, מהד' פלדהיים עמ' עג) "כל מה שאתה מתבונן על עקבות החכמה בנבראים, תמצאינה עדות לבורא יתעלה".

הבה נתבונן בענין יכולת התינוק ללמוד לדבר. הרי דיבורו של האדם מבוסס על חמשה חלקי פיו. על ידי הפעלת הגרון הוא מבטא אותיות אחה"ע. דרך החיך הוא יכול לבטא אותיות גיכ"ק. בשימוש אבר הלשון הוא מבטא אותיות דטלנ"ת. דרך השיניים זשרס"ץ. ובאופן שימוש תנועת השפתיים הוא מבטא אותיות בומ"פ.

בכל מלה ומלה שהאדם מבטא, הוא צריך להפעיל אחד מהאברים הנ"ל או כמה מהם, באופן כמעט רצוף ומיידי, ללא שהות בין אות לאות. בלי להתבלבל, ובלי להקדים את המאוחר או לאחר את המוקדם. כי אחרת המלה לא תהיה מובנת. וכאשר אומר לא רק מלה אחת, אלא משפט אחד שלם, הרי הפלא הוא עצום. וכאשר מדבר ברצף כמה וכמה דקות, הפעלת המנגנון נראית נסיית.

גם אם נאמר שהתינוק לומד לדבר כי מחקה את תנועת השפתיים של אלו הסובבים את עריסתו. אבל הרי שמונים אחוז מהקולות הם נובעים מהאברים הפנימיים: הגרון, החיך, הלשון והשפתיים. מי לימד אותו כיצד להשתמש בהם? הרי אינו רואה ואינו מבחין בפעולות פנימיות של אלו הסובבים אותו ומוציאים קולות אלו?

אבל הבה ונתבונן על כשרון מוחו של אדם ללמוד מושגים. כידוע, התינוק מיד בלידתו אין לו הכרה כלל. הוא לא נפגש בהורים מעולם, ולא ראה חפצים, ולא ידע משום פעולה. ואחרי כמה שבועות כאשר הוא כבר פוקח עיניו ומתחיל לראות, הרי הצבעים השונים שבחדר סביבו, החפצים השונים בהם הוא מוקף, הם רבים ומגוונים. פרצופים, כלי מטה, מאכלים, ספרים בחדר מולו. הרי הם ערבוביה של צבעים בגדלים שונים ובהרכבות שונות. כיצד הוא יצליח לזהות מושגים? כיצד כשיראה מול עיניו הוריו המביטים בו, הוא יוכל לצרף ולחבר יחד קישור ארגוני בין עיניהם, אפס, שערותיהם, שיניהם, בגדיהם וכו' של הפרצוף הנצב מולו, ולזהות מהות, להכיר ולזכור עד לפעם הבאה ויזכור את הרשמים שקיבל בפעם הראשונה שהופיעו מולו במערכת מכלול פרטים אלו?

וכאשר ההורים מראים לו חֵית מחמד כמו כלב, ומלמדים אותו להכיר שהחפץ המושט מול עיניו קוראים לכך "כלב", כיצד לומד התינוק שכלב אינו סוס, וכאשר יראה סוס ברחוב יקרא "הנה כלב!"? והרי יש שינויים רבים בין גודל וצבעי הכלבים. יש "פודל" ויש כלב ציד. ואם אופן הזיהוי הוא שיש יצור המושטת מולו עם ארבע רגליים, הרי יקרא גם לשולחן "כלב" כי גם לו יש ארבעה רגליים. ואם אופן הזיהוי הוא מחמת צבעו החום, יקרא גם לצבע המעיל "כלב". ואם מזהה מחמת לבוש פרווה של הכלב, יקרא גם למעיל חורף שאביו לבוש בו, "כלב". ואם מחמת שהכלב משמיע רעש נביחה, יקרא גם לקול שִׁינוק של המשתעל או אוטו הנתקע בחורף, ואין המנוע מצליח להתניע אותו, יקרא לאוטו כזה "כלב".

וכיצד לומד התינוק מושג של "אני", או "אתה". כאשר האם אומרת לו מלת "אני" הוא ישאל אחר כך "איפה אני זאת הֶלְכָה?". כי באמת "אני" הוא מושג רעיוני ולא שם פרטי!

פלא זה הוא כה עצום עד שיש מחוקרי הלשון הטוענים שיש אינסטינקט מולד באדם של מושגי יסוד, וממה שהוא רואה הוא תופש "קישור" למושג שנמצא בתחילה רדום בשכלו. הרעיון הזה נראה על פניו דתי, אבל אומרים אותו גם חוקרים שהם כופרים בדת. קרל יונג, הגוי השוֹיִצְרִי (לפני מאה שנה), סבור שזה עבר עם הַגֵּנִים שהעבירו אליו הוריו, בעת יצירת הולד, עת ההזדווגות, כמו שאר התכונות הנפשיות. הוא קורא לכך "תת-הכרה הלאומית".

אבל זה פשוט, שכשרון זה של דיבור הוא הנעלה ביותר, הוא המבדיל בין אדם לבהמות. שאמנם יש גם להן אוצר-מלים של כחמשים תיבות (מספר שונה יש לכל סוג וסוג של בעלי חיים) כמו מות, חיים, נעים, כואב וכו'. אבל אצל האדם יש אוצר מלים של 45,000 מלים, כמו שהופיעו במילון. ורובם ככולם האדם מבין "בערך" את משמעותם, ובשיחה ששומע מבני אדם אחרים הוא מיד מבין את משמעות המלה, לפעמים מתוך ההקשר עם שאר המלים שבמשפט ששומע, כלומר צריכים להפעלת שֶׁקֶל ויכולת חשיבה. וגם זה מורה על כושר שכלי "לתפוש" הבנה.

ואל תגיד כי למד משמעות כל מלה כי שמע זאת בעבר וכעת זוכר. כי גם אם לוקח לו לאדם שלושים שניות לקלוט שמיעת מלה ולאחסן אותה בזכרונו, הוא צריך אחר כך לשייך אותו לנרדפיו, ולדעת באיזו הקשר משתמשים במלה זו. כי המלה "נתוח פילוסופי" אינו "ניתוח פתלוגי". וכן צריך לאחסן השימושים השונים של כל מלה. כי "שמש", הגוף המאיר לנו ב"ה יום יום, אינו לשון "שימוש" שמשתמשים בכלי עבודה, או מושג "שימוש תלמידי חכמים". ועוד, בודאי מתוך שמיעת מלה פעם אחת בלבד, קשה לומר שיזכור כל זאת.

אלא ודאי יש סיוע אלוהי בדיבורו של האדם. ולכן המשתמש בדיבורו לומר דברים אסורים כמו שקר או לשון הרע, כמה עונשו גדול! הוא לקח מתנה יקרת ערך וטינף אותה, לכלוך אותה, הגעיל אותה.

צריכים לכבד את מענק אלוהי זה.

הרי מכל זה שאנו צריכים להלל להקב"ה על כשרון הדיבור שיש לנו. שמא לכן אמרו חז"ל על עונשו של הגורם חרשות לחברו, שמשלם לו דמי כולו, ולא עונש מוגבל של שמיעה לבד. (בבא קמא פה, ב). כי "זה כל האדם".

מגיפה, בעת הזאת אסור לדאוג, וזה מזיק לבריאות

שאלה: אנו כעת בתקופה שמגיפה פוקדת את העולם, נגיף ה"קורונה". כבר מתו בעולם יותר ממאות אלפי אנשים (מיתת חניקה) וגם בישראל כבר מתו מאות חולים, ורבבות אנשים בישראל אובחנו שנושאים את הנגיף, המתפשטת מאדם לאדם. שלטונות המדינה גזרו על כל איש, אשה וילד לא להסתובב ברחובות אלא להסתגר בביתו פן ינגף. כל בתי הספר סגורים, גם בתי הכנסת. כחצי מליון אנשים פוטר מעבודתם. המצב מדאיג מאד. אפשר לומר המצב מביא דכאון. מה עושים?

תשובה: בבעיה זו, כמו בכל שאר חלקי החיים, אין לנו אלא לשמוע עצות התורה. היא תורת חיים, והיא המדריך שהקב"ה נתן אותה לנו כיצד לחיות חיים תקינים.

המקרא מלמד: "רוח איש יכלכל מחלהו, ורוח נכאה מי ישאנה?" (משלי יח, יד). ובאר שם "מצודות": "כשהרוח עצמה נכאה ושבורה בעצב ויגון" הגוף לא יכול להתקיים.

רבנו "בן איש חי" בספרו "בן יהוידע" (על אגדות, בבא קמא דף ס) כתב בענין מגיפת הדבר: "כי זה החולי של הקוליר"א יזיק לאדם הפחד וההבעתה, ויתהווה בו החולי מחמת הפחד וההבעתה אשר יפחד ויבעת" עכ"ל. הרי לא רק מחמת ההתדבקות שהיורוס עובר מאדם לאדם על ידי מגע ידיים, או שהם השתמשו באותם הכלים, או שהנגוע השתעל או התעטש בקרבת מקום אליו, או אפילו נשם אויר לידו, אלא גם עצם שברון הרוח מוריד את יכולתם של הנוגדנים שבתוך גוף האדם להלחם נגד פלישת היורוס.

יש בזה גם צד רוחני, לא רק פיסי. אמרו חז"ל (ברכות ס, א) על הנאנח, "כלום רצונך להביא על עצמך יסורין? הרי כתוב "כי פחד פחדתי ויפאתיני, ואשר יגורתי יבוא לי" (איוב ג, כה).

מסביר זאת מהר"ל (חידושי אגדות, על בבא מציעא לג ע"א "כל המקיים בעצמו כן") כי כאשר יש נסר עץ המונח על הקרקע, והוא ארוך אבל רק ברוחב של שני טפחים, יכול האדם לצעוד עליו מן הקצה אל הקצה בלי לרעוד וליפול. אבל אם נסר זה יהיה מונח בגובה האויר מעל לנהר, מגדא אחת אל גדה השניה ממול, ובגובה כמה מטר, קשה לו לאדם לעבור, מרוב רעדה הוא יפול מהנסר בעת שצועד עליו. למה? מסביר מהר"ל: "כי המחשבה שמחשיב על הנפילה פועלת באדם, כי השכל הוא הפועל הגמור".

בפסיכולוגיה קוראים לכך: "אוטו-סוגסטיה".

לכן בזמן הזה חייב כל אחד מאתנו לנהוג בקור רוח, להיות אופטימי. החולים שמתו הם פסיק קטן בלבד מהאוכלוסיה הכללית. ודאי לכל אחד מהם ולמשפחתם היא טרגדיה נוראה. אבל אל לכל אחד מאתנו לחיות ברעדה ופחד. מסוכן יותר לעבור כביש, או לנסוע באוטו במהירות וכיוצא בזה. צריכים אורך רוח.

פחד הוא כלי מכשיר של השטן. נרחיק אותו מבתינו. אמרו חז"ל (סנהדרין ק ע"ב) "אל תכניס דאגה ללבך, כי גברים גיבורים מתו על ידי דאגה". והוא מקרא "דאגה בלב איש ישחנה, ודבר טוב ישמחנה" (משלי יב, כה).

בטחון בהקב"ה מביא לידי רוע ושמחה.

בעת מגיפה, כיצד אִזְמִין עִשְׂרָה לִפְקוּד בְּבֵית הַקְּבֵרוֹת הַקֶּבֶר שֶׁל אָבִי

שאלה: מפני המגיפה השוררת כעת בעולם, מוטל על כל אחד להסתגר בביתו, פן ינגף ע"י שהתקרב למי שהוא נִשָּׂא-הַנְּגִיף. אבל זו היא שנה ראשונה אחרי פטירת אבי, כיצד אִסּוּף עִשְׂרָה אֲנָשִׁים לִצְאָת יָחַד אֶתִּי לְבֵית הַקְּבֵרוֹת לומר שם פסוקי תהלים ולומר אחר כך קדיש בעשרה?

תשובה: אחרי שנקבר המת אין שום חובה לצאת לבית הקברות. כך כותב הרמב"ם (הלכות אבלות פ"ד ה"ד). ואפילו מה שנאמר במסכת שמחות (תחילת פרק ח) שיצאו לשם אחרי הקבורה שם מדובר כשקברו בכוכים, ולא באדמה (שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' שלח).

בתקופה זו שהמדינה אסרה על התקהלות של עשרה אנשים יחד, ודאי אסור על פי תורה לעשות זאת. "דינא דמלכתא דינא" (כמו שפסק שו"ת חתם סופר חו"מ סי' מד).

לענין מה אפשר לך לעשות למען תיקון המת? זה מפורש בזוהר (דף אחרון שבסוף ספר ויקרא) שכאשר הבן או הבת הולכים בדרך ישרה, נוהגים כראוי, בזה מוסיפים כבוד והדר להוריהם הנפטרים.

ודאי אם תקרא פרקי "משנה", שהמלה הזו יש בה אותיות "נשמה", זה גם מוסיף זכות לנפטר שהצאצא שלו עוסק בתורה. אני מציע שתקרא פרקי אבות, שקל לקרוא וגם להבין. כי לקרוא משנה ולא מבינים, מאבדים רוב התועלת.

כמובן לתת צדקה לעניים מועיל הרבה, וזו זכות לנפטר שחינכו את הצאצא לעשות כך.

אבל ללכת לבית הקברות, בימי המגיפה אסור בהחלט. ולפי דין הגמרא וראשוני הפוסקים, גם בשאר ימות השנה אין בזה תועלת. [כמובן אסור לבקש מהמתים שיתפללו עבורך].

מגיפת קורונה: לימוד מוסרי ממנה

שאלה: זה כבר יותר מחודש שאנו כלואים בבית שלנו. אין עבודה וכל החנויות והמפעלים סגורים. אין תחבורה ציבורית. אין תפילות במניין. אין בתי ספר, והילדים "משתגעים" בבית. ומוטל על כל אדם היוצא לרחוב ללבוש מסכה על פיו ואפו, ולהתרחק שני מטר מכל אדם אחר. התוכל לתת כיוון מחשבתי מדוע הקב"ה הביא עלינו אסון זה?

תשובה: אביא מדברי הרב זלמן מלמד שליט"א (ראש ישיבת בית-אל, ורב הישוב) בכרוז שפרסם:

"**מגיפת** הקורונה היא שיעור אלוהי, ועלינו לנסות ללמוד מה הקב"ה בא ללמדנו. על המצורע נאמר "בדד ישב" (ויקרא יג, מו). הוא דיבר לשון הרע, הוא עשה מחלוקת, העונש לפי התנהגותו (ערכין טז, ב). הוא הפריד בין הבריות, לכן בדד יהיה מושבו.

ואולי יש כאן במגיפת הקורונה מִסֵּר אלוהי, שעלינו להיות מאוחדים וללמד זכות איש על השני? **השיעור** האלוהי מלמד כמה לימודים, ואולי יתכן שזה אחד מהם".

[עד כאן לשון הרב זלמן מלמד].

ואני מוסיף דברי רש"י, השואל מפני מה בדור המבול, שלא כפרו בעיקר אלא שהיו נואפים (בראשית ו, ב. לפי מדרש חז"ל) וחמסנים ("כי מלאה הארץ חמס", בראשית ו, יג), הושמדו כליל פרט לנח ובני משפחתו. לעומתם בדור הפלגה שהרימו יד למרוד במלכות ה', נענשו רק במה שנתפזרו למקומות שונים, גלות, ולא הושמדו? עונה רש"י (על בראשית יא, ט):

"**ומשם** הפיצם - ... וכי איזו קשה, של דור המבול או של דור הפלגה? אלו לא פשטו יד בעיקר, ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו. ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם? אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם, לכך נאבדו. ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנאמר 'שפה אחת ודברים אחדים' (שם יא, א). למדת ששנאו המחלוקת וגדול השלום" [עכ"ל].

כאשר יש פירוד לבבות, השטן מקטרג על עונותינו. מקורו של רש"י בבראשית רבה (לח, ו):

"**אותן** של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה, ואלו של דור הפלגה נשתיירה מהם פליטה? אלא דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל... לפיכך לא נשתייר מהן פליטה. אבל אלו [דור

הפלגה] על ידי שהיו אוהבים זה את זה שנאמר 'זיהי כל הארץ שפה אחת', לפיכך נשתיירה מהן פליטה. רבי אומר, גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודה זרה ושלום ביניהם, אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהן [להענישם] כיון ששלום ביניהם שנאמר 'חֲבוּר עֲצָבִים אפרים, הנח לו' (הושע ד, יז). אבל משנחלקו, מה הוא אומר? "חֶלֶק לָבָם, עתה יִאָשְׁמוּ" (הושע י, ב).

מספיק לנו עם כל הכיתתיות, כל הפירודים, כל השנאות והקנטורים איש נגד השני, כל הרכילות, כל השנאה שבלב, כל המחלוקות. הגיע זמן להתאחד. "הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכָלָנוּ, הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאָנוּ. מִדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחִיו? לְחַלֵּל בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ?" (מלאכי ב, י).

חכם אחד הסביר מדוע נבחרה אות הקֶשֶׁת לסימן והבטחה שהעולם לא יחרב שוב (בראשית ט, יב-טו). הקֶשֶׁת מורכבת בעיקר משלושה צבעים. אדום-וצהוב, לבן, וירוק-תכלת. הם לא מתמזגים בצירוף כימי, אלא שוכנים שְׁכָנוּת טובה זה ליד זה. כך על כולנו לקבל בסובלנות ובכבוד הדדי את דעתו של הזולת אפילו היא שונה מדעה שלנו, ולא לריב אתו. טוב לנסות לשכנע, אבל לא בשצף קצף.

הטוב הוא להזכר בהדרכת הרב אברהם יצחק הכהן קוק, באגרת שכתב לאחיו שמואל, בשנת 1910 (אגרות הראי"ה, ח"א עמ' שנד) -

"**ואתה** שמואל יקירי, אם כי דבריך ישרים וברוח צדק ואמונה טהורה נאמרו מכל מקום נכון לנו להרחיב את דעתנו, ולדון לכף זכות את כל האדם, גם בדרך רחוקה ונפלאה. לעולם לא נכון לשכוח, כי בכל מלחמה ממלחמות הדעות, אחרי שהתסיסה עוברת, מוצאים המבקרים בכל הצדדים גם אורות וגם צללים. וברוח דעת ויראת ה' נדע שכל עלילות מצעדי גבר, וכל הגיוני רוח איש ופעלם בעולם, בחוג גדול או קטן, הכל ערוך ומסודר מקורא הדורות מראש, לעזור לשכלול העולם וקדמתו, להזרחת אורו, ולעדוויי חושכא [=להסיר החושך]. ואם שאנחנו מתאמצים ללחום בעד אותם הדברים הקרובים לרוחנו, צריכים אנו שלא להיות מכורים בידי רגשותינו, ולדעת תמיד שגם לרגשות ההפוכות משלנו יש מקום רחב בעולם. ואלהי הרוחות לכל בשר,¹² 'את הכל עשה יפה בעתו'.¹³ ורעיון זה, אע"פ שלא ימנע אותנו מלהלחם על הקדוש האמת והיקר לנו, אבל ימנע אותנו מליפול ברשת הִקְטָנוּת, הזילותא והקפדנות, ונהיה תמיד מלאים אומץ רוח, מנוחת הנפש ובטחון בה' אוהב אמת, אשר לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו".

12. על בקשת משה רבינו מהקב"ה שיפקיד מנהיג, "יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה" (במדבר כז, טז) פירש רש"י: "אלהי הרוחות - למה נאמר? אמר לפניו: רבש"ע, גלוי וידוע לפניך דעתו של כל אחד ואחד, ואינן דומין זה לזה. מִנֵּה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו".

13. קהלת ג, יא.

מגיפת קורונה, לחשוב על איזה עון אפשרי היא באה

שאלה: מכת מגיפה זו "קורונה", שנחתת על עם ישראל, וכבר 304 חולים מתו, ואלף מסוגרים בבידוד, שמא תוכל להציע על איזה חטא היא באה?

תשובה: ודאי כי כל עוד שאין לנו נביא, אף אחד אינו יודע מפני איזה עון מיוחד, או סוג כללי של עונות, בא עונש זה. ובכל זאת, חז"ל חינו אותנו לחשוב "אם רואה אדם יסורין באים עליו, יפשפש במעשיו" (ברכות ה ע"א). אבל זה יקשה עלינו, כי לצערנו יש לנו חבילות חבילות של עבירות. אבל יש לחז"ל מאמר אחר. העונשים באים "מדה כנגד מדה" (סנהדרין צ ע"א; עוד ראה מעשה סוטה, "במדה שאדם מודד, בה מודדים לו" - סוטה ח ע"ב). לכן מהעונש יש לנו סימן היכר.

אנו רואים שהרבה מבני מדינתנו מושבתים. הרבה מהעובדים "תקועים" בבתיהם. בתי ספר סגורים. משרד הבריאות פוקד שלא יתאספו בשום מקום (אפילו בבית הכנסת, או בישיבות) יותר מחמשים אנשים במקום אחד. כל אחד צריך לתפוש מרחק של שני מטר, ממי שמדבר אתו. וגם מי שהיה בקרבת מקום של הנגוע ע"י וירוס זה, הוא חייב בבידוד של ארבעה עשרה יום לא לצאת מביתו, והסבל הוא איום.

אם נדון לפי עצת חז"ל הנ"ל, העונש בא על עון שנאה, שנאה קשה הרובצת על הרבה מהציבור שלנו. אנשי "כחול-לבן" שונאים את נתניהו (וכן כנראה רוב בוחריהם) עד כדי כך שמוכנים לצרף לממשלת ישראל ערבים, התומכים מוסרית בטרור הערבי נגדנו, אבל לא לצרף אליהם אנשי נתניהו. חלק מסוים של האשכנזים שונאים או מזלזלים באנשים מעדות ספרד. גם בין הדתיים, חלק מהחרדים שונאים את הציונים-הדתיים. הליטאים מפוצלים בין פלג הירושלמי ומתנגדיהם. וכן כת חסידית אחת נגד כת חסידית אחרת. לא מדברים זה עם זה, או לא מתחתנים בניהם עם בנותיהם, ועוד פרטים, אין ראוי לפרט.

כיון שהרבה מהציבור מחוסרים סובלנות זה לזה, וגם חלק משמיצים או מדברים רע זה על זה, אמר ה', תיבדלו זה מזה, תגורו כל אחד בבית פרטי שלו, בלי מגע חברתי עם השני. שמא יתעטש, שמא ישתעל, שמא אף תנשום מנשימות פיו.

ודאי כי הקב"ה מביא מכה זו כדי שנתקן את עצמנו. אינני יודע אם אין לנו עבירות נוספות. אבל הבה נתחיל ונתקן זאת. הרב קוק לימד שכמו שחרב בית המקדש מפני שנאת חינוס (יומא ט ע"ב) היא תיבנה על ידי אהבת חינוס. כלומר, גם בלי שהשני נתן לי מתנות, גם בלי שנתן לי דברי שבח, גם בלי שקבלתי ממנו שום תועלת, "ואהבת לרעך כמוך". ואם דרגא זו

קשה עלינו לקיים, נשתדל במיטב יכולתנו לקיים דברי הלל הנשיא "מה ששנאוי עליך, אל תעשה לחברך" (שבת לא ע"א).

עונשי ה' באו לחנך, ולא כנקמה חלילה.

בימי מגיפה, ואסור להתקהל, אם לדחות תאריך החתונה

שאלה: בימים אלו פוגעת בישראל מגיפת וירוס "קורונה". כדי להציל הציבור מההתדבקות אוסרת המדינה כל התקהלות של יותר מעשרים אנשים במקום אחד. יש לנו תאריך לנישואי הבת בראש חודש ניסן. האם כדי לשמח חתן וכלה, ולא להפסיד ריקודים ושמחה וכו' נדחה את הנישואין עד יעבור זעם?

תשובה: אין לדחות את תאריך הנישואין. ראשית כל, כי אמרו חז"ל (מועד קטן יח ע"ב) יש חשש "שמא יקדמנו אחר ברחמים". כלומר שמא בימים אלו יעלו מחשבות של ספקות בלב החתן או הכלה, ויזכר בהצעה אחרת שהציעו לו כבת זוג, או לה כבן זוג. או שמקנן בלב איזה ספק או חשש בענין אופיו של השני, וזה מטריד. אבל אחרי מעשה חלוט של נישואין, הספקות מתפוגגים.

אמנם בגמרא דפְּרוּ על אירוסין ולא על נישואין. אבל השם "אירוסין" שמעניקים בזמן הזה לשידוך בו מבטיחים בני הזוג זה לזה להתחתן, אינו בגדר "אירוסין" שהיה בזמן הגמרא. שם עִנְּנוּ כבר קנין (על ידי מסירת טבעת וכדומה) וכדי לבטל ההתקשרות הזאת היו צריכים לכתוב גט ממש, כמו אחרי נישואין. לכן אחרי האירוסין היה המעשה חלוט. אבל בימינו מה שנקרא "אירוסין" היא הבטחה בלבד, וכשמבטלים ההתקשרות אין צריכים גט (אבל בודאי צריכים לבקש מהצד השני מחילה בלב שלם, כי הפגיעה היא נוראה).

יש עוד נימוק מדוע יש להקדים הנישואין ולא להרחיק התאריך, כי בכל יום ויום יש חיוב מצוה של פריה ורביה. עד כדי כך שהרב רדב"ז (מלפני כחמש מאות שנה, בשו"ת סי' תרפ"ז) עוד התיר נישואין בימי ספירת העומר, כי לא יתכן שמפני מנהגי אבלות של ספירת העומר [שהאבלות לא הוזכרה בגמרא] יבטלו מפניו מצוה דאורייתא. וכל יום ויום מוטל לקיים מצוה זו.

האם יש מקור בגמרא להדרכה זו לא לדחות תאריך הנישואין? כן. בגמרא בכתובות (ג ע"ב) מובא שאם הכינו המזון לסעודת שמחה של הנישואין, הבשר וכדומה, ומת אביו של חתן או

אם של הכלה [הם המטפלים בדרך כלל בהכנת הסעודה] והרי החתן או הכלה אבלים, וחלה עליהם תקופת אבלות, האם ידחו את החתונה? עונה הגמרא: "לא!", אלא יתחתנו, ויתנהגו כחתן וכלה לילה אחת. ורק אחר כך יתחיל שבוע שמחת "שבע ברכות". ואחר כך ינהגו שבעה ימי אבלות לכבוד המת. דין זה מובא ברמב"ם (הלכות אבלות פרק יא הלכה ח) וכן השולחן ערוך (יורה דעה, סי' שמ"ב).

הייתי נוכח בחתונה בניו יורק ארה"ב לפני כיוכל שנים, שם כל האורחים הגיעו לאולם הנישואין, גם החתן והכלה, והיו ממתנינים להורי החתן שמשום מה טרם הגיעו (הם גרו במונסי, נסיעה של כשעתיים מניו יורק). כעבור חצי שעה, קבל הרב מסדר קידושין טלפון בהול, שם הודיעו לו שהיתה תאונת דרכים, ונהרג אביו של החתן. הרב הסתיר מידע זה, ואמר לכל המסובים, וכן לחתן, שקרה תקר באוטו של האב, והוא מתעכב בדרך, ויתחילו טכס הנישואין בלעדיו והוא יגיע באמצע הסעודה. פרט להרב, אף אחד מהנוכחים לא ידע על הטרגדיה. כולם רקדו ושרו וצהלו, כמו שצריכים. רק בסוף הסעודה, לקח הצדה הרב מסדר קידושין את הבחור המסכן המתוח ודואג, ובישר לו בשורת איוב שאביו מת.

אבל בלי קשר לסיפור עצוב זה, כאשר קובעים זמן להתחתן, אין מן ההכרח שיהיו שם כמאה איש משמחים. בעת מלחמת עולם השנייה, התחתנו תמיד אף שלא היו אמצעים לשכור אולם ולא להזמין קהל רב. היה די בעשרה אנשים.

עיקר השמחה היא האהבה שבין החתן והכלה, ועוד שבונים עכשיו תא משפחתי. והשכינה כעת נמצאת בנוכחותם. אין לדחות מצוה!

אם מותר לתת מחמאות ושבח, אפילו שהם בשקר

שאלה: קראתי מה שפרסמת אתמול על איסור גניבת דעת ועוררת אצלי שאלה. יש לי אשה קצת קשה, אנוכית וביקורתית על מה שאני עושה. כדי להשיג שלום אני נוהג לשקר. אני משבח את המאכלים אפילו אם אינם טעימים בעיני. אני מצדיק מה שהיא אומרת אפילו כאשר אינני חושב שהם נכונים. האם אני עובר בזה על "גניבת דעת"? ואם כן, מה העצה שתתן שאשיג שלום בית?

תשובה: חז"ל גינו מאד מי שמדבר "אחד בפה ואחד בלב". בספר מוסר "פלא יועץ" (ערך: גניבה) מלמד "המראה חיבה יתירה לחבירו ואין פיו ולבו שוים, נקרא גניבת דעת". זה נפוש

בימינו שנותנים "קומפלימנטים" [דברי שבח] כדי להשיג איזו טובת הנאה. מרמים את השומע כדי להשיג תועלת.

אבל אם כן, נשאל מדוע אחי יוסף שָׁקְרוּ לו? כאשר חזרו מקבורת יעקב אבינו, אמרו ליוסף "אביך ציוה לפני מותו" (בראשית נ, טז) שישלח להם על המכירה. ובאמת יעקב מעולם לא ידע על המכירה, כי יוסף נזהר לא להודיע לו על כך, אפילו בזמן ששהה במצרים שבעה-עשרה שנים (פסוקתא רבתי, שמיני). ולכן בכה יוסף כשאמרו לו זאת (בראשית נ, יז), כי ידע שהם משקרים והצטער על כך שעדיין מפחדים ממנו.

ובכן יש לנו לחלק בין הנושאים. לְשַׁקֵּר "סתם ככה" כשאין חשש מריבה בין האנשים, זהו חטא של גניבת דעת. אבל אם הוא כדי להשיג את השלום, עת שמתקוטטים או עלולים להתקוטט, מצוה היא.

מסופר על אהרן הכהן (אבות דר' נתן, פרק יב)

"**שני** בני אדם שעשו מריבה זה עם זה. הלך אהרן וישב אצל אחד מהם אמר לו: בני, רֵאָה חברך מהו אומר? מטרף את לבו וקורע את בגדיו. אומר 'אוי לי. היאך אשא את עיני ואראה את חברי? בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו'. הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבנו.

ו[**אחר** כך] הלך אהרן ויושב אצל האחר. ואומר לו: 'בני ראה חברך, מהו אומר? מטרף את לבו וקורע את בגדיו, ואומר 'אוי לי, היאך אשא את עיני ואראה את חברי. בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו'. הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבנו.

וכשנפגשו זה בזה גפפו [=חבקו] ונשקו זה לזה". עכ"ל.

הרי מפורש ששיקר כדי להביא את השלום וחז"ל שבחו אותו על כך. לכן במצב שלך, או הדומה לו, מותר ומצוה לשקר. רק תיזהר שלא יהיה מוגזם, שלא תתפוש אותך שאתה אומר לה "סתם". כי אז יהיה גרוע יותר, כי תאמר עליך שאתה שקרן, ומי יודע מה יהיה בסוף?

תנהג בחכמה כדי שתשתכנע כי אתה מתכוין באמת לראות החיובי במה שהיא עושה. ויש עוד עצה טובה. תבחון ותראה כמה מעלות טובות יש לה באמת. כמה התנהגויות חיוביות שהיא נוהגת בהן. ובכך תגדיל את אהבתך אליה והתוצאה תהיה כי "לב מרגיש לב" וגם היא תתרכך להגיד לך פחות ביקורת. ומתוך אהבתך שאתה אוהב אותה לא תשים לב לדברים פחותי-ערך שהיא לא מצליחה לעשות, ויגדלו בעיניך הדברים הטובים שלה.

זו היא עצת התורה.

סיגריות ומשקאות אלכוהוליים, אם מותר למכור

שאלה: יש לי מכולת ואני מוכר ללקחות גם סיגריות וגם בקבוקי ויסקי. כעת אני רואה בעיתונות ששניהם מזיקים לבריאות. סיגריות עלולות לגרום למחלת סרטן, והשתיה האלכוהולית מזיקה לכליות ועוד חלקי הגוף. האם יש לי היתר להמשיך ולמכור?

תשובה: שאלה דומה נשאל הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוה דעת, ח"ג תשובה סז סוף עמ' ריג), אם מותר לבעל חנות למכור בגדים שאינם צנועים לנשים הבאות לרכוש. וטען שאם יש עוד חנויות בעיר ההיא המוכרות בגדים כאלו, אין בזה איסור תורה של "ולפני עיור לא תתן מכשול". אבל בכל זאת יש איסור דרבנן של "מסייע ידי עוברי עבירה". ושם הביא דעת מקצת פוסקים שגם איסור דרבנן אין כאן. אבל סיכם שיש בזה מחלוקת הפוסקים, ולא הכריע.

ואם לדעת "משנה ברורה" אתה שואל, הוא פוסק שזה אסור (קסג ס"ק יב).

ואני סבור שהכל תלוי בכך. אם אתה מסובך בחובות, ואין לך פרנסה מספקת ואתה חושש שהלקוחות יעזבו אותך וילכו לחנות המתחרה לך, מותר לך להמשיך ולמכור מצרכים אלו. אבל אם אתה דואג יותר לנפשך, דע כי בפרקי אבות (פרק ג' משנה א) נאמר "דע לפני מי אתה עתיד לתת דין וחשבון". אותם אנשים הרוכשים אצלך סיגריות ומשקה משכר, בסופו של דבר ימותו לפני הזמן שהוקצב להם לחיות. זה לא מְשֻׁנָּה אם יִקְצְרוּ ימיהם בשנה שלימה, או בחודש שלם, או ביום אחד ואפילו בשעה אחת. מי שמשתמש במוצר שכמעט כל הרופאים אומרים שהוא סכנת חיים [במשך הזמן, אחרי עשרות שנים] הוא בגדר "מאבד עצמו לדעת". כאשר אתה תגיע לעמוד לפני כס המשפט של הקב"ה, ודאי נשמתו של אותו מסכן שקיפחת את חייו, על ידי המצרכים שמכרת לו, הוא יהיה מקטרג נגדך וטוען "אתה רצחת אותי!"

לכן אם יש לך אפשרות, תהיה נקי-כפים ובר לבב. תתנער ממכירת הסיגריות והמשקאות האלכוהוליים.

הרב אליעזר ולדבנברג (שו"ת ציץ אליעזר, חלק טו תשובה לט) פסק שיש איסור גמור בעישון. שלא יהיה לך חלק בזה. והרי לא רק לאדם אחד סיכנת, אלא במשך השנה עשרות רבות של אנשים סיכנת את חייהם. תהיה חכם ותפסיק.

סיור סקרנות בחנויות השוק, בלי לקנות אצלך

שאלה: אשתי נהנית לבלות הזמן על ידי סיור בשוק החנויות, למדוד שמלות, לשאול על תכשירי קוסמטיקה, ועוברת שעות בבילוי זה. בסוף היא לא קונה כלום. האם זה מותר? ואם מדובר בחנויות של ערבים, האם זה כן מותר?

תשובה: אם אשתך מעוניינת לרכוש במחיר הזול ביותר, והיא עושה סקר שוק כדי לדעת איפה לקנות; או כדי לדעת איפה יש בגד המתאים לה, או קוסמטיקה שנראה טוב בעיניה, לא יהיה בזה איסור. אבל כדי שהַזֶּבֶן, פקיד זה שעומד מאחורי שולחן המכירות כדי למכור ללקוחות, לא יבזבז את זמנו על חינם, צריכים להגיד לו עוד בהתחלת הדו-שיח "אני לא קונה עכשיו. אני מחפשת את המחיר הנוח לי, או המוצר הנוח לי. אם זה אצלך, עוד אחזור אליך".

כאשר היא תקדים לומר זאת, לא יהיה בכך איסור "גניבת דעת". כי הַזֶּבֶן טורח ומתאמץ, להביא התוצר ולהראות ללקוח, ואח"כ צריך לטרוח ולהחזיר אל המדפים, או אל המחסן. ולפעמים יש עוד אנשים בחנות שהם כן מוכנים לרכוש מיד, אבל נאלצים להמתין בתור עד שאשתך תגמור את העיסוק שלה. והיא "גונבת" מהם את זמנם. ולפעמים, הם יאבדו סבלנות ויעזבו את החנות כדי לחפש במקום אחר, ואשתך גרמה להפסד ממונו של בעל החנות.

איסור גניבת דעת היא מהתורה, שכתוב "לא תגנובו" (ויקרא יט, יא). והרי זה פסוק כפול? כי בעשרת הדברות כבר נצטוינו "לא תגנוב". אלא זה מודיע על גניבת דעת (ריטב"א על חולין צ"ד, סמ"ג, לאו קנ"ה). עד כדי כך שאסור גם לגנוב דעתו של הגוי. מסופר שם בגמרא שלרב אחד היה עוף שנשחט ונמצא טריפה. והוא רצה לתת אותו כמתנה לגוי, כאשר הגוי לא ידע שבין כה ליהודי אסור לאכול ממנו. והודיעו בגמרא כי החובה להודיע לגוי שהמצב הוא שהעוף נטרף, כדי לא לגנוב את דעתו.

גם גוי מצווה באיסור זה שלא לגנוב דעת הבריות (תוספתא על בבא קמא פרק ז; מכילתא משפטים פסקא יג) כי זה נכלל באיסור "לא תגנוב" שבו נצטוו גם הגוים.

ולכן טוב הדבר שתודיע לאשתך שתחדול ממנהג הזה. וכאשר היא רואה חנות מלא אנשים המחכים בתור, היא לא תכנס ולבזבז זמנם של הזבנים, כי יבואו עוד אנשים אחריה. וגם היא מטריחה את הזבן על חינם. ועוד, כשתכנס לחנות הפנוי מלקוחות, תודיע לזבן שהיא מחפשת סחורה במחיר הנוח לה, והיא עושה "סקר שוק". אם הסחורה שלו טובה בעיניה, היא עוד תחזור אליו. ואז אין בזה איסור.

גם צריכים לקחת בחשבון, כי המוכר או פקיד שלו מעוניינים "לגמור עיסקא". כאשר הלקוח יוצא משם בלי לקנות, הוא גורם צער למוכר או לפקיד, אכזבה ומורת רוח. וזה איסור נפרד. "ולא תונו איש את עמיתו" (ויקרא כה, יז). לא לגרום צער לבריות.

ענוה, אינה עצבות ורגש נחיתות

שאלה: קראתי בספר מוסר על מעלת מדת הענוה. אבל אני חושש שזה עלול להביא אותי לדכאון ולתסביך נחיתות.

תשובה: יש כאן טעות בהבנת מושג "ענוה". היא לא באה להשפיל את האדם וללמד אותו שהוא "לא שוה". כל אדם חייב לחיות באוירה של בטחון עצמי, לדעת ערך עצמו. כל אדם צריך להיות בעל דיעה טובה על עצמו ומעשיו. אבל זה לא אומר שיתגאה, כי צריך להכיר כי הקב"ה הוא זה שעוזר לו, הוא הגורם לו הצלחותיו. למשל, הבריק לו לאדם רעיון מוצלח כיצד להרוויח כסף. נכון שלא שמע זאת מאחרים והוא הממציא, אבל מי נתן לו שכל? מי נתן לו כח המחשבה? על האדם לדעת כי הקב"ה הוא זה שחנן אותו דעת. וכן אדם שהוא יפה תואר. אל יתרומם בגאותו שהוא שוה יותר מאחרים. וכן מי שהוא מבורך ביופי גופו, קבל זאת מתנה מהקב"ה. דברים אלו כתובים בספר "מסילת ישרים" (פרק כ"ב).

מה שאין כן רגש נחיתות, שם האדם מלקה את עצמו שהוא גרוע, שהוא שפל יותר מאחרים, ועוד יותר קשה מזה, הוא רואה את עצמו תמיד אשם. וזה לא טוב.

בעל הענוה, יודע שהוא בעל מעלות, אבל מייחס זאת להקב"ה. בעל העושר יודע שיש לו רכוש ונכסים יותר מאחרים, אבל מייחס זאת לברכתו של הקב"ה.

משה רבינו ידע שהוא חכם יותר מכל בני דורו. הוא ראה בחוש שתמיד באים אליו לשאול שאלות, והוא עונה על הכל. ובכל זאת כתוב עליו "והאיש משה עניו מאד מכל אדם אשר על פני האדמה" (במדבר יב, ג). כיצד השיג זאת? אלא הבין שמתנת השכל וההצלחה הקב"ה נתן לו. ואילו מתנות אלו היה ה' נותן לאדם אחר, היה אותו אדם אחר המוצלח בחיים.

ובכך אין קשר בין ענוה לרגש נחיתות. הרגשת שפלות היא מעצת יצר הרע, והבנת ענוה היא מצוה הבנויה על שכל והגיון.

חשיבות של מצות שמיטה

שאלה: במאמרך לפני כמה ימים כתבת שחשוב שהעם יצפה לקיום כפשוטה של מצוות שמיטה. התוכל להרחיב מה היא החשיבות?

תשובה: עיקר גדול בקיום היהדות היא לא רק לקיים בפועל המצוות המעשיות, אלא גם להתקדם לדבקות המחשבות בהקדוש ברוך הוא, להתעלות ולהשגת קדושה. ישנו ספר נפלא של הרב יוסף ליברמן (מסכת שביעית, משנת יוסף). שם בהקדמה לחלק הראשון הוא מקבץ יחד מה שאמרו גדולי ישראל בכל הדורות.

[א] ראשית כל, היא לחנך את האדם כי לה' הארץ ומלוואה. הוא בעל הבית של כל העולם, ואנו רק גרים ותושבים עליה. כן מפורש במקרא (ויקרא כה, כג). מצוה זו מחדדת את המושג הזה, כאשר כל היבול שלנו אנו צריכים להפקיר ולתת רשות לכל הבא לקחת, שיקח כאילו היא שלו. כי היבול הוא של הקב"ה.

[ב] היא מחנכת לנדיבות ולוותרנות. האדם לא אוגר מה שיש לו, כאילו הכל רק שלו.

[ג] ר' עובדיה ספורנו (על התורה) כותב שמפני שאנשים אינם טרודים במלאכתם בשדות, יוכלו לשבת וללמוד תורה בשנה ההיא. וכן כתב הנצי"ב ב"העמק דבר" (שמות לד, כא).

[ד] המצוה הזאת מחנכת את האדם למדת הבטחון בה'. שלא ירבה רכושו כדי להיות עשיר, אלא ידע "מי שנותן חיים הוא יתן פרנסה". האדם יחיה ברמה ממוצעת, בלי להיות רודף הון.

[ה] ידוע שמצות התורה כי מי שנתן הלוואה ליהודי אחר, ולא היתה באפשרותו של הלוה לשלם חובו, בבוא שנת השמיטה יוותר המלוה על חובו. נכון שבזמן הזה, הלל תקן פרוזבול, כי ראה שבני אדם נמנעים מלתת הלוואות, כי חוששים שיפסידו את כספם. ולכן כיון ששמיטה בזמן הזה דרבנן, נהג להתיר הערמה זו (גיטין ל"ו). אבל כשנחזור להיות יהודים טובים בשלימות הלב, במדות טובות, נשאף להיות צדיקים, ולוותר על ממוננו כיון שהיה לאחינו צורך. הרי כולנו אחים אנחנו!

יש לנו לבאר מעשה תמוה. במסכת גיטין (לז ע"ב) רבה הלוח כסף לאבא בר מרתא. כאשר הגיע סוף שנה השביעית ובא אבא לשלם חובו אמר רבה ללוח "משמט אני". אבל אבא בר מרתא לא ענה לו בחזרה "אף על פי כן!" [תקח לך הכסף]. אביי מצא את רבה יושב בצער עד שאביי לימד לאבא שיאמר "אע"פ כן" ואז הפטיר רבה "לא היה ביה דעתא בהאי צורבא מרבנן". וזה תמוה מאד. ראשית, רבה לא היה זקוק לפרנסה, ובכן מה איכפת לו שאבא לא

יחזיר הכסף? ועוד מה יש לו לתאר שאין לאבא דעת, אם בסך הכל הוא מקיים מצות התורה? ועוד, מה טעם שעורך התלמוד הביא לסיפור זה, בגנאי של אבא?

אלא כל הטעם של פרוזבול היה כדי שהעם לא יימנע מלתת הלוואות. ואם בזמנים שלנו יתפרסם שלא מחזירים הלוואות, יגרם נזק שהעם ימנע מלתת הלוואות לעניים כשמתקרבת שנת השמיטה. כי לא לחינם תיקן הלל פרוזבול, כי ראה שהעם בימינו איננו ברמה התורנית הגבוהה. לכן דוקא מפני שאבא הוא "צורבא מרבנן" היה צריך להיות בו דעת, לחשוב את המהלך עד הסוף, להתבונן מה תהיינה התוצאות כשיהיה נוהג שלא מחזירים הלוואות.

נחזור לעניננו. כאשר נקיים שמיטה כראוי, אז לא יהיה איכפת לנו על הכסף, אלא נשמח שעשינו שימוש טוב בכספנו כאשר השתמשנו בו להלוואות, אפילו לא יוחזר כספנו.

שנת השמיטה צריכה להיות לא רק כדי שנשתמש בחדשים הפנויים להעמיק ידיעתנו בתורה, אלא גם להרחיב את אהבת ישראל. דבר שנחוץ לנו מאד בעידננו.

מזוזה

חדר במלון שאין בו מזוזה שלא
מטרה של מצות מזוזה.....שלב

חדר במלון שאין בו מזוזה

שאלה: באנו יחד לעשות סוף-שבוע בבית מלון ואשתי העירה לי שאין מזוזה בכניסה לחדר שלנו. האם היה מותר לנו לשהות שם? ועוד אשאל, אדם העובר לדירה חדשה ולא הספיק לקנות מזוזה, האם מותר לו לדור בלי מזוזה עד שירכוש?

תשובה: אמרו חז"ל שהבא לפונדק [בית אכסניא לאורחים] הוא פטור מהמזוזה (שו"ע י"ד רפו סעיף כב). כך לשון "ערוך השולחן" (יורה דעה סי' רפו ס"ק מח) "הדר בפונדק פטור ממזוזה, כי דירת עראי היא לפני האורח, שאינו עומד להיות שם אלא כמה ימים. אך אם ישב שם שלושים יום, חייב במזוזה דזהו כבר דירת קבע. וזה אמור כאשר בעל הפונדק הוא גוי, אבל אם בעל הפונדק הוא יהודי ודאי הוא [בעל הפונדק] חייב לעשות מזוזות לכל החדרים, שהרי זה ביתו בשביל האורחים".

מזה ברור שכאשר אדם יש לו "דירת קיץ" שהוא יתאכסן שם תקופה ארוכה [חודש ועוד], למרות שברוב השנה הדירה ריקה, הוא חייב לשים שם מזוזה, כי זה כבר דירת קבע. אבל בפחות משלושים יום, הרבה פוסקים פוטרים אותו ממזוזה (ראה ספר "שערי המזוזה" של הרב שמואל שטיצברג, עמ' עז-עח, שם חילק בין "שוכר דירה" ל"פונדק" שהוא רק לכמה ימים. פונדק נחשב "דירת ארעי" כי הדייר יש לו בית קבוע במקום אחר ויכול בכל רגע לחזור לשם).

מה יעשה אדם שהמזוזה שלו נמסרה לבדיקה ונמצאת פסולה, או העביר לבדוק מזוזות ויעברו יום או יומיים עד ששיג מזוזה, או עובר לדירה חדשה ולא הספיק בינתיים לקנות מזוזה? כתב הראשון לציון הרב יצחק יוסף (ילקוט יוסף, שובע שמחות, הלכות מזוזה עמ' שיז-שיח,

בשם המרדכי והב"ח (פרי מגדים), שאין איסור לשהות וללון בבית שאין בו מזוזה. יש רק חיוב על האדם, במצבים מסויימים כמו שהזכרנו לעיל, לשים שם מזוזה.

בכל אופן, מן הראוי להפנות תשומת לבם של בעלי המלון, או ההנהלה, שאנו נמצאים במדינה יהודית, ועליהם להמשיך מסורת ישראל ולשים מזוזות בכל החדרים. בשביל מה נלחמנו לחזור ארצה אם לא כדי להמשיך יהדותנו? יעזור לשכנוע זה אם יגידו להם שיש יהודים שיעדיפו לשהות בבתי-מלון אחרים, שם כבר יש מזוזות בחדריהם. "ומתוך שלא לשמה, בא לשמה". כי באמת בעלי המלון חייבים לשים מזוזה כי כיון שמטפלים בנקיון המקום ותחזוקתו זה לא פחות מבית התבן ובית העצים עבורם, וחייבים לשים מזוזה.

מטרת מצות מזוזה

שאלה: אני מוטרד פעמים הרבה מחלומות רעים. פעמים החלום רע כל כך שאני מתעורר מהשינה בבהלה באמצע הלילה וקשה לי להירדם שוב. יעץ לי חבר שאתן לבדיקה את המזוזה של החדר, שמא אינה כשרה כדת וכדין. אני שואל אם מספיק לי לבדוק המזוזה שבחדר שינה או שאני צריך לתת לבדיקה כל המזוזות שבכל החדרים, גם בכניסה הראשית של הדירה?

תשובה: אני עונה לך שהפעם הזאת החבר יעץ לך עצה שאינה טובה. אסור להשתמש במזוזה כקמיע, כסגולה. יש אנשים שהיו כותבים צירופי אותיות על המזוזה, לפני שמכניסים המזוזה לנרתיק, ועשו זאת לשם שמירה מהמזיקים. אבל כך לשון הרמב"ם (הלכות מזוזה, פרק חמישי):

"מנהג פשוט שכותבים על המזוזה מבחוץ כנגד הריח שבין פרשה לפרשה [מלת] "שדי", ואין בזה הפסד לפי שהוא מבחוץ [מצד החיצון של הקלף]. אבל אלו שכותבים מבפנים שמות המלאכים או שמות קדושים, או פסוק או חותמות, הרי הן בכלל מי שאין להם חלק לעולם הבא. שאלו הטיפשים לא די להם שביטלו המצוה, אלא שעשו מצוה גדולה שהיא יחוד השם של הקב"ה ואהבתו ועבודתו, כאילו הוא קמיע של הנאת עצמם, כמו שעלה על לבם הסכל [=הטיפש] שזהו דבר המהנה בהבלי העולם".

הרמב"ם קבע כי אנשים אלו אין להם חלק לעולם הבא. מה הטעם להגדרה חריפה זו? אלא המצוה של קביעת מזוזה היא כדי שהאדם יתעורר לזכור את מציאותו של הקב"ה בכל פעם ופעם שעובר מפתן הדלת. גם בעוברו בין חדר לחדר יזכר שיש ריבון בעולם. כי מה כתוב במזוזה? פרשת "שמע ישראל". כלומר שהקב"ה הוא המציאות המוחלטת שיש בעולם, הוא יחיד בעולם שאין לו התחלה ואין לו סוף [וכמו שביאר הרמב"ם בהלכות יסודי התורה, תחילת פרק א.]. ועוד כתוב במזוזה על חובת לימוד התורה, ועל חובת הנחת תפילין. ועוד יש במזוזה פרשה שניה של "קריאת שמע" והיא "והיה אם שמוע", ללמדנו שאם נקיים מצוותיו של הקב"ה יהיה לנו טוב, ואם נחטא ונעבור עליהן, יהיה לנו רע. אלו הדברים הנמצאים כתובים בתוך נרתיק המזוזה. אלו הדברים שהאדם שם לו ולאשתו ולכל ילדיו למזכרת תמידית. וכמו שהאשה הנשואה עונדת תמיד טבעת נישואין על אצבעה, כדי לזכור וכדי להזכיר לאחרים שהיא אשה נשואה; כך המזוזה באה ללמדנו על נוכחות תמידית של הבורא.

לכן חתם הרמב"ם הלכות מזוזה (סוף פרק ששי) בדבריו הנצחיים: "וכל זמן שיכנס ויצא, יפגוש ביחוד השם, שמו של הקדוש ב"ה, ויזכור אהבתו [בפסוק "ואהבת את ה' אלהיך"], (ויעורר) [=ויתעורר] משינתו ושגיותו בהבלי הזמן. וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם [=הוא הקב"ה]. ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים". כלומר המזוזה משמשת לו למזכרת.

וכיצד האדם יהפוך פנינה יקרה זו לשמירה מיסטית, לסוג של קמיע לשמירה גופנית? בדומה לכך כתב הרמב"ם (בהלכות ע"ז פרק י"א)

"... והמניח ספר תורה או תפילין על הקטן בשביל שיישן, לא די להם שהם בכלל מנחשים וחוברים, אלא שהן בכלל הכופרים בתורה; שהן עושין דברי תורה רפואת גוף, ואינן אלא רפואת נפשות".

אמנם אני מודה שיש רבנים רבים, וכן מקובלים רבים, המייעצים לתקן את המזוזה כדי לשמור את הבית מהנזק או מהצרות. הללו מביאים שתי ראיות לשיטתם.

[א] בגמרא (מנחות לג ע"ב) פסקו שכאשר העמוד (בו תלויה דלת הכניסה לבית) הוא רחב מאד [נניח ג' או ד' טפחים פנויים לפני עצם ציר הדלת], מצוה להניח את המזוזה סמוך מאד לרשות הרבים. כלומר לא קרוב אל פְּנִים הבית, אלא קרוב לרחוב. מה הטעם? רבנן אומרים כדי שמיד בבוא האדם הביתה יגיע אל המצוה. ורב הונא אומר כדי שהמזוזה תשמור על כל תכולת הבית. והרי מקובלים אלו רק מִיִּשְׁמִים דברי רב הונא שהמזוזה היא לשם שמירה!

אני עונה: יש לנו כלל, במחלוקת בין יחיד ורבים, הלכה כמו הרבים. ולכן דברי רב הונא, שהוא יחיד מול רבנן, נדחו ע"י דברי רמב"ם הנ"ל ואין לסמוך עליהם. ולכן האומרים שהמזוזה שומרת על האדם נהגו כדיעה שנדחת בגמרא.

[ב] עוד ראייה הביאו הרבנים מהגמרא במסכת עבודה זרה (דף יא) שאונקלוס הגר, עת שבאו החיילים הנכרים להביא אותו למשפט ועונש על מה שהתגייר, הניח ידו על המוזזה והסביר זאת לחיילים שהמוזזה מראה שהקב"ה שומר עליו. ראייה זו אינה ראייה. כי זה נכון שבזכות המצוה שמקיימים יש ברכה שה' יציל את האדם מפגעים. אבל כאשר האדם תולה את המוזזה אסור לו לחשוב שזאת היא מטרתו, כי בזה הוא עושה מהקודש חול. הוא מרוקן את המצוה מההשתעבדות לרצון הבורא. אונקלוס אמר להם את התועלת שבמצוה, ולא את הטעם שמפני זה תלה את המוזזה.

ולכן אני מייעץ לבעל חלומות-רעים שיתקן את אופיו ולא יהיה תפוש מחשבות רעות ועגומות. הרבה מהחלומות הם ממה שהאדם ראה ביום הקודם. או ששמע חדשות מבהילות, או קרא בעיתון על דברים נוראים. צריכים להיות בעל אופי שמח, ולא להיות "שקועים בבוי". וגם לפני שינת האדם יקרא ברכת "המפיל חבלי שינה" בה יש בקשה מפורשת שלא יחלום חלומות רעים. ובעיקר, גם כשהוא חולם, אל יתן משקל לחלומות אלו, כי "חלומות השוא ידברו" (זכריה י, ב).

בכל אופן, אל תעשה מצוה יקרה זו "קרדום לחפור בה". אלא יש לבדוק את המוזזה שמא הוא פסול ואין לך מצוה כתיקונה. אבל אסור לך לכוין שמפני חשש נזק מחלומות רעים ורק מפני זה אתה בודק את המוזזה. תכוין במצוה זו לשם שמים, כי כך ה' ציוה. התועלת תבוא לך ממילא, כמו בקיום כל שאר תרי"ג המצוות.

מזלות, כישוף, שאלה בגורלות

הבטחת תשלום כסף למגידת עתידות..... שלח	עלינו..... שמב
גורל, להחליט על פיו מה יהיה בעתיד..... שלו	אם יש לחשוש מפני עין הרע..... שדמ
אל תפתח פה לשטן , אם לחוש לזה..... שלט	אם יש תועלת רפואית בלבישת קמיע..... שמה
אמונה בשדים ורוחות רעות..... שמ	לקנות כרטיס במפעל הפיס..... שמז
אם יש להאמין בכח המזל להשפיע	מכשפי מצרים כיצד הצליחו..... שמח

הבטחת תשלום כסף למגידת עתידות

שאלה: לפני כמה ימים השתתפתי בטכס הפרשת חלה. שם היתה אשה מגידת עתידות שאמרה לי כמה פרטים נכונים אודות התנהגותי ואופי שלי. גם אמרה כי רואה שיש איזה עיכוב במזל שלי שעתיד להזיק לי. אמרה שאתן כספים לארגון שהיא מייצגת והיא יכולה לבטל את העיכוב הזה. לא היה אצלי כסף, אבל הבטחתי לה. היא לקחה פרטי הכתובת שלי ונציג הארגון עוד יבוא אלי לקחת הכסף. כשבאתי הביתה בעלי צעק עלי שעשיתי לא-טוב. אבל הבטחתי. מה עלי לעשות?

תשובה: חז"ל אמרו כי מאז חורבן בית המקדש בטלה נבואה מישראל. בטוח אני שהאשה ההיא ניחשה כמה דברים אודותך, חלק צודקים וחלק לא צודקים. ודאי כי אמרה דברים סתמיים, מעורפלים ולא מדויקים. בכל אופן, היא לא ראתה כלום על עתידך.

לדעתי האשה ההיא עוסקת בשקר, ומרמה את האנשים לתת לה כסף. את בעצמך מודה שהיית נלחצת ולכן הסכמת לתת כסף. לכן טוב הדבר שתעשי התרת נדרים, כלומר שתופיע בפני שלושה שלמדו פעם תורה ותודיעי להם שאת מצטערת שלא אמרת בשעת מעשה את המלים "אתן בלי נדר". ובזה, אפילו אם בשעת מעשה לא אמרת המלים המצילות הללו, מה שאמרת יהיה מבוטל למפרע. גם אם אינך יכולה ללכת לפני שלושה, בעלך יכול להיות שליח

עבורך אצל שלשה. [אגב, אין שליחות להתרת נדרים. אי אפשר ששליח של הנודר ילך להתיר לפני שלשה. רק בעלה של אשה יכול לעשות זאת, כי "אשתו כגופו". יש לו מעמד מיוחד].

כללית, אני מודיע לך שאין אמת במזלות. הרמב"ם דיבר על כך בפירושו למשנה (על עבודה זרה פ"ד משנה ז) וזה חלק של "בלוף" של הכמרים בימי קדם כדי לעשוק את האוכלוסיה בפולחן הכוכבים.

בעתיד, כשתנני צדקה, תעבירי הכסף ישירות לאנשים עניים שאת מכירה. המצוה בטוחה יותר. או לכל הפחות תתני לארגון המפורסם וידוע בהגינותו.

אם להחליט מה עתיד להיות או לעשות על ידי הטלת גורל בספר

שאלה: אני אדם המתחיל להזדקן ויש לי בעיה רפואית. רופא אחד המליץ על נתוח בהרדמה, אבל רופא שני מייאש ואומר כי בגיל שלי לא מומלץ לעבור ניתוח בהרדמה. על מי אסמוך? אמר לי חבר מהחסידיים שאשתמש בגורל חב"ד. כלומר לפתוח באקראי ספר "תניא" או ספר "מכתבים" של הצדיק הנודע רבי מנחם שניאורסון, והמלה הראשונה בראש הדף התופשת את עיני, אם היא חיובית יש לקיים הניתוח, ואם שלילית יש לדחות את הניתוח. חבר שני, מעדת הליטאים, המליץ לי להשתמש ב"גורל הגר"א". נוסף על כך, שמא הרב מכיר אישיות בעל רוח הקודש שאשאל את עצתו ואעשה על פיו?

תשובה: אני אומר שאין לשאול עצה על פי שום גורל. כך נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה תחילת סי' קעט) "אין שואלים בחוזים בכוכבים ולא בגורלות: הגה [של רמ"א] - משום שנאמר: 'תמים תהיה עם ה' אלהיך' (דברים יח, יג).

הגר"א בביאורו לשו"ע מציין מה מקורו של פסק-אוסר זה, הוא בתוספות (על שבת קנו ע"ב) ושם הם ציינו לדברי מדרש הספרי.

גם בספר "תשובות הרמב"ם" (מהד' בלאו, עמ' 320) כתב הרמב"ם שאין ראוי לפתוח ספר תורה על דרך גורלות לגוים [=כנראה היה פשוט להשוואל שליהודי אסור מחמת ניוחש. ורק שאל אם עושים למען גוים, כי הם אינם מצווים על הניחוש]. אמנם הרב חיד"א (ברכי יוסף, קעט, ו; וכן בשו"ת חיים שאל, ח"ב סי' לח אות מא) הביא רבנים המתירים. מהו הסמך שלהם? מהמדרש (תנחומא ב', יתרו ז; ילקוט שמעוני, משלי כב, רמז תתק"ס) "אם בקשת ליטול עצה, מן התורה הוי נוטלה". אבל כל מעיין למישרים יראה שהסמך הזה הוא רק בגדר "דרוש" ואינו פשוט המדרש כלל, ששם התכוונו שהאדם ילמד דיני התורה וסיפוריה, ולא שיפתח ספר באקראי. שמא משום זה סיים החיד"א דבריו במלים "ועוד אפשר... כגון זו שרי". ולדעתי, מידי ספק דאורייתא של "לא תנחשו" לא יצאנו.

[**צריכים** לזכור כי החיד"א (בספרו "חיים שאל" ח"א תחילת סי' ח) מעיד על עצמו כי כל מה שהביא ב"ברכי יוסף" לא הביא לשם הלכה למעשה אלא אם כן כתב "וכן עיקר". לכן אין מסקנה בדברי החיד"א בעניננו].

[**והבית** יוסף והב"ח על הטור יו"ד קע"ט הביאו שרק שואלים כדי לעשות סימן טוב, להרגיש טוב על מה שכבר אירע, ולא כדי לכוין מעשיו מראש. וכן פירש "זכור לאברהם" (אלקלעי, על יו"ד דף קסה ע"ב) שמעשה של שמואל במסכת חולין (צה, ב) שבדק בספר, זה היה אחרי המעשה, לא לפני המעשה].

*

וגם מה שמספרים על גורל הגר"א, אודיע כי למען הכנת אותו ספר שבעז"ה חיברתי "אוצרות הגר"א" עברתי על כל דברי הגר"א שבאו בכתובים, וגם עברתי על חלק הגון מדברי תלמידיו בדורו, ואף אחד מהם לא הזכיר גורל זה. יתרה מזאת, כאשר הוא כתב ביאורו הנ"ל לשו"ע, ושם ציין מקור לדברי התוספות, היה צריך להוסיף "פרט לגורל שלי, כך וכך". לכן אני מסיק שהגורל הזה הוא של מי שהוא אחר, ולא של הגר"א ואין לסמוך עליו.

ומה ששאלת מי בדור הזה הוא בעל רוח הקודש שיורה לך מה לעשות, אני מביא לך כאן דברי הגאון וצדיק רש"ז בעל התניא (אגרת הקודש, פרק כב עמ' קלד):

"**ואיה** איפוא מצאתם מנהג זה באחד מכל ספרי חכמי ישראל הראשונים והאחרונים, להיות מנהג ותיקון לשאול בעצה גשמית כדת מה לעשות בענייני העולם הגשמי? אף לגדולי חכמי ישראל הראשונים כתנאים ואמוראים אשר כל רז לא אנס להו, ונהירין להון שבילין דרקיע; כי אם לנביאים ממש אשר היו לפנים בישראל כשמואל הרואה אשר הלך אליו שְאול לדרוש ה' על דבר האתונות שנאבדו לאביו (שמואל-א פרק ט). כי באמת כל ענייני אדם לבד מדברי תורה ויראת שמים אינם מושגים רק בנבואה, ולא לחכמים לחם". עד כאן לשונו.

אם כן אין לסמוך על תלמיד חכם הנותן עצות בענייני חולין אלא אם כן לפי מדת חכמתו בענייני חולין ונסיונו הרב בענייני העולם. ואע"פ שאין מספר לבני אדם שנוהגים אחרת מדברי הרב בעל התניא, אני עונה: "דברי הרב ודברי התלמיד, [ל]דברי מי שומעים?" (בבא קמא נו, א).

מאמר אחר בנושא זה של שאלה בגורלות, נעתיק כאן

בכל אופן הרמב"ם אוסר זאת. בספר "מעשה רקח" (פירוש על "משנה תורה" לרמב"ם, נכתב על ידי הרב מסעוד רקח, ויניצא, שנת תק"ב) מעתיק דברי תשובות של הרב אברהם, בנו של הרמב"ם, ושם מעתיק דברי אביו, הרמב"ם: "שאיין ראוי לפתוח חומש על דרך גורלות לגוים". [עכ"ל]. מדוע הוסיף הרמב"ם מלת "לגוים"? בהלכות עבודה זרה (פרק יא הלכה ד) כתב "אין מנחשין כגוים" [כך הגירסא ברמב"ם פרנקל, וכתבי יד העתיקים]. נשאל, הכי ליהודים כן מותר לנחש? אלא הרמב"ם מלמדנו כי יהודי טוב לא עושה כך, אלא כך מנהגם של האומות, שאינם מאמינים שהקב"ה מנהל את הבריאה, אלא הם מאמינים שיש אי שם כוחות-על, מיסטיים ושרירותיים שקובעים מה יהיה. ואין לאדם בחירה חופשית, כי הגורל העליון קובע להם מראש מה יהיה. וכל זה "דרכי הגוים". ולכן התכוין הרמב"ם כשהזכיר "לגוים" בענין פתיחת חומש כדי לברר מה יארע בעתיד.

וגם הגמרא אוסרת לחקור עתידות בדרך חקירת המזלות (פסחים קיג ע"ב).

חיפשתי בקונקורדנציה מה שימוש המקרא לענין "גורל" ותמיד הוא לענין לחלק קרקעות בין שני מתמודדים, ולהביא שלום ביניהם, או לחלק שלל בין הכובשים. [וכן הוא במשנה ברורה, ביאור הלכה, סי' קלב, לענין מי יזכה לומר "קדיש"]. אבל אינו כדי לברר מה יהיה בעתיד.

פרט לפסוק אחד, וגם שם המלבי"ם ביאר לנו והציל אותנו מלטעות. והוא:

"בַּחֵיק יוֹטֵל אֶת הַגּוֹרֵל, וּמֵה' כָּל מִשְׁפָּטוֹ" (משלי טז, לג)

וביאר שם המלבי"ם:

"בַּחֵיק יוֹטֵל את הגורל, ומה' כל משפטו - יש דברים שנראה שנתונים תחת המקרה והם מושגחים מה'. ובמקום שתופסק כח הבחירה וההשתדלות האנושי תופיע עין ההשגחה. כמו בדבר המסופק בין אנשים ויפילו גורל לדעת ע"י הגורל אל מי מגיע החלק שנדונים עליו, הגם שהגורל הוטל בחיק - צפון [=מכוסה] מעין אדם ונתון אל המקרה, בכל זאת תופיע עליו עין השגחת ה'. והמשפט - שיוציא הגורל אינו מקרה רק הוא מה' - כמו בחילוק הארץ וכדומה שהיה הגורל בהשגחת ה'" [עכ"ל המלבי"ם].

הרי במקום יחידי זה שהוזכר בירור על ידי גורלות מדובר בפתקאות בקלפי, ולא שפותחים ספר. וגם בכל ספרי חז"ל לא מצאנו שפתחו ספר כדי לברר מה לעשות בעתיד. מה שהוזכר בחולין (דף צה ע"ב) ששמואל פתח ספר, הוא כדי להיות לו סימן טוב, ולא כדי לברר עתידו. (כדברי רמב"ם, הל' ע"ז פ"א ה"ה "אם אמר לו פסוק מן הברכות, ישמח").

אמנם בספר יונה (א, ז) מובא שכאשר היה הים הולך וסוער ומאיים להטביע את האניה, הפילו גורלות:

(ז) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ לָכֵן וְנִפְּלָה גּוֹרְלוֹת וְנִדְעָה בְּשֻׁלְמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ, וַיִּפְּלוּ גּוֹרְלוֹת וַיִּפֹּל הַגּוֹרֵל עַל יוֹנָה:

אבל אין משם ראיה, כי הם היו גוים, המאמינים בגורל. לא כן יהודי, אסור לו לשאול בגורל.

ולשאלתך האם על ידי השואל בספר נדע האמת ואפשר לסמוך על זה? אני עונה שרובנו ככולנו אינם נביאים, ולא בעלי רוח הקודש, וגם הרבנים בעבר שהשתמשו ב"גורל" היו מודים שזה כך. ולכן מי יוכל להבטיח שהקב"ה יענה לשאלת האדם מפני שפתח "תניא" או חומש? והרי יכול לבחור ממש בדרך הרעה, ואין מי שישמור עליו, כי עשה מעשה עבירה.

אמנם החיד"א (ברכי יוסף, על יו"ד קעט) מביא מאחרים מהקודמים שכן עשו גורל. אבל לכאורה טעו בזה ועברו בשוגג על דברי הספרי ועל התוספות ועל דברי השולחן ערוך. "והוא רחום יכפר עון".

אם יש לחוש לשאלת "אל תפתח פה לשטן"

שאלה: ראובן ושמעון הלכו לכיוון הרכב של ראובן. שמעון שאל את ראובן "היכן חֲנִית? ענה לו ראובן "בהמשך הרחוב במקום שמסומן אדום לבן". אמר לו שמעון: "אל תחנה שם יותר, יכול להיות שקבלת דו"ח". ענה ראובן "למה אתה פותח את הפה לשטן?! לפה יש כח!" ובאמת כשהגיעו לרכב היה שם דו"ח משטרת. ראובן מאשים את שמעון שבגלל שדיבר, בגלל שהיה שלילי הוא שגרם שראובן קיבל דו"ח. האם ראובן צודק בהאשמתו? האם יש כח רב כזה לדיבור להשפיע?

תשובה: נכון שהמושג הזה מופיע בגמרא בשלושה מקומות (ברכות יט, א; ברכות ס, א; כתובות ח, ב). וכן עוד אמרו "ברית כרותה לשפתיים" (מועד קטן יח, א; סנהדרין קב, א). אבל

יש לתמוה כי הרמב"ם, הסמ"ג הטור וכן ר' יוסף קארו בשולחן ערוך, לא הביאו איסור זה. ובדקתי הלאה וראיתי כי גם הרי"ף, והרא"ש לא הביאו איסור זה. רק הרמ"א (שו"ע יו"ד סי' שעו, סעיף ב) הביא.

אפשר ליישב מדוע גדולי הראשונים לא הביאו איסור זה. דומני שהמפתח לזה נמצא בדברי רבי יוסף חיים (בן איש חי, שנה ב', פנחס פסקא יג) שאנשי בבל הם שצריכים לשמור עצמם מן עין הרע יותר משאר המקומות. [והתלמוד נכתב בבבל]. וזה גם מפורש בירושלמי (שבת פ"ד ה"ג) שהענין שייך לבבל. והתוספות (חולין קז ע"ב) כתבו שרוח רע אינו שורה בכל המדינות. והאריך בזה הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ט או"ח סי' ד).

ונראה לומר שהסיבה לכך היא מפני "מגדל בבל" (בראשית יא, ד) "בארץ שנער" (יא, ב), שחטאו אז והשכינו שטן במקומם (סנהדרין קט, א – "אור מגדל מִשְׁפַּח"). לכן דוקא שם יש קטרוג של השטן, ולא בשאר מדינות. וכדברי ר' עובדיה יוסף בסוף התשובה הנ"ל "שהדבר פשוט שכל הדברים שנזכרו בגמרא (פסחים קיא, א) בזמן הזה שהסטרא אחרא נחלשה, נתמעטו גם כן דברים אלו".

ומעניין הוא כי בתלמוד הירושלמי, וכן במדרשי אגדה שנכתבו בארץ ישראל, אין זכר למושגים אלו שהאדם לא יפתח פיו לשטן ולא ל"ברית כרותה לשפתיים".

נשאר לומר כי למרות דברי רמ"א כדעת יחיד, הסומך על רוב ראשונים הנ"ל שלא הזכירו איסור זה, טוב הוא לא לחשוש לזה.

אמונה בשדים ורוחות רעות

שאלה: הרבה אנשים שאני מכיר מאמינים שכאשר אירע לאדם נזק הוא מחמת פעולות השדים, האורבים לרעתנו. ויש בין שומרי המצוות כמה הנהגות התלויות באמונה במציאותם של רוחות רעות, כמו נטילת ידיים בשחרית, בנטילת ידיים של "מים אחרונים" אחרי סעודה להקציב לכך רק מעט מאד מים כדי לא לתת שפע לסטרא אחרא. או לא לנגוע במאכל בבקר, לפני שנוטלים ידיים כדי לא להעביר רוח רעה למאכלים. או כשחוזרים מבית הקברות לא להכנס לבית לפני שנוטלים ידיים מחוץ לבית, כדי לא להכניס אותה רוח רעה שבבית הקברות לתוך הבית. האם זה שייך באמת להנהגות התורה על פי ההלכה?

תשובה: בנושא זה, כמו בהרבה נושאים אחרים במורשתנו, ישנם חילוקי דיעות בין גדולי הראשונים. ממתנינים אנו בסבלנות להקמת מוסד הסנהדרין שיחליטו לנו מה הנכון. בענין אמונה בשדים, זה נתון לחילוקי דיעות בין תלמוד הבבלי (שם הנושא נפוץ) לבין תלמוד הירושלמי שם הנושא אינו מוזכר. וכן בין גדולי הראשונים יש חילוקי דיעות. רמב"ן (על שמות ז, יא; ויקרא יז, ז) וכן רבנו בחיי (שמות יא, ב) וכן "ספר החינוך" (פרק סב) ועוד כמה גדולי עולם האמינו במציאותם. אבל לעומתם המאירי (על סנהדרין קא ע"א, בנדפס עמ' 249, 332) קורא להם "דברי הבאי". ר' חיים בן עטר ("אור החיים", שמות ז, כא) קורא להם "דברי דמיון". וכך קרא להם ספר הכוזרי (מהד' הגר"י קאפח עמ' צ"ה. אבל במהדורות הרגילות צונזרו והושמטו פסקאות אלו). וכך כתב רד"ק (על ישעיה יג, כא) וכן המלבי"ם (על יחזקאל כז, לו).

הרב מחבר "בן איש חי" (שנה שניה, פרשת פינחס, פסקא יג) נתן פתרון חלקי למחלוקת זו באומרו שמציאות רוחות רעות היתה בבבל, ולא בשאר ארצות. [כנראה מפני חטא מגדל בבל]. גם התוספות (חולין קז ע"ב ד"ה התם משום) סבורים שאותם רוחות רעות אינן מצויות בשאר ארצות.

ואמנם תשאל, הרי התורה במפורש הזכירה מציאות השדים? "וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זִבְחֵיהֶם לְשִׁעִירִים אֲשֶׁר הֵם זִנִּים אַחֲרֵיהֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּהְיֶה זֹאת לָהֶם לְדֹרֹתָם" (ויקרא יז, ז). תשובה על כך היא שזאת היתה אמונתם של חלק מיוצאי מצרים, והתורה מנעה מהם המשך אמונתם זאת, אבל לא אישרה שכן היא המציאות ממש.

ואם תשאל הרי סוף כל סוף יש סמך רב לאמונה זו בכתבי הזוהר? אני עונה שהרב "בן איש חי" (בפירושו לתקוני זהר "בניהו", שם בהקדמת תקוני זהר מוזכר "דרבה בר בר חנה") הוא מלמדנו כי יש כמה וכמה קטעים בספרי הזוהר שנוספו במשך הדורות, מאז נכתב הספר בתחילתו, והם אינם אותנטיים למחבר ספר הזוהר. ולכן אין כל המאמרים מוסמכים לגמרי. ואמר זאת שוב בשו"ת רב פעלים (ח"ד סוד ישרים, תחילת סי' ב ד"ה ובאמת). [והסכים לזה שו"ת חתם סופר, חלק ששי, תשובה נ"ט, ששייב ברמז לספר "מטפחת ספרים" של ר'יעקב עמדין]. כשזכיתי לפני יובל שנים להפגש אישית עם הרב עובדיה יוסף זצ"ל, אמר לי כי דרגת ספר הזוהר הוא כמו ספר מדרש, ואין ללמוד ממנו הלכות למעשה. הוא קדוש לא פחות מדברי רש"י, אבל נכתב לשם הגות ולא לשם הכרעה מעשית.

בענין נטילת ידיים שחרית, ראוי שתנהג כדעת רמב"ם (וכן הוא בגמרא - ברכות ס ע"ב) שהנטילה היא הכנה לתפילה, כמו כהן המקדש את ידיו לפני שניגש לדבר עם הקב"ה. "ארחץ בנקיון כפי, ואסובבה את מזבחך השם" (תהלים כו, ו). לכן אינך מטמא המאכלים כאשר נגעת בהם לפני הנטילה. עובדה היא שאנו אוכלים לחם ועוגות ושאר מוצרים, שנגעו בהם עובדי המפעלים והמשווקים מזון, למרות שחלק מהם לא נטלו ידיהם כלל בשחרית. וכן לענין מה שנגעו במאכלים גוים העובדים במפעלי מזון.

הוא הדין לענין נטילת "מים אחרונים", אל תזוז מן ההלכה הפסוקה, שהיא נטילה רגילה לכל הפחות עד סוף קשרי האצבעות. כן נטילת ידיים בצאתך מבית הקברות, היא אינה מוזכרת בגמרא וברמב"ם, אלא היא בתורת מנהג.

קיצור הכל, יש לתת אימון מוחלט שהקב"ה הוא ורק הוא הנותן שכר ועונש, הוא הקובע בכל הנזקים שמתרחשים לנו, ולא לייחס הרעות לשום גורם אחר. זאת היא אמונתנו הטהורה מכל השפעות צדדיות.

אם להאמין בכח מזל או לא

שאלה: יש לי שכן שכנראה הוא מחוסר מזל. הוא חולה כרוני. פרנסה אין לו. וגם אשתו ממרמרת לו את החיים. אומרים שאין לו מזל. אבל יש לי חבר רמב"מיסט (דוגל כל הזמן בשיטת הרמב"ם) האומר לי שלומר כך הוא שטויות. למה?

תשובה: אם נדון לפי הגמרא, יש דעות שונות בנושא זה. במסכת שבת (דף קנו) שני חכמים תלו מאורעות האדם במזל, אבל חמשה אחרים טענו "אין מזל לישראל". ואין לפרש המלים כהלצה, לומר שישראל סובלים כל הזמן ואין להם מזל טוב שיגן עליהם. אלא התכוונו לומר שאין השפעה למזל על ישראל, אלא נידונים לפי מעשיהם, הטובים או הרעים.

איך פוסקים? הרבה מהראשונים סברו שיש להאמין במזל. במאמר שכתבתי (בשנתון "תחומין", כרך כו, עמ' 480-481) הבאתי שכך דעת ר' אברהם אבן עזרא, רבנו בחיי על התורה, רשב"א, ריטב"א, ר"י אברבנאל ואף רמב"ן.

אבל לעומתם הרמב"ם שולל לחלוטין האמונה במזלות. ב"אגרת תימן" (מהד' הר"י קאפח, עמ' מב) הוא כותב: "אבל מה שראיתי שאתה נוטה אליו מעניני הכוכבים [והשפעתם עלינו] כל הדבר הזה הסיירו ממחשבתך, ורחץ דמיוןך ממנו כמו שרוחצים את הבגד מטינופו. לפי שהם דברים שאין להם אמיתות אצל החכמים השלמים... ואפסותם ברורה וגלויה בהוכחות מושכלות אמיתיות".

הרמב"ם הרחיב בזה באגרתו המפורסמת לחכמי מונטפשליר (מהד' הרב יצחק שילת, עמ' תעט-תפ) "שכבר חָבְרוּ הטפשים אלפי ספרים בהבל וריק, וכמה אנשים גדולים בשנים ולא

בחכמה, איבדו כל ימיהם בלמידת אותם הספרים". [ושם בעמ' תפב חילק בין לימוד אסטרונומה, שהיא טובה ומועילה, לבין לימוד אסטרוולוגיה, לדעת מה מזלו של האדם]. ולהלכה הרמב"ם דחה דברי "הוברי השמים" (הרואים בהורוסקופ) (בהלכות תשובה פרק חמישי, הלכה ד).

במאמרו של הרב קאפח על נושא זה (כתבים, ח"א עמ' 93) הוכיח כי גם רבי סעדיה גאון, ספר הכוזרי וספר חובת הלבבות, סבורים שאין להאמין כלל במזלות. ואני מוסיף, גם המאירי (על שבת קנו עמ' 615; מועד קטן כח, א) אינו מאמין בהשפעת המזלות.

אברר כאן מניין לרמב"ם וחבריו לפסוק כמו אותם אישי חז"ל ששללו את האמונה במזלות? שמא האמת היא כמו אלו מחז"ל שכן האמינו במזלות? יש כאן דיוק נפלא. במסכת סנהדרין (סו ע"א) יש ברייתא מפורשת על "לא תעוננו" לא להאמין בכוכבים. [אמנם ידי "המתקנים", והם באמת המקלקלים, שינו וכתבו במקום מלת "בכוכבים" "בדגים". אבל לא כן הוא ברי"ף וברא"ש ובכל כתבי-יד עתיקים של התלמוד כתוב "בכוכבים"]. ולכן הרמב"ם פסק כך בהלכות ע"ז (פי"א ה"ח) בביאור של "לא תעוננו".

סיכום: נכון שהיו כמה מהאמוראים שהאמינו בכח המזל. אבל לא היה ביניהם תנא אחד. לעומתם "תנו רבנן" היא מדברי תנאים, וקובע את ההלכה למעשה. [וכן דעת ר' עקיבא – סנהדרין סה ע"ב, אף הוא תנא].

לכן מה שנאמר בגמרא (תענית כט, א) כי מי שיש לו משפט נגד גוי, יבחר מועד בחודש אדר, כי מזלו טוב ליהודים, אין הרמב"ם מביא דעה זו בהלכותיו, כי להלכה אין להאמין במזל. וכך ראוי לנו ללכת בעקבותיו.

אלא יש אדם הסובל רעות מפני חטאיו, או מפני הנסיון שה' מעמיד אותו בו לראות אם יתמיד בצדקותו [כמו שה' עשה לאיוב], או מפני שהזיק לעצמו ע"י התנהגויות בלתי בריאות ואין לו את מי להאשים אלא את עצמו.

האמונה בכח המזל מכחישה את האמונה בשכר ועונש; את האמונה שיש חשיבות לכל פעולה שהאדם עושה, בין לטובה ובין לרעה. יש בחירה חופשית, ואין לתלות גורלנו במזל. יש להלחם נגד אמונה טפלה זו.

-

עוד הערה בענין האמונה בהשפעה בכח המזלות, כותב הרב יהונתן אייבשיץ (יערות דבש, ח"ב דרוש ז עמ' קכט) שאין שליטת המזל על יושב ארץ ישראל.

אם יש לחשוש מפני עין הרע

שאלה: האם יש לחשוש מפני עין הרע? [ההגדרה המקובלת של עין הרע היא שכאשר האדם מבוך יותר-מדאי בעושר, בבנים ובנות, ביופי או כל הצלחה אחרת, אם אדם אחר מתקנא בו ומביט בו ב"עין רעה", הוא יכול לגרום לראשון הזה נזק].

תשובה: בגמרא (ברכות נה ע"ב, סוטה לו ע"ב, סנהדרין צג ע"ב ועוד) יש מקרים רבים בהם מסופר על נזק של עין הרע. סיפורים אלו מכניסים בנו פחד, פן יבוא לנו נזק אם יוודע לאחרים מצב טוב שלנו.

אמנם שמענו חידוש נפלא מאת הרב יוסף חיים, בספרו "בן איש חי" (שנה ב, פנחס, סוף פסקא יג) "מן הגמרא מוכח שאנשי בבל צריכים להזהר ולשמור עצמם מן עין הרע, יותר משאר מקומות". סיוע לכך יש כי בתלמוד ירושלמי אין מושג זה של "עינא בישא" מוזכר. [הפעם היחידית שמוזכרת, סוף מסכת פאה, שם ענינו לא במובן הנ"ל אלא במובן של קנאה ושנאה של המתקנאים].

מניין לו לרב יוסף חיים שזו תופעה הנמצא בבבל? הוא בירושלמי (שבת פ"ד ה"ג) "רב דהוי שרי תמן, דעינא בישא שכיחא תמן" [בבבל].

הרב הגאון הנ"ל בספרו על "עין יעקב" "בן יהודיע", כתב (במסכת פסחים) על כל הדברים התמוהים שיש בסוגיא בפסחים (עמ' קי-קיא): "מיהו דע כי הדבר פשוט דכל דברים אלו לא נאמרו אלא בזמן הקדמון שהיו השדים והמזיקין מצויים הרבה, והיו מינים ממינים שונים. ועתה נחלשה הסטרא-אחרא, נתמעטו אלו גם כן".

והדגיש זאת מאד בשו"ת רב פעלים (ח"ב חלק סוד ישרים, סי' ט) "יען כי בזמן הזה נחלש כח הסטרא אחרא, וגם דבר זה נחלש ואין ממנו חשש. וכאשר תראה שבזמן הזה נתמעט מהלך הרוחין והשדים המשוטטים בעולם, ולא נשאר בדבר זה ממה שהיה בזמן הראשונים, אפילו שיעור אחד מאלף. וכל זה מחמת חולשת הסטרא אחרא ומיעוט הקליפות, כי הא בהא תליא, כידוע".

האם הרב היה יחיד בדעה מקילה כזו? לא. הרי גם התוספות (חולין קז ע"ב ד"ה התם משום שיבתא) כתבו בענין רוח רעה השורה על הידיים, למי שלא נטל: "ומה שאין אנו נזהרים עכשיו מזה, לפי שאין אותה רוח רעה מצויה בינינו, כמו שאין אנו נזהרים על הזוגות ועל הגילוי". ובתוספות אחר (יומא עז ע"ב) אמרו "שאין אותה רוח רעה שורה באלו המלכויות". כלומר עיקר החשש היה במדינת בבל!

ונראה לי כי הטעם שעיקר הקליפה הוא בבבל, כי שם בנו מגדל בבל, שם היה המרד הראשון המאורגן נגד הקב"ה. לכן קבעו חז"ל (סנהדרין קט ע"א) "אזיר מגדל [בבל] משכח [את הלימוד]. בבל, סימן רע לתורה".

אמנם נשאל, הרי גם במשנה (אבות פ"ב מ"ט מדה רעה שיתרחק ממנה האדם, וכן בפ"ה מי"ט, מדות של בלעם הרשע), שנאמרה בארץ ישראל, מוזכר ענין "עין רעה"? נביא כאן חידוש נפלא. לפי דברי הרמב"ם ופירוש "תפארת ישראל" על המשנה ועוד, אין הפירוש שבעל עין הרע מזיק לאחרים, אלא שהוא מזיק לעצמו! כשאינו שמח בחלקו, והוא מצטער על השפע הטוב שהגיע לחברו, הוא מזיק לעצמו.

ועל פי זה הסביר הרב קוק (עין איה, ברכות פ"ט פסקאות סב-סג) את הגמרא בברכות (נה ע"ב) על הנכנס לכרך וחושש מעין הרע. עיין שם דבריו. העיקר יש לנו לדעת כי אנו שנמצאים בארץ הקודש, אין מה לחשוש מ"עין הרעה".

אם יש תועלת רפואית בלבישת קמיע

שאלה: יש לי קרוב משפחה שהוא חולה מאד והרופאים אינם מצליחים לרפאות אותו. יש מקובלים המחלקים קמיעות, שבאופן סודי מרפאים את החולה. מותר לי לפנות אליהם?

תשובה: יש שני סוגי קמיעות. יש של צמחים ויש של כתיבות שמות הקודש על קלף, הסגורים בתיק והלובש אותם נושא התיק עליו כל היום.

הגמרא מציינת שאפילו בשבת מותר ללבוש קמיעות אלו, וללכת ברשות הרבים אפילו במקום שאין שם עירוב, כי הוא דרך מלבוש. אבל זה רק אם הועילו קמיעות אלו בנסיון העבר אצל שלושה אנשים, או שהכין קמיע זה אדם שהוא מומחה שהועיל אצל שלושה בני אדם אפילו בקמיעות אחרות ושונות שהכין.

הרמב"ם שהוא היה שְׂכֵלֶתָן ["רציונליסט"] הביא היתר זה (הל' שבת פרק יט הלכה יד). איך האמין ב"סגולות"? אלא כרופא מומחה הוא ראה תוצאות חיוביות שהן פסיכו-סומטיות. כלומר השפעת האמונה שהאדם מאמין ביכולת התרופה, היא המועילה לו שהגוף מתגבר על

המחלה. וכך לשון הרמב"ם בפירושו למשנה (שבת, סוף פרק ששי, לפי תרגומו המדויק של הרב יוסף קאפח): "וכן מְדַמִּים בעלי הסגולות". כלומר הדמיון פועל. וכך לשונו ב"מורה נבוכים" (ח"ג פרק לז) "אל יקשה עליך אותן [סגולות] שהתירום כגון מסמר הצלוב ושן השועל (מסכת שבת סז ע"א) כי אלה באותם הזמנים חשבו בהם שהוכיחם הנסיון, ולכן נעשו משום רפואה... שכל דבר שנתאמת נסיונו כגון אלו, ואע"פ שאין ההגיון מחייבו, מותר לעשותו, והוא משום רפואה".

הגמרא מציינת מיני לחשים שהיו לוחשים ואומרים על מי שנשך אותו עקרב. כיצד מתייחס הרמב"ם לכח ריפוי זה? (הלכות עבודה זרה פרק יא הלכה יא) כך:

"מי שנשכו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו. אף על פי שאין הדבר מועיל כלום, הואיל ומסוכן הוא התירו לו כדי שלא תטרף דעתו עליו". [עכ"ל]. מרן ר' יוסף קארו הביא דברים אלו באותו לשון ממש, בשולחן ערוך (יורה דעה, סי' קעט סעיף ו), כלומר הוא מסכים להבחנה זו. אמנם הגר"א בביאורו לשו"ע חולק מאוד על גישה שְׁכַלְתָּנִית זו.

*

כעת נעבור לדיון של השימוש בקמיעות שכותבים בהם שמות הקודש. למי נפנה לקבל מידע בזה אם לא אל ראשי המקובלים המפורסמים בדורות קדם? והנה לפנינו שלוש הסתייגויות חמורות בדברי הרב חיים ויטאל, תלמידו המובהק של האריז"ל ב"שער המצוות" (פרשת שמות):

"ושאלתי למורי ז"ל שהרי ראינו דורות הראשונים שהיו משתמשים בשמות כנודע, ובפרט כפי הנמצא כתוב בספר 'פרקי היכלות' שהיו משתמשים בהם ר' ישמעאל ור' עקיבא לענין פתיחת הלב והזכירה.

[א] והשיב לי כי הם היו נטהרים באפר פרה... אבל עתה אנו כולנו טמאים לנפש אדם, ואין לנו רשות להשתמש בהם.

[ב] ושמעתי בשם מורי זלה"ה תשובה אחרת והיא זו. כי כל מי שיתקיים בו 'על כן עלמות אהבוך' כפי הפירוש שפירשו בו רז"ל [ע"ז דף ל"ה ע"ב] 'אל תקרי עלמות אלא על מו"ת'¹⁴ ורצה לומר כי כל מי שאפילו המקטרגים אוהבים אותו מפני שאין בו שום חטא שיוכלו לקטרג עליו, ואפילו מלאך המות נעשה אוהבו, מותר וראוי לו שישתמש בשמותיו יתברך הקדושים. אבל מי שיוכלו לקטרג עליו מלמעלה לומר 'ראה פלוני שעבר עבירה פלונית, והוא משתמש בשמותיך הקדושים?' הנה אדם זה הוא ודאי שיענישו אותו למעלה אם ישתמש בשמות הקודש.

14. לא כמלה אחת אלא כשתי מלים.

[ג] עוד שמעתי בשם מורי זלה"ה והוא כי כל השמות והקמיעים אשר בזמננו הם מוטעים, אפילו אותם הפועלים בנסיון אמיתי. ולכן האדם המשתמש בהם נענש. אבל אם היינו יודעים אותם על מתכונתם היינו יכולים להשתמש בהם". [עכ"ל].

לכן תמוה מאד שיש מקובלים בדורנו המחלקים קמיעות ויש בהם שמות הקודש. אם ר' חיים לא ידע, מניין ידעו הם?

חזרנו לסיכום. חולה במצב קשה, אם יתנו לו קמיע של צמחים, והוא מאמין בפעולתו המוצלחת, בכח-נפשי ורצון עז, מותר לו ללבוש קמיע.

אם מותר לרכוש כרטיס במפעל הפיס

שאלה: יש לי חובות רבים, וכן דמי משכנתא לשלם. קורץ לי לרכוש כרטיס מפעל הפיס. שמא יתמזל מזלי ואני אזכה לסכום רב ואחסל כל החובות שלי? ואוכל אז לשבת במנוחה.

תשובה: יש בזה חילוקי דיעות בין הרב הראשי [לשעבר] האשכנזי הרב אברהם שפירא, לבין הרב הראשי [לשעבר] הספרדי הרב עובדיה יוסף.

הרב שפירא מתיר. ראה נימוקיו ב"תחומין" (כרך חמישי עמ' 301). כי היו שטענו שיש בזה אבק גזל. הרוכש חשב שיצליח. אם היה יודע מראש שיפסיד לא היה נותן את כספו. ולכן הזוכה לוקח כסף מאנשים אחרים בניגוד לרצונם האמיתי, וזאת אפילו אם בפיהם הם מצהירים שלא איכפת להם להפסיד. אבל הרב שפירא טוען, כיון שמסרו הכסף לקופאי של "מפעל הפיס", הכסף כבר יצא מרשותם, הם כבר אינם הבעלים. זאת עשו ברצון. אחר כך הזוכה מקבל מהקופאי, ולא מהבעלים הראשונים.

אבל לעומתו הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק שביעי, חושן משפט סי' ו ס"ק ו) אוסר, והביא ראיות מהרמב"ם והשולחן ערוך.

אבל יש להבהיר, כי גם הרוצה לסמוך על היתרו של הרב שפירא, נוהג בחוסר הגיון. הזוכה בסכום גדול הוא אחד מכמה אלפים. וזה בהכרח כך, כי כרטיס פשוט הוא 5 או 12 ₪. מפעל

הפיס צריך לגבות מאלף אנשים כדי לתת הפרס אל הזוכה. וזה בנוסף להוצאות ניהול המפעל, ולשלם אל הקופאיים, והמפעל גם נודב סכומים חשובים להקמת בנינים ציבוריים. כלומר כדי לתת פרס אל הזוכה, צריכים הרבה אלפי אנשים להפסיד מה ששילמו. איך בן אדם שפוי בטוח שמתוך כמה אלפי אנשים דוקא הוא עצמו יהיה הזוכה? זה נראה כמו חלום.

ואפילו יעשה כך שנים על שנים, בתקוה שבאחת הפעמים יתמזל מזלו, עדיין מבנה הסטטיסטיקה לא השתנה, סיכוייו הם אחד מרובות המפסידים.

והגרוע מזה, יצר ההימור הוא יצר רע כמו כל שאר היצרים. כשהאדם מתחיל בהימורים, קשה לו להפסיק הַרְגֵלוֹ, ויעשה כך בכל שבוע ושבוע, וייכנס לחובות נוספים רבים.

עלינו ללכת בדרך הנורמלית. מי שיש לו חובות, צריך לצמצם בהוצאות. לא לקנות מותרות. ולפזר תשלומי חובותיו על טווח ארוך כדי שיוכל לעמוד בתשלומים.

כיצד יסביר הרמב"ם איך הצליחו מכשפי מצרים

שאלה: מפורסם שהרמב"ם אינו מאמין ביכולת לעשות כישוף. מה יענה כיצד הצליחו המכשפים במצרים בימי משה רבינו להפוך מקל לנחש, ולהפוך מימי מצרים לדם?

תשובה: התורה אוסרת לעסוק בכשפים (דברים יח, י) עונה על כך הרמב"ם (הלכות עבודה זרה, סוף פרק יא):

"ודברים האלו כולן דברי שקר וכזב הם, והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן. ואין ראוי לישראל, שהם חכמים מחוכמים, לְהַמְשֵׁךְ בהבלים אלו, ולא להעלות על לב שיש תועלת בהם... כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהם ומחשב בלבו שהן אמת ודבר חכמה, אבל התורה אסרתן, אינו אלא מן הסכלים וּמְחַסְרֵי הדעת... שאין דעתם שלימה. אבל בעלי החכמה ותמימי-הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינם דברי חכמה, אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללם. ומפני זה אמרה תורה כשהזירה על כל אלו ההבלים 'תמים תהיה עם ה' אלהיך'".

אלא ודאי שבעלי כישוף משתמשים בתחבולות. יש מהם בעלי מהירות ידיים, במהירות כזו שעניניהם של הצופים אינם מבחינות בטכניקה שלהם. כלשון בעל "חיי אדם" (בספרו "חכמת אדם" על יורה דעה, פט ס"ק ה):

"עוד אמרו חז"ל 'איזהו מעונן? זה האוחז את העינים' (סנהדרין סה, ב). והוא מין מן התחבולה מחובר אליו קלות התנועה ביד עד שתדמה לאנשים שיעשה עינים שאין אמיתתו בהם. כמו שנראה אותם יעשו תמיד יקחו חבל וישימו אותה בכנף בגדיהם ויוציאו נחש. וישליכו טבעת לאויר ואחר כך יוציאו אותה מפי אדם אחד העומד לפניו. והעושה זה לוקה (רמב"ם במנין המצוות סימן ל"ב). ומזה תראה שאותן הבדחנים שעושים כדברים אלו על החתונות ונקראין 'טאשין שפילער' עוברים בלאו דאורייתא. והמצוה לעשותן עובר משום 'לפני עור לא תתן מכשול'. ולכן מי שבידו למחות צריך למחות, וכל שכן שאסור להסתכל ולראותם. אבל אם הוא גוי שעושה נראה לי דמותר לראות".

בעקבותיו פסק הרב עובדיה יוסף (יחיה דעת, ח"ג פסקא ס"ח) שאפילו ע"י מהירות הידים, ואין בזה כישוף כלל, אסור לעסוק בזה, אפילו בחתונות כדי לשמח חתן וכלה. [ומשמע מדבריו שזאת אסורה אפילו אם הקוסם מודיע לציבור שאין בזה כישוף כלל, אלא מעשה מהירות ידים].

יש ספר חשוב החושף את תחבולותיהם וערמתם של "בעלי כישוף" ושמו "לחשוף את הבלת נודע" (נכתב על ידי ניב הדר, 08-6842323 או 08-6842089).

ולענין מכשפי מצרים, כתב הרב שמשון רפאל הירש (על שמות ז סוף פסוק יד):

"עיקר חכמתה של אחיזת העיניים היא לצוד את עיני הצופה באמצעות דבר-מה מבריק, ולהסיטן מן השאר".

וכן כתב המלבי"ם (על שמות ז, סוף פסוק יא):

לזה אמר מלת "גם", "ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם כן", ובמה שלא אמר "ויעשו גם הם כן" [=כמו אהרן], באר ההבדל בין מעשה אהרן ומעשיהם, שהם לא עשו תנינים בפועל רק עשו בלהטיהם, רוצה לומר בתחבולת אחיזת עינים, שעושה במהירות עד שמטעה את עין הרואה. ואיכות התחבולה באר במה שכתוב 'ויעשו גם הם חרטומי מצרים', שהביאו עורות של תנינים מתים, והחרטומים היו תחת עור התנינים, והתנענעו תחתיהם עד שנדמה שהוא תנין חי מתנענע ודולג ממקום למקום. ופעל "ויעשו" מוסב על החכמים והמכשפים, שהם עשו את חרטומי מצרים שיהיו לתנינים ע"י שהתעטפו בעור תנין. ובעת שהשליכו המטות באו החרטומים המעוטפים בעור תנין וחטפו המטה תחת עור התנין, ומרוב המהירות ואחיזת עינים נדמה להרואים שמן המטה נתהוה תנין. ובמדרש (שמות רבה ט, ו) אמר 'מיד שלח [=פרעה] והביא תינוקות מן האסכולי [=בית ספר] שלהם ועשו כן' [עד כאן לשון המדרש], רוצה לומר שתחת עור התנינים התעטפו תינוקות המלומדים באסכולי שלהם לזה, לאחוז את העינים ולבוא תחת המעטפה ולחטוף המטה ולרוץ כתנין חי, עד שיטעה עין

הרואה. ותינוקות אלה קרא בשם "חרטומים" שהיו מלומדים לזה, ובהם עשו החכמים והמכשפים את פעולתם. ומפרש שעשו כן ב"להטיהם" היינו באחיזת עינים כלהט המבריק ומחשיך את העין" [עכ"ל].

וכן כתב המלבי"ם (על שמות ח, ג) איך המכשפים במצרים העלו גם הם צפרדעים חדשים, שהיה על ידי להטיהם, מעשי אחיזת עינים.

ובזה צדקו דברי הרמב"ם.

מחשבת ישראל

הבטחת תשלום כסף למגידת עתידות..... שלה עלינו..... שמב
 גורל, להחליט על פיו מה יהיה בעתיד..... שלו אם יש לחשוש מפני עין הרע..... שדמ
 אל תפתח פה לשטן , אם לחוש לזה..... שלט אם יש תועלת רפואית בלבישת קמיע..... שמה
 אמונה בשדים ורוחות רעות..... שמ לקנות כרטיס במפעל הפיס..... שמז
 אם יש להאמין בכח המזל להשפיע מכשפי מצרים כיצד הצליחו..... שמח

חשיבות לימוד מחשבת ישראל

שאלה: אני רגיל לשמוע דברי תורה המושמעים על ידי קלטות. חלק מהרבנים אומרים שלא כדאי לחקור באמונה, אלא להאמין באופן סתמי במה שהנחילו לנו אבותינו, לדבוק במסורת ובלי שאלות. רבנים אחרים מלמדים שטוב וראוי כן לעסוק בלימודי אמונה. מי מהם צודק?

תשובה: שניהם צודקים. כי מדובר לחלקים שונה שבין הציבור. יש אנשים שהם רגילים בעיון, אוהבים ספר, וכאשר יקראו בספרי אמונה, יראו תשובות לכל השאלות המתעוררות. אבל יש אנשים אחרים שלא הורגלו למחשבות ורעיונות [אמנם אפשר שרגילים הם בחקרי הלכה, אבל זה תחום אחר]. להם טוב הדבר שלא יִחְשְׁפוּ לשאלות, כי אין להם כח ההתמדה להמשיך בקריאה רצופה ושקידה לראות גם את התשובות.

תלמידו של הרב ישראל סלנטר, ר' שמחה זיסל מהעיר קלם, כתב ב"חכמה ומוסר" (ח"ב עמ' נ. והבאנו הדברים ב"אוצרות המוסר", ח"א עמ' 143):

"כי יש שני מיני אדם המאמינים בהשי"ת. אחד מאמין מחמת שהולך בדרכי אבותינו הקדמונים, ועל כל זה אמונתו חזקה. והשני בא לאמונת הדת מחמת החקירה. והחילוק ביניהם: הראשון יש לו מעלה שאי אפשר לפתות אותו, אף אם יאמרו לו כמה חקירות הסותרות ח"ו את אמונתו. כי אמונתו חזקה מצד קבלת האבות... אבל יש לו חסרון שהאמונה אצלו רק 'מצות' אנשים מלומדה', בלי טעם ושכל.

אבל השני יש לו מעלה שמחמת שהכיר הבורא ית' מחמת גודל חקירתו, הוא חזק אצלו באמונה שלימה ובאהבה גמורה. אבל גם כן יש לו חסרון, שבקל יכולים לפתותו, שאם יביאו לו ראיות סותרות יתפתה ח"ו. אבל מי ששתי המדות בידו, אין למעלה ממנו, דהיינו שסומך על אבותיו הקדמונים בַּחֲזָקָה, וגם כן באה לו שחקר בעצמו... זו היא אמונה שלימה וטובה". עד כאן לשונו.

זאת אומרת, מי שהוא רגיל בלימוד, ולא יתעייף ויפסיק באמצע בירור הנושא, טוב מאד שיעסוק בספרי מחשבה, בכל אלו של גדולי התורה הדנים בענין שלוש עשרה עיקרי האמונה שפירט הרמב"ם (בפירוש המשנה, סנהדרין, סוף פרק חלק).

על המשנה "דע מה שתשיב לאפיקורוס" (אבות ב, טו) כתב מהר"ל (על אבות, מהד' לונדון, עמ' קה) שזה מדובר על "הרהורי מינות שעולים במחשבת נפשו של האדם, כדכתיב 'ולא תתור אחרי לבבכם' זו מינות (ברכות יב, ב) וכן הוא אומר 'אמר נבל בלבו אין אלהים' (תהלים יד, א)... שאם ילמד [אדם] מה ששיב לאפיקורוס, כל שכן שלא יעלה על לבו ומחשבתו שום הרהור רע. ומפני כי הנפש מהרהרת המינות, אמר [במשנה] שיהיה שקוד לבטל זה מעיקרא. והרי זה תיקון נפשו ביותר".

הרי שהוא שיבח הלימוד הזה. ואם תשאל מה הוא סדר לימודים המומלץ בזה? אני מציע שראשית דבר תלמד הקדמת הרמב"ם למשניות זרעים, ואחר כך הקדמתו למשנה בסנהדרין פרק חלק. ואחר כך בהקדמתו לפרקי אבות. אחר כך תלמד "ספר העיקרים" של הקדמון רבי יוסף אלבו, להתחיל במאמרים שבחלק השלישי והרביעי שבספר. ואחר כך ללמוד ספר "דרך השם" של רמח"ל.

לטכס עצות כיצד לחנך בני העולם על מציאותו של הקב"ה

שאלה: בפרשת תולדות מסופר כי יצחק חפר בארות שלוש פעמים, והיו הפלשתים צוררים לו, ופעמיים מילאו אותם עפר. מה התועלת שהתורה תספר לנו זאת?

תשובה: התורה (בראשית כו, יח) כותבת:

וַיֵּשֶׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֵת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בְיָמֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיִּסְתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם, וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת כְּשֵׁמוֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו:

צריך עיון, אם הם "סתם שמות", מה איכפת לנו אם קרא להם שוב אותם השמות? ומה הוא ההפסד אם יישכחו השמות הקודמים? אלא מנהגו של אברהם אבינו היה שבכל מקום שהלך חינך לאנשים שיש בעולם בורא ומנהיג. זאת עשה על ידי שהזכיר שמו של הקב"ה בכל פעולה, בכל מעשה ומעשה. כלשון ספר "הכתב והקבלה" על המקרא הנ"ל, וזו לשונו: "כענין 'ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה' (בראשית כב, יד), 'ויקרא את שם המקום ההוא בית אל' (בראשית כח, יט), 'ויקרא שמו ה' נסי' (שמות יז, טו), 'על כן קרא לבאר באר לחי רואי' (בראשית טז, יד). ככה עשה אברהם בבארות אשר חפר, שקרא את שם בשם ה'. ולפי שהיתה מדתו של אברהם להשתדל בכל מאמצי כחו להשיב רבים מִעוֹן ללמדם דעת את ה'... המציא תחבולה נפלאה להכניס על ידה את המוטעים אל תחת כנפי השכינה, כל באר אשר קרא אותה בשם אשר יורה על אמתת מציאת ה'..."

בזה הַגִּיל בפי הבריות הבאים לשאוב מים מבארן, באמרם 'נלכה נא לשאוב מים מבאר הנקרא כך וכך', שנתעוררו על דעתם המשובשת ויתנו לבם אל השגה אמתית, ה' ב"ה לבדו הוא אלהי עולם ותחת ממשלתו לבד יתנהג העולם".

בימינו אין הזכרת שם שמים מצויה ברשות-הרבים הישראלית הכללית. הונהגה במדינתנו הפרדה גמורה בין דת ומדינה. לעומת מה שבארצות הברית (לדוגמא) במושב הראשון של בית הנבחרים, יושב-ראש האסיפה הכללית קורא תפילה לבקש עצה וחכמה מאת הקב"ה בכל דיוני בית הנבחרים, וכן במושב האחרון בסוף התקופה, הוא מודה בפומבי לאֵל עולם על עזרתו, אצלנו שוררת דומיה נוראה. וכבר הזכרנו שעל פי חז"ל (סנהדרין לט ע"ב) את הדברים הטובים שיש אצל אומות העולם חייבים אנו ללמוד מהם.

עוד בשנת 1918 כתב הרב קוק (אגרות הראי"ה ח"ג, אגרת תתק"ה) ביקורת על הנציגים של הציונית הכללית החילונית, שכאשר הם באים לבקש ולהתחנן לפני הגויים לתת לנו מולדתנו הם מזכירים את קשרנו לספר הספרים, התנ"ך. וכאשר מדברים ליהודים נוהגים הם: "הס, כי לא להזכיר בשם השם". כך לשונו:

"נַחֲלֵץ מאותו הלחץ של הזחלנות, שהעסקנות [=הפוליטיקה] הלאומית המודרנית עצור בו, זו הדו-פְּנִימִיּוּת [=בלשונו: הדו-פרצופית], להגיד בקול ובכתב מְעַבֵּר מזה שאנו רק לאומיים אנחנו ואין לנו בכלל ענין קדוש ואלוהי; ומְעַבֵּר מזה, כשנצרכים לדבר עם הגויים, שעוז ממלכה בידם, ורגש של כבוד לקודש ה', והאורה האלוהית שבתנ"ך היא חוטר גאותם, שם מתהפכים למקדישי הביבל [=לועזית, שם של התנ"ך]. ועד כמה תוכל צביעות כזאת להיות קיימת ולא [ת]תגלה בכל מערומיה?"

עת קום המדינה, ביום הגורלי ה' אייר תש"ח, נסוב ויכוח בין חברי אותה הוועידה המכריזה על קום המדינה. מי שנהיה אח"כ שר הדתות הרב יהודה ליב מיימון טען שאחרי אלפיים שנות גלות יש להביע במסמך תודה להקב"ה, אבל כמה נציגים של השמאל הקיצוני התנגדו בתוקף. הגיעו לפשרה להזכיר "צור ישראל". החילונים פירשו ניב זה כביטוי לעוז ותעצומה נפשית של עמנו, ולא בקודש. בעקב זאת, בעת חתימת הרב מיימון במסמך ההוא צירף לשמו שתי האותיות ב"ה, כדי בכל זאת להזכיר שם שמים במסמך לאומי זה.

עלינו, המאמינים בהקב"ה ובהשגחתו, להזכיר בכל הזדמנות את מציאות הבורא. וכך עם ישראל יהיה מה שהוא מיועד להיות, "אור לגוים" (ישעיה מט, ו). המקרא מעיד שהקב"ה מכריז עלינו "ואתם עַדִי" (ישעיה מג, יב; וכן מד, ח). כל תהליכי ההסטוריה והישרדותנו מול אויבינו הרבים בכל דור ודור, מצביעים על מציאות הבורא השומר עלינו. אין להשלים עם שתיקתם של תועי-רוח. עלינו ללכת בעקבות אברהם אבינו ויצחק אבינו שחיפשו עצות כיצד להרגיל את כל אלו שפגשו בהם: "יש אל עליון!".

כתוב בספר ישעיה (יב, ד):

"וְאַמְרָתֶם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לָהּ קָרְאוּ בְּשֵׁמוֹ, הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילָתִיו, הִזְכִּירוּ כִּי נִשְׁגָּב שְׁמוֹ". תפקידו של עם ישראל הוא ללמד לכל ארצות תבל. בתחילה נתחיל עם בני עמנו עצמם.

בסיס האמונה שהקב"ה ברא את העולם

שאלה: הרמב"ם (הלכות עבודה זרה, פרק א) כותב שאברהם אבינו נדד להרבה מקומות ודרש ברבים, עד שאלפים רבים הגיעו לאמונה שהקב"ה הוא שברא את העולם. התוכל להציע כיצד פעל זאת? תן דוגמא מה הוא אמר.

תשובה: אביא כאן מדברי משל שהביא הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (ח"ב פרק יז) רק אסגנון אותו בצורה המתאימה יותר לדורנו.

אניה אחת טבעה בים, אבל כמה מנוסעיה הצליחו להגיע לאי סמוך, אי בודד, ונותרו בחיים. חכו בתקוה שעוד איזו אניה תעבור, תלו חולצה לבנה על מוט ארוך שהציבו, וקיוו שאיזו אניה עוברת תראה מרחוק כיצד מנפפת ברוח, ותציל אותם משם. יחד אתם היה תינוק יתום ששָׁרַד, כי אמו מתה בעת הטביעה. כאשר הילד גדל קצת שאל מאחד מהגברים "כיצד נוצרנו?"

ענה לו האיש: יש יצור אנושי הנקראת "אשה", דומה מאד לנו הגברים, ויצור זה מחונן באבר נוסף [הַרְחָם] אשר אם נוטעים באבר ההוא גרעין, צומח מזה עוד אדם הנקרא "עוֹבֵר".

שאל הילד: הגרעין הזה, כדי לְגָדֹל צריכים להשקות אותו מים. הא כיצד תגיעו לפנים הבטן של היצור שם נטעתם הגרעין?

ענה האיש: אין צורך. האבר ההוא מוליך מזון אל הגרעין. מה שהאשה אוכלת ושותה, מגיעים אל העוֹבֵר שבמִעֵיהָ.

אמר הילד: זה מוזר. אבל נניח. הרי ברור שכל מה שהאדם אוכל ושותה, הוא אחר כך מוציא פסולת. הצואה והשתן לאן מועברים?

ענה האיש: מנגנון זה הוא דבר פלאי. הכל נבלע בעוֹבֵר ההוא, כי הוא מקבל מאמו רק תמצית, בלי שום תוספת פסולת. והעוֹבֵר הולך וגדל מיום ליום, מגודל של כמה סנטימטרים הוא מקבל משקל עד שיהיה שתיים או שלושה קילוגרם.

תמה הילד: עכשיו כבר נתפשת בדברי הבל. אני מבין שהבטן, כל בטן, מלא אברים. מעיים, כליות, טחול, כבד. איפה מוצא לו מקום פנוי לאותו עוֹבֵר לאן להתרחב?

ענה המבוגר: אין בעיה. האברים זזים הצידה, כדי לתת מקום לרחם המתרחב. והעוֹבֵר נמצא גם בתוך שקית של נוזלים, כדי להציל אותו מחבטות אפשריות וזעזועים חיצוניים של האם. בסך הכל הוא תופש שטח רב.

השיב הילד: אבל אם לפי דבריך, גם העור החיצוני של הבטן של האשה צריך להתרופף, להחלש ממתחתו, כדי לתת מקום מרווח לכל האורח החדש הזה?

ענה האיש: כן הוא, גם העור משתף פעולה, ומוסיף תאים ושטחי עור, כדי להכיל כמות יותר גדולה של הגוף המשמין והולך.

דחה הילד: עכשיו אתפוש אותך בכל סיפורי בדים שלך! הרי כל אדם צריך לנשום אויר. אם לכמה דקות האדם אינו יכול לנשום הוא מת מחניקה. בכן, האם תגיד שאין העוֹבֵר צריך לאויר?

ענה האיש: תתפלא, אבל ככה הוא. עד רגע יציאתו מהרחם, הוא חי כמו דג במים. אינו צריך לנשום אויר כלל.

שאל הילד: כל מה שאמרת איננו נכון. ראינו מהנסיון כי כאשר יש גוף זר בתוך גוף האדם, הוא מִפְתִּיחַ דִּלְקָת. ואם אינו מוציא מעצמו את הגוף הזר, תתפתח מוגלה ואחר כך מחלות קשות. כיצד גוף האשה עובר בעיה זאת?

ענה האיש: היא עוברת בהצלחה. כי נכון אמרת על כל גוף זר אחר החודר לבטן, אבל לא בענין הגרעין הזה.

סיכם הילד: אבקש ממך לחשוב עוד ותמצא סיפור אמתי יותר, נכון יותר. כל מה שאמרת לא מתקבל על הדעת.

עד כאן המשל. הלימוד היוצא לנו מזה הוא כי בלי התערבותו של הקב"ה, בכל מיליארדי פרטים שבטבע, לא היתה אפשרות לקיים את החיים.

כאשר התינוק נולד, הוא חלש כל כך שאין לנו מזון להמציא לו. לא בשר, ולא ביצים, ולא ירקות. הקב"ה זימן לאם המולידה חלב ובכך היא מזינה את התינוק שנולד.

וככל שהתינוק גדל והולך, ומקבל תוספת משקל, באופן פלא גם הגוף שלה יוצר יותר חלב. הכל מתואם.

ואם היתה מקבלת מתנת החלב הזה לפני הלידה, בכמה ימים, היו לה כאבים בלי אפשרות להקלת מצבה (בדורות קודמים שלא המציאו משאבות). ואם תוצרת החלב היתה מתעכבת כמה ימים מלהופיע, היה התינוק מת ברעב (באותם דורות שלא המציאו חלב מלאכותי). כמה פלא על התזמון, על התיאום מתי להופיע, לא מוקדם מדאי ולא מאוחר מדאי.

פלאות אלו אינם רק במין האנושי, אלא בכל בעלי החיים, הבהמות והחיות. "מה גדלו מעשיך השם".

היזומה להתבונן בפלאי הטבע קבלנו מהדרכת הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פרק ב):

"הא-ל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר 'ואהבת את ה' אלהיך' ונאמר 'את ה' אלהיך תירא':

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך [=אי אפשר לנו להעריך] ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול... וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד, ויודע שהוא [=האדם] בְּרִיָּה קטנה שְׁפִלָּה אֶפְלָה, עומדת בדעת-קלה מעוטה לפני תְּמִים-דעות... כמו שאמרו חכמים בענין אהבה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם".

ב"מורה נבוכים" (ח"ג פרק כח) כתב הרמב"ם שכל לימוד מהסוג הזה נכלל בקיום ציווי התורה "לאהבה את ה' אלהיכם" (דברים יא, יג).

פרטים רבים נוספים על פלאי גוף האדם, כהוכחות למעשי-ידיו של הקב"ה, ראה בספר שלנו "אוצרות המוסר" (ח"א עמ' 192-155), ובספר "נפלאים מעשיך"; ועל פלאי עולם בעלי-חיים כתבנו בחוברת "מלוא כל הארץ כבודו". שלושתם נמצאים בתוכנה "אוצר החכמה".

רשע וטוב לו. למה זה כך?

שאלה: אנו רואים בעולם רשעים גדולים, אלימים ומציקים, עושקים את הבריות, ואף על פי כן הם מוצלחים בחיים; עשירים, בלי מחלות, שולטים על אחרים, עושים כרצונם. כיצד תסביר תופעה זו? על פי התורה, תורת אמת, כיצד ניישב את הדברים?

תשובה: אחד מגדולי עולם היה רבי יוסף אלבו (1380-1444) מחבר "ספר העיקרים". שם (חלק רביעי, פרקים יג-יד) דן בשאלה זאת. אין לנו יותר טוב מאשר להביא סיכום שלו [אחרי שפירט הדברים בהרחבה]:

(א) מצד ההשגחה הכוללת, כיון שנגזר על האומה ההיא שתשב בשלוה ויעמדו אנשיה בהצלחה.

- (ב) מצד ההשגחה האישית, שצריכים לגמול לו על איזה זכות שיש לו בעבר.
- (ג) בסיבת ההשגחה על אחרים, כמו שלבן הצליח מפני שְׁהִיית יעקב בביתו, או לוט ניצול בזכות אברהם.
- (ד) מצד ההשגחה על אחרים שהם רשעים וכדי להפרע מהם, כמו שנתן הקב"ה הצלחה לנבוכדנצר כד לנקום מרשעי ישראל.
- (ה) הקב"ה מיטיב לרשעים כדי לחזק את ליבם, שלא ישובו בתשובה לפניו (שמות רבה, יג).
- (ו) מטיב ה' לרשעים כדי לתת שכר טוב לצדיקים שרואים כל זאת ואע"פ כן ממשיכים בצדקותם ותמימותם (קהלת ח, יא-יב)
- (ז) יש טובות לרשע שהם באמת לרעתו כמו "עושר שמור לבעליו לרעתו" (קהלת ה, יב).

עד כאן דבריו.

ואפשר שיש להקב"ה חשבונות נוספים מדוע זה כך. צריכים אנו להמתין בסבלנות עד שאנו נגיע לעולם האמת, ושם יסביר לנו הכל. ונודה כי יפה נהג בורא העולם.

צדיק ורע לו, מדוע זה כך

שאלה: אתמול נתת הסברים מדוע "רשע וטוב לו". אנא ממך תביא נימוקים מדוע אנו רואים "צדיקים ורע להם" בחיים. חלק גדול מהם הם עניים, הרבה מהם הם חולים מפעם לפעם, והם נרדפים מאחרים מפני דתיותם, ומצייקים להם. כלום זה הוא שכר טוב שהקב"ה נותן למקיימי דבריו? מה תסביר.

תשובה: אחד מגדולי עולם היה רבי יוסף אלבו (1380-1444) מחבר "ספר העיקרים". שם (חלק רביעי, פרקים יג-יד) דן בשאלה זאת. אין לנו יותר טוב מאשר להביא סיכום שלו [אחרי שפירט הדברים בהרחבה]:

(א) פעמים שצדיק זה שכח איזה עון שעשה לפני זמן רב, והעונש בא להעיר לו כדי שישוב בתשובה.

(ב) יש מי שחושב את עצמו צדיק, ואינו כזה, כי דעתו היא לאכול ולשתות ולמלאות ביתו כסף וזהב, ואף שאינו חטא ממש, אבל אינו "צדיק".

(ג) יש רע המציל את האדם מהרע שהוא עצום וגרוע יותר (כמו המעשה במסכת נדה (לא, א). שני בני אדם ערכו הסכם שותפות ביניהם להפליג בים ולהביא סחורה כדי למכור. האחד מהם בדרך לאניה נפל ושבר את רגלו ונבצר ממנו לנסוע. הצטער מאד שלא יוכל לנסוע, להביא סחורה ולהתעשר. אחר כך נודע לו שהאניה בו חברו נסע, טבע בים והחבר מת. שיבח האיש את ה' ששבר את רגלו, שבזה ניצול בחיים).

(ד) יש רע מצד הטבע הכולל, כמו אם נגזר על האומה, והוא אחד מהם, סובל יחד אתם.

(ה) יש צדיק הנענש מפני שלא ביקש רחמים על דורו.

(ו) יש צדיק שבאים עליו רעות, כדי שישמש כפרה על כלל הדור.

(ז) יש יסורין המצילים אותו מהחטא שהתחיל להסתבך בו.

(ח) יש פעמים שנגזר עונש על האבות, וכיון שהבן נולד להם גם הוא נכלל בצער זה, כמו גלות שנגזרה על האבות, והבן נולד במצב הגלות.

(ט) יש מעשים שאינם בבחינת עבירה, ואע"פ כן יש זוהמא בנפש, והיסורין מטהרים אותו.

(י) יש צרות שהם בבחינת נסיון, כמו עקידת יצחק, ונקראו "יסורין של אהבה".

(יא) יש יסורין הבאים על האדם לא מפני אחת מהסיבות הנ"ל, כי אם להרבות שכרו לעולם הבא (ברכות ה' ע"א רש"י ד"ה יסורין של אהבה. וכן כתב ר' סעדיה גאון על איוב, מהד' הגר"י קאפח עמ' יג. ועוד יותר מזה כתב רלב"ג על איוב בתחילת פרק לה, מהד' מוסד הרב קוק, עמ' קעג: "שלא ידע כי תכליתן טובה גדולה, ואילו ידע זאת לא היה משווע אלא היה סובל בשקט וכו' אילו ידע שיש לו גמול על מה שאירע לו, ולא היה קץ").

"וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב, ד). מי שהוא באמת צדיק, מאמין שאין אצל הקב"ה שום עוולה. הכל ביושר ואמת. נמתין בסבלנות עד שיסביר לנו תופעות אלו, כי שמא יש טעמים נוספים לסבלם של ישראל.

איך ראוי להצטער על גלות השכינה ועל חורבן בית המקדש?

תשובה: מה פירוש "גלות השכינה"? מי היא? מה מהותה? כיצד נכיר אותה? אלא יש לדעת כי אי אפשר לנו להבין מהותו של האלהים. האדם מבין ויכול לתאר לעצמו רק מה שהוא תופש בחושי. לדוגמא, אדם עיור מלידה, אי אפשר לתאר לו ולהסביר לו מה ההבדל בין צבע ירוק לצבע אדום. וכמו שאי אפשר לתאר לאדם שמעולם לא שתה ויסקי, מה טיב הטעם בפה משתיית המשקה הזה. כך אי אפשר לנו, בני אדם עשויים בשר ודם, להבין מהות האלוהות. הדבר היחיד שזאת נדע בהחלט הוא על מציאות האלוה, כי רואים פלאות הטבע. כל היצורים, בני אדם וחיות השדה, מְתַרְבֵּים ע"י זיווג זכר ונקבה. כמה חכמה יש במערכת הטבע שאין חיי כל סוג חד פעמי. אלא יש בו "תלוש קניה" לחדש את החיים ע"י צאצאיו! לכל נקבה מהן יש רחם לקלוט העובר ולגדל גידולו, ולכל נקבה בין היונקים יש חלב להניק את התינוק הנולד. ולכל בעל חי יש מערכת עיכול בבטנו, כדי לְעַבֵּד את המזון ולהשתמש באבות-המזון שבמאכלו. ולכולם יש מנגנון אינסטינקטיבי לזהות את עצמם בעת שמרגישים עצמם מאוימים בסכנה ע"י רודף. ועוד מיליארדי פרטים ביולוגיים. התיאום הנפלא הזה, בכל מליוני היצורים, מוכיח בהחלט שיש בורא ויוצר, הקב"ה. אבל לתאר לנו מה מהותו בעצמו, זה אי אפשר למוח אנושי.

אבל המושג "שכינה" בא לתאר שהוא נמצא בקרבנו, שהוא מוכיח את נוכחותו, שהוא פועל בנו לטובתנו. הוא הצד הניכר "השוכן אתם בתוך טומאותם" (ויקרא טז, טז). אופני התגלות, הם הנקראים "שכינה". אין לטעות ולחשוב ש"שכינה" היא עצם האלוהות, אלא הוא "אור נברא" שהקב"ה המציא כדי לבטא קִרְבָּתו אלינו.¹⁵ בקיצור, הכרת האדם שֶׁאֵל חי בקרבנו זהו הנקרא "שכינה". וככל שההכרה זו בולטת יותר, כך נקרא "גילוי שכינה".

אבל מאז חורבן בית המקדש, ועם ישראל גולה בין האומות, נרדף, משוקץ, שנאוי ומבוזה, כבוד השכינה כמו נעלם. יש צביעות של רוב אומות העולם בימינו, כאשר כמעט כל האומות מציקים למדינת ישראל. אנטי-שמיות חוגגת במדינות רבות בעולם. וגם בימינו פנימה, יש כעת מלחמה עיקשת ונואלת נגד "הדתה" [כביכול] כאילו להיות "דתי" הוא מגונה, מקולקל, ונגד השכל והדעת. וזאת היא "גלות השכינה", על כך יש להצטער הרבה.

15. **ראה** מורה נבוכים, ח"א פרק כח. ובביאורי ר"י אברבנאל לפרק ההוא במורה נבוכים תירץ כל קושיותיו של הרמב"ן (ששאל בבראשית מו, א). והסכימו לביאור הרמב"ם שו"ת נודע ביהודה (תנינא או"ח סי' קז); ור"י עמדין בסידורו (אשכול, ח"א עמ' יט); וכן "בן איש חי" (שו"ת רב פעלים ח"א, סוד ישרים, סוף א').

הבאנו לעיל מקרא "השוכן אתם בתוך טומאותם". אבל יש עוד מקרא המשמש במלה זאת. "ה' צבאות השוכן אתם בהר ציון" (ישעיה ח, יח). כלומר יש מקום מסוים ששם בחר ה' להתגלות "כי בחר ה' בציון, איוה למושב לו" (תהלים קלב, יג). וכמו שאומרים (מדרש תהלים מזמור יא): "שאף על פי שחרב, שכינתי עומדת שם. לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי, שנאמר (שיר השירים ב, ט) 'הנה זה עומד אחר פתלנו'" [עכ"ל]. ועם כל זאת "נכרים מקרקרים בהיכלו" (יומא סט, ב). יהודי אינו מורשה להתפלל שם להקב"ה. צער גדול יש לנו ממצב שפל זה.

חז"ל תקנו לנו כמה אופני אזכור של גלות-שכינה זאת. הם מנויים בבבא בתרא (דף ס ע"ב). ראשית דבר שהאדם יניח בקירות ביתו (לפי ר"י עמדין אפילו בחדר צדדי, באחד מחדרי ביתו כמו חדר עבודה) אמה על אמה בלתי מסויד. עוד מזכרת, שהאשה לא תלבש כל תכשיטיה אלא תעדייר אחד מהם. עוד מזכרת, שהחתן יניח קצת אפר על ראשו, מקום שמניחים שם תפילין, עוד לפני שנגש לחופה.

כאשר האדם מביע צער בתפילת שלש רגלים, פסח שבועות סוכות, הוא מתחנן:

"אלהינו ואלוהי אבותינו, מלך רחמן רחם עלינו. טוב ומטיב הדרש לנו. שובה עלינו בהמון רחמך. בגלל אבות שעשו רצונך. בנה ביתך כבתחלה. כונן בית מקדשך על מכוננו הראנו בבנינו. שמחנו בתקוננו. והשב שכינתך לתוכו. והשב כהנים לעבודתם. ולויים לשירם ולזמרים. והשב ישראל לגויהם. ושם נעלה ונראה ונשתחוו לפניך. בשלש פעמי רגלינו בכל שנה ושנה. ככתוב בתורה" וכו'.

הוא מבטא בפיו מה שהוא צריך לחשוב מפעם לפעם משך שאר ימות השנה. כאשר הוא מברך ברכת המזון, בברכה שלישית הוא אומר: "רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, ועל הר ציון משכן כבודך, ועל היכלך... ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו". יש הנוהגים לקרוא באמצע הסעודה, בימות החול, מזמור "על נהרות בבל, שם ישבנו גם ככינו" (תהלים קלז). בשבת תמורת הנ"ל בזמן הסעודה קוראים מזמור קכ"ו, "בשוב ה' את שיבת ציון... אז ימלא שחוק פינו... הגדיל ה' לעשות עמנו, היינו שומחים. שובה ה' את שביטנו... בוא יבוא ברינה".

במהרה בימינו אמן.

מאמר נוסף על גלות השכינה

שאלה: בעלי קבלה והדרשנים מדברים הרבה על "גלות השכינה" ועל "צער השכינה".

מה היא כוונת הדברים?

תשובה: צריכים לדעת שהקב"ה הוא למעלה מהשגתנו. הוא שונה לחלוטין מכל מה שאני מכירים בחיי עולמנו. לכן אי אפשר לנו לתאר אותו כלל. יודעים אנו עליו אך ורק שההוא קיים ושהוא הבורא שעשה כל מה שיש. אבל בנוסף להכרת המציאות העליונה הזאת, יש מושג של "שכינה". זה בא לתאר אותו האופן שאנו מכירים את פעולותיו, את ההשגחה שלו בעולמנו, את הדברים הניכרים לנו.

וכך כתב מחבר "בן איש חי" (בשו"ת רב פעלים, ח"א, סוד ישרים, סוף פרק א) "שכינה הוא שם של אור שברא האלוה... ויורד חלק מן האור הזה למטה בעולם הזה ושוכן בישראל ובבית המקדש... ובאמת הוא אור נברא". הוא מזכיר שבזה הוא סומך על דברי הרמב"ם (מורה נבוכים ח"א פרק כח). כן שו"ת נודע ביהודה (תנינא, או"ח קז) פירש כך.

שורש דבר הוא במקרא: "וְשִׁכְנֹתֵי בְּתוּךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִיטִי לָהֶם לְאֱלֹהִים" (שמות כט, מה). ה' מוכיח את מציאותו בינינו ע"י השגחה מיוחדת.

אבל ישנן מצוות מסוימות שבהן ניכרת יותר ברכותיו של הקב"ה, וקוראים לכך "גילוי שכינה". לדוגמא, איש ואשתו ושלוש ביניהם, שכינה שרויה ביניהם (סוטה יז, א). וכך שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה, שכינה שרויה (אבות ג).

כל העוסק בתורה בלילה, שכינה כנגדו (תמיד לב, ב).

עוד מעלה יתרה מזה, "מבקש אתה לראות פני שכינה בעולם הזה? עסוק בתורה בארץ ישראל" (מדרש תהלים, תחילת מזמור ק"ה).

מה היא "לראות פני שכינה"? אלא היא השגחה מיוחדת של שמירה. רואים אנו זאת, נגד כל המתנכלים והמשטינים לביסוס התורה בארץ ישראל, נגד שונאי-דת, רואים אנו תמידים כסדרם נסים נסתרים בהצלת חי-התורה. כדברי המקובל הגדול רבנו בחיי (על דברים לא, סוף פסוק טז) "וזאת היא מעלת ארץ ישראל... כי עיקר ההשגחה בארץ, ומשם מתפשטת לשאר מקומות העולם". ובאמת פסוק מפורש הוא "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דֹרֵשׁ אֹתָהּ, תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרָאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית הַשָּׁנָה" (דברים יא, יב).

אמנם אפשר לשאול, הרי חז"ל תקנו לנו להתפלל (בתפילת שמונה-עשרה) "המחזיר שכינתו לציון", ומשמע שאינה שם תמיד? אלא ביאור הדבר כי אין שכינה כאן בשלימות כל עוד לא

חזרו עשרת השבטים (ר' משה קורדוברו – רמ"ק, בספרו "אור יקר", כך רביעי, עמ' קנב, על זהו פרשת לך לך). ועוד הוסיף שם שאין השכינה כאן בשלימות כל עוד בית המקדש אינו על מקומו ועל מכונו. אבל ודאי כי כל יהודי נוסף הקובע דירתו בארץ הקודש, מוסיף בהארט השכינה שם. ההשפעה הולכת וגוברת.

וכן שכינה שורה על בעלי ענוה (ילקוט שמעוני, שמות, רמז ש"ב). ואין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש... אלא מתוך שמחה של מצוה (שבת ל ע"ב).

וכאשר חטאים גורמים נאמר "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה" (דברים לא, יח). כלומר, לא רואים את ההשגחה.

בסיכום, גלוי שכינה היא ההכרה שהקב"ה שוכן בקרבנו. אבל גלות השכינה הוא כאשר כביכול היא נעלמת. זאת כאשר בני העולם אטומים, כאשר הם אינם מודעים למציאות הבורא, כדברי הרמב"ם (הלכות תשובה, פרק ג) בטעם מצות תקיעת שופר בראש השנה:

"אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו. כלומר עורו ישינים משינתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם. וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל. הַבִּיטוּ לנפשותיכם והיטיבו דרכיכם ומעלליכם. ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה" עכ"ל.

צריכים להודיע לכולם כי הביטוי "שכינתא בגלותא" מופיע בתלמוד, גם בבבלי וגם בירושלמי, והוא לענין שכיון שגלו ישראל, גלתה שכינה עמהם (מגילה כט ע"א). כלומר היא דבקה בישראל אף בהיותם בארצות נכר. וכן הוא בזוהר בעשרים ותשע מקומות לענין זה (לפי חיפוש בתוכנה "בר-אילן"). אבל לא שהיא נפרדת מישראל. וזהו יסוד בשימוש הנכון של הביטוי.

"הסתרת פני השכינה" היא כאשר בני אדם אינם מכירים את נוכחותו של הבורא. כאשר אינם חושבים על העקרון של "אין עוד מלבדו" (דברים ד, לה). אבל צריכים אנו לדעת כי מעולם לא זזה שכינה מעם ישראל. מפורש נאמר במקרא "השוכן אתם בתוך טומאותם" (ויקרא טז, טז) והעירו על כך חז"ל: "אפילו בשעה שהם טמאים, שכינה עמהם" (יומא נו ע"ב).

אבל גם בענין "גילוי השכינה" נאמר "שובו אלי, ואשובה אליכם, אמר ה' " (מלאכי ג, ז).

אם יש השגחה פרטית גם על נמלים

שאלה: הרמב"ם, בספרו הפילוסופי "מורה נבוכים", קובע שהשגחת השם היא רק על בני אדם, ולא על הדגים והחיות, וכל שכן על שקצים ורמשים. אבל מפורסם בשם הבעל שם טוב, שאפילו עֵלָה אינו נושר מהעץ בלי שה' קבע כך, וכל שכן כל נמלה נדרסת, וכל זבוב הנמעך, הכל הוא בהשגחה מן שמים. כיצד עלי לחשוב?

תשובה: הרמב"ם (מורה נבוכים, פרק יז, מהד' הגר"י קאפח עמ' שיג) מתבסס על פסוק מפורש בחבקוק (א, יד) "ותעשה אדם כדגי הים". הנביא מתלונן מדוע בני אדם מתים ע"י הצורר, כמו דגי הפקר בלי שום השגחה. והדיעה ההיא שהזכרת על כל עלה נושר, היא דעה נוכרית שהרמב"ם דוחה (שם, "ההשקפה השלישית", עמ' שט).

אמנם בכל זאת החסידים סומכים על מאמר חז"ל. מובא בירושלמי (שביעית פרק ט הלכה א) שר' שמעון בר יוחי היה במערה, ורצה הקב"ה להודיע לו שיחזור אל עמו ולפרסם תורתו, והוא ראה ליד המערה ציפור הניצודת במלכודת שְשָמוּ הציידים, והוא שמע קול מלאך הקורא: "דרור!" והציפור השתחרר. אמר רשב"י "אפילו ציפורא קלילא מבלעדי שמיא לא מתצדא. וכל שכן בר אינש". [אפילו צפור קל, בלי גזירת שמים לא ניצוד, כל שכן בני אדם!]. אבל באמת אין זו הוכחה גמורה. כי הרמב"ם מודה שיש השגחה על בעלי החיים כשזאת נוגעת לתועלת בני אדם או להזיק לבני אדם. כי זו היא השגחה על בני אדם באופן עקיף. והקב"ה הכין מעשה זה אך ורק למען תועלת רשב"י, ולא כקו מִנְחָה לכל בעלי החיים.

ויש לְהַסֵּבֵר זה סימוכין ממאמר אחר של חז"ל:

"לעולם אין הנחש נושך אלא אם כן נלחש לו מלעיל; ואין הארי טורף אלא אם כן נלחש לו מלמעלה; ואין המלכות מתגרה בבני אדם אלא אם כן נלחש לה מלעיל" (קהלת רבה י, יב). כלומר זה אך ורק כשזה נוגע לבני האדם.

הוכחה שניה שטוענים החסידים, "אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל הרקיע שמכה אותה ואומר לו: גִּדְלִי!" (מדרש בראשית רבה, י). אבל באמת אין זו הוכחה. כי ודאי יש עשבים בעולם למעלה מכל מספר שנוכל לספור, כלום יש מספר מזלות כפי מספר העשבים? אלא כוונתם השגחה כללית. לכל סוג עשב יש טבע ותכונה האופיינית למין ההוא. חטה אינה שעורה, אפונות אינן גזר. לכל סוג יש שמירה עליונה שלא ייחד הסוג מן העולם ויהיו לו תכונות כדי להתקיים. אין מדובר על השגחה פרטית כבודד.

לכן עדיף לסמוך על פסוק מפורש שהרמב"ם הביא. כי אם נפרש הפסוק כי גם לדגים יש השגחה פרטית [וכדברי החסידים], על מה מתלונן חבקוק? סוף כל סוף, כל מת הוא בהשגחה פרטית.

ליישב הסתירות בין המדע החדש למה שנאמר בתורה

שאלה: אנו קוראים בפרשת בראשית כי העולם נוצר משך ששה ימים. אבל המדע החדש סותר זאת ולפי מימצאים מחליטה שהתהוות העולם ארכה מליוני שנים. לדוגמה, בכל המימצאים ארכיאולוגיים וגיאולוגיים יש מרכיב של פחמן-14 הדועך, משתחרר ומתנדף לאט לאט. יש שיעור קצוב באיזו מהירות הוא משתחרר. וכן לפי מדידת משך זמן יצירת פחם מהצמחייה היסודית, ידענו שהעולם קיים מליוני שנים. ועוד דוגמה: הכוכבים מזריחים לנו אור ממרחקים. לפי שידענו כמה היא מהירות האור, וגם ידענו מה המרחקים העצומים של כוכבים אלו, ידענו שהם קיימים כבר מליוני שנים.

תשובה: אין כאן כל בעיה. כמו שהקב"ה ברא אדם ואשתו חוה, כלום נבראו בגיל יום ואחר כך התבגרו? לא. אלא ביום הבראם היו מפותחים בגוף כמו (נניח) בני עשרים, באמצע תקופת חייהם. וכן האילנות לא נבראו כגרעינים זעירים באדמה נטועים באדמה, אלא כל אילן היו זקוף-קומה וגדול למראה עינים (שאדם נצטוו מכל אילן שבגן יאכל, פרט לעץ הדעת). כך הקב"ה ברא כל הצמחייה בה מדובר באמצע שְׁלֵבִי התפתחותו עם מספר פחמן-14 שאנו מכירים. וכך גם ברא את הכוכבים, שם כל אחד מהם במסלול הקבוע לו, וגם קבע מקום האור הזורח ממנו באמצע המרחק שבין הכוכב לבינינו, כמו שעשה בכל שאר היצורים בהמות וחיות שברא אותם במצב כאילו היו קיימים שנים רבות. ה' ברא את העולם באופן מתוקן שאפשר ליהנות ממנו!

תשובה אחרת נתן הרב אברהם קוק (אגרות ח"א, אגרת צ"א). התורה רק מספרת לנו את הכרונולוגיה של השנים מאז היה אדם הראשון. אבל ודאי לפני בריאתו היו תקופות שהיו ארוכות מאד במדה מדהימה, של שנים רבות מאד (שמא אפילו מליונים). על זה התורה אינה מפרטת אלא כוללת במלים ספורות. כלומר, כל דברי המדע מתייחסים לאותם התקופות שלפני בריאת אדם הראשון, ופרטים אלו אינם נוגעים לקיום תורה ולמצוות.

אני מוסיף עוד פרפרת. מה שהתורה מכנה כל תקופה של ששת הימים "יום" איננו יום של 24 שעות. מצאנו במקרא כינוי "יום" לתקופה של אלף שנים ויותר (דברים לב 35; יחזקאל ל 3; יואל ב, 2; זכריה יד פסוקים 1, 7, וכן התבטאו חז"ל בסנהדרין צז ע"א). כמו שכל מעשה בראשית מסופר בסמלים, כידוע ללומדי סתרי תורה, כך המלים "יום ולילה" בענין זה הם סמלים.

יש לי ראייה גדולה לפירוש זה. התורה מלמדת כי השמש והירח נתלו ברקיע השמים רק ביום הרביעי (בראשית א, יד-ט). נשאל: אם כן כיצד נמדדו יום ולילה בשלושה הימים הראשונים? הרי משך זמן היום נמדד רק לפי קצבת-זמן שהשמש יאיר לעולם, ועדיין לא היה שמש? אלא ודאי מדובר על מדידת זמן שלא כמו יום שלנו 24 שעות. מלת "יום" היא צופן לתקופה אחרת! והרי מדובר כאן על שלושה ימים הקודמים, שהם חצי מכל מעשה בראשית!

התורה והמדע הם שני מישורים שונים של אמת, מדברים כל אחד מהם על נושאים אחרים, ואין סתירה מהותית ביניהם.

לימוד ספרי מוסר ומחשבת ישראל, הוא רשות או חובה?

ברוב הישיבות לומדים גמרא כל היום. אלו מספיקים יותר, ואלו פחות. יש שמחמת עיונם מתקדמים בקצב אטי ולמשך שנה שלימה גומרים לימוד של רבע המסכת (ולפעמים עוד פחות מזה). בחלק מהישיבות יש גם סדר-לימוד ללמוד גמרא בבקיאות, כלומר דף אחד ביום, אבל הזמן המוקצב לכך הוא שעה או שעתיים ביום. אבל לעומת שקידתם של התלמידים בלימוד גמרא, אינם נותנים דעתם לתת זמן מרובה ללימוד מוסר או מחשבת ישראל. אצל חלק גדול מהתלמידים יש יחס של: "דברי מוסר הם דברים פשוטים, ואינם מצריכים עיון של חכם". לא בזה ניקרא "תלמידי חכמים". ואם נציע להם ללמוד ספרי הגות, כמו "אמונות ודיעות" לר' סעדיה גאון, או "חובות הלבבות" של רבינו בחיי, או "מורה נבוכים" לרמב"ם (אפילו חלק השלישי מהספר הדין בטעמי המצוות), או "ספר העיקרים" לר' יוסף אלבו, או ספר "בית אלהים" של ר' משה מטרנאני, ספרי מהר"ל או ספרים הדומים להם (ודברי הגות שכתב הרב שמשון רפאל הירש, בביאורו לתורה, אחרי שביאר פרטי כל מצוה ומצוה) - הטועים טוענים "הרי אנו כבר מאמינים בני מאמינים. אין לנו ספקות במסורת ישראל. בשביל מה להקציב לכך זמן? זה מיותר".

אבל באמת טעו מאד, ובאופן חמור. מי שאינו לומד מוסר, למרות כל ידיעותיו בגמרא יש שנכשל בגאווה, בכעס, בתאוה, בקנאה, בשנאה וכיוצא בזה. הגר"א, שאינו חשוד בזלזול בלימוד גמרא, מיעץ לתת זמן וללמוד מוסר כמה פעמים ביום ("מעשה רב", פסקא ס') ולפני

הלימוד בגמרא ואחריו (ביאורו על משלי כד, לא; ושוב כה, ד). הגר"א אומר שם שבלי לימוד מוסר, עצם לימוד התורה עלול להצמיח סמי מות, כלומר מדות רעות ומושחתות באותו הלומד.

כבר רבא גער בדורו בתלמידיו שלפעמים אין בהם יראת שמים (יומא עב, ב). וכמו שכתב ה"חפץ חיים", לנצח את האויב צריכים לגנוב את נשקו, שלא יהיה בו במה להלחם. ולכן יצר הרע מטעה את התלמידים שאין צורך ללמוד מוסר, "כי חבל על הזמן", ובזה נשאר האדם חשוף מול יצרו בלי נשק בידו. ולכן פסק ה"משנה ברורה" (בסי' א סוף ס"ק יב) ללמוד מוסר בכל יום ויום! עובדה היא, שבהעדר לימוד המוסר בדורנו כמה מחלוקות נוראות יש לצערנו בכמה מהשיבות שבימינו! ואילו למדו מוסר כראוי, לא היו מגיעים לכך.

הוא הדין בענין לימוד "מחשבת ישראל". המושגים של "יראת השם, אהבת השם, דבקות בשם" כיצד ישנם באדם אם אינו משקה ומפרה את אדמת נשמתו בַּיָּדַע מקצועי בנושאים אלו? המצוות נעשות אצלו "מצות אנשים מלומדה" באופן של מעשה חיצוני, כגוף בלי נשמה. ואינם מקיימים את המקרא "דע את אלוהי אביך ועבדהו, בלב שלם ובנפש חֲפֻצָּה" (דברי הימים-א כח, ט) כפי שציין "חובת הלבבות" בהקדמתו.

לכן, בימי תשובה אלו שאנו נמצאים בהם, על כל אחד ואחד מאתנו לתקן חסרון זה, ללמוד במקצועות הנ"ל מהיום והלאה לכל ימות חיינו. אין לנו להביט אל חברינו שלא התעוררו לכך. עלינו להציל את נפשותינו. בלי ידיעה הגונה במחשבת ישראל, אמונתנו היא רק מס שפתיים, מעורפלת ובלתי ברורה. לכן גם בהשפעתנו על אחינו החילוניים, להחזיר אותם לאיתן התורה, אנו חלשים ואין בידינו מספיק חומר הסברה להעניק להם דעת. נכון ישנם "משפיעים" דגולים שעוסקים בקירוב. אבל אין זה נחלת כל בני התורה. לכן השפעת המשפיעים מוגבלת למספר מועט של אחינו החילונים. וכמו שאמר הרב חיים סולובייצ'יק לאותו תלמיד שלא היה יכול לחזור על הפרטים ששמע בשיעור, והתנצל לפניו שבכל זאת הבין את כללות הענין, ענה הרב: "אם חסר בהסברה, סימן שחסר גם בהבנה!".

מה הוא גן עדן?

שאלה: יש לי בן צעיר השואל אותי, מה המובן של שכר הנשמות בגן עדן?

תשובה: כמו בשאר חלקי התורה, גם בעולם המושגים וההשקפות עלינו ללמוד מהמורה הגדול, הרמב"ם. בהקדמתו לפרק חלק (סנהדרין, בתרגום הרב קאפח, עמ' קלז-קלט) הוא כותב

"דע כי כשם שלא ישיג הסומא את הצבעים, ולא ישיג החֲרֵשׁ את הקולות, כך לא ישיגו הגופות [הבנה של] הַתְּעִנוּגוֹת הנפשיים. וכשם שאין הדג מכיר יסוד האש, מפני שהוא שרוי בהפכו, כך לא יודע בעולם הזה הגשמי תענוגי העולם הרוחני. לפי שאין אצלנו כלל עונג זולת עונג הגופות בלבד.." עד כאן לשונו.

במלים שלנו הייתי מסביר ע"י דוגמה: אי אפשר למי ששתה משקה יין-שרף וודקה, או ערק, שיסביר למי שמעולם לא שתה משקאות אלו, מה טיב טעמם. כי אין לשומע נסיון חושני בזה להרגיש מה טעמם, וכל המלים בעולם לא יעבירו הבנה אמיתית אל השומע. כך אי אפשר להסביר לנו, בעלי גוף וחושים גופניים, איך נראה עולם אמיתי שאין בו מושגים אלו.

וכך כותב הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ח, הלכות ו-ז):

"**הטובה** הגדולה שתהיה בה הנפש בעולם הבא אין שום דרך בעולם הזה להשיגה ולידע אותה. שאין אנו יודעים בעולם הזה אלא טובת הגוף, ולה אנו מתאווים. אבל אותה הטובה גדולה עד מאד ואין לה ערך [=שימוש מלה זו בזמן הרמב"ם: אופן השוואה] בטובות העולם הזה אלא דרך משל. אבל בדרך האמת שנערוך טובת הנפש בעולם הבא בטובות הגוף בעולם הזה במאכל ובמשתה אינו כן. אלא אותה הטובה גדולה [היא] עד אין חקר, ואין לה ערך ודמיון הוא שאמר דוד 'מה רב טובך אשר צפנת ליראך!' (תהלים לא, כ)..."

[וממשיך הרמב"ם]:

"**כבר** הודיעונו החכמים הראשונים שטובת העולם הבא אין כח באדם להשיגה על בורֶיה, ואין יודע גְּדֻלָּה ויפיה וְעֶצְמָה אלא הקב"ה לבדו. ושכל הטובות שמתנבאים בהם הנביאים לישראל אינן אלא לדברים שבגוף שנהנין בהן ישראל לימות המשיח, בזמן שתשוב הממשלה לישראל. אבל טובת חיי העולם הבא אין לה ערך ודמיון [=אל מה לדמות הטובה ההיא]... הוא שישעיהו אמר 'עין לא ראתה אלהים זולתך, יעשה למחכה לו' (ישעיה סד, ג) כלומר הטובה שלא ראתה אותה עין-נביא ולא ראה אותה אלא אלהים, עשה אותה האלהים לאדם שמחכה לו. אמרו חכמים (ברכות לד, ב) 'כל הנביאים כולן לא ניבאו אלא לימות המשיח, אבל העולם הבא 'עין לא ראתה אלהים זולתך'". עד כאן לשונו.

וכיון שבמקרא מצאנו שהקב"ה שם את אדם הראשון בגן עדן, ושם כל פרי נחמד וטוב; ושם מזג האויר ממוצע ונעים, ושם לא היה לו טורד לא מפני חיות רעות או בני אדם שונאים, אלא ישב במנוחה בכבודו של עולם, כך לקחו ניב זה "גן עדן" להיות משל לעונג הנשמות בעולם האמת. כי העולם הזה שאנו כעת בו הוא "עולם הנסיון", עולם הבעיות, עולם שבו אנו מתמודדים נגד הרע. ועל זה הורונו חז"ל "היום לעשותם, ומחר (בעולם הנצח) לקבל שכרם" (עירובין כב, א).

ולענין גיהנם, כתב הרמב"ם שם (עמ' קלט) "אבל גיהנם הוא כינוי לצער ששיג את הרשעים. ולא נתבאר בתלמוד תיאור אותו הצער". אבל מדברי הראב"ד (על ספר יצירה) למדנו כי הצער ההוא הוא הבושה הקשה והנוראה שהאדם מתבייש ממה שהוא קלקל. נתאר לעצמנו בן, שקיבל כל מה שיש לו מאמו, גם שנולד ממנה, גם שהניקה אותו בקטנותו, גם שחינכה אותו, גם ששילמה עבור לימודיו עד שהשיג ידיעת מקצוע להתפרנס ממנו, וגם רכשה לו בית כדי שיגור בו. ואחרי כל הטובות האלו, כשהיא זקנה ומחוסרת ישע, הוא נוטש אותה ומפקיר אותה לידי אנשים אחרים שלא איכפת להם ממנה ומצרותיה. מה נאמר על בן כזה? וכאשר יראו לו בגיהנם כל הטירחות שהיא טרחה עבורו, וכל הצער שהיה לה עבורו, ומול זה יחסי אדישות שלו ואטימותו, כמה יגון ינחל מבושתו וחרפתו! כך ועוד יותר מזה פי כמה וכמה, כאשר נראה בעולם האמת כמה הקב"ה עזר לנו בכל רגע ורגע; כמה פעמים הציל אותנו מכאבים ומחלות, כמה הטיב אתנו בכל אופן של הטבה, ומול זה איך זלזלנו במצוותיו, איך דרסנו ברגל גאווה קיום התורה, כמה צער רוחני יהיה לנו אז חלילה. וידוע שצער הנפש הוא עצום פי כמה וכמה יותר מצער הגוף, כידוע לבעלי הנסיון.

ברור שתיאור הגיהנם כאש חומרי, הוא קל מול אש המרידות האיומה למכיר בכובד פשע בגידתו.

נחזור לעניננו. לכן בחרו בכינוי "גן עדן" לתאר עונג אין-סופי, שאין בעולם הזה דוגמתו.

התעוררות כללית לבנין בית המקדש

שאלה: יש בימינו תנועה עממית הגדלה והולכת התובעת בנין בית המקדש. יש הרבה העולים להר הבית, כדי להוכיח נוכחות ישראלית, מעין מחאה על הכיבוש הערבי של המקום. וכן הרבה ספרי-קודש נתחברו בימינו, בענין בנין הבית, ויש אלפים הרוכשים ספרים אלו. סניף לזה היא הנוכחות של מאות אלפי יהודים במשך השנה הבאים להתפלל אצל "הכותל המערבי". ולמרות שהיא מחוץ לתחום המקדש, יש בזה סנסנים של הגעגועים לקודש עצמו. מה גרעין הרעיון שבכמיהה נפשית זו?

תשובה: ספר החינוך (מצוה צ"ה) האריך במטרת מצוה זו להקים בית המקדש, ולימד שהלבבות מתעוררים לעבודת הקב"ה על ידי רבוי פעולות הגוף במעשים מסוימים. כלומר,

מחשבה ערטילאית, מחשבה בלי ליווי מעשי, פורחת באויר ואינה נשאת פעילה אצל האדם, אינה משאירה רושם תוצאות מעשיות.

כיון שכל אדם ואדם בעולם נכשל לפעמים בחטא (כדברי קהלת "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב, ולא יחטא") טוב הדבר שיביא האדם קרבן. והעתיק הרב לשון רמב"ן בתחילת פרשת ויקרא: "כי בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה, ציוה השם יתברך כי כאשר יחטא יביא קרבן ויסמוך עליו ידיו כנגד המעשה, וְיִתְּנָהּ בְּפִיו כנגד הדיבור, וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה, וכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו, כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חָטָא לאלהים בגופו ונפשו, וראוי לו שְׂיִשְׁפֹךְ דְּמוֹ וְיִשְׂרֹף גּוּפוֹ, לולי חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכוֹפֵר הקרבן, שיהיה דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו..."

כלומר, בית המקדש שימש כנקיון הנשמה, נשמה המתחרטת על כל מיני עיוותים. על מה שהאדם פגע בכבוד אשתו, או שהסתכסך עם שכניו, או שהציק לאלו שעובדים אצלו, או שגנב ממלאכת בעל עבודה שלו, או מפני שכעס, או מפני שקינא באחרים, או מפני תאוות רעות. כל אלו צריכים טהרת נשמה, נקיון יסודי. והפעילות של הבאת קרבן לבית המקדש, וההכרה שמה שנעשה לבהמה זו היתה ראויה להיות נעשה לו, מפני סטיותיו הנפשיות והממוניות, היא משמשת עזר נפשי למען התחיל בדרך חדשה, נקיה יותר.

בתת-הכרה, זה מה שכל העולים להר הבית דורשים. חזרה לתום-לב, חזרה לחיים טבעיים, חזרה לבריאות הנפש. מעשים אלו של קרבנות ותפילות המתלוות אליהן, מספקים לנו את ההצלחה בשאיפה נשגבה זו.

בזה מרגישים התעלות רוחנית, מרגישים נוכחות השכינה. ואין לנו להיות מושפעים ממה ששאר אומות העולם לועגים לקרבנות, וחושבים שיש בזה פרימיטיביות. רואים אנו לפי מעשיהם, לפי מה שעוללו זה לזה כל הדורות שעברו וגם בימינו אנו, פרעות, הִשְׁמָדוֹת, מלחמות, אכזריות ואנוכיות, רואים שהחינוך שלהם לא הצליח. לכן בל יטיפו לנו מוסר בענין הבאת הקרבנות.

מי שאיננו צמחוני, והוא עצמו אוכל בשר ודגים, אל יעיז לגנות מה שאנו רוצים להקריב קרבנות, כי אין זאת אלא צביעות.

אם טוב לחפש טעמים למצוות

שאלה: שמעתי ויכוח בין שנים, האם טוב הדבר לבקש טעם הגיוני למצוות? או האם עדיף לקיים המצוות מתוך ציות לתורה בלי לבקש טעמים, כי שמא הטעם לא ישכנע?

תשובה: הרמב"ם כתב (בסוף הלכות תמורה):

"אף על פי שכל חוקי התורה גזירות הם כמו שביארנו בסוף הלכות מעילה, ראוי להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם, תן לו טעם!".

וכך נהג הרמב"ם עצמו בספרו "מורה נבוכים" (חלק שלישי, פרק לא עד סוף הספר) נתן טעמים לעשרות מהמצוות.

גם רבנו יונה, בספרו "שערי העבודה" (פסקא נ"א) "ויש לנו לדעת שצריך להבין ולהשכיל בכל מצוה ומצוה לדעת סיבתה וענינה, כי כל אחת מהן יש לה ענין גדול ונכבד... ומן הענין הנכבד הזה יצא לו שיחמוד ויכסוף לקיים כל מצוה. וכאשר יקיים אותה מצוה יעשה אותה בכונה כונה שלימה ונאמנה". עכ"ל

גם מהר"ל כתב: "שם 'תורה'¹⁶ הונח על המצוות שנתן הש"י על ידי משה. ולא נקראו בשם 'מצוות', אף שהיה שם זה ראוי יותר באשר הם מצוות מאתו ית'. מפני כי לשון 'מצוה' שייך בציווי הבא ממי שלא יבקש שידע המצטוו ענין הציווי ומהותו רק כל תכליתו לשתהא ציווי נעשית. והש"י רחוק מחשבותיו מזה בתתו המצוות לישראל וחפץ שידעו ויבינו כל ענין המצוה, ולכך נקראו 'תורה' לשון הוראה שמורה דברים השכליים שבהם והחכמה" (תחילת "דרוש על המצוות", בסוף ספר "באר הגולה").

אמנם אזהרה אחת צריכים אנו להשמיע כאן. גם אם האדם בכשרונו היצירתי המציא טעם ונימוק לאיזו מצוה, לא משום כך ישנה איזה שהוא פרט בקיומה. כי סוף כל סוף אין אנו יודעים מה הוא הטעם האמתי שמפני כך הקב"ה גזר מצוה זו. הטעם שאנו מציעים לכל מצוה היא רק כדי שנקיים כל מצוה בחרדת קודש.

16. "תורה אחת יהיה לאזרח ולגר" (שמות יב, מט). "תורה אחת יהיה לכם" (במדבר טו, כט). "זאת התורה לעולה למנחה" (ויקרא ז, לז). "זאת חוקת התורה" (במדבר יט, ב). וכן פעמים רבות נוספות.

מילה, ברית

בזכות מילה יצאו ישראל ממצרים.....שעב	אם להרדים אבר הברית לפני מעשה
מילה לשמונה ימים, ולא מזדרזים לקיים	המילה.....שעו
קודם לזה.....שעג	מילה, מציצה רק על ידי קשית.....שעח
למי לתת להיות סנדק בברית מילה.....שעד	מדוע מברכים על המילה ארבע ברכות..שעט
מדוע סנדק מתעטף בטלית וכן אבי	בחירת שם לתינוק הנולד.....שפב
הבן.....שעה	פדיון בן בכור.....שפד

בזכות מילה יצאו ישראל ממצרים

שאלה: התורה עושה ענין גדול מהמצוה של ברית מילה (סוף פרשת לך לך). וב"הגדה של פסח" מסופר שבזכות ברית מילה יצאו ישראל ממצרים ("ואומר לך: בדמיך חי"). אבל לכאורה הישמעאלים עדיפים עלינו? אנו נימולים ביום השמיני ללידת התינוק, בלי הסכמה מראש של התינוק, והם מסכימים למול את עצמם בגיל שלוש עשרה! הרי הקרבה יתירה?!

תשובה: לא כן הדבר. אלא מסביר הרבי ר' צדוק הכהן (רסיסי לילה, עמ' 177; ובמהד' הר ברכה, עמ' 203) "הנימול בעודו תינוק שלא ידע כלום, אין בזה השתדלות האדם רק שהשם יתברך החתים אותו בחותמו, שהוא מוגדר מערוה". זאת אומרת, מעשה זה מתייחס להקב"ה שלקח אותנו לחלקו, ואין זאת לפי בחירת האדם עצמו. זה דומה למתן תורה שהקב"ה כפה עלינו הר כגיגית, בגזירה עליונה שכך חובת כל בריאת העולם. ואין מתן תורה תלויה במצב ספק אם ישראל ירצה במצוות או לא. כי אין אפשרות לקיום העולם מבלעדי זה. כן באדם הפרטי, הסימן הזה שבגופו, שהאדם שייך לגדוד של הקב"ה, נטבע בו בהחלטה עליונה, למעלה מכל ספק ויכולת שינוי ע"י האדם. ומעלה זו, חסרה אצל בני ישמעאל.

ועוד דבר כותב הרבי צדוק (שם) שלא נקרא מהול מי שאינו מצווה ועושה. המעשה שלהם נחשב כחבלה בגופם ולא כמצוה. למה הדבר דומה? למי שמל התינוק לפני יום השמיני ללידתו, לא יצא ידי חובת מילה. כי לא קיים המצוה כמצותה.

מה היא הגדולה שיש במצות מילה? מפרש הרמב"ם (מורה נבוכים, ח"ג פרק מט) "החלשת האבר כדי שימעט בפעולה זו" (של יחסי אישות). כי סברו חז"ל (בראשית רבה פ, יא) שאצל ערלים יש הנאה יתירה. וכן הסביר רד"ק (על יחזקאל טז, כו).

דוקא מפני טעם זה נמסר לנו בגמרא (עירובין יט, א) כי נשמת אברהם אבינו יושבת על פתח גיהנם, ועל כל יהודי שנימול היא מסנגרת עליו לימוד זכות ומונעת מלאכי משחית מלהפיל המסכן ההוא לגיהנם. פרט למי שבעל גויה, שבזה אברהם אבינו מתעקש לא ללמד עליו זכות מפני שביזה ברית קודש.

טעם אחר מוסיף הרמב"ם כי לכל המאמינים ביחוד הבורא, והם מישאל, יהיה להם סימן אחד בגוף של כל אחד מהם. הוא כותב: "וידוע גם ערך האהבה והעזרה המתפתחים בין בני אדם אשר כולם באות אחד... וכל הנימול הוא נכנס בברית אברהם ומתחייב בבריתו להיות בדיעה על יחוד הבורא כמו שנאמר במקרא שם 'להיות לך לאלהים לזרעך אחר' (בראשית יז, ז). וטעם זה חשוב יותר מהטעם הראשון!" [הרמב"ם נותן שם שלשה טעמים מדוע מלים את התינוק לשלושה ימים ולא ממתינים לו עד שיגדל].

פרפרת נאה. המלה "מילה" כוללת ארבע האותיות של שם "אלהים". אבל איפה אות א'? אלא שהאדם ההוא יתנהג כבן אדם, במדות טובות, במוסר עדין, בזה מוסיף אות אל"ף שהיא ראש תיבת "אדם".

ולכן בזכות מצוה זו יצאנו ממצרים.

מילה לשמונה ימים, ולא מקדימים לקיים המצוה

ואם תשאל מדוע מלים רק ביום השמיני, ולא לפני זה? הביא לנו הרב זמיר כהן שליט"א פנינה יקרה בספרו "המהפך, המדע מגלה את האמת שבתנ"ך" (הוצ' הידברות, שנת 2005, בעמ' 150) ממאמר מקצועי שהודפס ב"אסיא" (הוצ' בית חולים שערי צדק, כרך ג עמ' 384) כך: "מנגנון הקרישה תלוי בקבוצת חלבונים הנוצרים בכבד... הם מפעילים זה את זה בשרשרת, בעזרת אנזימים, עד לקבלת הקריש היציב הנקרא 'פיברין'. בימים הראשונים אחרי הלידה אין הכבד

בְּשֵׁל עדיין לפעילות זו וברור שאינו יכול לעמוד במעמסת-יתר של פעילות כירורגית, דבר היכול לגרום למותו של התינוק עקב דָּמָם מְסִיבִי. באופן פיזיולוגי עד גיל 8 ימים הכבד מתחיל להתאושש והוא הולך ומתבגר, ותיפקודיו משתפרים. ובגיל 8 ימים קיימת כבר רמה מספקת של גורמי קרישה, ומניעת דָּמָם".

דוקא אז הזמן המתאים ביותר לערוך ברית מילה, ולא מתעכבים לחכות עוד כמה ימים. כי אמרו המומחים שכל עוד התינוק צעיר יותר, אין חושיו מרוכזים, ואינו סובל ביותר מהכאבים. אחרי כמה דקות הוא שוכח הכאב כי מסיחים דעתו ע"י הנקה וכדומה.

אנו מקיימים את המצוה מתוך ציות לדברי הקב"ה, גם בלי שנדע טעמו. אבל מה טוב ומה נעים כשרואים גם הנמקה הגיונית לפרטי המצוה!

למי לתת להיות סנדק לתינוק שנוכד

שאלה: אצל אחד השכנים שלי נולד בן זכר. כעת יש ויכוח בינו לבין אשתו למי לתת כבוד הסנדקאות, לאבא שלו או לאבא שלה. מה ענין הכבוד הזה?

תשובה: תמוהה כל המריבה. כאשר נבדוק מה שורש המנהג הזה של סנדקאות, לא נמצא ממנו זכר בגמרא או ברמב"ם. רק במדרש תהלים (מזמור ל"ה) כתוב על המקרא "כל עצמותי תאמרנה: ה' מי כמוך" כי דוד היה משבח את ה' בכל אבריו, וּבְבִרְכָיו היה מחזיק את התינוק בעת ברית מילה, והוא "סנדק". אבל לא כתוב שם שהוא כבוד גדול, ולא כתוב שבזה הוא מוסיף קדושה וטהרה לתינוק.

"סנדק" היא מלה יוונית למושג "שליח". ה"בית יוסף" (טור יורה דעה, רסה) כותב בשם ספר "מצוות הקצר" שתופס הילד הוא כמו שליח בית דין. בהגהות מיימוניות לרמב"ם (הלכות מילה פרק ג) קורא לסנדק "בעל הברית". והמנהג לחפש יהודי כשר להיות בעל הברית הנ"ל מוזכר בספרו של הקדמון מהר"י סגל. על פי זה כתב רמ"א (שו"ע יו"ד רסד סעיף א) "ויש לאדם לחזור ולהדר אחר מוהל ובעל ברית היותר טוב וצדיק". ובספר מהרי"ל (נפטר שנת 1427) בהלכות מילה כתב עליו: "היה נוהג לרחוץ ולטבול עצמו להכניס התינוק בטהרה לברית. ואמר גדולה מצות בעל הברית ממצות המוהל, מפני שרגליו דומות למזבח, כאילו מקטיר

קטורת לשמים. ומקדימים אותו לקריאת התורה קודם המוהל". העתיק תמצית דברים אלו הרמ"א (סי' רסה סעיף יא).

אבל לעת עתה לא מצאתי מקור למאמר הבריות שאם הסנדק הוא צדיק זה ישפיע על התינוק שגם הוא יהיה צדיק.

סיכום הדברים, לא כדאי לעשות מריבה על דבר שאין לו שורש במצוה דאורייתא או דרבנן. ועל הבעל-האשה להגיד לאביו שמפני "שלום בית" הוא צריך לעשות רצון אשתו. וכן האשה תגיד לאביה שמפני "שלום בית" היא צריכה לוותר לבעלה. הראשון שבין שני הזקנים המסכים למשוך את בקשתו ומסכים לא להיות סנדק, הוא שהוכיח על עצמו שהוא צדיק יותר. ממילא השני הנוותר הוא יהיה הסנדק. ושלום על ישראל.

מאיזה טעם הסנדק לברית מילה מתעטף בטלית? וכן אבי הבן מתעטף, למה?

תשובה: המנהג מובא בביאור "פתחי תשובה" לשולחן ערוך יורה דעה (רסה ס"ק יג) ואינו מביא טעם למנהג.

אבל החיד"א בשו"ת מראית העין (בליקוטים שבסוף הספר, ס"ק ב) כותב שנהגו למול בבית הכנסת, אחרי תפילת שחרית [כנראה מפני מצות "זריזים מקדימים למצוות"] ואז נשארו אבי הבן והסנדק כאשר מלובשים הם עדיין בטלית ותפילין, ולא הסירו אותם. כנראה משם השתרבב לנהוג כך תמיד, אפילו אם מלים באמצע היום.

בספר "ערוך השולחן" (או"ח סי' יח סעיף ז) מביא המנהג ששליח הציבור בתפילתו מתעטף בטלית, מפני שאומר י"ג מדות של רחמים, "וכן החכם הדורש ודאי צריך להתעטף מפני כבוד הציבור, וגם הסנדק והמוהלים ראויים להתעטף בציצית מפני כבוד מלאך הברית". [כלומר, כי לפי מדרש פרקי דר' אליעזר, מגיע אליהו זכור לטוב, בכל ברית וברית. ומכבדים את נוכחותו, כמו שמשימים לפניו כסא].

בספרו של הרב מרדכי ששון "תורת הברית" (עמ' קסח) נמצא מנהג מעניין. יש הנוהגים שהאב מכסה את ראשו של התינוק, עת שמביא אותו למקום ברית. ואינו נותן טעם לזה.

אבל מצאנו במסכת מנחות (מד ע"א) כי בזכות לבישת ציצית ניצול האדם מלהכשל בזנות. ושמא יש רמז בדבר שעל ידי שיכסה ראש התינוק, שמא האב עושה כן על ידי קצה סוף

הטלית שהאב מלובש בה, היא מעין תפילה להקב"ה שהתינוק הזה לא יקלקל באבר הברית, במשך ימות חייו.

ראיתי בספר אחר [ושכחתי שמו] כי גם הסנדק, המעוטף בטלית, גם הוא מניח קצה סופו של הטלית מאחורי ראשו של התינוק, אפילו לרגע קט, לפני מעשה המילה. שמא מהטעם הנ"ל.

הרב עובדיה יוסף זצ"ל אומר שהמוהל אינו מתעטף בטלית. [שמא זה כדי להקל עליו ביצוע מלאכת מצוה שלו].

בענין הנחת תפילין של הסנדק ואבי הבן [כמנהג חלק מהליטאים], אמרו לי כי כתוב במקרא במגילת אסתר (ח, טז) "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" אמרו חז"ל (מגילה טז, ב) "ששון זו מילה, יקר אלו תפילין". כיון שהם סמוכים, סימן שיש ביניהם איזו שייכות מסוימת. אבל לפי דברי החיד"א שנהגו למול אחרי תפילת שחרית בבית הכנסת, נמצא הטעם הוא פשוט.

אם להרדים אבר הברית לפני מעשה המילה

שאלה: שמעתי כי כאשר אדם מבוגר בא להתגייר ליהדות, מרדימים אותו כליל (שו"ת יביע אומר, ח"ד יורה דעה סי' כב), או מרדימים האבר לפני החיתוך, כדי למנוע ממנו צער. אני שואל מדוע לא יעשו כך גם לתינוקות כאשר מלים אותם?

תשובה: תראה נא ב"אנציקלופדיה הלכתית רפואית" (בעריכת הרופא והרב אברהם שטינברג, מכון לחקר הרפואה, בית חולים שערי צדק) בכרך רביעי, עמ' 578-579, 597-610 הביא מיגוון דעות בין הפוסקים, אלו אוסרים, ואלו מתירים. כמה טעמים נתנו האוסרים.

[א] במדרש מובא שאברהם אבינו הרגיש את הצער, למען יכפול ה' את שכרו (בראשית רבה מז, יא) ולכן אין להרדים. יש שדחו סמך זה, כי אין לומדים הלכה מהאגדות (ירושלמי, פאה ב, ד). ובכל התלמוד וספר הזהר לא מוזכר שיש ענין להצטער על ידי ברית מילה.

[ב] חז"ל ידעו על סמים המרדימים את המקום (בבא קמא פה, א) ושתקו מלהציע זאת בעת ברית מילה. יש שדחו טענה זו, כי שמא לא ידעו על סם מרדים? אלא הסם המוזכר שם

השבית את פעולת האבר, וכמו דברי רש"י שם בבבא קמא, וכמו שכתב רמב"ם (חובל ומזיק, ב, י).

[ג] יש שאסרו כי המוהל הוא שליח של הנימול. ואדם ישן אינו יכול למנות שליחות. הדוחים טוענים שאין השליחות מטעם הנימול, שאם כן כיצד הגר, שהוא גוי לפני שנימול ולפני שטבל, יכול למנות שליח? שהרי הוא עצמו טרם נצטוו במצוה.

[ד] יש שאסרו להרדים מבוגר שעומד להיות נימול כי כל המצוות צריכות כונה. וכיצד אדם ישן יכול לכוין? הדחיה לכך פשוטה, כי גם כאשר התינוק ער, אינו יכול לכוין.

[ה] ויש שטענו כי בכל הרדמה יש גם ספק מסוים של סכנה, ואסור לסכן את הרך הנימול כלל. הדחיה לכך כי הרי הרבה מהילודות מקבלות הרדמה כללית או הרדמה מקומית, ואין מי שאוסר.

מה הן השיטות המוצעות כדי למנוע כאב מהילוד? שם (עמ' 575-571) הרב שטינברג פורס כמה שיטות. הוא שולל זריקה מקומית של חומר לידוקאין, מחמת חשש סיבוכים של שטף דם ונמק העור. אבל מריחת משחה מקומית על אזור המילה המכיל חומר הנ"ל, בריכוז לידוקאין של 30% מביאה הצלחה טובה למנוע כאב. וכן המשתמשים במשחת אמלה, יש תוצאות טובות. מדובר במריחה כשעה לפני מעשה המילה, או שעה וחצי. ויש בזה השפעה טובה גם לכמה שעות אחרי מעשה המילה.

הרב שטינברג הציע עוד אפשרות, לתת סוכר סוכרוז במוצץ שהתינוק מוצץ, בריכוז של 50%, או הכנסת גזה טבולה בסוכרוז לתוך המוצץ. ולהתחיל את ביצוע המילה לא לפני שתי דקות לאחר שהתינוק התחיל למוצץ את המוצץ. ומדי פעם יש להחליף את הגזה הטבולה בסוכרוז שבתוך המוצץ. בשיטה זו אין צורך להמתנה בין מתן החומר לביצוע המילה, אבל היעילות למניעת הכאב היא פחותה במקצת בהשוואה לאילחוש המקומי.

על הכאבים ליום שאחרי טכס המילה, הוא מציע לתת אקמול דרך הפה במינון של 15 מ"ג לכל ק"ג משקל של התינוק, כל שש שעות, החל משעתים לפני המילה ועד 24 שעות לאחר מכן.

ויש שהשתמשו בכל השיטות גם יחד, לגרום להצלחה גדולה יותר לשיכון הכאבים.

הקדוש ברוך הוא הודיע בתורה עונש של חוה וצאצאיה "בעצב תלדי בנים" (בראשית ג, טז). ואע"פ כן, בימינו שיש זריקת פדורל, המונעת כאבים אלו, לא מצאנו רב אחד שיאסור להשתמש בחכמה זו שהקב"ה חנן בה את הבריות. והוא הדין בכל מצוה ומצוה.

ברית מילה, מציצה רק על ידי קשית

שאלה: אורח הבא אלי מארה"ב מספר כי לפני כמה שנים היה פולמוס גדול שם אם המוהל ימצוץ הדם מהברית דוקא בפיו או מותר לו להשתמש בקשית או שפופרת. עיריית ניו יורק אסרה מגע ישיר בפיו של המוהל, כי מתו שלושה ילדים ממחלת הַרְפֵס, שגם המוהל היה נגוע בה. אבל רבנים חרדיים פנו לבית משפט העליון שם, בשם חופש הדת, וביטלו הוראת עיריית ניו יורק. מה דעת התורה בנושא זה?

תשובה: חז"ל (שבת קלג, ב) קבעו שאם אחרי מעשה החיתוך לא מוצצים הדם, יש בזה סכנה לתינוק. גם הרמב"ם (מילה פ"ב ה"ב) פסק כך.

כנראה ידעו הרופאים בתקופה העתיקה שלפעמים סכין המילה עלולה להעביר המחלה, וייעצו למצוץ החוצה הטיפות הראשונות של דם התינוק. אבל בימינו יש לנו חומרי חיטוי, שעל ידיהם אין שום חשש שעל ידי הסכין יועברו חידקים לתינוק הנימול. ובכל זאת, אין בידינו לבטל פסק של הגמרא, רמב"ם ושו"ע, בלי הוראה של הסנהדרין, שנקוה שיקום במהרה בימינו.

אבל צריכים לשים לב שלא בא בגמרא כלל המלה "בפה", ואפשר למשוך את הדם גם ע"י מציצה בשימוש קשית. הפולמוס התעורר עוד לפני כמאתים שנה (1836) כאשר כמה תינוקות נדבקו במחלה מפני המוהל שהיו בגופו חידקים אלו. וענה על כך החתם סופר "כי לא נמצא [במקורות] מציצה בפה דוקא, כי אם למקובלים שאומרים למתק הדין על ידי הפה ושפתיים. ואין לנו עסק בנסתרות". [כל החומר בנושא זה הבאנו במאמרו שנדפס ב"תחומין", כךך לג (שנת תשע"ג) עמ' 391-401].

ובאמת, גם בזוהר לא כתוב כלל ענין "פה". אלא מקור המחמירים ב"טעמי המצות" לאריז"ל, סוף פרשת לך לך. ולא נאמר שם כלל שצריך להיות במגע ישיר ע"י הפה, אלא רק אמר כי "פה" גימטריא "מילה". ונבין כי גם על ידי שימוש בקשית, הפעולה נעשית ע"י שאיבת הפה.

הרב שמשון רפאל הירש התיר על ידי שפופרת, וכן הרב חזון איש (מידע המובא במאמרי הנ"ל, עמ' 396-397). וכן התיר בסופו של דבר "ערוך השולחן" (שם, עמ' 398) וגם הרב הראשי לישראל הרב יצחק הרצוג התיר (עמ' 399). וכן הרב צבי פסח פרנק התיר (עמ' 400).

לכן כל המהומה בארה"ב היתה כי חששו הרבנים שיבטלו הגוים כלל מצות ברית מילה, וידרשו חלילה שעל הבן הנולד להחליט בעצמו מה הוא רוצה, אם למול אותו או לא, כאשר גיע לגיל י"ח.

אבל פה בארצנו, שאין שום חשש לזה, ודאי צריכים לשמוע להוראות של משרד הבריאות כאן, ולבקש מהמוהל שישתמש רק בשפופרת. צריכים לדעת שאחוזים גבוהים מהציבור נושאים בגופם נגיף זה של הרפס. אמנם אחרי שנים או שלוש הופעות של פריחה בעור, הגוף מחוסן נגד התפרצויות הבאות, אבל בכל זאת הנגיף נמצא בדמו של האדם ההוא כל ימות חייו. ואוי ואבוי לתינוק שידבק ע"י רוק של אותו המוהל, ויסבול התינוק צער. אמנם מקרים של תמותה הם נדירים ביותר. אבל אם ההלכה לא דרשה מציצה דוקא במגע ישיר של פה, מדוע להתעקש על כך? אין לזה שום מקור בחז"ל או בגדולי הראשונים.

במאמר בערוץ שבע (7/7/20) צוטט ככה:

בידי נמצאת חוות דעת של ד"ר אפרים שגיא, מומחה למחלות ילדים ולמחלות העור והמין, הטוענת הפוך מהסבורים שמציצה במגע ישיר של הפה אינה מעבירה מחלות. להלן ציטוט מתוך חוות הדעת: "סקירת הספרות הרפואית העולמית מגלה ממצא מדהים! כל המקרים של זיהום בזן זה, ובמיקום הנ"ל, בתינוקות בחודש הראשון לחייהם, דווחו בתינוקות יהודיים שעברו ברית מילה. במאות מיליוני המוסלמים העוברים אף הם, על פי דתם, ברית מילה (מגיל יום עד גיל 13 שנה), ובמיליונים רבים נוספים העוברים פרוצדורה דומה שאינה קשורה לפולחן, לא תואר ולא מקרה אחד. המסקנה שלא חיתוך הערלה הוא הסיבה להידבקות בנגיף, אלא המגע הישיר בין שפתי המוהל לאיבר מין הנימול (מציצה ללא חציצה) גם כאשר אין תופעות הרפס על שפתי".

מדוע מברכים על המילה ארבע ברכות

שאלה: כיון שמצות ברית מילה היא רק מצוה אחת, מפני מה מברכין עליה ארבע ברכות? הראשונה "אשר קדשנו במצוותיו וציונו על המילה". השניה: "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו". והשלישית: "שהחינו", והרביעית "אשר קדש ידיד מבטן"? ועוד מברכם על היין? והספרדים עוד מברכים ברכה ששית על ריח ההדס?

תשובה: הברכה הראשונה היא על מעשה מצוה, על החיתוך, שלא עושים כך לשם רפואה, כמו שעושים בני בית מלכות אנגליה, שמתכוונים להנצל בזה ממחלת הסרטן. אלא מכוונים אנו לקיים ציווי של הבורא. ברכה זו נאמרת על ידי המוהל, כי הוא כמו שליח בית דין. כי

אם אין האב נמצא [אם מת או הוא חולה ונמצא בבית חולים] המוהל הוא שליח בית דין, כי כל אחד מישראל חייב להביא למילתו של כל יהודי. ויש מהדירים שהאב מְמַנֶּה אותו בדיבורו להיות שליח של האב.

ברכה שניה נאמרת דוקא על ידי האב עצמו (כך כתב רמב"ם בהלכות מילה תחילת פרק ג) אבל הראב"ד והטור והרמ"א (יו"ד תחילת סי' רס"ה) כתבו שדוקא הסנדק, האוחז בילד, הוא המברך ברכה זו. בימינו המנהג הוא שהאב הוא המברך ברכה זו.

ומה הטעם לברכה נוספת זו? אלא היא ברכת שבח והודאה. מסביר "ערוך השולחן" (יורה דעה רסה, ח) כאילו התינוק עצמו מברך ברכה זו: "שעל ידי מצוה זו נכנס נפש זה תחת כנפי השכינה ונכנס בברית כלל ישראל, שהראשון בזה היה אברהם אבינו". וזה אינו דומה לשאר מצוות שהילד מתחייב בהן רק כשהוא בר מצוה. אלא כאן גם אחרי שמתאושש מהלידה, בגיל שמונה ימים, כלומר כבר כמעט בתחילת חייו, הוא נכנס לברית.

ברכה שלישית "שהחיינו" אומר הרמב"ם (הל' ברכות פי"א ה"ט) שיש לברך אותה על כל מצוה הבאה מזמן לזמן, כמו על חגים, או נר חנוכה וקריאת מגילה. לכאורה יש בזה משמעות למי שמקיים "שוב יום אחד לפני מיתתך" (אבות ב) ואמרו בגמרא (שבת קנג, א) יישום הכרה זו הוא שבכל יום ויום יהיה אדם בספק, שלא ידע מתי ימות. ולכן אם עברה תקופה והוא עדיין חי, יודה וישבח להקב"ה שהחיה אותו עד כעת.

אמנם יש מקהילות אשכנז שאינן מברכים ברכה זו. בספר "אוצר הברית" (הרב יוסף דוד ויסברג, עמ' קנא) הביא כמה טעמים. הראב"ה (שבת סי' רפט) נימק שמפני צער התינוק, אין לנו לברך "שהחיינו", כמו שאין אומרים אז בברכת המזון "שהשמחה במעונו" (כתובות ח, א) מפני טעם צער התינוק. אבל דחו דבריו, שהרי מי שנודע לו שאביו מת, ובזה הוא יורש את רכושו, הוא כן מברך "שהחיינו" למרות עת צערו (ברכות נט, ב).

אבל מדוע מברכים ברכה רביעית "אשר קידש ידיד מבטן..."? עונה "ערוך השולחן" (יו"ד רס"ה, ס"ק ט) כי אברהם נימול בגיל צ"ט, והתינוק הזה הוא קדוש מבטן, וכמו יצחק אבינו. ומה פירוש המשך המלים? הנוסח בגמרא (שבת קלז ע"ב) "והמברך אומר: אשר קידש ידיד מבטן, חוק בשארו שם, וצאצאיו חתם באות ברית קודש. על כן בְּשֵׁכֶר זאת אֵל חי חֲלָקְנוּ [=כי חלק ה' עמו, יעקב חבל נחלתו"] (דברים לב, ט) [[צוה להציל ידידות שארינו מַשַּׁחַת, למען בריתו אשר שם בבשרנו. ברוך אתה ה' כורת הברית".

מה ענין ברכה זו? מפרש רש"י: "צוה להציל ידידות שארינו משחת - מגיהנם, דכתיב 'גם את בדם בריתך, שלחתי אסירך מבור אין מים בו'" (זכריה ט, יא) עכ"ל. כלומר מבקשים אנו שהילד הזה ישמור ברית קודש לבל יטמא עצמו באבר קדוש זה. מובא במסכת עירובין (יט,

א, וכן הובא ברמב"ם הל' תשובה ח, ה) כי יש שבעה שמות לגיהנם. אחד מהם הוא "באר שחת". וכמו שאומרים בתפילת הודיה על גמר לימוד מסכת "אני רץ לחיי עולם הבא, והם רצים לבאר שחת" (ברכות כח, ב). ולכן אומרים בברכה רביעית זו להציל הנימול מ"שחת". ושם (עירובין יט, א) מובא כי נשמת אברהם אבינו יושבת על פתח גיהנם. וכל מת מישראל המגיע מחמת עונותיו לשערי גיהנם, אברהם ממליך עליו זכות ומציל אותו מליפול בגיהנם. פרט לסוג אחד של חטא. מי שבוועל גויה [בין בנישואין ובין המופקרת לזנות]. אותו אין אברהם מציל כי אבר ברית שלו מכוסה טומאה. הגדיל לדבר על כך ספר הזוהר (פקודי דף רסד ע"א פתחא תניינא) כי הבוועל איסורי עריות, אשת איש וכדומה, גם הוא נופל בשחת (גיהנם). בקיצור, זו תפילה שהילד ישמור קדושת הברית.

וכל הקהל עונה: "כשם שנכנס לברית, כך יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים" (כך נוסח הגמרא, אבל בימינו מברכים בכך את האב "כשם שהכנסת לברית כן תכניסו לתורה ולחופה ולמעשים טובים"). אבל יש לתמוה, הרי הילד יזכה לקיים מעשים טובים עוד הרבה זמן לפני החופה, ומדוע קבעו מלת "מעשים טובים" אחרי מלת "חופה"? אבל בירושלמי (ברכות ט, ג) אין מלת "מעשים טובים", אלא רק "לתורה וחופה". לכן אני מציע לברך "לתורה ולמעשים טובים ולחופה".

ומברכים ברכה זו סמוך לברכה על היין, כי "ויין ישמח לבב אנוש" (תהלים קד, טו). עיקר הדבר בין שיש בו אלכוהול שבאופן טבעי היין מביא לצהלת לב, ולא כן במיץ ענבים שיוצאים בו ידי חובה אבל אינו מביא לידי שמחה. וכל מצוה חשובה, כמו קידוש והבדלה בשבתות וחג, וכן ברכות החופה ועוד קבעו על היין. ולכן גם כאן, יש יין כדי להראות חשיבות וגם לשמח.

ברכה ששית יש. עדות המזרח מברכים על ההדס (שו"ע יו"ד רסה, א) והטעם לכך כתב "שבולי הלקט" (הל' מילה ס"ק ד) כי מובא במדרש בראשית רבה (מח) כי בשעה שמל אברהם 318 ילידי ביתו העמיד גבעות הערלות, וזרחה השמש עליהם והתליעו ועלה ריחם לפני הקב"ה כקטורת הסמים. כך בשעה שבני ישראל באים לידי עבירות, הקב"ה נזכר בריח זה ומתמלא עליהם רחמים. ההדס מורה על ריח טוב.

הסברנו בעזרת השם כיצד כל מנהגי ישראל מלאים טוב טעם ודעת. אשרינו ומה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו.

בחירת שם לתינוק שנולד

שאלה: נולד לנו ב"ה תינוק חדש. ואשתי ואני מתלבטים כיצד לבחור שם בשבילו.
התוכל לתת לנו איזו עצה מה הם העקרונות בכך?

תשובה: חשוב מאד לתת שם שיש בו איזו משמעות. בספר "דעת מקרא" על התנ"ך (הוצאות מוסד הרב קוק) הודיעו פעמים רבות על משמעות בסיסית שהיתה לשמותיהם של אישי המקרא. "ישעיה" ענינו "יושיע יה". וכן "ירמיה" ענינו "ירום יה". וכן "בועז" ועשרות שמות אחרים. אבל שם של חיבה, כמו מיקי או אודי וכיוצא בזה, הם צירופי קולות בלי שום משמעות ואינם ראויים.

כתוב בספר "פלא יועץ" (ערך: שם טוב):

"הנה בזוהר (ח"ג דף עה ע"ב) מביא עובדא באחד שהיה שמו 'אלעזר' ונעשה בעל תשובה גמור. ואמרו לו החכמים שהשם גרם לו שהאל עזרו. ובמדרש אמרו שהצדיקים מניחים שם לבניהם על שם המאורע לזכור חסדי האל ית"ש. הנה כי כן טוב לגבר שיקרא שם טוב לבניו, ולא יקפיד לקרוא להם על שם אבותיו. כי מה יתן ומה יוסיף? צא ולמד מדורות הראשונים שלא היו מניחים שם אבותם.¹⁷ ואם השם יהיה גורם להם מעט סיוע לילך בדרך טובים, הלא זה שם טוב [יותר] משבעה שמות של אבותיו. ולכן איש טוב יבחר להניח לבניו שם טוב או על שם המאורע¹⁸ להזכיר חסדי ה', וככה יבטא בשפתים בעת הנחת השם".

בענין קריאת שם חדש, שלא היה נהוג בעמנו עד כה, רוב הרבנים מתירים (ראה ספרו של הרב מישאל רובין, איש קרית ארבע, "קוראי שמו" עמ' 152-158) אמנם הוא מציין שלא כדאי לתת שם משונה לילדיו, כדי שלא יתביישו בשמם כשיגדלו.

נהגו בעם ישראל לקרוא שמות אחרי בעלי חיים, ובמיוחד אלו שנתכנו בהם השבטים "גור אריה יהודה", "נפתלי אילה שלוחה" "בנימין זאב יטרף" וכן מצאנו דבורה הנביאה, חולדה

17. **הערות המעתיק:** הנה בכל שבעים נפש למשפחת יעקב שירדו למצרים, לא מצאנו לאחד מהם שיקרא שם לבניו "אברהם" או "יצחק". וכן בכל השמות של בני ישראל במדבר בצאתם ממצרים לא קראו שמות על שם אלו שמתו לפניהם.

18. **הערות המעתיק:** כמו בחודש אדר לקרוא לבת אסתר ולבן מרדכי, ואם נולד בן בחודש אב לקרוא לו "מנחם" וכדומה שמות להזכיר חסדי ה'. וככה יבטאו האב והאם.

הנביאה, שפן הסופר, למרות שחלק מהם חיות טמאות. ובכל זאת הרב אביגדור נבנצל וכן הרב יהושע ישעיה נויורט העדיפו שיקראו שמות על שם הצדיקים (שם, עמ' 159-160).

אפשר לתת שמות על שם מקומות בארץ ישראל, כמו גלעד, גולן, כנרת, עדן (שם עיר, יחזקאל כז, כג), ציון, חברון, שילה. וכן יש נוהגים לתת שמות על שם אבנים טובות: ברכת, מרגלית, פנינה, שוהם, ספיר.

האם לקרוא תינוק ותינוקת בשם הכולל את שמו של הקב"ה? הרמב"ן (בראשית לג, כ) כתב: "ודע כי המנהג הזה בישראל כן, שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל (במדבר ג, לה), צורישי (שם א, ו), כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו, ושדי הוא צורו. וכן עמנואל (ישעיה ז, יד) וכן שם המשיח "אדני-צדקנו" (ירמיה לג, טז) עכ"ל. ולפי דברי הרב קוק מותר לכתוב שמות אלו בלי להוסיף סימן מקף (א-ל) כי הם שמות בני אדם. וכמו שכותבים שם העיר "נתניה".

ראוי לזכור שמנהג קדמון הוא שהאם היא הבוחרת איזה שם יתנו לתינוק (רד"ק על ישעיה ז, יד). ולכאורה משמע שזה לא עובר בתורנות לחלופין פעם האב יחליט ופעם האם לפי מספר הלידות, אלא תמיד הרשות בידה. כי היא שסבלה תשעה חדשים כאבי הריון והקאות, והיא שעברה כאבי לידה, ואין לבעל להשתרר עליה. אבל זה פשוט מאד שאין לסבא וסבתא, או כל מי שהוא אחר, להתערב בזה. לדעתי הסמכות היחידה לבחור בשם הוא של ההורים הישירים. ואם כל בני ישראל יקבלו הנחיה זו, נמנענו מהרבה מריבות וכן ויכוחים.

בענין הקריאה לתינוק בשני שמות, בדורות הראשונים לא היה נוהג כך (מהרש"ל, ים של שלמה, גיטין פ"ד כד) וכן שו"ת נודע ביהודה (תנינא אר"ח קיג). אבל בימינו זה נפוץ, כנראה כדי לעשות שלום בין הדרישות הכפולות לעשות זכרון לשני נפטרים שונים, או זכרון לנפטר אחד שהיו לו שני שמות.

ודאי הוא שאין לקרוא שם אחרי אדם שהיה רשע. "ושם רשעים ירקב" (משלי י, ז). כתב רש"י על יומא (לח ע"ב) "שלא יקרא לבנו שם אדם רשע". ובמדרש בראשית רבה (מט, א) "שמעת מימך אדם קורא שם בנו 'פרעה', 'סיסרא', 'סנחריב'? אלא 'אברהם', 'יצחק', 'יעקב', 'ראובן', 'שמעון'". ושם בגמרא (יומא לח, ב) משמע שקריאת שם אחרי אדם רשע מהוה סכנה לתינוק. ולכן אין לקרוא לתינוק "נמרוד" או לכוין לעשות זכר לפושעים שהיו לנו בעבר. אבל אם היו כמה אנשים בעבר בעלי אותו השם, ואחד מהם היה רשע, אבל השאר היו צדיקים, מותר לקרוא באותו השם. [עיינן בזה אריכות דיון בספר הנ"ל עמ' 164-172].

אבל זה ודאי שאין לקרוא בשמות לועזיים שנקראו בהם הגוים. והרי נגאלנו ממצרים בשכר זאת שלא שינינו את שמותינו מלשון הקודש (מדרש ויקרא רבה, לב). וטוב הדבר כי מי שיש לו כבר שם לועזי, יטפל בזה לשנות שמו לשם עברי וגם ירשום זאת בתעודת זהות שלו. וכך תשרה עליו יותר קדושה.

הרעיון של פדיון בן בכור

שאלה: נולד לי בן. אני אדם חילוני. אבא של אשתי אומר לי כי עלי לפדות אותו בטכס אצל כהן. מה הענין זה? מדוע לפדות אותו? הרי הוא לא בשבי!!

תשובה: התורה (שמות יג, יג) כותבת לפדות כל בן בכור הנולד לאדם. מה הענין? אלא כל מי שמקבל הטבה מאת הקב"ה צריך להכיר בכך, להרגיש בכך, הכרת טובה. עיקר ההודיה היא בפעם הראשונה, כשעובר האדם מצב של חוסר, שלא היה לו, ועכשיו "מחליף פאזה" ויש לו. כשגדל לו פירות האילן או השדה, הוא מביא "ביכורים" לבית המקדש. כשגדלים לו תבואות, הוא מפרש תרומה ומעשר. כשהוא גוזז את צאנו, הוא מפרש מהגיזה. כלומר כל "ראשית" ימסור להשם כאות תודה. כך בענין הלידה, יש זוגות המצטערים שנים עד שיש להם הריון ותינוק. ואתה צריך לשמוח שנתברכת.

בדורות קדם, הבכור שימש בבית המקדש. ולכן היה ויכוח על זה בין יעקב ואחיו עשו. וגם כן, אם לא חָטָא העגל בו השתתפו גם הבכורים, היו הם ממשיכים לשרת במקדש. אלא קפחו את זכותם והעבירו את התפקיד אל הכהנים, כי כל שבט לוי לא חטאו (שמות לב, כו). אבל הרב קוק כותב ("פניני הראי"ה", עמ' 213) שאפשר כי בעת הגאולה העתידה, תחזור עבודת המקדש לידי הבכורים. לכן להביע אמונתנו שתושלם גאולת ישראל, שאנו כעת בעיצום התפתחותה, ראוי לכבד את הבכור מפני אותו התפקיד המיועד לו. כיון שהוא ראוי לקדושה, פודים אותו כדי שיוכל לחיות חיי חול. כדברי ר' עובדיה ספורנו (נפטר בערך שנת 1550) בביאורו לתורה (שמות יג, ב) "למען יהיו מותרים בעבודות חול, שלולי הפדיון היו אסורים לעשות מלאכת חול". נכון מדובר רק באופן סמלי, אבל הרי כל חיינו בנויים על הקדשת סמלים, במיוחד במה שנוגע לעבודת הקב"ה! [ראה ספרו של הרב שמשון רפאל הירש, מהד' מוסד הרב קוק, "המצוות כסמלים"].

עוד פירש "ספר החינוך" (דפוס ראשון מלפני כחמש מאות שנה, במצוה י"ח): "משרשי המצוה הזאת, שרצה השם יתברך לזכותינו לעשות מצוה בראשית פְּרִי, למען דעת כי הכל שלו, ואין לו לאדם דבר בעולם רק מה שיחלק לו השם יתברך בחסדיו. ויבין זה בראותו, כי אחר שיגע האדם כמה יגיעות וטרח כמה טרחים בעולמו, והגיע לזמן שעשה פרי, וחביב עליו ראשית פְּרִי כבבת-עינו, מיד נותנו להקב"ה ומתרוקן רשותו ממנו ומכניסו לרשות בוראו. ועוד [טעם למצוה] לזכור הנס הגדול שעשה לנו השם יתברך בבכורי מצרים, שהרגם והצילנו מידם".

בדורות קדם היה הבן הבכור המוביל בין כל האחים. הוא היה ממלא מקום אביו לא רק אחרי מות האב, אלא גם בחיי האב הוא שימש יד ימינו והלך עבורו לכל השליחויות שבקש ממנו,

וגם ניהל הבית בעת שאביו נסע למרחקים. ולכן בעת פטירת האב, קבל הבן הבכור פי שנים בירושה (דברים כא, יז).

ואם תשאל, מדוע קובעים את הבכור רק לפי הראשון לרחם האם, ולא ראשון שנולד מהאב הזה [נניח יש לו כאן נישואין שניים]; הענין הוא שכל שלימות העובר, ממתני שהיה רק זרע בלבד עד שיצא אדם מושלם עם לב וריאות, עינים אזנים ידים ורגליים, הכל התהווה בכח פיזי של האם, והיה אצלה תשעה חדשים. לכן קובעים על פיה.

סוף דבר, תתחנך להיות מביע תודה על כל מה שהקב"ה מעניק ומחונן אותך. וגם בילדים הבאים שיוולדו לך, בין בנים בין בנות, תברך "שהחיינו" לבשורה הטובה. ויש אומרים שתברכו אתה ואשתך ברכת "ברוך אתה השם אלהינו מלך העולם, הטוב והמטיב".

ממונות, השבת אבידה ועוד

השבת אבידה שנמצאת בתחנת אוטובוס.....שפז
 אודות שביתת עובדים.....שצ
 אם אסור לתת ריבית לבנק או לקבל
 אם להחזיר לבעליהן סיגריות שנאבדו.....שפז
 מהם.....שצא
 תשלום על נזק שגרמתי בחנות.....שפט

השבת אבידה שנמצאת בתחנת אוטובוס

שאלה: מצאתי אבידה על הספסל בתחנה של אוטובוסים שבצד הכביש. הוא מכשיר חשמלי. לא רשום עליו שום שם או כתובת של הבעלים, והוא בתוך שקית שאין עליה שום כיתוב. האם מותר לקחת האבידה לעצמי?

תשובה: תחנה שברחוב, ליד הכביש, יש לו דין רשות הרבים. כיון שכן, רוב אנשים מתייאשים מלמצוא מה שנאבד להם שם. אמנם החוק קובע שיש למסור את החפץ למשטרה, ואם אחר זמן מסוים (איני יודע אם שלושים יום, או שלושה חדשים) אין מי שתובע האבידה, המשטרה מחזירה החפץ למי שמסר להם.

אבל יש בזה כמה בעיות הלכתיות. כאשר בא אדם למשטרה ואומר "נאבד לי חפץ מסוים", אינם דורשים ממנו סימנים מובהקים. מספיק להם שהחפץ שהוא הזכיר, נמצא גם אצלם חפץ כזה ומוסרים לו. וכך נוהגים גם במחלקת אבידות של חברות האוטובוסים. אינם דרשים מהפונה אליהם שגייד תחילה סימנים מובהקים, למען ידעו איזה חפץ בדיוק היה בתחילה שלו. מראים לו אוסף מה שנאסף אצלם ואומרים לו: "תכיר מה מהם הוא שלך".

אמנם חז"ל אמרו שיש לאדם להכריז בבתי כנסיות שבאיזור ההוא, והניחו הנחה שבעל האבידה הולך לבית כנסת וישמע ההכרזה. ודאי בימינו אין אמצעי זה מועיל, כי יש הרבה בתי כנסיות בכל עיר ועיר, וגם יש הרבה יהודים שבכלל לא באים לבית הכנסת ג' פעמים

ביום ולא ישמעו את המכריז, ולא יראו את הפתק שתולה המוצא בלוח המודעות. אולי בישוב קטן שיש שם רק בית כנסת אחד זה יועיל.

מצאתי פתרון פלא בדברי החזון איש. מובא בשמו בספר "פאר הדור" (תולדות חזון איש) בחלק ד' עמ' רטז, שאם מדובר במכשיר או דבר שאפשר לקנות דוגמתו בחנויות, מותר למוצא לקחת החפץ לעצמו, ולהשתמש בו. אלא שירשום בפנקס מה מצא, וירשום אם יש בו סימנים מובהקים, ובאיזה תאריך ובאיזה מקום מצא. ואם כעבור זמן יגיע אליו אדם הטוען שנאבד ממנו אבידה כזו, ויודיע מה הם הסימנים, ואז יתן לו תמורתו בכסף.

מה מקורו של "חזון איש" לפסיקה זו? הגמרא בבבא מציעא כט ע"ב. שהמוצא תפילין בשוק, יכול לקחת אותם לעצמו, כי "תפילין בי בר חבו" מצויים. "בר חבו" היה סופר שכותב ומפיק תפילין רבים, ותמיד אפשר היה למצוא חליפין לתפילין שנאבדו.

הרי לנו בזה עצה טובה בימינו.

עישון סיגריות מזיק. האם להחזיר קופסת סיגריות לבעליהן?

שאלה: אני לומד תורה בבית המדרש. ליד המזנון מצאתי על הרצפה קופסת סיגריות. כנראה זה נפל מהכיס של אחד מהנמצאים שם. האם אכריז בקול "למי נאבד?" או לתלות פתק "השבת אבידה. למי נאבדו סיגריות?"

תשובה: אני סבור שגם לא תכריז וגם לא תתלה פתק. זה כמו לתת סכין לבן אדם כדי לאבד עצמו לדעת. מדוע קוברים מחוץ לבית הקברות מי שאיבד עצמו לדעת? זה מפני שהוא רוצח. כמו שאסור לרצוח אדם אחר, כך אסור לכל אדם לרצוח את עצמו.

כבר מאה שנה שהרופאים מודיעים כל הזמן שהעישון של סיגריות גורם למחלת סרטן, לבעיות של הריאות, בעיות לב ומעיים וכו'. בעולם כולו ערכו בדיקות מהימנות אצל אלפי אנשים, ופרסמו טבלאות-השוואה ביניהם, בין המעשנים ובין אלו שאינם מעשנים, וראו אחוזים גבוהים יותר של מחלה דוקא אצל המעשנים. לכן בימינו אין כבר ספק, אלא הוא ודאי גמור שאדם גורם לעצמו מחלות. וזה אסור על פי התורה שכתוב "ונשמרתם מאד לנפשותיכם".

הרב אליעזר ולדנברג בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן לט) הוכיח שזהו איסור מהתורה. ודחה לדברי גדול אחד שהיה סבור "שומר פתאים השם".

גם החפץ חיים, בספרו "ליקוטי אמרים" (פרק יג) כתב כי "לפעמים העישון נוגע גם לנפשו". אבל הוא לא ידע עד כדי כך מה שאנו יודעים היום ע"י התקדמות הרפואה. באופן ציורי נגיד: אדם המעשן חפישת סיגריות ביום מקצר חייו [נניח בעשר שנים]. ואם חצי חפשה ביום [נניח מקצר חמש שנים] ואם רק סיגריה אחת ביום [נניח מקצר רק שבוע אחד]. הרי יתן אדם את הדין על שקיצר חייו בשבוע ימים, ודינו כמתאבד [כלומר, רוצח].

אפילו לפי דעתם של המתעקשים לומר שלא כל אדם המעשן מת על ידי זה, אבל ודאי שהוא נחלש, והוא תמיד מזיק במדה מסוימת לאברים פנימיים של גופו. וכבר אמרו במסכת בבא קמא (צ ע"ב) שאסור לאדם לחבל בעצמו, אפילו בלי שום סכנה. כדברי החפץ חיים "ואם על ידי העישון נגרעו כחותיו, בודאי יתבע לבסוף [בבית דין של מעלה, אחרי שימות] דהרי עשה זה ברצון לבו ולא באונס".

הבה ונקיש לענין אחר. אם מצאת אלבום של תמונות של בנות ערומות, במקצת או בכולו. האם יש עליך מצוה להחזיר אבידה אל בעליו? הרי אתה גורם נזק רב לבעליו, וייענש על כך חמורות!

לכן גם אם אביך מבקש ממך לקנות עבורו סיגריות, תשתמט ותתנצל ואל תעשה כן. כי אתה גורם לו למות לפני הזמן, אתה מביא לו סם המות.

ומה שטוענים שזה רק ספק, כי לא כל המעשנים מתים [כלומר לא מתים בזמן הקרוב, אבל כבר הזכרנו מקודם שהמעשנים מתים לפני הזמן הקצוב שקבעו להם בעת לידתם]. האמת היא שכולם גורמים לעצמם מות, אפילו אלו שרק מעשנים לעתים רחוקות, ימותו כמה שעות או דקות לפני הזמן שנקבע להם. ועל זה יתנו את הדין לפני הבורא.

אבל נניח שכדבריהם לא כולם מתים, הרי התורה אמרה כי חוששים למיעוט בענין פקוח הנפש. וזה לא מיעוט זניח בטל במיעוטו, כמו מיתת נשים בעת לידה, אבל הוא ספק של אחוזים גבוהים ביותר, שעל פי ההלכה חייבים להתחשב בו.

אם הממשלה חייבה לחברות המייצרות סיגריות שעליהן להדפיס על כל קופסת סיגריות שיש סכנה בעישון, באיזה היתר תחזיר לו אבידתו? ולכן גם אם אביך מבקש ממך לקנות, לא תסכים אלא תסביר לו כי זה אסור לך על פי תורה. "עבירה אינה מצוה".

תשלום על נזק שגרמתי בחנות

שאלה: נכנסתי לסופר-מרקט לקנות חפיסת שוקולד. היתה על המדף ערימה של חפיסות, זו על גבי זו. משכתי מלמטה כדי לקבל מהסחורה החדשה, כי אני חושב ששמים את הסחורה הישנה למעלה, כדי שיימכר לאנשים תחילה, לפני מכירת החדשים. אבל כשמשכתי החוצה, נפלה כל הערימה על הרצפה. ואחת מהחסיפות נשברה. אני יודע שיהיה קשה למכור אותה לאנשים. מי ירצה לקנות "שבורה"? אבל אני חושב שאני פטור מלשלם כי זה קרה בשוגג, בלי זדון מצדי. ואולי הבחור העורך את הסחורה בחנות טעה שלא שם אותם בצורה נכונה? אחרי שעזבתי החנות, עלה בדעתי לשאול אותך כי אני ירא שמים ואינני רוצה לעבור איסור גזל.

תשובה: אני חושב שאתה חייב לשלם על החפיסה שנשברה. כלל הוא בגמרא "אדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד" (בבא קמא כו, א). ונפסק גם בשולחן ערוך (חו"מ תכא סעיף ג).

הנורמלי היה אם הייתי לוקח לך תחילה החפיסה העליונה שבערימה, המושגת בקלות. ואחר כך תוריד אחת לאחת חפיסה אחר חפיסה עד שתגיע למה שבקשת. אבל רצית להתחכם ושלפת אחת מהתחתונות? עשית שינוי ועליך לפצות את בעל החנות.

אני מציע לך, תחזור לסופרמרקט, ותרכוש לך את אותה החפיסה השבורה ותקח אותה לאכילתך. היא עדיין טעימה.

ואם כבר העובדים סילקו את החפיסה, כי ידוע ששום לקוח לא ירכוש אותה, תשלם אתה לקופה ערכה של אותה חפיסה.

תתרחק מהגזל!

מה דעת התורה אודות שביתת עובדים?

שאלה: הסתדרות העובדים הכריזה על שביתה כללית, כי טוענת שהעובדים במגזר הציבורי הם מקופחים בשכרם. האוטובוסים לא יסיעו נוסעיהם, הדואר לא יעבוד, משרדי ממשלה יהיה סגורים, חלק מבתי הספר לא יפעלו [כתוצאה מזה חלק מההורים לא יוכלו ללכת למלאכתם כי צריכים לשמור על הילדים בבית], ויופסקו עוד שירותים הנחוצים לקהל. הם ישבתו עד שמשרד הכלכלה ומשרד האוצר ייכנעו ויבואו לקראתם להעניק תוספת שכר משמעותי לעובדים. בינתיים רבבות אנשים סובלים שלא בצדק. האם זה מותר על פי התורה?

תשובה: על ידי שביתות מענישים צד שלישי, הציבור, עבור מחדלים של המעביד. לכאורה אין לזה הצדקה. וכמו בשביתת הרופאים, מענישים את החולים מפני מחדלי משרד הבריאות במתן שכר הגון לרופאים. אין בזה הגיון ולא מוסר.¹⁹

בזמנו שאלו את הרב אברהם קוק שאלה זו, אם הענין אינו מוסרי, מה לפי דעתו יש לעשות כדי להביא צדק ויושר, שהעובדים לא יקופחו עת שהמנהלים הראשיים לוקחים לעצמם משכורות עתק, והעובדים הזעירים מקבלים קצת יותר משכר מינמום, והפער הוא גדול מאד.

ענה הרב קוק כי בזמן שהיה "כח בית דין יפה" (קידושין מב, א), היו פונים העובדים לבית הדין, לטעון שמקופחים הם וקשה להם להתקיים כלכלית במשכורות זעומות. מקורו של הרב קוק היא במעשה בגמרא (בבא מציעא פג ע"א). וכך מסופר שם. אדם בשם רבה שכר שני סבלים שיעבירו עבורו חביות יין ממקום למקום. בתקופה ההיא החביות היו עשויות קרשי עץ, מהודקים ע"י חשוקי ברזל. משום מה נפלו החביות מידיהם, החשוקים נשתחררו, הקרשים נפרדו והיין נשפך על הקרקע. רבה תפש את גלימותיהם של הסבלים כאמצעי תשלום על הנזק. באו הסבלים לפני רב וטענו שאינם אשמים. הורה הרב אל רבה שיחזיר להם את גלימותיהם. שאל רבה: "כך הוא הדין? הרי הזיקו לי!". ענה הרב "כן, כך הוא הדין שכתוב בספר משלי (ב, כ) "למען תלך בדרך טובים" פירש רש"י כאן בגמרא: "לפנים משורת הדין".

19. הרב שלמה זלמן אוירבך, בספר "שולחן שלמה - ערכי רפואה" (ח"א עמ' צג) התריע ששביתה כזו אסורה, כמו שנפסק בשו"ע יו"ד (של"ו סעיף א) "הרופא המונע עצמו לרפאות, הרי זה שופך דמים". ושם בעמ' פ"ט הביא פסק זה והוסף "וזה הדין לגבי כל האחים והאחיות". וגם שביתת רעב, אסר עליהם (עמ' צג). והרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, חו"מ ח"א סי' נט) אסר על שביתת המלמדים בחדרים ובישיבות, כי בעצם מגיע להם רק שכר בטלה.

החזיר להם רבה את גלימותיהם. חזרו ובאו הסבלים אצל רב והוסיפו לשאול: "עניים אנו, וטרחנו כל היום ורעבים אנו, ואין לנו במה לרכוש מזון". הורה רב שוב אל רבה: "תן להם שכרם". שאל רבה: "כך הוא הדין?" ענה לו: "כן, כך הוא סוף הפסוק הנ"ל "וארחות צדיקים תשמור".

לכאורה תמוה הסיפור. הנתבע שאל כהוגן אם כך הוא הדין. לא בקש לקיים דברי מוסר, או רחמנות על העניים. הוא רוצה לדעת מה הוא חייב, ולא דברי חסידות. ומדוע עונה לו רב מהפסוק במשלי ולא מאיזה פסוק מפרשת משפטים, בתורה?

אלא יש כלל בגמרא "הפקר בית דין היה הפקר" (גיטין לו ע"ב) ולמדו סמכות זו מהמקרא בספר עזרא. ולכן אם נראה לעיני חכמי בית הדין להפקיר ממנו של צד אחד, כדי להביא צדק, הרשות בידם. ולכן גם בזמנינו אם יראו בית דין של דיינים הגונים שיש להפקיר חלק מההכנסות של המעביד, וכדי להיטיב בכך עם העובדים, הרשות בידם.

ובזה ניצלנו מִהֶעָל שִׁמְצָעִים את הציבור הרחב, מפני דרישותיו של סקטור מסוים בציבור. בימינו שאין כח ממשי לבית הדין, יש לחוקק חק שבכל סכסוך עבודה יגיעו לידי בוררות מוסכמת, ולא יפעלו חד-צדדית, ולא יטילו זרוע של אימה נגד הציבור הרחב.

על התורה נאמר "דרכיה דרכי נעם, וכל נתיבותיה שלום" (משלי ג, יז).

אם אסור לתת רבית לבנק או לקבל ממנו רבית

שאלה: זה כבר כמה שנים שאני נוהג לחסוך כסף ולשים בפקדון בבנק לשנים רבות ומרויח רבית. וכן אני שם כסף בחברת ביטוח ויש שם תוכניות חסכון. העיר לי חבר שיש בזה איסור, אלא אם כן יש להם היתר עיסקא. האם זה נכון?

תשובה: כך פסקו הרבה רבנים. אבל הגיע לידי מאמרו של הרב רפאל קצנלנבוגן, מהרבנים החשובים בירושלים, הקובע כי כיון שמדובר בחברה בע"מ, בין שמדובר בלווה או מדובר במלווה, אין בזה איסור כלל. מאמרו נדפס בסדרת הספרים של הרב מנחם כשר "נועם", כרך יב עמ' 300-338 (ספר הנמצא בתוכנה "אוצר החכמה"). וגם הרב משה פיינשטיין כתב היתר זה (שו"ת אגרות משה, יורה דעה ח"ב עמ' צב-צג).

מה הם נימוקיהם? "לא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלֵוָה למלוה" (בבא מציעא סט, ב). כלומר צריך להיות "איש" הנותן הלוואה וכן "איש" המקבל הלוואה, והלוה יהיה אחראי באופן אישי לשלם ההלוואה.

אבל בחברה בע"מ [=ר"ת בעירבון מוגבל] אין העובדים שם שותפים באופן אישי על כל מה שמתרחש בבנק או בחברה. נניח שמפני רעידת אדמה חלילה או פיגוע טרור חלילה כל הבנין עם כל מכשיריו ונכסיו נחרבים, ויש בידי המשקיע מסמך המעיד שנתן להם כסף, האם אחד מהפקידים, או אפילו ראש המוסד עצמו, יהיו חייבים אישית לפרוע החוב? הרי לא להם אישית נתן את כספו אלא לחברה, והחברה כבר איננה.

הוא הדין מה שטוענים נגד בעלי מניות בבנק או בחברה, אי אפשר שיהיו הם נתבעים אישית. הרב קצנלנבוגן לא רק הציג טענה הגיונית הנ"ל אלא גם הביא סימוכין הלכתיים.

לכן ענין דרישת "היתר עיסקא" הוא רק הידור וגם בלי זה פטורים כשמדובר בחברה בע"מ. היתר הנ"ל כולל גם כאשר האדם לוקח הלוואה מבנק ופורע להם רבית.

מנהגים

מדוע חרדים לובשים בגדים שחורים..... שצג

שינויי המנהגים בין העדות השונות..... שצד

מדוע גברים חרדים נוהגים לבוש בגדים שחורים

שאלה: רואים אנו כי ציבור ה"חרדים" נוהגים רוב הגברים ללבוש בגדים שחורים. מה הטעם לזה? לכאורה באקלים החם של ארצנו רוב ימי השנה, כדאי ללבוש בגדים בצבע בהיר, כי צבע כהה סופג חום השמש ומחמם את הלובוש, מה שאין כן צבע בהיר אינו סופג כל כך את החום?

תשובה: לדעתי המקור הוא זכר לחורבן, אלא אם תשאל רוב החרדים הם אינם מודעים לטעם זה. מסופר בגמרא (בבא קמא נט, א) כי רב אחד בשם אלעזר זעירא היו לו נעלים בצבע שחור. בתקופה ההיא עשו נעליים מעור בהמה, אבל לא תמיד השקיעו מאמץ לצבוע את העור, אלא השאירו את העור בצבעו הטבעי. וכאשר נשאל אלעזר מה הטעם שלו בזה, ענה כי הוא זכר לחורבן בית המקדש.

מצאנו בגמרא שהמתאבלים על מת היו לובשים בגדים שחורים. (שבת קיד, א; יומא יט, א וכן לט, ב). ולכן בין גדולי החסידים לפני מאות שנים היו נוהגים ללבוש בגדים שחורים, זכר למצבנו העגום מאז החורבן. ממילא כל תלמידיהם ותלמידי תלמידיהם נהגו כך, אף שלא ידעו סיבת הדבר.

ובכן, תשאל, מדוע לובשים שחורים גם בשבת? הרי אריז"ל מלמד שיש ללבוש דוקא בגדי לבן בשבת (וכן הוא בזוהר חדש, פרשת בראשית). אבל כיון שרוב מהציבור לא ידע שיש בשחור טעם אבילות, חשבו שגם בשבת אלו בגדי הדר. ויש בימינו כאלו בירושלים שמהדרים שבשבת ילבשו מעיל בצבע אחר.

ואם תשאל מדוע הרבנים לובשים מעיל ארוך, ולא מעיל קצר כמו שאר הציבור הרי גם בזה יש קושי והכבדה בימים החמים. המענה על כך הוא כי זה דומה לגלימא מכובדת,

המכסה את רוב הגוף. כך גם בין הנשים, שמלה ארוכה היא יותר אלגנטית מאשר חולצה וחצאית.

ומדוע מקפידים רוב החרדים לחבוש לראשם מגבעת? גם זה מפני ההרגל באירופה וגם בארצות המזרח, שאדם מכובד מעטר ראשו בבגד תפארת, ולא הולך בגילוי הראש.

שינויי המנהגים בין העדות השונות

שאלה: ברוך השם יש בימינו קיבוץ גלויות. כל עדה הביאה אתה מנהגים שונים. כעת יש אנשים מקהילות שונות הגרים במעורב בישוב אחד, וגם מתפללים בבית כנסת אחד, כיצד נדע איזה מנהג להמשיך בקיומו ובאיזה אפשר לא לקיים?

תשובה: יהדותנו מורכבת מארבעה ענינים. [א] מצוות דאורייתא [ב] מצוות מדרבנן, עליהם נודע לנו מהגמרא [ג] מנהגים שנוספו במשך אלפיים שנות גלות [ד] מנהגים שאין להם בסיס הלכתי, שחודשו ע"י איזו דמות רבנית חשובה במשך הדורות, אבל רוב ציבור כבר אינו נוהג כך.

ודאי כי חייבים אנו להמשיך לקיים מנהגי קדמונינו, כמו שהורו לנו בגמרא מהמקרא "שמע בני מוסר אביך, ואל תטוש תורת אמך" (פסחים נ ע"ב) ונפסק כך בשו"ע (יו"ד סי' ריד). אבל בשו"ת חות יאיר (סי' קכו) סייג שאין זה תלוי במנהג האבות כשלעצמם. אם האב נהג איזה מנהג חסידות והבן עבר לגור במקום לקהילה ששם אין נוהגים כן, אין לו לעשות כמנהג אבותיו אלא כמנהג אותה הקהילה לשם הגיע.

ענין אחר -

יש הרבה מנהגים שכבר אינם נהוגים. נזכיר כאן חלק. [א] בשו"ע סי' תק"פ יש רשימה ארוכה של תעניות שהיו נוהגים לצום, וכעת אין הציבור נוהג כך. [ב] ההליכה לבית הקברות ביום תשעה באב (סוף סי' תקנ"ט) בימינו אין הציבור נוהג כך. [ג] מנהגי דרך ארץ בסעודה (או"ח קע סעיף ג), שיש להשאיר קצת מהמזון בצלחת המאכל ("פאה באלפס") ומנהגי שתיה (סעיף יא). [ד] ויש מנהגים שנוהגים מקצת העם, שהיולדת אינה יוצאת מביתה עד שתברך ברכת הגומל. [ה] הראשון לציון הרב יצחק יוסף מביא (שובע שמחות ח"א עמ' רפא) מנהג שיש הנוהגים כשנכנסים לדור בדירה חדשה להביא שני תרנגולים וכו' ויש להם על מה שיסמוכו, כמו שמביא במקורותיו, אף שהסיק שאין לחוש למנהג זה. וארוכה הרשימה.

ולכן צריכים לדעת שלא כל מנהג מחייב אותנו לקיימו. צריכים להבחין אם אינו נוגד את ההלכה (פרי חדש, א"ח סי' תצו, דיני מנהגי איסור ס"ק י), וגם יש לבחון אם בני ישראל הכשרים רובם ככולם עדיין מקיימים מנהג זה, או שעבר זמנו וכבר לא מקיימים. וגם אני מציין כאן לדברי החיד"א (עבודת הקודש, מורה באצבע, פסקא קצ): "וזה כלל גדול, שלא ינהג שום דבר עד שידע שורש המנהג או מכתבי אריז"ל האמתיים או שידע טעם כעיקר למנהג" עכ"ל. ודאי כי המנהגים שנוספו בישראל כסייג לקיום המצוות, לבל נכשל בחטא, חייבים להמשיך בהם. אבל מדובר בדברי חיד"א על אותם מנהגים שאין שום קשר בינם לבין קיום אחת המצוות, דאורייתא או דרבנן. וכן המנהגים שנהגו בעינינו ממונות, כפי שהובאו בדברי הפוסקים, אין לזוז מהם.

אבל מה לעשות בחילוקי מנהגים שאלו נוהגים בצורה כזאת ואחרים באותה קהילה נוהגים אחרת? כבר כתב הרמ"א (א"ח סוף תצ"ג) שיש בזה חשש של "לא תתגודדו". בענין חילוקי התאריכים בימי ספירת העומר, כיצד לשמור ימי אבלות על תלמידי רבי עקיבא שמתו, שיש הנוהגים מיום השני של פסח, ויש המתחילים אבלות רק בראש חודש אייר, כתב: "ולא ינהגו בעיר אחת, מקצת מנהג זה ומקצת מנהג זה, משום 'לא תתגודדו'".

וכן לענין חילוקי מנהגים שבני אשכנז בחו"ל נהגו להניח תפילין בחול המועד, ובני ספרד נמנעים מזה, כתב ה"משנה ברורה" (סוף סי' ל"א) "דאין נכון שבית כנסת אחת קצתם יניחו תפילין וקצתם לא יניחו, משום 'לא תתגודדו'". ויש להעיר כי כאן מדובר בחילוקים בין אשכנזים לספרדים, וגם בזה יש משום "לא תתגודדו".

וכן כתב המשנה ברורה (סי' קלא ס"ק ו) על חילוקים בין אשכנזים לספרדים על איזה זרוע להניח את הראש בעת נפילת אפים, בבית כנסת אחד יש בזה משום "לא תתגודדו".

ולענין נוסח תפילה, כאשר אשכנזי נמצא בין הספרדים, או ספרדי הנמצא בין האשכנזים, אין לו לשנות מנוסח הַקֶּהֱל בו הוא נמצא, פרט לתפילת לחש שבין כה אין הציבור יודע מהשינוי ישאר אדם במנהגו (ר' משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה חו"מ ח"א עמ' רצד); אבל דברים שאפשר לומר בקול, כמו קדושה ופסוקי דזמרה, אף בלחש לא ישנה מִהֶקְהָל (שם, עמ' קצה). [אמנם הרב עובדיה יוסף חולק עליו בזה, ואומר שאין לשנות ממנהג אבות]. וכתב על כך ר' חיים ולוז'ין (תלמיד הגר"א) "התפילה והנוסחאות וההנהגות, הדין [הוא] לילך אחרי הרוב, ואין לשנות ממנהגם, משום 'לא תתגודדו'. מפירוד המנהג נעשה פירוד לבבות".

ומקורו בדברי הרמב"ם (הלכות ע"ז פרק יב הלכה יד):

"ובכלל אזהרה זה שלא יהיו שני בתי דינין בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר, שדבר זה גורם למחלוקות גדולות שנאמר 'לא תתגודדו' (דברים יד, א) 'לא תעשו אגודות אגודות' (יבמות יג, ב).

מקרא, ביאורי מקרא

יש המפרשים התורה לא כפירושי חז"ל...שצו	אישיותו של נח
במה טעתה חוה אמנו.....שצו	משמעות עבורנו של דור הפלגה.....תה
מדוע ציוה השם לא לאכול מעץ הדעת. שצח	סיפור זנותו של לוט עם בנותיו.....תח
נחש עפר לחמו.....תא	מרים ספרה לשון הרע, מדוע סבלו כל
מפני מה הביא הבל קרבן.....תב	הדור.....תט
	המרגלים היו צדיקים, כיצד נכשלו.....תיא

כיצד יש מפרשי התורה המפרשים המקרא לא כפירושי חז"ל

שאלה: אני נדהם. מקובל באומה דברי חז"ל כי יצחק אבינו נעקד בעקידה בגיל 37, שהרי סמוך לכך מסופר כי שרה אמו מתה, והיתה בת קכ"ז במיתתה, וילדה אותו בגיל תשעים. אבל ראיתי בר' אברהם אבן עזרא (בראשית כב, ד) הטוען שאם כן זה מהוה נסיון ושבח עצום ליצחק, ולא רק לאברהם. אלא הוא מציע שהיה בן י"ג שנה. אני מתפלל, כיצד הוא יפרש את התורה לא כמו חז"ל?

תשובה: האמת היא כי אינו יחיד בזה. רד"ק על בראשית (יט, ג) מפרש כי לוט אפה מצות לא בגלל שהיה ליל פסח (כדברי חז"ל) אלא כי היה ממחר לאפות למען האורחים. הטור על בראשית (כא, יד) אינו מסכים לדברי חז"ל כי הָגֵר נשאה את ישמעאל על שכמה. ובספרו של הגאון הרב מנחם כשר "תורה שלימה" (במילואים בסוף פרשת משפטים כך יז עמ' רפו-רפט) הביא דברים כאלו מדברי רש"י, רשב"ם, רמב"ן ועוד.

אלא הפתרון לכל זה הוא בדברי ר' חיים בן עטר בספרו על התורה "אור החיים", בתחילת פרשת האזינו, כתב "הגם שקדמונינו בחרו בדרך אחר, כבר אמרנו כי שבעים פנים לתורה, ובענין אגדה יכולים לפרש הגם שיהיה הפירוש מנגד לדבריהם, כל שאין הניגוד בדבר הלכה".

וכן כתב הרב חיים בן עטר בתחילת בראשית (א, א בתת-פסקא ג) "רשות לנו נתונה לפרש משמעות הכתובים... הגם שקדמונינו הראשונים יישבו באופן אחר, ואין אנו מוזהרים לא לנטות מדבריהם אלא בפירושים שישתנה לפיהן הדין".

לכן עם כל הכבוד וההערצה שאנו מייחסים לדרשותיהם של חז"ל, שנאמרו ברוח הקודש, אבל לפי הסוד של "שבעים פנים לתורה" מותר לפרש לפי פשוט. ואין זאת אומרת שהדרשות חלילה מוטעות או לא נכונות, אלא גם הן אמת, כי רצה הבורא שנחשוב ונלמד ונהגה גם באופנים אלו, בדין תורת המחשבה.

במה טענה חוה אמנו?

שאלה: התורה מספרת כי חוה אמנו נבראה ישירות ע"י הקב"ה. היתה צריכה להיות מושלמת, ובכל זאת חטאה. כיצד אירע שבכל זאת טענה.

תשובה: יש הבדל בין מה שהקב"ה ציוה לאדם הראשון ובין מה שהעביר לחוה אשתו [כך מפורש באבות דר' נתן, פרק א פסקא ז]. הקב"ה אמר "וּמִעַץ הָדָעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" (בראשית ב, יז). ולא הזכיר נגיעה.

אבל כשהיא ספרה לנחש ממה עליה להזהר, הוסיפה פרט שהקב"ה לא אמר:

"וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הָגֶן אֲמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ פֶּן תָּמוּתוּ" (בראשית ג, ג):

המדרש מלמד שהנחש דחף אותה עד שגופה נגע בעץ, ולא מתה. אמר לה הנחש, כמו שאת לא מתה מהנגיעה, כך לא תמותי מהאכילה. אכלה מפרי העץ, ומיד הלכה לשתף עמה את בעלה ונתנה גם לו.

לכאורה, מה שהיא הוסיפה היתה לשם סייג, החמירה כדי לא להגיע לגוף האיסור. וזה דומה לכל החומרות וההרחקות מדרבנן הידועים לנו למאותיהם. ומדוע מה שעשתה היה קלקול? אלא אם היתה יודעת מה הוא גוף האיסור [מדאורייתא] ומה התוספת שבני אדם הוסיפו [מדרבנן] לא היתה טועה כשראתה שלא מתה מפני הנגיעה. אבל היא שקלה את שניהם

באותה רמה של חיוב, ולכן טעתה ונכשלה. לכן על עבירה מדרבנן אין העונש כמו על עבירה מדאורייתא.

הרי כתוב בתורה "לא תוספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם, ולא תגרעו ממנו לשמר את מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם" (דברים ד, ב).

נשאל: כיצד חז"ל הוסיפו כל כך הרבה? אלא הם עצמם עשו סימן היכר כדי שנדע שאין לגזירותיהם אותה חומרה של מצוות מהתורה, לכן בספקות אפשר להקל. ואפילו בספק כיצד יש לפסוק, כשיש חילוקי דעות בין הפוסקים ואין יודעים מי מהם הצודק, יש להקל (רמב"ם, הל' ממרים, סוף פרק א).

אילו חוה היתה שמה לב שהקב"ה לא ציוה על הנגיעה אלא אדם הראשון הוא שהוסיף זאת על דעת עצמו, לא היתה נכשלת. לכן גם לנו כדאי לדעת תמיד מה דאורייתא ומה דרבנן כדי לדעת איך לנהוג בספקות. כל שכן הדבר לענין מנהגים שהדורות האחרונים הוסיפו בנוסף לחיובים שהם דרבנן. לפעמים מחמת לחץ הזמן או הפסד מרובה או מקום צער הגוף או שאר אונס אין לקיים את המנהגים שהוסיפו האחרונים. על ידי זה ניצולים ממכשולים.

מה ענין עץ הדעת?

שאלה: מדוע ציוה הקב"ה לא לאכול מעץ הדעת? איזה רע יש בו? מה התועלת להקב"ה שלמענה אסר על אדם ואשתו לאכול מן העץ?

תשובה: קודם כל נבאר מאמר חז"ל (סנהדרין דף ע') שניסו לזהות איזה עץ זה היה. יש אומרים כי היה גפן, המוציא ענבי יין. ויש אומרים גידול של חטים. ויש אומרים תאנים. נראה לומר ששלושתם רמוזים במקרא. "וַיִּתְּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל, וְכִי תֹאֲנָה הוּא לְעִינַיִם, וְנִחְמַד הָעֵץ לְהִשְׂכִּיל. וַתִּקַּח מִפְּרִיו וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם לְאִשָּׁה עִמָּה וַיֹּאכַל" (בראשית ג, ו).

[א] "טוב העץ למאכל", כלומר מאכל חטים המשביעים את האדם בעת רעבונו. [ב] "וכי תאונה הוא לעינים" אלו התאנים, שיש להם טעם מתוק, ומעוררים חשק באדם. מי שסובל רעבון מוגבר, מיני פירות מאירים לו את העינים (סנהדרין יז ע"ב). [ג] "ונחמד העץ להשכיל" זה היין,

שאם האדם שותה מזה קצת, בלי להגזים, היין גורם לו לאדם פקחות השכל (הוריות יג ע"ב). [ושמא מדובר בעץ מסוים, הבלתי ידוע היום, שיש בו פרי בעל שלושת התכונות הללו. חז"ל רק אחזו דוגמה של הסיבה שבגללה חשקה חוה בפרי, אבל באמת היו בפרי ההוא שלושת התועליות המוזכרות].

אבל בזה עוד הגדלנו את הקושי ששאלו בשאלה. אם זה מועיל כל כך, מפני מה הקב"ה אסר עליה לאכול מן הפרי? אלא כאן הגענו ליסוד גדול באמונתנו. לא שיש רע בעצם העבירה, אלא הקב"ה ציוה עלינו להתרחק ממנה ובזה האדם מוכיח יכולת הצינות, יכולת להתגבר על יצרו, יכולת ההתמודדות עם הרע שבקרב שרוצה עצמאות, ולחיות בלי שום אדון עליו.

במלים אחרות, הקב"ה רצה שהאדם יתלמד לענוה, שידע האדם כי הוא נברא ולא בורא, שהאדם הוא עם נקודת התחלת הוייתו, ויש גם סוף להוייתו. על האדם להקדיש את חייו לקיום רצון הבורא. ולכן הקב"ה היה יכול לאסור עלינו לאכול בשר תרנגול ולהתיר לנו לאכול בשר חזיר. הקב"ה בחר לפרט דוקא דברים מסוימים, לא מחמת עצמם אלא כדי להכניס את הבריות למסגרת של משמעת דתית. יסוד לימודי זה אמרו לנו חז"ל (מדרש בראשית רבה, פרשה מד פסקה א):

"רב אמר לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות. וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצואר, או מי ששוחט מן העורף? הוי לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות".

ובזה מוסבר עוד מאמר תמוה שאמרו חז"ל (סוכה נב ע"א): "כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו". זה מאמר מפליא. כי אם הקב"ה מעוניין שנחדול מן החטא, היה עליו לעזור לנו להקטין את יצרנו הרע. מדוע דוקא להגדיל את יצרנו?

עוד אמרו שם (סוכה נב, א):

"לעתידי לבא מביאו הקב"ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. צדיקים נדמה להם כהר גבוה; ורשעים נדמה להם כחוט השערה.

הללו בוכין והללו בוכין. צדיקים בוכין ואומרים 'היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה?'. ורשעים בוכין ואומרים 'היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה?'. ואף הקב"ה תמה עמהם שנאמר 'כה אמר ה' צבאות: כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם, גם בעיני יפלא' (זכריה ח, ו).

כלומר, הקב"ה מעוניין לעורר את מלחמת היצר, כדי שהאדם יגיע לשיא הגדולה הנפשית שלו, שהאדם מבטל כל שאיפה אחרת לפני הרצון שלו לעשות רצון אבינו שבשמים.²⁰

20. **האריך** בזה הרב שמשון רפאל הירש בביאורו לתורה (דברים ו, ה) בענין קריאת שמע, ד"ה "אהבת ה' בכל

יפה הגדיר זאת הרב הבעל שם טוב זצ"ל (בספר הבעש"ט על התורה, פרשת נח). כאשר האב מלמד את בנו הקטן בן שנה ללכת על שתי רגליו, ולא לזחול על הרצפה על ידיו ורגליו, הוא מעמיד אותו במרחק קצר ממנו, נניח 30 ס"מ. הילד מפחד אבל אביו מרגיעו "אל תדאג. זרועותי יתמכו בך אם תיפול". כאשר אחרי ב' או ג' נסיונות התינוק מצליח, האב מעמיד אותו במרחק כפול ממנו, נניח מטר. שוב הבן מפחד. מרגיעו אביו "אל תפחד, אני לידך. אני עוזרך אם תפול". ושוב אחרי שהבן מִדְּה לקראת אביו אחרי נפילות בודדות, וכבר מיישר ללכת, אביו מרחיק אותו מרחק כפול, שני מטר ממנו, וחוזר על הלימוד והחינוך כיצד להתמודד נגד הפחד.

כך אומרת הגמרא הנ"ל (סוכה נב ע"א) כי עם ישראל מחונן עם יצר הרע תקיף, תקיף יותר משאר אומות העולם. וזה לכאורה תמוה, מה התועלת בזה? אלא לחשל את כוחותינו הנפשיים, כדי לתת לנו גבורה. כי הרוצה לפתח שרירים מרים משקלות. וככל שמתרגל, מוסיף משקלות כבדים עוד יותר למען יהיה מוצלח יותר כגיבור. לכן "כל הגדול מחברו, יצרו גדול הימנו".

כך נאמר על עץ הדעת טוב ורע, באמת לא היה בו שום רע. הקב"ה התיר לאדם ואשתו לאכול מכל עץ שבגן. שימו לב למלת "מכל". "וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לְאֹמֹר מְכַל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכֵל:

(יז) וַיִּמְעַץ הַדֵּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת". (בראשית ב, טז-יז). כלומר היו שם הרבה מיני אילנות בעלי פירות טעימים ומזינים. ולעומתם לא היה שום דבר מיוחד באותו עץ בודד שאסר עליו.

אבל כאשר חוה ספרה אל הנחש על העץ (בראשית ג, ב-ג), איך הגדירה את העץ הבודד הזה? (ב) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ הַגֵּן נֹאכֵל: [שימו לב שהיא השמיטה את המלה "מכל" כי זלזלה במה שכולם מותרים לה]

(ג) וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֵּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ פֶּן תָּמוּתוּ: [שימו לב: היא ראתה את העץ האסור עליה שהוא ממש במרכז הגן, תופש כל המבט שלה, הוא בתוכו, במרכזו, ולא עץ זניח שבצד הגן].

כאשר אוסרים דבר מסוים על הילד או הנער, הוא דוקא מקבל חשק לאכול ממנו. "מִים גְּנוּבִים יִמְתְּקוּ, וְלֶחֶם סִתְרִים יִנְעֵם" (משלי ט, יז). וזה מה שהקב"ה רצה, כדי שהאדם יהיה בן חורין, שיפעיל את השכל שלו, שלא ילך שולל אחרי חומריותו, שלא יהיה עבד לתאוותיו. שהאדם יהיה שליט על גופו, ולא גופו שליט עליו.

לכן על כולנו להכיר כי דוקא בעל יצר-הרע מוגדל ומוגבר, אם האדם נלחם נגדו ומצליח ברוב הפעמים, סימן הדבר שהוא בעל נשמה גבוהה, סימן שהוא עבד נאמן להקב"ה, סימן שהוא מיועד לגדולה.

נחש עפר לחמו

שאלה: בחטא אדם הראשון באכילתו מעץ הדעת, קלל ה' את הנחש "ועפר תאכל כל ימי חייו" (בראשית ג, יד). אבל המדענים הצופים בחיי הנחשים אינם מאשרים תופעה זו? הא כיצד נסביר?

תשובה: התורה שלנו אינה בורחת מהאמת, אינה מסתירה את האמת. הנה הרב שמשון רפאל הירש כבר העיר שאלה זו ששאלת. נצטט כאן דבריו לפסוק הנ"ל: "לא ברורה המשמעות של אכילת העפר. לאמיתו של דבר אין הנחש אוכל עפר, אלא [אוכל] בעלי חיים בלבד... או שמא ניטל חוש הטעם מן הנחש, אשר לשונו איננה יפה לטעימה? שמא אין הוא אוכל אלא כדי להשקיט רעבון, אך אין הוא נהנה מן המאכל. וזו תהיה אפוא המשמעות הפיסיולוגית של דברי חז"ל 'אפילו הוא אוכל כל מעדני עולם, טועם בהם טעם עפר'" (יומא עה ע"א) [עכ"ל].

יש בידי ספר "זואולוגיה" (של יהושע מרגולין, מהד' תשכ"ד עמ' 208-209) שם מתאר פעולת תזונה של נחש הזעמן, הבולע עכברים, חולדות, צפרים ועוד. "הוא בולע אותם בשלמותם גם כשקוטר גופם גדול פי כמה מקוטר ראשו הוא. המיבנה המיוחד של שלד ראשו מכשיר אותו לכך. מלבד קדרת המוח, ששלדה עשוי קופסה מוצקה, כל העצמות של מכשיר הלסתות קשורות זו לזו ולקדרת המוח על ידי מפרקים ומיתרים קשר חופשי ובר תנועה... הלסתות העליונות, עצמות החיך, עצמות הכנפה מסוגלות לנוע לכל הכיוונים, לצדדין, לפנים ולאחור..."

"הזעמן השחור מזדקר ממארבו על הטרף, תופס אותו בשיניו החדות הכפופות לאחור והערוכות על פני עצמות הלסתות, החיך והכנפה. [אחר כך מרגולין מתאר בפרוטרוט כיצד כל פריט, בעצמות ראשו של הזעמן זזות הצידה כדי להכין חלל רחב יותר למען בליעת בטרף] הלסת העליונה מתרוממת... הלסת התחתונה נלחצת כלפי מטה, שני החצאים שלה מתרחקים זה מזה לצדדים. העינים שהיו מכוונים לצדדים, פונות כלפי מעלה והראש כולו משתטח. בשעת בליעת הטרף, פועלים שני צדי הלסתות, הימני והשמאלי, לסירוגין. בשעה ששיני הצד

הימני נעוצות בטרף ומחזיקות בו, הצד השמאלי מתרומם קצת, שולף את שיניו מן הטרף, מעלה אותן על הטרף ונועצן בו שוב. אחר – מתרומם הצד הימני ועולה על הטרף. וכך מטפס ועולה אט-אט הנחש על טרפו ובולעו. הרוק הרב הנפרש על הטרף מחמשה זוגו בלוטות מרכז, מחליק אותו ומסייע לבליעתו. בא הטרף לוושט, מפתל הנחש את גופו, לוחץ על הטרף ומעבירו לקיבה. הצלעות החפשיות מתפשקות, חלק הגוף הקולט את הטרף מתרחב ומתעבה, הקשקשים שעליו מתרחקים זה משה והעור הדק הלבן שביניהם מתגלה. בא הטרף לקיבה, היא מפרישה עליו מיץ המעכל את הבשר ואת העצמות, ומשייר רק את השערות, הנוצות והצפרניים, הנפלטות דרך פתח הביב החוצה. הנחש, שאין מזונו מצוי לו בשפע, מנצל בזכות העיכול המלא ניצול-יתר את הטרף. גם בית קיבולו של הנחש גדול כדי שיוכל לצייד עצמו במזון רב, כשהצלחה מאירה לו פנים. זעמן שחור יכול לבלוע עשרה עכברים בזה אחר זה, וכנגד זה יכול הוא לצום זמן ממושך, כשנה או יותר" עכ"ל מרגולין.

כאשר התופעה היא כך, שאין הנחש לועס בפיו את טרפו אין הוא יכול ליהנות משום טעם בפיו, במיוחד כאשר טרפו מכוסה פרוה או שערות או נוצות, יש לו הנאה רק בכלי עיכול שלו בבטנו, ולא בפיו. אמת וצדק מה שהתורה אמרה כי כל מה שהוא אוכל הוא אינו מרגיש יותר מאשר טעם עפר.

מאיזה טעם הביא הבל קרבן להקב"ה, ומה עדיפותו על קרבנו של קין?

ספר בראשית פרק ד:

(ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה':

(ד) וְהֶבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמִחֻלְבֵּהֶן, וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ:

(ה) וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה, וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו:

כבר בתחילת דברי התורה אנו רואים החשיבות הגדולה בהבאת קרבן כדורון להקב"ה. וגם חז"ל הדגישו לנו במקומות רבים חשיבות זו בחיי היהדות. ספרו (מגילה לא ע"ב) כי כאשר שאל אברהם במה ידע שצאצאיו יזכו לרשת את ארץ ישראל? ענה לו הקב"ה בזכות קרבנות. ואפילו אם לא יוכלו להביא קרבנות, שיקראו בתורה בעניני הקרבנות. כך לשונם:

"וַיֹּאמֶר [אברהם] ה' אלהים 'בְּמָה אָדַע כִּי אִירְשְׁנָה' (בראשית טו, ח). אמר אברהם לפני הקב"ה: 'רבונו של עולם, שמא חס ושלום ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה?'. אמר לו [=הקב"ה] 'לאו'. אמר לפניו [=אברהם] 'רבונו של עולם, במה אדע?'.

אמר לו [=הקב"ה] 'קחה לי עגלה משולשת וגו' (שם, טו, ח-ט). אמר [=אברהם] לפניו: 'רבונו של עולם, תינח [=הַנְּחָתָ דַּעֲתִי] בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם?'. אמר לו [=הקב"ה] 'כבר תקנתי להם סדר קרבנות. כל זמן שקוראין בהן, מעלה אני עליהן כאילו מקריבין לפני קרבן, ומוחל אני על כל עֲוֹנוֹתֵיהֶם!'. [וראה עוד מסכת מנחות קי ע"א].

בעניני פרשת בראשית, טרם שמענו על שום חטא של הבל, ומפני מה יקריב קרבן? ומה היא הסיבה שהקב"ה העדיף קרבנו של הבל "מבכורות צאנו ומחלביהן" על פני הגשת פרי האדמה שהגיש קין?

אלא המושג היסודי של הקרבן הוא לשון "קירוב". האדם חש בלבו תודה רבה להקב"ה שהעניק לו חיים, שמסר בידי האדם כוחות פיסיים ושכליים. האדם מתרגש נוכח הַמִּתְּנָה הגדולה שקיבל והוא רוצה להביע לפני הקב"ה הכרת טובה בהיות האדם יודע בכל כוחות הכרתו כי האדם הוא אפס, נולד מאפס והולך אל האפס, וכל אברי גופו וְיִכְלֻלֵיהֶם קיבל מאת המטיב הגדול, הקב"ה. לכן היה האדם רוצה להגיש את עצמו כקרבן להקב"ה ולומר לפניו באופן מוחשי: "אני כולי שלך! אני כולי דבק רק בך! אילו היה אפשר הייתי רוצה להיות בעצמי עקידה כמו יצחק אבינו". וחז"ל רמזו זאת במסכת ראש השנה (טז ע"א "כאילו עקדתם את עצמכם לפני") שבזמן תקיעת שופר, נזכרים אנו במעשהו של יצחק שהסכים שיהיה הוא עצמו מובא על מזבח ה', וקריאה זו נחשבת לנו זכות כאילו הקרבנו את עצמנו!

אלא שהקב"ה ציוה לנו לא לְקַטֵּעַ את פתיל חיינו. "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" (דברים ד, טו) והוא גם ציווי כפשוטו שעלינו לשמור על בריאותנו (ספר חרדים, פרק ד' של מצוות לא תעשה, ע"פ ברכות לב ע"ב). וכן כתוב "רק השמר לך ושמור נפשך מאד" (דברים ד, ט) ורמב"ם פסק כך (הל' רוצח, פ"א ה"ד). לכן אסור לנו להקריב את עצמנו, אפילו נרצה בכך.

לכן הבל, שהבין מעצמו כל הנ"ל, בחר להקריב רק בעל חי. בעלי חיים יש להם הַרְגָּשׁוֹת, רצונות ותחושות הדומות במקצת לאלו של בני אדם, הרבה יותר מאשר הדוממים והצמחים שאין בהם תכונות אלו. הם הראויים לייצג אותנו. ולכן לא הביא מפרי האדמה כמו קין.

נקודה נוספת - הרב שמשון הירש בביאורו לספר ויקרא (א, ג, עמ' ו', ושוב בפסוק י' עמ' כ) מבאר שיחודו של הצאן הוא להביע ההכרה כי כל אשר לנו ניתן מידי ה' ומתקיים ע"י השגחתו. הצאן נמשך אחרי הרועה. לכן, אני סבור, הביא הבל דוקא מבעלי-חיים אלו, ולא מתבואת הארץ.

אבל קין לא הגיע להכרה זו. הוא הביא מהצומח, מהפירות. הוא לא חש שאת חייו, עצם מהותו שיכול לנוע ממקום למקום, שיכול לבחור במעשים, שיכול להחליט בכל פעילותו, גם אלו ניתנו לו מאת הקב"ה. קין ראה את עצמו עצמאי, מנותק מחדסו של הקב"ה וללא צורך אליו.

ועוד ענין. הבל הביא דוקא "בכור", לסמן שאת תחילת הווייתו הוא חייב לבורא כל, הראשון לכל. ולכן היה עדיף הבל על קין.

גם בימינו, אלפים רבים [=ושמא רבבות?] רוצים וחושקים שנקים שוב את בית המקדש ונקריב קרבנות, ולכן דורשים כך בקול מחאה על המצב הקיים. אמנם לא שמענו שהביעו כל המחשבות הרוממות שהזכרנו כאן. אבל נשמתם הקדושה, תת-מודע שלהם כיהודים שהם צאצאי אברהם יצחק ויעקב, ניצוצות מהמחשבות הנ"ל מאירים בהם. איזה כח פנימי מעורר אותם לדרוש חידוש הקרבנות. נמליץ בלשון חז"ל "איהו לא חזי, מזליה חזי" (מגילה ג ע"א).

אישיותו של נח

שאלה: המקרא משבח את נח כי היה איש צדיק ותמים (בראשית ו, ט). נשאל כיצד לא ממנו מתחילה תולדות עם ישראל כי אם מאברהם אבינו?

תשובה: נכון כי נח היה צדיק אבל רק באופן יחסי לבני דורו, ולא היה צדיק מושלם. הוא דאג לעצמו שיתנהג כראוי. לא נמשך אחרי תעלולי שאר בני דורו. אבל לא ניסה כלל להשפיע עליהם לטובה. כך כותב ר' עובדיה ספורנו (נולד בערך בשנת 1470) בפירושו לתורה: "וכן נח אף על פי שהוכיח על המעשים המקלקלים ענין המדינות, לא הורה אותם לדעת האל ית' וללכת בדרכיו, אף על פי שהוא היה צדיק תמים בעיון ובמעשה. כי אמנם צדיק המשלים עצמו בלבד הוא ראוי שימלט עצמו בלבד. אבל המשלים גם את זולתו הוא ראוי שימלט גם את זולתו, כי בזה יש תקוה שיחזירם בתשובה" (בפירושו על התורה, בראשית ו, ח).

לעומתו אברהם אבינו היה טוֹרֵחַ והולך ממקום למקום ומעיר לעיר ומקהיל קהילות כדי למלמד על מציאותו של הבורא. לשון הרמב"ם (בהלכות עבודה זרה פ"א ה"ג):

"והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם, ולו ראוי לעבוד. והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען, והוא קורא שנאמר 'ויקרא שם בשם ה', אֵל עולם'. וכיון שהיו העם מתקבצים

אליו ושואלים לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת. עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות, והם אנשי בית אברהם. ושתל בלבם העיקר הגדול..."

הרי שדאג להועיל לכל האנושות, להחדיר בהם המושג שיש לעולם מנהיג, משיח, ואנו צריכים לקיים את ציוויו.

חסרון נוסף היה בנח. לא התפלל עבור הצלת בני דורו. מפורש בזוהר חדש (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' כג) "בא וראה מה בין הצדיקים שהיו לישראל אחר כך, ובין נח. נח לא הגין על דורו, ולא התפלל עליו כאברהם. שכיון שאמר הקב"ה לאברהם, 'זעקת סדום ועמורה כי רבה', מיד 'ויגש אברהם ויאמר' [התפלל על הצלתם]. וְהִרְבָּה דברים כנגד הקב"ה".

לפני זה דרש שם ספר זהר חדש (בלשון ארמית) שכאשר הקב"ה הודיע לנח על המבול הצפוי לבוא, עשה כן כדי שיבקש נח רחמים על הדור. אבל הוא שתק, כיון ששמע שהוא עצמו ינצל, לא התרגש ממה ששאר בני אדם יאבדו.

גם בימינו, כאשר שומעים שבאות פורענות ואסונות על אומות העולם [כמו טבח-עם המיועד לקורדים מזרחה לתורכיה], עלינו לבקש עליהם רחמים. הרי מקרא מפורש "ורחמיו על כל מעשיו" (תהלים קמה, ט) ולפי הרמב"ם, בפרק ראשון של הלכות דיעות, עלינו להדבק במדותיו של הקב"ה, ולהתנהג בדומה לו.

כנראה משום זה הקדים הקב"ה לספר לנו בתורה על אותו צדיק בין אומות העולם, הוא נח, בהשוואה לצדיק מושלם יותר שהיה לישראל, אברהם אבינו.

עלינו ללכת בעקבותיו של אברהם אבינו וללמד לכולם שיש בעולם בורא ומנהיג, משיח ומיטיב, יתברך שמו לעד.

חטא של דור הפלגה

שאלה: חונכנו שהתורה היא תורת חיים והדרכה לנו כיהודים, כיצד לחיות וכיצד לנהוג. מה היא המשמעות בשבילנו של חטא דור בוני מגדל בבל?

תשובה: רבים תמהו במה חטאו בוני המגדל? הרי שבח גדול היה להם: "וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים" (בראשית יא, א) כלומר היו באחדות!

ולמרות זאת ה' מתרעם עליהם? ועוד גוזר עליהם גירוש ופיזור, עד לבלבל את לשונם כדי שלא יבינו איש את שפת רעהו?

(בראשית פרק יא פסוקים ו-ט):

(ו) ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם? וזה החלם לעשות? ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות:

(ז) הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו:

(ח) ויפץ ה' אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר:

(ט) על פן קרא שמה בבל, כי שם בלל ה' שפת כל הארץ, ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ:

הרב שמשון רפאל הירש פתח לנו אשנב להבין כובד החטא של בוני המגדל. הם בקשו אך ורק טובת הלאום, ולא התחשבו כלל בטובת הפרט. זו לשונו: "שאיפת האומה 'ונעשה לנו שם' (בראשית יא, ד) ולהרבות הכבוד הלאומי, היא קץ לכל ייעוד מוסרי" (ביאורו לתורה, עמ' קל). חסרון זה, אדישות זו לטובת הפרט, מוגדרת יפה במדרש פרקי דר' אליעזר (פרק כד): "אם נפל אדם ומת לא היו שמים לב אליו. ואם נפלה לבינה [מגובה המגדל] היו יושבי ובוכים: 'אוי לנו, אימתי תעלה אחרת תחתיה?'".

זאת אומרת הלאומיות בלי חשבון המוסר, בלי לדאוג לכל אדם כשלעצמו, היא שלילית. אחדות זו שיש להם היא לרועץ, ועדיף לפזר אותם לארצות שונות, ואף ידברו שפות שונות, למען פיצול כוחותיהם, למנוע מהם הנזקים הגדולים שהיו יכולים להביא לעולם.

גם הרב קוק כתב פעמים רבות נגד ה"לאומיות" כאשר היא מחוסרת מוסר התורה, כשהיא בלי הרעיון של אלהים השולט בכל. כך לשונו: "אבל אם במצב הנפילה והכיעור יאמר אדם להדבק בצורה הלאומית בצדדיה המגושמים, בלא הזרחה פנימית מאוּרָה העליון מני קדם [=מתקופת דוד ושלמה, ומתקופת חז"ל]

יספוג מהר אל תוכו רוח זוהמא, קטנות וניצוצי רישעה... זהו החזיון של הרשע הלאומי שאנו פוגשים" (אורות, עמ' קלג-קלד).

דברים מפורשים יותר אמר באגרתו בשנת תרס"ח: "והיד הרמה, המחומשת בהפקרות ודרכי הגויים, באין [=בלי] זכר לקדושת ישראל, המחפה את הרסיה בסיגים של לאומיות מזויפת, בגרגרים של היסטוריה, ושל חיבת שפה; המלבישה את החיים צורה ישראלית מבחון, במקום שהפנים כולו הוא אינו-יהודי, העומד להיות נהפך למשחית ולמפלצת, ולסוף גם לשנאת ישראל ו[שנאת] ארץ ישראל, כאשר כבר נוכחנו על פי הנסיון – היד הטמאה הזאת תתגבר?

אז אין ד' פאר גודל האסון. אבל בהשם בטחתי שלא יתן למוט רגלינו". (אגרות הראי"ה, ח"א עמ' קפב-קפג).

ובסגנון חריף יותר כתב בהקדמתו לספרו "עץ הדר" (רעיון הספר נגד קניית אתרוגים מורכבים, במהד' תרס"ז עמ' יא, ובמהד' תשמ"ו עמ' טז): "ובפרט בימינו אלה, אשר כל אלה אשר חיבתם לציון היתה באין [=בלי] רוח מנשמת אלהים חיים, באין [=בלי] קדושת אמת ואמונת אומן קשורה בקשר-אמיץ ולב-טהור באהבה אלוהית נצחית הקשורה בנשמתה ומקור חייה של כנסת ישראל לעד-עד, שרק היא עומדת לעולם, כל אלה הלבבות הרחוקים מזה, הולכים הם ונפרדים מעל אהבת ארצנו הקדושה. אהבתם שהיתה חומרית ודמיונית, לעומת שבאה כן הלקה. ומטיבותם של קרובים, שנהפכו מאוהבי ארץ ישראל בלי דרישת ה' השוכן בציון מקרב לב ונפש, [נהפכו] לשונאיה ומנדיה במשך זמן קצר.... וכמקרה אהבת ארצנו הקדושה כן היא אהבת האומה ואהבת לשון הקודש. היסוד החלש הולך ומתמוטט, ועד ארגיעה לשון שקר' (משלי יב, ט). בעינינו הננו רואים את המצב האיום והמחריד, שלא יותר דבר מכל הקנינים החיצוניים, שנתרוקנה נשמתם. שהם רק אז חיים וקיימים כשהם משורשים בעיקר חייהם ומקור לשדם [=הרי הוא] חי העולמים ב"ה, נוטה שמים וארץ, ה' נותן נשמה לעם עליה, ורוח הולכים בה" (ישעיה מב, ה). [עכ"ל לענינו]²¹

כלומר שוקת שבורה זו שאנו עומדים לפניה בימינו, שמפקדי הצבא אינם מרשים לחייליהם לירות ישירות במחבלים הבאים להרוג אותם, אלא רק לירות באויר, או ברגלי האויב, זו תוצאה של לאומיות בלי מוסר. וכן מצב שהבג"צ מאלץ יישובים יהודים, שנרכשו בכספי ה"קרן הקיימת לישראל" [כספים שנועדו בתחילה עבור יישובי יהודים] מכריח אותם לקבל בקהילתם גם ערבים ובני נכר, היא תוצאה של לאומיות חילונית בלי מוסר, בלי תורה.

חז"ל (סנהדרין עא ע"ב) הורו לנו שאימתי האחדות היא טובה? לבעלי יראת שמים. לא כן למורדים בהשם. זו לשונם:

"פיזור לרשעים הנאה להן והנאה לעולם; ולצדיקים רע להן ורע לעולם.

כינוס לרשעים רע להן ורע לעולם, ולצדיקים הנאה להן והנאה לעולם.

שקט לרשעים רע להן ורע לעולם.

לצדיקים הנאה להן והנאה לעולם".

21. וכן כתב (אגרות הראי"ה, ח"ב עמ' קלד) מוסר ותוכחה לאנשי "מזרחי" (בשנת 1913) שעליהם לפעול שלא תהיה תנועת הציונות ללא-אמונה בתורה. "ובעזיבתה של תורה, אין תוחלת ותקוה. וכל פרח מוכרח להיות כמק, וכל שורש כאבק" (הרב מרמז כאן למקרא: ישעיה ה, כד - "לכן כפאל קש לש ון אש, ופשש להקה ירפה, שרשם במק יקה, ופרחם כאבק - יעלה, כי מאס ו את ת ורת ה' צבא ות, ואת אמרת קד ו ש ישראל נאצ ו").

זה הלקח שהתורה, עוד בראשית דרכה, מלמדת אותנו. בדור ההוא כיוונו "ונעשה לנו שם" וזו היא כוונה פסולה. אלו שהיו פחות מעשרה דורות מאז אדם הראשון והנס הנפלא של בריאת העולם, כבר שכחו את הקדוש ברוך הוא!

סיפור על זנות לוט עם בנותיו

שאלה: תמיד אומרים כי בכל סיפור שהתורה מספרת יש תועלת. מה התועלת מהסיפור שבנות לוט זנו עם אביהן?

תשובה: התורה מספרת כי על ידי מעשה נואל זה נולדו שתי אומות בעולם, עמון ומואב. כלומר היתה בזה משמעות כלל עולמית, מה שנוגע למליון אנשים במשך הדורות, לטובה ולרעה.

אין ספק שהבנות עסקו בחטא. עשו מה שלא ייעשה. אבל סוף כל סוף היתה להן כוונה "לשם שמים". חשבו שהעולם כולו חרב "ואיש אין בארץ לבוא עלינו" (בראשית יט, לא) ולא יהיה המִשָּׁךְ לקיום המין האנושי.²² כלומר יש ניצוץ קטן של חיוביות תוך ערימה הגדולה של שחיתות זו. ועל כך יש לתת להן שכר, כי אין הקב"ה מקפח שכר של שום בריה.

לכן מצאנו כי משה רבינו פחד במלחמתו נגד עוג מלך הבשן,²³ כי היתה לו זכות שהוא הוא הפליט שהודיע לאברהם אבינו כי נשבה לוט במלחמת ארבעה המלכים.²⁴ אבל, לכאורה זו אינה זכות, כ כוונתו היתה שאברהם יפול חלל במלחמתו נגד המלכים! אבל סוף כל סוף, היה איזה גרעין חיובי במה שעשה, ועל זה צריכים לשלם לו.

הוא הדין, כתוב "ויירא יעקב מאד ויצר לו" (בראשית לב, ח). הוא פחד מאחיו עשו, שמא תעמוד לו זכות יישוב ארץ ישראל, מה שנבצר מיעקב לקיים משך כעשרים ושנים.²⁵

אבל זה תמוה. הרי בגמרא²⁶ אמרו כי בהיות עשו בגיל חמש-עשרה (אז נפטר הסבא, אברהם אבינו) הוא התפקד וכפר בעיקר, כפר בתחיית המתים וגם הרג את הנפש וכו'. מה התועלת

22. בראשית רבה נא, ת.

23. במדבר כא, לד.

24. נדה סא, א. כדברי התוספות שם ד"ה זה עוג שפלט.

25. בראשית רבה עו, ב.

26. בבא בתרא טז, ב.

במה שיושב כופר כזה בארץ ישראל, וזו תשמש לו זכות? הרי אינו מאמין כלל שיש בזה מצוה? אלא באו חז"ל ללמדנו כי גם כשאין לו קיום מצוה, כי אינו מאמין בהקב"ה נותן המצוה, אבל זכות מסויימת יש לו. וזו מעניקה לו כח ועוצמה.

כך עלינו לדעת על כל מעשיהם החיוביים של הרשעים, שהקב"ה לא מבטל ערכם למרות שהם טמונים תחת הר כבוד של עוול. ולכן היה כדאי לכתוב בתורה מעשיהן של בנות לוט.

מרים דברה לשון הרע. מדוע סבלו עבור כך כלל ישראל?

שאלה: מפורסם שחטא דיבור לשון הרע הוא חמור מאד. אבל אינני מבין. מרים הנביאה לא דיברה דבר נורא ואיום. רק התפללה על שאחיה משה פרש מאשתו. ומדוע התעכבו כל ישראל במסעיהם שבעה ימים עד שנתרפאה מהצרעת? בזה מביישים אותה מעל ומעבר, בלי פרופורציה לחטא שלה. הרי היו במדבר חצי מליון גברים מעל גיל עשרים. כנראה כמספר הזה היו הנשים. וזה פרט לילדיהם, נניח בממוצע ארבעה לכל משפחה. היו מליונים. הכל בגלל פליטת פה אחת של מרים? נראה לי מוגזם.

תשובה: הסיפור המלא הוא שכאשר היו אלדד ומידד מתנבאים במחנה, עמדו שם מרים וציפורה. אמרה מרים "אשריהן נשותיהן של אלו, שזכו כי בעליהן נביאים". ענתה ציפורה, "אל תגידי ככה. כי מאז משה קבל תורה בסיני הוא פרש ממני, והוא כולו נתון לצרכי הציבור". (ראו דברי רש"י על במדבר יב א, "ותדבר מרים...").

התפללה מרים, מה למשה רבינו לפרוש מאשתו? והרי גם היא וגם אהרן הם נביאים, ולא הצטרפו לפרוש מחיי המשפחה. לשונם המובאת במקרא: **(במדבר יב, ב)** "וַיֹּאמְרוּ הֶרֶק אֶף בְּמֹשֶׁה דָּבָר יְהוָה? הֲלֹא גַם בָּנוּ דְּבָר", כלומר מה ההבדל בינו לבינינו?

ענה להם הקב"ה שיש הבדל עצום.

(ה) וַיֵּרֶד ה' בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אֶהְרֹן וּמִרְיָם וַיָּצְאוּ שְׁנֵיהֶם:

(ו) וַיֹּאמֶר שְׁמְעוּ נָא דְּבָרִי אֲנִי יְהוָה נְבִיאְכֶם ה', בְּמִרְאָה אֵלֵי אֶתְוַדַּע בְּחִלּוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ:

(ז) לֹא כֵן עֲבָדִי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא:

(ח) פה אָל פֿה אָדער בּוּ וּמְרָאָה וְלֹא בְּחִידוֹת... ומדוע לא יראתם לְדַבֵּר בְּעִבְדִּי בְּמִשָּׁה?

(ט) וַיַּחַר אֵף ה' בָּם וַיִּלֶּךְ:

כל הנביאים, מול משה רבינו, הם בדרגא נמוכה. אבל משה רבינו זכה אל מה שהם לא זכו. הנביאים רואים בדרך משל, בדרך חזון. אבל משה רבינו שומע מלה מלה בגלוי, בלי צורך לפענח מה הנמשל שבדברי הקב"ה.

לכן, מסביר הרב קוק, החסרון בדברי מרים הוא בקלקול האמונה. אנו מאמינים בתורה, שבכתב ושבעל פה, כי משה רבינו הוא השליח הנאמן, הוא המדייק בדבריו, הוא המוסמך היחידי. לכן אמר מלאכי (ג, כב) "זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחֹרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים". התורה נקראת על שמו.

על פי ביאורו הנ"ל של הרב קוק אנו מבינים פשר תוספת מלה אחת, בציווי שנצטוונו בתורה לזכור את החטא של מרים. (דברים כד, ט) "זָכֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמָרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם".

לכאורה התורה היתה צריכה לציין בדיוק במה חטאה "זכור שדיברה מרים לשון הרע ונצטרעה". מה התועלת שהתורה תציין "בדרך בצאתכם ממצרים"? אלא כל מה שהקב"ה הוציא אותנו ממצרים היה כדי לתת לנו את התורה. "וְזֶה לָךְ הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שִׁלַּחְתִּיךָ, בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה: (שמות ג, יב). כלומר הקלקול של מרים הנביאה היה שפגמה באמונה שהאיש משה הוא עדיף מכל הנביאים. וששום נביא הבא אחר כך לא יוכל לסתור את דבריו, או לצמצם בדבריו. וזה יסוד השביעי שכתב הרמב"ם ביסודות האמונה (פירוש המשנה, פרק חלק בסנהדרין) ופירט באריכות בהלכות יסודי תורה, פרק שמיני.

כיון שזה נוגע לאחד מעיקרי האמונה, וכדי שלא יחלש בשום דור מהדורות, באופן חינוכי החדירו משמעות עונש זה לכל כלל ישראל, שמליוני אנשים עוכבו במדבר ולא יוכלו להמשיך במסע שלהם עד שתתפא.

ובזה מיושבת שאלה אחרת. הלא לכאורה הראשונה שדברה לשון הרע היתה ציפורה. היא שהאשימה את משה במה שפרש ממנה, והיא בצער. לכן התנגדה לדברי מרים שחשבה שנשותיהם של הנביאים הן מאושרות. ומדוע היא עצמה לא נענשה? אלא לפי דברינו עיקר הקלקול הוא הפקפוק בעוצמת דרגת משה, השליח הנאמן, ששום נביא אחר לא יוכל להידמות אליו.

פקפוק זה נולד על ידי דיבורי מרים.

אם המרגלים היו צדיקים, כיצד נכשלו?

שאלה: בתחילת פרשת המרגלים, כותב רש"י (במדבר יג, ג) כי הם היו אנשים חשובים, וגם היו כשרים. לשון המדרש במדבר רבה (טז, ד) חזקה ביותר: "ואקח מכם י"ב אנשים". מכאן שהיו צדיקים, בפני ישראל ובפני משה. ואף משה לא רצה לשלחם מדעת עצמו עד שנמלך בהקב"ה על כל אחד ואחד 'פלוני משבט פלוני' ואמר לו [הקב"ה] 'ראויים הם'. ומניין שאמר הקב"ה שהיו ראויים? שנאמר (במדבר יג) 'וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה''. ואחר כך לסוף ארבעים יום נהפכו ועשו כל הצרה וגרמו לאותו דור שילקה באותה המכה".

איך קורה שאנשים צדיקים ייכשלו בחטא חמור כזה לכפור באמונה שהקב"ה ילחם מלחמותינו, ושיקיים ה' את הבטחתו להביא את עם ישראל לארץ המובטחת?

תשובה: בספר הזוהר (ח"ג קנח ע"א) מוסבר כי המרגלים חששו פן כאשר יגיעו ארצה יחליפו אותם במנהיגים אחרים. גאווה קיננה בלבותיהם והעבירה אותם על דעתם. עת שהיו במדבר הם היו לראש. ובבואם לארץ ישראל, וכבר בני עם ישראל אינם עסוקים בתורה אלא בחקלאות ועיסוקים נלוים. ומי יפנה אליהם? ומי יבקש את עצתם? ומי ישמע בקולם? ועוד, עת שהיו במדבר היו מרוכזים תוך מחנה של כמה קילומטרים בודדים. אבל בבואם ארצה והעם יתפזר למרחבי ארץ, צפון דרום, ומזרח מערב, המנהיגים יהיו בטלים ומבוטלים ויפסידו רמת חשיבותם.

חטא זה של "אנשים צדיקים" מוזכר על ידי מסילת ישרים (סוף פרק יא).

וזוה גם מה שאירע לקורח, עת שחלק על משה רבינו. הוא היה "קדוש" ופורש מהנשים. מסופר שאחד מהעוזרים לקורח הוא און בן פלת. אשתו הצילה אותו בו ביום מלצאת להפגנה יחד עם קורח נגד משה רבינו. כיצד? תיכננה שלא ישתתף במרד הזה. היא ישבה על פתח החצר שלה, הורידה הכיסוי משערות ראשה והיתה מסתרקת. כל מי שבא לשם לקרוא לו לבוא, נרתע מהמראה של אשה בגילוי שערות וחזר לאחור, בלי לקרוא לאון. לקיים מה שאמר קורח "כי כל העדה כולם קדושים" (סנהדרין קט ע"ב).

ובכן כיון שקורח בקש קדושה, בקש לשרת ככהן גדול, בקש התעלות, מה גרם למפלתו? הגאווה. אדם צריך להיות עניו ולחכות שאחרים יגדלו אותו, ולא שהוא יגדיל את עצמו.

ומכאן חזרה לחטא המרגלים. גם רב שמגיע לגיל מבוגר, נניח גיל שמונים (או פחות מזה אם אינו מתפקד בכל כוחו) עליו לפרוש מתפקידו ולתת לאחרים הצעירים ממנו לשאת במנהיגות. אין לאדם להרגיש "אם לא אני, מי יכול לנהל את הדור?" זו גאווה "נטו".

נדה

התרחקות מאשתו נדה, טעם לזה.....תיב

התרחקות מאשתו נדה, טעם לזה

שואלת בת ישראל: למה שבועיים בחודש בעלי צריך להיזהר כך-כך במגע אתי?
זה כל-כך פוגע שהוא "מושך" בכתף כשהוא עובר לידי שלא בטעות אגע בו.

תשובה: אמנם נכון כי כך נפסק בשו"ע (יורה דעה סי' קצה סעיף ב' והגר"א מביא מקורו מהמעשה –בשבת יג ע"ב) אבל הבעל צריך לנהוג בחכמה ולא לעשות תנועה קיצונית שיש בה כדי להעליב את הזולת. וכל שכן בנוכחות אנשים אחרים, אם עושה תנועה בולטת הוא עובר על דרך ארץ בין אדם לחברו.

אנמק טעם האיסור. יש טועים החושבים שדיני ריחוק הבעל מאשתו בימים שהיא נדה, הם מחמת גועל ודחיה מהטומאה. ובאמת אין הדבר כן. יש שני נימוקים תורניים לכל הריחוקים ההם המנויים בפרק ההוא בשולחן ערוך, ולא כמו שחושבים אנשים שטחיים שאינם מעמיקים בלימוד דברי חז"ל.

טעם ראשון לריחוק זה נאמר לא פחות ולא יותר ע"י אלוף סודות התורה, רבי שמעון בר יוחאי (מסכת נדה לא ע"ב). לשאלה "מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה?" [מדובר לפני שחכמים הוסיפו שבעה ימי נקיים]. וענה: "מפני שרגיל בה וקץ בה. אמרה תורה 'תהא טמאה שבעה ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחפה'."

כלומר הריחוק בתקופה קצרה זו עוד משלהבת את האהבה, עוד מגבירה את ההתקשרות כאשר תחזור אחר כך מהטבילה, והיא תהיה חשוקה וחביבה בעיניו כמו כלה חדשה. וזהו ריוח גדול! כך מפרש שם רש"י "שלא יהא רגיל בה, ותתחבב עליו". ידוע שבין אחינו החילונים יש לפעמים תופעות של בגידה, איש באשתו ואשה בבעלה. הסיבה לכך היא בעיקר מפני

הנאמר כאן בגמרא. המקיימים יחסי אישית בכל רגע נתון, ההרגל גורם שהענין נדוש וכבר "לא מעניין". לכן מחפשים חלופות. התורה שמרה נגד תופעה אנושית זו.

ולכן כל ההרחקות המנויות בהלכה באו לשים גדר, שלא יביא דבר לדבר, מנגיעה לנשיקה, ומנשיקה לחיבוק, ומזה לעוד חמור ממנו. ובכן הכלל הגדול הוא שההרחקות באו כדי לבנות את האהבה, ההרחקות הן חיוביות כדי להביא לתוצאה טובה ויקרה, ואין לחשוב באופן שלילי.

אבל יש נימוק שני לאיסורי נגיעה. ידוע שיצר הרע הקשה ביותר הוא עניני מין. כבר חז"ל הזכירו זאת בענין "הרהור עבירה" (בבא בתרא קסד ע"ב). כאשר הבעל נוגע באשתו בעת שהיא אסורה עליו, יש חשש לקישוי, וגרוע מזה לזרע לבטלה. בימינו יש המזלזלים בחטא זה, אבל לא צדקו. חז"ל החמירו מאד בזה (נדה יג ע"ב) והטעם הוא כמו שביאר רמב"ן על התורה (ויקרא טו, יא) הוא מעין טומאת מת, כי מת כאן כח חיים. כי יש בזרע האדם כח חיות, כח ליצור נשמה, אדם חי. בזבוז כח זה הוא "בל תשחית" באופן חמור מאד. הוא בזבוז האנרגיה שהקב"ה שתל באדם למען להרבות יהודים בעולם. ובכן איסור נגיעת הבעל באשתו אינו מפני שהאשה דחוייה או נמאסת, אלא מפני חסרון של הבעל שהוא חלוש אופי, וכולם חשודים שייכשלו בחטא זה, לפחות חלק מהפעמים שנוגע בה.

לכן בסיכום, אין לבעל לעשות מעשה מופגן, מעשה שיובן שלא כראוי, או על ידי אשתו או על ידי הצופים. אדם צדיק מצניע מעשיו, ובמיוחד לא לפגוע בזולת.

נטילת ידיים

טעם נטילת ידיים.....תיד
 נטילת ידיים, אם צריכים ג' פעמים.....תיז
 נטילת ידיים כשהיד חבושה בתחבושת.....תיח
 מים אחרונים בסוף הסעודה.....תיט
 מים אחרונים, כמה מים צריכים לכך.....תכ

נטילת ידיים

שאלה: הרבה ענינים בחיי הדת קשורים לנטילת ידיים. לפני שאוכלים לחם, ויש אומרים גם לפני אכילת פירות וטובים. לפני שנגשים להתפלל. כשקמים בבוקר מהשינה. כשיוצאים מהשירותים. כשיוצאים מבית הקברות. כשנוגעים בחלק מכוסה של הגוף. כשגוזזים צפרניים. הכהנים לפני ברכת כהנים. וכנראה יש עוד שלא הזכרתי. מה הענין הגדול הזה?

תשובה: פעמים שהאדם טרוד במחשבות עמוקות ובלי כוונה מחטט באף, או באצבעותיו מנקה את אזניו, ולפעמים משפשף בשערות ראשו בימים החמים ויש שם מלמולי זיעה. אין בזה רוע וחסא לנגוע שם [אם לא יעשה כן בנוכחותם של אחרים, והם מרגישים גועל בזה], אבל בכל זאת כאשר האדם נגש לדבר עם קונו ויוצרו, עליו לבוא בטהרה טָפְסִית. הכהנים בבית המקדש היו טובלים במקוה לפני עבודתם בקודש, והיו גם מקדשים את ידיהם מן הכיור שבמקדש. הידיים הם נציגים של כל הגוף. הם השליחים לבצע כל פעולותיו הנצרכות לו. לכן כל יהודי בבואו אל הקודש יטהר את ידיו. "ארחץ בנקיון כפי, ואסובבה את מזבחך ה'" (תהלים כו, ו).

מגע האדם עם העולם הסובב אותו הוא ע"י שתי ידיו. בהן הוא עובד, כותב, בונה, קושר וכל שאר עסקי פעילותו. לעומת זאת מים הם סמל לטהרה. בכל כביסה וכל רחיצה, משתמשים

במים. הם המסירים לכלוך וכתמים, הם המרעננים ומחדשים את כל החומר. לכן טהרת ידיים היא דוקא ע"י השימוש במים. ואילו היה די לנו רק בשפיכת המים על היד, בלי כלי, לא היה סימן היכר שמכוונים למעשה דתי. אותו הכלי, שמרימים אותו כדי לשפוך מים על הידיים, נקרא "נטילה", על סמך הפסוק "וינטלם וינשאם כל ימי עולם" (ישעיה סג, ט). ולכן אחרי כל נטילה נהוג להרים את שתי הזרועות מול ראשו של האדם, להראות ולהפגין התעלות. יציאה ממצב של חול אל מצב של קודש. שורש המלה "טלטול", הזזה ממקום למקום. אבל ב"ערוך השלם" מביא כי בערבית פירושו "שפך מים" ואפשר שמשם הגיע המלה לשימוש בגמרא. מהפעל עבר להיות שם עצם "נטלא".

מן הדין צריך כל אדם ליטול ידיים לפני שנגש לתפילת שחרית, מנחה או ערבית (שו"ע סי' צב, וכן רלג). כך דין הגמרא (ברכות טו, א). והרמב"ם (הלכות תפילה, תחילת פרק ד) מלמד כי אם לא נוטלים, תפילתו פסולה ולא התקבלה. אמנם התוספות מקילים. השולחן ערוך אמנם מחייב ליטול אבל אינו פוסל תפילתו של מי שלא לא נטל ידיו. הרבה אנשים בימינו מזלזלים בנטילה זו, ואינם נוטלים כלל או רק מטפטים כמה טיפות מים על ראשי אצבעותיהם. אבל ירא שמים יקפיד על כך כי יש לקחת בחשבון דברי רמב"ם שבלי נטילה זו, אין תפילת האדם תפילה כשרה.

יש הנהגות שיש להם "מזל", כי כל הציבור נזהר בהן. למשל ליטול ידיים אחרי היציאה מבית הקברות, ומוסיפים להקפיד בזה גם לא להכנס חזרה הביתה עד שיטלו ידיים, ולשם כך מניחים כד מים מחוץ לבית למען הנוטלים. אבל נטילה זו לא הוזכרה בגמרא או ברמב"ם, וגם השו"ע (סי' ד סעיף יט) רק מציינ זאת בשם "יש אומרים". הרמב"ן שכתב חיבור מקיף ומושלם בעניני אבלות בשם "תורת האדם" מביא שהגאונים הקדמונים הנהיגו נטילה זו אך ורק למען נושאי ארון המתים (כתבי הרמב"ן, מהד' מוסד הרב קוק, ח"ב עמ' קנו). והלואי שיחמירו הבריות ליטול ידיים גם לתפילה. לנטילה זו "אין מזל".

ענין נטילת ידיים למי שקם מהשינה, יש כמה דיעות שונות בנידון. לפי הרמב"ם חיוב הנטילה היא בעיקר רק לפני שמתפללים אבל עצם הקימה מהשינה אינה מחייבת נטילה. וכך משמע בגמרא (ברכות ס ע"ב) ששם הקדימו אמירת כמה וכמה ברכות עוד לפני שהאדם נטל ידיו. וכך נפסק בשו"ע (או"ח סוף סי' ד). ורואים אנו בשו"ע (סוף סי' רכז) כי גם היוצא מבית הכסא יכול לברך ברכות, עוד בטרם נטל ידיו (אם אין אצבעותיו מלוכלכות).

אבל המנהג הוא לברך מיד אחרי קימה מהשינה. אם לפי דברי הרא"ש, שמא תוך כדי שינתו האדם נגע במקומות מכוסים שבגופו [וטעם זה תמוה, כי בגמרא לא חששו לכך]. ואם לפי דברי הרשב"א שמברכים כי כאשר מתעוררים משינת הלילה אנו כמו בריה חדשה. "המחזיר נשמות לפגרים מתים". וגם זה צריך עיון מה מקורו בגמרא. דעה שלישית, לפי הזוהר נוטלים ידים מחמת טומאת הלילה שהיינו כמו מתים, ושרתה רוח רעה.

[יש המקפידים לשים כלי לנטילת ידיים שחרית סמוך למטתם, כדי לא ללכת ד' אמות ללא נטילה. הם חושבים שזה כתוב ב"זוהר", ולא כן הוא. הוא חידושו של ר' מאיר אבן גבאי (בתחילת ספרו "תולעת יעקב") החי לפני 700 שנה. ובמיוחד שבימינו אין לחשוש לרוח רעה (תוספות, חולין קז ע"ב; וראה שו"ת יביע אומר ח"ט או"ח ד, הביא עוד קדמונים שסברו שאין לחשוש).]

יש הבדל בין השיטות איך לנהוג למעשה. כי מי שקם מהמטה ושוהה זמן רב לפני שנגש להתפלל, לא יברך על הנטילה הראשונה שנטל בעת קומו, אלא יצרף את הברכה לנטילה שנטל לפני שנגש להתפלל (גר"א, מעשה רב, סוף ג').

כמה מים יטול? "משנה ברורה" (סי' ד ס"ק לט) מחייב ליטול ג' פעמים רק מי שקם משינת הלילה. אבל לא כן לפני תפילה או יציאה מבית הקברות וכל השאר שבכולם די בפעם אחת. גם הנוהגים ליטול ב' פעמים בכל יד לפני אכילת לחם, פעם הראשונה היתה להסיר הלכלוך והשניה היא עיקר הנטילה; אבל אם שופכים רביעית מים בכל יד, די בפעם אחת לכל יד. ואין חובה שיגיעו המים לכל חלקי היד, כיון שהיתה שם רביעית. אבל הגמרא (שבת סב, ב) משבחת מי שמוסיף מים רבים.

ואם יש לו לאדם פצע בידו, ועליו תחבושת, אינו צריך שהמים יגיעו לשם אלא ישפוך המים על שאר מקומות שבידיו (שו"ח או"ח קסב, י).

הכהנים נוטלים ידיים לפני שמברכים את העם, אבל אם נטלו ידיהם כדי לנטול לפני התפילה, ושמרו את הידיים לבל יתלכלכו, אינם חייבים בנטילה הנוספת. ולכן אם כדי ליטול את ידיהם הם נאלצים לצאת מהיכל בית הכנסת ליטול ידיהם מבחוץ, והם מפסידים מלענות אמן על ברכות חזרת הש"ץ, ראוי להם לסמוך על הנטילה הראשונה ולא לצאת. וכך כתב רבי אברהם בנו של הרמב"ם.

אם האדם נגע בחלק מגופו שבדרך כלל מכוסה (למשל, מתחת לצוארון חולצתו, או שפשו בשערותיו המיוזעות); למען לימוד תורה או לומר ברכות רגילות [לא קריאת שמע] די לשפשף אצבעותיו באיזה בגד המזדמן לו, אפילו במטפחת, ודי (משנה ברורה, צב ס"ק כט).

הרב עובדיה יוסף כותב (חזון עובדיה, ט"ו בשבט וברכות, עמ' תסד) שהמתעורר בלילה משינתו כי שמע קול רעם, ואין זמן ליטול ידיו, ישפשף אצבעותיו בבגדיו שלו ויברך הברכה המתאימה.

העיקר לזכור בעת שהאדם נוטל ידיו, שהוא עכשיו נגש אל הקודש, נגש לדבר עם יוצרו, ועליו להתקדש. במקום מקוה טהרה מלא, די בנציגות של נטילת ידיים. כי גם "רביעית" מים היא "מקוה קטנה" (המאירי).

נטילת ידיים, אם צריכים שלוש פעמים

שאלה: מאז ילדוטי חונכתי ליטול ידיים, כל יד שלוש פעמים, גם כאשר קמתי מהמטה שחרית, גם בצאתי מהשירותים, גם לפני אכילת לחם, גם בחזרתי מבית הקברות, ומה לא? כעת בני הקטן שואל אותי מדוע בחרו מספר שלוש ולא פעמיים או ארבע פעמים?

תשובה: באמת לפי הרמב"ם די תמיד בפעם אחת, אם המים יהיו בשיעור רביעית לכל יד (86 גרס).

ולמה נוהגים בבוקר שלוש פעמים? כי אמנם בסוגיא במקומה המרכזית (ברכות ס ע"ב) לא מוזכר כמה פעמים ליטול, אבל במקום אחר (שבת קט ע"א) אמרו כי רוח רעה שורה על הידים. אמנם היא מסתלקת בכח המים (כמו שאמרו בסנהדרין סז ע"ב כי ע"י המים מתבטלים הכישופים) ורוח רעה זאת "בת חורין" היא ובפעם אחת אינה מתייאשת, אלא מדלגת ליד השניה. ורק כעבור שלוש פעמים תרגיש מנוצחת ותסתלק משם.

הרמב"ם לא האמין לענין שדים ורוחות רעות [ויש הסבורים שהיו פעם, בזמן התלמוד וכבר התבטלו מהעולם], ולכן השמיט הנושא של ג' פעמים. הציבור הרחב העביר מנהג זה לכל שאר הנטילות. אבל ה"משנה ברורה" כן מאמין במציאותם של רוחות הרעות וכתב (סימן ד ס"ק לט):

"ואין צריך ג' פעמים כי אם בקם מן המטה. ויש מחמירים בהולך בין המתים ומשמש מיטתו, שצריכים גם כן ג' פעמים. ובספר היכל הקודש מחמיר ביוצא מבית הכסא ג' פעמים, ובמגן אברהם סימן ז' סתר דבריו" [עכ"ל].

בסיכום, הוא קובע שמן הדין אך ורק קם מהמטה חייב בשלוש פעמים ולא בשאר הדברים.

גם מה שכתב על היוצא מבית הקברות, לא נמצא בגמרא. אם תעיין בדברי רמב"ן בספרו "תורת האדם" (בספר "כתבי הרמב"ן" של מוסד הרב קוק, ח"ב עמ' קנו) בשם הגאונים מלפני אלף ומאתים שנה, שרק נושאי המטה, רק הם שנטלו ידיים. לא שאר הציבור.

ולענין נטילת ידיים לסעודה, בזמן הקדמון לא היו המים מצויים בשפע, כי לא היתה מערכת צנרת ביתית מובילה מים לכל מטבח. הצטרכו ללכת עד לנהר להביא מים, ויש ישובים שאין להם בכלל גישה לנהר או באר, והמים הובאו ע"י סבלים, שדרשו כסף על טרחתם. לכן נטלו רק קצת מים להוריד הלכלוך הראשוני מהיד, ואחר כך נטלו פעם שניה (שולחן ערוך, אר"ח

קסב סעיף ב). אבל שם (בסוף סעיף ד) נפסק שהנוטל ע"י רביעית שלימה לא צריך כלל ליטול פעם שניה. ומי שתראה שנוהג ג' פעמים לכל יד לפני סעודת לחם, זה ע"פ רש"ש (רבי שלום שרעבי) שחידש זאת ע"פ הקבלה. אבל לפי תורת הנגלה אינו חיוב.

אבל תשאל את כל המחמירים בנושא זה, הנוטלים ג' פעמים לכל ענין וענין, תשאל אותם אם נוטלים ידיהם לפני תפילת מנחה וערבית, שזאת היא חיוב גמור (שולחן ערוך או"ח סי' צב, סעיף ד, וכן סי' רלג סעיף ב'). ולדעת רמב"ם (הל' תפילה, תחילת פרק ד) אם חסרו נטילה זו אין תפילתם מתקבלת אפילו בדיעבד! נכון שהשו"ע מחייב זאת רק לכתחילה, ובדיעבד התפילה תפילה. אבל מדוע מחמירים במה שאין צורך, ומזניחים במה שיש צורך?

נטילת ידיים כאשר היד חבושה בתחבושת

שאלה: נפלתי, ואצבעות ידי נזקו על ידי הנפילה, ויש לי תחבושת על חלק מאצבעותי, ואסור להרטיב אותה. כיצד אנהג בנטילת ידיים לסעודה?

תשובה: כאשר חז"ל קבעו שיש ליטול רביעית מים (בערך 86 גרם) זו היא כמות של כוס יין לקידוש ליל שבת, ולא קבעו שהמים יגיעו לכל חלקי היד. לכן עליך לשפוך מים בזהירות על כף היד ועל שאר האצבעות, ותקפיד שלא יגיעו המים אל מקום התחבושת.

ואם יש לך גבס או תחבושת המכסה גם רוב האצבעות, תוכל לשים כפפה על כל היד ההיא, ואז לא תטול אותה היד כלל. אבל תקפיד לאכול רק עם היד השניה, ואל תשתמש באותה היד עליה יש כפפה.

ואם בין כה אינך משתמש ביד ההיא, משום מה לשים כפפה? אלא שמא תשכח ובכל זאת תגע בלחם עם היד ההיא.

עוד טעם לדין "מים אחרונים" בסוף סעודה

שאלה: הגמרא נתנה טעם לנטילת מים אחרונים מפני שיש לפעמים מלח סדומית בסעודה, ואם יגעו הידיים בו ואחר כך בעיניו של אדם, זה עלול להזיק לו. בימינו אין לנו מלח סדומית ולכאורה הטעם בטל. ובכן מדוע גם רמב"ם וגם השולחן ערוך מחייבים ליטול גם בימינו אנו מים אחרונים?

תשובה: מה שהצעת בשאלתך שלכאורה אין טעם בימינו להמשיך ליטול ידיים בסוף הסעודה, כך אמרו התוספות, והובאו גם דבריהם בשולחן ערוך (בסוף סימן קפ"א). אבל הביא דבריהם רק כהסבר לדברי המקילים "יש שאין נוהגין". אבל בתחילת הסימן הוא קבע בהחלטיות "מים אחרונים חובה".

כדי לענות על שאלתך העניינית אני שוב משתמש בדברי הרמב"ם (סוף הלכות תמורה): "אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הם ראוי להתבונן בהן. וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם, תן לו טעם!"

כתב ר' אברהם, בנו של הרמב"ם, בספרו "המספיק לעובדי השם" (ח"ב פרק כט, עמ' 222) "על פי הצורה החיצונית של ההלכה, סיבת חיוב מים אחרונים היא מפני סכנת מלח סדומית. אבל נראה לי שסיבת חיובם, וממה שהדגישו את חיובם יותר ממים הראשונים (כי בעת קרב ואין לחיילים מספיק מים ליטול את ידיהם, פטורים הם מהנטילה לפני אכילת לחם וחייבים הם בנטילה לפני ברכת המזון) כי נטילה זו היא הכנה לברכת המזון שהיא מצוה דאורייתא ותפילה קטנה. וקשרו [חז"ל] את החיוב הזה עם סכנה, וקבעו אותה כסיבה הנראית על פי ההלכה, כדי שהאנשים יזהרו בה ולא יקלו בה ראש, משום פחדם מהסכנה". [והביא שם כמה ראיות לגישה זו]. וסיים: "הבן זאת איפוא משום שהוא סוד, שאין מבינים אותו אלא החכמים".

בלי שהרב קוק ראה דברים אלו (כי טרם תרגמו מהערבית דברי הרב אברהם בן הרמב"ם, וטרם נדפסו בימי הרב קוק) הוא נותן טעם הקרוב להנ"ל. כאשר אוכל אדם סעודתו, ויש לו נטיה אחרי מה שהוא עֶרֶב לחושים, הוא מתרחק מההרגשות הנעלות של הקדושה המוטבעת בנשמת האדם. לכן גם תקנו חז"ל נטילת ידיים לפני הסעודה "תרופה קודמת, כדי לרומם הרגשות הקדושות לפני המזון, והוא דומה לכהן המשרת את ה'... וגם אחר כך, כיון שלא נמלט האדם הזה ממה שהשימוש בחוש אכילה" יכהה את אור הנפש "על כן אחרי האכילה עוד הפעם תקנו חז"ל מים אחרונים, כדי לשוב אל הקדושה הנאותה" (עין איה, ברכות, פרק א, פסקא מו).

לפי זה, בעלי עדינות הנפש היודעים להעריך כראוי מעלת ברכת המזון, יטלו ידיים כמו לפני שנעמדים בתפילת שמונה עשרה. ויש לקוות כי כמו שהאדם עושה מעשה התכוננות, כך יפעל עליו לכוין את המלים שהוא מבטא בברכת המזון.

מים אחרונים, כמה מים צריכים לכך

שאלה: אני מקיים דברי שולחן ערוך (או"ח סי' קפא) כי בסוף סעודה "מים אחרונים חובה". כך חונכתי בישיבה שם למדתי. אבל אני כעת מכיר כמה רבנים העוסקים בקבלה ואני רואה שהם בקושי שמים כמה טיפות מים בראשי אצבעותיהם. כלום גם זה נקרא "מים אחרונים"?

וכן מאז ומתמיד הייתי נוהג ליטול ידיים [ע"י כלי] לפני שאני נגש להתפלל שמונה עשרה. אבל איפה שאני היום מתפלל אני רואה שיש חסידים זקנים המשפשפים את ברז המים שבבית הכנסת עד שיוצאות כמה טיפות, ודי להם בזה, ולא נוטלים ידיים כלל. מה טעמם בזה?

תשובה: על שאלתך הראשונה, מקור למנהגם הוא ב"בן איש חי" (שנה א, שלח, פסקאות ח-ט) והועתק ב"כף החיים" (או"ח סי' קפא ס"ק ו):

[ח] "יזהר שיהיו מים האחרונים מעט, ולא ירבה בהם, כי המה חלק הסטרא אחרא [כן משמע בזוהר ח"ב קנד ע"ב]. ואם ידיו מזוהמות הרבה מן התבשיל, וכן פיו ושפמו, שצריך להם מים הרבה ברחיצתם, טוב שירחצם קודם נטילת מים אחרונים, על דעת לאכול עוד אחר כך, ויהיו אלו כמים אמצעים. וכן יעשה אחר שירחצם יאכל חתיכת פת מן השולחן, כדי שלא תהיה נחשבת רחיצה היא למים אחרונים. ואחר שיאכל חתיכת הפת וכיוצא, יטול מים אחרונים [רק] מעט, ויברך ברכת המזון.

[ט] כתבו האחרונים בשם המקובלים ז"ל, כשנוטל מים אחרונים, יאמר 'זה חלק אדם רשע מאלהים', ויכוין 'חלק אדם רשע, ראשי תיבות אחר', דהוא הסטרא אחרא" עכ"ל.

אמנם יש לתמוה על הנהגה זו. כי בהמשך דבריו כותב אותו "בן איש חי" בס"ק יב, וזה בשם הרש"ש, שצריכים ליטול כל האצבעות של הידיים, כל ארבע-עשרה פרקים. [יש ג' פרקים

בכל אצבע, כפול ארבע אצבעות, ובבוהן יש שני פרקים, הרי חשבון י"ד). ודאי כי בשו"ע עצמו (קפא סעיף ד) נפסק ליטול על שני פרקים עליונים שבכל אצבע. אבל ה"ביאור הלכה" הביא מהגר"א שיש ליטול כל הפרקים כולם עד שמגיעים לפיסת כף היד.

לכן גם בדבר זה, כמו שתמיד אמרתי, יש לנהוג כתורת הנגלה, וכפי דברי חז"ל, ולא להטות את הדין מחמת דברי סוד. אין בסמכותו של הסוד לשנות את ההלכה.

ולענין שאלתך השניה, מניין להם לחסידים זקנים אלו "לשפשף את הברז" כפי שניסחת? הנה בחוץ לארץ, לפני מאה שנה, לא היתה צנרת להביא מים לכל בית ובית. היו משלמים כסף לְסִבָּלִים להביא מים מהנהר או מהבאר (אם הישוב היה סמוך לאלו). לא רק שהמים היו ביוקר כי היו צריכים לשלם כסף לְסִבָּל על כל דלי ודלי שהביא ממרחקים, אלא המים היו מצומצמים ומדודים. לכן חשבו מתוך "חסידות" ורחמנות על הסבל שיש רק להרטיב את היד עם כמה טיפות, ולא נטילה ממש כמו לפני הסעודה.

ובאמת "חסידים" אלו טעו בגדול. כי הלכה היא בשולחן ערוך (או"ח רלג סעיף ב) שחייבים ליטול ידיים לפני כל תפילה. ויש הבדל בין השולחן ערוך והרמב"ם. השולחן ערוך מסיים דברו "ואם אין לו מים מזומנים, אינו צריך ליטול", כלומר כאשר אין לו גישה למים, ובימינו יש בכל מקום ומקום. ועוד, ברמב"ם (הלכות תפילה פרק רביעי) כתב כי מי שאינו נוטל ידיו (עם כלי ועם כמות של רביעית מים) אינו יוצא ידי חובת תפילה, אפילו בדיעבד! וכותב "חיי אדם", כי לפי הרמב"ם עליו להתפלל שוב, כי תפילתו נפסלה.

לכן אתה אל תהיה מושפע לרע ממה שאתה רואה מסכנים אלו, שאינם מכירים היטב את ההלכה, וחושבים ללכת בדרך אבותיהם (בזמן שבאמת שאצל הקדמונים לא היה בידם אפשרות להשיג כמויות מים). תדבק אתה בדבר חז"ל.

נישואין, כתובה, שבע ברכות

זיווגו של אדם אם נקבע בידי שמים..... תכב	ביאור "שבע ברכות" שמברכים מתחת
בן צעיר, אם מותר שיתחתן לפני אחיו	החופה..... תלד
הגדול..... תכד	אם טוב שזוג צעיר יגורו ליד ההורים..... תלו
אם חובה לציית להורים בענין בחירת בת	איש הנושא ב' נשים, מותר או מגונה..... תלח
זוג..... תכה	נישואין פעם שניה של אב או אם, צאצאים
הסכם קדם-נישואין, אם טוב או רע..... תכז	לא יהיו נוכחים..... תלט
סכום מופרז שכותבים בכתובה..... תכט	אלמן או אלמנה חייבים שוב להתחתן..... תמ
נישואין עם אשה ששמה כשם אם החתן.. תל	אלמנה שצאצאיה מונעים ממנה
אם חייבים לקיים משך שבעה ימים שבע	מלהתחתן..... תמב
ברכות..... תלא	אשה אלמנה גרושה, אם חייבת לכסות
שבע ברכות, היכן מקום ברכת הגפן..... תלג	שערותיה..... תמג

אם זיווגו של אדם נקבע מראש בידי שמים

שאלה: אני רווק ועוד מעט יגיע יום-הולדת השלושים שלי. אני מנסה זה כבר שנים רבות למצוא עם מי להתחתן, ואינני מצליח. פגשתי עשרות בנות, ואצל אף אחת מהן לא הרגשתי "קליק", לא חויתי התלהבות. אם זיווגים נגזרו מן שמים, כיצד זה לא אירע? זה עכשיו אמר לי חבר שלפי הרמב"ם אין הזיווגים נקבעים השמים. זה תמוה בעיני כי יש בגמרא בכמה מקומות שהזיווג נקבע מראש ע"י ה'. הא כיצד הרמב"ם יכחיש זאת?

תשובה: אמת אמר לך חברך כי לפי הרמב"ם בחירת בת זוג או בן זוג תלוי בבחירתו החופשית של האדם. הרמב"ם (תשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, עמ' 715) שאל שאלות הגיוניות. התורה מלמדת כי חיילים היוצאים לקרב, אם כבר אירש אשה וטרם נשא אותה, ישוב

ממערכות המלחמה "פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה" (דברים כ, ז). ואם הזיווג נקבע מראש, כיצד איש אחר יקחנה? וכן התורה אוסרת על כהן לשאת גרושה. אם זיווגים הם על פי גזירת שמים, כיצד הצליח להתחתן אתה? וכן לענין המחזיר את גרושתו, למרות שבינתיים התחתנה עם גבר אחר, כיצד זה נעשה, אם הכל נגזר בשמים? וכן חזר רמב"ם על יסוד זה ב"שמונה פרקים", פרק ח, שלפני פרקי אבות, וכן ב"מורה נבוכים" (ח"ב פרק מח).

כיצד יתרץ הרמב"ם גמרא מפורשת (מועד קטן יח, ב) המסתמכת על פסוק (משלי יט, יד) כי מהשם אשה לאיש? הוא עונה שמדובר מדין שכר ועונש. אם מדובר באיש טוב, ההשגחה העליונה תסדר לו שימצא אשה העוזרת לו, בין בענינים חומריים ובין בענינים רוחניים [וזה מדויק בפסוק הנ"ל "ומה' אשה משכלת", ולא מדובר בכל אשה ואשה]. ואם הוא איש רע, ההשגחה העליונה תסדר עבורו אשה שתקלקל לו, שתתן לו עצות רעות, שתוביל אותו מן הפח אל הפחת. אבל כשאין ההשגחה העליונה מתערבת, "עולם כמנהגו נוהג" והכל תלוי בבחירת האדם עצמו.

זה מה שנאמר במסכת סוטה (ב, א) "אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו". ולפי שהכל צפוי וידוע לפני הקב"ה (אבות, סוף פרק ג). לכן אמרו כי ארבעים יום לפני יצירת הוולד כבר ידוע אצל הקב"ה איזו אשה תהיה לו. [יצירת הוולד נקבע ביום ארבעים של ההריון, וכוונת המאמר לליל ההזדווגות]. ואם תשאל כיון שיש בחירה חופשית לכל אדם, כיצד ידע הקב"ה הכל מראש? זו אינה שאלה, כי אצל הקב"ה אין מושג של זמן, וכל ימות העולם ניכרים לפניו בבת אחת, בו-זמנית. המושג של "זמן" שייך רק לפי שְׂכָלָם של בני אדם.

לכן אני עונה לך כי בחסרון שלא התחתנת עד כה, אל תאשים את הקב"ה. אתה האחראי על כך. לא צריכים למצוא "קליק" כשנפגשים עם מועמדת. רק צריכים לבדוק אם אין לה מום באופי, חסרון במדות. צריכים לראות אם יש ביניכם שיחה משותפת על ענינים ששניכם מעוניינים בהם. וגם צריכים לראות אם אין לך דחיה ממנה, משום איזו סיבה. אבל אם הכל "פרוה", כיון שיש אפשרות לבנות חיי "יחד", והבסיס הוא נורמלי, צריכים להתחתן אתה. כך נהגו כל הדורות לפנינו עד לפני כמאה שנה, שהונהג שצריכים לנהל "רומאן" עוד לפני החתונה. כשיש מדות טובות, בין לאיש ובין לאשה, ימצאו יחד שותפות נחמדה ונעימה, טובה ומוצלחת.

עדיין לא מאוחר. תעשה בשכלך "שינוי מסלול", לקבל ההדרכה הנ"ל התורנית [עוד ראה דברי המלבי"ם, על דברים (כד, א) "והיה אם לא תמצא חן בעיניו"].

בן צעיר, אם יתחתן לפני אחיו המבוגר ממנו?

שאלה: יש לי כמה בנים וגם בנות. הגדול בבנים הוא בן 24, ואחריו יש לי בן בגיל 22. למרות שהגדול כבר נפגש עם כמה בנות, קשה לו ובינתיים לא מצא מי שמתאימה לו. כעת מציעים "שידוך" עבור הבן הצעיר, ממשפחת הבחורה נודע שהוא מצא חן בעיני הבחורה. הם אומרים שאינם מוכנים לחכות עד שהאח הגדול ימצא אשה. אשתי חוששת מזה, פן זה יקלקל שמו של הגדול, כאילו אינו מוצלח וזה יעכב עוד יותר את אפשרותו למצוא את המתאימה לו. מה לעשות?

תשובה: בבעיה זו יש ויכוח בין הפוסקים. הרב אהרן לוין (נהרג בשואה בשנת תש"א) בשו"ת אבני חפץ (תשובה כ"ה, הספר נמצא ב"אוצר החכמה") מנע הקדמת הצעיר, מפני המקרא שאמר לבן הארמי "לא יִעָשֶׂה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה" (בראשית כט, כו). ואע"פ שאין למדין ממה שנאמר בתורה לפני מתן תורה (תוספות, מועד קטן דף כ' בשם הירושלמי) אבל כתב שו"ת שבות יעקב שדבר המסתבר כן לומדים משם, כמו שהירושלמי (מועד קטן פ"א ה"ז) למד ממקרה נישואין של יעקב אבינו ש"אין מערבים שמחה בשמחה". והוא מביא עוד משמעויות מהגמרא והפוסקים למנוע הנישואין.

ובאותה תשובה כותב הרב לוין כי גם מוטל על האח הצעיר מצות כיבוד אחיו-הגדול, שהיא מצוה מדרבנן, ולכן הוא אנוס מלקיים את המצוה של פריה ורביה. ולכן הוא מציע שאם האח הגדול אינו מוחל, על הבן הצעיר להמתין לו.

אבל הרב משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (על אבן העזר ח"ב תשובה א) כנראה ראה דברי הרב לוין והוא דוחה ראיותיו, על פי סוגיות אחרות בגמרא. טוען הרב פיינשטיין, כיון שמוטל על האח הצעיר לקיים מצות פריה ורביה הא כיצד נבטל אותו מכך מפני שאחיו מקפיד על כבודו? הוא שואל, אילו היה האח הגדול תובע שהצעיר ימכור לו חפץ פלוני, כי בלי זה יש לו בושה או יחלה מזה, כלום חייב האח הצעיר למכור לו?

ואומר הרב פיינשטיין שבאמת בושה זו אינה נכונה. הציבור ידון לזכות. יש הרבה שמתעכבים מפני שרוצים ללמוד מקצוע, או מפני שידוע כי אחרי הנישואין יהיה קשה לו להשלים חק לימודיו כי "ריחיים בצוארו" של חיפוש פרנסה. או העיכוב מפני שיש לו דרישות גבוהות מה שהוא מצפה לראות במועמדת שמציעים לו. ועצת התורה היא שינמך את דרישותיו ואז במהרה ימצא את הראוי לו. והציבור ידון שמחמת סיבה צדדית הוא מתעכב. ומה שהצעירים ממנו הצליחו להזדרז, כי מצאו חן זה בעיני זה, ועל עניני חן אין להתווכח. ומסיים הרב פיינשטיין דברי ההיתר שלו: "והוא דבר ברור לדינא".

ולדעתי יש להוסיף הוכחה גדולה. נכון שלבן הארמי טען שאין לתת הצעירה לפני הבכירה, אבל אנו נשאל מה עלה על דעתו של יעקב אבינו כשהוא בקש דוקא את הצעירה, ודילג על הגדולה. מדוע יש לנו ללמוד מלבן הארמי ולא מיעקב אבינו? [ובמיוחד שלפי פירוש רש"י (בראשית לב, ה) יעקב שמר שם על כל המצוות, וגם זה בכלל]. הבה נלמד מיעקב אבינו ולא נלמד מלבן.

ואם נשאל, כל הדיון הנ"ל היה לענין בן שמוטלת עליו חובת פריה ורביה, אבל בנישואי הבנות שכידוע אין לאשה מצוה זו של פריה ורביה, האם גם שם יש לצעירה לקבל ולממש הצעת נישואין עוד לפני שתזדמן הצעה כזאת לאחותה הגדולה ממנה? ממעשה של יעקב [ורחל אמנו קבלה את הצעתו, לפני לאה המבוגרת ממנה] רואים אנו שגם כאן הדיון הוא שמותר, ולפי פירוש הרב פיינשטיין זה נכון אפילו כאשר הגדולה נפגעת ואינה מוחלת.

אני מוסיף שהתורה אמרה מלים לכאורה מיותרות: "לא יַעֲשֶׂה כֵן בַּמְקוֹמָנוּ", כלומר אצל הנכרים כך נהוג. אבל לא במחוזות של שומרי תורה.

בין הראיות שהרב פיינשטיין מביא הוא מקידושין דף ס"ד "המקדש את בתו סתם, אין הבוגרות [מעל לגיל מסויים] בכלל... לא שביק אינש מצוה דרמיא עליה ועביד מצוה דלא רמיא עליה". הרי מפורש ממש דמקדש את בתו הקטנה עוד קודם שמשא את את בתו הבוגרת. ואם היה איזה איסור בדבר או איזה עוול בדבר היה לו לקדש את הגדולה קודם.

אלא על ההורים לחנך את הבן הגדול-יותר, או את הבת-הגדולה יותר, שאין להם להתקנא, שהיא מדה רעה ואין להם לבקש כבוד. אלא עליהם להוריד רמת הדרשות שלהם ולהזדרז אף הם לקיים מצות הנישואין.

אם חובה לציית להורים בענין בחירת בת-זוג

שאלה: אני כבר בן 24 וברצוני להתחתן כבר ראיתי בנות רבות, ולא פגשתי מי שתמצא חן בעיני. כעת פגשתי בחורה נחמדה, והיא בת 18, ושנינו מעוניינים זה בזה. אבל כשהבאתי אותה הביתה להכיר את הורי, שניהם שללו זאת. אימא שלי טוענת בתוקף שהבחורה ילדותית מדאי וכלל לא מתאימה לי. ואבא שלי טוען שכיון שאני סטודנט ואינני מתפרנס בכוחות עצמי, עלי למצוא בחורה שכבר עובדת ותוכל להביא לי פרנסה. כי אבא שלי אינו מוכן להמשיך לתמוך בי אם אתחתן אתה. מדין כיבוד

אב ואם, האם אני חייב לציית להורים שלי? ואם הם שונאים את הבת, סוף דבר שבכל סיבה קלה יעשו מריבה איתה.

תשובה: המקרא אומר "על פן יעזב איש את אביו ואת אמו וידבק באשתו והיו לבשר אחד" (בראשית ב, כד). כלומר, ודאי אתה חייב בכבוד הוריק, כל ימות חיך אפילו אחרי שתחתן. אבל כשמתחתנים יש מושג של "יעזוב איש את אביו ואת אמו". כשאתה מתחתן אתה כאילו נולדת מחדש, ומתחיל תקופה חדשה בחיך.

אם נפשך קשורה בבחורה זו, ותיאלץ בכל זאת להיפרד ממנה, יש חשש שכל מועמדת אחרת עתידית תהיה קלה בעיניך כי תמיד תשוה את המאוחרת מול בחורה זאת שכעת התאהבת בה. היא מקוננת בלבך ותשאיר אצלך טעם חמצמץ מול נשים אחרות. **לענין** שאלת כיבוד אב ואם, אתה חייב לשרת אותם בגופך בכל שרות אישית. הגמרא (קידושין דף לא סוף ע"ב) קבעה "מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא". ההבנה של שתי הראשונים, הוא לפרנס אותם בממוך אם אין להם פרנסה [לכן אם הם זקנים ביותר ואינם עצמאים וצריכים להיות ב"בית אבות", אם עבור כך אין להם ממון מספיק, אתה צריך לשלם עבורם]. "מלביש (בגדים), ומכסה (שמיכות ומצעי מטה). "מכניס ומוציא" כאשר קשה להם ללכת בלי משענת, תעמוד לידם שהם ישענו עליך בהליכתם, בכניסה וביציאה מהמקומות.

אבל נניח שמבקשים ממך בקשה שאינה נוגעת לאושרם האישי. למשל מבקשים ממך שלא תלבש חולצות טריקו, או שלא תעבוד במקצוע מסוים. לזה אין שום סמכות לאביך ואמך לצוות עליך. רק אם הם מתביישים ללכת אתך ברחוב אם אתה לבוש בגדי ספורט, זה כבר נוגע להם אישית. אבל אם אתה אינך בנוכחותם, תעשה מה שאתה חושב לנכון ואינך משועבד לדעת אביך ואמך.

ולכן נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה, סוף סי' ר"מ):

"תלמיד שרוצה ללכת למקום אחר, שהוא בוטח שיראה סימן ברכה בתלמודו לפני הרב ששם, ואביו מוחה בו לפי שדואג שבאותה העיר העובדי כוכבים מעלילים [=עלילות ומצערם את היהודים הנמצאים שם], אינו צריך לשמוע לאביו בזה:

הגה [של רמ"א] - וכן אם האב מוחה בבן לישא איזו אשה שיחפוך בה הבן, אינו צריך לשמוע אל האב" (מהרי"ק שורש קס"ז). עד כאן לשונו.

הרי מפורש פסק השולחן ערוך שאינך חייב לשמוע בקול אביך ואמך.

אמנם ודאי שהבעיה נצבת לפניך שעלול להיות שאביך יפסיק לתמוך בלימודיך, וגם לא יפרנס אותך אחרי הנישואין. לכן אתה ואשתך של-עתיד, צריכים לטכס עצה כיצד תעשו, ומה תעשו.

זו היא שאלה אחרת ממה ששאלת. וצריכים לפייס את אביך בטיעון שתהיה אומלל אם לא תתחתן עם פלונית, ואולי משום "כִּרְחָם אב על בנים" ישנה דעתו אחרי הנישואין.

אני גם מסייג את דברי. יעצתי כך כי אתה כבר בן 24. אבל אם היית בן 18 ושואל אותי שאלה זאת, היית נותן משקל חשוב לעצת ההורים. כי בן 18 איננו מנוסה בבעיות החיים, ואיננו מכיר טוב כיצד לשפוט אופי של הבנות. לכן צריכים להיות מתון מאד לפני שתחליט אחרת ממה שאמרו לך הוריק.

אבל אם אחרי כל השיקולים, אהבתך אליה ואהבתה אליך חזקים, והתייעצת עם רבניך או מוריך ולא מצאו טעם נכון בהתנגדות הוריק, לכאורה תדבק בהחלטתך.

הסכמי קדם-נישואין, טובים או לא?

שאלה: אחיינית שלי מתחתנת בעוד חודש. היא צעירה ותמימה, ואינה יודעת להחליט. אנשים יעצו לה לערוך "הסכם קדם-נישואין" עם החתן, ואחרים אמרו לה שזה לא מקובל בציבור הדתי. מה אתה מייעץ?

תשובה: הבעיה של סרבני-גט נהיה נפוץ יותר ויותר עם הזמן. יש אחוז מסויים של הציבור שאין בני הזוג מסתדרים היטב יחד. יש עשרות אלפי זוגות המתחתנות בכל שנה ושנה (בישראל ובעולם היהודי בתפוצות) ואי אפשר להעלים עין מהמצב שמספר רב מהם מגיעים למצב שאחד מהצדדים רוצה להיפרד השני. אֵל לו לאדם להיות כבת-יענה המטמינה את ראשה בחול ואינה רוצה לראות שום סכנה העלולה להיות.

נכון, התורה נתנה פתח שלא רק הבעל יכול ליזום גט, אלא גם האשה, אם יש סיבה מוצדקת לבקש גט בית הדין יכול להועיל לאשה להשיג גט אפילו בכפייה של הבעל (שו"ע אבן העזר, סימן קנד). אמנם הכפייה שמדובר עליה בתקופה הַעֲתִיקָה היתה במכות גופניות (רמב"ם, הלכות גירושין, פרק שני). אבל בימינו המדינה אוסרת השימוש באמצעי זה. נותר לבית הדין הרבני רק לשדל בדיבורים את הבעל לתת גט. ויש מקרים חמורים שיוכלו לשלול ממנו רשיון נהיגה, או לאסור אותו בבית סוהר, אם יסרב לתת מזונותיה. אבל מקרים אלו נדירים ביותר ובית הדין מהסס מלהשתמש באמצעי זה.

יש מקרים שהבעל תובע סכומי עתק נכבדים שאינם מגיעים לו בדין. יש מקרים שהוא דורש דרישות בלתי הגיוניות ומזיקות גבי הילדים, עבור הסכמתו לתת גט. במקרים רבים ידי בית-הדין כבולות בלי יכולת לכוף גט. ויש מקרים שגם נשים מעכבות את הגט ללא הצדקה, ובית הדין קצרה ידו מלהושיע והבעל נמצא עגון.

לכן היו חכמים בדורנו שהציעו רעיון זה של "הסכם קדם נישואין" בו שני הצדדים, חתן וכלה, מסכימים מראש שאם כעבור זמן מסויים, נניח שנתיים, לא יסתדרו יחד, והאחד מבני הזוג תובע גט, אם יסרב הצד השני לתת הגט הוא מתחייב כבר מאז הסירוב לשלם לצד השני דמי מזונות גבוהים שנקבעו מראש בהסכם בכל חודש וחודש, עד שיסכים לתת הגט, או תסכים היא לקבל הגט. ההתחייבות לשלם הוא רק אם בית הדין [הממלכתי] מחייב את הצד האשם לתת גט או לקבל הגט והוא מסרב או היא מסרבת. וכמו כן ההתחייבות היא אם אחד מהצדדים מסרב להופיע ולטעון טענותיו או טענותיה לפני בית הדין הממלכתי שהוזמן אליו.

חלק מהרבנים פסלו תכסיס זה. טענו כי זה נחזה כקנס כספי ואם כופים גט על הבעל, ללא הסכמת בית הדין, הוא גט כפוי, והגט פסול (כדברי הרמב"ם הנ"ל). זאת אומרת אמצעי-לחץ שהבעל יחויב בסכומים ניכרים של כסף נחשבים לכפיה, ובכך בית הדין הרבני לא יעסוק בהכנת גט לבני הזוג הזה.

אמנם הטוענים מנגד סבורים שאין בכך כפיה כלל, שהרי מדובר בהתחייבות כספית שהצדדים לקחו עליהם מראש ובהסכמה ללא כל כפיה.

היו אחרים שטענו נגד נוהל חדש זה, כי הוא מטיל ענן כבד על טכס-הנישואין. מי מדבר אז על אפשרות הגירושין? זה כאילו פוגם בקדושת המאורע. אבל לא כן הוא. כי גם כל כתיבתה של ה"כתובה", בה קובעים כמה כסף האשה תקבל אם יתגרשו, גם הוא על פי תקנת חז"ל והם לא חשבו שזה מטיל שום ענן כבד של חששות.

לכן, בסיכום נראה לי שההצעה הזאת היא טובה וצריכים להציע אותה לכל זוג, ולערוך אצל עורך דין הסכם כזה. וצריכים עורך-דין כדי שהנוסח של שטר-ההתחייבות יהיה חוקי ומחייב גם בבית משפט.

והקב"ה ירחם על כל עם ישראל, וכל אשה תמצא חן בעיני בעלה, וכל בעל ימצא חן בעיני אשתו, ולא יהרהרו למצוא תחליף בשדות זרים. ובמיוחד כאשר השנים חולפות, והאחד מהם מזדקן או מזדקנת, לא יעלו על דעתם לפרק את החבילה.

הערה: ראו עוד בנושא זה מאמרו של הרב אברהם סתיו (ר"מ בישיבת הר עציון) בכתב-עת צהר חוברת ל"ה; ומאמרו בערוץ שבע (כב אלול, תשע"ה), ונוסח אחר של ההסכם ע"י הרב בניהו ברונר (כתב-עת צהר, כ"ז).

סכום כסף מופרז שכותבים בכתובה

שאלה: בהייתי אורח באיזה חופה שערכו לחתן וכלה, ראיתי מחזה מצער. לפני החופה רבו אביה של הכלה עם אביו של החתן, איזה סכום כותבים ב"כתובה". אביה של הכלה בקש שיכתבו מליון דולר, והחתן ואביו התנגדו בתוקף והסכימו רק להרבה פחות. רבו כחצי שעה, והלכו אחר כך אל החופה ב"ברוגז". מה הענין?

תשובה: באמת זה מצער, כי שני האבות לא הבינו מה מצבנו היום. אבאר:

מקור דין זה לכתוב "כתובה" היא כדי להגן על זכויות הכלה. על פי התורה, האיש יכול לגרש את אשתו בעל כורחה. בכך ברגע של כעס, הוא יכול לזעוק "תחזירי לבית אביך". התורה הקדושה נכתבה כך שיש לחכמי הסנהדרין סמכות לשנות את התורה. גם לבטל מצוות-עשה ולא לקיים אותה. ולפי הירושלמי יכולים גם לבטל מצות לא-תעשה, ולהורות לעבור עליה (פרט לאיסור עבודה זרה). גם לחכמי הדורות יש כח לתקן תקנות או לגזור גזירות, לפי מה שהם רואים טובת הדור. גמישות הלכתית זו היא חלק מהתורה. כי הקב"ה, שהוא כתב את התורה, הוא יודע שיש תנאים משתנים ומצבים משתנים מדור לדור. אבל כמובן, סמכות זו ניתנת אך ורק לגדולי הדור, לתלמידי חכמים מובהקים ובעלי יראת שמים, בעלי מדות טובות.

חז"ל כאשר ראו שהבעלים נוהגים בחופזה ומפני סיבות קלות ו"שטויות" מגרשים לנשותיהם, תקנו שיכתבו "כתובה" לפני החופה ויפרשו שם סכום של לכל הפחות מאתיים זוז. סכום זה מתאים לפרנסת האדם משך שנה שלימה (כך ביאר ר' עובדיה ברטנורא בסוף מסכת פאה). בזה שיש על הבעל קנס גדול, הוא יחשוב שוב ושוב אם כדאי לגרש את אשתו. ואחר זמן קצר יתעשת ויתפוש כי כל כעסו היה על שטות, ועל כבוד-מדומה. יבין שהתנהג אז כתינוק הרוגז של שום-כלום.

אחר כך, מנסחי ה"כתובה" השתמשו במסמך זה לחייב את הבעל להלביש אותה כראוי, ועוד פרטים להגן על זכויותיה, כמו [במנהג כמה עדות המזרח] שלא יצא מארץ ישראל בלי רשותה.

במשך הזמן, מדות רעות השתלטו על כמה פחותי-ערך ש"צפצפו" על הסכום ובכל זאת גירשו לנשותיהם. תיקן רבנו גרשום (חי שני דורות לפני רש"י, בערך שנת 1000 לספירה הכללית) שאי אפשר לגרש אשה בלי הסכמתה. גזירה זו היא בתוקף עד היום.

ולכן בעצם כבר אין טעם לכתיבת ה"כתובה", כי גם בלי זה לא יוכל הבעל לגרש את אשתו. ולכן אם בפועל חלילה מגיעים למצב כזה שהם נגשים לבית דין להפרד זה מזה, הסכום אינו

משחק תפקיד. כי אם היא לוחצת למהר עם הגט, כי כבר מצאה מועמד אחר, היא בין כה תוותר על קבלת הכסף. כי הוא יכול לומר "יש לי הרבה זמן, ואני לא ממחר להתחתן שוב".

עוד ענין. כאשר כותבים סכום מוגזם ב"כתובה", אם אין יכולת לבעל לשלם, כלום תשב האשה עגונה? כאשר אין לבעל סכום זה במזומנים, וטוען שאין לו צפיה להשיג סכום זה במשך הזמן הקרוב, כלום תשב האשה עגונה? היה מעשה לפני כשנה שבית דין הרבני פטר את הבעל מתשלום הסכום המפורש ואמרו הטעם כי כולם יודעים מראש שהסכום הוא פיקטיבי, רק מפני הכבוד, ואינו רציני.

לכן יש להודיע לכל ההורים שאין לעמוד בתוקף על דרישתם לכתוב סכום מופרז ב"כתובה", כי זה לא יהיה לשום תועלת, ורק יזרע זרע פורענות של שנאה בלב בין משפחת החתן למשפחת הכלה.

"וְהָאֵמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְיֶה" (זכריה ח, יט).

הערה: ובכן מדוע ממשיכים בקריאת ה"כתובה" בעת החופה? אלא נהוג אצלנו לערוך הקידושין (נתינת הטבעת לכלה) והנישואין (עצם החופה, המשמש סמל כאילו מכניס את הכלה לביתו) סמוכים בזמן זה אחר זה. ויש בעיה עם ברכת "בורא פרי הגפן" על הכוס שלפני נישואין כיון שהוא היה סמוך לברכת הכוס של הקידושין היא כמו ברכה לבטלה. לכן עושים הפסקה בין זה לזה, ע"י טכס קריאת ה"כתובה". אבל למעשה אין קריאת ה"כתובה" נחוצה לענין קנין האשה בנישואין. העיקר שיהיה כתוב, ולא חייבים לקרוא בה.

נישואין עם אשה ששמה כשם אם החתן

שאלה: רצוני להתחתן. מציעים לי בחורה שהשם שלה כשם אימא שלי. מי שהוא אמר לי שזה אסור. האמנם?

תשובה: בגמרא לא מוזכרת שום בעיה בזה, ולא ברמב"ם וראשונים. הראשון שקבע מניעה בזאת הוא צוואת ר' יהודה החסיד (נולד שנת 1150). זה נמצא ב"צוואתו" שמודפסת בתחילת "ספר חסידים" (במהד' מוסד הרב קוק, היא פסקא כג, בעמ' יז). שם הנוסח: "לא ישא אשה ששמה כשם אמו, או שמו כשם חמיו. ואם נשאה וְשָׁנָה שם האחד, אולי יש תקוה".

הרבה אשכנזים ממוצא דרום אירופה מקפידים להזהר, וכן הרבה מעדות המזרח, כי בספר "משנת חסידים" (של ר' עמנואל ריקין) מזהיר כן בשם אריז"ל (אמנם לא מצאנו זאת בכתביו של אריז"ל) וכן הרב צמח צדק (ליובביץ) הזהיר מאד.

אבל הרב ראובן מרגליות, בביאורו "מקור חסד" על "ספר חסידים" (במהד' הנ"ל של מוסד הרב קוק) מביא היתרים רבים. וכן בסדרת הספרים "אוצר הפוסקים" (חלק ראשון עמ' 100) מביאים הרבה אפשרויות להיתר. לדוגמא, אם לאחד מהם יש שני שמות, כמו "רחל לאה" והצד השני יש רק שם אחד, אין כבר בעיה. וגם אם אין לצד אחד שני שמות, אפשר להוסיף זאת לפני שמתחתנים.

אבל עיקר ההיתר הוא מדברי שו"ת נודע ביהודה, המסביר כי דברי ר' יהודה החסיד נאמרו רק לצאצאיו (כמו שהזכיר ר"י החסיד בפסקא נ"א). יש לנו כלל גדול בתורה, "כל דפריש, מרובא פריש". הצאצאים של ר' יהודה החסיד הם אלפית של אחוז ממה שיש יהודים בעולם, ולכן אין ממה לחשוש. כל מי ששואל, עליו לדעת כי על פי התורה הוא אינו מצאצאיהם.

וכך הרב עובדיה יוסף היה תמיד קובע שאין לחוש לצוואת ר' יהודה החסיד (שו"ת יביע אומר ח"ד אבן העזר י). וראה דברי הראשון לציון הרב יצחק יוסף בספרו "חופה וקידושין" (מהד' שנת תשס"ה עמ' כו-לא) אסף פוסקים רבים המייעצים לא לחשוש (ובמיוחד עמ' כח-כט).

"הולך בתום ילך בטח" (משלי י, ט).

סעודות שבע ברכות, חובה או רשות?

שאלה: בתי תחתן ב"ה בעוד כשבועיים. נוסף על ההוצאה הגדולה שאני חייב לשלם עבור סעודת החתונה, יפלו עלי חובות-ענק עבור מסיבות "שבע ברכות" במשך שבוע אחר כך, חצי עלי וחצי על צד החתן. מה תוכל לייעץ לי?

תשובה: חשוב שתדע כי אין חובה לערוך סעודות "שבע ברכות" במשך השבוע אחרי החתונה. כך פסק "בן איש חי" בספרו שו"ת רב פעלים (ח"ד אבן העזר סי' ו). כי מה מקור המנהג לערוך סעודות? מפני שבתקופה העתיקה התחבורה היתה קשה, מי שגר במקום רחוק ולא הספיק להגיע אישית למקום החתונה, אם הוא היה אדם חשוב והגיע תוך שבוע ימים

אחר כך, ערכו לכבודו הסעודה ובירכו שוב כל שבע הברכות. אבל בימינו שהתחבורה קלה, והמרחקים הצטמצמו, כל מי שהוא אדם חשוב עבור המשפחה הגיע לחופה. ולכן כל סעודה של שבע ברכות צריכים להביא "פנים חדשות", אדם יקר שלא הספיק להגיע לחתונה. מפני זה, מנהג זה הוא להגדיל את השמחה, להרבות "רגש". ולפי דברי "בן איש חי" שם מטרת הסעודות "לעשות סעודות מְרִיעוֹת בהזמנת עשרה אנשים כדי לברך ולשבח שמו של הקב"ה". ולכן בעצם, אתה פטור.

יש עוד סיבה להקל. על פי הגמרא (כתובות ז ע"ב) מברכים שבע ברכות בביתו של החתן. וכן נפסק במפורש ברמב"ם (הלכות ברכות פ"ב ה"ט) וכן בשולחן ערוך (אבן העזר סא, א). אין מברכים ברכות אלו בכל מקום אחר שהגיעו לאכול שם החתן והכלה. הטעם להגבילה זאת הוא שנאמר במקרא "קול מְצַהֲלוֹת חתנים מחופתם". מתי החתן מרגיש אינטימיות עם אשתו, שמחה ועליצות, וצוהל בקולו בקול רם? כשהוא בביתו. [בימי קדם לא היו אולמות לחתונות, אלא ערכו את החופה ליד ביתו החדש של החתן, ואחרי החתונה הוא והיא נכנסו פנימה]. וכל שכן שאין לברך הברכות בבוא המסובים למסעדות.

וכן כתב החתם סופר (שו"ת אבן העזר סי' קכג) שמימי לא ראה עריכת ז' ברכות חוץ מליל החופה. וראה בספרו של הרב שריה דבליצקי "שובע שמחות" (עמ' יב, לד) הביא עוד פוסקים שסברו כך. כך הביא גם בשם הרב עובדיה יוסף (וכך הוא בשו"ת יחווה דעת, חלק שביעי, סי' קצד), וכך היה מנהג בבל ומנהג תימן.

אמנם הרב הט"ז (בהערותיו לשו"ע אבן העזר סי' סב ס"ק ח) סבור כי אין דין "בבית חתנים" לעיכוב ומותר לברך בכל מקום שהסעודה נערכה לכבוד החתן והכלה. מנהג זה של אשכנזים התאזרח בימינו גם אצל הרבה ספרדים. אבל לדעתי, יש עדיין בעיה של ספק ברכה לבטלה.

לכן אני מציע לטובתך שתשתדל להשתמט מהחוב המעיק הזה. די לכם שתכינו סעודת "שבע ברכות" רק בשבת של השבוע. ולא בבית מלון, כי בכך תגדיל ההוצאות של האורחים שתזמין, אלא תעשה בביתך למספר מצומצם של מוזמנים. וכיון שמדובר בשבת, לא הרבה יבואו מחוץ לעיר להתאכסן בבתי פרטיים עבור סעודה זו.

להכנס לחובות עבור מנהג שאינו מבוסס כל צרכו, לכאורה אינה דרך התורה. ובמיוחד שהנכנס לחובות גדולים מזיק לבריאותו, מפני הדאגות וההתרוצצויות לשלם אותם. גם מי שהוא עשיר, עדיף שיתן הכסף עבור צרכי הזוג הצעיר, בין אם משתתף לרכוש להם בית, או בין לשלם דמי שכירות-דירה לתקופה הראשונה. לא כמו הללו שעורכים חתונות פאר לראווה, ואינם עוזרים כלכלית לצעירים המתחילים את חייהם המשותפים. "החכם רואה את הנולד". לא להיות תקועים בהוה העכשווי.

ברכת שבע ברכות, היכן מקומה של ברכת בורא פרי הגפן

שאלה: שמתי לב כי מתחת לחופה, כאשר הרבנים אומרים "שבע הברכות" הברכה הראשונה היא "בורא פרי הגפן". אבל כאשר מסיימים את הסעודה (וכן הוא במשך שבעה ימים אחרי החופה, בסוף כל סעודה ששם מברכים שבע ברכות) אומרים ברכת "בורא פרי הגפן" רק בסוף כל קבוצת הברכות. מדוע?

תשובה: מתחת לחופה מקדימים לברך "בורא פרי הגפן" כי היא ברכה תדירית. וכלל בידינו, "תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם" (ברכות נא, ב).

אבל בסוף כל סעודה, אם יש שם שלשה משתתפים, הרי מצוה מדין הגמרא לברך ברכת המזון על הכוס. ונהוג בישראל שמעמידים שני כוסות, האחת לשם ברכת המזון והשניה לשם "שבע ברכות". והרי אותן שבע ברכות אינן מחייבות דוקא שיהיה כוס יין, כי בגמרא (כתובות ח, א) כשפירטו הברכות, לא הזכירו צורך לכוס יין כלל. הרב שריה דבליצקי, בספרו "שובע שמחות" (עמ' סח) מציין כי לפי הרמב"ם, רבנו תם, הריטב"א ועוד, אין הכוס של יין מעכבת והביא שם מי שאומר שמותר גם לברך על כוס מים. רק דעת רב נסים גאון היא שחייבים ביין, וכך פסק ערוך השולחן.

כדי לא לקיים המצוות "חבילות חבילות" נהגו בישראל לערוך שתי כוסות. נימוק למניעת "חבילות חבילות" כתבו התוספות (מועד קטן ח, ב) בענין "אין מערבין שמחה בשמחה", זו לשונם:

"לפי שאין מערבין שמחה בשמחה - גזירת הכתוב כדדריש לקמן מקרא דשלמה (מלכים א ח, סה). ובירושלמי דריש מדכתיב "מלא שבוע זאת" (בראשית כט, כז). ו[ה]טעם נראה קצת דכמו שאין עושין מצות חבילות, דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת, ולא יפנה עצמו הימנה. וכן שמחה בשמחה יהיה לבו פנוי בשמחה".

כלומר מן הראוי שהאדם המקיים מצוה מסוימת, תהיה כל דעתו על המצוה ההיא, ולא יערב במחשבותיו ערבוב של מטרות שונות. ולכן הכוס של ברכת המזון שייכת לעצם הסעודה, והכוס של שבע ברכות היא על ההודיה להקב"ה שזיווג כאן איש ואשה, ויקמו בית. אין לערבב את הדעת. העוסק בשתי מטרות, אינו מתרכז כראוי באף אחת מהן.

לכן מסיימים כל השש ברכות ההן [שבעצם כנ"ל אין מן ההכרח שיהיו על הכוס], ואחר כך חוזרים לברך על הכוס של ברכת המזון. כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לבין השתיה, אין

מן הראוי שיברך בתחילה, וימתן מלשות עד שיסיימו כל השבע ברכות, ולכן מעכבים אמירת הברכה ההיא עד סמוך לשתייה מן הכוס.

ב"אנציקלופדיה תלמודית" (כרך א ערך "אין עושין מצות חבילות חבילות", ציון 43) הביאו כי כך דעת התוספות (פסחים קב ע"ב) שברכת נישואין וברכת המזון הם שתי ישויות שונות ונפרדות. אף שהקדמון רבנו משולם חולק וסבור שברכת המזון היא שגרמה לאמירת שבע הברכות ומותר לסדר הכל על כוס אחת.

בשולחן ערוך (אבן העזר סב, ט) פסק בלשון סתמית שצריכים ב' כוסות, והביא דעת החולקת כ"ש אומרים". וכבר לימד אותנו הרב עובדיה יוסף שכאשר סגנון שו"ע הוא "סתם ויש אומרים", הלכה כסתם. ונוסף על כך, רמ"א שם מביא שההלכה שצריכים שני כוסות.

כיון שכן, כדי למנוע הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן על היין [שהוא בעצם מחמת המזון, ולא מחמת הנישואין, לפי דין הגמרא] מאחרים את הברכה עד סוף כל קבוצת הברכות.

ביאור שבע הברכות שמברכים מתחת לחופה

שאלה: מברכים מתחת לחופה שבע ברכות. אנא תבאר מה הטעם לכל ברכה וברכה? ויש עוד שתי ברכות לפני קריאת הכתובה.

תשובה: הברכה הראשונה היא כמובן ברכת "בורא פרי הגפן". כי כל מאורע חשוב, כמו קידוש ליל שבת, וכן הבדלה במוצאי שבת, עורכים על כוס יין. "ויין יְשַׁמַּח לִבִּי אֲנוֹשׁ" (תהלים קד, טו). וצריכים גם בפעולה גשמית לעורר את השמחה בעשיית המצוות.

ברכה שניה היא: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, שהכל ברא לכבודו". ברכה זו נתקנה כדי להזכיר שנברא העולם למען פריה ורביה, כי "לא תהו בראה, לשבת יצרה" (ישעיה מה, יח). "וזהו כבודו של מקום שאין כבודו של ה' נודע אלא ע"י בריותיו שנאמר 'כל הנקרא בשמי, ולכבודי בראתיו' (ישעיה מג, ז). כך פירש אבודרהם בשם רמ"ה.

ברכה שלישית היא "יוצר האדם". מדובר כשעדיין לא היתה לו אשה. גם אז הוא היה כליל היופי. גופו מתוקן כל צרכו לכל מה שהוא זקוק לו. כח השמיעה, כח הראייה, כח ההילוך, כח להשתמש בידיו ואצבעותיו. גוף האדם הוא מפליא לא רק ביופיו אלא גם בכשרונותיו הטכניים ושימושיהם.

ברכה רביעית: "אשר יצר את האדם בצלמו, בצלם דמות תבניתו, והתקין לו ממנו בנין עדי-עד, ברוך אתה ה', יוצר האדם". הרמב"ם (מורה נבוכים ח"א פרק א) ואבודרהם ביארו כי המלים "צלמו ותבניתו" מוסבות לא על הקב"ה אלא על האדם. צלם האדם ותבנית האדם הם במצב הטוב-המירבי להועיל לו לכל דרישותיו.

"והתקין לו ממנו בנין עדי עד". "ממנו" מגופו של האדם לקח ה' צלע ויצר ממנו שותף הנאמנה לו לכל חייו. וע"י יצירת כלי מפואר זה יש לאדם האפשרות להתקיים לנצח ע"י השארת צאצאים, וגם הם ישאירו אחריהם צאצאיהם, כל אחד מהם בזכות האשה שלו שהיא לעזר לו. וכך יהיה האדם ל"בנין עדי עד", לדורות.

ברכה חמישית. "שוש תשיש ותגל העקרה" היא ירושלים, שגם יחסו של הקב"ה לארץ ישראל היא כמו חתן אל הכלה. "ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך" (ישעיה סב, ה). ומאזיה טעם הקדימו ברכה זו עוד לפני הברכה הישירה על חתן וכלה הגשמיים הנעמדים מתחת לחופה? אלא נאמר בתהלים (קלז, ו) "תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי". כמובן דאגתנו על צרת הכלל קודמת ועדיפה על פני דאגתנו והתעניינותנו בבעיות הפרט. עד כה נחשבת ירושלים כ"עקרה", כל עוד "שועלים הלכו בה". ונאמר לה "רני עקרה" (ישעיה נד, א). מתי נשמח בשלימות? "בקבוץ בניה לתוכה" כאשר תהיה לעם ישראל בעלות שלימה על כל מרחבי ציון "כי יבעל בחור בתולה, יבעלך בניך" (שם) בעלות מושלמת. ולכן מסיימים ברכה זו "ברוך אתה ה', משמח ציון בבניה". וכמו שאמרו במדרש תנא דבי אליהו זוטא (כ"א) "ובמה היא שְׂמֵחָה? בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה שנאמר (ישעיה מט, יח) 'שאי סביב עיניך וראי, כולם נקבצו באו לך. חי אני נאם ה' כי כולם כְּעֵדֵי תלבשי, ותקשרים ככלה".

ברכה ששית. "שמח תְּשֻׁמַּח ריעים אהובים. כשמחך יצריך בגן עדן מְקַדֵּם". כשם שבגן עדן האיש לא לטש עיניו לנקבה אחרת, כי לא היתה שום אשה אחרת בעולם, כך מברכים חתן זה שישמח לעולם אך ורק עם אשתו זאת. וכשם שהאשה הראשונה בהיסטוריה, חוה, לא חמדה שום גבר זר, כי פשוט הדבר שלא היו קיימים כלל, כך מברכים כלה זו שלעולם ועד לא תסיח דעתה מאהבת בעלה זה. ומסיימים: "ברוך אתה ה' משמח חתן וכלה". כתב אבודרהם כי ברכה זו היא בקשת רחמים על החתן והכלה.

ברכה שביעית, היא היא העיקרית יותר מכולן, ופרט לאזכור "חתן וכלה" יש בה עשר לשונות: "אשר ברא ששון ושמחה, חתן וכלה, גילה רנה דיצה וחדוה, אהבה ואחוה שלום וריעות". לפי המלבי"ם "ששון" היא פעולה הניכרת, מחיאת כפים וריקוד. אבל "שמחה" היא בלב. כלומר אין כאן חיצוניות בלבד, אלא זה מגיע עד פנימיות הנפש. המלים "חתן וכלה" הם קריאות מלים אלו בקול, הכרזות של הנאספים, כמו "הנה לפנינו חתן וכלה!". שְׂמֵחִים אנו

אפילו רק לבטא הגדרות אלו, עם כל משמעותן של המלים. "גילה" הוא מפני דבר חדש [שנתגלה]. "חדוה" היא חריפות השמחה ["חד"], המביאה לידי צהלה בקול. ארבע לשונות אחרונות הן הגדרות של היחס של בני הזוג זה לזה. "אחוה" כאילו הם נולדו מאותו אב ואם. "ריעות" שהם יכולים לשהות שעות רבות זה בנוכחות זו ואינם משתעממים, אינם מתעייפים מהנוכחות התמידית. (רד"ק על שמואל-ב טו, לו "רעה דוד")

ושוב מסיימים עם בקשה על כבוד ירושלים, עיר תפארתנו, שישב ה' לציון שמחות רבות של הרבה זוגות המתחילות את חייהם המשותפים, להקים משפחות נהדרות בישראל.

ויש לשאול, מפני מה הברכה הששית מסתיימת "משמח חתן וכלה" לעומת הברכה השביעית המסתיימת "משמח החתן עם הכלה"? עונה על כך רש"י (על כתובות ח ע"א ד"ה משמח חתן וכלה) "ובאחרונה 'משמח חתן עם הכלה' לפי ששמחת ברכה הראשונה לא בשמחת חתונה אנו אומרים, שהרי תפלה היא שמתפללים ומברכים שיהיו שמחים בהצלחה כל ימיהם. לפיכך אין לחתום בה 'משמח חתן עם הכלה' דמשמע איש באשתו, אלא ברוך ה' משמח את שניהם לעולם, בסיפוק מזונות וכל טוב. ובאחרונה [=ברכה שביעית] שבח שמשבח להקב"ה שברא חתונת דיבוק איש באשה, על ידי שמחה וחדוה. לפיכך יש לחתום משמח חתן עם הכלה, שהוא לשון שמחת איש באשה". עכ"ל.

אלה הם מקצת ממה שטמון במלים אלו של שבע הברכות. אשריהם ישראל!

אם טוב הדבר שזוג צעיר שהתחתן זה עכשיו יגורו בסמיכות לאחד ההורים

שאלה: זכיתי ובני הצעיר (21) מצא בחורה טובה ויתחתנו. הוא עדיין בלימודים וכן היא, וחשבתי לשכור דירה סמוכה אלי כדי שאעזור להם. גם עצות טובות לאשתו (בישול וכלכלה), וגם במשך הזמן אוכל לשמור על התינוקות שלהם, ועוד טובות קלות. אבל חברות שלי במקום עבודתי מזהירות אותי: "אל תעיזי! יהיו בעיות!". האם יש לתורה דיעה בנושא זה?

תשובה: כלל ראשון בחיים הוא ש"אין כלל". כבר חז"ל אמרו כי לכל כלל יש "יוצא מן הכלל". לכן אין משפט "חותך" לכל המצבים. אבל מדברים על מצב הרוב, או מה שמצוי

הרבה. כלל אמרו חז"ל כי על פי רוב אין יחסים ידידותיים בין אם החתן לבין אשתו. שימי לב כי בעברית תקנית, אביה ואמה של אשת הבן נקראו "חותן וחותנת" (שמות יח, א; דברים כז, כג) מה שאין כן ההורים של בעל האשה נקראו "חס" ו"חמות" (בראשית לח, יג; רות ב, כג). יש חכמה בלשון הקודש. מה טעם השינוי? כי "חס" מלשון חמימות, לפעמים חמה וכעס. וזה מצוי לפעמים בין אם החתן לבין אשתו של החתן. [בימינו משתמשים במלים חס וחמות, גם להורי הבן וגם להורי האשה. אבל לא דייקו בלשונם].

גם חז"ל אמרו כי חמש נשים פסולות להעיד אלו לאלו, בין לטובה ובין לרעה. החמות לא תעיד על אשת הבן, כי חזקתה ששונאת אותה (רמב"ם, הלכות גירושין פי"ב הט"ז ומקורו בגמרא) וכן להיפך כלה על חמותה.

ידוע שכאשר עורכים "עירובי חצרות" כדי לטלטל בשבת בחצר (בעיר שלא הכינו עירוב לעיר) צריכים לערוך קנין עם כל השכנים שבחצר. אבל אם אחד מהשכנים הלך משם לפני שבת, אין צורך לקנות ממנו, כי לעת עתה איננו שם. אמנם חילקו בגמרא. אם הלך כדי לשבות אצל בתו שהיא רחוקה מביתו, אין חשש שמא יחזור באמצע שבת, ויאסור על שאר האנשים לטלטל בחצר (כי לא קנו ממנו). אבל אם הלך לשבות אצל בנו, אין לסמוך על כך שלא יחזור לביתו באמצע שבת (עירובין פו, א) כי בקלות יכול להיות מצב שִׁנְבְּחוּ בו, כלומר גערו בו, ואין לו נחת להשאר שם אצל בנו.

הנה הבחנה נפלאה. השובת שבת אצל בתו, אין לו בעיות עם בעל בתו. אבל השובת שבת אצל בנו, יכול להיות שתתעורר מריבה בינו לאשת בנו ולא נוח לו להשאר בבית בנו.

מה הטעם הפסיכולוגי? אמרו בעלי הבנה שאם החתן מתקנאה באשתו של בנה שכבר תפשה כל תשומת לבו של הבן; שעד עכשיו "אימא" היתה קובעת לו כל עניניו. כעת השפעתה נתבטלה והצעירה תפשה את מקומה. וכן אשת הבן מקפידה מאד שהבעל לא יתן עליונות לאמו, לא יעדיף עצות של אמו. לכן נוצרה מצב של התחרות ביניהן.

מה שאין כן כאשר הבת גרה סמוך להוריה, לא יהיה חיכוך בין שתי הנשים. אמנם בכל זאת יש להזהר. בעל הבת אינו רואה בעין טובה שהבת תעשה כפי עצות הוריה בניגוד לחוות דעתו של הבעל הצעיר. גם כאשר הבת הנשואה גרה בקרבת מקום להוריה, על ההורים [אם הם חכמים ונבונים] לשמור מאד מאד לבל יחוו שום דיעה העלולה להיות שונה מדעת הבן. לא יציעו עצה אלא אם כן נתבקשו לכך על ידי בעל הבת. כמובן, עליהם לחנך את הבת, תמיד, שתעדיף רצון בעלה יותר מרצון הוריה. וכן גם אמרו חז"ל שכאשר יש התנגשות בין רצון הוריה לבין רצון בעלה, פטורה היא ממצות כבוד אב ואם, ותעשה כרצון בעלה (קידושין ל ע"ב). הרי נאמר בתורה "על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו" (בראשית ב, כד). ופשוט הדבר שהוא הדין באשה, שתעזוב את אביה ואת אמה ותדבק בבעלה. ואם רצונה

להשפיע על בעלה, לעולם אל תתבטא "כך אמר לי אבא", או "כך אמרה לי אימא". אלא תציג הדבר: "כך עלה בדעתי".

לפעמים טוב שיגורו בני הזוג במקום רחוק מההורים, כדי שיתפתחו יחסים משותפים בריאים ביניהם, בלי התערבות שום הורה, לא הוריה של הבת ולא הוריו של הבן. בסיכום, כל מצב הוא יחודי בעצמו. לא כל המקרים דומים אלו לאלו. צריכים מתינות ויישוב הדעת לפני שמחליטים מה לעשות.

בעל הנושא שתי נשים, האם על פי התורה זה מותר או זה מגונה

שאלה: ידוע שבימינו יש חרם של רבינו גרשום שאסור לאיש לשאת שתי נשים.
משמע שמהתורה זה בסדר לעשות כך. או האם זה בכל זאת מגונה?

תשובה: למדרש "אבות דרבי נתן" (שנתחבר זמן קצר אחרי חתימת התלמוד) יש לנו שתי מהדורות. בנוסח ארץ ישראל, שהיה בידי כמה מהראשונים וכעת נדפס מחדש, בתחילת פרק שני, אומר ר' יהודה בן בתירה "אילו היה ראוי לאדם הראשון להנתן לו עשר נשים, היה [הקב"ה] נותן לו. ולא היה ראוי להנתן לו אלא אשה אחת בלבד. אף אני די לי אשתי, די לי חלקי".

גם במדרש פסקתא רבתי (פסקא מד) מתחו ביקורת על אלקנה, אביו של שמואל הנביא: "ואחרי כל השבח הזה, כתוב 'ולו שתי נשים'?. וכן בתרגום על רות (ד, ו) הסביר טעם סירוב פלוני-אלמוני לקחת את רות לאשה, כי אין לקחת אשה שניה, והוא היה כבר נשוי.

וכן בכתובות (סב, ב) על בנו של רבי, כאשר נתגלה שאשתו עקרה, נמנע מלקחת אשה נוספת, פן יאמרו זו היא אשתו וזו היא זונתו.

הרב ראובן מרגליות כתב מאמר על כך (בספרו "עוללות", מהד' מוסד הרב קוק, עמ' 17) ומביא עוד כמה ראיות. אחת מהן מה שמסופר בסוף מסכת תענית, כי ביום ט"ו באב יצאו בנות ישראל לחול בכרמים "ומי שאין לו אשה נפנה לשם". מפורש כי מי שיש לו כבר אשה, מה יש לו עסק לשם?

עובדא היא כי בכל חמש מאות התנאים והאמוראים שהוזכרו בתלמוד ומדרשים, לא מצאנו אחד מהם שהיו לו שתי נשים! ואף אם תשאל מאברהם אבינו, אין כאן שאלה, כי שרה אילצה אותו לקחת את הָגֶר (בראשית טז, ב) ומפורש במקרא "ותתן אותה לאברהם אישה לו לאשה" (פסוק ג). וכן אצל יעקב אבינו, הוא בקש רק את רחל, אבל לבן נהג ברמאות והעמיס עליו גם את לאה. ושתי הנשים ההן הן שדרשו ממנו שיקח בנוסף גם את בלהה ואת זלפה (בראשית ל פסוקים ד, ט). יעקב לא רצה בהן אלא היה עניו ונוח ועשה רצון אשתו. ויצחק אבינו, למרות שאשתו היתה עקרה עשרים שנה, מעולם לא לקח אשה שניה.

היום בפרשתנו מסופר על דמות שלילית, למך בן מתושאל, והוא לקח שתי נשים, האחת למען הולדה והאחת למען יופי (רש"י על בראשית ד, יט). ומה יצא ממנו? (לפי רש"י בפסוק כ) שני בנים המשרתים לעבודה זרה. ועוד נולד לו בן המכין כלי נחושת, ממנו מכינים כלי משחית. "מרשעים יצא רָשָׁע" (על פי שמואל-א כד, יג).

מכל זה ברור כי התורה מואסת במי שלוקח לעצמו שתי נשים.

נישואין שניים של ההורים, אין הבנים והבנות של זיווג הראשון באים לחופה

שאלה: שְׁכֵנָה שלי היא אלמנה זה כבר ארבע שנים. כעת מצאה איש שתתחתן אתו ושואלת אם לקיים המנהג שהבנים ובנות מהבעל הראשון אינם משתתפים בחופה, ולא בסעודה אחר כך.

תשובה: חיפשתי בספרי ההלכה ולא מצאתי זכר למנהג זה. יש שתי אפשרויות לבאר מהיכן צמח המנהג. סיבה אחת עוד מתקבלת על הדעת. הסיבה השניה היא מאוסה וצריכים להלחם נגדה.

הסיבה שאפשר להבין אותה היא שהילדים הבאים לנישואין שניים של אמם עוד נזכרים באביהם שכבר מת, ויוזילו דמעות בעת החופה, ושמה גם ישמיעו קול בכי. אמנם צריכים למצוא דרך להסביר להם שכך דרכו של עולם. וכאשר האב המת כבר יושב בגן עדן, גם הוא מעוניין שיהיה טוב לאשתו, ושתמצא מסגרת נוחה לְהַמְשֵׁךְ חייה. הרי כתוב במגילת רות (א),

ט) שאמרה נעמי: "יתן ה' לכם ומצאינה מנוחה, אשה בית אישה" [כלומר בבית בעלה]. כי להיות "נע ונד" בלי עוגן בחיים הוא עינוי נפשי קשה. לכן שורש מלת "שידוך" הוא בארמית "מנוחה" כמו שכתוב "וישוכו המים" (בראשית ח, א, בענין המבול) תרגם יונתן "ושדיכו מיא". וכן "והארץ שקטה ממלחמה" (יהושע יא, כג) תרגם "וארעא שדוכת". ומזה כתב "ערוך השלם" (שדך, ד) ביאור מלה תלמודית "שידוך" שע"י הדיבור בין הצדדים שקטה ונחה דעתם.

כך ברא ה' את העולם, שאין לגזור "עונש" על האשה, על שמת בעלה. אלא ודאי עליה לבסס שוב חיים נורמליים. ואין לבנים ובנות להצטער על כך שהיא נוהגת על פי תורה.

אבל הסיבה השניה, שיש בנים ובנות המתנגדים לכך שהאשה תתחתן שוב כי רוצים לשמור בכך על "כבוד אבא". כל הגישה הזאת היא מעוותת. אברהם אבינו נשא אשה נוספת אחרי מיתת שרה ולא חשש שמא פגם בכבודה. וגם בתו של רב חסדא נישאה לרבא אחרי מיתת בעלה הראשון (בבא בתרא יב ע"ב) ולא היה בזה שום פגם.

אדרבה, יש בזה אכזריות. כלום על האם לסבול חיי בודדות משום כבוד מדומה? ואפילו נניח שהבעל המת ציוה על כך לפני מותו, אין לה להשמע לו. כי כעת שהוא נמצא בעולם האמת, הוא כבר מכיר את האמת. והוא הדין אם אשה ציותה לפני מותה לבעלה שלא יעיז לקחת אשה שניה, אין לו להשמע לה, כי דברה רק מתוך יצר הרע, ולא מפני גישה תורנית.

ומי שיכול להשפיע על הבנים והבנות שיחזרו לאיתן התורה, ויקיימו רק מה שחז"ל ציוו, ולא מנהגי שטות, עליו להשפיע.

אלמן או אלמנה, חייבים הם להתחתן שוב

שאלה: בפרשת "חיי שרה" מסופר "ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה" (בראשית כה, א). זה מוזר מאד. הרי אברהם היה אז זקן מופלג. כי בגיל מאה הוליד את יצחק (בראשית כא, ה) ואחר כך, כמה שנים אחר כך, אירע מעשה העקידה, ורק אחר כך מתה שרה אמנו. ורק אחר כך לקח לעצמו אשה אחרת, והיא קטורה. לכאורה היו לו כבר צאצאים, והוא כבר גמר את תפקידו, ומה לו לחפש אשה נוספת?

תשובה: לפי הדרכת חז"ל אסור לכל אדם להיות רווק. ואפילו אם הוא כבר זקן, חייב הוא לשאת אשה (שו"ע אבן העזר סימן א סעיף ח). ואפילו אם כבר מכיר בעצמו שאין לו כח גופני

להוליד עוד צאצאים, הוא חייב לשאת אשה (הגהת רמ"א שם ומסכים לזה הבית יוסף). כי אין הטעם כדי להרבות בנים ובנות, אלא יש לזה טעם רוחני ומוסרי. האדם צריך להיות נותן ומשפיע. כשהוא לבד וגלמוד, הוא כולו פועל למען טובת עצמו. אוכל לבד, מתפרנס לבד, מנקה ביתו לצורך עצמו. אבל כשיש לו בת-זוג, כל פעולותיו נהפכות להיות למען הכלל, כי מספר "שתים" הוא התחלת הכלל (מהר"ל). וספר הזוהר (פרשת ויקרא ז ע"א) החמיר בזה מאד. ועובדה היא כי כהן גדול נפסל מתפקידו ביום הכפורים, אם אין לו אשה. ואדמו"ר ר' יצחק מקומרנא (בספרו "נוצר חסד" על אבות פ"ג ד"ה הניעור בלילה) כתב כי מי שהוא רווק, אין תפילותיו עולות כהוגן "לא נהירין ולא בהירין".

הוראה זו שאפילו אלמן זקן חייב לשאת אשה, תְּקִיפָה גם על אשה אלמנה או זקנה, שחייבת היא להיות שוב נשואה (שם בשו"ע סוף סימן א').

ומכאן מוסר-השכל לכמה בודדים מהעדות השונות, שם הבנים והבנות של הנפטר או של הנפטרת, מקפידים מאד שהאב הנותר, או האם שנותרה, לא ישאו שוב איזה בן זוג, ורואים במניעה זו אות כבוד לנפטרים. וגם מתקוטטים עם ההורה על כך.

הענין מזכיר את המנהג הנורא והנפסד של אנשי הודו (עד לשנת תש"ח) שם ערכו "סוטי", שרפו חיה את האלמנה שנשארה, יחד עם גופת בעלה שזה עכשיו מת, כד שחלילה לא תשא עוד אדם אחר ובזה תפגום בכבוד בעלה הראשון. כך, צאצאים אלו היהודים המונעים את ההורה מלשאת שוב בן זוג פועלים ללא הגיון נורמלי, ובניגוד להדרכת התורה. יש בזה אנוכיות. הם עצמם ממשיכים בחיי משפחה הנעימים והנוחים שלהם, וגוזרים על ההורה הנשאר חיי בודדות ועולם של תוהו וריק. ועושים אתם "ברוגז" אם ינשאו. ובאמת ע"י שמקשים על הוריהם, ושמונעים מהם מלקיים את רצונם, יש לצאצאים האלה עון כפיית טובה על כל השנים שההורים השקיעו בהם. והכל מתוך אנוכיות של "כבוד מדימה".

יש ללמוד מהתורה. אברהם, גם לעת זקנה, לא פסק מחיי משפחה והמשיך להיות "נותן ומשפיע". וכן חובה על האשה הנשארת אחרי מות בעלה, לְשַׁקֵּם שוב את חייה, ככל שניתן לה ביכולתה.

אשה אלמנה שהצאצאים מונעים אותה מלהתחתן

שאלה: אני אשה אלמנה בת ששים. בעלי מת אחרי מחלה ממושכת ואני מעוניינת להשיג בעל. אבל הבנים ובנות שלי מתנגדים לכך מפני "כבוד אבא". מתוך ארבעה צאצאים רק אחת מהם מסכימה לכך והשאר איימו שיתרחקו ממני אם אעשה צעד זה. מה לעשות?

תשובה: אני מצטער שלא הצלחת בחינוך צאצאך. הם מעדיפים את טובת עצמם על פני התועלת לאימא שלהם. אבל בוא נגיע לשורש הבעיה. שמא הענין הוא שאת בעלת הון, והם דואגים לירושה שלהם אחרי "מאה ועשרים" שלך, שלא "יתבזבז" בניהול ביתך החדש וצרכי בעלך החדש. ושמא מתוך אבלותם על אביהם הם רוצים להנציח את זכרו שיש רק דמות אחת בחיי המשפחה שלך, האב המנוח, ואין לו שום "ממלא מקום". או שמא מתוך תפישה לא נכונה, חושבים הם שהאבלות על אבא היא לאורך כל החיים, וכאשר תתחתני מופסקת האבלות, וזכרונו של אבא דוהה ומתאפס מן העולם. ושמא הטעם הוא שרוצים שכל תשומת לבך תהיה מופנית אך ורק אליהם בלבד, בלי פיצול התעניינות לאדם זה, מבחינתם. ושמא הטעם הוא סתם "רוע לב".

יש כאן שאלה פרקטית. שמענו מקרים רבים שאב אלמן, או אם אלמנה, חושבים שוב להתחתן. וכתוצאה מכך הצאצאים מתרחקים מן ההורה. מה התורה מדריכה ומה מייעצת? התורה קבעה "לא טוב היות האדם לבדו" (בראשית ב, יח). כמובן גם אשה היא "אדם". החיים צריכים להיות משותפים, ששניהם בונים את קן הבית ביחד. אמרו חז"ל "או חברותא או מיתותא". בעברית: או שיהיה חבר, ואם לא? זה מצב של "מות" [רוחנית ופסיכולוגית].

בהודו, עד לשלטון הבריטי על המדינה, היה נהוג לערוך "סוֹטְי" אחרי מיתת האב. כלומר שרפו את האלמנה על מוקד ארונו של המת, להעביר מסר שהיא אתו במות כמו בחיים. ללמד רעיון שאין שום "חיים" אחרי מות הבעל. זה הוא מנהג בְּרִיְרִי, ויש בזה הדים בעוד תרבויות מהעולם העתיק. אבל תורתנו היא "תורת חיים". גם אברהם אבינו התחתן עם אשה נוספת אחרי מיתת שרה אמנו. וגם בבבא בתרא (יב ע"ב) בתו של רב חסדא התחתנה עם בעל שני, אחרי מיתת בעלה הראשון. לא מצאו חז"ל בזה שום פגם. וכן מצאנו כי רבי יהודה הנשיא בקש להתחתן עם אלמנתו של ר' אלעזר בן רשב"י (בבא מציעא פד ע"ב) ולא ידע להמנע מפני דברי הזהרה, למרות שהוא עצמו היה תלמידו של רשב"י (שבת קמז ע"ב).

אמנם אפשר שהבנים נתלו במאמר בספר הזהרה (ח"ב דף ק"ב) שרוחו של הבעל המת מכשכש במעיה של אשתו ומקפיד ומקנא אם היא תשא בעל שני, ויש סכנה לבעל השני. [אמנם שם

משמע שאחרי י"ב חודש נח מכעסו, ואז אין שום סכנה. וגם שם לא אמרו איסור לאשה, אלא דברו מבחינת בטיחות של הבעל השני]. לענין זה עלינו להזכיר שוב דבר הרב המחבר "בן איש חי" (בספרו שו"ת רב פעלים, ח"ד, סוד ישרים, תשובה ב) שהרבה פסקאות נוספו לגוף ספר הזוהר על ידי אנשים שונים במשך הדורות. כי בתחילה היה ספר הזוהר רק בכתב-יד ולא נדפס. וכאשר סוף כל סוף נדפס, נכללו בו כל מה שהוסיפו אנשים אחרים בגליון כתב-היד. ולדעתי גם פסקא זו היא תוספת. אריכות לשון הפסקא מוכיחה זאת. וכך עולה גם מדברי הגאון רבי יעקב עמדין (בספרו "אמת ליעקב", הגהות על הזוהר, עמ' רנב-רנג; ושוב בספרו "מטפחת ספרים" עמ' ל-לא) המביא שמושג זה של הזוהר מופרך ע"י כמה וכמה ממאמרי חז"ל בגמרא. ולכן אין לחשוש לדברי הזוהר בזה.

הנישואין אינם רק לשם ההולדה, להביא צאצאים לעולם. גם אדם שעבר גיל הפוריות חייב להתחתן. על פי ספר הזוהר אין השכינה שורה על בן אדם שאינו נשוי אשה, והוא הדין אשה ללא בעל. לענין האשה קבעה הגמרא בחמשה מקומות "טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו" [תרגומו: טוב מושב של שנים יחד, מלשבת כאלמנה]. זאת היא קביעת היהדות, וכל מקיים מצוותיה של תורה צריך לכופ דעתו אל הדרכת התורה, ולשים בצד כל שיקול אחר, כל שיקול זר.

אל תשימי לב לדעת צאצאין. גם אם יתנתקו ממך, הם עושים רע לעצמם. הם מידרדרים לרוע הלב והמעשים. את תעשי מה שטוב לך. אומרים חכמי התורה: "ואהבת לרעך כמוך". "כמוך" כתוב, ולא "יותר ממך". אל תעדיפי פרינציפים שלהם על פני טובתך האמתית.

אם אשה אלמנה או גרושה חייבת לכסות שערותיה

שאלה: אני אשה גרושה. הייתי נשואה פחות משנתיים. ברוך השם לא נכנסתי להריון. כמובן אני מעונינת להתחתן שוב. אבל ללכת עם כיסוי ראש, בכובע או מטפחת או אפילו פאה נכרית, ממעטת הסיכויים למצוא לי בן זוג אחר. אני עדיין צעירה ויפה, ואני שואלת אם עדיין אני חייבת בכיסוי ראש.

תשובה: לפי דיני הגמרא (ברכות כד, א) כל אשה חייבת בכיסוי ראש, בין נשואה ובין רווקה. אבל מנהג ישראל שהרווקות אינן מכסות את שערותיהן (שו"ע או"ח סי' עה סעיף ב) וזאת

מפני שכבר רגילים לראות אותן כך. מתוך ההרגל אין יצר הרע מתגרה כל כך (כמו שכתב ה"לבוש" במנהגים שבסוף "אורח חיים"). וכן משמע ב"ערוך השולחן" (עה, ז) ועוד פוסקים.

ולכן כיון שאת עדיין צעירה, אפשר שהצופים יחשבו שאת רווקה ולא יהיה בזה איסור. יותר מזה, הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ד אבן העזר סי' ג) הביא ראייה מהגמרא (סנהדרין נח, ב) שהגרשה אינה חייבת לכסות את שערותיה, שכתוב על שפחה [החייבת במצוות כמו אשה] "מִשְׁפָּצָה ראשה בשוק". במאמר שכתבתי על נושא זה בשנתון "תחומין" (כרך ל, עמ' 218) הבאתי ראייה נוספת מהגמרא. מעשה באותה אלמנה שבאה לפני רבי יוחנן בן זכאי "נתעטפה בשערה" (כתובות סו, ב) [לכסות בגדיה הקרועים]. ועוד ראייה מהגמרא (יבמות קטז, ב) מאשה שבקשה להודיע כי בעלה מת, ורצונה לקבל אישור מבית הדין להנשא שוב, אמרו לה יועציה "סתרי מזיך" (לסתור קליעות שערותיה, כלומר לגלותן). ואם אלמנה אסורה בגילוי שערות, כיצד אמרו לה להופיע כך לפני בית הדין? ולכן נסיק כי מניעת גילוי שערות הגרושה או האלמנה נשארה רק בתור מנהג מחייב, ולא איסור ממש (כך כתב שו"ת ארחותיך למדני, ח"ג תשובה קכד).

הרב משה פיינשטיין, מגדולי הפוסקים בארה"ב, התיר לאשה גרושה או אלמנה העובדת למען פרנסתה, ולא נוח לה ללכת בכיסוי ראש, ללכת בלי הכיסוי. [אמנם הוא מְתַנֶּה שכאשר היא שלא במקום עבודתה, תכסה שערותיה]. שם במאמר שלי ב"תחומין" (עמ' 218) הבאתי משני אחרונים המתירים לה בכלל ללכת תמיד בלי כיסוי שערות.

יש עוד טעם להתיר בנדון זה. יש בדיני אבלות שאסור לאדם להתרחץ משך שבעה ימים ראשונים. אבל התירו לבת שהיא אבלה, שתרחץ את פניה ממה שנשאר לה רירין בבוקר אחרי שינתה (תענית יג, ב). מפרש רש"י כדי שיהיו אנשים מעונינים לשאת אותה, ולא תהיה מגונה בפניהם. רואים מזה כמה חששו חז"ל להועיל לבנות ישראל שתנשאינה. כן בענין שאלתך, צריכים להתגבר על הבעיה, ולמצוא זוג שני מתאים. "לא תהו בְּרָאָה, לְשֵׁבֶת יִצְרָה" (ישעיה מה, יח).

סוכות

כוונת של מצות לולב ומיניו.....תמה	יום ד' - אושפיזין של משה רבינו.....תנד
משמעות רעיונית של הישיבה בסוכה.....תמו	יום ה' - אושפיזין של אהרן הכהן.....תנו
יום א' - אושפיזין של אברהם אבינו.....תמט	יום ו' - אושפיזין של יוסף הצדיק.....תנח
יום ב' - אושפיזין של יצחק אבינו.....תנא	יום ז' - אושפיזין של דוד המלך.....תס
יום ג' - אושפיזין של יעקב אבינו.....תנג	

שאלה: מה עלינו לכוין בכוונות פשוטות, במצות ארבע המינים לחג הסוכות?

תשובה: כל חג של תורה יש לו יחודיות, יש לו כונה פרטית מה בא לסמל. חג פסח, בו נהיינו לעם. כמו שכתוב "להוציא גוי מקרב גוי" (דברים ד, לד). עת שהקב"ה גאל אותנו היינו דומים ממש למצריים, בלי מצוות. היינו שקועים במ"ט שערי טומאה. "ואת עירום ועריה" היינו מחוסרים מצוות עד שהקב"ה מסר לנו מצות מילה ומצות הקרבת קרבן פסח. רק אז נהיינו מיוחדים להקב"ה. המדרש מתאר שהיינו במצרים "כעוֹבֵר שהוא נתון בתוך מעיה של בהמה, והרועה נותן ידו ושומטו מהבהמה" (מדרש תהלים קט"ז, ומהר"ל, "גבורות השם", פרק ג). העוֹבֵר היה חלק מהאם.

חג שבועות מסמל לנו שקבלנו את התורה, מדריך לכל החיים שהם תקינים. קשר של יום יום, רגע רגע, עם הקב"ה.

אבל חג הסוכות מסמל לנו אחדות ישראל. כך פירשו במדרש (ויקרא רבה פרשה ל פסקה יב):

[א] "פרי עץ הדר [=הוא אתרוג] אלו ישראל. מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח, כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה [=טעם] ויש בהם מעשים טובים [=ריח טוב]."

[ב] כפות תמרים [=הוא הלולב] אלו ישראל. מה התמרה הזו יש בו טעם [=פרי תמר יש בו טעם מתוק] ואין בו ריח, כך הם ישראל יש בהם שיש בהם תורה, ואין בהם מעשים טובים.

[ג] וענף עץ עבות [=הוא ההדס] אלו ישראל. מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כך ישראל יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה.

[ד] וערבי נחל אלו ישראל. מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח, כך הם ישראל, יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים.

ומה הקדוש ברוך הוא עושה להם? לאבדן אי אפשר! אלא אמר הקדוש ברוך הוא יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו. ואם עשיתם כך, אותה שעה אני מתעלה ההוא דכתיב (עמוס ט, ו) 'הבונה בשמים מעלותיו, ואגודתו על ארץ יִסְדָּה'. ואימתי הוא מתעלה? כשהן עשוין אגודה אחת."

רעיון זה מופיע גם בגמרא (מנחות כז ע"א):

"ארבע מינין שבלולב, ב' מהן עושין פירות [=אתרוג ותמרים], וב' מהם אין עושין פירות [=הדס וערבה]. העושין פירות יהיו זקוקין לשאין עושין, ושאין עושין פירות יהיו זקוקין לעושין פירות. ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן עד שיהיו כולן באגודה אחת. וכן אין ישראל בהרצאה [=מרוצים] עד שיהיו כולן באגודה אחת שנאמר 'הבונה בשמים מעלותיו, ואגודתו על ארץ יִסְדָּה'."

מה פירוש "בהרצאה אחת"? מפרש רש"י: "כשהם מתענים [=ביום כיפור] אין נענין [=אין תפילותיהם מצליחות] עד שיהיו באגודה אחת, צדיקים ורשעים, דומים לעושים פירות ואין עושים פירות."

הרי זה לימוד גדול מה מוטל עלינו לעשות בימים אלו. לְחַזֵּק את אחדות ישראל, לראות איש בטובת רעהו.

מה המשמעות הרעיונית של הישיבה בסוכה?

כבר כתב רלב"ג (על ויקרא ו, לפני רשימת התועליות) "וראוי שתדע שהתורה תשתמש בענין אחד לתועלות רבות". כלומר "שבעים פנים לתורה", וכולם אמת.

"אֵךְ בְּחֶמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַסְפָּכֶם אֶת תְּבוּאֵת הָאָרֶץ תַּחֲגֹוּ אֶת חַג יְדֹוֹד שְׁבַעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שְׁבַתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שְׁבַתוֹן" (ויקרא כג, לט).

הרבה דברו על כך שהרעיון של הישיבה בסוכה בימי חג הסוכות הוא כי עת שהחקלאי מדושן-עונג על היבול היפה שאגר ע"י צמחי שדהו ואילנותיו, עת שהוא מרגיש חדוה על הישגיו ברכוש, עליו לקבל הכנעה ולצאת אל מבנה ארעי, הקָשֶׁר אפילו בשלוש דפנות בלבד, וכיסוי תקרתו רעוע ביותר עד שהגשמים חודרים לתוכו, ושאפשר לראות את הכוכבים דרך הסכך, וגם אינו מגין דיו מחום השמש. אז על האדם לקבל יחס נכון למציאות, שלא תזוה דעתו עליו, וידע שהוא תמיד נתון להחלטת ה' מה יהיה אתו, לטוב או למוטב.

אבל אוסיף כאן שני רעיונות נוספים (מתוך השבעים האפשריים שאחרים ביארו).

[א] אמרו חז"ל: "אף על פי שאמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חבירו [=שהרי התורה ציותה "ולקחתם לכם"], ארבע מינים צריכים להיות בבעלותו של הלוקח אותם בידו לשם מצוה] אבל יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו, דכתיב 'כל האזרח בישראל ישבו בסוכות' (ויקרא כג, מב) מלמד שכל ישראל ראויים לישב בסוכה אחת" (סוכה כז ע"ב). צריכים לשים לב כי במקרא כתובה מלה זו "בסוכות" בלי שום אות ו', כאילו לשון יחיד ולא רבים. סוכה אחת לכולנו.

יש שיעור מינימלי לשטח רצפת הסוכה, שבעה טפחים על שבעה טפחים [בערך 56 ס"מ על 56 ס"מ] אבל באורך ורוחב השטח אין גבול כלל. אפילו סוכה שהיא גדולה ככל המדינה, ומליונים ישבו להסב סביב לשולחנות אכילה, אין בזה בעיה [רק שלא תהיה הסוכה גבוהה מעשרה מטר, בערך]. וגם לומדים מהדין הזה שאדם יוצא ידי חובתו בישיבתו בסוכה שיושב בה בַּהֲשָׁאָה.

אמרו בעלי הגות (אדמו"ר ר' משה יחיאל אפשטיין, מחבר "באר משה" על ויקרא, בפסוק הנ"ל) שצריכים להרגיש אחדות ישראל. במיוחד אחרי הַלָּקַח [המובא במדרש ויקרא רבה, ל פסקא יב] של ארבע מינים המלמדים על אחדות ישראל, גם אלו שהם בעלי חכמת התורה ומופלאים בקיום המצוות, וגם אלו שאינם מופלאים במצוות, וגם אלו שהם גם מחוסרי חכמה וגם מחוסרי מעשים טובים. כולם אחים "בני אב אחד אנחנו". כולם מקובצים יחד באחוה. וכמו שהיינו במדבר, כולנו תחת חיפוי ענני הכבוד, כיסוי אחד לכולנו. כן לדורות, מגן ומושיע אחד [ה' יתברך] המחפה על כולנו.

[ב] חיבר לזה הרשב"ם (נכד של רש"י) רעיון נוסף, שנזכר את הטובה העצומה והנפלאה שזכינו לבוא לארץ ישראל, ארץ הַשְּׁפַע. זו לשונו (על ויקרא כג, מג):

"**למען** ידעו דורותיכם'... וזה טעמו של דבר, חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך באספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר. למען תזכרו 'כי בסוכות הושבתי את בני ישראל' במדבר ארבעים שנה בלא ישוב ובלא נחלה. **ומתוך כך תתנו הודאה**

למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם 'כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה'."

[הרעיון הזה נלקח מדברי הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (ח"ג פרק מג) זו לשונו: "אבל המטרה בו השמחה והששון, הרי הוא שבעה ימים כדי לפרסם הדבר... ושני החגים הללו יחד, כלומר סוכות ופסח, מלמדים רעיון ומדות. הרעיון בפסח הוא זכרון אותות מצרים והשרשתם לדורות. אבל הרעיון בסוכות השרשת אותות המדבר לדורות [=שהיינו שם תחת ענני הכבוד]. והמדות, הם **שיהא האדם זוכר תמיד ימי הרעה בימי הטובה** [=בימים שטוב לו], כדי שתגדל תודתו את ה', ותושג לו הענוה ושפלות הרוח. ולכן [א] יאכל מצה ומרור בפסח כדי לזכור מה שאירע לנו. וכן [ב] יצאו מהבתים וישבו בסוכות, כדרך שעושים העמלים שוכני המדברות ויערות [=הערות המעתיק: כלומר ההולכים למרחקים כדי להביא סחורות כדי להתפרנס, שבדרך למרחקים גרים במבנים ארעיים] כדי לזכור שכך היה מצבנו לפני [=בימי קדם]. כי 'בסוכות הושבתי את בני ישראל'. ועברנו מזה לשכון בתי מְשָׁפִיזוֹת [=בתים מצוידים בכל יופי] **במיטב המקומות שבעולם, והדָּשֶׁן ביותר, בחסדי ה' והבטחתו לאבותינו**..."

הרי שהרמב"ם קרא לארץ ישראל "מיטב המקומות והדשן ביותר!"

וכך גם אחריו לימד אותנו רבנו יצחק אברבנאל, בסוף פרשת ראה (לפני דיבור המתחיל: והידיעה הב'): "ובחג הסוכות להודות לפניו על הארץ ועל תבואותיה... וחג הסוכות היה גם היא שבעת ימים משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל!". לכן באמת יש אנשים המייפים את הסוכה בתליית שבולי-חטים וענבים, רמונים, תאנים, ותמרים וכיו"ב להודות להקב"ה שנתן לנו ארץ המגדלת פירות עסיסיים כאלו.

אלו הדברים שצריכים לזכור בימי שמחת סוכות, נוסף על שאר הטעמים.

שם בסוף דברי רשב"ם הנ"ל סיים:

"וכסדר הזה נמצא בפרשת 'עקב תשמעון' (דברים ח, ב-יח). 'וזכרת את כל הדרך אשר הוליךך ה' אלהיך זה ארבעים שנה וגו' ויאכילך את המן' וגו'. ולמה אני מצוה לך לעשות זאת? כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה... ואכלת ושבעת, ורם לבבך ושכחת את ה' וגו'. ואמרת בלבבך 'כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה'. וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל'. ולכן יוצאים מבתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות, לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת.

יחודו של אברהם אבינו

אושפיזין של אברהם אבינו

כתב הרמב"ם (הלכות עבודת כוכבים פרק א הלכה ג):

"כיון שנגמל איתן זה [=בגיל שלוש] התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן, והתחיל לחשוב ביום ובלילה. והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה [=תנועת מערכת הכוכבים] נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג? ומי יסבב אותו? כי אי אפשר שיסבב את עצמו! ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר, אלא מושקע באור-כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים, ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים והוא עובד עמהם, ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת, והבין קו הצדק מתבונתו הנכונה. וידע שיש שם אלוה אחד, והוא מנהיג הגלגל". [=בכח אינרציה תמידית בתוך הריק (ואקום), וחייב להיות שיש מי שקבע בטבע תכונה זו!].

ממשיך הרמב"ם:

"והוא [=הבורא] ברא הכל, ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו. וידע שכל העולם טועים... ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו. כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור-כשדים ולערוך דין עמהם ולומר ש'אין זו דרך האמת שאתם הולכים בה'... כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו, ונעשה לו נס ויצא לחרן והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם, ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם, ולו ראוי לעבוד.

והיה מהלך וקורא, ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר 'ויקרא שם בשם ה' אל עולם'. וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו, היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת. עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות, והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים". עכ"ל רמב"ם [במסכת ע"ז דף יד ע"ב נאמר שהיו בספר זה 400 פרקים, לענות על שאלות שונות].

הגיע אברהם לידיעה נפלאה שאין העולם אוטומט, אין עולם-הטבע נוהג בכל מליארדי נפלאותיו ללא מנהיג ומתכנן אותו מראש, וגם משגיח תמיד. כיצד השיג זאת? ע"י שהתבונן בחכמת הטבע, כדברי הרמב"ם עצמו בהלכות יסודי התורה (פ"ב ה"ב):

"והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך [=בלשון קדמונינו משמעות המלה הזאת היא ההיפך ממשמעותה בזמננו, כלומר אי אפשר להעריך את עוצמתה] ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאווה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד 'צמאה נפשי לאלהים, לאל חי'. וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו, ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה

שְׁפִלָּה אֶפְלָה עומדת בדעת קלה מְעוּטָה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד 'כי אראה שְׁמִיךְ מעשה אצבעותיך, מה אנוש כי תזכרנו?' "עכ"ל. [והזר הרב על עצה והדרכה זו בסוף הלכות תשובה, ראה שם].

בזמננו, הבה נתבונן על כשרון נפלא של רַפְלֶכס [תגובה ספונטאנית]. נכנס באפו של אדם אבק, השערות הדקות חשות בכך ומעוררות עצבי האף להתעטש ולגרש משם את הפולש. כלום נעשה פלא זה ללא פעולת מתכנן עליון החושב? וכן אם בלע פרור אוכל בזמן שלעס וגם דיבר, ויש סכנה שיכנס הפרור לריאותיו ומשם אין דרך להוציאו בלי ניתוח. ואם לא יצא משם יִנָּצֵר זיהום, מוגלה וחולי קשה. מיד באה התגובה שהאדם משתעל ומוציא את הפולש. מי סידר לו זאת?

וכן המעיין בספרנו "אוצרות המוסר" (ח"א עמ' 192-155) ובספרנו "נפלאים מעשיך" [שניהם נמצאים בתוכנה "אוצר החכמה"] יראה עשרות דוגמאות, טיפה מן הים מתוך מליארדי פרטים שיש בעולם הטבע, בין אצל בני אדם, בין אצל בעלי חיים, בין אצל הצמחים, וכל שאר פרטי הברואים.

חז"ל המשילו את אברהם לאוהבו של המלך [הקב"ה] שהיה מאיר לפניו גם במבואות האפלים, הם ארצות החושך ששם מצויים הרבה כופרים. והקב"ה בקש מאברהם שיבוא לארץ הקודש ויאיר אורו שם. זו לשונם (מדרש רבה בראשית פרשה ל פסקה י):

"ר' נחמיה אמר: מִשָּׁל לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה. הִצִּיץ המלך וראה אותו. אמר לו: עד שאתה משתקע בטיט הִלַּךְ עמי... ולְמָה אברהם דומה? לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים, הִצִּיץ אוהבו [=זה אברהם] והתחיל מאיר עליו דרך החלון. [=האיר בפנס מהחלון, ואורו מגיע גם אל הרחוב ששם המלך פוסע]. הציץ המלך וראה אותו. אמר לו: עד שאתה מאיר לי דרך חלון, בוא והאיר לִפְנֵי [=שאני עיקר מְדוּרִי הוא בארץ הקודש]. כך אמר הקב"ה לאברהם: עד שתהא מאיר לי מאספוטמיא ומחברותיה [=מְסֻפּוּטְמִיָּה, כלומר סוריה ועירק] בוא והאיר לִפְנֵי בארץ ישראל!".

אנו בארץ ישראל צריכים להאיר לאחינו כל בית ישראל, יש אלהים חי! יש משגיח ומנהיג בעולם! בל נהיה כאותם הטפשים שהיו בדורו של אברהם ולא שָׁמוּ לב לכל הפלאות שיש בגוף כל אדם, תנועת השרירים, זרם הדם, וטמפרטורות של הגוף, ועוד פלאות עד אין סוף. מובא במדרש (תנחומא, סוף פרשת וזאת ברכה):

"אבל הרשעים אפילו בחייהם קרואים 'מתים' שנאמר... 'על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת'. וכי יש מת שהוא חייב מיתה אחרת? אלא רשע בחייו חשוב כמת, מפני שרואה חמה זוורתו, ואינו מברך 'יוצר אור'. [רואה חמה] שוקעת אינו מברך 'מַעֲרִיב עֲרֵבִים'. אוכל

ושותה ואינו מברך עליה. אבל הצדיקים מברכין על כל דבר ודבר שאוכלין ושותין ושרואין ושומעין" [=בשורות טובות וכו'].

הבה ונלך בדרכו של אברהם אבינו. להאיר אור לכל מְכַרְּנו, שכנינו וחברינו. יש אלהים! ונהיה נאמנים לדברו.

יום ב' של סוכות - אחת מסגולות יצחק אבינו

אושפיזין של יצחק אבינו

על יצחק אבינו נאמר (בראשית כו, ב-ג):

(ב) וַיֵּרָא אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר אֵל תֵּרֵד מִצְרָיִמָּה, שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָמַר אֲלֶיךָ:

(ג) גֹּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיָ עִמָּךְ וְאֶבְרַכְּךָ, כִּי לֶךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵל, וְהִקְמַתִי אֶת הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ:

אברהם אבינו ירד לחוץ לארץ גם אחרי ששכן בה. גם יעקב נדד לחו"ל. רק על יצחק נאמר כדברי רש"י בשם חז"ל:

"אל תרד מצרימה - שהיה דעתו לרדת למצרים כמו שירד אביו בימי הרעב, אמר לו [הקב"ה] אל תרד מצרימה, שאתה עולה תמימה [=בזמן עקידת יצחק] ואין חוצה לארץ כדאי לך".

אבל באמת עוד לפני ציווי זה הקפיד יצחק לא לצאת לחוץ לארץ. כאשר אביו חיפש עבור יצחק אשה שישיאנה, לא שלח את יצחק לארם נהריים, אלא שלח את שלוחו. למרות שכלל בידינו "מצוה בו יותר מבשלוחו" (קידושין מא, א) אבל אין ליצחק להיטמאות בטומאת חוץ לארץ.

ומצאנו שלמרות שיצחק חיבב את בנו עשו, וקיווה לקרב אותו לעבודת ה' ע"י יחס של סבלנות ואהדה, מתי התפקח יצחק? כאשר נודע לו כי עשו עתיד להחריב את ארץ הקודש. כך למדנו ממאמר נפלא של חז"ל (מגילה ו ע"א):

"מאי דכתיב 'יוחן רשע, בל למד צדק' (ישעיה כו, י). אמר יצחק לפני הקב"ה: 'רבונו של עולם, יוחן עשו!' [=חוס נא עליו, ותן לו חנינה למרות מעשיו הרעים]. אמר לו: 'רשע הוא'. אמר

לו [=יצחק] 'בל לִמַּד צדק?' [אין אפשרות ללמד עליו זכות? לדוגמא, מחמת יצר הרע הקשה והנועז]. אמר לו [=הַמֶּשֶׁךְ המקרא הנ"ל]: 'בארץ נכוחות יְעוֹל' [=פירש רש"י בגמרא: כלומר עתיד להחריב את ארץ ישראל עכ"ל]. אני מוסיף נקראת "נכוחות" כי בא"י שם רואים יותר את נוכחותו של הקב"ה, את ההשגחה הפרטית לשמור עלינו]. אמר לו [=יצחק] אם כן, 'בל יראה גאות ה'!' עכ"ל הגמרא. [שלא יראה עשו הופעתו של פעולות הקב"ה].

מתי אירע רגע מכונן זה? אלא בעת שטעה יצחק לברך את עשו, וכמו שפירש אדמו"ר מסוכצ'וב בספר "שם משמאל" (על פרשת תולדות עמ' רפו, רצו) שיצחק היה כל כך טהור-עינים שלא היה מסוגל לראות שום רע בעולם, היה דומה לפעולות הספירות העליונות של רחמים גמורים, ולומד זכות על הכל; באותו עת שזה עכשיו יצא יעקב אחרי מעשה ערמה וקיבל הברכות, ואז מיד בצאתו נכנס עשו, ונפלה על יצחק חרדה גדולה, מפרש רש"י (בראשית כז, לג בשם חז"ל) כי ראה גיהנם פתוחה מתחתיו. נשאל מה יש לו ליצחק עצמו לפחד מהגיהנם? אלא אמרו חז"ל במדרש תהלים (ז) "אמר הקב"ה: יש לי [טענה] עליו שאהב את שונאי, שנאמר 'ויאהב יצחק את עשו'. ואיזה פרט ראה שמזה נבהל? אלא הבין רק אז מה שנאמר בגמרא הנ"ל כי עתיד עשו להחריב את ארץ ישראל, ומזה נזדעזע כולו.

הדבר מפליא. עד גיל ארבעים היה עשו צד נשים ומענה אותן מתחת בעליהן (רש"י על בראשית כו, לד). ויצחק לא ידע מזה? לא היה מי שהתלונן או התלוננה? והרי בתקופה ההיא טרם היה עיור! וגם בגיל חמש עשרה "חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום. בא על נערה מאורסה, והרג את הנפש, וכפר בעיקר, וכפר בתחיית המתים, ושט את הבכורה" (בבא בתרא טז ע"ב). לא על אלו הודיע לו הקב"ה בזמן הקריטי ההוא שבו יצא יעקב ונכנס עשו. על מה ה' הודיע לו? על החטא הקשה מהכל, מה שצאצאיו עתידים לעשות, להחריב את ארץ הקודש!

מה זה נוגע אלינו? אלא יש חטא המרגלים החוזר גם בדורנו. "וימאסו בארץ חמדה" (תהלים קו, כד). היוצא לחו"ל כדי לטייל, כדי לראות אתרי תיירות, הוא בבחינת המואס בארץ חמדה. כל רגע ורגע שהאדם נמצא בארץ הקודש, יש לו מצוה דאורייתא (כך כתב הפוסק "ספר חרדים"). אם האדם יוצא בהיתר, לצורך פרנסה, לצורך בריאות הגוף, ללמוד תורה ולשאת אשה, בסדר. אבל היוצא לראות מורשת אבותיו בחו"ל, או היוצא לראות מחנות ההשמדה, או היוצא כדי לפקוד קברי צדיקים, כל אלו הם בבחינת "מואסים בארץ חמדה" (כי הרי יש די קברי צדיקי-עולם בארץ הקודש, בלי שום צורך לצאת לארצות הטומאה).

הרוצה ללמוד משהו מיצחק אבינו ילמד מהיחס שלו לשיבת ארץ ישראל. ואם כבר אירע שפעם יצא באיסור, עכשיו הזמן להתחרט ולחזור בתשובה על כך. זאת לפני שהפתקאות נמסרים למלאכים ביום הושענא רבה.

יום ג' של סוכות - מדת הבטחון של יעקב אבינו

אושפיזין של יעקב אבינו

כאשר יעקב ברח לנפשו מפני אימת כעסו של עשו אחיו, שזמם להרוג את יעקב (בראשית כז, מא) ודאי שלקח אתו כל צרכיו להגירתו לחו"ל, ממון, מלבוש וכלים מינימליים. אבל לפי שסיפרו חז"ל, רץ אחריו אליפז בן עשו בשליחות אביו לרצוח את יעקב. אחרי משא ומתן בין יעקב לאחיינו אליפז, הסכים אליפז להסתפק בשדידת כל רכושו של יעקב ולהשאיר אותו ערום מכל (ספר הקדמון "מדרש אגדה" על בראשית כח, כ). כדברי יעקב אחר כך "כי במקלי עברתי את הירדן הזה" (בראשית לב, יא) כלומר היה שָׁדוּד מכל מה שהוריו נתנו לו.

ובכל זאת, אמרו עליו במדרש בראשית רבה (סח, א-ב) שאמר יעקב: "שיר למעלות, אשא עיני אל ההרים, אשא עיני אל ההורים (לְמַלְּפָנִי וּלְמַעֲבָדָנִי) [=ללמדני] מאין יבוא עזרי?'. אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב בו? 'ויקח העבד עשרה גמלים' וגו' ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד... רבי יהושע בן לוי אמר [אביו] שילח עמו, אלא שעמד עשו ונטלה ממנו. חזר [יעקב] ואמר (מה אנא מובד סברי מן בריי? חס ושלוש! לית אנא מובד סברי מן בריי) [בתרגום: מה אני מאבד בטחוני בבוראי? חס ושלוש! אין אני מאבד בטחוני בבוראי] אלא 'עֲזָרִי מעם ה' עושה שמים וארץ. אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך. הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל'".

גם כאשר הגיע לביתו של לבן, ועבד שבע שנים עבור נישואי רחל, ולבן הָעָרִים עליו ומסר לו את לאה במקום רחל, יעקב לא הפסיד בטחונו בהקב"ה, ולא גירש את לאה. כי חשב שאם הקב"ה מסר לו זאת, כנראה יש להקב"ה תוכנית לעשות כן. ובאמת ששה שבטים, מחציתם של השבטים, נולדו ממנה. וממנה בא דוד נעים זמירות ישראל. ממנה בא משיח, גואל ישראל. ממנה באו מלכי ישראל. סופו של דבר הוכיח שאין לנטוש בטחונו במעשי ידיו של הקב"ה. [ומזה ילמוד כל בעל להמעט תלונותיו על אשתו, ולשמוח במה שהקב"ה העניק לו, ולהתרכז רק בדברים טובים שיש באשתו].

בסופו של דבר, לבן רדף אחריו וחשד בו חינום שגנב את התרפים. לבן מישש בכל כליו, ולא מצא אפילו מחט (בראשית רבה עד, י) שלקח יעקב מביתו ללא רשות [כמנהג כמה חתנים שמרגישים חופש-יד לקחת מבית החותן לפי אוות נפשם] ויעקב שתק עד גמר החיפוש המבייש. כתוב "ויחר ליעקב וירב בלבן". ומה היא התבטאותו "מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי?" כלומר היינו מצפים לשמוע דברי חירוף וגידוף. ומה בסך הכל שמענו? "מה חטאתי לפניך?" זהו הנקרא "ויחר"? (כך היא הערת חז"ל שם).

גם כאשר נודע לו כי שכם בן חמור אנס את דינה בתו, לא מסופר במקרא שכעס, רק "והחריש יעקב עד בואם" (בראשית לד, ה) של בניו מהשדה. הוא היה מתון, ולא מתפרץ. זו היא אות לבטחונו בהקב"ה.

אם רוצים אנו ללכת בעקבותיו של יעקב אבינו, עלינו ללמוד ממדותיו התרומיות, משלֹת נפש שלו. מהיכולת לתלות בטחונו בהקב"ה. אמרו חז"ל (מסכת מנחות דף כט, ב):

"בטחו בי' עדי עד, כי ביה י' צור עולמים" (ישעיה כו, ד). כל התולה בטחונו בהקב"ה, הרי לו מחסה בעולם הזה ולעולם הבא."

יום ד' של סוכות – זריזותו של משה רבינו

אושפיזין של משה רבינו

חז"ל יעצו לנו "הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגיבור כארי, לעשות רצון אביך שבשמים" (אבות, ה). ביאר מהר"ל (בביאורו על אבות) שהן ארבע תחנות במעשה המצוה. "עז כנמר", תחילה שלא יתבייש אדם מלקיים מצוה אע"פ שיש אחרים הלועגים לו. וזו היא זריזות במחשבה, להחליט לעשות. "קל כנשר" הוא שלא די לו בהחלטה מחשבתית לבד, אלא יתחיל מיד בפעילות ביצוע המצוה. "רץ כצבי" ישתדל בכל כחו לעשות עצם מעשה המצוה במהירות, פן יארע לו איזה עיכוב המונע ממנו ביצוע המצוה. "גיבור כארי" להשלים המצוה, להביאה לידי סוף ביצועה [כמו שהארי אינו נרתע מזעקת בני אדם המנסים להציל את השה הנטרף – ישעיה לא, ד]. אמרו במדרש: "כל מעשיהם של צדיקים במהירות" (במדבר רבה י, ה).

אלוף הזריזים היה משה רבינו. הוא שלימד אותנו שבח מדה זו. מובא במדרש ילמדנו (אוצר המדרשים, אייזנשטיין עמ' 227; ילקוט שמעוני, ברכה, רמז תתקס"א) "כָּל־בֵּיא שְׁכֵן" זה משה שהיה זריז כארי [הקופץ על טרפו במהירות הבזק].

"תְּזִיתַי אִישׁ מֵהִיר בְּמִלְאכְתּוֹ? זֶה מֹשֶׁה שֶׁהָיָה מֵהִיר בְּמִלְאכְתּוֹ הַמִּשְׁכָּן" (שמות רבה יא, א. עיין שם פירוש "יפה תואר" הנדפס על הדף).

וכן היה משה זריז בשריפת העגל (מהר"ל, נתיבות עולם, זריזות, פרק ב).

במלחמת מדין, אמר ה' למשה רבינו "נָקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶת הַמִּדְיָנִים, אַחֵר תֹּאסֹף אֶל עַמֶּיךָ" (במדבר לא, ב): כלומר מיד אחרי גמר מלחמה זו, עליו למות כפי שנגזר עליו בחטא מי

מריבה. ואע"פ כן, משה לא נשתהה. הודיעו לנו חז"ל: "ואע"פ שנתבשר בשורת מות, לא איחר הדבר אלא נזדרז 'וישלח אותם משה' (מדרש במדבר רבה, כב). ולכן מעיד המקרא **"וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא"**: (במדבר לא, ה). מי מסר אותם? מפרש רש"י:

(ה) "וימסרו - להודיעך שבחן של רועי ישראל [זה משה רבינו] כמה הם חביבים על ישראל. עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר (שמות טז) 'עוד מעט וסקלוני'. ומשמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין, לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן" עכ"ל: כלומר היו צריכים לגייס חיילי ישראל בעל כורחם, כי לא רצו להקדים מיתתו של משה רבינו. אבל הוא עצמו לא חש לכך.

עוד מצאנו זריזותו. כי בפרשת מתן תורה והימים שקדמו לו כל עליותיו להר היו בהשכמה (רש"י על שמות יט, ג) כי "מצוה הבאה לידך, אל תחמיצנה"²⁷.

וכל כך היה משה רגיל בזריזותו לקיים מצוות, כי פעם אחת התעכב קצת מלקיים המצוה, וכבר נתבע על כך. כאשר נסע ממדין למצרים כדי לגאול את ישראל, בליווי אשתו וגם שני בניו שהקטן שבהם נולד רק לפני ימים-מספר וטרם הספיק למול אותה, ובודאי בדרך אין למול כי זה סכנה לתינוק. אבל כשכבר הגיע לתחנת המלון, בקרבתם למצרים, הוא טיפל בצרכי המלון תחילה עוד לפני שנגש למול את בנו, וכבר נענש על כך (רש"י על שמות ד, כד. בשם חז"ל).

ביום רביעי של סוכות אנו מקבלים בסוכה שלנו ניצוץ מנשמתו של רועה האומה, משה רבינו. ועלינו ללמוד משהו מזריזותו, ולקנות לעצמנו קיום מדה נעלה זו, מתוך אהבת הבורא. כדברי "מסילת ישרים" (פרק ז):

"ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו, ודאי שלא יתעצל בעשיית מצוותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט עד אם כילה הדבר להשלימו... ואמנם כבר ידעת, שהנרצה יותר בעבודת הבורא, יתברך שמו, הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה. והוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב ואומר (תהלים מב, ב): 'כאיל תערוג על אפיקי מים, כן נפשי תערוג אליך אלהים'..." [ועל כל אדם לשאוף לכך] כי תגלד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה... והוא מה שהיה הנביא אומר "אחרי ה' ילכו, כאריה ישאג" (הושע יא, י).

27. מלבי"ם על תהלים (ק"ט, ס). ומקורו במכילתא, פרשת בא, פרשה ט', "תעשה אותה מיד".

יום ה' של סוכות - טוב לבו של אהרן הכהן

אושפיזין של אהרן הכהן

האדם שהוא הקדוש ביותר בעם ישראל הוא הכהן הגדול. הוא מעולם אינו יוצא מן המקדש (ויקרא כא, יב), כי שם ביתו. גם הכניסה לקודש הקדשים, מקום הארון עם לוחות הברית, לא הותר לשום בן אדם אחר פרט לו. לא רק זה אלא אין רשות למלאכים להכנס שם בעת שהקטיר שם קטורת (ספרא על ויקרא טז, יז). מבחינה מסוימת היה אהרן גדול יותר אפילו ממשה רבינו (אבות דר' נתן, פרק לז פסקא יב). במה זכה לכל הכבוד הזה?

אלא הוא היה בעל לב טהור, נשמה הרואה רק טוב אצל השני ואינו מתקנא בו, אינו מתנגד אליו, שמח במצבו הטוב ויפה של חברו. כאשר במעמד הסנה ציוה הקב"ה למשה רבינו לדרת למצרים ולגאול את ישראל משעבודם הקשה, מסופר כי משה רבינו סירב כמה ימים. הוא טען שהוא עצמו בן 80 ואחיו בן 83 וראוי שהמבוגר יותר יקבל את המנהיגות. ולא רק זה, אלא אחיו שימש כמנהיג היהודים במצרים כל השנים, וכיצד יבוא "זר" שלא היה במצרים שנים רבות "לתפוש" את מקומו? ענה לו ה' שלא יחשוש. "הלא אֶהְרֹן אֶחִיךָ הִלְוִי יִדְעָתִי כִּי דָבָר יִדְבֹר הוּא, וְגַם הִנֵּה הוּא יֵצֵא לְקִרְאָתְךָ וְרֹאֶךָ וְשִׂמְח בְּלִבּוֹ" (שמות ד, יד) ופירש שם רש"י בשם חז"ל שמפני שלא התקנא אהרן במשה, ולא רק שמח שמחה חיצונית בארשת פניו ודיבורו, אלא גם בלבו שמח שמחה שלימה, לכן זכה שנהיה כהן גדול וחושן המשפט נתון על לבו.

הדריכו אותנו חז"ל (מסכת אבות א, יב): "הָיוּ מִתְלַמְּדֵי שֶׁל אֶהְרֹן, אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמִקְרָבָן לְתוֹרָה". אמרו כאן דוקא אהרן, ולא שום צדיק אחר! מדוע?

אלא אהרן מעולם לא אמר לא לאיש ולא לאשה 'חטאת'. אבל משה רבינו הוכיחם (ספרא, שמיני, א). ולכן במות אהרן בכו עליו "כל בית ישראל" (גם הנשים) מה שאין כן אצל משה בכו רק "כל בני ישראל", כלומר לא כולם. אהרן טרח רבות להביא שלום בין איש ואשה המריבים זה את זה. העידו חז"ל כי במותו יצאו אחרי ארונו כמה אלפי ילדים שנקראו בשם "אהרן". כי אחרי מאמצים שלו להביא שלום, הזדווגו שוב האיש והאיש, וילדו בנים ובנות, ולשם זכרון הטובה שקיבלו ממנו קראו לילד הנולד "אהרן" (אבות דר' נתן יב, ג. וראה במסכת כלה רבתי, פרק ג, מספר מופלג של ילדים!).

לא רק בין זוגות המתקוטטים, אלא היה טורח רבות להביא שלום בין כל איש ורעהו (מסכת כלה רבתי, פרק ג):

"ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום. [=הערת המעתיק: כי צריכים סבלנות רבה לשמוע כל טענותיהם, וצריכים עוד יותר סבלנות להסביר לכל אחד מהם שוב ושוב מדוע אין טעם לריב

על סיבות אלו]. וְחָשׁוּב בדעתך איך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח. הא כיצד? אם אדם מקללהו, אומר לו 'שלום עליך'. [או] אדם מריב עמו, ושותק [=אינו מגיב. זהו שפל רוח].

ועוד אם רבו שנים, הוא [=אהרן] משפיל רוחו והולך אצלם ומרצהו על זה, וכן לזה. שכך היתה אומנותו של אהרן הצדיק היה שומע על שנים שהן מריבים הלך אצל האחד ואומר לו: 'פלוני, שלום עליך רבי'. והוא אומר לו 'שלום עליך רבי ומורי. מה מבקש מורי כאן?'. והוא אומר לו 'פלוני חברך שָׁגַרְנִי [=שלח אותי] אצלך לפייסך, מפני שאמר 'אני סרחת על חברי'. מיד אותו איש מהרהר בדעתו: 'וכי כזה הצדיק בא אלי לפייסני? והיה אומר לו: 'רבי, [אני] שסרחת עלי'. והלך [=אהרן כמו כן] אצל האחר, ואמר לו כן. פגעו שניהם בדרך. זה אומר לזה 'ימחול לי מה שאני סרחת'. וזה אומר לזה [כמו] כן.

שמע [אהרן] על בעל ואשתו שעשו מריבה. הולך אצל הבעל ואומר לו: בשביל ששמעתי (שנתרצית) [לשון "סגי נהור", וצ"ל נְסִתְבַּכְתָּ] עם אשתך. אם אתה מגרשה ספק תמצא כמותה, ספק לא תמצא. ועוד אם אתה מוצא, (ממתנת) [במריבה] עמה, תחלת דבר היא אומרת לך 'כך עשית לאותה ראשונה'... [ובגירסת אבות דר' נתן דלהלן, הגירסא "היה יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו"]

אהרן הכהן היה מקרב את כולם, בידידות אמת ובאהבת אחים, ובכך החזיר בתשובה הרבה רשעים.

(כלשון אבות דרבי נתן פרק י"ב פסקא ג):

"**ורבים** השיב מעון' (מלאכי ב, ו) כשהיה אהרן מהלך בדרך פגע בו באדם רשע, ונתן לו [=אהרן] 'שלום'. למחר בקש אותו האיש לעבור עבירה, אמר [=לעצמו] 'אוי לי, היאך אשא עיני אחר כך ואראה את אהרן? בושתי הימנו שנתן לי שלום'. נמצא אותו האיש מונע עצמו מן העבירה".

לכן אם רוצים אנו לקבל הארה מזיו אושפיזין של אהרן, עלינו להשתדל להיות מתלמידיו. [א] להביא שלום כמה שיש באפשרותנו, בין איש לרעהו ובין איש ואשתו. [ב] ועוד צריכים לאהוב את כל הבריות, אפילו אותם המרוחקים מהתורה שעליהם נאמר בהמשך המשנה של אבות "ומקרבם לתורה", כלומר אלו שצריכים הם לקירוב. [ג] להיות בעלי לב טהור, לא להתקנאות בהצלחתם של אחרים, אפילו אם נראים בעינינו כפחות חשובים מאותנו, וכבלתי ראויים אל הטובה ההיא. אם ה' קבע כך, עלינו לקבל באהבה את מעשי החלוקה של הקב"ה.

סוכות יום ו' - וְתִרְנוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הַצַּדִּיק

אוֹשְׁפִיזִין שֶׁל יוֹסֵף הַצַּדִּיק

הרבה כתבו על הסיבות והנימוקים מדוע וכיצד נכשלו אחי יוסף למכור אותו למצרים להיות עבד. אבל מצד שני, יש להתפלא מאד על יחסו של יוסף אל אחיו, גם אחרי המכשול הנורא ההוא.

[א] כאשר הגיעו למצרים בשנות הרעב לרכוש מזון לכל בני ביתם, והיתה יכולת בידו להעליל עליהם "מרגלים אתם", לא אסר את כולם בבית סוהר, לא נקם בהם, אלא לקח את שמעון בלבד, כערבון עד יביאו אליו את בנימין.

[ב] גם שמעון עצמו, מי שהיה המארגן והגורם הראשי לפשע נורא זה ["לכו ונהרגו ונשליכוהו באחד הבורות" – ראה דברי רש"י על בראשית לז, יט-כ] כאשר האחים יצאו מביתו של יוסף, ציוה יוסף להוציא את שמעון מבית הסוהר, כדברי רש"י על בראשית (מב, כד) "ויאסור אותו לעיניהם":

"את שמעון - הוא שהשליכו לבור, הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא... ויאסור אותו לעיניהם - לא אָסְרוּ אלא לעיניהם, וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו" (בראשית רבה):

[ג] גם כאשר מכר להם מזון, אחר כך ציוה להחזיר לאמתחותיהם את כל כספם שרכשו בו המזון, כלומר המזון ניתן להם חינם.

[ד] גם כאשר נתגלה יוסף אל אחיו והכריז "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה" (בראשית מה, ד) הקדים יוסף להוציא משם כל נכרי. (בראשית מה, א):

"וְלֹא יָכַל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנִּצְבִּים עָלָיו, וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ מֵעֵלָי! וְלֹא עָמַד אִישׁ אֹתוֹ בְּהִתְנוּדַע יוֹסֵף אֶל אָחִיו".

כתב שם רש"י: "ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים - לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בְּהִתְנוּדַעוֹ להם".

עוד כתב רש"י (בראשית מה ד):

"גשו נא אלי - ראה אותם נסוגים לאחור. אמר: עכשיו אחי נכלמים! קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול" (בראשית רבה).

והוא מפייס אותם שגם ממה שהם קלקלו למכור אותו למצרים, יצאה ישועה גדולה לכל משפחתו, וגם לאוכלוסיות רבות. ועוד מפייס אותם שהאלהים עשה זאת, ולא הם.

כמו שנאמר בספר בראשית פרק מה:

(ה) ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם:

(ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר:

(ז) וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ, ולהחיות לכם לפליטה גדלה:

(ח) ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה, כי האלהים וישימיני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים:

יותר מזה: שבע עשרה שנה היו יעקב ובני יעקב במצרים. בסוף התקופה נאמר ליוסף "הנה אביך חולה". כך מובאת פנינה יקרה דלהלן בפסקתא רבתי (פרשה ג, ד"ה ויהי ביום השמיני):

"כיון שהרגישו ביעקב שחולה [הוא] באו והודיעו ליוסף. והרי [זה] כל שבחו של יוסף שהיה מפליג על כבוד אביו ולא נכנס אצלו בכל שעה? שאילולי שבאו אחרים ואמרו לו 'אביו חולה' לא היה יודע? אלא להודיעך צדקו [= של יוסף] שלא רצה להתייחד [= להיות לבד עם אביו, 'בארבע עינים'] עם אביו שלא יאמר לו 'היאך עשו בך אחיך?' ומקללם". כלומר יחקור אותו: מה קרה באותו יום ששלחתי אותך "לך נא וראה את שלום אחיך".

וכתב על כך אדמו"ר סוכצ'וב ("שם משמאל" ח"ב עמ' שיא) היתה הקרבה גדולה בכך ע"י יוסף הצדיק. נוסף על געגועי בן אהוב אצל אביו, הרי אין לשער כמה חכמה וידיעות נפלאות היה יכול יוסף לשמוע מפי אביו, שהוא בעל המסורת מאז יצחק ואברהם. והרי לא די בעשרים ושנים שנה שהפסיד יוסף מללמוד אצל אביו? ועכשיו שפרש מאביו, עוד שבע עשרה שנה הפסיד חכמות רבות!

גם אחר כך כאשר חזר מקבורת אביו, והאחים שקרו לו כאילו אביהם ציוה שיגידו ליוסף לא לנקום בהם. (ספר בראשית פרק נ פסוקים טז-כא):

(טז) ויצו אל יוסף לאמר אביך צנה לפני מותו לאמר:

(יז) כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחסאתם כי רעה גמלוד. ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברים אליו:

(יח) וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים:

(יט) ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני?:

(כ) ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה למען עשה ביום הזה להחית עם רב:

(כא) ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר על לבם.

מדוע בכה יוסף? כי הוא ידע בבירור שאביו לא ידע מהמכירה כלום. היה בטוח שהאחים לא ספרו לו על פשע זה. ועל עצמו ידע כי שמר את פיו שבע עשרה שנה מלפגוש את אביו ביחידות, למען לא יגלה לו. ובכה יוסף על צערם של אָחֵיו שהם מפחדים כל כך ממנו. לכן דיבר על ליבם שהכל היה מעשה אלהים, וצמצם את אשמתם לומר שהיא רק על כוונתם הרעה, שהרי מתוך זה יצאה לעולם איזו טובה גדולה.

מה עלינו כולנו ללמוד מהתנהגותו של יוסף הצדיק? אלא [א] גם כאשר יש לנו נזק מסוים ממה שעשה לנו אדם אחר, או שפָּגַע בכבודנו, עלינו לחשוב כי האלהים סידר דבר זה. אמנם השליח שביצע הדבר יבוא על עונשו, כמו שביאר הרמב"ם בפרק ח' של "שמונה פרקים" (לפני אבות) על עונשם של המצריים, אבל הסבל ההוא כבר נגזר עלינו, אם על ידי פלוני זה או ע"י שליח אחר. וככל אשר כתב "חובת הלבבות" בשער הבטחון, פרק ד. [ב] עוד יש לנו להתבונן כי שמא עוד תצא איזו טובה גדולה מאותו הנזק שפלוני היסב לי? הרי כל דעביד רחמנא, לטב (שו"ע או"ח סוף סימן ר"ל).

לא די לשים שלט על קיר הסוכה הנושא את השם "יוסף" אלא יש ללכת בעקבות מדותיו הנהדרות.

סוכות יום ז' - הושענא רבה - מה עלינו ללמוד מדוד המלך

אושפיזין של דוד המלך

צרות רבות פקדו את דוד המלך. כיצד התמודד? כיצד הצליח לשרוד וגם להיות נעים זמירות ישראל? וכיצד זכה להיות למופת לעם ישראל?

נציין כאן עשר צרות ראשיות [ושמא היו לו יותר ממה שידענו].

[א] אביו ישי חשד באשתו שהיא הרתה לזנונים, ולכן לדעתו דוד שנולד לה הוא ממזר. הסיפור מדוע חשד באשתו מובא במדרש נדיר (ילקוט המכיר, על תהלים קיח, אבן מאסר הבונים). לימוד זכות על ישי נמצא בספר "עשרה מאמרות" לגאון ר' מנחם עזריה מפאנו (חקור דין, ח"ג פרק י').

אי לכך כאשר בא שמואל הנביא למשוח אחד מבניו של ישי להיות מלך במקום שאול המלך, מסופר שהובאו לפניו רק שבעה בני ישי (ספר שמואל א, פרק טז):

(י) וַיַּעֲבֵר יְשִׁי שִׁבְעַת בָּנָיו לִפְנֵי שְׁמוּאֵל. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יְשִׁי: לֹא בָחַר ה' בְּאַלֶּהָ:

(יא) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יִשְׁי הַתְּמוּ הַנְּעָרִים? [=נגמרו כל מה שיש לך בנים?] וַיֹּאמֶר עוֹד שָׁאֵר הַקֶּטָן, וְהִנֵּה רָעָה בָּצֵאן. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יִשְׁי, שְׁלַחָה וְקַחְנוּ כִּי לֹא נִסָּב עַד בָּאוּ פֹה:

מדוע עוד בתחילת הסיפור לא הביא ישי את דוד, בפגישה הגורלית עם שמואל? אלא שלא החשיב אותו כאחד מבניו. ולכן לאחר זמן התאונן דוד "מוֹזֵר הַיִּיְתִי לְאָחִי, וְנִכְרִי לְבִנִי אִמִּי" (תהלים סט, ט). כן פירש החיד"א (בספרו "יוסף תהילות" על הפסוק הנ"ל). כיצד התמודד דוד עם הרחקה קשה זו? נבאר בסוף המאמר הזה.

[ב] כאשר הצליח דוד להרוג את גִּלְיָה, ושרו בנות ישראל "הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו" נדלקה קנאתו של שאול בדוד. ניסה שאול מספר פעמים להרוג את דוד, עד שדוד היה נאלץ לברוח למדינת הפלשתים. בהיותו במדבר יהודה, כל יומיים שלושה היה צריך להחליף את מקום מחבואו, מפני חשש של המוסרים והמלשינים שהיו אז בישראל שלא יגלו לשאול מקום הימצאו.

[ג] כאשר ברח דוד משאול, כדי להציל את אביו ואמו ואחיו מנקמתו של שאול הוא הפקיד אותם אצל מלך מואב (שהרי ישי היה מצאצאי מואב, כמבואר בסוף ספר רות, וסמך עליו). ואע"פ כן, כאשר דוד חזר לארץ ישראל והשאיר אותם במואב, בהעדרו הם נרצחו על ידי המואבים (רש"י על שמואל-ב ח, ב).

[ד] גם בעת שברח מאת חותנו שאול, מסר שאול את אשתו של דוד לגבר אחר (שמואל-ט כה, מד).

[ה] בעת שמלך דוד, בנו של דוד אמנון אנס את אחותו תמר (שמואל-ב יג, יא-יד).

[ו] אבשלום, בנו של דוד, רצח את אמנון. וברח לארץ הפלשתים (שם יג, כח-לח).

[ז] אבשלום הנ"ל מרד באביו, וכמעט כל עם ישראל תמך באבשלום עד שנאלץ דוד לברוח מהעיר בליווי דל של כמה מאות איש (שמואל-ב טו, יח). מה עלה במחשבתו על כפיות טובה של עם ישראל אחרי כל המלחמות שנלחם עבורם בחירוף נפש וכעת נטשו אותו?

[ח] אחרי חטא בת שבע, אמרו חכמי הסנהדרין כי דינו של דוד כרשע גמור (בבא מציעא נט, א), והיו בטוחים שה' לא יעזרנו. "רבים" [=פירשו חז"ל: רבים וגדולים בתורה] אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה" (מדרש תהלים ג). ראה עוד שם במדרש (מזמור ד') על המקרא "עד מה כבודי לכלימה?"

[ט] אותו ילד שנולד לבת שבע, אחרי כמה ימים חלה מחלה אשר מת בה. כמה דוד התחבט, צם ושכב ארצה בתפילה למען יחיה. ולא נענה (שמואל-ב יב, טז).

[י] מדרש תהלים (מזמור צ פסקא טו) מסכם "כל אותם שבעים שנה שהיה דוד חי, היו בצרות ועמל". ולא הזכרנו כי ששה חדשים נצטרע (יומא כב ע"ב).

נשאלת השאלה, כיצד דוד שָׁרַד? כיצד נשאר חסיד? כיצד החזיק מעמד?

אלא מי שהוא מאמין בהקב"ה יודע שיש השגחה פרטית, וכל יסוריו הם בצדק, כדי לנסות אותו אם יעמוד במבחן. "ה' צדיק יבחן" (תהלים יא, ה). כל יסורי הצדיק הם כדי לחשל אותו, לצרף אותו בכור הלבטים עד שיצא מזוקק בדבקותו בהקב"ה, למרות כל מה שעבר עליו. כדברי המדרש (בראשית רבה, לב, עיין שם).

לכן היה דוד המלך מתבדח. אגדה תמוהה יש לפנינו. אחרי חטא בת שבע אמר דוד להקב"ה:

(ו) לָךְ לְבַדְךָ חֲטָאתִי וְהִרַע בְּעֵינַיִךְ עֲשִׂיתִי, לִמְעַן תִּצְדַּק בְּדַבְרְךָ, תִּזְכֶּה בְּשִׁפְטֶיךָ (תהלים נא, ו). פירשו חז"ל (סנהדרין קז ע"א) כי טען דוד לפני הקב"ה, באמת יכולתי אני לכבוש את יצרי, רק לא רציתי שאני אצא מנצח יותר ממך, לכן לא נשמרתי. דברים אלו נראים לכאורה כדברי הבל, כי חובה על האדם לציית לדברי הקב"ה ולא להצטדק כאילו כביכול "חָטָא לשם שמים". אבל בזהר (ח"ב דף קז ע"א) פירשו אגדה זאת כי דוד היה תמיד מלא בדיחות, וגם עכשיו חזר להתבדח לפני הקב"ה. מה היא התועלת שיש לאדם הנתון בצרה להתבדח? אלא זה מעמעם את חושיו, ומפני הבדיחה הוא מכה את עוקץ הצרה. זה נרמז בתורה. כאשר בני ישראל יצאו ממצרים, אחרי שנות שעבוד וצרות צרורות, וראו "והנה מצרים נוסע אחריהם" כל סוס פרעה ורכבו ופרשיו. נבהלו מאד, ואמרו למשה רבנו:

וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה הַמִּבְלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר מֵהַזֶּה עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם? (שמות יד, יא). לכאורה אלו דברי שטות. מי מעלה על הדעת שההוצאה של ישראל ממצרים היא מפני שאין מספיק אדמה היכן לקבור אותם? אלא מפרש הרב שמשון רפאל הירש (על המקרא הנ"ל): "אִירוֹנָה חֲדָה זו, אפילו ברגע של פחד וייאוש שאין למעלה מהם, מציינת את חוש ההומור שהיא תכונה אופיינית של שבט יעקב, בהיר השכל". כלומר היא נותנת אומץ ללב המדוכא. ולא מצאנו שנענשו ישראל על אמירה זו. וראינו במסכת תענית (כב ע"א) על שני בדחנים שהיו מבדחים את העצובים, וזכו מפני זה להיות בני עולם הבא.

ולכן בסוף חייו היה דוד שָׁבַע רצון ממצבו והצהיר לפני הקב"ה (תהלים פרק קלט):

(כג) חֲקֹרְנִי אֶל וְדַע לִבִּי, בְּחִנִּי וְדַע שְׂרָעִפִּי:

(כד) וְרָאָה אִם דֶּרֶךְ עֹצֵב בִּי וְנַחֲנִי בְּדֶרֶךְ עוֹלָם:

כלומר אחרי כל הצרות שעברו עליו, עשה כל מאמץ לא להיות עצוב אלא להיות שמח בחלקו, ולבטוח בהקב"ה שהכל נעשה לטובה בשבילו. כן פירשו ר' צבי הירש זידיצ'וב בספרו "סור מרע" (פסקא טז) וכן הרב אליהו גוטמאכר בחידושו (ח"א דף קצד), וכן הרב יצחק אלחנן ספקטור בספרו "מעין יצחק" (עמ' קכז).

עלינו ללמוד הרבה מדוד המלך. נתחיל בזה.

ספירת העומר

קישור ספירת העומר לקרבן פסח..... תסג
 שבעה שבועות של העומר, מה מסמלים..... תסד
 חשיבות מספר "חמישים" בספירת העומר..... תסה
 גילוח הזקן בערבי שבתות בימי העומר..... תסז
 קניית בגדים חדשים בימי העומר..... תסח
 שמיעת מוזיקה בימי ספירת העומר..... תע

כיצד קשורה ספירת העומר לקרבן הפסח

שאלה: מה הוא תוכן ומשמעות ספירת העומר? ודאי לא למען לזכור מיתתם של 24 אלף תלמידיו של רבי עקיבא, כי מצות ספירה היתה עוד לפני תקופת רבי עקיבא. אלא המקרא משייך הענין אל הקרבן שהקריבו בחג שבועות. מה הרעיון?

תשובה: כך לשון המקרא (ויקרא כג):

(טו) וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאתכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהינה:

(טז) עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'.

מה ההבדל בין "עומר התנופה" ביום שני של פסח, לבין "מנחה חדשה" של חג שבועות? אלא הראשון היה ממאכל שעורים. חז"ל ייחסו מאכל זה למאכל בהמות (פסחים ג ע"ב). מה שאין כן בחג שבועות הביאו מהחטים, מאכל אדם.

מדוע? כי בצאתם ממצרים יצאו לדרור משיעבוד הגוף, אבל עדיין לא קבלו שכל התורה, טרם למדו על רוחניות החיים. לכן קבלו רק מאכל בהמה. אבל בחג מתן תורה קבלו עליונות מוסרית, קבלו הדרכת ה' איך לסדר את החיים לפי החינוך האלוהי, וזה נחשב לחטים, מאכל אדם.

מנהגי אבלות שנוהגים בימי ספירת העומר הוא תוספת צדדית שבא רק לפני כשמונה מאות שנה. הגמרא (יבמות סב ע"ב) מספרת כי מפני שלא נהגו תלמידיו כבוד זה לזה [מהרש"א

מפרש שדיברו לשון הרע, אלו על אלו] לכן מתו במגפה. חז"ל לא הזכירו שיש להתאבל עליהם. רק בדורות אחרונים הנהיגו להתאבל. והאמת היא שלא מתאבלים על המתים ההם [שכלל לא הכרנו אותם, ובודאי רוב עם ישראל אינו מצאצאיהם] אלא אבלות זו יסודה שגם אנו נזכור להסתכל בעין טובה איש על רעהו, בלי קנאה, בלי שנאה, בלי כעס וכו'. עלינו לתקן את מדותינו ועל כך יש לנו תזכורת של אבלות זו, לבל נעשה כמעשיהם. אמנם האריז"ל ביאר שימים אלו בין פסח לעצרת הם ימי "דין" כלומר הקפדה יתירה מצד השגחה של מעלה, לכן צריכים למנוע שמחה יתירה לבל נגיע לקלות ראש.

אבל, כמו בנושאים אחרים בחיים, המנהג תפש תאוצה ושליטה מעל ומעבר ביחס לעצם החיוב התורני. כבר שכחו הרבה אנשים מה עיקר ענין ספירת העומר. העיקר הוא לספור את הימים עד שנזכה להביא קרבן "מנחה חדשה", מאכל חטים המסמל את לימוד התורה, ולא רק מאכל שעורים, כמו בפסח.

שבעה שבועות של העומר, אל מה מסמלים?

שאלה: התורה ציותה שנספור בימים אלו לא רק חמשים יום אלא גם שבעה שבועות. מה הענין?

תשובה: קדמונינו אמרו כי ימים אלו בין פסח לשבועות הם ימי הכנה לקבלת התורה. כיון ש"דרך ארץ קדמה לתורה" צריכים אנו ללמוד מדות טובות, עוד לפני שנהיה ראויים להבין בתורה, ולפני שנצליח לקיים מצוותיה. לכן אמרו בפרקי אבות (ג, ט):

"כל שִׁירָאת חֶטָּא קוֹדֶמֶת לְחֻקֵּמָתוֹ, חֻקֵּמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכָל שְׁחָקֶמָתוֹ קוֹדֶמֶת לִירֵאת חֶטָּא, אֵין חֻקֵּמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת.

הוא הִיָּה אוֹמֵר, כֹּל שְׂמִיעָשִׂיו מִרְבִּין מִחֻקֵּמָתוֹ, חֻקֵּמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכָל שְׁחָקֶמָתוֹ מִרְבָּה מִמַּעֲשָׂיו, אֵין חֻקֵּמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת".

לכן שים לב, הרמב"ם פתח את ספרו ב"הלכות יסודי התורה", כלומר יסודות האמונה. ושם פירט כמעט כולם, פרט לענין בוא המשיח, זה הוא שם בסוף ספרו, בהלכות מלכים, כי הוא יהיה מלך ישראל. אחרי יסודות האמונה מיד פתח ב"הלכות דיעות", כלומר המדות הטובות. ורק אחרי שפירס ענינים אלו רק אז התחיל ב"הלכות תלמוד תורה". ולא הפך את הסדר,

למרות ש"תלמוד תורה כנגד הכל". כי אם אין מדות טובות, לא יצליח אותו האדם להגיע למסקנות נכונות בתורתו, וגם לא יצליח לממש את לימודו.

והנה שבע מדות אלו מה הן? הסביר לנו רבי אברהם בנו של הגר"א (בביאורו לאגדות מסכת בבא קמא טז ע"א) [א] תאווה (של אכילה גסה) [ב] קנאה [ג] גאווה [ד] קמצנות [ה] זנות [ו] שנאת הבריות [ז] בטלה.

שבוע ראשון היה בימי הפסח, אז הסתפקנו ב"לחם עוני", מצה פשוטה. זה שימש צמצום תאוות האכילה, וכמו שכתב הרב קוק בביאורו להגדה של ליל הסדר.

ממילא שבוע שני עלינו לפעול נגד מדת הקנאה, שיצר הרע מכניס בנו מדה רעה שצר לנו כשרואים אנו הצלחת יהודי אחר. עלינו לדעת כי הקב"ה הקציב לכל אחד מה המתאים לו (יומא לח, ב), ולא לחשוב שהשני חטף ממה שמגיע לנו.

ושבוע שלישי עלינו לחנך את עצמנו לענוה. להכיר את חסרוננו, ולא לחשוב על עצמנו שאנו כליל השלימות. לדעת את האמת ולכן לשאוף תמיד לתקן את עצמנו יום יום שנהיה טובים יותר.

וכן הלאה, בכל שבוע ושבוע נטפל בתיקון מדה אחרת. ואז בעזרת השם בבוא יום קבלת התורה, שסגולה זו חוזרת בכל שנה ושנה ביום המסוגל ההוא, נהיה כלי מוכן לקבל כל הברכה.

חשיבות של מספר "חמשים" בספירת העומר

שאלה: התורה אמרה "עד ממחרת השבת השביעית, תספרו חמשים יום" (ויקרא כג, טז). אבל כולנו סופרים רק עד ארבעים ותשעה ימים, ואף אחד לא מונה את יום החמשים. למה זה?

תשובה: בפנימיות התורה יש משמעות גדולה ועמוקה למספרים השונים. למשל מספר שש הוא סמל לששה כיווני עולם, ימין שמאל, קדימה אחורה, מעלה ומטה. והשביעית הוא המרכז, התוך. לכן יום שבת הוא יום השביעי. שלשה ימים הראשונים שבכל שבוע הם השייכים לשבת שעברה, ולכן מי שלא אמר "הבדלה" במוצאי שבת, יכול עוד להשלים עד סוף יום שלישי בשבוע אחר כך, כי זה עוד משתייך לשבת שחלפה. אבל לא יוכל להשלים

אם הגיע יום רביעי. וכן לענין אחר, המפליג באניה אל הים הגדול אנו חוששים שתהיה לו "מחלת ים", הרגשת אי-נוחות מפני טלטול האניה בתנועות הגלים, ולכן שלשה ימים אחרונים של השבוע, ימים ד, ה, ו, אסור לו לעלות על אניה כזו [אלא אם כן נוסע לדבר מצוה]. אבל אם עלה על האניה בתחילת השבוע, בימים א, ב, ג; זה נחשב כאילו כבר נמצא באניה ההיא עוד מלפני שבוע, ומותר לו להפליג באניה זו. כלומר "שביעי" זה הוא המְרָכֵז, וששה הימים הם הקצוות סביב לו, בין לפניו ובין לאחוריו.

ומספר שמונה מסמל את העל-טבעי. לכן ברית מילה עורכים דוקא מיום השמיני והלאה. וכן ימי חנוכה הם שמונה ימים, כי שמן המנורה דלק באופן נסי מעל ומעבר ליכולתו הטבעי.

מה הוא מספר "חמשים"? הוא הכח מעל לְמִדָּה. הזכרנו שמספר שבע הוא הטבע, כולל יום שבת קודש. אבל בהתרחבות ובהתפשטות להגיע לכל ההשפעות הפרטיות שיש בכל פרט שבו, זה על זה, יגיעו לארבעים ותשעה (שבע כפול שבע) והם ארבעים ותשעה, והם בגימטריא "מדה".

כשמגיעים למספר חמשים, מגיעים למספר שהוא מסמל את הבלתי נתפס בְּשָׁכַל האדם, כביכול האיני-סופי, זה הוא מעל ל"מדה". לכן כאשר התורה אמרה על עבד נרצע וְעָבְדוּ לְעוֹלָם (שמות כא, ו) כיוונה לחמשים שנה, כי הוא הנקרא "לעולם" [כביכול]. ומיד בתחילת שנת החמשים, בתקיעת שופר של מוצאי יום הכפורים, הוא יוצא לדרור (שבת קלא, ב).

חזרה לענין ספירת העומר. צריכים לדעת שהתורה שמסר לנו הקב"ה אינה לפי שְׁכָל אנושי. היא לא נתחברה על ידי שום אדם ולא נוסדה כדי לטפל בבעיות האדם והחברה. אלא היא חיבור שמיימי שהקב"ה ברא עוד לפני בריאת העולם, וסידר את העולם כך למען יקיימו את המצוות שהכין בה, עוד בטרם ברא את אדם הראשון וחווה.

הבה נראה דברי מהר"ל (דרוש לשבת הגדול, נדפס בסוף ספרו "הגדה של פסח", עמ' רכג):

"היו שתי הלחם חמץ בעצרת [=חג שבועות] שהוא יום חמשים, כי הִקְרָבָה זאת מגיע עד שער החמשים... שהש"י אחד ואליו הכל. ועל זה באה [קרבן] התודה, שהוא יתברך מצד שער החמשים, שהרי אמרו רז"ל (נדרים דף ל"ח) 'חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד', שנאמר 'ותחסרהו מעט מאלהים', אם כן שער החמשים הוא אל הש"י לבדו" עכ"ל.

לְסִמֵּל זאת, אנו סופרים ארבעים ותשעה ימים, בתורת הכנה, כמו שהחתן סופר עוד כמה ימים יש לפניו עד יום המאושר שאז יכנס תחת לחופה. (כן כתב "ספר החינוך", מצוה ש"ו). אבל יום החמשים עצמו הוא למעלה מהשגתנו, היא מתנת הא-ל ממרומים. לכן לא שייך שאנו נספור יום זה.

אלא מיד בצאת הכוכבים, אחרי השלמת היום הארבעים ותשעה, הקב"ה מלמעלה הוא השכין עלינו יום החמשים.

אנו מביאים את ספינתנו עד קרוב אל החוף, ועל הקב"ה אנו קוראים "לאל גומר עלי" - "אָקראַ לאַלהים עֲלִיּוֹן לֵאלֹהִי גֹמֵר עָלַי" (תהלים נז, ג). הוא המסיים את עלייתנו לתוך תחומו.

אם מותר להתגלח בערבי שבתות בימי ספירת העומר

שאלה: אלו שאינם מתגלחים בחול המועד, הבעיה היא רק שבוע אחד. אבל בימי ספירת העומר, עד ל"ג בעומר מדובר בכמעט חמשה שבועות, ואני נראה מנוול כל עוד הזקן לא הגיע למלוא אורכו. שמעתי כי יש מתירים בכל ערב שבת לכבוד שבת. מה הוא ההיתר לזה?

תשובה: ראשית דבר צריכים לדעת שמנהג אבילות על מיתתם של תלמידי רבי עקיבא אינה לא מהתורה ולא מדרבנן אלא הוא מנהג ישראל זה כבר כמה מאות שנים (ומוזכר בטור, אור"ח סי' תצ"ג). לכן דין מניעת הגילוח קל הרבה יותר מאשר איסור גילוח בחול המועד, ששם מדובר באיסור מדרבנן.

לפני ארבע מאות שנה, הרב רדב"ז (דוד בן זמרה) שהיה מגדולי הדור ההוא, בשו"ת (ח"ב סי' תרפ"ז) כותב: "אני ראיתי כמה קהילות שלא נהגו מנהג זה ומסתפרים בכל שבוע לפי מנהגם לכבוד השבת".

לאחרונה יצא לאור ספרו של הרב עובדיה יוסף "חזון עובדיה" על יום טוב. ושם בעמ' רסב לענין ספירת העומר, אחרי שהביא דברי רדב"ז כותב: "ובמקום צורך גדול יש להקל גם בכל ערב שבת, כי לא דברו הפוסקים בגילוח הזקן כלל בזמננו" כי הם דברו על תספורת שערות הראש. ושם בעמ' רסג הביא שחילוק זה נאמר להלכה גם ע"י המקובל הרב עובדיה הדאיה (שו"ת ישכיל עבדי, חלק ו סי' ה' קרוב לסופו), ועוד רבנים.

וזכורני שלמדתי בצעירותי ב"ישיבת נר ישראל", שם ראש השיבה הרב יצחק רודרמן (בזמנו ממועצת גדולי התורה) התיר לכל בחורי הישיבה להתגלח בכל ערב שבת, לכבוד שבת.

לכן כיון שמדובר במנהג ולא באיסור דרבנן, ודאי כי כל שיש לך צורך בזה, יכול להקל.

עיקר הכל, לדעתי, הוא לא לעשות מהעיקר טפל, ומהטפל עיקר. עיקר האבלות בספירת העומר הוא מפני שתלמידי רבי עקיבא לא נהגו כבוד זה בזה (יבמות סב ע"ב) אלא היו בדיבוריהם

עוקצים זה את זה, מריבים זה עם זה, מדברים לשון הרע זה על זה (מהרש"א שם). על כך אנו צריכים להתאבל שמא חלילה חוזרים אנו על התנהגויות בזויות אלו גם בימינו? מה יועיל אם האדם מגדל זקן, אבל מדותיו נשארו מושחתות? צריכים לטפל בשורש הבעיה.

קניית בגדים חדשים בימי ספירת העומר

שאלה: כל שנה אני ואשתי קונים בגדים חדשים לפני חג הפסח. שנה זו הייתי טרוד מאד ולא הספקתי. כעת אנו כבר אחרי פסח והגיעו ימי ספירת העומר. אני ואשתי רוצים לקנות בגדים חדשים אבל הרבה אומרים לי שזה אסור, כי אומרים בשם אריז"ל כי אלו הם "ימי הדין" ולא מוצלחים. ואני חושש לקנות שמא זה יקלקל את המזל שלי. אבל מדובר עכשיו להתעכב יותר מחודש ימים! מה עושים?

תשובה: עיקר ימי ספירת העומר אינם שייכים לאבלות. התורה ציוותה שנספור את הימים, ממתי שאנו מביאים קרבן העומר, ביום שני של פסח, ועד חג השבועות בו מקריבים "מנחה חדשה". מסביר ספר הזוהר כי בפסח מקריבים "עומר" עשוי משעורים, שהם מאכל בהמה (פסחים ג ע"ב) כי בצאתנו ממצרים לא היתה לנו מעלה רוחנית של לימוד התורה, והיינו רק משוחררים מהשעבוד. אבל בחג שבועות בו קבלנו את התורה, מקריבים מנחה מהחטים, מאכל אדם, כי עלינו בדרגה. זאת היא המשמעות האמתית של ספירת העומר. ו"ספר החינוך" (מצוה ש"ו) מוסיף כי כמו שחתן וכלה סופרים את הימים ממתי שהתארסו עד היום המוצלח בו יכנסו לחופה, כך אנו בני ישראל סופרים את הימים עד נגיע ליום המוצלח של מתן תורה.

אבל אחרי חורבן בית שני, היתה קנאה ותחרות בין תלמידי רבי עקיבא, ולא נהגו כבוד זה לזה. מפני שנאת חינוס זו פגעה בהם מגיפה ומתו עשרים וארבעה אלף, והיה חורבן לימוד התורה. כך מסופר במסכת יבמות (סב ע"ב). אבל לא מוזכר בגמרא שנתאבל עליהם.

מנהג אבלות זה התחיל לפני כשמונה מאות שנה, ומוזכר בטור (או"ח סי' תצג). הוא רק הזכיר שני דברים. מניעת תגלחת ומניעת נישואין. לא הזכיר שום מניעה אחרת מפני האבלות.

אבל הרבה יהודים מקישים בין חמשה שבועות אלו של "ספירת העומר" [עד ל"ג בעומר] לבין "שלשה שבועות" שלפני תשעה באב. בימים ההם באמת משמעות שולחן ערוך (או"ח תקנ"א

סעיף יז) שאין לקנות בגד חדש, כי יצטרך לברך ברכת "שהחיינו" מפני שמחת קניית הבגד. איך יאמר "ברוך שהחיינו וקיימנו... לזמן הזה"? הזמן הוא עצוב, ולא שמחים בו! אבל הגר"א חולק על השולחן ערוך כי אין קשר בין ברכת "שהחיינו" לבין השמחה על תקופה זו. עובדא היא שכאשר אביו של אדם מת, והשאר אחריו ירושה בשביל הבן, כתוב בגמרא (ברכות נט, ב) כי על הבן לברך בהיותו עדיין בבית הקברות, שתי ברכות. [א] דין האמת, על הצער שנפקד ממנו אביו. [ב] שהחיינו, שזכה לרכוש וכסף נוסף. והגמרא לא ראתה בכך שום סתירה.

אבל יש כאן היבט נוסף. בימי קדם היו רובם ככולם עניים, ועד שקנו בגד חדש עברה שנה או שנתיים. כי הבגדים עלו ביוקר ולא היה לרוב בני אדם אמצעי תשלום. בימינו ברוך השם המצב השתפר לאין-ערוך. מפני שכלול המיכון, הבגדים בזול. לכולם יש בגדים כפולים, משולשים, מרובעים. להרבה מהציבור אין מקום בארון להכניס עוד בגד. ולכן לא נהוג בימינו לברך "שהחיינו" על קניית בגד חדש, מפני שאין השמחה גולשת ותוססת עד השתפכות הנפש. לכן לדעתי גם בשלושת השבועות מותר לקנות בגד חדש. על פי הגמרא (תענית ל') אין ללבוש בגד חדש רק באותם ימים של אותו השבוע בו חל ט' באב. המנהג ע"פ הירושלמי הוא לא לקנות בגד חדש מאז ראש חודש. אבל אשכנזים נוהגים גם לא ללבוש בגד מכובס מחדש, או בגד חדש שרכשו, מאז ראש חודש אב ואילך.

אבל מה זה נוגע לספירת העומר? כל מנהגי האבלות בעומר לא הוזכרו ע"י חז"ל. וגם הטור כתב רק מנהג תגלחת ונישואין, לא יותר.

היבט נוסף. רמב"ן (על ויקרא כג, לו) מציין כי הימים שבין פסח ועד לחג השבועות הם כמו חול המועד, כלומר קצת חג. כפי שהבנתי בדבריו, יש בהם מימד של שמחה. מה שכתב האריז"ל שהם ימי הדין, כוונתו שאז מתו תלמידי רבי עקיבא מפני שפגעה בהם מדת הדין על קלקוליהם במדות רעות. אם כנים אנחנו, את זה צריכים אנו לתקן בימים אלו. להפסיק לקטרג איש על אותם השייכים למפלגה אחרת. להפסיק "ללכלך" על הַכְּשָׁרִים של בד"ץ אחר. להפסיק לשנוא מי שמאמין בתורה אבל עובד את ה' באופן אחר משלנו, והוא נוהג על פי רבותיו, יראי ה'.

זהו עיקר תיקון האבלות, כלשון הרמב"ם (הלכות תעניות תחילת פרק ה):

"יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה. ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר (ויקרא כ"ו) 'וְהִתְנַדְּוּ אֶת עֹנֵם וְאֶת עֹן אֲבוֹתָם'."

לצער, שוכחים את העיקר, ונוזהרים באדיקות ודבקות בטפל.

אם מותר לשמוע מוזיקה בימי ספירת העומר

שאלה: אני אוהב מוזיקה מאד. כשאני אוכל אני מדליק רדיו לשמוע מנגינות. כאשר אני הולך לישון אני נהנה לשמוע קצת מוזיקה. זה מרגיע אותי. כאשר מגיעים ימי ספירת העומר, או שלושת השבועות אני מצטער מאד וחיים שלי אפורים. האם אין להתיר לי בשום אופן?

תשובה: חז"ל (סוטה מח, א) אסרו לשמוע מנגינות מפני אבלותנו על ביטול הסנהדרין, שהיו מורים לנו הלכות. וכעת שאין חכמי הסנהדרין יש חילוקי דיעות כל הזמן וספקות מרובים במה היא ההלכה. כן נפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך לא לשיר ולא לשמוע כלי נגינה. אמנם התוספות (גיטין ז, א) הביאו דברי הירושלמי שזה אסור רק למי שרגיל בזה כל היום, קם בבוקר למנגינות והולך לישון עם מנגינות. נמצא בשולחן ערוך, שרבי יוסף קארו (או"ח תקס סעיף ג) פסק כמו הבבלי שאסור לשמוע מוזיקה אפילו באופן ארעי (אלא אם כן זו סעודת מצוה). והרמ"א פסק כמו הירושלמי שזה אסור רק למי שהוא רגיל ביותר במוזיקה, יום יום. אבל באופן ארעי מותר.

כידוע לך כמעט כל עם ישראל בימינו שומעים מוזיקה כל ימי השנה ואינם נמנעים. מדוע? הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחיה דעת ח"א עמ' קלא, וחלק ששי עמ' קעז) מציע טעם. הוא מביא בשם שו"ת חלקת יעקב (ברייש) שבשעה שגזרו חז"ל התכוונו בכלי נגינה ע"י מנגנים חיים. אבל על ידי רדיו או רשם-קול שאין המנגנים נראים לשומעים זה לא נכלל בגזירת חז"ל. אני מפרש דבריו, שהשמחה ועליזות היא אז פחות.

אבל זה עכשיו מצאתי היתר מרווח יותר. בספרו של הרב שלמה זלמן אויערבך "הליכות שלמה" (מועדים, פסח וספירת העומר, עמ' שסא) כותב: "שמיעת פרקי חזנות, ונגינות 'קלאסיות' וכדומה יש להתיר". כלומר לא מוזיקה קצבית אלא מוזיקת רוגע, כמו מוזיקת רקע, צריך להיות מותרת.

ויש עוד נימוק להתיר. רוב אנשים בזמנינו סובלים ממתח וצער נפשי. הבעיות הבטחוניות שחלק משונאינו הערבים הורגים יהודים, והלחץ הבינלאומי מסביב (איומי מלחמה אטומית ע"י אירן) וטילים מלבנון ומעזה, גורמים מתח נפשי מתמיד. וכן גזירות רעות שחלק מהפוליטיקאים גוזרים נגד התורה. לכן שמיעת מוזיקה היא כעין רפואה. ושם בספר הנ"ל כתב בהערה 54 שפעם הורה להתיר לחולנית אחת לנגן בפסנתר כדי להרגיע את רוחה. ונימק "האם זה פחות ממה שהתירו לבעל חטטים בראשו לסוך בשמן?". גם כאן בנושא זה אין המטרה להביא לידי שמחה עליזה אלא להקל מהפחד.

עוד אפשר למצוא סמך להתיר לך. כי הרב עובדיה יוסף מביא בשתי התשובות שהזכרנו למעלה, כי המאירי (על גיטין ז) כתב שהאיסור הוא רק אם עושים כך דרך פריצות וקלות ראש. והביא סמך כי המקרא שחז"ל הביאו "אל תשמח ישראל אל גיל כעמים" כלומר כמו שהגויים עושים. וכן אמר רב האי גאון. והמאירי סיים דבריו באומרו "אין לדיין אלא מה שענינו רואות". כלומר השאיר פתח להבין בכל דור ודור מה הנחיצות. לכן כתב הרב עובדיה יוסף, בניגוד לדעת רמב"ם ושולחן ערוך הנ"ל: "הואיל וכן דעת רוב הראשונים רש"י ותוספות והרא"ש והר"ן שלא נאסר כלי שיר אלא במשתאות על היין" עכ"ל. לכן במצב הדחק, כיון שמדובר כאן באיסור דרבנן, מותר לך להקל בספקות כמו מי לפסוק (רמב"ם הל' ממרים סוף פרק א).

אמנם צריכים לזכור כי גם "מגן אברהם" וגם "משנה ברורה" אסרו בשלושת השבועות ובימי ספירת העומר ריקודים ומחולות [לשון "מחולות" כשרוקדים יותר משני אנשים]. ולא הזכירו מוזיקה כשלעצמה, כי על פי דין הגמרא היא בין כך אסורה כל השנה כולה [פרט לסעודות מצוה]. נהוג להחמיר בה בימים אלו. אבל מי שנחוץ לו יכול להשתמש בהיתרים הנ"ל למוזיקה בלבד, אבל לא לריקודים ומחולות.

ספרי קודש

יחס של כבוד לספרי הקודש המודפסים.....תעב

קניית ספרי קודש על ידי שימוש במעות מעשר.....תעד

ספרי קודש - לשמור על כבודם

כתב "ערוך השולחן" (על יו"ד סוף סי' רפב ס"ק כג): "הלומד ספר ורוצה להגבیهו, אסור להניח ספר אחר תחתיו דזהו בזיון, שעושה הספר השני ספסל. אלא אם כן היה הספר השני כבר מונח במקום זה, אז לא מינכרא מילתא [=לא ניכר הדבר] (ט"ז ס"ק יג). ואם היה צריך ללימודו כמה ספרים מותר להניחם זה על זה (שם) דדרך לימודו כן הוא. ולא יניח ספר תוך ספר לסימן (שם) אלא אם כן משתמש בשניהם ללימודו. וכן להטמין חידושי תורה [שכתב, מותר להניחם בתוך הספרים הנדפסים] מותר, דאין זה בזיון להספר". [עכ"ל]

אמנם המגן אברהם (על או"ח סי' קנד ס"ק יד) חולק על ה"ט"ז [בלי שמנמק סברא] ומתיר. וכן חיי אדם (כלל ל"א) וכן המשנה ברורה (קנד ס"ק לא) מתירים, ולא שעו לדברי ה"ט"ז וערוך השולחן.

אבל לדעתי יש לנהוג כמו ה"ט"ז ו"ערוך השולחן" כי כתב רמח"ל שהלומד תורה הוא מתקשר אז עם שפע אלוהי, העובר אליו דרך לימודו. זו לשונו (בספר "דרך השם", חלק ד פרק ב - בתלמוד תורה):

"ואמנם ההשפעה הזאת הנה ענינה אלוהי כמ"ש, ולא עוד אלא שהוא היותר עליון ונשגב שבענינים הנמשכים ומגיעים ממנו ית' אל הברואים. וכיון שכן ודאי שיש לו לאדם ליורא ולרעוד בעסקו בענין כזה, שנמצא הוא נגש לפני אלוהיו ומתעסק בהמשכת האור הגדול ממנו אליו.

והנה צריך שיבֹּש משפלותו האנושי, וירעש מרוממותו ית'. והנה יגל מאד מחלקו הטוב שזכה לזה, אך ברעדה כמו שבארנו. ונכלל בזה, שלא ישב בקלות ראש, ולא ינהג שום מנהג בזיון,

לא בדבריה ולא בספריה, וידע לפני מי עומד ומתעסק. ואם הוא עושה כן, אז יהיה תלמודו מה שראוי לו להיות באמת, ותמשך על ידו ההשפעה שזכרנו, ויתעצם בו היקר האלוהי, וימשך תיקון והארה לכל הבריאה.

אבל אם תנאי זה יחסר ממנו, לא תמשך ההארה על ידו, ולא יהיו דבריו אלא כשאר כל הדיבורים האנושיים, הגיונו כקורא איגרת, ומחשבותיו כחושב בדברי העולם. ואדרבא, לאשמה תחשב לו, שקרב אל הקודש בלי מורא, ומקל ראשו לפני בוראו, עודו מדבר לפניו ומתעסק בקדושתו ית'. ואולם כפי מדריגת המורא ושיעור הכבוד והזהירות בו, כן יהיה שיעור יקר הלימוד ומדריגת ההשפעה הנמשכת על ידו. עכ"ל.

מה המקור לדברים נשגבים אלו? נ"ל בירושלמי (מסכת ברכות פ"ט ה"ה) על המקרא "את ה' אלהיך תירא" (דברים ו, יג) מה יש לדרוש מהמלה "את"? ענו "אותו ואת תורתו". כלומר כאשר האדם אוחז ספר קודש בידיו, הוא כמחזיק בידו אגרת ששלח אליו מלכו של עולם. ודאי אם ידיו טמאות כי נגע במקומות מכוסים שבגופו, עליו ליטול ידיים לפני שיגע בספר (ספר חסידים, סי' רע"ד. והעתיק דבריו להלכה "בית לחם יהודה" הנדפס על הגליון בשו"ע יו"ד רפ"ב סעיף ז).

וכבר כתב "פתחי תשובה" (על יו"ד רפב ס"ק ח) שיש קדושה גם בספרים הנדפסים, ולא רק באלו הכתובים על הקלף.

מעין הדרשה הנ"ל של הירושלמי "את ה' אלהיך תירא, אותו ואת תורתו" נוכל להקיש ממצות אהבת הבורא. אמרו בספרי:

"והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" (דברים ו, ו). למה נאמר? לפי שהוא אומר 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך' (דברים ו, ה), איני יודע (באיזה צד) [כיצד] אוהבים את הקב"ה? תלמוד לומר 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך', שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו". [עכ"ל]

כלומר, כיצד אוהבים אותו? על ידי שלומדים את תורתו. כי אי אפשר להתקרב אליו עצמו ית"ש אם לא ע"י דביקות במה שדיבר לנו. כך, בענין יראת השם, צריכים לירא מְדַבְּרוֹ מה שמסר לנו, זה המעט ממה שיש בידינו אפשרות ההשגה מענינו. לכן יש ודאי להתייחס לספרי קודש במלוא המורא, יראת הרוממות.

אם מותר לרכוש ספרי קודש על ידי השימוש במעות מעשר

שאלה: אני נוהג כבר כמה שנים להפריש מהרווחים שלי ולתת עשירית לצדקה לעניים, כלומר "מעשר כספים". אבל יש ספרי לימודי קודש שכל סט עולה הרבה כסף. האם מותר לי להשתמש במעות מעשר למען רכישתם?

תשובה: בשולחן ערוך בהלכות צדקה (יורה דעה, סימן רמט, כתב טורי זהב (הט"ז):

"וכתב בדרישה בשם תשובות מהר"ר מנחם, שמותר ליתן מן המעשר להיות בעל ברית או להכניס חתן לחופה או לקנות ספרים ללמוד בהם ולהשאלן לאחרים ללמוד בהם אם לא היה יכולת בידו, ולא היה עושה המצוה [אם לא היו בידו מעות מעשר] עכ"ל. ונראה לי דכשקונה בעדו ספר, צריך לכתוב עליו שזהו מן המעשר, למען ידעו בניו דבר זה, ולא יחזיקוהו להם" [לעצמם בלי להשאל לאחרים] עכ"ל.

כלומר כיון שאין לך כסף גם בשביל מעשר לעניים וגם עבור רכישת הספרים, אם מפעם לפעם תהיה מוכן להשאל אותו הספר לכל שואל הרוצה ללמוד בו, מותר לעשות זאת ממעות מעשר. כמובן, אם גם אתה מעוניין ללמוד בספר ההוא, אין חובה עליך לתת לאחרים בזמן ההוא. וכל מעשיך יהיו לשם שמים.

תוספת דברים

שאלה: קראתי מה שכתבת אתמול בענין השימוש במעות מעשר למען רכישת ספרי קודש ללמוד בהם, ואני שואל שאלה אחרת. יש לי בנים ובנות הלומדים בבתי ספר תורניים. שכר לימוד בימינו הוא גבוה מאד. יש לי קשיים. האם מותר לי להשתמש במעות מעשר עבור תשלום שכר לימוד שלהם?

תשובה: נידון זה נמצא בשולחן ערוך, הלכות צדקה (יורה דעה, רנ"א סעיף ג):

"הנותן לבניו ובנותיו הגדולים, שאינו חייב במזונותיהם, כדי ללמד את הבנים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה, וכן הנותן מתנות לאביו והם צריכים להם, הרי זה בכלל צדקה. ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים" עכ"ל.

מאיזה גיל נחשבו להיות "גדולים"? כתב הש"ך בס"ק ד, מגיל שש ואילך.
לכן אם אין לך יכולת כספית לתת גם לעניים וגם לשכר לימוד, אלא מפני זה אתה נכנס לחובות, מותר לך להעביר ממעות מעשר למען מטרה זו.

ותשבע נחת רוח מבניך ומבנותיך.

פורים

משנכנס אדר מרבים בשמחה.. תעו	מדוע צוה מרדכי שאסתר לא תגלה
הוקש פורים ליום מתן תורה.....תעח	מולדתה.....תפד
פורים חשוב יותר מכל החגים.....תעט	צירוף תענית אסתר לחגיגות פורים.....תפו
עוד על חשיבות יום פורים.....תפ	שינויים בין יושבי פרזות ליושבי כרכים..תפח
פורים נמשל ליום הכיפורים.....תפג	שתיית יין בפורים.....תפט

משנכנס אדר מרבים בשמחה

שאלה: אמרו חז"ל "משנכנס אדר מרבים בשמחה" (מגילה כ"ט). לא אמרו כך להתרכז על יום פורים עצמו אלא קבעו על כל החודש כולו. מדוע לא אמרו כך על חודש ניסן, בו יצאנו ממצרים? ומדוע לא אמרו כך על חודש סיון, בו קבלנו את התורה, אור עינינו?

תשובה: כל ברכה שיש לאדם מובלטת ביותר כאשר רואים את הניגוד. מי שלא היה רָעב אינו מרגיש הברכה במה שיש לו מה לאכול. מי שישב בחושך, מְחוֹסֵר אור חשמל או של פנס, ואחר כך בא אור הבוקר, הוא היודע להודות לה' על אור השמש. כך רק מי שהיה חולה, בכאבים ויסורים, הוא היכול להכיר בטובה על בריאותו שחזרה אליו.

מה היה בחודש אדר? מזימה נוראה לְרַצֵּחַ-עם. גזר אחשוורוש, ביוזמתו של המן, להרוג כל כלל ישראל, מאיש ועד אשה, תינוק ועולל, ולא להשאיר מהם זכר. וכאשר נהפוך הוא, אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, אז הרגשנו מלוא הכוס של שמחה.

וזה אשר נאמר במקרא (אסתר ט, כב) "וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נִהְפָּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה, וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב". באנו מן ההיפך אל ההיפך. וזאת היא שמחה שלמה, ותופשת בשמחתה את כל החודש,

ולא די ביום אחד בלבד, ואפילו לא בשבוע אחד. אבל במצרים לא איימה עלינו איום של הכחדת חיי כל האומה. ולפני מתן תורה ודאי לא היינו בשום מצוקה.

לכן ידע כל אדם ואדם, שהצער הפוקד אותו, בין בעניני בריאות ובין בעניני כספים, או כל בעיה אחרת, לפעמים הוא מבוא גדול להכין אותו לשמחה גדולה, לאושר נפשי במדה גדושה.

וזו היא גם איתות עידוד למצבנו הירוד ברוחניות של עם ישראל בזמננו. כתב הרב צדוק הכהן בספרו "רסיסי לילה" (תחילת פסקא כ"ד):

"כך הוא בכל ימות עולם אין לך שום אור מתגלה אלא מתוך החושך הקדום לו. דרך משל מתן תורה קדם לו [יציאת מצרים] הצרות שהיו לנו במצרים]. ועד ששקעו [את ילדי ישראל בחומות הבנין, כאשר חסרו הם לְבָנִים – סנהדרין קא ע"ב דברי רש"י ד"ה נתמכמך בבנין] וכו'. ובנין בית המקדש על ידי שביית הארון לפלשתים (שמואל-א ד, יז) שהוא ההיפך לגמרי. והגורם לזה [היה] חטא בני עלי (שמואל-א ב, כב). הוא ממש חטא דנדב ואביהוא שגרמו קדושה למשכן כמו שאמרו ז"ל (זבחים קטו ע"ב) על פסוק (שמות כט, מג) "ונקדש בכבודי". ועיקר בנין המשכן (גרם) [נגרם על ידי] חטא העגל שביקשו ישראל (שמות לב, כג) 'אלהים אשר ילכו לפנינו' וגו' מורגש לעין. ועל ידי זה פעלו קדושת משכן ואהל מועד, שהוא מקום מורגש-לעין הולך לפניהם, ששם השגת אלהות 'והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד' (שם לג, ז). וכו' וכן כל דבר, מתוך חושך יוצא אור, שהוא ממש היפך אותו החושך, בין בדורות בין בפרטי נפשות". עד כאן לשון ר' צדוק.

ומכאן שיש לכלל ישראל לצפות לעלייה גדולה ולהצלחה רוחנית אדירה, דוקא מפני שפלותינו הנוכחית המדכאת.

וזה מה שהורו לנו בספר הזוהר פרשת תצוה (ח"ב קפד ע"א) "אין פולחנו של הקב"ה אלא מתוך החושך, ואין האור ניכר אלא מתוך הרע, וכאשר האדם היה בארח רע ועזב אותה, עולה כבודו של הקב"ה... ואין טוב אלא מה שיוצא מתוך הרע".

הקב"ה מנחה אותנו. מתוך השלילה שיש עכשיו עוד עתיד להאיר לנו אור גדול. כעת היא ההעדר שלפני ההויה.²⁸ הקב"ה הוא שליט על ההיסטוריה.

28. **כדברי** מהר"ל, נצח ישראל, תחילת פרק ל.

מדוע הוקש יום פורים ליום מתן תורה

שאלה: דרשנים אומרים כי יום פורים דומה ליום מתן תורה. זה נשמע מוזר. אוכלים ושותים, שמחים ומתבדחים, גם בישיבות כולם מתבטלים מלימודם, ותלמידי כל בתי הספר הם ב"חופש מהלימודים". איך תקרא לכך מתן תורה?

תשובה: צריכים לבחון תחילה מה עשו ישראל שיהיו ראויים שהקב"ה יחונן אותם חכמה של מעלה, חוקי התנהגות שנקבעו עוד לפני ששת ימי בראשית (פסחים נד, א). אמרו במדרש מכילתא (שמות יט, ב):

"וּיְחַן שֵׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הַהֵר. כָּל מָקוֹם שֶׁהוּא אֹמֵר 'וַיִּסְעוּ וַיַּחֲנוּ' [=לשון רבים]. נֹסְעִים בַּמַּחְלֻקָּה וְחוֹנִיִּם בַּמַּחְלֻקָּה. אֲבָל כֵּאֵן [=עת מתן תורה בסיני] הָשׁוּ לֵב אֶחָד, לֹכֵךְ נֹאמַר 'וַיַּחֲנוּ'. [עכ"ל]."

מבאר ר' חיים בן עטר ב"אור החיים" (שמות יט, ב) "הוא בחינת ייעוד חכמים בהתחברות בלב שלם ותמים, לא שיהיו בד בבד... אלא יתְּעַדּוּ יחד ויחדדו זה לזה, ויסבירו פנים זה לזה, וכנגד זה אמר 'וַיַּחֲנוּ שֵׁם יִשְׂרָאֵל' לשון יחיד, שנעשו כולן יחד כאיש אחד, והן עתה הם ראויים לקבלת התורה".

כלומר בזכות האחדות, זוכים להבין באמת כוונותיה של התורה. אבל כשיש מחלוקת וחוסר אהבה בין לומד ללומד, כל אחד חולק על דעת חברו, אין אזנו קשבת להשתדל למצוא את החיובי בדברי חברו, ובזה הם מחטיאים בהבנת התורה, ומרבים מחלוקת ביניהם.

וזאת היתה מעלתם של בית הלל (עירובין יג, ב). שלא די בכך שהיו גם גורסים את דברי המתנגד להם, בית שמאי, אלא בלימודם היו מקדימים לומר דברי בית שמאי. כאילו לומר "הבה נראה, שמא הוא צודק? ואם כן מדוע לנו להגיד אחרת?" היו מחבבים את כל הלומדים ומעיינים ברצינות במה שאמרו או כתבו, לא לנסות לשלול וכדי להעמיד דעת עצמם. ולכן הלכה נקבעה כמו בית הלל.

מעלה זו שהיתה לישראל ביום מתן תורה שהיו בלב אחד (ולכן נאמר במקרא לשון יחיד "וַיַּחֲנוּ") היתה לישראל כן גם אחרי ההצלה בנס פורים. המקרא אומר "קיימו וקבלו" (אסתר ט, כז). יש לשים לב כי במגילה פְּשָׁרָה מלה זו כתובה חסר ו' "וְקִבְּלוּ". דרשו חז"ל (שבת פח, א) "קימו מה שקבלו כבר". כלומר כמו שמעידים שהשטר הוא נכון ואמת, "מקיימים" שהחתימות אינן מזויפות ואז השטר הוא בעל-תקף (רש"י על גיטין כו, ב, ד"ה אשרתא).

שואל מחבר "תורה תמימה" (על פסוק זה) מדוע חז"ל דרשו כך? אלא נורמלי הוא להקדים ענין קבלה לפני קיום, וכאן המקרא שם "קיום" לפני "קבלו"? אלא "קבלת" התורה היתה כבר בהר סיני, וכעת בזמן אסתר המלכה "קיימו את השטר".

באיזו זכות זכו עכשיו לקבל מחדש את עול התורה, באהבה ובחרדת קודש? אלא בזכות שהיו מאוחדים. הרי אסתר אמרה "לך כנוס את כל היהודים" (אסתר ד, טז). וזה היה התיקון נגד החטא שקטרג עליו המן "יִשְׁנֹו עִם אֶחָד מִפּוֹזֵר וּמִפּוֹרֵד" (אסתר ג, ח).

ביום פורים מתאספים יחד משפחות לאכול ולשתות ולחגוג ביחד. וגדולה לגימה שמקרבת את הלבבות (עיין סנהדרין קג, ב). גם מרבים במשלוח מנות איש לרעהו. גם בעניני צדקה לעניים, כל עני הפושט יד נותנים לו. הרי אחדות נפלאה.

ובזכות זו זוכים מחדש לקבל עלינו את התורה ולשמירת מצוותיה. אבל ודאי כל בן-תורה יקציב זמן ביום זה גם ללמוד תורה, ולא די רק בשמיעת המגילה.

אמרו כי פורים הוא חושב יותר מכל החגים. יותר מפסח, שבועות וסוכות. איך זה?

תשובה: הבסיס לכך בהלכה הוא ברמב"ם (סוף הלכות מגילה):

"כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידים ליבטל לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר הרי היא קיימת כחמשה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה שאינם בטלים לעולם. ואע"פ שכל זכרון הצרות יבטל שנאמר (ישעיה סה, טז) 'כי נשכחו הצרות הראשונות, וכי נסתרו מעיני'. ימי הפורים לא יבטלו שנאמר (אסתר ט, כח) 'ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, וזכרם לא יסוף מזרעם'."

מקורו במדרש משלי ט (פסוק "חכמות בנתה ביתה"):

"שכל המועדים יהיו בטלין, וימי הפורים לא יהיו נבטלין לעולם, שנאמר (אסתר ט, כח) 'ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, וזכרם לא יסוף מזרעם'. אף ימי הכפורים אינן בטלין לעולם, שנאמר (ויקרא טז, לד) 'והיתה זאת לכם לחוקת עולם'."

כעת עלינו לתת נימוק וטעם ליחודיות זו. מהר"ל, המעמיק הגדול, נתן לנו שני הסברים פשטניים. בהקדמתו לספרו "אור חדש" (על מגילה אסתר, סוף עמ' מח-מט) כתב:

[א] "כל המועדים אשר הם זכר ליציאת מצרים בלבד והם טפלים לשעבוד מלכיות, [=כאשר תהיה הגאולה הסופית] שייך לומר שיהיה בטול למועדים כאשר אינם עיקר. אבל פורים אינו זכר ליציאת מצרים, דבר זה לא יהיה בטל.

[ב] ויש לפרש כי פורים שבא בשביל שהמן היה עומד לכלותינו מן העולם [עד] שלא יהיו נמצאים כלל ואם היה ח"ו המן מכלה ישראל לא הגיעו ישראל לימי המשיח כלל. והש"י נתן להם המציאות. ולכך יקיימו המועד הזה אף לעתיד לימות המשיח, שאם לא היה פורים לא הגיעו לימי המשיח. אבל יציאת מצרים אף אם לא יצאו ממצרים אפשר שיהיה להם משיח, וע"י המשיח היו נגאלים. ולכך כל המועדים שהם זכר ליציאת מצרים יהיו בטלים. מה שאין כך עניין פורים שאם לא היה ביטול למחשבת המן ח"ו היו ישראל כלים ולא הגיעו אל הגאולה של המשיח".

אבל במקום אחר נתן מהר"ל טעם עוד יותר נפלא, טעם עצום יותר. כל החגים באו מצד מצבם של ישראל, שהיו בצרה והיו זקוקים לישועה. לעומת זאת כותב מהר"ל (בעמ' קלה, על אסתר ג, ז) כי הישועה בפורים באה מצד השי"ת שהוא מעוניין שיהיה לו עם קדוש, עם מיוחד, עם סגולה. ודבר זה שבא מצד השי"ת אין לו ביטול.

זאת אומרת, למרות שהיינו בשפל המדריגה, בתוך הסתר פנים, וגם רחוקים מקיום המצוות, ה' עשה למען כבוד שמו. ודאי שלזה אין ביטול.

מבחינה זאת, פורים מעולה יותר מכל החגים, גם פסח גם שבועות וגם סוכות.

עוד, על חשיבות יום פורים

שאלה: אם פורים חשוב יותר מכל שאר חגי ישראל, כמו שציננת בפרסום לפני יומיים, ועל פי דברי הרמב"ם בסוף הלכות מגילה שכל המועדים יהיו בטלים לעתיד לבוא, פרט לפורים, מדוע חז"ל לא אסרו לעשות מלאכה ביום זה כמו שאסור בחג פסח וסוכות? מדוע כמעט כולם לובשים בגדי חול ולא בגדי שבת? מדוע לא מדליקים נרות בכניסת היום, ופרט לתוספת "על הנסים" אין שינוי בתפילת "שמונה עשרה" כמו שיש בכל החגים?

תשובה: בעצם פורים הוא רק יום חול. פרט לאיסור הספד ותענית, אין בו סממנים של חג. הכל בהסתרה. מדוע? אלא ביאר הדבר הרב יצחק הוטנר (ראש ישיבת חיים ברלין, בניו יורק, מלפני כיוכל שנים). אמר משל:

שני בני אדם מחפשים בחורשות יער אחרי אדם שהיה אִתָּם אבל נאבד, כי נפרד מהם וסטה מקבוצתם. החיפוש נערך בחושך הלילה. במקום שהוא אין תאורה על ידי עמודי חשמל, ויש רק קצת אור מהלבנה והכוכבים. שני בני אדם אלו הלכו בנפרד בחיפוש ההוא. האחד יש לו פנס-כיס חשמלי, והשני אין לו פנס-כיס חשמלי.

למי יש סיכוי מרובה למצוא סימנים של פסיעות רגליו באדמה הרכה של אותו נאבד שהם מחפשים? ודאי זה שנעזר ע"י פנס שמשמש בו. אבל השני, שאין לו פנס, מתכופף לקרקע ומאמץ את עיניו לראות כל סימן של דריכת רגליים.

נכון שלראשון קל יותר להצליח למצוא את המבוקש. אבל מי אימן את עיניו, מי הכשיר את עצמו לראות אפילו בחושך כשיש רק אור מועט? השני שאין לו פנס.

כך, הנסים והנפלאות שהקב"ה עשה למען עמו, המכות הקשות שהקב"ה הפליא על צוררינו המצריים במצרים (שלשם כך אנו חוגגים חג הפסח); ומצבנו במדבר שהקב"ה חיפה עלינו בענני כבוד, והשפיע עלינו מן שמים ומים מִבְּאֵר מרים (שלשם כך אנו חוגגים חג סוכות); והנסים שכל עם ישראל שמעו את קולו של הקב"ה בשתי הדברות הראשונות של עשרת הדברות (לשם כך יש לנו חג שבועות), הם בבחינת פנס-עֶזְרָה לעזור לנו לדעת ולהכיר שיש רבונו של עולם בעולם.

אבל דוקא מי שמכיר שיש הקב"ה ע"י מהלכיו בתוך הטבע, מוסתר תוך מהלכים אנושיים, הוא זה שמכיר את האבידה גם מתוך החושך. הוא זה שִׁמְאֵמֵן את עיניו לראות גם בחושך. בפורים היה רצף מעשים שלכאורה כולם רק טבע ומקרה, שגורים בכל מקום ובכל זמן. הַפְּלֵא הוא על הקישור שביניהם. לא קורה שמלך עריץ כועס על אשתו והורג אותה? (כך היה שאחשורוש הרג את ושת). ולא קורה שהמלך ציוה לאסוף נשים רבות ומהן הוא בוחר באחת מהן? (כך היה שאחשורוש בחר באסתר). ולא קורה שיש פעמים רבות שעבדי מלך זוממים להרוג אותו, ובכל זאת זה מתגלה והם נתפשים? (וכך היה שבגתן ותרש זממו להרוג את אחשורוש, ומרדכי גילה הדבר והציל את חיי המלך). ולא קורה שהמלך רושם פרט זה ביומן שלו? (וכך אירע שאחשורוש ציוה שירשמו הדברים בספר הזכרונות שלו). ולא קורה שאיזה שונא-ישראל עולה לשלטון? (וכך היה שהמן נהיה שר וחשוב ביותר). ולא קורה שיש שונאי ישראל הגוזרים עלינו גזירות, ובאים לשלטון המוחלט שבמדינה לקבל רשות להרוג איזה יהודי? (וזה קרה שהמן בא לבית המלך לבקש רשותו לכך). ולא קורה שיש לאדם נידודי שינה, ובזמן שאין לו טלויזיה או רדיו, הוא מבקש לקרוא ביומנים שלו לזכור מה היה בשנים שעברו? (וכך היה שקראו לפניו כי פעם, לפני כמה שנים, מרדכי הציל את חיי המלך). והמלך שאל "האם בא על שכרו?". ונענה בשלילה. והחליט: שיתנו לאיש הזה כבוד מלכים וירכיבו אותו ברחוב העיר ויכריזו "ככה ייעשה לאיש אשר המלך חפץ בְּיָקָרוֹ".

האם זה שינוי יוצא מגדר הטבע שהמלך והיועץ נמצאים במשתה שתיית יין, וכאשר אשתו אהובתו מתחננת לפניו על הצלת בני עמה, והמלך יוצא לגינה כדי להתבונן מה לעשות, וכאשר חוזר הוא רואה את המן נופל על המטה או ספה שאסתר נרכנת עליה (כדרכם במשתאות היין) והמלך מפליט מפיו איזו "בדיחה עלובה" לומר "הגם לכבוש את המלכה עמי בבית?" [כלומר בנוכחותי, בזמן שגם אני נמצא בבית]. ודאי אמר זאת כהלצה, כי השכיבה עם המלכה היא אסורה אפילו אם אין המלך בבית. ולא התכוין ברצינות שברגעים אלו שהמלך פוסע בגינה, ינצל המן הזדמנות זו ויבצע אז מעשה שפל כזה.

ומיד ששמעו משרתי המלך [הנוכחים] כך, תפשו דברי המלך ברצינות וכיסו את פני המן בַּמִּסְכָּה שחורה, כדרכם לעשות כך על פניהם של כל נאשם שנגזרה עליו להמיתו, כדי שהמלך לא יראה שוב את פרצופו כשמתחנן על חייו. [כך משמע בפירוש ר"א אבן עזרא על אסתר ז, ח]. ושוב פיו של המן סתום ולא יוכל לדבר. ואז היה גם מאוחר מדאי שהמלך יחזור בו.

סייע לכך שגם חרבונה היה נוכח ואמר "גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דיבר טוב על המלך" (אסתר ז, ט). ומיד נזכר המלך ממה שהזכירו לו ממש באותו היום על הצלת חייו על ידי מרדכי והוא חייב לגמול לו כדי שגם אחרים בעתיד יודיעו לו אם זוממים להרוג את המלך. ולכן פלט מפיו בקוצר אֹמֶר: "תלוהו עליו!".

כל פרט מהשרשרת הנ"ל הוא "פשוט". הַפְּלֵא הוא שהכל הצטרף לשרשרת אדירה, להציל את היהודים מגזירות צורריהם. ואם היה חסר אחת מהחוליות הנ"ל, לא היה יוצא שום "סוף טוב" מכל העלילה. אם לא היה אחשוורוש הורג את וּשְׁתִי, אין סיכוי שאסתר תתפוש את מקומה. ואם מרדכי לא היה מציל את חיי אחשוורוש, לא היה מצב שהמלך יכיר לו טובה וירגז על המן שבקש להרוג את זה שרק היום נזכר המלך על הטובה שעשה לו פעם. ואם המלך היה משלם פרס טוב למרדכי, עת שהציל את חייו, לא היה מרגיש עכשיו צורך לפצות אותו באיזו הטבה. ואם לא היה העץ מוכן, לא היו תולים חיש-מָהֵר את המן, לפני שהמלך יתעשת ויבטל הגזירת העונש. וגם ע"י הריגת המן, נעשה נס ליהודים ויכולו להרוג 75,000 מצורריהם (אסתר ט, טז) ולא רק את המן לבדו. כלומר אותו צו מלכותי שפרסמו המלך והמן "להיות עתידים ליום הזה" (אסתר ג, טו), נהפך על שונאי ישראל (אסתר ח, יג), שהם הם שחוסלו.

נחזור אל המשל בו התחלנו. מי שאימן את עיניו לראות גם כשאיין לו סיוע מלאכותי, מי שהכשיר את ראיית עיניו לראות גם כשיש כמעט חושך מוחלט, הוא האיש המוצלח. כאשר אנו רואים מהלכיו של הקב"ה גם בתוך הַסֵּתֶר פְּנִים הנורא, כשאיין נסים גלויים, כמו בתקופת אסתר, זה הוא היהודי המוצלח שכשרון זה יעמוד לו לנצח.

אכן, פורים יש בו מעמד עליון על פני כל שאר חגי ישראל.

פּוּרִים נִמְשָׁל לַיּוֹם הַכּוֹפּוּרִים

שאלה: שמעתי דרשה ושם הדרשן אמר כי כתוב בזוהר כי יום פורים דומה ליום הכפורים. זה נשמע מוזגם. מה פתאום?

תשובה: מאמר זה הוא בתקוני זהר (תיקון כ"א) "פורים נקרא על שם יום הכפורים". אמנם שם מפרש הזוהר הכוונה שעתידים כולנו לאכול ולשתות ביום הכפורים, כמו שעושים בפורים, כי לא יהיו אז חטאים ולא יהיה על מה לחזור בתשובה ולבקש סליחה. אבל באמת פנינה יקרה גנוזה תוך דברי זוהר הללו. מה היה ביום הכפורים הראשון בזמן משה רבינו? קבלת הלוחות השניות וקבלת התורה בלב שלם. כי לפי חשבוננו של רש"י (שמות לג, יא) בששה בסיון שמע משה את עשרת הדברות. למחרת עלה להר כדי להביא לוחות בידו ולשמוע פירוש הדברים (תורה שבעל פה). כשחזר אחרי ארבעים יום היה י"ז בתמוז, נשתברו הלוחות והרג בעם שלושת אלפים איש שעבדו לעגל. שוב עלה להר כדי להתפלל ולבקש על חיי העם, וזה אך עוד ארבעים יום עד סוף חודש אב. רק אחר כך (א' אלול) התעכב שם עוד ארבעים יום כדי לקבל שוב לוחות, וירד מן ההר רק בעשירי לתשרי, והוא יום הכפורים עצמו. אז הגיע מתן תורה לסיום מוצלח.

על המקרא "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה, בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו" (שיר השירים ג, יא) פירשו חז"ל (תענית כו, ב) את המשל כך: "יום חתונתו, זה מתן תורה". האם מדובר בחג שבועות? לא. אלא רש"י שם מפרש: "יום הכפורים שניתנו בו הלוחות האחרונות".

והאמת היא כי לענין קבלת התורה, פורים עדיף מיום הכפורים שהיה בימי משה רבינו. כי בזמן מתן תורה, שם כפה הקב"ה על ישראל הר כגיגית ואמר להם "אם אתם מקבלים התורה, מוטב. ואם לאו שם תהא קבורתכם" (שבת פח, א). [=פירוש: הודיע להם שאם אין להם מצוות, אין להם טעם בחיים, והרי הם כמו מתים]. אבל תמחו על כך חז"ל (שם) אם כן קבלה זו היא חלשה, כי נוכל תמיד להתנצל ולטעון שלא קבלנו מרצון ולכן יש להקל בדיננו אם נכשל ביצרנו ונחטא אחר כך. ענו שם חז"ל כי אע"פ כן, קבלנו את כל התורה מרצון, אחרי נס פורים. הרי ברוח הקדש כתבה אסתר במגילה "קיימו וקבלו" (אסתר ט, כז) קיימו את השטר, והסכימו לקבל מה שקבלו בעבר, בעת משה רבינו.

מפני מה חזרו ישראל וקבלו עליהם שוב המשמעת לקיים תורה ומצוות? אלא ראו את האהבה הגדולה שהקב"ה אוהב אותם. הרי שהיו בשפל-המדריגה. כאשר המן אמר למלך לשון הרע על ישראל, ואחשורוש חשש שמא ה' שוב יציל אותם, ענה לו המן "יִשְׁנִים הֵם מִן הַיָּמִים"

המצוות" (מגילה יג, ב). עובדא היא שנמנעו אז היהודים מלבטא שם ה'. בכל מגילת אסתר אין שמו של הקב"ה מוזכר, כאילו פחדו להזכיר את שמו. גם כאשר מרדכי המריץ את אסתר לבוא אל המלך רק אמר שאם תסרבי "רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר", אבל שמו של הקב"ה הוא לא אמר, כי זה לא היה תקין בזמנו לדבר כך. וקראו לילדיהם שמות נכריים, כמו מרדכי ואסתר (שם בפרסית לכוכב השחר. כי שמה היהודי הוא "הדסה"). וגם הלכו כולם ליהנות מסעודתו של אחשוורוש. לא רק "שאכלו" או "שהשתתפו" אלא "שנהנו". הרי שהיו ריקים מן המצוות.

ולמרות כל זאת היתה להם תשועה נפלאה, לא מפני מעשיהם אלא מפני אהבת הקב"ה לעמו. כמו שכתוב "וְאֵף גַּם זֹאת בְּהִיּוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיהֶם לֹא מֵאֲסִתִּים וְלֹא גְעֻלֹתִים לְכַלְתָּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם". (ויקרא כו, מד).

ולכן אין לבזוז את היום הקדוש הזה פורים על שטויות של מסכות על הפנים, ולהשתכר, ולהולל ברחובות. יום זה הוא יום קבלת התורה מתוך הכרת טובה שהקב"ה אתנו להצילנו אפילו כאשר ריקים אנו מהמצוות. יום זה מבשר שאין לכלל ישראל להתייאש מפני שום חשש של סכנה לאומית.

גם ביום הכפורים, סליחה וכפרה היא מובטחת. "לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז, טז). אנו עושים קצת השתדלות מלמטה, והקב"ה מלמעלה גומר את מעשה הנקיון, ומכריז "סלחתי".

ולכן יש השוואה גמורה בין פורים ליום הכפורים.

מדוע ציוה מרדכי לאסתר שלא תגלה מה העם שלה

שאלה: מרדכי ציוה לאסתר לא לגלות שהיא יהודיה. גם אחר כך, כל שבע השנים מאז שנלקחה אסתר לבית המלך "אין אסתר מגדת את מולדתה ואת עמה" (אסתר ב, כ). מדוע?

תשובה: יש דיעות שונות בנושא זה. רש"י (אסתר ב, י) בענין ציווי מרדכי אומר "כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה, שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה". תשובה זו קשה כי הרי גם אחרי שנלקחה למלך תחת ושת, עדיין לא גילתה ולא הודתה מניין היא באה, שהיא יהודיה. תרגום שני (שהוא מדרש מאוחר, שנתחבר כנראה כמאתים שנה

לפני תקופת הרמב"ם) כותב שמרדכי חשש שאם פעם המלך ירגז עליה, פן יגזור להרוג בגללה את כל עמה. זו תשובה דחוקה, כי גם כשהרג את ושתי, לא נאמר שהרג גם בני עמה או בני משפחתה. הרב אברהם אבן עזרא מתרץ שאם תודיע שהיא יהודיה, יקשה עליה לשמור שבת ושאר המצוות, כי ישימו לב אליה והתנהגותה. כעת תוכל לשמור בסתר. גם תשובה זו קשה לקבל, כי לא היתה אז גזרת שמד נגד קיום המצוות.

ונראה שיש טעם נפלא להסתירה זאת. המקרא מספר (אסתר פרק ב פסוק יא):

ובְּכָל יוֹם וַיּוֹם מְרַדְּכִי מִתְּהַלֵּךְ לִפְנֵי חָצֵר בֵּית הַנָּשִׁים לְדַעַת אֶת שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמָה יַעֲשֶׂה בָּהּ:

כותב רש"י (וכך הוא במדרש חז"ל):

"מרדכי אמר: לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל, אלא שעתידה לקום להושיע לישראל. לפיכך היה מחזיר לדעת מה יהא בסופה".

כלומר מרדכי חדור היה אמונה שאי אפשר שהקב"ה יגזור עיניו כזה לצדיקה טהורה וצנועה כמו אסתר, שתהיה שבוייה בביתו של הגוי השיכור הזה, למשך כל שאר ימות חייה, אם לא שהקב"ה מתכנן כאן איזו ישועה למען עם ישראל. וכאשר תגיע עת צרה, אולי היא תוכל להשפיע למנוע אסון מעם ישראל. וכך באמת אירע!

כמה זמן הלך מרדכי יום יום לפני חצר בית הנשים, להתעניין מה שלומה של אסתר? הנה בשנה השלישית (אסתר א, ג) למלכות אחשורוש נערך משתה מפואר, ומתוך הוללותם בסעודה נהרגה המלכה ושתי. מיד החלו באיסוף נערות למען לבחור מהן עבור הרמון המלך. ורק בשנה השביעית למלכותו (אסתר ב, טז) נבחרה אסתר להיות המלכה המולכת. גזירתו של המן היתה בשנת שנים עשרה למלכות אחשורוש (אסתר ג, ז). זאת אומרת, מהשנה השלישית (אז נלקחה אסתר) ועד גזירת המן בשנת השנים-עשרה, עברו תשע שנים. אם בממוצע יש בכל שנה 365 ימים, חשבון פשוט מלמד כי עברו 3285 ימים. גם אם ננכה חצי שנה, כי רק בניסן של שנת שנים עשרה ערך המן הגורל ובא למלך לבקש להשמיד את כל עם ישראל, הרי בערך 3100 ימים.

והמקרא מספר "בכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת מה שלום אסתר, ומה יעשה בה" (אסתר ב, יא). מה הוא פשר כפילות הלשון? אלא לדעת מה שלומה, זה בנוגע אליה אישית. ומה יעשה בה, אלו התוצאות הצפויות ממאסרה. הנה לפנינו הוכחה לאמונה יצוקה, איתנה, חזקה ביותר.

לכן נאסר עליה אשר לא תגיד, כדי שלא יסתירו ממנה ומידיעתה איזו גזירה רעה שתצא מבית המלך, אם היו יודעים שהיא יהודיה. מרדכי רצה שהיא תדע, כדי לקדם פני הרעה ולבטל אותה. ורק ברגע הקריטי, למען הצורך, גילתה אסתר את עמה ואת מולדתה (אסתר ז, ג).

מכאן עלינו ללמוד כי כאשר נופלת עלינו חלילה איזו מצוקה, בל נתיאש. נדע שיש משגיח עליון יתברך שמו, שמכין תרופה עוד לפני בוא המכה. זהו לימוד עצום שעלינו ללמוד מנס פורים.

צירוף יום צום אסתר ליום חגיגות פורים

שאלה: זה נראה לי מוזר שמצרפים יום תענית אסתר ליום חגיגות פורים. עינוי הגוף שלא אוכלים ולא שותים, ומיד אחר כך לשקוע במסיבות? שניהם הפכיים זה לזה, ובלי שום תחום ביניים ביניהם. מה ראו חכמים שהנהיגו מנהג זה?

תשובה: צריכים לדעת כי הקב"ה נמצא אתנו תמיד. אחרי שברא את עולמו, לא נטש אותו לרגע ולא לשניה. גם הנפילות וגם הכשלונות הם חלק ממערכת-חינוך רבתית להחדיר באדם את ההכרה של נוכחות הקב"ה בכל צעד ושעל. זו היא בדיקה מְכוּוֹנֶת אם האדם הוא מאמין שהקב"ה הוא בורא כל ומשגיח בכל, לא רק כאשר השמש זורחת והכל "מוצלח", אלא גם כאשר יש חושך ואפילה ולא רואים דרך איך לצאת מהמצוקה. לקיים את המקרא "גם כִּי אֶלֶף בָּגִיא צִלְמוֹת לֹא אֵירָא רָע כִּי אֶתָּה עֹמְדִי..." (תהלים כג, ד)

וכן: "אֵל תִּשְׁמָחִי אֵיבָתִי לִי, כִּי נִפְלַתִי קָמְתִּי, כִּי אָשֵׁב בְּחֹשֶׁךְ ה' אֹר לִי". (מיכה ז, ח).

אדרבה, בכוונה תחילה הקב"ה מביא בעיות לישראל כדי שמתוך כך יחשלו את אמונתם, יחזקו את דבקותם בהקב"ה, וידעו כי הכל בהשגחה מחנכת ע"י בורא כל המעשים. כתב ר' אשר פריינד במכתביו ("אמרי אשר", עמ' פא) כדברי שלמה המלך "ה' אמר לשכון בערפל" (מלכים-א ח, יב). כי דוקא כאשר המצב מעורפל, והאדם אינו רואה בבהירות כיצד לצאת מהמיצר שלו, אז הזמן להדבק בהכרת שְׁכֻל־הַיֵּשֶׁר ולדעת שיש לעולם מנהיג, ואין העולם "הפקר". בזאת ימצא את הבורא, ובזה הוכיח שהצליח במבחן. אמרו החסידים "ומשה נָגַשׁ אֶל הָעֶרְפֶּל אֲשֶׁר שֵׁם הָאֱלֹהִים" (שמות כ, יח). יש הסתרת ערפל, אבל גם שם יש אלהים.

לימד אותנו רמח"ל (בספרו "דעת תבונות", פסקא נד) "עצה עמוקה הנמצאת בכל מדותיו [של הקב"ה] להביא בהן את הבריות לתיקון הכללי. שאין לך מעשה קטן או גדול שאין

תוכיות כוונתו לתיקון השלם. וכענין שאמרו "כל מה שעושה הקב"ה הוא לטוב" (ע"פ ברכות ס ע"ב).

ובמקום אחר (שם, פסקא קמו) אמר רמח"ל: "וזה בנין אב, שלכל עילוי שרוצה הקב"ה לתת לאדם או לעולם, הנה כל זמן שמזדמן אינו מזדמן ובא אלא מתוך עצה נסתרת, ועל כן יקרה קודם לו צער". ובפסקא ק"ע נתן פתרון "זה עשוי כדי לתת שכר טוב יותר לצדיקים המתחזקים באמונתם".

אם נקח דוגמא מהחיים האישיים שלנו. אדם עומד הרוצה לקפוץ לגובה, תחילה הוא מקפל את ברכיו ומנמיך את קומתו, ואחר כך זונק לקראת מעלה. אמנם נשאל, למה תקפל ולהנמיך את קומתך? תקפוץ כמו שאתה נמצא בהיותך עומד!

או אדם הרוצה לדלג ולעבור על איזה גדר לא רחב ממדים ולא גבוה במיוחד, הוא צועד אחורה כמה פסיעות ואח"כ רץ קדימה וקופץ על גבי המעכב. וכן הרוצה להקים בנין על גבי קרקע, הוא בתחילה חופר באדמה לייסד תמיכות לבנין. עובר ארח אחד שואל משום מה הנך חופר? יש לך אדמה חלקה לפניך, תבנה עליה! אלא המבינים יודעים שצריכים תחילה לחפור לשים יסודות ואח"כ אפשר להתנשא לגובה, כדי שהבנין לא יתמוטט.

אדם בא לרופא שיניים, כי יש לו חור בשן וצריכים לסתום אותו. מה עושה רופא-השיניים? הוא קודח עוד יותר באותו שן חולה, ורק אחר כך סותם. הסובל הבא אליו מתלונן, מדוע לך להעמיק את החור? הרי השן לפניך! תסתום אותה כמו שהיא! אבל לא כן, צריכים תחילה נסיגה, ואח"כ הבנין יהיה חזק יותר, איתן יותר, מבוסס יותר.

כך הוא בחיים. יש לעם ישראל נפילות. אבל הן לא שליליות לחלוטין. כי אחרי כל נפילה באה שגשוג, שיקום, התבססות חיובית.

לכן מצרפים תענית אסתר אל חגיגות פורים. ללמדנו כי אמנם היו בצרות גדולות בדור של אסתר, והצטרכו לבקשת רחמים וחזרה בתשובה, "וצומו עלי... שלשת ימים לילה ויום" (אסתר ד, טז) [אמנם מהר"ל מסביר כי בכל יום אחרי שקיעת שמש כן אכלו ושתו. והתחילו צום הבא אחרי עת צאת הכוכבים. אחרת אי אפשר לצום שלשה ימים!].

והקדוש ברוך הוא, שהכין את המצוקה, הוא מכין גם את הישועה! "אַל אמונה ואין עֵל" (דברים לב, ד).

שינויים בפורים בין יושבי פרזות ליושבי כרכים

שאלה: כתוב בתורה "לא תתגודדו" (דברים יד, א) ופירש הרמב"ם (בסוף הל' ע"ז) "לא תעשו אגודות אגודות". כלומר לא לעשות חילוקי מנהגים, אלא כל בני ישראל עליהם לנהוג מנהג אחד. ובכן מדוע אנשי ירושלים חוגגים פורים ביום ט"ו לחודש אדר, ושאר רוב בני העולם חוגגים יום י"ד באדר? יותר מזה, בן ירושלמי הבא לתל-אביב יקרא מגילה ביום ט"ו, ויהיה שונה מכל הקהל, ולא ישמור קדושה ביום י"ד. ובן תל-אביב הבא לירושלים ינהג פורים ביום י"ד כשהוא עדיין יום חול לבני ירושלים, וביום ט"ו של שאר העיר ינהג בעצמו חול?

תשובה: שונה מצות פורים מכל שאר מצוות התורה. כי בתוך מגלת אסתר כתוב (אסתר ט, לא) "לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם כַּאֲשֶׁר קִיָּם עֲלֵיהֶם מִדְּבַר הַיְּהוּדִי וְאַסְתֵּר הַמֶּלֶכָּה". "בזמניהם" לשון רבים. יש כמה זמנים, זמנו של זה לא כזמנו של זה (מגילה ב, א). במה מדובר? אלא כמפורסם היהודים הרגו בשונאיהם ביום י"ג לאדר, ונחו ביום י"ד וחגגו. אבל בני שושן הבירה, שם ישבו היועצים של המן וחבריו לרע, שם היהודים הוסיפו עוד יום להלחם גם ביום י"ד ונחו רק ביום ט"ו לאדר. לכן בני שושן הבירה שומרים בכל דור ודור לחגוג רק ביום ט"ו לאדר, הנקרא "שושן פורים".

אבל תשאל מה שייכת שמחה זו לבני ערים כרוכי-חומה, שגם הם יחגגו ביום ט"ו? עונה על כך הרמב"ם (הלכות מגילה פרק א):

"כל מדינה שהיתה מוקפת חומה בימי יהושע בן נון בין בארץ בין בחוצה לארץ, אע"פ שאין לה עכשיו חומה, קורין בחמשה עשר באדר. ומדינה זו היא הנקראת 'כרך'. וכל מדינה שלא היתה מוקפת חומה בימות יהושע ואע"פ שהיא מוקפת עתה, קוראין בארבעה עשר. ומדינה זו היא הנקראת 'עיר':

שושן הבירה אע"פ שלא היתה מוקפת חומה בימי יהושע בן נון קוראין בחמשה-עשר שבה היה הנס... ולמה תלו הדבר בימי יהושע? **כדי לחלוק כבוד לארץ ישראל** שהיתה חֲרָבָה באותו הזמן. כדי שיהיו קוראין כבני שושן וַיִּחַשְׁבוּ כֵּאלוֹ הֵן כִּרְכִּין הַמוֹקְפִין חומה, אע"פ שהן עתה חרבים, הואיל והיו מוקפין בימי יהושע ויהיה **זכרון לארץ ישראל בנס זה**". עכ"ל

טעם זה נאמר בירושלמי (מגילה פרק א). זאת אומרת למרות שהנס אירע בחוץ לארץ, חז"ל הקפידו שלא נשכח את ארצנו. יש כבוד גדול לעיר שהיא מוקפת חומה שהיא מבוצרת ושמורה מפני התקפת אויב או פולש. חז"ל רצו שנראה בעיני-געגועים את מעלותיהן של ערי ארץ

ישראל, למרות שבימי חז"ל כבר היו חרבים בלי חומה, וגם לחלק מהן אין עוד יהודים הגרים במקומות ההם.

לכן כאשר בן ירושלים מבקר בתל-אביב, והוא מפגין תאריך אחר לחגיגה שלו, מה על הצופים לחשוב? לזכור "אם אשכחך ירושלים, תשכח ימיני. תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי. אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי!" (תהלים קלז).

מתי חלה על בן תל-אביב חובת קריאה בירושלים אם הוא נמצא בירושלים ביום ט"ו לחודש? אם לכל הפחות הוא לן בירושלים בליל ט"ו. יש דעות (חזון איש) שהוא צריך להיות נמצא בירושלים כבר בכניסת הלילה וגם בעת עלות כוכב השחר של היום ההוא (כ-72 דקות לפני זריחת החמה - שו"ע או"ח תנ"ט סעיף ב). ואז הוא "ירושלמי ליום אחד" עם כל זכויות ההלכתיות לפורים.

*

המקרא (אסתר ב, ה) מודיע:

"אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוֹשֵׁן הַבִּירָה וְשֵׁמוֹ מֶרְדֳּכָי... אֲשֶׁר הִגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלָתָה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל".

ארבע פעמים במקרא אחד יש שורש "גלה". מפרש הגר"א בביאורו: "להודיע חיבת ארץ ישראל עליו". שחיילי הבבלים אספו את היהודים להגלות אותם בבלה. ומרדכי נשפט מהם בלילה וחזר לארץ ישראל. והיו חיילים אחרים ששוב לכדו אותו ושוב הגלו אותו. ושוב ברח מהם והגיע שוב לארץ ישראל. ובסך הכל נמלט מהשובים שלוש פעמים. אני מוסיף: לכן מפני חיבתו לארץ ישראל, הוא שזכה להיות השליח הנאמן להביא לנו שמחה גדולה זו, שגנוז בה זכרון ארץ ישראל.

שתיית יין בפורים

שאלה: אומרים לי כי כל דברי התורה הם הגיוניים ונכונים לפי שכל האדם. לכן אני מתפלא כיצד אפשר שתהיה מצוה להשתכר בפורים? מי לא יודע שזה מגונה ומכוער? מה הקשר בין פורים לשכרות? זה תמוה.

תשובה: נכון שהשולחן ערוך (או"ח סי' תרצה) כתב "מצוה לבסומי בפורים". אבל הרבה אנשים אינם יודעים לדייק מלה זו בארמית. "לבסומי" הכוונה להרגיש התרגשות עילאית,

לשמוח ביותר. שתיית קצת יין מביאה האדם לשכוח דאגותיו ולהכנס לאוירת החג. המלה בארמית בשביל "שכרות" היא "רויא". וכך כתב "קרבן נתנאל" (הנדפס בסוף המסכת, בפירושו להרא"ש במגילה פרק ראשון ס"ק י') וכן כתב ספר של"ה (בענין פורים).

כולם יודעים שהרמב"ם כתב כי חובת האדם בפורים לשתות יין יותר מִהַרְגְלוֹ, וירגיש כובד בראשו, וילך לישון. בעת שהוא נרדם הוא מקיים את ההגדרה שאינו יודע "בין ארור המן לברוך מרדכי". הרמב"ם אינו יחיד בפירושו זה לגמרא, אלא רמ"א בשו"ע (סי' תרצ"ה) העתיק דבריו להלכה.

הרבה אנשים אינם יודעים אבל גם רבי יוסף קארו פוסק כך! כי הבה נראה לשון הגמרא (מגילה ז ע"ב). רבא האמורא אומר "חייב אדם לבסומי בפורים עד שלא ידע מה בין ארור המן לברוך מרדכי". והגמרא מספרת מעשה שהיה. רבה ורב יוסף עשו סעודת פורים יחד. בימים ההם לא היתה שתייה מכובדת ממה לפאר את הסעודה כי אם יין. שתו יותר מדאי, קם רבה ושחט את רב זירא.

[**מאמר ביניים**, אמר לי מו"ר הרב שמואל דביר, כי כנראה ביימו הצגה זה לזה. בוא נשחק שאני מרדכי ואתה המן. והתחילו להתנצח זה נגד זה בדיבורים "תשתחוה לפני!" "לא אעשה כן" "אכריח אותך!" "לא תוכל!" וכו'... אחר כך לדחיפות, אחר כך כאשר תוך כדי דמיונם התבלבלו, וחשבו האחד שזה המן וזה מרדכי, האחד לקח סכין והרג את השני]. אפשר שלא מת ממש אלא היה קרוב לגסיסה.²⁹ קם רבה והתפלל עבור רב יוסף שיחיה, וכך היה.

לשנה הבאה שוב הזמין רבה את רב זירא להשתתף עמו בסעודת פורים. ענה לו רב יוסף "לא אבוא. לא בכל שנה קורה נס". עד כאן בגמרא.

מי שלומד פשט בגמרא רואה שדברי רבא נדחו מפני סיפור המעשה. כי אחרת, משום מה חז"ל טרחו לספר הסיפור? אם זה לא נוגע להלכה כיצד לנהוג, מה להם לספר סיפורים? וכך הבין הקדמון ר' אפרים שדברי המאמר נדחו מפני מעשה שהיה. והעתיק דבריו ר' יוסף קארו על הטור (סימן תרצ"ה), וכן הבין הב"ח (שם). גם הגר"א בביאורו לשולחן ערוך שם יוצא מהרגלו לבאר את המאמר בצורה חינוכית, ולא כפשוטו.

בהרבה מקומות גינו חז"ל מי שהוא משתכר. בסנהדרין (ע ע"א) אמרו ששתייה זו מביאה האדם ליללה. ומביאה לו שממון (יומא עא, א). והשכור מתפרץ לחטוא בעריות (שם עה, א).

²⁹ כך כתב ר' אברהם בן הרמב"ם, ב"מאמר על האגדות" הנמצא בתחילת "עין יעקב", בסוף המאמר ד"ה החלק השלישי. "הכהו ופצע בו עד שהוא קרוב למיתה. ואחיה" הוא לשון "יוחי מחליו". וקרוב לזה כתבו המאירי ומהרש"א שם על הסוגיא.

וראה במדרש תנחומא (שמיני פסקא ה) כמה רעות יש ברבוי שתיית היין. ובכן כיצד יעלה על הדעת שתהיה מצוה להשתכר? וכיצד יברך אדם ברכת המזון בכוונה אחרי שהשתכר? וכיצד יתפלל מנחה?

ראינו גדולי תורה רבים, הרב עובדיה יוסף, והרב שלמה זלמן אויערבך, והרב אלישיב, והרב שך, ומי לא? כולם זהירים במצוות קלה כחמורה, ולא השתכרו בפורים. וכך בכל הדורות שעברו.

ולכן תדע לך כי המצוה היא לשתות רק קצת יין, כדי לרומם את מצב הרוח. אבל חלילה לא עד כדי כך שיאבד את שכלו ודעתו. ומה שהשולחן ערוך כתב בקצרה שחייב אדם לבסומי בפוריא, הוא סמך על הלומדים שידעו מה שהוא עצמו כתב בנושא זה בפירושו על הטור (סי' תרצ"ה). כי השולחן ערוך הוא רק קיצור וסיכום ממה שכתב בפירושו על הטור. כך כתב ספר "סמ"ע" (ספר בשם "מאירת עינים", שנדפס יחד עם השולחן ערוך) בהקדמתו ל"שולחן ערוך" חושן משפט, שאין לסמוך על דברי ה"שולחן ערוך" בלי לעיין תחילה בדברי "בית יוסף" על הטור, שם שורש הדברים. והרי שם העתיק לדברי רבינו אפרים שאין להשתכר, והגמרא דחתה פסק של רבא. והסומכים על ה"שולחן ערוך" בקיצור לשונו ואינם מעיינים במקורות, הולכים בחושך. ה' ירחם עליהם.

פסח

טעם קריאת פרשת פרה בציבור.....תצב	אכילת מצה שרויה בפסח.....תק
ייחודיות ראש חודש ניסן.....תצד	ליל סדר אינו רק לשם מפגש משפחתי...תקב
שבת הגדול.....תצה	שתיית יין בכוס חמישי בפסח.....תקד
חשיבות של קרבן פסח.....תצז	אשכנזי האוכל קטניות בפסח.....תקו
כוונה שיש לכוון בעת אכילת מצה.....תצט	אין הלל שלם בשביעי של פסח.....תקז

טעם ומשמעות של קריאת פרשת פרה בציבור

שאלה: באחת השבתות לפני חג פסח, אחרי סיום קריאת פרשת השבוע קוראים למפטיר את פרשת פרה אדומה (במדבר יט). מה הקשר בין זה לפסח? מה המשמעות הרעיונית?

תשובה: בזמן שהיה לנו בית המקדש, היה מצוה על כל אחד ואחד לעלות לירושלים ולהקריב קרבן פסח. אבל יש הלכה שאסור לאדם טמא להכנס יאכל לכל הפחות כזית מבשר קרבן פסח, צריכים להקפיד שיהיו כולם טהורים.

מה היא ה"טומאה"? באר לנו הרב שמשון רפאל הירש על ויקרא (ד, סוף פסוק יב) וכן בדבריו על במדבר (יט, יג) שהאדם צריך להיות בן-חורין במעשיו, לא כפוי ע"י שום גורם חיצוני. יש כאן ויכוח מאז ומעולם, האם האדם אסיר ליצריו, וגם כפוי ע"י החברה, ונאלץ לעשות מה שהטבע החומרי דורש ממנו? או האם השכל ישרור עליו, ינהג בהגיון, יתגבר על יצריו השפלים ויעשה את הנכון והאמת?

כאשר האדם רואה גוף אדם אחר שמת, או נבלת בהמה שמתה, בא לו מחשבה מוטעית כי הנה האדם נופל שדוד תחת הטבע האלים. הוא הפסיד חייו ואין לו ברירה. מלת "טומאה" באה מלשון "אטימות", סגירה. כביכול אין לו לאדם יכולת לנווט דרכו. אין לו בחירה חופשית באמת. הוא נאלץ לעשות מה שהטבע גוזר עליו.

וכל זה אינו נכון. האדם הוא דומה לֵאֵל ית"ש במה שהאדם בוחר את דרכו. האדם יכול לעלות, אם ישתמש בשכלו, ויכול גם להדרדר אם יתן לגופו לשלוט עליו. לכן התורה צייתה להביא "פרה אדומה". בחרה בסמל של פרה כיון שהיא רק גוף, ללא תבונה אנושית. היא עוצמתית ובעלת משקל, אבל ללא דעת. והיא אדומה, להורות על כעס ונקמנות, להורות על תוקפנות. אחרי שחיתתה שורפים אנו בהמה זו עד שתהיה אפר. והכהן המנהל את הטכס לוקח חתיכה מעץ ארז [הגבוה שבאילנות, ללמד לאדם הנטמא שלא יתגאה, שלא יתרברב במחשבתו המוטעית] וגם לוקחים אזוב [עשב קטן ונמוך, ללמד ששייג ענוה] וגם חוט אדום, שני תולעת [ללמד שיסתלק האדם ממדת כעסו על מצבו האנושי]. ולוקחים "מים חיים", מים ממעין שאינו פוסק, כי יש לו משאבים תת-קרקעיים. ומזים קצת מהמים מעורבים באפר, על מי שנגע באדם מת, או נגע בכלי שנגע במת, או שהיה תחת גג אחד עם המת, והושפע שלילית מראיתו.

וצריכים לספור שבעה ימים, שהם מחזור הזמן הטבעי. מזים עליו ביום השלישי וגם ביום השביעי, גם לכך יש משמעות סמלית חשובה.

נסיים בדברי הרב הירש (במדבר יט, יג):

"כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות" זו לשונו: "היא נפש האדם שסופו למות, האדם שהוא בן תמותה... הרואה את חוסר החירות הגופנית המתגלה בעצם המוות, עלול להעביר את [מושג] חוסר החירות גם למהותו הנפשית של האדם, שהרי הנפש קשורה עם הגוף. ובכך ישלול את החירות מן האדם גם בעודו בחיים חייתו". עכ"ל.

לכן פעולה זו של שריפת הפרה מחנכת שיעלה האדם מעל למחשבה מוטעית זו. וגם זה כל ענינו של חג פסח שהוא חירות. חירות מבני אדם המשעבדים בנו (כמו פרעה, וממשיכי דרכו בכל דור ודור) וחירות מההליכה אחרי יצר הרע, ע"י שמקבלים עלינו ללכת אחרי ה', כמו שכתוב:

הַלֹּךְ וְקִרְאתָ בְּאָזְנִי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה': זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבַת פְּלוּלוֹתַיִךְ, לְכַתֹּף אַחֲרֵי בְּמִדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: (ירמיה ב, ב).

הלכו ישראל אחרי משה רבינו אל המדבר באמונה פשוטה, ללא אמצעי מזון או מים, ללא הגנה מקרני השמש, ללא תכנון איך יתקיימו שם חצי מליון אנשים לבד מנשים וטף. החליטו זאת מתוך רצונם החופשי.

וזוהו הקשר בין קריאת פרשת פרה לבין חג פסח המתקרב ובא.

יחודיות ראש חודש ניסן

שאלה: אומרים כי ראש חודש הזה (ניסן) הוא המיוחד בכל ראשי חודשים של השנה.

מה קרה? מה המיוחד בו?

תשובה: ביום זה פנה משה רבינו לזקני ישראל והודיע להם על מעשי המצוה לעת השחרור, שהם מיועדים לצאת בו מהצרות במצרים.

"הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים, רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה" (שמות יב, ב). דוקא מהיום הזה אנו מונים את השנים למלכי ישראל (מסכת ראש השנה פ"א מ"א), וכן את המספר הסידורי של כל החדשים (החודש השני, החודש השלישי וכו'). כי השמות שהיום מכנים אותם "ניסן, אייר, תמוז, אב", וכו' התאזרחו אצלנו מעת שהיינו בגלות בבל ופרס, והם אינם השמות העבריים לחדשים אלו.

מעלה גדולה יש ליום הזה, כי בו ביום קבלו היהודים שכר על כל המצוות העתידיות שיהיו מקיימים בחג הפסח. למה? כי כתוב "וילכו ויעשו" (שמות יב, כח). שואלים חז"ל כלום עשו מיד? הרי לקחו את הכבשים לקרבן הפסח רק בעשירי לחודש, ולא ביום ראש חודש עצמו? עונה על כך מדרש מכילתא:

"וילכו ויעשו. וכי כבר עשו? אלא משקבלו עליהם לעשות, מעלה עליהם כאילו עשו".

מרחיב על כך רבנו יונה (מלפני שבע מאות שנה) בספרו "שער תשובה" (ח"ב פסקא י):

"כאשר ישמע [אדם] מוסר החכמים והמוכחים, יקשיב וישמע ויכנע ויחזור בתשובה, ויקבל בלבו כל דברי התוכחות, ושלא יגרע דבר מדבריהם. והנה האיש הזה ברגע קטן יצא מֵאֲפֶלֶה לאור גדול. כי עת אשר יאזין ויסכית ולבבו יבין ושב, ויקבל ביום שְׁמֵעוֹ דברי המוכיח, ויקיים עליו להיותו עושה ככל אשר יורוהו תופשי התורה, מן היום ההוא ומעלה, להזהר כאשר יזהירו יודעי בינה לעתים, עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר. ומעת אשר קבל כזאת במחשבתו וגמר עליו ככה בלבבו, קנה לנפשו זכות ושכר על כל המצוות וְהַמוֹסָרִים, ואשריו כי הִצְדִּיק נפשו בשעה קלה! וכן אמרו רבותינו: "וילכו ויעשו בני ישראל", וכי מיד עשו? והלא לא עשו עד ארבעה עשר לחדש? אלא כיון שקבלו עליהם לעשות, מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו מיד".

והמשיך רבנו יונה:

"ואמרו (אבות דרבי נתן פרק כב): כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת. שנאמר (שמות כד, ז): 'נעשה ונשמע' - ביאור הדבר, כי האיש אשר קבל על נפשו בלב נאמן לשמור

ולעשות על פי התורה אשר יורוהו ועל פי המשפט אשר יאמרו לו היושבים על המשפט, יש בידו מן היום הזה שכר על כל המצוות, על אשר שמעה אֲזָנוֹ מדברי התורה וְתָבֵן להם, ועל הדברים אשר לא גלו אֲזָנוֹ עליהם עֲדָנָה, וקנה זכות על הנגלות אליו ועל כל נעלם מעיניו. ואחרי זאת יום ים ידרוש וישקוד על דלתות מוכיחיו, וישכיל מכל מלמדיו, ונמצא האיש הזה מעשיו מרובים מחכמתו, כי לא ידע את הדבר, והנה שכרו אתו, וכענין מה שאמרו ישראל בסיני "נעשה ונשמע", שהקדימו קבלת המעשה על נפשם לפני השמיעה. ובענין אחר לא יתכן שיהיו מעשי האדם מרובים ממה שהוא יודע! "עכ"ל רבנו יונה.

ועוד מעלה יש ליום הזה, ראש חודש ניסן, כי בשנה השניה לצאתם מארץ מצרים, בו הוקם המשכן. אמרו חז"ל (מדרש רבה במדבר פרשה יג פסקה ו):

"עשר עטרות נטל אותו היום. [א] ראשון לבריאת עולם. [ב] ראשון לכהונה. [ג] ראשון לנשיאות (=נשיאי השבטים הקריבו קרבנות לחנוכת המזבח). [ד] ראשון לשכינה דכתיב (שמות כה, ח) 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'. [ה] ראשון לעבודה [של הקרבנות במקדש]. [ו] ראשון לברכת כהנים. [ז] ראשון לראשי חדשים. [ח] ראשון לאיסור בָּמָה. [ט] ראשון לאכילת קדשים. [י] ראשון לירידת האש" (מן השמים).

ולכן יום זה סגולי ביותר. הוא נתקדש על ידי אבות אבותינו. ובו אנו מתחילים שנה חדשה. כי תשרי הוא ראש השנה לכל העולם כולו. אבל ניסן הוא ראש השנה פרטי ליהודים.

שבת הגדול

שאלה: מסכת מגילה יש רשימה של ארבע שבתות לפני חג הפסח: שבת שקלים, שבת זכור, שבת פרה ושבת החודש. אבל הנה יש לפנינו עוד אחת, "שבת הגדול" שהיא שבת שלפני חג הפסח. וזה לא נזכר בגמרא. מה ענינה?

תשובה: יש מדרש הנקרא "סדר עולם" ובו מסרו שיום ט"ו לניסן בו יצאו ישראל ממצרים היה ביום חמישי בשבוע. והקריבו קרבן פסח יום קודם, הוא י"ד ניסן. אבל הרי לקחו את הכבש למען קרבן פסח ארבעה ימים קודם [הוא יום שבת], וקשרו הכבש לכרעי המטה בהכנה ליום המיועד ערב פסח. כותב רש"י (סידור רש"י, סי' שנ"ב) "כשראו זאת המצריים היו רוצים

להנקם בישראל, [ובכל זאת] היו מעיהם נחתכין ולא הזיקו לישראל מאומה. ועל שם שנעשו בו נסים לישראל באותה שבת, לפיכך נקרא 'שבת הגדול'.

באמת, היו היהודים יכולים להשתמט מכל עימות. כי כיון שהיהודים היו רועי צאן ("בצאננו ובבקרנו נלך" – שמות יט), ודאי היו גם אוכלים בשר הצאן להנאתם, למזונם וחזוק בריאותם. ומדוע להתגרות בגוים ולעורר את חמתם? מה ליהודים להודיע לגוים שהולכים לשחוט את אליהם מתוך פולחן דתי, מתוך נצחון האמונה שלנו בהקב"ה נגד אמונות זרות של הגוים? אלא היהודים היו חזקים באמונתם. "ויאמן העם" (שמות ד, לא). אמנם היו שבורים בגוף, ונלקו מכות בשוט ומקל, אבל רוחם היתה איתנה.

למה הדבר דומה? לפני כמה שבועות קראנו במגילת אסתר (פרק ג פסוק ב):

"וְכָל עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כְּרָעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהֶמֶן כִּי בֶן צִוָּה לוֹ הַמֶּלֶךְ, וּמֶרְדֵּכִי לֹא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה". בספר "אש תמיד" הביא הרב ישראל דרוק מהמפרשים שהיה צריך לומר בלשון עבר "ומרדכי לא כרע ולא השתחוה" ולא בלשון עתיד? אלא המלך אחשוורוש צוה רק לכל אנשי ההמון שבשושן שישתחוו לפני המן, ופטר מזה את השרים והיועצים. מרדכי היה מיועצי המלך ובאמת היה פטור מלקיים ההשתחויה. לכן מלים אלו הם המשך לדברי המלך "כל עבדי המלך" יהיו משתחוים, "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה". ובזה מובן מה שעבדי המן אמרו לו אחר כך "כי הגיד להם אשר הוא יהודי" (אסתר ג, ד). כלום לא ידע המן תחילה כי מרדכי הוא יהודי? והרי היה מפורסם בכל העיר כי הוא יהודי (אסתר ב, ה). אלא עבדי המן עוררו את זעמו כי אמרו שהסיבה האמתית שאין מרדכי משתחוה לו אינה מפני פטור רשמי שקיבל מאת המלך, אלא הדת שלו קבעה לו כך. ובזה הציתו חמתו של עמלקי זה. ובאמת, במדרש "תרגום שני" מפורש כי אסתר התחננה אל מרדכי שלא ירגיז את המן, כלומר שלא יגיד שהסיבה היא הדת, אלא ירמה את המן שהסיבה היא מפני פטור שקיבל מאת המלך. אבל לא כן, מרדכי נשא בגאון עול מלכות שמים, ולא רצה להשתחוות לפני שום יצור חומר, והודיע לכולם שמפני התורה הוא נוהג כך.

כך היה ביום שבת הגדול. היהודים יכלו להגיד לשכניהם המצריים שהם עומדים לשחוט הכבשים למען סעודה משפחתית, למען אכילת תענוג. אבל לא כן, אמרו במפורש שזה מפני אמונתם שהקב"ה בלבד הוא אלהים, לא האליל של המצריים. ובזה הסתכנו מאד! אלא שהקב"ה הציל אותם ע"י שהפיל מוראם על כל הגוים.

מהרש"ל נותן טעם אחר לקריאת שבת זו בשם "שבת הגדול". כי קוראים בהפטרה אחרי הקריאה הציבורית בשחרית בבית הכנסת בשבת זו את הפרק במלאכי (פרק ג) המסתיים:

"הִנֵּה אֲנִי שׁוֹלֵחַ לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְדֹד הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא". כלומר אנו מאמינים בבוא המשיח, ולמרות כל העיכובים וכל המניעות וכל הסיכוכים שיש בימינו ובזמנינו,

מאמינים אנו "אע"פ שיתמהמה אם כל זה אחכה לו". ואנו חוזרים ומדגישים אותה אמונה חזקה שהיתה לנו בהיותנו במצרים, טרם צאתנו משם, והכרזנו אמונתנו בהקב"ה, כך בימינו אנו שעדיין חסרים לנו בית המקדש, וסנהדרין, ונביאים, ומלך מבית דוד, מאמינים אנו בבוא הגאולה העתידה.

ולפי מהרש"ל מוסבר יפה מדוע קוראים לשבת זו בלשון זכר "שבת הגדול" ולא "שבת הגדולה" (כמו שצריך להיות לפי דקדוק הלשון) כי המלה "גדול" מוסבת על ההפטרה "יום ה' הגדול והנורא".

יראו עינינו וישמח ליבנו!

חשיבות של קרבן פסח

שאלה: מכל הקרבנות שהקריבו במקדש, מצאנו כי קרבן פסח הוא החשוב ביותר.

[א] כל יהודי וכל יהודיה חייבים לעלות לירושלים, בכל שנה בערב פסח, ולאכול שם מקרבן הפסח. לא מצאנו זאת בשום חיוב קרבן אחר. פטור מזה רק מי שחי בחוץ לארץ. [ב] ואם לא עלו ולא הביאו, גם לא ביום התשלומים בחודש אייר, האיש והאשה ההם חייבים עונש כרת. לא מצאנו זאת בשום קרבן אחר. [ג] גם בזכות קרבן פסח הראשון, שמרחו את דמו על מזוזת הבתים, נצלו בני ישראל מהמשחית בליל יציאת מצרים. [ד] זכר לקרבן זה אנו אוכלים בכל שנה כזית מצה בליל פסח, שבזה נחשב לנו כאילו אכלנו גם אנו מקרבן הפסח. לכן חייבים באכילה זו לפני חצות לילה, כמו שהיה החיוב אז לגמור אכילת הקרבן לפני חצות לילה. מה הענין?

תשובה: צריכים לדעת כי במצרים עבדו הגוים לצאן כאליל שלהם (רש"י לבראשית מו, לד). זה נראה לנו משונה. אבל גם בימינו הרבה הודיים מאמינים שהאלוה נמצא בפרים ופרות, ומענישים בחומרה מי שמציק להם. והפרות עוברות בשוק ואוכלות מכל דוכן פירות, ואין מי שמגרש אותן או מפריע להן. כך בבורמה עובדים לפילים. יש כח ליצר הרע לפתות אוכלוסיות שלימות.

ובזמן שהיו אבותינו במצרים, לקחת את האליל של הגוים ולשחוט אותו דרש מהיהודים מסירות נפש עצומה. נניח לדוגמא אם אדם יהיה נמצא ב"נתיקן" עיר הכמרים ברומא, ויבזה את הפסל עליו תלו את דמות יש"ו כמרכז לתפילותיהם, מה יעשו לו הכמרים?

לא די בכך ששחטו את האליל, אלא ארבעה ימים מקודם לזה ביום ' ניסן, קשרו את הכבש לעמודי המטות בבתי היהודים. וכאשר הגוי השכן שאל "מה זה?" ענו לו, "עתידיים אנו לשחוט אותו". ולא די בזה אלא לא בשלו את החתיכות, תוך מים שבסיר ובזה אין ריח הבשר נודף החוצה, אלא צלו את הנתחים, כך שהריח התפשט גם מחוץ לבתיהם. היתה בזאת התרסה נגד הגויים, וגם עלבון קשה להפגין מה היחס לנו לפולחן שלהם.

ספר החינוך (מצוה ז) כותב:

"וזהו שנצטוינו לאכול צלי דוקא, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי, לפי שהוא מאכל טוב ומוטעם. אבל שאר העם אינם יכולים לאכול מעט בשר שתשיג ידם כי אם מבושל, כדי למלא בטנם. [כי בשר שנצלה אמנם טעים יותר אבל הוא מצטמק בכמותו, ומשביע פחות. לכן הרעבים מעדיפים לבשל ולא לצלות]. ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחירות להיות 'ממלכת כהנים ועם קדוש' (שמות יט, ו) ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושררות" [לצלות ולא לבשל].

[ועוד טעם נותן ספר החינוך:] "מלבד שאכילת הצלי יורה על החפזון שיצאו ממצרים [כי הוא מוכן מהר יותר לאכילה ע"י צלייה ולא בבישול] ולא יכלו לשהות עד שיתבשל בקדרה". עד כאן לשונו.

עוד ענין היה בקרבן פסח, שאכלו את הכבש בחבורה "בבית אחד יאכל" (בראשית יב, מו) מביא רש"י מהמכילתא: "בחבורה אחת, שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו". מה הענין? כותב ר' משה אלשיך (על שמות יב, א) "על ידי שנמנו עליו חבורה מורה על אחדות, שעל ידי כן תשרה הקדושה, שכל ענינה אחדות". וכן בימינו רבים נוהגים להתאסף משפחות משפחות, להסב ליל פסח באחדות ואהבה הדדית. [וראה דברים יפים שכתב מהר"ל בספרו "גבורות השם" סוף פרק שלושים וחמשה].

לכן גם אנו באכילתנו בליל פסח, עלינו לכוין לכל הדברים היפים והחינוכיים האלו. לא לחשוש מ"מה יאמרו הגוים", אלא להדבק במורשתנו, להיות אדוקים בתורתנו, להיות גאים במסורת שלנו.

כוונה שיש לכויין בעת אכילת מצה של מצוה

שאלה: מה הרעיון שיש לנו להסתגף באכילת מצה בפסח ולא לחם טעים?

תשובה: הרמב"ם (הלכות תמורה סוף פרק ד) לימד אותנו שמן הראוי לבקש טעם לכל מצוה ומצוה. זו לשונו:

"אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הם, ראוי להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם, תן לו טעם! הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה".

נכון שאין אנו בטוחים שידענו באמת מה הטעם שהקב"ה רצה בעת ציווי מצוה זו, אבל כדי לזרז אותנו וכדי שנעשה המצוה בחשק ואהבה, טוב הדבר שנחפש טעמים.

[אמנם ודאי, תמיד צריכים אנו להזהר שלא מפני איזה טעם שימצא חן בעינינו, בשביל זה יורשה לנו לשנות שום הלכה מִפְּרָטִי קיום המצוה ההיא. הטעמים הם רק להוסיף זירוז, ולא בסמכותם לשנות את ההלכה].

הרמב"ם עצמו נתן טעמים לעשרות מצוות (מורה נבוכים, ח"ג). וכן "ספר החינוך" פירש לכל תרי"ג המצוות. ובתקופה האחרונה הרב שמשון רפאל הירש בביאורו לתורה הסביר טעמים להרבה מאד מצוות. וכך כתב לענין אכילת מצה בפסח מקושרת לגזירה של ברית בין הבתרים (בראשית טו, יג) "גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום ועינו אותם". להלן תמצית מדבריו (שמות יב, ח):

"משמעות 'מצות ומרורים' ברורה. כשם שברגע היציאה לא הניחו להם נוגשיהם שהות לחימוץ לחמם, ומצות הוכרחו לקחת אתם, כן לא נתנו להם בהיותם עבדים שהות לחימוץ לחמם. בכל עת עמדו מאחוריהם שוט הנוגש ולחץ עומס העבודה עוצר-הנשימה, שאילצו אותם לאפות את לחמם במהירות ובחיפזון. 'מצה' היא אפוא לחם עבדות מובהקת. וכן אנו מכנים אותה: 'לחם עוני' (דברים טז, ג). מצה היא אפוא ביטוי אופיני ל'עבדות'.

כמו כן ברור ש'מרורים' מתייחס ל'זימרו את חייהם' (שמות א, יד), וביטוי הוא אפוא לעינוי, להתעללויות המרושעות בהם מררו את חייהם.

קרבן פסח 'צלי אש' משקף את היסוד השלישי הנעדר, ללא תחתית, ללא קרקע, מרחף, לא 'צל קדר', אלא תלוי בשפוד. הכנת קרבן הפסח עד היותו ראוי לאכילה ללא בסיס, ללא קרקע, מרחפים באוויר. הרי כזה [היה] מצב הגירות מתוכו הלכו והבשילו לקראת ייעודם. אלא שקמו עתה לדרור ולעצמאות". [עד כאן לשון הרב הירש].

זאת אומרת כי בעת עבודתנו היינו נאלצים לאפות מהר את לחמנו, כי המעבידים באמצע יום עבודה נתנו לנו רק דקות מספר להנפש ולבלוע מהר איזה דבר מזון. מצה נאפית מהר, ולא כמו לחם טעים שצריכים לכך יותר זמן כדי לאפותו.

חייבים אנו לזכור כי היינו פעם עבדים. המושג של עבדות, פעם בעבר הרחוק, היה שהמעביד יכול להכות את העבד כפי רצונו, אפילו באכזריות. המעביד יכול היה למנוע מהעבד שתיה, או להרעיבו שעות רבות. וגם היה יכול להפריד בין איש ואשתו, למכור את האיש לזר אחד, ואת האשה לזר אחר. התנהגו איתנו כמו עם בהמות וחיות כאילו אין לנו צורת "אדם".

סימן היכר לרמה מוסרית נעלה של האדם הוא כי יש לו מדת הכרת טובה. אם הקב"ה לא היה גואל אותנו ממצרים אז, היינו נשארים גוים כמותם. הקב"ה בחר בנו להיות עם שלו. יש סימן לכך שאנו עם הנבחר, לפי אופני המוסר והעדינות שאנו מתנהגים בהם. כל זאת בהשפעת התורה עלינו, משך הדורות.

שבעה ימים בשבוע אנו אוכלים "לחם עוני" כדי לזכור את שפלותנו של פעם, וכדי להחדיר בנו רגש הכרת טובה להיכן הגענו, למצב מבורך שבימינו.

ולכן לא משובח הענין להכין "מצה" בצורה רכה, דומה ללחם, ובלי היכר ושינוי. טוב לאכול מצה בצורתה הישנה, באותה צורה שהיתה משך הדורות, למען חינוכנו וחינוך כל צאצאינו. וצריכים לספר לילדינו כל הפירוש הנ"ל של הרב הירש.

אכילת "מצה-שרויה" בפסח

שאלה: אני מעדות המזרח. אני מבין שבני אשכנז מחמירים לא לאכול מצה שרויה בפסח. נא תסביר לי מדוע בני עדות המזרח לא מחמירים בזה והאשכנזים כן?

תשובה: יש פירוש לשולחן ערוך ונדפס על הדף בשם "שערי תשובה". בדיני פסח (שו"ע או"ח סי' תס"ק י') כותב: "יש אנשי מעשה שמחמירין על עצמם ואין אוכלים שום מצה שרויה או מבושלת במים. שחוששין שמא נשאר בה מעט קמח שלא נילוש ויחמיץ עכשיו על ידי השריה והבישול". כלומר, קמח מחמשת מיני דגן, אם נאפה במים והגיע לגמר אפייתו תוך 18 דקות, לא יחמיץ לעולם. אבל חששו שמא היו מקומות תוך העיסה אשר לשם לא הגיע חום האש, ונשאר עדיין קמח בלתי אפוי. ועכשיו ששמים המצה במרק או במים, הוא

יחמיץ. והרי פסק הלכה הוא שפירור חמץ אינו בטל ברוב, אפילו יהיה אחד מתוך אלף! [אם זה אירע בימי הפסח. אבל אם נתערבב לפני פסח, הוא בטל בששים].

אמנם הרב מחבר "שערי תשובה" בעצמו מסיים דבריו "נראה שהתחלת חומרא זו יצא ממה שהיו נוהגים מקדם [בתקופות העתיקות] לעשות לפסח מצות עבות מאד". נוסף ביאור: כיון שלא היו אז בתי חרושת לאפות מצות בכמויות, אלא כמעט כולם אפו בעצמם בבתיהם, יש לחשוש שהאש הביתי שלהם לא היתה שווה בחומו על פני כל הבצק, וחלק ממנו נשאר בלתי אפוי כמו בתחילה.

נוסיף: כיון שבימינו המצות דקות מאד, וגם חום האש בו אופים המצות הוא אחיד וחזק בכל שטח רוחב ואורך המצה, עד שאין להעלות על הדעת שיהיה שום מקום שהחום לא הגיע ונאפה המצה, נראה שזו היא חומרא יתירה.

לכן מסיים הרב "שערי תשובה" "עכשיו הוכשר הדור, ורוב בני אדם אין אופים מצות עבות כלל, רק ריקקים דקים, ואזדו להו החששות" [=התנדפו החששות].

ובאמצע דבריו כתב: "דאף המחמיר מהטעם הזה, אין צריך להחמיר שלא להטביל מצה אפוייה במים או משקה אחר, אלא נותן מיד לתוך פיו, דזה דבר פשוט שאין בזה זמן כלל להחמיץ". וזה מבואר בשולחן ערוך (סי' תסא סעיף ד') שיוצאים ידי חובת אכילת כזית מצה בליל פסח גם במצה שרויה. וכך כתוב גם בגמרא (פסחים מא) וכן פסק המשנה ברורה (שם בס"ק יז) למי שקשה לו לאכול מצה יבשה.

והגר"א היה נוהג לאכול כופתאות ("קניידליך") בפסח (מעשה רב, פסקא קפז) ולא חשש לשאלת "מצה שרויה". וכן החתם סופר (מנהגי בעל החת"ס סופר, שנת תר"ץ, פרק י, פסקא כ"ה). ובספרו של הראשון לציון הרב יצחק יוסף "ילקוט יוסף" על פסח, ח"ב עמ' תרס"ד (מהד' תשע"ז) הזכיר עוד שבעה מגדולי אשכנז שהיו מקילים בזה. (וכן פסק בקצרה הרב עובדיה יוסף ב-יחיה דעת א פסקא כא).

ובזמנינו מנהג מניעת אכילת "שרויה" מונע שמחת יום טוב מהרבה בני אשכנז, כי אינם יכולים לאכול עוגה רגילה עשויה מקמח, אפילו אפוי מקמח-מצה שכבר אפוי וטחון, אלא הם אוכלים מקמח תפוחי אדמה, שהוא פחות טעים. ואמנם יש קהילות החסידים בני אשכנז המחמירים מאד, שלא מרשים כלל להביא מצות לשולחן שיש עליו מרק, או גבינה למריחה וכו'. אבל הרבה מהליטאים מקילים. אבל אם ירצה אדם להקל בזה, אבל חושש כי כך היה מנהג אבותיו להחמיר בזה, אפשר לו לעשות התרת נדרים למנהג זה.

כלומר יאמר בפני שלושה שהוא מצטער על כך שכאשר התחיל לנהוג מנהג זה אחרי גיל בר מצוה, לא אמר שיהיה זה "בלי נדר". וכאשר יתירו לו שהמנהג מהיום והלאה יהיה "בלי נדר" יהיה מותר לו לאכול מצה שרויה.

הרב עובדיה יוסף מביא בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח סי' כג, סעיף יד) בשם "שערי תשובה" הנ"ל "שהנוהג שלא לשרות המצה במים בפסח, ולא אמר בפירוש שמקבל עליו כן, רק שכן נוהג שאינו אוכל מצה שרויה במים ומבושלת, אף שהיה בלבו כן, לא נחשב לנדר עד שיוציא בשפתיו. לכן כשרוצה לנהוג היתר, אינו צריך התרה". [עכ"ל].

וגם אם אדם זה כן אמר בפיו שהוא נוהג חומרא זו, אם טעה וחשב שהוא איסור ממש, ולא ידע שזה חומרא של מנהג בלבד, אפשר שאפילו התרת נדרים הוא לא צריך לעשות. כך הדין בשו"ע (יורה דעה ריד סעיף א) בשם הטור והתוספות. אמנם השו"ע מביא גם דעת "יש אומרים" לדרוש ממנו שיעשה התרת נדרים. אבל כלל גדול בדינו, בלשונות השו"ע, כי "סתם ויש אומרים" הלכה כ"סתם". אבל למען לצאת ידי כולם, כדאי לעשות גם בזה התרת נדרים, שאין בזה קושי לבוא לפני שלושה ולבקש התרה כנ"ל.

ליל סדר, אינה רק ליל מפגש משפחתי

שאלה: ברוך השם יש לי כמה בנים, חלק מהם כבר נשואים. רובם שומרי מצוות. אבל יש לי בן אחד, בגיל 25 עדיין רווק, למד פעם בישיבה תיכונית, אבל היום הוא מחלל שבת וגר בעיר אחרת. הוא מנומס מאד ועדין נפש. הוא בא אלי לפעמים בליל שבת, משתתף בסעודה ולא מפריע בשאלות דת. אבל הוא חוזר לבית שלו עם אופנוע שלו. אני דואג מאד כי הנסיעה באופנוע מסוכנת, האם מותר לי להשאל לו את האוטו שלי למשך שבת במקום שיסע באופנוע? ועוד כיצד אתנהג אתו בליל הסדר. כי שמעתי שמחלל שבת פוסל את היין שנוגע בו. ואם ימזוג לעצמו יין יאסור עלינו את כל הבקבוק.

תשובה: טוב הדבר שהוא עדין נפש ומנומס, וזה פותח שער שעוד יחזור בתשובה כראוי. על שאלתך ראשונה, אם תשאל לו האוטו שלך, חושבני שזה אסור כי אתה בבחינת "מסייע ידי עוברי עבירה". עדיף שתשכנע אותו שיישאר אצלך עד מוצאי שבת, שהרי סוף כל סוף אתה אוהב אותו והוא אוהב אותך, ולמה לא להיות יחד? אפילו אם איננו הולך אתך לתפילות, אבל הבית פתוח לפניו.

בענין שאלת היין, הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"א יורה דעה יא פסקא ד) פוסק בענין מחלל שבת שיצק יין לתוך כוס, מה שבתוך הכוס אסור בשתייה, ומה שנשאר בבקבוק, אפילו הוא טלטל את הבקבוק, מותר בשתייה. [וכמובן אם מדובר ביין מבושל, הוא אינו אסור אותו כלל]. אבל היתר גדול יש בענין. המשנה ברורה (סי' שפה ס"ק ו) קובע שאם מחלל שבת הזה מתבייש לחלל בנוכחותו של אדם גדול, אין דינו כמחלל שבת בפרהסיא. אם לדעתך הבן שלך לא יעשן סיגריה בשבת בנוכחותו של הרב עובדיה יוסף, כבר אין דינו כמחלל שבת בפרהסיא.

נושא אחר. כיון שהבן יהיה אצלך לליל הסדר, אין ראוי שתוכנו יהיה רק בלוי ערב נעים של מפגש אוהבים, בלי להתרכז בנושא המהותי של ליל פסח. מצוה זו של עריכת ליל הסדר הוא "למען תספר באזני בנך" מה שהיה לנו בצאתנו ממצרים, ועל ידי זה להחדיר בכל הנוכחים את המשמעות של הראשון של עשרת הדברות "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים".

כדברי הרמב"ן (סוף פרשת בא) שלמדנו מהענין הזה [א] על מציאות הבורא. [ב] שהוא מחדש אותות ומופתים, כי כמו שחידש את הבריאה מאפס ותוהו, כך ביכולתו יתברך לשנות כפי רצונו. [ג] שהוא יודע ומבין מה מתרחש אצל בני אדם. [ד] שהוא שומע תפילתם וזעקתם. [ה] שהוא נותן שכר ועונש על מעשינו. [ו] יש נבואה בישראל, כי משה הודיע מראש על המכות. [ז] שהקב"ה בחר בישראל.

ותתעב בהסבר כל פרט ופרט מהנ"ל. הערב צריך לשמש כמוקד חינוכי, משולב תוך כדי אכילה ושתייה. אין כאן "מסיבה" בלבד, אלא ערב של העברת המורשת מאבות לבנים.

אם יש לך יכולת להכין היטב, קח לך ספר "זבח פסח" של הרב יצחק אברבנאל, פירוש לליל הסדר, שם הוא שואל מאה שאלות ועונה על כל אחת בנפרד. תבחר לך מהם ארבע או חמשה, ואותן תמסור לכל בניך.

אפשר שליל סדר זה יהיה מפנה חיובי בחיי הבן העדין והטוב הזה, ויתעשת ויצא מהבלבול של הספקנות. תתפלל על כך.

על השותים כוס חמישי של יין בליל הסדר

שאלה: שמעתי כי יש הנוהגים לשתות כוס חמישי בליל הסדר. זה תמוה בעיני כי אמרו חז"ל שאין להוסיף על ארבע כוסות. ומדוע יש שהוסיפו כוס חמישי?

תשובה: ארבע הבטחות ציוה ה' למשה למסור לישראל.

[א] "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים

[ב] והצלתי אתכם מעבודתם

[ג] וגאלתי אתכם בזרוע נטויה

[ד] ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים" (שמות ו, ו-ז).

ואמרו בירושלמי (פסחים, פרק עשירי) כי לכן נוהגים אנו לשתות בליל פסח ארבע כוסות יין. אבל צריך עיון גדול, הרי בפסוק הבא יש הבטחה חמישית "והבאתי אתכם אל הארץ", ומדוע לא קבעו חז"ל על זאת כוס חמישי?

שאלה שהיא קשה יותר שואל "אור החיים" (על פסוקנו) הרי ה' לא קיים הבטחתו זאת! כי כל בני המדבר מתו במדבר. ואיפה ההבטחה "והבאתי אתכם אל הארץ"? והוא עונה על כך שהעם קיפח את זכותם למימוש ייעוד זה, כי חטאו בחטא המרגלים. כי ה' התנה תנאי בהבטחה השלישית "והייתי לכם לאלהים", והם קלקלו בזה. אבל דבריו הללו סותרים לדברי חז"ל (קידושין ע"ב) שהודיעו לנו כי ה' הוא תמיד לנו לאלהים וזה לא משנה כלום מה שנחטא או נהרוס.

אלא הראב"ד (בשו"ת תמים דעים סי'ל) מביא מהירושלמי שכוס חמישי כנגד "והבאתי אתכם אל הארץ". הרב מנחם כשר, המחבר של הסידרה הנפלאה "תורה שלימה" הוציא לאור ספר "הגדת פסח ארצישראלית" ושם בסוף הספר (עמ' 205) הביא לשון הראב"ד. וגם הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ח ה"י) כותב:

"ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול, והוא מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל. וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות" [ומשמע שגם שותים ממנה].

עלינו לדעת כי הנוסח הקדמון בגמרא (פסחים ק"ח ע"א) היה כתוב: [כוס] "חמישי גומר עליו את ההלל ואומר 'הלל הגדול' [הוא מזמור קל"ו של תהלים, 26 פעם 'כי לעולם חסדו']. רק הרשב"ם הוא ששינה את גירסת הגמרא ותיקן שיהיה כתוב בגמרא [כוס] "רביעי". אבל הגירסא

"כוס חמישי" כך היה אצל בעל הלכות גדולות, ר' סעדיה גאון, ר' עמרם גאון, רבנו חננאל, הרי"ף וכו' (כמו שפירט הרב כשר, שם בעמ' 178 ואילך. הספר נמצא בתוכנה "אוצר החכמה"). אלא שה"שולחן ערוך" פסק כמו גירסת הרשב"ם ששותים רק ארבע כוסות.

האיסור לשתות בין הכוסות הוא אך ורק בין כוס שלישי לרביעי (פסחים ק"ז ע"ב). נתנו טעם כדי שלא ישתכר. מה הבדל בין אחרי שלישי לאחר כוס שני? אלא בתוך המזון אינו משכר. ומה טעם האיסור? מפרש רשב"ם (על הבבלי) כי לא יוכל לומר ההלל כראוי [ע"כ]. אבל מזה נדע שאחרי שאמר ההלל, לא איכפת לנו. וכן אחרי כוס רביעי אין איסור, לכן מותר לשתות כוס חמישי.

לשון המשנה (פסחים קא) "לא יפחתו לו מארבע כוסות". אבל להוסיף על כך לא אסרו כלל.

גם מה שאמרו לא לאכול כלום אחרי אפיקומן, תלמידו של רש"י, ר' שמחה במחזור ויטרי (ס' עה) נתן טעם כי אין מפטירין אחרי הפסח אפיקומן, כדי שישאר טעם פסח (או מצה) בפיו. והנה לא מנענו אחרי אכילת אפיקומן כוס שלישי ורביעי, ולא סברנו שהם מבטלים טעם המצה. וכן אנו נאמר גם על כוס חמישי, שאינו מבטל טעם המצה. והוא פוסק שאין איסור לשתות (תה או מים) אחרי גמר הסדר. וכן כתב המנהיג (פסח, ס' פז) וכן כתבו התוספות (פסחים ק"ז, ב) והרא"ש. וכן התיר הרב עובדיה יוסף שו"ת חזון עובדיה ח"ב ס' נ. ובמיוחד אחרי חצות לילה, הביא מי שמתיר להם גם פירות ומיני מתיקה (שם, עמ' תתפה).

סוף דבר, כל הדורות נהגו בפועל לשתות רק ארבע כוסות [אע"פ שכאמור לעיל לפי הרמב"ם היה מותר לשתות כוס חמישי], כי לא נתקיים בימיהם "והבאתי אתכם אל הארץ". אבל בימינו שזכינו לקיבוץ גלויות מכל כנפי הארץ, ודאי שבח גדול הוא להכיר טובה להקב"ה על כך, ובמיוחד לאור דברי הראב"ד שהבאנו לעיל.

וזו לשון הרב מנחם כשר: "והנה בזמננו אנו שזכינו לראות חסדי ה' וישועתו עלינו וכו' וקיום הבטחת "והבאתי אתכם אל הארץ", טוב ויפה לקיים מצוה מן המובחר בשתיית כוס חמישי, ולומר עליו הלל הגדול "שבשפלנו זכר לנו וכו' ויפרקנו מצרינו" ולהודות לה' על הנסים ועל הנפלאות", עיין שם שהאר"ך.

אם מותר לאשכנזי לאכול קטניות בפסח

שאלה: אני אשכנזי וחלק מהצאצאים שלי התחתנו עם בעלים מעדות המזרח. אחת עם בחור מיוצאי תימן. והשניה עם מרוקאי. כמובן הבנות שלי אוכלות בפסח לפי מנהג הבעל, אוכלות קטניות בפסח. אני נוהג כל שנה להתארח אצלם ותמיד יש לי בעיה מה מותר לי לאכול אצלם, כי עד עכשיו נזהרתי מלאכול קטניות. אבל אמרו לי שיש מתירים גם לאשכנזים. מה העניין?

תשובה: איסור אכילת קטניות בפסח אינו מהתורה ואינו מדרבנן אלא מחמת המנהג. וגם מנהג זה לא נתקבל אצל הספרדים (בית יוסף, סי' תנג) ורק אצל האשכנזים. מאזה טעם נוצר מנהג זה? ספר הסמ"ק (ר"ת ספר מצוות הקטן) שהיה מבעלי התוספות, כותב (סי' רכב) כי הקמח שלהם דומה לקמח חמשת המינים, וגם הוא מתבשל כמעשה קדירה, ויבואו להחליף ביניהם ויאכלו חמץ בפסח. הבית יוסף הביא טעם שלפעמים גרעיני תבואה מעורבים בהם ויחמיצו בעת היבשול.

אבל כאמור, הספרדים לא חששו להנ"ל. והנה בשו"ת אבקת רוכל (סי' ריב) שכתב הרבי יוסף קארו מבואר כי כאשר יש שתי קהילות גרות במקום אחד, ומנהגיהם חלוקים זו מזו, כיצד ינהגו? הרי יש חשש של איסור "לא תתגודדו"? אלא אותה הקהילה שהם הרוב, וגם היו גרים שם תחילה לפני האחרים, הם הקובעים ההלכה. וגם אם אחר כך התרבו החדשים במספר והם כבר יותר מהקהילה הראשונה, עדיין יש להם לנהוג כמו המנהג הראשון שהיה שם.

לעניננו, קהילות ספרד היו כאן בארץ ישראל תחילה, לפני שעלו ארצה תלמידי הבעל שם טוב ותלמידי הגר"א. וגם ביררתי בלשכת הסטטיסטיקה הממשלתית, וענו לי כי מאז קום המדינה, 65 אחוז מהעולים ארצה הם מארצות אפריקה ואסיה, כלומר ספרדים, וצאצאיהם הם הרוב בארצנו. לכן ברור כי אשכנזי שירצה לנהוג בזה כמו הספרדים, אינו עובר שום איסור בזה.

וגם מחבר "חיי אדם" בסוף ספרו "חכמת אדם - משפטי ארץ" (סעיפים כג-כה) קובע שעל האשכנזים לנהוג כאן מנהג הספרדים [משום "לא תתגודדו"]. ואמנם נכון שהרב ישראל שקלובר (תלמיד הגר"א) הנהיג כאן בארץ ישראל שהאשכנזים ייפרדו מהספרדים וימשיכו לנהוג ככל מנהגי אשכנז (כך כותב בתחילת "פאת השולחן", פרק ג, סוף ס"ק ל"א) וכך נוהגים רובם ככולם של האשכנזים, בכל אופן אני סבור שהרוצה לסמוך על רבי יוסף קארו, אין בידו עון.

יש להוסיף כאן פרט חשוב. יש ב"תחומין" (כרך י"ג, שנת תשנ"ג, עמ' 163-180) מאמר יקר ערך של הרב יהודה פריס, שם מוכיח כי הפירות שנאסרו בתקופת קדמונינו לפני כמה מאות

שנים, כבר אינם בשוק שלנו. והמזון שיש בימינו רובו ככולו לא היה קיים בזמנם, ולא על מזון זה חל איסורם. לדוגמא, בימינו כל האשכנזים אוכלים בפסח עוגות עשויות ע"י קמח תפוחי אדמה. ולכאורה היו צריכים לאסור זאת, כי הקמח דומה לקמח דגן? אלא הרב משה פיינשטיין (אגרות משה או"ח ח"ג תשובה סג) מנמק שבימי הראשונים לא היה קיים זן "תפוחי אדמה" ואינם בכלל האיסור. והוא הדין שמן סויה ועוד. עיין פרטים במאמר ההנ"ל בתחומין, עמ' 178.

דברי הרבי יוסף קארו, המתיר לאשכנזים בארצנו לנהוג בכל דבריהם כמו הספרדים, נאמרו גם לעניני איסור תורה ואיסורים דרבנן. אבל לענין מניעת איסור קטניות, שהוא רק משום מנהג, ודאי כי מותר לכל אחד לסמוך על הרבי יוסף קארו.

הרמב"ם (הלכות עבודת כוכבים פרק יב הלכה יד) פוסק:

"ובכלל אזהרה זה שלא יהיו שני בתי דינין בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר שדבר זה גורם למחלוקות גדולות שנאמר 'לא תתגודדו', לא תעשו אגודות אגודות".

מלשוננו "כמנהג זה" משמע שגם במנהגים שונים זה מזה, יש להזהר. אמנם ידעתי כי הרבה פוסקים סבורים שאיסור "לא תתגודדו" הוא רק באיסורים ממש ולא במנהגים. וגם יש פוסקים רבים הסבורים שבין קהילות אשכנז וקהילות ספרד, שכבר ניכרים כִּישוּיוֹת נפרדות זו מזו, אין איסור "לא תתגודדו". אבל לא כך משמעות הרמב"ם. והרוצה לסמוך על דבריו, אשרי חלקו.

מדוע אין אמירת "הלל שלם" ביום שביעי של פסח

שאלה: בימי חג סוכות אומרים הלל שלם, עם ברכה, בכל שמונה ימי החג (כולל שמיני עצרת). אבל בחג פסח אומרים הלל שלם רק ביום הראשון, ובשאר הימים אומרים רק חצי הלל. מה ההבדל בין החגים? ורק חלק מהאשכנזים אומרים ברכה על חצי הלל. אבל לדעת הגר"א ועוד הרבה, אין לברך על חצי הלל. מה הטעם לזה?

תשובה: חז"ל עצמם שאלו שאלה זאת, וענו (ערכין י ע"ב) כי בחג סוכות יש הבדל בין הקרבנות המובאים בכל יום ויום. ביום ראשון 13 פרים, ובכל יום אחר כך מביאים פחות, יום שני 12, יום שלישי 11 וכן הלאה. אבל בחג הפסח יש אותו הקרבן יום יום ואין בזה חידוש.

כדי להבין מה השמחה הגדולה שמפני זה ישיר כלל ישראל הלל שלם בכל יום ויום? אלא לדעתי זה שייך לפזמון "אחד מי יודע" שאומרים בסוף ליל הסדר. מספר שלוש עשרה הוא מול י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם וי"ג מדות של רחמים (שמות ל"ד). ומספר 12 מול י"ב שבטי ישראל. וכן הלאה עד נגיע למספר שבעה.

טעם זה שמסרו לנו חז"ל מניח את הדעת. אבל יש לתמוה שרבי יוסף קארו מצא לנכון להביא טעם דרשני למניעת אמירת הלל שלם בשביעי של פסח. ב"בית יוסף" על הטור (סי' תצ ד"ה כל הימים) מביא בשם מדרש "הרנינו" (זהו קובץ מדרשים שאבד מעם ישראל, ורק הובא ממנו בקדמונים, כמו ילקוט שמעוני) "שאין גומרים ההלל כל ימי הפסח לפי שנטבעו המצריים, וכתוב 'בנפול אויבך אל תשמח' עכ"ל.

דרשה זאת דחוויה. לא רק מפני שחז"ל נתנו טעם אחר, המספיק טוב, אלא הוא מופרך לגמרי. כי גם בעת קריעת ים סוף, עת שטבעו המצריים, עם ישראל אמר שירה "אז ישיר". ואמנם בגמרא (סנהדרין לט ע"ב) הודיעו חז"ל שהקב"ה מנע מהמלאכים מלומר שירה כי "מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?" אבל מסביר שם מהרש"א כי המלאכים הם רק צד שלישי בענין, לא מעורבים בהצלה. אבל ישראל הניצולים הם בודאי חייבים לומר שירה!

ועוד קושיא חזקה יש על מדרש זה. אם אמנם טבעו המצרים זה היה ביום השביעי בלבד, ומדוע אם כן אנו לא נאמר שירה [הלל שלם] ביום שני של חג, שלישי ורביעי וכו'? ואם תאמר גזרו לא לומר הלל גם על שאר ימי פסח, אם כן מדוע ביום ראשון כן אומרים הלל? ועוד יותר קשה מזה, ביום ראשון של פסח מתו כל הבכורים במצרים, עד "אין בית שאין שם מת" (שמות יב, ל). והיא הביאה יללה גדולה ועצומה. ומדוע אנו אומרים אז הלל בו ביום? וגם אמרו הלל בעת אכילת קרבן פסח, שהיה גם בחצות ליל פסח, עת מכת בכורות?

בענין שאלתך מדוע יש שאינם מברכים על חצי הלל, דע לך כי רק י"ח ימים בשנה אומרים את ההלל השלם. 8 ימי סוכות, 8 ימי חנוכה, יום ראשון של פסח ויום שבועות. מה שאומרים הלל בראש חודש הוא רק מנהג. וכדי שלא נחשוב שזהו ההלל האותנטי, מדלגים פרקים מהאמצע. וכאן חלוקים הדעות. לפי רמב"ם (סוף הלכות ברכות) לברך ברכה כאשר חז"ל לא תקנו זאת, היא ברכה לבטלה ונענשים על כך. ולפי רבנו תם (התוספות) מותר לברך לפי מנהג ישראל.

עד כדי כך אין קריאת חצי ההלל בדרגא של הלל האמתי, כי מובא ע"י ר' שמחה, תלמידו של רש"י (מחזור ויטרי, עניני ראש חודש, פסקא רכו) כי רש"י לא ברך על ההלל ההוא, וגם קרא בו בעת שהיה יושב, ולא נעמד בו.

צריכים לדעת מה עיקר ומה טפל.

צדקה לעניים

שימוש בכספי צדקה למען צאצאי הנדבן.....תקט
 כיצד לחלק כספי צדקה.....תקיא
 כיצד להודות להשם על הנס שקרה לך.....תקיב
 איש תרם הרבה כסף לצדקה ואשתו כועסת עליו.....תקיג

שימוש במעות מעשר למען צאצאי הנדבן

שאלה: שנים רבות שאני מפריש עשירית מהרווחים שלי ומקיים "מעשר כספים".
 אני רואה ברכה בכך והקב"ה מביא לי פרנסה טובה. עכשיו הבנים שלי הגיעו לגיל בר
 מצוה פלוס, ואח שלי אומר לי לדאוג לעתידם כשירצו להתחתן; להניח כספים
 בחשבון-חסכון בבנק עבורם. אבל מצד שני, האם מותר לי להשתמש בכספים אלו
 למען תועלת פרטית למשפחה שלי? עדיין זה ייחשב למצוה?

תשובה: ראשית-כל צריכים לדעת שאין חיוב גמור להפריש "מעשר כספים" כדי לתת
 לעניים. "מעשר" מוזכר בגמרא רק לענין הפרשת עשירית מהיבול, תוצרת מזון. אבל ענין
 עשירית מההכנסה הכספית מוזכר רק במדרש (כדברי התוספות, תענית י ע"א). כדוע אין פוסקים
 הלכה-למעשה מהמדרשים. אבל ודאי שהנותן צדקה לעניים מתברך, ואינו ניזוק על ידי זה
 (שולחן ערוך, יורה דעה, סי' רמז סעיף ב).

גם הנהוגים מנהג טוב להפריש עשירית מרווחיהם "מעות מעשר" אפשר להם להשתמש
 בכספים אלו לכל דבר מצוה, אם לא היתה יכולת בידם גם להפריש סכומים אלו וגם לעשות
 המצוות ההן (ט"ז על יו"ד סי' רמט סוף ס"ק א). ועוד אתה צריך לדעת, כי הפרשת מעשר כספים
 הוא בתורת מנהג, כי ה"חפץ חיים" בספרו "אהבת חסד" (ח"ב ענין מעשר כספים, סוף פרק יח)
 מלמד שבתחילת קבלת אדם המנהג הזה יתנה האדם שזה "בלי נדר". כלומר אילו היתה חובה

ממש, מה זה יועיל לומר "בלי נדר"? וגם אם לא התנית, אפשר לעשות התרה על מה שעתיד להיות, ותתיר לפני שלושה אנשים.

לענין דאגתך לצאצאך, הרב שמואל ואזנר, הרב של בני ברק, אמר בזמנו שאפשר לתת חמשים אחוז ממעות מעשר שלך למען צרכי צאצאך, והשאר תעזור בכך לאחרים. אבל לדעתי ראוי לתת אפילו שמונים אחוז מהסכומים למען צאצאך. כי יש שני סוגים של הורים בארצנו. יש מי שמשתתף בעול עם צאצאיו וחוסך כסף כדי לעזור להם לרכוש דירה לדור בה כשיתחתנו. לא טוב לגור בדמי שכירות. אחרי עשרות שנים, כאשר יכולת העבודה פוחתת, ויש חשש לצמצום דרסטי של ההכנסות, היכן יגורו בני הזוג? כאשר לא יהיה להם מספיק כסף לשלם דמי שכירות, מה יעשו? ולכן אב ואם האוהבים את צאצאיהם חייבים לעשות כל מה שאפשר כדי לעזור להם. ואם אגרו כרבע מסכום הדירה, השאר יקחו עליהם בני הזוג במשכנתא מהבנק למשך 25 שנים. במקום לשלם שכר דירה לבעל הדירה, וכל חודש בחודשו הכסף הולך "לאיבוד", ומה שהיה היה, עדיף שיתנו כל חודש לבנק, ובמשך הזמן הדירה תהיה בבעלותם וידורו בה לאורך ימים טובים.

אבל יש סוג הורה שאינו דואג לצאצאיו עד כדי כך. הוא מעדיף לתת עשרות אלפי שקלים עבור חתונה מפוארת, כאשר כל מנה לאורח עולה הון תועפות. ויזמין אורחים רבים "בלי לעשות חשבון". וגם יבזבז כסף על פרחים רבים, על תזמורת יוקרתית, על תפארת נוצצת של ליל החתונה, כדי להפגין עוצמה כלכלית. לבני הזוג יתן תמיכה מצומצמת למשך שנה או שנתיים, ויפטיר בשפה "שידאגו לעצמם, כמו שאני דאגתי לעצמי".

דרך התורה היא לפי האופן הראשון שתארנו. "איזהו חכם? הרואה את הנולד" (תמיד לב, א). בניך ובנותיך יגיעו בעוד כמה שנים לעת הנישואין. לתחנה חשובה זו תתכונן מראש לעזור להם. שים הכסף בבנק לשמירה בתוכנית חסכון. ממעשר הכספים תתן חלק מכריע כדי לבסס אותם, לבנות אותם, לתת להם בטחון כלכלי. בדיני צדקה למדנו (שולחן ערוך, י"ד סי' רנא סעיף ג) שצריכים להקדים תמיכה לקרובי משפחה, לפני כל אדם אחר.

אל תביט רק אל ההוה, אלא תהיה כמו יוסף הצדיק, שבשבע שנות שובע, דאג לעתיד של השנים שיבואו שאז מצטרכים אל השפע הזה. "החכם עיניו בראשו" פירשו חז"ל (קהלת רבה ב, יז) "בראשו של דבר", בתחילת כל דבר.

כיצד לחלק כספי צדקה

שאלה: בעוד חודש אני מסיים פרעון כל חובותי לבנק, עבור משכנתא לדירה בה אני ואשתי גרים. כעת יהיה לי סכום עודף מהמשכורת שלי ואוכל להפנות אותו לצדקה. אני שואל: מה עדיף, לתת לעניים או למוסדות התורה? ועוד שאלה, יש לי בן הלומד בכולל אברכים. יש לאשתו משכורת מינימום והם שורדים אבל חיים בצמצום. האם אוכל להפנות כספים אלו אליו, למרות שהוא קרוב-משפחה שלי, ועדיין תיחשב לי זאת למצוה?

תשובה: אשריך שנכנסת לקבוצה החשובה של אנשים הנותנים ומעניקים לאחרים, ולא חיים רק לעצמם. בענין למי לתת כספי צדקה, זו שאלה קשה. על המקרא "מה יקר חסדך" [להיטיב לאחרים] העירו חז"ל (סוכה מט ע"ב) "שמא תאמר כל הבא לקפוץ [לטפס למדריגה זו] קופץ?" כלומר לא כל הרוצה מעלה גדולה זו זוכה. מדוע? מפרש שם רש"י:

"שמא כל הבא לקפוץ - ולעשות צדקה וחסד קופץ, ומספיקין וממציאין לו אנשים מהוגנים לכך? תלמוד לומר 'מה יקר', צריך לתת לב ולטרוח ולרדוף אחריה. לפי שאינה מצויה תמיד לזכות בה [ל'אנשים] מהוגנים".

כלומר יש הרבה רמאים שמציגים עצמם לעניים במצב קשה מאד, עת שמצבם די סביר ודי מאוזן. והאדם הנודב צדקה טועה לחשוב שעשה מצוה גדולה, אבל בפועל יודע ה' שנתן מכספו למי שאינו צריך עזרה.

כאשר תתן צדקה לעניים, תן רק ישירות למשפחה שאתה מכיר אישית. וטוב הדבר שתבחר במשפחה מרובה ילדים, שמצוי שההכנסות של ההורים אינם מספיקים לכל צרכיהם. או שתתן למשפחות שהאב מחוסר עבודה. או שההורים הם חולים ואינם מסוגלים לעבוד משרה שלימה.

גם אם תבחר לתת לארגונים המחלקים צדקה למשפחות עניות, צריכים לברר אם מנהלי הארגון חוקרים היטב למי לתת, ולא מחלקים בלי בדיקה. הורו חז"ל (בבא בתרא י ע"ב) לתת רק לארגון שממונה עליו אדם נאמן. כך לשון הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק י הלכה ח):

"ולא יתן אדם לתוך קופה של צדקה אלא אם כן יודע שהממונה נאמן וחכם ויודע להנהיג כְּשׁוֹרָה כר' חנניה בן תרדיון". [נאמן], זאת אומרת שאינו לוקח נתח גדול לעצמו, ו"חכם" שיוודע להבחין למי ראוי לתת].

בנוגע למוסדות התורה, ודאי מצוה גדולה היא לתמוך בלומדי תורה. כי בלי ציבור של תלמידי חכמים, מי יעניק רוח קדושה לעם ישראל? חלילה נידרדר להיות עם בינוני כמו שאר האומות.

אבל הבעיה היא שיש מוסדות שמנהליה וראשיה חיים חיי מותרות, על חשבון קופת הישיבה, והאברכים חיים בתקציבים מוגבלים מאד. הטוב ביותר שתתן ישירות לאותם אברכים שחקרת ודרשת ונודע לך על מצבם הדחוק (במיוחד עם הם הורים לילדים רבים).

הטוב הוא לפזר את כספך ולא לתת הכל לנמען אחד, פן תכשל ושמט כספך אצל מי שאינו זקוק כל כך לכספך.

בענין עזרה לבנק, ודאי שקרובי משפחה קודמים לכל אדם אחר. כך פסקו חז"ל מהמקרא "את העני עמך" (שמות כב, כד). וכך לשון שולחן ערוך (יורה דעה - סימן רנא):

(ג) הנותן לבניו ובנותיו הגדולים, שאינו חייב במזונותיהם, כדי ללמד את הבנים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה, וכן הנותן מתנות לאביו והם צריכים להם, הרי זה בכלל צדקה. ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים. ואפילו אינו בנו ולא אביו, אלא קרובו, צריך להקדימו לכל אדם... ועניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת... ויושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי חוצה לארץ".

תתפלל שתצליח לקיים המצוה כמו שהקב"ה רוצה.

כיצד להודות לה' על נס שהיה לך

שאלה: עברתי ניתוח להסיר גידול ממאיר בגוף ואני מודה להקב"ה שהניתוח הצליח. כיצד אביע תודתי להקב"ה. האם כדאי לערוך סעודת "קידוש" בבית הכנסת בשבת הקרובה?

תשובה: חז"ל (ברכות נד ע"ב) קבעו כי מי שנעשה לו נס, שחזר מהנסיעה במדבר או הפלגה בים הגדול, או נשתחרר מבית הסוהר, או שהיה חולה מחלה רצינית ונתרפא, צריך להביא קרבן תודה. קרבן זה היה נאכל למשך יומיים, והיה אסור להשאיר ממנו "נותר" ליום השלישי. כדי להספיק לאכול בהמה שלימה תוך זמן קצר כזה, היה בעל הקרבן, מי שנעשה לו הנס, מזמין קרובי משפחה וידידים ואפילו שכנים שישמחו אתו.

אבל זה לא מספיק. כותב הנצי"ב (העמק דבר, על ויקרא כב, כט) שהיה בעל הסעודה מספר לכל אורחיו על הנס והחסד שעשה לו הקב"ה. וכולם התפלאו על השגחת הקב"ה ורחמיו וחנינתו. זה חיזק בהם האמונה.

לכן ודאי אם תדרוש על כך בעת הקידוש בבית הכנסת, מה טוב. אבל יש בזה גם צד שלילי. הלכה היא שאסור לאכול ולשתות בבית הכנסת (שו"ע או"ח סי' קנא סעיף א). אמנם יש רבנים המתירים זאת כי לפי דעתם זו סעודת מצוה. אבל סוף כל סוף לא יוכלו הנוכחים להזהר משיחה בטילה, וזה אסור לדבר בבית הכנסת, לכל הדיעות.

עדיף יותר שתתן סכום כסף למשפחה עניה. חפש בשכונתך משפחה שההורים מחוסרי פרנסה, או שברוך השם יש להם הרבה ילדים אבל משכורת ההורים אינה מספקת לכסות ההוצאות.

ובזה תקיים הודאתך להקב"ה. "כל המרחם על הבריות, מרחמים עליו מן שמים" (שבת קנא ע"ב). זה עדיף מעריכת הקידוש בבית הכנסת. וגם תקרא בפיק "פרשת תודה" ברמב"ם (הלכות מעשה הקרבנות, פרק תשיעי, הלכות ה-יב) ואחר כך תקרא בתהלים כל פרק ק"ז.

איש תרם הרבה כסף לצדקה ואשתו כועסת עליו

שאלה: בבית הכנסת בא שליח של מוסד ציבורי חשוב, שמחנכים בו נוער נושר, בחורים שעזבו ישיבות, וכדי שלא ידרדרו לחיי שובבות ומנהגים רעים אוספים אותם במסגרת חינוכית. התלהבתי והתנדבתי לתת אלף שקל. כאשר שמעה אשתי עשתה לי "ברוגז". כיון שאני בדרך כלל חסכוני ולא נתתי לה כסף לקנות פאה חדשה, העולה אלפי שקלים. והיא כבר לא מדברת אתי יומיים. האם עלי להפר נדרי? האם אסור לי לתת מהכסף שלי צדקה, והיא יכולה לבטל ממני קיום מצוה?

תשובה: החפץ חיים כתב ספר "אהבת חסד" אודות דיני צדקה והלוואות לעניים ושם (ח"א פרק ב פסקא ב) כתב:

"וּבַעַל שאשתו מקפדת עליו ומריבה אתו על הלוואותיו [לאחרים], אף שמהדין אין לו לחוש לזה כלל, כי הכסף שלו הוא, ולא שלה, אפילו כך יותר טוב שיעשה בהצנע כדי שלא יבוא לידי קטטות ומריבות. ואשה שמוֹחָה בבעלה מלקיים מצות גמילות חסדים וכמוהו שאר כל המצוות, עבירה היא בידה ועתידה לתת את הדין. ולהיפך, אם תיעצהו לטוב, יש לה זכות גם כן בזה" עכ"ל.

הרי שהחכם "עיניו בראשו", ויצפה דבר לפני שיפעל פעולה, וימנע מריבה וקטטות. אספר מעשה שהיה אצלי. הגיע אלי אורח מארה"ב, הושטתי לו אוכל ושתיה, ובקשתי בנימוס שיברך תחילה לפני שיאכל. מיד קצף עלי ורעם בקולו "אתה לא תגיד לי מה לעשות!"

למחרת הלכתי לביתו של ראש ישיבת פוניביז', הרב שך, ושאלתי אותו מה לעשות ואיך אתנהג בעתיד. ענה לי בפקחותו: "הרי תודה לי כי לברך ברכות הנהנין הוא מדרבנן, אבל לכעוס היא עבירה מהתורה. עדיף לא להכשיל אותו בעבירה מהתורה".

כמו כן, הריב בין איש לאשתו הוא עון חמור מאד. לא די בזה אלא מגרש השכינה מביתו (סוטה יז, א). אם הוא יודע שאין דעת אשתו נוחה מזה, אבל בכל זאת אינה מתקיפה אותו, מותר לו לתת צדקה או להלוות הלוואות לנזקקים. אבל אם יש חשש שהדברים יגיעו גם לריב דיבורים, עדיף להמנע.

מה שכתב הרב "חפץ חיים" שילווה בהצנע, בימינו שדף החשבון בבנק גלוי לפני שני בני הזוג, יהיה קשה להסתיר מפניה ידיעה על סכום גדול. אבל סכום קטן "יעבור מתחת לראדאר" [=המק"מ].

צומות טבת, תמוז, אב, תשרי

צומות תמוז ואב תקטו
 צום גדליה, מפני מה צמים תקיז
 צום עשרה בטבת תקיט

צומות תמוז ואב

שאלה: זה כבר קרוב לאלפיים שנה עם ישראל מתאבל על חורבן בית המקדש. מה חשוב כל כך שנתבטלו הקרבנות? והרי בכל העולם כולו כבר אין פולחן קרבנות בעלי-חיים כטכס דתי?!

תשובה: אין לזלזל בחשיבות בית המקדש בבנין הקשר בין ישראל לאביהם שבשמים. בדקתי בספר "משנה תורה" לרמב"ם ובהקדמתו הוא מונה 139 מצוות בתורה העוסקות רק בענייני המקדש. ומונה עוד 19 מצוות הנוגעות לטומאה וטהרה, וכידוע דינים אלו שייכים רק לנכנס למקדש או לאוכל קדשים או מתנות כהונה ונוגע בהם. כלומר מתוך 613 מצוות שבתורה, יותר מרבע מהן עוסקות בענין המקדש.

שבעה דברים שנבראו עוד לפני בריאת העולם, ואחד מהם הוא מקום המקדש (פסחים נד, א) ועל עבודת הקרבנות העולם עומד (אבות, א). ובכן, מה הענין?

אלא מסביר מהר"ל (בספר "גבורות השם", פרק מ עמ' קנא):

"כי כל ענין הקרבן הוא להודיע כי בהתבונן מציאות השם יתברך, אין אצל מדריגתו מציאות לשום נמצא. כי הוא יתברך נבדל מכל חומר בעולם, ואם כן במעלתו ובמציאותו אין דבר חמרי נמצא. ולכך היו מקריבים אליו הקרבנות לדעת כי הדברים החומרים אין להם מציאות אצל השם יתברך, שהוא נבדל מן החומר, והכל נקרב אל השם יתברך שהוא נבדל מן החומר".

מקורו של מהר"ל הוא בדברי רלב"ג (על בראשית ט, התועלת העשירי, מהד' מוסד הרב קוק, עמ' צ"ג) "והנה תמצא בענין הקרבנות שהם יעירו השכל... כי בזביחת הבעל חי ונתח אותו לנתחיו, ושרוף אותו באש.... יתן האדם אל לבו כי ההפסד הוא סוף כל אלו הדברים השפלים, ותכנע מפני זה הנפש הבהמית [של האדם]... וכבר יתעורר השכל".

זה ידוע כי המין האנושי מלא יצרים רעים. תאוה וגאווה. קנאה ושנאה. מעשי רשעות איש נגד רעהו. כמעט כולם חיים חיי אנוכיות, נהירה שגעונית אחרי סיפוק התאוה, או רדיפה אחרי ההון. הרי על זה ציוו חז"ל "שוב יום אחד לפני מיתתך" (אבות, ב) ועל זה ענה בעל המאמר ההוא לשואליו, הא כיצד ידע האדם מתי ימות שלכן יזדרז לשוב בתשובה? וענה, הרי בכל יום ויום הוא בספק, ולכן כבר עכשיו יתקן את מעשיו! (שבת קנ"ג ע"א).

אבל כיצד ימחיש האדם לעצמו לימוד מוסרי זה? כיצד יתגבר על "ארי נוהם", יצרו הרע המפתה אותו? כאשר הוא מביא נציג של האדם, פר או כבש, או אפילו עוף, ורואה מה שנהיה בסופו של יצור זה, שהוא חוזר להיות אפר, ולמרות שהיה תוסס ומלא אנרגיה, הנה חזר להיות אפס אפסים, מקבל האדם יחס נכון שכל המציאות שלנו, כל החיים שלנו, הם חולפים ועברים, כדברי דוד המלך "כצל [העובר] ימינו על הארץ" (דברי הימים-א כט, טו). חשובים אנו רק כרגע, מול אנשים שבסביבה שלנו. אבל בעוד כמאה שנה, מי יזכור? וגם מי ידע שבכלל היינו כאן, שְׁחִינוּ חוויות אלו ואלו?

המציאות האמתית, המוחלטת והקיימת, היא רק של הקב"ה. וכמו שפירט הרמב"ם בתחילת ספרו (הל' יסודי התורה פ"א הלכות א-ד).

החינוך לזה היה על ידי הבאת הקרבנות. ומאז שחדלנו מהחינוך הזה, הדרדרנו מרעה אלא רעה. ומתאווים אנו לחזור אל תִּקְוֶן תורני. ולכן על כך כל תפילותינו. (בראשית רבה, י"ג):

"כל תפלתן של בריות [=הגוים] אינה אלא על הארץ. 'מרי, תעביד ארעא! מרי תצליח ארעא!' כל תפלתן של ישראל אינה אלא על בית המקדש. 'מרי, יתבני בית מקדשא! מרי, מתי יתבני בית מקדשא':

[**מתורגם:** כל תפילתן של הבריות [=הגוים] אינה אלא על [הצלחת תוצרת הארץ] "אדני-הקב"ה] תוציא הארץ פירותיה. תצליח אדמתנו!". אבל כל תפילתן של ישראל אינה אלא על בית המקדש: "אדני, תבנה בית המקדש! מתי יִבְנֶה בית המקדש?"

שאלה כא - מפני מה צמים ביום צום גדליה (ג' תשרי)

תשובה: יהודי שהוא צם ואינו מבין מפני מה, אינו דומה לאדם אחר שהוא צם ומבין סיבה והסבר למה? כי הראשון אמנם קיים מצות חז"ל אבל הפיק תועלת-מיידיית מועטת [אע"פ שללא ספק עשה מצוה]. והשני הרויח תיקון מחשבותיו, תועלת לנפשו וחינוך שיבנה את אישיותו.

מפני מה צמים? עונה הרמב"ם (הלכות תעניות, תחילת פרק חמישי):

(א) יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן **כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה**. ויהיה זה **זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה**, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות; שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר (ויקרא כ"ו) **'וְהִתְּוֹדוּ אֶת עֲוֹנֵיכֶם וְאֶת עֲוֹן אֲבוֹתֵיכֶם וְגו':**

(ב) ואלו הן: יום שלישי בתשרי, שבו נהרג גדליה בן אחיקם ו**נכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להם** [=לגמור ולהשלים] **גלותן**; ועשירי בטבת שבו סמך מלך בבל נבוכדנאצר הרשע על ירושלם והביאה במצור ובמצוק; ושבעה עשר בתמוז - וחמשה דברים אירעו בו. נשתברו הלוחות [=בימי משה רבינו], ובטל התמיד מבית ראשון, והובקעה [חומת] ירושלם בחורבן שני, ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה, והעמיד צלם בהיכל [המקדש]:

(ג) ותשעה באב. וחמשה דברים אירעו בו. נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ. וחרב הבית בראשונה ובשנייה [בית מקדש הראשון וכן בית מקדש השני]. ונלכדה עיר גדולה וַיִּתֵּר שמה. והיו בה אלפים ורבבות מישראל, והיה להם מלך גדול [=בר כוכבא] ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח, ונפל ביד גוים ונהרגו כולם. והיתה צרה גדולה כמו חורבן המקדש. ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע ממלכי אדום את ההיכל ואת סביביו לקיים (ירמיהו כ"ו) **'צִוֹן שְׁדָה תִּחְרָשׁ':** עכ"ל הרמב"ם.

הרמב"ם, נוסף על גדולתו כמלמד החוקים שעלינו לקיים, לסגן אותם בצורה בהירה, היה גדול מאד כמחנך הדורות. בהרבה מקומות בספרו הוא מוסיף מלים של הדרכה, של התעוררות, של הדרכה, כדי שנקבל תועלת מיידיית מהמצוה שאנו מקיימים, וכדי שנעשה המצוה בשלימותה. כלומר לא רק לקיים המצוה בכל אברים שבגופינו, אלא להבין בשכלנו את המשמעות הפנימית של מעשה המצוה, התועלת הנפשית. כלשונו שהבאנו: **כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה**.

מה הוסיף כאן הרמב"ם בענין צום גדליה? הוא לא רק הודיע החיוב לצום ביום זה, אלא הוסיף טעם והסבר. ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להתם [=לגמור ולהשלים] גלותן. מה הסיפור?

נבוכדנצר כאשר כבש את ארץ ישראל וכעונש על מרידתם הגלה את היהודים מארץ הקודש, עדיין הממונה שלו ("רב טבחים") נבוזראדן, השאיר בישראל "את שארית הפליטה" (ספר מלכים-ב פרק כה פסוק יב): "ומדלת הארץ השאיר רב-טבחים לְכֹרְמִים וְלִיֹּגְבִים". זאת אומרת לא כיבה לחלוטין את הישוב היהודי. השאיר להם מה שהוא. ולכן מינה עליהם את היהודי גדליה לנהל את ענינים ולשקם מה שאפשר.

אבל כשהוא נרצח, היהודים שנשארו שם נבהלו פן ינקמו הבבלים ביהודים על שנהרג הנציג היהודי שהבבלים מינו עלינו; ברחו כל היהודים מארץ ישראל. וגם כפו את ירמיה הנביא שירד איתם למצרים, בניגוד לרצונו. [ושם במשך זמן קצר, נהרגו כולם ע"י המצריים - ירמיה מב, טז כן מד, יב-יד]. ובכן יום מר ונמהר זה מסמל לנו את המכה האחרונה והמכרעת בביטול היישוב היהודי בארץ ישראל. חז"ל (ירושלמי, תענית פ"ד ה"ה) הביאו מסורת כי מאז, משך חמשים ושנים שנה לא דרך רגל יהודי בארץ הקודש. הכל שמם וחרב ללא שיור כל שהו מישראל. ועל זה אנו מצטערים גם בימינו, על ביטול [זמני] של קשר ישראל לארצו.

צריכים להזכיר שוב שיום צום גדליה בא לעורר צער על חולשת קשרנו לארץ ישראל. אילו זכינו להיות צדיקים, אילו זכינו למדות טובות, אילו זכינו לטהרת הלב, היינו כולם (כל כלל ישראל, כולל היהודים בחו"ל שאין להם חשק לבוא לשכון-כבוד בארצנו, וכולל יותר ממליון "יורדים" שהיגרו מארצנו, "יורדים" בגשמיות ויורדים ברוחניות); אילו זכינו לאהבת ארץ מולדת, אהבת ארץ הקודש, ארץ של ה', היינו מתבססים אך ורק בה.

ארץ ישראל נקראת "בית השם" (רש"י על חולין צב סוף ע"א) וכך היא נקראת בספר הושע (ח, א, ע"פ "דעת מקרא") והיא נקראת "ארץ השם" (הושע ט, ג). אבל תנאי מותנה, שנלך בדרכי השם, במדותיו של רחום וחנן וכו' איש לרעהו (כך אמרו במדרש תנחומא, ראה, פסקא ח. ראה אריכותו שם). לכן לעורר הלבבות, גם לצער ניתוק ישראל מארצו, וגם למעשינו הרעים אז וגם היום, הגורמים לזה, ייסדו חז"ל יום צום זה.

צום עשרה בטבת

שאלה: אני יודע שהטעם לצום עשרה בטבת הוא שהצורר נבוכדנצר, מלך בבל, פתח במצור על העיר ירושלים מלפני כ-2445 שנה, והיהודים שבעיר סבלו רעב וצמאון והיו במצב עינוי קשה, והרבה מהם מתו מהמצב האיום הזה. בכל זאת, מה שאירע מלפני זמן כה רב לא מעורר בי זעזוע, במיוחד שכבר צמתי זה כמה שנים פעם אחר פעם. וגם הרי היו צרות רבות נוספות לעם ישראל מאז ועד עתה, חלקם נוראים ואיומים הרבה יותר ממה שאירע אז, כמו השואה. מה אמנם המשמעות של צום זה בימינו?

תשובה: המפתח נמצא בדברי חינוך של הרמב"ם. בתחילת פרק חמישי של הלכות תעניות הוא כותב:

"יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה. ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר (ויקרא כו, מ) 'וְהִתְיַדְדוּ אֶת עֲוֹנָם וְאֶת עֲוֹן אֲבוֹתָם' וגו'."

לכן מי שהוא רק צם ביום זה ואינו מתבונן לתקן את ארחות חייו, את מנהגיו ומעשיו, ודאי לא השלים את מטרת הימים האלו.

לכן שומה עלינו לברר מפני מה נענשו אבותינו, בימים ההם, בעונשים חמורים כל כך? ענו על כך בגמרא בשמונה פרטי דברים. במסכת שבת (ק"ט ע"ב) אמרו:

"לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחיללו בה את השבת

לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו קריאת שמע שחרית וערבית

לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן

לא חרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה

לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהושוו קטן וגדול

לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה

לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים."

באור הניב "לא חרבה אלא מפני" אינו לומר שכל אחד חולק על דעת קודמו, אלא היא הבעה לומר שאפילו אילו לא היתה סיבה אחרת אלא זאת, היא היתה מספקת.

ברור שלא כל אחד מאתנו עובר על כל השבעה דברים, אלא לענין "בדק בית" על כל אחד מאתנו לחשוב אם הוא עצמו לא פגם באחד מהם. לדוגמא, "שחללו את השבת", כשמוציאים בשבת מים רותחים מן מיחס-המים, ומיד נכנסים בו אוטומטית מים אחרים קרים, ומתבשלים במים רותחים שנשארו במיחס, הרי איסור בישול בשבת. או ההורג יתוש או מקק בשבת, מחלל את השבת. וכן לענין ביטול קריאת שמע, אם אמרנו המלים בלי תשומת לב אל מה שיצא מפינו, לא בכך קיימנו מצוות האמונה ביחוד הבורא. כדברי הרמב"ם (מורה נבוכים, ח"א תחילת פרק נ) שענין האמונה היא בהבנה, ולא די במס שפתיים.

וכן לענין חוסר בושט פנים זה מזה, ההתקפות המילוליות שיש בין קבוצות שונות בינינו בימינו, בין שני בני אדם ממפלגות שונות, או עדות שונות, או קבוצות שונות בין שומרי התורה, כת נגד כת. מריבות אלו גורמות לפורעניות. פלגנות זו שיש בימינו מביאה כל רע. ולא תועיל האמירה הנבובה "הכל לשם שמים". הלב יודע אם לעקל או לעקלקלות.

אמנם לענין חורבן בית המקדש [ולא רק חורבן ירושלים] אמרו טעם של שנאת חינו (יומא ט ע"ב). ולענין חורבן כלל ארץ ישראל נתנו טעם אחר (בבא מציעא פה ע"ב). אבל לענינו ביום הזה של עשרה בטבת אנו דנים על חורבן ירושלים בלבד, ונתעורר לתקן. כדברי הרמב"ם שהזכרנו בתחילת המאמר.

ולעשות חשבון נפש הזה, חשוב פי כמה כמה יותר מן עצם הצום.

ציצית

בחור רווק גם הוא חייב להתעטף בטלית גדול.....תקכא
 כיצד להתעטף בטלית בשעת ברכה.....תקכב
 ציציותיו יהיו ניכרים מחוץ למלבושיו.....תקכג
 עת שינה בלילה, אם להיות מלובש בציצית.....תקכה
 אם לתלות חוטי תכלת לבגדי ציצית שבימינו.....תקכו

גם בחור רווק יתעטף בטלית גדול

שאלה: אני לומד בישיבה אשכנזית ושם כל הבחורים אינם מתעטפים בטלית בעת תפילת שחרית. אבא שלי בקש ממני להמשיך במסורת הספרדים ולהתעטף בטלית. אבל אני מתבייש להיות שונה מכל חברי. האם אני חייב ללבוש טלית?

תשובה: לא אתה צריך להתבייש מהם, אלא הם צריכים להתבייש ממך, על מה שאינם לובשים טלית. בשולחן ערוך (או"ח סי' ח) מפורש שיש ללבוש טלית בעת התפילה. וכך הוא גם בגמרא (ברכות ס"ב) לפי סדר הקימה בשחרית, שמיד אחר כך נגשים להתפלל.

תשאל, מאיזה טעם נהגו אשכנזים שבחור אינו מתעטף בטלית? בשו"ע (או"ח סוף סי' יז) כתוב: "קטן היודע להתעטף, אביו צריך לקנות לו ציצית לחנכו" [מבאר רמ"א: "ודוקא כשיודע לעטוף שני ציציות לפניו ושנים לאחריו"]. ומבאר שם משנה ברורה (ס"ק י):

"לחנכו – כל זה דוקא כשלא הגיע עדיין ל"ג [שנה]. אבל מ"ג [שנה] ואילך חייב בציצית כגדול. ומה שכתוב ב"דרשות מהרי"ל", בהלכות נשואין, שנוהגין שגם נערים גדולים אין מתעטפים בציצית עד שנושאים להם נשים, וסמכו להן אקרא [=על המקרא] דכתיב 'גדילים תעשה לך' (דברים כב, יב) וסמך ליה 'כי יקח איש אשה' (פסוק יג) [עכ"ל מהרי"ל] הוא דבר תמוה, דעד שלא ישא אשה יהיה יושב ובטל ממצות ציצית?"

הרי לפנינו שה"משנה ברורה" מחייב כל נער מגיל י"ג ואילך להתעטף בטלית עת שמתפלל. ואמנם לכאורה יש לכל בחור טלית קטן מתחת לחולצתו, ומדוע טוען משנה ברורה כי

הבחורים בטלים ממצות ציצית? אבל על פי רוב הם קטנים מהשיעור (ראו בשו"ע או"ח בסימן ט"ז מה הגודל הנדרש). ולכן קרא לזאת "משנה ברורה" שהוא יושב ובטל ממצות ציצית.

וכן יש לתמוה על מי שכתב דרשה הנ"ל (והוא תלמידו של מהרי"ל, והספר לא נכתב על ידי מהרי"ל עצמו) הרי דרשה כזו אינה נמצאת בכל ספרי חז"ל. כלום אנו דורשים פסוקים מעצמנו, בדברים שמשנים את פני ההלכה?

וגם מנהג שנאמר בשם מהרי"ל הוא נגד המפורש בגמרא (סוכה מב, א) "תנו רבנן: קטן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית". וזה בודאי מגיל שש ומעלה, וכמו מנהג עדות המזרח, שילדיהם יודעים להתעטף בטליתות.

גם בין האשכנזים, עדות גרמניה היו תמיד מקפידים שגם נערים קטנים יתעטפו בטליתות עת בואם לבית הכנסת. ורובם נהגו גם לכסות ראשם עם הטלית (כדברי השולחן ערוך, סע' ח סוף סעיף א, וכדברי הב"ח המובא במשנה ברורה ס"ק ד).

אם כן אתה תחזור לנהוג כראוי להתעטף בטלית גדול, ויהיה לך קיום מצוות עשה בכל רגע ורגע שאתה לבוש בה.

כיצד מתעטפים בטלית בעת הברכה

שאלה: בעת עטיפת טלית לתפילת שחרית אני רגיל להתעטף על ראשי, לכסות את הפה עם הטלית שאני מעיף לכתפי השמאלית. ואחר כך לסדר אותו כרגיל. אבל אני רואה אנשים שמתכסים בטלית בלי לעטוף כך את הראש. האם יש לזה מקור?

תשובה: האמת היא שלא חייבים להתעטף כמו שתארת שאתה נוהג. כך כתוב בשולחן ערוך (סי' ח סעיף ב)

"סדר עטיפתו כדרך בני אדם שמתכסים בכסותם ועוסקים במלאכתם, פעמים בכיסוי הראש פעמים בגילוי הראש. ונכון שיכסה ראשו בטלית".

דבריו לקוחים מהספר הקדמון "העיטור" [חי בתקופת הרמב"ם]. אמנם בגמרא (מועד קטן כד, א) אמרו על עטיפת האבלים "כל עטיפה שאינה כעטיפת הישמעאלים, אינה עטיפה" (ומבאר רש"י, שיכסו את הלחי שמתחת לפה) ומזה למדו הגאונים הקדמונים ממלת "כל" שזה כולל מצות עטיפה בציצית יום יום, אבל הגר"א בביאורו לשו"ע מצטט העיטור, שלא התכוונו חז"ל

לכל עטיפה בעולם נוסף על עטיפת האבלים. והראיה לכך, שהרי בברכות (נא, א) אמרו כי בעת הזימון על כוס ברכת המזון, צריכים עיטוף. כלום כך המברכים עושים, כיסוי על הפה? וכן הדיינים צריכים לשבת בדין כשהם עטופים – (שבת י ע"א) וכי כך ינהלו את הדיון?

ויש לי ראייה נוספת על דבריו. כי אם היה מנהג הבריות כעצת חז"ל להתעטף כשמעלים גם בתפילות יום יום, משום מה היו צריכים בגמרא לומר "כעטיפת הישמעאלים"? הרי בלי זה כל היהודים ידעו מה היא עטיפה נורמלית.

ומצאתי חידוש נפלא. יש ספר "אוצר הגאונים", בו הרב מנשה לוין אסף כל דברי הגאונים הקדמונים הידועים לנו (מלפני אלף שנה), לפי סדר התלמוד, בארבעה עשרה כרכים. ועל הגמרא הנ"ל (מועד קטן כד, א) הביא דברי רב נטרונאי גאון שהאבלים צריכים לכסות הפה, בין בסודר ובין בטלית, לא משנה מה מהם. [עכ"ד]. ודאי כי "טלית" הוא בגד עליון, רדיד, ולא דוקא מצויץ בציציות כמבואר במסכת זבים פרק ד, ובשבת קל"ח ועוד. בדורות ראשונים לא היה דפוס, ובודאי כתבי הגאונים לא היו נפוצים. הטועה הראשון חשב כי מלת "טלית" היא של בגד ציצית של תפילה, ולא לכך התכוין רב נטרונאי גאון. ושאר הראשונים העתיקו טעות זו בלי לראות את המקור.

לכן מותר לך לנהוג כמו המקילים, ולא לעטוף הראש. אמנם הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחיה דעת, חלק חמישי תשובה א) מביא נימוקים מדוע טוב להחמיר, אע"פ שמודה שהדין הוא כמו השולחן ערוך. והרי השו"ע סיים דבריו "ונכון שיכסה ראשו בטלית".

ראוי שגם בן לעדות המזרח יוציא ציציותיו מחוץ לבגדיו

שאלה: אני מעדות המזרח ואני מבסס את חיי על פי פסקי הרב עובדיה יוסף זצ"ל. מפורסם שהוא פסק שאין צורך להוציא הציציות מחוץ לבגדים. וגם שמעת שהאריז"ל אומר שכך הוא על פי הסוד. אבל שלחתי את בני ללמוד בישיבה, ושם כולם נוהגים שהציציות בחוץ. גם בני השתנה ממנהג משפחתי ומוציא ציציותיו בחוץ. מה להגיד לו?

תשובה: נכון שבשם האריז"ל כתבו שהלובש ציצית מעל כל בגדיו הוא יוהרא [גאווה]. אבל זה מפני פסק של מהר"י ברונא (סימן צו) כי בזמנו לפני כחמש מאות שנה זה היה רק מנהגם

של הרבנים, ולא כל אחד יבליט את עצמו שהוא בדרגא שלהם. אבל בזמנינו שהרבה אברכים ובחורי ישיבות נוהגים כך, אין בזה שום גאווה. כך כותב הרב עובדיה בשו"ת "יחווה דעת" (חלק שני, עמ' י').

אמנם יש עוד טעם לשבח במנהג זה, כי השולחן ערוך עצמו (בסימן ח סעיף יב) כתב "עיקר מצות טלית קטן ללבושו על בגדיו כדי שתמיד יראהו ויזכור המצוות". וכך כתבו הריטב"א והטור. לכן יש בזה מעלה גדולה. וזה הרי ברור בטעם שהתורה עצמה כתבה "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות השם" (במדבר טו, לט).

והנה הקדמון בספר העיטור (תקופת הרמב"ם) בסוף הספר (הלכות ציצית, שער ב, ח"ג עמ' 149) הביא דיעה שהלובשים טלית מתחת למקטורן [=מעיל עליון] אין עושים מצוה מן המובחר, כי כתוב "כסותך אשר תכסה בה" (דברים כב, יב), משמע כסות עליונה. ומביא ראיה מרב קטינא שלבש סרבלא [=מעיל עליון] בחורף (מנחות מא, א) וטענת המלאך נגדו מדוע לא לבש הטלית מעל לסרבלא [עד כאן דבריו]. ולזה ברור לי שאם חוטי הציציות צצים מחוץ למכנסיו האדם, אע"פ שגוף הבגד מתחת לבגדיו, אין טענה על הלבוש.

נכון, שהרב עובדיה יוסף (שם, עמ' ה) מביא דעת הקדמון "בעל העיטור" שמספיק בזה מה שהאדם מסתכל בציציותיו בשעת עיטוף בטלית, וזה יועיל לו לכל היום. והרב יעקב צבי מקלנברג ("הכתב והקבלה", על במדבר טו, לט) אומר כי די שיביט בציציות בעת אמירת שמע של שחרית, וזה מועיל לכל היום. אבל דבריהם תמוהים, כי כיצד זה ישפיע על כל היום כולו? הרי שאר עסקיו משכיחים ממנו מה שראה לכמה דקות בבוקר.

בימינו שיש מלחמה פסיכולוגית של המורדים בתורה, ונלחמים בכל יכולתם לבטל שמירת המצוות מעם ישראל, ראוי מאד לקיים "ויגבה לבו בדרכי השם" (דברי הימים-ב יז, ו). הרב עובדיה יוסף הזכיר בסוף דבריו שאין בזה בימינו חשש של יוהרא (גאווה פסולה).

ולענין סודות התורה, שמפני זה אריז"ל אמר ללבוש טלית קטן מתחת לבגדיו, כיון שאין אנו מקיימים ממש כל דברי הסוד בפועל, גם כאן הטעם הנגלה, להתפאר ביהדותנו, גובר על הטעם הפנימי.

לבישת הציציות בגלוי היא גם שמירה נגד הידרדרות בחטא (מנחות מד ע"א).

לבישת ציצית עת השינה בלילה

שאלה: נאמר לי כי יש ענין חשוב שאדם יישן כשהוא עדיין מלובש בטלית קטן.
מה הענין?

תשובה: הנהגה זו נוסדה על פי דברי אריז"ל. זו לשונו (שער הכוונות, דרושי הלילה, דרוש א עמ' שלח) "ולכן צריך ליזהר שלא להסיר מעליו ציצית קטן לא ביום ולא בלילה. וישכב עמו בלילה ויועיל מאד לבטל כוחות החיצונים, ואין מן הצורך להסיר אותו מעליו אלא בכניסתו לבית המרחץ. וראיה לדבר ממה שאמרו בגמרא (מנחות מג ע"ב) שכשנכנס דוד למרחץ וראה עצמו ערום אמר "אוי לי! שאני ערום מן המצוות". עד שנסתכל במילה שבבשרו. לאחר שיצא אמר עליה שירה שנאמר 'למנצח על השמינית' (תהלים י"ב) על מילה שניתנה ב[יום] השמיני". ואם בהיות דוד ישן היה מסיר ציצית קטן, אם כן למה לא היה מצטער בכל לילה שהיה נשאר בלי שום מצוה? אלא ודאי שאין זמן שיהיה פטור מן הציצית קטן אלא דווקא במרחץ". כך דברי אריז"ל.

אבל הרמ"א בשו"ע (סוף סי' כא) כתב: "ויש שכתבו שנהגו שלא לשכב בטלית שיש בו ציצית... והכל שלא יהיו המצוות בזויות עליו. אך נהגו להקל לשכב בהם". ביאור דבריו, שכאשר חוטי הציצית נוגעים בבשרו של השוכב, זה נחשב בזיון.

ומפורש במאירי (על ברכות דף מד ע"ב) שמסלקים בגד הציצית בלילה.

אבל באמת דברי אריז"ל הם על פי הסוד, ואינם ע"פ תורת הנגלה. כי מפורש בגמרא (זבחים יח, ב) על המקרא "וראיתם אותו" שפירושו שחיוב מצות ציצית הוא בזמן שבני אדם רואים, ביום. ולא בלילה שצריכים לאור מלאכותי כדי לראות. וכך פסק הרמב"ם שבלילה אין מצוות ציצית, ומשמע שזה כולל גם טלית קטן.

אלא שהרא"ש (מגדולי פוסקי אשכנז) סבור כי בגד של יום, אף שהאדם לובשו בלילה, גם הוא חייב בציצית. ושתי הדיעות הובאו בשו"ע (או"ח תחילת סי' יח). ולכן האריז"ל, שהיה ממוצא אשכנזי [כפי שמעיד שמו], נהג בזה כמו דברי הרא"ש. וכבר העיר על כך הגהות רבי עקיבא איגר (על שו"ע או"ח סי' כא) שלפי הרמב"ם הוא פטור מציצית.

לכן בימים החמים, וקשה לו לאדם תוספת בגדים עליו, מותר להיות בלי ציצית בעת שינת הלילה.

אם לתלות חוטי תכלת בציצית שבימינו

שאלה: עלה בדעתי לתלות חוטי תכלת בבגד ציצית שלי, כי ראיתי כמה אנשים שעשו כך. אבל לאחרונה פרסמו כמה רבנים מהחרדים שאין לעשות כך. [א] טענו שיש בזה גאווה [ב] טענו שגדולי הדור לא נהגו כך [ג] טענו שהאריז"ל אמר שהמשיח יבוא לפני גילוי התכלת, ועדיין לא בא. מה נכון לי לעשות? האם אני מקלקל בזה משהו?

תשובה: ודאי שראוי לך לתלות חוטי תכלת בבגד ציצית שלך. [א] אין בזה גאווה, כמו שאין בזה גאווה שאלפי אנשים מניחים תפילין של רבנו תם לראשיהם, כל בוקר אחרי חזרת הש"ס, למרות שאין גדולי הדור עושים כך. [ראה דברי החיד"א המובאים ב"שערי תשובה" לשולחן ערוך (או"ח לד ס"ק ב)]. יש חשש גאווה כאשר האדם הוא יחיד בזה, ולא כשיש אלפים כמוהו העושים כך. למה הדבר דומה? לפני כמה מאות שנים כתב מהר"י ברונא (שר"ת סי' צו) כי בחור הלושב טלית קטן על בגדיו בחוץ, הוא יוהרא [גאווה] "ואינו אלא מן המתמיהים". אבל בזמן הזה שמאות אלפי בחורים ממוצא אשכנז נוהגים כך, מי יאמר שיש בזה יוהרא? מי מהרבנים המונע מהם לנהוג כך?

[גם אריז"ל שחשש לזה מפני יוהרא (שער הכוונות, ענין ציצית, סוף דרוש ו'), זה רק מפני כי בזמנו לא הלכו רוב האנשים עם החוטים בחוץ. והוא לא ראה דברי השולחן ערוך (או"ח ח' סעיף יא) שיש ללבוש בגד ציצית על הבגדים, כי השולחן ערוך לא נדפס בזמנו].

[ב] מה שטענו כי גדולי הדור לא נהגו כך בעצמם, אין בזה מניעה ממי שרוצה לקיים ספק מצוה דאורייתא. שהרי התורה ציוותה לתלות גם חוט לבן וגם חוט תכלת. בגמרא נתנו עצות איך לבדוק אם הצבע שצבעו בו את החוט הוא באמת תכלת (מנחות מב, ב – מג, א) וכיון שהמנפיקים חוטים אלו למכירה [מהחלזון] בחנו הדברים, עליהם יש לסמוך.

שאלתי את מורי ורבי הרב שריה דבליצקי זצ"ל אם אטיל חוט תכלת ושמא אינו תכלת האמתי, שמא קלקלתי את המצוה, שאין כל החוטים לבנים? וענה לי שהצבע אינו משנה קיום המצוה. יש רק מנהג בעלמא שהחוטים יהיו אותו צבע של הבגד, אבל אינו מעכב. ואמר לי שכיון שזה ספק קיום דאורייתא בכל רגע ורגע, ראוי להחמיר ולקיים ללבוש בגד עם תכלת.

מה שגדולי הדור אינם מדייקים ללבוש התכלת, אינה ראייה. כמו שכמעט רובם ככולם אינם מתפללים תפילת שחרית כוותיקים כל ימות השנה, וכמו שרובם ככולם אינם מניחים

תפילין כל היום. האם יעלה על הדעת שאדם פשוט אין ראוי לו לקיים מצוות אלו, אם נשא לבו לכך?

בשם הרב חיים ולוז'ין שאמר בשם הגר"א בענין הנחת תפילין כל היום, הביאו: "וליוהרא לא חיישינן. והלואי שגם הרואים יעשו כך. ואמר בשם רבו הגר"א ז"ל דבזמן הזה אינו שייך יוהרא, ואדרבה נכון לפרסם... והעיקר שיהיה הכל לשם שמים". (הנהגת כתר ראש-ארחות חיים, בסידור הגר"א, ס"ק טו).

[ג] מה שטענו כי מנועים אנו מהתכלת כי המשיח עוד לא בא, על ידי שימוש במחשב-נתונים, חיפשתי בכל כתבי האריז"ל, ולא מצאתי שיאמר כך. אלא ב"שער הכוונות" (ענין הציצית, דרוש ד') אומר שהיה לנו תכלת בזמן שבית המקדש היה קיים. ואומר "שאינו לנו תכלת בזמן הזה". אבל פשוט דבריו שמדבר על זמנו הוא, לפני קרוב לחמש מאות שנה. ולא קבע שאינו עתיד להיות לנו עד שיבוא משיח. וגם לא קבע שיש תנאי בדבר שיהיה בית המקדש קיים. כנראה מתנגדי התכלת טעו לומר כך בשמו מתוך זכרונם הם, והיום מצטטים את דבריהם בלי שיש לכך שום בסיס, לא בזוהר ולא באריז"ל.

הבטחות רבות אמרו חז"ל ללובשי ציצית. אם תדייק תמצא שהרבה מההבטחות שייכות דוקא ללבישת חוט **התכלת**. על המקרא (במדבר טו, לט) "וראיכם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' " אמרו בירושלמי (ברכות פ"א הלכה ב):

"**וראיכם** אותו, כדי שיהא ניכר בין הצבועים. תני בשם ר' מאיר 'וראיכם אותו' [לשון נקבה, כמו שראוי למלת ציצית] אין כתיב כאן, אלא "וראיכם אותו". מגיד שכל המקיים מצות ציצית כאילו מקבל פני שכינה. מגיד **שהתכלת** דומה לים, והים דומה לעשבים, ועשבים דומין לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד. והכסא דומה לספיר דכתיב 'ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרובים כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם" (יחזקאל י, א).

ובתלמוד בבלי אמרו (סוטה יז, א) דרש רבא בשכר שאמר אברהם אבינו "אם מחוט ועד שרוך נעל" (בראשית יד, כג) זכו בניו לשתי מצוות, **חוט של תכלת** ורצועה של תפילין. בשלמא רצועה של תפילין דכתיב "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, ויראו ממך" (דברים כה, י) ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש. אלא **חוט של תכלת** מאי היא? דתניא היה ר' מאיר, אומר מה נשתנה **תכלת** מכל מיני צבעונים? מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר (שמות כד, י) 'ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר' (צבע השמים הוא בודאי **תכלת**!) וכתב 'כמראה אבן ספיר דמות כסא" (יחזקאל א, כה).

מי ראה כל ההבטחות האלו ולא תחשוק נפשו לזכות למצוה יקרה זו? ולכן אל תשמע לדברי המייאשים אותך מזה.

קברות

מקום הקבר של רחל אמנו.....תקכח	צדיקים.....תקלט
רכישת קבר לאשה עודה בחייה, להיות ליד בעלה.....תקלג	שליחות של רבנים להתפלל ליד קברי צדיקים.....תקמג
מדוע אסור לשרוף גופתו של מת.....תקלד	סגולה של קברו של יהונתן בן עוזיאל.תקמה
אם מותר לאשה ללכת לבית הקברות...תקלו	קבורה בקומות, לכתחילה או בדיעבד...תקמז
אסור לכהן לבקר קברי צדיקים.....תקלח	ברכה שמברכים בבית הקברות.....תקנ
מדוע בעת צרה לא להתפלל אצל קברי	כיצד אמירת קדיש מועילה למת.....תקנג

האם אמנם קבר רחל אמנו נמצא בבית לחם?

תמצית המאמר: יש סתירה בדברי חז"ל עצמם אם רחל אמנו קבורה בחלקו של שבט יהודה (כמו שמפורסם היום) דרומה לירושלים; או שהיא קבורה בחלקו של שבט בנימין, צפונה לירושלים. ננסה להביא כאן הדיעות:

*

מפורסם באומה כי קברה של רחל נמצא בבית לחם. יש שם גם מבנה ומצבה המציין כך. וכך כתוב בתורה "ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה וכו'. ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה היא בית לחם. ויצב יעקב מצבה על קבורתה, היא מצבת קבורת רחל עד היום" (בראשית לה, טז-כ).

שוב חזרה התורה לבאר את המיקום, בדברי יעקב ליוסף (בראשית מח, ז).

אמנם יש בעיה אם זה היה בחלק בנימין או חלק יהודה? שמואל הנביא אמר אל שאול: "בלכתך מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימין בצלצח" (שמואל-א י, ב). כידוע, בית לחם היא בחלקת שבט יהודה, ולא שייכת לשבט בנימין?

חז"ל היו ערים לסתירה זו, ובארבעה מקומות מצאנו שיישבו הסתירה בדרך דרש [בכל המקומות חזרו על אותו פתרון כי העתיקו זה מזה], כך: בעת שדיבר שמואל עם שאול היו שני האנשים בגבול בנימין בצלצח, והם יוצאים ממקומם כמו ששואל יוצא מהמקום שנמצא

בו בעת הדיבור, ויפגוש אותם בקבר רחל שביהודה (תוספתא, סוטה פ"א ה"ט; בראשית רבה פרשה פב, פסקא ט; מדרש שמואל פרק יד; ילקוט שמעוני ח"ב רמז קח-קט). והדוחק מבואר. נוסף על כך, יש סתירה גם בדבר חז"ל. בספרי (פרשת וזאת הברכה, פסקא שנב) "ר' מאיר אומר בחלקו של בנה מתה" [כלומר בנימין] ועיין שם שהדברים עמומים.

נוסף על כך, שלשה מגדולי הראשונים כותבים כי מתה רחל ונקברה בחלקו של בנה בנימין (צפונה לירושלים).

[א] רלב"ג על התורה (בראשית לה, כ. מהד' מוסד הרב קוק, עמ' ריג; וכן בסוף פרשת ויחי, עמ' רסה) קובע שהיא קבורה בחלק בנימין "לפי שכבר ידע בנבואה שהיה המקום ההוא לבניה". ומה שהכתוב מעיד "היא מצבת קבורת רחל עד היום", "עד היום" פירושו עד זמן נתינת התורה (שם, עמ' ריג). וחזר על זה בסוף ספר יהושע, תועלת ט' (והביא ראיה מהפסוק בשמואל-א י, ב).

[ב] גם החזקוני (שהיה בדורו של רמב"ן) על בראשית (מח, ז) סבור כי היא קבורה בחלקו של בנימין "כי ידעתי כי אותו גבול יעלה לחלק בניה, וכבודה להיות נקברת בחלק בניה" והוא מצטט מהפסוק בשמואל-א י, ב) "ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימין".

[ג] וכן כתב בן דורו של אריז"ל, הרב אליעזר אשכנזי בספרו "מעשי השם" (מעשי אבות, תחילת פרק מד).

[ד] אחד מגדולי המפרשים האחרונים, הרב יעקב צבי מקלנברג ("הכתב והקבלה", על בראשית מח, ז) מחלק שיש מקום הנקרא "בית לחם" והוא הנמצא בגבול בנימין, ויש מקום הנקרא "בית לחם יהודה" והוא נמצא בגבול שבט יהודה. ובחמשה מקומות הוא מתואר כך (שופטים יז, ח; פרק יט, פסוקים א, ב, יח ופעמיים באותו הפסוק). אין מלה מיותרת במקרא. משום מה להוסיף מלת "יהודה" אם לא להבחין שאין זאת "בית לחם" שבנחלת בנימין? ונ"ל סיוע לדעתו, כי מצאנו עוד מקומות בשם "בית לחם", כמו בנחלת זבולון (יהושע יט, טו). ובכן לפי זה רחל קבורה בחלק של בנימין, צפונה לירושלים.

[ה] בדברי רמב"ן מצאנו שסותר את עצמו. בביאורו לבראשית (מח, ז, מהד' מוסד הרב קוק, עמ' רסא) הוא כותב "ואקברה שם בדרך, כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה (בעת שגלו מארצם בימי נבוכדנצר) ושם קברתיה לטובתה, כי היא לא מתה בדרך רק ברמה, שהיא עיר בארץ בנימין, ושם נקברה".

אבל רמב"ן סותר את עצמו, כי בביאורו לפרשת וישלח (לה, טז) מוסיף על דבריו שהעתיק דברי רש"י וחלק עליו:

"זה כתבתי תחילה, ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם, שבח לאל הטוב והמטיב, ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל, והנה הוכחש הפירוש הזה וכו' וכו'.

וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה, אבל הרמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות, והרמה אשר בהר אפרים (שמואל-א, א, א) רחוק ממנה יותר משני ימים. על כן אני אומר שהכתוב ש'אומר קול ברמה נשמע' (ירמיה לא, יד) מליצה כדרך משל, לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבנה בנימין, כי איננו שם, והיא חרבה מהם. לא נאמר בכתוב 'ברמה רחל מבכה על בניה', אבל אמר כי שם נשמע הקול.

ונראה בעיני כי קְבֵרָה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם יהודה הקרובה שם, לפי שצפה ברוח הקודש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בנה בנימין, והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין, וכך אמרו בספרי (זאת הברכה לג, יא) בחלקו של בנימין מתה, כדאיתא בפרשת וזאת הברכה. "עכ"ל רמב"ן.

ואפשר בקלות לבאר מדוע רמב"ן שינה בדבריו. כי המאמר על בראשית (מח, ז) כתב רמב"ן בהיותו בספרד. וכאשר הגיע לארץ הקודש וראה בעיניו את מצבת קבורת רחל, החליט שהיא קרובה לבית לחם (מיל, כאלפיים פסיעות בלבד) והוסיף קטע לפירושו על התורה, בפרשת וישלח. וכדבריו "זה כתבתי תחילה, ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלים". ונדחק רמב"ן לבאר כי חלקו של בנימין הגיע עד שם.

ויש בזה קושי, כי בבית המקדש עצמו, חלקו של בנימין הגיע רק עד המזבח וצפונה. ומן המזבח דרומה הוא שייך לשבט יהודה. ומה שסבור רמב"ן שהגיעה נחלת בנימין עד קרוב למיל של בית לחם, וכמו מובלעת, היא אוקימתא. בדקנו במפה גיאוגרפית, "רמה" של בנימין היא כתשעה ק"מ צפונה לירושלים (דעת מקרא, ירמיה מ, א, עמ' תצא) ובית לחם היא תשעה קילומטר דרומה לירושלים. ומה שהרמב"ן סבור היה שהמצבה הזו שראה בעיניו היא האמתית אין בזה שום הוכחה. כי דברי התורה "עד היום הזה" פירושו עד עת מתן תורה (כדברי רלב"ג לעיל). אותה מצבה שראה רמב"ן מי שהוא אחר הקים, ואין אנו יודעים אם ראוי לסמוך עליו.

*

קושיא גדולה יש על הסבורים שנבוכדנצר וחייליו העבירו את היהודים הגולים לבבל בדרך בית לחם. הרי בבל היא לצפונה של ירושלים. בית לחם היא דרומה. כיצד יעלה על הדעת שהשובים האכזרים והמנצחים יסכימו להעביר את היהודים שהיו באזיקים ושלשלאות, והולכי רגל, בדרך עקומה עד לדרום, תשעה קילומטר? ומי שיציע שמדובר ביהודים תושבי חברון ובאר שבע, והם בדרכם צפונה עברו את בית לחם, עליו לענות על המקרא. מבואר בירמיה (נב, טו) שהגלה רק מתושבי ירושלים. אבל שאר האוכלוסיה בשבט יהודה בערי השדה השאיר בארץ ישראל, למען יהיו כורמים ויוגבים (שם). ועיין מלכים-ב, כה, כב).

נראה לומר שהפשטנים (רלב"ג, חזקוני, רמב"ן בהיותו בספרד, ספר מעשי השם, הכתב והקבלה) ידעו היטב דברי חז"ל בתוספתא, במדרש רבה ומדרש שמואל. ובכל זאת התעלמו מדברי דרש של חז"ל כדי לבאר פשוטו של מקרא.

בכל זאת, כיצד נסביר את הפסוק המזהה (בראשית לה, ג), המופיע פעמיים בתורה, שיעקב קבר את רחל "ותקבר בדרך אפרתה, היא בית לחם"? אלא המלים "היא בית לחם" אינן מוסבות על מעשה הקבורה, אלא הם **תואר של הדרך המובילה לאפרת**, אשר בית לחם נמצא סמוך לאפרת. זאת אומרת, ודאי יעקב קבר את רחל בדרך, וסמוך לרמה, שבחלק בנימין, וכדעת ר' מאיר בספרי. אבל הדרך ההיא מובילה לאפרת, אשר שם באפרת יש בית לחם, ולא שרחל קבורה שם. יעקב היה יכול לכאורה להביא אותה העירה (בית לחם) אבל נמנע מכך מהטעם שכתב רלב"ג (סוף פרשת ויחי, עמ' ריג) או מהטעם שכתב רמב"ן (בראשית מח, ז, עמ' רסב).

ודאי נכון כי השבאים הוליכו את בני ישראל הגולים ליד קבר רחל, בדרכם לבבל, וכדברי רש"י (על בראשית מח, ז) המביא מדרש חז"ל על כך. אבל זה היה אי-שם מצפון לירושלים, בחלקו של בנימין, ולא ליד בית לחם דרומה לירושלים.

רחל נקברה בדרך, ולא בבית לחם. ולכן אין אנו יודעים היום היכן מקום קבורתה של רחל, וכדברי רמב"ן שאין קבר מפורסם ברמה לייחס שם את מקום הקבר שלה. ובדברי חז"ל עצמם יש חילוקי דיעות, בין התוספתא והספרי, ולכן אין להביא מהם ראיה.

נוסח אחר

מקום קבורתה של רחל אמנו

שאלה: אתה תמיד מפרסם דברי הרמב"ם (הלכות אבלות ד, ד) שבנוסף לעת הקבורה, אין לפקוד את מקום הקברות. לאחרונה אתה מפרסם שאלו הפוקדים מקום קברת רחל אמנו, טועים, כי איננה שם. תסביר למה קבעת כך.

תשובה: כתוב במקרא כי יעקב אבינו אמר לבנו יוסף: (ראשית מח, ז) **וְאֲנִי בָבְאִי מִפְּנֵי מֵתָה עָלַי רַחֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד כְּבָרְתָּ אֶרֶץ לְבַא אֶפְרַתָּה וְאֶקְבְּרָהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרַת** הוא **בֵּית לָחֶם:**

ומביא שם רש"י מהמדרש (פסקתא רבתי, ג): "דע לך שעל פי הדבור [=רוח הקודש, מן שמים] קברתיה שם, שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבזראדן, והיו עוברים דרך שם, יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר (ירמיה לא, יד) 'קול ברמה נשמע' וגו' והקב"ה משיבה 'יש שכר לפעולתך נאם ה' וגו' ושבנו בנים לגבולם'.

אבל באמת, מדרש זה (פסקתא רבתי) נכתב בתקופה מאוחרת, כמאתיים או שלוש מאות שנה מלפני דור הרמב"ם.³⁰ ויש סתירה לדבריו מדברי התנאים (מלפני אלפיים שנה!). מדרש הספרי (וזאת הברכה, פסקא שנ"ב) ר' מאיר אומר, "בחלקו של בנה מתה וזה בנימין".

כל מי שמכיר מפת ארץ ישראל יודע כי העיר ירושלים היא במקום תפר בין שבט בנימין לבין שבט יהודה. בנימין צפונה לירושלים, ובחלקו יש בנין ההיכל שבמקדש. ויהודה דרומה לירושלים, ובחלקו העזרות שבמקדש (מגילה כו, א). בית לחם של ימינו היא כעשרה קילומטר דרומה לירושלים, ובכן היא בחלקו של יהודה ולא של בנימין! לכן לפי מדרש ספרי, קבורת רחל אינה במקום שמיוחס לה היום, כי היא בבנימין צפונה לירושלים.

ויש הגיון פשוט לומר כך. כאשר נבזראדן הגלה עשרות אלפי אנשים, מירושלים צפונה, לגרש אותם עד בבל שבצפון, מה ההגיון שיסכים להוליך אותם דרומה אל בית לחם? הרי לא היו להם עגלות ולא סוסים אלא הולכי רגל. ומכל הגילים, זקנים וזקנות וילדים קטנים? הוא הסכים לסטות מהדרך עשרות ק"מ הלך וחזור דרומה לירושלים ושוב צפונה?

ואמנם יש סתירה בדברי הרמב"ן. בפרשת ויחי (מח, ז) הוא כותב שרחל קבורה בחלקו של בנימין (צפונה לירושלים). אבל בפרשת וישלח (לה, טז) הוא כותב "ועכשיו זכיתי ובאתי אני לירושלים ראיתי בעיני שאין מקבורת רחל לבית לחם אפילו מיל" (אלפים פסיעות).

ישוב סתירת דברי הרמב"ן פשוט. בפרשת ויחי הוא סמך על דברי חז"ל. אבל בפרשת וישלח, פסקא זו כתב אחרי בואו ארצה, והוסיף דבר זה לפירושו שבכתב, על פי עדות תושבי המקום, שהיו בבית לחם. אבל אין בזה ממש. כי הם ספרו לפי אומדן דעתם וסיפורים, ואחרי שלושת אלפים שנה מאז מתה רחל, וגלות ישראל מארצם. בהם היו תקופות שלא היו יהודים כאן כלל (שבת קמה, ב), לא היתה מסורת רצופה מסודרת. לדעתי לא היה צריך רמב"ן לחזור בו ממה שכתב בפרשת ויחי.

אבל כיצד נסביר את המקרא "בדרך בית לחם"? פשוט, היא לא בית לחם עצמה, אלא דרך המובילה אל בית לחם. כמו שאדם הנמצא בתל אביב, ומגיע לכביש המוביל לירושלים. הוא איננו כעת בירושלים.

30. **בפסקתא** בראשונה כתוב שהוא שנת תשע"ז לחורבן, כלומר שנת 846 לספירה הכללית.

ועוד עונה הרב "הכתב והקבלה" יש שתי ערים. יש עיר "בית לחם" שהיא בחלק בנימין (צפונה) ויש "בית לחם יהודה" (המוזכרת במגילת רות) שהיא בחלק יהודה. הן אינן זהות.

אם לרכוש קבר עבור אשה, בעודה בחיים, להיות קבורה ליד בעלה

שאלה: אבא שלי נפטר לפני שבועיים. היו דיונים במשפחה שלי אם בעת שמשלמים עבור מקום הקבר, נרכוש גם מקום קבר עבור אימא שלנו כדי שאחרי מותה תשכב ליד בעלה. המחיר עבור קניית המקום עתידי בעודה בחיים הוא מחיר מופקע. אבל ראיתי ברש"י על בראשית (ל, טו) כי רחל אמנו נענשה שלא תקבר ליד בעלה "כי זלזלה במשכב הצדיק" למסור אותו ללאה. ומשמע מזה שיש בכך עונש לאשה לא להיות קבורה ליד בעלה. גם ראיתי מדרש פלא, כי עת שיעקב הגיע לארץ ארם וראה לראשונה את רחל, שצפה להתחתן איתה, בכה כי צפה ברוח הקודש שהיא לא תזכה להקבר לידו (רש"י על בראשית כט, יא). משמע שזה ענין חשוב. האם זה מצדיק שנרכוש עבור אימא שלי קבר ליד אבא?

תשובה: אני חושב שלא כך פשט הדברים. הגופות הנמצאות בקברם אין להם דו-שיח אחד עם השני. הגמרא בברכות (יח ע"ב) שהמתים מספרים זה עם זה, הכוונה בעולם הנשמות, שהוא מושג רוחני ולא גשמי. הנשמה לא נמצאת במקום מסוים, כי היא בכל מקום. אין לה צבע, משקל, או איכות חומרית שתתפוש מקום. שם בגמרא הביאו סמך לזה ממה שהקב"ה אמר למשה רבינו להודיע לאבות שבמערות המכפלה שה' קיים את הבטחתו לגאול את ישראל ממצרים. אבל ידוע כי משה רבינו לא נכנס כלל לארץ ישראל, ולכן לא הגיע למערת המכפלה, לא בחייו ולא במותו. לכן המושג "המתים מספרים זה עם זה" אינו שייך למקום קבורתם.

אלא מה הוא הסוד של מניעת קבורת רחל במערת המכפלה? אלא יעקב התחתן עם שתי אחיות, מה שעל פי התורה אסור לעשות. לכן נמנע ממנו לברך על כוס של ברכה לימות המשיח (פסחים קיט ע"ב). אמנם בחו"ל לא שמרו האבות קיום כל תרי"ג המצוות (כדברי רמב"ן, על בראשית כו, ה; ועל ויקרא יח, כה) אבל פגם יש. ולכן רק אשה אחת יכולה להקבר לידו, ולא שתיים.

ומי האשה שתזכה לזה? כאשר רחל ויתרה על משכב הצדיק, היא הוכיחה בזאת כי לאה היא העיקר. שהרי ממנה היו ליעקב ששה בנים (ולא רק שתיים, כמו אצל רחל) ואצל לאה

המלוכה (יהודה) ואצלה הכהונה (לוי). ולכן קיפחה רחל את חלקה, והחשיבות להיות קבורה במערת המכפלה תהיה ללאה. וכבר הנצי"ב (העמק דבר, בראשית מט, ל) ציין לסגולה נפלאה של מערת המכפלה.

לכן, גם כאשר פגש יעקב לראשונה את רחל, וידע שתפסיד סגולה זו, הצטער. אבל זה לא שייך לכל הדורות.

תוספת דברים:

אמנם יש מאמר חז"ל [שלא הזכרת] ממנו משמע שכן יש ענין להיות קבורים משפחות משפחות יחד. והוא בירושלמי (מועד קטן ב, ד) "עָרַב לוֹ לָאֲדָם שִׁיחָה נִינוּחַ אֲצֵל אֲבוֹתָיו". אבל אינה קושיא. כי ה"פרישה" (על טור יורה דעה, שסג) מפרש אותו שמדובר שבימי קדם היו קוברים מתים בכל מיני מקומות שם מצאו אותם [כי לא היו אז בתי קברות ציבוריים] ואם מְפָנִים קבר כדי להביא את המת לידי קרקע של רכוש המשפחה, מותר לפנות את הקבר. כי אין המת רוצה להיות קבור באדמה לא שלו. [וכן הסביר המאמר הגר"מ פיינשטיין ב"אגרות משה" יר"ד ח"א סי' רלח]. לכן אין משם קושיא למה שכתבנו לעיל.

מדוע אין לשרוף גופתו של המת

שאלה: לפני כמה ימים מתה אשה מפורסמת, שעברה כמה טרגדיות בחייה והשאירה צוואה שאין לקבור אותה באדמה אלא לערוך שריפה לגופה שלה. כמה רבנים הביעו ביקורת על פעולה זו. מה הטעם להתנגדות? בין כך ובין כך הגוף נרקב בקבר וכעבור כמה שנים לא נשאר ממנו כלום בקבר. האשה ההיא רק מקדימה את המאוחר. ועוד קשה, הרי כל אדם הוא בעלים על הגוף שלו, ויכול להחליט עבור עצמו מה שירצה. מי יתערב לו בזה?

תשובה: ראשית יש לדעת שהאשה עברה איסור מהתורה שכתוב "כי קבור תקברנו ביום ההוא" (דברים כא, כג). ועלינו לקיים מצוות ה' גם בלי שנבין טעם אנושי. ובכל זאת, הרמב"ם (בסוף הלכות תמורה, פרק ד) כתב:

"אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הם, כמו שביארנו בסוף מעילה, ראוי להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם, תן לו טעם! הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה..".

שריפת גופתו של המת היא הכחשת האמונה שעוד תהיה לנו תחיית המתים. האמונה הזאת היא יסודית ביותר, היא אחת משלוש עשרה עיקרי היהדות שהרמב"ם מנה, והודיעו חז"ל שהכופר בה אין לו חלק עולם הבא, אין לו חלק בעולם הנצח. מה המקור לזה בתנ"ך? הפסוק האחרון של ספר דניאל (יב, ג):

"וְאַתָּה לֹדֶךָ לֶקֶץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגִדְלֶךָ לֶקֶץ הַיָּמִין". "תנוח" בקבר. אבל תעמוד שוב, לקץ הימים.

לכן נקרא הקבר "שאול" כי האדם נמצא שם רק בְּהִשְׁאָלָה, רק לזמן מסוים. הוא מופקד שם כחפץ יקר, שמטמינים אותו עד לשימוש חוזר בשעה הרצויה והראויה.

לכן השורף את הגופה מצהיר בכך שאין שום תקוה, אין שום סיכוי לְהִמְשֵׁךְ החיים. ובזה הוא כופר בנאמר בתורה. רבינו אברהם אבן עזרא כתב כי המקרא

(ספר שמואל א פרק ב פסוק ו):

"ה' מִמִּית וּמַחְיָה, מוֹרִיד שְׁאוֹל וְיַעַל" לפי סדר המלים מוכיח על תחיית המתים. כי תחילה ממת, ואחר כך מחיה. ולכן המקום המסוים בו מוטמן המת נקרא "שאול" בְּהִשְׁאָלָה.

לימוד זה הוא גם בתורה עצמו (דברים לב, ט): **"רְאוּ עֵתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא, וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי. אֲנִי אֱמִית וְאַחִיָּה, מַחְצֵתִי וְאֲנִי אֶרְפָּא, וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל".** כשם שריפוי בא רק אחרי "מחצתי", כך "אחייה" בא אחרי "אמית".

ולכן כל הַמְצָוָה שישרפו את גופתו הוא מצהיר שאיננו מאמין שיש חיים שוב בהמשך. הרי המנהג של היהודים לרחוץ את גופת המת, לנקות אותו, ולהודיע בכך שאנו עוד שומרים על כבודו של כלי זה, הגוף, שבו האדם הזה תרם במשך חייו לתועלת האנושות, שבו האדם הוסיף נדבך לחיי החברה.

והחשוב ביותר שעל האדם לדעת שהגוף שלו איננו רכושו הפרטי, אלא הוא שייך להקב"ה ורק הוא המחליט מה ייעשה בו. הדבר הזכיר לי כי כל חייל וחייל הוא רכוש של צה"ל. חייל שאינו מרגיש בטוב אינו רשאי ללכת לרופא פרטי כפי שירצה. החק קובע כי רק רופא רשמי של צה"ל יטפל בו. כי הוא קנוי למדינה כל משך ימי שירותו. להבדיל, כך הוא אצל הקב"ה. הגוף שלנו קבלנו מהקב"ה בהשאלה ואיננו "בעלים" עליו. לכן האשה ההיא, אמנם מרוב צער שעבר עליה החליטה לעשות דבר שהוא אסור בהחלט.

כמו שקוברים ספרי-קודש בלויים שעבר זמן שימושם, ולא שורפים אותם, כי נוהגים בהם כבוד; כך יש לנהוג בגוף של אדם, שנוצר בצלם אלהים. המיתה היא תופעת ביניים בלבד, היא איננה סוף פסוק. כמו שבחורף האירופי הָעָלִים של האילנות בָּלִים ונושרים, אבל העצים קמים לתחייה באביב, כך גוף האדם עוד יקום לתחיה. כמו שהאדם הולך לישון, ובזמן שינתו

הוא דומה למת (ברכות נז ע"ב) אבל בבוקר הוא קם רענן ומברך "המחזיר נשמות לפגרים מתים". ברכה זו יש בה דו-משמעות. גם אותו האדם היה פגר מת ועכשיו קם לחיים. כמו כן מבטאים בברכה זו האמונה שכלל ישראל יעברו מעבר זה ועוד יקומו לתחיה מחודשת, בגוף ממש.

עלינו ללמוד מהביצה של תרנגולת, שמיד אחרי ההטלה התכולה שבה מבאישה ומסריחה [כמו שיראה כל פותח ביצה אחרי שנתחממה כמה ימים]. ואחרי תקופת כל הימים-מִסְפָּר של ההדרגה יוצא אפרוח חי רענן ונחמד. סמל הוא למול עינינו מה שכל הטבע עובר, יום יום!

אין לאשה ללכת לבית הקברות

שאלה: אשה שואלת האם מותר לה ללכת לבית הקברות. השאלה בין בזמן לוויית המת או בין בזמן שעולים בני המשפחה ליום השבעה וליום פקודת-השנה (שקוראים באידיש: יאהרצייט).

תשובה: נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה, סימן שנ"ט, סעיפים א-ב):

(א) מקום שנהגו לצאת נשים לפני המטה, יוצאות. מקום שנהגו לצאת לאחר המטה, יוצאות [=הערה, הטעם לסדר זה: הוא כדי שהגברים לא יביטו בנשים ההולכות וצועדות לפניהם – סנהדרין כ ע"א]. ועכשיו נהגו שאין יוצאות אלא לאחר המטה, ואין לשנות:

(ב) יש למנוע מלצאת נשים לבית הקברות אחר המטה:

לכאורה יש סתירה בין סעיף א (המתיר לצאת) לבין סעיף ב (האוסר לצאת). מבאר הש"ך על המקום:

"יש למנוע כו'. כלומר שיצאו אחר המטה וכדלעיל סעיף א', אבל יש למנוע שלא יצאו לבית הקברות אחר המטה, שאם עושים כן גורמים רעה לעולם ח"ו".

כלומר ליד ביתו של המת, או ליד בית החולים שם יצאה נשמתו, יוכלו הנשים לבוא. אבל לא לצאת יחד עם הארון עד לבית הקברות. הרבה עדות בבני ישראל בימינו אינן מקיימות הלכה זו.

מאיפה לקח השו"ע מקור להוראה זו? מציין ה"בית יוסף" שמקורו בזוהר (ח"ב דף קצו ע"א). אמנם גם בגמרא בבלי (ברכות נא ע"א) יש מעין עצה לא להביט בנשים כשחוזרות מבית הקברות, אבל הפוסקים לא העתיקו זאת כאיסור.

כעת אציע לפי דעתי מה יכול להיות הטעם לדברי הזוהר. כידוע הנשים, על פי הרוב, הן רגשיות יותר מהגברים. כאשר מת להם מת, הן שבורות ביותר וזועקות בטענה "למה ה' עשה כך? והרי היה הנפטר אדם צעיר! והרי לא הצליח לראות בנישואי צאצאיו!" ומביעות תרעומת על בית דין של מעלה. והגברים שהם מושפעים בהרבה מהדמעות, וכואב להם מהצער של הסובלות, גם אצלם תקנן בלב מין תמיהה ותלונה על מעשה ההמתה של הנפטר. מפקפקים על דינו של הקב"ה. ולכן קבעו שיש מין טומאת הרעיון שתיוולד כאשר הנשים יגיעו עד לבית הקברות וההטמנה בקרקע, ואמרו בזוהר למנוע זאת.

אבל באמת יש טעם נוסף. בית הקברות שם שולטת מדת הדין. הרי יש לאדם טמא להזהר פן תתדבק בו טומאה יתרה. בשו"ע או"ח (סוף סי' תקנט) מביא רמ"א המנהג ללכת לבית הקברות ביום ט' באב. אבל כתב שם "מגן אברהם" (ושם העתיק "באר היטב" דבריו) "וכתב בכתבי האריז"ל דאין לילך על הקברות אלא לצורך הלוויית המת, ובפרט אם לא תיקן עון קרי, כי מתדבקים בו החיצונים". [חיצונים] הוא כינוי לרוחות רעות וקליפות מהסטרא אחרא]. כתב "חיי אדם" (סי' קלח סעיף ה) "ואמנם צריכים לזהר מאוד שלא יכנסו לקברות מי שהוא טמא קרי, כי אז החיצונים מתדבקים בו". וברור שאפילו כל מי שקיים חיי אישות עם אשתו הוא בכלל. ופרט לחסידים הטובלים יום יום, רוב ציבור אינו טובל. ובכן גם על רוב ציבור הגברים להזהר לא להכנס לבית הקברות. ומפני חשש טומאה זו כתב ג"כ "חיי אדם" (בסוף פרק ג של ספרו) שאשה שהיא טמאה וטרם טבלה, לא תצא לבית הקברות.

נדמה לי כי כיון שכל המשפחה יוצאת לבית הקברות, גם אשה שהיא טמאת נדה תתבייש להודיע על כך, וכדי להסתיר זאת היא בכל אופן תצא יחד עם השאר. לכן כתב שו"ע (בסימן שנ"ט) איסור גורף.

והכלל הוא כי גם לגברים, היציאה לבית הקברות אינו מנהג משובח. הרמב"ם (הל' אבל פ"ד ה"ד) מנע זאת לחלוטין. והרב חתם סופר (שו"ת יו"ד סי' של"ח) טען שיש בזה חשש של דרכי אמורי, של ה"דורש אל המתים", ומצא מקורו במסכת שמחות (פרק ח).

המשנה ברורה (בסימן תקנ"ט ס"ק מא) כתב שמפני חשש ה"חיצונים" אין ללכת עד קרוב לארבע אמות של הקבר, אלא יש לעמוד מרחוק. ולדעתי, אפילו ההולכים לקברו של צדיק, כיון שיש עוד קברות סמוכים לו, גם שם יש חיצונים.

לכן אם האשה תשמע בקולך תדריך אותה לא ללכת עד לבית הקברות. ואם לוחצים עליה לבוא, תעמוד ליד הכניסה לבית הקברות, מבחוץ, ולא תכנס לשם. אמנם יודע אני כי הרבה מאד מהציבור אינו שומר דין זה, בכל זאת על כל אשה יראת שמים לקיים דיני השולחן ערוך והרמב"ם.

אסור לכהן לפקוד קברות, אפילו קברי הצדיקים

שאלה: אני כהן ואני רוצה לקיים מצוה לפקוד קברי הצדיקים. שמעתי שבספר הזהר מתיר וכן במדרשים. אבל אמרו לי שיש אוסרים. למה? כיצד עלי לנהוג?

תשובה: המקור בספר הזהר הוא בפרשת וישלח (קסח ע"א). שם מסופר כי ר' אלעזר (בנו של רשב"י) אומר כי המשתדלים בלימוד תורה אינם מתים ע"י יצר הרע [שהוא עצמו מלאך המות – בבא בתרא טז ע"א] אלא הם טהורים גם במיתתם. כי הרי פגשו את אליהו הנביא בבית הקברות ושאלו אותו "הרי אתה כהן?" [פנחס הוא אליהו] וענה כי הצדיקים אינם מטמאים במיתתם, כמו עת שמת רבי [רבי יהודה הנשיא] הכריזו "בְּטָלָה כהונה!" כי לא שורה עליהם רוח הטומאה". עכ"ל.

אבל באמת, קטע זה אינו מהזהר אלא איזה תלמיד טועה הוסיף אותו בגליון הזהר. וכאשר הדפיסו הספר, בטעות הכניסו גם קטע זה תוך הטכסט. כך מבאר הרב חזקיה מדיני (שדי חמד, אסיפת דינים, ראש השנה, סימן א' סוף סעיף ו עמ' 297). ותראה דבר פלא, כי גם רבינו בן איש חי (שו"ת רב פעלים, ח"ד סוד ישרים תחילת סי' ב) מעיד כי במשך הדורות קטעים רבים נוספו תוך גוף ספר הזהר. ואומר כך בשם אריז"ל! ולגופו של דבר, הא כיצד ר' אלעזר יעיד שאומרים כך על רבי, והלא בבבא מציעא פד ע"ב הוגד לנו שר' אלעזר נפטר לפני רבי, ואף רבי בקש לשאת את אלמנתו! וכיצד יעיד כי רבי מת? והנה בכל ספרי הזהר בימינו קטע זה מוקף בסוגריים, להוכיח שיש ספק אם הוא באמת מהזהר.

ומה שאמרת מהמדרש, הוא במדרש משלי (פרק ט פסקא ב) בענין מיתתו של רבי עקיבא, והרומאים גזרו שאין לקבור את גופתו, כי בקשו שהכלבים יאכלו אותו. וכל מי שיקבור אותו, גם אותו יהרגו הרומאים. אז ר' יהושע הגרסי, תלמידו ששימש את רבי עקיבא, וגם אליהו הנביא הוציאו את הגופא בתחבולה כדי לקבור אותו. שאל אותו ר' יהושע "והרי אתה כהן? כיצד אתה נטמא למת?" ענה לו "אין טומאה בצדיקים, אף לא בתלמידיהם". [עכ"ל. ואין שום מקור אחר לסיפור זה, לא בגמרא ולא במדרשים].

להלכה סיפור זה נדחה. כי במסכת סוכה (כה ע"ב) לימדונו חז"ל שהיו אנשים שהיו טמאים לנפש אדם, ולמענם הורה הקב"ה לערוך פסח שני (י"ד אייר). מדוע היו טמאים? עונה הגמרא אלו הם שטפלו בגופתו של יוסף הצדיק. ומי לנו "צדיק" יותר ממנו? וגם הוא היה מטמא במותו. וכן בבבא מציעא (פה ע"ב) היו מציינים היכן הם קברי הרבנים של הדור [חז"ל!] ומפרש שם רש"י כדי שלא יטמאו לשם הכהנים.

וכן בברכות (כז ע"ב) ר' יוחנן בן זכאי אמר לפנות את הכלים מהבית לפני שיוציא את נשמתו, כדי להציל אותם מטומאה. ומי לנו בעולם יותר נפלא ממנו?

אבל מה נענה על דברי אליהו? ענו התוספות (יבמות סא ע"א ד"ה ממגע) שבאמת היה צריך לומר שעסק בקבורתו כדי להציל הגופא מהניוול. אבל אין זה כבודו של ר' עקיבא להזכיר זאת, לכן דחה את ר' יהושע בסתם דיחוי, במלים בעלמא. וכן הסכים הרא"ש (שם ס"ק מז) שהמלים "צדיקים אינם מטמאים" הוא רק דיחוי, סתם.

ומה שנאמר בירושלמי (ברכות ב) איזה דעת יחיד שהצדיקים אינם מטמאים, הכוונה בעת קבורתם, אבל לא אחרי קבורתם [כך תירץ "שדי חמד" בשם גדולים אחרים].

כללית אומר לך. מובא בירושלמי (פאה פ"ב ה"ד) שאין ללמוד הלכה מהאגדות, כי הם נאמרו לשם רעיון ולא לשם הלכה למעשה. ובמיוחד ששום אחד מהפוסקים המובהקים בישראל (רמב"ם, שולחן ערוך, חיי אדם, משנה ברורה וכו') לא התיר לכהנים להיטמא.

ועוד כלל אומר לך. מובא ב"פתחי תשובה" ליוורה דעה (סי' שעב ס"ק ב') שלא מצאנו שום מצוה ידועה לבקר אצל קברי הצדיקים. אם רצונך להתפלל לה', לך אל הכותל המערבי! ואם קשה לך, תלך לבית הכנסת ותתפלל בתוך מנין ותזכיר את בקשותיך בתוך ברכת "שמע קולנו". ובזה תלך בדרך המלך, הכביש המרכזי לכל ישראל. ואל תזלזל בכהונתך להתפקד באיסור דאורייתא.

בעת צרה, מדוע אין לפנות אל קברות הצדיקים שהם יתפללו עבורי?

שאלה: אתמול כתבת בנושא של פנייה לצדיקי הדור להתפלל עבור מי שנמצא בצרה. אני שואל מה רע לפנות לצדיקי הדורות, גדולי עולם פי כמה יותר מאשר הנמצאים בדורנו, ולבקש מהם להתפלל עבורנו? כלומר ללכת להתפלל ליד קברותיהם. והרי גם כלב בן יפונה הלך להתפלל אצל קברי האבות בחברון?

תשובה: יש חילוקי דיעות בענין תפילה ליד קברי הצדיקים. נכון שספר הזוהר משבח זאת, אבל לפי הגמרא, וכן לפי גדולי הפוסקים הקדמונים (לפני תקופת מהרי"ל, בערך שנת 1400), אין לעשות זאת. ראשית, לפי שחז"ל לימדו אותנו שהמתים בהיותם בקבר אינם יודעים מה

שאומרים בני אדם חיים (ברכות יח ע"ב וכן יט ע"א וכן שבת קנב ע"ב). הגמרא סיכמה שם כי רק כאשר מת אדם נוסף הוא היכול לספר אל המתים, אותם שמתו בתקופה לפניו, על מה שמתרחש בעולם.

ומה ששאלת בענין כלב בן יפונה (סוטה לד ע"ב) הרי התוספות שם שאלו מהגמרא הנ"ל בברכות (יח, ב), שהמת אינו שומע מה שאומרים לו בני אדם ליד קברו, והשיבו שמדובר שכלב התפלל להקב"ה שיודיע לאברהם וליצחק וליעקב מה שהוא מבקש. [ואם תאמר כי גם אנו ננהוג כך? נענה כי מי יודע אם הקב"ה יסכים לעשות עבורנו שליחות זו?]

ואם תשאל, לבקש זאת היה יכול כלב לבקש בכל מקום אחר? מדוע הלך לקברי אבות? המענה על כך הוא כדי להתרגש בתפילתו, ועל ידי זה יכוין יותר טוב.

סיכומו של דבר, עדיף שהאדם עצמו יבקש על צרכיו מהקב"ה, ולא יסמוך על המתים.

נוסח אחר

אין להתפלל ליד קברי המתים

שאלה: הרבה מאד אנשים הולכים להתפלל ליד קברי הצדיקים. מדוע אתה אומר שזה אסור?

תשובה: אקדים לפני זה באמירת משל. אדם ההולך לחברו שהוא גר בבנין קומות, וכאשר יצא לחדר-המדריגות היתה הפסקת חשמל ואינו רואה מה לפניו כיצד לרדת, שמא יתגלגל בכל המדריגות ויקבל חבטות בכל גופו. מה יעשה? יאחז במעקה, וירד לאט לאט פסיעה אחרי פסיעה, וכל הזמן לא ירפה ידו מלאחוז במעקה, כך יהיה בטוח שלא יינזק. הנמשל הוא, אנו בימינו בסבך של דיעות רבות ומנוגדות, וכל אחד ואחד אומר דיעה אחרת, ולפעמים גם בשם אנשים גדולים, שגם הם אומרים מה ששמעו מאנשים אחרים שחיו בדורות הקודמים. כיצד נדע מה נכון ומה לא נכון? התשובה היא: חפש בספרי הלכה למעשה. מה כתוב בגמרא? מה כתוב ברמב"ם? מה כתוב בשולחן ערוך? מה כתוב בפוסקים אחרונים? וכך הולכים אנו על דרך בטוחה.

ענין הזה של תפילה אצל קברות הצדיקים לא היה נהוג כל כך בדורות הראשונים עד לפני כחמש מאות שנה. אז קיבלה תנופה מחמת פרסום דברי הזוהר. אבל בגמרא כתוב שאין

להתפלל שם (ברכות יח ע"א). וזה נפסק ברמב"ם (הלכות קריאת שמע פ"ג ה"ב וגם הלכות תפילה פ"ד ה"ח) ושוב בשולחן ערוך (או"ח סוף סי' עא) ואומר שם "משנה ברורה" (ס"ק טו) שהוא הדין לא לומר שם שום דבר שבקדושה.

נכון שהרבנים האומרים להתפלל ליד הקברות סומכים על דברי הזוהר, אבל כבר ביררנו במאמרים הקודמים שאין לסמוך על הזוהר כאשר הוא חולק על הגמרא, כי רשב"י הוא דעת יחיד בלבד נגד הרבים. ראה "משנה ברורה" (סי' כה ס"ק מד). דרגתו של ספר זוהר הוא כמו ספר מדרש. הוא אינו יכול לבטל הלכה שבגמרא.

עוד קבל מנהג זה תנופה אצל האשכנזים מחמת דברי "ספר מהרי"ל" (סוף הלכות תעניות, דף לז ע"א) "דבבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים. ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור, והתפילה נתקבלה ביותר על אדמת קודש". מלים אלו תמוהות ביותר. אם אסור לכהנים לדרוך שם, ואם כל הנכנס לשם צריך ליטול ידיו, כיצד יקרא לו "מקום טהור"? ואם אסור להתפלל שם, כיצד יקרא לו מקום "קדוש"? אבל מאז השתלט מנהג זה על רוב עדות ישראל, ומובא גם ברמ"א, גם במגן אברהם ואפילו במשנה ברורה.

אבל תשמע, פתרון יש לתמיהה זו. כי אריז"ל (שער רוח הקודש, עמ' מט) הזהיר לא להתקרב לתוך ד' אמות של כל קבר. כלומר התפילה צריכה להיות מסביב לבית הקברות, מבחוץ. וגם המשנה ברורה כתב כך בשני מקומות (תקנ"ט ס"ק מא; ושוב בסימן תקפ"א ס"ק כז "ויקיף הקברות"). והלואי שהיו בימינו שומרים על פרט זה.

ויש אנשים הפונים אל המת ומספרים לו צרותיהם. זה מופרך על פי דברי חז"ל (ברכות יח ע"ב, שבת קנב ע"ב) שהמת אינו יכול לשמוע מה שאומרים לו בני אדם החיים. רק יש מת המספר אל מת אחר. וכך הסיקו התוספות (סוטה לד ע"ב). כך בארתי במאמרי ב"תחומין" (כרך כא, עמ' 527).

ומה שהאיש פֶּלֶב בן יפונה פנה אל האבות, פירש "שדי חמד" (מערכת ראש השנה, סי' א, פסקא ו, עמ' 292) שזה נאמר רק באופן פיוטי ואינו כפשוטו. כמו שהתפלל ר' אלעזר בן דורדייה "הרים וגבעות בִּקְשׁוּ עלי רחמים, שמים וארץ בִּקְשׁוּ עלי רחמים" (עבודה זרה יז, א). דברי פֶּלֶב נאמרו שם בלשון מליצה, ואינם כפשוטם.

מי שרוצה להתפלל, ילך לבית הכנסת ויתפלל עם הציבור. זו היא סגולה הבטוחה ביותר לקבלת תפילותיו ובקשותיו.

נוסח נוסף, ושלישי בנושא הנ"ל

תפילה שמתפללים ליד קברי הצדיקים

שאלה: יש לי בת בוגרת, עברה גיל שלושים ועדיין לא מצאה אהוב-לבה. היינו אצל הרבה מקברות הצדיקים. גם אצל רבי שמעון בר יוחאי במירון, גם אצל יונתן בן עוזיאל. אפילו אצל רחל אמנו וכמובן מערת המכפלה. לא נושענו. עלה בדעתי שמא עדיף ללכת לקברותיהם של רבותינו גדולי החסידות, הבעל שם טוב, אבי החסידות. ר' לוי יצחק מברדיצ'וב המסנגר הגדול על עם ישראל, רב נחמן מברסלב שהבטיח גדולות למי שמבקר את קברו. הרבה אנשים חוזרים מקברותיהם של גדולי עולם עם סיפורי נפלאות שנושעו. לא נוכל לבקר אצל כולם. אל מי מהם תציע לי ללכת לקברם ולעורר רחמים עבור בתי.

תשובה: אני מציע שלא תלך לשום קבר להתפלל שם, כל שכן שלא תצא לחוץ לארץ למען מטרה זאת. אסביר למה.

[א] חז"ל אסרו להתפלל ליד קברות (ברכות יח ע"א). מובא בשולחן ערוך (או"ח סוף ע"א) שהמפלל שם לא יצא ידי חובת התפילה. נכון שמרובים מאד הרבנים וראש ישיבות וגם אדמו"רים המתפללים ליד הקברות. אבל אלו ממשיכים בצורה עיוורת במה שנהגו כבר מאות שנים רבנים, ראשי ישיבות ואדמו"רים, ומעדיפים לא לשאול שאלות על מנהגי קדמונינו. ומדוע דורות קדמונים נהגו כך? אלא בספר מהרי"ל (רב גדול וחשוב, ר' יעקב מולין, נפטר שנת 1427) כתב תלמידו בשמו "כי בית הקברות הוא מקום קדוש וטהור, והתפילות מתקבלות שם ביותר על אדמת קודש" (סוף הלכות תעניות). כיון שסמכו עליו, כי היה מגדולי הדור, נהגו רבים כך, למרות שבגמרא כתוב אחרת.

[הערות ביניים: ר' חיים וולוז'ין, בהסכמה שכתב לחוברת "מעשה רב", הנהגות הגר"א, כותב שהספר של מהרי"ל נכתב ע"י "שמש קטן". שמא יש בזה ביקורת על מהימנות מה שנכתב שם בשמו של מהרי"ל. ובאמת יש לתמוה על דברי מהרי"ל שמקום הקבר הוא "קדוש וטהור". הרי הלכה למעשה אסור לכהן ללכת שם כי הוא נטמא, ואיך יקרא לו "טהור". ועוד, איזה קדושה יש שם? ואולי כדי ללמד זכות נאמר כי לדעתו "צדיקים אינם מטמאים במיתתם" כמו שנאמר במדרש. אבל התוספות (יבמות סא ע"א ד"ה ממגע) ביארו שאלוהו אמר כך רק כדיחוי ולא לפי פשוטו. וכן הלכה אצל כל הפוסקים שגם קברי צדיקים מטמאים, כי הם מתים. ויש ראייה גדולה מהגמרא שהצדיקים כן מטמאים במיתתם – "ארונו של יוסף", סוכה כה ע"א. ומי "צדיק" יותר מיוסף?].

[ב] עוד נימוק לאיסור, אותו המת אינו שומע כלום ממה שמדברים ליד קברו. כך מסקנת הגמרא בברכות (יח ע"ב) וכן שבת (קנב, ב). כך כתבו התוספות במסכת סוטה (לד ע"ב). ואין ראייה מכלל בן יפונה שהלך להתפלל ליד קברי אבות, כי לפי התוספות הנ"ל הוא בקש מהקב"ה בזכות אבות האומה שהיו שם, ולא פנה ישירות אל המת.

[ג] גם חז"ל שהיו נוהגים להושיב ישיבה של לומדי תורה ליד קברי המתים, עשו זאת במרחק ד' אמות מהקבר. כך כתבו התוספות (בבא קמא טז סוף ע"ב). ושם כ' יש להבין דברי רש"י (יבמות קכב ע"א). ובודאי אין להתקרב לתוך ד' אמות של הקבר (אריז"ל, שער רוח הקודש, עמ' מט). גם אריז"ל שאמר ביטוי מליצי "להשתטח על הקברות" התכוין רק במרחק ד' אמות מהקבר. אַתְּרַת דבריו סותרים את עצמם. ובימינו שבדרך כלל כל קבר מוקף עשרות קברות של אחרים סביבו, אי אפשר להתקרב לקבר של צדיק בלי להיטמא מהקברות שמסביבו.

[ד] מה שכתבת כי רבים נושעו, לא ערכנו סטטיסטיקה, כי אפשר להיות שהיו נושעים באופן טבעי גם אם לא היו הולכים לקברות. כמו שמצוי בכל האוכלוסיות שאחוז מסוים נושע גם בלי שהתפללו. וגם תוֹדָה כי יש רבים הולכים לקברות ואינם נושעים כלל, כמו שהעדת על עצמך על קברות שבארץ ישראל שפקדת.

אני אומר: לָךְ לבית הכנסת, שם תתפלל בציבור. תדבק בדרכי ההלכה, ולא ללכת אחרי דברים המסופקים והמפוקפקים. תן צדקה לעניים, ותסמוך על ברכות חז"ל "כל המרחם על הבריות, מרחמים עליו מן השמים" (שבת קנא, ב).

שליחת רבנים צדיקים להתפלל ליד קברי צדיקים

שאלה: שכן שלי נולד לו תינוק עם מום בלב. יעצו לו להתפלל אצל קברי הצדיקים. אבל קשה לו לנסוע לכל המקומות. יש מודעות של מוסדות חסד המתרימים אנשים והם שולחים רבנים לקבר רשב"י, ויש ששולחים למערת המכפלה, ויש השולחים לקבר רחל. ולפי דבריהם השלוחים שלהם מתפללים שם כל היום [כנראה לפי חילופי משמרות של שלוחים אחרים], ומזכירים את שמותיהם של התורמים. ויש מוסד אחד הכותב שגם מְפַרְטִים ליד הקבר את הבקשה המסויימת של התורם. הצעות אלו אנו מקבלים

בתיבות דואר (בירושלים ובבני ברק) כל כמה שבועות. מה תציע למי מהם לפנות? מה המסוגל ביותר? ואיזה סכום מינימום כדאי לו לתת? [כי מחולק במודעות אם מתפללים שם יום אחד, או לשבוע, או לחודש, או לשנה. כל סוג לפי תעריף אחר].

תשובה: אני מייעץ לך לא לסמוך על אף אחד מהם. כל ההצעות האלו הם לא כדברי חז"ל. מסופר בתורה כי אברהם גירש את ישמעאל בנו מביתו. מדוע? מפרשים חז"ל שתפש אותו שהוא עובד לעבודה זרה. אחר כך כשנדדו במדבר הוא והגר אמו, נגמרו המים מכליהם וצמא ישמעאל מאד, עד שהגיע לסף המוות. אמו התרחקה מהמקום ששם שכב, גווע מצמאון, ובכתה (בראשית כא, טז). בפסוק הבא כתוב כי מלאך בישר לה לא לבכות "כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם". ותמוה הדבר. המקרא כלל לא הזכיר שהילד בכה או התפלל. רק תפילת האם הוזכרה. ומדוע דוקא תפילה שלו הועילה?

כתב שם רש"י בפסוק יז (וכן הוא גם במדרש בראשית רבה, נג, יד): "מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו, והיא קודמת להתקבל".

לכן דוקא תפילתו של החולה עצמו, עדיפה מתפילת כל הצדיקים, בין המתים בין חיים.

ועוד נקודה: כפי הדרכת חז"ל המתים אינם שומעים מה שאנשים חיים מספרים שם ליד קבריהם (ברכות יח ע"ב, וכן יט ע"א, וכן סכמו התוספות בסוטה לד, ב). זה לדבר אל האבן. ויותר מזה, מה יועיל להזכיר את שמותיהם של התורמים? כלום זה נקרא תפילה?

יש ספר בשם "חפץ חיים על התורה", בעריכת הרב שמואל גריינימן (יצא לאור שנת תש"ד). בפרשת בראשית, "מעשי למלך" פסקא ו', עמ' יד, מספר באידיש ששמע איך החפץ חיים ענה לאחד הבא אליו לבקש ממנו ברכה: "צולע אחד מבקש מאדם אחר שאף הוא צולע, לעזור לו ללכת. מה יועיל? תפנה ישירות לאביך שבשמים לבקש על מה שאתה צריך!" עכ"ל.

גם כשהולכים לקבל ברכה אצל צדיק חי, צריך להיות שהצדיק מצטער על בעייתו של הפונה אליו. חייב להיות לבו נכמר מיגון לשמוע על הבעיה. אבל אם הוא מקבל בתור עשרות אנשים אותו היום, כמו סרט נע, וכל אחד נכנס אצלו לדקה או שתיים, כיצד יתרגש מהמצב של האומלל? ומה תועלת של תפילה שלו?

לכן אל תעזוב דרך של עם ישראל מדורי דורות, עד לפני כמאה שנה, שלא פנו אל הקברות. אלא מי שהוא במצוקה יתפלל בכוונת הלב על הבעיה שלו. ואל יאמר אדם, "מה כוחי? הרי יודע אני עבירות שעשיתי. יודע אני שפל מדריגתי. כלום תפילתי תועיל?" אלא יקח לימוד מישמעאל, שגורש מבית אברהם מחמת עונותיו, ואע"פ כן נושע ע"י תפילתו.

זאת היא עצת התורה. גדולה תפילה של מי שזה נוגע אליו אישית. לא למסור לשלוחים. "מצוה בו יותר מבשלוחו".

האם יש סגולה בקברו של יונתן בן עוזיאל

שאלה: יש לי בת בוגרת, וכבר כמה שנים שמשתדלת למצוא בן זוג. יעץ לי חבר שהיא תלך לקבר של יונתן בן עוזיאל, שיש הרבה בנות שהשיגו חתן תוך שנה ממתי שהתפללו שם. האם כדאי?

תשובה: הליכה לבית קברות ולהתפלל שם אסורה על פי ההלכה (שו"ע או"ח סוף סי' ע"א). שם העיר ה"משנה ברורה" (ס"ק ט"ו) שהוא הדין כל דבר שבקדושה אסור לומר תוך ד' אמות של הקבר. וכן פסק הרמב"ם (הלכות תפילה פ"ד ה"ח, וזאת על פי מה שכתב בהלכות קריאת שמע פ"ג ה"ב). הרבה אנשים אינם יודעים מאיסור זה. אבל נניח זה בצד.

לענין סגולה מיוחדת זו למצוא בן זוג או בת זוג, אינך יודע מה היא מדת ההצלחה של רווקים ורווקות שבאו לשם, כי הרבה מהן היו מתחתנות גם בלי שגיעו לשם. וגם יש הרבה שהגיעו לשם, ובכל זאת נשארו רווקים ורווקות זמן רב אחרי הביקור שם.

באופן הגיוני שמא צריכים לבדוק הנושא על ידי שנברר אצל כמה בנות [נניח מספר חמש מאות] בגיל מסויים בקרו שם והתפללו, ואיזה אחוז מהם מצאו חתן תוך שנה. ומול זה יש לקחת מספר דומה [חמש מאות] של בנות באותו שנתון של גיל שלא הלכו לשם, ולברר כמה אחוזים מהן נישאו תוך שנה. ואז נדע בערך מה היא מדת ההצלחה של התפילה שם.

הדבר מזכיר לי הסיפור על אדמו"ר אחד שהיה מברך כל אשה הרה שהגיעה אליו לקבל את ברכתו, וקבע "יהיה לך בן זכר!" והנה פלא, בחמשים אחוז מהמקרים הוא צדק, נולד בן זכר!

העוקץ בזה הוא ללמד כי גם בלי ברכתו של האדמו"ר כך צריכה להיות התוצאה. אין אנו יודעים לשער כמה בנות הגיעו לקבר יונתן בן עוזיאל, התפללו ובכל זאת לא נענו. ההצלחה למצוא חתן תלויה בגורמים אחרים. שתהיה בעלת מדות טובות, לא כעסנית ולא עצבנית. ושלא תהיה ביקורתית מדאי על כל מה שיאמר החתן, ותתלבש בבגדים נאים. ושיהיה לה מקצוע ממה להתפרנס, כי בדורנו לפי ההוצאות המרובות צריכים שני בני הזוג להביא

משכורת. שלא תהיה בררנית ולבקש שיהיה חתן מושלם בכל המעלות אלא תבין בסובלנות שכמו שיש לה חסרונות, כך עשוי להיות גם לו, ולהשלים עם זה. ולא לחפש "חשק נפלא" ותדלוק עצום כבר לפני הנישואין.

העיקר הוא שצריכים לזכור כי בית קברות אין לה קדושת בית הכנסת. הוא בעצם מקום טמא, שם אסור לכהנים להכנס. וגם כל הנכנס לשם צריך ליטול ידיו אחר כך. לפי ההלכה אין להתפלל שם.

*

אעבור נושא להודיע מה מקור המחשבה הנפוצה שהמקום "מסוגל" למצוא חתן או כלה. בספר המוסמך של הרב ישראל גליס "מדריך כרטא – קברי צדיקים בארץ ישראל" (שנת תשס"ה) מציין בעמ' 147 שהקבר נמצא במקום שנקרא "עמוקה". והמסורת העממית בנויה על דברי רש"י (יבמות יז ע"א) שם הגמרא כותבת "כל מי שאין מכיר משפחתו ושבטו נפנה לשם. אמר רבא והיא עמוקה משאול..." מפרש רש"י "שאין מוצאין אשה, פונים והולכים שם". הרב גליס כותב בסתמיות "והבינו כאילו רמז לשם המקום 'עמוקה'".

חבל שלא פירט הרב גליס מקום הטעות, ורק כתב סתם שזה רק "רמז", והעתיק בתמימות מאיזה ספר שקדם לו. אבל לא דובים ולא יער! הפותח את הגמרא ולומד את הנושא רואה שמדובר בעצה שיש לתת לאנשים מחוסרי-ידיעה על יחס כשרות למשפחתם. ובדורות ההם הקפידו מאד לא להתחתן עם בני אדם בני תערובת, שלא ידעו מי הם סבא וסבתא שלהם. וציינו שבני הרפניא (שם של מקום) הם מפוקפקים ואין להתחתן אתם. ולכן מי שבשאר מקומות לא נותנים לו אשה, יפנה לשם וימצא בת זוג שיתנו לו, "שהכל פונים שם". וחז"ל אומרים שם "והוא עמוקה משאול" מפרש רש"י:

"שהכל פונים שם - כל פסולין שאין מוצאין אשה פונים והולכין שם:

והיא עמוקה - ורעה לְדַבֵּר זה יותר מגיהנם. דאילו ליורדי גיהנם איכא תקנתא דכתיב מ'יד שאול אָפְדָם, מְמֹת אגאלם'. ואילו פסולי ידיהו לית להו תקנתא":

הרי שהמלה "עמוקה" כלל אינו שם של מקום, אלא הוא תואר אליגורי לציין את הבעיה הכאובה שלהם. ואלו בימינו שעושים מזה טכס, ומקהילים מאות בחורים ובחורות לבוא לשם, אינם מודעים לכך שאין שום מקור מוסמך למנהגם.

ומדוע קָשְׁרוּ הדבר עם ר' יונתן בן עוזיאל? כי בתרגום לתורה הנושא את שמו, כתב על ספר דברים (כד, ו) "לא יחבול ריחיים ורכב" "ולא יהוי גבר אָסר חתנין וכלין [=כלות] בחרשין [=בכישוף] ארום נפשא דעתיד למיפק מנהון הוא מחבל" [בעברית: פעם עסקו בכשפים והאמינו שאפשר "לסגור" יכולתם של חתן וכלה להזדווג, ובכך למנוע מהם ההולדה. וזה אסור לעשות]. וכל חכם יבין שאין לזה שייכות למציאת חתן או כלה.

אבל חמור מזה, כל חכמי המקרא יודעים שפירוש זה הוא רק מיוחס ליונתן, ואין שום הוכחה שיונתן בן עוזיאל כתב איזה תרגום לתורה. ידוע לנו מחז"ל רק על תרגומו לנ"ך, וגם המסמך ההוא אינו בידינו, אלא יש לנו תרגום אחר ושונה (לפי הנאמר בשמו במגילה ג ע"א).

ועל מקום המצאו של קברו, בספרו המצויין של המומחה הגדול דר. זאב וילנאי "מצבות קודש בארץ ישראל" (הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' רצו) מציין שהקבר נמצא בקרבת מקום בשם "עמוקה", בגליל העליון המזרחי, צפונה למושבה ראש-פנה שבימינו. זיהוי מקום מפורט זה נודע לנו רק בשנת 1210. כלומר יש פער של אלף ומאתיים שנה בין תאריך חיי יונתן לבין ידיעתנו מקום קברו. אין רציפות ידיעה במשך כל זמן הפער הזה, ובמיוחד שהיו רק כמה מאות יהודים בארץ ישראל, מפוזרים בכל המקומות משך מאות שנים. והרי הזיהוי קלוש ביותר. ויש להעיר הערה חשובה. אריז"ל זיהה כמה מקומות של קברי תנאים ואמוראים ("שער הגלגולים", הקדמה לז, עמ' קפא-קפה). והנה נעדר משם זיהוי מקומו של יונתן בן עוזיאל! כלומר לא אישר מה שאחרים מספרים.

אלא נחזור למנהג אבותינו הקדושים. הרוצה להשיג איזה דבר, יתפלל להקב"ה בכוונה שלימה, יתן צדקה לעניים, כי "כל המרחם על הבריות, מרחמים עליו מן השמים" (שבת קנא ע"ב) וגם יעשה כל השתדלות אנושית נורמלית ראויה. וה' יעזור!

קבורה בקומות, היא לכתחילה או בדיעבד

שאלה: בעלי נפטר לפני שלושה חדשים. מחמת שהייתי מבולבלת בעת הלוויה, כאשר אמרו לי אנשי חברה-קדישא שיקברו אותו ב"קומות", כלומר בחציבה בהר כאשר יש קברות של מתים אחרים תחתיו וגם קברות של מתים אחרים מעליו, הסכמתי. כעת חברה שלי אומרת לי שמה שעשיתי הוא לא קבורה טובה "לכתחילה" כי צריכים לקבור באדמה ממש. פניתי ל"חברה קדישא" אם אפשר להעביר אותו לאדמה רגילה, וענו לי שכדאי כבר לקנות קבר משותף לי ולו, סמוכים זה לזה. והמחיר הוא שלושים אלף לכל אחד בנפרד. אמנם יש לי חסכון בצד, לעת זיקנה. אני יכולה לשבור חסכון ולהוציא סכום זה, אם זו היא מצוה וגם לכבודו של בעלי. מה הרב אומר, לעשות או לא לעשות?

תשובה: אני מתפלא על המפקפקת אם על פי תורה זו היא קבורה טובה. הרב יעקב רוז'ה, הוא הממונה על קברות מטעם הרבנות הראשית לישראל. הוא פרסם מאמר ב"המעייין" (תמוז,

תשע"ד) בו כתב שהרבנות הראשית לישראל החליטה והודיעה (כ"א אב תשמ"ז) שאין שום בעיה הלכתית לקבור בקומות. וכך גם פסק הרב עובדיה יוסף זצ"ל (יביע אומר, חלק ט יורה דעה ל"ד).

לשאלה אם זה נקרא שהמת קבור בקרקע, ודאי שאינם חוצבים בהר מוצק אבן, אלא בגובה ההר רובו ככולו בכל בעוביו וגובהו מורכב מאדמה. ועל פי פסק רבי עקיבא איגר, הקברנים משאירים שלושה טפחים אדמה (25 ס"מ) בין קבר אחד למי שקבור תחתיו, בנוסף לשכבת ביטון. וכן עושים מעליו של המת. הרי כל מת שנקבר שם יש עפר תחת הגופה, ומעליה, ובשני הצדדים של הגופה. לכן מה הבעיה?

ולענין שכבר עכשיו תרכשי קבר משותף כדי לשכב לידו אחר 120 שנה, תמוה. הרי כל המתים כאשר נקברים בזמנם, כעבור קצת זמן קוברים מתים אחרים לידם, מימין ומשמאל, וכל מתי ישראל אינם קבורים ליד נשותיהם. מה חשבת? שמדברים זה עם זה? הרי הגוף הוא רק קליפה חיצונית של האדם, כמו ציפריים ושערות. עיקר האדם הוא הנשמה. כאשר נאמר למשה רבינו "הנך שוכב עם אבותיך" (דברים לא, טז) הרי הוא לא נקבר סמוך לעמרם אביו, שהיה קבור אי שם במצרים. ה' יתברך הודיע לאברהם אבינו "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום" (בראשית טו, טו) אבל הוא לא נקבר ליד אביו. כי אביו נקבר בחרון, ואברהם נמצא במערת המכפלה. אלא הנשמות הן הנמצאות יחד בגן עדן, ולא צריכים להיות יחדיו בגוף, באדמה פה אצלינו.

ואם חשוב כל כך להקבר איש ואשתו יחד, מדוע לא קונים גם קובץ של מקומות קבורה, שבבוא הזמן יהיו גם בניו ובנותיו קבורים סמוך לאביהם ואמם?

אלא אל תעברי על איסור "בל תשחית" הכסף. תשמרי את הכסף לעת זיקנה. אדם אינו יודע כמה הוצאות צפויות לו לעת זיקנה. וטוב ששאלת לפני שעשית פעולה חפזה.

נוסח אחר

קבורה בקומות או דוקא בקרקע

שאלה: בעיתונות החרדית יש מאמרים רבים שאין לקבור את המתים בבניי קומות, שהונהגו לאחרונה בבתי הקברות, אלא דוקא באדמה. הסיבה שהנהיגו בקומות היא מפני שברוך השם יש כבר אוכלוסיה גדולה בארץ ישראל, שכמעט מעולם לא היה כאן, ששה וחצי מליון יהודים. ואין מספיק אדמה היכן לקבור את כולם, בבוא עת

קצם. ומכיון שהמנהג הוא להקים מצבת אבן גדולה ומוצקה באותו המקום, קרקע זו לעולם-ועד לא תבוא לשימוש בני אדם החיים. [שלא כמו בדורות קודמים שכבר נקברו כאן מליוני בני אדם, וכיון שלא הקימו מצבות קבועות ברי-קיום, שוב משתמשים באדמות ההן, בכל מרחבי ארצנו].

הממשלה, כדי לאלץ בני אדם להשתמש בקבורת קומות (שיש כמות אדמה של ששה טפחים לכל הפחות בין קבר לקבר (חצי מטר) כדין שולחן ערוך (יורה דעה, שסב סעיף ד) קבעה ששם הקבורה חינוך, משולמת על ידי בטוח לאומי. לעומתו הקובר מתו באדמה ממש, ישלם עשרות אלפי שקלים. ולזה אין ביכולתן של הרבה משפחות לשלם. אמנם המתנגדים טוענים כי כך ההלכה. האמנם?

תשובה: עיינתי במכתבו של הרב שלום אלישיב זצ"ל, שהוא האחראי לחומרה זו. הוא מנמק בשתיים. יש דברי רש"י בסנהדרין (מו ע"ב) שצורך קבורה היא למען כפרת חטאו של אותו המת, זו לשונו: "כי היכי דתיהוי לו כפרה בהטמנה זו שמורידים ומשפילים אותו בתחתיות" עכ"ל. נימוק שני, הוא כותב, כי כך נהגו במסורת הדורות, לקבור באדמה ממש, ואין לשנות.

על שני הנימוקים יש לפקפק. כאשר רש"י אמר "בתחתיות" אין כוונתו שיהיה דוקא כך למטה, אלא שהמת נעלם מעיני הבריות, שהוא הושם במקום שפל. הוא הדין כשהוא נקבר בבית קברות שמקומו על פני שטח הר טבעי, המתנשא גבוה מעל גובה פני הים, כלום נטען שחסר כאן "תחתיות"? כלום נאסור את הקבורה באדמות ההרים? ועוד שמפורש בכללי הפוסקים כי בדברים שכתב רש"י על הגמרא "מפרש הוא ולא פסקן" (בית יוסף על טור או"ח סי' י ד"ה ולענין הלכה; וכן כתב שו"ת רדב"ז סי' קט, וכן שו"ת אבני נזר או"ח תנ"ז). רש"י בא לבאר את הגמרא, ולא כיון לשם פסק ההלכה.

ומה שנימק הרב אלישיב זצ"ל שכך מנהג הדורות, תמוה. כי בגליל יש קברות הסנהדרין, ומצאו כבר את מקומותיהם והם בכוכים שבמערות. וכך גם מפורש בגמרא (בבא בתרא ק ע"ב קא ע"א). ומובא ברמב"ם שכך הוא המנהג הנפוץ "וחופרין בעפר מערות ועושין כוך בצד המערה, וקוברין אותו" (הלכות אבלות, פרק ד הלכה ד).

לכן בודאי ראוי לקבור את המת בקבורת קומות, ולהשתמש עם הכסף שחסכו למען תמיכה בעניים, ועוד מקרי סעד ובמוסדות חסד. וכל שכן לצרכי החיים של קרובי משפחה של המת המסובלים בחובות כספיים.

הרב עובדיה יוסף זצ"ל התיר קבורה כזאת בכוּכין (חזון עובדיה, הלכות אבלות, ח"א עמ' תלא, וכן בשו"ת יביע אומר ח"ט יו"ד סי' לד) וכן בנו הראשון לציון הרב יצחק יוסף התיר (ילקוט יוסף, אבלות, מהד' שמת תשס"ז, עמ' תשי). וכן הרב משה פיינשטיין התיר (אגרות משה, יו"ד ח"א – רלד) וכן שו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' קד).

אחרי כותבי כל הנ"ל הפנו את תשומת לבי לדברי הרב יעקב רוז'ה, הממונה על הקברות בישראל מטעם הרבנות הראשית, (המעין, תמוז תשע"ד, גליון 210 עמ' 75-76) ומתעד החלטות של הרבנות הראשית להיתר, וכן מצהיר שיש בידו מכתבו של הרב מרדכי אליהו זצ"ל המתיר. ומסביר שבקבורה בקומות, האדמה שבין קבר שמעלה לבין הקבר שלמטה, מחוברת לכלל האדמה שבשני הצדדים, ולכן כולם נחשבים כנקברים באדמה. [אני מוסיף: כאילו הקרקע הבסיסת הוגבתה לגובה].

צריך להשקיע כסף לצורכי עניים. הפוסקים הוכיחו שבהידור מצווה מוסיפים עד שלישי, ולא סכומים של עשרות אלפים שקלים. ועוד שציוה רבן גמליאל שלא יקברוהו בתכריכים יקרים וכו' ופסק כך הרמ"א (סימן שסב א'), לא להרבות בהוצאות לצורך המת. וכתב הש"ך (סימן שנב ס"ק א') מפני תיקון העולם שיש עניים שאין להם די צרכם.

ברכה שמברכים בבית הקברות

שאלה: אני אדם צעיר וטרם היו לי הזדמנויות רבות ללכת לבית הקברות. אתמול מתה סבתא שלי והובאה לקבורה. ראיתי על קיר בית הקברות שלט, ובו נוסח ארוך מה יש לומר כשבאים לשם. והמלה "דין" מופיע שם הרבה פעמים. דין, דין, דין וכו'. האם תוכל לבאר לי מה פירוש החזרה המרובה למלה זו? וגם תלמד אותי מתי אומרים את הברכה ומתי אין אומרים? כי ראיתי שם שהיו בין הקהל אנשים דתיים שראו את השלט, ולא ברכו.

תשובה: נוסח הברכה, כפי שהעתיק הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה, על ט"ו בשבט והלכות ברכות, עמ' תטז): "ברוך אתה השם אלוהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין, וזן אתכם בדין, וכלכל אתכם בדין, ואסף אתכם בדין, ויודע מספר כולכם, והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם. ברוך אתה השם מחיה המתים".

תחילה נבאר את ריבוי השבחים. "אשר יצר אתכם בדין" מוסב על המשנה בפרקי אבות (סוף פרק רביעי) "שעל כרחק אתה נוצר, ועל כרחק אתה נולד, ועל כרחק אתה חי, ועל כרחק אתה מת, ועל כרחק אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא". "על כורח" לפי מה שהזכרנו בשיחות הקודמות שהחיים שלנו בעולמנו אינו נוח לנו. לדוגמא, כאבי חניכיים בעת שהיינו תינוקות, עד שיצאו השיניים. וכאבי חניכיים עת זקנותנו עת שנושרים השיניים אחת לאחת. וכל מחלות הילדים. הכל בגזירה מפי העליון ב"ה לפי חכמתו שאין לנו מושג בה.

ויש בזה שלושה שלבים. בעל כרחק נוצרת ע"י הוריקן שהזדווגו. ה' ייצר אז נשמה רוחנית אצילית וצירף אותה לגוף העתיד להיוולד [כן פירש "תפארת ישראל" על המשנה, שם]. "צירה" מוסבת על הצד הרוחני שבך. ובעל כרחק נולדת [בגוף] ויצאת לעולם ולא היתה לך בזאת בחירה חופשית. וכן במשך שנות חיך, אפילו אם משום סיבות הידועות רק אל ההשגחה העליונה, אם חלילה פוקדות אותך צרות שונות, אסור לך להתאבד, אסור לך לרצוח את עצמך. "על כרחק אתה חי". כנראה כדי למלאות תפקיד מסוים שהקב"ה ייעד לך. כל זה הוא במדת "הדין", כלומר חשבון מדוקדק שהקב"ה ערך, מה ברצונו להביא לעולם, בשביל מטרה מוסרית ונעלה שתכנן. וכמובן, שְׁכָל שלנו אנושי ומוגבל, וכיצד נבין מה שהקב"ה מבין? צריכים לקבל בהכנעה ובסבלנות מה שהקב"ה הקציב לכל נשמה ונשמה, ולסמוך עליו שהכל באמת לטובה. וזהו הנאמר בברכה זו "אשר יצר אתכם בדין".

אחרי שנולדנו והנה פלא, יש מספיק מאכלים בעולם להזין לכל האוכלוסיות בני אדם, למיליארדיהם. לא חסר. "זין" הוא לענייני מאכל. "כלכלה" הוא לשאר צרכי האדם, ביגוד, דירה, נכסים. ולמרות שאלו מתעשרים ואלו מידלדלים, תמיד יש כדי חיותם של כל בני האנושות. וזה "בדין" כי הוא מתוקצב במדה הקצובה מראש על ידי הקב"ה, מאז ראש השנה (ביצה טז ע"א) "אין אדם נוגע במוכן לחברו" (יומא לח, ב). הכל מסודר בדייקנות ע"י בורא-כל. [אמנם יש מקום לתבוע בבית דין את מי שמזיק לחברו, כי כך ארחות החיים שה' קבע].

"ואסף אתכם בדין". אף אחד לא מת שלא בצדק. הקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה. יוצאים מהכלל הזה הם האנשים שגרמו לעצמם למות לפני זמנם. או ע"י עישון סיגריות, או שתייה מופרזת של משקאות אלכוהוליים, או נהיגה מהירה-מדאי או נהיגה רשלנית בכלי רכב, או ע"י דאגות מוגזמות המכלות כליות ולב. אבל מי שמת, לא היה אחד מהם שְׁמַת שלא בצדק.

"ויודע מספר כולכם". זהו פלא עצום. יש בעולם מספר עצום של בני אדם. ואם נצרף את אלו שחיו כאן מאז אדם הראשון, וגם נצרף את אלו שעתידיים להיוולד עד סוף הימים, הרי המספר הוא מעל לתפישת שְׁכָל אנוש. ואע"פ כן הקב"ה קורא בשמו לכל מת ומת, ויודע באופן פרטני מה המגיע לו.

"והוא עתיד להחיותכם" הוא בעיני עיקר הברכה. כלומר למרות שמטמינים את גופת המת באדמה, אין זאת סוף פסוק. הקבר נקרא "שְׂאֵל" (ישעיה יד, יא; וכן תהלים ל, ד ועוד הרבה) כי האדם הושם שם רק בהשאלה, באופן זמני. וזה מפורש במקרא "אני אֶמִית וְאֶחִיָּה, מחצתי ואני ארפא" (דברים לב, לט). פירש שם רבי אברהם אבן עזרא, כמו שמוכרחים לְסַדֵּר מלת "ארפא" רק אחרי "מחצתי", כך לכאורה היה ראוי לומר כאן "אחיה ואני אמית", לפי סדר הנראה לעינינו? אלא בא מקרא זה ללמד, שגם אחרי "אמית" יש שוב "אחיה". וכמו שרואים בעולם הטבע, שאחרי החורף בא אביב והצמחים קמים לתחיה.

לכן כל נוסח הברכה הארוכה הזאת היתה למען "חוד החנית": ברוך אתה השם, מחיה המתים". צריכים לחזק בלבנו יסוד זה, כי לפי הרמב"ם (הלכות תשובה, פרק ג) המכחיש אמונה זאת מפסיד חלקו לעולם הבא, וגם הוא עצמו לא יקום לתחיית המתים (סנהדרין צ ע"א).

*

אתה שואל מדוע ראית שאנשים לא ברכו? זאת מפני שכבר ברכו ברכה זו תוך שלושים יום אחרונים שכבר עברו, כי מברכים רק פעם אחת בחודש מאז פעם אחרונה. וזאת רק אם ניתוספו לשם קברות נוספים. אבל בעיר גדולה כמו ירושלים או תל אביב יש יום קברות נוספים.

ויש שאינם מברכים כי פסק ספר "ערוך השולחן" (סימן רכז סעיף ח) שגם הרואה את בית הקברות מרחוק צריך לברך. וידוע שהנוסעים בכביש לירושלים רואים מרחוק את המצבות בהר המנוחות, ולא עברו שלושים יום ממתי שראו את ההר לאחרונה וברכו אז. אמנם הרב עובדיה יוסף (בספרו הנ"ל, חזון עובדיה, עמ' רכ) מביא החולקים על פסק זה וטוענים שצריכים לראות את המצבות מקרוב. אבל יש כאלו שסומכים על דברי "ערוך השולחן".

ועוד, אתה דן שלא ברכו כי לא ראית אותם נעמדים ליד השלט ולומר ברכה ארוכה זו. אבל יכול להיות שידעו את הברכה בעל פה, ולא נעמדו ליד השלט, ובכל זאת ברכו אלא אתה לא שמעת אותם. ועוד, הרי לא נעמדת ליד השלט מאז כניסתך לבית הקברות ועד שיצאת. שמא אותם אנשים הקדימו אותך בברכתם, או סמכו על מה שיגידו בצאתם.

ברכה זו היא חיזוק האמונה, וגם הַתְּדַרֵּת לקח חינוכי לתודעה שלנו. אין להזניח אותה.

אמירת קדיש על המת, מה תיקונו

שאלה: אני אדם חילוני ולפני כמה שבועות מת אבא שלי. אמר לי בן אדם דתי שעלי לבוא לבית הכנסת ולומר קדיש. סגנון הקדיש הוא בארמית שאני לא מבין. בקשתי מאיזה רב שיתרגם לי לעברית את המלים ואינני רואה שם שום זכר של המת ומה התועלת עבורו. התוכל להסביר?

תשובה: תפילה זו הנקראת "קדיש" היא חלק מהתפילה היומית. היא נאמרת אחרי ששליח הציבור מסיים "שמונה עשרה". והיא נאמרת אחרי קריאה בתורה בשבתות וחול. והיא גם נאמרת אחרי דרשה באגדה של איזה רב דורש. לא מוזכר בגמרא או ברמב"ם, רש"י, או רי"ף שדוקא היתום יגיד קדיש.

מה המקור שהיתום אומר קדיש? אלא מובא בספר "זהר חדש" (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' מט) שאם היתום אומר קדיש הוא מועיל לאבא שלו, הוא מוסיף זכות לאבא שלו. כיצד? אלא תוכן קדיש זה היא בקשה שיתרומם כבודו של האל, שיפורסם שמו בכל העולם. בעברית: "יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים". ודאי אם אנשי הציבור מקשיבים למה ששומעים, והם מכוונים את ליבם לשבח את הקב"ה ולבקש על פרסום כבודו בעולם, זו זכות גדולה. אבל אין הקדיש לחש וסגולה. אם העונים אומרים אותו כמס-שפתיים ומחשבותיהם במקום אחר, אם כלל לא שמים לב אל מה שהם אומרים, התועלת פחותה מאד. גם זה שאומר קדיש, הוא צריך לחשוב על תוכן המלים. אין כאן כישוף, ואין כאן רק פעולת אברים. צריך המכריז את המלים של קדיש להיות ער ומבין מה שהוא אומר. כל שכן אם אומרים את המלים במהירות מופרזת, הרבה יותר מהר מהקצב בו אדם נורמלי מדבר, אי אפשר לחשוב כלום. האומר את המלים טס באוטו־סטירה, פעולה מיכנית בלי מחשבה כלל. הפה התרגל להגיד רצף אותיות אוטומטית. וכך גם השומעים אינם חושבים כלום, רק עונים מתוך שיגרה.

פעם היה נהוג שרק אדם אחד היה אומר את הקדיש, והוא כמו שליח ציבור. לכן כותב "משנה ברורה" (סי' קל"ב, ביאור הלכה) שאם היו כמה אנשים הרוצים להגיד קדיש, באותה התפילה, יש סדר עדיפויות מי בא קודם ורק הוא האומר קדיש. מי שהוא בתוך שבעה ימי-אבל זכותו לפני בן שלושים לאבל. ובן שלושים לפני מי שנמצא תוך י"ב חודש. ועוד חילוקים. וכך נוהגים חלק מקהילות אשכנז. אבל ברוב בתי כנסת בישראל כל הרוצים אומרים קדיש בו-זמנית. ויוצא מזה בלבול כי הם אינם מתאימים את עצמם להגיד את המלים כמקלה

יחד, ומפני זה לא שומעים מה הם אומרים אלא יש רק קול המולה. ובודאי אין בזה תועלת. וגם אם הם אומרים את הקדיש בחופזה ובמהירות ואי אפשר לעקוב אחרי המובן של המלים, אין בזה תועלת רבה.

על פי האריז"ל יש לכל שומע לומר הוא בעצמו כל המלים מן "יהא שמיה רבה" ועד "דאמירן בעלמא", עשרים ושמונה מלים, ואז בודאי הוא עצמו יכול לכוין כראוי.

חבל ששִׁבַּח כל כך יפה ונשגב, קילוס כל כך נערץ, נפל בצד מפני שחושבים הרבה שהעיקר הוא להוציא המלים בשפתיו, אפילו שבראשו אינו מבין כלום בזה, כי מחשבותיו בנושאים אחרים.

עוד בעיה יש שכיון שיש הרבה האומרים קדיש, ביניהם יש מי שאומר בלחש ולא שומעים את קולו, אין עשרה העונים לו, ואיזו זכות יש לאביו כאשר הוא לא הועיל לציבור? כל הזכות היא לחנך את הציבור באמונתם.

אבל אם תגיד הקדיש בכוונה, ותשתדל שישמעו אותך עשרה אנשים, יש תועלת טובה גם לאביך, שהבן שלו מקדש שם שמים ברבים.

קידוש השם

קידוש השם תקנה

על ידי קידוש השם, מתקנים עון חילול השם

תשובה: חז"ל (יומא פו ע"א) חילקו את החטאים לארבעה סוגים. חטא אדם במה שהחסיר קיום איזו מצות עשה, כשמתחרט וחוזר בתשובה אינו זז משם עד שמוחלים לו. חטא ועשה מעשה בו עבר על מצות "לא-תעשה", כששב בתשובה החטא "תלוי" ויום הכפורים משלים את כפרתו. אבל כאשר חטא בחטא שכתוב בתורה כי עונשו כרת (כמו אכילת חמץ בפסח וכדומה) או חטא שעונשו מיתת בית דין, תשובה ויום הכפורים רק "תולים" כפרתו, ויסורין הבאים עליו גומרים את המחילה. אבל אם חטא בדבר הרביעי, חילול השם, אפילו שב בתשובה, וגם עבר עליו יום הכפורים כראוי, וגם סבל יסורין, רק במיתתו מתכפר החטא לחלוטין.

הרי מכאן למדנו שהחטא הכי גרוע הוא חילול השם. ולכן הבה ונתקן תחילה חטא גדול זה. כמה אופנים יש בחילול השם, נזכיר כאן שנים מהם. באותו דף גמרא הנ"ל הוסיפו חז"ל:

"**ואהבת** את ה' אלהיך" (דברים ו, ה) שיהא שם שמים מתאהב על ידך. שיהא קורא [מקרא] ושונה [משנה] ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו? 'אשרי אביו שְׁלָמְדוּ תורה. אשרי רבו שְׁלָמְדוּ תורה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה. פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו! כמה מתוקנים מעשיו!' עליו הכתוב אומר 'ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר' (ישעיה מט, ג).

אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דיבורו בנחת עם הבריות; מה הבריות אומרות עליו? 'אוי לו לפלוני שלמד תורה. אוי לו לאביו שְׁלָמְדוּ תורה. אוי לו לרבו שְׁלָמְדוּ תורה. פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו, וכמה מכוערין דרכיו!'. [עכ"ל].

נכון כי פשט דברי הגמרא מוסב על תלמיד חכם שאין משאו ומתנו באמונה, כלומר שעושה "קומבינות" ותחבולות לרמות את הבריות בעסקיו, כדי להתעשר מהם, והם מתלוננים עליו "זו תורה וזו שכרה?". מדובר בבן תורה שאין דיבורו בנחת עם הבריות אלא דבריו בקנטרנות, במריבות וכן התנהגות המרגיזה את הבריות. אבל בימינו כל אדם דתי נחשב בעיני הבריות כאילו הוא נציג התורה. ואם יש פגם קשה באופני התנהגותו והם רואים חוסר מוסר ודרך ארץ בסיסי ביחסיו עם הבריות, מיד הם קופצים למסקנות שליליות "זו היא תוצאה של לימוד תורה? זה מה שיש לתורה להציע לנו בתיקון הדור?" ועל ידי זה הרבה מהבריות מתרחקים מקיום התורה.

לכן ראשית תיקון תשובה שלנו שכולנו נקבל על עצמנו להתנהג עם הזולת ביחס של אצילות, יחס של אדיבות, יחס של "רצון טוב". עד שיפארו את התורה, עד שישבחו כולם ויאמרו: "אשרי אביו שֶׁלְמָדוֹ תורה. אשרי רבו שֶׁלְמָדוֹ תורה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה. פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו! כמה מתוקנים מעשיו!". כולנו נציגים של שמירת התורה. ככל שנקפיד על יחס תקין עם הבריות, לא לגרום זלזול בהערכתם מה הם חיים תורניים, כך אנו מקיימים את המקרא "ואהבת את ה' אלהיך" ונעשה שיהיה שם שמים מתאהב על ידינו. וכך עשה אברהם אבינו, הוא הנקרא "אברהם אהבי" (ישעיה מא, ח) שהיה מרבה במעשי גמילות חסדים, והיה ביתו פתוח לאורחים ורץ לשמש שאר הבריות. וכל דבר שאנו עושים בעסקי ממון שלנו ועסקי שכנים, ויש בזה חשש של תלונות מצד אנשים שיש לנו עסק אתם, ניזהר מאד להתרחק מכל חשד. ואם יפרוץ ויכוח באיזה ענין, נפנה לבית דין רבני להשיג הכרעה כהלכה, ואז לנו ולמתלוננים עלינו לא תהיה מריבה ושנאה, אלא כתורה נעשה.

יש עוד אופן של חילול השם. כתב הרמב"ם (הלכות יסודי התורה, פרק חמישי הלכה י'):

"כל העובר מדעתו בלא אונס על אחת מכל מצות האמורות בתורה בשאט בנפש להכעיס [=אין פירוש מלה זו שעושה כדי להרגיז את הקב"ה, אלא כל שעובר עבירה שלא מחמת יצר תאוה או ריוח כסף, אלא מתוך עקרון שהוא מזלזל במצוות, שטוען שאין לנו חובה לקיים מצוות] הרי זה מחלל את השם... ואם עבר בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים.

וכן כל הפורש מעבירה או עשה מצוה לא מפני דבר בעולם, לא פחד ולא יראה ולא לבקש כבוד, אלא מפני הבורא ברוך הוא, כמניעת יוסף הצדיק עצמו מאשת רבו הרי זה מקדש את השם". [עד כאן לשונו].

אמרו חז"ל (ירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ז) "גדול הוא קידוש השם מ[החטא של] חילול השם". כל מעשה ומעשה שנעשה באופן הנ"ל, לא כדי להשיג שבח מהבריות, ולא מפני איזו תועלת חומרית, אלא נעשה המצוה "כי ה' ציוה!" הרי במעשה זה נכפר על פעולה קודמת של חילול השם, אם נכשלו בו. כך כותב הקדמון רבינו יונה ("שערי תשובה", שער רביעי, פסקא טז)

שקידוש השם היא רפואה לחטא חילול השם, ובזה לא צריכים לחכות על כפרת יסורין, ויום כפור, ויום המיתה. [והדברים הועתקו ע"י ה"חפץ חיים" בספריו].

ועוד תיקון הודיע לנו עליו רבנו יונה. שהעסק בתורה כשלעצמו ישמש כפרה על חילול השם שחיללנו. כך מפורש בענין בניו של עלי (ראש השנה יח ע"א). ושם אביי החמיר שעל האדם לעסוק לא רק בתורה אלא גם בגמילות חסדים, ובזה יכפר לחלוטין על חטאיו בחילול השם.

הבה נתאמץ!

ראש השנה

אין בראש השנה וידוי על חטא.....תקנה
 אם מותר לאכול לפני ששומעים תקיעת
 שופרתקס
 לבכות בראש השנה או לא לבכות.....תקסב
 כמה סגולות לכפרת עוונותינו.....תקסד
 בראש השנה נגזר מי יחיה ומי ימות....תקסה

מדוע אין בראש השנה וידוי על חטא

שאלה: עוד מעט נשמע תקיעת שופר בראש השנה. תמיד אצלנו הספרדים, בתקיעות שעוד לפני תפילת מוסף ("תקיעות דמיושב") יש הפסקה של שתיים או שלוש דקות בין קבוצה ראשונה של תקיעות לבין קבוצה השניה כדי שכל הנמצא אז בבית הכנסת יאמר את הוידוי על חטאים (שנדפס במחזורים שלנו). אבל עכשיו שהתחתנתי הלכנו כל המשפחה לחגוג אצל אבא של אשתי והוא אשכנזי. ובבית כנסת שלו, שם הצטרפתי אליו להתפלל, לא עשו שום הפסקה בין התקיעות, אלא כל שלושים הקולות (שלפני מוסף) תקעו זה אחר שזה, ואף אחד שם לא אמר וידוי. מה הסמך שלהם למנוע הוידוי?

תשובה: באמת בגמרא לא אמרו לומר וידוי על חטא בראש השנה. וגם לא מוזכר ברמב"ם ולא בשולחן ערוך. המקור הוא בדברי אריז"ל, וכך מביא ר' חיים ויטאל בשמו (שער הכוונות, עמ' רח):

"ענין 'אבינו מלכנו' שאומרים בעשרת ימי תשובה אחר העמידה. מורי ז"ל לא רצה שיאמרו בשבת שבין ראש השנה ליום הכפורים ולא בשני ימים של ראש השנה 'אבינו מלכנו' חטאנו לפניך, או 'אבינו מלכנו' מחול וסלח לכל עוונותינו' וכיוצא בזה בשאר 'אבינו מלכנו' שנזכר

בהם בחינת חטאים ועונות ווידויים, וכנראה מלשון ספר הזוהר שאין להזכיר שום חטא ביום ראש השנה:

האמנם בענין הוידוי ביום ראש השנה נמצאו בספר הזוהר מאמרים חלוקים. כי מן מאמר א' נראה דבעי לפרשא חטאוי בהאי יומא (זהר ח"ג דף רלא ע"א), ובמקום אחר נראה להפך [=שאין להזכיר חטא]:

ומורי ז"ל היה נוהג להתוודות על חטאיו בלחש שלא ישמעו הדברים לאזניו. והיה אומר כי המאמר האחר שבספר הזוהר לא אסר אלא בקול רם ולא בלחש. ואמנם אפילו בלחש, לא היה נוהג להתוודות אלא בעת תקיעת שופר דמיושב, לפי שאז מתערבב השטן ואינו משיג לקטרג. ואז דברי הוידוי ההוא עולין למעלה בהתחברות קול השופר העולה למעלה עכ"ל.

האמת שיש לנו בעיה היכן נאמר בזוהר שאין לאדם לפרש חטאיו, כי חפשונו ע"י מחשב ולא מצינו במה שנדפס אצלינו. ואפשר שהיה לאריז"ל כתב יד נוסף. בכל אופן יש בעיה הלכתית למי שמפסיק בדיבור, ואפילו בלחש, בין התקיעות. כדברי הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה, ראש השנה, עמ' קל"ה) שהברכה על התקיעה מוסבת על כל שלושים הקולות. וכיון שיש לנו ספק איזו היא הדאורייתא, או תש"ת או תר"ת או תשר"ת, אם דיבר שלא מענין השופר, הרי הפסיק באמצע.

הרב עובדיה יוסף מציע שיתוודו בהרהור במחשבה בלבד, בלי להוציא בשפתים. אבל אני סבור שגם זה לא כדאי, כי הנזכר מעונותיו, פרט אחר פרט, עלול להשתקע במחשבות תוגה וזכרונות, וזה יתפוש ריכוז מחשבותיו ושוב לא יתן דעתו לשמוע התקיעות שמשמיע התוקע. והרי הלכה היא שצריך לכוין לשמוע התקיעות ולא לחשוב על שום דבר אחר.

לכן, אם אמנם הזוהר המוזכר לעיל אמר להתוודות, יעשה אדם כך שלא בזמן התפילה, אלא במשך שאר שעותיו של ראש השנה. ואם תשאל מה יעשו האשכנזים? הרי הם לא רגילים לנהוג על פי הזוהר, אבל הרי חלק עיקרי של תשובה הוא וידוי, כדברי הרמב"ם בתחלת הלכות תשובה. וכל עשרה ימים אלו נקראו "עשרת ימי תשובה" וכיצד כבר ביום הראשון אין אדם זה מקיים כל תנאיו, כלומר גם להתוודות? מענה על כך הוא שכל עשרה ימים אלו הם קובץ אחד. די לו אם יתודה בעת אמירת "אשמנו בגדנו" שבתפילת שחרית של שאר הימים, מיום צום גדליה ואילך.

אם מותר לאכול לפני ששומעים קול שופר

שאלה: ידוע מנהג הרבה מישראל שאינם טועמים כלום לפני תפילת מוסף בראש השנה. המקור למנהג זה הוא בשו"ת תרומת הדשן (סי' קט) לענין איסור טעימת מזון לפני שמיעת מגילת אסתר [אע"פ שקשה לו לאותו אדם, מפני צום תענית אסתר שקדם לקריאת מגילה]. והקישו שמיעת שופר לדין של תרומת הדשן.

בימינו שמאריכים בהרבה מקומות בתפילות ראש השנה, עד אחרי חצות היום, נהוג בכמה מהשיבות שעורכים קידוש ואוכלים מזונות לפני תקיעת שופר. יש המחמירים ונזהרים לאכול מהעוגה רק פחות מכביצה, שלא יתחשב אכילת קבע. הטעם להיתר זה הוא ע"י הנפסק בשו"ע (או"ח סי' פט סעיף ד): "הצמא והרעב, הרי הם בכלל החולים. אם יש בו יכולת לכוין דעתו, יתפלל; ואם לאו, אם רצה אל יתפלל עד שיאכל וישתה". אני שואל אם היתר לאכול הוא רק בדיעבד, וראוי להחמיר במיוחד ביום ראש השנה! או האם הוא גם לכתחילה?

תשובה: אמנם הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל לא אהב מנהג המקילים, וגם הורה (שלמי מועד, עמ' לז, לט) שיש לערוך את הקידוש רק אחרי תקיעות דמיושב, ולא לפניו.

ואני מציע טעם נוסף להיתר אכילה ושתייה זו אפילו לפני שמיעת התקיעות. במסכת ראש השנה (לב, ב) מובא שהתקיעות הן רק במוסף, ולא בשחרית, מפני "בשעת גזירת המלכות שנו". ומפרש רש"י שם:

"בשעת השמד שנו - אויבים גזרו שלא יתקעו, והיו אורבין להם כל שש שעות [עד] לקץ תפלת שחרית, לכך העבירוה לתקוע במוסף".

כאן עלינו לשאול, כלום התפללו משך כל שש שעות מאז תפילת ותיקין? [כי הרי לפי רמב"ם, כך היו נוהגים בזמן חז"ל להתפלל רק כוותיקין, ותפילה אחר כך היא רק בדיעבד]. אלא ודאי התפללו שחרית ועשו הפסקה. או שלמדו, או שחזרו לבתייהם. ובאו והתאספו שוב לתפילת המוסף אחרי שהשומרים הנכרים עזבו את המקום. [ואז תקעו, אפילו תקיעות דמיושב]. בכל אופן אם רק התחילו להתפלל מוסף בסוף שש שעות, הרי זה יצריך אותם לצום עד אז. ומבואר בגר"א (מעשה רב, פסקא רז) שאין להתענות בראש השנה עד אחר חצות היום, כמו הדין בכל שארי ימים טובים (רמ"א על סי' תקכ"ט, וע"פ ירושלמי תענית סוף פ"ג).

אמנם רמ"א (סי' תקפ"ד סעיף א) התיר להאריך בתפילה עד אחר חצות יום, וכן כתב מגן אברהם (שם ס"ק ד) בשם מהרש"ל. אבל זאת היא מפני שיטתו של מהרש"ל שאין מצות

שמחה ביום ראש השנה (ים של שלמה, ביצה פרק ב סי' ד). אבל לדעת הרא"ש (על ראש השנה ד פסקא יד), יש לנהוג כדברי נחמיה (ח, י): "וַיֹּאמֶר לָהֶם לֵכוּ אֲכֹלוּ מִשְׁמָנִים וּשְׂתוּ מִמַּתְּקִים וְשִׁלְחוּ מְנוֹת לְאֵין נֶכֶן לוֹ, כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדוֹנֵינוּ. וְאַל תַּעֲצֹבוּ כִּי חֲדָתָה ה' הִיא מַעֲזָכֶם".

וכן כתבו בשם הגר"א "בראש השנה אין מאריכין בתפלה יותר מדי, שאין להתענות בו עד חצות, כמו שאר ימים טובים" (מעשה רב, פסקא רז).

וכן נפסק בשו"ע תקצז סעיף א: "אוכלים ושותים ושמחים, ואין מתענין בראש השנה ולא בשבת שובה; אמנם לא יאכלו כל שְׂבָעָם, למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם".

וגם חיי אדם (כלל קל"ט אות ח) פסק שאין לצום בראש השנה עד אחרי חצות היום. [נ"ל כי אם יצומו עד אז, הרי זו כמו "תענית שעות"].

לכן ברור לי שאם התפילות מתארכות ומסיימים את התפילות אחרי חצות היום, מותר למי שירצה לערוך קידוש לפני תפילת מוסף (ואפילו לפני תקיעת שופר, כמו שלכאורה נהגו חז"ל מההוכחה הנ"ל בראש השנה לב, ב). וקל וחומר הדבר אם לא יוכל לכוין בתפילה מבלעדי שיאכל וישתה, הוא חייב לאכול ולשתות (ראו בשולחן ערוך, או"ח סי' פט סעיף ג: "הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים. אם יש בו יכולת לכוין דעתו יתפלל. ואם לאו, אם רצה אל יתפלל עד שיאכל וישתה". וב"מטה משה", וכן "לחם חמודות" הורו שחייב לאכול, כי כוונה בתפילה היא העיקר. וכדברי קפ החיים, סי' פט ס"ק לט).

ולדעתי מותר לאכול גם יותר משיעור ביצה, אם הִתְגַּלְלוּ בכך בכל יום. "נחלשו הדורות" וכיון שהורגלו בני דורנו לאכול ולשתות כל שעתיים או שלוש, אין מצבנו כמו שהיה בימי קדם, שיוכלו לשהות שעות רבות בלי אכילה ושתיה.

*

עוד הערה: מניין לרש"י שהאויבים היו נוכחים במקום תפילתם של היהודים עד שש שעות? אלא בברכות כו ע"א אמרו "תפילת השחר עד חצות, ור' יהודה אומר עד ד' שעות". אמנם בגמרא (כו, א) פסקו כר' יהודה הואיל שבעדויות משמע כמוהו. אבל עד שפסקו כך, היו שנהגו בתפלת שחרית כמו תנא קמא. סיימו את התפלה לפני שהגיע חצות, כדברי שו"ת רב פעלים (ח"א סי' ה) של מחבר "בן איש חי" חייב שליח ציבור לסיים התפילה לפני סוף הזמן של התפילה ההיא. ולכן נלע"ד כתב רש"י עד שש שעות.

יש לבכות בראש השנה, או לא לבכות

שאלה: מילדותי ראיתי אצל אבי זצ"ל שהיה בוכה הרבה בכל שנה בראש השנה, גם על עונות נעורים שלו וגם בפחד ואימה מיום הדין, שלא תהיה שום מחלה בבני משפחתו ולא שום תאונה. לאחרונה שמעתי כי אדרבה, אין לבכות אלא יש להיות בשמחה כל היום. זאת מניין להם? זה נשמע לי שינוי במנהגי ישראל המקודשים דור דור.

תשובה: יש כאן חילוקי דיעות בין הגר"א המלמד "ואין לבכות בראש השנה כמבואר בנחמיה (ח, ט) 'אל תבכו' (מעשה רב, ס"ק רז) והאריז"ל האומר להיפך. ר' חיים ויטאל (שער הכוונות, ח"ב דף צ) מעיד כי האריז"ל היה נוהג לבכות הרבה בתפילות ראש השנה אף על פי שהוא יום טוב, ומכל שכן ביום הכפורים. והיה אומר כי מי שאין בכיה נופלת עליו בימים אלו, היא הוראה שאין נשמתו שלימה והגונה. הביא דברים אלו "בן איש חי" (פרשת וילך, אות יח).

אמנם הרב עובדיה יוסף בספרו "חזון עובדיה" (על ימים נוראים, עמ' פז) מביא שיש לקיים מצוות שמחה ביום ראש השנה. זאת מניין? אלא אם אדם מסוים הוא חלילה אָבֵל, אם חל יום טוב תוך ה"שבעה" הוא מפסיק את מניין ימי השבעה. ושאל ר' אחאי גאון (שאלות, שאילתא ס"ו) אם גם ראש השנה ויום כפורים דינם כמו רגל, להפסיק את האבלות? והביא ראייה מהגמרא (מועד קטן יט ע"א) כי גם ראש השנה ויום הכפורים מפסיקים את האבלות. הרי מכאן שהם ימי שמחה, הסותרים את האבלות.

גם הרא"ש (ראש השנה פרק ד סי' יד) פסק שאסור לצום בראש בשנה, כי הוא יום שמחה. כמבואר בתורה "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם" (במדבר י, י) ופירשו חז"ל (סוכה נה, א) כי "בראשי חדשיכם", כולל יום ראש השנה, שהוא ודאי חל בראש חודש.

ממשיך שם הרא"ש כי בספר נחמיה (ח, ט) כתוב כי כאשר חזרו ישראל מגלות בבל, ועזרא היה קורא בספר התורה לפניהם, ואותו יום היה ראש השנה (כמבואר שם בפסוק ב) ציוה להם עזרא: "אל תבכו... לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים... כי קדוש היום לאדונינו. ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם". עד כאן לשון הרא"ש.

גם רש"י, בספרו "פרדס הגדול" (סי' קע) הביא בשם רב יהודאי גאון (שהיה לפני רש"י כמאתיים שנה) שאסור להתענות בראש השנה כי הוא יום שמחה ועונג יום טוב. וכן הביא הרשב"א (חלק ד תשובה רסב) בשם הרב הא גאון.

גם הרמב"ם אומר במפורש (הלכות יום טוב, פרק ששי הלכה יז) שיש מצות שמחה בראש השנה.

וכך הרב עובדיה יוסף הביא שם בשם הרבה ראשונים אחרים. והרא"ש הביא שקדמונינו גאוני בבל היו אומרים גם בתפילות ראש השנה וגם בקידוש "ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון".

לא די בזה אלא הוא ירושלמי מפורש (ראש השנה פ"א הלכה ג) שיש לשמוח ביום זה. אמרו: "אי זו אומה כאומה הזאת? בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין [=שצריך להופיע לפני שופט שידון דינו] לובש שחורים, ומתעטף שחורים, ומגדל זקנו [=אינו מתגלח, מרוב דאגה]. שאינו יודע היאך דינו יוצא. אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים, ומתעטפן לבנים, ומגלחין זקנם, ואוכלין ושותין ושמחים. יודעין שהקב"ה עושה להן ניסים".

ובכן צריכים להבין מפני מה אמר אריז"ל לבכות? עונה הרב עובדיה (שם בעמ' פט) "אין לו לאדם להביא את עצמו לידי בכיה ועצבות. אבל המתעורר מעצמו לבכות בתפילותיו מפני התלהבות של קדושה, לרוב דבקותו, אין בזה מניעה כלל. והביא ראייה מדברי הט"ז (רפח, ס"ק ב) שרבי עקיבא היה קורא בשבתות שיר השירים והיה בוכה, מרוב שהבין עד היכן הדברים מגיעים, מרוב שמחה והתלהבות על אהבת ה' לישראל. לפי דבריו, האריז"ל בכה כי הבין שהיום הזה ממליכים את הקב"ה להיות מלך על העולם. תוקעים בשופר כמו שתקעו בשופר עת שהמליכו את שלמה להיות מלך ישראל.

אמנם לא כך כתוב ב"שער הכוונות" לאריז"ל (ח"ב עמ' רח). כך כתב הרב חיים ויטאל: "גם היה נוהג מורי ז"ל לבכות הרבה בתפלת ראש השנה, אפילו שהוא יום טוב ומכל שכן בתפילת יום הכפורים. והיה אומר מורי ז"ל כי מי שאין בכיה נופלת עליו בימים האלו, היא הוראה שאין נשמתו הגונה ושלומה. גם היה אומר כי יש בני אדם נידונים ביום ראשון, ואז הם דינא קשיא [קשה]. ויש נידונים ביום ב' שהוא דינא רפא [רפה]. ורוצה הקב"ה לרחם עליהם, ודן אותם ביום הב'. ואמר [אריז"ל] כי האדם הנופלת עליו בכיה רבה מאליו בימים האלו בתפילה, הוא הוראה שנידון באותה שעה למעלה, אם ביום א' ואם ביום שני". ודברים אלו אינם תואמים ביאורו של הרב עובדיה יוסף.

לכן אין מנוס מלהסכים שיש כאן חילוקי דעות בין הגר"א והאריז"ל.

האמת היא כי יש הרבה מהבוכים שמתעוררים לזה מחמת חששותיהם לטובתם הגשמית במשך השנה העתידה להיות, או טובת בני משפחתם. אבל המעיין בתפילות ראש השנה רואה ברור שכל הבקשות הן להמליך את הקב"ה להיות מלך על כל העולם, שכולם יכירו את אדנותו. ובזה אין כל כך מקום לבכיה אישית.

עשר סגולות למען כפרת עוונותינו

1 - להיות האדם מוחל על כבודו. "כל המעביר על מדותיו, מעבירין לו על כל פשעיו" (ראש השנה יז, א) למי נושא עון? למעביר על פשע.

כלומר אם מי שהוא פגע בכבודך, ואתה שותק לו ואינך מגיב, זה יגרום שהקב"ה יתנהג אתך מדה כנגד מדה, ולא יקפיד על שגיאותיך.

2 - העושה דבר עבירה ומתבייש בה, מוחלין לו (ברכות יב, ב)

3 - כל העונה 'יהא שמיה רבה' בכל כחו (שבת קיט, ב). הנה לפנינו מאמר חז"ל:

"**ואמר** לי בני מה קול שמעת בחורבה זו? ואמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת: אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי, ושרפתי את היכלי, והגליתים לבין האומות. ואמר לי: חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך. ולא זו בלבד אלא בשעה שישאל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין 'יהא שמיה הגדול מבורך' הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו ואומר [א] אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך [ב] מה לו לאב שהגלה את בניו? [ג] ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם" (ברכות ג, א)

בשעה שהחכם יושב ודורש [בקהל] ועונים אחריו 'יהא שמיה רבה' מבורך, הקב"ה מוחל כל עוונותיהם (קהלת רבה ט, פסקא: ומצא בה איש מסכן וחכם)

4 - תקנתי לכם סדר קרבנות. בזמן שקורין בהן לפני, מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, ואני מוחל להם על כל עוונותיהם (תענית כז, ב).

5 - כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו (שבת קיח, ב).

6 - "אמר לו הקב"ה לדוד, בשעה שהצרות באות על ישראל בעונותיהם, יעמדו לפני באגודה אחת ויתוודו על עונותיהם ויבקשו לפני 'סליחה' ואני אענה אותם (תנא דבי אליהו זוטא, כג). "כל מי שחוטא ואומר 'חטאתי' אין רשות למלאך ליגע בו" (במדבר רבה, כ פסקא טו). "ומודה ועוזב ירוחם" (משלי כח, יג).

7 - גלות מכפרת על הכל (סנהדרין לז, ב).

8 - כל מאן דמצטער על יסורי הצדיקים, מעבירין חובייה דלהון מעלמא (זהר ח"ג דף נז ע"ב). הוא בחינת נושא בעול עם חברו. וכן הוא בתהלים (עג, ה) "בעמל אנוש אינימו" והתרגום "בליעות גברין דמתעסקין באוריתא ליתיהון לָעין, ועם בני נשא צדיקי דסבלין יסורי, לא מתכתשין".

9 - בחסד ואמת יכופר עון (משלי טז, ו) "אמת" זו תורה (ברכות ה ע"ב). "חסד", כי הנוהג לעשות חסד עם הזולת, "כל המרחם על הבריות, מרחמים עליו מו שמים" (שבת קנא, ב). "במדה שהאדם מודד, בה מודדין לו" (סוטה ח, ב).

10- מעלת המלמד זכות על חברו. הדין את חברו לכף זכות, אף הוא הקב"ה ידין אותו לכף זכות (שבת קכז, ב).

גזירה בראש השנה: מי יחיה ומי ימות

שאלה: אמרו חז"ל (ראש השנה דף טז ע"ב) "שלשה ספרים נפתחין בראש השנה. אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר [=כלומר: מיד] לחיים. רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר [=כלומר: מיד] למיתה. בינוניים תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו, נכתבין לחיים, לא זכו, נכתבין למיתה".

וקשה להבין, שהרי רואים תמיד שיש צדיקים המתים מיד אחרי ראש השנה, ויש רשעים גמורים הממשיכים לחיות בלי שום פגע רע?

תשובה: כמה תשובות נאמרו בדבר (ראה בספרי "לקט פירושי אגדה" ח"ב עמ' 114-115). נכונים ביותר דברי רמב"ם (הלכות תשובה פ"ג ה"ב) "ושיקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעונות, אלא לפי גודלם. יש זכות שהוא נגד כמה עונות... ויש עון שהוא נגד כמה זכויות... ואין שוקלין אלא בדעתו של אל ידעות, והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות".

נראה לי פירוש דבריו שיש הבדלים עד אין סוף מה היא חומרת העבירות. יש שהחוטא אנוס מחמת תוקף עוצמת יצרו הרע, ויכולת התמודדותו היא מועטה. ויש שאינו אשם כל כך שנתקלקל מחמת חינוך גרוע שקיבל מהוריו, או מפני לחץ סביבתו, חבריו לעבודה והשפעת כלי התקשורת.

וכן בענין הצדיק, יש שהוא אמנם עושה מצוות אבל הן למען גאותו ולמען פרסומו בין הבריות. ויש שהמצוה חלשה כי לפי יכולותיו היה צריך לקיימן באופן מושלם יותר "[לפום גמלא, שיחנא" (כתובות סז ע"א)] אלא התעצל. ויש שאמנם הוא צדיק, אבל שוכנת בלבו

שנאת-חינם לקבוצות אחרות, סיעות אחרות. ויש שלפי גדולתו הוא חוטא בחילול השם, עון החמור ביותר (יומא פו ע"א), אבל זה בלתי מורגש בעיניו, מרוב הַרְגָלוֹ. וכן להיפך, אם צדיק זה גדל במשפחה של יראי-השם וחונך כראוי, אין מעלתו במצוות גדולה כמו מצוה הנעשית ע"י אדם שגדל במשפחה של פוקרים וכופרים, ואע"פ כן עלה ונתעלה לשמור את המצוות. שהרי נסיונו של השני קשה פי כמה מנסיונו של הראשון. וכן חילוקי-דרגות עד אין מספר. ורק הקב"ה הוא היודע למדוד מה מדת אשמתו של החוטא, ומה היא באמת מדת צדקותו של הצדיק. "כי האדם יראה לעינים, וה' יראה ללבב" (שמואל-א טז, ז).

אבל נראה לומר מענה נוסף, משכנע מאד. הרי יש הרבה סיבות נוספות מפני מה האדם מת, ואפילו אם הוא צדיק. אם נגזר על האדם כבר בעת לידתו שיחיה רק כך וכך שנים (יבמות נ ע"א), מה נתמה אם מת בגיל צעיר? או אם האדם לא היה נזהר כראוי בשמירת בריאותו, לדוגמא הוא מעשן, או אוכל מאכלים המזיקים לבריאות, או נסע במהירות מופרזת, או נכנס למקום סכנה שלא כדיו, מה נתמה אם הוא מת? וכן להיפך, יש רשע מאריך ברעתו, כי עשה כמה זכויות בחייו, ואין הקב"ה מקפח שכר כל בריה (נזיר כג, ב). אבל כיון שאין לרשע זה זכות לחיות בעולם הבא, ה' משלם את שכרו בעולם הזה.

"וּמִשְׁלָם לְשׁוֹנְאָיו אֶל פְּנֵי לְהַאֲבִידוֹ, לֹא יֵאָחֵר לְשׁוֹנְאוֹ, אֶל פְּנֵי יִשְׁלָם לוֹ" (דברים ז, י), וכמו שפירש רש"י שם בשם חז"ל.

ויש שהרשע מאריך חיים כדי שבאיזה יום מן הימים תהיה תועלת לבריות ממה שהוא המציא המצאה או פעל (כדברי רמב"ם בהקדמה למשנה, בש"ס וילנא, ברכות עמ' 110 "ואפשר שיהיה הארמון שהוא מזומן לאיש חסיד יבוא באחרית הימים"). ויש שהרשע מאריך ימים כדי להעמיד בנסיון את שאר הדור כשרואים שהוא לא נענש. ויש שהרשע מאריך ימים כדי לשמש שוט להעניש את שאר החוטאים שבדור. כמו שנאמר (ישעיה י, ה) "הוֹי אֲשׁוּר יִשְׁבֹּט אֶפְרַיִם, וּמִטָּה הוּא בְיָדָם יַעֲמִי".

וכן העיר ה"מצודות" על המקרא (משלי טז, ז) "כֹּל, פֶּעַל יְדָוֵד לְמַעֲנֵהוּ, וְגַם רָשָׁע לַיּוֹם רָעָה".

וכדברי ה"מצודות" על (משלי כו, י) "רַב מְחֹלָל לָל, וְשׁוֹכֵר פָּסִיל וְשׁוֹכֵר עֹבְרִים". ה' כביכול שוכר את הכסילים כדי לבצע מלאכתו בעולמנו, להפרע מרשעים אחרים.

ויש עוד שיקולים נוספים מפני מה הצדיק מת בגיל צעיר, והרשע מאריך ימים. מה שאמרו בגמרא "שלושה ספרים נפתחים", המאמר שפתחנו בו, הוא רק אחד מהשיקולים. חז"ל ציינו כאן אחת מכמה הסיבות. והכל אמת.

רמב"ם

מדוע פוסקים כל כך הרבה על פי הרמב"ם..... תקסז

הרמב"ם, וגדולתו

שאלה: ראיתי בדברי תורה שאתה כותב ומפרסם שכל הזמן אתה מזכיר פסקי הרמב"ם, ורק לפעמים אתה מביא משאר הראשונים. מה הטעם לזה?

תשובה: יפה שאלת.

[א] היחודיות של הרמב"ם הוא שהקיף כל רבבות אלפי ההלכות שיש בתלמוד ומדרשי ההלכה, והביא כמעט את כולם פרט לאיזה 87, שפורטו בחוברת "אומר השכחה" של הרב ישעיה פיק, וגם לרובם של אלו מצאו האחרונים הסברים ונימוקים. לא כן שאר הראשונים שכתבו רק על חלק מהתורה שבעל פה. ובזאת יש עדיפות להלימוד בספר שלו.

[ב] דבר נוסף. הרב דוד יוסף, רבה של שכונת הר נוף בירושלם, ערך תשובות הרמב"ם בשם "פאר הדור" (הוצ' מכון ירושלים). אביו הגאון הרב עובדיה יוסף כתב "פתיחה" ושם כתב (עמ' 7-10): "זהנה אין צורך להרבות במלים על חשיבות יקרת תשובותיו של רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל, אשר מפיו אנו חיים, ודבריו קילורין [=רפואה] לעינים, עמוד העולם אשר באורו נראה אור. וידוע שגם במקום שמרן הקדוש רבינו יוסף קארו ז"ל, מחבר השולחן ערוך, הכריע להלכה כאשר עם לבבו ורוחב דעתו ובינתו, והסכימו עמו מגדולי האחרונים; אם הדבר מבואר להיפך בתשובות הרמב"ם, יש לפסוק להלכה ולמעשה כדברי הרמב"ם. כי אילו ידע מרן והאחרונים שדעת הרמב"ם להיפך מדבריהם היו חוזרים בהם, ומבטלים דעתם מפני דעתו הגדולה. וכמו שכתב בשו"ת המהר"י קולון (שורש צד) [בענין הגאונים הקדמונים]... [ומביא כאן הרב עובדיה קבוצת גדולי עולם שכך אמרו, וביניהם החיד"א, גם נגד פסק השולחן ערוך]...

[וממשיך הרב עובדיה יוסף זצ"ל] "וכמו שכתב מרן (ר' יוסף קארו) בשו"ת אבקת רוכל (סימן ל"ב): "הרמב"ם הוא גדול הפוסקים, וכל קהילות ארץ ישראל ובארצות ערב ובמערב [=צפון אפריקה] נוהגים על פיו וקבלוהו עליהם לרבן". וכן כתב ב"בדק הבית" (חושן משפט, כ"ה) וב"כסף משנה" (תרומות פ"א סוף הי"א). גם הרדב"ז (תשובות ח"ב סי' תר"ד) כתב שאע"פ שהרא"ש אחרון הוא, וקיימא לן "הלכה כבתראי", מכל מקום כיון שהרמב"ם מרא דאתרא הוא [=אדון המקום שלנו], וכבר קבלו בכל הגלילות האלה לפסוק כדבריו, הילכך הלכה כהרמב"ם. [והביא שם ר' עובדיה יוסף הרבה מאד מהגדולים שכתבו כך].

ראה עוד דברי הרב יוסף קאפח, בהקדמתו לפירושו על הרמב"ם, ח"א עמ' כב.

[ג] עד כדי כך הגיעה ההערכה לדברי הרמב"ם, שמביא הרב עובדיה יוסף דברי שו"ת מהרנ"ח (סי' יב דף י"ע"ג) "ואף אם יקשה לנו דברי הרמב"ם מתוך שיטת הש"ס, מכל מקום ראוי והגון לנו לתלות את החסרון במיעוט השגתינו, וחייבים אנו לקבל דבריו באימה מבלי שנהרהר אחריו. כי לבו של רבינו כלב האריה בהיקף ידיעת הש"ס בבלי וירושלמי ותוספתא ספרא ספרי ומכילתא. ואפשר שאיזו סוגיא היתה אז סדורה בפיו, ואנו בעוה"ר נסתרה מנגד עינינו לקוצר השגתינו. ואילו היה רבינו לפנינו היה פותח לנו פתח רחב יותר מפתחו של אולם [=של המקדש] להביננו ולהעמידנו על האמת".

וכן הוא בתשובות מהרש"ך (רבי שלמה בן אברהם הכהן, שהיה בן דורו של ר"י קארו) ח"ב סי' קצ"ו. דבריו הובאו ב"יד מלאכי" (כללי הרמב"ם, פסקא כו). וכן דעת "בני חיי (שם).

[ד] בפירוש הקדמון "מגדל עוז" לרמב"ם (הלכות יום טוב פ"ב הי"ב) כותב כי בידי של הרמב"ם היה כתב יד התלמוד שנכתב עוד בתקופה שהתלמוד נכתב לראשונה. ולכן זה הוא נימוק נוסף חזק מדוע יש לסמוך במיוחד על הרמב"ם.

[ה] ויש עוד נימוק מדוע אני מסתמך בצורה כה מובהקת על דברי הרמב"ם. כידוע הרב יוסף קאפח, בסדרת ספריו על "משנה תורה" לרמב"ם, ערך בהם ליקוטים ופירושים לדבריו, ועבר על יותר מארבע מאות ספרים, כפי שפירט את שמותיהם בסוף כל כרך. נשאלו אלפי שאלות נגד מה שכתב הרמב"ם. אני לא הצלחתי בינתיים לעבור על כל עשרים ושלושה הכרכים, אבל ממה שכן עברתי ראיתי שהרב קאפח תירץ כל הקושיות והשאלות, או ממה שהעתיק בשמם מספרים אחרים, או מה שחננו הקב"ה ויִשָּׁב בכוחות עצמו. ומזה קבלתי אימון מלא בדברי רמב"ם. היתה לו לרמב"ם סייעתא דשמיא מיוחדת לקלוע אל האמת.

כי הרמב"ם היה המורה לכל העם כולו. בצורה דידקטית [=פדגוגית] ערך וסידר כל ענין וענין לפי המשבצת שלו, לפי מחלקה שלו. הטור והשולחן-ערוך נבנו ע"י שהביאו קיבוץ כל הדיעות

השונות, ולפעמים יש סתירות, או אי-בהירות. אבל אצל הרמב"ם הכל צח וברור, קל לתפישה השכלית.

נכון אמר הגאון המקובל ר' אליהו מאיזמיר (בעל "שבט מוסר", מלפני 300 שנה) בספרו "אגדת אליהו" (על הירושלמי, פסחים פ"ה ה"ד) שם כתב על הרמב"ם, נגד מי שהתרעם עליו, "שהוא ראש החכמים, דממשה ועד משה לא קם כמשה". כלומר מאז משה רבינו לא היה גאון מופלא שהועיל כל כך הרבה לעם ישראל כמו רבינו משה בן מיימון. ודאי שחז"ל עצמם הועילו לנו לאין-ערוך יותר, אבל הם היו קבוצה של הרבה, לא אדם אחד. ביו היחידים, הרמב"ם הוא הראש לכולם.

רשעים, ועוד על היחס לתנועת הריפורם

לימוד זכות על הרשעים.....תקע
 אם מותר לשבח את הרשע על מעשה טוב שעשה.....תקעב
 קשה היום לומר תוכחה לחוטאים.....תקעד
 אם מותר להזמין הורים מחללי שבת לבוא לשבת.....תקעו
 התנגדות לתפילת הריפורמים בכותל המערבי.....תקעז
 יחסינו לתנועת הריפורם.....תקעט

אם אפשר לדון רשעים לכף זכות?

שאלה: יש מצוה לדון כל אדם לכף זכות. אבל כיצד נקיים מצוה זו אם מדובר באדם רשע שכולם מכירים את רשעותו ונבזותו?

תשובה: ההדרכה לקיים מדה טובה הזאת מופיעה גם בגמרא וגם בפרקי אבות. מה ההבדל בין שני הטקסטים האלו? אלא מה שנמצא בגמרא מחייב כל יהודי ויהודי, אפילו אינו צדיק וחסיד. ומה שיש בפרקי אבות נאמר לאלו הרוצים לקיים חסידות. זאת מניין? אלא אמרו חז"ל במסכת בבא קמא (ל ע"א) מי שרוצה להיות חסיד, יקיים כראוי וכדין וכהלכה אמירת כל הברכות (ברכות הנהנין, וברכות השבח וכו'); וישמור מאד בכל דיני נזקים, כמו להזהר לא להזיק לאדם אחר אפילו ע"י רכושו או באופן עקיף; ויקיים עניני פרקי אבות. הרי שמלשונם ברור כי הנאמר בפרקי אבות הוא למען המתעלים במדותיהם, הרוצים הצטיינות, הרוצים קירבת השם, הרוצים לקיים דברי חסידות.

כעת הבה נבדוק את השינוי בין הטכסטים. על המקרא "בצדק תשפוט עמיתך" (ויקרא יט, טו) לימדו בגמרא (שבועות ל ע"א) שהמלה "עמיתך" הוא "מי שאתך בתורה ובמצוות". ומזה למד הסמ"ע (ספר מאירת עיניים, על שו"ע חושן משפט, סי' רכח ס"ק ג) וכן כתב מהרש"א (על בבא מציעא נט ע"א ד"ה אל תונו) כי מי שאין בו יראת שמים, אינו בכלל "עמיתך". וכן כתב "נימוקי

יוסף" שעל הרי"ף (בבא מציעא, בדפי הרי"ף לב, ב). כלומר הוא חשוד לעשות לפי יצרו הרע, כי אין לו נקיפת מצפון לפחד מעונש מן שמים על מעשיו מעלליו. לכן לא חייבים לדונו לכף זכות אלא צריכים להשמר ממנו פן יבוא ממנו איזה נזק.

אבל תוכן פרקי אבות, כאמור, נאמר למי שרוצה להיות חסיד. ושם פירש הרמב"ם בביאורו למשנה:

"והוי דן את כל האדם לכף זכות.

[א] ענינו כשיהיה אדם שלא תדע בו אם צדיק הוא אם רשע ותראהו שיעשה מעשה או יאמר דבר שאם תפרשהו על דרך אחת יהיה טוב, ואם תפרשהו על דרך אחרת יהיה רע, קח אותו על הטוב ולא תחשוב בו רע.

[ב] אבל אם יהיה האדם נודע שהוא צדיק מפורסם ובפעולות הטובות ונראה לו פועל [=פעולה] שכל עניניו מורים שהוא פועל רע, ואין אדם יכול להכריעו לטוב אלא בדוחק גדול ואפשר[ות] רחוק[ה] הוא, ראוי שתקח אותו שהוא טוב אחר שיש שום צד אפשרות להיותו טוב, ואין מותר לך לחשדו, ועל זה אמרו [שבת צז] "כל החושד בכשרים לוקה בגופו".

[ג] וכן כשיהיה רשע ויתפרסמו מעשיו, ואחר כן ראינוהו שיעשה מעשה שכל ראיותיו מורות שהוא טוב ויש בו צד אפשרות רחוק[ה] לרע, ראוי להשמר ממנו ושלא תאמן בו שהוא טוב, אחר שיש בו אפשרות לרע. ועל זה נאמר 'כי יחנן קולו אל תאמן בו, כי שבע תועבות בלבו' (משלי כו, כה).

[ד] וכשיהיה בלתי ידוע [אם המדובר בו הוא אדם צדיק או רשע] והמעשה נוטה אל אחד משני הקצוות [=כך הוא בתרגומו של הרב יצחק שילת, עמ' ט], צריך בדרך החסידות שתדין לכף זכות, איזה משני הקצוות שיהיה": [עד כאן לשון הרמב"ם]

הרי לפנינו כי אין הבדל בין הגמרא לבין פרקי אבות, כיצד להתייחס לאדם שהוא רשע מפורסם. שניהם מסכימים שאין דין או הלכה לדונו לכף זכות.

אבל יש לפנינו שלושה חילוקים ברורים מה בין עצם הדין לבין קיום המצוה בצורה נעלה ביותר, בדרך של חסידות.

[חילוק ראשון] לפי פרקי אבות גם אדם שאינך יכול לקבוע אם הוא ירא שמים או לא, כי אינך מכיר אותו, תשתדל לדונו לכף זכות.

[חילוק שני] גם אדם שהוא צדיק, אבל לפי אומדן דעתך עשה מעשה שהוא רע ועבירה, ואינך יכול לדונו לכף זכות אלא בדוחק גדול, ובהמצאת לימוד זכות בלי בסיס עובדתי [כגון שראית

אותו מדבר עם מישהו בבית הכנסת, באמצע חזרת הש"ץ. עליך לחשוב שהיה נחוץ לייעץ לו עצה טובה דחופה, או היה איזה צורך לתיקון הציבור לסדר דבר-מה מיידית]. על פי הדין, הגמרא לא חייבה אותך להכנס לאילוצים דחוקים. אבל לפי החסידות, ככה תעשה.

[חילוק שלישי] ומה ההבדל בין פסקא א' לבין פסקא ד'? הרי שניהם עוסקים באדם שאינו מופקר לך אם הוא צדיק או רשע? אלא בפסקא א' המעשה עצמו גם כן שקול, ותוכל להכריע או לזכות או לחובה, כפי כח יכולתך לשפוט. אבל בפסקא ד' מדובר שעשה מעשה שהוא ממש נוטה לרע, אע"פ כן לפי החסידות תטה כף המאזניים לזכות.

ואמרו במסכת שבת (קכז ע"ב) שהדן את חברו לכף זכות, גם הוא עצמו יזכה שבשמים ידונו גם אותו לכף זכות. "במדה שהאדם מודד, בה מודדין לו" (סוטה ח ע"ב).

אם מותר לשבח רשע על מעשה טוב שעשה

שאלה: יש ויכוח בין "שומרי תורה" היום אם מותר לייחס איזו מדה טובה או מעשה טוב לאדם שהוא ניכר כרשע. טוענים השוללים שבזה מכשילים בחינוך את צאצאינו, שמא יגררו ללמוד ממנו גם דברים רעים. והמחייבים, כן לומר עליו דבר טוב, טוענים שאין לעוות את האמת, אלא לומר רק מה שהוא הנכון כעובדה.

תשובה: מצאנו בתורה כי עת שבא יעקב להטעות את אביו ולקבל את ברכתו, רבקה הלבשה אותו "בגדי עשו החמודות" אשר היו לה בבית (בראשית כז, טו). מה הם "בגדי חמודות"? בגדים יקרי ערך, בגדי כבוד שלובשים אך ורק למאורעות מיוחדים להראות כבוד והדר.

על זה אמר הנשיא רבן שמעון בן גמליאל (מדרש רבה, דברים פרשה א פסקה טו):

"לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי. ומצאתי שכיבד עֲשׂוֹ לאביו יותר ממני. כיצד? אמר רבן שמעון בן גמליאל הייתי משמש את אבי בכלים [=בגדים] צואים [=בלשון הקדמונים, בגדים שחוקים או מטושטשים, לאו דוקא "צואה"]. וכשהייתי הולך לשוק הייתי משליך אותן הכלים ולובש כלים נאים ויוצא בהן. אבל עֲשׂוֹ לא היה עושה כן, אלא אותן כלים שהיה לובש ומשמש בהן את אביו הן מְעוּלִים [=בגדי תפארה, בגדים מכובדים ביותר]. תדע לך [=ראיה לכך היא] בשעה שנכנס יעקב אצל אביו, אמרה רבקה: 'ואני מלבשת אותך אותן כלים נאים שאחיד לובש ומשמש בהן את אביך, ואתה נכנס אצלו'."

מדרש זה תמוה. כי אין גילוי אחר מהמקרא שהרשע עָשָׂו, שלפי חז"ל (בבא בתרא טז ע"ב) הוא היה שופך דמים ומאנס נשים, לומר עליו שהיה אלוף בכיבוד אב?

כן מצאנו כי חז"ל (מדרש רבה אסתר, א, יד) ייחסו לאחשורוש ארבע מדות טובות.

"ארבעה דברים טובים היו באותו האיש. עשה שלש שנים בלא כתר ובלא כסא. [=כלומר לא עסק בְּהִתְפָּאֲרוֹת ראוותניות מיד, אלא המתין בסבלנות]. והמתין ארבע שנים עד שמצא אשה ההוגנת לו [=לא קפץ בהחלטה נחפזת לקחת האשה הראשונה שמציעים לו]. ולא היה עושה דבר עד שנמלך [=היה תמיד מתייעץ עם יועציו]. אמר רב פנחס, וכל מי שהיה עושה בו טובה היה כותבה ההוא דכתיב 'וַיִּמָּצָא כְּתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מִרְדְּכָי' (אסתר ו, ב) וגו':

יש לתמוה מאד. אדם רע ומרושע שהסכים לרַצָּח-עם, להרוג כל עם ישראל, גברים, טף ונשים ביום אחד, לחשוף כולם ללינץ' של המון פרוע, פוגרומים פרועים בכל מדינות מלכותו, עליו תגיד דברים טובים? אנא תִּלְמַד לעם דברים טובים בלי לייחס אותם אל הצורר!

וכן על נבוכדנצר הרשע, מי שהחריב את בית קדשנו ותפארתנו, ומי שהגלה את אבותינו מארצנו, ואגב זה הרג הרוגים אין מספר (גיטין נז ע"ב) אמרו שידע לשמור שחייליו לא יאנסו נשים נשואות (רש"י על ישעיה ד, א, ומקורו באיכה רבה ה, יא). מה היה להם לחז"ל למצוא נקודת אור אצל צורר נורא כזה?

גם חז"ל (סנהדרין לט ע"ב) חינוכו אותנו לכך. יש סתירה בין שני פסוקים בספר יחזקאל. "וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם" (יחזקאל ה, לז) ולעומת זאת כתוב "וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם" (שם יא, יב). עונה הגמרא: "כמתוקנן שבהם לא עשיתם, כמקולקלן שבהם עשיתם" עכ"ל חז"ל. ולמד מזה ספר "חובת הלבבות" בסוף הקדמתו (מהד' פלדהיים, עמ' ט"ז) שיש ללמוד גם מהגוים אותם דברים טובים שהם נוהגים בהם.

מניין לנו לעשות חלוקה כזו? מניין ידענו שיש לדון בכל אדם ואדם, מה הטוב שבו ומה הרע שבו, וזה לא יבטל זה, וגם זה לא יבטל זה? למדנו זאת מהקב"ה בכבודו ובעצמו. כאשר הקפיד ה' על ישראל מדוע לא הספידו את שאול המלך כהוגן, שאלו בגמרא (יבמות עח סוף ע"ב) והרי שאול הרג לכל אנשי נוב, שמונים וחמשה כהנים, שלא כדין! וענו "אשר משפטו פעלו" מפרש שם רש"י "במקום שדנים את האדם, שם מזכירים [גם] פועל צדקותיו". [הרע שבו אינם מאפיל על הטוב, והטוב אינו מכסה על הרע]. ואני מוסיף, נצטוינו ללכת בארחותיו של הקב"ה (שבת קלג ע"ב) ולהידמות אליו (רמב"ם, הל' דעות פ"א ה"ו) ולנהוג כך.

למדנו מכאן שאסור לזייף. מה שהוא נכון הוא נכון אפילו אצל רשע גדול. צריכים תמיד לומר את האמת. אם יש דבר טוב צריכים להכיר בו וללמוד ממנו, אמנם שגם באותו מעמד צריכים לחנך ולהזהיר את חניכינו מהדברים הרעים והשליליים שיש באותו הרשע. כך כתב רבינו

יונה (שערי תשובה, ח"ג פסקא קפט). והסביר הרב קוק ("מאמרי הראי"ה", עמ' 85) כי אם עורכים מלחמה [חינוכית] טוטאלית נגד קבוצת הרשעים, בלי להתייחס לדברים טובים שבהם, המחונכים אצלנו לא יקבלו את דברינו, כי יחשבו (אפילו לא יבטאו זאת) "הנה אין כאן אמת, שהרי יש ברשע הזה נקודות טובות אלו ואלו". ויותר מזה, אותם רשעים עצמם, שרצוננו להשפיע עליהם, ידחו כל דברי מוסר שלנו, שהרי הם מכירים בעצמם אלו דברים טובים יש בהם, ויסברו עלינו שאנו מעוותים את האמת. אלא יש לבדוד ולומר "אמנם יש ברשע זה נקודה טובה זו וזו, אבל צריכים אנו להזהר מדברים רעים ומנהגים רעים שהוא או חז ב". ובכך דברי אמת שלנו יתקבלו על לב השומע.

כל זה למדנו ממה שרבן שמעון בן גמליאל הודיע לנו עד כמה עשה עֲשׂוֹ טוב בכיבוד אביו.

כיצד אומרים תוכחה לזולת

שאלה: נכון שהתורה מצוה אותנו "הוכח תוכיח את עמיתך, ולא תשא עליו חטא"

(ויקרא יט, יז). אבל בימינו זו משימה כמעט בלתי אפשרית. מה עושים?

תשובה: לכל מצוה בתורה יש מצב שהתורה עצמה מתירה לנו לא לקיימה. לדוגמא, צריכים לשמור שבת. אבל במקרה של חשש פקוח נפש, חייבים לחלל את השבת. יש מצוה ללמוד תורה. אבל יש ימים בהם אסור ללמוד תורה (ט' באב וימי אבלות). יש איסור להרוג בני אדם. אבל במלחמה חייבים להרוג את האויב. כך בענייני מצות תוכחה, יש הרבה מצבים בהם פטורים אנו ממצוה זו, ולא עוד אלא יהיה גם אסור לקיים מצוה זו, כפשוטה.

אמרו חז"ל (יבמות סה, ב) "כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע". כלומר אם כמעט ברור לך שהאדם שאתה רוצה לתקן מדותיו או בהתנהגותו, לא ישמע בקולך, אתה בתוכחה זו הופך אותו מחוטא בשוגג להיות נאשם שהוא מזיד. קלקלת ולא תיקנת.

גם אם האדם שאתה מעוניין לשפר אותו, יתבייש ממה שתפשת אותו בקלוננו, אסור לך להוכיחו. זה כתוב בסוף הפסוק שהבאת בשאלתך, "ולא תשא עליו חטא", וכמו שפירש רש"י במקום.

יותר מזה. אם הערכת שהאדם שאתה מוכיחו ישנא אותך ועלול לנקום בך על מה שאתה מעיר לו, תהיה פטור מלהוכיח אותו. כך כתבו "מגן אברהם" ומשנה ברורה (ביאור הלכה בסי'

תרח, ד"ה חייב להוכיח איש את אחיו, שלבו גס בו [=שמרגיש אתו ידידות גדולה]. אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחו ישנאנו וינקום ממנו, אין להוכיחו".

ואפילו אם לא ינקום ממנו בגוף אלא יזיק לו בממונו, פטורים מתוכחה (רמ"א על שו"ע יורה דעה סוף סי' שלד). למשל עובד אצל מעביד ועלול להיות שלא יתן לו עוד העלאה במשכורתו כשיבקש ממנו הטבה זו.

בשו"ת מהרי"ט (ח"א סוף סי' פג) כתב על רוב נשים בדורו שאינן מקבלות תוכחה, אפילו באיסורים דאורייתא. זאת אומרת יש נשים שלא ישנו דיעה קדומה שיש להן. כמובן, חסרון זה הוא נמצא גם אצל כמה גברים שהם עקשנים ואינם מוכנים לשמוע דיעה אחרת.

אדם שהוא מחלל שבת בפרהסיא או אוכל טריפות מתוך שיטה ולא מתוך תאבון או חסכון, פטורים אנו מלהוכיחו. כך פסק "משנה ברורה" (סי' תרח, ביאור הלכה, ד"ה אבל אם מפורש) כי אינו בכלל "עמיתך" שהזכיר המקרא שהבאת.

"ערוך השולחן" (או"ח סי' תרח ס"ק ז) כותב שיש פטור מלהגיד תוכחה לכופרים "ודע דכל זה הוא בישראל המאמין, אלא שיצרו תוקפו לעשות וזוהי שייך תוכחה. אבל הפוקרים בדברי חז"ל, באלו אין שייך תוכחה, שהרי הם מינים ואפיקורסים ואין להתווכח עמהם". (וכן כתב באו"ח סי' קנו סו ס"ק ט).

אמנם בשו"ע עצמו מביא רמ"א (סי' תרח סעיף א) שבדבר המפורש במקרא חייבים להוכיח אפילו אם יודעים אנו שהחוטא ימשיך לעשות במזיד. אבל החיד"א ("פתח עינים" על שבת נה ע"א ד"ה גלוי וידוע לפני) מבאר שמדובר שיש בכוחנו וביכולתנו אח"כ להפריש את החוטא ממעשה רע הזה. אבל כאשר חסר תנאי זה, גם בחטא המפורש במקרא אין להוכיחו.

סיכום כל הדברים, בימינו נדיר מאד שיש ביכולתנו להוכיח את הזולת. אבל גם כשכן מוכיחים, צריכים לדבר בטון נמוך, ובדברי חיבה ולהקדים ולומר אל השומע שמתכוונים אנו לטובתו, להצילו מן העונש. כך יעץ הרמב"ם (הלכות דיעות פ"ו ה"ז). ולא לעשות עליו רושם שהוא אדם ירוד ואנחנו המעולים ממנו.

עצה טובה כתב הרב עובדיה יוסף בספרו "ענף עץ אבות" (על פרקי אבות, עמ' קצב): "אע"פ שאין להחניף לרשעים, אבל אם מחניף להם כדי להכנס אתם בדברים כדי לקרבם לתורה, מותר. כמו שאומר לרשע: "אתה איש חכם ונבון, שמך הטוב הולך לפניך. ולא מתאים לך לעשות דבר פלוני שהוא אסור על פי התורה". ולזה אמר ספר משלי (ט, ח) "אל תוכח לך, פן ישנאך. הוכח לחכם ויאהבך". כלומר אל תבזה אותו 'אתה לך', כי ישנאך ולא ישמע בקולך. אבל תקדים ותאמר לו: 'הרי חכם אתה' ואז יאהבך ודבריק 'מצאו מסילות ללבבו'. עצה זו כתב גם השל"ה (פרשת קדושים, במצות "לא תשנא אחיך", וכן בפרשת תצא, עמ' שע פסקא יט).

הזמנת אורחים לשבת, העלולים לחלל שבת כדי להגיע

שאלה: אני בעלת תשובה ונשואה, ואני שומרת שבת. הורי גרים רחוק ממני ולפעמים הם רוצים לבוא לסעוד אצלנו ליל שבת. אמנם אחר כך הם יסעו לביתם ברכב. האם עלי לסרב בקשתם ולמנוע זאת מהם? אבל זה ירחיק אותם מהדת עוד יותר.

תשובה: הרב אליעזר מלמד, בספרו "פניני ההלכה" (שבת ח"ב עמ' 228-229) דן בזה. הרב מתיר "בתנאי שיציעו להורים או לחילוני אחר הבא לבקר, שיש מקום אצלך לישון, באופן שההזמנה אינה כרוכה בהכרח בחילול שבת. ואף שיש מחמירים, אפשר להקל כשהכוונה להרבות באהבה וקירוב. אמנם לעיתים, מסיבות חינוכיות [=עבור הילדים שלך] נכון להחמיר".

הרב משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' צט) אסר. וכן הרב שמואל ואזנר (שבט הלוי ח"ח, רנו). אמנם הרב שלמה זלמן אויערבך, במכתבו להנהלת ישיבת "אור שמח" בירושלים (שנת תשמ"ח) התיר לארגן מִנְּן לתפילה בשבת עבור רחוקים מהדת כדי לקרב אותם למצוות, אף שיחללו שבת בנסיעתם הלך וחזור. כך העתיק מכתבו הרב אפרים גרינבלט בשו"ת רבבות אפרים (ח"ז תשובה תב) זו לשונו:

"**מותר** להזמין גם מי שגר רחוק ממקום התפילה, ולהציע לו מקום לינה קרוב למקום, באופן שלא יצטרך כלל לחלל שבת. ואף אם לא יקבל את ההצעה אין חייבים להגיד לו שימנע משום כך לבוא. וגם אין צריכים להזהיר אותו שאסור להגיע ברכב". עכ"ל.

לדעתי, מצות כבוד אב ואם היא לא פחות חשובה מלארגן מִנְּן מתפללים. וכי היכן הכרת הטובה, שגידלו את הבן והבת כל השנים, לפעמים ביגיעה גדולה ודרך מעבר של בעיות רבות? כל שכן שיהיה בכך חילול השם כאשר אותם הורים חילונים יראו שפְּרִי-תוצרת של התורה היא שהצאצאים מתנכרים להוריהם. ולא די שלא נקרב אותם לקיום התורה אלא גורמים להרחיק אותם עוד יותר מהתורה.

נכון שיש בנידון זה פוסקים המחמירים ופוסקים המקילים [כפי שראינו ב"פניני הלכה" הנ"ל]. אבל לכאורה אין כאן איסור דאורייתא של "לפני עיור לא תתן מכשול", כלומר לא להכשיל אדם בעבירה. כי לא מדובר כאן "בתרי עברי דנהרא" (ע"ז ו ע"ב) [כלומר שאין אפשרות לחוטא לחטוא בלי סיוע שלך]. אלא ההורים נוסעים בין כה בכל שבת לכל מקום גם בלי סיבה זו. אלא בכל זאת יש איסור דרבנן של "מסייע ידי עוברי עבירה" (משנה ברורה, שמז, שער הציון ח). אבל באיסור דרבנן, אם ספק לנו כדברי מי מהפוסקים יש לפסוק, בשעת הדחק כזה של חילול השם, אפשר להקל (רמב"ם, ממרים סוף פרק א). ובמיוחד שיש ראשונים הסבורים שאפילו

איסור דרבנן אין במסייע ידי עוברי עבירה (רמב"ן, סמ"ג, רדב"ז). כמו שהזכיר הרב עובדיה יוסף ב"יחווה דעת" (ח"ג עמ' ריג).

נוסיף על כך נימוק. אלו שנוסעים בשבת בפרהסיא, דינם כמומרים. וכתב הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ב, או"ח סי' טו ס"ק ב) בנושא השפּכּרת משרדים לישראלים שמחללים שבת בעסקיהם בשבת במשרדים אלו, כי לפי הש"ך (על יו"ד קנא ס"ק ו) דין מומר כגוי, שאפילו איסור דרבנן אין כאן. ואמנם הרבה הם שחלקו על הש"ך. אבל המשיך וכתב הרב עובדיה שם בס"ק ז:

"דבישראל מומר אפשר להקל. ולא יהא אלא ספק, הא ספק דרבנן הוא [והולכים] לקולא. וכן יש לומר שהוא ספק ספיקא. שמא הלכה כהפוסקים שהיכן שאיננו בתרי עברי דנהרא מותר לגמרי. ואם תמצוי לומר שאסור מדרבנן, שמא בישראל מומר אפשר להקל יותר". (עוד עיין דבריו ב"יחווה דעת" הנ"ל עמ' ריד).

ולכן לענין שאלה זאת, שיש כמה צדדים להקל, נראה שיש לקרב ולא לרחק.

מפני מה מתנגדים כל כך לתפילת הריפורמים ליד הכותל המערבי?

שאלה: ידוע שצריכים לפעול בכל כוחנו למען אחדות ישראל. אם נשים ריפורמיות רוצות להתפלל ליד הכותל המערבי, מדוע למנוע זאת מהן? הרי תפילה הוא הדבר החשוב ביותר, ויש לכבד אותן על רצונן בכך אפילו אם אינן שומרות כל המצוות? מה הסיבה להפגנות ענק של בנות דתיות בכל ראש חודש בבואן של הריפורמיות לשם?

תשובה: ודאי חובה עלינו לקרב כל אדם בעולם לעבודת הקב"ה. אבל ההיסטוריה מוכיחה שתנועות הריפורמים פעלו בדיוק ההיפך. אסיפה ראשונה של התנועה ההיא היתה בגרמניה בשנת 1814. הבאים לשם וגם ממשיכי דרכם אחריהם שינו את הדת, להעביר יום השבת ליום ראשון בשבוע; לא להתפלל בלשון הקודש, לא להזכיר את שאיפתנו לארץ ישראל, לא למול את בניהם וכדומה לזה הרבה שינויים מהותיים. והפרי? מליוני יהודים באירופה התחתנו עם גוים וגויות ויצאו מעם ישראל. נכון שבארצות הברית רק חמישית מהאוכלוסיה היהודית

שם הם אורתודוקסים (שומרי המצוות, לפי גדרי ההלכה) אבל מפני שהשאר אינם כך, אחוזי ההתבוללות ונישואי תערובת שם הם נעים בין 70 ל-80 אחוז מהיהודים. זאת אומרת, במרוצת השנים יהיו פחות ופחות יהודים שם. ולכן יש להעמיד חומה מונעת שהתנועה הריפורמית, הדוגלת בשינויים בדת, לא תתאחז בארצנו הקדושה להחריב גם כאן.

יש הבדל בין רשע לרשע. כל אדם יש בו ליקויים, יש בו חסרונות. "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ). אבל הוא אינו הופך את החטא לשיטה קבועה. לעומת זאת ראשי התנועה הריפורמית מתחזים להיות מנהיגי העם ומפתים את הציבור ב"יהדות" שהיא מזויפת. נכון שיש הרבה ישראלים שאינם שומרים מצוות ועושים לפי מה שמתחשק להם. אבל הם אינם טועים לחשוב שסוג חיים כאלו הם היהדות. לכן יש עוד תקוה שביום מן הימים יתעוררו, יבינו "לחזור הביתה". אבל כאשר יש סוג אחר של יהדות הקוראת לעצמה בשם הכבוד של סמכות תורנית, אז הסכנה גדולה מאד שהנטמע ביניהם יישאר שם ולא יצליח אף פעם לצאת משם ולתקן את עצמו.

יש פסוק מפליא בתהלים (קלט, כא) "גִּעְרַת זִדִּים אַרְוִרִים הַשּׁוֹגִים מִמִּצְוֹתֶיךָ". שאלה ראשונה, מה החריפות הקיצונית הזאת לקרוא להם "ארורים"? די אם נכנה אותם "זדים". ועוד קשה, "זדים" הוא מלשון חוטאים במזיד, בכוונה תחילה. אבל "שוגים" ענינו שגגה, בלי כוונה. הרי סתירה מתחילת המקרא עד סופו?

עונה הרב שמשון רפאל הירש בביאורו לתהלים כי מלת "שגג" היא במעשה, ומלת "שגה" היא טעות עיונית, מפני איזה משפט-קדום. זו לשונו [בתרגום מוסד הרב קוק]: "מתוארים כאן זדים כבני אדם העוברים על תורת ה' ביודעים. ואחר כך, כדי ללמד זכות על בגידתם, הם מנסים להצדיקה על ידי גילוי פנים בתורה שלא כהלכה. לא פשיעתם המעשית היא האסון אלא ההשקפות והתורות הכוזבות שהגיעו אליהם מתוך חפצם ללמד זכות על פשעם העשוי מכבר, הן הן האסון המטעה. מכיוון שזה מטעה את הצעירים לקבל את פירושם המסולף של התורה, והללו אינם יודעים שפירוש זה אינו סיבת הבגידה כי אם פְּרִיָה, לכן בדין באה על הזדים הללו קללת "ארור משגה עיור בדרך" (דברים כז, יח). ולמען הצלת אחיהם צריך ליחל שיגיעתם תהיה לריק. [=הערת המעתיק: כלומר ענין "ארור" הוא שמעשיו לא יצליחו כלל, לא יעלה בידו להטעות אחרים].

ממשיך הרב הירש: "ביחס לזדים נאמר איפוא 'גִּעְרַת', כלומר הַדְחָת אותם מלימוד תורתך. רק המתקרב אל מפתן מקדש ה' בדיעה טהורה, בהחלטה לשעבד את עצמו ואת חייו לתורת ה', על הַיּוֹתָה תורת ה'; רק מי שיראתו קודמת לחכמתו, רק ממנו מצפה ה' שיהא לומד תורתו. אולם מי שבמעשיו כבר נטש את אדמת התורה, אל ילך אל מעיינות דבר ה'. הריהו מהפך את סם החיים לסם המות, לעצמו ולזולתו". עד כאן לשונו.

אשה חילונית הרוצה להתפלל להקב"ה לא תעשה כך בהתגרות באחרים. אפשר לה להתפלל בכל בית כנסת או בביתה. אבל לבוא לכותל המערבי, נָשִׁים הלבושות תפילין, מעבירות ספר תורה מיד ליד ככדור סמלי, שורקות במשורות בפיותיהן, ברעשנות ובהפגנתיות, הוא מעשה פוליטי, מעשה למען העיתונות והטלוויזיה.

יש סכנה צפויה לכל בית ישראל מזיוף-התורה של אלו שאינם מקיימות מכלול מצוות התורה, ובכל זאת הן מתהדרות בשם נציגי התורה; סכנה זו עצומה. אותן נשים הבאות בהפגנתיות רעשנית מול קודש הקדשים, יש לגנות בכל לשון של גנאי.

יחסנו לאנשי ריפורם בדת

שאלה: בתקופה האחרונה התעוררה תנועת הריפורם בדת, לייסד מוסדותיהם בארץ ישראל, וגם לבקש מקום תפילה ליד הכותל המערבי. מדוע לא נדון אותם כ"תינוקות שנשבו" עם כל ההקלות שמנה בכך ה"חזון אש" (יורה דעה, סוף סי' ב).

תשובה: דברי ה"חזון אש" הנ"ל אינם מוסכמים על כל הרבנים. ראה דברי הרב שמואל ואזנר (שו"ת שבט הלוי, ח"ב סי' קעב) שפקפק בזה, שהרי בארץ ישראל הם רואים כל הזמן יהודים חרדים השומרים שבת, ואי אפשר לסבור שהרשעים אינם יודעים כלל מהענין. וכן כתב הרב הראשי הרב יצחק הרצוג (פסקים וכתבים, יו"ד ח"ב קמו) "בארץ ישראל שבודאי שמע שאנו מרעישים עולמות על חילול שבת, לבי מהסס מאד" [אם להגדיר אותם "תינוקות שנשבו"]. וגם הרב יוסף קאפח, בביאורו ל"משנה תורה" לרמב"ם (הל' ממרים, תחילת פרק ג) טוען שאין לך בדברי הרמב"ם אלא חידושו, שמדובר בפרק ההוא על הכופרים בסמכות תורה שבעל פה בלבד. אבל הכופר גם בתורה שבכתב, הוא כופר גמור, כדברי רמב"ם בהל' תשובה פ"ג, ואין לדון אותו כלל כתינוק שנשבה. וכן הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחווה דעת, חלק שביעי, תשובה סח) הביא הרבה מהאחרונים שלא סבורים כה"חזון אש" הנ"ל (הש"ך, דגול מרבבה, משנה למלך ועוד שפסלו בענין הקראים. והרי הקראים עדיפים היו מהריפורמים, שבכל זאת הקראים האמינו שתורה שבכתב ניתנה מאת ה' בסיני, מה שהריפורמים מכחישים. ובכל זאת אין להם דין "תינוקות שנשבו").

אבל במקום אחר הביא הרב עובדיה יוסף גם כמה מהמקילים שבכל זאת אפשר להגדיר אותם כתינוקות שנשבו (שו"ת יביע אומר, חלק שביעי, או"ח סי' טו ס"ק ג-ו) והביא שם המחמירים והמקילים.

כל זה אמור כשמדובר ברשע בודד, שגם אינו מקיים המצוות, וגם כופר בסמכות המצוות מסיני על ידי הקב"ה. אבל כאשר מדובר בתנועה מאורגנת, כמו הריפורמים או הקונסרבטיבים, שיש להם כח רב להשפיע על מאות אנשים, דינם שונה. הרי הם מחנכים כי משה רבנו כתב את התורה על דעת עצמו, ברוב חכמתו האישית. ולכן לדעתם אין דבריו מחייבים אותנו לחלוטין. הריפורמים בחו"ל עורכים טכסי נישואין של יהודים עם גוים או גויות, וחלק גם מאשרים נישואין בין שני גברים זה עם זה, או בין שתי נשים זו עם זו. וגם ידוע שלא רק לא עצרו את ההתבוללות עם הגוים, אלא אף תרמו לכך על ידי "ליברליות" שלהם.

סכנה שהללו מביאים לארץ קדשנו היא נוראה מאד. כי עד כה במצבנו האומלל יש הרבה יהודים בארץ הקודש שאינם שומרים מצוות, אבל הם יודעים מי המייצג את היהדות האֶתְנִיטִית [=האמתית, הבלתי מזויפת]. לכן מי מהם הרוצה להתקרב לקיום היהדות יכיר למי לפנות. אבל התנועה הריפורמית מעמידה את בעל-התשובה במבוכה, בבלבול, שאינו יודע למי לפנות, אם לאורתודוקסים או לריפורמים. שהרי גם אצלם יש "רבנים", גם אצלם יש "תפילות", גם אצלם יש טכסי דת. ועל ידי זה מאבדים מעם ישראל את היכולת לחזור בתשובה. ולא די בזה, אלא בהציגם לפני הציבור הָרָחֵב סגנון קליל של תורה, הם מרמים את הציבור שאפשר להמשיך בחילול שבת ובפריצות בתחומים אחרים, רק שיתנו מס-קל לטכסי דת שנראים כאילו הם הם היהדות.

הרב שמשון רפאל הירש נלחם נגד התנועה הריפורמית לפני כמאה וחמשים שנה. כתב בגרמנית, ודבריו ניתרגמו לאנגלית בספר COLLECTED WRITINGS

ושם כתוב בכרך ששי עמ' 206-207; אבל הובאו דבריו בלשון הקודש ע"י הרב יהודה לוי בשנתון של "היכל שלמה" ("שנה בשנה", שנת תשנ"ג, עמ' 428, הנמצא בתוכנה "אוצר החכמה"), שם כתב שעלינו להתנהג בדרכי שלום עם אנשים שגדלו מאז לידתם תחת השפעת הריפורמים, שהם בדין "תינוקות שנשבו". זו היא בבחינת היחס ליחידים. אבל לענין היחס לתנועה הרשמית של ריפורם עלינו להתנגד בכל תוקף, עלינו להתנתק מכל קשר איתם, למען לא נכשל בחינוך ילדינו, למען לא נגרר אנחנו לדיעות של מינות, כדברי חז"ל "שאני מינות דמשכא" (עבודה זרה כז, ב).

תנועת הריפורם, בבואה לארץ ישראל, תוכניתם להעמיד "כשרות" שלהם, "גיור" שלהם (ללא מילה או קבלת מצוות), לערוך נישואין וגירושין לפי סטנדרטים שלהם [והרי על ידי זה ירבו ממזרים בישראל!], להעמיד רבני קהילות שלהם, לבקש הכרה ממשרדי הממשלה למימון פעולותיהם החינוכיות, כולל הקמת סמינריונים ומוסדות חינוך. וההרס הצפוי הוא חלילה נורא.

לכן יש להבדיל הבדל רב מה יחסנו לחילוני סתם שאין לו שום דת, לבין חילוני המתהדר בנוצות מזויפות שיש לו "דת" אבל באישור של הריפורמים.

שבועות, חג מתן תורה

קריאת מגילת רות בחג השבועות.....תקפא

קריאת מגילת רות בחג שבועות

שאלה: אני מעדות אשכנז. כל שנה בחג שבועות הציבור קורא במגילת רות. מה הקשר בין זה לחג?

תשובה: יש בתנ"ך חמש מגילות. על פי מסכת סופרים (פרק יד), ספר שנכתב כמאתיים שנה אחרי חתימת התלמוד, יש מנהג לקרוא בהן במועדי השנה. קוראים ספר קהלת בשבת חול המועד סוכות. כי הרי הוא "חג שמחתנו" כמו שאומרים בתפילה, ואם מגזימים יכולים חלק מהעם להולל ולעשות חטאים. כמו שמבואר ברמב"ם (הלכות שביתת יום טוב ו, כ):

"כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל לא ימשך בין ובשחוק ובקלות ראש ויאמר שכל מי שיוסיף בזה ירבה במצות שמחה. שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש אינה שמחה אלא הוללות וסכלות, ולא נצטוינו על ההוללות והסכלות אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל". לכן קוראים ברבים ספר קהלת, שהוא קורא לענייני עולם הזה "הבל". מחזיר אותנו לפרופורציה נכונה. שהאדם לא יסיק מסקנה שהעיקר הוא להתעשר, ולאסוף נכסים רבים, לשקוע בתאות אכילה וכיוצא בזה.

ט' באב קוראים מגילת איכה.

ביום פורים קוראים מגילת אסתר, מפני הנס שאירע לישראל אז, שממצב של מותקפים הפכנו למתקיפים על אויבינו. כמו שכתוב "ביום אשר שָׁבְרוּ [תכננו והתכוננו] אויְבֵי הַיהוּדִים לְשָׁלוֹט בָּהֶם, וְנִהְפָּאוּ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיהוּדִים הֵמָּה בְּשׁוֹנְאֵיהֶם" (אסתר ט, א).

בא חג פסח, קוראים בספר "שיר השירים", לשמוח באהבה הגדולה שיש בין הקב"ה וישראל. פשוט וברור הוא שאין ספר זה סתם שיר אהבה בין בחור ובחורה. הוא כולו משל לדברים

נשגבים וטהורים, דבר לאומי. החתן הוא הקב"ה, והכלה היא כנסת ישראל. על המקרא "ביום חתונתו וביום שמחת לבו" (שיר השירים ג, יא) פירשו חז"ל "יום חתונתו" הוא יום מתן תורה, "יום שמחת לבו" הוא הקמת בית המקדש בירושלים (תענית כו, ב). לכן רבי עקיבא קרא למגילה זו "קדש קדשים".

בחג שבועות קוראים במגילת רות. יש אומרים הטעם כי נפטר אז דוד המלך, הוא המוזכר בסוף מגילת רות. רות, היא סבתא רבה שלו, קוראים את הסיפור הנפלא כיצד היא התגיירה להיות יהודיה.

יש נותנים טעם למגילת רות ביום זה, כי כמו שהיא התגיירה, כך עם ישראל התגייר ביום מתן תורה. כי בלי תורה ומצוות, מה ההבדל בינינו לבין הגוים? רק לדבר בשפה אחרת מהם? אינו מספיק. בעצם יש כאן תפארת וכבוד לכל מתגייר שבחר לנטוש דרכי האומות ולהצטרף לחוקים אלוהיים, המאפיינים רמה גבוהה של עם ישראל.

אבל יש אומרים טעם עוד יותר נפלא. ידוע כי לא התלמוד עיקר, אלא העיקר הוא לעשות מעשים טובים. "לא המדרש עיקר, אלא המעשה" (אבות, א).

למדנו חז"ל (סוטה יד, א):

"תורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. תחילתה גמילות חסדים דכתיב "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (בראשית ג, כא). וסופה גמילות חסדים [שהקב"ה עסק בקבורת משה רבינו המת] דכתיב "ויקבור אותו בגיא" (דברים לד, ו).

עוד אמרו (מדרש רות רבה ב, יד) "מגילה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה ולא איסור ולא היתר. ולמה נכתבה? ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים".

צדיקה זו ששמה "רות" שמרה נאמנות לחמותה, האלמנה והגלמודה נעמי. כאשר הזקנה הזאת אמרה לחזור לארצה ארץ ישראל, העדיפה רות להתלוות אליה. מה לגויה זו לטרוח ולעזוב את ארצה ומשפחתה? הרי גיסתה ערפה כן בחרה להשאר במנהגיה ובארחות חיה הקודמים! אלא רות עסקה בגמילות חסדים. כאשר הגיעו לבית לחם, ואין פרנסה, אין מאכל להשביע את הנפש, נעמי אמרה לחמותה להשאר בבית והיא יצאה לשדה להביא כמה גרגרים של דגן כדי לאפות לחם, יום אחר יום.

מדת גמילות חסדים של רות כמעט מפורשת במגילה. מצות התורה היא שכאשר אדם מת בלי צאצאים, האלמנה נשאת לאחיו של המת, ואם תלד צאצאים הם כביכול ההמשך של הבעל המת. [בימינו נהוג לערוך "חליצה" ולא יבום, כי חוששים שאין האח מכין לשם שמים, לשם מצוה, אלא מכין לשם יופי, או להשיג ירושת כל הנכסים של האח המת]. רות היתה עדיין צעירה, בת ארבעים. בועז היה כבר זקן בן שמונים (ילקוט שמעוני, רות). כאשר רות

בעצמה באה אל בועז להציע שייבם אותה למען להקים זֶכֶר לבעלה הנפטר, אמר לה בועז
 "וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַה' בְּתִי, הֵיטֵבָתְּ חֶסֶדְךָ הָאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי לָכֶת אַחֲרֵי הַבְּחוּרִים,
 אִם דָּל וְאִם עָשִׁיר: (רות ג, י).

כלומר בהיות עדיין באפשרותה להנשא לאיזה איש צעיר, העדיפה זקן זה, כדי לעשות חסד
 עם המת. וכיון שכל התורה היא לשם "גמילות חסדים", ובחג שבועות אנו מקבלים עלינו
 משמעת לתורה, מזכירים לנו שהעיקר הוא באמת "גמילות חסדים", ולא רק ללמוד בתורה.

שבת קודש

שבת.....תקצח	עונג שבת, היא מצוה מהתורה או
אם מותר לקחת תרופות בשבת.....תקצט	מדרבנן.....תקפד
חית מחמד, האם היא מוקצה בשבת.....תר	להשתתף בהלוויתו של אדם גדול על חשבון
השימוש במעלית אוטומטית בשבת.....תרא	עונג שבת.....תקפו
אם אשה תאכל בשבת בבוקר לפני	שמירת שבת כאשר עוברים קו התאריך
קידוש.....תרב	הבין-לאומי.....תקפז
אם מותר לחתוך ירקות דק דק בשבת.....תרד	כיסוי עיניים שאשה נוהגת בברכתה על
לימוד בשבת ענייני חול, כהכנה למבחן..תרה	הנרות.....תקפט
עלוני שבת, אם חייבים בגניזה.....תרז	הדלקת נרות בבית מלון, היכן תדליק.....תקצ
סעודה שלישית בשבת גם בימי חורף.....תרח	עמידה בעת ששומעים קידוש בליל
שפיכת יין בעת אמירת הבדלה במוצאי	שבת.....תקצב
שבת.....תרט	שתיית מים לפני ששומעים קידוש בליל
הבטה בציפרניים בעת ברכה על נר	שבת.....תקצד
הבדלה.....תריא	ביקור לשבת אצל הורי אשתי, והם מחללי
קוראים לשבת "שבת קודש".....תריג	שבת.....תקצה
מדוע אסורה אפילו מלאכה קלה כמו להצית	מאיזה גיל לקחת ילדים קטנים לבית
גפרור.....תרטו	הכנסת.....תקצז
החומר הנורא של חילול שבת.....תרטז	מדוע הציבור פונה למערב בעת קבלת
המחלל שבת יצא מכלל ישראל.....תריח	

עונג שבת היא מצוה מהתורה או מדרבנן?

שאלה: הגיע אלי קלטת של שיעורו של הרב עובדיה יוסף זצ"ל והוא שם מזכיר

גמרא (שבת קיח):

"כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מְצָרִים... כמו יעקב שכתוב בו 'ופרצת ימה

וקדמה וצפונה ונגבה' (בראשית כח, יד).

וכן ניצול משעבוד גליות כתיב הכא 'והרכבתיך על בְּמַתִּי ארץ' וכתוב התם 'אֲשֶׁרִיד
יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹד עַם נוֹשָׁע בָּהּ', מִגֵּן עֶזְרָךְ וְאֲשֶׁר חָרַב גְּאוֹתְךָ וַיִּכְחָשׁוּ אֵיבֶיךָ לָךְ, וְאַתָּה
עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ. (דברים לג, כט).

ועוד הזכיר: כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו שנאמר 'והתענג על ה' ויתן
לך מְשָׁלוֹת לְבָבךָ'. (תהלים לז, ד).

תגיד לי בקצרה מה כל הגוזמאות האלו? סך הכל בשביל שאדם אוכל מעדנים
וממתקים?

תשובה: צריכים לדעת כי שמירת שבת היא מְעִין עולם הבא. אמרו (ברכות נז ע"ב) שהיא
אחד מששים בעולם הבא. כלומר בְּטֵלָה בששים מול העונג שיש בעולם הנצח. כאן בעולם
הזה אין מנוחה, אין שלווה, יש בעיות כל הזמן. יש כל הזמן צרות שונות, אם לא לנו, יש
לאחרים. ואנו מצטערים אפילו רק לראות או לדעת על אחרים בצרותיהם. אין לנו מנוחת
הדעת. רק בעולם האמת, כאשר הקב"ה יסביר לנו את הצורך לכל הסיבוכים האלו, כאשר
הקב"ה ינמק את הסיבות לכל הַתְּהַפּוּכוֹת, רק אז תהיה דעתנו רגועה, ואפילו שְׂמִיחָה על כל
מה שעשה.

וזה מה שאמרו בגמרא כי בעולם הבא אין בה אכילה ושתיה, אלא צדיקים יושבים ונהנים
מזיו השכינה (ברכות יז, א); כלומר מבינים כל הענין, ושמחים בו.

שבת, בה אנו שובתים מעסקי השוק, בה אנו מסיחים דעתנו מכל הטירדות של היום-יום,
בה אנו אוכלים מעדנים ונמצאים בחיק המשפחה, שמחים בשיחתם של כל צאצאינו, באהבה
הדדית, היא "מְטַעֶמֶת" [או הנקרא "טְעִימָה"] של חיי הנצח. ביום זה יש לנו סימן היכר על
עתידינו. כמו שאנו מבטאים בתפילת מנחה של שבת: "יום מנוחה וקדושה לעמך נתת... מנוחת
אהבה ונדבה [=נדבת לב], מנוחת אמת ואמונה, מנוחת שלום הַשְׁקֵט וְנִבְטָח, מנוחה שלימה
שאתה רוצה בה. יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם".

שבת היא מעין עולם הבא, יש בנו נצנוץ מהאווירה ההיא. המעדנים שאוכלים תורמים לכך.
הגוף משתף פעולה עם הנפש. זו היא "נשמה יתירה" שהזכיר רש"י (ביצה טז, א) "רוחב לב
למנוחה ולשמחה".

לכן יש לשים לב, חז"ל הטביעו מטבע לשון "לענג את השבת". ולא אמרו "לענג את עצמנו".

כוונת חז"ל בציווי של "עונג שבת" היתה להעמיק את האמונה שיש משגיח טוב בעולמנו,
שהקב"ה מנהל כל הענינים, שהכל פועל לפי תוכנית עליונה. מחדירים לתודעתנו שאנו בידיים
טובות.

נחזור אל מה ששאלת. "כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מְצָרִים". כלומר ללא גבול. נותנים לאדם ברכה בלי מיגבלות, בלי צמצומים.

"ניצול משעבוד גליות", כלומר אפילו שהגוים מנסים לכבוש אותנו, להציק לנו, אבל מפני שאנו חסונים באמונה, יש לנו רוח איתנה, הם אינם מצליחים לרדות בנו.

"כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו". זו היא סגולה נפלאה שה' יעניק לו הצלחה במה שהוא מתפלל ומבקש הקב"ה. בשכר האמונה שהכל בידיו של ה'.

באמצע ההכנות ערב שבת לעונג שבת בשבת, ואירע אז לווייה של רב גדול

שאלה: אני אלמן וגר בפתח-תקוה. בעבר, ביום ששי, בערך בשעה 10:30 בבוקר נודע לי כי נפטר ראש הישיבה של אותה ישיבה שם למדתי בצעירותי. אבל הלווית המת בירושלים. אם אסע לשם, ואפילו רק ללכת ד' אמות אחרי הארון, ולחזור שוב באוטובוסים לפתח תקוה, לא אגיע בזמן להכין צרכי שבת בהרחבה כמו שאני רגיל. זה היה בחורף כאשר שבת נכנסת מוקדם. לא אוכל להכין "חמין" ["טשולנט"], לא אוכל לצלות נתחי הבשר ועוד. ואם לקנות מאכלים "קטרינג" מהמסעדות, אין לזה אותו טעם טעים. אני שואל מה עדיף, לקיים עונג שבת או לתת כבוד למת? המעשה כבר היה ולא אגיד לך מה עשיתי. רק רציתי לדעת אם עשיתי את הנכון.

תשובה: הרב עובדיה יוסף ("חזון עובדיה" על שבת, חלק ראשון עמ' ב ואילך) מוכיח כי עונג שבת היא מצוה מהתורה [עד כאן דבריו]. לעומת זאת, הלווית המת היא מצוה מדרבנן (רמב"ם, הלכות אבלות פרק יד הלכה א) "מצוה מדבריהם". לכן ודאי עדיף שתכין לך עונג שבת בכל הממלכתיות והשפע. כדברי רמב"ם בהלכות שבת, פרק ל הלכה ז:

"איזה הוא עונג זה שאמרו חכמים? שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר, ומשקה מבושם לשבת, הכל לפי ממונו של אדם. וכל המרבה בהוצאת שבת ובתיקון מאכלים רבים וטובים הרי זה משובח. ואם אין ידו משגת אפילו לא עשה אלא שֶׁלֶק [=תבשיל אחד] וכיוצא בו משום

כבוד שבת הרי זה 'עונג שבת', ואינו חייב להצר לעצמו ולשאול מאחרים כדי להרבות במאכל בשבת...".

לעומת זאת, בענין ההשתתפות בהלוית המת, אמנם כתוב בגמרא (כתובות יז, א) כי מי שלימד תורה לאחרים, אין מספר לכמה אנשי ראויים ללוות אותו לקבורה, אפילו שש מאות אלף, שיבואו כולם! אבל זה נאמר למי שנמצא אז באותו העיר שם עורכים קבורת המת. ודאי אינך חייב לנסוע לעיר אחרת שם להשתתף.

ועוד ענין גדול. חז"ל לימדו **"כל הרואה את המת ואינו מלווה עובר משום לועג לרש"** (ברכות יח, א). דייק כאן הנצי"ב דיוק נפלא. מדוע חז"ל נסחו דבריהם **"כל הרואה"**? וכי לא די אם יבואו ויגידו לו? [דבריו בספרו "מרומי שדה" על הסוגיא ההיא, וכן דבריו על שאילתות דר' אחאי גאון תחילת שאלה י"ד]. לכן מה שנוהגים בימינו להכריז בעיר ע"י אוטו עם רמקול הנוסע ומפרסם שפלוני מת והקבורה בשעה זו וזו, אין שום חובה לבוא ולהשתתף. וכן אם רואים מודעות-קיר או בעיתון להודיע כי פלוני מת, אין שום חובה לבוא למסע הקבורה. רק מי שרואה את הארון של המת, או נניח בדוחק, הרואה את המכונית המובילה את ארונו של המת. וגם אז אין חייבים אלא ללכת ד' אמות [=שני מטר] אחרי המת, ולא חייבים ללוותו עד לבית הקברות.

ולכן פשוט וברור שעונג שבת שלך עדיף מלנסוע לירושלים ללוות את המת, אפילו אם הרב היה אדם גדול ומפורסם בתורה. הרב שמשון רפאל הירש היה תמיד מחנך שעלינו לכופ את דעתנו לקיים דברי חז"ל, ולא ליצור דברי תורה חדשים לפי שכלנו האנושי. מי אנחנו שנוכל לקבוע מה השם ית' רוצה? צריכים ללכת אחרי דברי חז"ל, שהם היו בעלי המסורת [תורה שבעל פה] מאז סיני.

שאלה: כיצד יש לשמור שבת, כאשר עוברים את קו התאריך הבינלאומי

תשובה: אסביר את הבעיה, כדי שתהיה התשובה מובנת. העולם הוא עגול, ומסתובב משך 24 שעות סביב לציר עצמו. כאשר מתחיל השמש לזרוח במקום אחד שבכדור הארץ [נניח: ירושלים], באזור מערבה לה יתחיל אור השמש לזרוח מאוחר יותר. בכמה? אלא העולם מחולק ל-360 מעלות. נחלק אותם ל-24, הרי בכל מעלה וחצי, מאחר אור השמש לבוא משך

שעה, ולכן אם נביט בשעון ונמצא שהיא שם שעה מוקדמת יותר, זו טעות כי השעון מכוון לפי המקום משם יצאנו, ולא לפי המקום שלשם הגענו. ולכן יש הבדלי שעות בין מקום למקום. אבל כאשר נמשיך כך לכיוון מערב עוד יותר רחוק, לאחר משך 24 שעות נגיע שוב לנקודת ההתחלה (ירושלים) משם התחלנו. יש לשאול, זה כבר ההמשך מהאזורים הקודמים [מזרחה למקום משם התחלנו] ולכן נחשב מקום זה ליום אתמול? זה לא יכול להיות! אלא אולי הוא כבר "מחר"?

או להיפך, אם היינו נוסעים מנקודת ההתחלה שלנו (ירושלים) לכיוון מזרח, הוא יום המאוחר יותר, כי אור השמש טרם הופיע. שהרי בנסיעתנו למערב סביב כל כדור הארץ, סיימנו כל 24 שעות של היום ואור השמש המופיע, והגענו להתחלת יום המחרת? והיא מזרחה לירושלים.

לדוגמא, אם כאשר התחלנו לחשב היה יום שלישי, וכל מה שנסענו למערב היה נחשב ליום שלישי, אבל אם נוסעים לכיוון מזרח, הוא כבר יום רביעי?

הקדמונים (ספר הכוזרי) קבעו כי מרכז העולם הוא ירושלים. לפי דעת כמה ראשונים, כל השעות מזרחה לירושלים, עד 90 מעלות, רבע של שטח העולם, מצטרפות לירושלים. אבל סברו הרבה שעד סוף כל היבשת של אסיה במזרח, שייכת לירושלים, והשעות נחשבות לאותו היום. אבל האוקיינוס השקט, מזרחה ליבשת אסיה, היא כבר יום המחרת.

אבל יש ראשונים אחרים הסבורים שמחלקים את כדור הארץ לשנים, ועד 180 מעלות (חצי מה-360 מעלות) הנ"ל נחשב לתחום ירושלים. ועד שם יש לנהוג שהוא אותו יום שיש בירושלים.

מאת ה' היתה זאת, והיא נפלאת בעינינו, שהאומות הסכימו על "קו התאריך הבינלאומי", המתחיל בצפון במיצר בירינג, בין אלסקה לבין רוסיה, והוא 180 מעלות מזרחה לירושלים. כמעט אין שום ישוב שהקו יחצה אותו, ויהיו לאלו שבמערב לקו יום ג', ולאלו שבמזרח לקו יום ד'. [יש רק סטיה קלה באיי האלאוטים, וחלק מאיי פיג'י. ובינתיים אין במקומות אלו ישוב יהודי]. אלא הקו עובר מצפון לדרום דרך הים, בלי להפריע לאף אחד.

ה"רבנות הראשית לישראל" [וביניהם כמה גדולי עולם כמו הרב הרצוג, הרב שלמה זיו, הרב יחיאל טיקוצ'נסקי ועוד] דנו בזה (בשנת תש"ב) והחליטו לסמוך על כך, וכל אורח הבא למקום מסוים, ינהג כמסורת המנהג שבמקום ההוא. כלומר במדינת יפן יצומו ביום כפור ביום המוקדם כי הם רואים את עצמם מסונפים ליבשת אסיה. עיין על כך באנצקלופיה תלמודית, כרך כ"ב, עמ' תרפ"ו. אמנם החזון איש חלק על פסק זה (מובא בספרו על אורח חיים, קונטרס י"ח שעות), והוא בדעה לאַחַר את קביעת יום השבת ויום הכפורים ביפן, ובכל מקום שהוא מזרחה לסוף יבשת אסיה [למרות שהוא מערבה לקו התאריך הבינלאומי]. אבל רוב הרבנים קבלו דעת הרבנות הראשית [כך סכמו באנצקלופדיה התלמודית].

מצב מעניין יכול להיווצר כאן. אם חייל שהוא בתפקיד, נניח בצבא ארצות הברית או מדינה אחרת, עובר באניה או באוירון, וחוצה את קו התאריך הבינלאומי, והוא נוסע ממזרח למערב, והיה שבת, או מוצאי שבת, מתי שנכנס לאוירון או האניה, מזרחה לקו, ועבר את הקו אל המערב, ושם הרי הוא יום מוקדם יותר, והגיעה עוד פעם קדושת שבת, עליו לשמור שני ימים רצופים, זה אחר זה, בקדושת שבת. גם יום שעלה בתפקיד למטוס [שאז היה מותר לו רק דברים הנחוצים לפקוח נפש] וגם יום המחרת שהגיע מערבה לקו.

וכן להיפך, אם עלה על המטוס או לאניה בסוף יום הששי, בהיותו מערבה לקו, והוא נסע לכיוון מזרח ועבר את הקו הבינלאומי, וכאשר שם זה כבר סוף יום השבת, אפילו מוצאי שבת, אותו שבוע לא תהיה לו כלל שמירת יום השבת, לא יום שעלה לאניה או המטוס, ולא יום שעבר את הקו לכיוון המזרח.

כך יש לו לנהוג, לפי הוראת הרבנות הראשית לישראל, וכל הגדולים שהשתתפו בהחלטת פסק זה.

כיסוי עינים בעת שהאשה מברכת על נר שבת

שאלה: אני בחור ישיבה. תמיד ראיתי כי אימא שלי אחרי שהיא מדליקה נרות של שבת, היא עושה תנועות בידה לנפנף מול הנרות, אחר כך היא מכסה את עיניה ומברכת על ההדלקה. בישיבה שלי כמעט כולם אשכנזים. אמר לי חבר הלומד שם, והוא מעדות המזרח, כי הרב עובדיה יוסף מתנגד למנהג זה. בדקתי בשולחן ערוך (או"ח רסג סעיף ה) ומצאתי שהרמ"א פוסק לברך אחרי ההדלקה ומציע "ומשימין היד לפני הנר אחר הדלקה ומברכין ואח"כ מסלקים היד, וזה נקרא 'עובר לעשיה'". ובכן מדוע הרב עובדיה מתנגד? וכאשר אתחתן מה המנהג הנכון בשבילי?

תשובה: חז"ל (פסחים ז, ב) קבעו כי כל הברכות צריכים לברך לפני עשיית המצוה, פרט לטבילת גר שאינו יכול להגיד המלים "אשר קדשנו במצוותיו" עד שיטבול ויתגייר. הרמב"ם (הלכות ברכות, פרק יא) סמך על גמרא זאת ומלמד כי כל המברך אחרי מעשה המצוה, הרי היא ברכה לבטלה. ולפי רמב"ם המברך ברכה לבטלה היא עבירה מדאורייתא.

אבל מראשוני האשכנזים לפני כשבע מאות שנה, המרדכי, הלך בעקבות קודמיו שהיו סבורים שעל ידי הדלקת הנר מקבלת האשה את השבת. ואם כבר נהיה שבת, כיצד תדליק אש והוא מעשה איסור? אלא נהגו "פיקציה" [הערמה]. אמרו שתדליק כאשר עדיין לא קבלה את השבת, ותסתיר את הנרות ע"י שתי כפות ידיה, תברך בעינים עצומות, והנה כאשר תסיר הידיים, רק אז תקבל עליה את השבת.

לדעת הרב עובדיה אין הכרח לתחבולה זאת. כי סוף כל סוף, היא מברכת אחרי פעולת ההדלקה ולפי פשט דברי חז"ל היא בִּרְכָה לַבְטָלָה. הרי יותר טוב שתגיד שבמעשה ההדלקה היא אינה מקבלת עליה את השבת. למה הדבר דומה? כאשר היא אופה חלות או עוגות לכבוד שבת, כלום נטעה לומר שבזה היא מקבלת עליה את השבת? ואם תשאל, מי אומר שהאשכנזים מסכימים שתוכל להתנות תנאי כזה לפני ההדלקה? הנה כך כתב ה"משנה ברורה" (רסג ס"ק כא בשם פרי מגדים וכן ר' עקיבא איגר). והיא אינה צריכה לומר זאת בכל שבת ושבת, אלא די לה בתחילת נישואיה, פעם בשנה, תנאי זה יועיל. ואם שכחה באחת השנים להתנות גם כן לא הפסידה, כי כך היה במחשבתה.

עובדא היא כי כאשר אין האשה בבית, נניח היא בבית חולים אחרי לידה, הבעל מדליק נרות. וכולם יודעים שהוא אינו מקבל עליו שבת בזה. ולכן כך אני מציע לך לעשות, למרות שאתה מעדות אשכנז. תהיה "בסדר" לפי כל הפוסקים, ובמיוחד שמדובר בחשש ברכה לבטלה, מול דבר שהוא רק "מנהג", לפי דברי רמ"א.

הדלקת נרות שבת בבית מלון, היכן?

שאלה: בעוד כמה ימים בעלי ואני נהיה בבית מלון. שם לא מרשים להדליק נרות בחדר שישינים שם [מפני חשש שריפה] ולא בחדר האוכל, אלא בחדרון קטן שלידי ה"לובי", כל האורחות מדליקות באותו המקום. אבל כיון שלא נהנים אחר כך מאור הנרות, האם יוצאים שם ידי חובה?

תשובה: נכון שאלת, כי המדליק נר ואח"כ כלל לא משתמש לאורו, הרי היא ברכה לבטלה. כך הורה ספר "שמירת שבת כהלכתה" (ח"ב פרק מג פסקא יז). כיון שהנהלת המלון אינה מרשה להדליק נר, אני מציע שתברכו על אור החשמל שתשאירו בחדר השינה. הרי בדומה לזה כתב

הראשון לציון הרב יצחק יוסף (ילקוט יוסף, סי' רסג ס"ק כב) לענין חיילים הנמצאים באהל סיירים. גם "שמירת שבת כהלכתה" (בפרק הנ"ל הערה כב) הביא הרבה אחרונים הסבורים שאפשר לברך על חשמל.

צריכים להבהיר כאן יסוד חשוב. נר של שבת אינו "נר נשמה". מה שהנשים מדליקות לפי מספר הנפשות שיש במשפחתה, אין לכך שום בסיס בפוסקים. גם מחבר ספר "שמירת שבת כהלכתה", שהיה בקי גדול, לא מצא לכך שום ספר קדמון שיוורה כך. ויש טעות לנשים המבקשות שגם הבת במשפחה תדליק נרות. כי אין קשר בין הנר לאדם, אלא קשר בין הנר למקום. הסיבה משום מה חז"ל ציוו להדליק נר הוא מפני "שלום בית" (שבת כג ע"ב) וביאר שם רש"י: "שבני אדם מצטערין לישב בחושך". כלומר בשאר ימות חול היו אוכלים ארוחת ערב עוד לפני צאת כוכבים, כי היו רובם עניים ולא היה להם כסף עבור שמן ונרות. אבל ליל שבת שהיו מאריכים ומתענגים בסעודה, ונמשכה תוך הלילה, תקנו חכמים שיהיה אור בבית.

עובדה היא כי כאשר אין האשה בביתה, נניח היא יולדת ובבית חולים, הבעל מדליק ומברך. ולכן גם כאשר יש כמה נשים הנמצאות בבית אחד, בעלת הדירה עם האורחות, אם כולן מדליקות באותו החדר, הרי כל המוסיפות על הראשונה מברכות ברכה לבטלה.

והרב שלמה זלמן אויערבך פקפק אם יש לברך ברכת הנר על נר שמן, כיון שבזמננו לא משתמשים לאורו אלא לאור החשמל. העיר "שמירת שבת כהלכתה" (פרק מג, פסקא לד) שראוי שהאשה תברך על הנר, ואחד מבני הבית ידליק אז את אור החשמל, והברכה שהיא בִּרְכָה תחול על שניהם. וכן כתב ספר "יום טוב וחול המועד כהלכתם" (הרב יאיר ינאי, עמ' מד) בשם הרב שלום אלישיב ובשם הרב שלמה זלמן אויערבך.

סוף דבר, לא כדאי לאשה להדליק נר בברכה באותו חדר הסמוך ל"לֹוֹבֵי", אלא תברך על החשמל בחדר שינה. זה בתנאי שאין האור נכבה אוטומטית עת שיוצאים מן החדר, כי אז שוב תהיה הברכה לבטלה. ואם באמת כך הסדר בבית מלון ההוא, אין לה לברך על שום נר כלל באותו שבת. מפני האונס היא פטורה.

עמידה בעת ששומעים קידוש ליל שבת

שאלה: ראיתי שיש אנשים שהם עומדים בעת אמירת קידוש בליל שבת. ויש משפחות שהם יושבים בעת אמירת קידוש. ויש אחרים שעומדים בעת אמירת "ויכולו", אבל הם יושבים בעת החצי השני של קידוש, אמירת הברכה. מה הטעם לשינויי המנהגים הללו?

תשובה: חילוקי דיעות הם בין רבי יוסף קארו, מחבר השולחן ערוך, לבין רמ"א. כך מובא בשולחן ערוך (רעא סעיף י):

[דברי ר"י קארו] "ואומר 'ויכולו' מעומד, ואח"כ אומר בורא פר הגפן ואח"כ קידוש:

[הגה של רמ"א] - ויכול לעמוד בשעת הקידוש, ויותר טוב לישב; ונוהגים לישב אף בשעה שאומר 'ויכולו', רק כשמתחילין עומדין קצת לכבוד השם כי מתחילין 'יום הששי ויכולו השמים' ונרמז השם (יהו"ה) בראשי תיבות. [עכ"ל]

שם ביאר המשנה ברורה (ס"ק מו) טעמו של הרמ"א, כי עדיף קידוש במקום סעודה, וזה ניכר יותר כאשר יושבים. ועוד, אם הוא מוציא ידי חובה את אשתו או שאר בני ביתו, לפי דין הגמרא צריכים כולם להיות "מסובין" יחד. כיון שאין בימינו היסיבה, לפחות שישבו יחד (שו"ע או"ח קסז סעיף יא). ורק בדיעבד יש מי שאומר כי בני ביתו נגררים אחרי בעל הבית גם בלי שיושבים.

אמנם האריז"ל ב"שער הכוונות" (בענין קידוש ליל שבת, תחילת דרוש א) קבע שהקידוש בעמידה. מה הטעם על פי רמז? כתב סידור "שני לוחות הברית" (של"ה) עמ' קעא, כי שבת קודש נמשלה לכלה (בבא קמא לב, ב) וברכות הכלה בשעת קידושה נאמרות בעמידה.

ומה טעמם של היושבים? כי "אין קידוש אלא במקום סעודה" וצריך להיות ניכר שנתיישבו לאכול הסעודה (ספר לבוש מלכות, סי' רעא). ולפי הגר"א חייבים בישיבה (בביאורו לשו"ע סי' רעא ס"ק כד, וכן לענין הבדלה, בסי' רצו סעיף ו).

אמנם לענין "הבדלה" נתהפכו הדיעות. הר"י קארו פסק להבדיל מיושב (סי' רעא סעיף ו) והרמ"א התיר לעמוד. הטעם לזה כי אין אמירת "הבדלה" סמוכה לסעודה שעל ידי אכילת בני הקבוצה יחד תועיל לקבוע כמו היסיבה יחד. ולכן המוציא אחרים ידי חובתם צריך לשבת [וכן כל השומעים]. אבל דעת רמ"א ביאר המשנה ברורה: "כיון שהוא הלוויית המלך [=שבת קודש היוצאת] אין מלוין אלא מעומד".

העומדים רק בעת אמירת "ויכולו" (בקידוש ליל שבת) ויושבים בעת הברכה, תופשים כשתי השיטות, גם נותנים כבוד על ידי עמידה, וגם מוציאים ידי חובה את כל השומעים, כאשר כולם יושבים.

נוסח אחר של הנושא הנ"ל

קידוש ליל שבת, בעמידה

שאלה: אני מעדות המזרח ותמיד אנו עומדים בעת אמירת קידוש ליל שבת. אבל התארחתי אצל אשכנזי וראיתי שהוא יושב בעת אמירת כל הקידוש. למה?

תשובה: טעמם של האשכנזים הוא שהמוציא ידי חובה בני משפחתו, או האורחים אצלו, צריכים כולם לשבת כדי להיות נחשבים לחבורה אחת. אנשים עומדים אינם מצטרפים יחד. נכון שכדי להוציא אחרים ידי חובה צריכים שהאומר ברכה יכוין להוציא די חובה, והשומע יכוין לצאת ידי חובה. אבל גם כן צריכים לְשַׁבֵּת.

אבל בני עדות המזרח, וכן אשכנזים מקבוצות החסידים טוענים שזה אותו דבר, כיון שהם כולם סביב שולחן אחד, ואינם פונים לכיוונים אחרים, גם העומדים הם "חבורה".

טעמם למה לעמוד, כתוב ב"שלטי הגיבורים" (שבת, כל כתבי, ס"ק ת"ז, וכן בספר של"ה, שבת, תורה אור, פסקא פא, וכן במהרש"א על שבת קיט ע"ב ד"ה כאילו נעשה שותף) שהאומר "ויכולו" הוא כאילו מעיד שהקב"ה ברא את העולם, והוא האדון, שכל העולם שלו. וכל עדות צריכה להיות בעמידה.

אמנם "ויכולו" הוא רק פרק ראשון, ואחר כך יש ברכת "בורא פרי הגפן" וברכה ארוכה בענין שבת, ויש הנוהגים לשבת אז, אבל לפי האריז"ל, כיון שהתחלנו בעמידה, עומדים גם בשאר כל הקידוש.

שני מנהגים אלו עברו גם לברכת "הבדלה" במוצאי שבת. אלו יושבים, ואלו עומדים. העיקר הוא שיכונו את לבם אל מה שמוציאים מפהם!

שתיית מים לפני ששומעים קידוש

שאלה: גיסי ערך שבת שבע-ברכות עבור בתו בבית מלון מחוץ לעירי, והשתתפתי. בתפילת ליל שבת, קבלת שבת, שרו ורקדו כל הציבור "נוסח קרלבך", וזה ארך יותר משעה של התלהבות. אבל אני צמאתי מאד. בקשתי לשתות מים ושאלתי אם מותר, אבל קבלתי תשובות שונות. אחד מהאברכים התיר לי, ואחד אסר לי, והשלישי ענה "איני יודע". מה הדין?

תשובה: אין הענין מוזכר בבירור בגמרא בבבלי. שם (פסחים קה ע"א) דנו לענין אכילה ושתיה לפני שאומרים "הבדלה" במוצאי שבת. אמרו כי הנמצא באמצע סעודתו (סעודה שלישית) אינו צריך להפסיק בבוא זמן הבדלה, אבל אין לו לשתות, אם לא מדובר שנמצא באמצע סעודה. והגמרא אומרת במפורש כי מה שאסרו הוא רק יין ושכר, אבל מים מותר לשתות אפילו טרם הבדיל בהבדלה. וציינו כי בישיבת רב אשי היו נוהגים לשתות מים.

אבל הרשב"ם (הנדפס על הדף) כותב "אבל מים לפני קידוש [ליל שבת] מקפידים לא לשתות מפני כבוד שבת, וכך הלכה". ובאמת כך פוסק שולחן-ערוך (סי' רעא סעיף ד) "אסור לטעום כלום קודם שיקדש, אפילו מים".

אבל כאשר נפנה ללשון הרמב"ם (הלכות שבת פרק כט הלכה ה) ומשמעות דבריו היא שהוא מתיר לשתות מים. כך לשונו:

"אסור לאדם לאכול או לשתות יין משקידש [=נגמר] היום עד שיקדש [=ויאמר קידוש]. וכן משיצא היום אסור לו להתחיל לאכול ולשתות ולעשות מלאכה או לטעום כלום עד שיבדיל. ולשתות המים מותר. שכח או עבר ואכל ושתה קודם שיקדש או קודם שיבדיל הרי זה מקדש ומבדיל אחר שאכל" [עכ"ל].

האם המלים המסומנות "ולשתות מים מותר" מוסבות גם על כניסת שבת, על כל דבריו הקודמים? או הן מצומצמות רק לסוף דבריו בענין "הבדלה"?

הרב עובדיה יוסף תמיד אומר בשם הרדב"ז כי ה"מגיד משנה" הוא מהמפרשים המובהקים ביותר להבין דברי רמב"ם. [וכן כתב הקדמון מהר"י קורס: "ומי לנו גדול בהבנת הרמב"ם כמו הרב 'המגיד משנה', ומי לנו בקי בחיבורו כמוהו?"] וכאן "מגיד משנה" כותב:

"אפשר שדעת רבינו ממה שכתב בסיום הבבא [=השורה] 'ולשתות מים מותר' שאף קודם קידוש מותר. ובגמרא (דף ק"ה) גבי הבדלה מפורש 'רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמאי' [=על

מים]. ויש לדמות קידוש להבדלה כדברי רבינו. והרשב"א ז"ל (שו"ת ח"ג סי' רסד) השיב שקודם קידוש אפילו לשתות מים אסור, והביא ראיה מן הירושלמי, וכן נהגו.

מה הראיה מהירושלמי? (בפסחים, תחילת פרק אחרון). רבי יהודה הנשיא (לא מדובר בבעל המשניות) יצא מהמרחץ [ותש כחו מהמים החמים] והיה צמא לשתות. שאל את ר' מנא אם מותר לו לשתות, וענה לו "אסור לאדם לטעום כלום עד שתחשך". הרי לפנינו מעשה מפורש!

ברור שהרמב"ם ראה כל דברי הירושלמי. מדוע לא פסק כך? אלא נאמן היה לדברי הרי"ף (בסוף מסכת עירובין) כשיש איסור בירושלמי והבבלי חולק על כך, סומכין אנו על הבבלי כי הוא מאוחר בזמן לירושלמי, ונכתב כשלוש מאות שנה אחר כך. וכנראה דחו בבבלי לדברי הירושלמי, שהרי רבנן דבי רב אשי שתו מים. רב אשי עצמו היה כשלוש מאות שנה אחרי הירושלמי.

אבל סוף כל סוף, בהגהות מיימוניות לדברי רמב"ם הנ"ל (פסקא ה) סובר לאסור שתיית המים, והביא כך בשם מהר"ם רוטנברג.

אבל למעשה כל ענין אמירת קידוש על היין הוא מדרבנן, כי מקיימים מצות "זכור את יום השבת לקדשו" על ידי אמירה בפה. ואם היית אומר "שבת היום" בזה קיימת המצוה דאורייתא. לכן איסור שתיית מים לפני קידוש הוא רק מדרבנן, ובספקות בין הפוסקים בדברי רבנן מותר לך להקל (רמב"ם, הלכות ממרים, סוף פרק א). כאן שהיית צמא מאד, ויש להניח שעובדי המלון לא יתנו לך להכנס לחדר-האוכל לפני שפותחים הדלתות, ולקדש בפני עצמך על היין ולטעום קצת לחם (לקיים "אין קידוש אלא במקום סעודה") בשעת הדחק מותר לך לקיים דברי הרמב"ם ולשתות מים, כפי שפירש אותו ה"מגיד משנה". וגם הוא סיים דבריו שהנמנעים הוא מחמת "וכן נהגו". לא לשון איסור של ממש.

ביקור למשך שבת אצל הורי אשתי והם מחללים שבת

שאלה: התחתנתי עם אשה בעלת תשובה, מצויינת במדות טובות. אבל כאשר אנו רוצים לבקר אצל הוריה לשבתות, והם חילונים, יש לנו בעיה חינוכית. ההורים שלה הם אנשים טובים ומנומסים ועושים הכל כדי שיהיה נוח לנו. קונים בשר עם "הַכָּשֶׁר" המתאים לנו, וגם כשאנו שם נמנעים מלהדליק בשבת טלוויזיה או רדיו. אבל יש להם בנים גדולים שמחללים שבת בפרהסיא. הבן הגדול לוקח המכונית בבקר לנסוע לשפת הים. גם שאר הילדים שבבית הוריה מדליקים חשמל בחדרים ומכבים "חפשי חפשי".

ולובשים בגדי ספורט ומכנסיים קצרות בשבת, מה שמפריע לאוירה שלנו. יש לנו שלשה ילדים קטנים, גילאי 4-9 וחוששים אנו מההשפעה הרעה. אבל אשתי רוצה מאד להיות יחד עם הוריה וטוענת שאולי נשפיע עליהם לטובה?

תשובה: בכל מבצע בעולם צריכים לחשב מראש מה התועלת ומה הנזק הצפוי, ולשקול מה מרובה יותר, ריוח או הפסד? אני משער שאתה מעוניין מאד שהילדים שלך יחונכו לקיום תורה ומצוות. נכון שמתחת לגיל חמש או שש, אין הנזק גדול כי טרם חונכו להחלטיות קיום המצוות, והזוועה שיש בחילולן. הם צעירים מדאי מלשים לב לזה. אבל כעבור גיל זה הם מתרשמים מאד, ורואים שגם אפשר להיות נחמד וחיבי, אפילו אם מחללים את השבת.

גם אם אתה גר בסביבה של חילונים, והילדים שלך רואים תמיד שאנשים נוסעים במכוניותיהם בשבת, ומשקים את הגינות במים (שזו חילול שבת ממש) ושומעים קולות רדיו מהרבה מרפסות, אבל הם יודעים כי שומרי תורה הם האֱלִיטות של עם ישראל, שומרי תורה הם הגדוד הראשי של מלך מלכי המלכים. אבל לעומת זאת כשיראו כי גם סבא וסבתא, או הדוד ודודה, החביבים להם ואוהבים אותם, גם הם מזלזלים במצוות, זה יחליש מאד את החלטיות הצורך לקיום מצוות התורה.

לכן אתה צריך למנוע ביקוריך אצל הסבא והסבתא בשבתות וחגים. בענין קירוב אליהם, מספיק לבוא אליהם במוצאי שבתות, או באחד הלילות של ימי חול. צריכים להסביר לחותנך ולחותנתך שאתם אוהבים אותם מאד, אבל כיון שאין להם השפעה או שליטה על מעשיהם של שאר הבנים והבנות, אינך מעוניין שגם צאצאיך ייחלשו מהדת.

גם לאשתך תסביר בנועם, כי כמעט אותה התועלת של בניית קשר חם עם ההורים אפשר להשיג בלי לבוא אליהם דוקא בשבתות וחגים. תשאל אותה אם היא מוכנה להסתכן שגם בניה ובנותיה יהיו מחללי שבת? בטוחני שהיא תראה את הסיכון בדבר ותסכים אתך.

אבל ודאי אל תדבר עם אשתך בתקיפות. כל המשתלט על השני בשרירות, רק מפסיד. כל הנותן "פקודות" מזיק לעצמו מעל ומעבר לשום הצלחה זעירה. "דרכיה דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום". תציע לה הנושא בתור "ריוח והפסד". שהיא תבין שלפעמים כדאי הפסד מועט כדי להרויח אחר כך הרבה מאד. "החכם עיניו בראשו" לראות מה יולד מזה.

מאיזה גיל יש לקחת ילדים קטנים לבית הכנסת?

שאלה: בעלי עוזר לי כל שבת בבוקר שהוא לוקח את הילדים הקטנים אתו לבית הכנסת, ואני מספיקה לישון יותר בשעות ההן. כי כל השבוע אני עובדת קשה ואני מנצלת שעות אלו "לחדש את כוחותי". אבל עכשיו שמעתי ברדיו ראיון עם רב הקובע שאינו נכון שיעשה כך. למה?

תשובה: הרב ההוא לא כיון לכל הגילים. ודאי מגיל שהילד בן שש והלאה טוב לקחת אותו לתפילה בבית הכנסת, כדי שיורגל לתפילה כהוגן ולא בחטף, כדרך כמה המתפללים ביחידות. וגם טוב שישמע הקריאה הציבורית בתורה. אבל כל זה אמור כאשר הילד אינו מפריע לכוונתם של שאר האנשים המתפללים בבית הכנסת. לא כן כאשר הוא שובב ורץ ממקום למקום, ולפעמים מרעיש בשיחות עם חבריו או מתקוטט אתם. במקרים אלו יש עבירה בהבאתו לבית הכנסת.

נצטט כאן דברי המשנה ברורה (קכד, ס"ק כח), לענין אלו שמביאים ילדיהם קטנים לבית הכנסת: "וצריך שיחנכם שיעמדו באימה ויראה. והקטנים ביותר הרצים ושבים בבית הכנסת בשחוק, מוטב שלא להביאם. דההֶרְגֵל נעשה טבע [גם כשיגדלו לא יהיו מחונכים כראוי, ויזלזלו בתפילה] וגם שמטרידים להצבור בתפילתם".

מקורו של הרב הוא בדברי "שני לוחות הברית" (מסכת תמיד, נר מצוה) אבל הוא קיצר מדברי מקורו והוא "דרך חיים" של ר' מנחם די לונזאנו (תקופת אריז"ל) עמ' קיז, הכותב: "בזמן הזה יש המביא טף לבית הכנסת לתת עונש למביאיהם, לפי שהוא בא לחלל קדושת בית אלהינו, ולשחוק בו כברחובות קריה. זה מצחק עם זה, וזה מכה את זה, זה רץ אילך וזה רצה אילך... וכוונת המתפללים נפסדה... אך הטף הגדול יביאנו לבית הכנסת, ולא יניחנו לזוז ממקומו. וילמדהו ויזרזהו לענות אמן וקדושה, ולא יניחהו לדבר דברי הבאי... ובזה יהיה לו [=לאב] שכר טוב מאת השם יתברך".

ודאי אין מתפקידו של הבעל להיות "שְׁמֵרְטָף" (בְּבִי-סִיטֵר). הבעל גם חייב להתפלל תפילתו בכוונה, ואם ראשו טרוד בשמירת הילד הקטן, יצא שכרו בהפסדו.

אשה שתקבל על עצמה הטירחה לשמור על הילדים בבית, תהיה שותפה בשכר שבעלה שמתפלל בכוונה.

מדוע הציבור פונה לכיוון מערב בעת קבלת שבת

שאלה: מאז ילדותי ראיתי שבסוף הפיוט היפהפה "לכה דודי לקראת כלה" שאומרים בליל שבת בבית הכנסת, בקטע האחרון כולנו הופכים את פנינו אל הקיר האחורי של בית הכנסת. אף פעם לא שאלתי "למה?" בא אלי אורח בן-דוד מאנגליה, והוא בשונה מכל הקהל הפך פניו אל דלת הכניסה לבית הכנסת שהוא נמצא בצד האולם ולא בקיר האחורי. שאלתי אותו למה אינו נוהג כמו כולם וענה כי כך מנהג בית כנסת שלו בחו"ל. התוכל לבאר לי מה העניין?

נמצא רמז לזה בגמרא (בבא קמא דף לב ע"ב). ר' חנינא אומר "בואו ונצא לקראת כלה המלכה" ויש אומרים שאמר "לקראת שבת כלה המלכה". בכתבי אריז"ל (שער הכוונות, דרוש שבת) מובא שיצא אל השדה, כמו לקבל אורחת חשובה הבאה לעיר. הפיוט "לכה דודי" נתחבר ע"י רבי שלמה אלקבץ, שחי זמן קצר לפני האריז"ל. והנהיגו מאז לקבל את השבת בעת אמירת פסקא אחרונה של פיוט זה.

בזמן האריז"ל, הוא ותלמידיו שקבלו קדושת השבת, פנו לצד מערב. כי בגמרא מובא "שכינה במערב" (בבא בתרא כה ע"ב). יש לזה שני פירושים. פשוט פשוט הוא שאנשי בבל, שם כתבו את הגמרא, הם היו במזרח, והחשיבו את כיוון מערב ששם ארץ הקודש למקום "שכינה". אבל מהר"ל (חידושי אגדות, על בבא בתרא כה) מסביר כי כאשר השמש שוקעת במערב, זה מְבַטָּא באופן רעיוני ששם יש הַשְׁלֵמַת העולם, גמר פעילות אותו היום. ושם שכינה [כינוי לפעולת אלהות להשלים את עולמנו]. הרי "מערב" הוא שם מופשט לענין "שכינה". ולכן אף שהאריז"ל היה כבר בארץ ישראל, גם הוא פנה מערבה.

לכן אנשי בית הכנסת פונים לכיוון מערב, למרות שאינם בשדה ממש, פונים הם לקיר האחורי. כי במזרח האולם נמצא ארון הקודש, לכיוון ההוא שכולם פונים בתפילתם לירושלים. אבל זה קובע שינוי ביישום הדין. כי אם נמצאים המתפללים בצפון העולם, נניח צפון רוסיה, כיוונם בתפילה היא לדרום, לקראת ארץ ישראל. לכאורה אם ברצונם לנהוג כדברי אריז"ל בעת קבלת שבת יפנו מערבה, ולא לקיר האחורי. וכן אם הם בדרום אפריקה, וכיוון שלהם בתפילה היא לצפון לקראת ארץ ישראל, שוב עליהם להקפיד לפנות דוקא אל המערב, אם רצונם להמשיך מנהגי אריז"ל.

לכן אנשי אנגליה שהזכרת עקפו את הבעיה. הם אינם פונים מערבה אלא לכיוון דלת הכניסה לבית הכנסת, וקמים על רגליהם לקבל פני האורחת, שבת המלכה הנכנסת.

וגם שירת "אשת חיל" שנוהגים לשיר כשבאים הביתה בליל שבת, היא לא לכבוד האשה בעלת הבית, אלא לכבוד השכינה הבאה בבוא שבת. כך ביאר המקור הראשון למנהג זה, ספר "חמדת ימים" (חלק של שבת, פרק ז). שְׁרִים אל השכינה ומשבחים אותה במעלותיה. [הכינוי "שכינה" הוא הצד האלוהי הניכר בעולם, מצדנו. כי עצם האלהות היא נשגבה מדעתנו אין לנו יכולת לתאר או להגדיר אותה. הכרה זו היא סובייקטיבית, ולא אובייקטיבית]. "שכינה שורה בכל מקום שיש התעלות נפשית-רוחנית. כמו שאמרו על עשרה המתפללים יחד (ברכות ו ע"א), דוד המלך כשחיבר ספר תהלים (פסחים ק"ז ע"א), ד"ן שדן דין אמת לאמתו (סנהדרין ז ע"א), ועוד.

האם מותר לקחת תרופות בשבת?

הסיבה שחז"ל (שבת נג, ב) אסרו לקחת תרופות בשבת היא מפני "שחיקת סמנים". וכך נפסק בשו"ע (או"ח שכח, א). כלומר יש בשבת איסור טחינה. בזמן הקדמון היו נוהגים להרכיב תרופות ע"י לקיטת עשבים שונים או מחצבים שונים ומרסקים אותם. כיון שחששו חז"ל שיעשו זאת בשבת, גזרו שלא יקח אדם תרופה. אמנם מדובר רק על בעלי מיחוש רע בלבד, אבל מי שהוא חולה ושוכב במטה, או שיש לו כאב המקרין צער לכל גופו, מותר לו לקחת תרופות. [כך פסקו הראשון לציון הרב יצחק יוסף בספרו "קיצור שו"ע" (סי' שכח), וכן שמירת שבת כהלכתה (פרק לג)].

ומי שיש לו חום למעלה מן הרגיל, יכול לקחת תרופות (שמירת שבת כהלכתה לד, ו).

גם מותר לחולה [והוא הדין תינוק הסובל מעור מיובש] למרוח כל משחה הנבלעת בגופו ע"י המריחה (משנה ברורה סי' שטז ס"ק מט). וכן כתב הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה, שבת, ח"ג עמ' שפד).

וכן מי שעל פי פקודת רופא לוקח סָרְיָה של כדורים, יום אחר יום, וכבר התחיל מלפני שבת, יכול להמשיך גם בשבת (רבי שלמה קלוגר, ספר החיים, שכח, א). ומטעם זה התיר שו"ת חלקת יעקב (ח"ג סי' כה) לאשה לקחת כדורי הורמונים, כיון שהם בהכרח נלקחים יום אחר יום.

רש"ז אויערבך התיר לקחת כדורי שינה, למי שסובל מנידודי שינה. והרב ולדברג (שו"ת צ"ח אליעזר, חלק יד סי' נ ס"ק ה) התיר לקחת כדורי ארגעה המועילים נגד עצבנות. הסיבה להיתר, כי כך דרכם של הרבה בריאים, ובזה אין הכדורים נכללים "לצורך רפואה" (שו"ע שכח סעיף לז). כך נכללים בזה אלו שעברו אירוע-לב או ניתוחי-הלב הבולעים כדורים לשם דילול הדם, וכן כדורים לשם ויסות לחץ הדם, לוקחי רטאלין מפני חוסר ריכוז, וכן כדורים נגד כאבי

ראש, חולי עצירות הלוקחים סם משלשל, ולהיפך חולי-שלשול הנוטלים סם-העוצר. גם כדורי ויטמינים, שדרך הבריאים גם כן לקחת אותם יום, לא נחשבו כתרופה, אלא כמאכל סטנדרטי

בכתב עת "תחומין" (כרך לו, עמ' 174-178) כתבתי מאמר על כך, עם עוד פרטים. שם סיכמתי היתר גורף שמותר בזמנינו לקחת כל התרופות, בכל מקרה, על פי מה שראיתי ב"אנצקלופדיה רפואית הלכתית", של מכון שלזינגר, המסונף לבית חולים שערי צדק (הל' שבת, פרק ח, הערה 511), כי יש כלל בהלכה "אין טחינה אחר טחינה". וכיון שכל התרופות המשווקות ע"י חברות המכינות תרופות, הרקחים טוחנים אותן בבית התעשייה לפני הכנסתן לקופסאות למכירה, אין חשש בפועל מהטחינה שוב, שהרי לא יהיה בזה שום איסור. לכן איסור זה לא קיים בזמננו. כדברי הרב ישראל שציפנסקי ("התקנות בישראל", הוצ' מוסד הרב קוק, ח"א עמ' פו) "דבר שאסרו מפני חששא אפילו הוא דבר שתקנוהו במנין [הסנהדרין], אם עבר החשש בטל האיסור, ואין צריך מנין אחר להתירו". והביא שם הוכחות. וכן כתב הרב עובדיה יוסף ("חזון עובדיה", שבת, ח"ג עמ' שנח-שנט) בשם הרדב"ז (הל' ממרים פ"ב ה"ב) והמלבי"ם (ארצות החיים, סי' ט ס"ק מא) ועוד.³¹

מוקצה של בעלי חיים, בשבת

שאלה: אנו מגדלים חית מחמד בביתנו. אומרים לנו כי היא מוקצה בשבת. האם אמנם כך הוא?

תשובה: אני עונה כאן על פי דברי הרב אליעזר מלמד, מהפוסקים החשובים שבדורנו, בספרו "פניני הלכה" (על שבת ח"ב עמ' 81):

"דין מוקצה קיים לגבי בעלי חיים שאין רגילים לשחק עמם. אבל חיות מחמד שבעליהם רגילים להרימם ולהשתעשע בהם בכל השבוע, אינם מוקצה ומותר לבעליהם לנגוע בהם ולהרימם. וכן כלבי נחייא אינם מוקצה בשבת. כן פסק הרב משה פיינשטיין (אגרות משה או"ח חלק חמישי כב, פסקא כא) וכן הרב שלמה זלמן אויערבך (שלחן שלמה, סימן שח פסקא עד). ואף שיש מחמירים, כיוון שדין מוקצה הוא מדברי חכמים, הלכה כדעת המקילים".

31. הרב עובדיה יוסף אינו מתיר לקחת כל התרופות בשבת, כמו שחידשתי כאן. ואפשר שלא ידע מהעובדא הזו שכל התרופות כבר נטחנו עוד לפני שיווקם, ו"אין טחינה אחרי טחינה". הבאתי דבריו כאן רק לענין ביטול גזירות שהטעם שמפניהם נגזרו אינו שייך כעת. הרב הזכיר נושא זה בשם המלבי"ם, אבל לא החליט מפני כך אותה המסקנא שהסקתי כאן להתיר כל התרופות.

אמנם אני מוסיף על דבריו הערה צדדית. אם אדם שואל אם לגדל כלב בביתו, והוא סוג של כלב הַתְּקָפִי, המפחיד אנשים העוברים לפני הבית, ומכל שכן מפחיד את הילדים של השכנים, לכאורה יש למנוע מגידולם בעיר. כדברי חז"ל (שבת דף סג, א) "כל המגדל כלב רע בתוך ביתו, מונע חסד מתוך ביתו". החסד שמונע הוא שמרחיק משם אנשים שאינם מתושבי הבית, כי הכלב נובח עליהם ומאיים בנשיכתו. אמנם מי שגר ביישובי סָפֶר, וחושש מאויבי ישראל, לכאורה מותר לו לגדל כלב כזה, למען שמירת נפשו מפני פולש זר. ויעשה כפי הוראות הרב המקומי שם, כיצד לאזן שלא יפגע בשכניו.

השימוש במעליות אוטומטיות בשבת

שאלה: דירת הבנות שלי בבנין רב-קומות וטורח יש לי בעליית כל המדריגות עד אליהן. האם מותר לי להשתמש במעלית שבת, הפועלת באופן אוטומטי ועוצרת בכל קומה וקומה בין יש בה נוסעים ובין אין בה, או האם עלי לעלות בחדר המדריגות?

תשובה: הרבה הם המחמירים לא להשתמש במעלית שבת. יש הטוענים שיש בזה חילול שבת ממש כי מוסיפים בזרם החשמל כאשר תא הנוסעים כבד יותר. ויש הטוענים שאפילו אם זה היה מותר להלכה, אבל זה פוגם באוירה של שבת. מסתמכים הם על האזהרה לא לעשות "עובדין דחול" (פעולות המצביעות כאילו היום חול).

הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל היה מגדולי ההוראה בדורו. בספר "שמירת שבת כהלכתה" של הרב יהושע נויזרט (במהד' ישנה עמ' שג, ובמהדורה החדשה עמ' שעו) מביא בשמו כי הוא התיר, גם בעליית התא וגם בירידתו. [כי הרב לוי יצחק הלפרין, מ"מכון הטכנולוגי לבעיות בהלכה" מתיר רק בעלייה, ולא בירידה הצורכת יותר חשמל בעצירת התא בין קומה לקומה].

בספרו של הרב שלמה קורן "מאורי אש השלם - קרני אורה" (ח"ב עמ' תשצ"ו-תת"א) מביא מפורש שהרב אויערבך אמר שההיתר הוא אינו רק בדיעבד, אלא אפילו לכתחילה. הספר נמצא בתוכנה "אוצר החכמה".

גם הרב עובדיה יוסף התיר השימוש במעלית שבת (שו"ת יביע אומר, חלק חמישי, מילואים שבסוף הספר, אות כ"ז ס"ק ד). אחרי פטירתו של הרב עובדיה יוסף זצ"ל הוציאו לאור שו"ת יביע אומר חלק אחד-עשרה, ושם (תשובה כ"ד) בתשובה מנומקת וארוכה התיר את השימוש במעלית אוטומטית. אמנם אירע שם צנזורה מצערת. המו"ל הוסיף בהערה שאחרי כתיבת

התשובה נשתנה המצב הטכנולוגי ויש לו כבר ספקות. הערה זו היא לא של הרב עצמו, אלא של אלו שמחמירים יותר מהרב עצמו.

מה שטוענים שזה דומה למעשה חול, אני נזכר כי לפני כחמשים שנה שו"ת חלקת יעקב אסר אז על השימוש בשעון שבת להפעיל מזגן אויר או החשמל באמצע השבת, כי ההולכים ברחוב יחשדו את בעל-הדירה ההיא שהפעיל חשמל באופן האסור. אבל כעבור יובל שנים וכמעט לכל שומרי שבת יש כבר שעוני-שבת, אין מה לחשוש.

הרב עובדיה יוסף קובע שאין לחשוש ל"עובדין דחול" אלא בדברים שירגילו למלאכה, וסמך על שו"ת הרמב"ם (סי' סד). ואומר הרב "אין לנו לחדש גזירות ואיסורים מדעתנו". והביא לדברי שו"ת קרן לדוד (סי' צו) שאין לחוש לעובדין דחול אלא במקום שיש לחוש לאיסור תורה [עכ"ל]. אבל, אני מוסיף, איסור חשמל הוא מדרבנן לפי כמה מהאחרונים, ובכן גם כאן אין לחשוש.

גם הראשון לציון, הרב יצחק יוסף שליט"א, בספרו "ילקוט יוסף" (שבת א-ד, על סימנים רעה-רצט, מהד' שנת תשע"ג) הביא בתחילת ספרו (עמ' יז-כד) ששים פוסקים הטוענים שאין לנו לגזור גזירות מדעתנו.

ויש בזה גם עונג שבת. אם האדם שרצונך לבקר דר בקומה גבוהה ועליך לטרוח כדי להגיע, כבוד שבת דורש ממך שתקל, כיון שיש פוסקים מובהקים המתירים זאת.

אם מותר לאשה לאכול בשבת בבוקר לפני קידוש

שאלה: כל השבוע נהוג בביתנו שהולכים לישון מאוחר. גם בליל שבת הולכים לישון אחרי שעה 11:00 ולכן קמים קצת מאוחר בבוקר. בשכונה שלנו מתחילים תפילה בבוקר שבת בשעה 8:30. בהרבה שבתות יש אחר כך עריכת "קידוש" בבית הכנסת, ועד שבעלי חוזר הביתה הוא קרוב לשעה 11:00 ואני מורעבת "נורא". תמיד אכלתי עוגות לפני בואו. כעת אומרים לי שזה אסור, עד שאשמע קידוש. מה הדין?

תשובה: כמו שיש חיוב אמירת נוסח "קידוש" בליל שבת, כי כתוב בעשרת הדברות "זכור את יום השבת לקדשו", כך יש חיוב בתחילת שעות האור של שבת לומר "קידוש". כי הסעודה

העיקרית של שבת היא של הבוקר. [הרמב"ם בסוף הלכות שבת, התבטא שבליל שבת די אפילו בכזית לחם]. ואם יש לך ממתקים ומעדנים ומאכלים ערבים, עדיף לאכול אותם דוקא בסעודת שחרית של שבת ולא בליל שבת. ויש חיוב לקדש הסעודה על ידי הקידוש, כמו שכתוב "וקראת לשבת עונג". במקום העונג, שם "תקרא" מלים המקדשים את המאכלים ההם בהבעת הציות לדברי הקב"ה במה שאת אוכלת. ועיקר העונג הוא בסעודה של היום. לכן מה שהיית אוכלת עוגות לפני שבעלך חוזר, לא קיימת כהלכה (שו"ע או"ח סי' רפט).

אם את מתפללת "תפילת עמידה", ואת רעבה או צמאה לפני התפילה, מותר לך לאכול ולשתות כל מה שאתה צריכה (שו"ע או"ח סי' פט סעיף ד) כדי שתוכלי לכוין את דעתך בעת אמירת התפילה. ולכן מיד בקימת הבוקר את יכולת לעשות כך. אבל אם אחרי התפילה את רעבה או צמאה, את בעצמך יכולה לקדש על היין, ולאכול עוגות לכל הפחות כגודל ביצה (כמו 55 גרם) ולפי מנהג ישראל יצאת ידי חובה "קידוש במקום סעודה" [למרות שלפי הגר"א ועוד, החיוב היה לאכול פת לחם, שהיא הנקראת "סעודה"].

אבל אפשר שבעלך יקפיד עליך במה שאת עורכת קידוש שלא בנוכחותו, ואינך ממתינה לו. או אפשר שבעלך רגיל לקדש על יין ממש [וזה מה שיש בביתך], ולא על מיץ ענבים, וקשה לך לשתות כדי רוב כוס (של רביעית) של יין המכיל אלכוהול. תשיגי לך בקבוק מיץ ענבים. וגם תסבירי לבעלך בנועם דיבורך שאם הוא היה במצב זה, ואין עריכת "קידוש" בבית הכנסת, והוא המורעב והצמא, איך היה מרגיש? תמיד טוב כשרוצים לשכנע את השני על מה שאת צריכה, תציעי לו איך הוא היה עושה אם הוא היה במצב הזה שלך?

[**אם** נקלעת למצב שאין לך מיץ ענבים בבית, נניח ששכחת לקנות מבעוד יום, ושתיית היין האלכוהולי מזיקה לך, מתיר ה"משנה ברורה" (רפט סעיף קטן י') להגיד נוסח הקידוש על פת לחם. ואפילו היא רק פרוסה ואינה "חלה שלימה". ובזה יצאת ידי חובה].

הלכה היא שאסור להיות בצער ביום השבת (שו"ע או"ח ש"ז משנה ברורה ג') [ודאי זה אינו מתיר לעבור איסורים. מדובר רק לעשות מה שמותר על פי דין] וגם הלכה היא שאסור לצום אפילו רק עד חצות היום (בערך 11:30 בבוקר).

*

שאלה שלא שאלת, אבל יש לפרסם מענה על כך. יש בעלים שרגילים לאכול סעודה שלישית בבית הכנסת, בצוותא ציבורית, ושם הרב גם דורש בדברי תורה. אבל בהרבה מקרים כאלו, האשה והילדים הקטנים שנשארים בבית אינם אוכלים סעודה שלישית של שבת, שגם היא חובה (שו"ע סי' רצ"א). עדיפות היא לאכול פת. אבל בדיעבד אפשר לאכול עוגות. אבל צריכים לכוין שאת אוכלת לשם קיום סעודה שלישית. וכל מעשיך יהיו לשם שמים. וגם תחנכי במצוה זו הצעירים הנשארים בבית [גם הבנים וגם הבנות] בעת שבעלך הלך לאכול בבית הכנסת.

חיתוך ירקות בשבת, דק דק

שאלה: האם מותר בשבת לחתוך ירקות דק דק למען הכנת סלט לאכילה? והאם יש הבדל בין משתמש בסכין או משתמש במכונה ידנית החותכת ללא חשמל?

תשובה: אחת מאבות המלאכות בשבת היא "טוחן" כלומר מפרר לחתיכות קטנות. לכאורה גם חיתוך ירקות נכלל בזה. אמנם רוב הראשונים סבורים שהאיסור הוא רק אם אי אפשר לאכול ירק זה או פרי זה ללא חיתוך, ובזה הוא מכשיר מה שאינו ראוי לאכילה להיות ראוי לאכילה. לכן הרמב"ם (הלכות שבת פ"ז הלכה ה) אסר רק "המחתך את הירק מעט מעט [כדי] לבשלו". וחזר על זה שם בפרק כא, הלכה יח. משמע שללא צורך בישולו, כי אפשר לאכול אותו חי, מותר.

הרב אליעזר מלמד ("פניני הלכה", שבת ח"א פרק יב פסקא ב) מביא עוד ששה ראשונים הסבורים שאם היה ראוי לאכילה גם בלי חיתוך, מותר. ואע"פ שהשו"ע בסי' שכא (סעיף יב) כתב לא לחתוך דק דק, אבל הרשב"א ביאר שכדי לאכול מיד, מותר. וכן פסק שם הרמ"א, כלומר בניגוד לדברי מחבר השו"ע או שהמחבר מדבר על חיתוך זמן רב לפני האכילה. [ראינו ב"בן באיש חי" (שנה ב, בשלח פסקא א) לענין בורר כי "סמוך לסעודה" הוא כל שהוא פחות משעה].

ה"משנה ברורה" (שכא, ס"ק מה) החמיר ע"פ דברי "בית יוסף" האומר שאין לחתוך לחתיכות קטנות ביותר [לכאורה מה שהאדם לא יוכל להרים חתיכה אחת בין שתי אצבעותיו]. וגם החזון איש (אור"ח סי' נז) פקפק בדברי הרשב"א להתיר סמוך לסעודה.

אבל הרב עובדיה יוסף (בספרו "לוית חן", פסקא סב, עמ' צג) חולק על דברי החזון איש, ועוד מביא כמה אחרונים שתמכו בדברי רשב"א. [ובספרו "חזון עובדיה" על שבת, כרך ד עמ' רס-רסג, ביאר בארוכה מדוע חולק בזה על החזון איש]. והרב עובדיה יוסף עוד מביא דברי כמה מהאחרונים שחומרת ה"בית יוסף" הוא רק "לרווחא דמילתא" ["להיות בסדר עם כולם"], אבל לא שיש בזה איזה איסור ממש.

הרב מחבר "ערוך השולחן" (שכא ס"ק ח) סומך על הרשב"א "פשיטא דמותר" וקובע שמותר לחתוך דק דק [אוכל שאפשר לאכול חי] גם ע"י כלי. וזה שלא כדברי "שמירת שבת כהלכתה" שפסק כמו החזון איש להלכה, ולאסור.

לכן בסיכום, מי שמחמיר ונוהג כהמשנה ברורה וה"חזון איש" ימשיך להחמיר. אבל מי שמיקל [וחותך סמוך לאכילתו] וסומך על כל כך הרבה גדולי-עולם שהתירו (ביניהם הרמ"א) יוכל להקל בלי נקיפת מצפון. ובמיוחד שמדובר בענין עונג שבת, שהיא מצוה.

הטוענים שיש בזה ספק דאורייתא ובזה יש להחמיר גם בספקות, יש לענות שיש כאן ספק ספיקא. ספק אם הלכה כהרמב"ם שבירקות ופירות שהם ראויים לאכילה גם בלי חיתוך או בישול, אין איסור לחותכם דק דק. וגם יש ספק נוסף, שמא הלכה כהרשב"א שהחותך דק דק סמוך לסעודה אין בזה איסור. והרב עובדיה יוסף הוכיח שכשיש ספק ספיקא אפילו בדאורייתא נוהגים להקל, אפילו במחלוקת בין הפוסקים הגדולים (שו"ת יביע אומר ח"א עמ' קסט, וחלק ששי, עמ' רעט, ושם דף רח"ץ).

לימוד עניני חול בשבת כהכנה למבחן בימי החול

שאלה: אני סטודנט באוניברסיטה. יש לי מבחן ביום ראשון בשבוע הבא, ואני לחוץ מזה מאד כי זה מבחן קשה ואינני שולט טוב בחומר. האם מותר לי ללמוד החומר בשבת, כדי להצליח במבחן למחרת? אמרו לי שיש בזה בעיה.

תשובה: נכון כי בשולחן ערוך (שו"ז, סעיף יז) נפסק בשם הרמב"ם שאסור ללמוד בספרי חכמה בשבת, אלא אך ורק בתורה ובפירושה. אבל השולחן ערוך מביא גם דעת הרשב"א המתיר ללמוד חכמה. לכן בשעת הדחק אפשר לסמוך על המיקל. כי משום מה הביא הרב המחבר שתי הדיעות אם לא לומר שיש מצב שאפשר לסמוך על המיקל? ודאי הוא לא התכוין רק להפגין בקיאות!

דברי הרמב"ם הם בפירושו למשנה, שבת פרק כג, משנה ב.

אבל הרב יוסף קאפח בדיעה שאותן החכמות שהן מועילות להכיר את נפלאות הבורא, אותן החכמות שהן מוכיחות מציאות הבורא, לא נכללו כלל באיסור שכתב הרמב"ם. [דברי הרב קאפח הם בביאורו לרמב"ם, ספרו משנה תורה, הלכות שבת, פרק כג ס"ק נב על סמך דברי רמב"ם הלכות תשובה, סוף פרק עשירי].

מה הם הלימודים הטובים שנכללו כמכשירים את האדם לאמונה במציאות הבורא והשגחתו בעולם? הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (ח"א פרק לד) כתב: "ואתה יודע שכל הדברים הללו קשורים זה בזה, לפי שאין במציאות כי אם ה' יתעלה וכל ברואיו [=כלומר אין שום דבר בעולם שלא נברא אך ורק ע"י הקב"ה] ואין דרך להשיגו אלא ע"י [העיון ב]מעשים, והם המורים לנו על מציאותו". ושם (עמ' נא) פירט ארבעה תחומי מדע.

הרב קאפח הביא דברים אלו במאמרו "לימוד חול במשנת הרמב"ם" (תחומין, שנה ב' עמ' 246) ופירט מה הן החכמות הנצרכות: מתמטיקה, גיאומטריה, אסטרונומיה, פיזיקה, בוטניקה, זואולוגיה [ונכלל בזה גם אנטומיה], וכן הגיון [לוגיקה]. אמנם לימודים אלו אינם נכללים בלשון רמב"ם "בתורה ובפירושה", אבל הם המכשירים לאמונה בהקב"ה, שהיא הלב של כל התורה כולה. והרמב"ם התחיל ספרו (פתיחה, עמ' ה) שרק השגה זאת נקראת "ידיעת התורה באמת".

בהמשך דבריו (עמ' 249) קובע הרב קאפח שהלומדים כדי להגיע לאמונה אמתית בהקב"ה, הרי "לימודים אלו הם קודש מקודש". אני מוסיף, כי במורה נבוכים (ח"ג פרק כח) הרמב"ם קובע שהלומד חכמות אלו מקיים בזה "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך".

ויש לכך הוכחה גדולה כי גם לרמב"ם מצוה ללמוד דברים אלו בשבת. כי בנו של הרמב"ם, הרב אברהם, כתב ספר הנקרא "המספיק לעובדי השם". שם (מהד' שנת תשכ"ה עמ' טו; ובמהד' שנת תשס"ח בעמ' 6-7) מביא שהחסידי הנשגב המקיים מצוות שבת, עוסק אז בעיונים בחכמת הטבע, להכיר בכך פֶּעֶלָוֹ של הקב"ה. ודאי שהבן ידע מה שכתב אביו בביאורו למשנה (שבת פרק כג) ולא היה עובר על דברי אביו. כל שכן לְשִׁבְחָה הלימוד כחסידות נשגבה!

ואין בזה איסור של הכנה לחול. נסמוך על דברי הרב אליעזר מלמד ("פניני הלכה", שבת ח"ב עמ' 145-146) שכל פעולה שאין בה טרחה יתירה, מותרת. כל שכן שיהיה לך מכך עונג בשבת. ושם בשו"ע (סי' שז סעיף א) שאסר לשוחח על דברים עצובים בשבת, אבל אם זה עונג לו, מותר. כן יש לומר גם לענין פרט זה, שהלימוד בחומר הנצרך ימנע ממך דאגה ומתח וצער. לכן מותר לך. [וראה דברי "מגן אברהם" (סי' שא ס"ק ד) לענין ראיית דיוקנאות, שאם הראיה עונג הוא לו, מותר. וכן הסכים שם "פרי מגדים".

[כמובן, ההיתר לעשות למען עונג אינו חל על אף אחד מאיסורי מלאכה בשבת. אלא הקשנו זאת אל פרט זה בלבד].

ועוד מקצוע: הבית יוסף (סוף סי' שז) הביא מספרו של הקדמון "האגור" (סי' תק"ח) שהרמב"ן התיר ללמוד ספרי רפואה בשבת.

אין דעתי שהרב אברהם בנו של הרמב"ם ישב בשדות כדי לצפות בציפרים ובחרקים כדי ללמוד טבע אלא היו לו ספרים. לדוגמא, הערבי אבן רשדן תרגם ספרי אריסטו מהיוונית לערבית, שִׁפָּה שהרמב"ם ובנו הרב אברהם הכירו היטב. נוסף על כך באותה תקופה קדומה תורגמו ספרי אריסטו גם ללשון הקודש. ראה ספר הביבליוגרפי "אוצר הספרים" של בן יעקב (ערך א' מספר 996, מפרט שמונה ספרים בעניני הטבע ונספחיו שניתרגמו ללשון הקודש).

מה בכל זאת אינו נכלל בהיתר הנ"ל? לכאורה ספרי גיאוגרפיה, היסטוריה, פסיכולוגיה, סוציולוגיה, ספרות, לימוד שפות שונות וכיוצא בהן. אבל גם אם הרמב"ם מנע הלימוד בהן בשבתות, אבל הרשב"א ודעת "יש אומרים" בשולחן ערוך, התירו גם אותן.

עלוני שבת - אם חייבים בגניזה

שאלה: אני אחד מהגבאים בבית הכנסת שלנו. בכל ערב שבת יש עלונים רבים, מכל הסוגים, שהמפיצים מניחים למען פרסומם בין המתפללים. מה לעשות עם העלונים שנשארו שם בגמר התפילות?

תשובה: יש כאן בעיה. אם יש בעלונים דברי תורה, אסור לאבדם בידים. גם אם תטען שאין מקום ב"גניזה" היכן להניח אותם, כי כבר היא מלאה עד אפס מקום, אבל אסור לבזות דברי תורה. אם יש בהם שמות קודש (שבע שמות המפורטים ברמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק ששי) האיסור הוא מהתורה (דברים יב, ג-ד). הוא הדין אם יש בהם פסוקים מהתורה וחייבים בגניזה. ואם יש בהם דברי תורה שבעל פה בלי שמות ופסוקים, האיסור הוא לכל הפחות מדרבנן.

במאמרו של הרב אליעזר מלמד (במרשתת, אתר ישיבה, תמוז תשס"ו) התיר לעטוף אותם דברים של תורה שבעל פה בעיתונים אחרים, של חול, ולעטוף את הכל בשקית ניילון לא שקופה, וכך להניח אותם באשפה, אבל דוקא אשפה שאינה מטונפת. וכך לשונו:

"לפיכך, נכון לעטוף את עלוני השבת בנייר או בשקית ניילון שאינה שקופה, וכך להניחם בפח בפחות ביזיון. וכן אפשר להניח את עלוני השבת בתוך עיתון שתוכנו חול (או שדברי התורה שבו מוצגים בעמודים הפנימיים), וכשיניחום כך בפח, לא יהיה בהם ביזיון". (ועל כל זה ויותר אפשר לעיין ב"פניני הלכה", ליקוטים א, ה, ח-יז).

*

אבל יש בעיה נוספת, שלא הערת עליה. הרבה מהבאים להתפלל מפני סקרנותם קוראים בעלונים אלו בזמן התפילה, בעת חזרת הש"ץ או אפילו בעת קריאת התורה. וגם מפני שראשם עסוק במה שקוראים אינם עונים לקדיש וכו'.

לכן טוב הדבר, שאתה בתור גבאי, תקפיד שלא יונחו עלונים אלו על שולחן הראשי בכניסה לבית הכנסת, לפני התפילה, שאז כל אחד לוקח לו מהעלונים המעניינים אותו, אלא תניח אותם שם רק לפני אמירת "עלינו" שאחרי מוסף. ואז מי שמעוניין יקח מהם אתו הביתה [אם יש שם עירוב המתיר לטלטל בשבת ברשות הרבים]. והתפילה תהיה כמו שהיא צריכה להיות, בריכוז המחשבה בתוכן אמירת המלים.

סעודה שלישית בשבת, גם בימי החורף

שאלה: אני וכן עוד הרבה אנשים שאני מכיר, קשה לנו בימי החורף לקיים סעודה שלישית בשבתות. יש מצוה של עונג שבת. כל השבוע ממהרים אנו לקום בבוקר לעבודה אבל "שינה בשבת תענוג" ולכן אנו ממשיכים בשינת שחרית, לא כמו כל השבוע. ורק בשעה 8:30 מתחילה אצלנו תפילת שחרית של שבת. מאריכים בתפילת שחרית כי רב בית הכנסת אומר בכל שבוע דרשה תורנית לפני מוסף. אחר כך פעמים רבות יש קידוש בבית הכנסת, לרגל אירוסין או סיבה אחרת. עד שבאים הביתה זה כבר 11:00 פלוס. כיון שרעבים, אנו אוכלים מעל ומעבר למה שצריך. אחר כך, שינת הצהריים, שגם היא מצות עונג שבת. ואז צריכים לרוץ למנחה לפני שיהיה מאוחר. ובכן כיצד נקיים מצות סעודה שלישית. אתה תועיל להגיד לי אם יש פוסק שנסמוך עליו ונדלג בימות החורף ענין סעודה שלישית?

תשובה: ענין גדול הוא לקיים דוקא שלוש סעודות בשבת. הגמרא (שבת קיח, א) הַאִיָּצָה בנו על ידי שִׁסְפְּרוּ שלשה מיני שכר. "כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות, מחבלו של משיח, ומדינה של גיהנם, וממלחמת גוג ומגוג". ולכן אין זה סתם מנהג קל.

ולשון השולחן ערוך (או"ח סי' רצ"א):

"יהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית. ואף אם הוא שִׁבֵּעַ יכול לקיים אותה בכביצה [=של פת]. ואם אי אפשר לו כלל לאכול, אינו חייב לצער את עצמו. 'והחכם עיניו בראשו' (קהלת ב, יד) שלא ימלא בטנו בסעודת הבוקר, כדי ליתן מקום לסעודה שלישית".

כלומר ודאי אם חזרת הביתה מהתפילה בבית הכנסת מורעב מאד, תזכור לקיים דברי רמב"ם (בהלכות דעות פ"ד) לא למלאות בטןך אוכל. תִּתְּכַנֵּן את יומך כך כי כאשר תקום משינת הצהריים, תוכל לאכול את שיעור המינימום.

ומה הוא שיעור המינימום? נעבור לסוף דברי השולחן ערוך שם:

"צריך לעשותה בפת; ויש אומרים שיכול לעשותה בכל מאכל העשוי מאחד מחמשה מיני דגן [=עוגה]; ויש אומרים שיכול לעשותה בדברים שמלפתים בהם הפת כמו בשר ודגים, אבל לא בפירות; ויש אומרים דאפילו בפירות יכול לעשותה. **וסברא ראשונה עיקר**, שצריך לעשותה בפת אלא אם כן הוא שִׁבֵּעַ ביותר... נָשִׁים חייבות בסעודה שלישית".

לא שאלת על סעודת מלוה מלכה בימות הקיץ, ששם יש בעיה דומה. יום השבת נגמר בשעה מאוחרת, קרוב לשעה 9:00 [כשיש שעון קיץ] ואם אוכלים הרבה בסעודה שלישית, כבר אין תיאבון לאכול אחרי הבדלה סעודת מלוה מלכה, לכבוד האורחת שאנו נפרדים ממנה, שבת קודש.

גם שם יש שכר רב למי שמקיים מצוה זו. "בן איש חי" (שנה ב', ויצא אות כז) כותב: "וכל מי שאינו מקיים סעודה רביעית, נחשב לו כאילו לא קיים סעודה שלישית לכבוד שבת, דאז נחשב לו שֶׁאֵכֵלָה בשביל סעודת הלילה, דכל אדם דרכו כל לילה לאכול".

והרב צדוק הכהן (בספרו "מחשבות חרוץ", מהד' הר ברכה, עמ' 169) כותב: "כי סעודת מוצאי שבת היא דוגמת אסרו חג, שהוא קושר קדושת החג עם שאר ימות השנה להמשיך אותה קדושה בכל השנה. כן בסעודת מוצאי שבת קושר וממשיך הקדושה דיום השבת לששת ימי המעשה, שיהיה הכל בקדושת המן, לחם שמלאכי השרת אוכלים, שהוא קיום החיים לעולמי עד שאין בו מיתה". ויש מעין דברים אלו בספר הנודע "חמדת ימים" (שבת, פרק יח).

ה"משנה ברורה" (סי' ש"ק א) מביא כי משמע בגמרא שהעיקר לעשות גם אותה באכילת פת. וטוב לכבד אותה בצירוף אכילת בשר או תבשילים. אבל הוא מודה שמי שזה אצלו "אכילה גסה" כי הוא שָׁבַע ביותר, יוכל לקיים המצוה בדיעבד ע"י אכילת עוגה או פירות. אבל לדעתי, האדם צריך לכון באכילתו לכבוד שבת.

האמת היא כי קל לקיים את כל התורה [כך כתב רמב"ם ב"מורה נבוכים", ח"ב סוף פרק לט: "תורת ה' תמימה. אבל מי שמדמה כי עולה כבוד וקשה ושיש בה סבל, כל זה טעות בהתבוננות"]. רק צריכים להיות אדם מחושב, שהוא חי עם תוכנית. וגם צריכים לדעת כמה יקר הוא לקיים מצוותיו של הקב"ה לכתחילה, ולא רק קיום של "בדיעבד".

שפיכת יין בצלחת, עת אמירת הבדלה במוצאי שבת

שאלה: מאיזה טעם בעת הבדלה על היין במוצאי שבת יש הנהוגים לשפוך קצת מהיין על הצלחת?

תשובה: בשו"ע (או"ח סי' רצו סעיף א) הביא רמ"א מנהג זה על פי מאמר חז"ל (עירובין סה ע"א) "כל בית שלא נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה", ועושים כן לסימן טוב בתחילת השבוע.

אבל הט"ז (שם, סוף ס"ק א) מסייג את הדברים, שלא לכך כיוונו חז"ל.

[א] שהרי יש איסור לשפוך יין לאיבוד (כמו שנפסק בשו"ע סי' קעא סעיף ד) ואפילו לשם שמחת חתן אסור לשפוך.

[ב] לא אמרו חז"ל לשון לכתחילה "יש לשפוך" אלא אמרו בלשון בדיעבד "שנשפך", לשון נפעל, כלומר בלי כוונה. וממשיך ומסביר הט"ז:

"אלא דנתכוונו לומר שלא יתרגז אדם בביתו אפילו אם יארע לו היזק, דהיינו שכבר נשפך יין בשוגג ע"י שום אחד מבני הבית, ודרכם של בני אדם להתרגז בשביל זה. על כן אמר 'כל בית שאין היין שנשפך' בשוגג, [=שיהא] נחשב לו 'כאילו היה מי', אלא אדרבא [=הוא] מתרגז. אז אין בו סימן ברכה דאמרינן במסכת סוטה (ג ע"ב) דכל בית שיש בו רוגז הוא סימן עניות ח"ו. ואם כן אין ראייה מכאן לשפוך יין לאיבוד, אע"ג שמתכוין לסימן ברכה, דהא גם בחתן מתכוין כן".

לפי הנימוק הנ"ל יש כאן לקח מוסרי גדול. והנהגים לשפוך היין מפסידים את הלימוד המוסרי הזה.

שפיכת יין בצלחת, עת אמירת הבדלה במוצאי שבת

שאלה: מאיזה טעם בעת הבדלה על היין במוצאי שבת יש הנהוגים לשפוך קצת מהיין על הצלחת?

תשובה: בשו"ע (או"ח סי' רצו סעיף א) הביא רמ"א מנהג זה על פי מאמר חז"ל (עירובין סה ע"א) "כל בית שלא נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה", ועושים כן לסימן טוב בתחילת השבוע".

אבל הט"ז (שם, סוף ס"ק א) מסייג את הדברים, שלא לכך כיוונו חז"ל.

[א] שהרי יש איסור לשפוך יין לאיבוד (כמו שנפסק בשו"ע סי' קעא סעיף ד) ואפילו לשם שמחת חתן אסור לשפוך.

[ב] לא אמרו חז"ל לשון לכתחילה "יש לשפוך" אלא אמרו בלשון בדיעבד "שנשפך", לשון נפעל, כלומר בלי כוונה. וממשיך ומסביר הט"ז:

"אלא דנתכוונו לומר שלא יתרגז אדם בביתו אפילו אם יארע לו היזק, דהיינו שכבר נשפך יין בשוגג ע"י שום אחד מבני הבית, ודרכם של בני אדם להתרגז בשביל זה. על כן אמר 'כל בית שאין היין שנשפך' בשוגג, [=שיהא] נחשב לו 'כאילו היה מים', אלא אדרבא [=הוא] מתרגז. אז אין בו סימן ברכה דאמרינן במסכת סוטה (ג ע"ב) דכל בית שיש בו רוגז הוא סימן עניות ח"ו. ואם כן אין ראיה מכאן לשפוך יין לאיבוד, אע"ג שמתכוין לסימן ברכה, דהא גם בחתן מתכוין כן".

לפי הנימוק הנ"ל יש כאן לקח מוסרי גדול. והנהגים לשפוך היין מפסידים את הלימוד המוסרי הזה.

הבטה בציפורניים בעת אמירת הבדלה במוצאי שבת

שאלה: אני כבר סבא לילדים, ורק עכשיו התעוררתי לשאול. הנכד שלי שאל אותי משום מה מסתכלים בצפורניים לאור הנר של אמירת "הבדלה" במוצאי שבת? הנה אני עושה כך כבר קרוב ליובל שנים, ואף פעם לא עלה בדעתי לחקור. תעזור לי מה אגיד לנכדי. ועוד תבאר מה טעם שמברכים אז על השמים?

תשובה: הטעם שמברכים על הנר במוצאי שבת הוא מפני שאדם הראשון נברא ביום הששי למעשה בראשית. בכל ששה הימים כתוב "ויהי ערב ויהי בקר". אבל ביום השביעי, אין התורה כותבת "ויהי ערב ויהי בקר". מזה דרשו חז"ל (מדרש בראשית רבה יא פסקה ב):

"ל"ו שעות שִׁמְשָׁה אותה האורה. שנים עשר [שעות] של ערב שבת, וי"ב [שעות] של לילי שבת, וי"ב [שעות] של [יום] שבת. כיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החושך ממשמש ובא. ונתירא אדם הראשון [שמא יתנפלו עליו חיות יער]. מה עשה הקב"ה? זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצא מהן אור [ניצוץ אש] ובירך עליה "בורא מאורי האש".

דין זה נפסק בשולחן ערוך (או"ח רצח) ושם בסעיף ג' כתוב:

(ג) נוהגים להסתכל בכפות הידים ובצפרנים:

הגה [של רמ"א]- ויש לראות בצפרני יד ימין, ולאחוז הכוס ביד שמאל. ויש לכפוף האצבעות לתוך היד שאז רואה בצפרנים עם הכפות בבת אחת, ולא יראה פני האצבעות שבפנים (זוהר פ' בראשית ובפ' ויקהל):

הוסיף השולחן ערוך:

(ד) אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, דהיינו שיהיה סמוך לו בכדי שיוכל להכיר בין מטבע מדינה זו למטבע מדינה אחרת:

ביאר ה"משנה ברורה" שם (ס"ק ט-י):

"ולכך נוהגים להסתכל בצפרנים לראות אם יוכל ליהנות לאורו ולהכיר בין מטבע למטבע כמו שמכיר בין ציפורן לבשר. ועוד שהצפרנים הן סימן ברכה שהן פרות ורבות לעולם, [רבנו יונה על הר"ף, ברכות לט ע"א - כתב שהצפרניים גדלים והולכים, מסתכלים בהם לסימן טוב שגם עם ישראל יפרה וירבה]. וגם מסתכלים בכפות ידים שיש בשרטוטי היד סימן להתברך בו. ויש לכפוף האצבעות - היינו הד' אצבעות על גב האגודל".

הרי מכאן שאנו מברכים את הקב"ה על שנתן לנו אמצעי עזר, להתגבר על החושך. אמנם בימינו יש לנו אור נפלא על ידי השימוש בחשמל. לא רק זה אלא גם כל יום השבת יש לנו אור, וגם במוצאי שבת אורות הבית דלוקים ואין לנו צורך לאש הלהבה. אבל אע"פ כן עלינו להודות להקב"ה שהמציא לנו את האש, על כל שימושיה, גם לאור וגם לבישול ולאפיה, גם לחמם בתים בחורף, וגם להתיך מתכות, וכן להלחים. הברכה על המאור הוא מפני שהוא עיקר התועלת, כי בלי ראיית עיניים ולהכיר מה שיש לידינו מסביבנו, הרי אנו מבוטלים מכל פעילות. חז"ל תקנו ברכה זו רק על האש, ולא על שום אור מלאכותי, ועלינו להמשיך בעקבותיהם ולא לברך על חשמל. [אמנם הרב בן ציון עוזיאל, הרב הראשי לישראל לפני 80 שנה, התיר לברך על החשמל במקום שאין נר, אלא שהרב עובדיה יוסף חולק עליו ואוסר]. אבל בכל זאת טוב הדבר לכון בעת הברכה על כל התועלות המרובות שיש לנו מהאש.

רש"י כתב (בספרו "הפרדס", עמ' כז) כי כאשר מכופפים את האצבעות לתוך כף היד, מחשיכים תחתיהן, ואח"כ פושטים את האצבעות, ורואים ההבדל מה בין האור והחושך. עד כאן דבריו. לכן צריכים כל השומעים קריאת ההבדלה ממי שאומר את הנוסח, שיתקרבו גם הם אל הנר עד כדי שיוכלו להכיר מה בין מטבע למטבע [למרות שאינם עושים אז כך בפועל]. המהדרים נוהגים לכבות את החשמל שבחדר בעת ברכה זו, כדי שכל הנוכחים יכירו את תועלת האש.

סיכום הדברים. יש להודות להקב"ה על כל הטוב שהעניק לנו. כל משך יום השבת לא יכולנו להדליק אש. הסתפקנו במה שהיתה דלוקה מאז ערב שבת. בא מוצאי שבת והותר לנו להצית אש ולהשתמש בה, צריכים להודות להקב"ה על חסדו. ההסתכלות בצפרניים היא להכיר בהברקה שבהן את ההנאה הזוטרת ביותר להנאה זו.

ענין הבשמים הונהג ע"י חז"ל מפני שבבוא מוצאי שבת נופלת על האדם עצבות. האדם מרים את מצב רוחו ע"י ההנאה של ריחות נעימים (ראה רמב"ם, הלכות שבת פרק כט הלכה כט). בעלי התוספות (על ביצה לג ע"ב ד"ה כי) כתבו שהאדם מרגיש צער ש"נשמה יתירה" שהיתה בו בשבת, מסתלקת ממנו.

בכל אופן, מי שאינו מרגיש "נפילה" ממה ששבת זו הסתיימה, סימן הוא שלא הרגיש כראוי את הרוממות של שבת בזמנה. זו לא היתה לו חויה נהדרת. והאדם צריך "בדק בית", לחזור ולשנן לעצמו מה היא מעלתה של שביתת בשבת. והיא, לצאת מהגשמיות וטרדות של ימות חול, ולהתעלות אל עולם שהוא אצילי ועדין.

מדוע קוראים לשבת "שבת קודש"

שאלה: ידעתי כי גם ברש"י וגם ברמב"ן על ויקרא (יט, ב) כתבו כי פירוש "קדושים תהיו" ענינו להיות פרושים. להיות מתרחקים מהחומרות. ולכן לא הבנתי כיצד קוראים לשבת "שבת קודש" שהרי אוכלים אז מעדנים, הרבה מיני בשר וסוגי משקאות מתוקים, וכל אופני השתקעות במאכלים ערבים והנאות הגוף?

תשובה: דברי רש"י ורמב"ן באו מקוצרים ולא מיצו בדבריהם את כל המשמעות של "קדושה". כי המלה "קדושה" מלמדת להיות פרושים מעניני כל דבר שאינו שייך להקב"ה, כל דברי חול שאין בהם שום קשר להאלהות, בלי דבקות בנשגב.

אבל ודאי מתקרבים אז לדברים אלוהיים.

מושג זה למדנו מדברי רמח"ל, בסוף ספרי "מסילת ישרים" בענין קנין הקדושה שם כותב שתחילתו הוא מה שהאדם מקדש עצמו, וסופו מה שמקדשים אותו, והוא מה שאמרו חז"ל (יומא לט):

"אדם מקדש עצמו מעט מקדשים אותו הרבה... ההשתדלות הוא שיהיה האדם נבדל ונעתק מן החומרות לגמרי ומתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלוהיו... ואפילו בשעת התעסקו במעשים הגשמיים המוכרחים לו מפאת גופו הנה לא תזוז נפשו מדביקותה העליון..."

"ואמנם לפי שאי אפשר לאדם שישים הוא את עצמו במצב הזה כי כבד הוא ממנו, כי סוף סוף חומר הוא בשר ודם, על כן אמרתי שסוף הקדושה מתנה, כי מה שיוכל האדם לעשות הוא ההשתדלות ברדיפת הידיעה האמתית והתמדת ההשכלה בקדושת המעשה. אך הסוף הוא שהקב"ה ידריכהו בדרך הזה שהוא חפץ ללכת בה, וְיִשְׁרָה עליו קדושתו ויקדשהו, ואז יצלח בידו זה הדבר, שיוכל להיות בדביקות הזה עמו יתברך בתמידות..."

"והנה האיש המתקדש בקדושת בוראו אפילו מעשיו הגשמיים, חוזרים להיות ענייני קדושה ממש, וסימניך אכילת קדשים, שהיא עצמה מצות עשה" [עד כאן לשון רמח"ל לעניננו].

כלומר אין שום סתירה בין אכילה ושתיה לבין קדושה, אלא שהאדם יכול בזה שעושה רצון קונו, שהאדם ידריך עצמו שיהיה ממושמע לחוקי התורה. מה שרש"י ורמב"ן אמרו הוא שיפרוש האדם עצמו מעסקי החול כאשר אין באותם עסקים שום כוונה לשם ה'. אבל אם הוא בו-זמנית, או לפני התחלת הפעולה, מכיון לקיים בזה מצוות התורה, מעשיו הם ממש קדושים.

לכן האדם שעוסק בהשגת פרנסתו, והוא כל היום טרוד במשרד שלו, או במפעל שלו, או בחנות שלו, וכוונתו היא כדי לפרנס את אשתו ובני ביתו, כמו שנצטוו על ידי הקב"ה, הרי מעשיו קדושים. ואם הוא מתקלח במקלחת, כדי שלא יהיה נמאס על הבריות מחמת ריח רע נודף מגופו, או למנוע חילול השם, או שהוא עושה התעמלות כדי שגופו יהיה בריא לאורך ימים ויוכל לעבוד את הקב"ה, הרי כל מעשים אלו הם קדושים ממש (ראה רמב"ם ב"שמונה פרקים", תחילת פרק חמישי; וכן בשולחן ערוך, או"ח תחילת סי' רל"א).

לכן כאשר האדם אוכל ושותה מעדנים ביום השבת, כדי לקיים בזה דבר ה' "וקראת לשבת עונג" (והרב עובדיה יוסף, תחילת ספרו "חזון עובדיה" על הלכות שבת, כתב שזו היא מצוה דאורייתא) הרי זו קדושה ממש. כי בכך נזכר האדם שהשבת היא אחד משישים לתענוגי גן עדן (ברכות נז ע"ב), השכר המיועד לכל ישראל אחרי מיתתם, הרי הוא בזה מחזק את אמונתו. וכן כאשר אוכל ושותה בשבת כדי לחגוג את הידיעה שהקב"ה ברא את העולם בששה ימים, והכתיר את היום השביעי כיום מנוחה, ללמד לכל בריות העולם שיש מנהיג לעולמנו, יש קברניט, יש משגיח ופועל בו, וסעודה חגיגית זו מלווה בדברי תורה מפרשת השבוע וכדומה, הרי סעודה זו היא ממש קודש, שולחן ה' (חגיגה כז, א).

בסיכום: משמעות מלת "קדושה" אינה שלילה, אלא היא פעולה חיובית!

איסור מלאכה בשבת

שאלה: שאל אותי בן-אדם חילוני, כיון שהשבת נוסדה למען מנוחת האדם, מדוע אסור לעשן או להדליק חשמל? אדרבה, אלו הם הגורמים למנוחת האדם!

תשובה: הבה ונחזור אל מקור הציווי. כתוב בעשרת הדברות (שמות כ, ט-יא):

(ט) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד, וְעָשִׂיתָ כָּל מְלָאכָתְךָ:

(י) יוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה...

(יא) כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ:

בפסוק ט' הוזכרו שני שמות עצם: עבודה ומלאכה. מה ההבדל ביניהם? אלא "עבודה" היא פיזית, גופנית. אבל "מלאכה" היא פעולה יצרנית, פעולות המביאות לשינוי ממשי בדבר מסוים. מה הן שלושים ותשע אבות-מלאכות האסורות בשבת? הצד, השוחט, האופה, המבשל, הכותב, המוחק, הבונה, הסותר, האורג, התופר וכו'.

לפי דין התורה מותר "לעבוד" בשבת. כלומר לגרור ספסלים, או להרים משאות מן קומת קרקע של ביתך עד לקומה השלישית. כי "עבודות" אלו בהן אתה שותף גם לכל בעלי החיים ההולכים על ארבע. מה הרעיון כאן? אלא בקש הקב"ה שביום אחד בשבוע נחדול מהריבונות שיש למין האנושי על כל המציאות החומרית. כל ששת הימים אנו פעילים, כותבים, בונים, מבשלים וכו'. יום אחד בשבוע נכריז כי אנו רק אורחים על שולחנו של הריבון האמתי של העולם. אנו שובתים ממלאכות המאפיינות את העליונות של המין האנושי.

לכן כל מי שמדליק מכשיר חשמלי, נקרא מחלל [שורש "מחלל" עושה חלל וחולין] את השבת. אמנם לא היתה לו טירחה בלחיצת הכפתור, אבל הוא פעל פעולה אנושית מובהקת. לבהמות וחיות אין שְׁכָל להמציא מכשירים כאלו. גם להעביר מטפחת מרשות היחיד לרשות הרבים, במקום שאין עירוב, הוא איסור מהתורה למרות שאין בזה כל טרחה וקושי. אבל המושגים של "רשות היחיד" ו"רשות הרבים" הם אנושיים בלבד, ואין לבעלי חיים ההולכים על ארבע מושג בזה.

בציטט הנ"ל קראנו על ה' "וינח ביום השביעי". אם אין לפנינו עמל ולא יגיעה, ממה הוא נח? אלא נח מלהמשיך בפעולות יצירתיות. וכאשר גם אנו נעשה כך, נזכיר לעצמנו שוב מי הוא באמת אדון העולם. לא שום קרוץ-חומר כמונו אלא רק הקב"ה.

אמנם הקב"ה התיר לנו להכין מלפני שבת מכשירים המפעילים את הפעולות שנרצה בהן במשך השבת, שעון-שבת לחשמל, מעלית שבת העוצרת אוטומטית בכל קומה, ועוד עצות כאילו. כולם מותרים כי לא פעלנו פעולות אלו במשך שעות השבת.

הכל כל כך חכם! הכל כל כך נח! הכל כל כך קדוש! הכל בשלל ובהגיון. אשרינו מה טוב חלקנו, אנו בני ישראל.

המקור לשיחה זו הוא דברי הרב שמשון רפאל הירש, בביאורו לשמות, תחילת פרשת ויקהל (עמ' תסו). צריכים להזכיר, כי מדרבנן אסורים גם "עבודות" שיש בהן יגיעה וטורח.

החומר הנורא של חילול שבת

שאלה: בתורה יש יותר משש מאות מצוות. מדוע דוקא על ענין חילול שבת לכאורה הגזימו חז"ל מאד ואמרו שהמחלל הוא הוציא את עצמו מכלל ישראל? (רמב"ם, סוף הלכות שבת).

תשובה: ההבדל בין תלמיד חכם אמתי לבין שומר תורה בשטחיות הוא שהראשון מבין טעם לדבר, והשני מקיים את המצוה בלי מחשבה, בלי לחקור ענינה, בלי להרגיש טעם בדבר אלא משמעת עיוורת.

התורה עצמה [בעשרת הדיברות] כשציוותה אותנו על מצות שבת נתנה טעם לדבר (ספר שמות פרק כ):

(ח) זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

(ט) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעִשִּׂיתָ כָּל מְלֹאכֶתְךָ:

(י) וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עִבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתְּךָ וְגִרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ:

(יא) כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם, וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ.

כלומר, האדם עסוק תמיד בעניניו, צרכיו וחפציו. הוא עלול לשכוח מי הוא אדון העולם. הוא עלול להסיח דעת מלהתנהג כמו שצויה אדון הבריאה. אילו בני אדם היו ערים לעובדה שהעולם הזה הוא אצלם רק באופן מושאל, שאנו כולנו רק אורחים הנמצאים כאן לזמן מוגבל, היינו נזהרים מלפגוע איש בחברו, היינו נשמרים לא לחטוא. הבעיה היא ששכחנו שיש יוצר, שהוא אחראי על כל היש, ושהוא משגיח ומביט בכל מעשינו. לכן באה מצות שבת, יום אחד בכל שבעה הימים, כדי להזכיר לנו כי אנו זעירים וקטנים, משרתים במערכת פלאית זו שיצר אדון-כל.

הרב שמשון רפאל הירש (שמות לה, ב) מסביר מדוע התורה אסרה "מלאכה" בשבת ולא "עבודה". המלה הראשונה היא מלאכת מחשבת, פעולה אנושית הדורשת מחשבה ותכנון. והמלה השניה היא מאמץ גופני, אפילו בלי מחשבה. כאשר האדם טורח כל השבת להעביר ספסלים כבדים וארונות מקומות קרקע ועד לגג ביתו, הוא עובד "עבודה" קשה אבל אינה "מלאכה". כי "מלאכה" היא אנושית, לכתוב, לבנות, לקשור, לבשל, אפילו להעביר חפצים מרשות היחיד לרשות הרבים [בידיעה על המושגים רשות היחיד ורשות הרבים]. דברים אלו האחרונים אינם שייכים לעולם של בעלי-חיים אלא פועלים הם לפי אינסטינקט, ולא לפי "מלאכת מחשבת" שהיא תודעה אינטליגנטית. צויה אותנו הקב"ה שבכל יום שביעי נערוך הפסקה בכל שטף ענינינו של ימות החול, לא נכתוב, ולא נבנה, ולא נקשור, ולא נבשל, כדי להצהיר במעשינו כי אין אנו אדונים בעולם, אלא יש אך ורק אדון יחיד, הוא הקב"ה. אנו אורחים על שולחנו וניזונים ממה שהוא הכין. מעשה שמירת שבת הוא חינוך עצמי לנו עצמנו.

קשה הדבר שבימינו הקנאים לענייני שמירת שבת, בבואם לרסן את חילולי שבת של אחינו החילוניים, אינם מסבירים להם המחשבה הנ"ל (בה נצטוונו בעשרת הדברות) אלא צועקים עליהם: "שבת היום! אל תחללו!". ובזה אינם מועילים כלום, כי החילוני עונה בדיבור או במחשבה: "אז מה?" אינו משתכנע כי לא היה כאן שום בסיס לשכנוע. מעשה גולמי של ציות, בלי הנמקה ובלי הבנה. מדוע ישמור שבת? מפני שאתה צועק עליו? מפני שאתה כועס עליו? אדרבה, זה יגרום לו שיתחפר בעמדתו, יתעקש במסלולו. כי מדברים אליו ללא הגיון.

עבודת שכנוע כדי להציל את אחינו החילונים צריכה להתחיל אצלנו. כאשר באמירת "קידוש ליל שבת" אנו קוראים את המלים "זכר למעשה בראשית" עלינו להפנים את הדברים. מעשה שה' כביכול נח [כלומר הפסיק פעולתו] בא להחדיר שהוא ית"ש פעל ששת ימים. אין העולם חומר נצחי, אין העולם קיים מאז ומתמיד אוטומטית. הבגד מלמד על עצמו שיש אורג, והעולם מעיד על עצמו שיש ממציא. ואם היינו מעיינים בזה, וגם מודיעים על כך בשיחות עם צאצאינו, וגם בדיבורינו עם שכנינו, ועם כל מְכַרְיָנו, היינו בודאי מוצאים מסילות ללבבם.

השומר שבת הוא מעיד בזה על עצמו שמאמין שיש בורא עולם. ואם הוא מחלל שבת, אין להאמין לדיבור פיו שהוא מאמין, כי אילו היה מאמין לא היה עובר על מה שכתוב בתורה

שנמסר לנו. הוא מרמה את עצמו, כי רוצה להרגיע את מצפונו, לומר שהוא בכל זאת מסורתי. אבל אילו היה משתמש בהגיון, הדבר הראשון שיעשה הוא לשמור את השבת. אפילו יקל לעצמו מאד לנהוג לפי דעת אותם רבנים מוסמכים המקילים מאד בפסקיהם, אבל ינהג לפי גדרי התורה.

המחלל שבת בפרהסיא יצא מכלל ישראל

שאלה: לאשתי יש אח צעיר שלמד בישיבה תיכונית ואחר כך התגייס לצבא ונהיה שם מחלל שבת. היום הוא בא לבית הוריו ומכבד אותם מאד. בליל שבת, לאחר הסעודה הוא נכנס לרכבו ונוסע בפרהסיא לבלות עם חברים. הוא לועג לי על שאני אומר לו שלפי חז"ל יצא מכלל ישראל. הוא עונה: "שירתתי בצה"ל. מסרתי נפש עבור המדינה. ואתה אומר שאינני בכלל ישראל?! אני יהודי יותר מכל אדם אחר!" כך הוא אומר.

תשובה: צריכים לרדת לעומק דברי חז"ל (חולין ה ע"א וכן ברמב"ם, סוף פרק אחרון של הלכות שבת). מה יש בשמירת שבת שמפני זה המחללה אינו נחשב כיהודי? אלא מובא ב"עשרת הדברות" הטעם (שמות כ, י) שנזכר "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, את הים ואת כל אשר בהם... על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו". כלומר מצוה זו באה להזכיר לנו יסוד האמונה שלא נטעה לחשוב שהעולם הוא אוטומט, וקיים בכוחות עצמו. אלא אם לא שהקב"ה הכין כל חוקות הטבע, כל יסודות הקיום למיליארדי פרטיהם, לא היה העולם נמצא, וגם לא אנחנו. ולכן בקידוש ליל שבת צריכים להזכיר "זכר למעשה בראשית".

וזוה כבר מוסכם שהכופר בתורה אינו נחשב ליהודי, כי יצא מכלל ישראל. כי אם לא האמונה בתורה, במה האדם הוא יהודי? (כך כתב רבי סעדיה גאון, אמונות ודעות פ"ג פסקא ז). זה לא מועיל מה שגיסך ימלמל בשפתיו שהוא כן מאמין בה'. כל עוד שאינו מקיים את השבת, לכל הפחות בפרהסיא, מעשיו מוכיחים עליו שאינו רציני בדיבוריו, והוא רק משקר גם לעולם וגם לעצמו.

אמנם המשנה ברורה (בסימן שפ"ה ס"ק ו) פוסק "ואם מתבייש לעשות זה [=לחלל שבת] בפני אדם גדול, אף שעושה דבר זה בפני כמה אנשים, גם זה לצינעה ייחשב". כלומר, אם גיסך

יִמְנַע מחילול שבת אם היה נמצא בנוכחותו של הרב עובדיה יוסף, לדוגמא, אז אין דינו כמחלל שבת בפרהסיא.

הרבה אומרים נגד חומרא זו של "יצא מכלל ישראל" שבימינו כולם כ"תינוק הנשבה לבין הגוים" כיון שאינם יודעים תורה ויש לסנגר עליהם. אבל טעות גדולה היא זו. הרמב"ם כתב דין "תינוק שנשבה" (הלכות ממרים פ"ג ה"ג) רק לענין שבימינו אין להרוג את המינים והאפיקורסים. אבל לא נָגַע ולא פָּגַע בשום דין אחר של הרחקתם. הם עדיין פסולים לעדות. הם עדיין אוסרים עלינו את היין במגעם במה שיש בכוס. הם עדיין פסולים להצטרף למניין מתפללים (משנה ברורה סי' נה ס"ק מו). מותר לדבר עליהם לשון הרע (חפץ חיים, כלל ח סעיף ה). כל דיני ההרחקה חלים עליהם (פרט להריגתם. ולפי פרשנותו של החזון איש, יורה דעה סי' ב, זה לא שייך בזמננו). בכל אלו לא הוזכר בהלכה שדין "תינוק שנשבה" שונה.

ומה שגיסך אמר שהוא הקריב נפש עבור מדינתנו האהובה, ודאי זכותו גדולה. לא פחות מהנוצרים והדרוזים המשרתים בצבא וגם הם נכנסים למצבי סכנה עבורנו. אין ספק שעל כך יבוא על שכרו מאת ה' שאינו מקפח שכר כל בריה. אבל לענין כשרותו, לענין הדרגתו כיהודי, אם הוא מחלל שבת ברשות הרבים, או לפני עשרה מישראל, אין לו חלק לעולם הבא וגם באמת יצא מכלל ישראל.

צריכים להזכיר כאן חילוק שאמר הגאון הרב יוסף דב סולובייצ'יק (ארה"ב) שיש לחלק כאן ב"שני דינים". כלפי שמים הוא עדיין יהודי וחייב בכל המצוות וייענש על כל חטא שעתיד לעשות. גם אשתו עדיין נשואה אליו (ולא כאילו היא נשואה לגוי, ששם קידושין אינם חלים). מדובר כאן רק לענין האחוה האנושית שיש לְעִמָּנוּ אליו. הרחיב בזה דברים הרב אברהם קוק במאמרו "אפיקים בנגב" שהבאתי בספר "אוצרות הראי"ה" (מהד' שנת תשס"ב, ח"ב עמ' 121-122) תראה שם.

תפילה

ברכת כהנים חסרה אצל אנשי הגליל.... תרנב
מאריך בתפילתו ומפסיד שמיעת
"קדושה"..... תרנג
תפילה בבית כנסת קבוע, או לפעמים בכותל
המערבי..... תרנו
בכביש בין-עירוני רואים את המתפלל בצד
הכביש..... תרנח
וידוי על חטאים גם במה שלא חטאנו... תרנט
חיזוק מי שקשה לו לרכז את מחשבותיו
בתפילה..... תרס
עמידה כששומעים דבר שבקדושה..... תרסב
צריכים מניין עשרה לפני אמירת קדיש. תרסג
קדיש, ראוי שרק אדם אחד יקרא
קדיש..... תרסה
תחנון, אבל בלי נפילת אפיים..... תרסו
תחנון, יש שאינם אומרים במנחה אף
פעם..... תרסח
תפילת מנחה, אם מותר להתפלל בחצי היום
עתר.....
תפילת מנחה קצרה, מעלה או חסרון... תרעא
קוראים להקב"ה "אבינו"..... תרעד
תפילה מתוך שמחה ובטחון..... תרעה
תפילתו של בן חוץ-לארץ הנמצא
בארצנו..... תרעו
בעת צרה, לאיזה צדיק לפנות שהתפלל
עבורנו..... תרעז

השם מנהל הכל לטובתינו, ובכן מדוע
להתפלל..... תרכא
הבוטח בהשם לגמרי, מדוע יתפלל?..... תרכב
להשמיע קול בתפילה, או די בתנועת
שפתיים..... תרכד
אין לצרף אשה למניין המתפללים..... תרכז
אם אשה חייבת להתפלל, ומה תתפלל... תרל
קריאת פרשיות הקרבנות לפני
התפילה..... תרלב
המאחר לתפילה, אם ידלג בפסוקי
דזמרה..... תרלד
מתי סוף זמן קריאת שמע של שחרית... תרלו
כיסוי עיניים בעת אמירת פסוק שמע
ישראל..... תרלז
כריעות בשמונה עשרה..... תרלט
אין ברכה בשמונה עשרה לפקוד
עקרות..... תרמא
אבל המתקשה לעבור לפני התיבה כשליח
ציבור..... תרמג
אם מותר לדלג על חזרת הש"ץ
בתפילה..... תרמד
אם חובה לענות קדיש בקדושה למניין שאין
אנו שותפים בו..... תרמו
איסור ההבטה בכהנים בעת ברכת
כהנים..... תרמז
ברכת כהנים, כיצד יושיטו את
אצבעותיהם..... תרנ

הקב"ה מנהל הכל לטובתנו, ומדוע להתפלל?

שאלה: כיון שכל מה שהקדוש ברוך עושה היא לטובה, אלא אין אנו מבינים איך ומה, אבל סומכים עליו ברוב חסדו, משום מה יש לנו להתפלל אליו? זה בחינם ומיותר!

תשובה: שתי סיבות יש לתפילה.

[א] שיהיה קשר בין האדם עם בוראו. כל ימות החיים שלנו אנו עסוקים וטרודים עם בני אדם אחרים. עם האשה בבית, עם הילדים, עם מנהל עבודה שלנו, עם צוות העבודה, עם השכנים, עם החברים. מרוב עסקים, אין לנו פנאי והזדמנות לחשוב על הבורא.

אבל שלוש פעמים ביום מחוייבים אנו להתפלל וזה "כופה" אותנו לְדַבֵּר אתו. ואז יש לנו זמן לבנות גשר אליו, לדבר אליו ממחשבות לבנו בלשון "אתה".

[ב] כל אדם יש לו צרכים, יש לו בעיות, יש לו סיבוכים. אבל יודע האדם [כן, כולנו] שאנחנו לא מספיק "בסדר" שהקב"ה יתערב וישפר את מצבנו. כלומר על ידי התפילה יש מנוף בו האדם ישתדל להיות יותר צדיק, לברוח יותר מהעבירות ומההרגלים הפגומים. שמא זה יועיל לנו לתקן את מצבנו. ובכך האדם נהיה בריה טוב יותר. לכן התפילה הינה מוצלחת לגרום לנו שיפור.

[ג] רובנו הננו בעלי גאווה. חושבים על כל ההצלחות שלנו "אני יזמתי", "אני תכננתי", "אני סידרתי". אבל כשנגשים להתפלל לפני בורא עולם, מתחילים אנו להכיר כי כל הדברים מנוהלים על ידו, ברוך הוא. כל פינה בחיים, כל מאמץ, כל שטחי פעילותנו, הכל נמצא תחת שליטתו ופיקוחו של הקב"ה. רק הוא הקובע אם נצליח או לא. כי יש עורכי-דין השוקעים בחובות ואינם מצליחים לפרוע אותם. ויש סנדלרים נהיים עשירים מופלגים. יזכור אדם כל זה ואז האדם מתחנך לענוה, ויקבל יחס נכון להשתדלותו, שהוא בלי ספק חייב לעשות, אבל בכל זאת ידע שהכל תלוי גם ב"סייעתא דשמיא"

כנראה יש עוד היבטים נוספים. אבל לעת עתה די בשלושה אלו.

הבוטח בה' לגמרי, מדוע יתפלל?

שאלה: בזמן שמיעת קריאת המגילה בליל פורים שמתי לב אל מה שאמר מרדכי לאסתר המלכה כאשר זירז אותה להסתכן וללכת אל המלך, למרות שלא נקראת לבוא, ואפשר שימיתו אותה משום זה. אמר לה: "כי אם החרש תחרישי בעת הזאת, רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר!" (אסתר ד, יד). מי זה "מקום אחר"? זה הקב"ה שהבטיח להציל את עם ישראל מכל צוריו.

אם כך הוא שמרדכי בטח בהקב"ה בכל לבו, מדוע כמה פסוקים לפני זה נאמר (אסתר ד, א) "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, ויקרע מרדכי את בגדיו, וילבש שק ואפר, ויצא בתוך העיר ויזעק ויזעק גדלה ומרה". הרי הוא סותר את עצמו. אם בטוח הוא שהקב"ה יעזור, על מה כל הזעקה? ולמה קרע את בגדיו ולבש שק ואפר?

תשובה: יש כאן שני מישורים שונים. הבטחון שאנו בוטחים בהקב"ה שיציל אותנו הוא יסוד ביהדות, ומפורש בתורה.

"ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם, לא מאסתיים ולא געלתיים לכלתם להפר בריתי אתם, כי אני ה' אלהיהם" (ויקרא כו, מד). הקב"ה לא יזוז ממה שהבטיח, ונאמן הוא בדברו.

אבל תפקידו של התפילה הוא שנהיה מקושרים עם הקב"ה, לפנות אליו בכל בעיותינו, כי הוא האבא שלנו. תמיד יש לבקש ממנו עזרה. אפילו במלחמתנו הנוכחית נגד הטרור הערבי, ספר תהלים (מזמור מד) מזרז אותנו לדעת אודות הסיוע של הקב"ה:

(ג) "אתה ידך גוים הורשת, ותטעם [לישראל], תרע לאומים ותשלחם:

(ד) כי לא בחרבם [של ישראל] ירשו ארץ, וזרעם לא הושיעה למו. [אלא] כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם:

(ה) אתה הוא מלכי אלהים, צנה ישועות יעקב:

(ו) בך צרינו נגנח, בשמך נבוס קמינו:

(ז) כי לא בקשתי אבטח, וחרבי לא תושיעני:

(ח) כי הושעתנו מצרינו, ומשנאינו הבישות:

(ט) באלהים הללנו כל היום, ושמך לעולם נודה סלה."

נכון שראשי צה"ל אינם מפרסמים זאת. נכון שראשי השלטון הפוליטי אינם מכריזים זאת. כי לא חונכו כראוי, לא למדו תורה כמו שנצטוונו. אבל האמת אינה זזה ממקומה. אם לא שהקב"ה מתערב לשלומינו יום יום, רגע רגע, מי יכול לשער כמה הרוגים היו בנו חלילה מפני אויבנו מסביב, שהם מליונים רבים ובתמיכה סמויה של מדינות העולם.

העצה היא תמיד תפילה לה' מקרב-לב. וכמובן גם לעסוק בהשתדלות אנושית כפי ששכלנו ידריך אותנו מה עושים במצבים כאלו.

החכם מכל אדם הורה לנו: "סוס מוכן ליום מלחמה וְלֵה' הַתְּשׁוּעָה" (משלי כא, לא). ביאר בזאת המקובל הגדול רבנו בחיי, בפירושו לספר במדבר (בפתיחה לפרשת שלח):

"**שלמה** המלך יזהיר כל אדם בכתוב הזה שיעשה כל דבר שיצטרך לעשות וּבדרך הטבע כל מה שבכוחו, ושימסור השאר בידי שמים. כי הנס אינו חל אלא בחסרון הטבע. ועיקר יצירת האדם בנוי על מדת הטבע, ועל כן יצטרך שיעשה האדם פעולות וענינים שיהיו הכנות להשיג בהן חפצו ולעמוד על משאלות לבו".

[וממשיך רבנו בחיי]

"**כמי** שרוצה ללכת למלחמה על אויבו שראוי לו שיכין כלי זיין וסוסים ומרכבות ליום מלחמה. שאם אינו מכין ויסמוך על הנס, יִמָּסֵר ביד אויבו. או כמי שיש לו חולה [בביתו] שהוא ראוי לתקן לו מְסֻעָדִים וסמים למאכלו, ומאכילו המאכלים המועילים ולמנוע ממנו המאכלים המזיקים. ואחר שעשה לו כל יכולתו והשתדל בכל כוחו ועשה בדרך הטבע כל הכנותיו, אין ראוי לו לבטוח שיגיע אל רצונו, רק בשם יתעלה [ו]לא בהכנות האלה".

"**כי** יש אדם שיאבד במלחמה עם כל ההכנות; ויש שינצל מבלעדיהן. ויש חולה שימות עם המאכלים המועילים; ויש שתגיע לו רפואה עם המאכלים הרעים המזיקים. ואם כן אין עיקר התשועה בענין המלחמה ולא בענין הרפואה להכנותיהם, רק בהשם יתעלה. שכן כתיב (תהלים קמז, ג) 'הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם', וכתוב (שם, י) 'לא בגבורת הסוס יחפץ, ולא בשוקי האיש ירצה', וכתוב (שם, לג, יז) 'שקר הסוס לתשועה'. זאת כוונת התורה ורוב הפסוקים מוכיחין כן. ולכך תצוה התורה לישראל להשתדל בהכנות האלה שיצאו חלוצים בעלותם למלחמה על אויביהם, ושישימו אורב, ושישלחו מרגלים בערי האויבים. כי כל הענינים האלה הם הכנות לעשות מה שבכח האדם לעשות בדרך המנהג והטבע. ואחר כן יפעול הנס על כל מעשה הטבע" [עכ"ל רבנו בחיי].

ולכן עם כל זאת שמרדכי היה בטוח בהחלט שהישועה בוא תבוא, הצטרך להשתדלות טבעית בכל יכולתו, וגם להתפלל בכל כוונת לבו. וכמו יעקב אבינו, לפני המפגש הגורלי שלו עם אויבו ושונאו עֲשׂוֹ שָׁבָא עם גדוד גדול של ארבע מאות איש לחסל את מחנה של יעקב, הכין

את עצמו, לדורון, לתפילה וגם למלחמה (רש"י לבראשית לב, ט). כל אחד מהשלושה לא ביטל שאר מהשלושה הללו.

גם אנו בדורנו כך.

תפילת שמונה עשרה להשמיע קול, או די בתנועת שפתים

שאלה: מעודי הייתי מתפלל שמונה עשרה בלחש גמור, ואני עצמי לא שמעתי את עצמי. אבל פעם, לפני כמה שנים, התפללתי במנין של "חזון עובדיה" ואני מעיד שראיתי שהרב עובדיה יוסף זצ"ל היה מתפלל קצת בקול עד ששמענו כולנו את קולו, אמנם די בלחש. תמיד חשבתי שהוא חריג, ואין להקשות על גדול הדור, עד שהיום מי שהוא אמר לי שאדרבה, כל מי שאינו עושה כך, ואינו משמיע קצת קול, אינו יוצא ידי חובת התפילה. בבקשה תסביר לי.

תשובה: ראשית כל אני מודיע לך כי כך פוסק הרמב"ם: "לא יגביה קולו בתפלתו ולא יתפלל בלבו אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו אלא אם כן היה חולה או שאינו יכול לכונן את לבו עד שישמיע קולו הרי זה מותר, ובלבד שלא יהא בציבור כדי שלא תטרף דעתן מקולו" (הל' תפילה ה, ט). וכן פסק שולחן ערוך (או"ח סי' קא סעיף ב). והמקור שלהם מפורש בדברי חז"ל (ברכות לא ע"א).

לעומת זאת, המקובלים מתבססים על דברי הזוהר (ח"ב דף רב, א) "ואי ההיא צלותא אשתמע לאודנין דבר נש, לית מאן דציית לה לעילא, ולא צייתין לה אחרנין, בר מאן דשמע בקדמיתא. בגין כך בעי לאסתמרא, דלא ישמעון לההיא צלותא בני נשא". וזה נכפל בזוהר (ח"א דף רט סוף ע"ב).

הרי לכאורה הזוהר חולק על הגמרא? לא כן! כי במקום השלישי בזוהר עצמו בירר דבריו: "כל חד מצלי בחשאי, דלא אשתמע צלותיה לגבי חבריה, [=שחברו לא ישמע קולו] כגון מאן דדריש לחבריה, וישתיק דבור לגביה, לא צריך למעבד אלא דבור בחשאי, **דלא ישמע חבריה**. ובגין דא אוקמוה רבנן, כל המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה" (זהר ח"ג דף רל, ב).

ודאי כוונתו שהחבר לא ישמע בבירור המלים עצמן שהמתפלל מוציא מפיו. אבל קול זמזום בלבד של קול, בלי שאפשר לו להבחין במלים, מותר. כי בלי זה הא כיצד המתפלל ישמיע לאזני עצמו?

אבל מה שמסבך את הענין הוא שרבי חיים ויטאל עצמו קובע שאין להשמיע שום קול, אפילו לאזני עצמו. כך נאמר ב"עולת תמיד" (מהד' הרב ברנדווין, עמ' ק"ה; ובמהד' ישיבת אהבת שלום, עמ' צ) המוסר דברי אריז"ל. אבל יש לקבוע כאן נחרצות כי אין בידינו שום מסמך שהאריז"ל עצמו אמר כך. כי

[א] דברי פסקא זו הם ממה שהוסיף משהו בטכסט, ולא היו בתחילה בכתב יד של "עולת תמיד" (כך העידו בהערה שם במהד' אהבת שלום, שבידיה כתב-יד המקורי)

[ב] המלים שם האוסרים להשמיע קול בכלל הם העתק מלה במלה מדברי ר' חיים ויטאל עצמו המובאים בספר של רבי אברהם אזולאי, אבי סבו של החיד"א, "אור החמה" (על זהר שמות דף רב, ובנדפס בספר ההוא עמ' ריז). ומובא בהקדמת הספר ההוא (דף 3) שהם דברי ר' חיים לפני שזכה ללמוד אצל האריז"ל. כלומר, לעניננו, לא ידוע אם אריז"ל אמר דברים אלו.

אבל נגיע לגוף הענין. יש חמש מוצאות ההגיה של קול. ע"י שימוש הגרון משמיעים אותיות אחה"ע. ע"י החיך משמיעים קולות אותיות גיכ"ק. בלשון דטלנ"ת. ע"י השיניים זשרס"צ. וע"י השפתים אותיות בומ"פ.

מי שמתפלל רק בתנועת שפתים ואינו משמיע שום קול כלל, בסך הכל בטא ארבע אותיות בומ"פ בלבד, אבל שאר האותיות הוא רק דמיון שאמר, ולא אמר כלל. והרי הפסד גדול, כי זה נחשב כאילו רק התפלל בלבד, עת שמצות התפילה היא בדיבור.

במאמר שכתבתי על נושא זה, המופיע ב"לקט מהגיוני התורה", סוף חלק שני (הספר נמצא בתוכנה "אוצר החכמה") עמ' 1450, הבאתי כמה מקובלים הסוברים שבדאי צריכים להשמיע קצת קול. הרב מחבר "בן איש חי", מהר"י סרוק (מתלמידי האריז"ל) ואף ר' חיים ויטאל עצמו, כנראה חזרו בו ממה שאמר בצעירותו, כמו שכתב בספר "עץ הדעת טוב" תחילת פרשת ואתחנן.

סוף דבר, לפי הרמב"ם מצות תפילה היא מהתורה. וצריכים להחמיר בספקות.

לכן מהיום והלאה ראוי לכל אדם מישראל לבטא בשפתיו כל כ"ב האותיות שבמלים שבתפילה. ואם הורגל עד עכשיו להתפלל כל כך בלחש שלא השמיע קול כלל, אלא דמיון שמוציא קול, עליו לחזור בתשובה על כך.

עצה טובה היא שהאדם יעמוד קצת רחוק מכל אדם אחר, או ישתדל לשבת בשורה הראשונה של הספסלים או כסאות בבית הכנסת, כך שאין אדם אחר לפניו, או יעמוד לגמרי בצד של בית הכנסת, סמוך לקיר. ואני נוהג בתפילת שחרית לכסות חצי תחתון של הפנים שלי על ידי טלית.

נוסח אחר על הנושא הנ"ל

אם מותר להשמיע קול בתפילת שמונה עשרה

שאלה: מאז ילדותי אני רגיל להתפלל שמונה רק בתנועת שפתיים ולא להשמיע שום קול אפילו בלחש. כי כך חונכתי שעל פי הקבלה אסור להשמיע קול. כעת בלימודי בשולחן ערוך אני מוצא דבר פלא. שצריכים דוקא כן להשמיע לאזנים את המלים שבתפילה.

כלום טעיתי כל החיים כיצד לקיים מצוה זו?

תשובה: הבה נראה לשון השולחן ערוך שהזכרת (סי' ק"א סעיף ב) שם נאמר:

"לא יתפלל בלבו לבד, אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו. ואם אינו יכול לכוין בלחש, מותר להגביה קולו.

והני מילי [=זאת אומרת] בינו לבין עצמו, אבל בצבור, אסור, דאתי למטרד צבורא [=יבלבל אותם מכוונת התפילה]:

הגה - ואם משמיע קולו בביתו כשמתפלל, כדי שילמדו ממנו בני ביתו [=כי בזמנם לא היו לכולם סידורי תפילה מודפסים], מותר: עכ"ל.

וכך כתוב ברמב"ם (הל' תפילה פ"ה ה"ט). וכך גם כתוב בגמרא (ברכות לא, א).

אבל בספר הזהר לכאורה הזהיר בשלשה מקומות דווקא לא להשמיע לאזנים. ואם נדיק בהם נמצא שהרבה מהנהגים על פי הקבלה לא עשו כראוי. בזהר ח"א (רט, ב) ובח"ב (רב, א) כתוב סתם לא להשמיע לאזניים. אבל במקום השלישי (ח"ג רל ע"ב) כתוב מפורש שלא להשמיע לאזני חברו! משמע כי לאזני עצמו מותר. וכך צריכים להבין גם שני המקורות הראשונים שהבאנו מהזהר. כמו "בא הכתוב השלישי ומכריע ביניהם".

אבל יש טעם הגיוני מאד מדוע אסור להסתפק בתפילה בלי להשמיע כל האותיות. ידוע כי יש ארבע אותיות שמשמעים ע"י הגרון (אהח"ע), ויש ארבע ע"י השימוש בחיך (גיכ"ק), ויש חמש אותיות ע"י תנועת הלשון (דטלנ"ת), ויש חמש ע"י השיניים (זרס"ק), ויש ארבע אותיות ע"י תנועת השפתיים (בומ"ף). ומי שהוא רק מנענע את השפתיים, שמונה עשרה אותיות מתוך כל ה-22 אותיות הוא רק מְדַמֵּין בדעתו שאמר, אבל באמת לא בטא אותן!

כידוע, גם הרמב"ם (פירוש על המשנה, אבות סוף פרק א) וכן ספר חרדים ועוד, כתבו כי מצות תפילה היא בדיבור, ולא די במחשבה. יוצא מזה שהמתפלל ומצמצם להפעיל רק את השפתיים, לא קיים חלילה מצות התפילה, שהיא מדאורייתא!

במאמר נפרד שכתבתי (הוא בסוף חלק שני של ספרי "לקט מהגיוני התורה, עמ' 1449 ואילך. הספר אזל אבל נמצא בתוכנה "אוצר החכמה") הבאתי מהרבה מקובלים שכך פסקו שיש להשמיע לאזניים. ודי אפילו בלחש, אבל להשמיע. ושם הבאנו כי גם רבי חיים ויטאל, שבתחילה חשב שאין להשמיע לאזניים, בסוף ימיו חזר בו וקבע שכן יש להשמיע לאזניים. [ובדברי אריז"ל עצמו לא נאמר בזה כלום].

ולכן אשריך שתפשת את עצמך בעוד מועד. מהיום והלאה תתרגל להשמיע קצת את כל האותיות והנקודות של התפילה. ותעמוד קצת רחוק מהמתפלל העומד לידך, או שתכסה שפתותיך עם הטלית כדי להסתיר את הקול. ואפילו אם לא יגיעו שמיעת כל האותיות לאזינך, אלא השמעת לחש, כמו אדם הלוחש לאזני חברו איזה סוד, יצאת ידי חובה. **ובזה** נתקן לשעבר כל התפילות שהיו לנו מעודנו, בטרם ידענו על חיוב זה.

מדוע אין אשה מצטרפת למניין מתפללים

שאלה: ראיתי שענית אתמול שמותר לערוך סעודה בעזרת נשים של בית הכנסת, מפני שאין שם קדושה מוחלטת, שאין אשה מצטרפת לקדושת מניין מתפללים. אני שואל, כיון שהיא מתפללת שם, מדוע לא נצרך אותה?

תשובה: ידוע ומפורסם שיש משיכה והתעניינות בין המינים. גם בלי מחשבות אסורות, אלא סתם דיבור או עסק משותף, ברוב המקרים יש שמחה יתירה כאשר יש עירוב בין המינים. **עת** התפילה היא זמן של רוממות נפש, של דבקות האדם בקונו, בורא עולם. בעת התפילה עלינו לקיים דברי "מסילת ישרים" (פרק יט):

"הנה עיקר היראה היא יראת הרוממות. שצריך האדם לחשוב בעודו מתפלל או עושה מצוה, כי לפני מלך מלכי המלכים הוא מתפלל או עושה המעשה ההוא. והוא מה שהזהיר התנא

(ברכות כח, ב) 'וכשאתם מתפללים, דעו לפני מי אתם עומדים'. והנה ג' דברים צריך שיסתכל האדם ויתבונן היטב, כדי שיגיע אל זאת היראה:

[א'] שהוא עומד ממש לפני הבורא יתברך שמו ונושא ונותן עמו, אף על פי שאין עינו של אדם רואהו. ותראה כי זה הוא היותר קשה שיצטייר בלב האדם ציור אמיתי, יען אין החוש עוזר לזה כלל. אמנם מי שהוא בעל שכל נכון, במעט התבוננות ושימת לב, יוכל לקבוע בלבו אמיתת הדבר. איך הוא בא ונושא ונותן ממש עמו יתברך, ולפניו הוא מתחנן, ומאתו הוא מבקש. והוא יתברך שמו מאזין לו מקשיב לדבריו, כאשר ידבר איש אל רעהו, ורעהו מקשיב שומע אליו.

[ב] ואחר שיקבע זה בדעתו, צריך שיתבונן על רוממותו יתברך, אשר הוא מְרוֹמָם ונשגב על כל ברכה ותהלה, על כל מיני שלימות שתוכל מחשבתנו לדמות ולהבין...".

"ועוד צריך שיתבונן [ג] על שפלות האדם ופחיתותו, לפי חומריותו וגסותו. כל שכן לפי החטאים שֶׁחָטָא מעודו. כי על כל אלה אי אפשר שלא יחרד לבו ולא ירעש בעודו מדבר דבריו לפניו יתברך, ומזכיר בשמו ומשתדל להרצות לו. הוא מה שאמר הכתוב (תהלים ב, יא): 'עֲבֹדוּ את ה' ביראה, וגילו ברעדה'... ואומר (עזרא ט, ו): 'אלוהי, בושתי ונכלמתי להרים אלוהי פני אליך'. ואולם היראה הזאת צריך שתתגבר בלב בתחילה, ואחר כך תִּתְּנָה פעולותיה גם באיברי הגוף. הלא המה: כובד הראש וההשתחואה, שפלות העיניים וכפיפת הידים, כעבד קטן לפני מלך רב". [עכ"ל רמח"ל]

מה שבימינו הרבה מהציבור אינם מקיימים הדרכה הנ"ל, אינו פוטר. לכן יש גם הרבה מתפללותינו שאינן נענות, לא רואים מימוש מה שאנו מבקשים. כאשר נשים יהיו חלק מהציבור, אפשר שחלק מהמתפללים לא יוכלו לרכז את מחשבותיהם בתפילה, לא יכוונו את המחשבות הנשגבות הנ"ל. זה נכון בימינו, והיה נכון גם בזמן חז"ל. לכן חששו חז"ל מעירבוב המינים וקבעו שמניין מתפללים יהיו רק מהגברים.

ואם תשאל, מדוע חז"ל לא הניחו מקום למניין בני עצמן של נשים מתפללות? זה פשוט שעל פי רוב הנשים עסוקות בניהול הבית, בין בענין סידורי הבית נקיון ובישול, ובין בענין חינוך הקטנים והטיפול בהם. לא יוכלו גם האבות וגם האימהות ביחד לנטוש את הבית וללכת לבית הכנסת, ולהפקיר הילדים ללא שמירה והשגחה! הרי ענין תפילה אינו רק בשבת בבוקר, אלא שלוש פעמים בכל יום, שבעה ימים בשבוע. הא כיצד נעמיס על הנשים להתנתק מצרכי הבית וללכת לבית הכנסת כל הימים, שלוש פעמים ביום?

לכן זה המצב. אבל ודאי שהקב"ה עונה לתפילת הנשים, גם בהיותן בלי הגברים. דוגמא לכך, תפילת חנה (שמואל-א א). אדרבה, יש לה מעלה יתירה יותר מהאיש. הוא בהתפללו ביחידות

בלי מניין, יש תביעה נגדו מדוע לא הלך לבית הכנסת. אבל תפילה שלה נקיה מהקטרוג, כי לא נצטותה בכך.

מאמר נוסף בנושא הדומה להנ"ל

מדוע אין לתת לאשה להיות שליחת הציבור בתפילה במנין

שאלה: יש לי חבר שהוא שייך לתנועת הריפורמים. הוא שואל אותי מפני מה דתיים אינם נותנים לאשה להיות שליחת הציבור לתפילה, או לקרוא בתורה בציבור? מה אענה לו?

תשובה: חז"ל הכירו היטב נפש האדם. ידעו שהרבה מהגברים חוטאים בהרהורי זימה (בבא בתרא קסד ע"ב). נכון אין האשה אשמה בכך במה שיש בה יופי וכן, אבל סוף כל סוף הגברים הם האשמים במה שקשה להם לשלוט על מחשבותיהם.

ודאי אין דרישת התורה שהנשים תסתגרנה בבתיהן ולא להיות ברחובות. ואין רצון התורה שהנשים לא תחיינה חיים נורמליים, בחיפוש פרנסה, ולטפל בעסקיהן לכל צרכיהן. אבל דין נוכחותן בבית הכנסת הוא שונה.

כי האידיאל הוא שכאשר האדם מתפלל הוא יהיה מרוכז אך ורק במחשבות קדושות בענין האלהות. התפילה אינה מעשה שפתיים שהאדם יבטא מלים אלו ואלו, ומחשבותיו יהיו תפוסות בעניני חולין שלו. תפילה היא דבקות בבורא עולם. אמרו הקדמונים "תפילה בלי כוונה, היא כמו גוף בלי נשמה" (חובת הלבבות, חשבון הנפש, פרק ג אופן ט).

בימינו הרבה מהנשים מתאפרות בקוסמטיקה, שערות ארוכות ביותר, שמלות הדוקות, עם הרבה ריחות בושם ועוד יפויים. כאשר האשה תהיה שליחת הציבור היא תסיט כוונת המתפללים לא לתפילה אלא אל האשה ההיא. והוא הדין בקריאה ציבורית בתורה. חז"ל התכוונו שתהיה השעה ההיא שעת לימוד (בבא קמא פב ע"א). קריאת התורה היתה הזדמנות שכל הציבור, אפילו אנשים שאינם קבועים בבית המדרש, ישמעו דברי אלהים חיים ויפיקו ממנו לקחים. אבל אם אשה יפה תקרא בדברים ההם, לא יוכלו להתרכז ולהתבונן בתוכן הדברים.

ואם תשאל, הבה נבחר מבין הנשים איזו אשה היא שכן תעלה לתורה, ואיזו לא, נקח רק את הזקנות? לא כן, כי בזה נגרום מחלוקת וקנאה ושנאה בין הנבחרות לבין אלו שלא נבחרו.

לכן טוב הדבר שנשאיר מנהג זה כמו בשנים קדמוניות. ושוב, אין בקביעה זו משום אפליה נגד נשים, אלא היא הודאה בחולשתם של רוב הגברים.

תגיד לחבר שלך, צריכים סובלנות, להבין דעתם של אחרים.

אשה, אם מחויבת להתפלל שמונה עשרה

שאלה: בעלי שמע בשיעור כי כל אשה חייבת להתפלל בכל יום ויום. זה מפתיע אותי כי אימא שלי אינה מתפללת. גם שאלתי את הסבתא וגם היא לא מתפללת, חוץ מבראש השנה ויום הכפורים. יש לי בבית שלשה ילדים קטנים ועד שאני מסדרת אותם כל בקר ללכת לבית הספר, אין לי זמן להתפלל. וגם אני עובדת וחייבת להיות במשרד בכל יום בשעה 9 ויש תמיד פקקים בכביש בדרך לשם. מה אעשה?

תשובה: אשה חייבת בתפילה, כמו שהאיש מחויב (ברכות דף כ). הטעם שנתנו בגמרא הוא "שהתפילה היא בקשת רחמים". ומי לא צריך לזה? ולכן כשאינך מתפללת את מפסידה הרבה טוב בחיים.

מה שהסבתא לא מתפללת, כנראה היא ממשיכה מנהג הדורות שלפניה, כבר הזכיר זאת ה"מגן אברהם" (בסי' קו) שהמצוה דאורייתא היא רק בקשה אחת בכל יום. נניח להגיד: "הקב"ה תן לי בריאות" או "תן לי שלום בית" או "תן לי פרנסה". כל הנוסח הארוך של שמונה עשרה (לפי דעת בעל הטורים, 613 מלים!) הוא "רק" מדרבנן. וכיון שבימי קדם לא היו בתי-ספר לנשים, הרבה מהן לא ידעו קרוא וכתוב במלים עבריות, כי בהיותן בגלות דברו לועזית, ולא הבינו לשון הקודש. ולכן לומר מלים בלי הבנה, חשבו שעדיף לא להתפלל. ועוד הטרחות בבית היו הרבה. כבסו בגדים בידים. לא קבלו מאכלים בקופסאות מוכנות לאכילה אלא עסקו הרבה בבישולים. ולכן היו טרודות כמעט כל היום בצרכי ניהול הבית ולא היה להם זמן פנוי לקום ולהתפלל. כמובן, בימינו נשתנה המצב לטובה, ללא השוואה אל מה שהיה אז.

תפילה זו שאמרנו שהאשה חייבת להתפלל, כמה פעמים הוא ביום? לפי ה"משנה ברורה" (סי' קו) היא פעמיים ביום. ולפי הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחיה דעת ח"ג סי' ז), די לה בתפילת שמונה-עשרה פעם אחת ביום. ולכן גם אם אינך פנויה בבקר להתפלל, יש לך אפשרות

להתפלל גם אחרי הצהרים! אם תנסי פעם, לבקש 613 מלים אלו אינו עורך זמן יותר מחמש או שמונה דקות. מדובר רק על תפילת עמידה.

לפי חז"ל (ברכות כ') אינך חייבת לומר קריאת שמע. הנהיגו דורות מאוחרים כך רק מפני המנהג. אבל את חייבת לומר 18 ברכות השחר, שבתחילת סידור התפלה. הן שבח והודיה על כל הטובות שה' חנן אותך.

נעבור לנושא אחר. מה הרעיון בתפילה. מה את מפסידה כשאינך מתפללת ומה את מרויחה כשאת כן מתפללת.

כתב ספר "מסילת ישרים" - פרק יט: "שצריך האדם לחשוב בעודו מתפלל או עושה מצוה, כי לפני מלך מלכי המלכים הוא מתפלל או עושה המעשה ההוא. והוא מה שהזהיר התנא (אבות, ב): 'וכשאתה מתפלל דע לפני מי אתה מתפלל'. והנה צריך שיתכלל האדם ויתבונן היטב, שהוא עומד ממש לפני הבורא יתברך שמו ונושא ונותן עמו, אף על פי שאין עינו של אדם רואהו. ותראה כי זה הוא היותר קשה שיצטייר בלב האדם ציור אמיתי, יען אין החוש עוזר לזה כלל. אמנם מי שהוא בעל שכל נכון, במעט התבוננות ושימת לב, יוכל לקבוע בלבו אמיתת הדבר; איך הוא בא ונושא ונותן ממש עמו יתברך, ולפניו הוא מתחנן ומאתו הוא מבקש. והוא יתברך שמו מאזין לו מקשיב לדבריו, כאשר ידבר איש אל רעהו ורעהו מקשיב שומע אליו". [עד כאן לשון רמח"ל].

כיצד להפנים תחושה זו? כאשר את כורעת בברכייך, ומנמיכה את ראשך בהשתחויה, את צריכה לחשוב שאת עושה פעולה זו מול ריבון העולם שאליו את מדברת! וכן כאשר את פוסעת אחורנית שלוש פסיעות בסוף התפילה, זה כדי להמחיש לך את הרעיון שאת עוזבת את הפגישה מול בורא עולם, את יוצאת מ"קבלת הפנים" שערך לך. וכן כאשר את אומרת את המלים: "ברוך אתה", אינך אומרת "ברוך הוא" אלא "אתה" למי ששומע. זה מי שברא אותך, כל חלקי גופך, שיניים ולב וריאות וכליות. זה מי שפוקד עליך את כל הנעשה לך, בבריאות, בפרנסה, בשלום בית, בחינוך הילדים, ועוד עשרות עניינים.

הרי כל אדם ואדם זקוק ונצרך לדברים רבים ושונים. בעיות יש כל הזמן. והנה הזדמנות-פז לבקש מאדון כל העולמים. כי יש בידו אפשרות ורצון לעזור לך. ענין "תפלה" היא התחברות. מהר"ל כותב כי בחילופי אותיות הלשון, אות ט' מתחלפת באות ת' (אותיות הלשון דטלנ"ת). תפילה היא להיות טפל לפני הקב"ה, להיות מתבטלים לפניו. כאשר את דבקה בתפילה, את נכנסת אל הקודש.

אמרו בתחילת פרקי אבות כי העולם עומד על שלושה דברים. תורה, עבודה וגמילות חסדים. מה היא "עבודה" בזמננו? מה שנאמר במקרא "ולעובדו בכל לבבכם" ופירשו בגמרא (תענית ב, א) זו תפילה.

רמב"ן (על שמות ד, ט) מלמד כי הקב"ה לא ריפא את משה ממה שהיה כבד פה וכבד לשון, כי משה רבינו לא התפלל על זה. כביכול, אמר הקב"ה, אם לו לא איכפת, מה לי לעזור לו? הקב"ה מוכן תמיד לעזור, אבל את צריכה לעשות צעד ראשון ולבקש ממנו. ולזה הוא מחכה, שיהיה קשר טוב בינך לבינו. מפני זה יש כל הצרות לעם ישראל, כדי שנתעורר להתפלל אליו. גם כל בקשה שיש לך, אפילו אינה מוזכרת בנוסח המודפס, מותר לך לפרט ולהזכיר אותה בסוף ברכת "שומע תפילה", לפני המלים "ברוך אתה".

אל תתפתי מיצר הרע שלך. הרבה אפשרויות יש לך בכל יום ויום לתת את הדקות הספורות עבור תפילת "שמונה עשרה". ובימי שבת וחג, את חייבת רק תפילת שחרית, אבל בענין תפילת מוסף יש חילוקי דיעות אם אשה חייבת או לא (משנה ברורה, סי' קו סוף ס"ק ד). וכיון שהתפללת פעם אחת אותו היום את המצוה מהתורה קיימת, וחייב שאר תפילות הוא מדרבנן, ובספק להלכה מותר לך להקל ולא להתפלל מוסף.

קריאת פרשיות הקרבנות לפני התפילה

שאלה: אני בן לעדות המזרח. עד הנה הורגלתי להתפלל בבית כנסת של עדתנו, ושם לפני תפילת שחרית אומרים כולם קרבנות השחר. וכך לפני תפילת מנחה. כעת נכנסתי לישיבה גבוהה אשכנזית והתפלאתי לראות שמתחילים תפילת שחרית באמירת "הודו". כולם אינם אומרים הקרבנות. מה עלי לעשות? להפסיק מנהגי? גם לפני מנחה לא מתעכבים בשום קרבנות, אלא מיד אומרים "אשרי". לכאורה, זה בניגוד לנאמר בשולחן ערוך? (או"ח סימן א סעיפים ה-ט).

תשובה: גם בגמרא וגם ברמב"ם לא מוזכר לומר קרבנות לפני התפילה. לכן תדייק, בשו"ע רק ניסח הדבר "טוב לומר... יש נוהגין". כלומר זו חסידות.

אבל מצד שני, יש מעלה עצומה במי שאומר הקרבנות, אם מבין מה שהוא אומר. מובא בגמרא (מנחות קי ע"א) שהאומר הקרבנות יש לו זכות כאילו הקריב אותם ממש בפועל. ראה משנה ברורה שם (א, ס"ק כ). וכידוע, מעשה הקרבן מכפר לנו על עונותינו.

חז"ל מסרו לנו דבר פלא. הקב"ה הבטיח לאברהם אבינו שיתן לזרעו את ארץ ישראל. תמה אברהם, ומה לעשות אם יחטאו ויקפחו את זכותם? ענה לו הקב"ה: "שיביאו קרבנות, ועל ידי זה אכפר להם". המשיך אברהם לשאול "זה בסדר כל עוד שיש בית מקדש. ומה יעשו כאשר אין להם בית מקדש?" ענה לו הקב"ה: "כבר תקנתי להם סדר קרבנות. כל זמן שקוראים בהם, מעלה אני עליהם כאילו מקריבים לפני קרבן, ומוחל אני על כל עונותיהם" (מגילה לא ע"ב, וכן הוא בתענית כז ע"ב).

בדורנו יש הרבה המחפשים "סגולות" לכפר להם על שגיאותיהם וחטאיהם. ומדוע מזניחים סגולה נפלאה זו, שאמרו בשמו של הקב"ה?

מה הענין הגדול שיש בהקרבת קרבנות? מה ההגיון בדבר? ענה על כך הרמב"ן (על ויקרא א, ט) כי בני אדם חוטאים ע"י מעשה, דיבור ומחשבה. זו לשונו: "כאשר יחטא אדם, יביא קרבן ויסמוך ידיו עליו [=למנות את הבהמה כשליח, כנציג של האדם] כנגד המעשה. ויִתְּנָהּ עליו בפיו כנגד הדיבור. וישורף באש הַקָּרֶב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה; וְהִפְרָעִים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו. ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו" כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חָטָא לאלהיו בגופו ובנפשו. וראוי לו שישפוך דמו וישורף גופו, לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן הזה, שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפשו, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו". עד כאן לשון רמב"ן.

אדם שהוא בעל הכרה, שהוא ער להתנהג על פי שֵׁכֶל ולא רק לפי רגשותיו, מכיר כמה הוא סטה ממה שהתורה ציוותה עליו. ויש לו צורך נפשי להטהר, להביע חרטה על ידי מעשה בחוש, ששורף את הקרבן, ועומד שם ומתבונן שמחמת מרידתו באדונו מלכנו שעשה לנו כל הטובות מיום שנולדנו עד כעת, שמח האדם שבמעשה הקרבן הוא יכול להתחיל "דף חדש".

מחשבה נוספת הגיש לנו מהר"ל בספרו "גבורות השם" (פרק מ, מהד' לונדון, עמ' קנא) "כי כל ענין הקרבן הוא להודיע כי בהתבונן מציאות השם יתברך, אין אצל מדריגתו מציאות לשום נברא". מי שהוא בעל מחשבות אמתיות מכיר שכל תענוגי עולם הזה הם הבל. הם טעימים לנו מחמת צד הבהמי שיש לנו, לא מחמת התועלת האמתית שבהם. המציאות המוחלטת בעולם הוא אך ורק הקב"ה. וכדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פרק א הלכות א-ד). וכאשר אנו אומרים "שמע ישראל... ה' אחד" כוונתנו לומר שהוא בלבד הוא המציאות האמתית והמוחלטת. כל מה שעובר עלינו בחיינו על פני האדמה הוא רגעי, חולף ואינו בעל חשיבות אמתית, אם לא בקיום תורה ומצוות שבעבורן נולדנו ובעבורן אנו קיימים. אומר מהר"ל שכאשר מבטלים ומאפסים את חיי הבהמה [שהוא משמש כנציג שלנו] אנו מחדירים לתודעתנו שבאמת נכסי עולם הזה הם רגעיים. העיקר הוא להדבק בהקב"ה ולעשות רצונו, כפי שהכתוב לנו בתורתנו.

ובכן כאשר אתה מצטרף לאלו שאינם אומרים קרבנות בכל יום, לפני שחרית ולפני מנחה, באמת הפסדת המון רב. נכון, על פי ההלכה הפסוקה "אינך חייב". אבל על פי האמת השורשית, במיוחד של דברי חז"ל במגילה (לא ע"ב) שהזכרנו, הפסדת כפרה נפלאה.

לכן, שמע בקולי. תתרגל בכל יום להגיד פרשת קרבן תמיד (תראה על כך דבר נפלא במדרש במדבר רבה כא, כא; ושוב בתנחומא פנחס, יג) ותגיד פרשת הקטורת (תראה דברים נפלאים על אמירה זו בזוהר ח"ב דף ריח ע"ב). אמירות אלו עורכות לא יותר מארבע או חמש דקות. והריוח הוא יקר ביותר.

ראה נא במסכת מגילה (טז, א) שבהיות מרדכי בגלות, בשושן הבירה, עסק עם תלמידיו בהלכות קרבן עומר. כאשר המן הרשע נכנע בעל כורחו ובא להוביל את מרדכי בכבוד מלכים, ושאל את מרדכי במה אתה עוסקים? וענה בהלכות קרבן עומר. ענה המן "בא מלוא קומץ עומר שלכם ודחה עשרת אלפים ככר כסף שלי!". כלומר אמנם לא היה קיים אז בית המקדש, אבל אמירה זו שימשה במקום ההקרבה ממש. "מלוא קומץ שלכם", אמר המן, של מרדכי ותלמידיו.

כך סגננו שם חז"ל את הדברים!

דילוג בפסוקי דזמרה כדי לעמוד בתפילה יחד עם הציבור

שאלה: המאחר לבוא לתפילת שחרית, האם מותר לו לדלג בפסוקי דזמרה? כי אמרו המקובלים שהמדלג מהפרקים, הוא מהפך בצינורות ועושה לא כהוגן. אבל לפעמים אם לא ידלג הוא יפסיד מלהתפלל עמידה עם הציבור. מה הנכון לעשות?

תשובה: "שולחן ערוך" עצמו (סי' נב) אומר שכדי להתפלל "עמידה" עם הציבור יש לדלג חלק מהמזמורים. שו"ת חכם צבי (סי' לו) וכן הרב יעקב עמדין (מור וקציעה, סי' נב) אומרים יתרה מזאת. גם המאחר מאד, יתחיל מיד בברכות קריאת שמע ואילך ולא יאמר כלל פסוקי דזמרה.

האוסרים לדלג מפסוקי דזמרה הם "באר היטב" (על השו"ע, שם) וכן "כף החיים" (שם ס"ק ב) הטוענים שהעושה כך מקלקל סדר הסודי של המזמורים ומקלקל צינורות השפע הצריכים

לבוא לעולם. מקור לדבריהם הוא בדברי המלאך שהיה מתגלה לרב יוסף קארו בלילות, אשר רשם את דבריו בספרו "מגיד מישרים" (פרשת בשלח, וכן פרשת בהר). המגיד הטיף לו מוסר מדוע הרב איננו משכים קום כדי לבוא לבית הכנסת להתפלל. ומפני שהוא אינו משכים הוא נאלץ לדלג במזמורים ובזה הוא "מקלקל הצינורות".

הרב עובדיה יוסף בשו"ת יחווה דעת (חלק חמישי סי' ה) מביא כמה מהאוסרים וכמה מהמתירים לדלג, ומכריע לדלג. אבל נראה לי שרוב האוסרים לא ראו את גוף ספר "מגיד מישרים" (באותם דורות הספרים לא היו נפוצים, ולא בידי כולם) אלא העתיקו ממני שקדם להם. לא ידעו שאין המלאך טוען מדוע הוא מדלג, אלא מדוע איננו משכים קום. כלומר אילו היה מתמקד בענין הדילוג היה אומר לו ישירות "אל תדלג!". לא כן, הוא הסכים כי כיון שאינו קם מספיק מוקדם הוא נאלץ לדלג מהמזמורים; כלומר ובזה הוא יעשה כהוגן.

הרב יוסף קארו כתב "מגיד מישרים" בצעירותו, עת שהיה בתורכיה. אבל עשרות שנים אחר כך בהיותו בארץ ישראל וכתב "שולחן ערוך" שם כתב בפשטות בשולחן ערוך (סי' נב) שיש לדלג במזמורים. כלום שכח מה שאמר לו המלאך? אלא הוא ודאי ידע שהמלאך לא אמר לא לדלג, אלא אמר להשכים לקום!

גם המקובל הגדול "בן איש חי" כתב בספרו שו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' ד) שיש לדלג במזמורים. מדוע לא שם לבו לדברי המלאך המגיד? אלא הוא ידע דברי החיד"א (שו"ת חיים שאל, ח"ב סי' י' סוף פסקא ג) שכל דברי סוד שאינם ידועים מהזהר או מדברי אריז"ל, אין חובה לחוש להם. וכאן שניהם לא אסרו על הדילוג.

עוד נקודה למחשבה. ענין אמירת פסוקי דזמרה הוא רק חסידות, כדברי ר' יוסי "יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום..." (שבת קיח, ב) וכך כתב הרמב"ם (הל' תפילה פ"ז הי"ב) "ושבחו חכמים הראשונים למי שקורא זמירות בכל יום והם מ'תהלה לדוד' עד סוף הספר". כלומר זה שבח לאותם הנוהגים כך, אבל לא חובה. אבל תפילה בציבור היא חובת כל יהודי (שו"ע או"ח צ'). והיא סגולה גדולה שתהא התפילה נשמעת, ותתקבל (תענית ח ע"א). והא כיצד יעדיף האדם קיום חסידות על פני קיום מה שהיא חובה גמורה?

ולכן כדאי להעיר אזנם של המקפידים לא לדלג, אפילו במחיר שהם מפסידים תפילה בציבור. הבה נקיים את דברי ה"שולחן ערוך"!

מתי סוף זמן קריאת שמע של שחרית

שאלה: יש לי עוגמת נפש. הבן שלי, כשחוזר הביתה מהשיבה לחופשות שבת ו"בין הזמנים" [הוא לומד בישיבה ונמצא שם בפנימיה] הוא קם מאוחר, מאוחר מאד. והוא מתפלל בבית כנסת של המאחרים (הנקרא באידיש "שטיבלך", חדרים קטנים) והם נגשים להתפלל בשעה עשר בוקר, ולפעמים גם באחד עשרה. אני מטיף לו מוסר שזה לא כדין, והוא עונה לי כי כך נוהגים חסידים רבים. ויש גם אדמו"רים המתחילים תפילתם באופן קבוע בכל יום בשעה תשע. הוא דוחה את דברי וטוען כי אלו גם כן יודעים התורה, ומותר לו לאחר כמו שהם עושים.

תשובה: אין לנו לזוז מדברי חז"ל שלמדו מהמקרא "בשכבך ובקומך" שהזמן הוא אך ורק עד סוף רבע של שעות היום. נכון, שיש חילוקי דיעות ממתי היום מתחיל, אם מעלות השחר, או שמתחיל מאז זריחת השמש שהוא מאוחר יותר. אבל גם הגר"א וגם בעל התניא לימדו כדעה המקילה, שמחשיבים ממתי שהשמש זורחת.

נכון שיש פוסקים המתירים לקרוא עם הברכות עד חצות (ביאור הלכה, סוף סי' נח), אבל דין זה נאמר רק לענין ההיתר לומר הברכות, כי אינן שייכות ממש לעצם קריאת שמע. אבל מצות קריאת שמע עצמה בעונתה, שהיא דאורייתא, לכל הדיעות לא יצא ידי חובתו (שו"ע סי' נח סעיף ו). וגם אומר "משנה ברורה" שזה רק מחמת האונס, אבל לא שיעשו כך לכתחילה.

תגיד לבנך שמדובר כאן במצוה דאורייתא, [כי רק זמני תפילה הם מדרבנן, ולא כקריאת שמע]. כמה שכר יש ללומדי תורה, שהרי לימודה שקול נגד כל המצוות כולן (משנה ראשונה של מסכת פאה). ואע"פ כן, הקורא קריאת שמע בזמנה, המצוה ההיא גדולה יותר מלימוד התורה! (ברכות י"ב). כי במצוה זו האדם מקבל עליו עול מלכות שמים (ברכות יד ע"ב). ומפני שלא היו אבות אבותינו קוראים קריאת שמע שחרית וערבית, לכן חרבה ירושלים (שבת קיט ע"ב).

חז"ל חינוכו כי הקבוע בארץ ישראל (לא שהוא יוצא ונכנס, בנסיעות לחו"ל) ומדבר לשון הקודש, וקורא קריאת שמע בבקר ובערב, יהא מבושר שהוא בן עולם הבא! (ירושלמי, שקלים, ג, ג).

גדול כח שמירה של קריאת שמע בזמנה, שאם קוראים בזמנה שחרית וערבית, אין אנו נמסרים בידי אויבינו (סוטה מב ע"א).

למרות שבנך אוהב שינה (שמה מפני שהוא הולך לישון מאוחר מאד בלילה הקודמת, ועבירה גוררת עבירה) תזכיר לו מאמר חז"ל על ישראל: "עומדין משינתם כאריות, וחוטפים קריאת שמע

וממליכים להקב"ה..." (מדרש במדבר רבה כ, יט). עליו לקום כאריה ולגרש מעיניו חבלי שינה, ולחטוף לפני שהזמן חולף ועובר, ומפסיד טובה רבה.

חז"ל נזפו במאחרים: "הגיעה שעת קריאת שמע, ולא קרא בעונתה, עליו הכתוב אומר (קהלת א, טו) 'מְעוֹנֹת לא יוכל לְתַקֵּן' (מדרש קוהלת רבה א, לז).

יותר מזה. בזוהר (ח"ג דף קפו ע"א) קבעו כי מי שאינו קורא קריאת שמע בעונתה, הוא בנידוי כל אותו היום, ואין להתקרב אליו.

ואם בנך ישאל, כיצד נסביר איך שכל כך הרבה חסידים, וגם כמה אדמו"רים, טועים בזה? המענה הוא שהם חושבים שמקיימים בכך "אמונת חכמים" להמשיך במנהגי אבותיהם, ולא להעלות על הדעת שמא טעו. אבל יש בזה סילוף המושג של "אמונת חכמים". המאמר הזה נאמר לענין דברי חז"ל, ולא לדברי אנשי בני זמננו. אדרבה, מובא בשולחן ערוך (יורה דעה, סי' רמב סעיף כב) שחיוב על התלמיד להוכיח לרבו, כשרואה בו הנהגה שלא כדין, ואפילו מדובר באיסור דרבנן. (והמקור שזה חיוב מהתורה שעל התלמיד להוכיח נמצא – בבא מציעא לא ע"א). ולחסידים תזכיר דברי המופרסם ר' צבי הירש מזידיטשוב, בספרו "סור מרע ועשה טוב", בדיבור המתחיל "עוד בענין נשאת נתת באמונה" הזכיר לא לעשות כמו הרב "אם ראית אותו מאחר זמן התפילה, ומשנה הזמן שקבעו חכמים לכל דבר שבעולם".

אבל תגיד לו כל הנ"ל בדרכי נועם, בלי גערה ובלי בזיונות. "דברי חכמים בנחת נשמעים" (קהלת ט, יז). כשמדברים בנחת וברגיעה, הדברים נשמעים באזני המקשיב.

כיסוי עינים בעת שאומרים "שמע ישראל"

שאלה: הרבה דברים אני עושה מאז ילדתי ואף פעם לא חושב מה ההגיון בדבר, מה הסיבה? לדוגמא, אני מכסה את העינים שלי בעת אמירת פסוק "שמע ישראל". למה? מה הקשר בין המעשה לבין המלים?

תשובה: המקור למנהג זה הוא במעשה של רבי יהודה הנשיא. כל יום בבקר השכם הוא היה אומר שיעור בתורה לפני קהל שומעים (ברכות יג, ב). כנראה השיעור היה מיועד גם לאנשים עובדים שעסוקים במלאכתם כל היום, ורק בשעה זו היו פנויים ללכת לשמוע שיעור. [כדאי לך לראות דבר מעניין בברכות ל ע"א רש"י ד"ה בשבתא דרגילא, איך היו משכימים לקום כדי לשמוע דברי תורה. כיון שלא היה אצלם אור-חשמל, היו הולכים לישון מיד בבוא

שעות החושך. לכן גם כמו מוקדם לפני שהאיר היום]. זמן קריאת שמע, על פי ההלכה, מתחיל קצת אחרי עלות השחר, כאשר האדם יכול להכיר ולזהות את פני חברו בחושך ההוא במרחק ארבע אמות. אבל רבי יהודה היה מתחיל השיעור עוד לפני זה (רש"י על ברכות יג, ב). וכאשר הגיע זמן אמירת שמע, היה עושה הפסקה קלה בשיעור, מעביר ידיו על פניו, "ומקבל עליו עול מלכות שמים" [כלומר: קורא קריאת שמע].

מאיזה טעם עשה רבי יהודה כך, להעביר ידיו על עיניו? הרא"ש בביאורו לגמרא מביא דיעה שראוי לו לאדם לכוין באמירת "אחד" שהקב"ה הוא מלך בארבע כיווני העולם, וגם למעלה ולמטה. כנראה היה מטה את מבטי עיניו לכל כיוון בעת אמירת מלת "אחד". ומה שכיסה בידיו את עיניו, היה כדי שלא יראו אותו הקהל שעושה כך. [כנראה כדי שלא יהיה נראה בעיניהם משונה, עושה בשגוען, להטות עיניו לכל כיוון, ולא ידעו על מה הוא חושב ויבוא לידי לעג. במיוחד שהוא נשיא ישראל וצריך להזהר מלעשות רושם רע]. אבל הרא"ש דוחה פירוש זה, כי אז היה די אם רק יטה ראשו קצת לכל כיוון מהששה כיוונים. אלא הרא"ש מפרש שלא רצה שיתבלבל בכוונתו אמירתו, ממה שיראה בעיניו בקהל. כיסה כדי שלא יסתכל בהם.

טעם זה מובא בשו"ע (או"ח א סעיף ה). אבל לכאורה גם טעם זה אינו מספיק. כי הרי די אם יעצום את עיניו, יסגור את עפעפיו. מדוע לשים יד על עיניו? [משנה ברורה] אומר כי לא צריכים ב' הידיים אלא די בימין].

שמעתי טעם נחמד ממורי ר' שמואל טולדנו ז"ל. עולם הזה הוא עולם הכפילות. יש בו גם טוב וגם רע. יש בו גם קודש וגם חול. יש בו גם חיובי וגם שלילי, כמעט בכל תחום. אבל הקורא קריאת שמע חייב להתבונן ולדעת כי יש רק אחדות אחת שולטת בכל. הקב"ה הוא היוצר הכל, וגם הרע שבעולם משמש תפקיד. הכל הוא הכנה אל השלימות [וכדברי רמח"ל בספרו "דעת תבונות"]. בסגנון דומה לדברי הפילוסוף: תיזה, אנטי-תיזה, וסינתזה. על ידי הריאקציה [=תגובה] אל הרע, משתכלל הטוב, מצטיין הטוב, מתגבר הטוב. הרע שבעולם גם הוא הוכן מראש ע"י בורא כל, להביא לידי תוצאה ברוכה במלחמתנו נגדו.

לכן בסוף הלילה, ובא יום, אסור לנו לטעות [כמו הנוצרים] ולחשוב שיש שני כוחות מתמודדים בעולמות עליונים, הקב"ה והשטן. אלא יש לעצום את העינים, לשנן לעצמנו כי מה שאנו רואים הוא אחיזת-עיניים, הוא שטחי ואינו האמת לאמיתה. מיד בבוא היום יש להכריז: ה' הוא אחד! יהו"ה [מדת הרחמים] הוא עצמו "אלהינו" [מדת הדין והמשפט]. הם שני צדדים של מטבע אחד ויחיד. הכל הוא "יום אחד".

וכן בבוא הלילה, ומתחילה הנהגה של חוסר, של הצטמצמות, הפסקת עסקי השוק והסתגרותנו בבתים, גם באותו זמן עלינו להכריז כי מה שנראה מבחוץ הוא רק הטעיה, כי בעצם, הכל הוא באחדות הרמונית שהקב"ה יזם ופעל. הכל הוא "יום אחד".

כאשר אדם מביט מרחוק ורואה בנין או גשר, ומצמיד ליד עיניו אצבעו הגדולה, עלול הוא לטעות ולחשוב שהבית שרואה מרחוק הוא קטן יותר מאצבעו, כי כך הוא הרושם של ראייתו; אבל בהגיונו הוא יודע שהבנין או הגשר גדולים הם יותר פי כמה וכמה מהאצבע שלו; כך על האדם להשתמש בהגיונו ולהבין כי כיון שהקב"ה ברא את הכל, גם אותו הרע שבעולם יש בעולם מפני תוכנית של הקב"ה, שעלינו למלאות תפקיד, להלחם נגד הרע.

לפי ביאור ר' שמואל הנ"ל, רבי יהודה כיסה את עיניו ע"י כיסוי ידו, כדי לפרסם לכל הרואים, להפגין לכל המקשיבים לשיעורו, "דעו לכם כי מה שאתם רואים כאילו העולם מפוצל, הוא שקרי ושטחי. כי באמת, ה' אחד, הוא רבון כל!". וכך הכריז באמירת פסוק ראשון בקול רם.

מדוע ב"שמונה עשרה" כורעים ומשתחיים רק ארבע פעמים?

תשובה: משתחיים בתפילה בברכת אבות ובברכת "מודים" (ברכות לד, א) תחילת כל ברכה וסוף כל ברכה. מבאר מהר"ל ("נתיבות עולם", נתיב עבודה, פרק עשירי) כי יש לנו שתי התייחסויות לפני הקב"ה, הוא אבינו והוא גם מלכנו. הוא אבינו שיצר אותנו. לא היינו כלום עד שהוא המציא אותנו בעולם. והוא גם מלכנו, שעשה לנו תמיד נסים ונפלאות, לכן אנו קנין שלו, כמו עבדים.

זו לשונו:

"לפיכך קודם שמזכיר השם שאז הוא קרוב אל השם יש לו לכרוע לפניו ולמסור נפשו אל השם יתברך. כי אין נמצא עם השם יתברך שום מציאות והכל אפס זולתו יתברך. כי זה ענין הכריעה שהוא כורע לפניו שמוסר נפשו אליו ומבטל מציאותו אליו. וכשמזכיר השם עצמו יש לו לזקוף, כי מצד השם יתברך קיום כל הנמצאים והוא יתברך זוקף כפופים. ובכריעה זאת שהוא לפני הזכרת השם, ובזקיפה שהוא זוקף כאשר מזכיר השם, בו נרמז כי כל הנמצאים הם נמצאים מאתו וממנו קיום שלהם, ואצל השם יתברך הם אפס".

ומדוע כורעים בברכת מודים? עונה שם מהר"ל:

"ושני דברים הם. כי האב הוא סיבה לַבֵּן, ואין הבן בשביל זה קנוי לו כמו העבד. אבל העבד הוא קנוי לאדון שלו והעבד בפרט כורע לפני אדוניו שהוא שלו. ואלו שני דברים הם כנגד ב' דברים שאמר הכתוב (דברים לב, ו) 'הלא הוא אביך קָנָךְ', ועל זה הוא כל ברכת "מודים" שאנו נותנים הודאה אל השם יתברך שאנו שלו, ואין אנו מצד עצמינו שום דבר

רק הכל להשם יתברך. ולפיכך אומר 'על חיינו המסורים בידך, ועל נשמותינו הפקודות לך' "עכ"ל מהר"ל.

כמה יפה כתב ספר "תורת חיים" (נדפס לראשונה שנת 1644, של הרב אברהם שור, על בבא קמא ט"ז). זו לשונו: "ונראה לפרש, לפי שהוא ית' עושה חסד עם כל אדם בכל יום ובכל עת ובכל רגע, אלא שאין בעל הנס מכיר בְּנִיָּסוֹ; סבור 'עולם כמנהגו הוא נוהג', ואינו מרגיש שכל פסיעה ופסיעה וכל תנועה ותנועה וכל נשימה ונשימה הוא ממנו יתברך שמו... והיה מן הראוי שיודה האדם ויברך בכל עת ובכל רגע על כל פסיעה ותנועה ונשימה, כמו שאמרו חכמים (בראשית רבה יד, ט) "כל הנשמה תהלל יה', על כל נשימה ונשימה חייב אדם להלל יה. וכל מי שאינו מעלה על לבו בכל רגע שהכל מאתו יתברך, אלא עולם כמנהגו נוהג, הרי הוא ככופר בו. ולפי שהוא מן הנמנע שיעמוד אדם מן הבקר ועד הערב ויתן שבח והודאה על כל פסיעה ונשימה ותנועה, וכל שכן רוב בני העולם הולכים תמיד אחרי הבלי העולם הזה באסיפת ממון וכיוצא בזה... ולזאת המציאו אנשי כנסת הגדולה תקנה, ויסדו לומר בכל תפלה ערב ובקר וצהרים ברכת הודאה ("מודים"), כדי שיכלול אדם בהודאה אחת את כל נשימות וחסדים ונפלאות שהוא יתברך עושה עמו בכל רגע, ויוצא ידי חובת כולן בבת אחת בהודאה אחת. ולזה יסדו לומר "מודים אנחנו לך וכו' על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך", דהיינו על כל נשימה ונשימה, "ועל נסיון שבכל יום ויום עמנו, ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת, ערב ובקר וצהרים" וכו'. ולכך תקנו לשחות בברכה זו, כמנהג בשר ודם המודה לחבירו דבר, הוא שוחה ומנענע לו בראשו".

וכיצד כורעים? אמרו בגמרא (מסכת ברכות דף יב, א):

"המתפלל כשהוא כורע, כורע ב"ברוך". וכשהוא זוקף זוקף ב[אמירת ה]שם". וכן על פי דברי הזהור (ח"ג רעא ע"ב) בעת אמירת מלת "ברוך" יש לכרוע בברכיים. [כי "ברוך" הוא לשון "ברכיים" – כך פירש מהרש"ל. הקב"ה מתואר כך בלשון נפעל "ברוך" כי כולם כופפים לפניו את ברכיהם].

ובאמירת מלת "אתה" יש לכופף הראש, כמה שהאדם יכול, אבל לא יותר נמוך מהחגור שבמכנסיו – כך כתבו הפוסקים. על שתי כריעות הללו כתב "משנה ברורה" (סי' קיג ס"ק יב) והעתיק מספר של"ה, וכן מספר "חרדים" (בן דורו של האריז"ל). ובאמת יש מקור לכך בגמרא (ברכות דף לד, ב) ומובא ברמב"ם (תפילה פ"ה הי"ג): "כריעה על ברכיים שנאמר 'מכרוע על ברכיו'". אמנם אין אנו משעינים את הברכיים על הרצפה, כי אין לעשות זאת על רצפת אבן. ודי לנו בכפיפה קלה. ומפורש בילקוט שמעוני (על תהלים ל"ה, רמז תשכג) "כל עצמותי תאמרנה... כריעת ברכיים בתפילה". ולכן כיון שהגמרא קראה לזאת "כריעה" (ברכות יב) והגמרא הגדירה זאת בברכיים (ברכות לד) כך יש לעשות.

אמנם רוב בני עדות המזרח נוהגים שכופפים את הגוף בעת אמירת "ברוך" [בלי פעילות בברכיים] וכופפים שוב את הראש בעת אמירת "אתה". כלומר שתי כפיפות דומות, אלא הראשונה קצת, והשניה עוד יותר, ובלי שום כפיפות ברכיים. מקורם ב"משנת חסידים" (של הרב עמנואל חי ריקי, רב זה חי בין 1743-1687 כלומר יותר מ-150 שנה אחרי אריז"ל) (תחילת ביאור אצילות דערבית, פ"א פסקא ב). מחבר "בן איש חי" ועוד פוסקים העתיקו דבריו. אבל באמת אין מקור לזה בדברי אריז"ל ("שער הכוונות", דרוש עמידה פ"ב, "פרי עץ חיים", פרק ששי) שם רק לימד אותנו מה מכוונים במחשבה, ולא דיבר כלל כיצד נוהגים עם הגוף.

ובאמת אפשר שגם "משנת חסידים" התכוין כמו דברי הזוהר, למרות שלא השתמש במלת "ברכיים". המלים שלו "יכרע גופו" אפשר להבין "על ידי כפיפת הברכיים".

אבל בין לאשכנזים ובין לספרדים העיקר צריכה להיות הכוונה, לא המעשה החיצוני. ולכן יש לכוין בדברי מהר"ל שהבאנו, וכן לדברי "תורת חיים" שהבאנו.

מדוע אין נוסח ברכה בשמונה עשרה לפקוד העקריות

שאלה: אשתי ואני מתקרבים לשנה רביעית שאנו נשואים, ועדיין לא נתברכנו בצאצאים. עשינו כמה טיפולי פוריות, ואשתי לא נקלטה. אנו מיואשים. ואני שואל שתי שאלות. [א] מדוע אין בתפילת "שמונה עשרה" שום בקשה שנזכה לבנים ובנות? כל שאר צרכים יש שם, אבל החשוב ביותר, ההמשכיות שלנו, אין שם?! ועוד אני שואל, מה טעם שאמשיך להתפלל אם משך כל השנים הללו לא השגנו מאומה?

תשובה: ודאי כי בתפילת שמונה עשרה נכללו כל הבקשות. הסיבה שאתה או אשתך אינכם מולידים כי יש אצל אחד מכם בעיה רפואית. בתחום זה התקדמו הרופאים פי אלף יותר ממה שהיה לפני מאה שנה. אבל עדיין לא הצליחו לפתור את כל הבעיות. הבקשה שלך שאתה ואשתך תתרפאו, ותהיה לכם יכולת פיזית להוליד, כלולה בברכת "רפאנו ה' וארפא". שם אתה תזכיר בקשה זאת.

ומה ששאלת, איזה טעם ותועלת יש בהמשך תפילותיכם אם עדיין לא השגתם מה שבקשתם? הנה יסוד ושורש בכל יהדותנו הוא שכל שהקב"ה עושה, היא לטובה (שולחן ערוך, אורח חיים

סוף סימן ר"ל). וזה נכון "כי קרוב ה' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת" (תהלים קמה, יח) אבל אין זה אומר שיסכים ה' לעשות לאדם כפי בקשתו אם יצא לו מזה נזק גדול, או עבירה גדולה.

על המקרא "וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מִכּוֹן שִׁבְתֶּךָ, וְסִלַּחְתָּ וְעָשִׂיתָ. וְנָתַתָּ לְאִישׁ כָּכָל דְּרָכָיו אֲשֶׁר תִּדְעַת אֶת לִבּוֹ, כִּי אַתָּה יְדַעְתָּ לְבַדְּךָ אֶת לִבְּךָ כָּל בְּנֵי הָאָדָם" (מלכים-א ח, ט) שאלו חז"ל מה הקשר בין עניינת תפילות ובין המשך המקרא "אתה לבדך ידעת?"

ענו חז"ל: "אם הוא תובע בנים ואתה יודע שיהיו מכעיסין לפניך, אל תתן לו. וכן אם תבע נכסים, ואתה יודע שעתיד לבעט (בהן) [על ידיהם] אל תתן לו" (תנחומא, תרומה, ט). כלומר אם יודע ה' מראש שהאיש הזה יתרחק מקיום המצוות, מחמת עושרו.

כלומר, אפשר להיות שהקב"ה צופה מראש שהצאצא יצער אותך, יתחצף באופן נורא אליך ולאשתך, יתפקר ויהיה מראשי הכופרים. ובכך כל שאר שנותיך יהיו חלילה בצער ועוגמת נפש. לכן ה' חסך ממך הצער, ועשה לטובתך.

כן, אם הקב"ה צופה שלפי התנאים הגנטיים שלך ושל אשתך, צפוי להיולד בן או בת עם מום חמור, מחלה קשה שאי אפשר לרפאותו, וכל ימיו של הצאצא ושל ההורים שלו, יהיו חלילה ביגון, מתח וצער. וה' עשה לך ולאשתך טובה שהציל אתכם מזה.

ואם תשאל, "להיפך. היתנה באפשרותו של הקב"ה להעניק לי ולאשתי ילד או ילדה בריאים וטובים, בלי בעיות. למה מנע ממני?" אפשר שלפי מצבך צריכים לך נס גדול של שינוי הטבע, ולזה צריכים להיות צדיקים גדולים, צריכים לזכויות רבות, מה שלעת עתה אין לכם. [וכדברי רמב"ם במורה נבוכים, מהד' הרב קאפח, עמ' ת"ט].

הוא הדין לענין מי שמתפלל שיהיה עשיר, ואע"פ כן הוא בינתיים עני, ומתלונן מדוע ה' לא עשה כבקשתו. ענה המדרש (שמות רבה לא, ה), מבוסס על הפסוק הנ"ל: "כיון שבנה שלמה את הבית אמר להקב"ה בתפלתו: 'רבון העולם! אם יש אדם שיתפלל לפניך שתתן לו ממון, ואתה יודע שרע לו, אל תתן לו'."

כי יכול להיות שיהיו לו צרות מהמתקנאים בו, או שמפני ריבוי ההון יעשה דברים בלתי חוקיים, ואח"כ "יתפשו" אותו השלטונות וישהה כמה שנים בבית סוהר או במשפטים ממתחים ומייגעים. מניעת הכסף היתה לטובתו.

לענין שאלתך השניה, משום מה להתפלל אם גם בלי זה שמא הקב"ה החליט לא לתת לך את מבוקשך? תדע לך כי האריז"ל כתב בתחילת "שער הכוונות" שהתפילה היא דבקות בהקדוש ברוך הוא, יחס ישיר, בין יתן לך מה שתבקש, ובין לא יתן. אתה צריך לחנך את עצמך שהקב"ה הוא העיקר בעולם, ולא בני אדם. הוא המרכז, ולא הצרכים שלנו. על ידי

תפילתך אתה בונה עולמות, אפילו אם אינך רואה את הפירות בעיניך המגושמות. אחרי מיתתך תזכה לראות כל הברכות הרוחניות שפעלת בתפילתך. ואז תשמח.

אַבְל המתקשה לעבור לפני התיבה כשליח ציבור

שאלה: אני בן ישיבה ואני בשנת אַבְל על אבי ז"ל שנפטר לפני כמה חדשים. בינתיים מאז כבר ר"מ בישיבה וכן בחור נוסף מהישיבה נהיו אבלים, והם הם שליח ציבור בישיבה, ואיני יכול להיות כאן ש"ץ לתפילה.

אבל להתפלל באיזה בית כנסת בעירי, שממהרים את התפילה, ולא אוכל לכוין "כלום" בעת שאני מתפלל, לא בתפילת לחש, ולא בהיותי עובר לפני התיבה, האם עדיף לי לא לעבור לפי התיבה? או האם בכל זאת, כיון שאני בן יחיד ואין לי אחים שיעשו זאת, חייב אני בכל אופן להיות ש"ץ בכל בית כנסת שם יתנו לי אפשרות זאת?

תשובה: יש לדון באופן הגיוני. הרמב"ם פסק (הלכות תפילה פרק ד הלכה א) כי מי שאינו מכוין בתפילה, לא יצא ידי חובה ועליו להתפלל שוב. [מקורו בברכות ל ע"ב] וכך נפסק בשולחן ערוך (סי' ק"א). לכן צריכים לשמור בכל מאמץ אפשרי שתוכל לכוין בתפילה.

לעומת זאת, ספר "זוהר חדש" (מהד' מוסד הרב קוק, דף מט) מביא כי מת אחד הופיע בחלום והודיע כי כאשר בנו עבר [בציבור] לתפילה ולקדיש, קרעו מהמת את גזר דינו ועונשו. וכן העתיק רמ"א (שו"ע יורה דעה שע"ו סוף סעיף ד) "מי שיודע להתפלל יתפלל, ויותר מועיל מקדיש יתום, שלא נתקן אלא ל[יתומים] קטנים".

אבל כבר ידעת ש"חובות הלבבות" (שער חשבון הנפש, פרק ג אופן ט) קובע כי "תפילה בלי כוונה, כגוף בלי נשמה". וגם הרמב"ם בספר תשובותיו (במהד' בלאו סי' רסא) כתב כי כשמתפללים "בחיפזון ובמהירות הרי היא טעות גמורה... כי אין הכוונה בהם [=באמירת הברכות] אלא שיהרהרו בהם כשיאמרום... [ידע שעם אדון כל העולם הוא מדבר בהם, בין שיבקש ממנו או יודה לו וישבחהו או יתאר פעליו וחסדיו, או יתאר נפלאותיו.... וכיצד מותר למהר בזה ולהסיח דעתו ממה שנאמר? אלא למי שאינו יודע מה הוא אומר ואינו מבינו [=כלומר שאינו מבין עברית] אלא דינו בתפילתו דין [עוף] תוכי והשוטה החוזרים על המלים" עכ"ל. [אפשר שלקח דימוי נורא זה מספר הכוזרי, מאמר ב סוף פסקא כד].

בכל אופן שאלה הדומה לשלך הגיע לפני הרב "חזון איש" והוא פסק שעדיף תפילה בכוונה מאשר לומר חזרת הש"ץ.

ואני מוסיף על דבריו. לפי רמב"ם, תפילה היא מצוה מדאורייתא [מהתורה]. לעומת זאת כל ענין חזרת הש"ץ היא רק מדרבנן. אם בהיותו ש"ץ בבית כנסת של הממהרים בתפילה, ומוכרח גם בתפילת לחש שלך למהר לא תוכל לכוין בלבך מה שאתה מוציא מפיו, כמו התוכי הנ"ל שהרמב"ם הזכיר, כלום בתפילה כזו תועיל לנשמת המת?

הרבה יותר טוב ומועיל שעליך להתפלל בכוונה, ודי לך בזה שתאמר קדיש אחרי התפילה. **"וכל מעשיך יהיו לשם שמים"**.

אם מותר לדלג על חזרת הש"ץ בתפילה

שאלה: אני מתמיד להתפלל כל בקר תפילת שחרית בבית הכנסת. אבל לפעמים אני ממהר ללכת לעסקים או טירדות אחרות. אני לא מבין מדוע אני צריך להתעכב ולשמוע חזרת הש"ץ. הרי כבר התפללתי כל התפילה! וכן יש אנשים אחרים בבית כנסת שלי או שמדברים זה עם זה וחלק קוראים בעלונים המפוזרים בבתי כנסת. בקושי יש מניין העונים אמן. מה חשוב כל כך שאשמע חזרת הש"ץ?

תשובה: הרבה בני אדם טועים. הם חושבים כי כל ענין חזרת הש"ץ היא אך ורק כדי להוציא ידי חובה מי שלא התפלל עד כה. ובימינו זה לא נכון. [א] כל הבאים לבית הכנסת, ויש בידיהם ספר הסיודור, יודעים להגיד כל המלים בכוחות עצמם. [ב] ואם בא אדם מחוץ לארץ שגם לשון הקודש אינו מבין ואינו יכול לקרוא, לא יועיל לו מה שהש"ץ מתפלל כי אינו מבין מה שהוא שומע.

אלא מה הוא הצורך לחזרת הש"ץ? ענה הרב יצחק זאב סולובייצ'ק על פי דברי הרמב"ם כי תפילת לחש היא רק של היחיד המתפלל, ותפילה של הש"ץ היא בשם כל הציבור כולו. עשרה אנשים המתפללים בבת אחת תפילת לחש, נקרא הענין "תפילה בציבור" [אות ב'] (רמב"ם, הלכות תפילה פרק י הלכה טז) אבל כאשר שליח-ציבור קורא התפילה בקול, זה נקרא "תפילת הציבור" [אות ה'] (רמב"ם שם, פרק ח הלכה א).

על פי סודות התורה, גבוהה מאד דרגת תפילת הציבור שהש"ץ קורא. כי יש עשר ספירות מעלה. תפילה בלחש נכנסת דרך ג' הספירות הנמוכות ביותר. אבל תפילת שליח ציבור, האומר דבריו בשם הכלל כולו, מגיעה עד ג' ספירות אמצעיות, הגבוהות מהקודמות (ספר "כף החיים", או"ח קא ס"ק ז). לכן מתפללים אותה בקול בלי חשש מהמלאכים המקטרגים.

מעניין הדבר. בגמרא (ברכות לב ע"ב) נאמר: "אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל שנאמר (תהלים כז, יד) 'קנה אל ה', חזק ויאמץ לבך, וְקנה אל ה'".

כתב הקדמון רבנו יונה (לפני 800 שנה) ב"אגרת התשובה" (ס"ק ט) בענין שמיעת חזרת הש"ץ: "יכוין לבו בכל ברכה וברכה כדי שידע על איזה ברכה הוא עונה אמן. ויש לו בזה שכר כפול. והרי זה כמו שנתפלל שני פעמים זו אחר זו. ואמרו רז"ל במדרש "אם התפללת ולא כיוונת לבך, וכיוונת לבך בחזרת הש"ץ תהא מבושר שתפילתך נשמעת".

הגר"א (בביאורו ע"פ סוד לאגדות מסכת ברכות, על ברכות ל"ב) כתב: אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל, היינו סוד ב' תפילות, בלחש ובחזרת הש"ץ, ששם מתקבל התפילה **יותר!**

לכן דבר פלא. כאשר הרמב"ם (תשובות הרמב"ם, עמ' 474-475) בזמנו ראה שהיו קלי-דעת המשוחרחים ביניהם לבין עצמם בעת חזרת הש"ץ, הוא תיקן בדורו שלא יתפללו כלל תפילת לחש, אלא מיד אחרי קריאת שמע יתחיל הש"ץ תפילתו בקול. [וכן במנחה ביטל תפילת לחש]. לכאורה לפי שְׁכָלְנוּ היה לו לבטל תפילת הש"ץ ולהשאיר לכל אחד להתפלל תפילתו בלחש? אלא זה מה שהנחנו יסוד. שעיקר בתפילה היא תפילת כלל ישראל, בעת חזרת הש"ץ, ולא תפילת כל יחיד ויחיד.

לכן, אם יש אחרים בבית כנסת שלך המזלזלים, אתה תהיה חרוץ ומוצלח. אתה תקפיד לעמוד קרוב לשליח הציבור ולענות לו על כל ברכה וברכה. לא דבר קטן-ערך הוא שאתה כאילו מתפלל שוב, וביתר תקיפות וביתר הצלחה. המושג הזה שבזה אתה כאילו מתפלל שוב, הוזכר ע"י ר' יוסף קארו ב"בית יוסף" (על הטור, קכד, ד"ה וכתב הרד"א [הוא ר' דוד אבודרהם]).

"חכם לב יקח מצוות" (משלי י, ח).

אם חייבים לענות לקדושה וקדיש גם למנין אין אנו שייכים אליו?

שאלה: ברחוב שם אני גר יש בית כנסת. יש שם הרבה "מניינים" מתפללים שחרית, קבוצות שונות זו אחר זו. לפעמים כאשר אני יוצא לעבודתי בבוקר ואני עובר ברחוב ליד בית הכנסת, אני שומע החזן הקורא "קדושה" של חזרת הש"ץ. וכמה אנשים עוברי אורח העוברים מבחוץ נעמדים שם ולא ממשיכים הליכתם, כדי להצטרף ולענות "קדוש קדוש קדוש" וכן "ברוך כבוד השם ממקומו". האם אני מחוייב לעמוד שם? או מותר לי ללכת לעבודתי או שאר עסקים שלי?

תשובה: האמת היא שלענות "קדושה" הוא ענין גדול. בספר הזוהר נאמר שהעונה אתם מקיים מצוה מהתורה "ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב). אמנם פוסקי ההלכות לא רשמו זאת בין המצוות מהתורה, וכן זה לא מוזכר כך בתלמוד.

בכל זאת, ענין לענות "קדושה" הוא דבר יקר וחשוב מאד. עיני קדושה נידונו בשו"ע או"ח סוף סימן קכ"ה. שם כתב הטור בשם ספר קבלה קדמוני (מלפני 1200 שנה) בשם "היכלות":

"ונוהגין בני ספרד ליתן עיניהם למטה בשעה שאומרים 'קדוש קדוש קדוש'. ובני אשכנז וצרפת נותנין עיניהן למעלה ונושאים גופן כלפי מעלה [=מרימים את עצמם ונעמדים על סוף אצבעות רגליהם]. וסמך למנהגם מ'ספר היכלות' [הכותב שהקב"ה אומר] 'ברוכים אתם לה' [מלאכי] שמים ויורדי מרכבה, אם תאמרו ותגידו לבני מה שאני עושה בשעה שמקדישין ואומרים 'קדוש קדוש קדוש'. וְלִמְדוּ אותם שיהיו עיניהם נשואים למרום לבית תפילתם ונושאים עצמם למעלה. כי אין לי הנאה בעולם כאותה שעה שעיניהם נשואות בעיני, ועיני בעיניהם". [עד כאן לשון המדרש].

ב"בית יוסף" ובט"ז שם, הביאו דברי "שבלי הלקט" (מלפני שש מאות שנה) המוסיף לצטט מספר ההיכלות: "כי אין לי הנאה בעולם וכו' באותה שעה אני אווז בכסא כבודי בדמות יעקב ומחבקו ומנשקו ומזכיר גלותם, ומקרב גאולתם".

הב"ח כתב שם בפירושו שכאשר מסתכלים כלפי מעלה יהיו עיניהם פתוחות, אבל הט"ז כתב שיהיו עיניהם סגורות, וכן כתבו אריז"ל והחיד"א. והיו שנהגו לנענע את כל הגוף כלפי מעלה, כי כך כתוב במדרש תנחומא (פרשת צו) וביאר "כף החיים" (קכה ס"ק יא, בשם אריז"ל) שזו מחמת עליית כל העולמות, מלה אחר מלה.

הרי שעניית קדושה יחד עם הציבור הוא ענין גדול. עד כדי כך, שבפירוש "שערי תשובה" (סוף סד קכה) קובע שאם יש לו לאדם ברירה אם לענות על קדיש או על "קדושה", ה"קדושה" עדיפה.

אני סבור שכל התיקונים הנפלאים הנ"ל נאמרו על מי שהוא מכין דעתו בעת אמירת המלים. אין כאן "קדושה" אם האדם רק מבטא בשפתותיו ואין דעתו על מה שמוציא מפיו. העיקר כאן הכוונה. אנו מצהירים בזאת כי הקדוש ברוך הוא נפלא ועליון, קדוש ומופרש מכל הגשמיות. אין בו חסרון ואין בו שום קוצר-יכולת. ולעומת זאת, "ברוך כבוד ה' ממקומו". "ברוך" הוא התפשטות השפעתו המביאה את כל היצורים לברך אותו ולהודות לו על חסדיו האין-סופיים שאין מספר להטובות שהוא מטיב לכל הברואים, מהרמשים הזוחלים הקטנים ביותר ועד יצורים הענקיים כמו הלויתנים או לקרנפים. לכל אחד ואחד הכין כל צרכיו כדי שיוכל לתפקד.

אבל נחזור לשאלה שלך. אם אתה ממחר לעבודתך או כל צורך אחר, אינך חייב להצטרף אליהם, כי כל הנ"ל הוא רשות ולא חובה. ועוד, תוכל לענות בעת שתמשיך בהליכתך, ואינך חייב לעמוד דום במקום אחד בלי לזוז משם.

זכור! העיקר הוא כוונתך בעת אמירת המלים.

הבטה בכהנים בעת ברכת כהנים

שאלה: בזמן שיש ברכת הכהנים בבית כנסת מדוע אסור להסתכל בהם? למה הם מתעטפים לגמרי בטלית?

תשובה: חז"ל לימדו שבזמן שהכהנים ברכו את העם במקדש, המסתכל בהם עיניו כהות [=נחלשות] (חגיגה טז ע"א). ואמרו שם שזאת מפני שברכו את העם בשם המפורש. שם זה אינו ידוע היום כיצד לכיין בו. כי אין הענין רק לבטאות את המלה אלא לדעת מה לחשוב ולהתבונן בצירוף אותיות אלו דוקא. כך כתב הרמב"ם (מורה נבוכים, ח"א פרק סא) "שאין בידינו היום ממנה כי אם מעט". מפורש בחז"ל (קידושין עא ע"א) שמדובר בו בסודות, כי החכמים היו מוסרים סוד זה לתלמידיהם רק פעם בשבע שנים.

לכן כתב רש"י (על חגיגה טז ע"א) שאסור להסתכל על ידי הכהנים "שהשכינה שורה על קשרי אצבעותיהם". אמנם התוספות (שם, ד"ה בכהנים) טוענים שיש טעם נוסף לכסוי הידים. שלא יהיה איזה מום בולט בידיהם (צבע או עקמימות האצבעות) והעם המתברך יסיח דעתו מלהקשיב

למלים של הברכה. תוספות מתבססים על הגמרא (מגילה כד ע"ב) ושם בגמרא מפורש שמדובר גם בזמן הזה שאין בית המקדש ולא מברכים בשם המפורש. הרי שני טעמים בידינו.

נבאר עומק שני ענינים אלו. מה הטעם לא להביט בשכינה שבידיהם? אלא יש טועים החושבים שהכהנים הם הם המפעילים את הברכה עלינו, ולכן אם אותו הכהן ניכר בציבור כאדם חוטא, או איש בור ועם הארץ, מה תועלת בברכתו? אלא יש לדעת "וְשָׁמוּ אֶת שְׁמִי [אותו שם המפורש] על בני ישראל, ואני אברכם" (במדבר ו, כז), אני הקב"ה הוא זה שמברך את העם (ירושלמי, גיטין פ"ה ה"ח).

אמנם נכון שבימינו אין מי שיודע שם המפורש, אבל בכל זאת רמזים רבים ועצומים יש בחיבור אותיות אלו שבשלושה פסוקים של ברכת כהנים, ונתבארו הרבה בספרו של הרב שמואל יניב "צפונות הברכה" (271 עמודים). לכן לחזק אמונה זו גם בימינו, עלינו למנוע הסתכלותנו באצבעות של הכהנים, ולכן הם מכסים את אצבעותיהם. לדין, הבית יוסף (על או"ח קכח) כתב שיש לכהנים לכסות את אצבעותיהם. [אמנם רמ"א שם סעיף כג כתב שאין זאת מנהג כולם].

ומה הענין לא להסיח דעת? חז"ל הקפידו שאין לציבור לעסוק בשום דבר בעת שמיעת הברכות. אפילו לומר פסוקים, כמנהגם של כמה העולים מחו"ל, אסור שאמרו "כלום יש לך עבד שמברכים אותו ואינו מאזין?" (סוטה מ ע"א). הרי מדובר כאן שהקב"ה הוא המשים ברכתו על כולנו, וחבל על האנשים שמסיחים דעתם במחשבות שלא מן הענין בעת ההיא.

ומאיזה טעם הכהנים עצמם מכסים לא רק את ידיהם אלא גם את פניהם? כותב השו"ע (או"ח סי' קכח סעיף כג)

"בשעה שהכהנים מברכים העם, לא יביטו ולא יסיחו דעתם, אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמו שעומד בתפלה; והעם יכוונו לברכה, ויהיו פניהם כנגד פני הכהנים, ולא יסתכלו בהם. הגהה [=של רמ"א]: וגם הכהנים לא יסתכלו בידיהם; על כן נהגו לשלשל הטלית על פניהם וידיהם חוץ לטלית; ויש מקומות שנהגו שידיהם בפנים מן הטלית, שלא יסתכלו העם בהם".

העיר שם "משנה ברורה" (ס"ק צ') "גם זה מפני היסח הדעת". כלומר ראוי לכהנים להתבונן ולכוון במה שמוציאים מפיהם ולא לקרוא המלים מתוך שיגרה. וגם לא יראו באנשי הציבור כדי שלא יחשבו באמצע הברכה על ענינים אחרים.

הערה נוספת. יש קהילות בארץ ישראל שאין אצלם ברכת כהנים בתפילות ימי החול. נהגו כך משום מנהגם בחוץ לארץ, שם לא ברכו מפני שחסרה לכהנים שמחה (מפני צרות שעוללו הגוים, וגם מפני חוסר פרנסה. על פי רמ"א קכח סעיף מד) והעתיקו מנהגם לארץ ישראל. אבל לפי הגמרא צריכים לברך ברכת כהנים בכל יום בשחרית ומוסף, אף בחול. ויש להחזיר עטרה ליושנה.

נוסח אחר של המאמר הנ"ל

כהנים מכסים את פניהם בעת ברכת כהנים

שאלה: נשאלתי מדוע הכהנים, בעת נשיאת כפיהם לברך את קהל המתפללים, מכסים את פניהם וידיהם בטליתותיהם. חיפשתי בגמרא וברמב"ם, ולא מצאתי ביאור לזה.

כך לשון הרמב"ם: (הלכות תפילה פרק יד הלכה ז) "כשיהיו הכהנים מברכים את העם לא יביטו בעם, ולא יסיחו דעתם. אלא יהיו עיניהם כנגד הארץ כעומד בתפלה. ואין אדם רשאי להסתכל בפני הכהנים בשעה שהן מברכין את העם, כדי שלא יסיחו דעתם, אלא כל העם מתכוונים לשמוע הברכה ומכוונים פניהם כנגד פני הכהנים, ואינם מביטים בפניהם". ולא הזכיר כיסוי פנים וידיים.

תשובה: חז"ל בקשו שהאדם המתברך יתרכז במחשבותיו וישים לב לאותן מלים שהכהן מוציא מפיו. ולכן פסלו חז"ל אמירת פסוקים בעת ששומעים הברכה, ודלא כמו שיש עדיין כמה קהילות שבטעות נוהגים לומר פסוקים. כך לשון חכמים: "כלום יש לך עבד שמברכין אותו ואינו מאזין?" (סוטה מ, ע"א).

לכן חז"ל גם מנעו מהכהנים שיש בפניהם או בידיהם איזה מום, שלא יגשו לברך את העם. כי בני-הציבור יסיחו דעתם מלהתבונן במלים ששומעים ויתבוננו במומים ההם. כך לשונם: "כהן שיש בידיו מומין לא ישא את כפיו. אף מי שהיו ידיו צבועות סטיס לא ישא את כפיו, מפני שהעם מסתכלין בו. מומין שאמרו [כלומר] בפניו ידיו ורגליו. ידיו בוהקניות לא ישא את כפיו, תניא נמי הכי ידיו עקומות, ועקושות לא ישא את כפיו" (מגילה כד ע"ב). וביאר שם רש"י: "לפי שהעם מסתכלים בו, ומובא בחגיגה (טז ע"ב) שהמסתכל בכהנים בשעה שנושאים את כפיהם, עיניו כהות, שהשכינה שורה על הידים שלהם".

התוספות (בחגיגה טז ע"ב) חולקים על פירוש רש"י הנ"ל, וטענו כי "עיניו כהות" נאמר רק בזמן שבית המקדש היה קיים, כי אז הכהנים ברכו וביטאו שם המפורש. אבל, לפי התוספות, הטעם האמתי שאין להסתכל בידי הכהנים הוא "משום היסח הדעת" של המתברכים מלשמוע הברכה.

במשך הדורות היו כהנים שמפני תאונות עבודה וכיוצא בזה נעשה מום בולט בפנים או בידים, והמציאו המצאה שאם הכהן יכסה בטלית גם את פניו וגם את ידיו יוכל כל כהן וכהן לעלות לדוכן ולברך את העם. כך פסק שולחן ערוך (קכח סעיפים ל-לא) וכן הרמ"א (סי' קכח סעיף כג) והמשנה ברורה (ס"ק קיז).

מזה למדנו דבר עצום. כמה חשוב ונחוץ הדבר שהמתפללים שם יתרכזו במחשבותיהם לשמוע ולהבין את המלים שהכהנים אומרים. ודאי אסור ללמוד תורה בזמן ההוא, וגם לא להסיח את דעתם לשום מחשבות אחרות.

מבחינה מסוימת, על פי פנימיות התורה, ברכת הכהנים קדושה יותר ועצומה יותר מכל שאר תפילת חזרת הש"ץ. אבינו שבשמים מברך אותנו, על ידי נציגים שקבע שידברו בשמו. כתוב "וְשָׁמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֲנִי אֲבָרְכֶם" (במדבר ו, כז).

יכול להיות שאותו כהן הוא בור ועם הארץ, או אפילו חוטא בהרבה עבירות ואפילו מחלל את השבת. לא ממנו אנו מתברכים, אלא הוא המקריא לנו מה שהקב"ה קבע לברך אותנו בו, כלולות בזה כל הברכות.

היה ראוי שגם הכהנים יכוונו מאד במה שמוציאים מפיהם. ולכן כדי שלא יתבלבלו ברצף מחשבותיהם, וישכחו כיצד להמשיך, הנהיגו חז"ל ששליח הציבור מקריא בפניהם מלה במלה מה לומר. כי היינו חושבים כיון שאמרו נוסח זה כבר אלפי פעמים במשך חייהם, יודעים הם לבטא אוטומטית את כל הברכה, ומאיזה טעם צריכים "לעזור להם"? אלא שֶהַתִּקָּן האמיתי הוא שגם הם יכוונו את דעתם לתוכן של כל מלה ומלה.

ה"בית יוסף" (סי' קכ"ח) כותב שהכהנים מכסים את פניהם כדי שלא יביטו בפניהם של הקהל, ויבואו להסיח דעתם מהברכה שמברכים, ואומר כי מנהג יפה הוא.

ברכת כהנים – כיצד יושיטו כהנים את ידיהם

שאלה: אני כהן ומאז בר-מצוה בברכת כהנים אני מושיט שתי זרועותי בצורה אופקית מהכתפיים שלי כאשר פני כפות ידי מול הרצפה, וגב היד כלפי שמים. זה עכשיו ספרו לי כי על פי סודות התורה זה לא נכון, אלא צריך להיות שאצבעות הידיים יהיו מושטות לקראת שמים, ופנים כל כף מול ראשי, זה מימין לראשי וזה משמאל. אני שואל מה הנכון לעשות?

תשובה: באמת בשולחן ערוך (או"ח קכח, סעיף יב) כתוב כמו שאמרת, פנים כפות הידים מול הרצפה. אבל אין לזה מקור, לא בגמרא (סוטה ל"ח), לא במדרש (במדבר יא, סוף ד) לא

ברמב"ם (הלכות תפילה פרק יד הלכה ג) ולא ברא"ש (מגילה ג פסקא כא). ואמנם בבית יוסף על הטור סימן קכ"ח, מציין זאת בשם "אורחות חיים" (לר' אהרן הכהן מלוניל).³²

לעומת זאת, ב"כף החיים" (של המקובל הרב יעקב חיים סופר) לשו"ע קכח ס"ק ע"ז, מביא בשם האריז"ל שצריך להיות כפות הידים מול הראש של הכהן, זה מימין וזה משמאל, ושהזרועות לא יהיו גבוהים מהכתפיים. וכיון שלא מצאנו לכך סתירה בדברי חז"ל, לכאורה כך צריכים לנהוג. וכמו שכתב "כף החיים" שם בס"ק פ': "כל דבר שלא נזכר בתלמוד ויש בזה מחלוקת בין הפוסקים, דעת המקובלים יכריע". והכרעה זו, לענין אחר, הוזכר גם ב"משנה ברורה" (סי' כ"ה סוף ס"ק מ"ב).

ויש לי פנינה יקרה למסור לך. הרב שמשון רפאל הירש, בפירושו לתורה (על במדבר ו, כג) כותב: "בנשיאת כפים, בידים מורמות אל על, כרומזות אל ה', ולא בידים פרושות קדימה, כאלו בא לתת. כהני ישראל אינם נותנים ברכה... ברכת כהנים אין לה כח מאגי,³³ הנובע מן הכהן ומן הנוסחא.... מקריאים להם מלה מלה כל לשון הברכה. נמצא שהם רק אומרים את הברכה שכבר נאמרה להם על ידי נציג הקהל המתברך. הכהנים המברכים נוהגים איפוא בסבילות גמורה, ואין הם אלא כלים לברכה. קריאת 'כהנים' אינה מופנית אל היחיד. 'לשנים קוראים' 'כהנים', ולאחד אינו קורא' (סוטה לח, א) ושמא זה טעמו של דבר. ברכה היוצאת מפי איש אחד עלולה להבליט את אישיותו של היחיד ולתת לו הילה של חשיבות יתירה... יש אומרים שכהן יחיד אינו חייב מן התורה לברך ברכת כהנים" (עיין ט"ז שם ס"ק ג) עכ"ל.

זאת אומרת, האצבעות הפרושות כלפי מעלה ["כרומזות אל ה'"] מהוות בקשה ותפילה של הכהן אל הקב"ה שהוא הוא שיברך את ישראל. אין כאן מעשה סמלי כאילו הכהן מניח ידיו על גבי ראשיהם של המתברכים, כמנהג אבות המברכים את צאצאיהם.

מעניין הדבר, כי בספר "לקט הקמח החדש" (של הרב יעקב צבי כ"ץ) מביא (קכ"ח ס"ק עד) שמהרי"א אסאד לימד הכהנים [שיהיו] זקופות אצבעותיהם למעלה, כהכף החיים הנ"ל.

זה ודאי שהרב הירש ראה דברי השולחן ערוך, ואע"פ כן כתב לנהוג אחרת.

32. **במהדורות** דפוס רגיל של הספר אין פסקא זו. אבל במהד' משוכללת של מכון ירושלים, על הלכות שבת, במבוא בעמ' סד, הביאו פסקא זו הנמצאת בכתב יד. כי היו הרבה השמטות החסרות בדפוס הקודם.

33. **דומה** לכישוף.

חוסר ברכת כהנים לאנשי הגליל

שאלה: אני איש ירושלים. הזדמן שנדרשתי להשתתף בכנס-עובדים של החברה שם אני עובד, והוא התקיים ליומיים בחיפה. להפתעתי ראיתי שאין הכהנים שם נוהגים "נשיאת כפים" (ולברך את העם) בסוף חזרת הש"ץ. מעולם לא ראיתי כך בירושלים. ואמרו לי שכך נהוג בכל אזור הגליל, מדורי דורות. מה פשר הדבר?

תשובה: באמת בגמרא (סוטה דף לח ע"א) קבעו חז"ל שעל הכהנים לברך את העם בסוף חזרת הש"ץ של שחרית. במנחה לא נוהגים כך, כי חששו חז"ל שבסעודת הצהריים יש הרבה ששותים יין, ובזה נפסלים הם מברכת כהנים. ובערבית אין חזרת הש"ץ.

בחוץ לארץ, נהגו קהילות אשכנז באירופה כבר מאות שנים שאין הכהנים מברכים את העם, כי אם בחגי ישראל. וכך הסביר הדבר הרמ"א (שו"ע או"ח סי' קכח סעיף מד):

"נהגו בכל מדינות אלו שאין נושאים כפים אלא ב'יום טוב', משום שאז שרויים בשמחת 'יום טוב', וטוב לב הוא יברך; מה שאין כן בשאר ימים, אפילו בשבתות השנה, שטרודים בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם; ואפילו ב'יום טוב', אין נושאים כפים אלא בתפלת מוסף, (שיוצאים אז) [שעומדים לצאת בגמר התפילה] מבית הכנסת וישמחו בשמחת 'יום טוב' עכ"ל.

הרב "משנה ברורה" הסתייג מהטעם שנתן הרמ"א ואמר שלשונו מגומגם. חס וחלילה שיצטערו בשבת על ביטול מלאכתם ביום הקדוש. אלא יש טעם של ביטול זמן מלאכתם בימות חול, שמפני הארכת זמן התפילה הם מאחרים להתעסק בפרנסתם. וביטול נשיאת כפים בשבת בשחרית, הוא מפני ההרהורים.

ויש לו מעין ביקורת נרמזת על המבטלים ברכות כהנים, בדברי ה"משנה ברורה" בהערה שבתחתית הדף (תחת "שער הציון") "ודע דנשיאת כפים בחוץ לארץ הוא גם כן מדאורייתא... ועל פי המקרא "ולברך בשמו" (דברים י, ח) משמע שמצוה זו נוהגת תמיד".

בספר "הגאון החסיד מוילנא" (של ר' בצלאל לנדוי) מסופר שניסה הגר"א כמה פעמים להחזיר עטרה ליושנה, ולהנהיג שוב "נשיאת כפים" בכל יום, ולא הצליח בזה. ה"בית יוסף" כותב "יישר כוחם של בני ארץ ישראל וכל מלכות מצרים שנושאים כפיהם בכל יום".

היתה באירופה תנועת התעוררות לחדש מצוה זו בכל יום, לפני כשלוש מאות שנה, אבל הרב כצלנבויגן ("כנסת יחזקאל"), מגדולי הפוסקים בדור ההוא, התנגד לכך כי גם שבתאי צבי ניסה לחדש המנהג, וכדי שלא יאמרו שעושים זאת בעקבות התעוררות שבתאי צבי, אין ראוי לנהוג כך.

בעלייתם לארץ ישראל של גדולי תנועת החסידות (שנת 1777 ואילך) הם המשיכו במנהגם של חוץ לארץ. הם שיישבו את הגליל (טבריא, צפת, עכו) ונמנעו מברכת כהנים בכל יום, ולא כאחיהם הספרדים.

אבל תלמידי הגר"א שעלו לארץ ישראל (בהנהגת הרב מנחם מנדל שקלובר) ייסדו את יישוב הפרושים בירושלים (1816), והם מימשו מה שניסה הגר"א לתקן בחו"ל, אף שהוא לא הצליח לכך בזמנו. כידוע, היישוב בפתח תקוה, וכן שאר יישובי השרון והשפלה, היו מאנשי ירושלים, ולכן האשכנזים שבהם הם המקיימים מצוה זו בכל יום ויום. [והספרדים נוהגים ברכת כהנים בכל יום בכל מקום]. מה שאין כן בגליל, שם היתה השפעת תנועת החסידים.

הערה מעניינת. לפי הרמ"א שאין נשיאת כפים, מחמת העצבות הכללית השורה על בני חוץ לארץ, מאיזה טעם הסכימו לברכת כהנים ביום כיפורים? ענה על כך ה"משנה ברורה" (קכח ס"ק קסו) "נושאים בו כפים שיש בו שמחת מחילה וסליחה".

המאריך בתפילה ומפסיד שמיעת "קדושה"

3שאלה: אני עובד בתעשייה, ואני חייב להיות במקום עבודתי כל בקר בשעה 8. נסיעה שלי לעבודה אורכת כחצי שעה, וגם אני צריך זמן-מה לארוחת בקר. לכן אני צריך להתחיל להתפלל לא יאחר משעה 6:30. אין אז הרבה בתי כנסת המתפללים בשעה מוקדמת, ובמקום שם אני גר יש עוד אנשים כמוני הממהרים לעבודתם. תפילת "שמונה עשרה" שלהם אורכת כארבע דקות ומיד מתחילים חזרת הש"ץ. אבל תפילה שלי, שאני משתדל לכיוון מחשבותי בה, לא סתם להגיד מלים בלי לחשוב כלום, היא לפחות שבע או שמונה דקות. ואני מפני זה מפסיד הזדמנות לענות עם הקהל "קדושה". שמעתי שהוא ענין נשגב ונפלא, ואני מצטער להפסיד זאת כמעט בכל יום. אמרו לי שיש אפשרות לשתוק אז, ולהאזין לחזן האומר "קדושה" ובזה אני אצא ידי חובתי. האמנם?

תשובה: באמת פתרון זה, לשתוק ולשמוע המלים מפי החזן, נמצא בשולחן ערוך (או"ח קד, סעיף י) "ישתוק ויכוין למה שאומר שליח ציבור, ויהא [שומע] כעונה". אבל הרב יוסף

קארו רק כתב מה שנהוג בישראל, אבל מקור דין זה הוא בתוספות (ברכות כא, ב) ושם יש מערערים על מנהג זה, כי אם "שומע כעונה" הרי הוא מפסיק באמצע בקשותיו בדבר שאינו מעצם תפילתו. [לדוגמא אדם המבקש על רפואה או פרנסה ובאמצע הוא אומר "קדוש קדוש", איזה נימוס יש בזה? איזה חוסר-כבוד מול הקב"ה?!]. מכל מקום בעלי התוספות העידו כי כך היה מנהג העם. ולכן שולחן ערוך הביא הנהגה זו.

אבל כאשר נעיין, ניווכח שאין סמך בימינו למנהג זה. כי הרב יוסף חיים (מחבר "בן איש חי") בספרו "עוד יוסף חי" (משפטים אות ו) פוסק שדין זה נאמר רק כשיש חזן קבוע, היודע כי עליו לכוין להוציא ידי חובה כל השומע דבריו. אבל כאשר עוברים לפני התיבה באופן ארעי בכל יום ויום אדם אחר, מתנדב או "בעל יאהרצייט", ורובם ככולם אינם חושבים "להוציא ידי חובה כל השומע", אין שתיקה ושמיעה לדבריו מועילה כלום. והסכים לזה הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ששי, או"ח טז, עמ' נז). והוסיף שהדין הזה, לשמוע מפי החזן הוא "רק כשהוא אומר בקול רם, אבל אם קולו נמוך, או החזן אומר את המלים יחד עם הקהל, ולא בנפרד מהם, קולו לא נשמע, לא שייך בזה "שומע כעונה".

והרב יוסף קאפח, בביאוריו ל"משנה תורה" לרמב"ם (הלכות תפילה, סוף פרק עשירי) הביא כי לפי הרמב"ם אין לנהוג עצה זו "לשתוק ולשמוע מפי החזן". כי "העוסק במצוה, פטור מכל מצוה אחרת". אי אפשר לאדם המתפלל ומתחנן ומבקש דברים מסוימים, להשתתף במצוה אחרת של הקדשת שם שמים. ודייק שם שלא רק "פטור" אלא גם "אסור". כי "אין מעבירים על המצוות". וציין לדברי עצמו בפירושו על רמב"ם בהלכות קריאת שמע (פרק ב, ציון מג בדברי הרב קאפח, עמ' סח) שם התבסס על לשון רמב"ם הלכות תפילה סוף פרק עשירי: "והגיע שליח ציבור לקדושה, לא יפסיק ולא יענה קדושה עמהם". מפני מה רמב"ם כפל לשונו, "לא יפסיק ולא יענה". אלא לא יפסיק בלי להגיד כלום, וכל שכן שלא יענה". הרי לפי רמב"ם יש איסור לשתוק ולשמוע דבר אחר שאינו מעניין תפילתו.

וכן מה שהורה אחד מחשובי רבני דורנו שהמאריך בתפילה ושומע שהגיעו ל"ברכת כהנים" ישתוק וישמע ויכוין לברכתם, לפי דברי רמב"ם זה לא רק מגונה אלא גם אסור.

התפילה אינה רק טכס של אמירה, אלא היא תחנוני לב, בריכוז המחשבה. לכן, לפי האמור לעיל, דברי הרב בן איש חי ודברי הרב עובדיה יוסף, אין אפשרות בימינו לנהוג עצת התוספות והשולחן ערוך.

נוסח אחר של המאמר הנ"ל המאריך בתפילת לחש, ומפסיד "קדושה"

שאלה: אני מאריך בתפילת לחש, בין מפני שאני אומר המלים לאט ובין מפני שאני מוסיף הרבה תחנונים. אבל מפני זה אני מפסיד ולא אומר "קדושה" עם הקהל. אמרו לי לשאול אם אני עושה כראוי.

תשובה: ודאי כי אמירת "קדושה" היא מצוה מדרבנן. אבל תפילה, לפי הרמב"ם, היא מצוה מהתורה ("ולעובדו בכל לבבכם" – תענית ב ע"א). גם רמב"ן שהיה סבור כי תפילה היא רק דרבנן, אבל הוא מודה כי כאשר יש שעת צרה, כמו בימינו אנו שהערבים מאיימים להשמיד את מדינת ישראל, גם הוא מודה (בסוף דבריו בהערותיו ל"ספר המצוות" לרמב"ם, מצות עשה חמישית) שעכשיו היא מצוה מהתורה. לכן פשוט מאד שמצות תפילה עדיפה מההשתתפות באמירת "קדושה" בציבור.

ולא רק זה. אלא יש כלל "העוסק במצוה, פטור ממצוה אחרת". כך פסק "ערוך השולחן" בעניינו (על אור"ח סי' קיט) שכיון שאתה עוסק במצוה אחת, אתה פטור מכל מצוה אחרת. בספר "שדי חמד" מביא פוסקים שאפילו אם אתה עוסק במצוה שהיא מדרבנן, וצצה לפניך מצוה אחרת שהיא מהתורה, אל תפסיק מהמצוה מדרבנן שאתה עוסק בה.

אינני מציע לך למהר באמירת המלים ולקצר בכוונותיך. כי עיקר התפילה אינו האמירה כשלעצמה, אלא כוונת הלב. כמו שאמרו בגמרא "ולעובדו בכל לבבכם" (תענית ב ע"א) אם כן אל תתפוש את הטפל ותפסיד את העיקר.

אפשר שאמרו לך שיש לפניך עצה, כי אפילו שאתה באמצע תפילת לחש, כאשר החזן מגיע לקדושה, תשתוק ותכוין לשמוע מפיו כל המלים שאומר ובזה תצא ידי חובתך כי "שומע כעונה" (שולחן ערוך, סי' קד סעיף ז). אבל אני סבור שאין לסמוך על כך. [א] כדי לצאת ידי חובה צריכים כוונת הלב של השומע ושל המשמיע. ורוב חזנים בזמננו כלל אינם מכוונים להוציא את השומעים ידי חובתם. כך כתב "מגן אברהם" (על סי' תרי"ט ס"ק ג). והרב "בן איש חי" (בספרו "עוד יוסף חי", משפטים אות ו) מלמד כי רק אצל חזן קבוע אפשר לסמוך שיכוין להוציא חובה את שומעיו, כי יודע מדין זה. אבל כאשר מחליפים חזנים ביום ויום (כמו בימינו שכל הרוצה לעשות תיקון למת, עובר לפני התיבה), רובם ככולם אינם יודעים דין זה.

[ב] בנוסף לכך, הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ששי עמ' נז) מתלונן שעל פי רוב החזן אומר את המלים של קדושה בלחש ביחד עם שאר הציבור, ואינו אומר אותם בנפרד מהם אחרי שיסיימו, ואז אדם הנמצא עדיין בתפילת לחש כלל אינו שומע מה שהחזן אומר.

[ג] ואני מוסיף על דבריהם. תפילה אינה רק טכנית, להגיד את המלים. אם אתה עומד לפני מלך מלכי המלכים, ומבקש ממנו בקשות, הא כיצד תאמר לו באמצע: "תמתין לי, כי אני עונה עכשיו קדושה". הא כיצד זה נשמע בשמים? "סלח לנו אבינו... נקדישך ונעריצך" אתה הרי משבש את סדר המלים. כך מתחננים לפני מלך?

[ד] ואפילו התוספות, שהביאו דין זה (ברכות כא, ב) פקפקו ביעילות עצה זו, אבל אמרו רק "נהגו העם".

[ה] וקושיא הכי גדולה נגד מנהג זה, שהרי שם אמרו חז"ל שהמאחר לבוא לבית הכנסת, ומעריך שלא יספיק לגמור את "שמונה עשרה" ולהספיק לענות "קדושה" ימתין עד אחרי שכולם יסיימו תפילתם ורק אז יתפלל ביחידות. ואם לחז"ל היתה עצה זו להפסיק באמצע תפילת לחש ולצאת ידי חובה ע"י שמיעה מהחזן, מדוע לא הציעו הצעה זו? אלא ודאי, זה מנהג העם, ולא מנהג חז"ל.

שבנו לשאלתך. אתה תתפלל בנחת וביישוב הדעת. ואם "הפסדת" קדושה, לא נורא. עסקת במצוה שהיא גדולה פי כמה וכמה.

תפילה בבית כנסת קבוע

שאלה: אני מתפלל בקביעות בבית כנסת בישוב שלי. האם עדיף לעלות לפעמים לעלות לירושלים ולהתפלל ליד הכותל המערבי?

תשובה: חז"ל (ברכות ו ע"ב) הבטיחו שהקובע מקום לתפילתו, אלהי אברהם בעזרו, וגם אמרו (ברכות ז ע"ב) "אויביו נופלם תחתיו". זו היא ברכה שאנו זקוקים לו מאד בימינו. הטעם לחשיבות קביעה זו מפורש ע"י מהר"ל (נתיבות עולם, עבודה, פרק ד). לעומת זאת, התפילה ליד הכותל המערבי אינה ממש כאילו האדם מתפלל בבית המקדש. אילו היה השטח הַרְחָבָה של הכותל שייך להר הבית, היה אסור לאדם נשוי להיות שם ללא טבילה במקוה, וכן היה אסור לאשה טמאה טרם-שנטהרה להיות שם. אלא מעלת רחבה זו שליד הכותל הוא של בית כנסת עתיק ומפואר שהתפללו שם רבבות אלפי ישראל, זה כבר קרוב לאלפיים שנה, וקראו לכותל "כותל הדמעות" מפני נחלי דמעות קדושות שנשפכו שם.

מה היא מעלתו של העולה להתפלל ליד הכותל המערבי? צריכים לדעת כי יחוד הכותל הוא מפני שהוא שריד חומת בית מקדשנו. עשרות מצוות יש לנו בתורה השייכות לקיום המקדש. צופים אנו להקמתו מחדש. מקום נפלא זה הוא ערש לידת האנושות, כדברי חז"ל (יומא נד ע"ב וראה גם דברי הרמב"ם, הלכות בית הבחירה, פ"ב ה"ב ששיבח להפליא את המקום). האדם הבא לפני הכותל, הוא מגיע למקום שם יש כביכול חלון לרקיע, וכל תפילותיהם של ישראל בכל כדור הארץ עולות לפני כסא הכבוד רק בזכות המקום הזה (ברכות ל ע"א). ודאי כי קדושת המקום נשגבה ביותר, וכל המתגעגעים לבוא לכאן, ניצוץ נפשם יודעת כי "זה שער השמים" (בראשית כח, יז). וזאת אפילו אם אינם מודעים לכך במוצהר, אבל נפשם יודעת זאת.

אמנם, צער גדול יש לנו בבואנו למקום הזה. לפי ההלכה, אין לטמאים לדרך במקום המקדש, כל שכן גוים (כלים, פ"א משנה ח). ובימינו מחמת חולשת השלטון הישראלי "נִכְרִים מקרקרים בהיכלו" (יומא סט, ב). לפעמים הערבים ממטירים אבנים וכלי משחית על היהודים המתפללים ליד הכותל. ובמקום שהממשלה תוציא משם כל האוכלוסיה העויינת, השלטון מתרפס ומתחנף. לא די בזה אלא גם כשיש יהודים העולים להר הבית (רק אל אותו השטח שהרב גורן אמר היכן מותר להיות) המשטרה אינה נותנת ליהודים להתפלל או להראות שום סמן של דת יהודית, אפילו להשתחוות. ולכן אם בזמן "מלחמת ששת הימים" הוכרז "הר הבית בידינו", פתגם זה נהפך לאות מתה.

ההלכה (שו"ע או"ח סי' תקס"א) קובעת שעל האדם לקרוע בגדיו (החולצה) עת שהוא רואה את מקום בית המקדש בבזיונו, בחורבנו. פטור מזה הוא מי שלא עברו עליו שלושים יום מאז שראה את הבית לאחרונה, או הרואה אותו בשבת ויום טוב, כולל חול המועד וראש חודש, ולפי הרב טיקוצ'נסקי גם הרואה ביום ששי אחרי חצות יום. דין זה חל גם על נשים.

יש עצה דחוקה שהאדם לפני שרואה את כיפת הבית, ילבש חולצה שאינה בבעלותו. ודאי אינו רשאי לקרוע חולצה שאִוְלָה שאינה שלו! כיצד ביצוע הַעֲרָמָה זו? עוד לפני שמגיע לשטח ההוא יעביר הבעלות של החולצה בה הוא כבר לבוש בה אל אדם אחר, ע"י קנין חליפין. כלומר ימשוך ממנו עט או כל כלי אחר ממי שהוא מעביר אליו את בעלות החולצה, ויגיד "בקנין חליפין החולצה שלך למשך שבעה ימים" [=כי כך זמן האבלות] והחולצה עוברת לבעלותו של בעל העט. ובאופן זה אתה פטור מלקרוע הבגד.

אבל אע"פ כן, צער גדול צריך לקונן בלבנו. כי בית המקדש בתפארתו, בעת הקדמון, היה משכן לרוח דבקות שלנו באבינו שבשמים. כשראינו עשרת הנסים שהיו במקדש (אבות פרק ה משנה ה) חשנו שיש לנו אבא, ידענו שיש עם מי לְדַבֵּר. והיום יש הסתרת פנים. היום יש אפילה. היום יש רוח טמטום כאילו "עולם כמנהגו נוהג" בלי הופעת קדושת עם ישראל.

נחזור לענין. ודאי יש ענין גדול להתפלל ליד הכותל המערבי, מקום שהתקדש ע"י תפילותיהם של אבות-אבותינו כאלפיים שנה. ובכל זאת, אין לאדם לבטל מקביעותו במקומו ביישובו לתפילה, כי לא נשכח את דברי חז"ל בהם פתחנו מאמר זה. אבל מי שבין כה נוסע לירושלים, למען עסקיו, או לבקר ידידים, או להשתתף באיזו חתונה, אם הוא יכול ללכת למקום קודש זה, אשריו ומה טוב לו.

בנסיעתו בכביש הבינ-עירוני אני רואה אנשים מתפללים בצד הכביש

שאלה: מפני עבודתי אני צריך לנסוע פעמיים בשבוע בין תל אביב לירושלים. אחרי הצהרים, סמוך לערב, כאשר אני חוזר לתל-אביב אני לפעמים רואה מכונית חנויה לצד הכביש, ואיש עומד ליד המכונית, מתנועע בתפילה. לפעמים זה אפילו אחרי שקיעת חמה, בדמדומי היום. והתפלאתי תמיד לתופעה זו, שקורה הרבה. היכן תפילה בציבור? ומפסידים לענות קדיש וקדושה. ספרתי על כך לחבר בעבודה והוא גלה לי שהוא חסיד, וגם הוא נוהג כך להתפלל. והסביר את עצמו: על פי הקבלה אחרי הצהרים היא מדת הדין, ויש מקטרגים על התפילה. אבל ככל שהזמן עובר, ובמיוחד לפני סוף זמן אחרי הצהרים, נחלשת מדת הדין ויש יותר סיכוי שהתפילה תתקבל. ועוד נימוק נתן. זה כדי לחנך את הציבור הרחב, והחילוני, שיש מושג להתפלל מנחה. לפי ביטוי אמר "אני מקדש בזה שם שמים. שכולם רואים שמפסיקים את הכל, אפילו הנסיעה, כדי להתפלל. ולכן אני עושה כך באופן קבוע, בכל נסיעה.

תשובה: ודאי כי אנשים אלו עושים שלא כדין. ראשית, כי יש חובה להתפלל בציבור. זו היא הסגולה הבטוחה ביותר שהתפילה תתקבל ותשיג תוצאות (תענית ח ע"א). ועוד, חובה לענות על קדיש וקדושה. ועוד שאמרו חז"ל "כל הקובע מקום לתפילתו אלוהי אברהם בעזרו, ואויביו נופלים תחתיו". ולזה אנו צריכים היום מאד מאד! ואם מתפלל בכל פעם לצד הכביש, כיצד קבע לו מקום?

ומה שאמר כי מדת הדין נחלשת ככל שעובר הזמן, שיקום מי שהוא ויגלה היכן זה כתוב בזוהר או בדברי אריז"ל. החיד"א מלמד (שו"ת חיים שאל, ח"ב סי' י' סוף פסקא ג) שאין לסמוך הלכה למעשה על שום שינוי שיאמרו מקובלים אחרים, כי הכל על פי סברות עצמם.

קידוש השם הוא על ידי שמקיימים מה שהקב"ה קבע להלכה. תראה ברמב"ם (הלכות יסודי התורה, פרק חמישי הלכה י').

וידוי על חטאים, גם על מה שלא חטאנו בהם כלל

שאלה: אנו אומרים תמיד בוידוי "אשמנו, בגדנו, גזלנו.." אבל אני יודע שאני אומר את הדברים סתם. כי אני פקיד פשוט. אין לי עסק במסחר שאעבור איסור גזל. משום מה עלי לשקר ולומר סתם ככה "גזלנו"?

תשובה: "גזל" איננו רק בממון. אפרט לך חמשה אופנים, ותבדוק אם לא נכשלת בזה אף פעם.

[א] אם בקשת להכנס לחנות לרכוש מוצר, והחנות ההיא נמצאת ברחוב סואן בתחבורה, אבל לכמה דקות חנית חניה כפולה, כלומר צמוד לרכב שכבר חונה כי לא מצאת מקום פנוי להחנות את רכבך ליד המדריכה. מפני זה שאר רכבים העוברים שם צריכים להאט את נסיעתם כדי להקיף את רכבך, ולא די בזה אלא לפעמים גם מוכרחים לעבור לנתיב הנגדי, בזהירות רבה מפני רכבים הבאים ממול. נכון שלא היה שם שוטר לרשום לך דו"ח, וגם אם היה בא שוטר, היתה אשתך (היושבת עדיין באוטו) מפיסת אותו באמירה "תיכף בעלי ישוב". אבל גזלת זמן מהציבור החולף בכביש.

[ב] אם עשית מסיבה בביתך, שבע ברכות או יום הולדת לסבא וסבתא, והמסיבה לא הסתיימה בשעה 11 בלילה אלא נמשכה מעבר לזה, והרעש של המוזיקה-בקול הפריע לשכנים ללכת לישון, הרי גזלת מאנשים את השינה. לא יוכלו לתבוע אותך בבית דין של מטה, אבל יש תביעה נגדך בבית דין של מעלה.

[ג] אדם אחד עובר-ארח אומר לך "שלום" ברחוב, אבל הוא צעיר מדאי בעיניך, או שאינך מכבד אותו מפני שהוא מתפרנס מעבודה מזולזלת, ואינך משיב לו "שלום", אמרו חז"ל (ברכות ו, ב) עליך: "גזילת העני בביתך".

[ד] אם אתה כן יודע תורה, ובא תלמיד לבקש ממך שְׁתַּלְמַד אותו דבר בתורה, ואתה דוחה אותו, לא מסיבה אמיתית שאין לך יכולת פרקטית לכך, אלא מתוך גבהות לבך והתנשאות, אמרו חז"ל (סנהדרין צא, ב) "המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גזלו מנחלת אבותיו".

[ה] אם אתה מתבקש לשלם מסי עיריה, ויש לך כסף במה לשלם, אלא אתה משתמש במסמכים פיקטיביים כדי להפטר מהמסים, או כדי לקבל הנחה ניכרת, בזה אתה גוזל משאר תושבי העיר. כי מפני גִּטּוֹל כספי הרובץ על ראשי העיר יצטרכו להעלות רף המסים לכל שאר התושבים. נכון מאד אחד המשתמט אין לכך השפעה. אבל אם יש כמה כמון, במספר ניכר, כולכם שותפים בגזל משאר תושבי העיר.

הראיתי לך כי קשה מאד להנצל מעון גזל. אבל על האדם לעשות ככל שביכולתו, ולהיות עירני תמיד.

חיזוק למי שקשה לו לרכז מחשבותיו בתפילה

שאלה: אני כבר נחלשתי מלהתפלל בכל יום ויום. לחזור ולומר אותן המלים, שוב ושוב. ואינני רואה שאני משיג מה שבקשתי מהקב"ה. גם קשה לי להתרכז במה שאני אומר. הפה שלי מבטא המלים אבל מחשבותי הן מלאות נושאים אחרים בו-בזמן שאני אומר את המלים. האם חייב אני להמשיך ולהתפלל?

תשובה: אתה אינך מכוין מחשבתך בתפילתך כי אינך יודע מה הוא ערכה של תפילה. לא הבִּנְתָּ כראוי מה שאתה משיג בזה. כל אדם ואדם בעולם יש לו בעיות. או בעיות גופניות, או בעיות נפשיות, או בעיות בעיני ממון, או בעיות בעיני משפחה, או בעיות בעיני עבודתו, ועוד. והנה התורה הגישה לנו אמצעי איך לגשת לאדון-העולם, לפנות אליו ולבקש פתרון לבעיות אלו. אסור להחמיץ אפשרות זו להשגת הצלחה בהתמודדות שלנו עם הבעיות!

הבעיה שלך היא שאינך ער לתופעה שאתה, כשנגשת להתפלל, אתה מדבר עם הקב"ה כביכול "פנים אל פנים". מיד שפסעת פסיעותיך אל מקום תפילתך, התקרבת אל השכינה. ברגע שאתה עומד זקוף לפניו, מוחץ צריך לתפוש שאתה נעמד מול "מי שאמר והיה העולם", אדון כל. וכאשר אתה כורע ומשתחוה במלים "ברוך אתה השם" אתה מביע כניעה והתקשרות לפני ריבון כל העולמים. אילו הִתְדַּרְתָּ לשכלך את הרעיון מה יש לך בכריעה זו, לא היית מבצע אותה עם נטיית הראש והצואר בלבד, תנועה קלה, אלא כופף את הברכיים, ומנמיך את ראשך לכל הפחות עד למחצית גובה גופך. עליך לדמיין בדעתך לפני מי אתה כורע ומשתחוה, מי שהעניק לך את החיים, מי שהעשיר אותך בעינים לראות, ואזנים לשמוע, ואצבעות ידיים לפעול, ועוד כל אלפי היכולות שיש לגופך האנושי. וכן תתבונן בעת שאתה

פוסע שלוש פסיעות אחורנית, בסוף תפילתך, שאתה יוצא אז מהפגישה המיוחדת הזאת מול שכינת קדשו. כלומר עליך לחשוב בעת תפילתך שאתה אז בעולם האצילות, מְבוּדָּד מכל חיי היצרים ומכל החומריות.

טוב הדבר שלפני שתגש להתפלל תקח לך שתים או שלוש דקות ותחשוב על בעיותיך, על מה אתה בא לבקש. וגם מה הן ההצלחות שאתה מבקש ממנו שיתן לך בעתיד. נקודה שניה, אל תתפלל בעל פה, מתוך שיגרה. כי אז אתה מוכרח "לרוץ" ולמלמל את המלים, מלה אחר מלה, שמא תשכח היכן היית. אלא תתפלל אך ורק מתוך סידור התפילה כאשר תראה את האותיות לפניך. כך תוכל לאט לאט להתבונן במלים.

גם תשתדל להתפלל בבית הכנסת, לא בבית. אוריה של בית הכנסת מועילה הרבה. יש לידך שם עוד הרבה אנשים הפונים אל הקב"ה. ואם יש שם שליח-ציבור מְחוּזָּן הקורא את המלים במנגינה, ויש לו קול נעים, ואומר בלשון תחנונים, זה יועיל לך להכנס לעולם התפילה. כמובן, אם תתפלל במנין של ה"חוטפים", בין הגומרים שמונה עשרה תוך שלוש או ארבע דקות, ויש שם הדופקים על השולחן למהר בחזרת הש"ץ, או למהר הש"ץ באמירת המלים כאילו הם נוסחא של סגולה, המועילה בביטוי שפתיים בלבד למרות שאין מאחוריהן שום מחשבה של האומר אותן, הפסדת הכל. אל תצטרף למנין כזה!

יש בשמונה עשרה כמעט כל הצרכים שהאדם מבקש עליהם. וגם מה שלא מוזכר במפורש, תוכל אתה להוסיף בה ולנסח במלים של עצמך ולומר אותן בברכת "שמע קולנו". גם תתבונן בצורותיהם של אנשים שאתה מכיר, כי חובה עליך להזכיר אותם בתפילותיך, או לכל הפחות לחשוב עליהם. עולמנו האנושי מחוסר-תיקון עכשיו. רבים הם הסובלים צער. אסור לך לשכוח אותם וחובה מוסרית היא לבקש עבורם.

גם מה שטענת שאחרי תפילתך לא ראית שנענית, אמרת שלא ראית שהקב"ה מילא את שאלותיך, זה מפני שאינך מכיר שסוף כל סוף הוא היודע מה היא טובתך באמת. פעמים שהאדם מבקש בתפילה שבחורה פלונית תסכים להיות אשתו, ובכל זאת היא לא מעוניינת בו, ועוברת למועמד אחר. שמא הקב"ה רואה מראש שהזיווג ההוא לא יוצלח עבורו. שמא צופה שיהיו מריבות, או צאצאים לא טובים. גם אם האדם רוצה להתקבל לעבודה מסוימת ומתפלל לפני ראיון-עבודה ואינו משיג מבוקשו, שמא לא נענה בתפילתו לחיוב כי רואה ה' שישתבך שם בעתיד.

ועל הכל, אתה בעצמך יודע כמה פעמים חטאת בעבר. או שכעסת, או שדברת לשון הרע, או שציערת אדם אחר שלא כדין. והנה באה עת תשלום של "כפרת עברות". אל יעלה בדעתך שאתה הַצָּדִיק, והקב"ה הוא האכזר שהוא אדיש לבקשותיך. באמת הוא הטוב והמטיב, וגם "כפרת עבירות" היא לטובת האדם. ועוד, שים בכך מאזניים כל מליוני הטובות שגמל לך,

משך שנות חייד, מול דברים מועטים שבקשת דבר ולא נענית, אז תבין שאתה טועה בהערכתך שאין התפילה מועילה.

מצות תפילה היא מהתורה. "ולעובדו בכל לבבכם" (מסכת תענית ב ע"א). והיא באמת "עבודה". היא איננה סתם אמירת "לחש", אמירה חיצונית ורק טכסית. עדיף לומר פחות מלים אבל לכוין בהם, מאמירות רבות וראשך עסוק בדברים אחרים (שו"ע או"ח סי' א סעיף ד). תפילה אינה טוֹרֵךְ, אלא היא זכות. שאתה זוכה לדבר עם מי שברא אותך, ואתה יכול להשיג הרבה דברים טובים. פתח פיק, והקב"ה ימלא אותך ברכה.

עמידה כשזומעים בתפילה דבר שבקדושה

שאלה: למדתי בישיבה ליטאית. שם היו כל התלמידים עומדים על רגליהם בעת שמיעת קדיש, בעת קריאת התורה, בעת שמיעת חזרת הש"ץ. היום אני מתפלל בבית כנסת של ספרדים, כי הוא קרוב לביתי, ואני רואה שבכל אלו אינם עומדים על רגליהם כלל. מה טעמים של העומדים, ומה טעמים של הנשארם יושבים?

תשובה: במקורות העתיקים ביותר מפורש כי אפשר לשבת בעת שמיעת קדיש. כך הביא סידור ר' עמרם גאון (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' עב) מדברי שר שלום גאון, מלפני 1200 שנה. וכך גם משמע מדברי הרמב"ם (הל' תפילה, פ"ט) לענין קדיש לפני ערבית. ולענין קדיש לפני מנחה, כך הוא בגירסת תימן (מהד' הרב קאפח).

במנהגי מהרי"ל (נפטר 1427) מובא שהיה יושב בכל הקדישים, אבל לפני עמידה לתפילה ממילא עמד גם בקדיש ההוא שלפניה. וכן כל קדיש שאמר הקורא "שתפש אותו עומד" המשיך מהרי"ל בעמידתו.

אמנם הרמ"א, גדול פוסקי אשכנז (נפטר 1572) פסק בשו"ע (או"ח סי' נו סעיף ג) שיש לעמוד בכל דבר שבקדושה. זאת מניין לו? אלא בספרו הקודם "דרכי משה" (על הטור) מביא כי כך ראה בהגהות המרדכי (נפטר שנת 1298) שהביא בשם הירושלמי, שיש לעמוד קל וחומר מעגלון מלך מואב, שגם הוא קם על רגליו כאשר אמר לו אהוד "דבר אלהים לי אליך" (שופטים ג, כ). לכן גם אנו נעמוד.

אמנם מעניין הדבר שהאריז"ל מלמד כי בכלל לא כתוב כך בהירושלמי, אלא איזה תלמיד טועה ראה זאת בספר אגדה ותלה הדבר שזה ירושלמי (פרי עץ חיים, סוף שער הקדישים, עמ' קלח).

ובאמת, גם רבי עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"ב עמ' קמ"ו) מביא מכמה מקורות שהיה נהוג בדורות קדם לקרוא כל ספר אגדה בשם "ירושלמי". ואינם בירושלמי כלל.

אמנם ר' יוסף קארו לא כתב שצריכים לעמוד בעת שמיעת קדיש, אבל הרמ"א כן כתב כך. וזה הביאור לשני המנהגים שראית. [אמנם ר' אהרן הכהן (נפטר 1334) בספרו "ארחות חיים" (לענין קדיש) מביא סמך לנוהגים לעשות רק נענוע הגוף כשהם יושבים, כאילו מתאמצים לקום ומתרוממים מהכסא במקצת, אבל ממשכים לשבת. וכך נוהגים הרבה בשמיעת ברכות מהעולים לקריאת ספר תורה כשאומרים "ברכו".

לענין עמידה בעת קריאת ספר תורה, ר' יוסף קארו (שו"ע או"ח קמו סעיף ד) קובע שאין צריכים לעמוד. אבל הרמ"א שם מחמיר. והגר"א מסכים להקל, ומובא ב"משנה ברורה" כי גם לפי רמ"א זה רק חומרא, ולא מן הדין. וממשיך "משנה ברורה" שמי שהוא חלש או קשה לו לכוין ולשמוע, ודאי הוא יכול לשבת.

בענין עמידה בעת חזרת הש"ץ, מפורש בגמרא (יומא פז, ב) כי שמואל היה יושב בחזרת הש"ץ, ורק קם על רגליו כאשר החזן הגיע לוידוי של "אבל אנחנו חטאנו". ודבר פלא יש. מדברי הזהר (ח"ג קמז ע"א) מפורש שהציבור יושב בעת ברכת כהנים [אבל הכהן עומד]. וכך מביא גם "משנה ברורה" (קכח ס"ק נא) בשם מגן אברהם. רק המנהג היום הוא לעמוד.

לכן אני אומר כי אלו ואלו מתכוונים לשם שמים. הרוצה לעמוד יעמוד, הרוצה לשבת ישב. רק שלא ילעגו אלו על אלו.

מפני מה צריכים למנין עשרה אנשים לפני אמירת קדיש

שאלה: אמירת קדיש או קדושה, הם דברים עליונים. אבל אם אני רוצה להגיד שיר ושבח האל, מפני מה אני מוגבל לא להגיד ביחידות? מפני מה מותר רק כשיש מנין של עשרה?

תשובה: באמירת קדיש אנו עסוקים לפרסם כבודו של הקב"ה, להודיע שהוא נפלא ומרומם מעל כל הברכות. המלה "קדוש" ענינה פרישה מהחומריות, התעלות מעל כל הפרטים המושגים

לְשִׁכְלָנוּ. "קדושה" באה לתאר שהוא יתברך-שמו עצום ואין לנו הגדרה לשונית כיצד לתאר את רוממותו והנשגבות שלו.

לתפקיד חינוכי זה אין די שהאדם יגיד זאת לעצמו, אלא הוא צריך לפרסם זאת אל הכלל, אל הרבים. ותחילת הכלל היא על ידי מנין עשרה. כי הם קבוצה אחת עם מטרה אחת, להצטרף יחד כדי לפאר שמו של הקדוש ברוך הוא. כלשון מהר"ל (נתיבות עולם, תורה, פרק א) כי מספר עשר הוא התחלת הכלל. "כי מספר עשרה מורה על דבר שיש בו רבוי, והוא כלל אחד מקושר". ולכן חייבו חז"ל שתיאמר כל דבר שבקדושה רק בעשרה (מגילה כג, ב).

ההבדל בין יחיד לבין הכלל, הוא עצום מאד. מהר"ל הניח אבן יסוד ואמר "כי הכללים [=ציבור] יש להם דבקות גמור בה' יתברך" (אבות ג, י). מה ההגיון בדבר? אלא הסבירו דבריו שהכלל יש בו שלימות, כי אף שיש בהם אנשים שיש בהם ליקויי מדות רעות או חסרונות, יש אחרים בציבור שהוא שיש בהם מדות טובות אלו ומשלימים עליהם. יבואו אלו ויחפו על אלו. ולכן בלעם שרצה לקלל את ישראל, אמר לו בלק "אפס קצוהו תראה, וכולו לא תראה" (במדבר כג, יג). כלומר תוכל להזכיר רוע שבהם אם תראה אנשים פרטיים שבהם, אבל אם תראה מכלול הציבור, לא יהיה מקום לקללה לחול עליהם.

חז"ל (ברכות כא, ב) קבעו כי כל דבר שבקדושה לא יהיה פחות מעשרה אנשים שנאמר "ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב) ולמדו זאת מגזירה שוה, מפני עדת המרגלים, שהיו עשרה.

מה הטעם הרעיוני של מספר עשרה? כבר הזכרנו דברי מהר"ל כי מספר עשר הוא התחלת הכלל. "כי מספר עשרה מורה על דבר שיש בו רבוי, והוא כלל אחד מקושר. כי כך הם עשרה, כי עד ט' מספר הפרטי שכל אחד מחולק לעצמו, אבל עשרה הוא מספר כללי שהכל הוא אחד מקושר".

כלומר יש כאן כיתה, יש כאן כלל, הפועלים בצוותא. הביא מהר"ל (גור אריה על שמות יב, ו) ראייה נוספת ליחודיות של מספר "עשר" ולמעלה. "כי עד עשרה הוא מנין הפשוט, ומן עשרה ואילך מונה מספר מורכב י"א י"ב י"ג וכו'. אומרים אחד עשרה, שתים עשרה, שלוש עשרה. כלומר העשרה הם קובץ אחדותי.

יש לכלל חשיבות עליונה, מה שאין לאדם יחיד בודד. לכן המצוה לחבר יחד לכל דבר שבקדושה עשרה אנשים. (ראה "גור אריה" לבראשית לז, לג).

מדוע מהראוי כי רק אדם אחד יאמר קדיש

שאלה: אני ספרדי ואצלנו נהוג כי כאשר יש כמה אבלים, כולם אומרים קדיש שאחרי התפילה. הגעתי למנין של אשכנזים, ומנעו מכל האבלים מלומר קדיש כי אצלם המנהג הוא כי רק אדם אחד אומר את הקדיש. תמהתי מאד, ושאלתי אותם "זאת מניין לכם?" וענו כי ב"משנה ברורה" (סי' קלב, ב"ביאור הלכה") כך כתוב. ויש שם סדר עדיפויות, מי זכאי יותר לומר ומי פחות, אם תוך שנה, או תוך שלושים יום, או תוך שבעה ימי אבלות וכיוצא בזה. אבל אינו נותן טעם מדוע זה כך. מה ההסבר למנהג זה?

תשובה: הסביר זאת "חזון איש" כי קדיש היא אמירה של שליח ציבור המכריז אל הקהל לפרסם כבוד בורא העולם. ואין שני שליחי ציבור באותו המקום, כמו שאין שני בני אדם חוזרים על חזרת הש"ץ של שמונה עשרה, לפני אותם האנשים בבית הכנסת בבת אחת.

מה הוא תוכן ה"קדיש"? לפני עשרות שנים, בהיותי בארצות הברית לפני עלייתי ארצה, בקש ממני אָבֵל אחד שאתרגם לו את המלים בארמית של קדיש. עשיתי כך מלה במלה. שמע בסבלנות ואחר כך שאל בתמהון גדול "איפה מוזכר כאן המת? אין כאן מלה אחת עבורו!" והייתי צריך להסביר לו שאין תוכן הקדיש להגיד שבח של המת, או לבקש בקשה עבורו. אלא כאן אומרים בארמית "יהי שמו של הקדוש ברוך הוא מפואר לעולם ולעולמי עולמים. יתברך, וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא וכו' וכו'.

לכן כאשר כמה אנשים אומרים בבת אחת את הקדיש, הרעש הוא גדול, זה ממחר זזה אינו מספיק למהר באמירתו, ושני הקולות אינם נשמעים כי יש בלבול מרוב הקולות, ונשארת הטכס אמירה בלבד, ולא המכריז קדיש ולא השומעים חושבים מלה מלה על מה שהם אומרים, אלא הענין כמו "מְנַטְרָה" של מְדִיטָצְיָה, שם העיקר הוא רק לחזור על מלה סתמית שאין לה עצמה שום משמעות. כן יש הרבה שאומרים את המלים ואינם חושבים כלל על הקדוש ברוך הוא, אלא היא סגולה למען המת. כאילו באמירת מלים אלו לבד כבר יש עילוי ותיקון למת, ומצבו משתפר.

לכן ההולכים בעקבות "משנה ברורה" סבורים כי רק אדם אחד יאמר קדיש, ויגיד לאט כמו בקצב דיבור בני אדם שמסבירים לשומע איזה ענין, שצריך השומע להבין מה הנאמר לו, מלה מלה.

תיקון זה שנוהגים הספרדים שיאמרו כולם בבת אחת, הוזכר על ידי ר' יעקב עמדין בסידורו, והוא כדי למנוע מריבה בין אנשים המבקשים לומר קדיש. אבל על הנוהגים כן לעמוד בקרבת

מקום זה לזה, ולומר באותו קצב, כדי שהמלים יהיו נאמרות ביחד ממש, כמו בשירת מִקְהֵלָה ואז יש סיכוי שהשומעים יבינו ויפנימו מה ששומעים, ולכן הם יענו "אמן יהא שמיה רבה" בכוונה ובמתינות ובתשומת הלב. ואז בודאי האומר קדיש יש לו זכות של מזכה את הרבים.

אבל ראיתי תופעה שלילית. יש שאחד מהם אומר קדיש בקול, ואחרים אומרים בלחש, ורק אזני עצמם שומעים [ולפעמים גם הם עצמם לא שומעים את מה שמוציאים מפהם]. והם טועים לחשוב שאמירת קדיש היא לחש, המועיל למת. ואינם מקפידים שיהיו לכל הפחות עשרה השומעים את דבריהם, ויענו על כך "יהא שמיה רבה". ולא הועילו למת כלום. לפי זה הם צריכים לעמוד רחוק מהאומר בקול, ויהיו הם סמוכים לעשרה אנשים אחרים השומעים רק אותם, ויגידו קדיש בקול כדי שישמעו. רק אז יהיה בזה איזה תיקון.

יש האומרים תחנון אבל בלי נפילת אפים

שאלה: בישיבה שם אני לומד נוהגים ליפול על זרוע שמאל עת שאומרים תחנון שאחרי "שמונה עשרה". אבל קהל הספרדים רק אומרים פרק מסוים, בלי שיפלו על זרועותיהם. ויש קבוצות "חסידים" שבכלל מדלגים על אמירת התחנון, בכל יום שיש איזה יאהרצייט [=יום השנה] לפטירתו של איזה צדיק. מה הנכון לעשות?

תשובה: באמת אמירת תחנון היא חובה, היא חלק מהתפילה. לשון הרמב"ם "שמונה דברים צריך המתפלל להזהר בהן ולעשותן. ואם היה דחוק או נאנס או שעבר ולא עשה אותן, אין מעכבין. ואלו הן: עמידה, ונוכח המקדש, ותיקון הגוף, ותיקון המלבושים, ותיקון המקום, והשוויית הקול, והכריעה, והשתחויה" (הלכות תפילה, תחילת פרק חמישי).

מה הרעיון של עבודת השם בנפילת אפים? אמרו הקדמונים שהאדם צריך להכיר כי אין לו יכולת להשלים כל צרכיו, להשלים כל מה שחסר לו, בלי עזרת הקב"ה. לכן אנו באים אליו בתפילה ובתחנונים בשלושה מצבים: ישיבה, עמידה, ונפילה על הפנים. וכך היה אצל משה רבינו בהר סיני. "ואשב בהר" (דברים ט, ט). "ואנכי עמדתי בהר" (שם י, י). "ואתנפל לפני השם" (שם ט, יח). כך אנו יושבים בעת אמירת קריאת שמע, עומדים בתפילת שמונה עשרה, ובעת אמירת תחנונים נופלים כלפי הארץ, אם לא השתחווה ממש, אבל מפילים הראש שלנו על השולחן, כמדבר מרוב צער, ומתחננים לישועה.

מה המקור לכך בגמרא? בזמן התלמוד, רב הגיע לבבל, וכל הציבור "נפלו על פניהם" והוא לא עשה כך (מגילה כב, ב). מבארים בגמרא מפני מה לא עשה כך? אלא הוא היה נוהג ליפול על פניו ארצה, כל גופו שרוץ על הרצפה בפישוט ידים ורגלים, וכיון שהיתה שם רצפת אבנים, ואסור להשתחוות על רצפת אבנים, וגם לא רצה לשנות ממנהגו הקבוע, לא השתחוה כלל. נשאלת השאלה, מה עשו שאר בני הציבור, שם היה רב? הם עשו קידה בלבד. כדברי הרמב"ם (שם, הלכה יד) "כשהוא עושה נפילת פנים אחר תפלה, יש מי שהוא עושה קידה, ויש מי שהוא עושה השתחויה. ואסור לעשות השתחויה על האבנים אלא במקדש".

לכן בימינו, רוב ציבור מטה את הראש, וכאילו נופלים על הזרוע, או משעינים את הראש על השולחן שלפניהם, ודי בכך. במסכת ברכות (לד, ב) אמר רב חייא שראה כי אביי ורבא היו רק "מצלי אצלו" ומפרש רש"י: "כשנופלין על פניהם, אינם פושטים ידיהם ורגליהם אלא מטין על צדיהם".

ואם תשאל, בימינו עושים רק באויר, ולא על הקרקע? אלא ב"תשובות הגאונים" (ברכות סי' רכט, עמ' 82) כותב הרב שרירא גאון שלא צריכים להדביק פני האדם על הקרקע. "כך ראינו זקנינו ושישינו הראשונים, תולים את פניהם למעלה מן הקרקע, ואין מדביקין פניהם בקרקע".

ומה אומרים אז? הגמרא לא קבעה נוסח מסוים. כותב רבי עמרם גאון בסידורו (ח"א סי' סה) שכל אחד ואחד מתחנן כפי יכולתו. וכך יש לפנינו נוסחאות שונות שאמרו חכמי התלמוד (ברכות יז, א) כלומר אין נוסח קבוע.

אמנם בספר הזוהר (ח"ג קצה, ב) בחר שנאמר פרק כ"ה של תהלים. לפי אריז"ל יש כוונות נוראות שהמקובלים הגדולים מכוונים אז, לרדת לעולם הקליפות ולהעלות משם נשמות נפולות. ואמרו שיש סכנה למי שאינו ראוי לכיון כך. אי לכך, מביא "בן איש חי" שבבבל דילגו בכלל ההטיה בתחנון. אבל זה מוזר, לעשות לא כמו הגמרא מפני חשש הנמצא רק אצל מקובלים גדולים? הרי בימינו ספק אם יש אחד מרבבה היודע היטב כוונות אלו. הרי אין בידנו אלא כוונות פשטיות.

גם על מנהגם של כמה מ"החסידיים" לא לומר תחנון בכל יום, מפני שהוא יום פטירה של איזה צדיק, טען האדמו"ר המפורסם ר' חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, בספרו "נמוקי אורח חיים" (סי' קל"א) שהרי היו לישראל מאז ומעולם אלפי צדיקים, ולפי שיש בשנה רק שס"ה ימים, אין לך יום שלא נפטר בו אחד מהצדיקים. הוא מתרעם כלום נעקור מהשולחן ערוך סימן שלם? ועוד יש להוסיף טענה, כל המקור לא לומר תחנון ביום פטירת צדיק הוא מפני ל"ג בעומר. אבל השולחן ערוך עצמו (בסימן תצ"ג) אינו מסביר שהטעם הוא מפני פטירת ר' שמעון בר יוחאי, אלא הטעם הוא מפני שפסקו תלמידי רבי עקיבא מלמות. אם כן אין למניעת תחנון ביום פטירת צדיק שום מקור מוסמך מהראשונים.

ולכן אל תהיה מושפע מאלו שמדלגים אמירת תחנון, כי הדתיות היא דוקא לקיים דברי חז"ל, בלי חשבונות מפולפלים ודחוקים כיצד לא לקיימם.

תחנון, יש שאינם אומרים במנחה בשום יום

שאלה: גדלתי בישיבות אשכנזיות ושם רגילים היינו בכל יום לומר תחנון ("נפילת אפים") אחרי תפילת מנחה. כעת התחתנתי, ואני מתפלל במנין הסמוך לביתי, בית כנסת של "חסידים", וראיתי שאינם אומרים תחנון כלל. אני צעיר והם מבוגרים וזקנים, ואני מתבייש לשאול מהם למה נוהגים כך. אנא תבאר לי.

תשובה: מקובל בישראל שאמירת תחנון היא כדי לבטל מדת הדין. כך מבואר בספר הזוהר (ח"ב דף ר ע"ב, וכן בשער הכוונות לאריז"ל, עמ' ש"ד) שהאדם מוסר אז נפשו לאילן המיתה, להרים משם נפשות נפולות. ומבואר שם כי אוי לו לאדם שאינו ראוי לכך, ורק מציג את עצמו כאילו הוא מוסר נפשו. ולכן כתב "בן איש חי" (שנה א, כי תשא, פסקא יג) שאצלם נהגו לא ליפול כלל על פניהם אלא די באמירת פרק של תחנונים. אבל חלק מהחסידים האשכנזים נמנעים לחלוטין מלומר תחנון כלל, אפילו בלי נפילה על זרועותיהם, ומנצלים המצאה ונימוק שביום יאהרציי"ט (=יום השנה) של מיתת צדיק מפורסם, מבטלים אמירת תחנון. לקחו להם דוגמא מפטירת רבי שמעון בר יוחאי, שביום ל"ג בעומר לא אומרים תחנון.

הרב חיים אלעזר שפירא, אדמו"ר ממונקאטש, כתב תוכחה מגולה נגד מנהג זה, בספרו "נימוקי אורח חיים" (סי' קלא) כי מכיון שהיו בישראל אלפי צדיקים שנפטרו במשך ההיסטוריה, ויש רק כשלש מאות ימי חול בשנה, אין לך יום שלא נפטרו בו צדיקים חשובים. אם כן כלום נבטל לגמרי סימן בשולחן ערוך?! [כך כתב בתמיהה].

אבל אם אנו נעיין בנושא נמצא שיש חובה גמורה ליפול על פנינו בתפילת תחנון, לא כחלק מהספרדים (אלו שנמשכו אחר מנהג בבל, כי בשאר ארצות, תורכיה, אלג'יר, מרוקו, תוניס, תימן ועוד, לא נהגו כך אלא אחרי שהושפעו מדברי "בן איש חי" הנ"ל) ומה שצריך לחייב גם אותן קהילות החסידים שהזכרנו. דברי הרמב"ם (הלכות תפילה, תחילת פרק חמישי) ברורים: "שמונה דברים צריך המתפלל להזהר בהן ולעשותן, ואם היה דחוק או נאנס או שעבר ולא עשה אותן אין מעכבין. ואלו הן: עמידה ונוכח המקדש ותקון הגוף ותקון המلبושים ותקון המקום

והשווית הקול והכריעה **והשתחויה**. "השתחויה" זו שהזכיר לאחרונה, היא נפילת אפים הנ"ל. ואמר הרמב"ם "להזהר בהן".

חשוב לדעת כי בספר המפורסם, קובץ ההלכות "כף החיים" (של הגאון הרב יעקב חיים סופר) בסימן קל"א, לא הביא כלל חומרת ה"בן איש חי" [אף שהוא עצמו עלה מבבל]. אדרבה, משבח מאד מי שמקיים מצוה זו כדברי חז"ל (קל"א סעיפים לב-לג).

עוד יש לזכור, מה שנאמר בזהר (ח"ג דף קכא ע"א, סוף פרשת במדבר) "ותקונא דא בעי בכוונא דלבא, וכדין קודשא בריך הוא מרחם עלוי, ומכפר ליה לחוביה. זכאה הוא בר נש **דידע למפתי ליה ולמפלח למאריה ברעותא ובכוונא דלבא**, - ווי ליה למאן דאתי למפתי למאריה **בלבא רחיקא ולא ברעותא**, כמה דאת אמר (תהלים עח, לו) 'ויפתוהו בפייהם, ובלשונם יכזבו לו, ולבם לא נכון עמו', הוא אומר (שם כה, א) 'אליך ה' נפשי אשא', ולא כל מלוי אלא בלבא רחיקא. הא גרם עליה לאסתלקא מעלמא עד לא מטון יומוי, בזמנא דהאי אילנא אתער בעלמא למעבד דינא".

הרי יוצאי אשכנז אינם אומרים מלים אלו "אליך ה' נפשי אשא" [ממילא אין כאן שום סכנה] אלא פרק אחר מהתהלים (כך הנהיג "מגן אברהם" קל"א ס"ק ה). גם עדות המזרח אם חוששים לסכנה, הרי רשות בידם לדלג משפט זה מאמירת פרק זה.

יש להתעורר מדברי "כף החיים" הנ"ל שהאומרים תחנון גורמים בכך להפיל אויבינו תחת רגלינו, ומקבלים אנו עוז ותעצומות להלחם נגד יצרנו הרע, ומקבלים אנו תוספת שְׁכָל להבין בתורה, ונותנים אנו שפע טוב לשכינה, ועוד תועליות.

ועוד כתב הרב חיים אלעזר, אדמו"ר ממונקאטש, בספרו "דברי תורה" (ח"ג פסקא פג) כי הסכנה בה מדובר היא רק למכוונים על פי הסוד, "מה שאין כן אנן בעניותן, לא שייך זה".

*

הרמב"ם, בסוף פרק חמישי של הלכות תפילה, מביא כי המנהג הוא לא לומר תחנון במנחה של ערבי שבתות וערבי חגים. אציע כאן סברא מניין צמח מנהג זה? אפשר כי מפני ההכנות המרובות שצריכים להכין לפני כניסת שבת וחג, מפני שיש מלאכות שאסור לעשות בעצם ימי שבתות וחגים, היו מגיעים לבית הכנסת מאוחר, ובקושי הספיקו לגמור חזרת הש"ץ לפני שקיעת החמה. ולפעמים היו גם מסופקים אם באמת כבר שקעה חמה, מפני שהיו בתים צפופים זה לזה המסתירים, ולא תמיד הנוף פנוי כדי לראות את האופק. לכן נהגו לדלג אז אמירת תחנון, מפני ספק זה.

כעבור זמן, עבר מנהג זה גם לאלו שמתפללים מנחה גדולה.

מה ההיתר להתפלל מנחה [גדולה] בחצי היום

שאלה: רואים אנו בהרבה ישיבות שהם מתפללים מנחה בחצי היום. אבל בשולחן ערוך כתוב להתפלל מנחה מאוחר יותר, רק סמוך לשקיעת חמה? מדוע בישיבות, המקדישים חייהם לתורה, מקיימים תפילה רק בדיעבד?

תשובה: בשולחן ערוך (או"ח רלג סעיף א) כתוב כי מי שהתפלל "מנחה גדולה" מאז חצי שעה אחרי חצות היום ואילך, יצא ידי חובה. אבל עיקר זמן מנחה הוא כשעתיים וחצי לפני שקיעת החמה (קוראים לכך "מנחה קטנה" כי הזמן קצר. ומחצי היום נקרא "מנחה גדולה" כי הזמן ארוך). במה זה תלוי? אלא תפילת המנחה היא תמורת מה שהיינו מקריבים במקדש "עולת תמיד" לפנות ערב. כל השנה כולה היו מקריבים רק בסוף היום, כי הוא הקרבן הסופי אחרי שכל היחידים הקריבו את קרבנותיהם, חטאות ואשמות, עולות ושלמים. ובקרבן תמיד נסתים היום במקדש.

אבל בערב פסח, שהיו אז כל בני ישראל (גברים ונשים) מביאים קרבן פסח למקדש ביום י"ד ניסן, והיו שוחטים אחרי הצהרים, ואוכלים קרבן פסח בלילה, ליל ט"ו בנסן, הצטרכו לתת מרחב זמן לכל האנשים השוחטים ומביאים הקרבן. שהיו מגיעים לשם עד למאוחר, ועד סוף היום, לכן דוקא באותו היום הביאו קרבן תמיד חצי שעה אחרי חצות היום כדי לפנות מקום במזבח. ולכן גם תפילת מנחה שמתפללים אז, מתקבלת.

הרמב"ם קובע שכיון שכל ימות השנה (פרט לערב פסח) הקריבו סמוך לסוף היום, זהו הזמן של לכתחילה. ורק בדיעבד אפשר להקדים קרוב לחצי היום. מחבר השולחן ערוך העתיק דעת הרמב"ם.

אבל יש בימינו בעיה. בגמרא (שבת י') כתוב שאסור לאדם לאכול לפני שהתפלל. ובכן כיצד יאכל סעודת הצהרים? בימי חז"ל לא היתה בעיה. כי היו אוכלים סעודה רק ב' פעמים ביום. רק בשבת קודש היו מוסיפים סעודה שלישית. הם יוכלו להמתין ולערוך תפילת מנחה עד שעתיים לפני סוף היום ורק אחר כך לאכול סעודת סוף היום. אבל בימינו שרגילים לאכול בצהרים, כיצד נעשה?

לכן כותב "מגן אברהם" (סי' רל"ה) שהרוצה לאכול, יכול להתפלל מנחה בשעה המוקדמת, גם זה לכתחילה לפי הרמב"ם. אמנם הרמ"א מביא ראשונים המקילים לאכול עד סמוך לסוף היום, אבל מדברים אנו כאן לפי הרמב"ם.

נוסיף על כך, שבאמת אין מקור בתלמוד בבלי לדברי הרמב"ם. המפרשים מציינים מקורו בתלמוד ירושלמי על פי איזה דיוק לשון. לעומתו, רבי סעדיה גאון בסידורו קובע שיש להתפלל בזמן המוקדם, "זריזים מקדימים למצוות". וכן הרי"ף. וכן הרא"ש. וכן סבור הגר"א.

ובאמת פסוק מפורש הוא "עֲרֹב וּבֹקֶר וְצֹהָרִים, אֲשִׁיחָה וְאַהֲמָה וְיִשְׁמַע קוֹלִי" (תהלים נה, יח): הרי "צהרים" הוא הזמן המוקדם למנחה.

לכן מתפללים מנחה בהרבה ישיבות בזמן המוקדם. נוסיף על כך שיש גם מקור בבבלי להקדים את תפילת המנחה. אמרו חז"ל (ברכות ו ע"ב) "לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה. שנאמר 'ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא'". שואל מהרש"א, מה יש להזהר? הרי כל יהודי בין כה חייב בתפילת מנחה, ומה הצורך לאזהרה נוספת? אלא עונה:

"**לעולם** יהא אדם זהיר וזריז בתפלת המנחה שלא ישהה אותה אלא מיד ותיכף שיגיע זמנה יתפלל אותה.... דמשמע ליה בתחלת עלייתו של שעת המנחה" [כמו שהיה אצל אליהו בהר הכרמל, שהיה סמוך לחצות היום, בשעה הששית של היום, כדברי חז"ל].

הרי לנו לימוד זכות על הישיבות, וגם הערה לכל אחד מאיתנו, כי מי שיכול ישתדל להתפלל עם מנין של המקדימים.

תפילת מנחה קצרה היא מעלה או חסרון?

שאלה: אני אדם דתי ועובד במפעל טקסטיל שרוב העובדים כאן אינם שומרי מצוות. שעות עבודה שלי הן כך שאין לי אפשרות להגיע הביתה ולהתפלל מנחה במנין, כי אני מגיע אחרי שקיעת החמה. יש לי ברירה להתפלל במקום עבודתי ביחידות, או שמא אפשר לי לארגן מנין של מתפללים, להתפלל מנחה קצרה (כלומר ששליח-הציבור יקרא בקול רם רק עד אחרי ברכת "אתה קדוש"). אני מכיר כאן עוד שלשה או ארבע אנשים דתיים, אבל זה לא מספיק למנין. אבל שמא אצליח לעניין כמה מסורתיים שיצטרפו גם הם לנו להתפלל, אם תפילה זו לא יצרוך יותר מכמה דקות. מה עדיף לי לעשות?

תשובה: ודאי כי תפילה בציבור עדיפה מכל תפילות היחיד. מובא בגמרא (תענית ח ע"א) כי כאשר יחיד מתפלל בודקים לו כל מלה אם כיון בה בעת אמירתו. אבל לציבור יש סגולה שהקב"ה מקבל את תפילתם אפילו אם אינם מכוונים את לבם אל מה שהם אומרים.

עוד מעלה גדולה יש לתפילת הציבור, כי עונים שם "אמן". חז"ל שבחו ביותר את העונה "אמן" ממי שרק אומר את הברכה עצמה (ברכות נג, ב). טעם לזה כתב מהר"ל (נתיבות עולם, עבודה, פרק יא) כי המברך הברכה מתרכז במחשבתו על המאכל שהוא שמחזיק בידו ונהנה ממנו. אבל העונה "אמן" מתרכז במחשבתו באמונה, כלומר מחזק אמונתו בהקב"ה. לכן אם תוכל לסדר שהתפילה תהיה בציבור, שְׂכָךְ כפול כפליים יותר מהתפילה שהוא ביחידות. ומה נאמר על האפשרות להגיד "קדושה" ועל אמירת "קדיש" לפני ואחרי התפילה.

מנחה מקוצרת בחזרת הש"ץ היא שקורא תפילת-עמידה בקול רק עד אחרי ברכת "אתה קדוש" ומשם ואילך הוא ממשיך תפילתו בלחש. ואחרי "אתה קדוש" שאר הציבור מתחיל תפילתם בלחש. אפשרות זאת מוזכרת בשולחן ערוך (או"ח סי' רלב). אמנם שם היה מדובר במקרה שהזמן קצר לפני שקיעת חמה, ולא יספיקו לקרוא בקול כל הברכות. אמנם אתה מתכוין לערוך תפילה זו בזמן הקצר של הפסקת הצהריים, זמן המוקצב לארוחת הצהריים. ומה ההיתר? אבל בהרבה ישיבות נוהגים לערוך מנחה קצרה כזו, אפילו בחצי היום. כי באירופה, שם התחילו לנהוג כך, היו חוזרים מיד ללימודם ורצו להרויח זמן.

אבל מה שהזכרת שתצטרף עובדים חילונים או מסורתיים למנין, דע לך כי סתם רשעים המאמינים בתפילה אלא שנכשלים מחמת יצרם הרע, הם כשרים למנין (שולחן ערוך, או"ח סי' נה סעיף יא). אבל אם הוא אפיקורוס, או מחלל שבת בפרהסיא אזי הוא פסול ואינו מצטרף למנין. (משנה ברורה שם, ס"ק מו-מז). אבל אם איש מחלל שבת בפרהסיא זה הוא סוג אדם המתבייש לחלל לפני רב גדול (כמו הרב עובדיה יוסף, לשם דוגמא) הוא לא נחשב כמחלל שבת בפרהסיא (משנה ברורה, סי' שפה ס"ק ו). תתבונן את מי אתה מצטרף.

גם אתה צריך להזהר שאם תפציר באחרים חילונים או מסורתיים לבוא להצטרף, והם בעצם אינם מעוניינים "להפסיד" דקות אלו בכל יום ויום, יבואו לשנוא אותך וגם את הדת. בזה "יָצָא שָׂכָרוֹ בַּהֲפָסְדוֹ".

עוד הערה. כל זה אמור אם אינך מוכרח לגמור כל התפילה מהתחלה עד הסוף, תוך חמש דקות. כי אז יש שטף מלים בלי שום כוונה כלל. ומתוך שרצונך לְזַכּוֹת את הציבור אתה עצמך מפסיד כל התפילה שלך. אם כך המצב, יש להעדיף שתתפלל בנחת כשיש לך יכולת לכון את לבך למה שתוציא מפיו.

נוסח אחר של המאמר הנ"ל

מנחה קצרה בחצי היום, או מנחה ארוכה בסוף היום

שאלה: במפעל שם אני עובד יש קומץ אנשים דתיים שארגנו לעצמם מנין להתפלל בחצי היום תפילת מנחה. כיון שה"בוס" מקפיד על הזמן, הם ממהרים בתפילה, וגם הש"ץ אומר רק עד קדושה. לפני שהיה מנין זה הייתי מתפלל בסוף היום, בבית הכנסת, כאשר מנחה וערבית מצורפים יחד. ואז התפללתי בנחת בלי חפזון ובלי "מיטת סדום" שצריכים "לגמור מהר". כי אנו עובדים בצוות, ואם אאריך, אני גורם שבני הצוות לא יכולים להתחיל בתפקידם, אחרי התפילה. אני שואל, מה עדיף, להצטרף אליהם ולמהר בתפילתי? או להמנע ולהתפלל בסוף היום, תפילה נורמלית.

תשובה: ודאי שאם מתפללים בחופזה, ונגרם שכמעט ולא מכוונים אלא רק מבטאים המלים, אין כאן תפילה. הרמב"ם (הלכות תפילה תחילת פרק ד') כתב שבלי כוונה אין התפילה תפילה. לכן לכאורה היה עדיף שתמתין ולא תתפלל אתם אלא רק בסוף היום, בבית כנסת מסודר, ושם תאריך בלי לחץ.

אבל יש כאן שני חששות. ראשית, אפשר שבסוף היום אתה מתפלל מנחה אחרי שקיעה, או מקצת העמידה אחרי שקיעה, והרב "בן איש חי" בשו"ת שלו (רב פעלים, ח"א סי' ה) הזהיר מזה. ועוד בעיה, כתבת שחברך למקצוע הם קומץ אנשים, כלומר המנין מצומצם. ואם לא תצטרף שמא לא יהיה להם מניין מתפללים, וחלק מהם לא יתפללו גם אחר כך. ועוד בעיה של חילול השם, יראו שאינך מצטרף לתפילתם ויראו זאת כזלזול בנושא התפילה.

לכן אני סבור שכדאי שתצטרף אליהם, ותתחיל תפילתך מיד שמתאספים, עת שהם אומרים "אשרי". ותפילתך נחשבת להיות "עם הציבור" כי תוך דקה או שתיים הש"ץ מתחיל תפילתו. גם אל תוסיף בקשות נוספות לנוסח הכתוב. ועצה טובה אומר לך, תצלם לך נוסח התפילה של הרמב"ם (בספרו על ההלכות, בסוף ספר אהבה, אחרי הלכות מילה). בנוסח שלו [בתוספת המלים: אדנ' שפתי תפתח וכו'] יש 540 מלים. אם תתפלל בצמוד לדף ההוא ובקצב שהאדם מדבר לחברו, זה יכול לקחת ארבע או חמש דקות.

ותקיים בזאת גם "זריזים מקדימים למצוות".

בתפילה קוראים להקדוש ברוך הוא: - אבינו

שאלה: שמתי לב כי שתי פעמים אנו קוראים להקב"ה "אבינו", עת שאנו מתפללים. מדוע לא יותר? נניח נאמר כך גם בכל שאר הברכות?

תשובה: יחס שלנו להקב"ה הוא בשני אופנים, כמלך, וגם כמו אב שלנו. וזה נרמז במקרא "הוא אביך קונך" (דברים לב, ו). שני יחסים אלו אינם דומים. אם הוא "מלך" הרי הכלל הוא "מלך שמחל על כבודו, כבודו אינו מחול" (כתובות יז, א) כי הוא צריך להקפיד על סדר נאות במדינה, כדי שאחרים ילמדו לא לזלזל ולא לקלקל. אבל האב שמחל על כבודו, כבודו כן מחול (קידושין לב, א). לכן הוא יכול לוותר לבנו להרשות לו לשבת על כסאו, או לוותר לו שלא יצטרך לקום על רגליו כל פעם שהאב [או האם] עוברים ליד הבן והבת.

רק בשתי ברכות אלו יש הכינוי "אבינו". בברכת "השיבנו אבינו לתורתך" וכן בברכה מיד אחר כך "סלח לנו אבינו כי חטאנו". דוקא מפני שהוא "אבינו" הוא היכול למחול על שהמרנו דברו שמרדנו בו.

זו מעלה מיוחדת במצות התשובה. במדרש תנא דבי אליהו רבה (פרשה לא) אמרו "מעיד אני עלי שמים וארץ שהקב"ה יושב ומצפה להן לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו, והאשה לבעלה, שיעשו תשובה; כדי שיגאל אותם".

אין לאדם ליפול ביאוש מפני ריבוי עוונותיו. כי שחוזר בתשובה הוא חוזר לבית אביו, האב שחומל עליו ורוצה בטובת הבן. הוא נכנס בין זרועות פתוחות, המחבקות אותו.

ולכן גם בברכת "סלח לנו" צירפו לנו אנשי כנסת הגדולה מלת "אבינו", לבשר לנו בְּשׁוּרָה מעודדת זו.

תפילה מתוך שמחה ובטחון בהקדוש ברוך הוא

שאלה: אני מוטרד מאד. זה כמה שנים שהאירניים מצהירים, יום יום, שישימיו מדינת ישראל על כל תושביה. ולשם כך הם משכללים טכנולוגיה להכין פצצות אטומית, כדי לבצע את זממם. במה נתחזק? במה נתנחם?

תשובה: מצב נורא זה שאומות העולם מעוניינות להשמיד את הישות הישראלית, מצב זה אינו חדש. הרי כבר בימי דוד המלך אמר הנביא שלעתיד לבוא "לא יוסיפו בני עוולה לענותו כאשר הראשונה" (שמואל-ב ז, י) ומאז הר סיני האומות שונאות את ישראל (שבת פט ע"א).

ולכן כדי שהאדם לא יתפלל מתוך דכדוך, מתוך יאוש, מתוך נפילת רוח, ציוו חז"ל: "אין עומדים להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים - אלא מתוך שמחה של מצוה" (ברכות לא ע"א).

ושם פירש רש"י:

"אלא מתוך שמחה - כגון דברי תנחומים של תורה כגון סמוך לגאולת מצרים [=מדובר בתפילת שחרית, שלפני "עמידה" אומרים פרק "עֲזַרְתָּ אֲבוֹתֵינוּ אֵתָהּ הוּא מַעֲוֹלָם, מִגֵּן וּמוֹשִׁיעַ לָהֶם וּלְבִנֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר" ומסיימים במלים "גאל ישראל"]",

[**וממשיך רש"י:**] או סמוך ל'תהלה לדוד' [לפני תפילת מנחה] שהוא של שבח ותנחומין, כגון 'רצון יראיו יעשה', 'שומר ה' את כל אוהביו' [=אלו הם פסוקים הנאמרים תוך "אשרי יושבי ביתך"]],

[**וממשיך רש"י:**] וכגון מקראות הסדורות בתפלת ערבית, 'כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול', וכיוצא בהן: [בזמן רש"י היו נוהגים לומר י"ח פסוקים לפני "עמידה"] עד כאן הבאנו מדברי רש"י.

לכן הביטוי בגמרא "שמחה של מצוה" מדובר בהשגת מדת הבטחון בהקב"ה, לדעת כי לא יטוש ה' את עמו. המלים של רש"י "תנחומים של תורה" הוא מלשון "ינחם ה'" (בראשית ו, ו) חרטה ושינוי כיוון. אֵל לָנוּ לֹא אֵבֶד תְּקוּוֹתֵנוּ בַּהֲקֵב"ה.

עד כה חפרו אויבינו בעזה שמונה עשרה מנהרות מתחת האדמה, להגיע מתוך תחומם לתוך תחומינו ולבצע פיגועים המוניים. ובחסד ה' הופרו כל עצתם, ע"י כוחות צה"ל. עד כה ירו עלינו אלפי טילים, כן, לא מאות אלא אלפים, ואבידות בנפש של עמנו היו מועטות ביותר.

התקיים מה שאנו מודים כל יום בתפילת "מודים" בסוף שמונה-עשרה, "על נסיך שבכל יום עמנו, ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת".

לכן אין להתפתות מיצר הרע הזורע בנו יאוש ורפיון. צריכים להזכר בַּעֲבָרָנוּ ממילא נתחזק על העתיד. [וענין צרות השואה היא פרשה נפרדת, כבר ביארנו הענין בשיחה אחרת].

בן חוץ לארץ הנמצא בארץ ישראל, בתפילת יום-טוב-שני

שאלה: הגיע אלי אחיין מחוץ לארץ, ועוד יתארח אצלי בחג. השנה חג שבועות חל ביום ראשון בשבוע. כיון שחייבים בני חוץ לארץ לשמור יומיים חג, יצא לו שלושה ימים רצופים לנהוג איסורי מלאכה, שבת ושני ימי שבועות. ביישוב קטן שם אני גר אין מניין מתפללים לבני חוץ לארץ. כיצד יעשה?

תשובה: האמת היא שמנהג חומרא שבני חוץ לארץ נוהגים להוסיף יום אחד לחג, מוזכר בגמרא (פסחים נ ע"ב) ואין לזלזל בו. כי הוא משמש זִכָּר למצוה יקרה מאד, לקידוש החודש שאנו מכריזים על חודש חדש, על פי עדים שראו את הירח ובאו לבית דין להעיד על כך. אמנם בזמננו נוהגים כולנו להתחיל חודש חדש על פי לוח השנה. אבל לא כך רצה הקב"ה. לפי התורה, תפקיד בני ישראל לקדש את החדשים ולקבוע את הזמנים. המפתח לקבוע זמן כל חג נמסר לבית דין של ישראל. כאשר שוב יקים לנו הקב"ה סנהדרין, נחזור לנהוג זה. מה שבני חו"ל שומרים יום טוב הנוסף הזה [כאילו מחמת הספק שבמקומם "אינם יודעים" מתי בית דין בירושלים קבע ראש חודש] הוא משמש מזכרת לכולם שעלינו לקוות לחידוש הסנהדרין, וחידוש תחולת החודש על פי עדותם של יהודים.

אבל בבוא בן חוץ לארץ לארץ ישראל, אין הדבר כל כך פשוט שעליו להמשיך במנהגו של יום אחד נוסף. הרי אביו של רבי יעקב עמדיו, בשו"ת חכם צבי (סי' קסז), פסק שיש לו לנהוג כמו כל שאר היהודים בארץ ישראל ולא להוסיף יום אחד. הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ששי סי' מ) הביא שהסכימו אתו הרב בעל התניא בשו"ע שלו (סי' תצ"ו), וכן שו"ת שואל ומשיב (מהד' ג, ח"ג סי' כח). אבל כיון שהרבה פוסקים חולקים עליו וסברו שיש לבן חו"ל לשמור גם בארץ ישראל יום נוסף, יש לו להחמיר. אבל הרב עובדיה יוסף מתיר לבחור הבא מחו"ל ויש אפשרות שישא אשה פה בא"י, הוא היכול לנהוג יום אחד בלבד.

והנה רב גדול, הרב נתן צבי פרידמן (שו"ת נצר מטעי, סי' י') ביסס דברי חכם צבי עם הוכחות רבות, וסמך עליו למעשה.

ראו זה פלא. רבי יוסף קארו, שכתב דיניו בשולחן ערוך (או"ח סי' תצו) בהיותו בארץ ישראל, כתב שם רק את ההלכה של בן ארץ ישראל היוצא לחו"ל, ולא כתב מה הדין של בן חו"ל הבא לארץ ישראל, ומשמע שדינו שוה לבני ארץ ישראל! אמנם בשו"ת אבקת רוכל (סי' כו) הוא כתב כי בימיו היה מנהג בני חו"ל שהגיעו לביקור בא"י שעשו לעצמם מניין מתפללים ביום שני לנוסח תפילה של חוץ לארץ. אבל לשון ר"י קארו משמע שיש לו ביקורת על נוהג זה "וזו היא שקשה בענין"; אמנם הוא מלמד זכות עליהם. אבל לענין איסור מלאכה ביום טוב שני, ר' יוסף קארו שתק, ולא הזכירו בשו"ע (בסי' תצ"ו).

לכן האיש שבא אליך לחג, אם הוא רווק ואפשר שימצא בחורה כאן ויתחתנו, כבר עכשיו איננו חייב לשמור יום טוב שני. ולענין להתפלל עם מנין של בני חו"ל, אפילו אם יש מנין כזה, אינו חייב. אדרבה, מדברי ה"משנה ברורה" (תצו, ס"ק סוף ס"ק יג) "תפילת יום טוב צריך להתפלל בביתו בצנעא" משמע שאסור להתפלל עם מנין בני חו"ל.

בספר "ארץ ישראל" (עמ' מג) של הרב יחיאל טיקוצינסקי (מחבר "גשר החיים") העיד כי ר' שמואל סלנט אב"ד ירושלים היה פוסק שעל האורחים מחו"ל להתפלל בצנעא ולא לארגן תפילה ציבורית, וציין לדברי שו"ע הנ"ל. וגם הרב קוק התנגד לעריכת מנינים כאלו (דברי הרב משה צבי נריה ב"מועדי הראי"ה", עמ' קמד-קמה). ובספר "יום טוב שני כהלכתו" (של הרב ירחמיאל פריד, עמ' נא) מביא כי גם ר"מ פיינשטיין התנגד. ושם ציין שרש"ז אוערבך אמר כי סברת ה"חכם צבי" טובה.

לכן תשמור לקיים דברי גדולי עולם אלו.

בעת צרה, לאיזה צדיק יש לפנות שיתפלל עבורי

שאלה: אתה מלמד בשיעוריך שהעיקר הוא שהאדם יתפלל עבור עצמו, וזה עדיף מאשר לבקש מאחרים. אבל מצאנו בגמרא שר' יוחנן בן זכאי כאשר בנו חלה, פנה אל ר' חנינא בן דוסא שיתפלל עבורו, והרי לא סמך על תפילת עצמו?

תשובה: נראה תחילה לשון הגמרא (ברכות לד ע"ב). "מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבי יוחנן בן זכאי. וחלה בנו של רבי יוחנן בן זכאי. אמר לו: 'חנינא בני,

בקש עליו רחמים, ויחיה! הנח [ר' חנינא] ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים ויחיה. אמר רבי יוחנן בן זכאי: 'אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו, לא היו משגיחים עליו'. אמרה לו אשתו 'וכי חנינא גדול ממך?' אמר לה 'לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך, ואני דומה כשר לפני המלך'.

הרי שר' יוחנן בן זכאי שהיה מלא וגדוש ידיעות התורה (סוכה כח ע"א) והיה נשיא הסנהדרין, היה זקוק לפנות לצדיק הדור, ר' חנינא, שיבקש עבורו? ועוד שאלה נשאל. מה פירוש ההבדל של "שר לפני המלך" מול "עבד לפני המלך"?

אלא "שר" הוא היודע סודות המלך. כאשר המלך מחוקק חוקים, או מטיל מסים, או יוצא למלחמה, הוא נועץ תחילה עם השר. ולכן השר יודע מראש תוכניותיו העתידיות של המלך. אבל העבד הוא אדם פשוט, שמא מבשל למלך את מאכלו, מכבס בגדיו, מנקה את הארמון וכיוצא בזה ואינו יודע סודות המלך.

כאשר הקב"ה מביא יסורים על האדם, לא יתכן שאין בהם שום מטרה טובה, שום תכלית. והרי הקב"ה הוא טוב ומטיב והמקור והשורש לכל המדות הטובות! וכיצד לא ירחם? לכן "שר" המבין פנימיות הדברים אינו מתרגש באופן קיצוני בראותו צער הבריות, כי הוא מבין בהחלטיות כי הכל לטובה, והכל יוביל למטרות טובות. השר משוכנע בזה בכל שכלו ולבו! אבל העבד, למרות ששמע זאת ומאמין אבל אינו בדרגא להפנים ידיעה זאת, להיות משוכנע בכך במלוא המשקל והמשמעות. כי אינו יודע סודות המלך.

מר' חנינא בן דוסא יש לנו במשנה רק שתי הלכות, והן במסכת אבות (פרק ג, ט). הוא לא היה בשורה הראשונה של חכמי המשנה. אבל היה מהצדיקים העליונים, המבטלים את אישיותם ודבקים בהקב"ה בכל הקדושה האפשרית. כאשר הוא שמע על צערו של הילד, ועל צער אמו של הילד, לא היה יכול להשלים עם כך. למרות אמונתו ש"גם זו לטובה" בכל זאת לא הרפה ממנו הצער של הילד ושל אִם הילד, שהרי הם לא הבינו כי "גם זו לטובה".

דוגמא לכך יש לנו מיצחק אבינו. כאשר אָחִי-יוסף מכרו אותו למצרים, גם סבא יצחק ידע מזה. אלא השביעוהו שלא יגלה ליעקב אבינו, ונצנצה בו רוח הקודש כי כך רצון הבורא. אמנם הוא לא ידע שמתוך מכירה רעה זו, ירדו ישראל מצרימה, ויסבלו שם שנים רבות, ואחרי "כור הברזל" (דברים ד, כ) הזה יצאו מצורפים כדי לקבל תורה בסיני וללכת לכבוש את ארץ הקודש, ויהיו עִם להקב"ה. כל זה לא ידע, אבל ידע כי באמת הקב"ה מעורב במכירה זו. כדברי רש"י על "וישלחו מעמק חברון" (בראשית לז, יד, בשם מדרש רבה).

ובכל זאת, כאשר ראה את אבלותו המרה של יעקב, נאמר על יצחק "ויבך אותו אביו" (בראשית לז, לה) מביא רש"י מהמדרש: "ויבך אותו אביו - יצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב, אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי".

הרי שיצחק אבינו היה דומה לר' חנינא בן דוסא, שהצטער מאד על צערו של יעקב אבינו, למרות שידע כי "הכל לטובה". הוא היה יותר מהשר, הוא היה "עבד".

חזרה לענייננו. טוב הדבר שתבקש מאיזה צדיק שיתפלל עבורך. אבל מתי זה נאמר? אם הוא באמת מצטער מאד עליך, לוקח ללבו, ויתאמץ בתפילה עבורך. אבל אם יש תור ארוך של אנשים הבאים אליו, זה יוצא וזה נכנס, וכל אחד משאיר אצלו פתק עם שמו, כאשר יגמור לקבל פני כולם אחר שעה או שעתיים, כיצד תצפה שהוא יזכור כל איש שבא לפניו, ויזכור פרטי צרותיו? כיצד תצפה שיתרכז בתפילתו עבור בקשה יחידאית זו שבקשו ממנו, ומתוך צערו העמוק יעשה הקב"ה כדי לסלק צער של אותו הצדיק?

ולכן חזרנו לקביעתנו כי יפה מאד ומועיל ביותר שהאדם הנמצא בצרה יסמוך רק על תפילת עצמו, ולא יבקש מאיזה "ממלא מקום" שיתפלל עבורו. כדברי רש"י על תפילת ישמעאל בן אברהם: "וישמע ה' את קול הנער - מכאן שיִפֶּה תפילת החולה מתפילת אחרים עליו, והיא קודמת להתקבל" (בראשית רבה נג, יד).

תפילין

ברכה להניח תפילין תרפ
קשר של תפילין של ראש תרפא
תפילין, סגולה גדולה יש בהנחתם תרפב

כיצד לנקד מלת "להניח"

שאלה: אני יליד ארץ ישראל, ורגילים אנו לבטא ניקוד קמ"ץ כאילו הוא ניקוד פת"ח. ולכן תמיד עת שהנחתי תפילין הייתי אומר "להניח תפילין" כאשר תחת אות ה"א בטאתי נקוד פת"ח. כעת מי שהוא הראה לי ב"שולחן ערוך" (סי' כה סעיף ז) "יברך להניח בקמץ, ולא בפתח ודגש". והסביר "משנה ברורה" שם "להניח בקמ"ץ הוא לשון הנחה, כמו שכתוב 'להניח ברכה אל ביתך' (יחזקאל מד, ל) ולא בפת"ח שהוא לשון עזיבה, כמו שכתוב 'אחיכם אחד הניחו אתי' (בראשית מב, לג) עכ"ל.

כלום טעיתי כל החיים שלי?

תשובה: שולחן הערוך העתיק מספר האגור, שאפשר לא היה בקי בדקדוק הלשון. לפני דורו של אריז"ל חי מומחה גדול ר' מנחם די לונזאנו, בעל ספר "המעריך" על ספר "הערוך" והוא היה מפליא בגאונותו. בערך: תפילין, הוא חולק על ספר האגור ומסביר שיש בלשון הקודש שתי נטיות של שורש "נחה". אם הכוונה "מנוחה" אז מלת "להניח" עם קמץ ואין דגש בנו"ן. ולכן המקרא שהביא "משנה ברורה" "להניח ברכה אל ביתך" ענינו שהברכה תשאר במנוחה בביתך, ולא תיעלם, ואינו ענין להניח לשון "שימה".

אבל אם הכוונה "שימה", ודאי שבנטית המלה יש ניקוד פת"ח תחת האות ה"א, ויש דגש באות נו"ן. תראה נא בקונקורדנציה של שלמה מנדלקורן, עמ' 728-729, קבץ שתי מערכות נפרדות לפי ההבנה הנ"ל.

לכן כיון שכוונתנו לשים התפילין על הזרוע, ואין עניננו לתת מנוחה לתפילין, ודאי צריכים לנקד המלה כאשר יש פת"ח תחת האות ה'.

לכן בשימוש המלה למנוחה, יש ניקוד צירה תחת אות ה"א (ועתה ה' אלוהי הניח לי מסביב" – מלכים א' ה, יח). אבל אם הוא לשון "שימה" יש חירק תחת אות ה"א ("ואלה הגוים אשר הניח ה' – שופטים ג, א).³⁴

אלו שמדקדקים בלשונם, במיוחד אחינו התימנים, אצלם נשמעים יפה ההבדלים ביניהם, מחמת הדגש.

קשר תפילין של ראש

שאלה: אני ממשפחת "חסידים" וכולנו יש לנו בתפילין של ראש אות דל"ת שמאחורי הקדקוד בצורה מרובעת. ארבע קוביות במסגרת אחת. העירו לי שזה לא בסדר, ועלי לתת התפילין להכין מחדש את הקשר של ראש, שיהיה אות דל"ת פשוטה. מה הן שתי הדיעות?

תשובה: בשולחן ערוך (או"ח ס' לב סיף נב) נפסק "ויעשה קשר כמין דל"ת בשל ראש, וכמין יו"ד בשל יד, להשלים אותיות "שדי" עם [אות] השין של ראש".

כתב שם "משנה ברורה". באו"ח (לב ס"ק רלג):

"כמין ד' - ויש שעושין קשר כמ"ם סתומה שנראה כשני דלתי"ן משני צדדין, רגלו של זה בצד ראשו של זה. ועיין בספר 'תפארת אריה' שהביא בשם [שו"ת] 'תשובה מאהבה' והסכים עמו לדינא דאלו העושים קשר של דל"ת, מכוון יותר לדינא".

ר' שלמה גנצפריד (מחבר "קיצור שולחן ערוך") בספרו "קסת הסופר" (מהד' מוסד הרב קוק, פרק כג, עמ' קעג) כותב על מ"ם מרובעת הזאת: "אינו נכון".

³⁴ אמנם מתוך 75 פעמים שמנדלקורן רושם שימוש מלה זו (כאשר יש דגש באות נ', והיא לשון "שימה" כאמור, יש בכל זאת כמה פעמים שהיא לשון עזיבה. "הניחו לו ויקלל" (שמואל ב טז, יא) "והניחו עירום ועריה" (יחזקאל טז, לט) "חבור עצבים אפרים, הנח לו" (הושע ד, יז) וזה סיוע לכאורה לדברי "משנה ברורה"? אלא צריך לומר שהם חריגים, מלשון "דבר והיפכו", כמו "לשרש ולהשריש", כמו "לסקול באבנים, ולסקל שדהו". ולכן ראוי לסמוך על ריבוי מופלג של פעמים ששימוש המלה בכוונת "שימה", מאשר פעמים בודדות שהוא להיפך, לבטל שימה זו.

ולמה הכינו הרבה סופרים קשר של מ"ם? אלא בספרו של המקובל ר' נתן שפירא (נפטר שנת 1666) "מצ"ת שימורים" (מהד' יריד הספרים, עמ' קצח) חידש שיש לעשות ב' פעמים דל"ת בקשר זה, להשלים את שמות הקודש, שדי ואדני. כי בפסוק "הנחש השיאני" (בראשית ג, יג) מפני פיתוי הנחש החסיר משני שמות קודש הנ"ל ב' פעמים אות דל"ת, ונשארו רק אותיות "השיאני". ומשלימים אנו על ידי קשר זה של תפילין.

חידוש זה לא הוזכר בכתבי אריז"ל, וכמובן לא בספר זוהר. אלא כנראה הוא הראשון לחדש זאת. וכבר המקובל הגדול ר' משה זכות הזהיר שאין לסמוך על כוונות מחודשות שלא נאמרו ע"י הזוהר ואריז"ל, ומתח בזה ביקורת מפורשת על ספרי ר' נתן שפירא (אגרות הרמ"ז, אגרת ו). יש לזכור דברי החיד"א (שו"ת חיים שאל, ח"ב סי' י' סוף פסקא ג) שכל דברי סוד שאינם ידועים מהזוהר או מדברי אריז"ל, אין חובה לחוש להם. יש רק שכר לימוד בלימודם.

הערעור על דברי "מצ"ת שימורים" ומנהג הרבה מבני דורנו בענין קשר זה של מ"ם מרובעת, נמצא באריכות בספר "תפארת חיים" של הרב חיים שרגא פרנק (עותק נמצא ב"אוצר החכמה") ושם בדפי המחשב עמ' 31 הביא ציור כיצד צריך הקשר להיראות, ובעמ' 56-57 של המחשב (עמ' נ-נ"א של דפי הספר) הביא ציור אל מה התכוין ר' נתן שפירא באמת, ולא כאשר נפוץ בזמננו.

וכיון שהרמב"ם (הלכות תפילין פרק ג הלכה א) הביא כי שמונה דברים שבתפילין הם הלכה למשה מסיני, והמשנה מהם לא קיים המצוה, ואחד מהם, האחרון שבהם, הוא שיהיה הקשר בצורה של דל"ת, ראוי להזהר מאד ולחזור למנהג אבותינו, שהיו לפני חידושו של ר' נתן שפירא.

תפילין, סגולה גדולה יש בהנחתם

שאלה: יש הרבה חסידים המעמידים שולחנות ברחובות עיר ומבקשים מכל עובר ושב להניח תפילין. הם מבטיחים גדולות ונצורות לכל המניח תפילין. מה היחודיות במצוה זו יותר מכל שאר תרי"ג המצוות?

תשובה: חז"ל עצמם שבחו מאד מאד מי שמניח תפילין. אמרו "כל שיש לו תפילין בראש ותפילין בזרועו, חזקה עליו שלא יחטא" (מנחות מג, ב). ואמרו "כל המניח תפילין, מאריך

ימים" (שם מד, א). עד כדי כך שאמרו "אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבונו של עולם, רוצים אנו ליגע [=להתיגע] בתורה יום ולילה אבל אין לנו פנאי. אמר להם הקב"ה: קיימו מצות תפילין ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגעים בתורה יומם ולילה" (מדרש תהלים, על מזמור א').

ודאי שחז"ל לא הגזימו אלא התכוונו כפשוטו. לכן צריכים לדעת כיצד מקיימים כהוגן מצות הנחת תפילין? הנצי"ב (מחבר ספר "העמק דבר" על התורה) בשו"ת משיב דבר (סי' ו) כתב שכל עת שהאדם יש לו תפילין על ראשו ועל זרועו ואינו ער לכך שיש לו תפילין, כלומר הוא הסיח דעתו מהם ואינו חושב עליהם, אין לו מצות תפילין. ובאמת מקור יש לכך בגמרא (שבת יב, א) "שלא יסיח דעתו מהם".

מה פירוש לא יסיח דעתו? יש רק שלוש מצוות שבשולחן ערוך כתוב עליהם מה יש לחשוב בעת שמקיימים אותן. מצות סוכה, מצות תפילה (עמידה), ומצות תפילין. מה יש לחשוב בתפילין? מפרט השולחן-ערוך (סי' כה סעיף ה)

"יכוין בהנחתם שצונו הקב"ה להניח ארבע פרשיות אלו

[א] שיש בהם יחוד שמו [=שהקב"ה הוא אחד],

[ב] ויציאת מצרים;

על הזרוע כנגד הלב, ועל הראש כנגד המוח, כדי שנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו, שהם מורים על יחודו,

[ג] ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו.

[ד] וישתעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח, וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות,

ובזה יזכור הבורא וימעיט הנאותיו" [=כלומר לא יעשה תאוותיו עיקר, ולא יהיה שקוע בהן יותר מדאי. אבל ודאי במדה נורמלית מותר לו לאדם ליהנות מהעולם].

זאת אומרת, כאשר האדם מניח תפילין, עיקר גדול הוא לזכור מה שכתוב בהם. יש שם "שמע ישראל... ה' אחד". כלומר שהוא ורק הוא המציאות האמתית המוחלטת והבלתי חולפת. ולדעת על שכר ועונש שכתובים בקריאת שמע בפרשה השניה. ולדעת שהקב"ה בחר בעם ישראל והוציא אותם מבין הגוים, וזה כתוב בשתי פרשיות האחרות שיש בבתי התפילין.

ודאי שה"משנה ברורה" (סי' מד ס"ק ג) פוסק כי בשעת העיסוק בתורה, אין האדם חייב לכוין כל הנ"ל, כי זו תורה וזו תורה. וכן ה"משנה ברורה" פוסק כי גם בשעת התפילה אינו צריך לתת דעתו על התפילין.

ומה אם אלו המניחים תפילין בשאר שעות היום אבל עוסקים במלאכתם? פסק שם ה"משנה ברורה": "אבל כשהוא עוסק במלאכתו ואומנתו ואין דעתו עליהן ממש, אין זה נקרא היסח הדעת, אם לא שמטריד דעתו כל כך לצרכי הגוף עד שלבבו פונה מיראת שמים מחמת טרדתו".

ולכן ודאי ענין גדול הוא לזכות את בני ישראל במצות הנחת תפילין. אבל צריכים גם להגיד להם בקצרה מה התוכן הנכתב בתפילין, מה הרעיונות שעליהם לחשוב, וכפי שמפורט בשולחן ערוך; שלא יהיה רק בבחינת לחש וסגולה, אלא בעל מהות ותוכן של חכמה.

נסיים בדברי ה"משנה ברורה" (סי' לז סעיף א) בשם הטור: כי המניח תפילין כראוי "מובטח לו שהוא בן עולם הבא, ואין אש של גיהנם שולט בו, וכל עונותיו מחולים לו".

נושאים כללים

שומרון.....תשו	אמירת היי או הלו בלועזית.....תרפה
ירושלים, אם יש עדיפות לגור בה.....תשח	יום העברי מסתיים בשקיעת החמה.....תרפז
כהן, איזה כהן עדיף לכבדו, ואיזה לא.....תשט	בחירות, האם חייב כל אחד ללכת
לשון הרע, ממה שמתפרסם בעיתונות.....תשי	להצביע.....תרפט
מאבד עצמו לדעת.....תשיב	בחירות, אם להתבטל מלימוד תורה כדי
מדוע חיי אדם קצרים כל כך.....תשיג	להצביע.....תרצא
מנהג עוקר הלכה.....תשיד	תורה, גדולי ישראל הערצתם היא בלי גבול
נבל ברשות התורה.....תשטז	או בגבול.....תרצב
נישואי הבת לבעל תשובה.....תשיח	גזענות.....תרצד
נשים הרוצות להתמנות לרבנות.....תשיט	דבר בשם אומרו, האם חובה תמיד להזכיר
עמלק, מדוע חשוב לשנוא אותו.....תשכא	את השם.....תרצו
ראש חודש, עולים לתורה ארבע	השוואה, היכן היה הקב"ה.....תרצז
אנשים.....תשכג	זוהר, קטע בספר זה שאינו מגוף הספר....תש
רוח הקודש אם יש בזמננו.....תשכה	זכות המצוה, אם אפשר להעביר מאדם
הרמב"ם, גדולתו.....תשכו	לאדם.....תשב
שם, חשיבות השם שנותנים לתינוק....תשלא	חייל היוצא לקרב, יש סגולה להציל אותו
תמונות של גדולי ישראל אם חשוב לתלות	מסכנה.....תשג
אותם.....תשלב	יום ט"ו באב.....תשה
	ייחוד, אם אסור להעלות טרמפיסטית בכבישי

אמירת "היי" או "הלו" בלועזית

שאלה: יש לאבא שלי דוד שהוא די זקן, והוא פנה אלי טלפונית לברר משהו. וכאשר הרמתי שפופרת הטלפון לענות לצלצול ואמרתי "הלו", הוא גער בי "מדוע אתה לא אומר 'שלום'?". שתקתי לו כי הוא אדם מבוגר ולא רציתי לפגוע בו. ואני כעת שואל אותך, מה רע לענות "הלו" כשעונים לטלפון?

תשובה: באמת הדוד של אביך הוא מהעולם הישן. הקפידו אז לדבר עברית ושנאו לערבב בשפתנו מלים לועזיות. לאומיות ישראל מתבטאת לא רק באהבת הנוף הארצי שלנו, ולא רק לחבב את ההיסטוריה של עם ישראל, אלא גם לשמור על יופי ביטויי הלשון.

המלה "הלו" [=שם הוא הלו] בא מהאנגלית. וכן כאשר פוגשים אנשים זה את זה, רגילים הם בימינו לומר "היי". וגם מלה זו באה בייבוא מארצות הברית, מנהגם כשפוגשים זה את זה. וכאשר נפרדים זה מזה, רגילים בני אדם בימינו לומר "ביי" או "ביי ביי". וגם מלים אלו הן תוצרת חוץ.

איזה פגם יש בדבר? אלא חז"ל (ויקרא רבה, ל"ב) לימדו אותנו כי בזכות ארבע דברים נגאלו אבותינו ממצרים. שלא שינו את שמותיהם לקרוא לילדיהם בשמות לועזיים, וכן ששמרו מאד לדבר אך רק לשון הקודש. כלומר גם בזמן שעדיין לא נצטוו בשום מצוה, שמרו על אחידותם הלאומית שכולם דברו אותה השפה והבינו בזאת את הדיוקים במשמעות המלים, ולא רק "בערך" כמו אדם זר המהגר לארצנו.

אבל מה איכפת לנו אם לא מבינים בדיוק? אלא יש לדעת כי התורה שלנו נכתבה בשפה מדויקת מאד, ויש להבחין בה בין השמות הנרדפים. "נער" איננו "ילד". ולשון "איש" איננו סתם "גבר". יש משמעות דקות ומיוחדות לכל מלה ומלה, וכדי להבין דברי התורה היטב צריכים להבין היטב משמעות כל מלה ומלה. לא כל מי שמדבר את השפה מודע לכך להתבונן במשמעות שונה שיש לכל מלה ומלה. אבל בודאי שמי שאינו רגיל בשפה זו, לעולם לא יעלה על ההבנה המדויקת של המלה, ולא ידע לעולם את המטען הרעיוני שיש בכל מלה ומלה בתורה. בקיצור, ידיעה מיומנת של שפת הקודש היא מבוא המוכרח כדי להבין כראוי מה שהתורה כותבת.

כעת נעבור לעיין במלה זו של אמירת "שלום". חז"ל (ברכות נד ע"א) תיקנו שכאשר אדם פוגש את חברו, יברך אותו בשם ה'. כך למדו ממעשהו של בועז (רות ב, ד), כאשר פגש את הקוצרים בשדה קרא להם: ה' עמכם! והם קראו לו בתגובה: יברכה ה'! כלומר בטאו שם שמים באותיות א-ד-נ-י והוריקו ברכות קדושות על ראשו של זה שעומד מולם. בימינו לא נהוג לבטא בדיוק א-ד-נ-י אלא אומרים "שלום" שמלה זו הוא כינוי לשמו של הקב"ה (מסכת שבת י ע"ב). ולכן אסרו שם שהאדם יקבל את פני חברו בבית שימוש או בחדר המרחץ ויקרא לקראתו "שלום" כי הוא שם שמים!

ובתחילה היו אבות אבותינו אומרים שתי מלים "שלום עליכם" כלומר "יהי שם שמים חל עליך", ולא הסתפקו במלה קצרה של מלה בודדת "שלום". ובשום אופן לא התכוונו לפירוש המלה כלשון חול, "שלום" בניגוד למלחמה ומריבה. אלא התכוונו לשם קודש, שמו של הקב"ה. ולכן גם במכתביהם זה לזה, לא היו כותבים מלת "שלום" בשלימות אלא קצרו וכתבו: שלו'. כמו שנמצא בכל אגרותיו של הרב קוק.

לכן כאשר האדם קורא לחברו "הלוי" או נפרד ממנו ואומר "ביי", הוא מבטל תקנת חז"ל לברך את השני בשמו של הקב"ה!

גם כאשר רוצים להפסיק את השיחה עם השני, ומפטירים מהפה "יְאֱלֹהִים", מלה ערבית, אין זה כדאי. אלא יש לחזור אל לשוננו ולומר, "ה' אתך!" או "ה' יצליח דרכך". כי יש קדושה באותיות אלו, כדברי המקובל הגדול רבי משה קורדוברו (פרדס רמונים" שער כז פרקים א-ב). וכאשר האדם מבטא את האותיות הוא מעורר קדושה רבה בעולם.

הבה ונהיה יותר לאומיים. לא נמשיך חקוי לקולות-סרק של אומות העולם, שאין בהם משמעות עמוקה.

מדוע היום העברי מסתיים בשקיעת החמה

שאלה: בכל העולם הנכרי היום מסתיים בחצות הלילה. מדוע אצל היהודים הוא מסתיים רק בשקיעת החמה?

תשובה: היום העברי נקבע על ידי הקב"ה. אדם שנטמא וטבל במקוה הוא נשאר בטומאתו עד סוף אותו היום. "ובא השמש וטהר" (ויקרא כב, ז). מזה למדנו מתי מסתיים היום.

ומדוע כך? אלא אצל האומות היום מתחיל בחושך [חצות לילה], עובר שעות האור, ומסתיים שוב בחושך [חצות לילה הבא]. כלומר בני אדם מתפתחים, ממציאים, מתקדמים, משכללים. אבל בסופו של דבר כיון שאין להם הרגשה חיה של קשר לאלוהות, יש בעולם דכאון, תסכול, צער על מה שהאדם מתאפס, מת וחולף ועובר מן העולם. [כמובן מדובר כאן לענין רוב האוכלוסיה, ויש הרבה שהם יוצאים מן הכלל].

ואצל ישראל, תחילתו של האדם בתחילת הלילה. אמנם הוא עובר נסיונות, בעיות, צרות ומצוקות; והם הנמשלים כלילה. אבל הוא הולך ואור ועומד ניצב מול לבטיו, עד האור. הוא חדור הכרה "גם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא רע, כי אתה עמדי" (תהלים כג, ד). והוא מסיים את חייו בהצלחה רוחנית, בהישגים שכליים, בדבקות במצוות וידיעה שיש לו קשר לאלוהו. וכאשר מסיים את חייו הוא שמח בהישגיו ובפעליו. הוא עדיין נמצא באור. גם בעת השקיעה,

עדיין יש אור בעולם. כלומר גם במותו של היהודי הוא ממשיך באור. "לְאֹר בְּאֹר הַחַיִּים" כי חי חיים קדושים. [כמובן מדובר כאן לענין רוב האוכלוסיה, ויש לזה הרבה שהם יוצאים מן הכלל].

הרעיון הזה מבוסס על רעיון שלמדתי במקצת מדברי הרב שמשון רפאל הירש (על שמות יב, סוף פסוק ב, עמ' צב) בדברו על היום של בית המקדש.

והוא הדין בענין השוני שיש בין קביעת השנה האזרחית-הנוכרית, לבין השנה היהודית. השנה הנוכרית מתחילה בינואר, ומסתיימת בדצמבר. תוך חושך החורף, שרוב היום חשכה ושעות האור הן מועטות. הקור עז, והאדם מתכרבל במעילו נגד הרוחות העזות. מתחיל במצוקה ומסיים במצוקה.

אבל השנה היהודית מתחילה בניסן ומסתיימת באדר. כלומר מתחיל ביום אביב. אמנם היהודי עובר גם הוא בעיות של החורף [באמצע השנה שלו], הצטננויות, מחלות עונתיות, וכל השלילה שבתקופה. אבל הוא מסיים שוב באור, בימי שמחת אדר, תחילת האביב. גומר בחיוב.

וזה משמש לנו משל על חיי היהודי. כי אמנם הוא מתנסה, יש לו התמודדויות שונות עם בעיות החיים. אבל "הכל טוב שנגמר בטוב". הוא מסיים פרקי חיי בתחושה רגועה שהוא היה נאמן לאלוהיו, שהאדם עשה את המיטב שביכולתו. אינו מרגיש יתמות, כי הוא מודע שיש לנו "אבינו שבשמים".

לעומת זאת אצל אומות העולם, אפילו אצל אלו שנוהגים קצת חיי דת (בכל הדתות למיניהם) חיהם אפורים, משעממים, בלי חדוה. משמחים את עצמם במיני שעשועים, במיני משחקים כדי להעביר את הזמן. כי אצלם הדת היא מצומצמת במשבצת צרה של פולחן כמה שעות משך יום אחד בשבוע, ושאר הימים בשבוע חול, חול, חול. אינם מרגישים שיש משגיח עליון.

אבל אצל הישראלי האותנטי, שממלא כל יום עם תוכן רוחני, תפילה, חסד, מצוות, קיום ארחות חיים תורניים, הוא שמח בכל רגע ורגע. כי יש לו מצוות לעשות על כל צעד ושעל. הוא מרגיש תמיד את הנוכחות העליונה. אין לו נפילה בייאוש. כי יודע הוא כי גם בעיותיו נשלחו לו ע"י אב הרחמן יתברך שמו, כדי לרומם את עצמו, לחשל את עצמו, לחסן את עצמו. ותמיד מזכיר לעצמו במאמר "כל מה שהקב"ה עושה, הוא לטובה" (שו"ע אור"ח סוף סימן רל). ואין זה רק מלל שפתיים אלא יש לו רוגע נפשי, לאין-ערוך יותר מאשר שאר בני אדם מהאומות האחרות.

היהודי מסיים את יומו כאשר עדיין נשאר אור מסוים בעולם, למרות שקיעת השמש. ואצל האומות עֲלָטָה גמורה של חצי הלילה. ובחדשים, השנה היהודית מסתיימת באור של חודש אדר, שרובו של יום אור ולא חושך, שלא כמו דצמבר אצל האומות, רובו חושך.

יש רעיון פנימי לכל מצוה. יש רעיון פנימי לכל תופעות הטבע. "טעמו וראו כי טוב ה'", אשרי הגבר יחסה בו" (תהלים לד, ט).

אם יש חובה ללכת להצביע בבחירות לכנסת ולעיריה

שאלה: שמעתי כי לכל מנדט הנצרך לקבוע מועמד להיות חבר ב"כנסת", צריכים בערך מאה וארבעים אלף קולות. אם כן הצבעה שלי אישית בטלה במיעוטה, אין לה השפעה כלום. בין כה, לכל מפלגה יש עודפים של כמה אלפי קולות שהולכים לאיבוד, כי אין להם רק 140 אלף בלבד ובצמצום אלא קצת יותר. ובכן משום מה אפסיד זמן לעמוד שם בתור, נניח שעה, עד שאגש לקלפי? לא יותר טוב להנפש ביום חופש זה ולצאת עם הילדים שלי לפארק?

תשובה: היית יכול להוסיף עוד שאלה. הרי חז"ל לימדו אותנו כי כל המנויים הם גזורים מן שמים (בבא בתרא צא ע"ב). מה זה מעלה או מוריד אם אצביע או לא אצביע? אבל נקח דוגמא ממעשה מרדכי עליו קראנו במגילת אסתר. מלך כביר, אחשוורוש, המולך על מאה ועשרים ושבע ערים (באותה תקופה קראו לכל עיר "מדינה") גזר שמד על כל היהודים היושבים שם. אם נגזר, נגזר. "כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב" (אסתר ח, ח). מה לו למרדכי ללבוש שק ואפר ולזעוק זעקה גדולה ומרה בכל רחובות העיר? ומדוע הפציר כל כך באסתר שתיגש למלך לבקש על עמה? ראשית כל, היא עצמה הסבירה לו "ואני לא נקראתי לבוא אל המלך, זה שלוש יום" (אסתר ד, יא). ידוע כי אחשוורוש היה שטוף בזימה, והיו לו נשים רבות בהרמון שלו. ואם כבר עברו שלוש יום ולא בקש לראות את אסתר, ודאי סר מדעתו חן שלה. ואיך אפשר לצפות שיבטל למענה גזירה מקיפה כזו שכבר התפרסם ברבים? ועוד, הרי סיכן מרדכי את חייה, כי כל הנגש להתקרב למלך, אם לא הוזמן ראש, הרגו אותו שומרי הראש!

אלא יש מצוה בתורה של "השתדלות". שאפילו אם נגזר מן שמים, האדם חייב לעשות את חלקו, את המירב שיש ביכולתו, בכל כוחותיו.

כך אם האדם הוא חולה, אל יאמר "כבר נגזר עלי מן שמים, מה אפשר לעשות?". אלא התורה מחייבת אותו ללכת לרופאים, ולהוציא כסף עבור רופא פרטי וגם לרכוש תרופות יקרות, ולעשות את המקסימום שאפשר, כאילו אין כאן גזירה מן שמים.

הוא הדין במה שנוגע למדינתנו. הרבה דברים תלויים במדיניותם של השלוחים שלנו ל"כנסת". שאלות בטחוניות מה עושים נגד הטרור הנורא. שאלות כלכליות, כיצד נצליח שתהיה פרנסה מספקת לאוכלוסיה שלנו. שאלות בריאות, שאלות בטחון בכבישים. שאלות מה עושים שיהיה לנו באמת משפט צדק, ולא משפט כזב לפי נטיות נפשם של שופטים שיש להם "אג'נדה" של ביטול חוקי התורה. חובת כל יהודי לשלוח ל"כנסת" אנשים הדואגים, בראש וראשונה, לטובת היהודים.

ואם תעמוד מן הצד, אם תחליט שאתה "פטור", אתה חוטא ולא קיימת "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז) כאשר חלק מהנציגים שנבחרו ל"כנסת" עושים רעות גדולות בחוקים שמחוקקים, ואין לנו מספיק אנשים בכנסת למנוע זאת.

יודעים אנו כי יש דין וחשבון על כל דבר ודבר שהיהודי עושה, וגם על מה שנמנע מלעשות והיה חייב לעשותו. מובא בזוהר (ח"ג מו ע"ב) כשם שבן אדם נענש על דיבור רע שדיבר, כן הוא נענש על שהגיע זמן ומצב לומר מלה טובה, ושתק ולא אמר.

במשך ארבע שנים הבאות עלינו בעתיד, אפשר שיהיו נחקקים בכנסת כמה חוקים לא טובים שהם אינם טובים לעם ישראל, וגם לא טובים לקיום תורה ומצוות. כאשר הקב"ה ודאי ימתח את הדין להעניש את כל הגורמים לכך, חלילה ששמך יופיע ברשימה ההיא של הנענשים; שבהעדרותך מללכת להצביע גם אתה אשם בעליית כוחם של המחוקקים השליליים, המסיבים רעות לישראל.

על כל רגע ורגע שאתה עומד בתור לקלפי, וממתין לאפשרות להגיע לקלפי ולהטיל בו את קולך למי אתה מצביע, תקבל שכר. כמו על כל פסיעה ופסיעה שאתה הולך לדבר מצוה.

עצה טובה אני אומר לך. לך מוקדם בבוקר, כי אז יש פחות אנשים הממתינים בתור. הקלפי נפתח בשעה 7:00 בבקר. ותשמח שאתה במדינה יהודית וזכית שתוכל לעשות חלקך להביא ברכה לעולם. אל תחשוב שאתה רק אחד מתוך מאה וארבעים אלף. גם מרדכי "לא עשה חשבון" שבצעקה ברחוב העיר הוא ימנע את ה"לינץ" שההמונים שונאי-ישראל עוד יערכו טבח ורצח-עם ביהודים המפוזרים בכל מקום. תראה מול עיניך שאתה מקיים מצות התורה של "השתדלות".

האם אתבטל מלימוד תורה כדי ללכת להצביע בבחירות

שאלה: ידוע כי מצות לימוד תורה שקולה ככל המצוות. אני אברך השוקד בלימוד תורה כל יום ויום. עכשיו שיום הבחירות מתקרב, אומרים לי ללכת ולהצביע. ואני שואל, האם אין בזה עון ביטול תורה? מתוך מליוני המצביעים, מה יתן ומה יוסיף קולו של אדם אחד כמוני?

תשובה: כאשר עורכים חשבון תורני, לא מביטים על סיכויי ההצלחה אלא שוקלים לפי ההלכה, בעד ונגד של ערך המעשים. כאשר יש לפניך אדם חולה סופני, בגיל מבוגר מאד, ויש אפשרות להאריך ימיו בכמה ימים על ידי שתשיג לו תרופה מסויימת או רופא מומחה מסוים, לא שוקלים מה הם הסיכויים להצלחה. ואפילו מאה אנשים, שכל אחד ואחד מהם רץ ומשתדל, הם עושים כראוי. המתעצל ונמנע כי חושב, בין כה יש אחרים המשתדלים, הוא עובר עבירה.

מה שנוגע למדינתנו, חס וחלילה עלול להיות שפוקרים וזוללים ישיגו שלטון ויכריעו הכרעות שהן הרות אסון, בין בחינה גשמית של פקוח נפש מול אויבינו הרבים, ובין מבחינה רוחנית ותורנית, מול המון שונאי תורתנו הזוממים להצר שמירת המצוות, על ידי חוקים שיחוקקו בכנסת. בעת כזאת, מי שאומר "שלום עלי נפשי. אמשך בחיים הפרטיים שלי, ולא אתערב", הוא חוטא.

כאשר בסופו של דבר, אלו שיעלו לשלטון ויכריעו הכרעות שמשפנות חיי ישראל, על ידי רפיון תגובות נגד הטרור, או ישיגו חקיקת חוקים המחלישים קיום התורה בימינו, יבוא הקב"ה חשבון עם כל אזרח ואזרח שלא הצביע ויתבע אותו לדין: "מה חלקך בזה? האם אתה עשית את המקסימום שביכולתך לעזור לעם ישראל, ולמנוע מפוקרים וזוללים להשיג שלטון?"

תזכור כי בספר הזוהר (ח"ג דף מו ע"ב) נאמר כי כשם שהאדם נענש על דיבור רע שהוציא מפיו, כך ייענש מפני שהיה לו לדבר דיבור טוב, ולא דיבר.

לכן היושב ולומד ונמנע מלהצביע, ייענש יחד עם כל שאר הנמנעים. ה' לא ידלג על אף אחד מהם. כל אחד מאתנו צריך להטות שכם, כי "לא המדרש עיקר אלא המעשה" (אבות א). ואם אתה חס על זמנך, וטוען "חבל להפסיד זמן ולעמוד בתור", עליך ללכת מוקדם בבוקר. הקלפי נפתח בשעה שבע בבוקר. תהיה אתה שם בין הראשונים.

הרב שך, שהיה מגדולי הדור לפני כחמשים שנה, הורו שמותר ללכת להצביע בקלפי עוד לפני שתתפלל תפילת שחרית, כי זו היא מצוה [רק תאמר פרשת קריאת שמע תחילה, ועוד בקשה

קצרה אחת]. התורה ניתנה לשם קיומה. הגמרא אומרת כי מי שאין לו אלא תורה, גם תורה אין לו (עבודה זרה יז ע"ב).

תעשה מה שמוטל עליך, בלי שום ערמומיות עקומה. על כל רגע ורגע שאתה עומד בתור לקלפי, וממתין לאפשרות להגיע לקלפי ולהטיל בו את קולך למי אתה מצביע, תקבל שכר. כמו על כל פסיעה ופסיעה שאתה הולך לדבר מצוה.

גדולי ישראל, הערצתם היא בלי גבול או עם גבול

שאלה: בתקופה האחרונה היו כמה "סקנדלים" בענין כמה מהנחשבים למנהיגים רוחניים, או מרביצי תורה. חלק ישבו בבית סוהר, וחלק אף סיימו תפקידם הציבורי. כיון שנצטוינו על כבוד חכמים, וגם חז"ל עודדו אותנו שנבקש ברכות מגדולי התורה, ואף אמרו "מורא רבך כמורא שמים" (פסחים קח, א) תופעה זו שמנהיגים מפרסמים שכשלו מבלבלת. הרי נצטוינו על "אמונת חכמים" (אבות, ו) וכאשר הרב נתפס בפלילים, ואף נשפט על כך, זה מערער כל היסוד הכללי של "אמונת חכמים". כיצד נדע איך להתנהג?

תשובה: יש תמיד להזהר מ"פולחן האישיות". יאירו עיינינו דברי רבי צדוק הכהן (בספרו "ליקוטי מאמרים", עמ' 239, ובמהד' הר ברכה עמ' 428):

"כמו שאמרו (שמות רבה מב, ו) כי העגל עשו ערב-רב, שהם נקראים 'עמך', עמו של משה שהוא קיבלם. כי בני ישראל נקראים 'עם השם' שעיקר אמונתם בה' יתברך, רק [=אלא] משה הוא המלמדם לזה, וכפדגוג המגדל את בן המלך, ולכך הם רבו עם משה ואמרו 'כל העדה כולם קדושים' וגו'. אבל הערב-רב הם רק האמינו במשה [עצמו] שראו נסים ונפלאות שעשה, ונקראים עם משה ולא עם ה'. כי לא ידעו את ה' כי הם גשמיים, ואין משיגים רק דבר גשמי, נגלה ונראה למראית עין. ולכך אמרו 'כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים, לא ידענו מה היה לו' (שמות לב, א) והוצרכו לתמונה אחרת שיאמינו בה. כי בלא תמונה נגלית לעין

לא היה מושג אצלם אמונה... אבל הערב-רב אין להם השגה ואמונה רק בדבר מוחש, ולכן האמינו רק במשה רבינו". עכ"ל.

יש בדבריו הנ"ל תמרור אזהרה לא להאמין בשום אנוש באמונה עיונית, ללא שום ביקורת, ללא שום הבחנה בחסרונותיו. כך כותב הרב קוק ("אורות", אורות ישראל, פרק ג פסקא ג): "הדבקות בצדיקים... היא דבר נכבד מאד במהלך התפתחות הנפשות. אבל צריך שמירה גדולה, שאם יטעה בצדיק אחד וידבק בו **דבקות פנימית הויתית**, וידבק גם כן בחסרונותיו, הם יפעלו לפעמים על הדבק במדה גרועה הרבה [יותר] ממה שהם פועלים על האיש המקורי".

מה פירוש המלים של הרב קוק "**דבקות פנימית הויתית**"? אלא זה האדם שמעריך את הרב שלו בצורה קיצונית שאינו מסוגל לחשוב פן טעה הרב באיזה דבר, פן יש לו "נגיעות מחשבתיות פסולות" במה שהוא מדריך או נוהג, או שמא לא עיין בענין כל צרכו. כאשר התלמיד מבטל כל כושר עירנותו השכלית, כביכול הוא חושב ש"שכינה מדברת תוך גרונו של רבי ומורי" אזי המכשול הוא נורא ואיום.

כלום מותר להעביר ביקורת על הרב? היכן היא "אמונת חכמים"? אלא דין הוא בשולחן ערוך (יו"ד רמב, כב) "ראה רבו עובר על דברי תורה, אומר לו: 'למדתי רבינו כך וכך'. ואם רצה לעבור רק על איסור דרבנן, אפילו הכי צריך למחות בידו. הרואה רבו עושה מעשה, ויש לו להקשות על זה, אם הוא איסור דאורייתא יקשה לו קודם המעשה. ואם הוא איסור דרבנן, יניחו לעשות המעשה ואח"כ יקשה לו, הואיל ואינו יודע ודאי שעובר, אלא שיש לו להקשות על זה: [מקור הדין הוא במסכת בבא מציעא (לא ע"א) "הוכח תוכיח, אפילו תלמיד לרב"].

מכאן ברור כי גם לרב יכול להיות טעות, או יצר הרע, או אפילו חטא חד-פעמי.

לכן הערצה המוגזמת שבכמה חוגים בימינו מעריצים את המנהיג כאילו כל דבריו וכל דיבוריו הם גילויים מן שמים, היא הערצה שלא כדין. אני תמיד אומר משל. אדם הרוצה לנסוע ברכבת מתל-אביב לחיפה אבל נרדם בעת הנסיעה, ולא ירד מהרכבת בתחנה בחיפה, והרכבת המשיכה בנסיעתה עד עכו, ורק שם ירד הנוסע. הרי יצטרך לטרוח ולעלות על רכבת אחרת שתחזיר אותו לחיפה. כלומר אדם צריך לדעת ולהכיר ולהיות עירני, מתי עליו לרדת מהרכבת, מתי להפסיק את נסיעתו. כך בכל דבר ודבר בתורה. "כל המוסיף גורע". גם בקהלת (ז, טז) נאמר "אל תהי צדיק הרבה". יש לתמוה? כך היא עצת התורה? אלא דרך התורה היא דרך האמצעית, היא שקולה, מדודה, מחושבת. היא דרך הממוצעת (כדברי רמב"ם במורה נבוכים ח"ב פרק לט) "המִזְג המאוזן... לא גרעון ולא ייתור".

אין להגזים ולעבור גבול. אותם חז"ל שציוו על "אמונת חכמים", הם גם ציוו על עירנות מחשבתית ולהתרחק מפולחן האישיות.

גם כששואלים עצה מגדולי הדור בעסקי החיים, אין לו לאדם לבטל חוש ביקורת עצמית שלו. אמנם נאמר בפרקי אבות "מרבה עצה מרבה תבונה" (אבות ב, ז) אבל הזהירנו ר' חיים ולוז'ין בספרו "רוח חיים": "תשאל עצה ותעשה לפי שכלך. כי איש מבחוץ אינו מִבִּין פנימיות הענין במה שנועצים אתו, רק יבין מעט. וכן היועץ השני. רק [האדם] הנועץ בעצמו, הוא המבין לגמרי כל פנימיות הענין, אבל חסר לו שִׁכָּל ותבונה של כולם. על כן בהקבץ אצלו עצותיהם של כולם וְשִׁכָּל של כל אחד ואחד, אז יבין איך ומה לבחור עצה אחת המשותפת מכל העצות יחד, מזה מעט ומזה מעט; וכמו שכתוב 'ותשועה ברוב יועץ' (משלי יא, יד). ותבין דבר מתוך דבר בעצמך, ועליהם עוד תוסיף להשכיל".

הרי מכאן שאין לאדם לאטום את שכלו מלחקור בענין ולבדוק שוב ושוב. ואל יסמוך על דברי רב, אפילו גדול הדור, כאילו הוא נביא, או בעל "אורים ותומים". לא כך היא דרכה של התורה.

גזענות

שאלה: הדור שלנו התקדם והגיע להכיר השוויון בין העמים. אחת הסיבות שהאנטי-שמיות הרימה ראש באירופה, לפני מאה שנה וגם בימינו, היא מפני טענת ישראל שהם עם הנבחר, עם סגולה. לכן אין לדבר בימינו שאנו עדיפים מאומות אחרות. אני שואל: משום מה התורה מדגישה תמיד את עליונותנו על פני אומות אחרות?

תשובה: יש שימוש כפול במלה "גזענות". אנשים רבים משתמשים במלה לא בצורה הנכונה והמקורית. השימוש האמתי, הנכון והמדויק הוא להבדיל בין בני אדם שונים מפני הבדלי צבע עורם, או הדת, המין, המוצא, הלאום והעדה. אין בזה גנות למי שהוא שונה, אלא הגדרת מצב. למשל איש אינו אשה. הם שונים זה מזה גם במבנה הגוף, וגם בתכונות האופי וביכולת פיזית [האשה יולדת, ולא כן האיש]. ואין בזה גנאי לאף אחד מהם. האסקימוסים רגילים לחיות באזור מגורים של קור קרוב למעלת אפס, לא כן האינדיאנים או הילודים במרכז אפריקה. אין בזה גנאי לאף אחד מהם. הם שונים, ולא עדיפים זה מזה.

השימוש המשני שניתן למלה זו, התחיל אצל עמי אירופה לטעון שגזע מסויים (למשל: הגרמנים) הם מיוחסים לעליונות, הם "גזע האדונים", ושאר גזעים הם נחותים, ולכן יש לשעבד אותם, להגביל אותם, להצר להם, למנוע מהם מינוי לתפקידים ממלכתיים וציבוריים, ואף למנוע התערבות חברתית אתם. כך, לפי השימוש השני, קבל המושג "גזענות" תוכן שלילי ורע.

כאשר התורה ייסדה יסוד שהיעוד של עם ישראל הוא להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש" היא התכוונה שיהיו בעלי מדות טובות תרומיות, שלא יהיו משועבדים ליצרים רעים ואפלים. שבני ישראל ישמשו בעולם לדוגמא של מדות טובות ומעשים יפים. נקראנו "בני בכורי ישראל" כדי ששאר הבנים, שאר האומות, ילמדו מאתנו כיצד להתנהג. כדברי ישעיה הנביא "וירנו מדרכיו ונלכה באורחותיו" (ישעיה ב, ג)

ומה רע בזה?

הרי עובדא היא כי רק בישראל משחררים אסירים מבית הסוהר, פעם בכמה חדשים, ליהנות מהחופש בחיק משפחתם. אין זה נהוג אצל כל שאר אומות העולם, שאצלם האסיר הוא נשמר שם תחת סוגר ובריה ללא הפסקה, בלי שום "חופש" כלל. זה מפני שהשלטונות שלנו סומכים על טיב נפשם של היהודים. אצל הרבה משאר העמים, תרבותם מעודדת מעשי אלימות, ספרי "פיקציה" [=סיפורים בדויים] שלהם, על נושאים של אהבה מחוץ לנישואין, של מעשי אלימות ורצח, של מעשים פליליים. לא כן בישראל שההתענינות בנושאים אלו זניחה. אצל שאר העמים כאשר אזרח אחד נלקח בשבי אצל האויב, או נרצח, יש אדישות רבה אצל שאר בני עמו, ורק מושכים בכתפיהם "מה אפשר לעשות?". לא כן בישראל, כל יהודי שנרצח אצל שונאי ישראל, והנה כל העם מתעורר בצער, כל העם מזדעזע מפני אחדות רגשותיהם ושיתוף אחרותם.

הרי אלו מלמדים על תכונה עדינה, על עליונות המוסר. ואין בזה ענין "לרדוף" אומות אחרות, להציק להם, להשפיל אותם. ולכן כל מה שמפריע לך שתורת ישראל היא גזענית, הוא לפי שייחסת לה השימוש השני והמשני של המושג. ולא כן הוא. אין אנו רוצים ברע או השפלה של שום אומה. וכאשר צבא שלנו נלחם נגד אחרים, זה רק נגד אויבינו הבאים להכחיד אותנו מהעולם. אבל לא לשאר האנושות שאין להם ענין להשמידנו.

תורתנו היא תורת חסד.

בשם אומרו, אם חובה תמיד להזכיר השם

שאלה: אני רגיל לשמוע הרבה פעמים דרשות מפי רבנים, וכאשר מזכירים דברי חז"ל אומרים "כתוב בגמרא" אבל אינם אומרים במפורש שמו של התנא או האמורא שהוא בעל המאמר. ולכאורה הם עוברים על הנאמר בפרקי אבות (ו, ו) "כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם".

תשובה: חשיבות זו להגיד דבר בשם אומרו היא גם מחמת סיבה נוספת, שאם בעל המאמר כבר בעולם האמת, שפתותיו דובבות בקבר (יבמות צז, א), הוא זוכה לשכר כאילו הוא עצמו עוד פעם לומד. כי במה שהתלמידים חוזרים על מה שהוא לימד, נזקפת לו זכות נוספת כאילו הוא עצמו שוב לומד.

אבל ראינו שהרמב"ם לא קיים הנהגה זאת, כי כל "משנה תורה" שלו הוא הביא הלכות בלי לציין שם אומרו. וזה לא התחיל ממנו, אלא גם רבי יהודה הנשיא כתב כל המשניות, והיכן שסתם הדברים ולא ציין שם, עשה כך כדי שיקבלו את ההלכה "הלכה כסתם משנה" כאילו היתה דעת כולם, ולא רק דעת חכם פלוני בלבד. כלומר גם הוא לא קיים תמיד הנהגה ברוכה זו.

אלא מוכרחים להבין כי כאשר יש סיבה צדדית העודפת על הטעם הנ"ל, יש מקרים שמותר לא להגיד שם בעל המאמר. נביא כאן שלושה פרטים המצדיקים זאת:

[א] חז"ל יעצו "לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה" (פסחים ג ע"ב). כאשר מסרבליס את הדברים הנאמרים בעל פה, ולציין תמיד בכל פעם ופעם שם של האומר, והרי על השומע לזכור הכל בעל פה, כמו שנצטוינו שהתורה תהיה לנו קלוטה בזכרוננו, שנוכל להרצות הדברים גם בלי ספר [ראו דברי מהר"ל, תפארת ישראל, פרק סח, כי כך דרישת הקב"ה]. טוב הדבר לקצר.

[ב] פעמים שחז"ל הפכו דברי שמוותיהם של האומרים, אמרו דעתו של היחיד כאילו הוא רבים, ודעת הרבים כאילו הוא רק של יחיד (כמעשהו של שמואל, בפסחים כז ע"א) כדי שיקבלו ממנו את ההלכה.

[ג] לפעמים מותר להשמיט מלומר שמו של בעל המאמר, כי שמא יש בני אדם שאינם סומכים עליו, והודעת שמו של בעל המאמר תגרום שיזלזלו במה שנאמר. נימוק זה אמר הרמב"ם בהקדמתו לשמונה פרקים, לפני המשניות של אבות. (לשונו: "שיכנס בלב מי שאינו מקובל עליו" – מהד' מוסד הרב קוק, בתרגום הגר"י קאפח, עמ' רמז).

וכך מסופר גם בשם אדמו"ר ר' נחמן מברסלב, שיעץ לתלמידיו שאם הם נמצאים בחברתם של המתנגדים לשיטותיו, יאמרו דברי תורתנו בלי לציין שמו עליהם, כי החשוב הוא שיושפעו מדברי התורה, ושמא אם ישמעו שזה "ברסלב" לא יכנסו הדברים לאזניהם.

היכן היה הקדוש ברוך בעת הנוראות של השואה?

שאלה: אני "רב בית כנסת". אני מזכיר תמיד בדרשות שלי עד כמה ניכרת בהיסטוריה של עם ישראל כיצד הקב"ה שומר עלינו, ומציל אותנו מכף כל אויבינו. אבל לפעמים אחד מהקהל שואל אותי: "והיכן היה הקדוש ברוך הוא עת שהנאצים טבחו שלישי מעמנו? איפה היתה ההשגחה העליונה בימי השואה?" ואני אבוד-עצה מה עונים. התוכל עזור?

תשובה: פלא על אלו ששאלו אותך. כלום שכחו שהקב"ה מעניש על עבירות? הרי התורה מלאה אזהרות שכאשר עם ישראל יחטא יתבע הקב"ה דין וחשבון. בזמן חורבן בית המקדש הראשון נהרגו מישראל כשלושה מליון איש (גיטין נז ע"ב). והגמרא מספרת (יומא ט ע"ב) כי חטאו בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. וחזרו הצרות בימי חורבן בית שני מחמת שנאת חינום שהיתה ביניהם (יומא ט ע"ב).

ובמדינות אירופה עד הגירוש ממדינת ספרד (שנת 1492) כותב על כך הרב יצחק אברבנאל (בפירושו על דברים כח, יד)

"ואבדתם בגוים, ואכלה אתכם ארץ אויביכם" (פסוק לח), על הצרות והשמדות והרציחות שעברו על ישראל בגלות. שמתו הרבה מהם ברעב ובדָּבָר ובחרב, מכללם הרג קהלות קדושות, וגירוש היהודים מארץ אינגלטיר"ה [=אנגליה] ושאר ארץ המערב. ובפרט גירושם מכל ארץ צרפת, שמתו מהם כפלים מיוצאי מצרים. ומה גם עתה בגירוש גלות ירושלים אשר בספרד, שגדל על כל הגירושים ועל השמדות, הלא למשמע אֶזֶן דאבה נפשנו". [עכ"ל]. והרב נוטה סיבה ומייחס צרות אלו "שרוב בני האומה יצאו מכלל הדת ונתערבו בגוים" (משמיע ישועה, על ישעיה, סוף נבואה ט). כן בדבריו על יחזקאל (כ, לב).

גם בתקופתנו, במאה שנה שלפני השואה היו מריבות קשות בין קבוצה לקבוצה, בין כיתות וכיתות. נפוץ היה חטא זה גם בעולם החילוני, וגם אצל שומרי המצוות. כל יודעי ההיסטוריה מכירים זאת. אין הקב"ה מביא יסורין ללא כלום. שנאת חנם היא הגרועה מכל העבירות (יומא ט ע"ב). זה בנוסף להתבוללות וההנתכרות למורשת ישראל שפשו והתרבו.

אבל יש הסָבֵר נוסף לאסון הנורא שהוא שפקד את אבותינו. הרב משה צבי נריה מביא בספרו "חיי הראי"ה" (עמ' קצב-קצג):

"סח לי איש-ירושלים ר' ישראל פולקמן: בשנת תרצ"ג או תרצ"ד (1933-1934) ביקר בארץ אחד מזקני ההוראה בקישינוב ומראשי הישיבה שם, הרב משה הנשפרג ז"ל. ולפני שובו לרומניא בא בלוית הרב מטעפליק ז"ל להפרד מהרב קוק, והייתי נוכח בפגישה זו. הרב קוק דיבר ברטט על העובדא המצערת שאין אנשי התורה מעודדים את הציבור החרדי בתפוצות לעלות לארץ ישראל ואמר לו: "תמסרו לכל הרבנים והצדיקים, שהם עתידים לתת את הדין. בא אליהם יהודי להתייעץ לאן לָהֶגֶר, ושולחים אותו לכל הָרִי-חוּשֶׁךְ [הערה: כוונתו לארצות הברית, שהיה בשפל הרוחניות] רק לא לארץ ישראל. תאמרו להם שהם יצטרכו למסור על כך דין וחשבון!" עכ"ל.

בדומה לכך הביא ספר "שבחי הראי"ה" (של דר. חיים ליפשיץ) עמ' ר"ח, לפי עדות ר' יצחק גרשטנקורן, מייסד בני ברק: "כל המניא ציבור מדעתו ורצונו להשתקע בארץ, אינו אלא בחינת המרגלים המוציאים דיבת הארץ רעה". עכ"ל.

צריכים לשים לב לדברי "אור החיים" (על ויקרא כה, כה):

"והגאולה תהיה בְּהֶעִיר לבות בני אדם ויאמר להם 'הטוב לכם כי תשבו חוץ, גולים מעל שלחן אביכם? ומה יערב לכם החיים בעולם? זולת החברה העליונה אשר הייתם סמוכים סביב לשלחן אביכם, הוא אלוהי עולם ברוך הוא לעד. וימאס בעיניו תאוות הנדמים [=דברי חומריות בעולמנו, הנדמים שהם חשובים] ויעירם בחשק הרוחני, גם נרגש לבעל נפש כל חי, עד אשר יטיבו מעשיהם. ובזה יגאל ה' ממכרו. ועל זה עתידין ליתן את הדין כל אדוני הארץ, גדולי ישראל, ומהם יבקש ה' עלבון הבית העלוב".

ובכן חטא קשה זה היה בידי אוכלוסיות אירופה. מאז הצהרת בלפור היתה להם שעת הכושר לעלות. אבל מסופר ב"שיר השירים" (פרק ה), כאשר הדוד [הקב"ה] בא לגן להביא אליו את הכלה [=כנסת ישראל]

(ב) אֲנִי יְשָׁנָה וְלִבִּי עָר, קוֹל דֹּדִי דוֹפֵק. 'פֶּתַחִי לִי אֲחוֹתִי רַעֲיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי, שְׂרָאשִׁי נִמְלֵא טָל קִנְצוֹתֵי רִסְיִסִי לְיָלָה':

[וזאת ענתה] (ג) פֶּשֶׁטִּיתִי אֶת כְּתָנִיתִי, אֵיכָכָה אֶלְבָּשָׁנָה? רַחֲצִיתִי אֶת רַגְלִי, אֵיכָכָה אֶטְנָפָם?

הנערה התנצלה: זה עכשיו פשטתי את כותנתי ללכת לשכב, איך אקום ואזדרז לפתוח הדלת? זה עכשיו אני שוכבת במטה ללא נעליים, איך אדרוך על הרצפה ואטנף את כפות רגלי? והנערה מתעצלת מלקום לקול דודה.

כאשר חלף הזמן וכבר נזכרת שיש לשמוע לדוד וללכת אחריו, וכבר קמה מהמטה, מצאה הנערה:

(ו) פִּתַּחְתִּי אֲנִי לְדָוִד, וְדָוִד חָמַק עָבַר! נִפְשִׁי יִצָּאָה בְּדַבְּרוֹ, בְּקִשְׁתִּיהוּ וְלֹא מִצָּאֲתִיהוּ, קִרְאֲתִיו וְלֹא עָנֵנִי:

(ז) מִצָּאֵנִי הַשְּׁמֵרִים הַסֹּבְבִים בְּעִיר, הַכּוֹנֵי פִּצְעוֹנִי, נִשְׂאוּ אֶת רִדְיִי מֵעָלַי שׁוֹמְרֵי הַחוּמוֹת:

השומרים [=אלו הם האומות] "הכו אותי, פצעו בי, חטפו ממני את רידיי...."

כתב ר' יעקב עמדין בהקדמה לסידורו (דפוס ישן עמ' ג; מהד' אשכול עמ' מד) "ואל תחשבו להשתקע בחוץ לארץ ח"ו לקיים (ויקרא כו, לח) 'ואכלה אתכם ארץ אויביכם'. זאת היתה חטאת אבותינו הראשונים שגרמו בכיה לדורות, כי מאסו בארץ חמדה (תהלים קו, כד). והיא שעמדה לנו בגלותינו המר שלא אחד בלבד עמד עלינו, אלא בכל דור ודור לא שקטנו ולא שָׁלֵנוּ, על צוֹאֲרָנוּ נרדפנו, יגענו ולא הונח לנו. כמת מלב נשכחנו, אחר ששכחנו דירת ארץ ישראל לגמרי.

[וממשיך ר' יעקב עמדין]:

"אין אחד מאלף מתעורר להחזיק בה להתיישב שם לדור, כי אם אחד ממדינה ושנים בדור. אין איש שֶׁם על לב מבקש אהבתה, דורש שלומה וטובתה, ולא מצפה לראותה. כמדומה לנו בהיותנו בשלוח בחוץ לארץ כבר מצאנו ארץ ישראל וירושלים אחרת דוגמתה. **על כן באו עלינו כל הרעות** בְּשִׁבְתִּי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ שְׁפִנְיָא [=ספרד] וארצות אחרות בשלוח בכבוד גדול, מימי החורבן זמן רב קרוב לאלפיים שנה מזמן חורבן בית ראשון. ושוב נתגרשו עד שלא נשאר שֶׁם ושארית לישראל בארץ ההיא. צדיק הוא השם, כי יצא מדעתם לגמרי ענין גלותם, והתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ויעשו נאצות, ויתערבו זרע הקודש בעמי הארצות...." עכ"ל.

כל הצרות האיומות שעברו על עם ישראל לא היו "סתם" אלא עונש על חטאים גדולים. עונש קשה על חטא נורא. כמו שדור יוצאי מצרים מתו כולם במדבר כי מאסו בארץ חמדה וסרבו לעלות לארץ ישראל. יש סיבה גדולה לכל פורענות.

סיכום:

אלו הם שתי סיבות הראשיות של השואה הנוראה. השנאה ההדדית האוכלת בכל פינה, והאדישות מלחזור לציון, עת שהיתה לנו שעת הכושר. ורק ניתוח קשה ומכאיב, כמו שואה

זו, העיר את רוחם של שארית הפליטה לעלות לציון. אם לא השואה, מי יודע אם היו שבים ארצה?

ולכן אלו שמציינים את אבלות יום השואה, צריכים ללמוד לקח מהדברים. לזרז את כל קרוביהם שבחוץ לארץ לעלות ארצה, ולא להדבק בחוץ לארץ. וכל שכן להזהיר באזהרות נוראות אותם "ישראלים" טועים היורדים לדור בחוץ לארץ, בדרך לאבדון. אבלות לשם אבלות, ללא לימוד פראקטי, הוא מעשה ריק. צריכים לקחת מוסר מהענין.

קטע שנכתב בזוהר, ואינו מהזוהר אלא תוספת מבחוץ

שאלה: הראו לי כי בספר הזוהר (פרשת וישב, דף קפה ע"ב) נאמר כי ראובן אמר לאחיו לזרוק את יוסף בתוך הבור "למען הציל אותו מידם" של שונאי נפשו. ושאל הזוהר הרי היו בבור נחשים ועקרבים, ואיזו הצלה היא זו? וענו כי מול פגעי הטבע, הקב"ה מתערב ושומר ומציל. אבל מול מה שבן אדם אחר רוצה להזיק או להרוג, אין הקב"ה מתערב, כיון שמשאיר שליטה לבחירה חפשית של האדם המזיק. ואני שואל, זה לכאורה נגד כל מה שכתוב במקרא "שומר נפשות חסידיו, מיד רשעים יצילם" (תהלים צז, י). הרי הקב"ה שומר ומציל גם כשמדובר בבני אדם?

תשובה: תתפלא לשמוע אבל ישנם כמה וכמה קטעים בזוהר שלא היו שם בספר בתחילה, אלא נוספו במשך הדורות. היסוד שהצעת, שהקב"ה מציל גם נגד פעולות איבה של בני אדם, כבר התפרסם על ידי הגר"א. כידוע ר' חיים ולוז'ין היה תלמידו המובהק, וכך שמע ממנו ר' זונדל מסלנט (ראה בספר "הצדיק ר' יוסף זונדל מסלנט ורבותיו", עותק ממנו נמצא בתוכנה "אוצר החכמה", עמ' קיב): "אמר הרב גאון ר' חיים מוואלאזין: שמעתי מהחסיד ז"ל [הוא הגר"א] שזה טעות מה שמורגל בפי העולם שבעל בחירה יכול לעשות לאדם [גם] בלתי גזירת הבורא. רק שבכל דבר נגזר על האדם באיזה אבן ינגף. אבל בבעל בחירה לא נגזר איזה בעל בחירה יעשה לו, לטוב או לרע. אבל אם לא נגזר לו מן שמים [לרע] אין בעל בחירה יכול לעשות לו מאומה". עכ"ל.

ובאמת יסוד זה מפורש ב"חובות הלבבות" (שער הבטחון, פרק ד) שכל המקבל הטבה או הרעה, זו נגזר עליו מאת ה', אבל לא נגזר על ידי מי יבוצע דבר זה. בזה קיימת בחירה חופשית.

וכאשר מגיע זמן שאדם מסוים צריך לקבל הטבה או עונש, הקב"ה מגלגל לשם מי שיבצע זאת, אדם שרוצה להיטיב או שרוצה להרע, אבל לא מוחלט אצלו למי יעשה. והקב"ה מיסב הענין שיעשה כך למי שבין כה "מגיע לו".

ואם תשאל, הא כיצד יכולה להיות פסקא בזוהר שאינה מספר הזוהר? ענה על כך רבינו "בן איש חי", (בשו"ת רב פעלים, חלק רביעי, סוד ישרים סי' ב) "ובאמת... כי נמצא כזאת הרבה. כי בזוהר הקדוש יש דברים שאמר רבינו האר"י ז"ל עליהם שאינם מספר הזוהר, אלא הם דברי חכם אחרון שהכניסו המעתיקים בספר הזוהר. ופוק חזי בספר הגאון רב יעב"ץ [ר' יעקב עמדין, כלומר "מטפחת ספרים"] אשר מצא כמה דברים כזה".

בספר "מטפחת ספרים" אסף יותר ממאה מקומות בזוהר ששם מובאים דברי אמוראים, שכמובן חיו אחר תקופת ר' שמעון בר יוחאי. אלא המעתיקים את הספר [שמשיך מאות שנים היה רק בכתב יד, לפני המצאת הדפוס] הכניסו לשונות אלו בתוך ספר הזוהר. והנה גם החתם סופר (שו"ת, חלק ששי, תשובה נ"ט) שיבח לדברי ר' יעקב עמדין בזה.

מצאנו עוד גדול אחד שאמר כדברי "בן איש חי". הנה בזוהר חדש (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' פו סוף ע"ב, דה תשיעית) קבע כי מי שלא אמר דברי תורה בעת סעודתו, די לו באמירת ברכת המזון. וזה תמוה מאד. מה שר' שמעון בר יוחאי (אבות פרק ג) נזף במי שלא אמר דברי תורה על שולחנו, נאמר במי שאינו מברך ברכת המזון? תמיהה זו בטא החיד"א (פתח עינים, על אבות, שם) והחליט גם הוא כי פסקא זו אינה מספר הזוהר.

לכן אני אומר לך, כל קטע בזוהר הנראה לך כי הוא מנוגד למה שאמרו חז"ל בתורת הנגלה, מותר לך להגיד שזו היא תוספת מאוחרת, ואין לסמוך עליו.

ואמסור כאן לציבור פנינה יקרה!

מאיזה טעם עשה הקב"ה כך לערב בדברי קודש, דברי סוד האמתיים, אֶזְכוּר של מאמרים תמוהים או מאוחרים, אשר נשתלו בתוך הטכסט ועל ידי זה הרבה מהחוקרים מתרחקים ויש גם המזלזלים בדברי הסוד? אלא מובא בזוהר (ח"ג דף ככג ע"א) שהקב"ה שם "נחשים ועקרבנים" סביב לגינה, "ומבלבלים מחשבתם" של אלו שאינם ראויים ללמוד הסוד. לדעתי, הַשְׁתָּלוֹת אלו של מאמרים מאוחרים הם שימשו למען מטרה זו.

אם אפשר להעביר זכות של אדם הלומד תורה, לרפואתו של אדם אחר

שאלה: נפוץ בימינו כי כאשר יש אדם חולה מאד, נהוג לומר עבורו פרקי תהלים או ללמוד תורה, או לתת צדקה עבורו, ולומר כי זכות זו הם מעבירים אל חשבוננו של החולה כדי שיתרפא ממחלתו, או לומדים תורה למען תיקונו של המת. האם זה מועיל?

תשובה: יש בידינו שו"ת ר' משה אל-אשקר (נולד שנת 1465) ונחשב להיות בין גדולי הפוסקים. שם בסימן ק"א מביא דברי רב האי גאון (נולד שנת 939) שענה על השאלה הנ"ל, על אדם שהיה נוהג להתענות כל יום שני וחמישי, ובסוף הזמן ההוא אמר "קיבול שכר התענית אני מעביר לפלוני במתנה". האם זה יועיל?

ענה הרב האי גאון "ראינו כי דברים אלו דברי הבל שאין לסמוך עליהם. ואיך יעלה על הלב כי שכרו של זה של מעשים טובים שעשה [יועברו לאחר]? והלא כתוב 'צדקת הצדיק עליו תהיה' (יחזקאל יח, כ). וכן אמר 'ורשעת הרשע עליו תהיה' (שם). כשם שאין אדם נתפס בעון זולתו, כך אין אדם זוכה בזכות זולתו. היחשוב כי מתן שכר של מצוות [הוא] דבר שישאנו אדם בחיקו וילך? כדי שיתן זה מתן שכרו לזה? [=אל אחר]. אילו ידעו מה הוא השכר לא היה נותנו לזה, ולא זה מקבלו מזה".

[ממשיך הרב האי גאון] "וכן הוא מתן שכר כבוד ויקר שנותנים לו לצדיק על מעשיו הטובים, וכיתות כיתות הם שהן מקבלות פני שכינה, ומקלסים לפניהם... אתה הוא שכבשת יצרך ונשאת משא המצוות, ולא נטית להנאה המצויה, אלא עזבת תאוותך וסבלת עול יצרך, בוא ותקבל שכרך... [ומאריך הרב האי גאון בזה. ומסיים בהבאת ראיה מהגמרא בסוטה כא ע"א על הלל ושבנא, שבקש שבנא לקנות חלק בזכותו של הלל, ולתת לו כסף על זכויות אלו. יצאה בת קול "אם יתן איש כל הון ביתו באהבה, בוז יבוזו לו" (שיר השירים ח, ז). עד כאן תמצית דברי הרב האי גאון.

לכן, אם הציבור אומר תהלים בצורה של תחנונים, בצורה של מתפללים עבור אותו החולה, או עבור תיקון המת, זה טוב וראוי. אבל אם אומרים הפרק והמזמור בלי כוונה, כלש בלבד, ובלי לחשוב תוכן המלים, זה אינו מועיל לחולה או למת כלום. אבל יש לפקפק בזה, כי יש הרבה מזמורים בספר תהלים שאינם שייכים כלל לבקשות ותחנונים, למשל מזמור י"ח שהוא שבח ותהלה על הצלה מאויב במלחמה, מזמור ס"ח על מתן תורה וקריעת ים סוף, מזמור ק"ו על נסיונות ישראל במדבר, מזמור ק"ט לקלל את אויביו. כלום אלו הם בקשות ותפילה

על החולה? ולפי אומדן כך הם רוב מזמורי תהלים. ועדיף מכל זה להתפלל כפשוטה עבור הצלת החולה.

וכן אם בן אדם מוסיף בלימוד תורתו כי אותו החולה פנה אליו וזירז אותו ללמוד [והצליח בזה שבאמת מוסיף בלימוד], או החולה נתן לו כסף כדי שיתפנה מדאגותיו ויוסיף בלימוד התורה, יש בזה הגיון שישתתף בשכר. אבל אם איש התורה לומד תורה, והוא לומד בין כך ובין כך גם בלי הפצרתו של החולה או פנייתו אליו, אין לחולה ההוא שום צד השתתפות בלימוד ההוא, מה יועיל? והוא הדין אם אותו שכבר מת אין לו שום צד מעשי להפעיל את הלומד תורה. וכן אם המבקש ריפוי לחולה הוא נותן צדקה לעניים, ואין זאת מפני בקשת החולה ממנו, אלא התורם הוא המעוניין להעביר את הזכות הזאת אל החולה, אלו הם דברי שטות. כדברי הרב האי גאון תוך אותו קטע שהשמטנו "וזה השוטה".

הבה ונחזור לאיתן התורה וטהרתה, והגיונה הישר.

חייל היוצא לקרב, סגולה להנצל מסכנה

שאלה: בני מתגייס לצבא ביוני הקרוב. אשתי ואני מודאגים לשלומם ושיחזור אלינו בריא ושלם. מה תציע לנו כסגולה להצלה מהסכנה?

תשובה: הרבה אוצרות חכמה גנוזים בתלמוד שלנו ובמורשת אבותינו. גם לבעיה זו הציעו לנו עצה טובה. כך כתוב במקרא (דברים כ'):

(א) כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב עם רב ממך, לא תירא מהם. כי ה' אלהיך עמך המעלה מארץ מצרים:

(ב) והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם:

(ג) ואמר אליהם 'שמע ישראל! אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם. אל ירף לבבכם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם:

(ד) כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם, להושיע אתכם:

שאלו חז"ל: כיון שהכהן מכריז כרוז זה לפני כל החיילים, מדוע הוא צריך להוסיף [בפסוק ג'] את המלים "שמע ישראל"? הרי כל ציבור הלוחמים היו נאספים לפניו לשמוע ממנו דברי עידוד, ומדוע התורה תכתוב שתי מלים מיותרות?

אלא הורו חז"ל (סוטה מב ע"א):

"אמר רבי שמעון בן יוחי: [בפסוק הנ"ל] אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית, אין אתם נמסרין בידם" [של אויביכם].

מה יש במיוחד בפסוק זה? אלא פירוש המלה "שמע" הוא להבין. כמו שאמרו שלוחי המלך אל רבשקה "כי שומעים אנחנו" (מלכים ב יח, כו). אין כוונת המקרא "שומע היגויים" אלא "שומע" שהוא מבין.

צריכים להפנים מה נאמר כאן במקרא זה. ביארו לנו מהר"ל (נתיבות עולם, עבודה, פרק שביעי) וכן הספר "נפש החיים" (שער ג' פרק יא) שהקב"ה הוא אחד בלבד, כלומר מציאות מוחלטת שאין לו ראשית ואין לו סוף, קיים לעד ללא שינוי. הוא אינו דומה לשום אחד מנבראיו. הוא אחד המוחלט. זהו סוף הפסוק: ה' אחד. אין דומה לו.

אבל לפני זה צריכים להפנים כי הוא "ה' אלהינו" כלומר אלוהי ישראל, השומר עלינו במיוחד. המלה "אלהים" מורה לנו שהוא שופט וגם משגיח עלינו. מכל האומות בחר ה' רק בנו וקבע "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב). ולכן עוד לפני שהגדרנו "ה' אחד" הקפדנו לתאר את היחס המיוחד שלו אלינו על ידי אמירתנו "ה' אלהינו". ולכן ארבע מלים: "ה' אלהינו ה' אחד".

הרמב"ם כבר לימד אותנו לימוד נפלא ביותר. במורה נבוכים (ח"ג בהערותו לפרק נא) כי כל עוד האדם חושק בהקב"ה, אוהב אותו ורוצה בקרבתו, ה' מגן עליו מכל סכנה. הוא למד כך מהמקרא בפסוקים "יושב בסתר עליון" וכו' (תהלים צא). "כי הוא יצילך מפח יקוש" וכו'. והסיבה לכך? "כי בי חשק ואפלטו, אשגבהו כי ידע שמי".

הקריאה של פסוק זה ("שמע ישראל") חשובה כל כך, כי בו אנו מתחילים את היום-יום שלנו בתפילת שחרית, ובו אנו מסיימים בלילות. בקריאה פסוק זה מלמדים את הילד הפעוט המתחיל לדבר (שו"ע יורה דעה פרק רמ"ה) וע"י פסוק זה האדם מסיים את חייו ומוסר נפשו לפני הקב"ה כאשר בא העת לכך.

תגידו נא לבניכם שיקיימו מצוות חז"ל. יקראו בהתמדה ובכוונת הלב פרק ראשון של פרשת שמע ישראל, כל בקר וכל ערב. וגם לעת מצוא, משך היום יקראו הפסוק הנ"ל ויכוונו בו. זו היא סגולה המושיעה רבות להציל את ישראל מיד שונאיו ואויביו. וחשוב מאד שיכווין פירוש המלים.

הקב"ה אמר "שובו אלי, ואשוב אליכם" (זכריה א, ג). אנו צריכים לעשות הצעד הראשון.

חגיגות יום ט"ו באב

שאלה: מחר הוא יום ט"ו באב. אמרו שבגמרא כתוב "לא היו ימים טובים לישראל כמו ט"ו באב ויום הכפורים". מה טעם השבח הגדול הזה? מה קרה? וגם להשוות אותו ליום כיפור?

תשובה: בגמרא בסוף מסכת תענית נתנו כמה טעמים לחשיבותו של היום. אפשר שהעיקר בהם הוא שנעשה פיוס גדול בעם ישראל. ידוע כי בהיות ישראל במדבר, בקש ה' שכל שבט ישמור על עצמאותו. כאשר האדם מת אם לא השאיר אחריו בנים, הבת יורשת כל רכושו. אבל אם היא נשאת לבן של שבט אחר הבת תעביר את נחלת אדמתה בארץ ישראל לבן של שבט אחר או לצאצאיו. רצה ה' כי כאשר יכנסו לארץ ישראל ישכון כל שבט בנחלתו המיוחדת לו. יש בזה מעלה, לשמור על האופי המיוחד של אותו השבט, כי כל אחד מהם תרם משהו טוב לכלל ישראל.

[לכל שבט יש אופי אחר, עיסוק אחר. בני יששכר היו חקלאים. בני זבולון היו מלחים, יורדי ים וסוחרים. בני גד היו חיילים. בני שמעון היו מלמדי תינוקות. בני לוי היו משרתים בקודש ורבים מהם לומדים תורה כל היום. בני יהודה היו מובילים, מנהיגים. וכן משהו מיוחד היה לכל שבט נפרד].

אבל מצד שני, זה גרם איזה חייץ בין השבטים. כי בת משבט האחד נזהרה לא להנשא לבן משבט אחר (במדבר לו, ו). אבל ביום ט"ו באב, אחרי שכבר הגיעו לארץ וכל שבט כבר התאחז בחלקו בארץ הקודש, בטלו חכמי הדור גזירה זאת [על פי איזה דיוק שמצאו במקרא], בטלו את החייץ הזה. ואחדות ישראל הרי היא שמחה גדולה. אי לכך, הרבה בנות שלא הצליחו עד כה להתחתן, כי המבחר ממי לבחור היה מצומצם אם מדובר רק מאותו השבט, עכשיו שהיתה יכולה להנשא לבן גם אם אינו מהשבט שלה, המבחר היה רב, מגוון ועשיר. ומזה השתרבב המנהג החשוב שכל בחור שטרם מצא אשה פנה לכרמים ושם עשה היכרות עם מי המיועדת לו. לפי המשנה (תענית כו ע"ב) עשו כך גם בעיצומו של יום כיפור! ובכך ייסדו בתים רבים בישראל!

לשון המשנה (תענית כו ע"ב): "לא היו ימים טובים לישראל כמו ט"ו באב ויום הכפורים שבהן בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? בחור! שא נא עיניך, וראה מה אתה בוחר לך. אל תתן עיניך בנוי". [לדעתי, הביטוי "שנא נא עיניך" הם עיני התבונה והדעת, "החכם עיניו בראשו, והכסיל בחושך הולך" (קהלת ב, יד) תבחר לך בחורה צנועה עם מדות טובות, ואל תתפתה אחרי חיצוניות!]

לכן זה דומה ליום כיפור, בו יש סליחה ופיוס. גם בין אנשים שהיו בריב משך שאר השנה, גם היחס למתחרים במסחר או במקום עבודתנו, גם קטטות שצצות לפעמים בין בני אדם באותה המשפחה, בא יום גדול זה של נקיון הנפש, וכל אדם מחליט "מה שהיה היה. הבה נתחיל דף חדש". כך הוא ביום כיפור. ובדומה לזה בט"ו באב. ביום זה הסירו כל המבדילים בין שבט לשבט. נהגו סובלנות גם למי שאינו מהעדה שלנו, או אינו מהרקע התרבותי שגדלנו עליו. גם למי שיש לו השקפה אחרת ברוחניות. גם למי שהוא ממושם לרבנים אחרים שאינם דומים ל"רבנים שלנו". גם למי שיש לו מבטא שונה בהבטאת המלים בעברית. גם למי שיש לו לבוש שונה משלנו (כיפה שונה מהכיפות שלנו). גם למי שמנהגי אבותיו, שונים ממנהגי אבותינו.

נהגו אז ברחבות לב, באהבה הדדית וגישה פתוחה. לפתח העלמת עין מהחסרונות של הזולת. זה מה שיש לנו היום ללמוד ממנהגי שמחה של ט"ו באב!

ועלינו לחגוג יום זה לא רק במניעת אמירת "תחנון" בתפילה, אלא לאחוז במדות טובות שיום זה מחנך אותנו אליהן.

אם לאסוף טרמפיסטית בכבישי יו"ש למרות איסור יחוד

שאלה: אני גר בשומרון ונוסע לשפלה למקום עבודה שלי. בדרך חזרה אני רגיל לעשות חסד ולאסוף "טרמפיסטים" לאוטו שלי. שירות אוטובוסים אצלנו חלש מאד לא רק ליישוב שלי אלא לכל הישובים באזור. לפעמים אנשים מחכים בצד הכביש למעלה משעה עד שמי שהוא ירחם עליהם. לפעמים אני גם אוסף בחורה או אשה, הנוסעת שוב הביתה ממקום לימודים או ממקום עבודתה. העיר לי מישהו שיש בזה צד איסור אם היא לבד אתי באוטו. אני לא רוצה חטא. האם עלי להפסיק מנהגי הטוב?

תשובה: ודאי התורה אסרה להיות לבד במקום בודד או סגור עם אשת איש, ומדרבנן אסור גם עם פנויה או גויה [התורה עצמה לא אסרה עם גויה מפני הפער התרבותי בינינו לביןן, ומקרי אונס היו נדרים ביותר. אבל מדרבנן אסרו]. אמנם הרב משה פיינשטיין ואחרים

מתירים לנסוע בכבוש ראשי, בהיותך לבד עם אשה זרה, כי אם תעצור בצד הכביש יהיו אנשים שיעצרו לידך ולשאול אם אתה צריך עזרה, ממילא אין חשש יחוד. אבל אם אתה נוסע בכביש לא-ראשי שרכבים הנוסעים שם אינם בתדירות גבוהה, יש באמת חשש יחוד.

איסור יחוד נראה לנו מוזר, במיוחד בדורנו אנו שיש יותר פתיחות בין המינים. אבל חז"ל ידעו שבאחד מעשרת אלפים מקרים קורה מעשה אונס, והתוצאה כל כך אימהה, שכדאי לגזור על כל עשרת האלפים מפני המקרה הנדיר ההוא.

אמנם שמעתי בשמו של הרב שלמה אבינר, שאם אתה מדבר משך כל הנסיעה בטלפון נייד, או היא מדברת בטלפון נייד עם מישהו, זה מתיר כאילו יש לך "שומר" נוסף אתך בתוך האוטו, ולא תהיה שום בעיה. כי יש רצף של האזנה למה שקורה באוטו.

מצד שני צריכים תמיד להזהר, בימינו, מלקחת אשה זרה שאינך מכיר אותה באוטו שלך, כשאתם לבד, שלא תעליל עליך ש"התחלת איתה" ותתבע אותך במשפט. כבר היו תעלולים כאלו. מזה תינצל אם תקח שנים אתך [בין גבר או אשה], לא רק אשה אחת. הרמ"א (שו"ע אבן העזר כב, סוף סעיף ה) הביא מי שמתיר עם תקח אתך שתי נשים או יותר.

באופן כללי, יש להתיר לאסוף אשה בודדה בכבישים בשומרון או שאר מקומות בודדים כי בימינו יש ספק פקוח נפש אם משאירים אשה לבד בכביש, פן יאסוף אותה טרוריסט ערבי, שחזות פניו כמו יהודי והיא תטעה לעלות אתו לרכב, ומי יודע מה יעשה לה? כמו שאירע לאורי אנסבכר הי"ד. לכן גם אם מבחינת ההלכה היה בזה איסור יחוד אם אתה תקח אותה, אבל להציל אשה מסכנת נפשות, יש לעבור גם איסור זה.

נכון שהיה עדיף אם כל אשה [וכן איש] לא יסעו בטרמפים אלא ישיגו לעצמם רכב, או יסעו הלוך וחזור עם מתיישב שבין כה נוסע ["פול"]. אבל זה המצב כאשר צריכים לנסוע ללימודים או לעבודה, וסומכים על הרוב המוחלט של המקרים שלא קורה אסון. אבל אתה מבחינתך יכול [או צריך] להמשיך במנהגך לאסוף כל טרמפיסטית הממתינה בצד הכביש להסעה הביתה.

"שומר מצוה לא ידע דבר רע, ועת ומשפט ידע לב חכם" (קהלת ח, ה). החכם יודע עת ומשפט לכל דבר, גם ידע מתי התורה התירה איסורים.

אם יש עדיפות לגור בירושלים

שאלה: בני עומד להתחתן בעוד כחודשיים. הוא והמאורסת שואלים כיון שיש להם קרן מסויים של כסף, ביחד עם משכנתא בנקאית יוכלו לקנות דירה של שני חדרים, בקומה חמישית בירושלים (בלי מעלית) או לקנות דירה של שלושה חדרים באזור המרכז, מה עדיף? [הדירה של שני חדרים הוא ממה שהיה בתחילה ארבעה חדרים, והבעלים חילקו הדירה לשתי יחידות דיור]. האם יש מעלה רוחנית לדור בירושלים אפילו בדירה שהיא קטנה יותר?

תשובה: נכון כי במסכת כלים (פרק ראשון, משנה ח) כאשר סיווגו עשר קדושות בישיבת ארץ ישראל, דרגו את ירושלים כעדיפה על כל שאר חלקי ארץ ישראל. אבל זה היה אמור בירושלים העתיקה, מה שנקרא בזמנינו "בין החומות". אבל כדי להוסיף קדושתה על תחום נוסף, בשאר העיר (לענין אכילת קרבנות, או לענין אכילת מעשר שני) צריכים לסנהדרין ועוד כמה תנאים המפורטים במסכת שבועות (טז ע"א), תנאים שאינם שייכים היום.

ולכן אם מדובר לרכוש דירה בירושלים החדשה, כלומר כל השטח שמחוץ לחומות העיר העתיקה, אין מעלה נוספת של קדושה שם יותר מהדיור בשאר חלקי ארץ ישראל. נכון שנהוג לקרוא מגילת אסתר בפורים בכל שאר חלקי ירושלים ביום ט"ו לאדר, כדין "ירושלים", אבל זה מפני דין מסוים של "סמוך ונראה". אבל סוף כל סוף זה עדיין מחוץ לירושלים המקודשת.

והוא הדין לענין קבורה, מה שלא שאלת עליה. אין מעלה מיוחדת להיות קבור בבתי קברות בירושלים, כי הם כולן מחוץ לירושלים. והרי אמרו (רמב"ם, הלכות בית הבחירה, פרק ז הלכה יג) שאין קוברים את המת בירושלים אלא חוצה לה. ולכן אם מזדמן לאדם להיות קבור במקום אחר בארץ ישראל, לא הפסיד בזה כלום. להיות קבור בירושלים, אין בזאת שום מעלה.

העיקר בכל הוא דוקא לחיות בחיי קדושה, בהתנהגות ובארחות חיים. זה קובע יותר מאשר כל גורם אחר.

איזה כהן יש להעדיף ולכבדו, ואיזה לא

שאלה: דינים מיוחדים יש שצריכים לכבד את הכהן. האם כהן שהוא מחלל שבת או חוטא חטאים אחרים הוא בכלל?

תשובה: התורה ציותה על בני הכהנים: (ו) קדושים יהיו לאלהיהם, ולא יחללו שם אלהיהם, כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבם והיו קדש:

(ז) אשה זנה וחללה לא יקחו, ואשה גרושה מאישה לא יקחו, כי קדש הוא לאלהיו:

(ח) וקדשתו כי את לחם אלהיה הוא מקריב, קדש יהיה לך כי קדוש אני ה' מקדשכם: (ויקרא כא, ו-ח).

על זה כתב הרמב"ם: "וצריך כל אדם מישראל לנהוג בהן כבוד הרבה, ולהקדים אותם לכל דבר שבקדושה, לפתוח בתורה ראשון ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון" (הלכות כלי המקדש, א הלכה ב).³⁵

עד כדי כך יש להקדים אותו בכל מיני כיבוד, שהרב ישראל שחור (הרב של קיבוץ שעלבים) פסק שבטרמפיאדה אם יש שם כמה אנשים ממתנינים להסעה, ולא ידוע מי בא קודם, יש להקדים להעלות לרכב את הכהן לפני האחרים (תחומין, כרך ז, עמ' 399). אבל שם מבואר שאין לכהן להקדים ולתבוע חלקו, שאם כן אינו רואה סימן ברכה. דין זה הוא רק אם נהג הקרבן שואל מידע. כמובן מותר לכהן למחול על כבודו.

וכך פסק רמ"א (או"ח סוף סי' קכח) "אסור להשתמש בכהן, אפילו בזמן הזה, דהוי כמועל בהקדש, אם לא מחל על כך". ה"משנה ברורה" שם (ס"ק קעה) הביא שתי דיעות בזה, והביא דעת הט"ז שאין רשות להשתמש בכהן אלא אם כן יש לו הנאה מזה, כמו שמשלמים לו שכר, או יש לו הנאה שהוא משמש אדם גדול. ומכריע "משנה ברורה" "טוב להחמיר לכתחילה". ומסיים, לענין שירות שיש בה בזיון בודאי יש להזהר מזה. אבל ב"ביאור הלכה" שם הוא כתב שיש מקילים להשתמש בכהן שהוא עם הארץ.

כאשר יושבים בסעודה ומכבדים לערוך זימון לברכת המזון, ויש שם תלמיד חכם, הוא קודם לכהן עם הארץ (שו"ת בנימין זאב, ח"ב סי' רנא). ותמיד יכול כל כהן למחול על כבודו ולתת לאדם שאינו כהן לערוך הזימון.

35. בספר תחומין, כרך חמישי, עמ' 504 הביא דעות אם מצוה זו היא מן התורה או "רק" מדרבנן.

מאיזה טעם כתבה התורה כך לכבד לכהנים? אלא עיקר גדול ביהדות שעתידים אנו להקים בית המקדש, מקום כפרה לכל עונותינו. תקות ישראל היא שנקים במהרה בית המקדש כדי שהשכינה תשרה בינינו, והאדם בבואו שם יתעלה למחשבות קדושות, של דבקות ואהבת הבורא. הרי היו שם שני הכרובים, וברגלים היו מרימים הפְּרוֹכֶת ומפגינים שם אהבת ה' וישראל, בעת שראינו הכרובים מעורים זה בזה, כאהבת זכר ונקבה (יומא נד, א). ושם ראינו עמוד הענן עולה ישר השמימה בלי סטיות, אפילו ביום הסוער ברוחות עזות. והכהנים, הם היו השושבינים בין כלל ישראל לבין אביהם שבשמים. לכן כל מי שלבו עורג לעתיד מאושר זה, כבר עכשיו מכבד שלוחי-ציבור הללו.

אבל אם הוא כהן בעל מום, ונפסל לעבודת המקדש, כמפורט ברמב"ם, הלכות ביאת המקדש (פרק שמיני) אין חיוב לקדש אותו כבר היום (שו"ת אבני חפץ, של הרב אהרן לוי, הוצ' ועד ההצלה, מינכן תש"ז).

וכן כהן שהוא מחלל שבת בפרהסיא, ראוי להמנע מלקדשו. אלא אם כן משערים אנו שאם נרחיק אותו יפרוש לגמרי מהתורה, אז אין להמנע מלקדשו כמו כל כהן אחר (הרב יחיאל יעקב ויינברג, שו"ת שרידי אש, ח"ב סי' י').

וכן אם נשא גרושה, ועבר על המצוה שבתורה, אין לקיים בו "וקדשתו" (שו"ת הרשב"א, חלק ז סי' כא).

אחרי כל האריכות הזאת, כמה מוטל על כל כהן שיתנהג במדות נעלות, ולא יכעס, ויתרחק מלריב עם הבריות, ויהיו כל מעשיו לתפארת.

לשון הרע, ממה שמתפרסם בעיתונות

שאלה: בדורנו שכל דבר רע הנודע על אנשים שונים מתפרסם ברדיו ובעיתון, כיצד אנצל מלשמוע לשון הרע? ואני נמצא תמיד בחברת אנשים שתמיד מדברים הם על נושאים אלו, וקשה להוכיח אותם. מה אעשה?

תשובה: כללית, כל מה שהתפרסם בכלי התקשורת, כבר נודע ליותר משלושה בני אדם. על זה כתב רמב"ם (סוף הלכות דעות, פרק שביעי הלכה ה) "אם נאמרו דברים אלו בפני שלשה

כבר נשמע הדבר ונודע. ואם סיפר אחד מהשלשה פעם אחרת, אין בו משום [איסור] לשון הרע. והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר". לכן כל מה שתשמע מאחרים, על מה שהתפרסם כבר בכלי התקשורת (או בעיתון) אין לך עון של שומע לשון הרע, או מקבל לשון הרע. רק אתה אל תספר הלאה, אם אין בזה תועלת.

אבל אם מדובר בלשון הרע על אנשים אפיקורסים, המבזים את התורה או הכופרים ביסודות הדת, עליהם יש מצוה לדבר לשון הרע. כך לשון ה"חפץ חיים" בספרו (הלכות לשון הרע, פרק ח הלכה ה) "וכל זה האיסור של לשון הרע הוא דוקא על איש שהוא עדיין בכלל עמיתך [שכתוב בתורה "לא תלך רכיל בעמך" (ויקרא יט, טז) – בעושה מעשה עמך] כלומר שהוא אתך בתורה ובמצוות. אבל אותם אנשים שמכירים שיש בהם אפיקורסות, מצוה לגנותם ולבזותם, בין בפניהם ובין שלא בפניהם".

המעניין שהרב לא הזכיר מה הדין אם הם בכלל "תינוקות שנשבו", כלומר שאינם אשמים כי גדלו מצעירותם אצל הורים אפיקורסים או שקבלו חינוך של אפיקורסות בבית הספר. מה הטעם להקלה זאת ולספר עליו לשון הרע? אלא עלינו להציל מי שניתן להצילו. צריכים להגן על שארית ישראל, על אלו שהם עדיין מאמינים בתוקף התורה ומצוותיה, לא להתחבר אל האפיקורוס ולא להיות מושפע ממנו. כאשר מפרסמים גנותם של הפוקרים, ומרחיקים אותם מהאחווה שלהם אתנו, בזה יש חייך וגדר לשמור על אלו מאתנו שטרם הושפעו מהם. ולכן מצוה לגנותם, למרות שהם "תינוקות שנשבו".

לענין שאלתך מה לעשות אם אנשים מסביבך מדברים לשון הרע גם על אנשים טובים, השומרים מצוות? על זה אני מזכיר לך מאמר חז"ל "כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע" (יבמות סה ע"ב). אם לפי דעתך תוכחה שתגיד להם תהיה לבטלה, ועלול אף להרגיז אותם, תשתוק ואל תגיד כלום. רק בדעתך תחשוב כי טרם שמעת שני הצדדים, טרם שמעת מה יגיד זה שמשמיצים אותו. שמא אם יסביר לך עמדה שלו, תראה שאינו נכון מה שאמרו עליו.

בדורנו, אנו פטורים על פי רוב מהתוכחה. "משנה ברורה" (סי' תרח בביאור הלכה ד"ה חייב להוכיחו) ציטט מהספר חסידים (פסקא תיג) כי אפשר להוכיח רק מי שאוהב אותך, והוא בידידות אתך. אבל איש אחר שינקום בך, או ירע לך, פטור אתה מלהוכיח אותו.

ואם זה המדבר שמספר לשון הרע הוא איש מחלל שבת בפרהסיא, אתה פטור מלהוכיח אותו (ביאור הלכה שם ד"ה אבל אם מפורש בתורה).

כל דברי התורה הם "דרכי נועם" (משלי ג, יז). נוח לקיים כל דברי התורה, וכדברי רמב"ם (מורה נבוכים ח"ב סוף פרק לט). גם במצב כמו בזמננו אפשר לקיים כל דברי התורה בלי להכשל בעון. צריכים להשמע למקורות רבותינו.

על המאבד עצמו לדעת

שאלה: מפורסם באומה שהמאבד עצמו לדעת, אין לו חלק לעולם הבא. זה תמוה בעיני, כי בפירוש הרב מברטנורא (לסנהדרין פרק עשירי, תחילת המשנה) כותב מפורש כי גם אלו שנתחייבו מיתה בבית דין מפני רשעותם, יש להם חלק לעולם הבא. ובמה גרוע יותר מי שרוצח את עצמו?

תשובה: קודם כל נחפש מקור לקביעה זו שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא. הביאו המפרשים שהוא בגמרא (גיטין נז ע"ב) כאשר נלקחו כשבויים לרומי ארבע מאות צעירים, בנים ובנות, להיות כפויים לחיי זנות בבתי בושת, בהיותם על סיפון האניה שאלו את הגדול שבהם אם יקפצו לים ויטבעו למוות, כדי להנצל מהזימה, אם לא הפסידו חלקם לעולם הבא? והביא להם מהמקרא שזה מותר להם, כדי להנצל מהעבירה. ומשמע מזה כי כל אדם אחר העושה כך, אין לו חלק לעולם הבא.

גם בהלכה רואים חומר עבירה זו בכל נוראותה. הרמב"ם פוסק (הלכות אבלות, פרק א הלכה יא): "המאבד עצמו לדעת אין מתעסקים עמו לכל דבר, ואין מתאבלים עליו, ואין מספידים אותו... ואי זהו המאבד עצמו לדעת? לא שעלה לגג ונפל ומת, אלא האומר 'הריני עולה לראש הגג' ראוהו שעלה מיד דרך כעס, או שהיה מיצר ונפל ומת, הרי זה בחזקת שאבד עצמו לדעת...".

מה החילוק בין סתם רוצח לבין מאבד עצמו לדעת? אלא הרב מברטנורא אמר "חייבי מיתות בית דין" כלומר שבצעו בו חיוב המתתו, ובכך מיתתו כפרתו. ולא שיעשה כן לעצמו.

היכן זה כתוב בתורה? האם גם תורה שבכתב אסרה זאת? עונה על כך הרב נפתלי הירץ וייזל בספרו "אמרי שפר" (על בראשית ט, ה):

"וְאֵךְ אֶת דַּמְכָם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדָרְשׁ מִיֵּד כָּל חַיָּה אֲדָרְשֶׁנּוּ וּמִיֵּד הָאָדָם מִיֵּד אִישׁ אָחִיו אֲדָרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם".

והנני חושב כי מלת "חיה" שבכתוב זה איננה חיה רעה או חית השדה, אבל היא "נשמת האדם". כי היא מתוארת "חיה" בכתובים, כמו "וחיתו באור תראה",³⁶ "וחיתם בקדשים",³⁷ "דכא לארץ חיתי",³⁸ "חית ענייך אל תשכח לנצח".³⁹ ויש לי בזה דברים וכללים. אבל בפירוש

36. איוב לג, כח. 37. שם לו, יד. 38. תהלים קמג, ג. 39. שם עד, יט.

הכתובים לא ארחיב בדברים. רק זאת אשמיעך כי שם "חיה" לנשמת האדם תואר יקר, יורה על היותה חיה חוץ לגוף, ושהיא בעלת הכח להדבק בחיים עליונים. וכן ראוייה להִתְאָר אחר הפְּרָדָה מהגוף...

והכלל כל מקום שנזכרה מלת "חיה" אל החיה והבהמה סמכו אצלה שם לווי. ויאמרו "חיה רעה", כמו "חיה רעה אכלתהו".⁴⁰ או "חיתו ארץ" כמו "וחיתו ארץ למינה",⁴¹ או "חית יער", כמו "כי לי כל חיתו יער",⁴² או "חית השדה", כמו "פן תרבה עליך חֵית השדה",⁴³ וכן כלם.

...עכשיו שאמר "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" בחלוקה בפני עצמה, ולא אמר ממי ידרוש? אין לך לפרש אלא על ההורג את עצמו. ותאמר "אם כבר מת, ממי ידרוש דמו?" ואינו דומה להורג חברו שבסוף המקרא, שדורש נפש המת מן הרוצח החי, לכן אמר "מיד כל חיה אדרשנו", אם הוא מת, [אבל] חיתו נשאת, ומִיָּדָה אתבע דין. ולפי שרומז על חיי הנשמה שאחרי המות אמר "חיה", כי זה שְׁמָה בעבור שהיא נשמת חיים גם בלי גוף. והנה בכתוב זה מפורש השארת הנפש ושהיא עתידה ליתן דין וחשבון על מעשיה. וזה נזכר בראשית התורה להיות בנין-אב לכל המצוות ואזהרות שקבעה התורה שכר לעושיהן ועונש לעוברים. אעפ"י שבעולם הזה יש רשע מאריך ברעתו, ויש צדיק אובד בצדקו, הנה מיד כל חיה ידרוש ה' את הטוב ואת הרע, ונאמן הוא לשלם שכר טוב לצדיקים ולהפרע מן הרשעים". [עד כאן לשונו של הרב נפתלי הירץ וייזל, בספרו "אמרי שפר"].

מדוע חיי אנוש קצרים כל כך

שאלה: אם הקב"ה רצה להיטיב עם הברואים, מדוע לא העניק להם חיי נצח? מדוע הם צריכים להזדקן ולמות? מדוע החיים קצרים כל כך?

תשובה: ספר "מסילת ישרים" (בפרק א) שואל מדוע התורה כותבת על כל מעשי בריאת העולם "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד". כלום עולם הזה הוא טוב מאד? הנה כל מיני מחלות יש בעולם. וכל מיני מלחמות. וכל מיני צרות של תאוונות דרכים או תאוונות עבודה, מכאובים וטרדות. ואפילו ימלא האדם שנותיו ויגיע לשמונים או תשעים,

40. בראשית לז, כ. 41. שם א, כד. 42. תהלים נ, י. 43. דברים ז, כב.

סוף כל סוף הוא צריך למות, אחרי שקדמו לכך חולשה, זיקנה וכל בעיותיה. כלום זה הוא עולם של שלווה שיאמר ה' "טוב מאד"?

אלא עונה "מסילת ישרים" על פי מאמר חז"ל בפרקי אבות, עולם הזה הוא פרוזודור, חדר המבוא, לפני שבאים אל העלם העיקרי, עולם הנשמות, עולם הבא, והוא הטרקלין. משום מה ברא ה' את עולמנו? אך ורק כדי להעמיד את האדם בנסיון. אם האדם הוא ישר-לב, אם הוא בעל מדות טובות, הוא מצליח במלחמה נגד הרוע [לפחות ברוב הפעמים]. נכון שיש בעולם סיבוכים. יש בעולם תאוונות טבעיות. אבל אדם שהולכים לו עניינו באופן מוצלח בכל אשר ידמה לטוב חומרי וגופני, כלום תהיה לו מעלה במה שהוא אדם צדיק? לא כן. לא גִבֵּר על ההתנגדות של אנשים אחרים, ולא גִבֵּר על יצרו הרע. אלא אדרבה כאשר הוא שוחה נגד הזרם, כאשר הוא בעל מצפון ועושה את הטוב כי הוא טוב, בלי להיות איכפת לו מהתנגדות הבריות, בלי שיסטה מהמסילה של היושר, זה הוא האדם המוצלח. בשבילו כל העולם נוצר (קוהלת יב, יג).

עולם הזה הוא "נוה התלאות". כך כתב אחד מבעלי ההגות לפני שמונה מאות שנה. כאשר התורה כתבה "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" כוונתה שעולם הזה נברא בכל ההכנה והמכשירים, כל המצבים, כל המערכות, בהן האדם יתעלה מעליהן.

כדברי הרב קוק, "המחסומים נבראו כדי שנתפס עליהם". ונעבור אותם.

לא צריכים לשאול "כמה אדם פלוני זה חי" אלא צריכים לשאול "כמה הצליח אדם זה לקיים ייעודו כבן אדם" ולא כסתם בעל-חי ההולך על שתי רגליים. ואז באים אל "עולם האמת".

מנהג עוקר הלכה

שאלה: המנהגים קבלו מעמד עליון ביהדות, עד שהרבה מחמירים בכל מנהג בכל פרטיו, בלי לוותר כלום. לפעמים גם עוקרים את ההלכה שבשולחן ערוך מפני המאמר השגור "מנהג עוקר הלכה". יש לזה בסיס?

תשובה: מצאנו לענין חגיגות יום פורים שהשתרשו בעמנו מנהגים הנוגדים את הלכה. למשל, בנים מתחפשים כמו בנות, או בנות כמו בנים, ועוברים על איסור "לא ילבש גבר

שמלת אשה". וכן היו שנהגו בתקופה ההיא להתחפש בפורים במדים של חייל גוי, למרות שהבד עשוי שעטנז. וחשבו שמותר מפני הוללות פורים. מנהגים אלו הובאו ע"י רמ"א (או"ח סוף סי' תרצ"ו). "משנה ברורה" שם הביא המתנגדים למנהגים משובשים אלו. וכן יש הרבה בזמנינו שפוסעים ועוברים לפני אדם הנמצא בתפילת עמידה, או יושבים לפניו, מפני "שכך נהגו" וזאת בניגוד לפסק שולחן ערוך (או"ח סי' ק"ב). ויש עוד עשרות דוגמאות של מנהגים נפוצים הנוגדים את ההלכה.

ראש לכל הנותנים עדיפות למנהגי ישראל, אפילו יותר מההלכה, הוא שו"ת מהרי"ק (שורש ט, ושורש נד) הוא נפטר שנת 1480. אבל "באר היטב" סייג את דבריו באומרו שזה נאמר רק אם ידוע לנו שהמנהג נתייסד על ידי ותיקין [=חכמים מוסמכים]. כי אם לא ידוע, אפשר שזה סתם טעות. הרב "פרי חדש" (כללי מנהגי איסור, בס' תצ"ו אות י') הביא ראיות רבות לסתור את דברי מהרי"ק הנ"ל.

המושג הזה של "מנהג עוקר הלכה" אינו מובא כלל בתלמוד בבלי. הוא רק מופיע בירושלמי שתי פעמים. האחת לעניני ממונות (בבא מציעא ז, א) ושם ברור שאין בעיה, כי הסכמי ממון בין הבריות הם לפי המנהג הנהוג. כלומר מראש התנו תנאי שאינם כפופים להלכות מהדורות הקודמים. "כל תנאי שבממון, תנאו קיים" (בבא מציעא צב, א). והפעם השניה לעניני חליצה (יבמות יב, א) אבל שם אינו מבטל את ההלכה, כי גם לפי ההלכה מותר לחלוץ בסנדל.

לכן שימוש הבריות במטבע לשון זו "מנהג עוקר הלכה" הוא תלוי באויר, בלי סמך מחז"ל. המפרש לשו"ע, "באר היטב" (בסוף סי' תרצ), הפנה תשומת לבנו לראות בדברי ר' שמואל ב"נחלת שבעה" (נדפס לראשונה שנת 1681). וחבל שלא הביא במפורש מה שאומר שו"ת נחלת שבעה" (סי' כז אות ט). כי כך לשונו:

"אף חדשים מקרוב באו, שעשו איזה דבר איסור בטעות או מחמת קלי הדעת, אם מפני שאינם בני תורה, ואם נשתרשו בחטא פעמים ושלוש אי אפשר לשום מורה [=הוראה] להוציאם ממנהגם הרע, אפילו באיסור של תורה. ואפילו עמי הארץ ובורים שאינם יודעים בין ימין לשמאל, מרגלא בפיהם: 'מנהג עוקר הלכה', ועושין מנהג מהם, כאשר זה שכיח ורגיל באתרין [=במקומנו], לא מדייקים אפילו באיסור תורה".

צריכים להחזיר עטרה ליושנה, לחזור לדייק ולקיים דברי ההלכה.

נבל ברשות התורה

שאלה: יש בישראל היום אנשים שבכל כוחם לוחמים נגד מה שהדתיים מייצגים. לא נותנים לרבניהם דריסת רגל, לא בבתי ספר הכלליים ולא בצבא וכו'. זה מוזר מאד. מה שאדם מסוים הוא חילוני ואינו מקיים את המצוות, זה מובן לי שהרי בכל זאת יש לכל בן-אדם יצר הרע ואינו רוצה להיות משועבד וכפוי. אבל נוראה היא התנגדות עזה זו, למנוע גם מכלל שאר הציבור מלקיים את התורה? מה אנחנו יכולים לעשות לעצור גל-עכור זה? כיצד עלינו לעשות את חלקנו להביא עם ישראל לחזור בתשובה?

תשובה: קיום מצוות התורה כשלעצמן אינו מספיק. המצוות הן הן אמצעיים להביא הרגשה של קירבת הקב"ה, של התנהגויות יפות, של מעשים המביאים לקידוש שם שמים, ובזה נשפיע על הציבור הרחב. אמרו חז"ל (מסכת יומא דף פו ע"א):

כדתניא 'ואהבת את ה' אלהיך' (דברים ו, ה) שיהא שם שמים מתאהב על ידך. שיהא קורא [=מקרא] ושונה [=משנה] ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו? "אשרי אביו שלימדו תורה. אשרי רבו שלימדו תורה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה. פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו! כמה מתוקנים מעשיו!" עליו הכתוב אומר "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר".

אבל מי שקורא [=מקרא] ושונה [=משנה] ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה [=הוא משקר לאחרים בעיני כסף] ואין דיבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו? "אוי לו לפלוני שלמד תורה! אוי לו לאביו שלימדו תורה. אוי לו לרבו שלימדו תורה. פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו" ועליו הכתוב אומר באמור להם "עם ה' אלה? ומארצו יצא".

כלומר על כל אדם דתי לייצג את תורת ישראל בעדינות, בהתחשבות בזולת, באהבת הבריות; ברמה יפה ומושכת לב.

אבל כאשר חלק קטן מאתנו, אחוזים מועטים מבין היהודים הדתיים, מתנהגים לאחרים בבוז, בצעקנות, בביטויי גנאי, ובהפגנות העוצרות את התנועה בכבישים וכדומה מעשים המרגיזים, הם מחללים בזה שמה של התורה, וגורמים לשנאתה.

יש מושג של "נבל ברשות התורה". מה פירוש? אדם שכאילו מקיים כל הנאמר בתורה מלה במלה, אבל פועל בניגוד לרוח התורה, מקלקל את השפעת התורה, כי אינו שם לב למטרת

התורה אלא משתמש בתורה "קרדום לחפור בה" לקבל רווחים לעצמו, או לספק את יצריו של כעס ונקמה ואנוכיות.

על המקרא "קדושים תהיו" כך לשון הרמב"ן (ויקרא יט, ב):

"והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים, והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין. אם כן ימצא בעל התאווה מקום להיות שטוף בזימת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הוזכר איסור זה בתורה, והנה יהיה נבל ברשות התורה".

ובהמשך דבריו כתב רמב"ן גם לענין עסקי המסחר ועניני הציבור:

"וזה דרך התורה לפרוט ולכלול [=בלשון סתמית] בכיוצא בזה. כי אחרי אזהרת פרטי הדינין בכל משא ומתן שבין בני אדם, 'לא תגנוב' ו'לא תגזול' ו'לא תונו איש את אחיו' ושאר האזהרות, אמר בכלל 'זעשית הישר והטוב' (דברים ו, יח), שיכניס בעשה הישר וההשויה וכל 'לפנים משורת הדין' לרצון חבריו, כאשר אפשר (שם) בהגיעי למקומו".

והיכן "מקומו", אליו כיון רמב"ן?

שם (דברים פרק ו פסוק יח) ביאר הרמב"ן יותר:

"זעשית הישר והטוב בעיני ה' אלהיך". על דרך הפשט יאמר תשמרו מצוות השם ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד... ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו 'זו פשרה, ולפנים משורת הדין'. והכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך, ועתה יאמר גם באשר לא ציוך, תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר:

וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה [=פרטים של] כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כולם. אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון 'לא תלך רכיל' (ויקרא יט, טז), 'לא תקום ולא תטור' (שם פסוק יח), 'ולא תעמוד על דם רעך' (שם פסוק טז), 'לא תקלל חרש' (שם פסוק יד), 'מפני שיבה תקום' (שם פסוק לב), וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין... ואפילו מה שאמרו (יומא פו) פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין 'תם וישר' עכ"ל.

כלומר אדם הרוצה לעשות מה שהקב"ה ביקש ממנו, עליו לא רק לקיים מה שנפסק ברמב"ם ושולחן ערוך, אלא יתבונן בדעתו מה יועיל לקדש שם שמים, מה יועיל להראות לכל העולם שדרך התורה היא דרך החיים. "דרכיה דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום" (משלי ג, יז).

הרב חפץ חיים זצ"ל שאל פעם בן אדם אם הוא מוכן לקדש שם שמים. הלה ענה מיד "אני מוכן למות למען כבוד הקדוש ברוך הוא!" השיב לו הרב: "למות למענו זו לא קשה ביותר. כי זה מעשה חד פעמי. האם אתה מוכן לקדש שם שמים בחיך, בהתנהגות טובה בכל רגע ורגע. לבטל דעתך כדי לעשות שם טוב עבור תורתנו? זה הוא ההישג הגדול".

אם מומלץ להשיא בת לבעל-תשובה

שאלה: יש לי בת המתבגרת והולכת. כבר נפגשה עם כמה בחורים למצוא בן זוג, ולפעמים הם סרבו להמשיך פגישות ולפעמים היא סרבה. בבית שלנו שומרים כל המצוות באדיקות. כעת מציעים לנו בחור שהוא בעל תשובה זה כבר שלוש שנים ולומד בישיבה של בעלי תשובה. אשתי ואני חוששים. ראשית, ההורים שלו לא שמרו טהרת המשפחה והוא בן נדה. יש בזה פגם? ועוד כל האחים והאחיות שלו חילונים, וכן הוריו. זה בודאי ישפיע על כל נכדים ונכדות שעתידים להיוולד בעזרת השם. ועוד, מי יודע אם יתמיד בשמירת המצוות כאשר יצא לעבוד ב"עולם הגדול"? הרי אין לו בסיס לזה מאז ילדותו? שלוש שנים של תשובה זה מספיק?

תשובה: יש הרבה אנשים המבזים או מזלזלים לבעלי תשובה. זה כמו "שנאת הזר" הקיים בכל הארצות ובכל התרבויות. אבל לפי תורתנו, גדולה מעלתו של בעל תשובה, אפילו יותר ממעלתם של צדיקים גמורים (ברכות לד ע"ב). וגם קוראים לו "אהוב ונחמד וקרוב וידיד" (רמב"ם, הלכות תשובה, פרק ז הלכה ו). הטעם לזה, כתב ספר הקדמון (שנת 1644) של ר' אברהם שור "תורת חיים" (על סנהדרין צא, א), כי הוא טָעַם את המתקנות של עבירה, וגם הורגל בה, ואף על פי כן היו לו כוחות נפשיים להתנתק, להתגבר ולנטוש את יצריו. מעלה זו אין לצדיק הגמור, שמעולם לא טָעַם את הטעם של החטא. ולכן טעות היא בידי המזלזלים בבעל תשובה.

מה שפקפקת שמא הוא פסול, כי הוריו הולידו אותו מתוך טומאת נדות? אינך צודק. בשולחן ערוך (אבן העזר סי' ד) פוסק בית שמואל (ס"ק טו) כי בת נדה מותרת גם לכהן, ואין בזה שום בעיה.

מה שחששת שהנכדים והנכדות יושפעו מהדודים והדודות, זה נראה לי פחד מופרז. בענין הביקורים אצל הסבא והסבתא, יש לשמור על שלושה כללים. [א] לא לבקר אצלם בשבת

וחג, אלא רק בימי חול. ואם מזדמן שחייבים לבוא בשבת וחג, שיהיה בתנאי שלא יחללו שבת עת שאתם אורחים שם (טלויזה, הדלקת חשמל, נסיעה באוטו וכו'). [ב] המאכלים שמגישים לכם יהיו נרכשים כמוכנים אצל חנויות המוכרות מזון, ועם הכשרי כשרות. [ג] הלבוש של הסבתא והדודות יהיו בהתאם לארחות צניעות של הדתיים. ממילא אין בעיה.

שהזכרת תקופה של "רק" שלוש שנים, אני מתפלא עליך. זאת אומרת יותר מאלף ימים של שקידה במצוות, יותר מאלף ימים של לימוד תורה. אל תכניס ללבך פחדי שוא. אם הבחור הוא בעל מדות טובות, לא כעסן ולא עצבני, לא עקשן ולא שתלטני (שרוצה תמיד להיות נוצח בויכוח, וטוען "קבלו דעתי") ההצעה נשמעת סבירה.

לך על זה!

נשים הרוצות להתמנות לרבנות

שאלה: ארגוני נשים-פמיניסטיות הגישו בקשה נגד הרבנות הראשית בפני בית דין גבוה לצדק (בג"צ) לפתוח לנשים את הגישה למבחנים לכּוּשֶׁר לְכָהֵן ברבנות. והרבנות הראשית הגיבה שהיא מוכנה לבטל לגמרי מבחנים אלו, העיקר לא לפתוח לנשים. מה טעם המלחמה הגדולה הזאת?

תשובה: בשנים האחרונות נתפשו חלק מהנשים לרעיון לבטל ההפרדה בין גברים לנשים, ולתבוע שוויון בכל תחומי החיים. לדוגמא, תבעו וקבלו שנשים משרתות בחילות הקרביים בצבא, בצוללות, במטוסים, ואף בחיל רגלי ושריון. אמנם הרבה מהבנות כשלו פיזית וגם הפסידו בריאות מפני שירות זו כי, מה לעשות, גוף האשה אינו חסון למאמצים פיזיים מאומצים כמו לגברים. לנשים יש יתרונות אחרים. אבל הבג"צ והצבא נכנעו לדרישות אלו, עד כדי הורדת הרמה של אימונים כדי להתאימם ליכולתן של הבנות. ולא כן מצאנו בארגוני ספורט, שהנשים לא בקשו להצטרף להתמודדויות בכדור-סל או כדור רגל, כי ידעו והבינו מראש את מגבלותיהן הגופניות. וכן תבעו הנשים, וקבלו, שבכל וועדות ציבוריות ממשלתיות יהיה שריון לאחוז מסוים של נשים, בלי לשקול מיומנותן כמו לגברים. וכעת בא התור של הנשים הפמיניסטיות שדורשות לכהן כרבני קהילות, כקוראות בתורה, כמשגיחי כשרות, ואף להיות דיינות בבתי דינים הרבניים [כמובן, מי שעברה את המבחנים בהצלחה].

מאיזה טעם התנגדה הרבנות הראשית לכל הקידומים האלו? היא לא הודיעה נימוקיה אבל אציע את שלי. ראשית, נפסק ברמב"ם (הל' מלכים פ"א ה"ה) "אין מעמידין אשה במלכות שנאמר 'מקרב אחיך תשים עליך מלך' (דברים יז, טו), מלך ולא מלכה. וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש" עכ"ל. מקור דין זה הוא במדרש ספרי.

אמנם יש להקשות, והרי "דבורה הנביאה היא שופטה את ישראל בעת ההיא" (שופטים ד, ד). אבל בארו במדרש תהלים (מזמור כ"ב) "חושך לדור שאשה מנהגת אותם". מדוע חושך? אלא מבואר במדרש אחר (תחילת רות רבה) "ויהי בימי שפוט השופטים, דור ששופט את שופטיו", שזה היה בימי דבורה, ולא היו חכמים דיינים בדור שלה, שמעשיהם היו ללא דופי. ראו שם בפירוש "יפה תואר". כלומר, במקום שלא היו גברים ראויים, נאלצו שהיא תנהיג את הדור. ובשו"ע חו"מ (סי' ז') נפסק כי אשה פסולה מלדון. וכתבו המפרשים כי מה שדבורה שופטה היה על ידי שהמדיינים לפניה קבלו עליהם, וזה מדין ויתור.

בכל אופן, לפי התכונות שהקב"ה הנחיל בעולם, לאשה יש כשרונות למדעים הרוחניים, לשירה, לחינוך הילדים, למדעי החברה, וכשרון יצירתי בספרות היפה. ולאיש יש כשרון גדול יותר (על פי רוב) למדעים המדויקים, לכח אנליטי. עובדה היא שבחקרי מדע ["ריאליה"], ומקבלי פרס נובל, חלקם של הגברים במיומנות היה גדול יותר מחלקן של הנשים, בכל אומות העולם.

כאשר התורה ציותה "ולמדתם אותם את בניכם" (דברים יא, יט) ודרשו חז"ל "בניכם ולא בנותיכם" (קידושין כט, ב) פירש רש"ר הירש, בביאורו לפסוק הנ"ל בתורה, כי אין ללמד לנשים את הלמדנות שבתורה, את חקרי העומק. אבל פשוטי דברי תורה, ודאי שחובה ללמד אותן. וכנראה יש בזה סוד בכושר נפשותיהן של הנשים. הקב"ה הטביע בהן יכולות השונות מאלו של הגברים. כל אחד מהמינים הוא מוכשר לתחום שלו. ולכן העיסוק ברבנות, או בדיינות, שצריכים שם לחתור לעומק ההגיון, לעומק הרעיון הפנימי של ההלכה, לשיקול-דעת תורני הנקנה אחרי שנות עמל בבית המדרש ב"שקלא וטריא" הלמדני, תפקיד זה מיועד לגברים. מודה אני שיש יוצאות מן הכלל, גם בין הנשים, אבל הוראת חז"ל נאמר על הכלל כולו, ולא חילקו בהלכה בין אשה לאשה, לא לתת דבריהם לשיעורים.

אבל יש נימוק חשוב יותר מהנ"ל. צניעות החיים. בדורנו, לצערנו, נפרצו גדרי הצניעות בין גברים לנשים. "רבים חללים הפילה". הנשים נמצאות בכל שטחי החיים, בעבודה, באוניברסיטאות, בעסקים, במסחר, גם בניהול ובתפקידים חשובים. ובאמת תורמות הן רבות לאיכות החיים בעידן המודרני. ובתחומים רבים טובות הנשים מהגברים. אבל אין להכחיש שגם הפריצות התגברה, ונפוץ חוסר הנאמנות בין הרבה זוגות בין זה לזה. וגם התרבו מקרי הגירושין מפני פיתויים שונים שנחשפו אליהם מפני ערבוב המינים. יש מעלה ויתרון

להשתתפותן של נשים בחיי החברה, אבל יש גם נזק מסוים לצדו. כאשר נוסיף על כך, שאשה תשרור על הציבור ברבנות או בדינות וכדומה [כנרמז בדברי הרמב"ם שהבאנו], מוסיפים בכך על הבעיות הקיימות.

לכן לדעתי, הרבנות הראשית מתעקשת לא לקבל תכתיבים של הבג"צ (בית דין גבוה לצדק) כדי לשמור כמה שאפשר על רמתנו התורנית וקדושת החיים. לומר "עד כאן!"

מדוע חשוב מאד לשנוא את עמלק

שאלה: אנו בחודש אדר, בו יש מצוה לקרוא בשבת שלפני פורים פרשת "זכור את אשר עשה לך עמלק". ומקפידים כולם לבוא ולשמוע קריאה טכסית זאת. גם הנשים עם הטף באים לבית הכנסת כדי לשמוע קריאה רשמית זו. אני שואל: הרי עם עמלק חלף מן העולם מלפני אלפי שנים? מה התועלת לעשות מזה "ענין גדול" עד ימינו אנו?

תשובה: דע לך כי עמלק עוד חי וקיים. אין כוונת התורה עם מסויים זה, אלא כל הצורך לישראל, במשך כל דורותיו. הרב משה סולובייצ'ק (אביו של הרב יוסף דב סולובייצ'ק, ישיבת הרב יצחק אלחנן) דייק כך מדברי הרמב"ם (פרק חמישי של הלכות מלכים, הלכה ד). כאשר הרמב"ם הודיע על מצות מלחמתנו נגד שבע אומות כנען, סיכם "וכבר אבד זכרם". אבל כשהמשיך להודיע על מלחמת עמלק (בהלכה ה) הרחיב הדיבור "ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים וְאֵיִבָּתוּ [=לשון מארב] כדי לעורר איבתו, שנאמר 'זכור את אשר עשה לך עמלק'. מפי השמועה למדו זכור בפה, לא תשכח בלב. שאסור לשכוח איבתו ושנאתו".

וכאן הרמב"ם לא סיים דברו "וכבר אבד זכרם" כמו שכתב לענין מלחמת כנען. כיון שהרמב"ם היה סופר מעולה ומחושב, היה צריך להשאיר פסקא זו לבסוף, אחרי הלכה ה. למד מזה הרב שעד ימינו אנו יש אנשים שאפשר להגדיר אותם "עמלק" כי הם אינם לוחמים נגדנו מחמת כסף או מה שעשינו להם רע או שום סיבה טבעית. אלא מושרשת בהם שנאת ישראל כעם. ולכן לא כתב בהם "וכבר אבד זכרם".

הגדרה זו, לקרוא בשם "עמלק" כל מי שהוא בא לצורר את ישראל, למרות שלא עשינו לו אף פעם רעה, כבר נאמרה ע"י גאוני קדם. ר' משה קורדוברו (אור יקר, כרך ט' עמ' קעג). וכן

"ספר חרדים" (בענין מצות ארץ ישראל) כותב: "וכי היכי דבביאה ראשונה בא עמלק, הכי נמי בקיבוץ גליות, כשרוצים לבוא לארץ ישראל, עמלק מזדמן להם בדרך. וכאשר עינינו רואות היום תמיד. ירא ה' וישפוט".

בנס פורים בענין הריגת 75,000 בני אדם (אסתר ט, טז) כתב מהר"ל (אור חדש, עמ' רא) "כי ישראל כאשר הם בגלות בין העמים, אם יש שונא להם כמו שהם אלו שהם מזרע עמלק האגגי כאשר הוא צורר לישראל, ותמיד הם עומדים לכלות ישראל". ודאי כל 75,000 אלו לא היו צאצאים ישירים של אגג. אלא הם הזדהו אתו בשנאת ישראל ונקראו "עמלק".

וכן כתב רש"ר הירש (מעגלי שנה, על פורים, מהד' נצח, עמ' קפט). וכן כתב המלבי"ם (על שמות יז, יד).

לכן בימינו כאשר הטרור הערבי מכה בנו, יש לדעת כי נשמותיהם של הצוררים הם מזרע עמלק, ואין לחוס עליהם ואין לרחם עליהם [וכדברי רמב"ם בהגדרת מצוה זו]. זה ההיפך מהמוסר המעוות של חלק מהחילונים, של חלק מראשי השלטון בישראל, המסרבים להעניש בעונש מוות את הרוצחים. וזה להיפך ממדיניות צה"ל לדון את הפורעים רק לפי כללי המשפט האזרחי, ובלי לפעול בטרוריסטים כנהוג בעת מלחמה.

סיבת ידם החלשה של החילונים הנ"ל היא מפני שיש בלב כל יהודי חסד וחנינה. מובא שכאשר בן-הדד הארמי הובס בקרב נגד אחאב הרשע, הוא החליט להתרפס לפניו ולבקש חנינה [למרות שבעתיד הוא שב שוב להתקיף את ישראל]. מה אמרו לו יועציו? (ספר מלכים א פרק כ):

(כט) וַיִּחַנוּ אֵלָה נָכַח אֵלָה שְׁבַעַת יָמִים וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַתִּקְרַב הַמִּלְחָמָה וַיָּכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת אֲרָם מֵאָה אֶלֶף רִגְלִי בַיּוֹם אֶחָד:

(ל) וַיִּנָּסוּ הַנוֹתָרִים אֲפָקָה אֶל הָעִיר וַתִּפֹּל הַחוֹמָה עַל עֲשָׂרִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף אִישׁ הַנוֹתָרִים, וּבֶן הַדָּד נָס וַיָּבֵא אֶל הָעִיר חֶדֶר בְּחֶדֶר:

(לא) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו עֲבָדָיו: הִנֵּה נָא שָׁמַעְנוּ כִּי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי מַלְכֵי חֲסָד הֵם, נְשִׁימָה נָא שָׁקִים בְּמַתְּנֵינוּ וְחַבְלִים בְּרָאשֵׁינוּ וְנֵצֵא אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוֹלִי יַחֲיָה אֶת נַפְשְׁךָ:

(לב) וַיַּחְגְּרוּ שָׁקִים בְּמַתְּנֵיהֶם וְחַבְלִים בְּרָאשֵׁיהֶם וַיָּבֵאוּ אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ עֲבָדְךָ בֶּן הַדָּד אָמַר 'תַּחֲיָה נָא נַפְשִׁי'. וַיֹּאמֶר הָעוֹדְנוּ חַי? אָחִי הוּא!".

אחאב חטא בזה. כי עת לאהוב ועת לשנוא. "אם בא להרוגך, השכם להורגו" (ברכות סב, ב; יומא פה, ב). התורה פקחית. אין מרחמים על הבאים להרוג אותנו. על מעשה שאול המלך שריחם על אגג שהיה שבוי אצלו, במדרש תהלים (מזמור ז) גינו אותו בחריפות:

"כל המרחם על אכזרי, סופו להתאכזר על הרחמנים". יד רכה של הממונים על המשפט ועל הצבא, היא שלא כתורה.

יש לנו עסק כאן עם עמלק אכזרי, ההורג גברים נשים וטף. צריכים לחזור לקיים חינוך התורה.

קריאת התורה בראש חודש, עולים ארבעה אנשים

שאלה: שמתי לב כי העולים לקרוא בספר תורה בימים של ראש חודש הם ארבעה עולים. לא כמו בימות חול רגילים שעולים לתורה רק שלשה אנשים? למה?

תשובה: כל דברי התורה, בין מהתורה ובין מדרבנן הם בחכמה גדולה, עם נימוקים טובים. גם כאן. עצם החיוב לקרוא בתורה, שלא יעברו שלושה ימים בלי שהעם ישמע דברי אלהים חיים, נתקן מפי משה רבינו (בבא קמא פב, א). ולכן שומעים קריאת התורה בימים ב, ה, ז בכל שבוע ושבוע כדי שלא יעברו ג' ימים בלי שמיעת התורה. העם שלנו, למליונים שבנו, עוסק במלאכה ולא כולם פותחים ספר-קודש לעיין בו. והנה כאן הזדמנות שישמעו מה כתוב בתורה! וזה לא כמנהג כמה אנשים בזמנינו שיושבים הוזים ובוהים בעת קריאת התורה ולא שמים לב כלל לתוכן הדברים שֶהֱקָרָא קורא בפניהם מהספר הקדוש הזה, אינם מתבוננים במהות הנושאים ששומעים.

חז"ל קבעו כי בשבת קוראים לתורה שבעה אנשים, ביום כפורים ששה, ביום טוב חמשה, בראש חודש ובחול המועד ארבעה, וביום חול רגיל שלשה (מגילה כא ע"א).

הטעם שעולים רק שלשה [ולמינימום של עשרה פסוקים בין כולם יחד] הסבירו (שם כב ע"ב) שאם מדובר ביום שמבטלים את העם ממלאכתם, כי הם עובדים מן הבקר עד הערב למען פרנסתם, צמצמו את הקריאה לכדי רק שלשה קרואים [לכל אחד מהם מינימום של שלשה פסוקים].

ואמרו שם בראש חודש קבעו שיעלו ארבעה אנשים, מסביר שם רש"י:

"ראשי חדשים - אין בו ביטול מלאכה כל כך, שאין הנשים עושות מלאכה בהן". [מקור למנהג זה בירושלמי, פסחים פ"ד ה"א].

וזהו דבר פלא. אם הנשים לא באו לבית הכנסת, מה יועיל להן מה שמתחשבים בהן? ובראש חודש מוסיפים עוד קרוא אחד לתורה כיון שאין להן הפסד בכך? אלא נראה לי ראה מכאן שהיו הרבה נשים צדקניות שכן באו לבית הכנסת לשמוע קריאת התורה. ואמנם כן כתוב במסכת סופרים (פרק יח הלכה ד) שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר תורה כמו האנשים.

וממשיך שם (מגילה כב ע"ב) דברי רש"י:

"ושמעתי מפי מורי הזקן ז"ל שניתנה להם מצוה זו בשביל שלא פירקו נזמיהן בעגל" עכ"ל.

מקורו של רש"י במדרש פרקי דר' אליעזר פרק מ"ה:

"דן אהרן דין בינו לבין עצמו. אמר, אם אני אומר לישראל 'תנו לי כסף וזהב, מיד הם מביאים'. אלא הריני אומר להם 'תנו לי נזמי נשיכם ונזמי בניכם ובנותיכם' ויהיה הדבר בטל ממנו. שמעו הנשים ולא קבלו עליהם ליתן נזמיהן לבעליהן אלא אמרו להם: 'אתם רוצים לעשות שקוץ ותועבה, שאין בו כח להציל?' לא שמעו להם, ונתן הקב"ה שכון של נשים בעולם הזה ובעולם הבא. ומה שכר נתן להם לעולם הזה? שהן מְשַׁמְרוֹת ראשי חדשים שנאמר 'המשביע בטוב עֲדָיָךְ, תתחדש כנשר נעורייך' (תהלים קג, ה). [כלומר שהן ישמרו על יופיין הטבעי, לא יִרְאוּ עליהן אותות זיקנה אלא יהיו רעננות וחדישות, כמו ראש חודש המתחדש עלינו, "פה כלבנה" החוזרת לתחילת יופיה כל פעם, בכל חודש].

וממשיך רש"י (מגילה כב, ב) לענין ארבעה קרואים בחול המועד:

"ומועד נמי לאו ביטול מלאכה לעם, שהרי באין לבית הכנסת יותר מימות החול, לפי שאין עושין בו מלאכה, אלא בדבר האבד".

ובכן יש לנו כאן תופעה מעניינת מאד. שינו סדרי התפילה, למען כבוד הנשים הבאות לבית הכנסת! שהרי הגברים כן עובדים ביום ראש חודש כרגיל, ולהם יש הפסד מזמן מלאכתם מפני מה שמוסיפים עוד אדם אחד לעלייה לתורה. [וכנראה אז קראו יותר לאט מהנהוג היום, ושמא גם תרגמו המקרא למען יבינו העם] ולא התחשבו בגברים, כי רצו לפרסם טובת הנשים, שידעו כל כלל ישראל שלנשים יש פטור מלעבוד בימי ראש חודש. [עבודות בית, כביסה וגיהוץ, נקיון הרצפה, וכדומה, מלאכות שיש בהם טירחא].

האם יש רוח הקודש בזמננו

שאלה: יש רב אחד המפורסם בדורנו, ואני רואה שאנשים רבים באים בתור לשאול ממנו לייעץ להם בשאלות קריטיות, כמו אם לעבור ניתוח רפואי או לא; אם לעבור דירה או לא; ואם יש הצעה של מקומות עבודה שונים, באיזה מהם לבחור; ואם יש הצעת שידוך לנישואין עם מועמדת מסויימת, אם להתחתן איתה או לא. והרב עונה על כל השאלות האלו גם בלי שהוא מומחה לחלק מהנושאים. אומרים שיש לו רוח הקודש והקב"ה "מדבר מתוך גרונו". האמונה הציבורית בו מתבססת על כך שיש כמה סיפורי פלאות שברכותיו מתקיימות, ומי שאיחל לו בריאות כך היה, או עצות לנישואין חיו בני הזוג אחר כך חיי אושר. האם נכון על פי תורה להאמין זאת?

תשובה: כלל בידינו (מסכת יומא דף ט, ב) כי: "משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי, נסתלקה רוח הקודש מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול". לפי פשוטו, אין רוח הקודש בזמננו. אמנם יש בידינו שלושה חריגים שספרו על כך חז"ל:

הסיפור על רבן גמליאל (עירובין סד, ב) ועל רשב"י (קהלת רבה, י "חופר גומץ") ועל רבי מאיר (ירושלמי סוטה א, ד). אבל זה עצמו שמתוך מאות תנאים ואמוראים הוזכרו בדברי חז"ל רק שלשה בלבד, וגם הם רק באופן חד-פעמי ולא שבקביעות היתה להם רוח הקודש, מלמד שהם "היוצאים מן הכלל" לכלל הנ"ל שהבאנו שאין רוח הקודש בזמן הזה. [ויש לשים לב כי זה רק בדור תנאים, ולא מסופר על כך אח"כ אפילו אצל אמוראים].

ואמנם יש אנשים שיודעים באופן אנטיואטיבי סודותיהם של הזולת, אבל אין זאת "רוח הקודש", אלא כח פארא-פסיכולוגי (שחקרו בזה באוניברסיטת דיוקס, בארה"ב).

וכדברי רמב"ן (על דברים פרק יג פסוק ב):

"כי בנפשות בקצת האנשים כח נבואי ידעו בו עתידות, לא ידע האיש מאין יבא בו, אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר 'ככה יהיה לעתיד לבוא בדבר פלוני' ויקראו לו הפילוסופים כה"ן. ולא ידעו סבת הענין, אך הדבר נתאמת לעיני רואים. אולי הנפש (בחזקה) [בהתבודדה] תדבק בשכל הנבדל ותתכוין בו. והאיש הזה יקרא "נביא" כי מתנבא הוא, ועל כן יבא האות והמופת אשר יאמר אליך". עכ"ל.

גם רמב"ם בהקדמתו לזרעים (מהד' בתרגום הגר"י קאפח, עמ' ה טור שמאל) הודה שיש כשרון זה למקצת אנשים, אפילו מהאומות, אלא שאינם צודקים בכל דבריהם, ולפעמים טועים הם בהגדתם.

ועלינו לסמוך על דברי ר' שלמה זלמן, בעל ספר התניא, שכתב בספרו "תניא" (אגרת הקודש, פרק כב עמ' קלד): "ואיה איפוא מצאתם מנהג זה באחד מכל ספרי חכמי ישראל הראשונים והאחרונים להיות מנהג ותיקון לשאול בעצה גשמיות כדת מה לעשות בעניני העולם הגשמי, אף לגדולי חכמי ישראל הראשונים כתנאים ואמוראים אשר כל רז לא אנס להו, ונהירין להון שבילין דרקייע, כי אם לנביאים ממש אשר היו לפנים בישראל כשמואל הרואה אשר הלך אליו שְאול לדרוש ה' על דבר האתונות שנאבדו לאביו (שמואל א ט, ו). כי באמת כל עניני אדם לבד מדברי תורה ויראת שמים אינם מושגים רק בנבואה, ולא לחכמים לחם".

לכן הנוהג הקיים שבשאלות גורליות הרת-אסון ששואלים עליהם פי "הגדולים" אין בכך שום בסיס הלכתי או מוסרי. אם החכם הנשאל עונה לפי נסיונו הרב בחיים, ע"פ יְדַע מורחב בנושא, הרי זו עצה נורמלית. אבל אם סומכים עליו "שהשכינה מדברת מתוך גרונו", הרי זו [בשווג] רמאות וכזב, וגם עלול להוליך לבעיות חמורות.

עלינו לחזור לנהוג רק לפי תורה, לפי שכל מושכל, ולא לפי מיסטיקה.

רמב"ם - גדולתו

שאלה: אתה פעמים הרבה סומך במיוחד על פסקי הרמב"ם. כמובן תגיד כי הוא הקיף את כל דברי התלמוד, ולא החסיר מהם כמעט מאומה, וגם הציע כל הלכה והלכה בצורה ברורה, מובנת ופשוטה. אבל תגיד נא, כיצד זכה רמב"ם למעלות כל כך עצומות?

תשובה: מתוך עיונו הנפלא הוא הכיר שהמציאות המוחלטת והיחידה שיש בעולם היא אך ורק של הקב"ה. וכל הנמצאים, מאדם ועד בהמה, מהמלוכות האדירות וצבאותיהם ועד בניני הערים הגדולות (מטרופולין), הכל מדומה, הולך וחולף כעבור דור או שנים. וכיון שיש רק מציאות אחת, ה' אחד, כל ריכוזי מחשבותיו צריכים להיות אך ורק לעשות רצונו.

אמסור לך פרט אחד, אמנם קטן אבל הוא מזריח אור על כל אישיותו. הרמב"ם כתב ספרו "מורה נבוכים" בערבית, כי כך היתה שפתם הפשוטה של כל יהדות צפון אפריקה והמזרח התיכון. כמה מיהודי ספרד בקשו מר' שמואל אבן תיבון לתרגם עבורם ספר זה ללשון הקודש.

וכך עשה. אחר כך הוא בקש לנסוע למצרים לפגוש את הרמב"ם ופנה אליו במכתב לבקש רשות. הבה תראה מה ענה לו הרמב"ם באגרתו:

אגרתו לר' שמואל אבן תיבון -

"ואמנם מה שזכרת מענין בואך אצלי, בוא ברוך ה' ומבורך שבבאים! ואני שש ועלו ושמח בזה, וחפץ ונכסף ומשתוקק לחברתך, ותאב ומתאוה לראות פניך הנעימים יותר משמחתך בי. ואף על פי שיקשה עלי רכבך בסכנת הים. ואמנם אודיעך ואיעצך שלא תסתכן על עצמך, כי לא יגיעך מבואך אלי זולת ראות פני, ומה שתגיעך ממני כפי יכולתי. אמנם תועלת חכמה מן החכמות, או להתייחד ולהתבודד עמי אפילו שעה אחד ביום או בלילה, אל תוחיל בזה כלל. כי תוכן ענייני כמו שאספר לך. אני שוכן במצרים, והמלך שוכן באל-קאירה, ובין שני המקומות שני תחומי שבת [=ארבע אלף אמות]. ולי על המלך מנהג כבד מאד, אי איפשר לי מבילתי ראותו בכל יום בתחילת היום. אמנם כשימצאהו חולשה או יחלה א' מבניו או אחת מפלגשיו, לא אסור [=לא אצא] מאלקא"ירה ואני רוב היום בבית המלך. ואי איפשר לי גם כן מפקיד אחד או שני פקידים יחלו, ואני צריך להתעסק ברפואתם. כללו של דבר כל יום ויום אני עולה לאלקא"ירה בהשכמה, וכשלא יהיה שם שום מכשול ולא יתחדש שם שום חדוש, אשוב למצרים [=בזמנו שם העיר] אחר חצי היום, על כל פנים לא אגיע קודם. ואני מתרעב ואמצא האכסדראות כולם מלאות בני אדם, גוים ויהודים בהם, חשוב ובלתי חשוב, ושופטים ושוטרים, ואוהבים ושונאים, ערב רב יִדְעוּ את עת שובי.

אוד מעל הבהמה, וארחץ ידי ואצא אליהם לפייסם ולרצות ולחלות פניהם כדי למחול על כבודם להמתין אותי עד כדי שאוכל אכילת עראי, והיא מעת לעת. ואצא לרפאותם ולכתוב להם פתקות ונוסחאות רפאות חליהם. לא יסור הנכנס והיוצא עד הלילה, ולפעמים באמונת התורה עד סוף שתי שעות מן הלילה או יותר. אספר להם וְאַצְנֶם ואדבר עמהם, ואני שוכב פרקדן מרוב העיפות, ויכנס הלילה ואני בתכלית החולשה לא אוכל לְדַבֵּר. סוף דבר, לא יוכל אחד מישראל לדבר לי או להתחבר ולהתבודד עמי זולת יום השבת, אז יבאו כל הקהל או רובם אחר התפלה, אנהיג הצבור במה שיעשה כל ימי השבוע. ויקראו קריאה חלושה עד הצהרים וילכו לדרכם. וישבו קצתם ויקראו שנית אחר תפלת המנחה עד עת תפלת מעריב, זה תוכן ענייני היום. ולא ספרתי לך אלא קצת ממה שתראהו אם תבא בעזרת הא-ל יתעלה".

עד כאן דברי הרמב"ם במכתבו. ויש להתפלא כאן הפלא ופלא! הרי הרמב"ם עֶבֶד בשירות מלך מצרים ובודאי לא חסרה לו בפרנסתו. מדוע הוא צריך לשרת את כל העם-הרב הבא לפתח ביתו לבקש ממנו עצות רפואיות? והרי היו עוד רופאים במדינה, שיפנו אליהם!

אבל העניו הגדול רבינו הרמב"ם, ידע שהוא משועבד לעזור לכולם, כל עוד הוא יכול. אסור לו לסרב או להתעצל או להשהותם. ולא רק זה, אלא הוא מבקש מהם סליחה, מנסה לפייס

אותם על מה שימתינו לו עד שיאכל משהו, כי אוכל רק פעם ביום. שימו לב, הוא חוזר הבייתה אחרי חצי היום, אחרי עבודה מאומצת בחצר המלך, לכל פקידיו, וחצרניו. והוא צריך לבקש מחילה?

ואחרי שהוא משרת כל הבאים, שהם כדבריו "גוים ויהודים, אוהבים ושונאים" לכל אחד ואחד מהם הוא בודק, מייעץ, מעניק מידיעותיו, עד שהוא מרוב חולשה שוכב על מטתו, והם העומדים. כלום יש דוגמא לזה בעולם? הרי נורמלי בכל בתי חולים בזמננו, הפצינט (=החולה) שוכב והרופא עומד. וכאן הפוך, הרופא נאלץ לשכב מרוב עייפות, והחולה עומד!

והוא מעיד שזה נמשך יום אחר יום, מחצות היום ועד אחרי שתי שעות מהלילה. ואין לו פנאי ללמוד בתורה כי אם ביום שבת. כלום אין סיפור זה מעיד כאלף עדים על נפלאות מדותיו של הרמב"ם? הרי ויתר בזה גם על המִשָּׁךְ לימודו, כדי לשרת את הציבור!

לכן הקב"ה חנן אותו מיומנות ושליטה גמורה בכל מכמני חז"ל. כאשר הוא קרא גמרא, היתה לו סייעתא דשמיא לקלוע ללב הענין בלי פלפולים, בלי הסתבכויות, בלי נבכי קושיות ותירוצים. זכה להבין אל מה התכוונו התנאים והאמוראים, ובכך במעט זמן הקיף כל הנושאים והמסרים שבדברי חז"ל.⁴⁴

אשרינו שהקב"ה זיכה את העולם באישיות כמוהו. לא בחינם אמרו עליו:⁴⁵ "ממשה עד משה, לא קם כמשה".

עוד מאמר -

שאלה: לפני שאתה עובר לנושא אחר, ספר עוד על מעלה יחודית שאתה רואה ברמב"ם.

תשובה: הרמב"ם היה כה דבוק בחיפוש האמת, שלא חש לשנות מסקנותיו בהלכה מפני שאין כן דעת רוב חכמי ישראל. גם לא היה מתחשב בכך אם אין כן מנהג רוב עם ישראל. הוא כתב את האמת, לפי שהכיר אותה, ולא שתק אפילו מפני הסכנה. נביא שלוש דוגמאות.

[א] ידוע כי מנהג ישראל למעלה מאלף שנה שתלמידי חכמים מקבלים מתנות מידי בעלי-בתים, ויש לפעמים שהם או שלוחיהם תובעים מתנות כאלו.⁴⁶ וזה לכאורה נגד הנאמר (אבות, פרק ד משנה ה) לא לעשות תורה קרדום לחפור בה, ואמרו שם עונש חמור על כך.

44. אין כוונתי לומר שהבין מיד ללא יגיעה. אלא תראה בסוף הקדמת הרמב"ם למשנה סדר טהרות (מהד' בתרגום הגר"י קאפח, עמ' כג-כד) "לא הושג שום כלל מהם אלא לאחר שיגעתי בה יגיעה גדולה בבירורו לכל צדדיו..."

45. דברי הרב אליהו הכהן (בעל "שבט מוסר") בספרו על הירושלמי "אגדת אליהו" (פסחים ה, ד).

46. בימי מהר"ל התפרץ מנהג נפסד זה כל כך "ועתה בזמן הזה נהפך הדבר בעונותינו הרבים שחושבים כי גדר 'תלמיד חכם' הוא 'שיקבל' [מתנות] (נתיבות עולם, תורה, פרק ד עמ' כא).

עוד בצעירותו מחה הרמב"ם על כך, זו לשונו: "כבר חשבתי לא לדבר בצוואה זו מפני שהיא ברורה, וגם מפני שאני יודע שְׁדָּבְרִי בה לא ימצאו חן בעיני רוב גדולי התורה, ואולי אף כולם. אבל אומַר ולא אשים לב, ומבלי לחוש למי שקדם ולא לנמצאים" (פירוש המשנה, אבות ד, ה).

אחרי שנים רבות חזר לנושא זה בספר "משנה תורה" (הל' תלמוד תורה ג, י-יא):

(י) כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם, ובזה את התורה, וכבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו, ונטל חייו מן העולם הבא. לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה. אמרו חכמים 'כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם'. ועוד צוו ואמרו 'אל תעשה עטרה להתגדל בהן, ולא קרדום לחפור בהן'. ועוד צוו ואמרו 'אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות'. 'וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה, וגוררת עון', וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות:

(יא) מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו ומדת חסידים הראשונים היא, ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא שנאמר 'יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך'. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא שכולו טוב: [עכ"ל]

ואמנם ר' יוסף קארו בפירושו "כסף משנה" (שם) מבאר על מה סמכו המתירים לקבל מתנות מאחרים. בסוף דבריו מסכם "וראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריו נוהגים ליטול שכרם מן הצבור. וגם כי נודה שהלכה כדברי רבינו בפירוש המשנה, אפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך'. שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה, לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי, והיתה התורה משתכחת ח"ו. ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר".⁴⁷

[ב] נקודה שניה, בו ראינו כח עוז שבנפש רבינו, כאשר תאר לפנינו נשגבות ענג גן עדן, רוחניותה ועדינותה, השווה לכך את מושגי הערבים, ביניהם הוא נמצא, שלפי דעתם שכר גן עדן הוא שלצדיקים ימסרו כך וכך זונות למען ישתעשעו עמהן. ולא חסך הרמב"ם שבט לשונו:

"שמא תקל בעיניך טובה זו ותדמה שאין שכר המצות והיות האדם שלם בדרכי האמת אלא להיותו אוכל ושותה מאכלות טובות, ובוועל צורות נאות, ולובש בגדי שש ורקמה, ושוכן באהלי שן, ומשתמש בכלי כסף וזהב ודברים הדומים לאלו כמו שמדמין אלו הערביים הטפשים

47. **בימינו** נ"ל כי מותר לבני ישיבות וכוללים לקבל כספים מהמדינה, כי כיון שאנשי "הכנסת" הם השלוחים החוקיים של כל אזורי המדינה, הם עושים את שליחותם לפרנס בני תורה. ואם הקציבו כסף, אין בזה פגם.

וכן יש מושג של "יששכר זבולון". אם התומך ונותן המתנה רואה בזה זכות, והוא המעוניין לתת, אין חשש אם בן תורה מקבל ממנו מתנות.

האווילים השטופים בזימה. אבל החכמים ובעלי דעה ידעו שכל הדברים האלו דברי הבאי והבל הם, ואין בהם תועלת ואינה טובה גדולה אצלנו בעולם הזה אלא מפני שאנו בעלי גוף וגויה. וכל הדברים האלו צרכי הגוף הם ואין הנפש מתאוה להם ומחמדתן אלא מפני צורך הגוף כדי שימצא חפצו ויעמוד על בוריו. ובזמן שאין שם גוף נמצאו כל הדברים האלו בטלים. הטובה הגדולה שתהיה בה הנפש בעולם הבא אין שום דרך בעולם הזה להשיגה ולידע אותה. שאין אנו יודעים בעולם הזה אלא טובת הגוף, ולה אנו מתאווין. אבל אותה הטובה גדולה עד מאד, ואין לה ערך בטובות העולם הזה אלא דרך משל. אבל בדרך האמת שנערוך טובת הנפש בעולם הבא בטובות הגוף בעולם הזה במאכל ובמשתה, אינו כן. אלא אותה הטובה גדולה עד אין חקר ואין לה ערך ודמיון. הוא שאמר דוד 'מה רב טובך אשר צפנת ליראריך!' וגו': (הלכות תשובה ח, ו).

ואע"פ שהרמב"ם ישב במצרים, והיה לו לחשוש מפני מלשינים ושונאים שיגידו למלך על יחס הרמב"ם לדת שלהם. ואז לא רק ימיתוהו אלא שמא אף בעינויים. ואעפ"כ הרמב"ם לא הסתיר את האמת שבלבו.

[ג] נציין בקצרה דוגמא שלישית של גבורתו של רבינו, שלא לקח בחשבון שום סכנה, עת שהוא צריך ללמד תורה לרבים ולקיים צו של הקב"ה. ב"אגרת תימן" ששלח לתימן, יש בו ביטוי זלזול במוחמד הנביא שלהם. ואע"פ שהרמב"ם ישב במצרים, והיה לו לחשוש מפני מלשינים ושונאים שיגידו למלך. ואז לא רק ימיתוהו אלא שמא אף בעינויים. ואעפ"כ הרמב"ם התגבר על כל פחד. כך לשונו בסוף "אגרת תימן":

"ואשר אני רוצה ממך, שתשלח העתק ספר זה לכל קהל וקהל בערים והכפרים, כדי לחזק את אמונתם. ותקראהו לפני הציבור והיחידים כדי שתהיה מן מצדיקי הרבים. אחרי שתזהר בו תכלית הזהירות מרשע, שיפרסמהו באומות העולם, ואז יארע מה שיצילהו השם ממנו! וכתבתיו, ואני ירא מזה מאד, אלא שראיתי שְׁהֶצְדָּקַת הרבים ראוי לסבול עליה את הסכנה. ועוד שאני שלחתי לאדם כמוך, וסוד ה' ליראיו. וכבר הבטיחונו ממלאי מקום הנביאים [=חז"ל] ואמרו 'שלוחי מצוה אין ניזקין'. ואין מצוה גדולה מזו".

נכיר את האיש. ואז נדע יותר טוב כיצד להעריך את התורה שלימד.

האם יש חשיבות רוחנית לאיזה שם מעניקים לתינוק או תינוקת שנולדים?

תשובה: רבי מאיר בעל הנס היה מגדולי החכמים. מסופר בגמרא (עירובין יג, ב) שלא יכלו חכמים לעמוד על סוף דעתו. כלומר היה חכם נפלא ומעמיק כל כך שלא יכלו להבין כל מה שהוא אומר. ואחד מההנהגות האישיות שלו היתה שהיה מעיין בשמו של כל אדם ויודע מה האופי שלו, מה התכונות שלו. עד כדי כך כי מסופר שהוא וחבריו לנו באיזה אכסניא, לפני כניסת שבת. הוא עיין במשמעות שמו של בעל האכסניא והבין שהוא חשוד לשקר או לגנוב, וסרב למסור לו ארנק הכסף שלו לשמירה למשך יום השבת. חבריו לא עיינו וכן מסרו לו. מוצאי שבת בעל האכסניא הכחיש לחבריו וטען שמעולם לא מסרו לו כסף לפקדון. (יומא פג, ב).

גם במסכת ברכות (ז ע"ב) למדונו חז"ל שהשם גורם לאדם תכונה מסוימת. האריז"ל הזכיר זאת (שער מאמרי רז"ל, עמ' פח). לכן צריכים לתת שם שיש בו משמעות דתית או חינוכית. והרחיב בזה הרב "פלא יועץ" (ערך: שם טוב) וכתב:

"ובמדרש אמרו שהצדיקים מניחים שם לבניהם על שם המאורע לזכור חסדי האל ית"ש. הנה כי כן טוב לגבר שיקרא שם טוב לבניו, ולא יקפיד לקרוא להם על שם אבותיו כי מה יתן ומה יוסיף? צא ולמד מדורות הראשונים שלא היו מניחים שם [עבור] אבותיהם. ואם השם יהיה גורם להם מעט סיוע לילך בדרך טובים, הלא זה שם טוב משבעה שמות של אבותיו. ולכן איש טוב יבחר להניח לבניו שם טוב, או על שם המאורע, להזכיר חסדי ה' וככה יבטא בשפתים בעת הנחת השם".

הבה נראה לענין פורים המתקרב ובא. חז"ל (חולין קלט ע"ב) שאלו "אסתר מן התורה מניין?" וענו "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (דברים לא, יח). וזה תמוה, איזה טעם רצו בזה "לתקוע" שם של אסתר בתורה?

אלא מפורסם כי גדולתו של חג פורים היא ללמד אותנו שגם כאשר אין הקב"ה מופיע בגלוי ואיננו רואים נסים ונפלאות, עדיין הוא נוכח, עדיין הוא נמצא בינינו, עדיין הוא מפקח על כל עניינינו. וזה נתגלה בימי אסתר. שהמלך הרג את אשתו ושתי ולקח את אסתר תמורתה. והיא היתה שבויה בבית המלך תשע שנים עד שבאופן פלאי ביותר היא יכלה להפוך את גזירתו של המלך שגזר על השמדת כלל ישראל. אדרבה, "אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם" (אסתר ט, א) והרגו מהם שבעים וחמשה אלף איש. נפצו את ראש הנחש. מי שיש לו עינים פקוחות רואה את פעולתו של הקב"ה המושך בחוטים ומפעיל את ההיסטוריה! אבל בהסתרה. ודוקא אשה בשם סגולי זה, "אסתר", היא המאפיינת תפקיד זה, בעצת "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא".

וכן שם בגמרא שאלו "המן מן התורה מניין? וענו כי חטא של אדם הראשון, שלקח פרי מהעץ שגזר עליו הקב"ה לא לאכול ממנו, נתבע "המן העץ אשר צויתיד לבלתי אכל ממנו, אכלת?" (בראשית ג, יא). המאמר תמוה, רק מפני זיהוי אחיד של שלוש אותיות אלו?

אלא הרב ישראל מאיר דרוק (בספרו "אש תמיד") הסביר כי המן היה עשיר מופלג. כמו שהוא עצמו מספר (אסתר ה, יא) וכל עבדי המלך וההולכים ברחובות שושן היו כורעים ומשתחוים לפניו. וגם בהזיותיו חלם שיתנו על ראשו כתר המלוכה (אסתר ו, ח). ובכן מה מפריע לו שיהודי אחד בשם מרדכי אינו כורע ומשתחוה לו? אלא זה דרכם של התאנותנים והשחצנים, שאינם שְׂבָעִים לעולם. אלא מטפסים ורוצים עוד ועוד. לאדם הראשון הרשה ה' "מכל עץ הגן אכול תאכל" (בראשית ב, טז). ורק עץ אחד ממנו נאסר עליו. אבל הרע שבו היה תאב דוקא לזה הבודד שאין לו. כך חטא "המן", הוא "המן העץ".

ולכן יש להקפיד לבחור שם שיש בו משמעות ורעיון. לא סתם חיבור אותיות של מלה שאין לה מובן.

אם יש ערך לתלות על הקיר תמונות של גדולי ישראל

שאלה: בקרתי בביתו של חבר וראיתי אצלו כי בכל חדר תלה תמונה של רב וצדיק. החבר אמר לי שזה נותן לו מצב רוח טוב. הצעתי זאת לאשתי והיא שאלה אם זה רק אמצעי פסיכולוגי או שיש בזה גם היבט תורני. מה האמת?

תשובה: יש פסוק "והיו עיניך רואות את מוריד" (ישעיה ל, כ). נכון שפשוטו של מקרא מדובר על ברכה לעת העתיד, אבל חז"ל שבחו מי שרואה את פני רבו (חגיגה ה ע"ב).

הרב צבי אלימלך, מחבר "בני יששכר" כתב בספרו "אגרא דפרקא" (פסקא פו) "טוב גם כן בשעת הלימוד לצייר לפניו צורת איזה צדיק, ובפרט צורת רבו המובהק. ועל ידי זה יקבע תלמודו בלבו ולא ישכח".

והרב אלעזר פאפו, בספרו "פלא יועץ" (ערך: ציור) כתב: "וכתבו המקובלים שיצייר תמיד נגד פניו דמות צורת פני רבו, ומועיל הרבה להשגת חכמה".

יש אנשים שבפנים הכריכה של ספרי לימוד שלהם הם מדביקים צילום של הרב המחבר, כדי שמפעם לפעם, באמצע לימודם, יעיפו מבט על הצילום ויקיימו חרדת קודש ממי הם לומדים תורה. אמנם צריכים להזהיר כי התמונות של רבנים שהיו לפני מאתיים שנה ויותר, אינן תמונות אמיןות. תמונות של רמב"ם ורש"י והרב אברבנאל ור' יוסף קארו ועוד, הן פיקטיביות כי לא היו אז מכוונות-צילום. וגם אם תציע סברא שישבו לפני צייר, זה מופרך כי לא היו יושבים בטל מול צייר זמן-רב שיצייר מה שראה.

וגם אם תבחר להתנהג כך, תקפיד שיהיו תמונות פוטו-גניות, ראויות לעורר הדר וכבוד. כי יש רבנים שאולי צלמו אותם לעת זקנותם, או מלכתחילה לא נתברכו להיות יפה-תואר, והצילום רק משפיל או מדכא, ולא כדאי לתלות צילום בזה.

ותקח לך רק צילומים של רבנים גדולים, אותם שאתה מעריך, שבראיית הצילומים תקבל רגשי קודש.

ואל תשכח, העיקר אינו ההבטה בתמונה אלא ללמוד את דבריהם.

מפתח ענינים

אבולוציה.....	נה-נט
אבידה, דיני השבת אבידה בימינו.....	שפו
אבל יכול ללכת בימי שבעה לבית הכנסת כדי להתפלל.....	כה-כו
אבלות י"ב חודש, אין לפצל מנינים.....	לא-לב
אברהם, מלחמתו להציל את לוט, משום מה.....	ה
אברהם, מעלתו.....	תד-תה, תמט
אויב, שמחה והלל באובדן אויביו.....	תקז
אומן, נסיעת חסידי ברסלב לאומן.....	קלז
אילת, אם נחשבת כחלק מארץ ישראל.....	פט
אימוץ ילדים.....	קעט-קפג
אליהו יבוא לפני הופעת המשיח.....	פא
אלכוהול, שתיית משקאות אלכוהוליים.....	רצב, שכו
אמונה על פי מסורת הדורות.....	עח
אמונה, כיצד לחנך על מציאות הבורא.....	שנג-שנה
ארץ ישראל, אם מותר לצאת ממנה בעת רעב.....	ב-ג
ארץ ישראל, אם מותר לצאת ממנה לזמן קצר בלבד.....	צג-צד, ק-קא, קג, קז-קזיב
ארץ ישראל, לעודד עלייתם של חילונים מחו"ל לעלות ארצה.....	צז, צב-צג, צז
ארץ ישראל, מתי נחשבת כאילו אינה שלנו.....	פז
אשה גרושה או אלמנה, אם חייבת בכיסוי שערותיה.....	תמג
אשה המעלימה מבעלה כסף שמרויחה.....	מז
אשה, אם מותר לה ללמוד גמרא.....	רסט
אשה, חייבת להתפלל שמונה עשרה.....	תרל
אשה, מדוע אין לצרפה למנין מתפללים.....	תרכז-תרל
אשה, פטורה מהרבה מן המצוות. טעם לזה.....	קכא
בגדים שחורים.....	שצג
בחירה חופשית, וגזירות הקב"ה.....	סז-סח
בחירות, חובה ללכת ולהצביע.....	תרפט-תרצב

בטחון בה', מול השתדלות טבעית..... רי
 בית אבות, אם להעביר לשם קשישים..... רפז
 בית כנסת, סעודה ציבורית הנאכלת בו..... קסד
 ברכות, כוונת הלב בעת אמירתן..... קטז, קכח
 ברכות, מאה ברכות בכל יום..... קכג-קכה
 ברכת "המפיל חבלי שינה"..... קכט-קלא
 ברכת כהנים..... תרמז-תרנג
 בשר וחלב, הפסקה של שש שעות..... רנד
 גאולה, ציפייה לה..... פג-פד
 גדולי ישראל, הערצתם..... תרצב-תרצד
 גורל, החלטה מה לעשות ע"י שאלה בגורל..... שלו-שלט
 גזענות..... תרצד
 גיהנם..... עא
 גיור גרים..... קלט
 גמרא, סמכות עליונה של דברי חז"ל..... קמו
 גן עדן..... שסז
 גן עדן..... עב
 דג וחלב, אכילתם ביחד..... רנט
 דוד המלך וחטא בת שבע..... כ
 הלכה, אם פוסקים תמיד לפי רוב פוסקים..... קנח
 הערמה, הנהוג בעת קיום ההלכה..... קנב
 הפלת עובר..... קצא-קצד
 הריון, אשה הרה תאכל ביום כיפור לשיעורים..... רמד
 הריון, הפסקת הריון..... קצא-קצד
 השגחה פרטית, אם גם על נמלים..... שסד
 התפתחות המינים..... נה-נט
 זוג, אחד דתי ואחד איננו..... מד, ריד
 זוהר, יש כמה פסקאות בה שנוספו על ידי מעתיקים מאוחרים..... תש
 זיווגו של אדם אם נקבע בשמים..... תכב
 זיתים, אם מותר לאכול..... קסא
 זכויות המצוה, אם אפשר להעביר מאדם לאדם אחר..... תשב

זכויות, להעביר מהחי אל המת..... לו-לט
 זכר יציאת מצרים..... עד
 זקן, גידול זקן של הגברים, טעם למצוה זו..... קעח
 חול המועד..... רטז
 חול, לימודי חול על טבע העולם..... עדר, רפג, תרה-תרו
 חילונים, אם לעודד עלייתם מחו"ל לארץ ישראל..... צב-צג, צז
 חינוך הנוער, אין לחנך לקיצוניות..... רכב
 חינוך ילדים, להמנע ממכות..... רכז
 חכמת הטבע, אם ראוי לבן תורה ללמוד..... עדר, רפג, תרה-תרו
 חלאקה, מנהג תספורת הילד בגיל ג'..... רסא
 חלב נכרי..... רנו
 חנוכה, להדליק נרות דוקא ליד הדלת והמזוזה..... רלא
 חסידות, על האדם לשקול היטב אם יוכל לעמוד בה..... ח
 חתונה, אם בן צעיר יתחתן לפני אחיו הגדול ממנו..... תכד
 ט"ו באב..... תשה
 טומאת מת, טעם לדבר..... תצג
 טעמי המצוות..... שעא
 יום טוב שני של גלויות, לבן חו"ל הבא ארצה לביקור..... תנעו
 יום, אורך היום בנוסע ממדינה למדינה..... רו
 יוסף, כיצד ניצול מפיתויי יצר הרע..... טו
 יין, מגע יין ע"י מחלל שבת..... רנז
 יצחק, מדוע קירב את עשו..... י
 ירושלים, מתי יש מעלה לדור בה..... תשח
 ירושלים, על מה חרבה בימי קדם..... תקיט
 ישראל, עם הנבחר..... רלה-רלט
 כהן, איזה כהן יש לכבד ואיזה לא..... תשט
 כהן, לימוד רפואה ונזקק להיטמא..... קפד
 כהנים, מעלתם..... קעב
 כישוף במצרים..... שמח
 כלים, הטבלת כלים..... רנ-רנא, רנג, רס
 כפור, אשה הרה ואשה מינקת, דינן לענין הצום..... רמז-רמח

כשרות, הכשרים של הרבנות הראשית..... רנב
 כתיבת ספר תורה, בזמן הזה..... קצט
 לאומיות, כדי שניבדל מהגוים..... טו
 לב מלכים ביד ה'..... סג-סו
 לבנה, ברכה על ראיית הלבנה..... קלב-קלד
 לחיצת יד אשה..... קצו
 ללמוד מהספר או ללכת לשמוע דרשה, מה עדיף?..... ערה
 לשון הרע..... ר, רד, שטו, תשי
 מאבד עצמו לדעת..... תשיב
 מגיפת קורונה..... שיז-שכד
 מדיח כלים..... רנה
 מדע החדש והתורה, סתירות ביניהם..... שסה
 מוסר ותוכחה, כיצד לדבר כדי להצליח..... יג, קצד, תקעד
 מוסר, השפעתו על גמישות בדקדוק הדין..... רצו
 מזוזה, מטרת מצוה זו..... שלב
 מזלות, אם להאמין בפעולתם..... שמב
 מילה, מציצה על ידי קשית..... שעח
 מילה, פלאי מצוה זו..... שעג, שעו, שעט
 מנהג עוקר הלכה..... תשיד
 מנהגים שונים בין עדות שונות..... שצד
 מספר חמשים..... תסו
 מעות מעשר, לתת חלק ממנו לטובת צאצאי הנדבן..... תקט
 מעות מעשר, שימוש בהם לצרכי קודש..... תעד-תעה
 מעלית אוטומטית בשבת..... קפג, תרא-תרב
 מצה שרויה..... תק
 מצה, כוונה בעת אכילתה בפסח..... תצט
 מקרא, אם מותר ללמוד אותו בלילות..... רעח
 מרגלים, כיצד נכשלו..... תיא
 מרים, במה חטאה..... תט
 משה קבור בחו"ל, ובזכותו יקומו דור המדבר לתחיית המתים..... יט

מת, יכול לצוות שאחרי מותו לא יתאבלו עליו.....כד-כה
 נוער, לחנכו להזדהות עם הציבור שומרי מצוות.....עט-פ
 נחש, עפר לחמו.....תא
 נטילת ידיים.....תיד-תכא
 ניחום אבלים, הא כיצד.....כט
 ניחום אבלים, מועיל לנשמת המת.....ל
 נישואין שניים.....תלט-תמג
 נישואין, אם חייבים לציית להורים בענין בחירת בן זוג או בת זוג.....תכה
 נישואין, אם טוב שזוג צעיר יגורו סמוך לבית הוריהם.....תלו
 נישואין, הסכם קדם-נישואין.....תכז
 נישואין, סכום מופרז של כסף שכותבים בכתובה.....תכט
 נישואין, עם אשה ששמה כשם אם החתן.....תל
 סוד, יש לשמור לא לגלות.....מט
 סוכות, אושפיזין ומדותיהם של אבות האומה.....תמט-תסב
 סיגריות, והנזק שבהן.....שפז
 סנדק לברית מילה, ענין המנהג.....שעד-שעו
 ספירת העומר, גילוח בערב שבת.....תסז
 ספירת העומר, וקניית בגדים חדשים.....תסח
 ספירת העומר, ושמיעת מוזיקה.....תע
 ספירת העומר, שבע מדות.....תסה
 ספרדים, ישיבות המצמצמות קבלת תלמידים מעדות המזרח.....שח
 סקרנות, סיור סקרנות בחנויות.....שכז
 עובדיה, פסקי ר' עובדיה יוסף.....קנה
 עונג שבת, טעם למצוה זו.....תקפה
 עין הרע.....שדמ
 עין טובה, רוח נמוכה ונפש שפלה.....ו
 עיניים, שמירת עיניים מלראות מראות אסורות.....שי
 עלוני שבת המפוזרים בבתי כנסיות.....רא, תרז
 עמלק, שנאתו.....תשכא
 עץ הדעת.....שצח-תא
 עקידת יצחק.....ט

עקר או עקרה, תועלת שבזיווג..... מה
 עקרות, סיבה רוחנית לתופעה..... תרמא-תרמב
 פאה נכרית של האשה..... קפז-קצ
 פדיון בן בכור..... שפד
 פורים, יחודיותו מעל כל שאר חגי ישראל..... תעו-תפד
 פורים, שכרות בפורים..... תפט
 פיאות הראש, טעם למצוה זו..... קעו
 פיס, כרטיס מפעל הפיס..... שמז
 פלגה, דור פלגה במה חטאו..... תה-תז
 פסח, אכילת קטניות..... תקו
 פסח, ליל סדר, כוס חמישי..... תקד
 פרשנות המקרא, לפעמים לא כדברי חז"ל..... רעג, שצו
 צדיק ורע לו..... שנח
 צדיק נולד עם מדות רעות, אבל מתגבר עליהן..... יז-יח
 צדקה, כיצד לחלק הכסף למטרותיה..... תקיא
 ציד בעלי-חיים..... קצ
 ציצית וטלית..... תקכא-תקכז
 צניעות, שמירת עיניים מלראות מראות אסורות..... שי
 צער בעלי חיים..... קצ, שיג
 צרות, גם הן מבוא להטבה גדולה שהקב"ה מתכנן..... תפו-תפז
 קבלה וסוד הסותרים דברי נגלות התורה..... קנ, רסז
 קבר יונתן בן עוזיאל, וסגולתו..... תקמה-תקמז
 קבר, אין לאשה ללכת לבית הקברות..... תקלו
 קבר, אין לערוך תפילות בקרבת הקברות..... תקלט-תקמד
 קבר, אסור לכהן ללכת לקבר אפילו קברי צדיקים..... תקלח
 קבר, ביאור הברכה שמברכים שם..... תקנ
 קבר, קבורה בקומות..... תקמז-תקנ
 קדיש, מעלת אמירתו..... תקנג
 קדיש, ביאור המלים..... לג-לד
 קדיש, ראוי כי רק אדם אחד יאמר קדיש..... תרסה
 קטרוג, אסור לקטרג על כלל ישראל..... יט

קין והבל.....תב-תד
 קמיעות.....שמה
 קרבן פסח.....תצז-תצח
 קרבנות, חשיבותם ותועלתם.....שסט-שע, תקטו
 קריעה על ראיית מקום המקדש.....כב
 ראש השנה, ביאור "מי יחיה ומי ימות".....תקסה
 רבית, אם יש איסור לתת לבנק או לחברה בע"מ.....שצא
 רבית, היתר עיסקא.....קנט
 רוח הקודש, אם ישנו בימינו.....תשכה
 רופאים, חובה תורנית להתייעץ עם רופאים.....קלה
 רחיצה בים.....רב
 רחל אמנו, היכן נמצא מקום קבורתה.....תקכח-תקלג
 ריפורמים, ההתנגדות לתנועתם.....תקעז-תקפ
 רמב"ם, גדולתו.....תקסז-תקסט, תשכו-תשל
 רפואה, אם מותר לאשה לקבל טיפול ע"י גבר.....רפט
 רפואה, טיפול לגבר ע"י אחות בבית חולים.....קעה
 רשע וטוב לו.....שנז
 רשעים, אם יש לנו להתפלל שלא ימותו.....ד
 רשעים, המחלל שבת יצא מכלל ישראל.....תריח
 שביתת עובדים.....שצ
 שבע ברכות, סעודות לחתן וכלה.....תלא-תלו
 שבת, אם חיית מחמד היא מוקצה בשבת.....תר
 שבת, ברכה לפני הדלקת הנר.....תקפט
 שבת, הדלקת נרות לשוהים בבית מלון.....תקצ
 שבת, היתר להשתמש בתרופות בשבת.....תקצט
 שבת, המחלל שבת יצא מכלל ישראל.....תריח
 שבת, טעם איסורי מלאכה בשבת.....תרטז
 שבת, מעלית אוטומטית בשבת.....קפג, תרא-תרב
 שבת, עמידה בעת אמירת קידוש ליל שבת.....תקצב-תקצג
 שבת, עניני הבדלה במוצאי שבת.....תרט-תריג
 שדים ורוחות רעות.....שמ

שואה, הנהרגים בה נקראו "קדושים".....רמ
 שואה, מה לענות לשואלים על ההשגחה העליונה.....תרצז
 שואה, מצעד החיים, זכר לשואה.....ריט
 שופר, אכילה לפני ששומעים התקיעות.....תקס
 שכינה, גלות השכינה.....שס-שסג
 שלום בית.....נ-נד
 שלשת השבועות, אבלות.....רח
 שם אומרו, אם חובה תמיד להזכיר.....תרצו
 שם שמים, לבטא כפשוטו בעת הלימוד.....קפו, רפא
 שם שנותנים לתינוק שנולד.....שפב, תשלא
 שמיטה, היתר מכירה.....קסו-קע
 שמיטה, חשיבות מצוה זו.....שכט
 שמעון בר יוחאי, אם נפטר בל"ג בעומר.....רסב
 שרה אמנו הכניסה צרתה לביתה, מפני מה.....ח
 תאריך, קו התאריך הבינלאומי.....תקפז
 תוכחה.....יג, קצד, תקעד
 תורה עם דרך ארץ.....ריא
 תחנון, שאחרי תפילת עמידה.....תרסו-תרסט
 תלמוד, סמכות עליונה של דברי חז"ל.....קמו
 תמונות של גדולי ישראל.....תשלב
 תפילה בחו"ל, היוצאים מארץ ישראל להתפלל שם.....צט
 תפילה להקב"ה, תועלתה אפילו אם לא משיגים את המבוקש.....תרכ"א-תרכג
 תפילה, המאריך בתפילה ומפסיד "קדושה".....תרנג-תרנו
 תפילה, חובה להשמיע קצת בקול.....תרכד-תרכז
 תפילה, חזרת הש"ץ מקוצרת, חסרון.....תרעא
 תפילה, חשיבות חזרת הש"ץ.....תרמד
 תפילה, כיצד לחזק ריכוז המחשבה בה.....תרס
 תפילה, מנחה בזמן מנחה גדולה.....עתר, תרעג
 תפילה, על המתפלל בצד הכביש הבינ-עירוני.....תרנח
 תפילה, צורת הכריעות בעת התפילה.....תרמ
 תפילה, ראוי לדלג בפסוקי דזמרה למען עמידה עם הציבור.....תרלד
 תפילה, ראוי לקרוא לפניה פרשת הקרבנות.....תרלב